SURÁNYI MIKLÓS

EGYEDÜL VAGYUNK

SZÉCHENYI ISTVÁN ÉLETREGÉNYE

TARTALOM

STEFFERL

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

A LEGNAGYOBB MAGYAR

STEFFERL

A Kárpátoktul le az Al-Dunáig
Egy bősz üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.
Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.

PETŐFI

ELSŐ RÉSZ

1

- Tehát ön, kapitány, csökönyösen megmarad amellett, hogy Mária Lujza sohasem szerette Napóleont?

- Sohasem szerette. A lipcsei csata után pedig egyszerűen elfelejtette, hogy valaha a császár felesége volt.

...A malle-posta fehérre lakkozott luxuskocsija óránként öt kilométert döcögött előre az erdei úton Klagenfurt felé. A bécsi *Hof- und Staatskalender* szerint holdtölte volt, de az eget felhők borították, s az útra koromsötéten borult a tavaszi éjszaka. Csípős hideget leheltek az erdők. A fák zúgtak, a lovak patkói csattogtak, a hintó egyhangú dübörgése elálmosította az utasokat. Az országutak gyalázatos állapotban voltak; a szíjakon függő üveges batár úgy himbálódzott, mint valami ladik a viharban. Bőrrel bevont ruganyai minden zökkenésre recsegtek-ropogtak. Tetejét néha végigsúrolták az útra hajló ágak; mintha eső paskolta vagy hullámok locsolták volna a lustán úszó bárkát.

- Fázik, madame? - kérdezte egy éles, katonás, csattogó tenor franciául.

- Petrovna Katarina, édes, szabad ezt a takarót a térdére terítenem? - csendült meg halkan egy női hangocska, azzal az alázatos, de bizalmasan becézgető gyöngédséggel, amelyen a dajkák, komornák, és az elszegényedett barátnők szoktak gügyögni.

- Hercegnő, hódolattal felajánlom a kesztyűmet - vágott közbe egy vidáman és hetykén zengő, fiatalos, majdnem fiús bariton, s egy pár vaskos, merev szárú ulánuskesztyű nyúlt a hercegnő felé.

- A kesztyűjét? Mit csináljak vele?

- Lábzsáknak jó lesz.

Nevetés. Aztán újra Mária Lujzáról beszélgettek.

- Halljuk a bizonyítékokat, kapitányom.

- Nem szívesen.

- Ó, ah!...

A sötétben négy ló patkója csattogva verte a kavicsos utat.

- A szövetségesek bevonultak Párizsba. Napóleon Fontainebleau-ban vívódott magával, hogy lemondjon-e a trónról, vagy lemondjon az egész viharos, egyetlen és összehasonlíthatatlan életről, amelyet egyedül csak ő élt át, amióta emberek laknak a földön: egyedül csak ő, Bonaparte Napóleon.

- Micsoda gyermekes lelkendezés ez?

- Drága barátom, ne zavartassa magát. Mi történt a bevonulásnál?

- Párizs népe azokban a napokban aljas és háládatlan volt, és a cárnak utálatos módon hízelkedett. Az osztrák császár nem ment el Párizsba. I. Ferenc kissé szégyellte magát: végre is a vejéről, Mária Lujza férjéről volt szó,

- Oah!... nem engedem, hogy jelenlétemben a császár tetteit bírálják.

- Folytassa, folytassa, kapitány.

- Napóleon anyja már útnak indult Róma felé. Joséphine Malmaisonban imádkozott a császár szerencséjéért, a császár pedig szerette volna látni a fiát és Mária Lujzát. Egymás után küldözgette hozzá követeit és üzeneteit.

- Ez megható...

- Képmutatás... ó, a korzikai...

- Napóleon pedig csökönyös reménykedéssel várta a császárnét, hogy kisfiát, a római királyt, kezén vezeti édesapjához. Két napig várt, a szövetségesek sürgették a lemondást, Mária Lujzától nem jött semmi válasz. Napóleon határozott. Bevette a mérget, amelyet mindig magával hordott, összeesett, teste vonaglott, szája habzott, néhányat hörgött, aztán elvesztette eszméletét. Az orvosok kijelentették, hogy menthetetlen.

- Komédia volt.

- Ah, én úgy tudnék sírni...

- A szövetséges fejedelmek nem tudtak örülni annak, hogy ily könnyűszerrel megmenekülnek Napóleontól. Sándor cár vigasztalhatatlan volt, a porosz király lelke mélyéig megrendült; mind a két uralkodó egyszerű és jólelkű katona. Schwarzenberg herceg őszintén meggyászolta az óriást, akit végre sikerült a földre teperni. Egyedül az öreg, festett bajuszú, szürke hajú, goromba és iszákos Blücher helyeselte a császár kétségbeesett cselekedetét.

- Igaza volt neki...

- Ne mondjon ilyen istentelenséget, kedves ezredes.

- A győztesek eltitkolták, hogy Napóleon önkezével akart véget vetni az életének. Ki tudja, mi történik, ha Párizs és a hadsereg megkapja a hírt. Nem szabad megtudni senkinek, de van valaki, aki előtt viszont nem szabad titokban tartani. Mária Lujzának tudnia kell, hogy Napóleon milyen szörnyű nagylelkűséggel adta neki vissza a szabadságát. Mária Lujza Blois-ban vesztegelt négyesztendős fiacskájával. Húsvét ünnepe közeledett. Mindenki érezte a feltámadás és a megváltás magasztos hangulatát. Lehetséges, hogy húsvét napjára Európa összes népei kibékülnek, és egymás nyakába borulnak. Csak egyetlen ember hiányzik ebből a testvériesülésből: az az egyetlen ember, aki húsz esztendeig mindenütt jelen volt; még tavaly is; még másfél esztendővel ezelőtt is, a moszkvai tragédia után: még akkor is reszketett tőle egész Európa...

- De most tönkrevertük - zárta le a mondatot kinyilatkoztatásszerűen a magasra csattanó nagyúri tenor.

- Kérem, könyörgöm, ne zavarja... Folytassa, drága kapitányom.

- A szövetséges fejedelmek elhatározták, hogy futárt küldenek Mária Lujzához. Sainte-Aulaire grófot bízták meg...

- Rettenetes...

- Elég... én arra vagyok kíváncsi, hogy Mária Lujza szerette-e őt.

- Igen, arról van szó. Sainte-Aulaire gróf belső kamarása volt a császárnak. Jól ismerte Napóleont is, és Mária Lujzát is. Napóleon a földkerekség felét rakta ennek az osztrák főhercegnőnek a lába elé. Rabszolgája volt. Szerette. Hogy fogja ő a szörnyű hírt közölni Napóleon egyetlen fiának édesanyjával? Szerencsére nem kell mindent élőszóval elmondania,

a cár levele beszél helyette... De mégis! Mit kell tennie, ha a császárné jajveszékel, ha a haját tépi, ha el akar rohanni haldokló urához, vagy esetleg... ki tudja?... már csak az ura holttestéhez? Úristen, mi itt a teendő?

- Uraim, én félek - szepegett egy női hangocska.

- Ó, te édes, drága kis rajongóm... Folytassa, kapitány. Türelmetlen vagyok.

- Reggel volt, Blois felett enyhén sütött a tavaszi nap. A természet nekitartotta arcát, keblét a hajnali napnak, s a levegő tele volt a kora tavasz illatával. A szolgálattevő udvarhölgy, a főkomorna, a római király dajkája, a testőrtiszt az ajtaja előtt, az öreg gárdista, aki az ablak alatt járkált és mind, aki csak tudomást vett a futár érkezéséről, mind reszketett a kíváncsiságtól és balsejtelmektől. A császárné még aludt. Felkeltették és bejelentették, hogy futár érkezett Párizsból a cár levelével.

- Hamar, hamar, nem bírom tovább!

- Mária Lujza kiugrott dús csipkéjű, puha ágyából, magára kapta selyemkimonóját, s apró lábait türelmetlenül tartotta a komorna elé, aki remegő kézzel bújtatta azokat a briliánssal kirakott brokátpapucsba. A császárné háromszor is visszafutott ezüstveretes tükre elé. Hol a haj fürtjein igazított valamit, hol a rizsport találta kevésnek az arcán. Végre fogadta a grófot.

- És?

- És Sainte-Aulaire gróf belső kamarás halotthalványan állt ott, és kinyújtott kezében reszketett a levél. Mária Lujza elvette hirtelen, és olvasni kezdte. A császár megmérgezte magát. Eszméletlen. Nem tudják felébreszteni. Az orvosok lemondtak róla... A futár homlokán verejték gyöngyözött. Érezte, hogy mindjobban halványul, s lábai reszketnek. Még elszédül, gondolta rémülten, s végigvágódik itt, a császárné előtt. Valahogy mégis összeszedte magát. Állt mereven, katonás feszességgel, félholtan, de előírás szerint.

A császárné tekintete végigröppent a levélen. Szeme tágra nyílt, szemöldöke magasra húzódott, és élénk kíváncsisággal megkérdezte: - Él még a császár? - A gróf felelni akart, de elcsuklott a hangja. Feje mellére esett, és fájdalmas zavarában merev szemmel nézett a földre.

- Aoh... ó... a pipogya.

- Hallgasson, maga lelketlen.

- A császárné érdeklődéssel nézte a gróf lehajtott fiatal fejét, és egyszerre elpirulva mosolygott föl a futárra.

- Mosolygott?

- Igen, és így szólt: kedves gróf, ne nézze a lábaimat. Rettenetes nagy ez a papucs, de nem volt időm válogatni...

A kocsiból éles női sikoltás hasított bele a koromsötét éjszakába...

- Fontainebleau-ban pedig ezalatt eszméletlen hörgött Napóleon!

A lovak egykedvűen ügettek tovább. Bőrrel bevont ruganyain mély dübörgéssel himbálódzott a postakocsi.

2

A felhők hirtelen szétszakadtak az égboltozaton, és foszlányaik mögül teljes szépségében kibukkant a hold. Néhány perc múlva már kék selyembúra gyanánt borult a földre az égboltozat, s az országút apró tócsáiban száz meg száz ezüstlap reszketett: minden pocsolyában egy-egy tükörképe a holdnak. A tejfehér holdarc benézett a kocsi ablakán, s az utazókat túlvilági kékbe merítette. Most látni lehetett, hogy a tizenöt személynek való hintóban mindössze hatan ültek: két katona, egy tetőtől talpig feketébe burkolózott, papos külsejű ember, és három nő. Egyik hölgy a kocsi jobb sarkában feküdt. Finom gyapjúkendők takarták el alakját, de szőkesége s üde fehér arcbőre a kékesszürke holdfényben élesen rajzolódott ki a kendők, fátylak, szőrmék és tollak hátteréből. Ez az arc csupa szem volt, mandulavágású, hosszas, keskeny, félig eltakart kaukázusi szem, aláárnyékolva kékes foltokkal a szemgödör alatt. Ez a szem álmosan és lustán nézett maga elé, s minduntalan elsötétült a szemhéj alatt. Ez a szem aludni szeretett volna, de nem tudott. Ez a szem, akit hol hercegnőnek, hol Petrovna Katarinának szólítottak, láthatólag ideges volt és türelmetlen. Komornája, öregedő, vékony, hajlott orrú, de erősen kifestett francia leány, megigazította párnáit, és figyelmeztette, hogy a júniusi éjszakák náthát vagy meghűlést okoznak.

Az ezredes, hosszú arcú, hosszú koponyájú, hosszú kezű fiatal arisztokrata, vizenyős zöld szemét sóvárgón a hercegnőre meresztve, anélkül hogy szőke pofaszakállas arcán egyetlen izma megmozdult volna, megjegyezte:

- Oroszországban Petrovna Katarina ugyancsak megszokhatta a hideg éjszakákat.

- Nem voltam ott tíz esztendő óta. Egyáltalán voltam én valaha Oroszországban? - kérdezte nevetve a komornát, aki tiszteletteljes, néma mosollyal felelt.

- Én tavaly voltam Pavlovics Konsztantyin őfenségénél, a trónörökösnél - folytatta a recsegő ezredesi tenor. - Felséges császárom tudniillik az orosz trónörökös őfenségét legkegyelmesebben ezredem tulajdonosává nevezte ki.

- Hercegem, ön erre nem lehet valami túlságosan büszke.

- Aoh, kérem, hercegasszony!

- Pavlovics Konsztantyin éppen olyan eszelős barom, mint amilyen őrült gonosztevő volt apja, a cár, akit Oroszország ujjongó örömére, fenséges fiainak legkegyelmesebb beleegyezésével meggyilkoltak.

Az ezredes megbotránkozástól remegő, elnyújtott hangon jajdult fel:

- Ah... oah... micsoda beszéd ez?

- Én kimondhatom az igazságot; én nem akarok tábornok lenni.

- Aoh... kapitány, hát ehhez mit szólsz?

- Én sem akarok tábornok lenni - felelte nevetve a kapitány, behúzta magát ulánusköpenyegének magas gallérjába, és hangosan horkolni kezdett.

A hercegnő tapsolt. Úgy látszik, tetszett neki a fiatal kapitány, mert őszintén, szinte boldogan nevetett annak minden gyerekes bohóságán.

- Nagy diplomata a maga kis kapitánya. Nem akar nyilatkozni az orosz trónörökösről. Bezzeg Mária Lujzáról elmondta véleményét. Bevallom, könnyekig meghatott.

- Én pedig, ha megérkezünk Bécsbe, lecsukatom!

A hölgyek felszisszentek...

- Hatnapi szobaáristomra... - enyhítette ítéletét az ezredparancsnok. - Ami pedig az orosz trónörökös őfenségét illeti, hercegnő, kénytelen vagyok felkérni önt, hogy jelenlétemben tartózkodni kegyeskedjék...

- Édes Katarina - riadt fel a kocsi másik sarkában egy finom és keskeny arcú, középkorú, fekete szemöldökű, magas homlokú, mély hangú asszony, aki drága prémek között szundikált eddig -, drága kis barátnőm, ne hozd zavarba a mi kedves barátainkat. - Aztán az ezredeshez fordult: - Katarina Petrovna néha meggondolatlan és szabadszájú. Már tömérdek bajt zúdított ezzel a fejére.

- A magam feje volt az.

- Nos, édesem, a te fejedért magad vagy felelős, de az urak fejére vigyáznod kell.

- Kivéve az enyémre - szólalt meg hirtelen a horkoló kapitány -, mert én már rég elvesztettem a fejemet, az eszemet, a szívemet... hercegnő, az isten szerelmére, nem látta valahol a szívemet, drága, gyönyörű hercegnőm?

Petrovna Katarina parányi keze végigsimította a fiatal kapitány olajbarna arcát.

Az ezredes ezalatt krákogott, prüszkölt, rángatta a nyakát, hosszú aoh-kat hallatott, és a fejét csóválta. A hercegnő valósággal megsajnálta őt.

- Hagyjuk hát a maga Konsztantyinját. De ön se bántsa az én kapitányomat.

A kapitány hálásan csókolgatta a hercegnő kezét.

- Aoh... ördögadta asszonycsábító! De miért könnyes az ön szeme, madame?

- Napóleonra gondolok, a kis római királyra és Mária Lujzára... az egész szörnyű tragédiára. Ezredesem, én imádom Napóleon császárt.

Ekkor hirtelen előrehajolt a gyorskocsi hatodik utasa, a fekete palástba burkolt, sárgás bőrű, középkorú, kampós orrú ember, s kibontakozott prémes köpenyéből, amely alatt fekete talár feszült sovány testére. Ő is hosszú volt és keskeny, mint az ezredes; az ő hangja is magas és éles volt, de mégis tökéletes ellentéte a merev, egyenes, sovány és recsegő tenornak. Az ő teste vonaglott, mint a kígyó, és szinte összecsavarodott láthatatlan tengelye, a hátgerince körül; kezeivel átfonta lábszárait, amelyek egymást is átfonták, mint a szőlő hosszú száraz indája a karót. És kenetteljesen figyelmeztette a hercegasszonyt:

- Napóleon nevű francia uralkodó immár nincs többé, madame. Él még a forradalomnak egy Bonaparte nevű tábornoka, de őt a szövetséges császárok Elba szigetére küldték vezekelni.

- Úgy van - helyeselt a parancsnoki hang -, Napóleont megvertük és megsemmisítettük.

- Micsoda tévedés! - csapta össze rózsás kis tenyerét a hercegnő. - Napóleont csak egyetlen ember tudta megverni: egyedül csak maga Napóleon. Ha ő nem erőszakolja az oroszországi kalandot, sohasem győzi le emberi hatalom.

- De minden káplár tudta, hogy Oroszországot nem lehet elfoglalni.

- Egyedül csak ő nem. Nos, hát ekkorát tévedni is csak a lángelme képes.

- Lángelme! - süvített közbe a kígyótestű ember, akinek a hangja is hajlékony volt, és dallamosan kígyózott fel a magas régiókba, hogy onnan baritonális mélységekbe visszazuhanjon. Úgy deklamált, mint az olasz opera legjobb magánénekese. Az ember nem tudta megállapí-

tani, pappal, színésszel vagy költővel van-e dolga, esetleg mind a hárommal egy személyben. A csodálatos orgánum most még csak a fafúvók, az oboák és fuvolák lágy hangján búgott.

- Asszonyom, a lángelme a teremtés remeke, Isten tolmácsa, az emberiség számára a mennyei hírek hordozója. Napóleont ennek tartja ön?

Az utasok zavartan összenéztek. Az oboa hangja fokonkint erősödött:

- Húsz évig volt miatta Európa állandó rettegésben. Húsz év alatt senki, a földkerekség egyetlen halandó embere sem tudta, hogy nem kerül-e arra a borzasztó mészárszékre, amelynek Napóleon szállította az áldozati húst, mint egykor a pogányok Baál oltárára.

A hercegnő volt az első, aki felocsúdott meglepetéséből.

- Miért engedte, abbé? Miért nem akadályozta meg imáival?

Az abbé levegő után kapkodott, teste megvonaglott, és lábai kétszer összefonódtak, meg újra kibontakoztak.

- Ez az Antikrisztus műve volt, asszonyom - sípolta legmagasabb hangjain, és keresztet vetett magára többször egymás után. - Isten megengedte, hogy az Antikrisztus beszennyezze Szent Lajos trónját.

A hercegnő mennyei vidámsággal felkacagott:

- Kíváncsi vagyok, mi a különbség Napóleon és a többi császár között?

Az ezredes válaszolni akart, de az abbé megelőzte:

- A legitimitás, az Isten kegyelme.

- Úgy van - helyeselte az ezredes -, a császárok és királyok hatalma Isten kegyelméből való, Hercegnő, gondoljon az ön császárjára.

E pillanatban, mint valami rézkürt, hirtelen felharsant az abbé hangja:

- Ön rossz példát hoz fel; ezredes úr! Ön nem állíthatja, hogy a Romanovok éppoly joggal ülnek a trónon, mint például a mi dicsőséges uralkodóink, a Habsburg-császárok. Ne felejtse el a következőket: Nagy Péter után egy livlandi parasztasszony lépett a trónra, aki sem olvasni, sem írni nem tudott, s akinek oldala mellett egy régenssé kinevezett pék foglalt helyet. A császárnő későbbi szeszélye egy kurlandi lovász fiát hívta meg az államügyek vezetésére. Négy könnyelmű asszony, két gyermek, két eszelős: íme, ezek voltak Nagy Péter utódai egy évszázad alatt. A legnagyobb orosz cár, II. Katalin, nem orosz, hanem anhalti német nő. Az udvara olyan, mint egy örömtanya. Vagy az gerjeszti önt oly áhítatos tiszteletre, hogy a császárnő még öregkorában sem vált kerítővé, sőt ellenkezőleg, az összes vendégeket saját maga akarta kiszolgálni?

Az ezredes kötelességének érezte, hogy a hercegnő felé fordulva lovagiasan tiltakozzék:

- Ez meghamisítása a történelemnek, s ön, Petrovna Katarina mint az orosz arisztokrácia tagja...

A hercegnő komikus szigorral összeráncolta homlokát:

- Sőt több. Ne feledje, hogy II. Katalin császárnő morganatikus felesége volt a nagyapámnak, Potemkin hercegnek.

A másik hölgy könyörgésre fogta a dolgot:

- Petrovna Katarina, az isten szerelmére, ne hozz bennünket kínos helyzetbe!

A hercegnő nevetett:

- A helyzet cseppet sem kínos. A sértést megbocsátom, s az abbét Nagy Péter, nevében, aki dédapám volt, feloldozom. Béküljünk hát ki, és bocsássák meg nekem, hogy nem a dédapámat, nem Katalin cárnőt, nem a kövér württembergi királyt és nem az iszákos és erkölcstelen angol régens herceget imádom, hanem Napóleont.

Az ezredes élesen közbevágott:

- Napóleonról ne szóljon, asszonyom! A Bonaparte-család kirabolta egész Európát, Európa minden múzeumát, eltulajdonította minden császár és király koronaékszerét, minden család legdrágább kincsét: a lányok becsületét és a fiúk vérét. Napóleon gyilkolt és rabolt nemcsak a harctéren, hanem orvul és hatalomvágyból is, mint egy útszéli zsivány. Gondoljon az egyiptomi hadjáratokra és Enghien hercegre. Istentelen volt. Szerencséjében hetyke és szemtelen, balsorsában nevetséges és hitvány, mint egy nyakon csípett tolvaj. Valamirevaló ember az ő helyében nem tudta volna túlélni a lipcsei csatát.

Most az abbé emelte fel karját, és hadonászva tiltakozott:

- Az öngyilkosság bűn, és aki az öngyilkosságot magasztalja, az is elkárhozik. Ami pedig Napóleont illeti, hát ő is esendő ember, mint Isten akármelyik teremtménye, de kreatúrái, a királyok és ellenfelei, a császárok még nála is hitványabbak és szánalmasabbak. Nemrég boldogan adták leányaikat hozzá és fivéreihez feleségül, most ostoba gőggel visszaveszik tőlük. Elárulják ezzel, hogy leányaik testével vásárolták meg a kegyelmét és jóindulatát. Az okos és büszke Letizia, amikor meghallotta, hogy Mária Lujza ott hagyta Napóleont, és magával vitte a római királyt, rettenetes ítéletet mondott felette.

- Mondja el, abbé úr, mit mondott Letizia mama! - szólt közbe a fiatal kapitány, s mintha félne, egészen odabújt a hercegasszony lábaihoz.

Az abbé minden ok nélkül leejtette a hangját:

- Azt mondta madame Mère: Nem is tudtam, hogy Mária Lujza nem a felesége, hanem csak szeretője volt a fiamnak. És - mit tagadjuk? - szent vallásunk tanítása szerint igaza is volt.

Az ezredes elsápadt. Most történt először, hogy ez a halvány, kék eres márványarc megvonaglott. Az abbé is kinyitotta száját, de mielőtt szólt volna, ismét összecsukta. Az ezredes hófehér, széles, erős fogsora villogott és összecsattant; a fogatlan abbé sasorra és felfelé görbülő hegyes, erős álla, mint egy harapófogó, kinyílt és összecsukódott; ezzel egyidejűleg a szeme is kinyílt és lezárult. Föl és alá hadonászott a kezével, az egész embert mintha dróton rángatták volna. Huhogott, mint egy bagoly. Döbbenetes volt.

Szerencsére felharsant a postakocsis kürtje, és ujjongva üdvözölte a felkelő napot. A kapitány pajkosan utánozta ajkaival a harsonát. Csakugyan hajnalodott. A négy ló patkója csattogva verte a kavicsos utat. Ébredező madarak füttyentettek ki az erdőből. A bakon feszesen ült a vörös kabátos, ezüstzsinóros, fekete hajtókás postakocsis, és fújta a kürtöt. Valaki megszólalt:

- Meg kellene nézni a napfelkeltét.

A hercegné tiltakozott. Minden percért kár. Istenem, mikor leszünk Bécsben? Csak három nap múlva? Ez kétségbeejtő. Ha el nem rabolják az ő pompás gyorskocsiját, amely valódi angol műremek volt, pehelykönnyű, és a három ló csak úgy repült vele, már holnap Bécsben volna. Rettenetes dolog. Egész Lombardia rablóbandák kezén van, olasz, francia, német bandák kezén. Napóleon korában rend volt, és egy tizenöt éves kislány egy szál ingben végigmehetett egész Európán, anélkül hogy valaki a kisujjával érintette volna. Meglátja herceg, most elülről kezdődik a forradalom!

Az ezredes sértődötten felelt:

- Ezt tessék csak Metternichre bízni, Petrovna Katarina.

A hercegasszony most tettetett kétségbeeséssel, az ezredes oah-jait utánozva, összecsapta kezét:

- Oah, Metternich! Metternich? Az a szoknyavadász, szerelmi szélhámos? Oah!...

- Magánügy... magánélet... - recsegett a parancsnoki tenor.

A kapitány szelíden közbeszólt:

- Nagy disznó az öreg, meg kell hagyni, de ez benne a legszebb.

- Micsoda tiszteletlenség!... Oah!... Az én koromban egészen másképp beszéltünk az államférfiakról.

A felkelő nap sugarai végigömlöttek az erdőn, a kavicsos országúton, a fehérre lakkozott postakocsin, és megaranyoztak embert, állatot, fűt, fát és országúti rögöt. Gyönyörű volt ez a tavaszi reggel. A postakocsis fáradhatatlanul fújta a kürtöt, mert a fogat Klagenfurtba ért.

3

Klagenfurtban, a malle-posta fogadójában a két katonatiszt megmosakodott, átöltözködött, és reggelit hozatott fel magának a vendégszobába. Az ezredes keményen káromkodott:

- Azon gondolkozom, vajon szabad-e nekünk ezzel az átkozott forradalmi némberrel együtt utaznunk?

A kapitány derékig meztelenül a tükör előtt ült, hullámos hajfürtjeit, pofaszakállát és bajuszát megkente, fényesre kefélte és illatos szesszel bepermetezte, gyermekded módon mosolygós, napbarnított, kerek arcát pedig, amelyet inasa roppant gondossággal simára borotvált, rizsporral behintette. Most látszott, hogy a kapitány középtermetű, karcsú, de széles vállú, izmos legényke, akit csak bozontos szemöldöke, szúrós tekintete mutatott valamiképpen katonai rangjához illő meglett férfiúnak. Hófehér fogai villogtak, füle piros volt az izgalomtól, a friss víztől és dörzsöléstől, homloka felhőtlenül sima, széles és magas, amelybe a divat parancsa szerint apró csigákban hullott sűrű, barna, vastag szálú haja. Kissé sovány volt, meglátszott rajta, hogy hat esztendeje terhes katonai szolgálatot teljesített, egyik csatából a másikba, egyik harctérről a másikra száguldozott, és eközben agyonhajszolt egy tucat drága paripát. Ahogy kinyitotta száját, nyomban elárulta, hogy még valósággal önfeledt fiú; bizonyára egyike a legboldogabb fiúknak, aki egészen vérmérsékletének és lelkesedésének viharzásában él; azok közül való, akiknek a lelkük nem fér meg a testükben. Pajzánul és kissé hetykén beszélt, nem annyira tisztelettel, mint inkább udvariasan, az egyforma származás és rang pajtáskodásával, és valami enyhe gúnnyal az ezredes elöljárói nagyképűsége és méltóságteljes ostobasága iránt. Látszott rajta, hogy ez a fiatal tiszt egyformán otthon van a vágtában rohanó paripa hátán, ágyútűzben, golyózáporban, karddal való páros viaskodásban, királyok és hadvezérek előszobáiban, százada élén, a szalonokban és a legkülönbözőbb rangú asszonyok kegyeiben. Ha szólt, nagyokat kacagott, saját ötletességének boldog mámorában, önmagának legjobb közönsége gyanánt, és minden mondatát groteszk és mulatságos fintorral kísérte. Fejbőrét, arcának minden izmát, szemöldökét és fülét külön-külön mozgatni tudta, homlokredői akarata szerint összehúzódtak, szétszaladtak, felugrottak egész a hajzata tövéig, és onnan hirtelen leereszkedtek a szempárkányokig. Amit előadott, azt arckifejezéssel, taglejtéssel, fejtartással,

bozontos szemöldökével, ruganyos orrcimpáival, ajakával és mozgékony állával meg is játszotta. Tökéletes ellentéte volt merev és fenséget szenvelgő ezredesének - aki emellett korlátolt volt, mint a legtöbb fenséges ember. Mintha nem is érdekelné, hogy az ezredes e pillanatban min gondolkozik, halkan füttyentve, csak úgy magamagának többször egymás után elsóhajtotta:

- Azon gondolkodom, hogy ezt az asszonyt, ha addig élek is, megkaparintom.

- Ki ez a némber tulajdonképpen? - kérdezte a másik, miközben ritka szőke hajszálait pomádéval összeragasztgatta.

A kapitány felugrott, odaszaladt a fogason lógó egyenruhához, s kabátja belső zsebéből kihalászott egy vörös szattyánbőrbe kötött jegyzőkönyvecskét. Aztán feszes vigyázzállásba meredve, harsány szolgálati hangon, mintha harctéren vagy főhadiszálláson beszélne, jelenteni kezdte.

- Bagration Péter tábornok, aki elesett a borogyinói csatában, 1800-ban vette nőül Petrovna Katarina grófnőt. A herceg csak a nászéjszakán ismerkedett meg a feleségével; mások azonban már rég ismerték őt. A névsort az orosz cár őfelségével kell kezdenem, ha megengeded.

- Ne beszélj bolondokat.

- Húsz esztendő óta a nők vagy vele kezdik, vagy Napóleonnal.

- Aoh!...

- Voltak, akiknek Napóleon jobban tetszett; Bagration hercegnő azonban a cárral kezdte. Tizenhat éves volt akkor, de már a következő évben felismerte Metternich Kelemen hercegben a jövő emberét, és kilenc hónapra rá leánygyermeket szült neki Badenban. Húszéves korában Szentpétervárott Gloucester herceg karjai között töltött néhány hónapot, diplomáciailag előkészítvén az angol-orosz szövetség hatalmas művét. Ezernyolcszázötben Katarina Petrovna Troppauban volt, és Gentz udvari tanácsossal élt. Ez valószínűleg azért történt, hogy gazdáján, Metternich hercegen, aki ezalatt Napóleon udvarában madame Junot-val, Abrantès hercegnőjével szeretkezett, megbosszulja magát. Ez a viszony mindössze öt hónapig tartott. Hatodik hónapban a hercegnő részt vett a drezdai konferencián, és ott Lajos porosz herceget tüntette ki kegyeivel. Gyönyörű volt ez a szerelem, s ki tudja, meddig tart, ha a herceget a háborúban agyon nem lövik. A gyászesztendő letelte után Karlsbad, ezernyolcszázkilencben Wien, ugyanannak az esztendőnek őszén Prága, a következő évben ismét Wien a hercegnő főhadiszállása. Ezeken a helyeken a württembergi trónörökös, Humboldt és gróf Schullenburg, valamint újra Metternich töltötte be a hősi halált szenvedett porosz herceg helyét.

- Elég, elég! - riadt fel az ezredes, és a homlokára csöpögő pomádét törölgette. - Átkozott fúria!

A kapitány tovább böngészett a jegyzőkönyvében.

- A következő évben, mikor Bagration herceg Borogyinónál elesett, Petrovna Katarina hercegnő áttette hálószobáját Magyarország területére.

- Ah, aoh!...

- Hercegnőnk e szomorú esztendő nyarán Esterházy Nickerl kismartoni udvarában gyászolt.

- Undorító dolog.

- De ne felejtsd el, Frédy, hogy Katarina Petrovna, aki hosszú és éppen nem meddő diplomáciai múltja ellenére ma mindössze harmincegy éves, ezalatt a tizenkét év alatt pillanatra sem szűnt meg Napóleon ellen izgatni az orosz, német, osztrák, és angol kormányokat.

- Hát akkor miért rajong most mégis Napóleonért?

A kapitány arcán vitustáncot járt az illatos vizekkel pirosra áztatott bőr, és szeme ravaszul hunyorgott:

- Napóleon bukása után a hercegnő Párizsba rohant, hogy magát mint Napóleon egyik legyőzőjét a cár, a porosz király, Schwarzenberg herceg és Blücher mellett ünnepeltesse.

- Aoh... ez téboly.

- Ha a *Marseillaise* fölért egy hadtesttel, akkor Bagration hercegnő megért nekünk legalább egy főhercegi hadtestparancsnokot. Ám Metternich akkor már észre sem akarta venni régi fegyvertársát, Katarina Petrovna Bagration hercegasszonyt.

- Stefferl, te már huszonhárom esztendős vagy... Úristen, mikor fogsz te megkomolyodni?

- Ha Isten segít, soha.

- Félek. Jobb volna, ha mellettem maradnál, és rólam vennél példát.

- Parancsodra, drága ezredesem. De te azt kérdezted tőlem, hogy mi a lélektani magyarázata a Bagration hercegnő Napóleon-imádatának. Hát most tudod. A hercegnő e pillanatban gyűlöli Metternichet, és mindenkit imád, akit ő gyűlöl. A hercegnő most átmenetileg forradalmár, lázadó amazon, bosszúálló angyal, világfelforgató, alvilági démon. Egyébként azonban rendes, megbízható diplomáciai hivatalnok. Metternichet ott hagyta Párizsban, és barátnőjével, valamint komornájával kocsira ült, hogy Bécsben szolgálattételre jelentkezzék. Útközben kirabolták, kocsiját, lovait elszedték, s Turin és Milánó között egy szál ingben az országúton hagyták. Átkozott olasz carbonarók! Irigylem őket. Hercegem, bevallom, soha ilyen szerelmes nem voltam életemben. Metternich pedig valóban agylágyult fickó: Én is láttam Récamier asszonyt; nem mondom, szép, szép, mint egy Canova-szobor, de semmi lélek benne. Esküszöm, hogy fogalma sincs a szerelemről. Ha a férfiak őrjöngve nem vonaglanának a lábai előtt, ő maga bizonyára azt sem tudná, hogy fiú-e vagy leány. Ezt különben Metternich sem tudja még róla - és mégis elhagyta érte Bagrationt. Minden csepp vérem fellázad az ilyesmi ellen.

Az ezredes nem tudta, hogy nevessen-e vagy bosszankodjék ennyi léhaságon.

A kapitány azonban hirtelen nagyon komoly arcot vágott:

- Te megfontolandónak tartod, vajon együtt utazzunk-e a hercegnővel, én inkább azon tűnődöm, ne dobjam-e ki a kocsiból azt a dugóhúzó-embert.

- Miért?

- Bevallom, félek tőle. Hullaszaga van.

A herceg rosszallólag csóválta a fejét:

- Ne légy tiszteletlen az egyház emberével szemben.

- Az egyház embere? Én inkább kígyóembernek néztem.

- Nem ismered Werner Zakariást?

- A nevét hallottam. Ha nem tévedek, színész.

- Darabokat ír színházak számára.

- Szóval jól sejtettem. Színházi kígyóember.

- Református volt, porosz államtisztviselő, költő és világfi, de megtért, és most jön Rómából, ahol katolikus pappá szentelték.

Stefferl diadalmasan ujjongott:

- Költő, színész és pap! Katona nem volt? Carbonaro, kém, titkosrendőr, vándorkomédiás, cirkuszi táncos, hőstenor, léghajós, kígyóember nem volt?

- Vigyázz, bánj vele tisztességtudón. Kegyben van a császári udvarnál, a bécsi szalonokban, a Maria am Gestade legnépszerűbb hitszónoka.

- Abba a templomba sem teszem be a lábamat, Frédy. Werner Zakariás drámaíró urat nem akarom látni az oltár előtt.

- Istentelen vagy.

- Nem. De az Istenhez vezető utat akkor már inkább Hofbauer Kelemen, a szent szerzetes mutassa nekem, mint Werner Zakariás, a színműíró.

4

Az idősebbik katonatisztet Windischgraetz Alfrédnek hívják. Születése családi esemény volt a Windischgraetz hercegek körében, az anyja és az apja boldogan állapították meg, hogy az újszülött meglepően hasonlít apai és anyai őseire, akik az ebédlő faláról letekintve nyilván hasonlóképpen örvendeztek ezen. Csecsemőkorában nagy feltűnést keltett azzal, hogy sohasem szennyezte be a babaruháját, mert kétségbeesett oázással jelezte a baj közeledtét. Ettől fogva azonban semmi rendkívülit nem lehetett rajta észrevenni; a katonai iskolában kifogástalanul és hercegi őseihez méltóan megállta a sarat; hadnagykorában olyan volt, mint akármelyik hadnagy, kapitánykorában senki sem nézte volna őt ezredesnek, most pedig mint ezredparancsnok bámulatosan hasonlít a többi osztrák ezredparancsnokhoz.

A fiatalabbik tiszt, Széchenyi István gróf kapitány, nem katonai családból származott; nem is végzett katonai iskolát; a napóleoni háborúk alatt mint tizennyolc esztendős gyermek belépett az osztrák hadseregbe, mint valami kaszinóba vagy vadásztársaságba. Abban az esztendőben folyt le a wagrami csata, akkor vonult be Napóleon másodszor Bécsbe, akkor lett miniszter Metternich, akkor írta meg Staël asszony könyvét Németországról, s ez utóbbiak mellett természetesen eltörpül az az esemény, hogy Széchényi Ferenc gróf, a felséges ausztriai császár aranykulcsos vitéze, valóságos titkos tanácsos, az aranygyapjas rend lovagja, a nápolyi király St. Januarius-rendjének nagykeresztese, Magyarország főkamarásmestere stb. stb. két nagyobb fiával együtt Napóleon ellen küldötte Stefferlt, aki egyáltalán nem hasonlított a többi mágnásgyerekhez, mert lényében volt valami nyugtalanító és rendkívüli, ami néha örömöt, máskor súlyos aggodalmat okozott szüleinek és nevelőinek. Stefferl azok közé a fiúk közé tartozott, akiknek lelkében jó és rossz, égi és földi tulajdonságok nagyon is emberi módon keverednek. Ép, ruganyos és erőteljes kis fickó létére már hatéves korában látomásai voltak, és megjósolta a családi kastély elpusztulását. Néha szertelenül vidám, pajkosságaival családjának és játszótársainak réme, de éppen olyan szertelenül tudott dacoskodni és naphosszat álmodozni is valami titkos búvóhelyen; általában véve hetyke volt és rátarti, de néha nőies érzelgősség tört ki belőle, és attól féltették, hogy jelleme teljesen asszonyossá, kicsinyessé s nyomottá fajul. A hadjáratok alatt azonban megmutatta, hogy rettenthetetlen bátorság és hősiesség lakozik benne. Szertelenségeiben és ellentétekkel teli lelke alkatában mégiscsak az

apjához hasonlított, aki az előkelő bécsi társaságban minden tekintélye és szeretetreméltósága, gazdagsága és jósága ellenére egyedül és elhagyatva élt.

Széchényi Ferenc gróf Magyarországból, vagyis egy ismeretlen, misztikus és félig ázsiai sztyeppéről származott, amelyet európai utazók néha felkerestek, talpig felfegyverezett kísérettel, mintha Afrikába mennének oroszlánvadászatra vagy a Nílus forrásának felkutatására. Ferenc gróf azonban már többnyire Bécsben élt, ott születtek a gyermekei is, Bécs városát gazdagította évi jövedelmének elköltésével, s nem vette rossznéven, ha az angol vagy francia nagykövet éppúgy osztrák hazafinak tartotta őt, akár csak a Liechtensteinokat, Lobkowitzokat vagy Windischgraetzeket.

Az öreg gróf tehát éppen olyan volt, mint a többi Bécsben élő magyar mágnás, a magyar mágnás pedig semmiben sem különbözött más európai népek főnemeseitől, de a bécsi társaságban a borotvált arcú, alacsony, vézna és beteges, vastag orrú, sárga arcú, rövidlátó és szembajos Széchényi Ferencet mégis különc, hóbortos embernek tartották. Ennek talán az volt az oka, hogy a legellentétesebb tulajdonságok ütköztek ki jelleméből, aszerint, amint a bécsi arisztokrata vagy a magyar főnemes hatalmasodott el benyomásokra hirtelen reagáló lelkén. Egyik mágnástársa úgy jellemezte őt, hogy egyik nap istentagadó, a másik nap bigott katolikus, egyik nap égő lelkű hazafi, a másikon rajongó aulikus, egyik nap szabadkőműves forradalmár, a másik nap csökönyös konzervatív. Ebben sok az igazság; de többé-kevésbé kétlelkű volt akkor minden ember, különösen az öregek, akik fél lábbal a rokokó világban, másikkal a francia forradalomban jártak; lelkük egyik fele egzaltált, emberboldogító eszmékért rajongott, a másik megrémült a forradalom következményeitől.

Ha Ferenc grófnak eszébe jutott, hogy ott a Duna mentén, a Kárpátok alatt, a régi Pannónia és Dácia helyén van egy kis ország, amelyben az Isten a Széchényieket olyan bőkezűen ellátta földi javakkal, akkor megduzzadt a lelke, kicsordult a szíve, elfogta valami ködös érzelgősség és szerelem azzal a mostoha, elmaradt, árva kis hazával szemben. Egy ilyen érzelmes pillanatban odaajándékozta drága sok könyvét annak a szegény Duna menti Magyarországnak; valami múzeumfélét alapított a Duna két partján épült, falusias jellegű, poros, piszkos és német lakosok által lakott magyar fővárosban. Ha pedig olykor-olykor pazarul kitett magáért mint főúr, mint gazdag ember, mint gőgös és pazarló kiskirály, azt is azért tette, hogy legalább ezen a réven szerezzen tekintélyt árva, öreg kis édesanyjának, Magyarországnak. Gazdagabbnak akart mutatkozni, mint egy angol lord, finomabbnak, mint egy francia márki, gőgösebbnek, mint egy spanyol grand. Széchényi Ferenc gróf, amikor az országgyűlés megbízta, hogy a nápolyi király tiszteletére, mint rendkívüli követ emlékérmet vigyen, és a magyarság üdvözletét tolmácsolja, mindjárt ötven aranyérmet, száz ezüstöt és ezer bronzot veretett, hogy elkápráztassa a bécsieket, a nápolyiakat és az egész világot; az utazás költségeit saját erszényéből fedezte, és úgy utazott, mint egy uralkodó herceg. Ezekért a dolgokért tartották különcnek és hóbortosnak.

Pedig Széchényi Ferenc gróf voltaképpen pedáns, meggondolt és gyakorlati érzékű ember, a maga legbensőbb énjében. Bőkezű volt, amikor a család fényének fitogtatásáról volt szó, de minden garast a fogához vert, hogy bőkezűsége és hiúsága romlásba ne döntse. A tizennyolcadik és tizenkilencedik század fordulóján mérleget készített, és abból kitűnt, hogy ámbár több mint kétmillió forintra rúgtak terhei és adósságai, ezzel szemben huszonöt év alatt a mérleg mégis hatszázhuszonnyolcezer forinttal javult. A század eleje óta birtokai gyarapítására és közcélokra majdnem négymillió forintot áldozott. Ebből egymillió-kétszázezer forintért új földeket vett, egymillió-kétszázezer forintot fordított építkezésekre, kétszázhatvanháromezret csatornázási, árkolási, erdőírtási és szabályozási munkálatokra, a könyvtárára pedig majdnem félmilliót.

A Széchényi családban egyébként mindenki, fiú és leány egyaránt, különös és szokatlan egyéniség volt. A legidősebb fiú, Lajos gróf, széles szájú, széles homlokú, széles ajkú és széles állú, keskeny bajuszú és göndör hajú ember, hamar elidegenedett két kisebb fiútestvérétől. Csaknem állandóan Bécsben élt, a herrengassei bérházban, mégpedig a legutóbbi időkig az öreg kegyelmes úrékkal közös háztartásban. Az öreg gróf azonban éppen most vett házat a Landstrassén, s legutóbbi levelében megírta István fiának, hogy mire hazajön, talán már nem is leli őt a herrengassei régi lakásban; de ott leli maga helyett Lajost és feleségét, valamint a hárfákat, hegedűket, zongorákat, brácsákat, kürtöket és csellókat, az egész műkedvelő színházi és operaházi felszerelést, a kosztümöket s díszleteket, amelyek nélkül Lajos grófék egyetlen napig sem tudtak élni.

A középső fiú, Pál gróf és felesége, a szép O'Meade Karolina, szintén Bécsben élnek.

Leánytestvérei is vannak István grófnak. Az egyiket Franciskának hívják, és Batthyány Miklós gróf felesége. Franciska nyolc évvel idősebb Istvánnál; férjével, aki szolgálattevő kamarás és udvari titkár, hol Pinkafőn, hol pedig Bécsben él, valamiféle kétségbeesett és hősies ellenségeskedésben, amely egyszer viharos szakításra is vezetett, de most már halk és rezignált közönnyé csillapodott le. Az ő házuk is tele van mindig emberekkel. Franciska grófnő - akit a családban Fannynak hívnak - szereti a végleteket: a papokat és a színészeket, a hercegeket és a muzsikusokat; a vidám színielőadásokat és az önkínzásig menő lelkigyakorlatokat. Ha nem volna a gazdag és előkelő Széchényi család sarja, most bizonyára mint festőművész vagy karikatúra-rajzoló járná a világot. Vázlatkönyvében már az egész családot megörökítette.

Másik nőtestvérét, Zsófiát Zichy Károly gróf kamarai elnök Ferdinánd nevű fia vette feleségül. Zsófia nem sokkal idősebb, mint ő; szép szál, pirospozsgás, fekete hajú és fekete szemű magyar menyecske, okos, nyugtalan, zabolátlan vérmérsékletű, akárcsak István. Arca, modora, termete is hozzá hasonlít. Férje, Ferdinánd gróf kissé egyoldalú, száraz, de jólelkű katonaember; nem lehetett megtudni soha, vajon szerelmes-e a feleségébe, vagy csak mérhetetlenül hiú a szépségére. Mindegy. Boldog házasság. Ferdinánd gróf is részt vett a Napóleon ellen viselt háborúkban, s a harcterekről olykor-olykor lelkes, bár kissé együgyű leveleket írt a feleségének.

Ez volt a Széchényi család. Valamennyi tagja külön utakon járt, vagy egyszerre több úton is, de két ponton mindig találkozott: minden gyermek imádta az apját és anyját, és az egész család nem titkolt büszkeséggel, boldogan dédelgette és kényeztette a legfiatalabb Széchenyit: a különösképpen hóbortos, de mindig vidám, hetyke, mindig szellemes, de kissé frivol, vakmerő és rakoncátlan Stefferlt.

Stefferl volt a hős, Stefferl volt a jövendőbeli tábornagy vagy külügyminiszter, az egyetlen családtag, akinek jövője van, a többinek csak múltja. Szemtől szembe ugyan senki sem bánt vele másképpen, mint komolytalan és léha piperkőccel, szoknyavadásszal és tékozlóval; háta mögött azonban áhítattal beszéltek róla, és önként elismerték őt, a legfiatalabbat, a család fejének. István gróf mindezt az elkényeztetett legkisebb gyermek angyali háládatlanságával és ellenállhatatlan zsarnokságával vette tudomásul. Senki iránt nem mutatott tiszteletet, kivéve apját, akit bárhol járt, bármilyen helyzetben, mindig elhalmozott hódolatteljes és szívből fakadó gyengéd leveleivel. Elárasztotta a harcterektől és Párizs városából is, amelybe a lipcsei csata után a győztes Schwarzenberg herceg oldalán vonult be. A párizsi éjszakák után testi és lelki kimerültségének legmélyebb pontján is órák hosszat írta leveleit haza. A legtöbbet szeretett édesatyjának, nagyságos és méltóságos Széchényi Ferenc grófnak, néhányat pedig sógornőjének, Karolinának és Karolina húgának, lady Selinának. Most mint az ötödik számú ulánusezred kapitánya, az olasz Torinón át érkezik Bécsbe. Torinóban diplomáciai megbízatást teljesített Windischgraetz Alfréd lovassági ezredes oldalán, hogy a szardíniai királyt I.

Ferenc császár nevében régi trónjába ismét beiktassa. István gróf mellén akkor már az orosz Vlagyimir-renden és a porosz király katonai érdemkeresztjén kívül ott csillogott a szardíniai Mauritius- és Lazarus-rend keresztje is, s a szemében ott csillogott az a boldog öröm, hogy hétéves katonai szolgálat után végre megláthatja Lajost, Pált, Fannyt, Zsófiát és mindnyájuk kegyelmes jó apját és anyját.

5

Hajnalban értek Bécs közelébe. A Wienerwald sötét, lomboktól beárnyékolt útjain a postakocsis minden eddiginél vidámabb kürtszóval üdvözölte a Stefanskirche tornyát, amely, mint egy égre meredő, karcsú obeliszk, messziről integetett a jövevényeknek. Kocsijuk most fél tucat apró falucskán vergődött keresztül, a házak elé tóduló bámész parasztoknak valóságos sorfala között, akik hangos kurjongatással és vigyorgó arccal köszöntötték és búcsúztatták őket. A bécsi kocsis szíve dobogott a császárváros láttára. Valami meghitt légkörbe került ember, állat, férfi és nő, herceg és komornyik, a lovak vidámabban szedegették fáradt lábaikat, s mintha maga a nagy, fehér, fényesre lakkozott batár is egy oktávval magasabb hangon dübörgött volna a frissen kavicsozott országúton, amely fehér szalagjával eltűnt a Mariahilfer Linie alatt. A város küszöbén rendőrtisztviselők és vámőrök megvizsgálták a postakocsit, s amikor tudomást vettek arról, hogy milyen előkelőségek érkeztek Bécsbe, kihúzták magukat, arcuk komolyra nyúlt, hódolat meredt a szemükből, és tisztelegtek. Az utas érezhette, hogy most már biztos helyen van, a császárváros langyos légkörében, titkos- és egyenruhás rendőrök oltalma alatt, a rend és nyugalom várában, s eszébe juthatott, hogy ezen a renden még Napóleon rettegett katonái, a kétszeres megszállás, a félelmetes császár jelenléte, az ostrom, a hadisarc és egyéb háborús csapások sem tudtak erőt venni. A külvárosokban már mindenki talpon volt.

- Ezek mind bennünket várnak? - kérdezte Stefferl széles mosollyal. - Ez aztán a fogadtatás!

Bagration hercegnő tréfásan bólogatott:

- Hiába, egyetlen város van csak a világon, egyetlen Bécs - és halkan dúdolni kezdte az ismert bécsi gassenhauert.

Windischgraetz herceg megállította a kocsit, és megkérdezte, hogy mit vár ez a sokadalom.

- A császárt, a császárt - szólt be egy vámőr -, a császár most jön Franciaországból. Schönbrunn felől jön.

Az utasok meghökkentek. Féltek, hogy megzavarják a császári diadalmenetet.

- Mikor jön a császár?

- Mindjárt itt lesz. Nyolc órakor jön.

Hajnali négy óra volt akkor. Ezek a jámbor alattvalók nyilván már éjfélkor kiözönlöttek az útra, amelyen a császár megérkezik. Talán le sem feküdtek, hogy el ne szalasszák azt a boldog pillanatot.

A kocsi továbbrobogott. Hamar elérte a Glacist, azt a szélesen kígyózó, fasorokkal beszegett, tisztára söpört töltést, amely bekerítette a várost az ősi bástyafalak helyén. Azután megint hidak, bástyák és beboltozott árkok, tornyok és kapuk következtek, s ezeken keresztül lehetett bejutni az ősi belvárosba. Ott még mindenki aludt. Kihaltak voltak az utcák, csak a pékműhelyek, kiskocsmák, tejes- és fűszeres boltok ajtajában álldogáltak álmos szemű legények

és lányok. Néhány ablak kinyílt, lakájok és szobalányok feje jelent meg az ablakban, átkiabáltak egymásnak, hogy ma megjön a császár, és csillogó szemmel néztek a batár után. A házak erkélyén vígan lengette a szél a lobogókat, fenyő- és virágfüzérek lógtak a falakról, amelyeken belül még aludtak az arisztokraták s a gazdag kereskedők. A Burg udvarán testőrök, katonák, kulcsárok, írnokok, komornyikok, lovászok összevissza szaladgáltak, várták az ébresztőt - a császár jön, a császár jön! -, az egész udvar lázas izgalomban reszketett, csak II. József császár bronzszobra állt ott mozdulatlanul és fenséges közönnyel, mint mindig.

A Graben fiákerosai odavágtattak a nagy postakocsi elé, hogy lakásukra szállítsák a vendégeket, mielőtt a nagy parádé, a császár fogadása megkezdődik.

Kétszázötvenezer ember lakott a császárvárosban, de ez a kétszázötvenezer ember olyan illedelmesen és szerényen élt, hogy alig lehetett őket észrevenni. Semmi nyüzsgés, semmi tolakodás. A gyönyörű barokk paloták, amelyeket Fischer von Erlach és Hildebrandt Lukács építettek, szintén illedelmesen és szerényen álltak egymás mellett. A belváros kicsiny volt és halk, s a Burg környékén lábujjhegyen jártak az emberek, hogy a felséges család álmát ne háborgassák; a templomok nyitott ajtain keresztül tömjénillat áradt az utcákra, s a Grabenen tisztességtudó utcalányok lesütött szemmel járkáltak, mint a zárdanövendékek - nem, beszélni sem lehet arról, mintha az osztrák császárváros a fekete füstös, ködös, dübörgő, lüktető életű Londonnal vagy a céda, színpompás, forradalmár és buja Párizzsal akart volna vetélkedni. A bécsi Olümposzon németek, magyarok, csehek, lengyelek, olaszok és dalmaták - hercegek, grófok és nemesek - boldog örömben élvezték az istenek nyugalmát és finom erkölcstelenségét; a bécsi alvilágban pedig özvegyasszonyok, árvák, könnyes szemű apák és anyák az istenek örök igazságtalanságába vetett hittel gyászolták a napóleoni háborúk elesett harcosait. A Burgtheaterben Krones, Schröder, Müller, Anschütz és Horn játékának lelkesen tapsolt a bécsi arszlán és a schwärmende Jungfrau, az Operában viszont Szontágh, Unger, Schröder-Devrient éneke hozta lázba az orgonistákat, filharmonikusokat, kamarazenészeket, diákokat és grófkisasszonyokat. Mozart, Haydn és Beethoven szelleme lebegett a koncerttermek és a templomi kórusok fölött még akkor is, amikor francia gránátosok meneteltek végig a Herrengassén, és Schönbrunnban a korzikai rabló szőtte terveit a Habsburg-monarchia feldarabolására. Egy kis francia világ támadt ugyan a színházak környékén, az asszonyok párizsi divat szerint görögös ruhában, félig meztelenül dideregtek a Práter és a Burgbastei hűvös sétányain, az Apolló-teremben és az Elyseumban francia katonák rontották a bécsi nők erényeit, a mosónők kicsit kacérabbak lettek, a fiákerosok szemtelenebbek, a kávéházak mozgalmasabbak, a zsebtolvajok ügyesebbek - de a bécsi nép azért megtartotta gyengéd és naiv báját, patriarkális szokásait, hagyományos ájtatosságát, s a szalonokban a földkerekség legunalmasabb teaestélyein áhítattal hallgatták Schlegel Dorottya, Brentano s a kikeresztelkedett zsidóasszonyok álszent spiritualizmusát.

Bécs még csendesen pihegett a francia megszállások izgalma után, s most bűnbánóan várja, hogy visszajön a császár s vele az enyhe és gyengéd apai zsarnokság, amely ha kissé meg is butítja őket, de vigyáz is rájuk, mint öreg, tapasztalt, kotkodácsoló tyúk a csirkéire. Megrázó eseményekben, elképesztő újdonságokban, égnek, földnek, embernek csodáiban azért most sincsen hiány. Nagy dolog, ha Beethoven a zeneegyesület épületében vagy a Lichnovszky-palotában, Rasumovszky hercegnél vagy a Szent István-dómban valamelyik új szerzeményét bemutatja; nagy dolog, ha Mayseder József hegedűművész hangversenyt ad valamelyik koncertteremben, s ha a Práterben felszáll a léghajó. Kisebb-nagyobb dolgok történnek az Ochsenmühle és a Volksgarten kávéházaiban, Döblingben, Hietzingben, Schönbrunnban, a külvárosi kocsmákban, népünnepélyek, lottójáték, fáklyászenék, disznóölések és névnapok alkalmával. Például szép dolog volt, amikor a lerchenfeldi Práterben egy hétesztendős leányt

mutogattak, aki egy mázsa és ötven fontot nyomott, s nagy feje, temérdek melle, vastag kezelába, kék szeme, gesztenyeszín göndör haja bámulatba ejtette az embert. Mindig lehetett látni Bécsben nagy dolgokat, hol egy nagy hadvezért, hol egy nagy és furfangos gépezetet, hol egy nagy minisztert, hol egy nagyszabású ökröt, amelynek súlya tizenkilenc mázsa ötven font, magassága hat sukk, hosszúsága kilenc sukk és öt coll, de rövid volt a szarva - vagy egy férjet, aki jóval nagyobb szarvakat viselt. Ám a legnagyobb dolog most van készülőben.

Június közepe felé hirdetményeket ragasztottak Bécs házaira, amelyben figyelmeztették a polgárokat, hogy készüljenek a császár fogadtatására. A császár Napóleont elkergette a francia trónról, visszavette tőle leányát, Mária Lujzát, s most hazajön, hogy népeit tovább is békességben és csendben boldogítsa. Schönbrunnban kihirdették, hogy június tizenhatodikán senki se dolgozzék, semmiféle kocsma, sörház vagy bolt nyitva ne legyen, az utcákon senki se lovagoljon, vagy kocsikázzék, minden kapu egész nap, sőt a rákövetkező éjjel is nyitva legyen, mert rettentő tolongásra lehet számítani - megjön a császár, megjön a császár -, tehát az udvarokban is helyet kell készíteni a megtorlódott néptömegeknek.

Másnap Schönbrunn már kora hajnalban talpon volt, Bécs pedig hat óra felé felkerekedett, hogy eléje menjen a császárnak. Kimentek eléje a grófok, bárók, polgárok, a magisztrátus, a német, cseh, lengyel gárda és egy ezred dragonyos. A magyar mágnásoknak csak az inasai is olyanok voltak, mint a gárdisták. Maguk és lovaik az arany, ezüst, skarlát, gránát s nyuszt káprázatos pompája alatt verejtékeztek. Kimentek a császár testvérei, a trónörökös, a főhercegek, köztük a magyar nádor, sújtásos, aranyzsinóros, ékköves huszáregyenruhában, alig tudva megfékezni aranyos csikósszerszámmal és sallangokkal kantározott fekete, vad lovát; kiment száz férfi és száz leány, tíz- és tizenkét esztendős gyermekek serege tiszta fehérbe öltözve; a férfiaknak olajág a jobb és borostyánkoszorú a bal kezükben, a leányoknak pedig karjukon kis kosár, amelyből virágokat szórtak a császár lábai elé. Így ért be a menet a városba, mialatt az ágyúk szünet nélkül dörögtek a bástyán, este pedig kivilágítás és nagy tűzijáték volt. Ennek a napnak szépségét lehetetlenség leírni vagy kibeszélni; valóságos hegyet lehetett volna rakni a kivilágításnál használt olajos poharakból, nagy falut lehetne felépíteni a közönségnek épült tribünökből és állásokból, nagy könyv telnék ki a lángbetűkkel fényeskedő feliratokból. A lakatosok kiszámították, hogy a mécseseket tartó poharak számára negyven mázsa drótot dolgoztak fel. Egyszóval oly szép és ritka dolog volt ez, amilyet ez ideig még maga Bécs sem látott, és nagy idő fog eltelni, amíg ez valaha megismétlődik.

6

István gróf fiákerje először a Herrengasse 18. szám alatt levő gróf Wilczek ház előtt állt meg; ebben a házban született, itt töltötte élete első tizenhét esztendejének mintegy a felét, innen indult a napóleoni háborúkba, ide tért pihenni a fegyverszünetek és szabadságolások alatt, itt felejtette el a magyar nyelvet, amelyet dajkájától s apja magyar gazdatisztjeitől tanult, itt ismerte meg a kamaszkor örömeit, a titkos kalandokat Pál bátyjának, a komornáknak és a lakájoknak, az arisztokrata sihedereknek és a Theater an der Wien balettpatkányainak vezetése alatt. - István gróf egészen elszomorodott, amikor meghallotta, hogy szülei már elköltöztek a régi házból, sőt bátyja, Lajos gróf és felesége sincsenek otthon.

Kihajtatott tehát a bástyán túl levő Landstrasséra, amely Bécs most fejlődő új mágnásnegyedét szeli keresztül. A frissen épült főúri kastélyokat díszkertek, azokat pedig terméskő vagy vasrács kerítések ölelik körül, nagyjában párhuzamosan haladva a Duna-ággal a Dominikánus-bástyán és a Stubenthoron keresztül a város szíve felé. A kocsi megállt egy három-

emeletes, komoly és csendes ház előtt, nem messze az orosz nagykövet görög stílben épült csodapalotájától.

Nem volt otthon senki. József, a vén kulcsár fogadta, s a lépcsőházban röviden tudtára adta, hogy az első emeletet az öreg excellenciás pár, a másodikat Fanny grófnő és a férje lakja, a harmadikon István grófnak, a rokonoknak és vendégeknek rendeztek be lakosztályokat.

Végighaladt a folyosókon, fel- és leugrálva lépcsőkön, mint egy csintalan suhanc, be-kukkantott a szobákba, hirtelen szemügyre vette a berendezést, lerohant az istállókba és kocsiszínekbe - megelégedetten bólogatott, vagy epésen rázta a fejét. Már kisgyermekkorában szenvedélyesen bírálgatott mindent; egyéni ízlése, vérmérséklete, különcködésre hajló szeszélye szerint. Az új házzal nagyjában meg volt elégedve. József jelentette, hogy a család a császár elé ment.

- Ah, az én öregem lojális ember - állapította meg magában kissé sajnálkozva, és ellágyultan gondolt arra a sok bántalomra, amely őt a császár részéről érte.

Levetkőzött és fürdőt kért.

Behozták a gumikádat, és vizet melegítettek. Eszébe jutott, hogy Párizsban mennyi bosszúsága volt, ha fürdeni akart. El kellett küldeni a fürdősemberért, az hozott magával egy vasból vagy fából összetákolt, szűk hordót, és a forró vizet a földszintről, cipelték fel kannákban, végigcsepegtetve lépcsőt, padlót szőnyeget, bútort; ha neki háza lesz, fürdőszobát építtet bele, márványkáddal, valamiféle kályhával, amely ott a szobában melegíti a vizet, zuhannyal és gőzfejlesztő készülékkel. Fürdés közben rájött, hogy ezt csak akkor valósíthatja meg, ha külön háztartása, külön palotája és cselédsége lesz. Ehhez pedig semmi sem kell más, mint hogy megházasodjék. Nos, hát megházasodik! Tekintete a bal karjára esett, arra a helyre, amelyre tizennyolc éves korában tűvel rákarcolta sógornője húgának nevét.

- Selina, Selina - mormogta maga elé, és elmosolyodott. A kis Sel. Most már tizenhat éves, és négy év óta a menyasszonyom - nevetett, s a vizet nyakára, vállára, mellére locsolta bőségesen. - Menyasszony, csak senki sem tud róla. Titkos menyasszony. Csak attól félek, hogy haragszik rám. Az utolsó hónapban elfelejtettem neki levelet írni.

Künn zúgtak a harangok, a levegőben hódolatos áhítat zsongott, mint Úrnapján vagy a feltámadás körmenete alatt. Megjött a császár, neki is a schönbrunni úton volt a helye. De ő, ha meg kell vallani az igazat, nem kíváncsi a császárra, megcsömörlött a díszszemléktől s a katonai parádéktól; olyan látványosságban, mint aminő Párizsban volt a szövetséges had-seregek bevonulásakor, az életben úgysem lesz része; attól is irtózott, hogy díszruhát öltsön, fáradt volt, és egészen más dolgokon járt az esze. Ámbár, ha tudná, hogy a zsúfolt tömegben hamarosan rátalál a szüleire és testvéreire... nem, mégsem megy, itthon várja meg őket.

Kiugrott a kádból. Lefeküdt a díványra és ábrándozott. Hát most itthon van, és legalább egy esztendőre szabadságot kér. Új életet kezd. Párizsban, francia és orosz tisztek között szégyen-keznie kellett sokszor a tudatlansága miatt. Irodalmi, művészeti, történelmi vitákhoz nem tudott hozzászólni, és egy francia tiszt, Joachim Trogoff, királypárti bretagne-i nemes ezt a kétértelmű bókot mondta róla: Széchenyi az emberrel megszeretteti a tudatlanságot.

Aztán elképzelte, hogy Sel a felesége. A kis Sel, okos, kedves, jó és szerelmes... de bizonyos, hogy édesapja és anyja ellenezné. Pál házassága is nehezen ment Sel nővérével, Karolinával. O'Meade Karolina letérdelt az öreg Széchenyi elé, és zokogva könyörgött neki, hogy ne akadályozza boldogságukat... Nem is érti, miért ellenezték. A lady jó ír családból való; apja Richard Earl of Clanwilliam, Irland peerje, anyja gróf Thun Karolina - egyikük ellen sem lehet senkinek kifogása. A lord birtoka Down, Tipperary és York grófságokban van, Anna királynő

adta nekik a viscount, VI. György az earl címet; igaz, hogy nem gazdagok - de az csak nem lehet oka az ellenszenvnek? Karolina és Selina egyetlen fiútestvére, Richard lord, még csak tizenkilenc éves, valóságos csodagyerek, akinek roppant karriert jósolnak Angliában. A lányok itt nevelkedtek Bécsben, Lichnovszky Károly herceg házában a nagynénjüknél, mert szüleiket kisgyermekkorban elveszítették. Mi lehet itt a baj? Szegény kis Sel! Sokat kell még küzdenünk, hogy egymásé lehessünk!

Annyira elragadta ez a gondolat, hogy felugrott és öltözködni kezdett. Meg kell tudnia, hogy beteg-e még Sel. Ha beteg, akkor nem mehetett el a császár fogadtatására, s boldog lesz, ha látja, hogy ő az első, akit felkeresett. Ezzel kiengeszteli. Szegény, drága kis Sel, repülök hozzád, bocsánatot kérek tőled, és jóváteszek mindent.

És elment a Lichnovszky-palotába.

7

- Tante Lulu, nincs ma levelem?

- Hallgass, kicsim, a császár szemlét tart a helyőrség felett.

A házban mindössze csak ők ketten voltak otthon. Mindenki Schönbrunnban volt; az egész hercegi család, az egész ház, az egész Herrengasse, az egész császárváros.

- Miért van ilyen csönd?

- A császár imádkozik.

- De én biztosra vettem, hogy ma végre levelet kapok.

A beteg mellett csak egy fiatal hölgy maradt otthon ápolónőnek, a hercegi pár fogadott leánya, de neki is csak a teste volt ott a betegszobában. Lelke künn repdesett a Prater roppant pázsitján, a kettős félkörbe felállított csapatok ezernyi és ezernyi tömege fölött, úgy, ahogy azt a főpróbán látta, titokban, tegnapelőtt, a Glacis egyik magas kaputornyából. Lulu grófnő most odaképzelte a ragyogó testőrséget, az öreg hercegérsek fenséges alakját, ahogy az oltári-szentséget magasra tartja, s ebben a földöntúli némaságban megáldja vele azt az emberiséget, amelyet Napóleon életben hagyott.

- Add csak ide a leveleit! - rimánkodott bele a nagy csöndbe a kis lady, és párnája alól kinyújtotta gyermekes karját.

Lulu tante odaadta. Nagy csomag levél volt. Lady Selina kiteregette, és egyenként a kezébe vette valamennyit. Nem, azt nem lehetett ráfogni ezekre a levelekre, mintha tele volnának szerelemmel és epekedéssel. Selina ezt arra magyarázta, hogy szerelmüket még titokban kell tartaniuk, márpedig a leveleket más is elolvashatja. Az első levél még Magyarországból szól. Arról ír Stefferl, hogy ők hárman, a Széchényi fiúk, szépen felosztják maguk között a földi élet rendjét. Lajos diplomata lesz, vagy politikus, Pál otthon marad a gazdaságban, ő pedig katona marad, és hébe-korba végiglátogatja a testvéreket. Már szinte látja, hogy Pál mint szemfüles gazda ide-oda lót-fut kurta nankingkabátjában a kastély körül, látja mint szerelmes férjet a szerelmes Karolina mellett, és látja mint papát, körülzsibongva aprócska Palkók seregétől, akiket ő, a vén kürasszír, nehéz csizmáiban addig fog hajszolni, amíg egyiket a másik után kézre kerítve, hatalmas csókokat nyomhat pufók arcocskájukra.

A kis Selnek erre a levélre nagyon megfájdult a szíve. Hiszen itt nem róla, hanem Karolináról van szó. De aztán megvigasztalódott. Stefferlnek alakoskodnia kell, és Karolinát tulajdonképpen Selinának hívják... és Palkók helyett aprócska Stefferlek... a sápadt kis lady egész a nyakáig elpirult erre a gondolatra.

Egy másik levélben azt írja Stefferl, hogy egész életében nem tenne egyebet, mint járná az erdőket és lődözné a vadat, kergetné a rókát, mert a lovat éppen úgy szereti, mint a vadászatot... „de nem leszek ám valami tudós vadász, aki az erdészethez is ért, hanem reggeltől estig kalandozó, puskás, vén korhely".

Sel összeráncolta a homlokát. Puskás, vén korhely. Ebben a levélben ő megint nincs benne. Most már megcsillant egy könny a szemében. Aztán mindig több és több könny, mert panaszkodó levelek kerültek a kezébe, Stefferl megbetegedett, láza van, két hétig Prágában fekszik, aztán újra kimegy a harctérre, szakad az eső, hol a ködtől, hol a felhőktől nem lehet látni tízlépésnyire sem, hideglelése van, leesik a lóról, aztán kartácstűzbe jut, feldagadt lábbal nyargalászik heteken át, végre Teplitzbe kerül a hadikórházba. Szegény kis Stefferl! Egyik lovat a másik után lövik ki alóla, és mégis eszeveszett feladatokra vállalkozik, keresztülnyargal ellenséges arcvonalakon - hát nem öngyilkosság ez? -, de hála isten, most már unni kezdi a csetepatékat, vágyik haza a családi körbe, ahol olyan édes és meleg gyermekkora volt.

Selnek záporosan hullnak a könnyei. És még akkor is csak könnyein keresztül tud mosolyogni, amikor egy Frankfurtból keltezett levélben Stefferl leírja a maga marcona külsejét, hegyesre nyírott kecskeszakállával, kackiás bajuszával; olyan az ábrázatja, mint egy spanyol inszurgensé, alig várja, hogy valamiféle kósza festővel találkozzék, aki meg fogja örökíteni fantasztikus téli ruházatában, életnagyságban, s a képet megküldi neki.

Selina átlátszó arcocskája haragosan megnyúlt, amikor az utolsó levelet olvasni kezdte. A levél a lipcsei csatából jött.

„...A tábornagy ismét Blücherhez küldött, akivel nem volt összeköttetésünk. Ezer akadály közt, részint gyalog, részint lovon Isten segítségével elértem egy falut. Francia katonák és vasvillás parasztok úgy meghajszoltak, akár a nyulat. Ködös éjszakán, leégett falvakon, kifosztott kastélyok udvarán keresztül bolyongtam, anélkül hogy egyetlen lélekkel találkoztam volna. Isten látja lelkemet, ha rögtön kvietálnom lehetett volna, szívesen lemondok minden dicsőségről, amely a hadjárat alatt még reám várakozhatik. A véletlenre bízva magam, fáradt léptekkel cammogtam a sötét éjszakában. Egyszer csak valami ingoványba süppedtem. Lovam eleinte erőlködött, hogy kievickéljen a szennyes posványból, de aztán megadta magát a sorsnak. Mindig mélyebbre és mélyebbre süppedt, én ráhajoltam a ló nyakára, és Istennek ajánltam lelkemet. Az égről egyetlen csillagszem sem nézett le ránk. Rettenetes csönd..."

A kis ír leány felsikoltott. Tante Lulu az ablakból ijedten kapta hátra a fejét:

- Mi lelt, Sel, drága szívem?

- Hallgass csak ide!

S aztán fennhangon olvasni kezdte:

- „...Éreztem, hogy elveszett minden. Nincs más hátra, mint hogy főbe lőjem magam."

Sel keservesen zokogott.

- Légy csendben, szívecském, ebben a pillanatban áldják meg a seregeket - csitította őt Lulu tante, aki ezúttal huszadszor hallotta a levél tartalmát. De a kis Sel csak tovább kínozta magát!

- „...Egy hajó fedélzetén képzeltem magamat, amelyről vészlövést adhatok le. Pisztolyomat elsütöttem, a fegyver pompásan volt töltve, akkorát szólt, mint egy ágyúlövés, az egész környéken meghallhatták..."

Nem olvasta tovább. Kívülről tudta már úgyis minden sorát. A durranást meghallotta egy közeli őrjárat - magyar huszárok voltak -, és Stefferlt a mocsárból kiemelték. Ez volt a levélben. Százszor elolvasta már, de nem egészen hitte el a végét. Hátha mégis önmaga ellen fordította... és megsebesült, nyomorékká lett... tante Lulu, mi a te véleményed?... Tante Lulu, te egyáltalában nem hallgatsz ide?

Tante Lulu csakugyan nem hallotta egyetlen szavát sem, mert e pillanatban ő is hálát adott az Istennek, hogy Európát kiemelte abból a halálos mocsárból, amelybe Napóleon beletaposta.

A misének, úgy látszik, vége volt, mert a harangok újra megkondultak, megdördültek az ágyúk, rézkürtök és dobok szólaltak meg, a zenekarok rázendítettek a béke himnuszára, az egész világ ujjongott, csak a kis Sel sírdogált ott a betegszobában, és megrázta Lulu tante karját:

- Három hónap óta egyetlen sort sem írt. Esküdjél meg, tante Lulu, hogy Stefferl még él!

- Esküszöm.

- És hol van most?

- Útban hazafelé.

A kis lady feljajdult:

- Hát akkor azért nem ír, mert már elfelejtett...

- Minden pillanatban betoppanhat, s akkor szégyellni fogod, hogy meggyanúsítottad.

Az egész város zengett az allelujától. Zenekarok járták az utcákat, a nép együtt menetelt a századokkal, velük énekelte a diadalmi indulókat, és virágokat dobált a katonákra. Az élet forrt, az emberek arca tüzelt, a szívek lángoltak, egész Bécs egyetlen nagy eksztázisban vonaglott. Az utca boldog rivalgása megreszkettette az ablakokat. Bécs tombolt.

A kis grófnő kiszállt az ágyból, és az ablakhoz kúszott.

- Vigyázz magadra, megfázol.

- Mondd, Lulu, ezek a bécsiek megbolondultak?

- Nem volna csoda, de ez nem bolondság, hanem szent öröm és mennyei rajongás.

Bécs tombolt.

A kis Sel egyszerre csak összecsucsorított szája elé tette a mutatóujját:

- Tante Lulu, mintha valaki kopogna az ajtón.

Tante Lulu az ablakon kihajolva, teli tüdővel szívta magába Bécs rajongását, Selina pedig kiugrott az ágyból, szívére szorította kezet, és lábujjhegyen az ajtóhoz futott, amely a nagy lépcsőcsarnokból odakanyarodó folyosóra nyílt. Egész testében reszketett, de fülét kíváncsian az ajtóhoz nyomta, amelyen csakugyan ismét kopogott valaki, türelmetlenül és erélyesen. Az ajtó ujjnyi keskeny résén kikukucskált a lépcsőcsarnokba. Marcona ulánus állt ott.

- Ki küldötte magát? - sikoltott Selina, és tenyérnyi szélesre tágította a rést. Az ulánus tágra nyílt szemmel bámult az arcába.

- Széchenyi István gróf kapitány úr lent van a palota előtt.

Sel becsapta az ajtót, és visszafutott az ágyba. Vacogott a foga a hidegleléstől. Tante Lulu rémülten szaladt a beteghez.

- Mi történt, szívecském?

Sel keserves erőlködéssel kapkodott levegő után.

- Megjött, itt van, lenn áll a ház előtt... Tante Lulu, szaladj le érte.

E pillanatban kardcsörtetés és lépések dobbanó zaja hallatszott az ajtó előtt. Valaki gyermekes örömmel kiabált.

- Selina, jövök! Kicsi Sel, hol vagy?

- Az ő hangja! Ó, édes Istenkém!

Felpattant az ajtó, és belépett a szobába Stefferl.

Félóráig volt Stefferl a kis lady ágya mellett, s aztán hirtelen eszébe jutott, hogy neki haza kell sietnie, hogy szüleit köszöntse. Elment.

Útközben elhatározta, hogy nem veszi feleségül Selt. Egyáltalában nem házasodik meg soha életében. Ehelyett, ha a családi légkör melegségére vágyik, elutazik az apáti kastélyba, ahol Pál rövid nankingkabátban... s ő mint vén kürasszír... a kis Palkók... őt az Isten nem arra teremtette, hogy befogja magát akármiféle asszony igájába. Született agglegény... Az egész házassági intézmény őrültség... Katonaember meg különösképpen ne házasodjék... Sel, drága kis Sel, boldoggá teszlek téged azzal, hogy nem házasodom meg soha életemben.

Kocsija csak lépésben tudott átvergődni a Belváros zsúfolt utcáin. Akkor értek haza az ünneplő bécsiek, akik ismét látták a császár mosolyát, azt a kissé együgyű, de áldásos mosolyt, amelyre visszamosolygott a Burg, az öt városkapu, a Graben, a Szent István-templom, a kétszázötvenezer bécsi polgár s a fölöttük kéklő osztrák égboltozat. A mosolyból jutott Laibachnak, Lembergnek és Prágának is, de megállt a Kárpátoknál, a Lajtánál, az Al-Dunánál és az erdélyi bérceknél. Ami ezen a körön belül feküdt: az Magyarország, és Magyarországra nem mosolyog semmi és senki, hacsak nem mosolyog a nap, amely most érleli ott a bécsi fehér cipónak való magyar búzát, vagy nem mosolyognak a zöld domboldalak, rétek és mezők, amelyeken bécsi vesepecsenyének és rostélyosnak való magyar ökrök legelésznek, valamint a havasok völgyei, amelyeken bécsi posztónak való juhok gyapjasodnak, és talán a Jóisten, akit a Lajtán túl lakók mint külön magyarok istenét emlegetnek; Stefferl azonban csak a bécsi istenhez tudott imádkozni.

Amikor hazaért, az új Széchényi-palotában már nyüzsgött az élet. Először Fannyval és férjével találkozott. Zsófiának is ott volt az ura ezredesi díszruhájában, s vígan falatozott az ebédlőben, Lajos bátyja és Batthyány Nickerl társaságában. Az asszonyok összeölelték, a férfiak hatalmasan megrázták a kezét:

- Stefferl, te ugyancsak megemberesedtél.

- Stefferl, miért nem voltál a császár fogadtatásánál?

- Szent Isten, Stefferl, de furcsa ruhád van. Párizsban készíttetted?

- Gyere ide, Stefferl, hadd nézzelek meg. Olyan sovány vagy. Párizsban bizonyára sokat korhelykedtél.

- Édes, kicsi Stefferl...

Összevissza ölelték, csókolták és összevissza kiabáltak, az asszonyok minduntalan könnyekre fakadtak, és Stefferl zavartan pirult a viharos ünneplés alatt.

Belihegett a szobába az öreg grófné is. Ő mindig lihegett, mindig fulladozott, mindig köhögött a rossz tüdeje miatt. Festetich Julianna, az öreg kegyelmes úr második felesége, a szép, kövérkés, csendes, áhítatos, csodálkozó és alázatos asszony olyan kicsire tudta magát összehúzni, hogy szinte észre sem vették a Széchényi házban. Csak tüdejének állandó sípolása árulta el, hogy melyik sarokban horgol harisnyát, hasmelegítőt és nyakvédő gyapjúsálat a szegényeknek. Hajdani szépségének, szenvedélyességének, büszkeségének semmi nyoma; a kegyelmes asszony azok közé a halandók közé tartozott, akik idővel elszemélytelenednek, s egy hivatás vagy egy erkölcsi elv szimbólumává finomodnak; szinte légüres térben élnek, és képtelenek minden jóra és rosszra; a békés boldogtalanság tiszta és egykedvű mártírjai.

- Hol van édesapánk? - kérdezte Stefferl.

A család sokáig nem felelt erre a kérdésre.

- Itthon van? Vezessetek hozzá!

Édesanyja megfogta a kezét. István megijedt:

- Beteg?

- Nem!

- Haragszik?

Zsófia, a legszélesebb és legközvetlenebb, szinte bántó gyengédtelenséggel kikottyantotta:

- Imádkozik.

- De én be akarok hozzá menni. Hol van?

- A kápolnában.

- Merre van a kápolna?

- Csitt, most nem szabad háborgatni.

- Nekem sem?

- Senkinek.

- Nekem nem volna szabad? - robbant ki belőle a legkisebb gyermek hetykesége.

Az öreg grófné megsajnálta:

- Majd én odaviszlek a kápolna kórusára. Onnan megláthatod.

Felmentek a második emeletre, és a folyosó végén beléptek a házi kápolna erkélyére. István gróf egy ráncos arcú, csapzott hajú, kiaszott aggastyánt látott az oltár lépcsőjén, térdelve és arcát a kezébe rejtve, liturgikus lebomlásban az örökmécses előtt, mint egy égi szférákban lebegő szent.

Összeszorult a szíve.

- Hát ez az én apám?

8

Másnap Pál bátyjánál ebédelt, aki a Hohe Brücke 142. számú palotában lakott. A lakáj egyenesen a biliárdszobába vezette, ahol a ház ura a nemrég divatba jött karambol játékot gyakorolta. Pál csak két esztendővel idősebb, mint ő, de jóval magasabb és erősebb lévén, majdnem harmincévesnek látszik. Nagy, széles koponyáját sűrű csigákban fedi a haja, mint valami paróka, pofaszakálla kihívó és dandys pamacsokban lefelé, rövid, hetyke kis bajusza pedig felfelé kunkorodik, az orra hosszú és egyenes; álla előreugró, hegyes fogai mélyen benn ülnek a szájában. Ez Pál. Izmos és könnyed; étvágya ételben és élvezetekben, pezsgőben és asszonyokban közmondásszerű, a hangja dörgő és parancsoló; a férfiak mindig jelentéktelennek tartották, és sohasem értették meg, hogy mit szeret rajta Karolina, a felesége.

Megölelték egymást.

- Ismered ezt az új biliárdjátékot? - kérdezte Pál, és a hangján észrevehető volt, hogy e pillanatban semmit sem tart fontosabbnak a karambolnál.

- Nem. De ha nem unod, taníts meg rá.

Pál oda sem figyelt. Egyre-másra csinálta a legnehezebb lökéseket, és láthatólag boldogan merült el ebben a foglalatosságban. Később mégis eszébe jutott, hogy mondjon valamit az öccsének:

- Hallom, hogy a lipcsei csatát te nyerted meg, Stefferl.

A fiatal ulánus kapitány elpirult, és szemöldöke felszaladt egészen a hajáig. Pál félt, hogy megsértette:

- Mit pirulsz? Nem gúnyból mondtam. Pfuj! A legegyszerűbb állást elrontottam. Rajtad a sor.

István gróf ügyetlenül lökött, de a golyók összefutottak egy sarokban, úgyhogy Pál gróf hetykén tréfálkozott:

- Ezt nekem csináltad! Nyugodtan leülhetsz, pipára gyújthatsz, és elmondhatod, hogy milyen vitézi cselekedeteket vittél végbe a lipcsei csatában.

A kis kapitány nevetett. Csakugyan rágyújtott, és mesélni kezdett:

- Hát kérlek, az úgy volt: a csata második napján Schwarzenberg herceg Blücherhez küldött.

- A világ két legnagyobb hadvezére. A két marsall! Ezek aztán elbántak a gazfickó Bonapartéval!

A kapitány összeráncolta bozontos szemöldökét, és epés gúny csengett minden szavából:

- Ez a két vén szamár Napóleonnak a csizmája száráig sem ér föl.

Pál gróf éppen egy nehéz állással vesződött, s nem hallotta ezt a káromkodást. István gróf folytatta:

- A részeges vén Blücher legalább nem nagyképűsködik. Egyszer azt mondotta nekem, hogy az egész haditudomány marhaság. Az én egész stratégiám abból áll, hogy megyek és megyek és megyek, amíg el nem érem Párizst; ott aztán elcsípem Napóleont, és főbe lövetem. Az „öreg Schwarzenbergnek" persze más a véleménye, tette hozzá rezignációval. Az öreg Schwarzenberg! Nem találod jónak? Vagy te nem is tudod, hogy Blücher hetvenkét éves, az öreg Schwarzenberg pedig csak negyvenhárom?

- Rajtad a sor! - kiáltott bosszúsan Pál.

István két karambolt csinált, a harmadikat elhibázta, és folytatta a lipcsei csatát.

- Szürkületre érkeztem a porosz főhadiszállásra. Megtudom, hol van a tábornagy, megyek a házba, minden tárva-nyitva, sehol egyetlen őr, az előszobában egy huszár borotválkozik. Beljebb megyek, ott egy hadapród, aztán egy szárnysegéd pomádézza haját kis kézitükör előtt. Végre bejutok a tábornagyhoz, hát az is a tükör előtt ül, körülötte két borbély sürgölődik, és hajporral, kenőccsel, bajuszpedrővel szépíti a vén csatalovat. Mi ez? Hát nem ütközetre, hanem bálba készülnek itt? Blücher is észrevette, hogy csodálkozom. Kedves Csecsenyim - kiáltott felém a púderfelhőből -, azért csinosítjuk ennyire magunkat, mert ünnepre készülődünk. Most aztán csakugyan elpáholhatjuk azt a korzikait, hacsak az öreg Schwarzenbergnek nincs más véleménye.

A fiatal ulánus kapitány arcán szétfutott a mosoly. Látszott, hogy szereti bátyját, de csepp kedve sincs vele komolyan megbeszélni a lipcsei csata stratégiai történetét. Pál gróf azonban zöld házi frakkjának hátsó zsebéből kivett egy levelet, és öccse kezébe nyomta.

- Ezt a levelet Zsófi kapta az urától.

István kibontotta, és olvasni kezdte Zichy Ferdinánd gróf ezredesnek, Zsófi grófnő férjének levelét.

„...Stefferl, amilyen szégyenlős, bizonyára elhallgatja, tehát sietek veletek tudatni, hogy a fiú döntő szerepet játszott a lipcsei csatában. Schwarzenberg főparancsnok Stefferlt Blücherhez küldte, hogy meghívja őt a 18-ára előkészített döntő ütközetbe. (Nálunk az a divat, hogy a főhadvezér a parancsnokokat udvariasan felkéri az ütközetekben való megjelenésre, mint valami báli mulatságra.) Minden attól függött, hogy Blücher és Bernadotte svéd trónörökös idejében részt vesz-e a döntő hadmozdulatban. Blücherrel nem volt semmi baj, amikor Stefferl előadta Schwarzenberg tervét, az öreg oroszlán elbődült: Vorwärts! Más volt az eset Bernadotte-tal, a svédek trónörökösével. Ez a félbolond, aki Napóleontól tanulta a hadvezetést, Napóleonnak köszönhet mindent, elárulta ugyan a gazdáját, és önállósította magát a Skandináv-félszigeten - de valahányszor Napóleon ellen komoly lépést kellett tenni, mindig habozott és köntörfalazott. Blücher egy cseppet sem bízott abban, hogy Bernadotte kellő időben ott lesz a kellő helyen. Stefferl ekkor kihúzta magát: - Kegyelmes uram, adasson alám egy gyors és kitartó lovat. - Mit akar ezzel, kedves Csecsenyim? - kérdi a tábornagy. - Átmegyek őfensége táborába, és rábírom, hogy csatlakozzék hozzánk. - Az öreg marsall nagyot nevetett. - Ördöngös egy fickó! Na, majd meglátjuk! - és lovat adatott Stefferl alá. Stefferl elvágtat a porosz főhadiszállásra. Ott találja Bernadotte-ot, és kéri a szárnysegédet, jelentse be őt a trónörökösnél. - Van írásbeli parancsod? - Nincs. - Akkor a fenség nem fogad. - De a két császári felség szóbeli meghagyását hozom. (Stefferl akkorát füllentett, mint a Stephanskirche tornya; de a hazáért tette.) Egy Prinz von Preussen ezredbeli elegáns dandy végre bejelenti, és a trónörökös fogadja Stefferlt. Stefferlnek közben még eszébe jut, hogy ha már az orosz és osztrák császár nevében beszél, a porosz király képviseletét is bízvást átveheti. Azzal kezdi, hogy a három szövetséges uralkodó üzenetét hozza. Bernadotte alakoskodik. Iparkodik kibújni a felelősség alól. Bernadotte nagy széltoló, nagyravágyó és álnok cselszövő, de lángeszű katona: tudta, hogy ezúttal élet és halál kérdéséről van szó. És francia szíve talán titokban megdobbant, és félt a döntéstől. Nem akarta letaglózni a korzikait. Mindenféle kifogást támaszt. Stefferl azonban most hirtelen elsüti a nagyágyút: - Hát ha így van, fenség, írásban kérem annak elismerését, hogy itt voltam, előadtam a három uralkodó kérését, és hogy fenséged a kérést megtagadta. - Stefferl e pillanatban a fejével játszott. Ha kitudódik, hogy... no de hadd folytassam tovább. Bernadotte megadja az írást. Aztán elkezd töprengeni. Behívat néhány tábornokot. Valaki a történelem előtt való felelősségről beszél; Stefferl most már vérszemet kap és megsúgja Bernadotte-nak, hogy a két császár az ő svéd

trónöröklésségét csak abban az esetben hajlandó elismerni, ha... Bernadotte meghökkent, az írást visszakérte, kiadta a parancsot az indulásra, kellő időben érkezett, és eldöntötte a lipcsei csatát. Nos, ezt csinálta Stefferl. Nem csodálnám, ha a Mária Terézia-rendnek egyszerre a parancsnoki keresztjét kapná."

István gróf arca minden sornál pirosabbra gyúlt. Boldog volt, hogy sikerült valami rendkívüli dolgot elkövetnie, s örült, hogy az emberek ezt tudják. Hiúságában egészen elérzékenyedett, de huszonhárom éves bölcsességével azt hitte, hogy ilyenkor legokosabb, ha cinikusnak mutatkozik:

- Ostobaság az egész, utálom a háborút. A legnagyobb hadvezérből sincs annyi haszna az emberiségnek, mint abból az öreg tehénből, amely egy háromgyermekes családot táplál a tejével.

Pál gróf rosszallólag csóválta a fejét:

- Látszik, hogy Párizsból jössz. Jakobinus lettél? Csakugyan megkaptad a Mária Teréziát?

- A fenét. Az a vén hülye elfelejtett felterjeszteni.

- Kicsoda?

- Schwarzenberg.

- Te is úgy beszélsz róla, akárcsak Blücher. De ne búsulj, öcsi. Itt az asszonyok megadják. Itt aztán bőven lesz jutalomban részed. Nekem elhiheted. Megőrülnek érted. Mind. Esterházynétól kezdve, végig az utolsó... izéig... kivétel nélkül. Még a magam felesége sem kivétel. Ő is azt híreszteli, hogy a lipcsei csatában te győzted le a korzikait. Nem hiszed? Kérdezd meg tőle. Itt jön. Karolina, itt a te hősöd. Na, borulj a nyakába.

...Csakugyan belépett a terembe Karolina. A két férfi kikapta a szájából a pipát. István összepengette a sarkantyúját, és kezet csókolt sógorasszonyának. Karolina megölelte, és arcát mind a kétfelől megveregetve, megcsókolta:

- Pá, Stefferl! Hogy megemberesedtél! Milyen fekete vagy! A pofaszakállad felét borotváltasd le. Hah, milyen a szemöldököd. Tudsz karambolozni? Ide nézz!

És anélkül, hogy egy pillanatra is megszűnt volna csicseregni, kezébe kapott egy dákót, és nekiesett a csontgolyónak. Feltűnő ügyességgel játszott.

- Bravó, Karolina, pompás. Ez aztán a lökés, no még azt a kvartot! - vezényelte Pál. Karolina pedig az óriás asztal körül szinte repkedett, mint egy fekete, fényes, karcsú kis holló. Némely lökésnél le kellett hajolnia, akkor kibuggyant kemény, hófehér melle, máskor félig ráfeküdt az asztalra úgy, hogy ruhája ijesztően ráfeszült idomaira.

A terem nagy, színes üvegablakán a nap tarkán és sejtelmesen sütött át. A biliárdozók hol vörös, hol kék, hol aranysárga fényben fürödtek. Az elefántcsont golyók csattogása visszhangzott a magas és meglehetősen üres szobában. A két férfi Karolinát nézte. Karolina pedig csacsogott, trillázott, és közben az asztal fölé hajlongva, fehér, gömbölyű karját mutogatta.

István gróf ámulva nézte. Hogyan? Karolina mindig ilyen szép volt?

Karolina arcának olyan a színe, mint az elefántcsont biliárdgolyóknak, és rózsás foltok égnek az arcán kétfelől. Ajka sötétbíbor, duzzadt, kissé széles, de finom rajzú rózsa, amely a fehér zománcú fogakat alig tudja elrejteni. Minden kis mosollyal kicsillan ez az egyenletes, vakító, hibátlan fogsor. Stefferl elővette finom párizsi zsebkendőjét, és a homlokát törölgette zavarában.

- Ejnye, de jó szaga van a zsebkendődnek! - sikoltott fel Karolina ujjongva, mintha valami életbe vágó szerencse érte volna. - Hol szerezted? Párizsban? Van belőle? Hogy volt? Adsz egy kicsit nekem? Az egészet? Ó, milyen drága vagy, Stefferl! Ami azt illeti, nem is neked való. Ez határozottan asszonyi illat, nőnemű illat, nősténys zag...

- Karolina! - szólt rá kevély, tompa hangján Pál gróf - te megint...

- Mit mondtam?

- Nem tudod, mi illik.

- Stefferl, látod, milyen zsarnok! Stefferl, védelmezz meg engem!

És belekapaszkodott sógora karjába, mint egy vízbefúló, kétségbeesett arccal, görcsösen és egész testével hozzásimulva. E pillanatban nemcsak Pál és István, de még maga Karolina sem tudta volna megmondani, hogy mi volt ez: gyerekes, ártatlan naivság, vagy kiszámított, pokoli kacérság.

István huszonhárom éves volt, Pál bátyja huszonöt, Karolina húsz. A kapitány elámulva nézett az asszony szemébe. Most fedezte fel, hogy Karolinának milyen nagy, tiszta, bársonyos, ibolyakék, csodálkozó szeme van. Nem is emberi, hanem állati szépségű szem.

A lakáj jelentette, hogy az ebédet feltálalták.

9

Más esztendőkben június közepén Bécs előkelő társasága már szétszéledt a világ minden tája felé. Megteltek a közeli fürdők és üdülőhelyek, valamint Csehország, Tirol, Magyarország, Ausztria és Lengyelország vidéki kastélyai. Ilyenkor az arisztokratáknak eszükbe jutott, hogy egy kisebb hazájuk is van: egy tízezer vagy százezer, vagy félmillió holdas uradalom, pásztori játékok számára teremtett romantikus színpad, amelyen az égi és földi dolgok nagy Rendezője bájos Watteau-képeket állított össze, erdők, mezők, vízmosások, patakok, csalitok és berkek kulisszáiból. Az idén, mindenki az udvar körül maradt.

Az öreg Széchényi Ferenc gróf nemcsak Bécsből, de landstrassei palotájából sem mozdult ki, s onnan írogatta leveleit magyarországi jószágigazgatóinak, akik a háromfelé osztott óriási birtokot kezelték. Az öreg gróf egyébként egész nap házi kápolnájában térdelt és imádkozott. István hamar hozzászokott ehhez a családi rendhez. Érezte, hogy apjától roppant messze került, sokkal távolabbra, mint a sűrű levélváltás alatt, amikor a mérföldek százain és ezrein keresztül is egy ütemben dobogott a szívük. Ő maga sohasem élt annyira a földön, mint most, apja pedig elindult egy hófehér, hosszú úton fölfelé, misztikus magasságokba, ahova nem tudja követni.

Első napjai látogatásokkal teltek el, szinte végignyargalta bécsi barátait, és rendesen csak hajnal felé vetődött haza, estélyek és családi ünnepélyek, ivások és tivornyák után. Egyszer-másszor Selinát is meglátogatta. Selina felgyógyult, s ha a Prater vagy Schönbrunn felé kikocsizott, István lóháton kísérte, a forradalom előtt élt arszlánok szokása szerint. Többé már nem volt szó közöttük szerelemről vagy házasságról. Amikor Selina szemrehányást tett mértéktelen ivásai és kalandjai miatt, Stefferl mindig ugyanazokkal a borongós szavakkal mentegetőzött:

- Öreg harcos vagyok. Vén kürasszír, aki borba és vérbe fojtja bánatát. Csak a harctéren érzem jól magam. Nem való vagyok semmire, nem tudok semmit, nem vagyok jártas a tudományokban, nem értek a szalonok nyelvén, lemondtam arról, hogy valaha valaki szeressen, és nem házasodom meg soha életemben.

A kis lady kerekre nyitott, ámuló szemekkel nézett Stefferl arcába, és megértette, hogy ez a szenvelgés kizárólag csak neki szól, aki nem tudja férfiúi fantáziáját felizgatni. Két hét alatt tökéletesen elhidegültek egymástól, s ez az elhidegülés eleinte fájdalmas csalódást okozott mindkettőjüknek. Fiatalok voltak, akik még nem tudják, hogy az évekig tartó roppant várakozások, az egyedüllét álmai, a vágy és az ábránd túlfeszített izgalmai után a valóság rendszerint nagyon unalmas. Elhitették magukkal, hogy már mindenből kiábrándultak, és nemcsak egymásban csalódtak, hanem a szerelemben is. A harmadik héten már ez a csalódás sem fájt, és pajtáskodás lépett a képzelt szerelem helyébe.

István legjobb barátja Pál volt, a bátyja. Pál már felnőtt ember, családapa, aki nagyon szereti kis Andor fiát, szereti feleségét, Karolinát is, de a házasság nem jelent számára egyebet, mint önálló háztartást, a vendéglátó és pazar házigazda hiúságait, és egy gyönyörű asszony fölött való uralom korlátlanságát. Sajnos, ez a korlátlanság lassankint elveszi a birtoklás minden izgalmas varázsát. Pál együtt tivornyázott öccsével és nőtlen barátaival, valamint azokkal a házasemberekkel, Lichnovszky Edével, Wartensleben gróffal és Esterházy Vincével, akik éppen oly könnyed lelkiismeretlenséggel vették a házasságot, mint ő.

István majdnem többet volt Páléknál, mint otthon. Rendesen hármasban jártak barátaikhoz vagy az Augarten-cukrászdáiba, az Apollo-Saalba vagy a Colosseumba, s ilyenkor Karolina megmutatkozott a maga egész fiús csintalanságában. István megállapította, hogy Karolina a legbájosabb, de egyúttal a legféktelenebb lény, akit valaha csak látott. Sokszor valóságos megdöbbenéssel nézte holló tollaihoz hasonló fényes, fekete hajzatát, amely nagy fürtökben övezte barna, bársonypuha arcát; megcsodálta villogó, kék szemét, finom kis orrát, elragadóan szép száját és vakító gyöngy fogsorát, az egész asszonyt, aki minden átmenet nélkül néha csapongóan vidám, s rögtön utána lehangolóan kedvetlen volt. Hollófekete haj és ibolyaszínű szem. A lelke is olyan, mint a teste: ingerlő, nyugtalanító, megmagyarázhatatlan és sokszor félelmetes. Mint elkényeztetett gyermek, nem tűr ellentmondást, és baráton, ellenségen egyaránt uralkodni akar. Néha kicsordult a szíve, s ilyenkor elbájoló volt, néha megkeményedett, és István elhitte, hogy éppoly kegyetlen, erőszakos és szeszélyes tud lenni, mint amilyen szép. Meggondolatlansága nem ismer határt. Ez az asszony a legnagyobb őrültséget olyan természetesen tudná elkövetni, mint a legmagasztosabb önfeláldozást, ok és cél nélkül, tisztán hangulata, jó- és rosszkedve szerint. Néha egész nap bezárkózik, s a kis Andort becézgeti, ápolja, játszik vele, mint egy kis kék szemű süldő leány vagy gondos, komoly anya. Aztán napokig sem látja. Szenvedélyesen lovagol, vív, zenél, énekel és biliárdozik, de ért a politikához, a tudományokhoz és művészetekhez is. Szellemi téren roppant magasságban áll férje, Pál gróf fölött, és István felett is, aki tudatlanságát villámgyors észjárása, ötletessége, sokszor bohóckodása és angyali arcátlansága mögé rejti.

Karolinát azonban nem lehetett megtéveszteni. Néha odavonta maga mellé a kanapéra, és lelkére beszélt, hogy új életet kezdjen. Könyveket adott neki, és másnap kikérdezte. Sokkal többet foglalkozott vele, mint férjével, s amikor Pál gróf a harmadik hét végén kijelentette, hogy el kell utazniok Magyarországba, Apátira, a hitbizományi uradalomba, sírva búcsúzott el sógorától. Lelkére kötötte, hogy gyakran írjon neki, legalábbis annyiszor, ahányszor ő ír. Körülsimogatta és hízelegve könyörgött: ne felejtse el, legyen komoly ember, vigyázzon az egészségére, ne igyék, ne dorbézoljon, őrizkedjék a rossz asszonyoktól, a szerelmi kicsapon-

gásoktól és az elzüllött Lichnovszky Eduárd társaságától. E pillanatban olyan kék volt a szeme, mint az égboltozat.

Pál és Karolina elutaztak. Stefferl magára maradt, és semmit sem tartott meg abból, amit megfogadott. Még jobban belemerült az éjjeli élet mocsaraiba, és alig tudott annyi erőt összeszedni, hogy válaszoljon Karolinának Apátiból érkezett leveleire. Karolina levelei tele voltak testvéri szeretettel, amelybe néha egy kis szenvelgés vagy kacér célzás került, hogy valamiféle rendeltetés hozta őket össze, amely mind a kettőjükből új embert nevel.

„Gyerekes és léha vagyok én is - írja az egyikben -, és sokszor kihívom az emberek megbotránkozását, de a szívem tiszta, és tele vagyok jó szándékkal mindenkivel szemben, akit szeretek. Szeretem Pált, Andort, és szeretlek téged."

A másikban beszámol arról, hogy szorgalmasan készül egy szerepre, amelyet legközelebb a bécsi főúri műkedvelő társaságban fog eljátszani. „Azt hiszem, jó színésznő lett volna belőlem. Néha ellenállhatatlan vágy vonz a színpad felé. Stefferl, volt-e neked már dolgod színésznővel?" (Stefferl szíve megdobbant erre a frivol fordulatra.)

Sokat írt a kis Andorról, aki szintén nagyon szereti és gyakran emlegeti. Szeretné, ha olyan bátor katona, olyan kedves és szellemes legény válnék Andorból, mint amilyen Stefferl, akit a kis csöppség Stifa bácsinak keresztelt el. „Andor is szeret téged, Pál is, azt hiszem, téged mindenki szeret. Nagyon vágyom utánad. Ha teheted, jöjj le Apátiba, legalább egy napra, mert egészen elfelejted a te szegény, szomorú és unatkozó sógorasszonyodat."

István gróf ilyenkor elhatározta, hogy lóhalálában rohan hozzá. Másnapra azonban már elfelejtette, vagy alkoholtól fáradt, nehéz fejével nem tudta magát rászánni az utazásra.

„De talán jobb is, hogy nem jöttél - írta aztán Karolina -, inkább én megyek vissza Bécsbe, mert Pál egész nap vadászik, a földeket járja, vagy a szomszéd kastélyokban dorbézol duhaj és műveletlen magyar barátaival."

Majd új és meglepő tervekkel kecsegteti:

„Elhatároztam, hogy télen elutazom Irlandba, Tipperarybe, a birtokunkra, amelyet még soha-sem láttam, s amely után csaknem megszakad a szívem. Milyen szép élet lehet Angliában! Valóban szégyenletes, hogy őseim földjét nem ismerem, és egészen hűtlen lettem az írekhez, akiknek sorsa sokban hasonlít a te magyarjaidéhoz. Neked is látnod kell Angliát, s ezért úgy gondolom, hogy Pállal és velem ott töltöd majd a téli hónapokat."

István gróf képzelete lángra gyúlt, mikor ezeket a sorokat olvasta. Igaza van; utaznia kell. Bejárja az egész világot, s ha lehet, Pálékat is elviszi magával.

Aznap éjjel nem ment el a barátaihoz, apja könyvtárából Angolországról szóló könyveket szedett elő, és olvasgatni kezdett. Egész éjszaka nem aludt: szívdobogást kapott, gyöngyöző verejték ült a homlokára, és melléből majdnem kiugrott a szíve. Hússzor is elolvasta a levél utolsó sorait.

„Légy mindig boldog, és szeress egy kicsit engem is - ez minden, amit kíván tőled: a te Karolinád."

Hiszen ez majdnem szerelmes levél! Talán nem is volna szabad ilyen szavakat használni Karolinának. De a levél hátulsó lapján Pál is írt néhány sort, valószínű tehát, hogy Pál is elolvasta.

Szinte kiábrándult, amikor a következő levélben Karolina szóval sem tért vissza az írországi útra, nem folytatta az érzelmes hangot, hanem ehelyett megbízta azzal, hogy a Stefanskirche háta mögött lakó fodrásznál sürgősen kérdezősködjék, vajon tudna-e neki a műkedvelő előadásra rokokó parókát készíteni. Erre a levélre nem válaszolt, amit Karolina duzzogva vetett a szemére. Nem is tegezte őt abban a levélben, amelyben a válasz elmaradásáért pirongatta.

„Nagy csacsiság tőlem, hogy egyáltalában írok. Többször megfogadtam, hogy nem is gondolok magára, de mindannyiszor nyomban el is felejtettem, aminthogy ebben a pillanatban is érzem, hogy nem tudok magára haragudni. Ha majd Bécsben találkozunk, alaposan megmosom a fejét - de addig is érezze jól magát, s ne felejtse el a távollevőket. Adieu, cher Stefferl - Karolina."

Alig várta, hogy Pálék visszajöjjenek. Unatkozott. Selinával nem akart találkozni. Soha, senkivel sem unatkozott annyira, mint Selinával.

Valósággal úgy érezte, hogy égbekiáltó szerencse éri, amikor Karolina közölte vele, hogy Pál engedelmével néhány nap múlva Bécsbe érkezik, egyedül.

10

Július végén, egy borongós, tikkadt levegőjű este magára öltötte díszegyenruháját, és Pál gróf lakására hajtatott. Pál még magyarországi birtokain időzött, Karolina azonban már visszajött, mert a béke örömére Bécsben ezen a nyáron olyan lázas társadalmi élet tombolt, mint a legzajosabb téli hónapokban.

Karolina, bár gyermekkora óta a császárváros társadalmában élt, nem érezte magát osztráknak, ír származásából valami ellenzéki szellemet hozott magával abból a misztikus végtelenségből, amelyből apáink és őseink múltba vesző láncolata ered. Bécs például csak az édeskés olasz operastílusig tudott felemelkedni, legfeljebb Mozart rokokó fioritúráit és vidám, táncos ütemeit méltányolta; Beethoven súlyos volt neki és barbár. Ennél fogva Karolina utálta az olaszokat, és áhítattal hallgatta Beethovent.

- Hallottál te már valaha Beethoven-zenét? - kérdezte kissé gúnyosan Istvánt, mikor megkérte, hogy kísérje el a Lichnovszky-palotába. István gróf nem sokat értett a zenéhez, csak fuvolázni tudott, mégpedig nem olyan jól, mint egykor Nagy Frigyes; Beethovennek még a nevét sem hallotta soha; úgy tett tehát, mintha a kellemetlen kérdést nem hallotta volna.

- Nem tudod, Sel még haragszik rám? - kérdezte, hogy másra terelje a beszélgetést.

- Miért haragudnék?

- Kereken megmondtam neki, hogy sohasem nősülök.

- Sohasem nősülsz? - kacagott Karolina, és odaállt Stefferl elé. - Engem sem vennél el, ha még szabad volnék? - kérdezte tőle, és nagy, ibolyakék szemét titokzatosan összehúzta.

Karolina sudár, de mégis telt és érzéki alakján gránátszínű selyemmuszlin omlott alá, rátapadva idomaira, mint egy görög szoborra az antik tunika. István úgy érezte, mintha ebben a pillanatban látná először Karolinát, s ha nem volna a Pál felesége... Eh, erre még gondolni sem szabad. Közönyös hangot erőltetve felelt tehát:

- Én nem szerelemről beszélek, hanem házasságról.

Most Karolina pirult el, és szótlanul ment le a lépcsőn a kocsijához.

Lichnovszky herceg palotájában már zsúfolásig tele volt a hangversenyterem. Száz meg száz gyertya fényében meztelen keblű mágnásasszonyok diadémjai szikráztak; az urak fehér kasmírnadrágból, ugyanolyan színű selyemmellényből, búzavirágkék hajtókás, sötétzöld posztókabátból álló udvari díszruhában, aranyozott karddal, háromszögletű, fekete kokárdás, fehér tollas kalappal vagy katonatiszti egyenruhában, nagykeresztek szalagjaival és gyémántjaival a terem sarkában és a korridoron ácsorogtak, s a vakító vállakat, a közszemlére tett kebleket s a selyemharisnyás lábakat bírálgatták. Női és férfihangok zsibongása, illatszerek párolgása, rizspor, női testek és virágok átható párája, égő gyertyák kékes, finom füstje töltötte be a levegőt.

- Igen, az már bizonyos, hogy Bécs lesz a kongresszus színhelye - mondta valakinek egy mennyei szépségű ifjú hölgy, Zichy Károlyné grófné, a miniszter felesége.

- Eljön a cár is?

- Sikerült rábírni. És itt lesz a porosz, bajor, württembergi, szász és dán király is. Ez most már bizonyos.

- Jaj, édes Istenem, micsoda világ lesz itt! - És két apró rózsaszín tenyér összecsapódott.

A zenészek már hangolni kezdtek, a társaság zsivaja is erősbödött. A lakájok fagylaltot hordtak körül és frissítőket, mert tikkasztó volt a kora nyári est. Karolina roppant feltűnést keltett. Úgy tolongtak körülötte fiatal és öreg gavallérok, hogy egészen elsodorták István gróf mellől. Ő maga egyszerre csak az Esterházy hercegek között találta magát. Kezet csókolt az idősebbik hercegasszonynak, aki már elmúlt ötvenéves, de még mindig hódító szépség; a fiatalabbik hercegnő, Thurn-Taxis Mária Terézia, kicsiny, barna, kerek arcú, csillogó szemű, telt vállú és dús mellű asszonyka mellett a férj, Pál herceg sovány, kiélt, szomorú arcáról szinte lesír az unalom; apjának, a daliás, élvezethajhászó, „fényes" Miklósnak valóságos ellentéte. Hogy lehet ilyen örökifjú apának ilyen koravén fia? Az apa, néhány híres, nagy szerelem hőse, azonkívül, mint mondják, kétszáz főből álló hárem szultánja, és legalább tíz tucat törvénytelen gyermek apja, olyan, mint a kielégült, boldog olümposzi Zeusz, az istenek apja; fia egy szentimentális és boldogtalan titán; ez idő szerint még csak egyetlen viszonya van, az is a feleségével, tele reménytelen szerelemmel és féltékenységgel.

Vajon hol lehet Sel? Kissé furdalta a lelkiismerete. Meg kellett vallania magának, hogy egyáltalán nem esnék kétségbe, ha Sel véletlenül otthon maradt volna. Kissé zavartan körülnézett, de Sel helyett csak az öreg Rasumovszky herceget, az orosz nagykövetet, Windischgraetz Alfrédot, Kinsky, Lobkowitz és Liechtenstein hercegeket, Pálffy Ferdinánd grófot, az udvari színházak intendánsát, valamint Erdődy Mária grófnőt vette észre, akiről azt mondják, hogy évekkel ezelőtt gyengéd viszony fűzte őt egy muzsikushoz, talán éppen ahhoz, akiről ma Karolina beszélt. Bizony a nevét már elfelejtette.

Az újonnan érkező vendégek áradata ellenállhatatlanul sodorta az ablakok felé. Klarinétok, oboák és kürtök gyors kromatikus futamokat bugyborékoltak, a hegedűsök és gordonkások halkan pengetve hangoltak. Asszonyi kacaj csendült ebbe a lágy hangzavarba.

A társaság tagjai boldogan üdvözlik egymást. - No, azzal a korzikai rablóval végeztünk - állapítják meg századszor, és hozzáteszik: - Vége a háborúnak, a menekülésnek, a Magyarországon való unatkozásoknak. - Ki az a szép asszony? - kérdezi egy tábornok, aki évekig a harctéren volt, és még sohasem látta Széchenyi Pálnét. - Ismeri, hercegnő, Beethovent, a zeneszerzőt? Nem? Mulatságos fickó, és majdnem egészen süket, nem megy a fejembe, hogy lehet süketen zenét komponálni. - Valaki nagyképűen megjegyzi:

- Jó hazafi, ami ritkaság a komédiások közt.

- Aoh, annak örülök - felelt vezényléshez szokott harsány tenorján Windischgraetz ezredes.

- Ez a Beethoven a jénai csata után Napóleonról, szóról szóra így nyilatkozott: Milyen kár, hogy nem értek úgy a háborúhoz, mint a zenéhez. Megverném.

- Hehe - nevetett Windischgraetz herceg jóakaró elnézéssel -, szerencsére ezt elvégeztük helyette mi.

E pillanatban István gróf meglátta Selinát. Utat tört magának, és mély bókkal üdvözölte. Selina hófehér volt tetőtől talpig. Hófehér volt a ruhája, az arca, fehéren és bágyadtan csüngtek a karjai, és kissé fejletlen, de puha és bársonyos keble is fehér volt, mint a tej.

- Azt hittem, hogy már egészen elfelejtettél - fogadta sógora köszönését, és István most észrevette, hogy Selinának éppen olyan bársonyos, mélykék a szeme, és éppen olyan titokzatos tekintete van, mint Karolinának. Csak a haja sokkal világosabb.

- Karolinával jöttél? Hol van Karolina?

Sel unokanővérei és a hosszú, majdnem kopasz, lomha és esetlen Lichnovszky Eduárd társaságában volt, aki szenvedélyes muzsikus létére fontoskodva magyarázta a nap jelentőségét.

- Ma másodszor játsszák, az a-dúr szimfóniát. Ez tulajdonképpen olyan főpróbaféle. Ha megjönnek a külföldi uralkodók, akkor lesz az igazi bemutató. Nézzétek csak ezt a zenekart. Hummel, Meyerbeer, Spohr, Salieri, Mayseder, Schuppanzigh önként jelentkeztek, hogy játsszanak benne. Ilyen még nem történt a világon. Tudjátok, ki az a Mayseder? Minden idők legnagyobb hegedűvirtuóza. És Schuppanzigh? Na, nem beszélek többet. De ilyen még a világon nem volt.

Ezeket a szavakat Széchényi Zsófia és Fanny grófnőkhöz intézte, akik ketten együtt vagy hat hangszeren játszottak.

Ő ezalatt réveteg szemekkel kereste Karolinát.

A teremben minden perccel nagyobb lett a várakozás és izgalom feszültsége. A hölgyek elhelyezkedtek, és alig hallották udvarlóik suttogását, a férfiak verejtékező homlokukat törölgették, a társalgás megszűnt, a zenészek mind halkabban próbálgatták hangszereiket. Egyszerre valaki megragadta a karját:

- Látod, ez ő! Jöjj velem ide az ablakmélyedésbe. Stefferl, Stefferl, nézd, milyen fenségesen rút...

Fenn az emelvényen, a zenészek között pedig feltűnt egy alacsony, tagbaszakadt, komor férfiú aránytalanul nagy, kissé himlőhelyes, vörös, duzzadt arca, szürkésfekete sörénye, széles, domború homloka, rövid, vaskos orra, összeszorított ajka, roppant állkapcsa, kicsiny, villogó, szürke szeme, mindene csakugyan rút volt és fenséges. Az ember azt várta, hogy felmorduljon és elbőgje magát, megrázva fésületlen, durva sörényét, mint egy oroszlán. Öltözete lompos volt, mintha most vetődött volna be a bástyasétányról, ahol szélben, viharban, perzselő napon, hajadonfővel, ócska, fekete, papos köpenyében kószálni szokott.

A teremben felzúgott a taps és üdvriadal, mintha csak a császár jelent volna meg rajongó alattvalói között. István grófnak eszébe jutott, hogy ez az ember szerette volna megverni Napóleont. Beethoven távolról sem hasonlított a korzikaihoz, de mégis, mintha ez az egyetlen ember volna vele rokon az egész világon. Lompos külseje is eszébe juttatta a nagy hadvezért, aki arannyal, bársonnyal, strucctollakkal és prémekkel elborított marsalljai között úgy szokott megjelenni, mint egy kincstári zubbonyba öltözött káplár. Tábornokok és államférfiak, hercegek és gőgös oligarchák ide a Lichnovszky-palotába is aggodalmas gonddal kiöltözködve,

szertartásosan, ragyogó díszben jöttek, csak Beethoven Lajos úrnak volt joga házikabátban, kigombolkozva, rosszul kötött, ócska nyakkendővel és sáros csizmában megjelenni. István gróf kissé féltékeny volt erre a lompos medvére, sokallta azt a hódolatot és rajongást, amellyel Karolina bámulta; de megvallotta magának, hogy neki is tetszik.

A zenekar megszólalt. Alig hallott valamit a zenéből, csak az embert nézte, aki vezényelte. Mikor elhalkult a zene, a lobogó sörényű ember fokonként kisebb és kisebb lett, majdnem eltűnt a karmesteri emelvény mögött, aztán növekedni kezdett, a hangok erősödtek, mindig tombolóbb lett a fuvolák és kürtök harsonája, a mester most lábujjhegyre állott, és óriásnak tűnt fel, aki belenyúl a felhőkbe, és szétveri, majd ismét egymásba kavarja azokat szörnyű karjaival.

István gróf ijedten nézett hol a karmesterre, hol Karolinára. Karolina arca égi elragadtatásban vonaglott. Az örömnek és a dühöngésnek azok a kitörései, amelyek felzúgtak az orchesterből, Karolina arcán a boldogság vagy a kétségbeesés ekszтázisában tükröződtek. Maga is érezte, hogy itt valami borzasztóan nagy és emlékezetes dolog történik. Eszeveszett dolog történik. Eszeveszett dolog, egy részeg isten őrjöngése...

A terem levegője izzott. Az asszonyok szeméből tűzcsóva csapott ki, amely szinte felperzselte a zenekart; nem lett volna csoda, ha lángra lobban az egész terem a szenvedélyek viharzásától.

Esterházy hercegnő odasúgta a szomszédjának:

- Egy egész élet küzdelme és zokogása sír ebben a szimfóniában.

Rasumovszky herceg büszkén bólogatott:

- Hiába, Beethoven egyetlen és összehasonlíthatatlan. Minden minta nélkül egyenesen az égből pottyant le.

István gróf érezte, hogy Karolina egész reszkető, forró testével mindjobban hozzásimul. Meghökkent:

- Mi történt veled?

- Félek - lihegte Karolina alig hallhatóan, és reszketett a szája.

Nem tudta, hogy vajon mitől fél Karolina. De ő is valami félelmet érzett.

E pillanatban valaki a háta mögött felsóhajtott:

- Uram, irgalmazz!

Mindenki úgy érezte, hogy azt a fékevesztett erőt, amelyben villámok csapkodása közepette, dühöngő orkánban az őstermészet pogány, örömtől ujjongó kozmikus himnusza zeng, azt a titáni erőpazarlást, amely az ellentétek őrült tombolásában szinte céltalan és emberfeletti módon pocsékolódik, nem lehet tovább fokozni. És mégis lehetett. Mintha az egész földi és földöntúli világ táncra perdült volna, és úgy ünnepelné óriási forgatagban egy új csillag születését, a zene az emberileg felfogható legmagasabb szférákba jutott.

- Hallod, Stefferl, hallod?

- Mi történik itt?

- Nem ismered ezt a melódiát?

- Nem, csak felzaklat és elragad.

- Igen, igen, hiszen ez a tánc onnan való, ahonnan te, Stefferl.

- Magyar?

Karolina belevájta körmeit István karjába:

- Magyar tánc, a te fajtád tánca, ah, Istenem, látom a te hazádat, és úgy szeretem a magyarokat, Stefferl, téged is szeretlek... szeretlek, Stefferl...

11

Karolina a Prater zöld fái alá kívánkozott. Magával vitte Istvánt, és Beethovenről beszélt neki. Egyszerre csak egy furcsa úrlovas nyargalt el mellettük.

- Ki ez a szörnyeteg?

Karolina hangosan felnevetett:

- Nem ismered őt? A szép magyar báró.

István gróf kezdett emlékezni arra, hogy ez a kitömött emberbőr, ez a tarkára felöltöztetett csontváz, ez a megelevenedett viaszfigura már az ő gyermekkorában is ijesztgette, és sokszor álmodott róla, ha vacsorán a gyomrát megterhelte. Még most is úgy érezte, mintha félne tőle, de azért kíváncsian utána nézett. Megfigyelte, hogy a merev derekú, széles vállú, tűzszemű, hetyke lovag a legutolsó divat szerint öltözködik. Vakítóan fehér és szűk nadrágja valamiféle kínai selyemszövetből készült; mellényt nem hord, csak puha selyeminget és indiai kasmírsálból készült nyakkendőt; a frakkja habkönnyű kelme: az angol posztószövés remeke; gomblyukában friss virág, jobb szemén csillogó monokli, kezében aranygombos lovaglópálca, keskeny, finom lábán kesztyűbőr cipőcske. Haja és félköríves dús pofaszakálla hollófekete. Fogsora vakító fehéren villog piros ajkai mögül. Remekül lovagol. Teste idegesen mozog, s a zabolátlan temperamentum, a csapongó jókedv, amelyet főúri gőgje alá rejt, majd szétrobbantja finom testalkatát, akárcsak a nemes angol vér a toporzékoló, nyughatatlan kancát, amelyen lovagolt.

A báró franciás eleganciája annál nagyobb feltűnést keltett, mert a német körök Napóleon bukása óta a férfidivat terén is önállósítani akarták magukat Párizstól. Tudósok törték a fejüket igazi germán divatkreáción, amely fő vonásaiban méltóságteljes, és ily módon a közerkölcsösségre üdvös hatású legyen. A férfiak ruházata katonás; a térdig érő kabátnak magas állógallérja van, s a pantalló bő; minden ruhadarab fekete, és a posztója erős, vastag, meleg.

Stefferl megvetéssel vette le tekintetét a báró alakjáról:

- Ostoba különc.

Karolina enyhe mosollyal nézett végig Stefferl ruházatán, amelyet bécsi szabó készített, de a fiatal gróf tervrajzai után. Az öltöny csakugyan valódi műalkotás volt: az angol és francia divat keveréke. Hófehér gallérja majdnem a füléig ért, és magasra peckelte az állát; fekete nyakkendőjét, amelynek lenge anyaga hatvanrőfnyi volt, Miklós komornyik legalább félórás vesződséggel csavargatta körül a nyakán, mígnem egy roppant arany melltűvel összekapcsolhatta. Egyetlen gombra járó mellénye tűrhetetlenül rövid és bíborpiros; tubákszín, skótkockás, fecskefarkú frakkja az angol lordokat majmolta, roppant Szuvorov-csizmái a harcias barbárt. Kalapjának olyan széles volt a karimája, hogy Karolinát, mint valami ernyő, egészen árnyékba borította. István gróf úgy festett, mint valami romantikus lovag, késői Werther, tragikus csizmájával és nyakravalójával. Karolina nevetve incselkedett vele:

- Stefferl, te, úgy látszik, ellensége vagy a különcködésnek.

- Az egyéni ízlés még nem különcködés - védekezett zavartan, mert észrevette, hogy Karolina a ruháját nézi. Aztán a báró felől kérdezősködött:

- Hány éves lehet ez a vén incroyable?

- Nem tudom - felelte Karolina -, de annyi bizonyos, hogy a legöregebb emberek is öregnek ismerték mindig. Talán ismerte már Lipót császár is, talán jelen volt a török háborúkban, valószínűleg ott harcolt a hős Sobieski lengyel király oldala mellett, mikor a törököt elűzték Bécs falai alól. A 17. században nyilván már éppen olyan nevezetessége volt Bécsnek, mint most. Lehet, hogy I. Ferdinánd alatt már zászlósúr volt; némelyek azt mondták, hogy olyan öreg, mint a Stephanskirche tornya. Talán öröktől fogva él Bécs falai között, anélkül hogy valaki fiatalnak látta volna. Öröktől fogva örökké fiatal dandy.

- Utálatos fickó.

- De van benne valami megható, ahogy ragaszkodik a fiatalság látszatához. Tavaly télen az utcákat félöles hó borította; Rasumovszky herceg orosz trapperjei dideregtek a szokatlanul fagyos januárban; mint a herceg mondta, valósággal kétbundás moszkvai hideg volt tavaly. A szép magyar báró pedig ugyanebben a lenge japán selyem vagy indiai kasmír vagy isten tudja miféle tropikus égöv alól való nyári lovaglóöltönyben, csillogó monoklijával és merev mosolyával fittyet hányt hónak és kétbundás hidegnek, télnek és öregségnek. Pedig, ha nem is egyidős a Stephanskirche tornyával, hetven már elmúlt.

- Szóval öregebb, mint az én édesapám. Papa idő előtt megöregedett. Valóságos rom. És az az örökös imádkozás! Istenem, mivé teszi az embert az öregség! Az egyik így, a másik úgy, de csaknem mind együgyű gyermekké válik. Karolina, nem akarok megöregedni.

Karolina nevetett:

- A szép magyar báró sem akar - éppen ez a tragédiája. Naponta csak egy vagy két órát mutatkozik nyilvánosság előtt, és erre a rövid időre tíz vagy tizenkét órát készül otthon, orvosok, fürdősök, borbélyok, javasasszonyok, kuruzslók és ráimádkozók egész tömegének segédletével. Naponta tizenkét órát fekszik ágyban, aztán hármat a műtőasztalon, amelyen orvosok, borbélyok és fürdősök preparálják. Rettenetes küzdelem ez az öregséggel; de másfél óra hosszat, amikor a világ szeme előtt mutatkozik, ruganyos, mozgékony, derűs és étvágytól duzzadó dandy akar lenni. És tudod-e, hogy ez a kifestett koporsó egyike a legnagyobb nő-fogyasztóknak? Nem hiszed? Ezt Bécsben mindenki tudja. Palotájában, azt mondják, eszeveszett orgiák folynak. Stefferl, valld be nekem, voltál te már nála?

Karolinának olyan furcsán ragyogott a szeme. István gróf erős ütést érzett a szívén. Gyanakvó és elborult szemmel vizsgálgatta Karolina arcát.

- Nem tetszem, Stefferl? - kérdezte kacéran az asszony - vagy valami hiba van rajtam?

István elszégyellte magát. Micsoda őrültség! Egy pillanatra feltette Karolináról, hogy talán... ki tudja?... Istenem, minden lehetséges... Karolina hátha többet is tudna mondani a szép magyar báró házában lefolyt orgiákról? Stefferl gyalázatosan utálta magát otromba és kamaszos rosszhiszeműsége miatt, és keservesen keresett valami választ Karolina kérdésére.

- Azért nézlek, mert nem ilyennek képzelem az ír nőket. Te egyáltalán nem vagy sem ír, sem angol típus.

- Hanem?

- Magyar.

Karolina elpirult, és tiltakozva rázta a fejét:

- Miért? Mert barna vagyok? Az még nem tesz magyarossá. Magyar típus a te nővéred, Zsófi. Zsófinak a szeme is barna.

Stefferl elgondolkozott.

- Lehet. Akkor azt szeretném, ha a magyar asszonyok szépsége olyan volna, mint a tied.

- Miért? - kérdezte Karolina szívdobogva.

De nem kapott választ. Alig szóltak aznap egymáshoz.

12

Augusztus közepén megjelent Bécsben Castlereagh angol, Hardenberg porosz és Nesselrode orosz követ; csodálkoztak, hogy az osztrák császárvárosban még nyoma sincs a kongresszushoz való készülődésnek. A kancellária üres volt, és Metternich herceg Badenban nyaralt. A követek futárt küldöttek Metternichért, s a kancellár néhány nap múlva elhagyta a kies fürdőhelyet, amelyet a Párizsból érkezett Bagration Katarina hercegnő amúgy is már tűrhetetlenné tett számára féltékenységi botrányaival.

Augusztus 23-án a négy diplomata összeült, hogy előkészítse a kongresszus anyagát. A jegyzőkönyvet Gentz udvari tanácsos vezette, aki főleg azzal szolgálta a szent szövetség és a béke ügyét, hogy Metternich megunt szeretőit átvette, idegeiket lecsillapította, és féken tartotta. Most is ő volt az, aki Badenban Bagration hercegasszonyt visszatartotta attól, hogy vetélytársát, Sagan kurlandi hercegnőt tettlegesen megfenyítse. Augusztus harmadikán Talleyrand herceg is megérkezett Bécsbe. Szeptemberben pedig egymás után jöttek az idegen uralkodók.

Elsőnek a württembergi király, majd IV. Frigyes dán király érkezett a császárvárosba, amely száz ágyúlövéssel üdvözölte az előkelő látogatókat. Stefferl és Karolina ott volt az utcán tolongó néptömegben, titokban, egymáshoz simulva, mint valami szerelmespár.

A gróf megjegyezte:

- Istenem, az ember nem is hinné, hogy milyen különbség van királyok és közönséges kalandorok között.

- Haragszol a királyokra, Stefferl?

- Száz ágyúlövés! Bezzeg az én szegény ulánusom, aki kétszer megmentette az életemet, csak egy ágyúlövést kapott a lipcsei csatában, és utána nyomban bedobták egy gödörbe a többi halott közé.

Karolina titokban megszorította sógora kezét.

Jöttek aztán királyok, nagyhercegek, feleségükkel, fiaikkal, leányaikkal és szeretőikkel, jöttek hercegek, grófok és politikusok, jöttek komédiások, táncosnők, kártyások és zsebtolvajok, de Bécs csak egyetlen emberre volt kíváncsi igazán: I. Sándor cárra.

Akik vele együtt részt vettek a párizsi bevonuláson, már meghozták a hírét, és ez a hír megdobogtatta egész Bécs szívét. Azt mondták róla, hogy olyan szép, mint aminőnek egy tizenhat éves leányka elképzeli az arkangyalokat. Daliás, rózsaarcú, szőke, kék szemű, mosolygós. A párizsiak talán azért is adták neki a „Néva-parti békeangyal” nevet. Elmondták,

hogy gyönyörűen fest rajta mindenféle egyenruha; kacérul viseli a vakítóan fehér, arannyal hímzett, pattanásig feszülő gárdistaruhát, szikrázó briliáns rendjeleivel, dús vállrojtjaival. Nézd csak, Karolina: aranyszőke haj, pufók, gyöngyház arc, ibolyaszem, bájos mosoly - undorító ember! Puha és zsíros az arca, a nyaka, a válla... minden testrésze puha és gömbölyű, mint egy szoborszép amazonkirálynőnek; szobor, de puha márványból. Néva-parti Apolló. Roppant magas gallérja miatt feje és válla előrehajlik, ezáltal a háta meggörbül; egyik fülére egészen süket; orra tömpe, makacs, rövid csecsemőorr; nézd csak, Karolina! Bécs asszonyai rajongnak érte, először, mert cár, másodszor, mert ő is rajong az asszonyokért; mert a lehelete is csupa csók és csupa szerelem; mert azt beszélik róla, hogy mindennap, minden éjjel és nappal, harctéren és selyemkárpitos szalonban tizenöt éves kora óta mindig kész az ölelésre; mert császári hercegnők, mágnásasszonyok, nagy színésznők és kis polgárlánykák, gazdag zsidóasszonyok, utcalányok és orosz parasztmenyecskék osztoztak kegyein, százan és százan; végül talán azért, mert mindegyikük joggal elmondhatta, hogy a császár őszintén és mélyen szerette őket; Nariskin hercegnőt húsz esztendeig, Niniche-t, a tízfrankos kis párizsi kurtizánt húsz rövid percig. István gúnyosan hozzátette, hogy ez az örökkévalóság távlatából teljesen mindegy. Ami egyéb tulajdonságait illeti, áldott jó lélek, mint csaknem minden korlátolt ember. Hogy bosszúálló, makacs, babonás, szeszélyes és vénasszonyosan álszent létére eléggé mérsékelten autokrata? Nem gyilkoltatja alattvalóit, nem őrült, s ez már magában véve nagy érdem az orosz császári trónon, s nincs több rögeszméje, mint a szerelem, a lengyel királyság és a flensburgi osztriga; azért még csak jobban tetszik a bécsi asszonyoknak, s ha nem volna óhitű eretnek, bizonyára szentté avatja Werner Zakariás.

Sajnálatos, hogy ez a szent ember egész háremet hozott magával, válogatottan szép és romlott hercegnőkből. Ezeket diplomáciai szolgálatokra használta, éppen úgy, mint egy sereg kalandort és selyemfiút, akik közül sokat tábornoki, miniszteri vagy szárnysegédi ranggal ékesített fel.

Az orosz császár példája nem maradt utánzás nélkül. A dán király érdekében az okos és szép Bernstorff grófnő fáradozott, a porosz érdekeket az elhunyt királyné nővére, Thurn és Taxis Teréz hercegnő képviselte. Talleyrand is elhozta magával Dorottya kurlandi hercegnőt, aki fiatalos bájával és felülmúlhatatlan ravaszságával Bagration és Sagan hercegnők munkáját ellensúlyozta. Fürstenberg Karolina hercegnőt, a gyermektelen, fiatal özvegyet semmi sem akadályozta, hogy egész szépségét és fáradhatatlan tevékenységét rendelkezésére bocsássa a törpe német fejedelemségnek. Soha, amióta a világ áll, ilyen ellenállhatatlan testület nem állt még résen, hogy valamely fejedelmi vagy népszövetségi kongresszus hasznos és érdemes munkát végezni ne tudjon, még ha beleőrül is az erőlködésbe.

Nem lehetett ráismerni Bécsre. Százezer idegen! Ferenc császár kitett magáért, mint házigazda. Harmincmilliót költött vendégei szórakoztatására. Ugyanennyit elköltöttek a vendégek is. Bécs városa fölött megeredt az aranyzápor, a polgárok csak alája tartották a kalapjukat, s azok megteltek égből hulló pénzdarabokkal. Pékek, mészárosok és kocsmárosok éppúgy megtömték zsebeiket, mint a szabók, virágárusok és díszműkereskedők, vagy a színészek, muzsikusok, balett-táncosnők és utcalányok. A régiségkereskedők minden limlomot eladtak, a varrónők éjjel-nappal a párizsi divatlapokat tanulmányozták, mert a győzteseknek nem volt nagyobb igyekezetük, mint hogy a legyőzött franciák divatját, művészetét, illatszereit és erkölcseit utánozhassák. Jól ment a dolguk nemcsak a szélhámosoknak és zsebtolvajoknak, hanem a munkásoknak és a tisztességes embereknek is: amire pedig kevés példa van a világtörténelemben. Októberben elkezdődött a farsang, és öt hónapig tartott; Metternich volt a főrendező - vendégeinek, az uralkodóknak és államférfiaknak lelkében mindenáron el akarta homályosítani a párizsi béke s az utána következő kéthetes londoni tárgyalás emlékeit. Ez

sikerült is neki. Párizst és Londont mindenki elfelejtette, annál inkább, mert öt hónapra Párizs és London is ideköltözött Bécsbe, azonkívül idejöttek Berlin, München, Drezda, Prága, Budapest, Varsó, Moszkva és Szentpétervár szintén.

A porosz király keskeny, puritán arca itt piroslott Bécsben, itt látták kocsikázni a kétmázsás hájtömeget, a württembergi királyt, a hegyes állú, zörgő csontú, keszeg dán királyt, valamint Beauharnais Jenőt, Napóleon sógorát daliás termetével és tar koponyájával; a kedélyes Miksa bajor királyt, aki kifosztotta Bécs műkereskedőit, Vilmost, a porosz trónörököst, aki halálosan szerelmes a cár nővérébe, de nem tud szakítani Bagration hercegasszonnyal, a szerencsétlen szász királyt, aki végig hűségesen kitartott Napóleon mellett, s ezért most folyton a templomokban vezekel, Konsztantyin orosz trónörököst, ezt a vad, bohóckodó, öreg suhancot - és Bécs megismerte valamennyit hálósipkában és papucsban, s megtanulta, hogy a királyok, akik a napóleoni háborúk alatt Isten kegyelméből elköltötték alattvalóik vagyonát és kiontották katonáik vérét, tulajdonképpen maguk is halandó emberek. Ez a tanulság ráadás volt arra a hatvanmillióra, amelyet Bécs a kongresszuson nyert.

István gróf a bajor király előszobájában többet tanult, mint ha könyvtárakat búvt volna egész életében. Tapasztalta, hogy a férjek szívesen hordják a szarvasagancsot, ha ez tábornoki vagy szárnysegédi kinevezést hoz: látott asszonyokat, akiket a cím, másokat, akiket a dicsőség, ismét másokat, akiket a font sterling, vagy az aranyfrank kábít el, mint a részeg pillangókat; rájött, hogy az egész élet tele van hazugsággal; szerelem, hűség, házasság csak hétköznap és kispolgári körökben számít szentségnek; ünnepnap s a társadalom ranglétrájának legalsó és legfelső lépcsőfokain mindenkinek mindent szabad.

Mást is látott a fiatal ulánus kapitány. Látta a porosz király miniszterét, Hardenberg grófot vagy Humboldt bárót, akik, mint a zsidók, népük érdekében szakadatlanul adtak-vettek, kereskedtek; mi van eladó? - kérdezték a Burg csarnokában, a kancellárián, az utcán és a zsibvásárokon. Kiderült, hogy mindenkinek van eladnivalója; kiderült, hogy minden eladó. Látta az oroszokat, akik a poroszok ellentéteképpen csak vadul költekeztek, egyedül vagyonuk fitogtatásáért; látta Stewart lordot, amint összeveszett a Graben fiákerosaival néhány fillér miatt, s levetve kabátját, szabályos bokszmérkőzésben leütötte őket; és eszébe jutott, hogy Anglia évszázadok óta így bánik el Európával, néhány hajó s néhány mázsa színarany miatt.

És látta a magyarokat, akik utolsó holdjaikat vagy utolsó gyémántjaikat prédálják el, hogy a hiúságok e vásárán magukat észrevétessék. Látta Esterházy herceget, négymilliót érő huszárruhájában; Pálffy Ferenc grófot, aki utolsó ezresét a Párizsból jött Bigottini táncosnőre költötte, miután a cár, majd a badeni nagyherceg megunta a szép balerinát. Látta a másik Pálffy grófot, Ferdinándot, aki igazgatója volt a Theater an der Wiennek, és bérlője a Hoftheaternek, amint százezreket veszít, vagy nyer kártyán; látta a gróf házát, amelyet kártyavárnak hívtak, mert minden tégláját kártyán nyerte össze a gazdája; temérdek birtoka volt valaha mind a két Pálffynak; de olyannyira agyonkötelezték magukat, hogy Ferencet kitiltották a császári udvarból, Ferdinánd pedig állítólag kémszolgálatot teljesít a rendőrségnek.

Ilyen magyart sokat látott Stefferl, de sehol sem látott magyarokat, akiknek beleszólásuk lett volna a kongresszus ügyeibe. Olyant is keveset, aki a Monarchia vagy Magyarország, vagy a magyar nép sorsával törődött volna. Legnagyobb hatalom a magyarok között Zichy Károly gróf pénzügyminiszter, aki arra büszke, hogy soha életében egyetlen könyvet sem olvasott el. Valahányszor Stefferl a hatalmas miniszterrel találkozott, mindig feltette magában, hogy egész életét a könyveknek szenteli, akárcsak kegyelmes jó apja, az öreg Széchényi Ferenc.

13

Lichnovszky Eduárd herceg egy olyan éjszaka, amelyen a kongresszusi ünnepségek között pihenőt tartottak, elvitte őt a híres Morelnéhoz. Ez a Morelné Bécs egyik legelőkelőbb kurtizánja, aki többek között Sándor cártól havi ötezer forintot kapott, Budán született, az apja székely huszár kapitány volt. Morelné házában hallotta, hogy Bécsben hemzsegnek a magyar maîtresse-ek és kurtizánok, akik a magyarországi és erdélyi barlangok öreg medvéinek bőrét nyúzzák le leginkább. István grófnak, ahogy belépett Morelné asszony szalonjába, szemeszája elállt a csodálkozástól. Minden hegyén-hátán hevert ott: bútorok, ékszerek, képek, papagájok, kanárik, majmok, letört gavallérok és csinos kurtizánok. A zongorán volt a ruhatár, és a szekrény alatt antik képek hevertek a porban. Libériás inasok szolgáltak fel fagylaltot, bort, pezsgőt és déligyümölcsöket. Morelné lompos pongyolában a szoba közepén feküdt pompás erdélyi perzsán, és forró virslit evett. Nagy társaság volt ott, amelynek egy Bihari nevű magyar cigány húzta hatodmagával, arannyal hímzett díszegyenruhában. István gróf azon a ponton volt, hogy meggyűlölje a magyar nőt s a magyar huszárruhát.

Még inkább elcsodálkozott, amikor a társaság tagjait megpillantotta. Ott volt a két Pálffyn, egy Erdődyn és két Batthyányn kívül Ligne herceg, a nyolcvanéves belga-francia-német marsall, a kongresszusi szalonok legszellemesebb csevegője, sőt ott látta a feszes, komor és ünnepélyes Windischgraetz herceget is, aki éppen mélyreható eszmecserét folytatott a tábornaggyal. A mellékszobákból női sikoltozás, cigányzene, vad férfikacaj és papagájok rikácsolása hallatszott be a szalonba, de senki sem törődött ezekkel a komikus vészkiáltásokkal. A szomszédban a legszennyesebb orgia folyt, itt, Morelné lábainál, Ligne herceg és Windischgraetz megdöbbentő komolysággal politizáltak.

István gróf egy üres széket pillantott meg Ligne herceg és Windischgraetz ezredes mögött. Leült, és kihörpintett egy pohár pezsgőt. Aztán figyelmesen szemügyre vette a belga herceget, aki félig feküdt, félig ült egy olyanfajta magas támlájú heverődíványon, amilyenen Párizsban a császárság alatt a nagyon szép termetű és félig mezítelen nők szoktak görög szobrokhoz hasonló attitűdben elomlani. A herceg lornyont tartott fáradt, táskás, gyulladt szeme elé, és halkan folytatta a megkezdett beszélgetést.

- Úgy értem - mondta a herceg egykedvűen, miközben Morelné fehér vállát simogatta kék eres, reszkető kezével -, hogy Bécs a francia forradalom alatt, amelyet kizárólag a franciák belügyének nézett, egész Mária Antoinette haláláig - sőt valljuk be, még azután is - olyan életet élt, mintha Párizsban mi sem történt volna. Önök nem zavartatták magukat mulatságaikban, másrészt nem léptek fel azzal a követeléssel, hogy újjáteremtsék a világot. Kedélyes gondatlanok voltak, akiknek kicsapongásában nem volt semmi erőltetett, semmi mesterkélt. Önök, arisztokraták, ugyan kacérkodtak a felvilágosodás eszméivel, de a polgárságot a maga együgyűsége a világ minden cenzúrájánál jobban megvédte a bölcsészeti tanok ragálya ellen. A francia forradalom csak akkor tűnt fel önök előtt borzasztónak, amikor annak már császáruk leánya is áldozatul esett. Csak ezt az egyetlen dolgot vették a szívükre, s ettől kezdve utálni kezdték azt, amiből voltaképpen nem értettek meg, s még ma sem értenek semmit.

Az ezredes védekezni próbált:

- Oah, nem szabad ezen csodálkozni. Ausztria...

Az öreg marsall, akinek keze a kurtizán válláról mind mélyebbre és mélyebbre csúszott, nem engedte a mondatot befejezni:

- Szabad megkérdeznem, csakugyan van a világon Ausztria?

István gróf közelebb húzta székét a herceghez. Nehéz volt ugyan a feje a sok bortól, de a beszélgetés érdekelni kezdte. Valósággal nyelte a vén marsall szavait.

- A Habsburgok birodalmának voltaképpen még a neve is csak költött. A társadalomban és lassanként a kancelláriákban is szokássá vált, hogy az osztrák uralkodóház birtokait Ausztria névvel jelöljék.

- Ah, oah - csattant fel Windischgraetz -, hercegséged nagyon kevéssé tiszteli...

Az agg herceg mintha nem is hallotta volna.

- Szép vagy, kicsikém - súgta Morelné felé -, a tested ruganyos, és a bőröd sima és rózsás. - Aztán odafordult az ezredeshez: - Legyünk őszinték, az osztrák ház államai csak a fegyver hatalmával összetákolt területek. Délkeleten Magyarország, északon a Lengyelországból kiszakított Galícia, nemkülönben Csehország, Sziléziának osztrák kézben maradt töredékével; ezenkívül Morvaország, Ausztria főhercegség és dél felé Stájerország, Krajna, Karintia és Tirol; vegyük ehhez Lombardiát, Velencét, a Sváborszagból szétszórt városokat. Németalföldet és Belgiumot. Ezt nevezzük ma Ausztriának. Mindössze száznegyvenezer négyszögmérföld mintegy harmincmillió lakossal. Mindenütt vannak végek, központot nem találni sehol. A határok e roppant terjedelmének védelmére nagy és költséges haderőre volna szükség. Egész nemzetek vannak e birodalomban - magyarok, csehek és belgák -, akik saját hagyományaikkal élnek, és arra büszkék, hogy eredetükhöz hívek maradjanak. Lehetetlen ezeket a különböző népeket egyöntetű egésszé gyúrni, és közösen kormányozni. Nem állam ez, mert nincsenek intézményei; kormánya nem kormány, hanem közigazgatással foglalkozó diplomácia. Csak szerződésekre és örökségekre alapították. Egy kis Európa a nagy Európában, nem nemzeti, hanem dinasztikus hatalom, amely úgy kormányozza önmagát, hogy népeit egymás ellen játssza ki, és ezzel tartja fenn az egyensúlyát a nagy Európa egyensúlyában.

István gróf valóságos kárörömmel nézte, hogy az ezredest majd szétveti a düh. Windischgraetz csakugyan magánkívül volt.

- Valóságos forradalmi beszéd! Egy ilyen agg férfiú... - csattogott, s erősen megnyomta ezt a két szót: agg férfiú...

A herceg azonban nem sértődött meg:

- Bocsánatot kérek, ez nem azt jelenti, hogy szeretem a franciákat. Hannibál kilencéves korában örök gyűlöletet esküdött a rómaiak ellen. Én tizenöt éves koromban fogadtam gyűlöletet a franciák ellen.

Windischgraetz némileg felengedett erre a vallomásra; a herceg észrevette, és gúnyosan mosolygott.

- Ámbár a francia irodalmat mégis többre becsülöm a német metafizikai szószátyárkodásnál.

Nem folytathatta, mert Morelné odatartotta neki a száját, egy fél virslit szorítva a fogai közé:

- Fenség, harapd el a felét.

Az agg marsall leharapta.

- De hát tulajdonképpen mit is akart Franciaország Európával? Miért kellett Napóleonnak egész Európát megháborítani? - szólt közbe egy ismeretlen férfiú, akit eddig senki sem vett észre.

A herceg lenyelte a virslit, s aztán megadta a választ:

- Drága barátom, ön nem gondol arra, hogy milyen nagy bajba volt Franciaország XVI. Lajos király kivégzése után.

István gróf nem állhatta meg, hogy meg ne jegyezze:

- Európa elég gyámoltalanul viselkedett, s csak ímmel-ámmal fogott fegyvert, hogy megtorolja a királygyilkosságot.

A herceg elismerőleg bólintott:

- Nem is arról van szó. A forradalom nem a Bourbonok, nem XVI. Lajos és nem a francia arisztokraták ellen támadt fel, hanem az egész korszellem ellen. Aláásta és romba akarta dönteni a régi Európa egész épületét. Proklamálta a népfelséget. Amikor lerombolta a Bastille-t, tulajdonképpen az abszolút monarchia szimbólumát, a rendiséget, vagyis a társadalmi rendek között való különbséget, az ember és ember között való különbség évezredes babonáját rombolta le. A nemzetgyűlés már rendi különbség nélkül egyesítette önmagában a szuverén nép képviselőit, akik a királyhoz hasonlóan, sőt nálánál is inkább szenteknek és sérthetetleneknek tartották magukat.

- Nagyon logikusan - felelte István gróf.

- Őrültség! Aoh, eszeveszett, elvetemült gazság! - kiáltott Windischgraetz.

Ligne herceg pedig a vállát vonogatta:

- Pedig ez természetszerűleg folyik abból az elvből, hogy az Isten minden embert szabadnak és egymással egyenlőnek teremtett.

Az egyik szomszéd szobában táncoltak és poharakat zúztak, a cigány harsányan és szünet nélkül játszott, a másikban néhány idősebb úr óriási összegekben kártyázott, és halotthalványan, némán, szívszorongva leste a lapokat. Aki nyert, tele marék aranyat dugott valamelyik hölgy keblébe, s hahotázott, amikor a megajándékozottnak inge alól a szép sárga napóleon d'orok a szőnyegre potyogtak.

Az általános mámorban, a fülsiketítő zajban, a dohányfüst és alkoholpára sűrűn gomolygó ködében István gróf már alig látta az arcokat, csak mélyen zengő, öreges hangjáról tudta, hogy a herceg beszél.

- De a forradalom tudta, hogy vívmányait csak akkor állandósíthatja, ha megtölti vele Európa minden népének lelkét. A forradalom mindig forradalmasítani akar. Ha egy nép valaha például eltörölné a magántulajdont, a világ minden népét rá akarná bírni, hogy hasonlóképp cselekedjék. A forradalom érzi, hogy a szigetet elnyeli a tenger; az egész világot el akarja tehát borítani a forradalom hullámaival. És ez néha sikerül is neki.

Valaki közbevágott:

- Nem a forradalomnak, hanem Bonaparte Napóleonnak.

A herceg, aki két térde között tartotta Morelné bozontos, szép fejét, fél szemmel a közbeszóló felé kacsintott:

- Napóleon és a forradalom egy. Az egész napóleoni epizód csak arra való volt, hogy a forradalom vívmányait állandósítsa és biztosítsa az európai reakcióval szemben. Mivel ez békés úton lehetetlenségnek bizonyult, ennél fogva háborút kellett izenni Európának. A forradalom szülte a köztársaságot, a köztársaság szülte Napóleont, és Napóleon 1808-ban már elmondhatta, hogy konzerválta a forradalom vívmányait.

Windischgraetz herceg felhördült:

- A legnagyobb zsarnok volt, aki valaha élt Európában. Aoh, a legvéresebb hóhér... Batu kán és... aoh...

István gróf Ligne herceg szájáról leste a választ. A herceg nyugodtan felelt:

- Zsarnoka volt Európának, hogy megfélemlítse és meghódítsa azt a forradalomnak.

- Ez ellen tiltakozom - aoh, ez már tűrhetetlen!

- Márpedig meghódította - ismételte nyugodtan a marsall. - Még a császárt is meghódította a forradalomnak.

- Hogy érti ezt, herceg? - kérdezte fenyegető hangon az ezredes.

- Bonaparte tábornok, a korzikai rabló, a haramia, a dühöngő őrült, a forradalom megtestesülése - mondta gúnyos mosollyal a marsall - tizenhét esztendővel azután, hogy Mária Terézia leánya a vérpadon elveszett, feleségül vette Mária Terézia másodunokáját. Ez volt a vén Európára nézve a forradalom történetében a legtragikusabb.

- Ez Metternich bűne - tört ki Windischgraetz Alfrédból a felháborodás.

A herceg a fejét csóválta:

- Nem volt valami vitéz cselekedet, de a szegény Ausztriának nem volt más választása. Nem verhetvén le Franciaországot, szövetséget kötött vele, hogy annál nagyobb biztonságban elárulhassa. Ahogy Ausztria Napóleonnal szemben viselkedett, az a legfrappánsabb történelmi mimikri. Hogy a győzőt megnyugtassa és elaltassa, még uralkodójának leányát is odadobta neki, mint ahogyan a görög mitológiában a szüzeket feláldozták Minótaurosznak. Éppen ezért nem tudom, mit csodáljak jobban: Napóleon lángeszét vagy Metternich ügyességét. Gondolja csak végig, drága ezredesem, milyen állhatatosság és mesteri diplomatizálás kellett ahhoz, hogy Ausztria, amely Jemappes-tól Lodiig minden hadjáratban vereséget szenvedett, végül ebből a katasztrófából hatalmasabb alakban kerüljön ki, mint amilyen volt valaha Európa történetében.

Az ezredes felállt, és mellét, amelyen ott ragyogott a Mária Terézia-rend keresztje, kifeszítette.

- Egyszóval, alaposan elbántunk a forradalommal.

Ezután nyomban átment a másik szobába azzal a büszke öntudattal, hogy a végén, a legválságosabb szituációban a Ligne herceggel vívott csatát is megnyerte.

Ligne herceg pedig elnézően és finoman mosolygott, majd homlokon csókolva Morelnét megsúgta neki, hogy feltűnés nélkül hazamegy, mert szédül, és gyomra felémelyedett a tivornya dögletes atmoszférájában.

A herceg távozása után Morelné István gróf ölébe ült és szájon csókolta.

- Ki vagy te, kis gumiarcú ember?

István gróf megmondta a nevét.

- Magyar vagy?

- Igen.

A kurtizán összecsapta rózsás kis tenyereit és nevetve tapsolt:

- Akkor tartsunk össze. Éljen a haza!

István grófnak eszébe jutott, hogy íme, az első magyar, aki Bécsben a hazáját éltette, egy szegény, posványba süllyedt kis perdita. Egész Magyarországból nincs itt a bécsi kongresszuson senki más, mint a hullaarcú, eszelős, vén báró kitartottja, a megvetett, részeges, züllött Morelné asszony. Olyan erősen érezte a maga társtalanságát, hogy sírva tudott volna fakadni szomorúságában. Morelné is észrevette, és arcát az övéhez szorítva, magyarul kérdezte:

- Mit búsulsz, kenyeres?

István gróf utána mondogatta ezt a három szót, amely valamelyik kuruc katonadalból szivárgott át a nép szótárába. Pirulva vallotta be Morelnénak, hogy ő ugyan kisgyermek korában egész folyékonyan tudott magyarul beszélni, ezeket a furcsa szavakat azonban most nem értette meg.

- Akkor te nem is vagy magyar - riadt fel hangosan a kurtizán, és faképnél hagyta.

István gróf egyedül maradt a szoba sarkában, s elgondolkozott.

- Nem vagyok magyar... Úristen, hát voltaképpen mi is vagyok én?...

Bihari János cigányprímás éppen egy furcsa kis magyar népdal variációit játszotta, és Lichnovszky Eduárd herceg, Beethoven barátja, a nagy zeneértő áhítatos arccal hallgatta a cigányt.

- Ez olyan szép, hogy akár az öreg Bach Sebestyén is írhatta volna...

István gróf sem Bach Sebestyént, sem Bihari Jánost, sem a variációk népdal-eredetijét nem ismerte. Elkedvetlenedett.

- Úristen, miféle ember vagyok én? - kérdezgette magában csökönyös önkínzással, és egy óvatlan pillanatban kiosont az ajtón.

14

Részegeskedéseit, szerelmi kicsapongásait majdnem mindig elmondta Karolinának. Nem is tudta, mi indítja erre: a gyónás és vezeklés kényszere-e vagy az a csiklandós érzés, hogy szép, fiatal sógorasszonyával ilyen témákról beszélhet.

Karolina néha mulatott a fiú kalandjain, néha megpirongatta túlságos mohóságáért és mértéktelenségéért, néha kinevette tapasztalatlansága és naivsága miatt. De ma eltorzult az arca, és nem engedte a kezét megcsókolni.

- Utálatos vagy.

Megijedt, és könyörgésre fogta a dolgot:

- Mondd meg nekem, édes jó Rolly, mit kell most tennem?

Karolina szeme lecsukódott:

- Mit kell most tenned? Semmit. Csak arra kérlek, Stefferl, ne beszélj többet ilyesmiről nekem. Nem szabad. Bűn.

Másnapra mind a ketten megkönnyebbültek. Fannyéknál kamarazenés teán találkoztak, és Zsófi, akinek az ura, Zichy Ferdinánd gróf, pár hétre magyarországi birtokára utazott, csintalan kedvében éppen az orosz cár és Wrbna Flóra grófné öltözködési versenyét mesélte. A dolog úgy történt, hogy Zichy Károlyéknál nagy társaság volt együtt tegnap este, ott volt

Wrbna Flóra grófnő is, aki szépségével már rég magára vonta a Néva-parti Apolló figyelmét. Tegnapelőtt Flóra véletlenül azt állította, hogy a férfiak még a nőknél is hiúbbak, és öltözködésük több időt vesz igénybe, mint az asszonyoké. A cár ezt kétségbe vonta, és fogadást ajánlott. Megállapodtak, hogy a grófnő is, a cár is visszavonulnak egy-egy szomszéd kabinetbe, és tetőtől talpig átöltözködnek. A társaság órával kezében ellenőrzi majd az eredményt. Az öltözködési verseny idejét ma déli egy órára tűzte ki a cár. Flóra grófnő teljes udvari estélyi öltözékben jött, de magával hozott egy másik ruhát is, amelyet a szalonból nyíló egyik kis öltözőben fog magára ölteni. A cár pontosan egy órakor érkezett. Fél kettőkor kezdődött a verseny. Eltűnt a cár, és eltűnt a grófnő. A többiek a nagy szalonban lélegzetfojtva várták, hogy ki lép ki előbb az öltözőből. Elmúlt tíz perc, elmúlt negyedóra, fél kettőkor a társaság tagjai sápadni, majd pirulni kezdtek, háromnegyed kettőkor végre megjelent a cár, teljesen átöltözködve, mosolygós, rózsás arccal, mint ahogy az egy Néva-parti Apolló-hoz illik. Ezután elmúlt még egy negyedóra, a grófnő csak pont kettőkor jött ki a szobából, bágyadtan, legyőzötten, és irulva-pirulva gratulált ellenfelének. A cár odavolt a boldogságtól. Mindenki boldog volt. A cári kegy végigsugárzott az összes jelenlevőkön. Zsófi grófnő nagy színészi tehetséggel mesélte el a történetet. A társaság kissé szégyenkezve összenézett, a férjek bosszankodtak, az asszonyok nevettek. István gróf odasúgta Karolinának:

- Ezt feljegyzem az emlékkönyvembe. Már szép kis gyűjteményem van az ilyen történetekből.

- Mi az, talán naplót vezetsz?

- Még eddig nem, de azt hiszem, érdemes volna.

- Én már régen naplót írok - mondta Karolina, és szeme elborult.

- Meg mernéd mutatni? - kérdezte Stefferl nevetve, de érezte, hogy a vér megint felszalad a fejébe.

Karolina halkan odasúgta:

- Meg. De csak neked.

- Pálnak?

- Isten ments!

Stefferl eltűnődött. Mit jelent az, hogy neki igen, de Pálnak, az urának nem? Zavarában hirtelen kijelentette:

- Mától kezdve én is naplót írok.

Karolina közönyös igyekezett maradni.

- Úgy tudom, hogy Thürheim Lulu grófnő is jegyzi a kongresszusi eseményeket.

- Metternich is.

- Gentz is.

- Letisztázom a feljegyzéseimet, s hozzájuk írom a magam gondolatait és érzéseit is. Neked, Rolly, mindig jogod lesz elolvasni.

- De aztán az igazat írd! - intette az asszony zavart nevetéssel. Aztán elfordította a tekintetét. Égett az arca.

- Azt hiszed, hogy neked tudnék hazudni, Rolly?

A zenészek hangolni kezdtek, és Karolina a szemével intett, hogy ne folytassa tovább.

Másnap István gróf szép, nagy bőrkötéses könyvet készíttetett, elöl hátul és az első fedőlap homlokán gazdag aranyozással. Alatta aranybetűs írás: „Das Gute und Schlechte, welches ich erfahren."

Ettől fogva majdnem mindennap írt valamit a naplókötetbe.

15

Szeptember 1.

Csernisev, a cár főhadsegéde, ma azt mondta nekem, hogy Mécsben immár le kell mondani a szerelemről. A cár mindjárt beleavatkozik. Ez egy újfajta jus primae noctis? Vagy azelőtt is így volt? Amit az uralkodók itt Bécsben művelnek, az kiábrándítja az embert a királyokból; de hogy ezt a férjek, apák, testvérek tűrik, az kiábrándítja az embert az alattvalókból is. Kezdem utálni az embert, akár korona, akár hálósipka van a fején.

Karolina ma nagyon megsértette Woyna Ede ulánus kapitányt, aki bejelentette magát látogatásra. Elment hazulról, és cédulát hagyott hátra ezzel a néhány szóval: „A gróf és a pedikűr várakozzanak", Ede sértődötten visszafordult, pedig azt hiszem, inkább kitüntetésnek vehetné, ha egy szép hölgy együtt emlegeti azzal a derék emberrel, akire a lábacskáit rá meri bízni. Őszintén szólva azonban az egész bizalmaskodás nem tetszik nekem, de, édes Istenem...

Szeptember 3.

Legjobb barátaim: Lichnovszky Eduárd, Esterházy Vince, Liechtenstein Vencel, Waldstein János és Pali, a bátyám. De valamennyinél igazabb és kedvesebb barátom Rolly. Kár, hogy Rolly nem férfi. Az egyetlen tökéletes lény, akit ismerek.

Tegnap éjjel megint rossz társaságban voltam. De nem történt semmi olyan, amit Rollynak be nem mernék vallani. Ez megvigasztal.

Szeptember 9.

Selina sógornőm észrevette, hogy Karolinával túlságosan sokat vagyunk együtt. Furcsa célzásokat tesz ránk. Ma egész éjjel ezen gondolkoztam. Ha tudnám, hogy mások is megütköznek a barátságunkon, nyomban elhagynám Bécset. Lehet, hogy emiatt a szívem szakadna meg, de Rollyért szívesen adnám a szívemet. Rollyért, vagy inkább Rollynak? (Ez csak szójáték.)

Szeptember 12.

Az orosz cár szerint a hat legszebb asszony: herceg Esterházy Pálné, gróf Saurau Zénóné Hunyady Gabriella, gróf Zichy Károlyné, herceg Auersperg Vincéné, aztán az én Zsófi nővérem és Karolina. Szerintem csak egy igazán tökéletes szépség van Bécsben... Rolly... Rolly... sejted-e, hogy kire gondolok?

Szeptember 15.

Tegnap Esterházy Nickerl hercegnél voltam. Ott volt Schwarzenberg Károly Fülöp tábornagy is, aki mindössze negyvenhárom éves, de már II. József alatt a török ellen is harcolt, és húszéves korában őrnagy volt. Végigküzdötte a francia háborúkat, közben diplomataszolgálatot is teljesített Szentpétervárott és Párizsban. Napóleon után

Schwarzenberg Károly herceget tartom korunk legnagyobb hadvezérének, mint ahogy Metternichet a legnagyobb diplomatának. Schwarzenberg herceg nyugodt és fenséges, mint egy antik isten. Valóságos bölcs. Tudom, hogy milyen roppant feladatot oldott meg, amikor összetartotta a széthúzó szövetségeseket, s megbirkózott az intrikákkal, amelyek majdnem gyalázatos kudarcba döntötték az egész vállalkozást. Nem ismerek embert, akit annyira csodálnék, mint őt. Lovagias és jólelkű, ha valaha titkom volna az életemben, ő volna az, akinek megvallanám. Testemet, lelkemet, becsületemet és üdvösségemet nyugodtan tenném le az ő kezébe. Mocsoktalan jelleme meghódította magának a királyokat és közlegényeket, tiszta emberi és családi élete tiszteletre gerjeszt mindenkit ebben a babiloni Bécsben.

Szeptember 17.

Bécs üres. Ferenc császár Budára vitte vendégeit. A magyarok boldogak. Lajos és Pál bátyám, valamint Ferdinánd és Miklós sógorom is ott vannak. Drága, jó apám is szeretett volna elmenni, de megbetegedett. A kongresszus alatt nem is volt künn a házból; nem is nagyon érdekli a fejedelmi sokadalom; napról napra mélyebb és szélesebb szakadék választja el az emberektől. Egészen egyedül van. Úgy látszik, az embert hamar elfelejtik. Magára marad, mint a tenger alá süllyedt hajónak egy magános árboca, amely az ég felé mered.

Pál hosszú levélben számolt be a magyarországi ünnepségekről, és szemrehányást tett, hogy ezalatt én Bécsben loptam a napot. Pálnak igaza van. Semmirevaló ember vagyok, sem a császáromnak, sem a hazámnak nem vagyok hasznára; családomnak sem és saját magamnak sem. Még Karolinát is elhanyagolom. Lichnovszky Eduárdot utálom, és mégis megint két napig tivornyáztam vele. Ma reggel Hennigstein báró ocsmány bűnbarlangjában ébredtem fel. Így hívják azt a szörnyeteget, aki mint egy kifestett csontváz a bécsiek előtt nevetségessé és gyalázatossá teszi a magyar nevet. A szép magyar báró és én tehát itt maradtunk, nem kísértük el a császárt Magyarországba.

Szeptember 22.

A királyok és koldusok mindenhol egyformák. Csak a közbeeső rétegekben vannak egyéniségek. III. Frigyes, aki fülig szerelmes a vörös Zichy Károlynak - a miniszter fiának - feleségébe, tegnap Karolinát is kitüntette piszkos érdeklődésével.

- Hol van a férje? - kérdezte, s kidülledt szemével majd elnyelte Rolly meztelen vállát.

- Magyarországon, a birtokunkon.

- Nos, hát akkor a trón ez idő szerint üres?

Karolina hallgatott.

- És ki a régens? - folytatta idétlen tréfálkozását az uralkodó.

Karolina hallgatott.

- Magam is szívesen betölteném a helyét - vágta ki az otromba csattanót a porosz, de Karolinától alapos leckét kapott:

- Felség, én nem vagy tartomány, nálam az uralkodókat nem lehet csereberélni.

A király elpirult és továbbállott. De azért Karolina is bűnös, miért vágatja ki oly mélyre a ruháját a vállán és keblén.

Szeptember 23.

Édesanyám könnyek közt rimánkodott, hogy néha-néha gondoljak az örök üdvösségemre is. Csakugyan hovatovább már egész pogány lettem. Szegény, öreg édesanyánk egész életében egyebet sem tett, mint haszontalan gyermekei földi boldogságáról gondoskodott; most még az égi boldogságot is biztosítani akarja számunkra.

Szeptember 24.

Ma Karolinával kilovagoltunk a Praterbe. Visszafelé jövet azt mondta Rolly: „Mi minden akarna lenni ez a gróf Széchenyi István? Szeretne híres katona lenni, akinek a mellén mindenféle rendjel ékeskedik, s minden újság tele van a nevével. Szeretne örökké utazni s magát expatriálni. Megházasodni s minden gondtól menten csak a társadalmi életnek szentelni magát. Nem. Nőtlen maradni, minden társaságtól visszavonulva vadászgatni s lovat nevelni. A diplomáciában karriert csinálni. Élére állni egy pártnak s a jog és alkotmányosság ügyének élni. Belletristává lenni s verseket, tragédiákat írni. Ez a fiú, nem tudván életének irányt adni, egymás után a szélrózsa minden irányába nekirugaszkodik; tessék elképzelni, hol fog ez kikötni."

Milyen jól ismer engem ez az okos, kegyetlen Rolly!

Szeptember 26.

Tegnap voltam Charles-Maurice Talleyrandnál, Bénévent hercegénél. Karolinát kísértem oda. A herceg, aki hosszú, kétfelé omló, vállig érő vörös parókájában olyan, mint egy sörényes majom, Karolinát valósággal körülnyálazta a bókjaival.

Elnéztem ezt a mindenütt jelenlévő sánta Mephistophelest, aki a francia forradalom kitörése óta egyetlen napra sem tűnt le a világ színpadáról. Ki hinné róla, hogy püspökkorában ő tartotta az istentiszteletet a július 14-iki mars-mezei nemzeti ünnepen? Hogy a rémuralom alatt már a jakobinusok ellen keverte a kártyát Angliában? Hogy a direktóriumot ő segített Napóleonnak megbuktatni, és ő asszisztált a pápának a császár megkoronázásánál? Ezek után csak természetes, hogy az oroszországi hadjárat idején már a Bourbonokkal alkudozott, és a szövetségesek párizsi bevonulása után éppenséggel ő maga indítványozta Napóleon letételét. Most itt van a kongresszuson. Senki sem hívta, eleinte csak úgy ténfergett Bécsben a fejedelmek körül, de most már részt vesz a tárgyalásokban. Fanny nővérem, aki szellemes karikaturista, Talleyrand-t is lerajzolta vázlatkönyvébe, mint gall kakast, akinek hat feje van, és mind a hat csőrével mást és mást kukorékol. Az egyikkel: „Éljen a köztársaság!", a másikkal: „Éljen a császárság!", a harmadikkal: „Éljen a király!"...

Ez a Talleyrand azonban nem egy, hanem nagyon sok példányban látható itt a kongresszuson. A saját estélyén is tíz vagy húsz Talleyrand nyüzsgött körülötte olcsó ponyvakiadásban. Egy részük őseitől örökölte nevét, vagyonát, tekintélyét, szinte beleszületett a hatalomba, mint a fejedelmek. De vannak kalandorok, akik a mélyből jöttek fel, és külső megjelenésükkel, furfangos eszükkel, erőszakosan, fölfelé alázatos meggörnyedéssel, lefelé pedig zsarnoki pöffeszkedéssel egyszerre csak kezükbe kaparintották a gyeplőszárat. Honnan jöttek, ki hívta őket? - senki sem tudja. Mintha találkát adtak volna egymásnak, megérkeztek az orosz cár udvarába, az angol parlamentbe vagy a porosz hadsereg vezérkarába. Mint egy vándorszínész társaság tagjai, itt vannak, és eljátsszák szerepeiket. Dalberg herceg, a mainzi választófejedelem öccse, egész életében nem tett egyebet, mint kereste az asszonyok, bankárok és firkászok kegyét; ezen a módon francia állampolgár és Napóleonnak először cselédje, aztán árulója lett, s most egyike azoknak, akik Franciaország kormányzatán osztozkodnak. A harmadik francia

követ (Richelieu herceg) a forradalom alatt emigráns, kezdetben az orosz hadsereg tagja, Sándor cár alatt már Odessza kormányzója, Napóleon bukása után pedig a francia főrendi kamara elnöke. Miért? Senki sem tudja. Pozzo di Borgo korzikai ügyvéd, aztán orosz katona, majd angol titkos diplomata, Bernadotte svéd trónörökös barátja, végül a lipcsei csatában már tábornok, és most az orosz cár legbizalmasabb politikai tanácsadója. Talán csak nem azért, mert szép idézeteket tud mondani Dantéból, Tacitusból és az angol államférfiak beszédeiből? Lord Stewart vagy más néven Lord Pumpernickel a bécsi utca mulattatására felvirágozott lova hátán piros ruhában, sárga csizmában, mint egy bohóc nyargal a városon végig, és cifra öltözete miatt az „aranyfácán" nevet viseli. Lord Castlereagh otthon, ha társasága nincs, órák hosszat táncol a feleségével, vagy ha az sincs kéznél, egy magas hátú, bőrrel bevont ebédlőszékkel, s bálban és ünnepélyeken a felesége hordja a térdszalagrendet. Ezeket, ha nem a hatalmas Angliát képviselnék, régen a bolondokházába csukták volna. Sidney-Smith admirálist, aki nyilván, mint tengeri kalóz rabolta össze roppant vagyonát, egzotikus ruhába öltöztetett és egzotikus erkölcsű szép leányai táncoltatják, mint valami cirkuszi medvét. Ki hívta és ki küldötte ide? - senki sem tudja. Ez a tíz vagy húsz ember úgy érzi, hogy joga van Európa népét, mint valami csordát, vágóhídra vinni vagy gúlákat építtetni velük. El sem képzelni nélkülük háborút és békét, kormányzatot és államéletet sehol Európában. Ide-oda utazgatnak, úgy változtatják hazájukat, mint a szeretőiket, kifosztják a bankárok pénztárcáit, kegydíjakat húznak az uralkodóktól és a hadseregszállítóktól, százezreket fizetnek egy-egy szép színésznőnek, vagy százezreket zsarolnak ki némely öreg hercegnőtől, elpusztíthatatlan és halhatatlan vérszopói a népeknek, amelyeket nem is ismernek - Úristen, micsoda jogon telepedtek ezek az emberiség nyakára?

És az asszonyok! Az egyik sarokban Windischgraetz herceg a ház úrnőjének tette a szépet. Az úrnő mindössze huszonegy éves, de már elvált az urától, Talleyrand herceg öccsétől, akit a nagybácsi szép summa arannyal elégített ki. Dorottyának hívják, kurlandi hercegi családból származik, tizenöt éves kora óta egyik férfi karjából a másikba röpdös, most az öreg, sánta herceg szerelmében sütkérezik. Ez a szerelem azonban csak fényt és dicsőséget tud rá árasztani, meleget és tüzet a merev arcú Windischgraetz herceg adna hozzá - ha tudná, honnan vegye.

Nekem az estélyen Sagan Wilhelmina hercegnő tetszett legjobban, aki most Metternich szolgálatában áll, habár nemrég még Sándor cár barátnője volt. Egy házban lakik Bagration hercegasszonnyal a Senkenstrasse 54. számú ház első emeletén, s lakásának ajtaja éppen szembenéz a Bagrationéval. Most Trubeckoj herceg felesége. Szép, magas, fekete, erős és szenvedélyes bestia. Mérhetetlen vagyona van, de azért közönséges kém és kurtizán; úgy látszik, ennek a pályának is vannak önkéntesei, minden érdek nélkül, pusztán hivatásérzetből, a szent cél érdekében. Vagy egyszerűen csak kielégíthetetlen nőstények ezek?

Október 5.

Fanny nővéremnél ma nagy társaság volt. Csodálatos barátai vannak Fannynak: urak és művészek, akik egymás mesterségét irigylik, s mindegyik a másik, mesterségében akar kitűnni. A hercegek és tábornokok festeni, zongorázni, énekelni akarnak, verseket írnak és színdarabokban szerepeket játszanak; a művészek politikáról, lovakról és szerelemről tartanak előadásokat, vagyis arról a három dologról, amelyhez nem is konyítanak. Nem csodálom, hogy Fanny férje, Nickerl, megszökik a saját estélyeiről.

A legfurcsább alak Fanny barátai közül Werner Zakariás, az abbé, akivel együtt utaztam Milánótól Bécsig. Ő most Bécs legnagyobb prédikátora; a Stephanskirche vagy a Maria

am Gestade szószékén elmondott szentbeszédeire úgy mennek az emberek, mint az Operaház egy bemutatójára - a hasonlat annál inkább megállja a helyét, mert Zakariás abbé valóságosan elénekli a szentbeszédeit.

Werner Zakariás a szalonokban nem játssza sem Ézsaiás próféta, sem Abraham a Santa Clara szerepét, inkább pályázik a költő és irodalmi kritikus babéraira. Minthogy én irodalomból csak annyit tudok, amennyit Karolinától tanultam, odalopództam az abbé mellé, hogy gyarapítsam ismereteimet. A következő párbeszédet hallgattam végig:

- Abbé úr, kit tart ön nagyobbnak: Racine-t vagy Voltaire-t?

Az abbé arca átszellemült:

- Ah, ezt a két nevet nem lehet egy napon kiejteni. Racine fennkölt és mélységes, mint az ég és a tenger. Soha le nem írt egy sort, amely nem volt mintaszerű, óriási, mesteri, felülmúlhatatlan. Egyetlen gondolata sincs, amely nem volna bibliai törvény... Voltaire?... Az ő gonosz nyelve, az ő erkölcsi felfogása... pfuj!

- Igaza van, abbé, Racine valósággal megigéz.

Az abbé felhördült:

- Igézet, igézet! Hol van Racine az igézettől! Racine monoton, unalmas, hideg, Voltaire felizgat bennünket, megfélemlít, elragad és a végtelenbe sodor.

- Ezért rajongok én Voltaire-ért - szólt valaki közbe.

- És miért, ha szabad kérdeznem, grófnő? - rikkantotta az abbé. - Azért talán, mert Voltaire a világon mindent tagad, még a vers törvényeit is?

- Annyi bizonyos, hogy Voltaire újító - tódította egy harmadik. - Voltaire sem nem klasszikus, sem nem ortodox.

Az abbé összecsapta a tenyereit:

- Ki meri azt állítani, hogy Voltaire nem klasszikus? Az egész francia irodalomban nincs hozzá fogható klasszikus.

- Jó, jó, de a stílusa...

- A stílus! Az ő stílusa! Hogy Voltaire-nek nem volna stílusa? Olvasott ön tisztább, tökéletesebb verseket? A verselés szabályait egyik költő sem tartja be oly tökéletesen...

Nem hallgattam tovább. A vendégek ájuldoztak az elragadtatástól. Ez a Werner Zakariás!

Félek, hogy ily módon sohasem tudok Karolina előtt levizsgázni irodalomtörténetből.

Október 10.

Sándor cár halálosan szerelmes Auersperg hercegnőbe, s azt hiszem, ez volt az orosz cár egyetlen plátói szerelme. A bécsi asszonyok azonban, akik szerelmi dolgokban hírből sem ismerik a „nem" szót, azt mondják, hogy a betörésnek, amely a napokban az Auersperg-palotában történt, nem kisebb legény a tettese, mint az oroszok cárja.

A cár egyébként minap Beauharnais Jenő alkirállyal a Salzgries egy sötét mellék-utcájában tett legkegyelmesebben látogatást. Ahogy ott egy nyilvánosházból lejövet kart karba öltve lefelé támogatták egymást a lépcsőn, az alkirály egyik komornyikjával találkoztak, aki megismerte őket. A lakáj elfordította fejét, jeléül annak, hogy szégyelli magát, és inkognitóját még az uralkodók előtt sem hajlandó levetni. Kár, hogy a fejedelmi cselédek példája csak a legritkább esetben ragad gazdáikra.

Október 12.

Tegnap tűzijáték volt a schönbrunni narancsligetben. Aznap jöttek meg a fejedelmi vendégek Grazból, de Metternich egyetlen óra pihenőt sem enged nekik. Zeneestély, bál, vadászat, népünnepély, műkedvelő színielőadás egymást érik, hogy a kongresszus tagjai kimerüljenek, és Metternich a maga kénye-kedve szerint csinálja meg Európa új térképét. Ebben a kancellárnak tökéletes igazsága van. Egyetlen okos ember esetleg még elkövethet valami jót a népek érdekében; de egy asztaltársaság feltétlenül ostobaságot vagy gazságot eszel ki, ha egyáltalán ki tud eszelni valamit. Én egyébként nem ismerek sem olyan embert, sem olyan kongresszust, amelynek joga volna a népek fölött rendelkezni. Népek sorsát csak maguk a népek intézhetik. Napóleon is megbukott, mert összetévesztette magát az isteni gondviseléssel. Karolinát ma nem láttam. Talán azért vagyok ilyen jakobinus hangulatban.

Október 15.

A Praterben tizennégyezer gránátost vendégelt meg ma a jó Ferenc császár. A gránátosok berúgtak, és boldogak voltak. Szegény ördögök. Ki tudja, nem kell-e nekik megint vérüket ontani azért a néhány hordó savanyú borért, amelyet számukra a császári kegy csapra üt, miután néhány százezer bajtársuk vérét megcsapolta. Schwarzenberg herceg volt az egyetlen alattvaló, aki az uralkodók asztalánál kapott helyet. Ő volt az egyetlen fejedelmi férfiú a sok koronás pipogya között. Sajnálom, hogy Karolina nem szenvedheti a tábornagyot. Nincs más oka erre, csak az, hogy a marsall nagy tisztelője Lichnovszky Károlyné hercegasszonynak. Este a társaság a Kärtnerthor mellett levő színházban a *Flóra és Zephir* című balettet nézte végig. Én Karolina mellett ültem egy páholyban, és egész este kezemben tartottam a kezét.

Október 17.

Rolly figyelmeztetett, hogy kezdek Bécsben divatba jönni.

- Minek köszönhetem ezt a szerencsét? - kérdeztem tettetett közönnyel, de megvallom, titokban jólesett ez a bók.

- A ruháidnak - felelte Rolly gúnyosan, és figyelmeztetett, hogy anglomániásnak tartanak, s emellett hóbortos piperkőcnek.

- Mindenki úgy öltözködik, ahogy egyéni ízlésének megfelel - duzzogtam sértődötten.

- De ahhoz az kell, hogy az embernek jó ízlése legyen. Nagyon fájt ez a kíméletlen lecke. Tehát az ízléstelenségem révén leszek híres ember Bécsben.

Október 18.

Rolly nagyon édes volt, ahogy tegnapi kíméletlenségéért ki akart engesztelni. Megmondtam neki, hogy ez teljesen felesleges. Tisztában vagyok azzal, hogy azok a tulajdonságok, amelyekkel némi feltűnést keltettem magam körül, nagyon is gyarlók. De szerencsére mulandóak is. Egyetlen tulajdonságot becsülök magamban, és ez az értelem, s ebből, azt hiszem, több van bennem, mint az átlagos emberben.

Rolly mosolyogva jegyezte meg, hogy ennyi önbizalommal csakugyan sokra fogom vinni. Erre megjegyeztem, hogy tökéletesen ismerem magamat; tudok ugyan jól lovagolni, táncolni, úszni, de egyebekben, testalkatomban némi félszegség van, s ez sehogy sem illik világos és fürge eszemhez; nálam tehát nem túltengő önbizalomról, csak mély önismeretről lehet beszélni. De ez mind semmi. A fődolog: egész férfiúnak lenni és

erélyesen cselekedni, mert az emberiség éppúgy a férfiasság és erő körül tolong, mint ahogy a világegyetem központja a hatalmas Isten.

Október 20.

Windischgraetz herceg ma nagy erkölcsi leckét tartott arról, hogy rossz társaságba keveredtem, és haszontalan tivornyázásban fecsérelem el az életemet. Nagyképű fajankó. Én is beismerem, hogy más életet kellene élnem, de akkor kérnék ahhoz más országot is. Én is tudom, hogy a fiatalembereket arra kellene nevelni, hogy minden szenvedélyükkel a nemzetet szolgálják. De hogyan lehetséges ez egy olyan országban, ahol nem szabad szatírával s szarkazmussal a világra jönni, s nem szabad azt, amit a kormány tesz, nevetségesnek s komikusnak találni? Istenemre mondom, legokosabb volna már húszéves fővel kivándorolni külföldre, mert ha valaki egy vonalnyira a középszerűség fölé emelkedik, be kell látnia, hogy nincs semmi keresnivalója az osztrák birodalomban. A becsületes ember itt zavarba jön, hogy forradalmár legyen, vagy burgonyát és káposztát ültessen-e otthon a falujában. Én is szeretném tudni, vajon belevessem-e magamat abba a pedáns, lágymeleg konfúzióba, amely a vén gros-garçonokat az útból el akarja tenni, s egy bizonyos főváros „luxurians" fiatalságába az élet egy szikráját erőszakolja? Nem. Ez a legmeggondolatlanabb bolondság volna, amit ember elkövethet. A csiga versenyfutása, a nyúl küzdelme s egy haldokló kaméleon lelkesedése volna az, ha valaki ezekkel a vastag, képzelődő s öntelt emberekkel valami dicsőséges vállalkozást akarna nyélbe ütni. Az egész országban nincs, csak két kitűnő férfiú: Schwarzenberg és Metternich.

Windischgraetz herceg volna a legutolsó ember a világon, akiről példát vennék. Ha az ő korlátolt, vaskalapos önteltsége erény, akkor jöjjön inkább a léha és szeretetreméltó oktondiság.

Október 21.

Ismerek egy öreg, tiszteletreméltó férfiút, aki fiainak minden esztendőben néhány szót szól az ember becsületességéről, mígnem azok kiröppennek a családi fészekből, és magára hagyják a szegény apát. De valamit magukkal visznek: a becsületesség ösztönét, amely beléjük van oltva. Ennek köszönhetik, hogy soha sincsenek kétségben: miképpen kell viselkedniök.

Ez a család a Széchenyi család.

Október -.

Karolina gúnyolódott velem, hogy a naplóírással is úgy leszek, mint minden egyéb felbuzdulásommal. A szalmaláng egy-kettőre ellobban, és csak pernye és füst marad utána. Állhatatosságomról magam sem tartok valami sokat, de a napló - úgy látszik - nálam életszükséglet. Még megtörténik, hogy író lesz belőlem, habár az írást nem tartom valami különösen úri és férfias erénynek. Azt azonban fogadom, hogy ezek a naplók sohasem kerülnek idegen kézbe - Karolina természetesen nem idegen kéz. Van néhány bűnöm, a naplóírást is titkos bűneim közé számítom. Nem szeretek mezítelenül mutatkozni, még legjobb barátaim előtt sem, van bennem olyfajta leküzdhetetlen szeméremérzet, aminőt sihederkorunkban általában véve a női nemnek tulajdonítunk. Később természetesen észrevesszük, hogy a nők testileg is, lelkileg is szemérmetlenebbek a férfiaknál. Még a szégyenüket sem tudják titokban tartani. Testi hibáikat rejtegetik ugyan, de csak addig, míg ruha van rajtuk. Ha szeretőjük előtt levetkőznek, petyhüdt mellüket, elnyomorított lábukat, kiütéses durva bőrüket is leplezetlen hagyják -

ez az első ölelkezések mámorában természetesen még nem nagy baj, de később végzetesen kiábrándító. Ezt szobaleánynál és hercegasszonynál egyformán észrevettem.

Én csak magam előtt nyúzom le magamról a bőrt, az emberek többsége pedig ellenkezőleg: magában meg van győződve a saját tökéletességéről. Az emberek, ha hibáikról beszélnek, ezt rendesen azért teszik, mert hallani akarják a cáfolatot. Elvárják, hogy hibáikat akként magyarázzuk, mintha azok csak túlzásba vitt erényeikből erednének. Ha nem tesszük meg nekik ezt a szívességet, megneheztelnek, irigynek és gonosznak tartanak, vagy esetleg ostobának, akik ésszel fel nem érjük őket.

Én magamban is, másokban is látom a hibát, s mindent összevéve mindenek között magamat igen tökéletlen teremtésnek tartom. Nem haragszom, ha mások megítélnek, sőt titokban örülök, hogy rosszabbat nem mondtak rólam, mert bűneim igazi nagyságát még csak nem is sejtik.

Egyetlen ember van a világon, akit nem akarok megbírálni, s ez az édesapám; egy másik emberről pedig még csak gondolkodni sem merek, mert rettegek, hogy valami rosszat leszek kénytelen felfedezni benne; ez Karolina. Ébren és álmaimban, vele és nélküle, mindig bennem van, s néha le tudnék borulni; az ő mennyei tökéletessége előtt. Olykor pedig egy láthatatlan, undok szörnyeteg értelmetlen gyanúsításokat sugdos a fülembe, amelyek azzal rémítenek, hogy Karolina is csak emberasszony, tökéletlen és esendő lélek, olyan, mint a többi. Például; ha Rolly kedves és kacér, kétségbe ejt, mert a bennem lakó galád szörny romlottságnak minősíti azt. Ha Rolly hideg és kimért, ha közönyös vagy visszautasító, akkor... akkor kétségbeesem. Elképzelem, hogy egyszer az enyém lesz... ó... akkor meg ezért kezdem meggyűlölni.

Érzem, hogy nevetséges vagyok, de mentségem az, hogy ezt még sohasem éreztem senkivel szemben. Inkább az a vétkem, hogy túlságosan cinikus vagyok. A nőket nem is tartom egyébre valónak, mint hogy... olthatatlanul kíváncsi vagyok minden nő testére... a legcsúnyább testre is, csak azért, mert más, mint a többi, mert titokzatos, forró és eleven... a leghitványabb csókra is kíváncsi vagyok. Igaz, hogy utána mindig megutálom, de ha a legnagyobb utálkozás közben elém kerül egy új, egy más, egy friss, egy ismeretlen, akkor... Ha jó kedvem van, ha szomorú vagyok, ha nagyon sokat ettem, ha éhes vagyok, ha Karolina valamivel megbántott, ha Karolina valamivel boldoggá tett, ha egyedül tépelődöm, ha társaságban dőzsölök, ha egészséges vagyok, ha testi fájdalom gyötör - ez mind és mindig ok arra, hogy eszembe juttassa a nőt, és megkívántassa. Valóságos istencsapása ez, szörnyű átok vagy betegség, nem tudom, de ez az igazság. És mégis! Rolly szent, és én megborzadok attól, hogy szentségtörést kövessek el. Rolly bálvány, és én összetöröm ezt a bálványt, ha bebizonyosul róla, hogy ő is csak törékeny, mint a többi asszonybálvány.

Ha Rolly nem lesz az enyém, megőrülök a vágyakozástól, ha az enyém lesz, megőrülök a kiábrándulástól.

Október 21.

Ligne herceg meghalt. Az öregúr utolsó éjszakáját Morelné szalonjában töltötte. A magyar kurtizán az utolsó hölgy, aki a nyolcvanéves szoknyavadászt az utolsó vigasztalásban részesítette. Magyarországnak tehát megint szerep jutott a kongresszuson. Ligne herceg volt különben az utolsó rokokó grandseigneur, és úgy halt meg, ahogy élt: finoman, előkelően, jókedvűen és szellemesen. Halálos ágyán mosolyogva mondta: „A kongresszusi tagok szórakozásaiból még csak egy Feldmarschall temetése hiányzott. Megszerzem nekik ezt az örömet is."

Október 21.

Karolinával két nap óta haragban vagyok. Nem is tudom, min vesztünk össze. Azt mondtam neki, hogy Pál jobban tenné, ha nem jönne haza. Felháborodott, hogy ilyen szeretetlen vagyok. Térden állva kértem tőle bocsánatot:

- Igazad van, Rolly, holnap írok Pálnak, hogy jöjjön haza.

Erre sírva fakadt, s keserű szemrehányásokkal halmozott el:

- Úgy látszik, halálosan unod magadat velem - ezt ismételgette, s egész testét rázta a zokogás.

Nem tudtam megvigasztalni. Kért, hogy hagyjam magára, és csak akkor mutatkozzam, ha hívat. Azóta nem mozdultam ki a házból. Legalább harminc levelet fogalmaztam, hogy kimagyarázkodjam. De tulajdonképpen nem is tudom, hogy mit kellene írnom. Miért haragszik?

Október 23.

Zsófi nővérem meglátogatott, mert - mint mondta - Karolinától azt hallja, hogy beteg vagyok.

- Nincs semmi bajom.

- Akkor siess, öltözz fel, és látogasd meg Rollyt. Nagyon aggódik miattad.

Drága, aranyos, egyetlen Zsófim! Imádom Rollyt.

Október 23., éjjel.

Karolinánál nagy társaság volt. Egy pillanatra magunkra maradtunk.

- Miért hívattál?

- Hogy kísérj el holnap Esterházyékhoz a gyermekbálra.

Ennyi volt az egész. Gyűlölöm Rollyt.

Október 25.

Rolly elragadó volt. Rolly az egyetlen asszony a világon. Pál, Pál, te egész életemre boldogtalanná tettél. Hát úgy van az a világon, hogy egyik ember boldogságát csak a másik ember boldogtalanságával lehet megvásárolni. Eddig csak az emberekből, a hadvezérekből, a királyokból, a költőkből, a papokból és az asszonyokból ábrándultam ki, most kezdek kiábrándulni az isteni igazságból, a teremtés rendjéből és az erkölcsi törvényekből is. Istenem, ne vígy minket a kísértésbe, és bocsásd meg a mi bűneinket.

Október 26.

Ma sokat beszélgettem Karolinával a szerelemről. Karolina nemcsak szép, de okos és szent is. Bölcsen megmagyarázta, hogy szebb dolog is van a világon, mint a szerelem. A mi barátságunk több a szerelemnél. Ma először beszéltünk nyíltan szerelemről.

Október 28.

Ezeket a sorokat a bajor király előszobájában írom, ahol holnap reggelig huszonnégy órás kamarási szolgálatot teljesítek. Nemrég jöttünk vissza egy látogatásról, amelyet részletesen feljegyzek, és megmutatok Karolinának, hogy kedve teljék benne. Istenem, mit nem adott volna Rolly azért, hogy velünk lehessen!

Beethoven Lajos zeneszerzőnél voltunk Hernalsban, egy ócska emeletes házban, ahol nyikorgó falépcsőkön kellett felmenni a mester lakásába. A király nagy művészetkedvelő, és miután a bécsi régiségkereskedőnek, Artaria Ágostnak a Kohlmarkton levő üzletét csaknem kifosztotta, megtudta azt is, hogy a cég adta ki a Beethoven úr első szerzeményeit. Artaria jó barátságban van ezzel a zongoristával, s kijárta, hogy az fogadja a bajor király és néhány bécsi zenebolond látogatását. (Formális engedély kellett ehhez a kihallgatáshoz, és az egész dologban ez tetszett nekem a legjobban; szeretem, ha az ész és szív uralkodói megleckéztetik, az arany és a vér uralkodóit.) Úgy láttam, már nagyon megunta a fejedelmi vendégeket, akik kíváncsian tolonganak a háza körül, mint az állatseregletben az oroszlán ketrece előtt. Belépődíjat azonban nemigen fizetnek, ehelyett szeretnék megzongoráztatni, mint ahogy a medvéket megtáncoltatják. A bajor királyt e látogatáson Rudolf főherceg (a mester tanítványa), Lobkowitz herceg és Kinsky herceg kísérték, valamint csekélységem.

Útközben a király Beethovenről kérdezősködött. A hercegek elmondták, hogy a zeneszerzőt Londonba csábítják, de ők nem engedik el, aminthogy akkor is visszatartották, amikor Napóleon Jeromos Westfaliába csalogatta. Évi négyezer forint nyugdíjat adnak össze neki, hogy zavartalanul dolgozhassék, és Bécs zenevárosi dicsőségét öregbítse. (Artaria úr, aki szintén velünk volt, odasúgta nekem, hogy a négyezer forintot csak egyszer kapta meg. Azóta adósok neki, mert előbb kártyaadósságaikat kell kifizetniük.) Beszélték, hogy Beethoven úr már egészen süket, szeme rossz, gyomorbaja van, vért köp, iszákos, és rengeteg családi bánat emészti a szívét. Évekkel ezelőtt volt egy nagy szerelme is, Brunszvik Terézia grófnő, de ez már a múlté.

Délután öt órakor léptünk be az öreg lakásába. Soha életemben nem láttam, és nem látok olyan rendetlen szobát. B. úr egyáltalán nem volt meghatva az előkelő látogatástól. Ócska házikabátjában fogadott bennünket, és helyet mutatott a pamlagon, amely porlepte könyvekkel és kottákkal volt tele, és ruganyai néhol kiálltak a viaszkosvászon huzatból. A székeken is könyv, papír vagy hangszer. A zongorán mindenféle limlom, hálósipka, kávéfőző masina, kitömött bulldog, rajzok, szobrocskák, könyv, kotta, hangszer!... Egyetlen napig sem tudnék ilyen szobában élni. Rossz levegő volt, alkohol- és kávészag, s beteg ember szaga. Nem így képzeltem a híres Beethovent.

A király kísérete mindentől el volt ragadtatva. Tetszett neki a házigazda félszegsége, goromba dörmögése és figyelmetlensége. Talán még a süketsége is tetszett neki. Érdekes, hogy amíg nála voltunk, egy fiatal festő, aki még csak nem is köszönt az uralkodónak és kíséretének, megszakítás nélkül dolgozott egy képen, amely a vén zongoristát ábrázolta. A király ettől is el volt ragadtatva. Ott volt még egy másik muzsikusforma is, aki, úgy látszik, Beethoven úr jó barátja és famulusa. A király megszólította:

- Kicsoda ön?

Az illető bemutatkozott:

- Zmeskáll Miklós vagyok; földbirtokos Magyarországról.

- Földbirtokos? Remek. És azonkívül mivel foglalkozik?

- A kancellárián vagyok tanácsos.

- Ez szép öntől - mondta a király, és a festő felől kérdezősködött.

- Simon Nándornak hívják - jelentette a kancelláriai hivatalnok. - Festőművész és énekes, az Opera tagja.

- Festőművész, operaénekes? Remek. Hol született ön?

- Pesten.

- Ah, ez elragadó. Pest gyönyörű város. Ott terem a tokaji aszú.

Artaria Ágost közben elmondta nekem, hogy ez az egyetlen festő, akinek Beethoven úr a saját otthonában, igazi emberi és művészi mivoltában modellt ül, persze a maga módja szerint, anélkül hogy tudomást venne a jelenlétéről. De Simon már eddig is szakadatlanul a sarkában volt, mappájában már volt egy sor tanulmánya, amelyeket e munkájához felhasználhatott, tehát beérte a kapott engedéllyel. Most már csaknem teljes a kép, csak a szempár hiányzik.

Ránéztem Beethoven úr szemére. Ennek a szemnek játéka csodásan sajátszerű volt, és egész skáláját mutatta a tekintetnek, a vad, dacos kifejezéstől a szelíd és szeretettel teljes ellágyulásig.

Ezalatt, a fiatal festő fesztelenül tett-vett a szobában, mintha otthon volna.

- Furcsa egy vad legény - súgtam Zmeskáll úrnak, míg Beethoven vendégeivel Bécsről, zenéről, Münchenről és az emberek sok aljas jellemvonásáról beszélgetett, és közben a kávét főzte, hatvan szemet számítva egy csészére.

- Ezek ketten biz jól egymásra találtak - felelte Zmeskáll mosolyogva -, Beethoven úrnak nagyon tetszik a fiatal magyar medvebocs, aki, mintha csak a saját műhelyében volna, ki s be jár a mester szobájába, anélkül hogy jó napot vagy alásszolgáját mondana neki.

Közben elkészült a kávé, és Beethoven magához intette a fiatal festőt.

- Na most, ha akarja, megfigyelheti a szememet - mondta neki harsány nevetéssel, mintha mi ott sem volnánk.

A festő leült B. úrral szemben. Mi álltunk, és kávéscsészénket a tenyerünkön egyensúlyoztuk.

- Maga is magyar? - kérdezte Beethoven a festőt.

- Az.

- Magának szép bajusza van, Zmeskállnak is lehetne annyi esze, hogy bajuszt növesszen.

- Ha magyar.

- Magyar hát. Azért is olyan becsületes ember. Én nagyon szeretem a bajuszosokat. Szeretem a zenéjüket is. Hallott már maga Bihariról?

- Nem.

- Szégyellje magát!

- Az cigány.

- De a zenéje magyar. Ismeri a Rákóczi-indulót?

- Ismerem.

- Nahát. Abból is tudhatná, hogy Bihari a derék magyar bajuszosok közül való.

Így beszélgetett Beethoven úr a magyar festővel, és a bajor király odavolt a gyönyörűségtől és elragadtatástól.

(Eszembe jutott, hogy azt a Biharit már én is hallottam. Lehetetlen, hogy Bihari cigány; inkább azt hiszem, hogy az őse Attila udvarában karmester és zeneszerző volt.)

Mire a festő és zeneszerző beszélgetése véget ért, készen volt az arckép. A bajor király kijelentette, hogy ennél szebb és találóbb arcképet még sohasem látott. Zmeskáll tanácsos úr odavolt a boldogságtól. Tudja Isten, miért, magam is elérzékenyedtem.

- Nagyon szeretem ezeket a bajuszosokat - ismételgette Beethoven úr, és gyengéden simogatta tekintetével a fiatal festő arcát. - Jó katonák, jó muzsikusok, jó festők és... - itt elhomályosult a szeme, és a mennyezetre nézett áhítattal - és gyönyörű leányaik vannak.

A bajor király kijelentette, hogy ő is nagyon szereti a tokaji aszút. Csak a főherceg, Lobkowitz és Kinsky hallgattak.

Drága Karolinám, vajon te is szereted a bajuszosokat?

16

Pavlovics Konsztantyin trónörökös harmincöt esztendős volt, vagyis mindössze két évvel fiatalabb, mint bátyja, a cár; termetének óriás majomhoz hasonlatos aránytalansága, arcának csúnyasága és vadsága miatt azonban sokkal öregebbnek látszott. Nagyon hasonlított apjához, a meggyilkolt Pálhoz; egész Oroszországban nem lehetett az övénél nemtelenebb mongoloid arcot találni; szeme zavaros, meredt és vizenyős, orra tömpe, világosszürke szemöldöke tüskés, bozontos és félelmetes; pofacsontja kiálló, s alatta a halántékától szája szögletéig kanyarodó pofaszakáll rőt színű és durva. Felsőteste aránytalanul hosszú volt, és lapát alakú, szőrös, vörös keze majdnem a térdéig lógott. Sokszor maguk a cári család tagjai is megijedtek tőle, olyan visszataszító volt a megjelenése. Mintha maga is tudta volna, hogy milyen benyomást tesz az emberekre, nem akart egyébnek látszani, mint ami volt: erőszakos és fanatikus katonának, aki rettenthetetlen bátorsággal küzdött a Napóleon ellen vívott csatákban, félelmetes fegyelmet tartott csapatai között, embertelenül kancsukázott, valódi orosz módra részegeskedett, és esze ágában sem volt, hogy valaha beleüljön nagyanyja, II. Katalin székébe.

Széchenyi István gróf emlékezett arra, hogy a lipcsei csatában Konsztantyin levetette köpenyét, és sírva takarta be sebesült szolgáját; száz botütéssel büntette egyik fiatal tisztjét, s amikor meghallotta, hogy ártatlan embert gyalázott meg, asztalához hívta, egész éjjel ivott vele, könnyeivel áztatta, összevissza csókolta, s másnap kinevezte ezredessé. Az olaszországi háborúkban minden legkisebb fegyelemsértést halállal büntetett; a hadműveletek területén talált polgárembereket éppúgy meggyötörte, mint a katonáit; néha aztán megbánta kegyetlenségét, és minden pénzét szétosztotta a nyomorultak között. Volt benne valami a mongol és a tatár kánok nagylelkűségéből és állatiasságából. István gróf úgy nézte, mint valami ritka, érdekes ragadozó állatot; valami vonzotta hozzá; nem egy éjszakát tivornyázott át vele, s mindig meghatotta ennek a nagydarab fejedelmi parasztnak az őszintesége, naivsága és szegletessége.

Most a Rasumovszky-palotában volt vacsora a trónörökös tiszteletére. Egyike volt ez Konsztantyin gyakori tivornyáinak, amelyekben csak legbizalmasabb környezete vett részt. Az öreg Rasumovszky herceg, korának egyik leggazdagabb embere, legfinomabb diplomatája, leghíresebb műgyűjtője és legpazarabb tékozlója utolérhetetlen tapintattal tudott ezeken az orgiákon elnökölni. István gróf hol a nagykövetre, hol a nagyhercegre nézett, s eszébe jutott, hogy bár a nagykövet nagyapja még közönséges paraszt, templomi énekes volt, törvényes és

törvénytelen kapcsolatok révén többszörös rokonságban van a trónörökössel. Ez talán sehol sem lehetséges, csak Oroszországban. Szerencséje ez, vagy átka Oroszországnak? Arra mutat ez, hogy, ott még minden fiatal, és a társadalom szinte még cseppfolyós állapotban van? Egészséget vagy rothadást jelent ez - ki tudná megmondani? Annyi bizonyos, hogy Erzsébet cárné nemcsak szeretőjévé tette a szép hangú muzsikot, hanem titokban meg is esküdött vele. Konsztantyin nagyapja III. Péter volt, a cár; most, ahogy egymás mellett ülnek, Rasumovszky András látszik fejedelemnek, és Konsztantyin egy Volga menti muzsik ivadékának. A roppant birodalom, amelyet ők ketten képviselnek, titokzatos és rémületes világ, amelyben cárok és parasztok vére évszázadokon át tartó orgiák alatt összekeveredett.

A házigazda néhány esztendő óta özvegy, s a kongresszus alatt, nagy, hivatalos estélyek alkalmával valamelyik nőrokona, töltötte be a háziasszonyi tisztet. Ma, Konsztantyin nagyherceg bizalmas vacsoráján Bagration hercegnő volt a háziasszony, s kívüle még két hölgy ült az asztalnál. István gróf az egyiket; ismerte: Auróra de Marassé grófnőt, aki arról volt nevezetes, hogy a Bagration hercegnő társaságában egész Európán érintetlenül hordozta végig szüzességét, habár szép, bővérű, nagyravágyó és olyan szegény volt, hogy mindennapi kenyerét is a hercegnőtől kapta. A másik hölgynek is szertartásosan bemutatták, de még nem volt alkalma megtudakolni a kreol bőrű, nagy mellű és nagy szemű, amazontermetű, mély hangú és vörös ajkú asszony férjének és barátjának nevét, vagyis azt a két; címszót, amelyen a bécsi titkosrendőrség az idegen hölgyeket elkönyvelte. A nagyherceg és a házigazda Helena Alekszandrovnának szólította őt, és tüntetően mély tisztelettel beszélgetett vele, és István grófnak eszébe jutott, hogy Sándor cár, aki hivatalosan elismert barátnőjét, Nariskin grófnét a cárnéra valós tekintettel kénytelen volt otthon hagyni Szentpétervárott, hír szerint egy Schwartz nevű moszkvai kereskedő feleségét hozta el magával, akit a cárnő s az udvar még nem ismert.

A kedélyek hamar átmelegedtek. Istvánon kívül csak Windischgraetz Alfréd és Lichnovszky Eduárd hercegek voltak hivatalosak, a trónörököst pedig hadsegéde és főudvarmestere, Dimitrij Dimitrijevics Kuruta tábornok kísérte, egy tagbaszakadt, lenhajú kozák, aki fiatalkorában még lovász volt a cári udvarban.

István gróf szemben ült a szép Bagrationnal; az asszony átlátszó fehér géztunikájában és vállára vetett fátyolkendőjében, amelyet fekete csipkeöv szorított össze a keble alatt, olyan volt, mint egy kis tanagrai szobor; ha felállt, látni lehetett, hogy lábán, a térde fölött briliánsokkal kirakott arany ékszert hord. István grófnak eszébe jutott, hogy néha Karolina is kétségbe ejtette őt ruháinak merész szabásával, azzal a felöltözött meztelenséggel, amely minden ember tekintetét magára vonta. És mégis milyen különbség van köztük! Karolina izmos, büszke párduc, és tágra nyílt szeme belevillámlik az éjszakába; ez törékeny, puha, sárga kis macska; a szeme zölden és titokzatosan parázslik, ha hosszú szőrű szempilláit fáradtan és buján fölemeli. Karolina olümposzi meztelensége tele van gőggel és a halandó emberek megvetésével; a húszéves meztelenség mennyei ártatlansága az. Ennek az asszonynak harmincegy éves meztelensége pedig kihívja az embert, hogy belemarkoljon vagy kiteregesse, mint egy piacra dobott árut, vagy megsimogassa és végigpaskolja, mint egy árverésre kiállított versenyparipát. Ez az asszony a nyilvánosság számára vetkőzik le, mint egy szegény kis utcalány a Graben környékén. Meztelensége kirakat, amelyben kéjenceknek való ínycsiklandozó falatok kínálják magukat. De valamiben mégis hasonlók egymáshoz ez a hercegi kurtizán és Karolina, az angol lord leánya. Egyikükre sem lehet ránézni anélkül, hogy az embernek eszébe ne jusson: ha minden asszony ilyen volna, megállna az életben minden; a paraszt vetetlen hagyná a földjét, a szőlősgazda nem szüretelne; a katona letenné a fegyvert, és a kézműves eldobná szerszámát. Az ilyen asszony nem áldás, hanem átok. Ez nem szaporítja, hanem kiirtja az emberi nemet.

A nagyherceg mély hangja, mint valami fenevad mormogása, megrezegtette a levegőt.

- Kirillovics András - fordult a házigazda felé -, ma orosz módra akarok mulatni.

A trónörökös jókedvében volt. Reggel csapatszemlét tartott - a csapatok jól gyakorlatoztak, a lovak szőre ragyogott a nyári napsütésben, az ulánusok egyenruháján minden gomb szikrázott, a parancsnokok kifogástalanul vezényeltek, a fegyvercsörgés és lódobogás zenéje mámorba ejtette a nagyherceget, a bécsi nép üdvrivalgással fogadta a harci parádét, utána pénzt osztottak ki a nagy bajuszú lovasok között, az ebédet orosz nemzeti ételekből állították össze, csak úgy ömlött a pezsgő és a vutki, délután díjugratás és vívóverseny volt, Pavlovics Konsztantyinnak két lova győzött -, ezen a napon a trónörökös a legjobb cimbora, a legpazarabb gavallér és a legboldogabb ember volt a világon. A gyakorlatot az itáliai alkirály, Napóleon fogadott fia, Beauharnais Jenő herceg is végignézte, és elragadtatással gratulált neki. A trónörökös büszkesége határtalan volt, mert Jenő herceget tartotta minden parancsnokok között a legkitűnőbbnek. A vacsorára már kissé mámorosan érkezett. Pajkos volt, mint egy hadapród, és nagylelkű, mint egy diadalittas cézár. Teljesen az ő egyéni ötlete volt, hogy legbizalmasabb barátai közé Széchenyi István gróf fiatal ulánus kapitány is meghívást kapjon. A grófot két okból szerette. Először, mert kitűnő lovasnak tartotta, másodszor, mert kedvére való pajtást talált benne; valósággal irigyelte túláradó temperamentuma, mókás és pajzán modora, szeretetreméltó iróniája és az asszonyok között elért legendás sikerei miatt. A nagyherceg, mint a legtöbb rút és esetlen ember, szeretett volna szalonok hőse, férjek réme és asszonyok hódítója lenni; szerette volna, ha neki is olyan sikerei vannak, mint bátyjának, a cárnak; érezte azonban, hogy ezen a téren nem veheti fel a versenyt a kongresszus arszlánjaival. Ezért aztán mindennél nagyobb gyönyörűséggel és elégtétellel hallgatta a kudarcokat és a baleseteket, amelyek elbizakodott felséges vagy fenséges barátait érték.

- Kedves gróf - fordult a fiatal kapitány felé -, úgy hallom, hogy ön naplót vezet a kongresszus szerelmi krónikájáról.

István gróf elpirult, szemöldökét gyermekes komolysággal összeráncolta, és felsóhajtott:

- Fenség, az én kis dekameronom szóba sem jöhet ama hatalmas enciklopédia mellett, amelyhez a bécsi titkosrendőrség legkitűnőbb kémei hordják össze az anyagot: egész hadserege a lézengő francia márkiknak és színházi öltöztetőknek, udvari tanácsosoknak és lakájoknak, alapítványi hölgyeknek és kofaasszonyoknak. Én pedig csak egyetlen szál ember vágyok, aki imitt-amott hall valamit, és a gyomra hamar felémelyedik.

- Kedves gróf, ha nem csalódom, ön a bajor király mellett teljesít szolgálatot. Igaz, hogy a király mindig részeg?

- Hova gondol, fenség? A királyok sohasem részegek. Az uralkodók feláldozzák magukat népeikért, ennél fogva a bajor király mindenkiért iszik, a württembergi király mindenkiért eszik, a dán király mindenkiért takarékoskodik, a szász király mindenkiért imádkozik, az osztrák császár mindenkiért fizet.

- Hah! - kiáltott fel Konsztantyin nagyherceg falrengető hahotával - akkor az én felséges bátyám, Pavlovics Sándor cár mindenkiért szeret. És én?

- Felséged mindenkiért harcol - felelt finom bókkal a kapitány.

- Éljen Pavlovics Konsztantyin! - zendült meg a házigazda lágy baritonja.

A nagyherceg, mint valami gyámoltalan, szőrös óriáskölyök, zavarba jött és boldogan hajlongott. Aztán, hogy leplezze zavarát, megdicsérte Windischgraetz herceget, az ulánusezred parancsnokát, és megjegyezte, hogy a dán királyt is ott látta a reggeli szemlén.

- Mondja, kedves gróf, van olyan asszony Bécsben, aki a dán királyt ingyen megcsókolja?

Stefferl roppant komoly arcot vágott:

- Ingyen nem, de ezt nem is kívánja a felség. A dán királynak polgári ízlése és polgári felfogása van a szerelemről. Éjszakánkint kopott ruhában, egyedül, mint egy öreg bakter, végigbarangolja a külváros utcáit. Ő nagyon jól tudja, hogy a szemétben néha drágagyöngyök lappanganak, s a katonakocsmákban, a Salzgries utcáin, a halászbástya alatt, a herbergek körül néha valóságos nimfák és najádok találhatók. Olcsók és nem büszkék. Nem nézik, hogy kivel van dolguk, megelégszenek egy félórás viszonnyal és egy ezüsttallérral. A dán király őfelségének fehér a haja, vörös a szeme - igazi albínó -, hosszú, kampós az orra, hegyes az álla, és az arca keskeny, mintha két deszka között összepréselték volna; a Graben tündérei éppen úgy ismerik, mint a Duna-ág partján cirkáló facér szolgálók. A Praterben és az Augartenban utána tódulnak a pincérlányok, és hegyes állát megcsipkedik. A király pedig boldog. Ezüsthúszasokkal jutalmazza a hölgyek hódolatát.

A nagyherceg teli torokkal nevetett és a térdét verdeste:

- A hölgyek hódolatát? Ezt jól mondta, kedves gróf. Ez a szerencsétlen fickó igazán nem kap meg, csak kétmárkás utcalányokat.

- Ó, nem - javította ki a kapitány -, őfelségének van egy hivatalos barátnője is, aki az Eskeles bankház útján havi kétszáz márka kegydíjat kap. A hölgyet Ophelia kisasszonynak hívják.

- Táncosnő vagy operaénekesnő?

- Mosónő, fenség, mosónő, és kövér; valódi nevén Bauer Teréz, azelőtt a katonai egyenruharaktár körül teljesített szolgálatot. Amikor őfelségével megismerkedett, Paár hercegnő palotájában vett ki magának hatszobás lakást. A házmester megkérdezte tőle, hogy kinek a nevére szóljon a bérlet. - Írja be a dán királyné nevét - felelte a kövér Ophelia. Paár hercegnő néhány nap múlva kilódította, mire a Burg-bástya alatt vett ki hónapos szobát, és most idillikus egyszerűségben ott turbékol Hamlet királyfival.

- Éljen Hamlet dán királyfi, éljen Ophelia! - harsogott Pavlovics Konsztantyin, és kiürítette pezsgőspoharát. - Mi az, Petrovna Katarina, ön nem akar inni a dán királyné egészségére?

A poharak összecsendültek, és fenékig kiürültek.

- Az ilyen esetek mutatják, hogy a királyoknak is van szívük - tette hozzá Stefferl.

- Átkozott fickó! - súgta Windischgraetz herceg a nagykövet fülébe. - Igazi jakobinus. Léha, elbizakodott, nem tisztel és nem becsül senkit. Mindenkin gúnyolódik, a lovain kívül senkit sem szeret.

- Téved, ezredesem - hajolt a beszélgetők közé Bagration hercegnő, aki a suttogást meghallotta. - Ez a fiú tudja, hogy az igazságot nálunk csak csörgősipkával a fején, a bohóc álarca alatt lehet megmondani. Nekem nagyon tetszik.

- Aoh!... hercegnő, ön talán beleszeretett? - szisszent fel az ezredes, aki világoszöld szemével majd elnyelte a szép meztelen angyalt.

A nagyherceg élvezettel szürcsölte a pezsgőt, s utána komisz gabonapálinkát ivott vizespohárból. Rasumovszky herceg a szép orosz polgárasszonynak udvarolt. Vajon nem a cár legújabb szeretője ez? István gróf szerette volna megkérdezni, de nem ivott még annyit, hogy erre a tapintatlanságra bátorsága legyen. Egyszerűen elhatározta magában, hogy igen, ez a fekete georgiai szépség, a szikrázó gyémántjaival nem lehet más, mint madame Schwartz, a moszkvai kereskedő felesége. Milyen sötétbarna a bőre, milyen furcsa, egzotikus, cigány,

indiai, spanyol... vagy talán bibliai típus?... de ami a legrettenetesebb, ez az asszony is hasonlít Karolinához, pedig egészen más az arca, a keze, a hangja, a mozgása... tökéletes ellentéte, akárcsak Bagration hercegasszony... rengeteg asszony, mind más és más, de mégis mind hasonlít Karolinára.

A hercegnő összehúzta rövidlátó szemét, és aranylornyonján keresztül vizsgálva, tekintetével majdnem ledöfte Istvánt. Láthatólag bántotta, hogy a fiatal gróf nem őt, hanem a titokzatos fekete asszonyt nézi.

E pillanatban a trónörökös hirtelen asztalt bontott:

- Gyerünk a társalgóba.

Bevonultak a télikertbe, amely tele volt rózsával és déli növénnyel. Citrom- és narancsfákon érett gyümölcsök lógtak, szőlőtőkéken fürtök kínálták magukat, törpe pálmák datolyától és fügétől görnyedtek.

A nagyherceg felhorkant:

- Hol vagyunk mi tulajdonképpen? Szicíliában? Én jobban szeretnék otthon lenni Oroszországban - tette hozzá, s ekkor egészen átszellemült és megszépült az arca. - Orosz táncot szeretnék látni. Petrovna Katarina, az isten szerelmére, táncoljon nekünk.

A hercegnő zavartan mentegetődzött:

- Azt csak orosz ruhában tudok.

A házigazda meghajolt a hercegnő előtt:

- Csak egy szavába kerül, Petrovna Katarina.

A nagyherceg türelmetlenkedett:

- Orosz táncot akarok látni. Kuruta, öltözz át orosz ruhába. A hölgyek szempillantás alatt eltűntek, és eltűnt a tábornok is, nyilván, hogy átöltözzék. A többiek magukra maradtak. A nagyherceg ivott, és magához intette Istvánt.

- Két dolgot szeretek - magyarázta neki kissé mámorosan, akadozva. - Az orosz katonát és az orosz táncot. Kár, hogy ön nem orosz. Ha nekem ilyen futártisztem volna... Ön született katona. A magyarok mind született katonák.

- Fenség, én csak amolyan rögtönzött, dilettáns katona vagyok - szabadkozott a gróf. - Most, hogy vége van a háborúnak, ki is lépek a hadseregből.

- Megőrült? Igazi férfiú, igazi úr nem találhatja helyét máshol, mint egy jól szervezett, vitéz hadseregben.

István gróf lelkesülten nézett a nagyherceg szemébe:

- Valamikor így gondoltam én is. De másmilyennek képzeltem a katonaságot. Én nem tudok szegény, védtelen parasztokat, mint ökröket, vágóhídra vinni.

Windischgraetz herceg kínosan feszengett a székén, és odasúgta a kopasz Lichnovszky fülébe:

- Félrebeszél. Holdkóros fantaszta. - S aztán, hogy megfélemlítse, harsány tenorján rákiáltott:

- Mészárszék, vágóhíd? Aoh, ezek, ezek erős szavak! Ezért felelni fogsz!

A kapitány arcát elöntötte a vér. A nagyhercegre nézett:

- Ha felelni kell, én fenséged engedelmével megfelelek.

- De csak őszintén és kíméletlenül ám! - biztatta harsány nevetéssel a trónörökös.

István gróf mély lélegzetet vett:

- Hát, ha mindenáron meg kell mondanom az igazat, véleményem szerint mi nagyon elszoktunk a katonáskodástól. Fájt a szívem, mikor Olaszországban csapatokat láttam heteken és hónapokon át tisztességes nadrág és ehető táplálék nélkül, mint az útszéli koldusokat, akiken hemzseg a féreg... ilyen emberektől nem lehet elvárni, hogy tisztában legyenek a kötelességükkel.

Windischgraetz álla leesett a csodálkozástól és felháborodástól.

- Aoh, ez már sok!

Lichnovszky herceg is megbotránkozott.

- Micsoda beszéd ez? Ha Stefferlnek igaza volna, Napóleont nem tudtuk volna megverni.

- De ne feledjük, hogy Napóleon húsz esztendőn keresztül vert minket - vágta ki István keserűen.

A nagyherceg elbődült:

- Igaza van neki! Húsz esztendeig nem tudtunk előtte megállni, igaza van neki, húsz évig játszott velünk, mint macska az egérrel... húsz éven keresztül ő volt az egyetlen katona Európában. Ezért beszéltem rá a cárt a tilsiti találkozásra; ha énrám hallgat, osztozhatott volna a földkerekségen... Konstantinápoly a cáré... nem, az enyém lett volna, mint ahogy nagyanyánk kitervelte... de csak semmi politizálás, ördög vigye a tintás ujjú diplomatákat... nem haragszom... éljen Napóleon! No, nem éljeneztek? Nem akartok inni Napóleon császár egészségére?

A nagyherceg nevetett és ivott, s a többieket is ivásra, kényszerítette. Majd odafordult István gróf felé, és ráparancsolt:

- Grófom, akarom hallani, milyennek képzeli ön a jó katonát és a jó hadvezetést!

István gróf e pillanatban elfelejtett mindent, Karolinát, Bagrationt, a kreol bőrű asszonyt, akiről szerette volna tudni, hogy csakugyan a cár barátnője-e, elfelejtette, hogy az ezredese előtt beszél, aki pöffeszkedve és gyilkos tekintettel méregeti végig, elfelejtette az egész kínos és veszélyes helyzetet, amelybe belekeveredett. Csillogott a szeme, és boldog volt, hogy valakinek elmondhatja, amiről golyózáporban, őrségen, végtelennek tetsző éjszakák, verekedések, lovasrohamok alatt vagy a főhadiszálláson átkínlódott veszteglések alatt álmodozott. Valakinek elmondhatja, hogy milyen hadseregben szeretne szolgálni, hogy mi módon alakítaná át a haderőt, ha rajta állana, hogy milyen taktikával vezetné az ütközetet, ha valaki egy nagyobb egységet a kezére bízna. Ebben a pillanatban valósággal költőnek vagy prófétának érezte magát. Megnőtt, egy fejjel magasabbá és arasszal szélesebbé lett, a hangja dörgőbb, a szeme vadabb és csillogóbb volt, mint máskülönben. Eddig mindig csak léha sihedernek, asszonyok játékszerének tartották, senki komolyan szóba nem állt vele, s habár négy érdemjel díszíti a mellét, azt mind idegen uralkodóktól kapta, udvariasságból, mint a főhadiszálláshoz beosztott parádés szárnysegéd, de saját feljebbvalói még csak elismerő szóra sem érdemesítették. Egy pillanatig nem tudott szólni, elszorult a torka, kereste a szavakat, és majdnem kiugrott melléből a szíve, amikor Konsztantyin nagyherceg megragadta vállát, és arcába lihegve megismételte:

- Beszéljen, kapitány, ön szerint hogy kell jól verekedni?

- Jól verekedni? - kiáltott ő is harsányan, mintha egy huszáreszkadront vezényelne. - Az mást jelent a legénység, és mást a parancsnok szempontjából. A katona állja meg a helyét ott, ahová tették; tegye, amit parancsolnak neki; legyen jól táplált, erős, fürge, vérmes, mint egy nemes paripa, amelyet öt esztendőn keresztül harcra neveltek. A katonát békében kell kiképezni, a háborúban pedig jól élelmezni, pompásan kiöltöztetni és elhalmozni kitüntetésekkel. A legostobább parasztsihederből is jó katonát lehet nevelni öt-hat év alatt. De a sereg minden emberét külön kézbe kell venni, mert az egyikből csak vasfegyelemmel, súlyos büntetéssel, a másikból a vallás fanatizáló hatalmával, a harmadikból pénzzel, a negyedikből becsvágyának felkeltésével lehet igazi katonát faragni.

Windischgraetz gúnyosan közbeszólt:

- Ki hitte volna, hogy Stefferlben ilyen hadseregszervező képességek lappanganak? Ó, Stefferl megreformálja a császár hadseregét. Aoh, ezt jelentenem kell Schwarzenbergnek.

- Hohó, csak semmi árulkodás! - kiáltotta a nagyherceg, s az asztalra csapott. - A kapitány az én emberem. Akinek nem tetszik, álljon be írnoknak a kancelláriába, öltözzék be papnak, vagy feleseljen a bíróság előtt, mint valami tintás ujjú ügyvéd. Én ilyen embereket akarok látni magam körül... hah! én katona vagyok, Krisztus nevére mondom, és ez a gróf is katona, az én kedvemre való. - Aztán hirtelen suttogásba ment át a hangja, mintha szerelemről vagy vallásról volna szó, és a kapitány arcába lehelt: - És hogy gondolja a parancsnok dolgát?

- A parancsnok első kötelessége, hogy ismerje a terepet, amelyen verekedni fog. Minden terepnek van néhány pontja, amelyről egy emberrel két ellenséges katonát lehet foglalkoztatni. Ha nekem hadseregem volna, csak ilyen terepen vinném ütközetbe. Ott aztán elsáncolom magamat, minden emberemet a föld alá dugom, igenis, a földbe ásom őket, ott kell lapulniok, mint a mezeiegereknek.

A nagyherceg megint elbődült, és megölelte a fiatal kapitányt.

- Honnan tudod mindezt? - kérdezte hirtelen németül, a maga durva és tegeződő hangján, ahogyan a saját katonáit kezelte, közembertől kezdve fel a hadtestparancsnokig.

Saját dicsőségétől elragadtatva István gróf kipirult arccal, rekedten, szinte magánkívül folytatta:

- Ilyen helyzetben akár háromszoros túlerővel is felveszem a harcot.

Windischgraetz fülsértő tenorja felcsattant:

- Vakmerő és tébolyult beszéd! Aoh, ez a fiú nem tudja, hogy a legjobb védekezés a támadás.

- Hallgasson, herceg! - üvöltött Pavlovics Konsztantyin, és hosszú karjával félelmetesen hadonászott. - Ez a fiatal kapitány elásná hadseregét, mint a mezeiegereket. Hah, sáncok, földbe ásott ezredek!... Mit tudják önök, hogy mi az a háború? Hah, önök, vezérkari urak, önök csak arra jók, hogy szögmérővel mérjék a sáncot, vajjon hetven- vagy nyolcvanfokú-e, és meg lehet-e kerülni, mint a pocsolyát. Hah, nem kívánom önöknek, hogy valaha az életükben ezzel a kapitánnyal szemben verekedjenek. Kapitány, csókolj meg, grófom, ön az én emberem. Ezredes, mit rázza a fejét? Mi? Ön nem ért velem egyet?

Az ezredes elpirult a dühtől, és Stefferl felé fordult:

- És mit tenne a kapitány úr, ha egy adjutáns lélekszakadva rohanna önhöz, és jelentené, hogy ez vagy az az ezred, amelynek egy falut kell védelmeznie, nem tudja tartani magát... Aoh!... mit tenne akkor, hadtestparancsnok úr? - robbant ki a gyűlölködő gúny Windischgraetzből.

- Hah, ez jó kérdés volt! - kurjantott vad nevetéssel a trónörökös, és szúrós, alattomos, kíváncsi tekintetét hol az ezredesre, hol a kapitány szemébe fúrta.

István gróf arca lassan eltorzult, szemöldöke felszaladt a homlokára, és aztán minden szótagot tagolva, vontatottan beszélni kezdett:

- Először is megkérdezném a hírhordó tisztet, hogy vajon életben van-e még a csapat parancsnoka. Igen? Életben van? Nos, akkor szerencsés utat kívánok neki a másvilágra. Elbúcsúzom tőle, mert nem akarom többé elevenen látni a kutyát.

- Hah, én sem akarom látni a kutyát! - üvöltötte a trónörökös, és vörös, nagy, szőrös kezével a térdét csapkodta.

István gróf pedig folytatta:

- Igenis, védje mindaddig a falut, amíg egyetlen embere van. Mit számít egy nyomorult ezred, amikor győzelemről vagy vereségről van szó? Elvész az ezred, de az ellenségnek három ezredébe kerül, s ezen az áron esetleg megnyerem a csatát.

A trónörökös tombolt, csapkodott, s pezsgőspoharát belevágta egy velencei kristálytükörbe, tenyerével tölcsért formált a szája elé, s azon keresztül ujjongó harsonát trombitált. Az ezredes - Ó, aoh!... - krákogott, levegő után kapkodott, de nem mert nyilatkozni; attól félt, hogy a nagyhercegen kitör az őrület. Lichnovszky Eduárd tétován nézett maga körül, s a házigazda után futtatott egy lakájt. István gróf pedig sápadtan és remegve ült a székén, és elszántan, mintha a haditörvényszék előtt védekeznék, még csak ennyit mondott:

- Lehet, hogy az ütközetet mégis elveszíteném. Én minden visszavonulást vesztett ügynek tartok, főképpen az élelmezési nehézségek, az erkölcsi hatás és a jól elsáncolt állás elvesztése miatt. Mielőtt azonban egyetlen lépést is hátrálnék, katonáim háromnegyed részének már megszereztem volna azt a dicsőséget, hogy hősi halált haljon.

Ebben a pillanatban kinyílt a szomszéd terem ajtaja, belépett a házigazda s a három hölgy, köztük Bagration hercegnő orosz nemzeti viseletben. A trónörökös azonban nem is vett tudomást róluk. Átölelte és megcsókolta Istvánt, s miközben szeméből csak úgy patakzottak a könnyek, félig kacagva, szinte eszelősen ismételgette:

- Velem kell jönnöd... te az én emberem vagy... beásni a hadsereget... akarsz-e a tábornokom lenni?... védje a kutya az utolsó szálig!... én megyek Varsóba... csitt, államtitok... uraim, a gróf velem jön, éljen I. Sándor, éljen Bonaparte!

Bagration hercegnő a trónörökös mellé ugrott, és egészen a hóna alá búj:

- Fenség, Pavlovics Konsztantyin, engem csókoljon meg, ne ezt a bozontos szemöldökű kis Szekszeni... Csecsenyi... hogy is hívják... ne ezt a Rittmeister graf Stefferl von Krampuszt csókolgassa.

A trónörökös falrengető kacagásba tört ki, és magához ölelte a macskatestű, álmos szemű, titokzatosan szőke hercegasszonyt, aki fehér, bő redőjű, rövid szoknyájában, piros csizmájában, puha muszliningében még meztelenebbnek látszott, mint à la grecque tunikájában.

A láthatatlan zenekar táncdalra zendített, kiugrott a terem közepére Kuruta tábornok, megragadta a hercegnő kezét, s tovarobogott vele a tánc fergetegébe.

Majdnem egy teljes óráig tartott a tánc, közbe-közbe a trónörökös is felugrott ültéből, és együtt járta velük a szilaj táncot. Ilyenkor el-elbődült, és a csizmáját csapkodta tenyerével. István gróf szeme káprázott. A hercegnő, a trónörökös és a hadsegéd elhozták ide Bécsbe a titokzatos és roppant Oroszországot; a Volgát és a Kaukázust, Moszkvát és a Don vad

partvidékét; az ázsiai barbárság iszonyú erejét és gyermeteg naivságát. Ide, a bibliai Bábel falai közé besüvített Szibéria jeges szélvihara. Ebbe a terembe, amely délszaki növényeivel, Rubens-képeivel, olasz szobraival és spanyol boraival a Nyugat kultúráját mímelte, az egész világ össze volt zsúfolva; a házigazda orosz, Auróra de Marassé francia, Lichnovszky herceg osztrák, és aki itt van, láthatatlanul az ő szívében, Karolina, egy ír earl leánya, ó, ez az angol, orosz, német, osztrák, francia vérkeveredés valamennyiüket kivetkőztette a maga bőréből, de hontalanná is tette valamennyiüket. Csak hárman nem érzik magukat hontalanoknak: a trónörökös, Bagration hercegnő és Kuruta tábornok, akik az orosz tánc viharos ekszтázisában egy ősi, tiszta faj géniuszát támasztották fel.

István grófnak eszébe jutott, hogy régen, kisgyermekkorában ő is látott népet, falut, parasztot, táncot, amelyekből vad, de elbájoló ázsiai levegő áradt. Kissé hasonlatos ehhez az orosz, kaukázusi vagy doni levegőhöz. Hallott cigányzenét, amelynek ütemeire felforrt a vére. Hegedűk, cimbalmok és klarinétok sikoltásait, pattogó dallamokat, epedő és tomboló énekeket. Katonákat látott, akik sarkantyúpengéssel verték hozzá az ütemet; huszárokat, akik a verbunkost járták; kürtök valami fájdalmasan zokogó dalokat harsogtak, részeg tisztek sírtak, Nagy Pálok, Kis Jóskák, Kisfaludyak, Károlyiak kuruc neveket rikoltoztak az éjszakába, tábortűz mellett, és ő egyetlen szót sem értett a dalok szövegéből. Szerencsétlennek és árvának érezte magát. Barbár faji büszkeségükért irigyelte ezeket az oroszokat. Úgy érezte, hogy meg tudna most halni az ő magyar huszárjaiért, akikkel a háborúk alatt beszélni sem tudott.

A nagyherceg arca percről percre pirosabbá lett, s egyszerre megvonaglott.

- Elég! Csend legyen! Petrovna Katarina, köszönöm a táncot. Azt hiszem, magunk vagyunk, mi?... Le az álarccal! Oroszok vagyunk, vagy németek, vagy francia táncmesterek? Nos? Ki akar hazajönni Oroszországba?

A társaság tiszteletteljesen mosolygott. A nagykövet jónak látta, hogy oroszul felsóhajtson:

- Ó, drága anyuskánk, szent Oroszország!

Konsztantyin öklével dühösen az asztalra vágott:

- Hallgass! Hogy mered anyuskádnak nevezni Oroszországot!

- Mindnyájunknak édesanyja - védekezett finoman, de kissé meglepődve Rasumovszky.

- Neked nincs jogod őt anyádnak hívni, te megcsalod, elárulod, kifosztod őt.

- Ó, fenség...

- Ne feleselj velem! Te évenkint tízmillió rubelt költesz el külföldön. Tízmillió rubelt. Tudod, hogy tízmillión hány kozák ezredet lehetne ellátni egész esztendőre ruhával, fegyverrel és élelemmel?

Aztán mind a két orcáján megcsókolta a házigazdáját.

A társaság megkönnyebbülten lélegzett fel. A nagyhercegnek csak kedélyesen kötekedni méltóztatik öreg barátjával és rokonával, akit a cár csak a napokban nevezett ki hercegi fenség címmel, mint a borogyinói csata után Kutuzovot. Maga Konsztantyin Pavlovics is nevetett. Mindenki nevetett, csak István gróf nem. Eszébe jutott, hogy ő is, az apja is, a testvérei és a nővérei is, az egész rokonsága Bécsben költi el a jövedelmét... Ott költik el az Esterházyak, Pálffyak, Nádasdyak, Erdődyek, Batthyányak és a Zichyek is, akárcsak az orosz Rasumovszky. És ezen még sohasem jutott eszébe megbotránkozni. Egy vad, részeg, otromba orosz katonának, császárnők és lovászlegények, fejedelmek és markotányosnék, eszelősök,

zsarnokok, hülyék és mániákusok ivadékának kellett őt erre figyelmeztetnie. Megzavarodott, és lelke oda menekült, ahová minden érzelmi válsága alatt eljutott: a szerelem és gyönyör elragadtatásába. Hol a hercegnőre, hol a szép moszkvai zsidó asszonyra - csakugyan a cár szeretője? -, hol Auróra szűzies, piruló arcára nézett, és agyát elöntötte a vér. Nem tudta, melyik tetszik jobban. Egyformán sóvárog mindegyikük ölelésére, egyszerre mind a hármukéra, leküzdhetetlen vággyal, de undorral és kétségbeeséssel is, Karolina miatt. Karolina, ó, Karolina! Ő volna az egyetlen asszony, akit szeretni tudna, és ezt az egyetlenegyet sohasem szabad! Pál! Pál! Pál! Édes kis öreg testvérem, bolond, hiszékeny Palkó! Te valóságos szent vagy, és mi ketten Karolinával szörnyetegek. Nem! Karolina is szent, egyedül csak én vagyok romlott és hazug, s nem vagyok méltó Karolinára.

Érezte, hogy megártott neki az ivás. Nem vagyok méltó Karolinára - mondogatta magában csökönyösen, és sírni szeretett volna, vagy nekirohanni a három asszonynak, akik itt dőzsölnek a nagyherceg társaságában. Huszonhárom esztendő sistergő és kielégülhetetlen érzékisége elhitette vele, hogy csak azért tud más asszonyt megkívánni, mert szeretne minden asszonyt odahurcolni a szerelem oltára elé, és feláldozni őket Karolinának.

Egy ideig semmit sem hallott a tivornya hangzavarából. Fájt a feje, és zúgott a füle. Ájulás környékezte, és gyomra émelygett. Furdalta a lelkiismerete, kétségbeesve gondolt Pálra, vágyott Karolinára. Az asztal alatt remegő lábát mégis odanyomta a moszkvai zsidó asszony húsos combjához, szemével pedig meztelenre vetkőztette a hercegasszonyt. Ez rettenetes hűtlenség volt, és mégis boldog mámorral lubickolt ebben a bűnben.

Pavlovics Konsztantyin ezalatt orosz dalokat énekeltetett magának, és Kuruta tábornok lágy tenorját a maga medvebasszusával halkan kísérte.

- Petrovna Katarina, ismeri ezt a dalt? - fordult hirtelen a hercegnőhöz.

- Nem, fenség, sohasem hallottam.

A trónörökös arca vörösre gyúlt, megint elragadta a düh és a szégyen.

- Petrovna Katarina - markolta meg a hercegnő habfehér, gömbölyű, meztelen vállát -, tud maga oroszul?

- Nem.

- És ön, Helena Alekszandrovna? - fordult a cár szeretője felé.

- Én, fenség, én... a cselédséggel igen.

A nagyherceg, ha nagyon indulatba jött, dörgő, állati hangon üvöltött, mint valami ketrecébe zárt fenevad.

- Orosz asszonyok, és egyikük sem tud az édesanyjuk, Oroszország nyelvén? Van még olyan ocsmány csorda a világon, mint az orosz főnemesség? - Aztán elkacagta magát: - De nem baj. Éljen a szerelem! Igyunk!

István gróf rémülten nézte a tébolyodottan kacagó trónörököst. Az jutott eszébe, hogy ha tőle megkérdezné: - Széchenyi István gróf, tud maga magyarul? - neki is azt kellene felelnie: - Nem, fenség... nem tudok az édesanyám, Magyarország nyelvén... És nem tud Pálffy Ferdinánd és Zichy Károly sem... Van-e olyan csorda...?

Homlokán kiütött a hideg verejték.

Pavlovics Konsztantyin tombolt.

- Igyunk! Tudjátok-e, hogy én a napokban megyek? Hogy hova megyek? Államtitok. Éljen Lengyelország! Kedves gróf, ön nem szereti Lengyelországot? - fordult István felé, és kedélyesen megrázta a vállát. - Kedve volna velem jönni?... az izé... államtitok... kedves gróf, hajlandó volna ön átlépni az én hadseregembe?

A gróf elpirult:

- Nagy megtiszteltetés.

- Nagy megtiszteltetés, de nem kérek belőle... ezt akarja mondani, kedves gróf? No, nem baj! Akkor igyunk!

Koccintottak és ittak. A nagyherceg Bagration hercegnő vállára hajtotta a fejét:

- Katarina Petrovna, csak a mennyországnak lehet olyan jó szaga, mint a maga vállának.

- Fenség hisz a mennyországban? - szólalt meg erre kacér mosollyal a szép Bagration.

- Hiszek Oroszországban - bömbölt a nagyherceg.

A mellékszobából még valami különös, érzéki hatású, halk zene szűrődött át a nehéz függönyön keresztül, amely félig eltakarta. Mintha hegedűk és fuvolák lágy sóhajtásába citera, hárfa vagy gitár kemény, érces zizegése sírna bele. Néha hirtelen gyors ütemet kapott a dal, s ilyenkor élesen és diadalmasan zizegett, pengett, csengett-bongott a balalajka.

Széchenyi István gróf mámorosan bámult maga elé. Ő még azt sem mondhatta el magáról, hogy: hiszek Magyarországban. Hogyan higgyen abban, amit nem is ismer?

A mulatság már egész orgiává fajult. A trónörökös Bagration hercegnőt csókolgatta, az öreg házigazda a szép moszkvai zsidóasszonnyal egy homályos sarokban suttogott, Lichnovszky herceg Aurórát, a szemérmes és hideg szüzet ostromolta.

- Grófom, ön unatkozik - súgta neki részegen a lovászból lett tábornok szárnysegéd. - Pedig jól tenné, ha a nagyhercegnek kedvében járna.

István gróf bosszúsan kérdezte:

- Hogy képzeli ezt?

- Pavlovics Konsztantyin rajong önért, kedves kapitányom. Boldogan vinné el magával Lengyelországba.

- Nem megyek.

- Az isten szerelmére, ne mondjon ilyent. Önre nagy karrier vár a trónörökös mellett. Nem vette észre, hogy Oroszországban minden nagy és komoly pozíciót idegenek töltenek be? Stackelberg gróf német, Capodistria levantinus, Pozzo di Borgo korzikai olasz, Ipsilanti görög, a hadvezérek fele kurlandi vagy finn, gondolja meg, a trónörökösből cár lesz, s önből hadvezér, miniszter, főhadsegéd, kormányzó, Konstantinápoly vagy Lengyelország alkirálya lehet... minden lehet nálunk mindenkiből, mert mi, oroszok, magunk csak inni, kártyázni, verekedni, énekelni és táncolni, imádkozni és őrjöngeni tudunk, mi megvetjük magunkat és... imádjuk Európát, az idegen, a félelmetes, az aljas, az istentelen Európát és magunkat csak korbácsoljuk, rontjuk, és vágóhídra visszük Európáért. Uram, milyen nemzet fia ön, milyen nép fia?

István gróf sokáig nem felelt. Aztán halkan megszólalt:

- Nem megyek Oroszországba.

- Miért?

- Mert nekem magamnak is van otthon egy szegény, gyámoltalan és koldus kis Oroszországom. Nekem is van anyám, nagyon hasonlatos az Önök orosz anyuskájához. Igyunk!

Többet nem is beszéltek erről.

A tivornya reggel ért véget, amikor a nap már besütött a nyitott ablakon, és végigömlött a dőzsölők ványadt, részeg arcán. Bagration hercegnő maradt a hölgyek közt utolsónak, s amikor távozni készült, megfogta István gróf kezét:

- Kapitány, kísérjen haza.

...István gróf csak estefelé osont ki a hercegnő lakásából.

17

Négy napig nem mutatkozott Karolina előtt. Két nap egymás után dőzsölt, ivott, kártyázott, aztán két napig a környék hegyeiben kóborolt, erdők fái között, a Duna partján, országutakon, útszéli kurtakocsmákban, és közben öngyilkossági tervekkel foglalkozott. Az ötödik nap kimerülve, lerongyolódva, félholtan került haza, és bezárkózott a szobájába.

Most már nem volt bátorsága, hogy bevallja bűneit Karolinának. Kétségbeesésében inkább elhatározta, hogy soha sem látja őt többé.

A hatodik nap Karolina eljött hozzá, és magával hívta őt a Maria am Gestade templomába. Karolina mindent tudott, de egyetlen szót sem ejtett a történtekről. Stefferl hálás volt ezért a tapintatért, és szó nélkül követte Karolinát a Landstrassén a Stubenthor felé. Átmentek a Wien folyó öreg kőhídján, s a bástyákon keresztül bejutottak a Salzgries nevű ódon városrészbe. A Salzgries valamikor a Duna-ág jobb partján volt, ott, ahol a Felső-Ausztriából jövő, sóval rakott hajók kikötnek, a halászbástya alatt, a belváros legészakibb pontján. A Duna azonban, mint valami óriási kígyó, észrevétlenül elcsúszott a halassátrak és sóraktárak alól, s a Lipótváros felé kanyarodó bal parton évszázadok alatt egész új medret ásott magának. A régi meder helyén keletről nyugatnak húzódik a Salzgries Gasse, amelynek északi sorát majdnem egész hosszában a helyőrség kaszárnyája foglalja el, egy roppant tömegű, két végén három-, a közepén kétemeletes épület, nyitott árkádokkal, mint egy középkori román kolostorudvar; másik oldalán apró kőházak, szállások, vendégfogadók szorongnak egymás mellett. Itt vannak a pékek, cipészek, csizmadiák, lakatosok céhházai, amelyekben a világjáró mesterlegények hajlékot és élelmet kapnak.

Népes, szorgalmas, lármás az egész Salzgries. Az utcákon ide-oda kavarogva folydogál a műhelyekből kicsorgó piszkos, rossz illatú szennylé; a kaszárnya körül rosszhírű lányok, utcai vándorkofák, népénekesek, zenészek, mosónők és facér iparoslegények csatangolnak; arra van a lottóház, a rendőrségi laktanya és fogház, a Passauerhof regényesen összetákolt, gótikus házsora; ott van a gettó: zsúfolva fekete kaftános, kék szemű, szőke hajú, Krisztus-szakállú zsidókkal, akik folyton az utcán nyüzsögnek, éles torokhangokat rikácsolva, köpködve, verejtékezve, üzleteket kötve, nyereség után rohanva, eszeveszett lelkendezéssel; sűrű itt az élet, forrólázas, izgatott, a szagok elviselhetetlenek, a sikongás, durvaság és nyomorúság kétségbeejtő - estefelé mégis minduntalan elvágtatott itt egy-egy ezüstveretes, ragyogó fogat, fullajtárokkal, lámpahordókkal és lakájokkal; végigsuhant egy-egy hordszék lefüggönyözve, sötétségbe és titokzatosságba burkolózva. A herbergek lakói kíváncsian utána bámultak a fogatoknak; a bennszülöttek azonban - úgy látszik - megszokták ezt a kontrasztot; tudták,

hogy most kezdődik az októberi ájtatosság a Maria am Gestade ónémet boltívei alatt, és a város előkelői szívesen járnak oda gyónni és áldozni és levezekelni a Herrengasse, a Graben vagy a Hoher Markt körül elkövetett vétkeiket.

A templom zsúfolva volt aznap. Ott volt a szász király, aki alig tudott magának helyet kapni a padsorokban; ott volt néhány főhercegnő, ott volt az öreg hercegérsek, Esterházy Mária hercegné és Lichnovszky hercegné, aki gőgösen hozta el a maga boldogtalanságát ide is, mint mindenüvé. Mintha azt mondaná, hogy egyedül neki van joga az isteni kegyelemre, s a többi, aki itt térdel, vagy ácsorog a homályos boltívek között, csak profán nézője a nagy találkozásnak közte és az Isten között.

A templom Werner Zakariás szónoklata miatt telt meg. A főúri körökben híre terjedt, hogy a hitszónok ezúttal az isteni kegyelem teljében jövendölést tesz az emberiség legközelebbi sorsáról. A próféták egy évszázad óta hallgattak Rousseau és az enciklopédisták Európájában. A templomok üresen kongtak, és az emberek szívéből kiveszett az istenfélelem. A jámborok csak titokban sóhajtoztak a krisztusi csoda után. Úgy látták, hogy Napóleonnal az Antikrisztus került uralomra, s megadták magukat a tényleges uralomnak; de abban a pillanatban, ahogy az Antikrisztus trónját ledöntötték, az emberek lojálisan siettek az Isten felé; mintha az ő érdemük volna, hogy a legitimista uralkodók élén birodalmát maga a Teremtő is újra visszakapja. Az előkelők úgy viselkedtek, mint az Isten sokat szenvedett emigránsai; visszatértek a templomokba, és várták jutalmukat a legitim Isten trónjának lépcsőjén.

István gróf visszataszítónak találta az Istennek és a mennyei kegyelemnek ezt a kisajátítását. Megbotránkozva látta, hogy az a bizonyos vándorszínész társaság a mennyországban is el akar foglalni minden jó helyet. Lichnovszky hercegnő például, mint az Isten csillagkeresztes palotahölgye, szertartásosan, de valami családias otthonossággal ült az első sorban.

Az Istent tehát restaurálták, és Werner Zakariás, az ő nagy alamizsnás kancellárja, összekötő kapocs az Úr és az alattvalók között; csatorna, amelyen az égi malaszt leereszkedik, és szócső, amelyen keresztül az Úr az ő udvartartásával közlekedik. István grófnak azonban Werner Zakariás sem tetszett soha. Bőszítette, hogy az abbé még a Mindentudónál is hivatottabbnak érzi magát égi és földi dolgok magyarázgatására, és még a mindentudó Istennek is ellentmond az ellentmondók leküzdhetetlen ösztöne szerint.

A templom nehéz levegője megtelt női ruhák, testek, hajak és tömjén illatával. Csak kevés gyertya égett az oltáron és a csillárokon. Amikor az abbé alakja megjelent a szószéken, izgatott mozgás támadt, és nehéz sóhaj hagyta el az ajkakat. Mindenki remegve várta, hogy micsoda közlendője van az Úrnak az ő kiválasztott, aranyszájú papja által. Az öregemberek nehéz, sípoló lélegzését is hallani lehetett a gyötrelmes csendben.

Werner Zakariás egyszerre a legmagasabb tenorfekvésben kezdte. Hangja végigsüvített a boltívek alatt:

- És hallék nagy szózatot a templomból, amely mondá vala a hét angyalnak: Menjetek el, és töltsétek ki a földre az Isten haragjának hét poharát. Elméne azért az első, és kitölté poharát azokra, akiken vala a fenevad bélyege.

A templomban senki sem értette ezeket a titokzatos, bibliai mondatokat.

- A második angyal is kitölté az övét a tengerre, és minden élő állat meghala ott. A harmadik angyal a folyóba önté, és lőn azokban vér, a negyedik angyal a napra önté, és a nap tikkasztó lett az emberek számára.

- Mit beszél ez az ember? - kérdezte súgva Karolina, és sógorához simult.

Az emberek arcáról patakzott a verejték. Tűrhetetlen hőség volt, mintha csak a szörnyű látomás szavai teljesülnének: tikkasztó lett a nap az emberek számára. Az éneklő hang a szószék magasságából úgy csurgott alá, mint valami tüzes lávafolyam:

- Az ötödik angyal is kitölté poharát a fenevad királyi székére... a hatodik a nagy folyóvízre, hogy a napkelet felől jövő királyok számára út készíttessék.

- A szövetséges királyok számára - súgta oda ekkor Lichnovszky hercegnő szomszédjának, Schwarzenberg tábornagynak. A tábornagy ijedten bólogatott.

A hang most, mint az olvasztott ezüst, felfreccsent a templom mennyezetére:

- A hetedik angyal pedig kitölté poharát a levegőégre, és nagy szózat jőve ki torkából: Elvégeztetett!

Néhányan hangosan felsírtak. Elvégeztetett! Karolina is reszketni kezdett. Az abbé hangja azonban a mennyezetről visszazuhogott a hivők fejére.

- Mindezt pedig azért bocsátá rátok az Úr, mert ő kivezetett benneteket a szolgaság földjéről, és ti hálátlansággal fizettetek. Mert ő elárasztott benneteket dicsőséggel, és ti gőgösen elfordítottátok Tőle orcáitokat. Mert kemény homlokúak és megátalkodott szívűek vagytok, s ti valamennyien, uralkodók és alattvalók, egyképpen a bujaság fertőiben henteregtek. Ó, Bécs, ó, Ausztria! Bizony mondom neked, ha az Úr Szodoma és Gomorra sorsára akarna juttatni, a te falaid között sem találna tíz ártatlan szüzet és tíz hűséges asszonyt. Mit gondoltok, meddig nézi ezt tétlenül az igazságos Isten? Ó, Bécs, ó, Ausztria, nem félsz, hogy elrothadsz a paráznaságodban és lelked dögletes bűze elriasztja falaid alól az Isten embereit?

A templomban sokan felhördültek. Ez a könyörtelen beszéd felizgatta őket. A velőkig ható hang pedig tovább zengett, csapongott és szárnyalt a homályban:

- Ezért az Úr elhatározta, hogy az északi és a déli császár még egyszer egymásnak rohan, és vérrel öntözi meg a szárazföldet.

- Sándor cár és Napóleon - suttogta babonásan Lichnovszky hercegasszony, aki ezzel tudomására akarta hozni szomszédjának, hogy a kinyilatkoztatás homályos szövegét elsősorban ő van hivatva a közönséges ember számára megfejteni.

Az abbé pedig ég felé emelte a szemét, mintha a szikrázó csillagokból olvasná az idézetet:

- A két császárnak szíve egykor gonoszat forralt, s egy asztalnál ülvén, hazugságot szóltak egymásnak; és míg színleg maguk között kettéosztották a földkerekségét, az egyik már azon törte fejét, hogy egész népének erejével bemegy a másik országába.

- Az orosz hadjárat - szisszent fel valaki.

- A harmadik békés szándékot mutatott, és leányát adta feleségül a déli császárhoz.

Az asszonyok feljajdultak:

- Mária Lujza!

- De azokban az időkben sokan támadtak a déli császár ellen, míg végre eljött az északi császár, és töltést emelt, és bevette az erősített várost; a délinek seregei nem tudtak ellent állni, sem az ő válogatott népe; megingott a hadsor, és rettentő sorokban dőltek földre a rendek.

- A lipcsei csata...

- De a győztesek szíve is gonoszat forral, és egy asztalnál ülve, hazugságot szólnak egymáshoz.

- A szövetségesek viszálykodása - morajlott a megrémült hallgatóság.

A prédikátor sikongó tenorja szinte átütötte a templom kupoláját:

- Emiatt az Úr a befejezést egy bizonyos időre elhalasztotta.

„Az Úr a befejezést még bizonyos időre elhalasztotta”: ez a jóslat élesen süvöltve röppent fel az égnek, mint valami izzó, spirális rakéta; a templomban levők megrendülve hallgatták.

Az abbé folytatta:

- Dél királya pedig visszatér a birodalmába nagy gazdagsággal, és dühöng a szent szövetség ellen; és akik gonoszul éreznek, azokat hitszegésre csábítja a szent szövetség ellen... a szent szövetség ellen... a szent szövetség ellen...

Az abbé kimerülten roskadt a szószék támlájára. Hosszú kígyóteste összecsuklott, feje a két térde közé süppedt, és eltűnt a sötét szövetek alatt, mint valami mozdulatlan tekercs. Úgy vitték le őt templomszolgák és ministránsgyerekek.

A templom kiürült. Schwarzenberg Károly tábornagy alig tudta megtámogatni az ájuldozó Lichnovszkynét. A hercegasszony szája reszketett, és halkan suttogta:

- „Az Úr a befejezést még bizonyos időre elhalasztotta.” Tehát Napóleon kitör Elba szigetéről.

- Őrültség - dörmögött a tábornok, és zsebkendőjével izzadt homlokát törölgette.

Karolina úgy csüngött sógora karján, mint egy halvány virág.

- Stefferl, lehet, hogy megint háború lesz?

István gróf nem tudott egyebet felelni, mint amit Schwarzenberg herceg:

- Őrültség.

Karolina a kocsiban, amikor hazamentek, zokogva omlott sógora ölébe. Este nyolc óra volt; Bécs templomaiban az angelust harangozták.

18

November 3. este 11 óra

Ma délután a Maria am Gestade szószéken Werner Zakariás megjövendölte, hogy Napóleon kitör Elba szigetéről, este fél kilenc táján pedig történt valami, ami egész életemre tragikus kihatással lesz. Még ide, a titkaim könyvébe sem merem beírni, hogy mi. Lehetetlen, hogy ilyesmi valaha az életben megtörténhetett. De velem mégis megtörtént, és emiatt előbb vagy utóbb egész bizonyosan öngyilkossá kell lennem. De vajon igazán szeretem-e Rollyt?

November 4. reggel 8 óra

Az éjjel egyetlen pillanatra sem hunytam le a szemem. Most is itt vagyok az íróasztalomnál, ahova tegnap este tíz órakor leültem, és levelet kezdtem írni Karolinának. Nyolc-tíz levelet írtam, s mind összetéptem. Hiába, az ilyesmit nem lehet levélben megírni. Nem is vettem észre, hogy nem ettem semmit, de megittam három üveg tokajit.

A pisztolyomat magam elé tettem. Szakad az eső. Fázom. Érzem, hogy meg fogok halni. Feljegyzem az utolsó órákat, az orvosok okulására. A pulzusom száznegyvenet ver. Rolly, Isten veled!

November 4. alkonyat

Még mindig zuhog az eső. Az ágyban fekszem. Szüleim nem tudják, hogy itthon vagyok. Tagjaim bénulnak. Azt hiszem, agyvérzést kaptam. Rolly, Pál, kegyelmes jó apám és édesanyám, bocsássatok meg!

November 6. reggel

Nem tudom, mi történt velem. Most ébredtem fel, rettenetesen fáj a fejem, Miklós, az inasom, jéggel borogatja a homlokomat. Beteg vagyok, de az orvost elkergettem. Biztosítottam, hogy fel jegyzek mindent, majd abból tanulmányozhatja a kóresetet. Nagyon izgatott vagyok, és folyton émelyeg a gyomrom. Az éjjel Karolinával álmodtam... Karolina... ágyban feküdt, mereven, fehéren és... nem merem leírni... Az inasomat átküldtem Pálékhoz.

November 6. dél

Karolina - hála Isten - él! Él! Ó, édes Istenem, csak neki ne legyen semmi baja! Az éjjel ravatalon láttam őt, a halántékán kis piros folt, és a sebből víz szivárgott. Mi történt velünk? Megyek Karolinához.

November 6. este

Nem tudtam elmenni hozzá. Ehelyett Schwarzenberg Károly hercegnél voltam, és mindent elmondtam neki. Miért éppen neki? Miért nem az édesapámnak vagy valamelyik nővéremnek? Férfi csak férfiembernek mondhatja el az ilyesmit. Atyám pedig olyan érzékeny, ingerlékeny, öreg és beteg, hogy halálos bűn lett volna ezzel megkeseríteni; ki tudja, esetleg végzetessé válhatott volna rá nézve a borzalmas közlés. Hálát adok az Istennek, hogy a tábornagyhoz mentem. Ő a legjobb és legnagyobb ember mindazok között, kikkel valaha a sors összehozott. A herceg megijedt, s azt mondta, hogy ilyent még nem hallott soha életében. Fontos, hogy senki se tudjon meg semmit.

Holnap utazom. A herceg megígérte, hogy mindenben segítségemre lesz. Említettem neki, hogy Konsztantyin orosz trónörökös magával vinne Lengyelországba. A tábornagy azt mondta, hogy ott nagy jövő vár rám.

November 6. éjfél

Nem megyek Oroszországba. Nem akarok pretoriánus lenni egy félbolond cézár mellett. Régen tervezem, hogy az angol trónörökös huszárezredébe kérem a felvételemet. A nagy, szép, szabad Anglia, az való nekem. Tehát Anglia.

Arra azonban nem tudom magamat elszánni, hogy búcsúzás nélkül szökjem meg Karolina elől. Ez galád és ostoba lépés volna. Tervem a következő: 1. Holnap elbúcsúzom Karolinától. 2. Bevonulok az ezredemhez, de egyidejűleg kiküldetem magamat Londonba az angol trónörököshöz. 3. Szolgálatot vállalok az angol hadseregben. Ki tudja, nem az isteni gondviselés kifürkészhetetlen akarata volt-e az a szörnyű eset. Az Isten útjai sokszor nagy kerülővel vezetnek a célhoz. Ha nem élne bennem a hit, hogy az ő tudta nélkül egyetlen hajunk szála sem görbülhet meg, nem tudnám túlélni ezt a tragédiát.

De vajon mi történt Karolinával? Szeret, vagy gyűlöl, vagy talán... Istenem, az volna a legborzasztóbb, ha ő nem is szenvedne emiatt... az asszonyok olyan titokzatosak. Voltaképpen még nem is ismerem Rollyt... Rolly, Rolly... meg tudod-e nekem bocsátani, amit ellened vétettem?

November 7. reggel

Két nap elmúlt, és még nem tettem semmit. Gyáva vagyok.

November 7. este

Láttam Karolinát.

Karolina a legmagasztosabb lélek a világon. Szomorúan nézett rám, és fátyolos szemével intett, hogy mindent megbocsátott. Szerettem volna elbőgni magamat. Az a pillantás engem is megváltott, és most érzem, hogy a bűn és a bánat éppolyan magasba tudják ragadni az emberi lelket, mint az erény.

Vagy ezt hívják szerelemnek?

Most már úgy érzem, hogy nem kellett volna a dolgot Schwarzenberg hercegnek megvallanom. Érzem, hogy kettőnk dolgához egyedül Istennek van köze, s csak neki tartozunk számadással. De már nem tehetek róla. Annyira meg voltam rendülve, hogy megőrültem volna, ha valaki előtt ki nem beszélhetem magam! Most kezdem felfogni a gyónás szentségének mély emberi értelmét és üdvözítő voltát. Amióta a hercegnek meggyóntam, megkönnyebbültem. De most mégis jobban szeretném... miért?... Schwarzenberg herceg nem köteles a gyónási titkot... de mit fecsegek itt?... a herceg igazi gentleman, és nem lehet róla feltételezni...

És ha mégis?

Akkor agyonlövöm magam.

November 8. reggel

Karolina szeret. Én vagyok a legboldogabb ember a föld kerekségén. Most már nem bánom, akármi jön az életemben. Egy ezred ulánussal meg tudnék verekedni. Ha Napóleon - ahogy a bolond Werner Zakariás jósolta - megszöknék Elba szigetéről, újra maga mellé állítaná Franciaországot, és újra kitörne a háború közte és a szövetségesek közt, én a századdommal addig masíroznék, amíg csak el nem érem, aztán megrohannám, és pocsékká verném.

Most már semmitől sem félek a világon.

November 9. reggel

Ma nagy estély lesz Lichnovszkyéknál. Engem nem hívtak meg. Mi ez? Feledékenység vagy szándékosság?

November 9. este

Érthetetlen. Karolinát sem hívták meg Lichnovszkyék. Vajon mit jelent ez? Mit kell cselekednem? Karolina egész nap zokog. Meg kell halnom! Meg kell halnom! Ezt megmondtam Karolinának is. Karolina azt mondta, hogy akkor ő is meghal.

Most már bizonyos vagyok abban, hogy Lichnovszkyéknál sejtenek valamit. Ha az öreg hercegné, üldözőbe veszi Karolinát, akkor nincs menekülés.

Akkor meg kell halnunk.

19

A Lichnovszky házban hetenként egyszer kamarazenét hallgat az előkelő Bécs húsz-harminc legelőkelőbb hercege és grófja; ilyenkor áhítat és boldog öröm leng át a fényes termeken; a hétnek azonban van még hat napja, s azokon rideg és megbántott lelkek imbolyognak a palotában; magános emberek lézengenek a berakott művű fényes padlókon, és kerülik egymás tekintetét. Gőgös és szenvedő arcok merülnek el a félhomályban, mert a nehéz brokát-függönyök alig engedik be oda a minden teremtett lélekre - tehát az utca piszkos csőcselékére is - egyformán ragyogó napsugarat.

A család fejét, Károly herceget, aki az utóbbi időben sokat betegeskedik, sem a politika, sem a gazdaság, sem a katonáskodás nem izgatta soha; azon az egyen kívül, hogy az ő házában legyen a legjobb zene, talán semmiféle becsvágya sem volt. A feleségét, Thun Christiane grófnőt sohasem szerette, fiát, Eduárd herceget csak látásból ismerte, vagyonát botrányos szerelmi kalandjaiban eltékozolta, a herceget mégis általános tisztelet és bámulat vette körül; nyilván azért, mert tisztelői és bámulói sem voltak különbek, mint ő. Fiát, az ifjú Eduard herceget erkölcstelen és ostoba cimborái nevelték önző és durva sihederré; egészen ifjú korában feleségül vett egy Zichy grófkisasszonyt, akit már a mézeshetek alatt megcsalt, azóta meg végképpen elhanyagol. De - ellentétben az apjával - zsarnok és féltékeny férj, aki ketrecbe zárja a hitvesét, mint valami keleti kényúr a bajadérját. Az öreg Lichnovszky herceg jámbor, sőt rokonszenves ostobaságával csak szándéktalanul, a maga minden jóra való képtelenségével ártott környezetének. Fia értett a zenéhez, buzgón gyártott műkedvelők számára színdarabokat, és feltett szándéka volt, hogy megírja a Habsburgok történetét - a tehetsége korlátolt volt, s a bécsi főúri körökben nem is az eszével, hanem inkább elvetemültségével tűnt fel, amely - az előbbivel szemben - nem ismert határt. Az apa egyszerűen csak jellemtelen volt, a fiú gonosz jellemű. Az apa gőgös, léha és szenvtelen, a fiú hetyke, durva és folyton támadásra kész kötekedő, vagyis eszményi párbajhős, becsületügyi tekintély és ítélőbíró erkölcsi dolgokban, a maga aljas erkölcstelenségével.

A két herceg azonban csak kevéssé jellemezte a Lichnovszky-palotát, mivelhogy ők alig voltak ott többször, mint a muzsikusok, akik a két főúri műkedvelővel Beethoven műveit játszották. A házra a hercegné hatalmas egyénisége nyomta rá bélyegét. Christiane hercegné ezt a nimbuszt korántsem hitvesi vagy anyai erényeinek köszönhette; mint élettárs és anya nem számított semmit. Csak addig volt feleség, amíg megszülte Eduard herceget. Azóta minden gyengédség megszűnt a házastársak között, s a hercegné emiatt - eszményi önzetlenséggel - kezdetben a maga elutasító és rideg egyéniségét okolta. Egyszer meg is kísérelte, hogy férje szívét valahogy visszahódítsa. Álnév alatt elcsalta egy örömtanyára, és ott a kurtizánok eszközeivel próbálta elcsábítani. A herceg, amikor az álarc lehullt, még jobban elidegenedett a feleségétől. A kudarc után átcsapott a másik végletbe, és emberfeletti nagylelkűséggel akarta magát megszerettetni. Gyanúja volt egy fiatal leányra, hogy az férje egyik balkezes viszonyából való; a leányt a herceg minden tiltakozása ellenére magához vette, és örökbe fogadta. Saját véréből való gyermekét, Eduard herceget azonban egyáltalán nem nevelte sehogy; ezt azzal igazolta, hogy nincs joga fia nevelésébe beleszólni, minekutána az apa szerelmét elveszítette. A hercegnének két nővére volt; az egyik Thürheim grófnak, a másik O'Meade Earl of Clanwilliam ír főnemesnek volt a felesége; mind a két házaspár meghalt, s leányok maradtak utánuk; Lichnovszky hercegné a leányokat magához vette és felnevelte.

Ilyen nagy lélek volt a hercegasszony. Önmegtagadó, hűséges, vértanú feleség, anyja négy árvának és egy szerelemgyereknek, de azt a vele majdnem egykorú Thürheim és O'Meade lányokkal tanténak hívatta, mert ez is egy neme a rangkülönbség éreztetésének. E mellett okos

asszonynak tartották őt, az isten tudja, miért. Hozzá jártak tanácsot kérni házasulandó férfiak és jegyben járó leányok, megcsalt férjek és asszonyok, bajba jutott politikusok és államférfiak, Rasumovszky herceg és Windischgraetz Alfréd úgy esküdtek minden szavára, mint isteni kinyilatkoztatásra. Szalonja, a legszebb, legnépesebb és legfennhéjázóbb szalon, tökéletesen megfelelt a jelmondatának: „Nul n'aura de l'esprit hors nous et nos amis."

Ezt az asszonyt Karolina gyermekkora óta nem szenvedhette. Azt mondotta róla, hogy a hercegné egyetlen erénye kártékonyabb a férjének összes bűneinél, és meggyanúsította, hogy alázatos önmegtagadása voltaképpen engesztelhetetlen bosszúvágyat és dacos gőgöt takar. Karolina szerint a kis törvénytelen Lulut azért tartja a házban, hogy bebizonyítsa, hogy a megcsalt asszony mennyivel különb, mint a többiek, akik a herceget tőle elidegenítették. Úgy jár-kél a világban, mint a hét tőrrel átvert szívű Madonna, s gőgösen ünnepli a maga vértanúságát. Az utolsó ítéletet is úgy képzeli, mint amely legfőként Lichnovszky Károlyné hercegasszony sérelmeit lesz hivatva megtorolni az emberiségen. Ezért maga is kötelességének tartja, hogy mint legfőbb inkvizítor, mindenkit kárhozatra ítéljen, aki nem makulátlan, mint ő. Karolinával együtt sokan vélekedtek így a hercegasszonyról, közöttük István gróf is, aki még az éleselméjűségében is kételkedett, tekintettel az örömtanyán lefolyt csábítási kísérletekre és Eduard herceg nevelésére. Az ő áldott szüleit, Ferenc grófot és Julianna grófnőt például sokkal kereszténybb lelkeknek tartotta, mint ezt a fennhéjázó és embertelen erényhősnőt. Egyébként azt is tudta, hogy a hercegasszony gyűlöli őt, amiért a háborúból visszajövet nem kérte meg lady Selina kezét.

Eduard hercegről sem volt jobb véleménye. Azt tartotta róla, hogy apjától is meg az anyjától is csak a rossz tulajdonságokat örökölte. Romlott volt, mint az apja, és kegyetlen bírája a más hibáinak, mint a hercegasszony, viszont hiányzott belőle a bűnös öregúr öntudatlan bája és a nagy ítélőbíró makulátlansága. István az öreg herceget semmibe sem vette, a hercegasszonytól irtózott, Eduardot gyűlölte.

A palota ma este tündéri fényben úszott. A kapu előtt és attól jobbra-balra százlépésnyire, utca hosszat óriási lámpák és fáklyák világítottak. Este tíz órakor fogat, fogat hátán tolongott a kocsifeljáróhoz, hogy kiöntse magából Bécs legszebb asszonyait és rendjelekkel legdúsabban ékesített főnemeseit. A kocsik között feltűnt néhány, valóban fejedelmi, à la Daumont-hintó parókás, Napóleon-kalapos, harisnyás kocsissal, lakájokkal és fullajtárokkal; aztán néhány landaulette, sőt bérkocsi is (nyilván valamelyik muzsikusé) óriás berlinek, pompás viktóriák és mylordok között; egy öreg zenetanárt, aki a hercegi házban a hangszereket tartotta rendben, kopott kis hordszékből emeltek ki a komornyikok.

Az utca túlsó oldalán bámész nép gyönyörködött a látványosságban. Amióta itt vannak a királyok Bécsben, mindennap több helyen is lejátszódik ilyen és hasonló színjáték; nincs egyetlenegy sem, amelynek ne akadna irigy, de gyáván lojális nézőközönsége. Az utca népe már a fogatokról felismeri a magas uraságokat. A gyerekek felmásznak a kerítés falára, és csipognak, mint verebek a fán. Kocsirobogás, lovak patkóinak csattogása, ajtók ki- és becsapódása, elfojtott „héopp!" kiáltások hallatszanak ki abból a monoton basso continuóból, amelyet a félhomályban, falhoz szorítva, mint egy óriási kórus, az utca népe szolgáltat a felvonuláshoz.

- Ez a herceg Esterházy batárja. Nézd, csupa ezüst a kocsi és a szerszám, mesebeli királyfi jön Hamupipőkéért, Istenem, de szép.

Ez a verebek csiripelése. Lenn a gyalogjárón kurrogva felelnek a varjak és csókák:

- Megteheti. Neki és Rasumovszky hercegnek van legtöbb földje Ázsiában. Látod azokat az orosz trappereket?

- Vigyázz! Udvari hintó. Ki az?

- Tudja a fene. A császár száz egyforma hintót csináltatott a vendégeinek.

A hangok egymásba folynak:

- Éljen a bajorok királya! Éljen Maximilian! Éljen Frigyes király!

Valaki rendreutasítja a szomszédját:

- Ne beszélj bolondot. Ez a keszeg fickó König von Tandelmarkt, a dánok királya.

Egy péklegény izgatottan morog:

- Tyűh, de szép asszony. Fogadok, hogy ez a Bagration.

- Vagy a Sagan - felel rá egy pincér fontoskodva.

- Szamár ember vagy. Lichnovszky hercegné házába még hercegi koronával sem tehetik be a lábukat afféle ringyók.

Erre a kórusból négy-öt hang egyszerre:

- Pszt. Fogja be a száját. Azt akarja, hogy becsukják?

Két új kocsi érkezik, az utca nyomban megismeri a bennülőket.

- Éljen Metternich! Metternich! Éljen a kancellár! Milyen szép ember! Annál ocsmányabb az a másik... Ki az? A francia követ? Az a sánta vén kecske?

Négylovas, könnyű hintó robog a palota feljárójára. Magyar mágnásruha pompája káprázтatja a szemeket.

- Kitalálod, hogy melyik az úr, melyik a szolga? Az, az első a Theatergróf. Az ám a fenét. Az a huszárja. És a bekötött szemű? Az Ipsilanti herceg. Furcsa neve van. Miféle szerzet?

A tömeg fészkelődik, mindenki a szomszédját szidja. Egyszerre csak lázas izgalom és öröm fut végig az utca népén. Látszik, hogy olyan valaki jön, akinek látása mindig megdobogtatja a bécsiek szívét. A marsall, a marsall - adják át egymásnak boldogan a hírt.

Schwarzenberg Károly herceget viharosan megéljenezik.

A herceg a császárváros hőse. A császárt szeretik, mint valami szigorú, de nyájas apát; mint az isteni gondviselés földi helytartóját; az idegen uralkodókat megbámulják, mint csodabogarakat; Metternich népszerű, de nagyon is ismerik ledér életmódját - szemükben Schwarzenberg herceg a mesebeli hős, a felszabadító, a haza megmentője, a sátán legyőzője. Hódolattal veszik körül, és elhalmozzák szívük gyengédségével, mert a hadvezérben a puritán ember tökéletesen megfelel a nép eszményképének.

A tábornagy nehézkesen szállt ki kocsijából, és fáradt, de kedves mosollyal köszönte az éljeneket. Aztán eltűnt a lakájok, huszárok, fáklyatartók és titkosrendőrök sorfalán keresztül a lépcsőházban.

Schwarzenberg herceget a háziasszony és fia, Eduard herceg is ugyanakkora hódolattal fogadta, mint az utca népe. Ez a hódolat azonban éppolyan kevéssé szédítette el őt, mint amaz. A tábornagy egyszerű, közepes tehetségű, igaz és talpig derék férfiú; a katonai dolgokon kívül mindenben kissé naiv és szűk látókörű azok közé tartozik, akik égi és földi dolgokat az élet minden alakulatában egyformán egyszerűnek látnak. Előtte nincs olyan probléma, amelyre a szolgálati szabályzat és a hadsereg becsületbeli kódexe meg ne adná a lehető legbiztosabb útbaigazítást. Számára az élet mindig egy nagy gyakorlótér volt, amelyen tízezer főből álló

hadtestek, és húsz embert számláló szakaszok minden mozdulatát pontosan megszabja az *Exerzier-Reglement* vagy a *Taktik*; az ember csak felüti a megfelelő oldalt, és elvetette gondját a továbbiaknak. Vagy győz, vagy meghal - a többi a diplomaták vagy a sírások gondja. Most ugyan olyfajta ügy foglalkoztatja, melyben ő a legjáratlanabb ember Bécsben, szívügy - mint ahogy magában mondogatta -, érzelmi ügy, egy igazi, tragikus szívügy, fiatalok ügye. Széchenyi kapitány rábízta az ügyet, tehát el kell intéznie a *Dienstreglement* becsületes, hű szellemében. Még szívügyekben sem lehet jobb helyről keresni megoldást, mint ebből a katonai bibliából. A kapitány esetében nyilván nincs egyéb teendő, mint elutazni. Megbeszélte a dolgot Metternichhel, annak is az a véleménye, pedig Metternich az ilyen érzelmi dolgokban is a fő-fő tekintély. Megállapodtak, hogy a fiatal grófot ideiglenesen beosztják a diplomáciához, és leküldik megfigyelőnek Murat Joachim nápolyi király udvarába.

A tábornagy nem volt kíváncsi Beethoven vonósnégyesére. Tudtával ez a Beethoven nem ír jó ezredindulókat. Sőt az embereket hóbortossá teszi, mint ezt a Lichnovszkyt, akinek őszintén szólva még a hírét sem szereti hallani. Annál jobban tiszteli a hercegasszonyt, aki a régi római és a középkori német matrónákhoz hasonlatos.

A herceg vörösesszőke, dús hajú, vizenyős zöld szemű, keskeny homlokú, körtearcú, kövérkés ember, pirospozsgás és szeplős, csak hajlott orra és összeszorított keskeny szája árul el bizonyos előkelőséget. Egyébként nem áll másból, mint fehér waffenrockból, rettentő magas gallérból, aranygyapjas rendből, arany paszományból, vörös nadrágból, sárga sarkantyúból és a gyémántos csillagok tömegéből, amelyek puha, zsíros termetét egészen befedik, és minden lépésre zörögnek és zizegnek, ahogy összeverődnek. Az arcán semmi kifejezés, hacsaknem a jámborság, nyugalom és közöny lenyomata. Nem néz sem jobbra, sem balra; a férfiak hódolata éppúgy hidegen hagyja, mint az asszonyok kacérkodása; beburkolódzik a saját fenségébe, mint egy briliánsoktól és emailtól csillogó vértezetbe, szerényen, szinte nyárspolgáriasan. Ez az ember mindenütt zavart, csak a harctéren nem, mert mindenütt baj érheti, kivéve a főhadiszálláson. Egy gyermekleányka, egy agyafúrt lakáj, egy nyegle világfi éppúgy zavarba hozhatja, mint a kongresszus valamelyik szépségkirálynője. Ennél fogva úgy tesz, mintha nem látna senkit.

Bement ugyan a hangversenyterembe, de nem vette igénybe a számára fenntartott helyet, hanem elhúzódott egy sarokba, és ott csendesen letelepedett egy karosszékbe. Leült, és halkan pihegett; látszott rajta, hogy valami erősen foglalkoztatja képzeletét, és emiatt nem kívánja, hogy háborgassák. Nem is merte senki megszólítani.

Magába roskadva ült, és fáradt szemhéja majdnem lecsukódott. Aztán lassan felemelte fejét, és körülnézett. Végigjáratta tekintetét a vendégeken, mint valami csapatszemlén. Eközben komor és visszautasító volt az arckifejezése, s csak akkor suhant át rajta valami halvány rebbenése a mosolynak, amikor a ház asszonya hirtelen eléje toppant, és megszólította.

- Fáj már a fejem ettől a sok Beethoventől - jelentette ki udvariasan a háziasszony, mert tudta, hogy nagynevű vendége is unja a zenét. - De ön mintha keresne valakit, kedves barátom - tette hozzá, amikor észrevette, hogy a tábornagy szokása ellenére nyugtalan érdeklődéssel tekinget körül. - Talán én hamarabb megtalálom. Ah, ön a fiatal Széchenyit keresi? Nincs itt, nem is jön. Elfelejtettem meghívni. - A hercegasszony homloka egy pillanatra felhőkbe borult, de nyomban kisimulva, tőle telhetőleg újra nyájasra vált. - Meg kell hercegségednek elégednie az én társaságommal. Akar velem egy kicsit elcsevegni? Hát menjünk oda a szomszéd szobába. Üljön le. Na. Most mondja el szépen, mit akar azzal a hebehurgya kapitánnyal?

A tábornagy riadtan vette észre, hogy a bajor király egyenesen feléje tart, és barátságos mosollyal megszólítja:

- Ah, megcsíptem a turbékoló párt. Szabad egy pillanatra zavarnom magukat? Hercegasszony, fogadja elragadtatásom kifejezését. Ilyen gyönyörű társaságot csak az ön termeiben lehet látni. Hogy van a kedves férjeura?

A házigazda betegen feküdt a palota déli szárnyában, messze a fogadótermektől.

A hangversenyt emiatt el akarták halasztani, de Lichnovszky herceg makacsul ragaszkodott hozzá.

A király leült, s jobbra-balra maga mellé ültette a háziasszonyt és a tábornagyot.

- Pompás ez a bor - kiáltott fel lelkesen, miután a lakáj által odanyújtott poharat fenékig kiürítette -, honnan való?

- Magyarországból. Ez a híres tokaji aszú - felelt kényszeredett mosollyal a háziasszony.

- Úgy? Akkor még egy pohárral, a beteg házigazda egészségére. - Majd egy harmadikat is kihörpintett: - A szép háziasszonynak is hódolat és hála. Mi az, ön nem iszik, kedves tábornagyom? No, az osztrák hadseregre, így. Bravó. Hehehe, Magyar bor? Tokaji. Bravó. El vagyok ragadtatva. Az én egyik segédtisztem is tokaji, vagy hogy is mondják, aszú. Aszú? Nem. Hehehe. Magyar. Gróf Stefferl. Ennivaló fiú. Hol van? Nem jön? Ez kár. Mindig nagyszerűen mulatok a társaságában. Fiatal oroszlán, akit selyemzsinóron lehet táncoltatni. Hehehe. Annyi kedély és jólelkűség van benne, mint amennyi vakmerőség. Fiatal aszú, akarom mondani, tokaji magyar. Remek. Képzelem, mennyire szeretik a nők. Irigylem érte, hehehe. Önnek bizonyára kedvence - fordult a hercegasszonyhoz, aki elképedve hallgatta ezt az ömlengést.

- Nem. Azazhogy sógora az én húgocskámnak.

- Ah... Húgocska?... Bravó.

- Széchényi Pálné. O'Meade Karolina.

- Ah, a beauté coquette? Bravó. Itt van?

- Sajnálatomra, felség, nincs itt.

- Kár. Hehehe. Akkor egy pohárkával az ő egészségére. Tehát rokon. Remek. Képzelem, ő a kedvenc aszú.

A hercegasszony elpirult. Igazságszeretete és hősies bátorsága nem engedte, hogy helybenhagyja ezt a gyanúsítást:

- Minden embernek megvannak a maga hibái, felség.

- Hibái - nevetett a király. - Meghiszem azt. Sok embernek csak a hibái érnek valamit. Hihihi. Szeretem az emberi hibákat, különösen a fiatal bajuszosokban és a szép asszonyokban. De most már tovább kell mennem. Ne fárassza magát, hercegasszony. Köszönöm. Visszaadom önt a tábornagynak. Hehehe. Tokaji bajusz, remek. El vagyok ragadtatva. Beethoven is szereti a bajuszosokat.

A hercegné rémült tekintettel nézett utána.

- Látta, mennyit ivott őfelsége?

- De abban igaza van, hogy a fiatal Széchenyi...

A háziasszony türelmetlenül közbevágott:

- Ah, az a Stefferl! Csodálatos, hogy olyan komoly embert is meg tudott babonázni, mint ön.

A tábornagy lehunyta a szemét. Úgy örült, hogy egy igazi szívügyet, egy katona szerelmi problémáját oly pompásan sikerült megoldania, és most nincs alkalma, hogy örömét az érdekelt féllel megoszthassa. Ez az egész estét elrontja, valósággal haragszik a hercegnére.

- Talán ön, kedves Christiane hercegasszony, nem tartja a fiatal kapitányt rokonszenvesnek? - kérdezte, mert sehogy sem tudott megbékülni azzal a gondolattal, hogy a szívügynek még ma tökéletesen a végére ne járjon.

- Nem - felelt a hercegnő megdöbbentő határozottsággal. - Nem szeretem a komolytalan fiatalembereket.

- Pajzán, de bájos semmirekellő.

- Képzelődő, tetszelgő, fecsegő, hiú és léha - csapott rá a hercegasszony ellentmondást nem tűrő hangon.

A tábornagy nagy szemeket meresztett. Hogy lehet így beszélni arról a szerencsétlen fiúról, aki oly megható őszinteséggel tárta ki előtte szívét, és okos, barna katonaarcán végigcsorgott a könny? Ha ez az asszony tudná, hogy a kapitánynak milyen szívügye van, bizonyára elnézőbb volna iránta.

- Ha tudná, kedves hercegasszony...

- Én mindent tudok - vágott közbe indulatosan a háziasszony.

- Ah!

- Én nem vagyok vak...

- Nahát...

- Az a fiú lelketlen Don Juan, még a házasságtörések fővárosában is...

A tábornagy diadalmasan közbevágott:

- Ohó, a fiú még nőtlen...

- Tudom - hangzott fagyosan a válasz -, de Bécsben éppen elegendő számban vannak férjek is, akik kicsapongó életükkel megbotránkoztatják az embereket.

- Hallottam - felelt a tábornagy megrökönyödve.

- Nos, akkor csodálom, hogy azt a fiatalembert a védelmébe veszi. Ez égbekiáltó! Ha ön, tábornagy, a férfiúi és hitvesi erények mintaképe, mentséget talál az ilyesmire, akkor vér-szemet kap a bűn, és vigyorogva hivatkozik az ön ítéletére. Tábornagy! Érzi ön a felelősséget?

Schwarzenberg Károly herceg, tábornagy és a szövetséges hadsereg főparancsnoka, az aranygyapjas rend és az angol térdszalagrend vitéze, a Szent István- és Mária Terézia-rendek, a német Fekete Sas-rend és az orosz Szent András-rend, valamint több más, bel- és külföldi rendjelek gyémántos nagykeresztese e pillanatban páni rémület áldozata lett. Hiszen itt azzal vádolják, hogy a század minden erkölcstelenségének ő a legfőbb oka és kútforrása! Lehunyta szemét, és gondolkodott. Félénken megszólalt: - A fiú jó katona.

- Közönséges verekedő. Duhaj magyar, táblabíró, rebellis Rákóczi, kuruc és török - ömlött a hercegasszony szájából a megbélyegző kifejezések áradata.

Kuruc és török! Hm. A tábornagynak eszébe jutott, hogy a jámbor bécsi polgár, ha valakit el akar átkozni, nem tud nagyobb káromkodást, mint ez: Die Türken und Kurutzen sollen dich holen! Megijedt. Ilyen fenevad volna az a Széchenyi Stefferl? És ijedten hajtotta le fejét, amikor a hercegnő kegyetlenül ráolvasta:

- Ne higgyen, tábornagyom, ezeknek a barbár hetvenkedőknek. Mind egyformák azok; protestánsok, rebellisek, krutzitürken... krutzitürken mind.

A hercegnek hirtelen mentő gondolata támadt, és a *Taktik* törvénye szerint támadásba ment át, hogy mentse, ami még menthető:

- De hát akkor miért engedi, hercegasszony, hogy kedves fia, Eduard herceg barátkozzék vele?

A hercegnő fájdalmasan és mélyen felsóhajtott.

- Eduard herceg azonkívül magyar leányt vett el feleségül - folytatta Schwarzenberg tábornagy szívósan az ellentámadást.

A hercegnő nem hagyta magát:

- Eleonóra éppúgy nem magyar, mint én.

- De Zichy...

- Mit tesz az? Nem is tud magyarul...

- Széchenyi gróf sem - vágott közbe a tábornagy boldogan, hogy az ifjú kapitányra valami jót is mondhat, amelyben egyetértenek.

A hercegnőt ez sem hatotta meg:

- De magyarul érez. Az apja is olyan volt. Kiadta magát Ferenc császár hívének, és elfogadta az aranygyapjút, de szégyenszemre mégsem Bécsnek, hanem Pestnek adta a könyvtárát... Nos?

- Az igaz - vágott vissza a herceg -, de jórészt latin könyvek... latin és francia... az ördög sem tudja elolvasni.

- Rebellis könyvek. Jakobinus könyvek. Rousseau és Voltaire. Istentelen könyvek.

- De az öreg gróf valóságos szent...

- Nem volt mindig ilyen. Most szent, mert megbolondult. Azelőtt jakobinus volt, míg helyén volt az esze.

- Megfordítva, kedves hercegasszony... ön bizonyára megfordítva akarta mondani.

A hercegné arca lángba borult:

- Csak azt akartam mondani, hogy a vén Ferenc gróf fiatalkorában nagy lator volt.

- Ugyan?

- Tudja meg, drága barátom, hogy ifjúkorában a sógornőjét elcsábította.

A tábornagy felhördült:

- A sógornőjét? Hogy lehet az... hogy gondol ilyent?

- Ugye, ilyent még nem hallott? - lihegte a felháborodott asszony, és diadalmasan gyönyörködött az előtte verejtékező tábornagy ijedtségében. - És az alma nem messze esik a fájától. Stefferl méltó fia az apjának.

A tábornagy kétségbeesve vergődött:

- Hátha nem is igaz?

- Ó, édes barátom, én tudok mindent.

- Nono.

- Én láttam, hogy a fiatal Széchenyi Pál felesége... a bajor király nemhiába nevezte kokett szépségnek... Pál gróf, Karolina és a fiatal kapitány, az ön Stefferlje... ó, csak ne volna az a szerencsétlen asszony amolyan távoli rokonom... de végre is mi közöm hozzá?... Ámbár talán még nem késő...

- Mire gondol, hercegasszony? - kérdezte szorongva a tábornagy.

- Ön a hadsereg főparancsnoka...

- Igen.

- Ön tehetne valamit...

- Rendelkezzék velem.

- Vezényelje el valahová Galíciába.

A tábornagy diadalmasan rávágta:

- Nápoly...

- Miért?

- A kapitány maga kérte...

A hercegnő összecsapta kezét, és az ég felé rimánkodott megbántott asszonyi méltóságában:

- Tehát már meg is unta?

A másik teremből egy szenvedélyes Beethoven-szonáta hangjai zokogtak át a sárga szobába. A tábornagyot nagyobb izgalom ragadta el, mint a lipcsei csatában. Nem tudta, mitévő legyen. Végre mentegetni próbálta a kapitányt:

- Nem, arról szó sincs...

- Tehát még mindig tart köztük a viszony?

- Eh, miféle viszony? - A tábornagy türelme elfogyott. - Miféle viszony?... Asszonyom, viszony és viszony között különbség van. Én is voltam fiatalkoromban szerelmes.

- Én nem! - csattant fel a hercegasszony, és a mellére csapott dölyfös ártatlanságában. - Nekem egyetlen viszonyom volt, mégpedig Liphnovszky Károly herceggel, az esküvő után... - És aztán hozzátette: - Az is tiszta és szent volt, magasztos vallásunk törvényei szerint. Azóta pedig soha, soha, még gondolatban sem vetemedtem a hűtlenség bűnére. Karolina pedig... de hát ön tud mindent.

- Semmit - felelt hősies lovagiassággal a tábornagy.

- Én pedig mindent - jelentette ki a hercegasszony. - Stefferl a szeretőjévé tette Karolinát, és most faképnél hagyja.

- De hiszen...

- Ő maga kérte az áthelyezést... Ismerem a férfiakat. Mindennap más. Mit törődnek ők egy asszony boldogtalanságával! Haljon meg, legyen öngyilkos... ó, szegény kis Karolina, te szerencsétlen!... A férfi csábít, elámít, megejt, erőszakot tesz, aztán faképnél hagy... még ha legyőzhetetlen szerelemről, megbánásról, vezeklésről volna szó...

- Arról van szó - kiáltott fel keserves vergődésében a tábornagy -, hiszen éppen arról van szó...

- Tehát önnek megvallotta - leplezte le kegyetlenül a szívügyekben járatlan, léprecsalt és fejvesztett ellenfelet a szívügyekben tapasztalt és hidegvérű hercegasszony.

A tábornagy kétségbeesve védekezett:

- Nem mondtam. Becsületszavamra, egyetlen szóval sem mondtam. Hercegné, ne éljen vissza az én ügyetlenségemmel. Én katona vagyok. Stefferl is katona... Esküszöm, én nem mondtam semmit.

A hercegnő megsajnálta őt:

- Nem, ön nem mondott semmit, kedves tábornagyom. Ön csak azt mondta, hogy Stefferl megbánta, le akarja vezekelni... hogy a kapitányt elküldi Nápolyba! Tábornagy, ön nem mondott semmit. Nini, vége a zenének? Tábornagy, köszönöm, hogy ilyen kedves félórát szerzett nekem. Látta, hogy őfelsége mennyit ivott? Tokaji aszú! Ez az egy jó, ami Magyarországból jön. Krutzitürken - ne feledje, kedves tábornagyom! Ön nem mondott semmit. Adieu, kedves herceg.

Félóra múlva lady Selina, a Thürheim grófkisasszonyok és Eduard herceg úgy tudták, hogy Széchenyi István gróf Schwarzenberg hercegnek mindent megvallott, és Nápolyba való küldetését kérte, hogy megszabaduljon Karolinától.

Harmadnap a Lichnovszky-szalon, negyedik napon a császár, ötödiken az egész bécsi arisztokrácia, hatodikon a Széchényi család, egy hétre rá pedig a Csehországban, Ausztriában, Oroszországban és Magyarországban lakó minden főúri ház tudta, hogy Széchenyi István gróf és sógornője között valami történt.

A császár módfölött felháborodott. Torkig volt már a kongresszussal, amely a város, sőt a birodalom erkölcseit megmételyezte. Unta a folytonos mulatozásokat, és félig tréfásan, félig komolyan kijelentette, hogy ha ez még sokáig így tart, nyugdíjba megy, s letelepszik egy csendes, tiszta erkölcsű faluban, ahol minden vasárnap misét hallgat, s aztán kamarazenét játszik meghitt barátaival, Rudolf főherceggel, Metternichhel és Kinsky herceggel. A jó és beteges Ludovika császárné, aki sokszor elájult a nagy fogadások, karusszelek, bal parék, katonai szemlék és népünnepélyek alatt, csaknem elájult azoknak a botrányoknak hallatára is, amelyek hírét legjobb barátnője, Esterházy Miklósné Liechtenstein Mária hordta hozzá. Sokszor könnyek közt panaszkodott, hogy belehal ezekbe a testi-lelki fáradalmakba. A császár bezáratta az összes nyilvánosházakat, királyi barátai azonban a maguk számára berendeztek egyet, de ez az egy a Schottentortól a Stubentorig s az északi Duna-ágtól Schönbrunnig terjed. Az olyanfajta hírek, mint aminők Stefferl és Karolina felől keringtek, nem lepték meg őt, sőt éppen azért bőszítették fel, mert naponta tucatjával jöttek a titkosrendőrségtől, amely hivatalból figyelte a kongresszusi vendégek magánéletét. Ez a rendőrség éppúgy pontosan beszámolt Schwartz moszkvai kereskedő feleségéről, aki az Österreichische Kaiserin Szállodában lakott, mint Mária Lujza főhercegnőről, Napóleon császár feleségéről, aki minden este Neipperg gróffal olvastat magának sikamlós francia regényeket.

A császár, aki öreg barátját, Széchényi Ferenc grófot őszintén tisztelte, mélyen sajnálta, hogy annyi baj és botrány keseríti utolsó napjait. Lajos gróf, a legidősebb fiú önző, összeférhetetlen, de legalább hűséges aulikus. A két kisebbik fiúra jobb nem is gondolni: Pál gőgös, neveletlen, durva, Stefferl pedig botrányok hőse. A leányok többé-kevésbé szerencsétlenek. Zsófinak az ura tökfilkó; Batthyány Miklós grófot pedig hatalmi szóval kellett visszaparancsolni okos és erényes feleségéhez, Franciskához. Szegény, öreg, beteg Ferenc gróf nem boldog ember, holott már az aranygyapjas rendet is megkapta. Hiába, ilyen az élet! Egyébként arról a Stefferlről azt mondják, hogy a fiatal mágnásgyerekek között ő a legeszesebb. Tenni kell valamit vele vagy ellene. Majd Metternich...

A családot természetesen mélyen lesújtotta ez a szerencsétlenség. Lajos gróf okos, erélyes felesége, Clam-Gallas Eloizia grófnő vidéki birtokáról levélben tett Istvánnak kétségbeesett szemrehányást; Fanny kitiltotta a házából; Zsófi napokon át sírdogált, és bánatában távol maradt két kongresszusi ünnepélyről (Metternich herceg estélyéről és a laxenburgi kirándulásról); mindenki őt okolta, senki Karolinát. Ez azt jelenti, hogy magánál a botrányos esetnél is sokkal inkább megbotránkoztak a lovagiatlanságon, amelyet István a titoktartás megszegésével elkövetett. Lajos gróf ekként fejezte ki a család véleményét:

- Férfiatlan dolog volt, hogy a tábornagy előtt elnyafogtad a dolgot.

- Kétségbeesésemben tettem, nem bírtam el a szörnyű titok súlyát - védekezett a megszeppent fiú.

- A magad titkát kifecsegheted, de ez a titok nem a te titkod volt, hanem Karolináé.

- Igaz! - kiáltott Stefferl, és öklével verte a fejét. - Erre nem gondoltam.

Anyja zihálva és fulladozva járkált fel és alá a palotában, és a cselédeket gyötörte, vagy pedig elbújt az első emelet végén levő kis hálószobájában, és végkimerülésig kötött és horgolt, miközben könnyei nehéz cseppekben hullottak szeméből. Szegény Julianna grófnő nem tudta, hogy két fia közül melyiket sirassa: Pált-e, a megcsalt férjet, vagy Stefferlt, a csábítót. Miután ebben nem tudott megállapodni, a boldogtalan anyák szokása szerint minden fájdalma gyűlöletre fordult, és a gyűlölet a botrány harmadik hősét, az asszonyt vette célba. De mindennél legjobban fájt neki, hogy legkisebb fiát, akit hét hosszú esztendeig csak az imádságával és álmával tudott utolérni, most megint - ki tudja, milyen hosszú időre - elveszíti. Stefferlre megint csak az imádság és az Úristen vigyáz majd idegen népek, ismeretlen veszedelmek, rossz asszonyok között. Az öreg Ferenc gróf így parancsolja. És ki merne az ő parancsának ellenszegülni? Estefelé azonban mégis arra kérte Istvánt, hogy vesse térdre magát atyjaura előtt, és könyörögjön neki, engesztelje meg, hátha meglágyul a szíve, és az elutazásra vonatkozó parancsát visszavonja.

- Tedd meg ezt, kisfiam, már csak az én kedvemért is. Ha megint itt hagysz, megszakad a szívem.

20

István gróf, aki egész nap csomagolt, este éppen kimerülten ült a szobájában ládái, szanaszét hányt útiruhái, vadászó-, halászó felszerelései és műszerei között, amikor belépett hozzá édesapja, sápadtan és szomorúan, de határozott és szigorú arccal.

- Stefferl, beszélnivalóm van veled - kezdte száraz, rekedt hangján, és erősen a fia szeme közé nézett.

A fiatal gróf ijedtében elsápadt, és szívdobogva, gyermekes tisztelettel csókolta meg az öregúr kezét.

- De nem itt... gyűlölöm a pipafüstszagot... mi ez?... micsoda fantasztikus hülyeségek ezek? - mutatott néhány vadonatúj utazótáskára, amelyeket István Párizsból hozott magával. - Jöjj az én szobámba... mielőtt elmégy, volna egy és más mondanivalóm. Hátha nem is látjuk többé egymást - tette hozzá hirtelen, minden átmenet nélkül elérzékenyedve.

István gróf lehajtott fővel, mint kisgyermek korában, balsejtelmek között követte apját. Az öregúr szokatlanul friss léptekkel sietett végig a folyosókon, és fiát bevezette a maga kertre

nyíló, zöld selyemtapétás dolgozószobájába. A kabinetből ugyancsak zöld selyemfüggönyök zárták ki a világosságot, mégpedig nemcsak azért, mert az öreg kegyelmes úr gyulladt szeme nem bírta a napfényt, hanem azért is, hogy ebben a félhomályos, kriptaszerű csendben, messze a lépcsőháztól, a család többi tagjának lakosztályától, a Landstrasse poros országútjától, a császárváros brutális zajától, a vastag falak között Széchényi Ferenc gróf tökéletesen egyedül lehessen. Imazsámoly, íróasztal, kis könyvállvány - már nagyon kevés könyvre volt szüksége a beteg aszkétának -, egy miniatűr kandalló előtt (az öregúr nagyon szerette a kandallókat) két bronzveretes zöld selyem karosszék, fából faragott barokk Madonna-szobor s egy titkos fiókokkal ellátott tabernákulum zsúfolásig megtöltötték a stúdiolót.

István gróf észrevette, hogy mennyire reszket az öregúr keze. Sajnos, már nem az izgalomtól, hanem a betegségtől. A gyűrűs- és kisujja folytonosan ki- és becsukódik. Ferenc gróf már csak érdekes, finom, sárgára öregedett rom. De a hangja most élénk és szenvedélyes, és tíz évvel látszik fiatalabbnak. Ma, úgy látszik, jó napja van. Minden szava pattog és parancsol.

- István, két bátyád jó fiú, de kissé idegenek hozzám. Sohasem tudtam mit kezdeni velük. Szeretem őket, szeresd te is, és nézd el hibáikat; de jegyezd meg magadnak, hogy egy Széchenyi... na, azt hiszem, tudod, mire gondolok. Remélem, te sem tartod elegendőnek, hogy az ember ne legyen silányabb, mint a többi silány fráter.

István gróf lehajtotta a fejét. A Karolina-esetet e pillanatban olyan szörnyű és gyalázatos bűnténynek látta, hogy nem csodálta volna, ha apja kitagadja.

Az öreg gróf hangja elcsuklott, sokáig kereste a szavakat, és csaknem elviselhetetlen csend borult a szobára. István gróf a zöld kárpitot s a zöld selymeket nézte, s érzékei annyira összekavarodtak, hogy a csendnek is látni vélte a színét. Zöld volt a csend is, határozottan zöld... Összerezzent, amikor ebből a zöld csendből egyszerre csak kibuggyant az apai hang:

- Sokat csalódtam az életben, Stefferl.

István már azon a ponton volt, hogy térdre veti magát, és úgy kér bocsánatot. De nem jutott szóhoz.

- Ha nem követnék el vele halálos bűnt, majdnem azt mondhatnám, hogy meguntam az életemet, Stefferl.

István mondani akart valamit, de szája széle reszketett, és a térdei összeütődtek. Hát ilyen tragikusan veszi az öregúr a dolgot? Akkor jobb is, ha ő egy időre elbújik e könnyes, kimeredt szemek tekintete elől. Nem is próbálja meg, hogy édesanyja tanácsát kövesse. Úgy látszik, nincs mentség. El kell hagynia Bécset, és meg kell válnia Karolinától. Ebben a pillanatban nem is nagyon bánta a dolgot. Elfáradt az utolsó napok vergődéseiben; gyötrő lelkiismeret-furdalásai elől - úgy érezte - csakugyan el kell valahová menekülnie. A lelke egészen összezsugorodott, gyáva lett, s eltévedt abban az erkölcsi útvesztőben, amelybe belekeveredett. Szeretett volna testileg is összezsugorodni - ó, a legparányibb kis zuggal is megelégednék, ahol békességesen megpihenhetne... az embernek igazán nincs másra szüksége, mint nyugalomra és jó lelkiismeretre... Különösen olyan embernek, aki, mint ő, minden lépésénél megbotlik valami erkölcsi vagy társadalmi tilalomfában... nem, nem neki való a nagyvilági élet... mégiscsak akkor volt igaza, amikor lemondott a Selinával való házasságról, és semmi mást, csak lovat, kardot, századot, kaszárnyát, Reitschulét, harcot és verekedést kívánt magának, s vénségére nagy, kényelmes kürasszírcsizmákat.

Azon gondolkozott, hogy ezt vajon ilyen őszintén megmondja-e az öregúrnak, vagy megvárja, hogy a család feje hogyan akar rendelkezni vele. Neki minden mindegy. Az öreg gróf különben is újra megszólalt:

- Ne csodálkozzál, hogy ilyen izgatottnak és keserűnek látsz. Én még a régi világból való ember vagyok. Istenem, a régi jó világ! A háborúk előtt! A forradalom előtt! Napóleon előtt! Neked fogalmad sincs, István, azoknak az éveknek édes békéjéről, csendjéről és szépségéről. Annyira jó volt a dolgunk, hogy ráértünk eszünk és szívünk művelésére... egy-egy főúri szalon valósággal plátói akadémia volt... A múlt század a világosság százada volt, a fény százada s a fiatal arisztokraták Párizsba jártak, hogy útközben Voltaire-t vagy Rousseau-t meglátogassák, és otthon az újonnan épült kastélyok termeiben ezerszámra gyűjtötték a felvilágosodás könyveit - hogy magamról ne is beszéljek - Csákyak, Sztárayak, Orczyak, Héderváryak, Festetichek, Apponyiak, Grassalkovichok, Rádayak.

Az öreg egy kicsit messziről kezdi - gondolta István -, ez csak valami furcsa bevezetése az átkoknak és szemrehányásoknak, amelyekre egyébként elkészültem. És mialatt apja a régi szép időket magasztalta, az ő szeme megakadt a könyvespolc fölött lógó miniatűrökön. Anyja, testvére, sógornői... Karolina... ah, kissé messze van a kép, alig tudja kivenni az arcvonásokat, de erre nincs is szükség, ő amúgy is maga előtt látja az egész asszonyt, tetőtől talpig, a hollószín hajával és tengerkék szemével... szent isten, milyen titokzatosan néz rá ez a feneketlen, bársonyos kékség... Nem jössz fel hozzám?... menjünk inkább az én lakásomra... háború lesz?... őrültség... te Stefferl, ha mégis... jaj, hol jár a kocsi?... Landstrasse?... senki sincs itthon... István gróf homlokára kiült a verejték... alig hallotta, hogy édesapja újra megszólalt:

- Várj csak. Keservesen megbántuk valamennyien.

- Mit? - kérdezte félszeg zavarral István.

Az öreg gróf könnyező, homályos szemeit tágra meresztette.

- Elbizakodottságunkban, az emberi ész mindenhatóságába vetett vakhit mámorában egy új világot akartunk építeni, jobbat, szebbet és bölcsebbet, mint amilyet az Isten alkotott. Hallottál valamit a szabadkőművességről? Vagy téged csak a lovak és az asszonyok érdekelnek? - tette hozzá hirtelen indulattal, s kiaszott ujjai ki- és becsukódtak.

Ahá, most kezdődik - gondolta István, ahogy apja haragtól eltorzult arcát megpillantotta, de sem félelmet, sem szégyenkezést nem érzett, nem is tudott odafigyelni. Még mindig Karolinát látta... Hát egyszer csak ott voltak abban a szobában, amely most tele van málhákkal. Úgy emlékszik, hogy az ajtót sem csukták be. Mi történt volna, ha...? Megborzadt. Mi mindent tud elkövetni az ember, ha... Vagy jobban mondva, mi minden történik az emberrel!!... Hogyan van az, hogy ilyen esetben az ember mindig az elképzelhető legképtelenebb, legostobább és legveszedelmesebb helyzetet választja?

- Nem a te hibád. A korszellem az oka. De nem erről van szó. Tudnod kell, hogy én is szabadkőműves voltam, mint annak idején majd minden számottevő ember. A magyar főurak, a nemesi testőrség, a fiatalok mind, a gazdag polgárok is, és azt hittük, hogy ez a társaság a legjobb szívű emberek köre, amelyben az ember elfelejti a külső világban levő nagy egyenlőtlenséget; nagymesterünk az egyik főherceg volt. Nem voltunk istentagadók, de vallásunk sem volt, és az egyházat a haladás kerékkötőjének tartottuk; hittünk a józan ész és a természet erkölcseiben, valamint abban, hogy Voltaire, Rousseau és a kőművesség bal kezünkbe pajzsot, jobbunkba kardot, lábunkra szárnyakat adnak, akárcsak amikor Perszeuszt készítették fel az istenek Androméda megszabadítására.

Az öreg gróf elhallgatott; nehéz, átgombolt bársonymellénye zsebében ütni kezdett tojás formájú, súlyos aranyórája. (Legalább száz szebbnél szebb zsebórája volt.) István számolta az ütéseket, de belezavarodott. A negyedik zizzenésnél eszébe jutott, hogy Karolina akkor, búcsúzáskor, keservesen sírt. Ő pedig ujjongott örömében. Máskor minden csók után halálos undor, akkor pedig - életében először - bőréből szeretett volna kiugrani a boldogságtól. Mi ez?

Ez az igazi szerelem? Akaratlanul is kinyitotta száját, és mindkét karját felemelte. Apja azt hitte, hogy valamit mondani akar, és megelőzte:

- Várj csak. Ez a selyemharisnyás szalonforradalom új alkotmányt akart adni az emberiségnek, amelyben király, főúr, paraszt egymást testvérnek nézi.

István nem figyelt az apja szavaira. - Igen, ez a szerelem - gondolta magában, és az arca egészen átszellemült. Szeretem Karolinát - ennyi az egész. Van szerelem, amelyik lehúz a földre, és van, amely az örökkévalóságot jelenti számunkra. Ez csak szerencse dolga. De szerencse ide, szerencse oda, szerelem nélkül nincs élet, szerelem nélkül még kevés nagy és szép cselekedetet vittek végbe a földön, a szerelem a kőbe is életet önthet... olyan jó volna ezt megmondani ennek a szent, drága aggastyánnak. De az öregember egészen másról beszél:

- Várj csak. Mi a Szentírást és az ősi alkotmányleveleket összetéptük, és helyökbe az amerikai alkotmányszerződéseket és a társadalmi elméleteket állítottuk. Kétségbe vontuk, hogy az uralkodók Isten kegyelméből vannak, és a nép akaratát tettük az Isten kegyelme helyébe. Ez volt az elmélet... Átkozott pipaszagod van, Stefferl.

István gróf erre a hirtelen átmenetre zavarában elpirult. Az öregúr szenvedélyesen kifakadt:

- Utálom a pipaszagot, mert a jakobinusoknak is pipaszaguk van.

- De édesapám...

- Várj csak. Előbb elmondtam, hogy milyen forradalom tört ki a koponyákban és a szívekben. Ez volt az elmélet. A pipaszagú jakobinusok ezt lefordították a maguk nyelvére. Párizs utcáin a gyerekek emberfejekkel játszottak: a szegény svájci testőrök fejével. Utcai lányok feküdtek a királyné ágyában, meztelen hullákkal. Öltek és ittak, aztán újra öltek és ittak, némelyikük annyi embert mészárolt le, hogy összeesett a fáradtságtól. Az asszonyok kitépték a halottak szívét, és fogaikkal marcangolták. Aztán megölték a királyt és a királynét... elkergették a nemeseket, elvették a birtokaikat, lemészárolták a legderekabb franciákat. Mit gondolsz, fiatalember, ezek a pecérek és mészárosok megváltották az emberiséget? Nem vagyok kíváncsi a véleményedre. Én azt mondom, hogy ezt az Isten csak azért engedte meg, hogy az emberiség levezekelhesse a maga bűneit.

István gróf csak az utolsó szavakat hallotta. Levezekelni a bűnöket. Neki is vannak bűnei? Az is bűn volt, hogy Karolinába beleszeressen? Vagy nem is szerelem ez, hanem kaland és közönséges asszonycsábítás? Sokkal könnyebb valakire veszélyessé válni, mint bárki is gondolná. Ha elég gonoszak vagyunk ahhoz, hogy forró szerelmet színleljünk, már félig nyert ügyünk van. Olyan édes, jóleső érzés az, ha valaki szeret bennünket... hiszen alig van más boldogság a földön, s ez az érzés magát a hivatásos nőcsábítót vagy a hivatásos kurtizánt is szerelmessé teszi. Ez az oka annak, hogy még nem volt ember, aki érzéketlenül és hidegen játszott volna egy nő boldogságával. Ez felülmúlja az emberi gonoszság mértékét. A legtöbb híres csábító olyan nőknek csavarta el a fejét, akiknek a feje már amúgy sem volt a helyén. István gróf agya zúgott, halántékán az erek kidagadtak, és elviselhetetlen szúrást érzett a szíve táján. Ebbe belebolondulok - micsoda szörnyű állapot ez? Arca olyan rémült kifejezést öltött, hogy apja félremagyarázta:

- Azt hiszed, Stefferl, hogy én a francia forradalom eszméi ellen akarok beszélni? Hajolj közelebb hozzám. Már délelőtt is pipázol, Stefferl? Isten ments, hogy valaki meghallja, amit most mondok. Tudd meg, hogy a forradalomnak is igaza volt, és Napóleonnak is, de Metternichnek is igaza van...

- Mindenkinek? - kérdezte István gépiesen.

- Voltaire-nek és pater Hofbauernek is... úgy van, fiam, mindenkinek igaza van, mert mindenki valami jobb és emberibb életet akar teremteni ezen a földön... mert minden olyan rosszul van, fiam... és olyan hamar meg kell halnunk, fiam.

- Ó, apám!... - szólt közbe a fiatal kapitány, és elhatározta, hogy megkérdezi: „Hát nekem is igazam van a Karolina-ügyben?" Az öreg gróf azonban türelmetlenül leintette:

- Azelőtt, régen meghalni is könnyű volt, fiam. Az ember tudta, hogy minden jól van úgy, ahogy van, és szépen folytatódik minden... de ma csak a Jóisten tudja, mi lesz ebből a világból. Hitvány gonosztevők martaléka, piszkos csőcselék prédája, jellemtelen, pénzsóvár, ostoba hivatalnokok játékszere vagyunk. Érted, mit mondok? Fennhéjázó bolondok és idióták garázdálkodnak... ó, fiam, ha tudnád, mennyire megutáltam mindent!

Ah, most itt mindjárt az én dolgaimról lesz szó, gondolta István gróf elcsüggedve. Édesapám, úgy látszik, miattam az egész emberiséget megutálta.

- Engem utált meg édesapám?

Az öregember tiltakozva rázta a fejét:

- Az embert. Csodálkozol ezen? Te azt hitted, hogy én nagy humanista vagyok? Miért? Mert József császár alatt hivatalt vállaltam?

István gróf is elérzékenyedett.

- Ne gyötörje magát, kegyelmes apám - rimánkodott.

Ferenc gróf hangja el-elcsuklott:

- Csak hadd gyötörjem magam. Neked akarok használni vele. Nem állok ki a Stefanskirche elé, s nem kürtölöm szét a világnak, nem írok cikkeket a Metternich által fizetett újságokba, de neked, Stefferl, őszintén bevallom, hogy mi, magyarok, semmit sem tudunk, csak dicsekedni, szónokolni, pöffeszkedni, kurjongatni, Werbőczit idézni, a mellünket verni...

- Megtanulok magyarul - buzdult fel Istvánban a fiatal vér, amely arcát most égőpirosra festette. Eszébe jutott Konsztantyin trónörökös és Rasumovszky, valamint a két orosz hölgy, aki nem tudott oroszul.

Az öreg gróf legyintett:

- Ismerlek. Szalmaláng. Sem a franciát, sem az angolt nem vette be a koponyád. Iszol, szeretkezel, pipázol és a pénzt szórod. Már egészen olyan vagy, mint Pál.

- Miért bántod szegény Pált? - buggyant ki Istvánból a nagylelkűség, és úgy érezte, hogy ebben a pillanatban keresztre tudná magát feszíttetni Pálért.

Az apa agyát megint elborította a vér:

- Szégyellem magamat, ha Pált összehasonlítom... a... például... akár csak a feleségével is.

István szíve megdobbant. Az öregúr azonban hirtelen másra fordította a szót:

- Pál... és a többi fiatal grófocska... száz és száz Pál és Lajos... itt Bécsben magyar mágnásfiúk... műveletlen tökfilkók, kilencágú koronás naplopók... becsületemre mondom, igazuk van a Lichnovszkyaknak és Windischgraetzeknek, hogy ijesztő dekadenciában van a mai mágnásnemzedék... Stefferl, mi más legények voltunk... Különben - tette hozzá feneketlen szomorúsággal - csakolyanok vagytok, mint az egész nemzet. Betyárok... szájhősök... részegeskedő, pipázó táblabírák... ez a mai generáció... Mi lesz ebből az országból?

Istvánnak eszébe jutott az a sok becsmérlő, gúnyolódó és gyűlölködő megjegyzés, melyeket a bécsi szalonokban a magyarokról hallott. A magyarokat orangutánból Ausztria tette emberré, a magyarok műveletlen ázsiaiak, vissza kell őket űzni Turánba, ahol őseik kilenc század előtt legeltek, száz év múlva már senki sem beszél magyarul... ó, hányszor hallotta ezeket, és nem is tartotta szükségesnek, hogy megcáfolja.

- Hát csakugyan száz esztendővel maradtunk vissza Európa mögött? - kérdezte szórakozottan, s szeretett volna közelebb menni a miniatűrökhöz, hogy Karolina édes, büszke, érzéki arcában gyönyörködjék.

- Százzal? - riadt fel az öreg. - Kedves fiam, ne vedd túlzásnak, ha azt mondom, hogy háromszázzal. A táblabírák háromszáz évvel ezelőtt megállították, mint Józsua a napot: Stefferl, a magyarok órája három évszázaddal késik. Az alatt az idő alatt nem is tettünk semmit... csak loptuk a napot... tudod-e, Stefferl, hogy a magyar királyságban ma nem dolgozik senki, aki magyar?

- Csak a paraszt?

Az öreg fejét rázta:

- Még az sem! A parasztnép fele, vagyis az asszonyok, még hírből sem ismerik a munkát. A férfi is heveréssel tölti az esztendő felét. Stefferl, én láttam olyan országokat, ahol egy asszony annyit dolgozik, mint hat magyar férfi, és még krumpliból sem ehetik eleget, és ruhája nincs más, mint fapapucs és a saját keze fonta-szőtte condra. De ennek nem a paraszt, hanem mi vagyunk az oka. Mesterséges rétmívelésről senki nem tud semmit. A termékenyebb vidéken nem csépelnek, hanem lóval, ökörrel nyomtatnak. A búzát vermekben tartják, s a múlt század végén egész Békés megyében csak egyetlen pajtát láttam. Takarmányfű kevés terem, de buján nő a földeken az embernek, állatnak ártalmas dudva. A leghasznosabb kerti növények neve is ismeretlen. A gyümölcs ott rothad a fán, vagy lepotyog, ha véletlenül nagyobb a termés, mint amennyit a gazda el tud fogyasztani. A befőzésről fogalmuk sincs, még a nemesasszonyok sem konyítanak hozzá. A kender szára oly rövid, hogy nem veszi meg külföldi kereskedő, a dohány élvezhetetlen, a paraszt lova satnyult. Száz évek óta marhavész dühöng az országban. Nem csoda, hogy már csak egyévi rossz termés is olyan nagy nyomort szül, hogy az Alföld legkövérebb földjein az emberek éhen halnak. Nomád módra élünk, majd a legnagyobb bőségben, majd a legnyomasztóbb szűkölködésben. Az utak gyalázatosak. Ha a király nem épít, vagy a paraszt nem vág magának utat a sártengerben, akkor Magyarországban nem tudunk kocsin járni, mert az is nemesi kiváltság, hogy nem járulunk az utak építésének és fenntartásának költségeihez. A fuvarosok gyakran kénytelenek a teher felét a kocsmákban hagyni vagy elzálogosítani; lovaik vagy ökreik feneketlen sártengerben az úton hullnak el. Ugye még hallani is borzasztó ezeket? Az ember azt hinné, hogy ha már utat építeni nincs pénzünk vagy kedvünk, ott van a Duna meg a Tisza, azt az utat számunkra maga az Úristen teremtette. Hát nem mondom, néha látunk egy-egy hajót vagy tutajt a víz hátán, de annyira még nem jutottunk el, hogy vitorlákat használnánk, mint a rajnai hajós. Földvártól Pozsonyig lovak vagy ökrök, addig pedig emberek vontatják a hajót - hallod, Stefferl? -, emberek, akárcsak a Volgán. A hollandusok a tizenhetedik században ajánlatot tettek, hogy az országban csatornahálózatot építenek, de a rendek nem fogadták el. Féltették tőle a szabadságot. Csak neked mondom, Stefferl. A bécsiek előtt tagadd le, mint ahogy én is letagadtam.

István gróf arca kipirult az izgalomtól. Itt, úgy látszik, csakugyan nem Karolináról lesz szó. Apja eddig sohasem beszélt vele magyar dolgokról, s ha most erre érdemesíti, bizonyára nem azzal a célzattal teszi, hogy megalázza és megleckéztesse. Emiatt olyan lelki forróságot érzett, mint a háborúban, amikor valami emberfeletti dolgot kellett véghez vinnie az élet vagy halál

szörnyű dilemmájában. Fiatal és fogékony lelke lángra lobbant, és maga is remegett a felindulástól:

- De hát ez a halál! Ebből nincs feltámadás!

Az öreg gróf félénken körülnézett:

- Mintha lépteket hallanék az ajtó előtt, nézd csak meg, fiam, ki hallgatózik.

István gróf minden ajtót kinyitott, és aztán újra bezárta azokat. Ez megnyugtatta az öreg grófot.

- A halálról beszéltél, István? Azt gondolod, hogy a nemzet is olyan öreg, mint én? Igen, én meghalok... bevallom, István, félek a haláltól... még sok dolgom volna, s a te kezedben még nem látom biztosítva a hagyatékomat... Én, igen, meghalok, már nagyon közel érzem magamat a sírhoz... de a nemzet, a nemzet nem halt meg, csak alszik... a bécsiek örülnek ennek a mély letargiának... röhögnek... gúnyverseket írnak a magyar nemesről, az alkotmányról, a Corpus Jurisról, a kiváltságokról, mert ez mind az ő malmukra hajtja a vizet. Hajolj ide egészen a számhoz... csak a füledbe akarom súgni, Stefferl, hogy én a magyarokat azért gyalázom, mert szeretem őket... Szeretem. Hogy mégis itt élek Bécsben? Ezen ne csodálkozzál. Öreg, beteg ember létemre testi kényelmemet csak itt találom meg, és itt tudom kielégíteni földi és égi szépségekre szomjas lelkemet... itt lakom hát... nyilván itt is halok meg, mert odaát Magyarországban még nagyon kényelmetlen és szűk nekem a világ. Ámde neked, Stefferl, neked meg kell tudnod, hogy a mi hazánk nem itt van Bécsben, hanem ott, a dunántúli dombok között, a Fertő-tó mellett, a Duna-Tisza partján és a Nagyalföldön... Ezt az erdőt végrendeletemben neked hagyom, István.

Istvánt elkapta valami forgószél, és magával sodorta a fantáziáját.

- Apám, csak mondd meg nekem, hogy mit kell cselekednem - és lángra lobbant fiatalságában kigyúlt az arca, és vadul dobogott a szíve.

Apja azonban egyetlen tekintettel lehűtötte:

- Először a magad dolgait kell rendbe hoznod.

István gróf elpirult. Hát mégis? Mégiscsak arról a dologról lesz szó? Nem mert az apjára nézni, csak lehunyt szemmel várta, hogy az kimondja a Karolina nevét. Nem mondta ki senki, de egyszerre ezt kezdte harsogni a csönd, és minden, ami ebben a zöld csendben meglapult. Karolina! Egyszerre maga előtt látta megint tetőtől talpig Karolinát, amint kibontakozik a ruháiból, a gyertyák rózsaszín-sárgás fényében. Ezt csak ő látta, egyedül csak ő. Pál? Pál sohasem látta. Pál csak birtokba vette, és magáévá tette. Az Isten összes teremtményei közül egyedül csak neki van fogalma arról, hogy egy asszony milyen gyönyörű tud lenni. Ó, most már érti, hogy a világvárosok minden múzeuma meztelen asszonyokat ábrázoló képekkel és szobrokkal van tele... hogy az emberi test... a szépség... ah, az istenfáját, nem is tudja magát kifejezni... csak legalább annyi műveltsége volna, mint például Windischgraetznek, akkor könyvet írna a női test szépségéről s a szerelemről... egye meg a fene a rövid szárú kendert, a vitorlákat, a hollandusok csatornaterveit, a külföldi posztót, a Corpus Jurist és a kiváltságokat, csak egyetlen szépség van a világon, s ez a szépség Karolina nélkül el sem képzelhető. Mit gondol ez a drága öregember? Elhagyni Bécset és Karolinát, és valahol az egyik pusztán... vagy Pesten, ahol gyermekkorában néhányszor megfordult átutazóban... az ördög vigye el, nem is tudja, mit kellene kezdeni azzal a szerencsétlen Magyarországgal...

Ekkor vette észre, hogy atyjaura teljesen kimerülve dől hátra a zöld selyem karosszékbe. Két karja mereven lóg le, és ujjai kísértetiesen ki- és becsukódnak. István gróf aggodalmas gyengédséggel simogatta meg az öregúr kék eres, elefántcsont színű, sovány kezét:

- Atyám, jobb volna talán, ha lepihenne.

Ferenc gróf a fejét rázta:

- Még nem. Azt hiszed, hogy pihenni akarok? - csattant fel hirtelen minden átmenet nélkül, mert mindig haragra lobbant, ha észrevette, hogy gyenge és öreg. - Biztosítlak, István, hogy még jó néhány esztendeig élek, mert meg akarlak tanítani téged az igazságra.

Igazság, igazság!... István szerette volna megkérdezni, hogy igaza van-e például Lichnovszky hercegasszonynak, amikor őt alávaló nőcsábítónak és erkölcstelen gazfickónak tartja? Nagyon jó volna ezt megkérdezni! Csak ne félne annyira a felelettől.

Az öreg grófnak amúgy is nagy és a szívbajtól kimeredt szeme még jobban kitágult, és merően nézett maga elé, le a berakott mívű fényes tölgyfapadlóra.

- József császár szívesen segített volna a magyarok baján, ha... no de mindegy... József császár meghalt, és jött utána... hallottál te, Stefferl, valamit arról a sötét emberről?

- Kiről? - kérdezte István gróf elpirulva, mert nagyon keveset tudott a közdolgokról.

- II. Lipótról beszélek - suttogta az öreg, és megint félősen körülnézett.

István megörült, hogy erről legalább valamit hallott.

- De Lipót legalább megkoronáztatta magát.

Ferenc gróf gyulladt, gennyes szemét törölgette.

- Eredj csak fiam a másik szobába, nézd meg, be van-e ott zárva az ajtó? Nincs az ajtó előtt senki? Nézz ki a folyosóra. Na! Hát hallgass ide. Én akkor már túl voltam az élet delelőjén. Abban az esztendőben, édes fiam, Stefferl, amikor születtél, éppen országgyűlést tartottunk Budán. Az alsótáblán csupa jakobinus ült, akik elérkezettnek látták az időt, hogy Werbőczi alkotmányából kifejlesszék a természetjog, észjog és az assemblée nationale szabályai szerint az új magyar alkotmányt.

- Talán igazuk is volt - susogta maga elé önfeledten István.

Az apa csontos, bütykös, alabástromszínű kezét felemelte.

- Igazság ide, igazság oda, az volt a baj, hogy a király és a nemzet megint hadilábra került egymással szemben.

- Ki volt a hibás?

Az öregúr most már, úgy látszik, megtalálta az előbbi kérdésre való feleletet.

- II. Lipót megfizetett bérencekkel fertőzte meg a szabadkőműves-páholyokat, az országgyűlés két házát, a vármegyét és a hivatalokat.

- Idegenekkel? - kérdezte István, akit kezdett a dolog érdekelni.

Az öreg gróf reszkető keze, amelyen a gyűrűs- és kisujjak szüntelen ki- és becsukódtak, most hirtelen ökölbe szorult:

- Jegyezd meg magadnak, István, hogy a farkasnak legnagyobb ellensége a farkas. Sohasem jutottunk volna oda, ahol vagyunk, ha a császár nem talált volna magyarokat, akik a saját fajtájukat rendjelért, potom fizetésért, nyomorult nyugdíjért, címért vagy földbirtokért, mint

Júdás a Messiást harminc ezüstpénzért, a latrok kezére nem adják. Volt ezek közt horvát bán, tábornok, letört grófi gavallér, egyetemi tanár, boltos, szatócs, nők is voltak, főúri hölgyektől utcalányokig... Kedves fiam, István, jegyezd meg magadnak, hogy Martinovics Ignác, akit a Vérmezőn kivégeztek, a magyar jakobinus, akit együgyű magyarok manapság mint mártírt ünnepelnek, az a hitehagyott barát, istentagadó szabadkőműves, az is a bécsi kormány fizetett kémje volt...

István gróf felcsattant:

- Hát akkor ebben az országban nem érdemes élni!

Az öreg gróf tiltakozva hadonászott kiaszott karjával:

- Csakhogy azt nem bízta ám ránk az Úristen. Hogyan akarsz te máshol élni, ha birtokaid, jószágaid, jobbágyaid a Fertő tava körül, a Duna-Tisza közén vagy Erdélyben vannak? Mi? Azt gondolod, hogy bérbe adod, vagy földjeidet gazdatisztjeiddel művelteted, s a jövedelmet magad után küldeted Londonba?

István gróf Karolinával kapcsolatban csakugyan ilyesmire gondolt, s most megijedt, hogy apja ezt nem tartja lehetségesnek. De az öreg gróf nem hagyta sokáig töprengeni:

- Csakhamar úgy járnál, mint barátaink és atyánkfiai, akik német vagy angol jószág-igazgatókra bízzák földjeiket, s maguk Bécsben költik el a jövedelmüket. Úgy járnál, mint Esterházy Miklós, aki egy átlag német fejedelemségnél nagyobb területet, valami hétszázezer holdat mondhat a magáénak, most mégis sequestrum alatt van, és tizenkétmillió forinttal tartozik a bécsi bankároknak.

István türelmetlen mozdulatot tett. Karolina, szegényke, ki tudja, milyen borzalmas szenvedéseken megy most át, mialatt ő a magyar alkotmányról cseveg. Nem, azt senki, sem ember, sem nép, sem ország, sem isten nem kívánhatja, hogy ő elfelejtkezzék Karolináról.

Az öreg gróf pedig nagy kínnal felemelkedett, egy fejjel magasabbnak látszott a valóságnál, és a hangja ércesen és velőkig hatóan dörgött:

- Hallgass ide, Stefferl! Mindenki tönkremegy, aki hűtlen lesz a földhöz és a paraszthoz, mert a föld csak annak terem, aki megműveli, s a paraszt csak annak dolgozik, aki szemmel tartja. Hallgass ide, Stefferl! Nekünk Magyarországban adott az Isten birtokot, mi nem élhetünk Franciaországban vagy Angolországban. Tetszik, vagy nem tetszik, Stefferl, mi magyarok vagyunk. És én büszke is vagyok erre, bátran megmondom mindenkinek. - Aztán hirtelen leesett a hangja. - Stefferl... mintha valaki a függöny mögött hallgatódznék.

István gróf szomorúan lehorgasztotta a fejét. Magyarok vagyunk. Ezt nem kell neki bizonyítgatni, ezt ő is sokszor érzi, de hogyan lehet Karolina nélkül magyar földön élni?...

- De hát egyáltalán lehet élni Magyarországon?

Az öreg gróf sokáig hallgatott. Elővette tubákosszelencéjét, mintha a burnóttól remélné, hogy agyát megtisztítja, és szétoszlatja kételyeit s aggodalmait. Aztán előrehajolt, és fiának is odakínálta.

- Köszönöm apám, én nem burnótozom.

Az öregúr egészen elkedvetlenedett, mintha arra gondolt volna, hogy ilyenformán, természetesen, nehezen fogjuk, édes fiam, egymást megérteni. Csalódottan zsebre tette a szelencét, és aztán intett, hogy István is közelebb hajoljon.

- Első dolog, hogy Magyarországon is európai ízlésű embernek való életet kell teremteni.

István grófnak felvillant a szeme. Ez már tetszett neki. Ő mindjárt bele szeretett volna fogni ebbe a munkába.

- De mi a tennivaló?

- Amit máshol meg lehet tenni, az a Lajtán túl sem lehetetlen. Amikor Angliában jártam - te István, neked is el kell oda menned és alaposan meg kell ismerned azt az országot -, sokszor gondoltam arra, hogy miért ne lehetne Magyarországon is angol mintára berendezkedni? Mi? Nem tudom felfogni, miért ne lehetne?

- De hol?... - kérdezte István.

Apja közbevágott:

- És Pest?

István gróf már megfordult Pesten, igaz, hogy csak átutazóban, de az is elég volt neki.

- Por- és sárfészek - legyintett megvetőleg, és eszébe jutott, hogy Karolina oda be sem tenné a lábát.

- Szép feladat volna e por- és sárfészek helyén ragyogó új várost építeni - folytatta bizonytalan hangon az öreg gróf. - Sokat olvastam Amerikáról... Nem kell mást tenni, csak amit szegény József császár akart.

- Kegyelmes jó apám mégis elhagyta a császárt - jegyezte meg halkan István gróf.

Az öreg gróf hirtelen felkelt, dagadt, fájós lábbal kitipegett, gondosan megnézte, hogy záródnak-e az ablakok, kiment a szomszéd szobába, s annak ajtaját bezárta, miután meggyőződött, hogy sem a függönyök mögött, sem a bútorok alatt nem rejtőzik kémkedő idegen vagy kíváncsi cseléd.

Az előkészületek láttára István grófnak hangosan dobogott a szíve. Illedelmesen, két térdét összeszorítva állt az egyik karosszék előtt, de legnagyobb erőlködéssel sem tudta megakadályozni, hogy a térde ne remegjen. Az apja, az öreg kegyelmes úr iránt - leveleiben mindig megadta neki ezt a címet - határtalan tiszteletet és szeretetet érzett. Ha kissé tompa és rekedtes hangja megszólalt, mintha a túlvilágról beszélne valaki hozzá. Ez az ünnepélyesség és titkolódzás valami misztikus ködbe vonta az alakját. Így érezhette magát a bibliai Mózes, amikor az Úrral beszélgetett.

- Mitől tart, apám? - kérdezte végül, mert már nem bírta ki a várakozás fojtó feszültségét.

Az öreg gróf egy csepp burnótot szippantott föl briliánsokkal kirakott aranyszelencéjéből, amelyet II. Józseftől kapott ajándékba. Aztán a túlvilági fojtott, rekedtes hang megkondult:

- Na, azt hiszem, biztonságban vagyunk. Sohasem tudhatja az ember... A császár jó ember, de bizalmatlan, és tele van rettegéssel. Mindent akar tudni, még a felséges asszonyt is figyelteti - szegény, beteg kis angyal, még ő is gyanús. Bizonyos, hogy énrólam is minden hónapban beadja Sedlnitzky gróf a rendőri jelentést. Rólad is, fiam. Nem burnótozol?

- Köszönöm, nem.

- Hja igen, te már inkább a dohánnyal mérgezed magad. Na mindegy. Azért megérthetjük egymást. Mit is mondtál előbb?

- Azt, hogy drága apám mégis elhagyta a császárt.

Az öregúr szinte eszelősen nézett szét maga körül. Gyűrűs- és kisujja a jobb kezén ijesztően ugrált. Látszott rajta, hogy amit mondani akar, egész belsejét felkavarja. Szeméből halálos rettegés, de valami elszánt harag lobogott.

- Persze hogy elhagytam.

- De miért, az isten szerelmére?

- Mert nem volt igaza. Sem neki, sem Rousseau-nak, sem a francia forradalomnak, sem Metternichnek.

István gróf a fejéhez kapott:

- Hogyan, drága apám? Hiszen előbb éppen az ellenkezőjét mondotta.

Ferenc gróf legyintett:

- Az ellenkezőjét? Mindegy. Ma az ellenkezője igaz, holnap az ellenkezőjének ellenkezője. II. József is csak azt cselekedte, amit én. Ő is elhagyta a császárt, a felvilágosult abszolutistát, a fiziokratát, a Rousseau-tanítványt, II. Józsefet. Mert ő is rájött, hogy igazság csak egy van.

Az öreg gróf arca most fenségessé és ijesztővé vált, s most csakugyan olyan volt, mint Mózes, aki isteni küldetésének tudatában kinyilatkoztatást akar tenni, felállt, és két karját szétterjesztette.

- Igazság csak egy van! - ismételte aztán csengő hangon. - Az Isten igazsága. Ide hallgass, István! Az igazság ott van, ahol az Isten..

Az igazság ott van, ahol az Isten... István gróf néhány perccel előbb még úgy gondolta, hogy az igazság Karolina lábánál van. Karolina... be kell vallania, hogy Karolina nem az életet jelenti, hanem... Van egy olyan csúcspontja a szerelemnek, amely sok tekintetben hasonlít az elmebajhoz. Ezt túl sokáig semmiféle ember nem tudja megfelelő hőfokon tartani. De nincs is rá szükség. A nagy lelki forradalom után kell következnie a megállapodásnak. A szerelem olyan, mint egy háború, amely után ki kell békíteni a meghódított lelket. Karolinát el kell felejteni. Majd jöhet még az életben egy másik Karolina, aki mellett nemcsak megőrülni, de tiszta, szép munkában élni is lehet. Nem kell okvetlenül elvetemült és aljas embernek tartani azt, aki életében egyszernél többször is átesik ezen a nagy megrázkódtatáson. Az embernek nemcsak a teste, hanem a lelke is fejlődik, eléri az érettség tetőpontját, és az öregség lejtőjén lassan leereszkedik az elmúlás szelíd völgyébe. Ötvenesztendős korában nem ismerünk rá a saját húsz-, vagy harmincesztendős énünkre. Mint ahogy testünk egyetlen sejtje sem marad bennünk változatlan, akként a lelkünk is átalakul, és idővel tökéletesen kicserélődik. Az ember más téren talál magának kárpótlást és vigasztalódást. Miben? Abban az egyetlen, örök és legmagasabb igazságban, amelyről édesapja beszél.

Az öreg gróf kinyújtotta vastag gyolcsokba takargatott beteg, dagadt lábát és felszisszent:

- Fáj.

István gróf önkéntelenül felugrott:

- Hívassam az ápolónőt? Vagy doktorért küldjek?

- Várj még egy kicsit. Fogd meg a lábamat. Így ni. Jó. Tedd a zsámolyra. Nagyon sok benne megint a víz. Mondd, Stefferl, tudod te, hogy mi a vízibetegség?

- Apám, édesapám!

- Az orvosok sem tudják. De mindegy. Egy csak a fontos. Az Isten igazsága. Azt mondtam, István, hogy Istennél keresd az igazságot.

István gróf szíve is reszketett.

- De hol találom meg az Istent, kegyelmes jó apám? A császári udvarban, a francia forradalomban, Metternich külügyminiszteri hivatalában, a szent szövetségnél, a magyar országgyűlésen, az ötvenkét magyar vármegye tanácstermében, a Werbőczi-féle Corpus Jurisban, a könyvekben vagy a józan ész logikájában?

Ferenc gróf összekulcsolta a kezét, mintha imádkoznék:

- Emberben és világi tudományokban, törvénykönyvekben éppúgy nem, mint a nép, a paraszt, a tömeg szájában, amelyről azt hazudják, hogy rajta keresztül az Isten beszél. István, nekem ne beszéljen senki addig nemzetről, nemzetiségről, alkotmányról, sarkalatos törvényekről, hazafiságról, ameddig nem emelkedik fel a keresztény tökéletesség magaslataira. Ez az egyetlen törvény. Ez az egyetlen fontos, a többi mind csak locsogás, vergődés és hánykolódás. Keresztény katolikus módra tökéletesíteni kell magunkat, mert addig erkölcs nincs, addig nincs haza és nincs nemzetiség.

Az öreg gróf utolsó szavait már elnyelte a zokogás, és István gróf féltette, hogy elveszíti eszméletét, és lezuhan a székről. Letérdelt eléje, átölelte, és a könnyeik összefolytak. Egyik sem tudta volna megmondani, hogy öt másodperc telt-e el így, vagy egy hosszú félóra. Közben egy-egy lihegő szó szakadt ki az öregúr melléből:

- Na, most meggyóntam neked... vigyázz, és imádkozzál értem... isten veled... dolgozzatok és tökéletesedjetek... István, én erre egy élet végén jöttem rá... én már nem tudok semmit megvalósítani... de te most kezded az életet, te készen kapod az igazságot... Isten veled István, vigyázz magadra, isten veled...

Aztán a fia karjába ájult. István gróf felemelte a megnyomorodott, végtagjaiban felpuffadt, sárga, öreg kis testet. Elvitte a másik szobába, és ráfektette a mindig nyitott ágyra. Aztán becsengette az ápolónőt, és édesanyját hívatta a szenvedőhöz.

Aznap feladták az öreg Széchényi Ferenc grófnak a halotti szentségeket. Hofbauer Kelemen, a szent szerzetes egész hajnalig imádkozott a beteg lábainál.

István gróf egész éjjel fel és alá járkált a szobájában.

Agyát a Karolina-eset borzalmai és atyja vallomása - amely úgy hatott rá, mint egy trónjáról lelépő fejedelem politikai végrendelete - egymáson keresztül-kasul szövődve, rettenetes cikázásban gyötörték a végkimerülésig.

Reggeltájt félholtan dőlt le az ágyára. Aludni akkor sem tudott, csak elnyúlt valami nehéz kábulatban. Tehát el kell mennie Bécsből. Karolina... Milyen csodálatos dolgokról beszélt a szegény öreg beteg... De Karolináról egyetlen szót sem... Mennyire feltárta a lelkét... és Karolinát meg se említette... Vagy a Karolina-esetről éppen ez volt a mondanivalója?

Annál többet és nyíltabban beszéltek Karolináról és István grófról a Lichnovszky házban. Az öreg Károly herceg ugyan már végső küzdelmeit vívta a halállal, a Karolina-eset azonban az egész család minden tagját jobban érdekelte, mint az öregúr haláltusája. A Thürheim lányok titokban örültek, lady Selina átkozódott és tombolt, Eduard herceg pedig megesküdött, hogy az unokanővérén ejtett sérelmet fegyverrel fogja megtorolni. Ezt Christiane hercegasszony is helyeselte. Olyannak látta az esetet, mint egy középkori istenítélet anyagát, és büszke volt arra, hogy éppen az ő fia, a párbajhős, a rettegett bajnok szolgáltatja az isteni igazság-szolgáltatást ebben az istentelen ügyben. Eduardnak azonban még nem volt kezében minden bizonyíték, amelynek alapján lesújtson a gonosztevőre. Végre is Schwarzenberg tábornagy

csak annyit mondott, hogy nem mondott semmit. Ez ugyan elég sokatmondó mentegetődzés, de még nem bizonyíték. Azt sem tudta senki, hogy voltaképpen mi is történt Stefferl és Karolina között; a fiatal Széchenyi gróf sokszor úgy beszél, mint egy mámoros vagy holdkóros fantaszta; előadásában túloz, és szereti kiszínezni a legszürkébb dolgokat; szertelensége nemcsak tetteiben, de szavaiban is sokszor elképeszti a barátait. De nem is erről van szó. Stefferl fecsegett, Stefferl eldicsekedett és - Stefferl egyáltalán kihívó, hetyke, utálatos fickó, akit egyszer már meg kell leckéztetni.

Eduard herceg tehát elhatározta, hogy tisztázza a dolgot. Megtudta, hogy Stefferl a Római Császárhoz címzett fogadó egyik különtermében búcsúzik a barátaitól nagy dőzsölés közepett, mint ahogy a Schwarzenberg herceggel való beszélgetése óta egyebet sem tesz, mint részegeskedik. Eduard herceg felkereste. Ő is ivott vele. Az egész társaság csupa katonatiszt, porosz, francia, osztrák, valamennyi részeg. Duhajkodás, kártya, versenyivás, rettenetes zaj. A napóleoni háborúkban lefolyt ütközetekről, parancsnokokról, fegyverekről, lóról, kártyacsatákról, asszonyokról, kalandokról van szó. Eduard herceg elérkezettnek látja az időt, hogy „tisztázza a dolgot”.

István gróf valami kalandot mesélt el dadogó nyelven, réveteg szemmel, pirosan a bortól és fáradtságtól. Csapzott haja homlokába lógott, és homlokán a mozgékony bőr nevetséges módon ráncosodott fel a haja tövéig s le a bozontos szemöldökéig. Most csakugyan olyan volt, mint egy krampusz, aki a kisgyermekeket ijesztgeti; Lichnovszky herceg feléje fordult, vállára tette a kezét, és elhallgattatta:

- Stefferl, te megint dicsekszel.

A fiatal kapitány nevetett. A herceg azonban nem vette tréfára a dolgot:

- Stefferl, te sokszor olyan hódításokkal is dicsekszel, amelyek nem történtek meg.

- Ez nehéz dolog volna...

Lichnovszky most már végére akart járni a dolognak:

- De lovagias ember a valóságot sem mondja el, ha olyan hölgyről van szó... aki...

A kapitány vérvörös arccal felugrott, és öklével az asztalra vágott. Most kezdte érteni, hogy mire céloz ez a nagy, lomha, kopasz zenebohóc. E pillanatban úgy érezte, hogy semmi sem fontos előtte, sem császár, sem apa, sem család, sem élet, sem halál, csak a becsület és egy asszony becsülete, amely az ő együgyű, gyermekes jóhiszeműsége miatt veszendőbe ment. Itt az alkalom, hogy jóvátegye, amit vétkezett. Ez a jóvátétel szörnyű és véres tragédia lesz. Undor és düh rázta meg egész testét. Ez a hitvány, alávaló barom meri őt kérdőre vonni? Hát jó, ő felelni fog, de ez a felelet örökre elnémít mindenkit Bécsben, aki üldözőbe venni merészelné. Hátsó zsebéből pisztolyt rántott ki... de a társaság tagjai nyomban rárohantak, kicsavarták kezéből a fegyvert, a dühöngőt átnyalábolták és hazavitték.

Másnap a titkosrendőrség jelentést tett a botrányról Metternichnek.

21

Mint a francia királyi családnak Versailles-ban, úgy az osztrák császároknak is volt Bécsben labdaházuk, s a térnek, ahol ez a régi, fedett csarnok állott, Ballplatz a neve. Ott emelkedik a háromemeletes kancellári palota. Szürke márvány homlokzata s kifelé görbülő kovácsoltvas ablakrostélyai mögött néhány esztendő óta Metternich Kelemen Lothar herceg külügyminiszter és főkancellár, Ferenc császár legbizalmasabb szolgája és barátja intézi Európa

sorsát. A kongresszus óta nyilvánvalóan itt van a világ közepe, itt van az az archimedesi pont, amelyről Napóleon világbirodalmát sarkaiból kimozdította egy finom, szőke, kék szemű, elegáns és karcsú diplomata, aki a saját legőszintébb vallomása szerint mindent szeret ebben az életben - asszonyt, szerelmet, szobrot, képet, zenét, tudományt, irodalmat, pezsgőt, virágot -, csak egyedül a diplomatizálást, a hivatalszobát, az aktákat, a kormányzatot és a közigazgatást nem. Ez az ember most negyvenegy esztendős, sohasem fekszik le hajnali három óra előtt, és délelőtt tizenegy órakor mindig elátkozza Napóleont, az európai egyensúlyt s a világrendet, hogy ezek miatt ki kell szállnia baldachinos, dagadó pihepárnás, csipkés ágyából. Metternich herceg Rajna menti német, erkölcsi és szellemi mivoltában sohasem tudott igazán osztrákká vedleni. Az apja is diplomata, szabad szellemű nagyúr, fanatikus nacionalista, vénségére is javíthatatlan nőbarát, könnyelmű és tékozló világfi, ő maga csak apjának tökéletesített kiadása; a német fejedelmi udvarokban és Angliában járta ki a diplomácia iskoláját. Pályáját, mint valami magasba törő, nyílegyenes utat, jobbról és balról őrt álló asszonyok sorfala között futotta meg. Húszéves korában Brüsszelben egy gyermekleányka, Marie Constance de la Force volt első nagy szerelme; azóta mindig valóságos háreme van a földkerekség legragyogóbb asszonyaiból. Szinte csodálatos, hogy ezalatt ráért hajtóvadászatot rendezni a nagy korzikai vadra, bekeríteni és elejteni őt - mint ahogy hiú, de enyhe dicsekvéssel, mosolyogva maga szokta említeni.

A kancellár déli tizenkét órára adott kihallgatást Széchenyi István gróf lovaskapitánynak.

István gróf már látta életében egyszer vagy kétszer Metternichet, s mindig ámulattal töprengett azon, hogy egy ilyen fiatal, szinte nőiesen mosolygó és kacér udvari ember nemcsak Napóleon lángeszén, hanem ami még több, az osztrák, orosz, angol, porosz diplomaták és hadvezérek dőreségén is tudott diadalmaskodni. Mialatt a landstrassei házból a Ballplatzra hajtatott, kissé mámoros fővel, a szorongás és hetykeség pillanatról pillanatra váltakozó hangulatában, szomorúan és dacosan a Karolinától való elválás kényszere miatt, már csaknem mindent elfelejtve, amit az apjával való hosszas beszélgetés alatt korszellemről, forradalomról, magyar közdolgokról és a Széchényiek hivatásáról hallott - iparkodott felkészülni a kancellár részéről várható kemény és gőgös rendreutasításra, amelyet ő keményen és gőgösen fog visszautasítani, még ha ezzel tönkretenné egész jövendőjét is. Maga előtt is szégyenkezett, hogy a háborúk alatt Metternichet és Schwarzenberg herceget tartotta a világ legnagyobb embereinek, most mind a kettőben csak megvetésre méltó császári cselédet, hitvány és jellemtelen tökfilkót látott. Schwarzenberg herceggel szemben erre minden oka megvolt; de Metternich nem bántotta soha. Mindegy. Őt is utálja, mégpedig éppen amiatt, amiért eddig leginkább csodálta: lebilincselő modora, szellemes és finom iróniája, hódító és nagyúri fellépése miatt; ezekkel az előnyökkel ő, a maga alárendelt helyzetében, zavart és kusza fiatalságával ezen a kihallgatáson aligha tud majd megmérkőzni. Ami azt illeti, nem sokat tud róla, sem jót, sem rosszat, s azt a keveset is a fiatal Esterházy Pál hercegtől hallotta Dijonban, amikor mint futártiszt az ott táborozó Ferenc császárnak megvitte a párizsi bevonulás hírét. Emlékszik, hogy Esterházy herceg akkor elnevezte Atlasznak, akinek vállán Európa békéje nyugszik, prófétának, akinek rendszere egy a világrenddel, a kor legnagyobb lángelméjének, Napóleonnál is nagyobbnak, mert Napóleon csak Európát tudta leigázni, de ő leigázta magát Napóleont. Ostobaság! Napóleon és Metternich! Hogy lehet ezt a két embert összehasonlítani! Ámbár meg kell adni, hogy ez a kék szemű, szőke fürtű, puha, fehér kezű dandy volt az egyetlen ember, aki Napóleonnal, mint egyenrangú fél tudott tárgyalni. El kell ismerni azt is, hogy bátor és büszke legény. Amikor Napóleon egyszer az ő faragatlan szokása szerint megfogta a harminceszten-dős diplomata fülét, s rárivallt, hogy: - De hát voltaképpen mit is akar tőlem az ön császárja? - Metternich így felelt: - Elsősorban azt, Sire, hogy több tiszteletet tanúsítson a követe iránt! - Vajon hasonló esetben - gondolta István gróf - hogyan tudta volna ő megállni a sarat? Elpirult,

s ezért még csak erősbödött benne a gyűlölet a kancellár iránt. Esterházy herceg azt is elmesélte, hogy amikor Napóleon bemutatta Metternichet a húgának, Karolinának, a későbbi nápolyi királynénak, fülébe súgta, hogy „ezt a tökfilkót kezelje barátságosan, mert szükség lesz a szolgálataira”. Nos, ez a tökfilkó alaposan elbánt nemcsak Karolinával, hanem magával a császárral is. Utálatos fickó!

István gróf valamivel tizenkét óra előtt a kancellár előszobájában állott, s pont tizenkettőkor bebocsátották őt a dolgozószobába. Csak Bagration hercegnőnél csapta meg orrát ilyen átható, és mégis gyengéd, tavaszi virágillat. Az ablakok előtt, a bútorokon és oszlopokon egzotikus virágok illatoznak, mint valami télikertben. Maga a dolgozószoba hosszú és keskeny, és kiállítási teremhez hasonlít, amelyet egy gazdag gyűjtő telezsúfolt annyi műremekkel, amennyit bútorban, szőnyegben, képben, szoborban össze tudott szedni. A falat skarlátvörös selyemkárpit burkolta. Ugyanebből a szövetből való drapériák, függönyök és bútorhuzatok fénye ragyogott az ablakon beömlő napsütésben. A herceg egy óriási paliszanderfa íróasztal mögül állt föl, és két lépést tett előre a belépő felé. István gróf elszédült e pazar pompa és nőies finomság láttára. Hát ilyen szobában, ilyen ember igazgatja Európa sorsát. Szegény Európa!

Európa sorsáról egyébként István gróf vajmi keveset tudott. A bajor király előszobájában hallott egyet-mást a kongresszus napirendjéről. Sokat emlegették, hogy Napóleon új térképet rajzolt arra a földrészre, amelyet Európának hívtak, s most a kongresszuson ezt az új térképet le fogják törölni, és nagyjából helyébe rajzolják a régit. Egy angol barátja ugyan azt mondta, hogy régi és új térkép, legitimitás, restauráció tulajdonképpen csak üres szólamok, és amiképpen Európa népei nem sokat nyertek azon, hogy Napóleon új országhatárokat és új királyokat csinált, szintúgy nem sokat vesztenek, ha most Napóleon helyett Sándor cár vagy Metternich sakktábláján tologatják őket ide vagy oda. Az egész dolog a fejedelmi családok magánügye csak. A népeket senki sem kérdezi meg, hogy milyen uralkodó alatt akarnak katonáskodni, adót fizetni, robotolni vagy éhen halni. Abba sincs beleszólásuk, hogy milyen alkotmány vagy kormányforma alatt akarják orrukkal a földet túrni. Talleyrand-okról van szó, és főképpen Metternich hercegről, aki most itt áll gondosan bodorított szőke tincseivel, amelyek kissé a homlokába lógnak, finoman rajzolt, keskeny, de duzzadt ajkával, puha állával, roppant magas gallérjával, arany gyapjújával, és húszféle árnyalatú, de mindig ajkán lebegő mosolyával. Igaza van az angol lordnak, és igazuk van a jakobinusoknak.

A herceg kezet nyújtott:

- Sok szépet hallottam önről, kedves grófom.

- Főméltóságod...

- Tudok mindent. Ne fárassza magát. Őszintén sajnálom. Nem, ne mentegetőddzék. Én is voltam valaha fiatal és meggondolatlan. Tökéletesen bele tudom magamat képzelni az ön helyzetébe. Nem ön a hibás. Schwarzenberg herceget sem szabad elítélni. A tábornagynak eljárt a szája. Katonák sokszor fecsegnek. A katonák csak a harctéren tudnak eligazodni. Már amelyik tud. Szinte azt mondhatnám, hogy megható az a közlékenységi kényszer, amellyel ön a tábornagy előtt kiöntötte lelkét.

- Hercegséged tehát...

- Nem, ne magyarázza. Minden valamirevaló, tiszta lelkű férfiban él ez a természetes ösztön.

- De én...

- Ön szenvedett, és meg akart szabadulni szenvedéseitől. Ön panaszkodott, és nem dicsekedett. Ön gyónt, de ezentúl csak az Isten szolgájának gyónjon. Nagy és tragikus tanulság önre nézve, kedves kapitányom.

- Herceg úr...

A kancellár intett, hogy hallgasson. Aztán végigsimította szép fehér homlokát, és néhány pillanatig egy kis bronzszobrocskára függesztette tekintetét, amely a hattyúval szeretkező Lédát ábrázolta.

- Férfiak vagyunk, beszéljünk magunk közt őszintén - kezdte meleg mosolygással, de kissé leereszkedően. - Ne tagadjuk, nekünk szükségünk van az asszonyokra. Ön természetesen úgy mondaná ezt, hogy szüksége van a szerelemre. Hát legyen. Néha az ember csakugyan megbolondul. Olykor-olykor megjelenik egy nő, és átsuhan az életünkön, mint ahogy a tavasz jön és elillan, és a földön valami édes szívfájdalom illatát hagyja maga után. Ez történt önnel...

- Herceg úr...

- Kérem, szükségtelen... Velem is megtörtént nemegyszer... Majd ha több időnk lesz, erről bővebben is elbeszélgetünk. A szerelem csak ünnepnapi szent áhítatosság; hétköznapokra ott vannak a kis nők, a maguk érzéki szépségével és buja ölelésével - úgy szerelmeskednek, mint ahogy vacsoráznak; mindig készenlétben állnak, hogy megtegyék nekünk, amit nem is akarnak, és akarják, amit nem is tudnak megtenni nekünk. Ők arra valók, hogy az érzékeinket kielégítsék, de a szívünket épségben hagyják. Önnek pedig most az a baja, hogy a szíve tele van, de az érzékei éhesen maradtak.

- Főméltóságod...

- Nem, nem, ne nézze a dolgot olyan tragikusan. Elhiszem, ön most nagyon szenved. És a botrány... természetesen... ön rémképeket lát. Pedig tudjuk, minden csoda három napig tart. A Rasumovszky házban ugyan keményen elítélik, és Lichnovszky hercegné veszedelmes asszony. No, de majd megbékül. Remélem, a császár nem veszi nagyon szigorúan. Erről majd Schwarzenberg gondoskodik. Rá nézve kínosabb az ügy, mint önre, kedves grófom. Hogy van a kedves atyjaura? Remélem, jól. Mondja meg neki, hogy mindig nagy tisztelője voltam, és alig várom az alkalmat, hogy ezt személyesen is közöljem vele. Gyönyörű jellem, valódi érték, tiszta minőség, klasszikus tökély. Hiszem, hogy ön méltó lesz hozzá.

- Köszönöm, herceg úr...

- Ah, még nem végeztünk. A baj megtörtént, ön nem ártatlan egészen, és nem minden ember olyan megértő, mint én. A közvélemény kegyetlen fenevad, a legerősebb ember is jól teszi, ha szükség esetén koncot vet neki. Ebben nincs semmi férfiatlanság, ez egyszerűen az okosság követelménye.

István grófot a kancellár lágy baritonja, mint valami halk zene, egy pillanatra elkábította. Megtisztelve érezte magát e bizalmasság által, és réveteg szemmel tekingetett körül, pillantása megakadt egy-egy gyönyörű képen, és mély lélegzettel szívta magába a rózsák illatát. De nyomban kijózanodott, amikor a közvéleményről hallott, a fenevadról és a megértésről, amellyel a herceg kegyeskedett neki megbocsátani. Hogyan is lehetett olyan együgyű és gyáva, hogy idejött egy Metternich Kelementől erkölcsi leckéket venni, mint valami éretlen tacskó az iskolamestertől? Metternich Kelemen mer neki beszélni szerelemről? És a bécsi társaság meri őt elítélni a szerelme miatt? Metternich, aki a Bagration hercegnőtől született leányát bevitte a családjába, s a bécsi társaság, amely elragadtatva magasztalja Metternichnét, a csúnya, de okos és független Kaunitz Eleonórát, hogy ezt megengedte? Metternich, aki viszont fenséges megértéssel tudomásul vette, hogy hetedik gyermekének nem ő, hanem bevallottan marquis de

Moustier az apja, s a bécsi társaság, amely ezért a kancellárt mint az elnéző lovagiasság mintaképét dicsőíti? Hát ennek az embernek mindent szabad, neki pedig minden fiatalos csínytevését, minden ballépését olyan mértékkel mérik, mintha rablógyilkosságot követett volna el? Ezt az illatos és kikent piperkőcöt senki, még a császár sem meri elítélni, őt pedig minden semmirekellő, pimasz Lichnovszky megleckéztetheti? Na hát ezt nem tűri tovább, és alaposan megmondja a magáét Metternichnek.

Ebben a pillanatban azonban a kancellár kinyitott egy albumot, és maga mellé intette Istvánt.

- Szereti ön a rézkarcokat? Én valósággal bolondja vagyok a grafikának. Ha egyszer meglátogat az otthonomban, megmutatom önnek a gyűjteményemet. Ezt most vettem Artariától. Na, mit szól hozzá? Elragadó, mi? Micsoda erő, a fény és árnyék micsoda félelmetes harca! Látja, ez a Rembrandt, ez az én emberem. Amikor a lipcsei csatát megnyertük, nem voltam olyan boldog, mint amikor ezeket a karcokat megkaparinthattam.

István gróf hamarjában nem tudta, hogy ez a kancellár részéről merő szenvelgés-e, vagy pedig csakugyan a világ legnagyobb dolgának tartja Rembrandt rézkarcait. Micsoda ember ez? Nézte Metternichet, amint okos, tengerkék szemei az elragadtatástól ragyognak, és tekintetével végigsimogatja a sárgára avult papírlapokat. Micsoda isteni nyugalom és derű mosolyog ebben az emberben!

Hát ha még azt is tudta volna, hogy Metternich most itt a bécsi kongresszuson majdnem akkora harcot vív a barátaival és szövetségeseivel, mint nemrég Napóleon marsalljaival! Ennek az embernek csak voltaképpen Esterházy Miklós és Pál és Liechtenstein Károly hercegek állnak az oldalán, valamint az angol követek, ez utóbbiak is csak politikából, mert egyetértenek vele, hogy Oroszországot nem szabad beengedni Európába. Meg hát természetesen a császár, aki babonás hittel ragaszkodik hozzá - de a császárné, az angyali Mária Ludovika, a főhercegek, még József, a magyar palatinus is telve vannak iránta gyanúval és ellenszenvvel. Stadion, az előbbi kancellár megfojtaná egy kanál vízben. Stahrenberg herceg társasága, a Hohenzollernek, Lobkowitzok, Salmok, Ditrichsteinek, Auerspergek, Fürstenbergek, az öreg Golloredo, a hatalmas Wrbna lenézik és gyűlölik, és a pápa követe, Consalvi kardinális azt mondja róla, hogy Európára nézve nagyobb veszedelem, mint amekkora Napóleon volt. Evangelisti prelátus megesküszik, hogy a kancellár nemcsak hogy pogány, de mint Ízisz, Ceresz és a szabadkőműves misztériumok főpapja valósággal az Antikrisztus követe a földön. És az Antikrisztus követe most Rembrandt rézmetszeteiben gyönyörködik, és ahogy ott ül, két ablak között, a beözönlő napsugár fényében, szinte szerafikusan szép lesz szüntelenül mosolygó arca.

István gróf bármennyire is erőlködött, már nem tudta annyira gyűlölni Metternichet, mint amennyire óhajtotta volna. Azt azonban elhatározta, hogy minden kertelés nélkül megmondja neki a magáét. Bele is kezdett:

- De én...

- Csak semmi lovagiaskodás, semmi katonás dac. Én már tudom, hogy mit kell önnek tenni.

- Főméltóságod...

- Csak semmi ellenkezés. Ne úgy vegye, hogy most a kancellár beszél egy lovas kapitánnyal. Itt most mintha apa állna szemben a fiával.

- Ó...

- Ezzel is csak azt akarom megmutatni, hogy bízom önben. Ön kényes feladatot kap. Nápolyba megy az én megbízásommal. Joachim király és Karolina királyné... miért rázkódott

össze?... Ah, már értem, Karolina... hát a neveknek vannak ilyen titokzatos találkozásaik... ez a nevek misztériuma... bennem ugyan semmiféle hajlandóság nincs az érzék feletti dolgokhoz, én reális ember vagyok, egész működésem olyan reális, mint a kétszerkettő, de a nevekben határozottan van valami misztikum... - de nem erről van szó. A helyzet Nápolyban nagyon nehéz. Murat Joachimról az ember sohasem tudhatja biztosan, hogy lelkében a királyi trónhoz való ragaszkodás vagy a Napóleon iránt való hála erősebb-e. És a királyné... szép, okos és kitűnő asszony... végre is legkisebb és legkedvesebb húga a császárnak, a helyzete kínos. Szemmel kell tartani őket. Én ugyan legjobban azt szeretném... no mindegy... az ön feladatát majd részletesen megkapja az osztályfőnöktől. Ne feledje el, a nápolyi udvar önre nézve nemcsak hivatalos ténykedés színhelye lesz, de valóságos lelki gyógyintézet. Karolina királyné elragadó; ott van most az angol trónörökös felesége is; érdekes, viharos életű, nagyon izgató asszony. A nápolyi udvar önnek mindennap új meglepetést nyújt, és ön egyszer még hálás lesz nekem, amiért alkalmat adtam, hogy megismerje. No most, azt hiszem, megértettük egymást. Én legalább tökéletesen megértettem önt. Kedves barátom, nyugodtan rám bízhatja magát. Ön nekem nagyon rokonszenves, és gondom lesz önre.

- Köszönöm, de...

A kancellár ekkor minden átmenet nélkül megkérdezte:

- Tudja ön, kedves grófom, hogy mennyire gyűlöl engem az orosz cár? És mit gondol, mit adna azért a porosz király, ha holnap egy Napóleon-imádó öreg gránátos lepuffantana? Ismeri ön Talleyrand herceget? Ajánlom, hogy mindig óvakodjék a sánta emberektől. Tudja ön, hogy a kongresszuson hogyan emlegetnek? Ministre Papillon, Scapin de la Diplomatie, Comte de la Ballance - hallotta ön valaha ezeket a gúnyneveket? El tudja ön képzelni, hogy mennyire utál engem Humboldt, Stein vagy Capodistria?

István gróf megdöbbent. Metternich mintha csak leolvasta volna arcáról a gondolatait. Hogyan? Hát ez az ember belelát a mások agyvelejébe? Mondani akart valamit, de a mosolygó embert nem lehetett félbeszakítani.

- Ön azonban higgye el nekem, hogy ha mint ember beszélek, akkor szívem, lelkem az ajkamon van, és inkább meghalnék, semhogy valakit egyetlen szóval félrevezessek. Mint diplomatának természetesen néha alakoskodnom kell. Az ember és a diplomata, az két különböző lény. Minden emberben két lélek lakik, s mondhatom önnek, kedves grófom, hogy én jobban utálom magamban a diplomatát, mint Talleyrand vagy Humboldt.

István gróf szíve egészen átmelegedett.

- De hercegséged...

Metternich intett, hogy egyetlen szót sem!... Eltette a Rembrandt-féle rézkarcokat, felállt az íróasztalától, és selyemharisnyás lábát egymásra vetve, Istvánnal szemben mosolyogva leült egy karosszékbe.

- Valamit még elfelejtettem.

- Parancsoljon.

- Ön, ugyebár az 1813-iki hadjáratban, Prágában pihente ki fáradalmait. A Vörös Ház című katonai kórházban feküdt. Jól emlékszem? Ön ott elbeszélgetett bajtársaival, és többek közt fiatalos meggondolatlansággal olyan kijelentést tett, hogy Ausztria egy század eltelte után, minden győzelme dacára széthull, mert részei egyenlőtlenek, és mindinkább eltávolodnak egymástól. Ezt mondta, kedves kapitányom?

- Ezt.

- Szeretem, hogy ily katonás őszinteséggel bevallja. Önnek ez a magánvéleménye, az enyém pedig kereken az ellenkezője. Nem akarok vitatkozni önnel, csak éppen tudtára akarom adni, hogy előttem nincs sehol semmi titok. Nekem is megvan a dolgokról a magam véleménye, önnek is lehet, de kérve kérem - már csak atyjának, a nemes grófnak nyugalma érdekében is -, hogy az effajta magánvéleményeit tartsa titokban.

- De...

- Semmi, semmi, kedves kapitányom. Az ügyet a magam részéről ad acta tettem. Tehát semmi harag. Menjen nyugodtan Nápolyba, és... ah... jelentse ott a királynénak, hogy hódolattal gondolok rá, és mindig számíthat lovagias szolgálataimra.

- Herceg úr...

- Most pedig menjen békével, és vigyázzon magára a nápolyi udvarban. Karolina királyné még mindig veszedelmes asszony.

A herceg mosolyogva intett a szemével, mintha jelezni akarná, hogy vége a kihallgatásnak. A kapitány összeütötte sarkantyúját, de ekkor Metternich felkapta fejét, jobb kezének mutató-ujjával a levegőbe bökött, s még egy pillanatra visszatartotta Stefferlt.

- Igen-igen, mi rendben vagyunk. Ami történt, megtörtént, egyet azonban a lelkére kötök, kedves kapitányom. Most már legyen vége a komédiának. Lichnovszky herceg is megbánta, hogy goromba kézzel belenyúlt ebbe az érzékeny és kínos dologba, az ő fellépését a legnagyobb mértékben helytelenítem, és véleményemből nem csinálok titkot sem előtte, sem édesanyja, a tiszteletreméltó hercegasszony előtt. Tehát semmi lovagiaskodás, semmi párbaj, ezt önnek Schwarzenberg herceg, mint legfőbb katonai feljebbvalója, általam a leghatározottabban megtiltja. Értette, kedves gróf? Magyarázkodjanak ki atyafiságos módon, mint rokonokhoz illik, és aztán térjünk napirendre a dolog fölött. Megértette, gróf?

- Igenis.

A kapitány azonban ezt az igenist fogcsikorgatva és villámló szemekkel mondta. A fiatal oroszlán, mint aminek Széchenyi grófot a bajor király nevezte, behúzta karmait, és rettenetes erőfeszítéssel nyugalmat kényszerített magára, de egész lénye lángolt és tiltakozott férfiúi szabadságának meggátlása ellen. Metternichnek tetszett ez a magatartás, odalépett a kapitányhoz, és hosszan mosolygott, megrázta izmos, barna kezét.

- Kedves Stefferl - mondta neki lágy, behízelgő, férfiakat és asszonyokat egyaránt megejtő hangján -, kedves Stefferl, ha egyebet nem, nézd bennem az idősebb, tapasztaltabb embert. Én mondom neked, hogy ez így van jól, éspedig sógornőd, a grófné érdekében. Őróla van szó. Adieu, kedves Stefferl.

MÁSODIK RÉSZ

1

November 30-án utazott el Bécsből, december 10-én érkezett Nápolyba, március 4-én pedig meghallotta, hogy Napóleon kitört Elba szigetéről, s néhány száz katonával ismét Franciaország földjére lépett. - No, ez éppen az én kedvemre történt - gondolta szívdobogva. - Európa megint lángra gyullad, és én, Isten engem úgy segéljen, belerohanok a tűzveszedelembe. Ha egy kicsit kedvez a szerencse, ott veszekedem, s akkor rendben van minden. - Néhány nap múlva boldogan hallotta, hogy Murat Joachim király, Napóleon sógora ki akarja űzni az osztrákokat Itáliából - nem kell messze mennem a háború után, a háború idejött hozzám -, március 11-én megszökött Nápolyból, és szolgálattételre jelentkezett a milánói főparancsnokságnál. Innen levelet írt édesapjának - a levél könnyed, tréfálkozó hangja után dehogyis sejtette volna az öreg gróf, hogy fia majdnem öngyilkossági szándékból keresi a hadi szolgálatot -, április kilencedikén pedig már előőrsön volt Bolognától északra, Carpi mögött egy ritkás erdőszélen, dombok alján levő falucskában. Kezdetben mintha mindenki összefogott volna ellene abból a célból, hogy ne engedjék közel a tűzhöz. Schwarzenberg tábornagy - bizonyára apjának vagy nővéreinek közbenjárására - maga mellé hívta futárjának; nem ment; gyűlölte a herceget, aki szerencsétlenségének okozója volt, és félt attól a puha, nyegle semmittevéstől, amely a főhadiszálláson várt volna reá. Ezredében nem volt beosztása; látták, hogy egészsége gyenge, s a lelke tele van sötét keserűséggel, féltették a csapatszolgálattól - ő kierőszakolta; megvásárolta egy kapitánytársa századát, és belevetette magát a Carpi körül terjedő mocsaras erdőbe. Három napig szakadt az eső; ruhája elázott és ronggyá foszlott; nem volt egyetlen használható darab felszerelése; a lova kidöglött, másikat vásárolt, az meg felbukott vele, s ő sántikálva, véres arccal, zúzott izmokkal nyargalászott a fekete éjszakában, hogy ráakadjon Murat Joachim király hadseregére. Az olaszok két oszlopban meneteltek az Appenninek keleti lejtőjén a Pó vonala ellen. Az osztrák hadsereget annyira meglepte a Napóleon visszatérésével előállott új helyzet, hogy Firenze, Ferrara, Modena, Bologna kardcsapás nélkül lett Murat zsákmányává. Bianchi osztrák altábornagynak három hét kellett, hogy csapatait összeszedje, és a vecchiobellói hídfőnél ellenállást kíséreljen meg. Murat ekkor a Panaro, majd a Reno folyó mögé vonult vissza, az osztrák sereg meg Bologna felől folytatta az előrenyomulást a Chienti patak bal partján felfejlődő olasz sereg ellen: István gróf ekkor már a bolognai kórházban feküdt lázban, bekötött sebekkel, égő fájdalmak közepett. Tábornoka, Stahrenberg herceg megtiltotta, hogy részt vegyen a hadjárat további folytatásában; maga is érezte, hogy a halállal játszik, ha elhagyja a betegszobát. - Egy okkal több, hogy megszökjem innen - gondolta lázas aggyal, és feltette magában, hogy az első lehetséges alkalommal meg is szökik. Körülötte jobbról-balról sebesültek és betegek fetrengtek a hevenyészett kórházi ágyakon. Az első éjjel meghalt egy tiszt és kilenc közember, s ezt az apácák együgyű közlékenységgel elmondták neki. Maga is égő testtel hánykolódott. Láza percről percre magasabbra hágott, körülötte tehetetlen szánakozással álltak a felcserek és ápolónők. Félrebeszélt, és hol káromkodott, hol imádkozott.

- Karolina! - nyögte lázálmai között.

- Ez bizonyára a menyasszonya - súgta az apáca az orvos fülébe -, szegény kis katona!

És indítványozta, hogy papot hozassanak. A felcser káromkodott:

- Kerítsenek inkább egy dézsa jeget!

Jeges lepedőbe csavarták, és megtömték orvossággal. Ettől elkábult, és látszólag elaludt. Melle zihált és sípolt.

- Tüdőgyulladás - mondta egy beteg katona, aki a szomszéd ágyban feküdt. - Ezt már ismerem. Így kezdődik mindig.

Ő pedig mindezt hallotta és értette. A füle zúgott, nyilván a sok orvosságtól, de a lázas állapotot nem találta kellemetlennek. Meghalok - gondolta magában -, de hiszen ezért jöttem ide.

A szobában csend lett, csak a súlyos sebesültek nyögtek keservesen. De ez sem tűnt fel neki borzalmasnak. Úgy érezte, mintha valahova megérkezett volna. A Karolina-eset után tulajdonképpen nyomban főbe kellett volna magamat lőnöm, - gondolta egész nyugodtan -, de ez nagyon kellemetlen lett volna az öregeknek és Karolinának. Mégis jobb volt Istenre bízni a dolgot. Az Isten sokkal szebben és tapintatosabban tudja az ilyesmit elintézni. - Aztán hirtelen átsuhant az agyán minden, ami az utolsó három hónapban történt vele. Az egészben az volt a legrettenetesebb, ahogyan Karolina elbúcsúzott tőle. - Stefferl, azért én a tied vagyok, és a tied is leszek örökkön-örökké... - Egész életedben? - Csacsi! A halálom után is... És te? - Ő felelni akart, de Karolina megcsókolta a száját. - Te sem tudsz tőlem megszabadulni. Mindig, mindenhova elkísérlek. - Jó pajtásom leszel? - Karolina összeráncolta a homlokát, és nagy, meleg, sötétkék szeméből mintha túlvilági fény lobbant volna ki. - Nem - felelte keményen, és a fejét rázta. - Hogy gondolod ezt? - Az asszony pedig ünnepélyesen és titokzatosan, mintha valami esküszöveget olvasna, így folytatta: - Minden csókodban benne leszek; ott állok közted és a többi asszony között; mindig eszedbe jutok, valahányszor azt képzeled, hogy újra szerelmes vagy, és megkeserítek minden cseppet, amellyel akár testi, akár lelki szomjúságodat akarod eloltani. - Ezek a szavak nem ijesztették meg, sőt mámorba ringatták és megrészegítették. Hát akar ő valaha mást szeretni, mint Karolinát? Hát nem a legnagyobb gyönyör lesz elepedni az utána való vágyakozásban? Nevetett, és megköszönte ezt a fenyegetést. Karolina azonban nem tudott nevetni. Azt mondta: - A mi szerelmünk nem áldás, hanem átok. Mi még a síron túl sem tudjuk egymásnak megbocsátani, hogy szerettük egymást. - Ez megdöbbentette.

Már az utazás alatt kezdte észrevenni, hogy Karolina jóslata beteljesedik. Útjáról szép naplót akart írni Karolinának. De nem látott, nem hallott semmit, csak a maga lelkének fájdalmas panaszait, vitatkozásait és átkozódásait. Amikor elbúcsúztak, feltette magában, hogy új életet kezd: természet és emberkéz alkotta remekmű, Itália klasszikus földje és költészete lesz ezentúl a társasága, Karolina odaadta neki Dante, Boccaccio, Petrarca, Torquato Tasso szép olasz kiadásait, Goethe olaszországi útirajzait és Rousseau *Nouvelle Héloïse*-ét. Most be kell vallania, hogy a könyveket kezébe sem vette. Nem érezte az utazás gyönyörét, semmit sem látott a lombardiai tájak szépségéből, Velence képei és Firenze álmatag, öreg palotái halálra untatták. Karolina volt az agyában, a fülében, a szemében, Karolina elhomályosította előtte a napot, elállta a füge- és olajfás, ligetekre való kilátást, a Pitti-palotát és a csillagos eget. A Wörthi-tónál Goethe *Werther*-je jutott az eszébe, akinek sorsa annyira hasonlatos volt az övéhez; egy fogadóban pénzt váltott, és a kocsmárostól ezüstöt kapott, amelyet Paolónak hívtak. Paolo. Pál. Testvérbátyja neve. A másik pénzdarabra ez a név volt vésve: Karolina. Mi ez? Az ördög incselkedik vele? Pál és Karolina. Az egész természet s minden, ami a földön található, csak azért van, hogy emlékeztesse őt Pálra és Karolinára?

Eszébe jutott, hogy Pál és Karolina sokat tervezgettek egy itáliai utazást, amelyre őt is magukkal viszik. Szegény Pál, aki semmit sem tud, most is vele akart jönni, és talán el is jött

volna - gondolni is borzalom erre! -, ha Apátiban hirtelen meg nem betegedik. Pál! Emlékszel, Palkó, hogy egy szobában aludtunk tizenkét évig? Milyen borzas, gömbölyű, jó kis öreg koponyád volt már akkor is, Palkó, és ha lecsúszott a hálóinged, mindig feltűnt, hogy vállad, melled milyen barna, keskeny, de izmos - édes kis Palkóm, milyen derék pajtás voltál, milyen pompásan összehazudtunk, ha apánk részéről verés fenyegetett, tulajdonképpen ikertestvérek voltunk, mert nekem előbb kinyílt az eszem, és már ötéves koromban utolértelek - Pál, Palikám, Palkóm, mennyit beszélgettünk arról, hogy mint lesz, hogy lesz, ha megnövünk, és szövetséget esküdtünk, hogy megvédjük egymást, ha nagyok leszünk - na, ugyan én szépen elbántam veled, ahogy nagy lettem... Karolina... Karolina... Pál... meg tudsz-e nekem valaha az életben bocsátani, Pál?...

Szerencsére magával hozta Miklóst, régi komornyikját, aki Szepességből való német, kiszolgált katona, kiszolgált kocsis, kiszolgált vadász, vén dörmögő medve, egy szót sem tud magyarul, de utálja Bécset és az osztrákokat. Sokat beszél Rákócziról ez a német nyelvű kuruc, aki a magyarok virtusát is eltanulta: ért a lóhoz, rettenetesen pipázik, nagyokat iszik és káromkodik, de mindig józan, ügyes, hűséges, és amellett ezermester. Miklós nagy bajuszt növesztett, a bajusza egészen zöld, az orra vörös, a haja majdnem fehér, olyan, mint egy régi kuruc huszár, pedig csak kürasszír volt a Savoyai Eugén ezredben. Mindig haragudott, és szörnyen restellte, hogy ökrös szekéren kell utazniok, de őszintén elcsodálkozott, hogy a girhes, kócos, kajla ökrök hegynek fel, hegynek le egyformán ügetnek, mint valami pónik. Miklós különben állig felfegyverkezett, mert Róma és Nápoly között nemrég egy futárt meggyilkoltak, egy generálist pedig kiraboltak. Szó volt arról is, hogy a gazemberek miatt egy-egy mérföldnyi távolságban dragonyosok őrködjenek a biztonságuk fölött, de ez ellen Miklós tiltakozott. - Higgye el, méltóságos gróf, egy szál olyan magyar betyár, mint amilyen én vagyok, húsz olasz csavargót is megeszik reggelire. - Miklós nagyon büszkén sorolta magát a magyar betyárok közé. Az öreg nem félt, de István majd megtébolyodott a félelemtől. Ah, nem az útonállók miatt. Pál és Karolina árnya kísérte szüntelen, és sokszor azon a ponton volt, hogy visszafordul. Úristen, mit csinálhat most Karolina?...

Az ápolónő jeges tömlőt tett a homlokára. Néhány katona felébredt, elbődült vagy káromkodni kezdett. Ő pedig megadta magának a szörnyű választ: Karolina megcsal. Mit is tehetne mást? Egyedül van, tele keserűséggel és szenvedéllyel. Lázadozik, szégyelli magát, és elégtételt keres. A kongresszusi Bécs! Mindennap ünnepség, tánc, társasjáték, zálogosdi csókkal, bújócskával, sugdolózással, szemérmetlen mozdulatokkal, tapogatásokkal... verje meg az Isten azt a hülye, férfiatlan Schwarzenberg tábornagyot, Christiane hercegasszonyt, a fúriát, Eduárdot, a becstelen gazembert! Voltaképpen, ha igazi férfi volnék, visszafordulnék, és olyan vérfürdőt rendeznék... nem... azt sem lehet, mert a vérfürdőbe legelőször is Karolina, drága jó apám és anyám fulladnának bele... jaj! Felnyögött, és az ápolónő kis keresztet írt a beteg homlokára.

Aztán megint csend lett, és agyában az emlékek tovább kergetőztek. Amikor Nápoly elé értek, szitált az eső. Miklós, a komornyik bosszúsan dörmögött: - Ez az ocsmány olasz idő már azt sem tudja, hogy mit csináljon! - A vén kürasszír mindent megszemélyesített, akárcsak a kőkorszak bálványimádója; hogy haragudhassék, magát az időjárást is valami eleven szörnyetegnek képzelte el. Hiába vigasztalta: - Hagyd el öreg, borúra derű! - Miklós összehúzta a szemöldökét: - Azt mondom, hogy kár az egész útért. Ebből nem lehet semmi jó, méltóságos úrfi. - Kötelesség! - Ki parancsolta? - A kancellár! - Az öreg szolga összecsucsorította a száját, látszott rajta, hogy minden vágya az volna: kiköpni és nagyot káromkodni. De nem mert. Csak megvetőleg legyintett, és sajnálkozva nézett gazdájára. - Nekünk nem parancsol semmiféle bécsi német hivatalnok - mondta németül, de olyan lenézéssel, mintha a hottentottákról beszélne. - Bezzeg Rákóczi, az nem engedelmeskedett! Haj, haj, ha én Stephan

Graf von Széchenyi volnék... Aztán megkérdezte: Hol vagyunk, méltóságos úrfi? - Nápolyban. - Ocsmány egy fészek. Olyan sötét van, hogy az orromat sem látom. - Éjjel sehol sincs világosság. - De itt mindig éjszaka van, mert örökké zuhog az eső. - No, öregem, úgy látom, hogy neked most semmi sem tetszik. - Nem ám, mert rosszkor jöttünk ide. Tavasszal kell ilyen helyre jönni. - Ejnye! Mit akarsz tulajdonképpen? - Hát, ha már meg kell mondanom az igazat - hát mindennek a gróf úr az oka. - Ugyan már miért? - Azért, mert engem idehozott, s még mindig nem hajított ki a kocsijából.

A beteg hol nevetett, hol meg kínosan felnyögött. Úgy szeretett volna pihenni, aludni, meghalni is inkább, mint végigélni újra minden eseményt, végigmondani minden szót, amit maga mondott vagy mástól hallott, oly fárasztó volt ez az egyhangú, daráló felmondása rég hallott, kusza mondatoknak... De nem lehetett abbahagyni. Látott, hallott mindent, ami megtörtént vele, amit fel akart jegyezni a naplójába, de amit nem volt kedve, ereje, ideje... most aztán egyre írja a naplót, nem, nem is írja, hanem tollba mondja valakinek, az apácának vagy a felcsernek vagy Miklós komornyiknak vagy magának a pokolbeli ördögnek, aki szakadatlanul nógatja: tovább, tovább, szaporán, folytasd csak, mert elégsz a lázban, elpárolog a véred, felfordulsz, mint egy döglött kutya, és nem lesz kész a napló. Mi? Mit küldesz akkor Bécsbe Karolinának?

És látta és hallotta és mondta, amit az ördög a falra festett vagy a fülébe súgott.

Egyszer végre mégiscsak Nápolyba értek: az eső is elállt, megvirradt, kitisztult az ég, kisütött a nap, a lapos fedelű házak boldogan sütkéreztek abban a langymeleg aranyzuhatagban, amely a kék égboltozatról csurgott le Capua síkjára. Milyen különbség Bécs és Nápoly, észak és dél, német és olasz között! (Sempre neve, case di legno, gran ignoranza, ma danari assai - ez volt az első olasz mondat, amelyre megtanították.) A nápolyiaknak szomorú fogalmaik vannak a hegyen túl fekvő északi világról: hó és hó mindenütt, fából való házak, sok pénz, de semmi műveltség. A nápolyiaknak nincs szükségük pénzre. Ők a napfényből élnek. Teherhordók, kocsisok, hajósok, halászok lomhán és boldogan lődörögtek a kikötők partján és a mólókon. A gyermekek Santa Luciából halat vittek be a városba, dagály alkalmával összeszedték a tengerből kivetődött limlomot, s azzal meg gyümölccsel, lépes mézzel és cukros süteménnyel kereskedtek. Szamaras emberek zöldséget hoztak a városba; mások citrommal, jeges vízzel, ínycsiklandozó likőrökkel és nyalánkságokkal kínálták a bámész népet. A mesteremberek kinn dolgoztak a ház ajtaja előtt és - campagna felice - e boldog tájon boldog lazzaronik élvezték az életet, és nyilván nem cseréltek volna a német-római szent birodalom kancellárjával. Ezt látta másnap, s úgy megirigyelte a boldogságukat... Mennyi életöröm, mily termékeny földek, napsütötte halmok, szelíd erdőségek, árnyas ligetek, légies hegyek, kiterjedt vetések, mily bősége a szőlőknek és olajfáknak, milyen nemes a juhok gyapja, milyen kövér a bikák nyaka, mennyi tó, patak, forrás, tenger, mennyi kikötő! Maga a föld is, amely ölét a munkálkodás számára mindenütt feltárja, messzire nyújtja karját a tengerbe, hogy alázatosan szolgálatára legyen az embernek - mint ahogy Pliniusból citálta neki egy öreg olasz tudós. Elmosolyodott.

Az apáca keresztet vetett rá, félhangosan hálálkodott a Madonnának, és megigazította betege fején a jégtömlőt.

- Jobbra fordult a kapitány állapota - súgta egy arra menő katonaorvosnak.

Az orvos büszkén bólogatott:

- Az én kezem alatt...

...A terem végén az orvos keze alatt egy szegény huszár utolsót sóhajtott.

István gróf pedig a nápolyi utcákon látta az egyfogatú csézákat, amelyek aranyozott faragásokkal, vérvörös színben virítanak, és látta az eléjük fogott gebéket csinált virággal, vérpiros bojtokkal, aranyfüsttel cicomázva. Némelyik fején kis zászlócska lengett, amely a saját tengelye körül forgott futás közben.

A beteg ajka mozogni kezdett, mintha ínycsiklandozó falatot rágicsálna. Lázálmában csakugyan evett; rákokat, osztrigákat, kis tengeri pókot szép kosárkába rakva, zöld levelek között. Látott boltokat, amelyekben hüvelyes veteményt, narancsot, szárított fügét és datolyát árulnak, s látta a nápolyi utcagyerekeket, amint tekintetük sóvárogva tapad e gyönyörűségekre. Aztán hangosan felkacagott az ökrök, borjúk, bárányok láttára, amelyek oldala és combja erősen be volt aranyozva. Óriási füzérek csüngtek az utcán keresztül piros szalagokkal körülfont, aranyozott kolbászokból; a kirakatokban pedig megkopasztott pulykák, amelyekbe hátulról piros zászlókat tűztek. Egy szamárkaraván gyümölccsel, kappannal és báránnyal megrakodva ballag a városon át, és óvatosan kerülgeti a tojáshalmokat, amelyek oly nagyok, hogy ennyi tojást egy rakáson sohse képzelt volna. És mindehhez hozzájárult, hogy trombitás rendőrlegények nyargalásztak keresztül a városon, és minden téren vagy utcakereszteződésnél kihirdették, hány ökröt, borjút, bárányt, disznót fogyasztottak el aznap a nápolyiak.

Emlékszik, hogy december első napjai kissé hűvösek voltak, de a nap a déli órákban erősen tűzött. Balfelől a Vezúv csendesen pipázott, az évszázados vár megfeketedett köveivel komoran nézett a városra. Az öböl olyan kék volt, mint az ég, csak selymesen fodros, mint valami brokát. Messziről látszott Ischia szigete, titokzatos romjaival, egykor királynők szerelmi búvóhelye vagy börtöne, a sors változandósága szerint. Sorrento árnyékba borult sziklapartjai felől enyhe szél fújdogált.

...A beteg arca megvonaglott. Pillanatra magához tért, felébredt, körülnézett, látta, hogy kórházban van, s vonásai eltorzultak a haragtól.

- No, mi lesz már, no? - kérdezte németül, hangosan, zihálva.

Az apáca vigasztalni akarta:

- Semmi baj, lelkem, kapitánykám. Túl vagyunk a krízisen Isten irgalmából.

- De én nem akarok meggyógyulni - reszketett a beteg vérpiros szája.

- Félrebeszél - dörmögött a szomszéd sebesült. - Ezt is ismerem. Nem viszi már soká.

- Barom! - rivallt rá az orvos a terem sarkából, ahol keze alatt már a tizedik huszár halt meg.

- No, mi lesz már, no - ismételgette a kapitány, mintha a halált nógatná, hogy ne késlekedjék.

Aztán újra félálomba zuhant, és folytatta a napló diktálását. Most már mindenképpen le akarta magáról rázni ezt a lelki terhet, de nem tudott megbirkózni vele. Sőt egy újabb kényszer ragadta hatalmába. Levelet kezdett írni Karolinának, mert eszébe jutott, hogy az inge alatt, kis lapos marokkói táskában őrzi Rolly leveleit, amelyeket Nápolyban kapott. Nyolc levél volt ott, szépen összehajtogatva, megszámozva, leragasztva, lepecsételve. Amikor hadba vonult, nyakába kötötte, és az erszény puha bőr borítékára ráírta: „Halálom után elégetendő.” Most delíriumában megtapogatta, hogy nem vesztette-e el. Megvolt, hála isten. A levélcsomó ott feküdt a szívén, s úgy érezte, hogy a szívével ki tudja betűzni a levelek tartalmát. Lássuk csak, hogy tud a szívével olvasni? Egy darabig kínlódott vele, aztán megadta magát. Nem megy a dolog. Abbahagyta. Inkább írok neki - gondolta magában, és már írta is, hogy Rollykám, egyetlen, gyönyörű, örök szerelmem... nem, ez nem lesz jó, hátha más kezébe kerül a levél... tehát csak rokoni hangon, édes Karolina, hála isten, baj nélkül érkeztem Nápolyba...

Nos, tehát nem napló, hanem levél. Karolina bizonyára kíváncsi a nápolyi állapotokra. Folytassuk, kérem - szólt az apácához, aki nem értette meg ezt a furcsa parancsot. De mindegy volt, hogy megérti-e vagy nem, az ő agya tovább dolgozott, és diktálta a levelet, amelyet nem írt le senki, és nem fog megkapni a címzett soha.

...Nápoly nem nagyon sóvárog a régi Bourbon-dinasztia után. Murat Joachimban, a kocsmáros fiában, a rettenthetetlen lovas hadvezérben és Bonaparte Karolinában - Istenem, ő is Karolina! - nagyon kedvére való uralkodópárt kapott. Még a rettenetes orosz hadjárat is csak a Joachim király feje körül szövődő legendákat gyarapította. Úgy látszott, mintha egy új hősköltemény készülne a nagy visszavonulásból, egy új Odüsszeia a gascogne-i hadisten, a félelmetes kentaur hősiességéről. A nápolyiak cseppet sem ütköztek meg azon, hogy amikor Vilnából neki is menekülnie kellett, rengeteg málhakocsijában a fosztogató kozákok mázsaszám találtak illatszereket, esszenciákat, szagos kenőcsöket, egy kurtizánhoz méltó egész felszerelést, amelytől Vilna napokig szagos volt, mert a kozákok fenékig ürítették a parfümös üvegeket, és a pomádét kenyérre kenve zabálták, mint valami mennyei nektárt és ambróziát. Joachim királyt a nápolyi asszonyok is kitüntették, s a forróvérű gascogne-i csak ritkán tudott ellenállni a fekete szemű és buja szépségeknek. Ez azonban csak olyan botlás volt, mint aminő a legigazibb emberrel is megtörténik, ha nem is naponta hétszer, mint az írás mondja. (Bocsáss meg, kedves Karolina, ezért a frivol szójátékért.) Viszont az is igaz, hogy Joachim király egyetlen asszonyt szeretett életében, mégpedig a feleségét, aki a maga tizenöt esztendős fiatalságával, csodálatos, nagy, ártatlan szemével, szőke hajával, finom kis kezével-lábával, tökéletes fehér fogsorával, szűziesen nyúlánk termetével, mint a jókedv és báj istennője az első szempillantásra meghódította. A királynő, sajnos, most már kissé elhízott, csípője elszélesedett, felsőteste megpuhult, és lelke túlságosan erélyessé és gőgössé vált. Murat azonban így is rendületlenül szereti, és őt szereti egyedül a világ minden asszonya között. Édes Karolina, őszintén fájlalom, hogy ellene kell harcolnom e derék, buta hősnek, akit még azért is sajnálok, mert a felesége túl gyorsan kiábrándult a vállig érő, göndör fürtökből, az aranyhímzésű, ábrándos királyi díszruhából és a messze lengő színes strucctollakból. A királyné nem szereti az olaszokat sem, a nápolyiakat sem, csak egyetlenegy embert szeret, mégpedig La Vauguyon tábornok szárnysegédet. A király ezt sokáig nem tudta. Most már tudja. Rettenetes dolog az, kedves Karolina, amikor a férj rájön, hogy... az istenért, drága Karolina, mit gondolsz, Pál sejt valamit abból... hogy...

A beteg megmozdult, felhördült, és ledobta magáról a jeges ruhát. Kétségbeesetten kiáltozni kezdett:

- Várjatok, ne küldjétek így el, az utolsó sort ki kell törölnöm... jaj!...

Nagyot sóhajtott, és visszaesett a párnájára.

Az apáca kétségbeesetten rohant a beteg ágyához. A szomszéd ágyból kiszólt a sebesült:

- Ne vesződjék vele, anyám, ennek már vége. Alászolgája.

Orvos nem volt sehol. Az apáca égő gyertyát tett Stefferl kezébe, letérdelt az ágya elé, és elmondta a haldoklók lelkiüdvösségéért szóló imádságot.

Amikor megvirradt, hirtelen felmozdult a beteg, kiugrott a szoba közepére, és a ruháit kérte:

- Kutyabajom sincs. Hol van a lovam?

Erőszakkal kényszerítették vissza az ágyba.

Aznap elég csendesen viselkedett. Délelőtt rövid, de mély álma volt, tejet és húslevest ivott, majd szempillái ismét lecsukódtak. Estefelé elölről kezdődött minden. Most már nem is

viaskodott az írási kényszerrel, sőt öröme volt, ha sikerült szépen és okosan kifejezni gondolatait. Kedves Karolina - diktálta olyan gyorsan, ahogy csak tudta -, nem is hinnéd, a császár húga milyen büszke volt arra, hogy őt is felségnek szólítják, akárcsak Joséphine-t, Mária Lujzát, Ludovika császárnét vagy Jelizaveta Alekszejevnát, az orosz cár feleségét. Büszke volt azonkívül hódításaira, műgyűjteményére, a tudósok és művészek rajongására, szép kezére és kicsiny lábára és vakító fogsorára is, de semmire sem volt olyan büszke, mint arra, hogy neki egyéni illatszere van. Olyan, aminő ezen a földkerekségen egyetlen teremtett asszonynak sincs, mert ezt ő komponálta, mint egy zeneművet, ez a parfüm az ő saját lelkének kipárolgása, ezt az illatszert rózsavízből és mósuszból ő alkotta, s abba a maga halhatatlan lelkét lehelte bele - akárcsak te a magadét, kedves Karolina, a te illatszeredbe. Ezt az illatszert Szentiványéji álomnak nevezte el, mert éppen akkor több Shakespeare-darabot játszottak a nápolyi udvari színházban, sőt mint tehetséges műkedvelő - amire szintén felette hiú volt - a palota házi színpadán maga is játszott a Szent Iván-éji tündérmesében. Akárcsak te, drága Karolina. Meg kell adni, hogy parfümje csodálatos, álomba ringató és elvarázsoló illat volt, akárcsak a tömjén és mirha és ámbra és minden keleti jó szagú olaj és füstölő. Ezzel volt tele a haja, ruhája, ezt illatozta a bőre, a lehelete, ez lengett és úszott a Palazzo Reale függönyei és szőnyegei között, s ha valahol a királyné megjelent, mindenki belélegezte őt húsz lépés távolságból, ötven vagy száz asszony közül, akárcsak téged, édes Karolina.

Murat pedig halálosan szerette a Szentiványéji álom költőjét - ó, nem Shakespeare-t, akinek a nevét sem hallotta, hanem -, a szőke, fekete szemű, rózsaszín selyemmuszlin ruhában pompázó Bonaparte leányt, akiből egyszer még spanyol királyi vagy talán császári felség is lehet, mit lehet tudni! Murat féltékenykedett, de azért jó és gyengéd maradt. Mindenkit és mindent szeretett, a császárt, a minisztereit, a tábornokait, a katonáit, a parasztjait, a lovait és a vadászkutyáit, és boldog volt, hogy szerethette őket. De legjobban szerette főhadsegédét, La Vauguyon tábornokot. Éppen úgy, mint ahogy Pál engem szeret legjobban minden rokona és barátja közül - kedves Karolina. Bizonyára tudod, hogy Napóleon lemondása után a bécsi kongresszus meghagyta Murat-t a trónon, s a derék gascogne-i fickó most már biztosra vette, hogy sem égi, sem földi hatalom meg nem fosztja őt a koronától. No, ezt meg kell hogy mondjam La Vauguyonnak, hadd örüljön ő is - lelkendezett boldogan a király, és sebtében elindult a palota északi szárnyába, ahol a főhadsegéd lakott. A palotában mindenki aludt, csak a lépcsőkön és a folyosók kanyarulatánál virrasztott egy-egy udvari zsandár. A hold bevilágított az ablakokon. A tenger messziről morajlott. Vagy talán a Vezúv? A főhadsegéd előszobájában egy álmos altisztet talált. - Itthon van a gazdád? - Nincsen, királyi felség. - Hol van? - Nem tudom, felség. - Murat egy pillanatig gondolkodott. Aztán elhatározta, hogy levélben írja meg a jó hírt, s a levelet La Vauguyon ágyára teszi. Égő kandeláberrel a kezében a zsandár bevezette őt a főhadsegéd hálószobájába. A hálószoba ajtaja kinyílt, és a király félájultan tántorodott meg. - Fiam, rosszul vagyok. - Egy pohár konyakot, felség? - Nem kell nekem semmi. Visszamegyek, fiam. - A zsandár alig tudta őt a lépcsőn levonszolni. A király egész testében didergett és verejtékezett. A kapuban megkérdezte: - Ki volt a gazdádnál ma este? - Nem láttam senkit, felség. - Derék fiú vagy - nyögött keservesen a király, aki most már itt lenn, a lépcsőcsarnokban és a folyosón is érezte a Szentiványéji álom átkozott illatát. Ilyen illatszere csak egyetlen nőnek van Nápolyban - Karolina, Karolina, neked is olyan jó szagod van, aminő egyetlen asszonynak sincs Bécsben... Bécsben?... sehol ezen a kerek világon, édes, édes, édes Karolina.

2

...Harmadnap egyfolytában tizenhat órát aludt. Május elsején hajnalban felébredt, bőségesen megreggelizett, lemosta magát, elszívott egy pipadohányt, s az apácának pénzt adott, hogy égessen gyertyát a Madonna szobra előtt, ajándékozza meg a kórház sebesültjeit és Szent Antal szegényeit.

- No pajtás - szólt a mellette fekvő huszárhoz - alászolgája?

A huszár nem felelt. Stefferl föléje hajolt, és figyelmesen nézte. Aztán keresztet vetett magára, és elmondta azt a kis imádságot, amelyet gyermekkorában tanult a megholt hívek lelki üdvösségéért.

- Alászolgája - rebegte búcsúzásul, és sápadt, beesett, barna arcán végigcsorgott egy könnycsepp. - Az örök világosság fényeskedjék neki.

Miklós, a komornyik lélekszakadva cipelte a holmit - pokrócot, sátrat, tábori konyhát, plé-htányérokat, tálat, tepsit, hat pár evőeszközt, szalvétákat és két utazótáskát - amiket Bolognában hirtelen bevásárolt a további háborúskodásra.

- Na, hát mehetünk - szólt zordon bosszankodással -, úgyis tudom, hogy a gróf úrnak itt nincs maradása.

- Gyerünk! - sóhajtott Stefferl.

- Meddig tart még ez a komédia? - célzott Miklós megvető kicsinyléssel a csetepatékra.

- Tíz esztendeig - felelte komolyan Stefferl, és megtapogatta keblén a bőrtáskát, amelyben Karolina levelei voltak.

Elhagyta a kórházat, és másnap a Chienti folyócska bal partján, Tolentino község határában átvette a második századot, amely a Batthyány gróf vezetése alatt álló első századdal a hadseregcsoport legszélső jobbszárnyán állott. A járőrök jelentették, hogy a századdal szemben Murat királynak egy lovas- és egy gyalogosezrede áll támadásra készen, s a támadást balról két lépcsőzetesen felállított dzsidásszázad fedezi.

István gróf a második századdal a jobbszárny legszélső pontján egy hosszú, keskeny földhorpadásban mint tartalék vesztegelt. Az idő szép volt, gyönyörűen sütött a májusi olasz égboltozatról a délelőtti nap. Friss lombozatú fák és bokrok takarták el a huszárokat, akik alig tudták féken tartani izgatott lovaikat; az ágyúk bömbölése, puskák ropogása ember és állat idegeit felkorbácsolta. Néha egy-egy ellenséges golyó a lovasok feje fölött zúgott el a levegőben; ágak és gallyak recsegtek, és a lombok, amelyeket elsodort a golyó, a légáramlatban egy ideig forogva, majd lassan szállingózva hulltak a csapatra. Miklós a tartalék mögött kuporgott, és gazdája vezeték lovát tartotta kantárszáron.

István a nyakában lógó bőrtáskát tapogatta. Megvan, itt van a szívemen, a többi nem érdekel - mondogatta magának valami régen érzett boldog mámorban. - Halálom után elégetendő... - nos, azt hiszem, nemsokára elégnek a te gyöngybetűid, drága Karolina, meghalok érted...

Égett az agya, reszketett a szíve. Mi ez? Halálfélelem, vagy újra hatalmába kerített a láz? Kezdek megőrülni? - Megtapogatta homlokát. Tüzes volt és száraz. Torka is száraz volt, egész teste égett. A füle zúgott. Ágyúgolyó csapott le előtte, s arcába szórt földet, faleveleket, leszáradt ágakat, majdnem megfúlt a szájába tóduló portól. Zsebkendővel törölte le az arcát, s a zsebkendő véres volt; gyomra émelyegni kezdett. Lova felhorkant, és egész testében remegve kapálódzott. A huszárok káromkodtak. Egy futártiszt vágtatva közeledett.

- Rittmeister Graf von Széchenyi! - hallotta a lihegő tiszt hangját.

István gróf a tiszt elé vágtatott. Megtudta, hogy az ellenséges csapatok két oszlopban hömpölyögnek Stahrenberg herceg ütegei felé.

- Roham?

- Tüzérségünk még tartja magát.

- Előre?

- Ellenkezőleg. A tüzérség fedezete alatt lassan hátrálni.

István felordított:

- Elég volt! Nem megyek hátra!

Ebben a pillanatban az ágyúk elhallgattak. István gróf felugrott a horpadás peremére, amely a századot eltakarta. Látta, hogy Murat gárdaezrede vágtat feléjük. Rettenetes csend volt körülötte, csak a lovak patái dübörögtek a kemény, köves talajon. Huszárjai némán meredtek parancsnokukra, a lovak táncoltak, a kardok és zablák csörögtek, az egész század ideges remegésben, lihegve várta a történendőket. István gróf szívét valami forró, ábrándos boldogság járta át. Végre! Karolina! - sóhajtotta majdnem önkívületben, és riadót fúvatott.

Aztán alig tudta többé, hogy mi történik vele. Csak az ütközet után hallotta, hogy a riadóra ugyancsak rohamot vezényelt a mellette veszteglő Souvent kapitány és a jobb szélen álló Batthyány János alezredes is. Ezek azt hitték, hogy Stahrenberg hercegtől jött a parancs. A három század, mint a fergeteg, úgy rohant Murat gárdaezredére. István gróf érezte, hogy golyók fütyülnek el mellette, valami csattant a csákóján, aztán mellbe vágták - nem tudta, golyó-e vagy kard -, éppen ott, ahol Karolina bőrtáskája lógott a nyakában. Látta, hogy egy huszárja kivált a sorból, előrevágtatott. Aztán ő is belesodródott a nyerítő, ugrándozó lovak tömkelegébe, és vadul és részeg gyönyörűséggel vagdalódzott; emberek, állatok hörgése, káromkodás, jaj kiáltások és ujjongás zűrzavarában vakon, süketen verekedett, s szemében ez az egész dolog éppenséggel nem félelmetes élethalálharcnak, hanem duhaj orgiának tűnt fel. Csak néhány percig tartott az eszeveszett tusa, és az olasz gárdaezred nagy része vérében fetrengve ott maradt a földön, a többi pedig rémült futásban keresett menekvést. Ebben a pillanatban érezte, hogy lova térdre bukik, majd lassan féloldalt fordul. Lovas és ló elnyúltak a földön.

A nap már nyugvóra hajolt, amikor kinyitotta a szemét, és hallotta, hogy valaki aggodalmas hangon szólítgatja:

- Gróf úr, az istenért...

- Te vagy az, Miklós? Mi történt velem? Hol van a lovam?

Az öreg kürasszír örömében nagyot káromkodott:

- Ördög vigye a lovat, gróf úr.

István gróf a nyakát tapogatta:

- Hol a táskám?

- Ihol van, ni - vette ki kabátja zsebéből az öreg legény -, ennek a bugyellárisnak köszönhetjük az életünket. De okosan tettük, hogy ilyen alaposan megtömtük bankópénzzel. Egy az, hogy nem ment át rajta a kard hegye, más pedig, hogy takaros áldomást csaphatunk az egészségünkre. Egy kis pálinka... no... fogjuk csak két kézre a kulacsot, gróf úr.

István gróf halkan dörmögött magában:

- Karolina, jó kis pajtásom, te ugyancsak odaálltál közém és a halál közé. Én ugyan jobban szerettem volna... - de nem folytatta a megkezdett mondatot. Apjára és anyjára gondolt. Mégis szívtelenség lett volna őket megszomorítani.

Éjszaka mind a két részen szüneteltek a csatározások. István Batthyány János gróf sátrában egyfolytában hajnalig aludt. Dobpergés és trombitaszó riasztotta fel, a század újra előrenyomult, hogy nyugtalanítsa az olaszokat. Nemsokára megeredt az eső, és délre már mind a két sereg bokáig besüppedt a sárba. Az ellenség, úgy látszik, erősítést kapott, mert időközönként támadásba ment át. Egész nap hullámzott a hadiszerencse, kevés áldozattal, de annál megerőltetőbb csúszás-mászással a vízmosásos, szakadékos parton. Bianchi tábornok végiglovagolt az arcvonalon, és kiadta a parancsot, hogy az éjszaka leple alatt koncentrikus támadást kell intézni az észrevehetőleg gyengülő olasz hadosztály ellen.

István gróf lázasan, betegen, mámorosan a sok bortól és pálinkától, százada élén újra belevetette magát az ütközetbe. Most már nem akart meghalni; győzni akart; bámulatba akarta ejteni a tábornokot és tiszttársait; úgy érezte, hogy ameddig Karolina leveleit magánál hordja, nem érheti semmi veszedelem. Május 4-én az ellenséges ezredek megkezdték a visszavonulást. A visszavonulást Murat legkeményebb öreg legényei, a vértes testőrök fedezték. Ezekkel került össze István gróf százada. Rettenetes küzdelem volt ez. A testőrezred hatszor egymás után rohamozott, az ő huszárjai mind a hatszor visszakergették; több mint egy óráig tartott ez az elszánt tusa. A hetedik támadás után a vértesek hanyatt-homlok rohantak visszafelé a Civitanova felé vezető úton. István egész Macereta községig üldözte őket.

Közben kiderült az ég, kiragyogtak a csillagok, és elcsendesedett a tolentinói harctér. Az olasz hadsereg tökéletes vereséget szenvedett, a csapatok eldobálták fegyvereiket, sorsukra hagyták a poggyászkocsikat és az egész tábori felszerelést. Az osztrák csapatok teljes rendben követték őket, hogy pillanatnyi nyugvást se hagyjanak nekik. Az ő százada legelöl ügetett, és a menekülő csapatokat megtizedelte. Az egész hadjáratban ez volt a legvéresebb nap. Hajnalig tartott ez a hajtóvadászat, s csak másnap reggel küldték a századot hátra, tartalékba.

- Stefferl, mibe fogadsz velem, hogy Mária Terézia-rendet kapsz az őrültségeidért? - incselkedett vele Batthyány alezredes.

- Vagy esetleg lecsuknak, amiért nem engedelmeskedtem.

Most nyugtalanabb és betegebb volt, mint az ütközetben. Érezte, hogy egészsége súlyosan megrongálódott. Ezt el is panaszolta sógorának, az alezredesnek. Az rá akarta beszélni, hogy kérjen szabadságot.

- Azon kezdem, hogy tulajdonképpen nem is lett volna szabad elhagynod a bolognai ispotályt, Stefferl. Vagy mentél volna vissza Milánóba, a főhadiszállásra.

- Ah, ez nem jutott eszembe - felelt keserű fintorral Stefferl. - Pedig így hamarabb megkaptam volna a Mária Terézia-rendet.

És majdnem a feje búbjáig húzta fel bozontos szemöldökét. Közben keservesen nyögött.

- Nem ezek a hitvány csetepaték vertek le a lábamról, János.

- Inkább a nápolyi csaták? - kérdezte a három hónapos dorbézolásra célozva az alezredes.

István gróf bűnbánóan bólintott:

- Nem tehetek róla. Ostoba barom vagyok. Nem gondolod?

Batthyány János gróf alezredes köpcös termetű, vörös képű, szeplős, szőke, kopaszodó emberke volt. Világoskék szeméből mindig derű és szeretet csillogott. Most, amikor látta, hogy a fiú őszintén elkeseredik, atyáskodó hangon vigasztalta:

- Ne búsulj, pajtás. Nemsokára otthon leszünk Bécsben, s akkor kikúrálhatod magad a nápolyi asszonyokból. - Hirtelen hahotára fakadt: - Emlékszel az angol trónörökösnére?

István gróf elmosolyodott.

- Volt vele kalandod?

A fiatal kapitány sértődötten kapta fel a fejét:

- Minek tartasz te engem?

- Nono. Csak úgy mondom. Sokan szeretik a nagy keblű asszonyokat. És te éppen aznap érkeztél Nápolyba, amikor Murat király jelmezbált adott az angol trónörökösné tiszteletére...

István grófnak eszébe jutott, hogy akkor öltötte magára először a IV. György angol régens hercegről elnevezett huszárok egyenruháját, a sújtással gazdagon kihányt, zöld dolmányt, feszes magyar nadrágot és ezüstsarkantyús lakkcsizmát, amelyben izmos, arányos alakja pompásan érvényesült. A bálban mindenkinek feltűnt. Bemutatták Murat királynak és a királynénak, a szeretetreméltó és elegáns Bonaparte Karolinának. Aztán bemutatták a régens herceg feleségének. Azt is Karolinának hívják; úgy látszik, ez a név úgy jár utána, mint valami kérlelhetetlen memento. Az angol régens herceg felesége kiábrándítóan közönséges, nagydarab asszony volt, közel az ötvenhez, és óriási keblei majd szétfeszítették azt a mitológiai jelmezt, amelyben Hügieia istennőt akarta ábrázolni. A hercegnő mellett öles magasságú, fekete hajú, sötét szemű és sötét arcú olasz fickó hányta-vetette magát, fantasztikus egyenruhában, máltai kereszttel, mint valami lovász, akit álarcosbálra kiöltöztettek. Della Francini báró - így mutatták be a vastag combú, vad tekintetű gladiátort - nemrég még csakugyan lovász volt, s csak két éve tölti be a cicisbeo szerepét a szerencsétlen hercegasszony mellett. A gyomra most is felémelyedik, ha erre a két emberre gondol. Egyébként nem tudná megmondani, Murat kísérete volt-e nevetségesebb, vagy az angol hercegasszonyé. Gallo márki, a nápolyi király külügyminisztere bíborban és hermelinben pompázott, mint egy színpadi Lear király, a főkamarás pedig talpig fehérben, kis hegyes bajusszal és kecskeszakállal, mint IV. Henrik. Az apródok arannyal hímzett, kék selyemkabátkában és fehér selyemtrikóban, kései rokokófigurák vagy inkább örömlegények, akikre nézni is undorító volt. Csak úgy hemzsegtek a hercegnők, márkinők, grófnők - a királyné udvarhölgyei -, de neki csak egy egészen fiatal leányka tetszett, csinos, helyes kis majom, a kis Avalos hercegnő, a nápolyi király unokahúga. A teremben fülsértő volt a zaj, fecsegés, sarkantyúpengés, poharak és evőeszközök összecsengése, valódi olasz sokadalom, sürgés-forgás és lelkendezés.

- Hát Ompteda báró? - kérdezte Batthyány János gróf széles nevetéssel.

Stefferl bólintott:

- Az a hannoveri fickó nagyon tiszteletlenül beszélt az angol trónörökösnéről, de annál lelkesebben magasztalta Györgyöt, az urát, aki ugyan kissé könnyelmű, tékozló és kicsapongó legény, de hát már Shakespeare kora óta divat, hogy a walesi herceg szereti az erős italokat, a nagy testű asszonyokat, a versenylovakat és az agarakat. György pedig mindezekben messze felülmúlja összes elődeit. Legkedvesebb barátja Fox, aki nagyon sokat iszik; aztán Sheridan, aki hihetetlenül bírja a bort, nemkülönben Grey, aki többet iszik, mint az első kettő együttvéve, és végül Pitt, aki annyi alkoholt fogyaszt, mint senki a világon. És ezeket az urakat György herceg mind az asztal alá issza. Nyilvánvaló tehát, hogy a legkülönb ember Angliában.

- Szép kis társaság - nevetett az alezredes. - Egyébként azóta megbízható értesüléseket szereztem a te barátodról.

- Ugyan?

- Ompteda báró hitvány kalandor, aki a régens herceg pénzén a felesége körül teljesít kémszolgálatot, hogy adatokat gyűjtsön a válóperhez.

- Csakugyan?

- A régens herceg pedig a földkerekség legaljasabb gonosztevője. Semmire sem való, nem törődik sem a közügyekkel, sem a hadsereggel, sem a tengerészettel, egyedül csak szeretőivel és cimboráival. Már tizennyolc éves korában összeadta magát egy Robinson Mária nevű kültelki színésznővel. A következő évben Ardenberg grófnő hálójába került, aki öt évig uralkodott rajta. Aztán lady Francis Jersey következett, s ez a tízgyermekes bestia vitte rá, hogy a feleségét már a nászéjszaka után elűzze magától.

- És az asszony?

- Az asszony, aki egyetlen gyermekétől elszakítva, tíz esztendeig élt számkivetésben egy isten háta mögött levő skót kastélyban, hogy anyai ösztönét kiélje, egy ágrólszakadt napszámos család négyhónapos fiát magához vette, és örökbe fogadta. Ráfogták, hogy ez a saját törvénytelen fia. Három évvel ezelőtt, amikor a trónörökös régens herceg lett, pert indított ellene, s a bíróság előtt kell igazolnia, hogy hű volt az urához. Elba után az orosz cár egy csomó külföldi uralkodó társaságában Londonban járt, a szerencsétlen asszonynak nem volt szabad az ünnepségeken megjelennie. A színielőadáson azonban, amelyet az uralkodók tiszteletére rendeztek, egyszerre csak feltűnt egy magánpáholyban, a nézőtér felismerte, és tomboló ovációban részesítette. Az asszonyok sírtak, a régens herceg leánya felrohant az anyja páholyába, rettenetes botrány, a hercegnő elhagyta a színházat, a londoni nép kifogta kocsijából a lovakat, diadalmenet - a nép elégtételt szolgáltatott neki. Hiába. A régens mégis kiüldözte Angolországból, s a boldogtalan asszony, mint Pénelopé, leányát siratva, megtört szívvel keresett enyhülést Joachim király nápolyi udvarában.

István gróf nem állhatta meg, hogy ne gúnyolódjék:

- Pénelopé azonban akkor este félig meztelenül, borzasztóan kifestve, dagadó keblét táncosához szorítva, vadul ugrált, mint egy részeg bacchánsnő. De ekkor már nem Hügieiának, hanem egy fantasztikus odaliszknak a kosztümjében, bíbor bugyogóban s azon felül egyetlen lenge fátyolban, amely alól egész a nyakáig testének minden része kirajzolódott. Irtózatos volt.

Batthyány gróf harsogó kacajban tört ki:

- Hát amikor félórával később mint a történelem géniusza jelent meg, aranysisakban, arany szandálban és közbül aranyból font egy szál lepedőben?

István grófnak ezalatt eszébe jutott, hogy a teremben egyszerre csak megjelent egy feltűnően előkelő hölgy, akit Joachim királytól kezdve az utolsó tányérnyaló ducáig mindenki a legmélyebb hódolattal üdvözölt. Az új vendég nem volt különösen szép, csak a szeme izzott sötétkék fényben, és egész lénye valami egzaltált idegességtől remegett.

- Walewska Mária grófnőre emlékszel, János? - kérdezte hirtelen elborult arccal.

- Nekem nem tetszett - vonogatta vállát az alezredes.

- Én pedig - suttogta István - abban a pillanatban azt éreztem, hogy Napóleon árnya suhan végig a termen. És még valakié... - István gróf egészen elfehéredett. Odahajolt a sógora füléhez: - Amint figyelmesen néztem a karcsú, magas, sötét szemű lengyel asszonyt, lassanként

úgy találtam, hogy van valami hasonlatosság közte és egy... egy bécsi asszony között, akit... valaha... talán... nos hát, legyen elég ennyi, hogy nagyon hasonlított hozzá.

- Mi a bajod, Stefferl? - kérdezte megdöbbenve az alezredes.

- Semmi, semmi... csak szerettem volna odarohanni Walewskához, hogy halljam a hangját, a hanglejtését, és magamba szívjam az illatát, hogy belenézzek a szemébe, táncoljak vele, megtapintsam karcsú derekát, vajon ugyanabból a csodálatos, titokzatos, démoni anyagból van-e, mint a bécsi asszony.

- Kiről beszélsz, fiú?

- De a következő pillanatban elhatároztam, hogy ezt az asszonyt kerülni fogom. Szentségtörésnek találtam, hogy összehasonlítottam a... hogy is mondjam... nos, az én bécsi szerelmemmel. Kaland, szeretkezés, az más. Dühömben a fogamat csikorgattam, és kirohantam a táncteremből egy mellékszobába, hogy részegre igyam magamat kétségbeesésemben.

István gróf lihegett, bozontos szemöldöke alól villámokat szórt a tekintete, arcán vonaglott a bőr, és levegő után kapkodott, rángatózva, mint egy elmeháborodott.

Batthyány gróf arca elborult. Hiszen Stefferl megint félrebeszél!...

István gróf maga is meghökkent. Félrehúzta száját, keserűen mosolyogva, mint aki valamit nagyon restell, de szeretné, ha csak tréfának tartanák a dolgot.

- Megijesztettelek, mi? - Mosolyogni próbált, de hiába erőlködött, arca ismét komolyra és szégyenlősre rándult. - Ne tagadd, megijedtél. Pedig csak bolondoztam.

- Inkább azt hiszem, hogy lázad van, Stefferl. Írok az anyádnak, hogy parancsoljon haza.

Az alezredes jó kis szeplős, gömbölyű arca megvonaglott az aggodalomtól, és apró, piros fényű, szeméből apai gyengédség sugárzott fiatal sógora felé. Az pedig mindenféle fintort vágott, és fejbőrét le- és felhúzogatta, hogy a másikat megnevettesse.

- Na, te alaposan beugrottál. Nincs nekem semmi bajom, sógor.

- Hogyha nem restellenéd, elbőgnéd magad.

István gróf pezsgőt töltött a pléhből való tábori pohárba, és egy hajtásra kiitta a fél meszelynyi italt.

- Na, legyen vége a bolondozásnak. Nézd, milyen tiszta az égboltozat. Gyönyörű ez az olasz ég, hiába, az Isten igazán remekelt, amikor megteremtette. De azért mégsem adom sokért, hogy nem vagyok nápolyi gróf vagy herceg.

- Nagy fantáziád van, meg kell adni, Stefferl!

- Emiatt magam is sokszor szenvedek. Gyakran valósággal ébren álmodom, s meg mernék esküdni, hogy valóság minden, amiről ábrándozom. Most a betegségem alatt például folyton levelet diktáltam, vagy naplót írtam.

- Lázad volt.

- Tudom. De én láz nélkül is gyakran vizionálok. Például az előbb azt hittem, hogy ott vagyok azon a nápolyi bálon. Láttam lady Proctort!...

- Akinek az ura annyira hasonlít Sándor cárra?

- Igen. Arról van szó. Hallgass csak ide! A táncteremből kiszöktem egy mellékszobába; hát egyszer csak azt veszem észre, hogy a szép lady Proctor áll velem szemben, és mosolyogva

figyel. - Kedves gróf, maga nagyon izgatottnak látszik - szólt, és gyengéden megfogta a karom. Amikor elhúzódtam tőle, szomorúan megkérdezte: - Fél tőlem? - Eltalálta, lady, csakugyan félek. - És ugyan miért? - Mert a lady nekem túlságosan tetszik - vágtam ki magamat a félszeg helyzetből. A ladynek láthatólag jólesett a bók. Halvány arca kipirult, és vörösesszőke haját izgatottan hátrasimította. Kiegyenesedett, hogy délceg termete érvényesüljön, és formás keblei a selyemmuszlin alól kidomborodjanak. Aztán éppoly hirtelen lehajtotta a fejét, és leroskadt egy pamlagra.

- Ejnye, ezt magam is szerettem volna látni - nevetett az alezredes. - Folytasd, Stefferl, folytasd.

- Előbb igyunk, nagyon melegem van - szólt István, és a maradék pezsgőt megosztotta. Aztán csillogó szemmel folytatta: - Üljön ide mellém, szólt a lady meghitten, gyengéden, és mégis követelően. Egész lénye, finom atlaszcipőcskéjétől föl a tornyos Aspasia-frizurájáig, csupa csábítás és ígéret volt. - Mióta van Nápolyban? Honnan jött? Mi járatban, meddig marad itt? - kérdezte hirtelen olaszul. Franciául kértem magyarázatot. A lady csodálkozva húzta fel szemöldökét: - Nem tud olaszul? Angolul sem tud? - Nem. - Mind a két nyelvet meg kell tanulnia. Holnap elküldök önhöz egy kitűnő olasz nyelvmestert. Messer Perretónak csodálatos módszere van. Engem is ő tanít, s már elég sokat megértek az olaszok hadarásából. Bízza magát messer Perretóra. - Kezdett tetszeni ez a kis fecsegő asszony. Tulajdonképpen azt szerettem volna, ha karon ragadhatom, kivonszolhatom a királyi palotából, és elvihetem a lakásomra. Belenéztem a szemébe, és láttam, hogy ez ellen neki sem volna semmi kifogása. Hirtelen méregbe jöttem. Íme, itt van egy fiatal férfiú s egy fiatal hölgy, akik mind a ketten ugyanazt akarják, és mégsem tehetik meg. Micsoda hipokrita társadalmi berendezés ez? Titokban megfogtam az asszony kezét, és megszorítottam. Éreztem, hogy az asszony visszaszorítja.

Batthyány gróf élvezettel csettintett a nyelvével, vörös szempilláival, mint egy kis tűzszemű malac, sebesen pislogott, és kiszáradt nyeldeklőjén föl és alá futkosott az ádámcsutkája.

- Fene hosszú fogakat tudsz te csinálni az embernek, Stefferl. Van még egy kis pezsgőd?

Miklós komornyik új üveget bontott, s a szép, langyos olasz éjszakában a két tiszt csendesen iszogatott.

- Egyszerre csak azt kérdezte tőlem, hogy szeretem-e a jó ebédeket. - Annál is inkább, mert itt ritkán lehet kapni - válaszoltam én. A lady nevetett: - Én tudok címet. - Megértettem a célzást. - A lady konyhája bizonyára elsőrangú. - A lady elpirult: - Ó, nem arról van szó. Ajtóstól nem lehet berohanni hozzám. Magát a férjem még nem is ismeri. Majd később. Egyelőre arra kérem, hogy mutatkozzék be Falconet úrnál.

- Ki az? - kérdezte izgatott kíváncsisággal az alezredes.

- Az angol régens hercegnő londoni bankárja. A felesége nagyon vidám és vendégszerető hölgy. Legjobb konyhája van egész Nápolyban.

- Hogy tudod?

- Másnap a lady is meg én is nála ebédeltünk.

Az alezredes izgatottan feszengett a kényelmetlen tábori széken.

- Mennyire jutottál a ladyvel, Stefferl?

A kapitány arca elborult:

- Nem találok senkit az asszonyok között, akiből az első csók után ki ne ábrándulnék.

- Irigyellek az első csókokért - nevetett az alezredes, és új üveg pezsgőt bontatott.

- Valaki mindig ott áll köztem és az asszonyok közt. Pszt. Hallgass. Nézz csak oda arra a ciprusfára. Látod? Ott a fa tövében... ne moccanj... a fatörzshöz támaszkodik, két karját mereven, egyenesen széttárva, mintha keresztre volna feszítve...

- Részeg vagy, Stefferl.

- Elriasztottad, boldogtalan!... Vége... Eltűnt... Vagy nem is volt ott? Lehet. Csakugyan részeg vagy bolond vagyok. Bolond vagyok, igen...

A táborban néha felmordult egy huszár, és rászólt a lovára. A lovak abrakoltak. Hajnalodott. Hűvös szél kerekedett észak felől. A két tiszt fázósan bújt a köpenyébe. Batthyány gróf törte meg a csöndet:

- Tehát valami mégis volt közted és a lady között.

- Levelezés. És egyszer eljött velem...

- A lakásodra?

- A nápolyi katakombákba.

- Ez aztán regényes egy helyzet.

- Voltál te már a katakombákban? Nem. Ne is menj oda. Nem jó hely szerelmi találkozóra. Egyetlen fáklya világította meg a barlangot, s lépteink alatt egy-egy koponya megindult, és lefelé gördült a mélységbe. De előbb mintha rám nézett volna, és éreztem az örökkévalóság fagyos leheletét. Egyszerre csak kitört a Vezúv, és a katakomba száját betemette. A vulkán kitörését földrengés kísérte, és mi étlen-szomjan, nyomorultul, mint akiket élve eltemettek, a föld alatt rekedtünk. No, ne ijedj meg, mindez csak képzelődés volt, de a félelemtől vacogott a fogam, a gyomrom felémelyedett, és hideg verejték ült ki homlokomra. Megragadtam a lady karját, és kifelé vonszoltam. A félelem átragadt az asszonyra és a vezetőre is. Mint az agyonhajszolt nyulak, úgy szaladtunk fel a katakombákból. Soha életemben nem mernék oda visszamenni.

Batthyány gróf felcsattant:

- Az ördög vigye a koponyáidat. Szinte már én is kezdek rémüldözni.

- Én mindenkit megbolondítok - kiáltott fel Stefferl kísérteties fintorral az arcán, de nyomban bocsánatkérőleg mosolyogni kezdett. - Bevallom, néha hiszek a kísértetekben. Egyben különösen. Egy asszony kísértete... öregem... igyunk... Ne beszéljünk többé ilyen badarságokról. Hol is hagytam el? Lady Proctornál? A bálban? Nos, a királynéval is megismerkedtem. Őt is Karolinának hívják.

- Hát még kit?

- Mindenkit.

- Mit beszélsz?

- Hát az angol trónörökösnét nem Karolinának hívják? És a régi nápolyi királynét, aki a kongresszus alatt meghalt? Mi? És...

- És?

- Nincs tovább. A régens hercegné akkor már negyedszer öltözött át, jobban mondva negyedszer vetkőzött le, ezúttal Aphroditévá, és valcert táncolt. Recsegett alatta a parkett, mintha az egész termet földrengés rázta volna meg. Én ezalatt a királynéval táncoltam, aki

minden udvari etikett ellenére háromszor repülte velem körül a termet. - Kedves gróf, ön nagyszerűen táncol - súgta aléltan, és egész puha, érzéki testével mellemhez simult. Éreztem a királyné szíve dobogását, s minden vérem az agyamra tódult. Amikor vége volt a táncnak, a királyné csókra nyújtotta a kezét. - Máskor is akarom önt látni. Meddig marad nálunk? - Ez Metternich kancellártól függ - feleltem ostobán. - A királyné összehúzta a szemöldökét. - Hogy van Metternich? Nagyon régen láttam. Szeretetreméltó ember. - Úgy vettem észre, mintha a királyné tekintete belemerülne valami távoli emlékbe. De az arcán semmi sem változott. Mosolygós volt, kedves és királyi, és még egyszer hangsúlyozta: - Sokszor akarom önt látni. Ön kitűnően táncol. - Ennyi volt az egész.

- Semmi több? - kérdezte az alezredes csalódottan.

- Semmi. De most álmos kezdek lenni. Megártott ez a sok pezsgő.

Elnyúlt a földre terített katonapokrócon, és nyomban mély álomba merült.

3

Az osztrák sereg május 23-án vonult be Nápolyba, ahonnan a királyi pár már elmenekült. István gróf a régi ismerősök közül csak lady Proctort látta. Másnap már levelet kapott tőle, s a levelek naponta megismétlődtek. Az első levél így szólt:

„Madame Proctor legszívélyesebb üdvözletét küldi Széchenyi grófnak. Nem hallgathatja el, mennyire haragszik rá, amiért huszonnégy órája van már Nápolyban, és szegény barátnője még eszébe sem jutott. M. P. reméli, hogy a gróf holnap felkeresi. Ne küldjön választ!”

Erre a levélre nyomban válaszolt:

„Kedves levele elbűvölt, Signora, de bevallom Önnek, nem vagyok még jártas a szép olasz nyelvben. Remélem, ha majd több időt tölthetek az Ön elragadó társaságában, tökéletesíteni fogom hiányos ismereteimet, mert úgy hiszem, hogy a Signora türelme velem szemben határtalan. Ön a legcsábítóbb lény, akit életemben láttam. Tudja meg, hogy mindennap jobban félek Öntől. Szeretném látni, noha kerülnöm kellene. Bájos lénye annyira elragad, hogy végül szerencsétlen szenvedélyre gyulladok, amelyet Ön sohasem viszonoz. Ezzel pedig - érzem - szerencsétlenné tesz, noha az bizonyára nincsen szándékában. Fogadja, Madame, legmélyebb hódolatomat.”

A második levél:

„Kedves Grófom, egész éjjel gyötrődtem, hogy vajon megmondjam-e, amit voltaképpen kétségbeesve el kellene titkolnom nemcsak Ön, hanem magam előtt is. Reggelig nem tudtam lehunyni a szemem, s beláttam, hogy cselekednem kell, ha nem akarok megtébolyodni. Legyen tehát úgy, ahogy Isten akarja. Bevallom, hogy, szerencsétlenségemre, szeretem Önt az őrülésig. Nincs a világon olyasmi, amit meg ne tennék, hogy Önnek csak egyetlen percnyi örömet szerezzek. Ma este az Operába megyek, csakis azért, hogy Önt láthassam. Az isten szerelmére kérem, el ne áruljon - nem is hiszem, hogy képes volna ilyesmire. Adieu, kedves grófom, ne gondoljon rólam rosszat. Nem tehetek róla. Ön a legvonzóbb ember, akit valaha láttam. Használjon fel minden alkalmat, hogy utcán, színházban, bálban vagy vadászatokon láthassam, és legyen jó hozzám. Addio, caro amico; félek, hogy az éjszakát ma is átvirrasztom. Hogyan szabadulhatnék meg gyötrő vágyaimtól?”

István gróf erre is válaszolt:

„Asszonyom, megőrjített a levelével. Ma este hat és hét között várom a lakásomon. Öreg inasomon kívül senki sincs a házban. Az utca sötét és néptelen. Gyaloghintón jöjjön. Ha nem jöhet, küldjön levelet, mert nem bírok az idegeimmel. Most tudom csak, hogy miért imádom annyira Nápolyt. Asszonyom, könyörüljön az Ön kínpadra feszített rabszolgáján. Nem tudom, ép ésszel ki tudom-e várni a holnapi napot. Szeret, asszonyom? Vagy csak tréfa volt az egész?”

Másnap a lady:

„Megsemmisülten kérem az Istent, hogy bocsássa meg szörnyű vétkemet. Szegény jó uram! Ő a világ legjobb embere, de te, kedves kis grófom, tökéletesen megbabonáztál. Neked ördögi hatalmad van. Te azt teheted velem, amit akarsz. Alázatos cseléded akarok lenni, nővéred, szeretőd, rendelkezzél velem! Imádlak! Holnap újra meglátogatlak.”

A válasz:

„Madame, megszakad a szívem, de holnap nem láthatom az én gyönyörű tündérkémet. Mier gróf osztrák követhez kell mennem hivatalos ügyben. Nem is hiszi, hogy mennyire szenvedek.”

A negyedik levél:

„Édes, egyetlen, gyönyörű lovagom, tulajdonképpen gyötörnöm kellene magát. Ön tegnap este nem volt a követnél - az én kémszolgálatom tökéletes -, hanem Fillangieri generálissal a Vezúv kráterét nézte meg. Ez még nem volna nagy bűn, de a generálisnak nagyon szép felesége van (figyelmeztetem, hogy tüdőbajos, és a tüdőbaj fertőző betegség!), s a társaságban négy vagy öt fiatal leány is volt (akik már elég viharos múltra tekinthetnek vissza). Miért csaltál meg engem? Elepedek egyetlen csókodért, s halálosan szerelmes vagyok beléd, édes kis barbár hercegem. Tudod-e, hogy olyan vagy, mint egy fiatal mongol kán?”

Az ötödik:

„Kedves barátom, én igazán a földkerekség legszerencsétlenebb asszonya vagyok. Nincs más gondolatom, mint Ön, és látom, hogy Ön már elfelejtett, sőt gyűlöl engem. Szívesen adnám oda mindenemet, ha sohasem találkoztam volna Önnel. Meghalok attól a gondolattól, hogy Ön nem szeret. Tudom, nem illő, hogy egy asszony magát ennyire kiszolgáltassa, nem is tenném a világ minden kincséért sem, ha nem kínlódnék ilyen nagyon. Pedig attól félek, hogy ez csak annál gyűlöletesebbé tesz az Ön szemében. Legyen hozzám irgalommal, látogasson meg holnap délelőtt, hogy együtt mehessünk a múzeumba.”

A hatodik:

„Tegnap meggyőződtem, hogy nem szeret engem. Jó! Ezt nem lehet erőszakolni, aminthogy én sem tudom magamra erőltetni, hogy ne szeressem Önt. Nem szeret, nem szeret, megunt, betelt velem, kielégítettem a kíváncsiságát, és nem bánná, ha többé sohasem látna. Jó és kedves volt hozzám, és elhalmozott gyöngédségeivel, ez tagadhatatlan. De ez csak lovagiasság, ajándék, sőt végkielégítés volt a számomra. Ön talán észre sem vette, hogy az első ölelés izgalma után nyomban kijózanodott, és egy asszonyról kezdett beszélni, akit Bécsben hagyott. Azt mondta, hogy nagyon szerette őt, és nagyon rossz volt hozzá. Nos, én meg azt mondom, hogy még mindig nagyon szereti,

és kívánom magamnak, bárcsak hozzám is hasonlóan rossz tudna lenni. Hiszen éppen ez a baj, hogy énhozzám csak jó és kedves és lovagias. Milyen messze van ez a szerelemtől! Mondja meg, kedves gróf, ki az a bécsi asszony? Legalább arra méltasson, hogy beavat a titkaiba. Kedves gróf! Én nemcsak az érzékeimmel, de egész lelkemmel szeretem Önt. Holnap délután meglátogatom - ne féljen tőlem, nem akarok semmit, csak azt kérem Öntől, hogy engedjen magához. Szeretem, egészen az Öné vagyok."

Erre a levélre István gróf sürgősen válaszolt:

„Madame, köszönöm, hogy annyi kedvességet pazarol rám. Ha szerelmem elég jogcím volna, akkor nem haboznék, hogy abból, ami köztünk történt, levonjam a konzekvenciákat. Érzem azonban, hogy nem vagyok méltó Önhöz, s a szerencse fiának kell magamat tartanom, hogy szívébe fogadott, és megajándékozott néhány édes órával, amelyet soha életemben nem fogok elfelejteni. Most, sajnos, hivatalos elfoglaltságom túlságosan súlyos, és csak ritkán jutalmazhat meg a sors azzal a boldogsággal, amelyet az Önnel való együttlét nyújt nekem."

Lady Proctor utolsó levele:

„Kedves grófom, elviselhetetlen fájdalmat okozott a levelével. Ön kegyetlen ember. Azt írja, hogy ezentúl ritkábban látjuk egymást. Kérem, könyörüljön rajtam. Legalább küldje el nekem az arcképét, bár mindenemet odaadnám, ha az arckép tulajdonosát is magamnál tarthatnám. Az arcképét abban a huszárruhában szeretném, amelyben legelőször láttam, de kicsiben, hogy kézimunkadobozomban elrejthessem. Ma estére Gallo márkihoz megyünk teára, nagyon kérem, jöjjön oda Ön is. Utána az Operában láthat. Adieu, kedves grófom. Ha otthon van, küldjön választ a szobaleányommal."

Széchenyi István gróf feljegyzése a naplójában:

„Nem mentem el sem a márkihoz, sem az Operába, mert a lady, aki egyébként kedves kis teremtés, halálosan untat. Ma azonban nem tudtam megakadályozni, hogy a St. Charles színházból elcipeljen magával a lakására. Férje szintén hívott, hát nem térhettem ki a látogatása elől. A férj nem tud, csak angolul, és így én egyetlen szót sem tudtam váltani vele, mégis megszégyenítően szíves irányomban. Milyen rejtélyes jószág az asszony! Vajon mivel hangolhatta férjét ilyen jóindulatra? Hogy zavaromat leplezzem, úgy tettem, mint aki szenvedélyesen szeretne angolul beszélni, mire ő fáradhatatlanul tanított és javítgatta kiejtésemet. Megtanultam hatvan angol szót kívülről, annyi teát ittam, hogy kólikát kaptam, s végül hajnali két órakor hazavándoroltam félmérföldnyire, a nélkül hogy az asszonnyal csak egyetlen gyengéd szót beszéltem volna. Remélem, hogy végre-valahára sikerült kiábrándítanom. Torkig vagyok vele. Torkig vagyok azonkívül Madame Vaudoncourtral, ezzel az ármánykodó, buja és hazug francia asszonnyal, valamint a kis Avalos hercegnővel, akiről kiderült, hogy tizennyolc éves korára romlott kis bestia, és torkig vagyok lord S. és sir G. feleségével is, akiket nem akarok látni soha az életemben. Karolina jóslata beteljesedett. Mindig ott áll közöttem és a többi asszonyok között.

Hát lehet így élni?

Az első gyorskocsival elhagyom Nápolyt. Menekülök. Még nem tudom, hova, de félek, hogy minden út Bécsbe vezet, Karolinához."

4

Amikor István gróf elutazott Olaszországba, a kongresszusi Bécs kezdett kifáradni a bacchanáliákban, és csak úgy találomra kiválasztott néhány szerencsétlen nagyvilági hölgyet, hogy megkínozza őket, s ebben az inkvizícióban a szemforgató erkölcsbíráskodás kielégüljön. Lichnovszky hercegné, aki közben özveggyé lett, gyásza miatt nem vehetett részt a mulatozásokon, tehát, mint egy hálója mögé rejtőzött pók, szalonjának sötét sarkából vetette rá magát a megtévedt kongresszusi szépségekre. Ez is egyik neme az aggkori érzékiség kicsapongásainak. Ez a hajsza Karolinát Bécs egyik legdivatosabb asszonyává tette. Az asszonyok, akik irigykedtek rá, vagy féltették tőle szeretőjüket, az előkelő társaságok évszázados hagyományai szerint jól vagy rosszul titkolt megvetéssel kerülték, a férfiak viszont - szintoly régi hagyományokra támaszkodva - annál merészebb fesztelenséggel keresték, mint valami szabad, könnyű prédát. Hiába volt gúnyos vagy visszautasító, a férfiak úgy érezték, hogy az eltávozott Széchenyi kapitány helyét egykettőre be kell tölteni, és lovagias ajánlkozásukkal még hálára is kötelezik az elhagyott asszonyt. A nagy karusszelen a württembergi trónörökös ostromolta, Metternich herceg bálján el nem mozdult mellőle Ozsarovszky gróf, akit nemrég éppen Nariskin grófnéval, Európa-szerte akkreditált hivatalos barátnőjével talált félreérthetetlen helyzetben a minden oroszok cárja, de - ilyen szíve van egy autokratának! - kegyencnő és kegyenc egyképpen amnesztiát kapott. A nagy redoute-on János főherceg tette neki a szépet, az emlékezetes szánversenyen Stewart lord, ez a durva és bolond angol arra vetemedett, hogy titokban megcsipkedte, és erkölcstelen ajánlatokat súgott a fülébe, mint egy kurtizánnak. Ah, a kurtizánok! Sagan, Bagration és Périgord hercegnők egyszerre felfedezték, elhalmozták gyengédségükkel, és köréje tolakodtak - ez volt az egészben a leglealázóbb és legfájdalmasabb. Leghevesebben a fiatal Liechtenstein Vince ostromolta - a Lichnovszky-szalonban nyomban ráolvasták, hogy a szeretője neki. Kétségbeesve menekült volna ebből a hajtóvadászatból, ha nem félt volna, hogy azzal még gyanúsabbá válik üldözői előtt. Pál gróf ragyogni szeretett volna vele, és erőszakkal cipelte egyik bálból a másikba. Mit tehetett mást - betegnek tettette magát, holott csak undor gyötörte, és Stefferl után vágyakozott nagyon. A Széchényi család hideg és tartózkodó modora megfélemlítette. Apósát Stefferl elutazása óta egyetlenegyszer sem látta, anyósa mindig sírva fakadt, valahányszor véletlenül találkozott vele. Észrevette, hogy sógornői gyűlölik, sógorai restelkednek miatta, az egyetlen ember, aki nem bántotta, az Pál gróf volt, a férje. Ezért hálás is volt, és úgy szerette volna Pált szeretni, de nem lehetett. Nem tudta, nem is érdekelte, hogy Pálnak van-e valakije, elég az, hogy valósággal legényéletet él férfitársaságban, vadászat, lovaglás, korhelykedések közepette. Ha akarná, magát az elhanyagolt asszonyok közé számíthatná, de hiszen ő nem kér a gyengédséggel elhalmozott feleség szerepéből sem, mert nem tud és nem is akar élete egyetlen és igazi szenvedélyétől megszabadulni. És Stefferl? Úgy hallja, hogy szertelenül tobzódik a nápolyi udvari élet gyönyörűségeiben. Nem kutatta, hogy mennyi igaz ezekből a mendemondákból. Lehet, hogy megcsalja - miért is ne csalná meg? -, lehet, hogy lelkileg hű marad hozzá - mi haszna van abból neki, aki úgysem lehet soha az övé? Mindenesetre valószínű, hogy a kettőjük szerelmi szenvedélye nincs egyensúlyban. Egyiknek csak kaland, a másiknak örök életre szóló tragédia.

December végén aztán történt valami, ami minden kis maradék életerejét végképpen feldúlta. Észrevette, hogy áldott állapotba került. Az első pillanatban határtalan boldogság áradt szét a lelkén, s alig várta, hogy a jó hírt közölje férjével és sógornőivel. Aztán valami megfoghatatlan félelem és zavar lepte meg. A dolognak hamar híre fut, s a Lichnovszky-szalonban rettenetes kommentárokat fűznek majd ahhoz. Nem. Ennek nem szabad megtörténnie! Napokon és heteken keresztül vívódott magával, hogy mitévő legyen. Majdnem beletébolyodott ebbe a töprengésbe; a második hónapban már nem tudott enni, nem tudott aludni, s az

állapotával járó tünetek szinte elviselhetetlen mértékben gyötörték. Rettenetes görcsei voltak, feje szédült, gyomra émelygett, undor és félelem rázta meg egész valóját, éjszakánként néha valósággal őrjöngeni kezdett.

Soványsága és idegessége természetesen feltűnt nemcsak a családban, hanem a kongresszusi társaságban is. Egy okkal több, hogy minden mulatságon megjelenjék. Csak nem engedi, hogy találgatni kezdjék: miért nem mer táncolni az a zabolátlan kedvű és élni vágyó Széchényi Pálné?

Kéthónapi keserves vergődés után elszánta magát, hogy ha az Isten is úgy akarja, a szíve alatt megfogamzott élet terhét viselni fogja. Megmondta Pálnak és sógorasszonyának, Zsófi grófnőnek. Pál egykedvűen vette tudomásul, mint mindent, ami vele történt. Zsófi a maga szenvedélyes és szókimondó módján azt tanácsolta, hogy büszkén kürtölje világgá az állapotát. - Azzal, ha eltitkolod, gyanúba kevered magadat. - De a Lichnovszkyak! - Ördög vigye el az egész pereputtyot! - Istenem, ha ilyen egyszerű volna a dolog! A gyermeket augusztusra várom, és az emberek majd elkezdik számítani a hónapokat!... - Mit törődsz te az emberekkel? - És ha Pál lelkében is gyanút keltene? - Kedves Rollykám, a gyanú ellen egyetlen fegyver a sértett szemérem felháborodása.

Stefferlnek, habár kéthetenként írt neki Nápolyba, egyetlen szót sem tett az állapotáról. Nem tudta, dicsekvéssel vagy szégyenkezéssel kell-e tudtára adni neki a nagy fordulatot. Nem tudott sem annyira őszinte, sem annyira képmutató lenni, mint amennyi szükséges ahhoz, hogy az ember biztosítsa a maga és mások boldogságát.

Egészségi állapota napról napra romlott. Olyan különös, ismeretlen fájdalmak léptek fel a dereka körül, a hátában, a szíve táján, aminőket első terhessége alatt egyetlenegyszer sem érzett. Megrémült, hogy vesebaja vagy méhrákja van, de senkinek sem mert erről beszélni, még orvosának sem. Fejgörcsei ellen nagy mennyiségű kábítószert vett be, úgyhogy a narkotikumok használata már valóságos életszükségletévé vált. Ez is nagymértékben legyöngítette. Így tartott az négy-öt hónapig. Akkor valamivel javult a testi állapota, s az idegrendszerét ez kissé megnyugtatta. Ingerlékenysége és túlzott érzékenysége valamivel alábbhagyott.

De karcsú, légies termete már formátlanodni kezdett, és megkérte az urát, hogy elhagyhassa Bécset. Pál grófnak ez ellen sem volt kifogása. Menjen Magyarországba, a Vas megyei apáti kastélyba, ő is elkíséri, mert meg akarja nézni a tavaszi mezei munkát.

Elutaztak tehát Apátiba.

Most látta először a férje birtokát, most volt először Magyarországon, s az első nap egy szép irlandi kastélyra, smaragdzöld dombokra, sövénykerítéssel övezett kertekre, legelőkre, pázsitra, fasorokra, erdei forrásokra, árkádiai tájképekre, Watteau-féle idillekre gondolt, amelyekben élete első pár esztendejét eltöltötte, de amire egyáltalán nem tudott visszaemlékezni. Tipperary - ennek a kis ír városkának a nevét sokszor kiejtette, homályos nosztalgiával az ősi szülőföld iránt, és képzeletében olyan gyönyörűnek rajzolta ki, aminőnek csak akarta. Most azt hitte, hogy ez az ábrándkép megvalósul.

Hamar csalódott.

Úristen, hova jutottam én? - Ezt a kétségbeesett kérdést egy hét múlva naponta már hússzor is elsóhajtotta egy tizennyolc szobás, kényelmetlen és halotti csendbe burkolódzott kastély falai között. - Micsoda világ ez? - lázadozott fogcsikorgatva a sápadt arcú asszony. Ha kinézett az ablakon, nem látott semmit, csak a szürke eget, amely szegényes és szomorú horizontra borult le, egy-egy görbe fát, amely ritka s poros lombjaival tenyérnyi árnyékot vetett a csupasz

mezőkre, néhány nyikorgó szekeret az országúton, porfelhőben vagy sártengerben, és napnyugtával hazatérő gulyát, amely káromkodó béresek és csaholó kutyák elől megmegriadva, lomhán ballagott a kiégett földeken át. Ezt látta a kastély déli ablakából - sivár egy tájkép, de legalább látott valamit. Az északi ablakból nem látott semmit, csak egy sor jegenyét, mogyoróbokrokat és élősövény kerítést, amelyen túl nyilván nem is volt semmi. Semmi a világon, mérföldeken és mérföldeken túl, a Fertő taván, a Hanságon, a Dunán keresztül egészen Bécsig semmi. - És ezt a semmit hívják Magyarországnak - tette hozzá Karolina fájó csalódással.

Aztán megpróbálta, hogy örömét lelje a neki új és egzotikus falusi világban, a sétakocsikázásokban, a holdfényes éjszakák idillikus csendjében, a vendéglátások naiv örömeiben, könyveiben, zongorájában, kis Andor fiának napról napra új meglepetésekkel szolgáló értelmességében, angyali bájában, az anyai gondok változatosságában, valamint az emlékekben, amelyeket Bécsből hozott, s a reménységekben, amelyeken elábrándozott. Ezekkel is hamarosan betelt.

Most, július elején, járása már nagyon nehézkes, teste eléktelenedett, lelkileg megtört, és félni kezdett a nagy megpróbáltatástól. Ez sem volt így akkor, amikor a kis Andorkát hordta a szíve alatt. És elfogta valami elviselhetetlen unalomérzés, unalom valaki után, mint ahogy franciául gondolkodó fejében ezt a hangulatot megfogalmazta. Szerette volna Stefferlt látni, akár csak egy órára is. Talán a fél életét odaadta volna ezért az óráért. De Stefferl nemcsak hogy nem ír, hanem a harctérről megint visszament Nápolyba. Éppen most! Hát még talán Stefferl is gyanúsítja? Csak a félelem, a vágy s a mind gyakrabban ismétlődő dührohamok hoztak valami változatosságot abba a sorvasztó és nyirkosan gőzölgő semmibe, amelybe itt Apátiban napról napra mélyebbre süppedt.

5

István gróf július hó utolsó napján érkezett vissza Bécsbe. Nem ismert rá a császárvárosra. Amikor elhagyta, ott volt az egész világ; most mintha Bécs kétszázötvenezer lakosából is elköltözött volna valahova legalább százezer. A kongresszus alatt az egész város delíriumban hánykolódott; tarkább volt, mint Párizs, nagyobb volt, mint London, a világ közepe volt; most már a régi Bécs patriarchális kedélyességét, finom kultúráját és meghitt báját is hiába kereste. A bécsi Olümposzról szétszaladtak az istenek; a királyok hazatértek saját külön elíziumi berkeikbe, a katonák újra elmentek Napóleon ellen harcolni, a Monarchia különböző tartományaiból összesereglett főnemesek szétszéledtek vidéki birtokaikra. István gróf idegenül lézengett a kihalt városban. Akiket ott talált, azok is hűvösen vagy szánakozással fogadták; apja szeméből fájdalmas szemrehányást olvasott ki, anyja naponta egyszer vagy kétszer sírva fakadt, és egyetlen testvére sem volt otthon, aki megvigasztalta volna. A Lichnovszky ház gyászolt; meghalt az öreg herceg, és többé nem rendeztek Beethoven-estéket a lefüggönyzött ablakok mögött. Csendes lett a Rasumovszky ház is, amelynek fele tavaly leégett, gazdája pedig kiesett a cár kegyeiből. Mintha minden szépség lehervadt volna a város arcáról; nem virítottak sem a bűn, sem az erény virágai. A Burgban nagybetegen feküdt a fiatal császárné, aki nemhiába mondogatta, hogy megöli őt a kongresszusi mulatságok töméntelen fáradalma. A császár rosszkedvű volt. Aggodalommal figyelte, hogy Mária Lujza a schönbrunni palotában egészen Neipperg gróf hatalmába került. Hiába győzték le megint Napóleont, hiába tették örök időkre ártalmatlanná, Schwarzenberg herceg és Metternich hiába diktálja most a békét Párizsban, a császár szíve tele van keserűséggel és nyugtalansággal. A bécsi polgárság

sem tud megnyugodni. A gyönyörűségek és szépségek hulláma a kongresszus szétoszlásával lecsendesedett, és unalomba folyt szét, mint egy kiáradt tenger; helyén csak az elkövetett bűnök szennye és az öt hónapig tartó bacchanália iszapja maradt. István gróf mintha légüres térbe került volna. Fulladozni kezdett. Amióta tudja, hogy Karolina a Vas megyei apáti kastélyban második gyermekét várja, azóta Bécs az ő valamennyi templomával, palotájával, bástyasétányával, színházával, főúri szalonjával és csapszékével, jó és rossz asszonyával együtt mintha elsüllyedt volna. István gróf sejtette, hogy Karolina is ezt érezheti most Apátiban.

Hát annyi bizonyos, hogy élete zsákutcába került. Hat tarkabarka és meglepetésekkel teljes esztendőn át nyargalászott föl és alá ebben az utcában, és most égig érő kőfal zárja el a kijárást. Rettenetesen beleütötte fejét ebbe a kőfalba, és ez az ütés észre térítette, hogy nincs semmi dolga, és életének nincs semmi célja. Valamit befejezett, amit tulajdonképpen most kellene elkezdenie; most itt áll tanácstalanul, sebes homlokkal, és nem tudja, mi a teendője. Vagy keresztül kell mászni azon az égig érő bástyán, vagy mint egy fáradt kutyának, a fal tövében le kell feküdnie. Az elsőhöz sem testi, sem lelkiereje nincs, tehát beleegyezett a mozdulatlanságba. Hadi fáradalmak, mértéktelen dőzsölés és szerelmi kicsapongások amúgy is aláásták a szervezetét. Az olasz háborúban csak a kétségbeesés lázas izgalma hajszolta egész a hősiességig. Amikor hazajött, azt hitte, hogy egy másik háborúba kerül, le kell győznie az akadályokat, amelyek szerelme elé tornyosultak. Most nem volt kiért és nem volt ki ellen harcolni: Karolina nincs itt. Nincs itt, sőt levelet sem ír Apátiból. Karolina a falusi birtok csendjében második gyermekét várja: csoda volna-e, hogy őt férje és kisfia között tökéletesen elfelejtette?

István gróf beteg volt. Az öreg Seutin Seraphin, mogorva és egyenes lelkű katonadoktor, rámordult, hogy vigyázzon magára, különben elpatkol, mint egy korán hámba fogott és agyonhajszolt csikó. Arra a kérdésre, hogy tulajdonképpen mi is a baja, Seraphin mester csak dühösen mormogott. Mindenféle baja van, keresztül-kasul a feje búbjától a sarkáig, egész szervezete megbomlott és nyavalyák áldozata lett. Hetekig ki sem mozdulhat a szobájából. Mindenféle szörnyű kezelésnek kell magát alávetnie, hogy épkézláb embert faraghasson a huszonnégy esztendős roncsból.

- Maga olyan, mint a szép magyar báró, aki összedrótozott-foltozott hulláját pirosra és fehérre mázolva végigzötyögteti a Prater sétányain - mondta neki a vén, mogorva Seraphin doktor. - Adjon hálát az Istennek, ha valahogy ki tudom rángatni ebből a nyomorúságból.

Nem kellett nagyon erőltetni arra, hogy visszavonuljon és gyógyíttassa magát. Ágynak esett, és heteken keresztül tehetetlenül fetrengett párnái között. Hát ez is lehetséges? - kérdezte magától, mint ahogy a halálraítélt kérdezheti a siralomházban.

- Hát én alaposan tönkretettem az életemet, mielőtt jóformán élni kezdtem volna. Szeretném tudni, hogy mi lesz belőlem. Gyermekkorom óta naplopó vagyok; nem tanultam semmit, semmiféle iskolát nem láttam; meg is látszik rajtam; nem volnék ostoba, de tapasztalatok és tudomány nélkül jóban és rosszban egyformán műkedvelő, gyáva és hitvány vagyok. Édesapám fennkölt lelkű, erényes és tudós ember; nővéreim, ha egyéb téren nem, de otthon vannak a művészetekben, költői lelkek, mély érzésűek, finomak és vallásosak. Az én vallásom abból áll, hogy gyóntató paphoz szaladok, amikor megrökönyödöm, és remegek az Isten büntetésétől erkölcstelenségem és léhaságom miatt.

Már az első napokban gyötrődve vágyódott Karolina után, ez a vágyakozás azonban csakhamar dühös féltékenységgé és gyűlölködéssé fajult. Ő meg akart halni, Karolina pedig az urával turbékol, és gyermeket szül neki. Aztán úgy látta, hogy Karolinával szemben is igaz-

ságtalan, sőt eszeveszetten önző és elvetemült. Mert hát kiről van szó? A testvéréről és a testvére feleségéről. Inkább örülnie kellene, hogy Karolinát valami égi kegyelem kiemelte abból a szakadékból, amelybe belezuhant. Karolina megtisztul, és őt is megváltja bűneitől. Tehát még csak jobban kellene imádnia őt.

Lassanként valósággal örömét lelte abban, hogy beteg. Betegnek kell lenni, hogy az ember kiemelkedjék önmagából, s a lelkével felröppenjen a fellegek fölé... a betegség tisztítótűz... aki sohasem volt beteg, az lassanként ragadozó bestiává, durva bohóccá vagy ostoba és hetyke barbárrá aljasul. Hálát adok neked, Istenem, hogy meggyötörted bennem a testet, és alkalmat adsz, hogy a lelkem meggyógyuljon. Hiszen olyan rengeteg sokat kell pótolnom. Belátom, hogy eddig kevéssé ismertem magamat. Elérhetetlen illúziók után szaladgáltam, öntelt és dölyfös voltam, s azt hittem, hogy valami rendkívüli szerep vár rám az életben. Első szerep, főszerep egy nagy színielőadáson, amelyen embertársaim csak statisztálnak körülöttem. Hohó, Stefferl, hátrább az agarakkal! Elégedjél meg a második vagy harmadik szereppel, szerényen és alázatosan, s legalább ezt a mellékszerepet tanuld meg hibátlanul! Eldőlt a sorsod. Egészségedet és ifjúságodat aláástad, erről most már nem tehetsz, de tisztességes és értelmes férfiúvá lenni: ez még talán hatalmadban van.

Ebben megnyugodott. Egész halom könyvet hozatott át apja szobájából, francia és német költőket, Torquato Tassót, Rousseau-t, gazdasági és lótenyésztési munkákat, történelmet, klasszikus munkák fordításait, Byront, Öhlenschläger drámáit, Staël asszonynak Németországról írt könyvét, utazási műveket, regényeket - s ezt a százféle tálból összetöltögetett ételt habzsolni kezdte rettentő mohón zabálva, ha ízlett, ha nem, dacos kitartással, a végkimerülésig. Az egészből annyi haszna volt, hogy megpillantott egy roppant, új világot, új szépségekkel, izgató mélységekkel és magasságokkal, s kedve kerekedett felfedezni ezeket a földöntúli világrészeket. Ez visszaadta önbizalmát, felcsigázta becsvágyát, és elfelejtette testi és lelki nyomorúságait. Most éppen olyan sokat élt át szellemileg eszmék és érzések birodalmában, mint eddig a földi örömök élvezetében.

Homályos tervei voltak, hogy valami nagy és rendkívüli dologgal káprázta tja el a világot. A világot, amelyről mindenáron el akarta hitetni magával, hogy helyettesíteni tudja Karolinát. Tele volt a feje általános szólamokkal az örökkévaló legfőbb igazságról, a hitről, amellyel az emberiség össze van kapcsolva a Mindenhatóval, az igazi boldogságról, a belső csöndről s a nagy eszmékről, amelyekben mindegy, akár nyerünk, akár vesztünk, csak el ne menjünk mellettük részvétlenül és haszontalanul - önnönmagát akarta meggyőzni, hogy igazságban, hitben, belső csöndben Karolina nélkül is boldogan lehet élni... Valójában azonban nem tudta, hogy mi lesz az a meglepetés, amivel nem a világot, hanem Karolinát akarja elkápráztatni.

Július végén aztán hírül vette, hogy Karolina korán szült, és halott gyermeket hozott a világra. Megtudta, hogy éppen akkor senki sem volt mellette Apátiban, s egy falusi bábaasszony ügyetlen keze alatt majdnem elvérzett. A tiszttartó vágtatott Cenkre Kiss József doktorért, de az, nem mert a seblázas asszonyhoz hozzányúlni, tehát saját felelősségére kocsiba fektette, és elindult vele Bécsbe, hogy megoperáltassa. Erre a hírre, az ő hitre és belső csöndre törekvő lelkében megbomlott minden affektált harmónia és egzaltált boldogságkeresés.

Úgy járt, mint az apa, aki látja, hogy kislánya árokba zuhant, tehetetlen rémületében utána ugrik, s agyba-főbe veri a neki legdrágább lényt. István gróf szíve is tele volt fájdalommal és borzalommal. Kínjában azzal vádolta Karolinát, hogy szerencsétlenségének ő maga az oka. Majd Isten büntetését látta abban, hogy nem tudott élő gyermeket a világra hozni. Nem vette észre, hogy a tragikus esemény egyszerűen csak újra felkavarta féltékenységét, és felizgatta rosszhiszemű, szennyes fantáziáját: vajon ki is voltaképpen a gyermek apja? Nem tudta, hogy kétségbeesése azért menekül ebbe az ocsmány gyanúba, mert ezzel az őrület vagy

öngyilkosság fenyegető rémét akarja magától elriasztani. Nem tudta, hogy miért, de úgy érezte, hogy nem mer Bécsben maradni, nem meri bevárni Karolinát.

Elhitette tehát önmagával, hogy makkegészséges, hogy nincs semmi problémája, hogy egyszerűen nem emlékszik Karolinára. Abbahagyta kúráját, beszüntetett mindenféle testi és lelki fájdalmat, kiugrott a betegágyából - akárcsak a tolentinói ütközet előtt -, és elutazott Bécsből, hogy Franciaországban, a főhadiszálláson, Schwarzenberg tábornagy mellett folytassa katonai szolgálatát. Szeptember közepén már Párizsban volt, de a háború már befejeződött. Engedélyt kért tehát a tábornagytól, hogy Londonba utazzék tanulmányútra. Mindezt szédületes iramban csinálta, akárcsak egy lovasrohamot Tolentinónál. Előszobázott, utazásra készült, benyargalta Párizs múzeumait és csapszékeit, részt vett komoly beszélgetéseken és ocsmány tivornyákon, megnézte a klasszikus színházi előadásokat és a bordélyházi ocsmányságokat. Megsiratta Napóleont, és elhatározta, hogy a saját erejéből lemásolja ennek az embernek emberfeletti tulajdonságait, aztán kocsit vásárolt, ragyogó, drága, fekvésre is alkalmas zárt hintót, azzal harminchat óra alatt Boulogne-ba ügetett, aztán hajóra ült, másnap este Dowerból továbbkocsikázott, és október elsején már London követ taposta. Közel három hónapig volt Angliában. Ezalatt naponta csak négy órát aludt, húsz órán keresztül pedig három-négy ember életét élte egyszerre. Megtanult angolul, elolvasott egy csomó műszaki könyvet és minden Shakespeare-drámát, együtt ebédelt lordokkal, tudósokkal, követekkel, gyárosokkal, mérnökökkel és kereskedőkkel, részt vett György herceg férfiorgiáin, lóversenyeken, katonai parádékon, mezőgazdasági gyűléseken és politikai értekezleteken, este pedig a Drury Lane és Covent Garden páholyában vagy az Asthley-féle cirkuszban szórakozott. Egy szempillantást vetett az angol birtokviszonyokra, a parlamenti életre, a newmarketi lóversenyekre, London tereire, a woolnichi tüzérségi terepre, az Angol Bankra, a fonógyárakra és sörgyárakra, a gázvilágításra, a kéményekre, amelyeket a szél forgathat, a ki- és befelé nyíló és maguktól csukódó ajtókra, water closetokra, és megállapította, hogy a remek angol nép életmódjával, erkölcseivel és szokásaival csaknem teljesen egyetért. Az egész ember éjjel és nappal, ébren és álomban szüntelenül égett és lobogott, és közben egy asszonyra gondolt, akit majdnem szerencsétlenné tett, de az Isten megváltotta őt is, az asszonyt is, és mindent az Isten rendbe hozott. Megbékült, kielégült, ujjongó lelkével hajóra szállt, s egy zivataros éjszaka után szerencsésen megérkezett a francia kikötőbe, türelmetlen sietségében ki sem tudta várni a rendes partraszállást, egyik hajóról a másikra ugrott, átgázolt a vámhivatalnokon, galléron kapott egy fiút, és kényszerítette, hogy vele a vendéglőbe fusson. A vendéglőben tüzet gyújtott, hogy a vihartól átázott ruhája megszáradjon, aztán lefeküdt, álmában háromszor is kiesett az ágyból, minden öt percben felébredt, mégis kialudta magát, reggel énekelve és fütyörészve kelt, s aztán folytatta útját, és negyvenkét óra alatt viszontlátta Párizst. Itt sem maradt soká, s újév napján már ismét otthon volt Bécsben. Akkor aztán egyetlen csapással mindent romba döntött, amit olyan lázas buzgalommal felépített. Pál bátyjával elment az Elyseumba, és negyvennyolc óráig dőzsölt éppoly telhetetlen falánksággal, mint ahogy a könyveket, Párizst és Londont felszívta magába egyetlen lélegzetvételre - ha ízlett, ha nem -, dacos kitartással, a végkimerülésig.

6

Kemény télidő volt, a nap csak nyolc óra tájt emelkedett a látóhatárra a Wienerwald mögül, de az öreg Széchényi Ferenc gróf landstrassei palotájában hajnali öt órakor megkondították az ébresztő harangot. A városba sietők fuvarosok csodálkozva nézték, hogy a grófi házban már ily koromsötét órában kigyúlnak az olajlámpások, kinyílnak a manzárdablakok, a cselédség

takarítani kezd, az istállóban fényesre kefélik a parádés lovakat, az udvart felseprik, az egész házban izgatott sürgés-forgás támad. Benn a palotában huszárok, komornyikok, szobaleányok lótnak-futnak, a kert útjain és az istállók körül udvarosok, kocsisok és lovászlegények szorgoskodnak; a kocsiszínben utazóhintókat mosnak és súrolnak; az egész palota ragyog a tisztaságtól és az ünnepélyességtől. Az udvarmester szemlét tart a ház népe fölött; fényes libériák, huszárcsákók, arannyal és ezüsttel kihányt, sújtásos dolmányok és háromszögletű kalapok, kardok, címeres tarsolyok és sarkantyúk lógnak a lépcsőházban és a folyosókon. Tele van az egész ház, a földszinttől a padlásszobákig.

A hajnali harangszó a palota urát, öreg Széchényi Ferenc grófot már ébren találta. A gróf öltözködött. Aranyszövésű, kurta dolmánya fölött meggyszínű, elöl lekerített nyestprémes bársonymente simult szikár alakjára, gazdag zsinórzású, feszes nadrágja oldalpaszomántját apró, vékony kardocska verdeste, lábán sötétvörös, rövid, aranysarkantyús csizma feszült. Az egész öltözékről egy kifinomodott rokokó főúr franciás ízlése és magyaros pompája sugárzott. Nyakában az aranygyapjú, mellén csillagos olasz nagykereszt szalagja, mintha az udvarhoz, vagy valami országos parádéra készülődnék. A gróf fonnyadt, sárga,ráncos arcán ünnepi áhítattal, lassan átballagott a kápolnába, s letérdelt az örökmécs elé. Nemsokára megérkezett Hofbauer Kelemen atya, a bécsi redemptorista rend feje, akit a bécsi nép már életében beiktatott a szentek közé. A szerzetes beült a gyóntatószékbe.

Ma a család többi tagja is hajnalban kelt fel, és egyenként és lábujjhegyen lopódzott be a kápolnába. Elsőnek az öreg kegyelmes asszony, zihálva, köhögve, mint mindig, de nehéz selyemben és bársonyban, ősi ékszerekkel, ódon pompával és félénk alázatossággal. Letérdelt az első padsorban, és várt, míg ura végez a gyónással. Utána két fiatalabb hölgy, Franciska és Zsófi grófnők, aztán a férjek, Batthyány Miklós és Zichy Ferdinánd grófok, majd Széchényi Lajos gróf, a legöregebb fiú és felesége, Clam-Gallas grófnő helyezkedtek el a padokban, és imádkozva várták, hogy rájuk kerüljön a sor a gyóntatószékben.

Félóra múlva halk sarkantyúpengés neszével betoppant a kápolnába István gróf is, ulánus-ezredének díszruhájában. Megállt a nehéz, faragott tölgyfa ajtó mélyedésében, és keresztet vetett magára. Homlokáról nehéz verejtékcseppek gyöngyöztek alá; egész teste izzadt a túlságosan befűtött kápolnában. Kétnapi tivornya után, valamivel éjfél előtt került az ágyba. Elég idejében tehát, hogy megáldozhassék, de elég későn ahhoz, hogy kétnapos mámorát ki tudja aludni.

Egymás után érkeztek a Mesnil bárónők, a cseh Desfours gróf, a szegény Kueffstein báró a többi atyafisággal, majd Hoyos István gróf és a fiatal Forgách Antal, aki a cenki Széchenyi-kastélyban együtt nevelkedett a két fiatalabb Széchenyi fiúval, mint afféle árva rokongyerek. István gróf fáradtan és türelmetlenül nézegette az érkezőket, s csak akkor csillant föl a szeme, amikor, mint valami rejtelmes jelenés, sötét szempilláit lesütve, ruganyos termetét a csípőjén ingatva, karcsún, finom illatfelhőben, kissé félénken és fáradtan besuhant a kápolnába Pál gróf felesége. Egyszerre tele lett vele a kápolna, az asszonyok kissé megfordultak, megérezve a profán illatot, a kacérságnak és érzékiségnek azt a néma hírnökét, amely Karolina jöttét szinte bejelentette. Egy pillanatra el is felejtette, hogy kápolnában van, közel a gyóntatószékhez, csak Karolinát nézte, és önfeledten átadta magát ábrándjainak.

Most megürült a gyóntatószék és Karolina hirtelen mozdulattal, kissé dacosan és elszántan, odaborult a szent ember lába elé.

István gróf szíve nagyot dobbant, zúgott a füle, és káprázott a szeme. Karolina gyónik. Eddig nem is gondolt arra, hogy voltaképpen mi is történik ott a gyóntatószékben. Nővérei, sógornői, testvérei, játszópajtásai egymás után letérdeltek, majd felkeltek, áhítatos vagy közönyös

arccal, mint akik egy megszokott szertartáson esnek keresztül, s ő maga sem látott semmi rendkívülit ebben a vallásos gyakorlatban. De ahogy Karolina odatérdelt a szerzetes elé, egyszerre elöntötte lelkét valami érthetetlen félelem, és az izgalomnak majdnem elviselhetetlen remegése. Ugyan miről beszélhet ott Karolina? Karolina bűnei kínzó gyötrelemmel korbácsolták fel a fantáziáját. Borzasztó dolog történik most ott a gyóntatószékben! Az a szegény, egyszerű barát, Kelemen atya, aki oly természetes és nyugodt biztonsággal jár az Isten felé vezető úton, aki annyi asszony bűnét ismeri, nem is sejti, hogy most micsoda bűnöket visznek elébe! Karolina bűneit! Azokat a bűnöket, amelyekről két év óta olyan fogvacogtató rémképeket rajzol az ő fantáziája. Valóságos istenkáromlás és szentségtörés, de be kell vallania, hogy Karolina bűneire mindig sokkal kíváncsibb volt, mint az erényeire.

Ekkor lépett be a kápolnába Pál gróf rosszkedvűen, vörös és kidagadt szemmel, ványadt arccal, frakkban, széles, dús fekete selyem nyakkendővel, mint valami bécsi dandy, aki egyenest az utcáról vagy valamelyik színházból állít be ide, díszmagyaros, meghatott, imádkozó családja körébe... Istvánt ez is elszomorította. Hogy fáj majd édesapánk szíve, ha meglátja ezt a cinizmust.

A gyóntatás még egyre tartott. A család feje úgy rendelkezett, hogy ezen a napon a háznép és az uradalmi tisztek is meggyónjanak. István ezek közül csak Liebenberget, a nevelőjét, Pap Ferenc urat, a jószágkormányzót, Thibolt Ferenc pénztárost, Kiss Józsefet, a háziorvost és Pigay titkárt ismerte. Meg egy idős, fekete ruhás, kövér kis parasztasszonyt, Öreg Kelemen Évát, a Széchényi gyerekek dajkáját... Ő maga is ennek a pirospozsgás, erőteljes magyar asszonynak a tejét szívta. Elérzékenyedett, amikor a boldogan sugárzó, egyszerű parasztarcot látta; íme, az ő második anyja! Olyan sima, egyenes, puha útja van neki is földről a mennyországba, akárcsak a gyóntató szentnek, az öreg Kelemen atyának. E pillanatban egyszerre szerette és irigyelte őket.

Hét órára ő is odakerült a gyóntatószék elé. Akkor már égett az agya, és egész teste alélt volt a kimerültségtől. Úgy omlott le a térdeplőre, mintha leütötték volna. Félt, hogy sohasem tud felkelni onnan. És anélkül, hogy a bevezető imádságot elmondta volna, lázasan lihegni kezdett, mintha attól tartana, hogy nem lesz elég ideje bűneinek felsorolására.

- Lelki atyám, én nagyon romlott vagyok. Hibáimban megátalkodtam és megszoktam, hogy minden tisztább érzést vagy szándékot elnyomjak magamban. Elmerültem a kicsapongásokban, hiú és hazug ember vagyok. Minduntalan megfeledkezem a vallás parancsairól; nem tartom meg a böjtnapokat. Alárendeltjeimmel dölyfösen, durván, sokszor igazságtalanul bántam. Vasárnap misét nem hallgattam, utolsó gyónásomat kellő előkészület nélkül, áhítat és igazi bűnbánás nélkül végeztem. Rászoktam a káromkodásra, esküdözésre. Mértéktelen, nyalánk és tobzódó, falánk és korhely vagyok. Elkényeztettem testemet, nem bírom sem a meleget, sem a hideget, kényes és elpuhult vagyok, és csak érzéki örömökön jár az eszem. Most is. Ebben a pillanatban is. Jaj... attól félek, hogy elájulok. Tivornyából jövök... szédülök... gyónom a Mindenható Istennek és neked, lelki atyám, de hiába erőlködöm, nem tudom abbahagyni a rosszat, és már nem is tudom erősen akarni a jót. Atyám, nem tudok hinni...

A szerzetes vigasztalta. Isten kegyelme határtalan. Ez a kemény önvád, ez a kétségbeesés az elkövetett bűnök felett, ez a véres önmarcangolás a legbiztatóbb jele Isten kegyelmének.

- Nem, nem - lihegte István -, az Úr elhagyott.

- Ne káromold, fiam, a Mindenhatót. Fogadd meg erősen...

- Atyám, éppen ez az, amit nem tudok megcselekedni. Nem bírok a test kísértéseinek ellenállni... Érzéki vágyaim erősebbek, mint én.

- Ha megbánod...

Stefferl könnyekre fakadt:

- Még most is... ezen a szent helyen is...

- Imádkozzál...

- Most nem tudok... itt van... és bűnre kísért...

- Kerüld a kísértéseket.

- Nem akarok aszkéta lenni. Atyám, én e nélkül a bűn nélkül nem tudok élni.

- Szerelmes vagy, fiam?

- Nem tudom. Talán csak a gyönyörbe, amelybe belefulladok. A lányokba, akik ártatlanok, és az asszonyokba, akik romlottak. Más ember feleségébe... Felebarátom, sőt atyámfia feleségébe, mert ez nemcsak kéj, hanem halálos félelem, kín és kétségbeesés is... jaj, atyám, kifáradtam, és félek, hogy meghalok.

A szerzetes gyengéden fejére tette a kezét:

- Fiam, téged valami megzavart, és elvette józan ítélőképességedet.

- Igen. Egy asszony.

- De az Isten látja és szánja vergődésedet.

- Akkor irtsa ki lelkemből ezt az érzést.

- Bízzál az ő irgalmában, fiam, és mondd el a bánat és erős fogadás igéit. És én feloldozlak.

István gróf arca eltorzult:

- Szentatyám, nem merem az Úr testét magamhoz venni.

- Visszautasítod a kegyelmet?

- Nem, nem, nem merem...

És felugrott a gyóntatószékből feloldozás nélkül.

Aztán rémülten körülnézett. Vajon nem hallották-e meg? Vajon nem veszik-e észre, hogy milyen feldúlt és kétségbeesett? És vajon nem tűnik-e fel, hogy nem járul az Úr asztalához?

Szerencsére senki sem figyelte. A kis kápolna zsúfolva volt ájtatoskodókkal, apja mélyen elmerült az imádkozásba. A család tagjai megáldoztak, a szentmise véget ért. Ferenc gróf és felesége reggelire hívták magukhoz a vendégeket.

Széchényi Ferenc gróf élete néhány esztendő óta csak állandó búcsúzkodás volt; előbb elbúcsúzott a közélettől, aztán az udvari szerepléstől, végül a gazdasági gondoktól is szeretett volna menekülni. Legidősebb fia harmincöt, a legfiatalabb huszonöt, mindegyik megérett már arra, hogy maga vegye kezébe a sorsát. Efölött azonban sokat tépelődött. Látta, hogy nem egy kortársa késő vénségére koldusbotra jutott, mivel a fiatalok néhány év alatt eltékozolták, amit nemzedékek évszázadokon keresztül gyűjtögettek. Az ő fiai közül e tekintetben Lajost és Pált nem kellett féltenie. Lajos komoly, meglett ember, Pál ugyan nem a legeszményibb lélek, de egészen a zsugoriságig takarékos; István az, akit félteni kell a nagyvilági élet hiúságaitól, mert jószívű, bátor, nemes és tehetséges ember; de hibái is vannak, szereti a fényűzést; mintha egy Esterházy-vagyon állna a háta mögött. Ám azt sem akarja, hogy fiai közül éppen a legderekabbat megrövidítse. Hónapokig dolgozott a megoldáson legbizalmasabb emberei, jószágkezelői és ügyvédjei segítségével. Most végre elkészült vele, s azért hívta maga köré az

egész atyafiságot, hogy mint egy trónjáról lemondani készülő király, birtokait felossza a királyfiak között. Szinte gyermekesen örült ennek a napnak. Azt akarta, hogy tiszta lélekkel, minden földi szennytől megszabadulva, a gyónás és áldozás szentségében megerősödve kezdjék el az önálló életet.

Reggeli után asztalt bontott, karjára vette feleségét, és maga után intette gyermekeit a könyvtárszobába. Ott már várta őket a jószágigazgató s néhány tiszttartó, pénztárnok, számvevő és titkár.

István gróf szédülve követte őket, és leült a könyvtár egy zugába, ahonnan jól láthatta Karolina hollófekete fürtjeivel árnyékolt, halvány, de így talán még vonzóbb és csábítóbb arcát. Rá kellett néznie, mert különben úgy érezte, hogy idegrohamok lepik meg, mint már jó néhányszor az utóbbi időben. Karolinán kívül egyebet senkit sem látott, és nem hallott semmit. Nem hallotta az öreg gróf reszkető hangon elmondott szavait, amelyben megindokolta, hogy miért osztja föl birtokait, és ezért cserében mit vár az új tulajdonosoktól. Nem hallotta azt sem, amikor a jószágkormányzó a meghatottságtól kissé fátyolosan és remegve olvasta: „István grófnak rendelem a cenki kastélyt, Nagy- és Kiscenket, a nagyerdőből kétezer-kétszáz holdat, valamint a következő birtokokat: Bors, Hidegség, Homok, Hegykő, Szentgyörgyvár, Mándy-puszta, Zalaszentlászló, Senye, Csokonya, Tarnóca, Györgyös, Kútfői-puszták, Komlósd, Szentes, Péterhida, Barcsa a drávai erdővel, Darány, Aranyosi-puszta, Visonta, valami nyolcvanezer hold.” Ehelyett arra gondolt, hogy Karolinának nem sikerült még egyetlen pillantását sem magára vonni. Igaz ugyan, hogy nekik kettőjüknek többé az életben nem szabad egymás szemébe nézniök. Ezt ígérte az édesapjának, aki most itt ül előttük, és megfosztja magát minden gazdagságától és apai hatalmától. Ezt ígérte a család tagjainak és barátainak mint testvér, rokon, nemesember, katonatiszt és mint becsületes férfi; ezt ígérte meg Karolinának, és ezt kellett volna vezeklésképpen megígérnie a gyóntatószékben Kelemen atyának... de attól a pillanattól kezdve, hogy Karolina édes és szenvedő arcát megpillantotta, egyszerre elhatározta, hogy mindennek az ellenkezőjét fogja cselekedni.

A jószágkormányzó ezalatt továbbolvasta Ferenc gróf rendelkezéseit. Hogy leánygyermekeit, akiket bőkezűen kiházasított, a törvényben előírt örökrészen kívül évenként még egy-egy, százezer forintról szóló kötelezvénnyel ajándékozza meg. Hogy a család boldogságára, díszére és fenntartására még külön majorátusokat állít fel, egyet Sopron vármegyében, egyet Zalában és egyet Somogyban a bécsi, pesti és soproni palotákkal együtt. Hogy a majorátusokból kizárja a papokat, szerzeteseket, elmebetegeket, továbbá azokat, akik a katolikus vallástól elpártolnak, vagy akik nem katolikus és nem régi nemes családból származó nővel lépnek házasságra. István gróf ezalatt azon tűnődött, hogy elválasztja Karolinát Páltól, és ha ez nem megy másként, áttér a református hitre. Ha pedig Karolina nem akar a felesége lenni, akkor beáll szerzetesnek, mert fél, hogy lelki vívódásaiban megőrül, vagy megöli magát.

Egyszerre csak elsötétült szeme előtt minden, úgy érezte, hogy mélység nyílik meg alatta, s ő lassan süllyed lefelé az örvénylő semmibe, mint valami langyos fürdővízbe. Nem hallotta, amikor bátyja, Lajos gróf elcsukló hangon köszönetet mond a család fejének, nem hallotta az anyja csendes zokogását, már nem is tudta, hol van, nem tudta, mi történik vele, lent volt az örvény fenekén, túlvilági boldogságban... és csak azt érezte, hogy megcsapja az örökkévalóság szele, de nem úgy, mint tavaly ott lenn, a nápolyi katonakórházban, nem halálfélelemben, hanem boldog örömben és beleegyezéssel.

Ebben a pillanatban Karolina, aki háttal állt neki, éleset sikoltott, az öreg gróf kimeredt, zavaros szemmel bámult a sötét sarok felé, mindenki felugrált, és rémülten rohant István grófhoz, aki elnyúltan, viaszsárgán s dermesztő hidegen feküdt félig a földön, félig a karszéknek támaszkodva. Kiss József, az uradalmi doktor feltépte ruháját, és szívéhez tette a fülét.

- A gróf elájult - jelentette ki maga is halálsápadtan -, de nincs ok az aggodalomra... futó rosszullét... ideggyengeség...

Akkor már magához is tért. Elkényszeredetten mosolygott, és bocsánatot kért, amiért megzavarta a családi ünnepélyt. Aztán az orvos karján kitámolygott a könyvtárszobából.

7

Karolina szerette volna Bécsben tölteni a farsangot, annál is inkább, mert az összes Széchényiek Bécsben maradtak, a Lichnovszky család letette a gyászt, és Christiane hercegasszony újra megnyitotta termeit, egyik unokanővérének, Thürheim Constantine grófnőnek kezét megkérte az öreg Rasumovszky herceg - körülötte tehát az egész rokonság gondtalan örömben várta a császárváros újjáéledt nagyvilági életét.

Pál gróf azonban mást határozott. Kiadta a parancsot az utazásra.

- Hova?

- Vissza Apátiba. Most kezdődnek a téli vadászatok.

Karolina kétségbeesve engedelmeskedett.

- Mikor jövünk vissza?

- Az attól függ...

Pál gróf szava itt elcsuklott, Karolina kitalálta, hogy mit akart mondani. Az attól függ, hogy Bécsben marad-e Stefferl... de Pál gróf szava elcsuklott, és az olyan szánalmas és kétségbeejtő volt. Megsajnálta Pált. Arra gondolt, hogy ha itt marad, a család Stefferlt küldi el Bécsből. Ezt is megértette. A Széchényiek helyében mindenesetre ő is hasonlóképpen cselekednék. De rá nézve elviselhetetlen volt az a gondolat, hogy ezentúl ő és Stefferl kerülgetni fogják egymást, mint az éj és a nappal, vagy mint az időjárás-mutatón a barát és az apáca. De nem mert ellenkezni.

Másnap útra készen állt a nagy üveges, családi bőrhintó, amelyben aludni is lehet, természetesen annak, akinek az éjszaka álmot hoz a szemére. A család búcsúzkodott. István gróf is megjelent a ház kapujában, és megcsókolta Pált, majd Karolinát. Csak felületes, puha, rokoni csókot lehelt a homlokára, ezalatt azonban hosszan és erősen megszorította a kezét. Ő visszaszorította. Nem tudta a könnyeit visszatartani. Pál siettette.

- Gyerünk, megfáznak a lovak. Isten áldjon, Stefferl.

És újra megcsuklott a hangja. Csak a hangja el ne csuklana ennek az erős, cinikus, duhaj legénynek! Ezt nem lehet elviselni, még a kis Andorkánál sem, akinek szintén el szokott csuklani a hangja, ha helykén feleselni akar, de szavát elfojtja a sírás.

Egy ideig hátra-hátranéztek, és kendőiket lobogtatták. Aztán letértek a Landstrasséról, a Schönbrunn felé vezető útra. Még egyszer hátranéztek, de már nem lehetett látni a Széchényi házat.

Karolina élete Apátiban mindjobban elmerült az egyedülvalóság poshadt állóvizében. Órákig elbolyongott a domboldalakon, a búzaföldek között vagy a szőlőlugasokban; mióta felgyógyult, rákapott a lovaglásra; megerőltető vágtatások után félholtra fáradva feküdt le, és az eszméletlenség határán álomba merült. Alvása mégis nyugtalan és felszínes volt; gyakran látta

Stefferlt, sőt néha hallotta a hangját, a sarkantyúja pengését, a lova dobogását; ilyenkor kiugrott az ágyból, az ablakhoz rohant, és szívszorongva figyelt: várta, hogy egyszer csak kinyílik az ajtó. Oly erősen várta, hogy sokszor ki is nyílt. A szél besüvöltött, és eloltotta a gyertyát. De azért nem lett sötét, sőt valami földöntúli világosság gyúlt ki, s ebben a titokzatos fényben megjelent Stefferl. Aztán az érzéki szerelem vad jelenetei következtek, amelyekből csuromvizesen, szívdobogva, holtra fáradva ébredt fel, és teste még akkor is görcsökben vonaglott. Máskor ijesztő álmai voltak. Találkozott vele meredek hegyi úton, folyóparton, szépen gondozott sétány fái alatt vagy piszkos külvárosban, amelyben lassan ráismert a Salzgries sikátoraira. Találkozott vele ismeretlen tájakon, titokzatos városokban, csodálatos, ódon épületek romjainál, Nápoly napfényes utcáin, a tengerparton, félelmetes hegyi utakon, jobbról égig érő sziklafal, balról szédítő szakadék a tenger felé. Volt vele valószínűtlenül magas épületek között, lagúnákon, alagutakban, éjjeli tivornyahelyeken, templomok boltívei alatt, aminőket a valóságban sohasem látott. Volt vele Írországban is, Tipperaryben, smaragdszínű gyepen, sövénnyel körülkerített várudvarokon, reneszánsz kastélyok fegyvertermeiben, lóversenytéren Newmarketben, ahol a valóságban sohasem járt. És ezeken a helyeken Stefferl beszélgetés közben csak úgy közönyösen odavetette, hogy ma este X. vagy Y. hercegnőhöz megy, tegnap együtt hált a lovász feleségével, Bigottini, a prímabalerina két hónapig volt a szeretője, Bagration hercegnét áldott állapotba hozta, és valami gyalázatos betegséget kapott egy kurtizántól, akit a szép magyar báró házában részegen megölelt... Ezeket úgy mondta Stefferl, mintha a világ legtermészetesebb és legártatlanabb dolgai volnának, ő pedig két napig fejgörcsök és szívdobogás közepette gyötrődött az álom után.

Az utóbbi időben már csaknem kettős életet élt. Egyet a tökéletes ébrenlét alatt, férje és kisfia szolgálatában, fáradtan és remegve annak a másik életnek előérzetében, mely éjszaka elkövetkezik. De hiába vett jeges fürdőket és álomporokat, ahogy ágyba feküdt - sőt néha délutáni szendergése közben, végül az esthomályban, fizikailag éber állapotban is - könyörtelenül fellépett a rémlátások és érzékcsalódások állapota. Ilyenkor néha úgy érezte, hogy Stefferl a szomszéd szobában van, és várja, hogy Pál lefeküdjék, a ház elcsendesedjék, és sötétbe merüljön az egész kastély. Aztán halkan belép hozzá, és leül az ágya szélére. Máskor látta őt durva, korhely barátai között, akik kifosztották vagy gyalázatosan inzultálták. Látta párbajban, amint megsebesül, és halotthalványan a földre zuhan. Látta holtan is, kezét összekulcsolva, lecsukott szemmel, viaszsárgán.

Többször elhatározta, hogy mindent őszintén megmond Pálnak, s aztán elmegy, felkeresi Stefferlt, és megkérdezi tőle, akarja-e őt, lehetségesnek tartja-e, hogy egymásé legyenek, van-e kedve elmenni Irlandba, s ott, a Clanwilliamek ősi földjén elbújni vele. És ha nem akar? Akkor öngyilkos lesz.

Levelet írt Stefferlnek, de anélkül hogy meg tudta volna mondani az okát, elfojtott magában minden nyíltságot és őszinteséget. Rendületlenül hitte, hogy Stefferl így is megérti, amit mondani akart. Valami csodát várt, amely tisztázza ezt a tébolyító bizonytalanságot. Kezdett hinni a csodákban és a természetfölötti dolgok lehetőségében. Eszébe jutott, hogy a kongresszus előtt Bécsben nagy port vert fel egy Mesmer nevű ember csodálatos gyógyítás módja, sőt maga is látta, hogy csoportosan jönnek hozzá a betegek, körülállják a vízzel és mágneses erővel telt edényt, és meggyógyulnak. Elhatározna, hogy kigyógyíttatja magát álomlátásaiból, éjszakai ekszтázisaiból, erotikus görcseiből, szóval szerelméből. Aztán észrevette, hogy a nap és a hold állása, a csillagok konjunktúrája, a hold változása iránt rendkívül fogékony - újhold alkalmával duzzadóan erősnek, szépnek, optimistának érzi magát, s ahogy a hold felényire fogy, vagy kiflivé keskenyedik, ekként hanyatlik az ő ereje, önbizalma és reménysége is. Viharos időben Stefferlt hűtlennek, derült, csillagvilágos éjszakán szerelmesnek látja. Észrevette, hogy meg tudja mondani, holnap szél lesz-e vagy eső, kisüt-e a nap vagy

elborul, meg tudja jósolni nemcsak az időjárást, de azt is, hogy bikaborjút ellik-e a tehén, vagy üszőt.

Lassanként másról és magáról is el tudott hinni minden csodát. Megérezte, amikor Stefferl beteg volt az olasz háborúban, pontosan megmondta, mikor indult el Bécsből, Párizsból, mikor szállt visszafelé hajóra Londonban, és a levelek később mindent igazoltak. Sokszor látta Beethovent, és tisztán hallotta a hetedik szimfóniát. Olyan csodálatos volt az élete, hogy már semmiféle csodát nem tartott hihetetlennek. Sógorasszonya, a szellemes Zsófi grófnő meg is mondta róla, hogy a tizenhatodik században boszorkány, a tizenhetedikben alkimista, a tizennyolcadikban valamelyik szabadkőműves páholy tagja lett volna - nem csoda, hogy most hisz a magnetizmusban.

Csakugyan mindenben hitt, csak a kézzelfogható valóságban nem. Nem hiszi, hogy őt isteni és emberi törvények örökre elválasztják Stefferltől és a boldogságtól. De biztosra veszi, hogy akkor fog meghalni, amikor egyszer elhiszi, hogy Stefferl meg akar nősülni. Nos, akkor egy hónapon belül, a hold fogyásával az ő élete is elfogy.

Pál gyakran vitte barátaihoz és rokonaihoz Horpácsra, Pinkafőre, Örménybe, Kismartonba, Eszterházára, sőt Pestre és Bécsbe is, de valami ördöngös ügyességgel mindenhova olyankor, amikor Stefferl máshol járt. Karolina nem mert panaszkodni, még kérdezősködni sem mert sógoráról. De ez a szigorú következetesség - még ha nem is beszéltek róla - fagyos közönyt, majd később csendes, de engesztelhetetlen gyűlöletet támasztott a házastársak közt. Ha egymás szemébe néztek, némán is erről vitatkoztak. Ha idegen emberek kiejtették István gróf nevét, elpirultak vagy elsápadtak, és másra terelték a beszélgetést. Az apáti Széchényiek nagyon boldogtalan emberek - állapították meg azok is, akik csak futólag érintkeztek velük, és sohasem hallottak Karolina tragédiájáról.

Ez volt Karolina élete Apátiban. Mozdulatlan kép, mint a Holt-tenger tükre.

Annál viharosabban hullámzott István gróf élete, amely Milánó, Tolentino, Párizs és London után most ismét Bécsben tobzódott, és majdnem másfél esztendeig nem tudott lecsillapodni. István gróf Karolina elutazása után kihallgatáson jelentkezett Schwarzenberg hercegnél, majd Károly főhercegnél, de az előszobában másfél óra hosszat várakoztatták, amire meggyűlölte a katonaságot, a Habsburg-házat, a közszolgálatot, és ahelyett hogy előléptetését szorgalmazta volna, ismét egyévi szabadságot kért. Feltette magában, hogy visszavonul a magánéletbe. Eszébe jutottak az angol kastélyok, mindegyik egy külön kis világ, amely a maga kényelmes és okos berendezésével, egészséges fényűzésével egyetlen ember vagy család számára biztosítja a földi élet boldogságát. Levelet levél után írt tehát jószágigazgatójának, hogy a cenki kastélyt tegye minél lakályosabbá, a legdivatosabb bécsi építésszel terveket készíttetett - gázvilágítással, egészségügyi berendezésekkel, könyvtárral, fürdőszobákkal, antik olasz bútorokkal, szobrokkal, képekkel, valóságos kis múzeum, üdülőhely, gyógyintézet, falusi úrnak való földi paradicsom, roppant kert angol módra, pázsitok, filagorietták, csobogó patakok, hidak, barlangok, Ezeregyéjszaka és Szemiramisz függőkertjei, majorság egzotikus állatokkal, pompás istállókkal, versenylovak, vadászparipák, kutyafalkák számára! - nos, hát ő megmutatja, hogy miképpen kell élnie egy testben és lélekben finom, egészséges és tevékeny magyar főnemesnek. Liebenberg, Liebenberg, ne sajnálja a pénzt, hadd dolgozzanak a parasztok, ki kell belőlük az utolsó csepp zsírt is sajtolni, hogy minél több pénzt izzadjanak, bele kell bocsátkozni új vállalkozásokba, hajókat kell építeni, fát és sót szállítani a Dráván, gépeket kell venni, meg kell azt a zsírjában fuldokló lusta magyar ugart szántani, hogy ontsa a gabonát - ohó, nemcsak búzát kell ám termelni, hanem jó fekete komlót, rizst és gyümölcsöt is, meg kell honosítani a selyemtermelést, utakat kell vágni, ki kell szárítani a Fertő tavát, a Badacsonyba borpincéket vájni s üveggyárakat építeni, hogy palackozni lehessen a borokat, ki

kell vágni a felesleges erdőt, épület-, bútor- és szerszámfa számára gőzfűrészt, asztalos- és hordógyárakat kell berendezni... nem pedig főhercegek és tábornagyok előszobáiban lopni a napot vagy léha szerelmi kalandokkal gyengíteni a férfiúi erőt...

Két hétig gyönyörködött ezekben a délibábokban, s akkor egyszerre megállapította, hogy melankolikus, szplínes, és nem való semmiféle férfias munkára. De nem is érdemes azzal kínoznia magát. Egyetlen okos dolog jól kiélvezni mindazt a gyönyörűséget, amit az asszonyok, a pezsgőgyárak és a francia szakácsok nyújtanak. Tehát két hétig folytonosan ivott, szeretkezett és Lichnovszky Eduárd, Liechtenstein Vince herceg, Batthyány János gróf és Esterházy Pál herceg nem győzték dicsérni francia szakácsának művészetét. A harmadik héten összebarátkozott Stewart lord angol követtel és idősebb Hunyady József gróffal, és nyomban kedvet kapott, hogy a Monarchiában meghonosítsa az angol lóversenyeket. A ló! Mindenesetre érdemesebb lóval foglalkozni, mint ostoba, romlott, hűtelen és minden nemes erőfeszítésre képtelen emberekkel. Hunyady Józsefnek pompás ménese van, lord Stewart remekül ért a lóidomításhoz és a versenyek rendezéséhez. Osztrákok és magyarok pedig mindehhez nem értenek semmit. Hallja ugyan, hogy Erdélyben néhány főúrnak szép ménese van, egyszer, ha kedve és ideje lesz hozzá, meg is fogja nézni azt a hegyes-völgyes, furcsa kis országot, mert őszintén szólva nem sok hitelt ad a Wesselényiekről, Bethlenekről és Bánffyakról szóló mendemondáknak.

Ettől kezdve éjjel-nappal lovakról szóló könyveket olvasott, tanulmányozta az angol versenyeket, trénerekkel és zsokékkal tárgyalt, megtanulta az angol stílusú lovaglást, és addig izgatta Hunyady József gróf fantáziáját, míg az rászánta magát, hogy Semmering határában lóversenyt rendez. A verseny pompásan sikerült, Hunyady grófnak kedve támadt, hogy azt saját birtokán, a Nyitra megyei Ürmény mellett levő Keszipusztán is megismételje. Ezen a versenyen neki már tizenhárom lova futott, háromezer néző jelenlétében, sőt a Nyitra megyei Holics községben rendezett lóversenyen, amelyen az ő angol zsokéja nyerte az első díjat, már a császár is megjelent.

Holicson azonban olyan dolog történt, amely újra felzaklatta lelkét, és megbontotta amúgy is kusza idegrendszerét. A versenyen megjelent Karolina, és elragadó bájjal üdvözölte, amikor lova megnyerte a verseny első díját. Néhány szó volt az egész, de Karolina sötét szemeiből megint kilobbant az a titokzatos, kék láng, amely annyiszor elállította a szíve dobogását. A futtatás után István gróf egész éjjel ivott és dőzsölt, s hajnalban már érezte, hogy lázban ég a teste. Négy napig feküdt a holicsi kastélyban, de amilyen hirtelen megbetegedett, éppoly hamarosan meg is gyógyult, visszavitette magát Bécsbe, onnan pedig Pál bátyjával együtt elutazott Angliába, telivér lovak vásárlására.

Angliában nem volt maradása. Megvásárolta a lovakat, aztán Frankfurton és Franciaországon keresztül hazasietett, megrakodva rajnai, madeirai borokkal és különféle pezsgőkkel, bútorokkal, szőnyegekkel és képekkel, pipákkal, szivarokkal, ékszerekkel, mindenféle méregdrága és haszontalan limlommal, amelyek minden pénzét és hitelét felemésztették. Titokban rajtakapta magát, hogy mindez ugyancsak Karolináért történik, őt akarja elkápráztatni a cenki kastélyban olyan berendezéssel, amilyet még Rasumovszky herceg palotájában sem lehet látni.

Amikor hazaért, mindezt megbánta. Rájött, hogy nem való neki sem a katonaság, sem a gazdálkodás, sem a lótenyésztés, sem a közélet, sem a politika. Az egyetlen, amire képességet és kedvet érez, az az irodalom.

Bezárkózott tehát újra szobájába, s megpróbálta, vajon tudna-e verset vagy regényt írni. A vers és regény nem sikerült, abba is hagyta, ehelyett kiolvasta apja és nővérei valamennyi könyvét, és volt annyi haszna ebből az olvasási dühből, hogy belepillantott az eszmék és

érzelmek egy roppant világába, amelyben minden olyan volt, amilyennek lennie kellene. Rájött, hogy semmi sincs jól úgy, ahogy van, de mindent szebbé lehetne tenni, regényhősök s a világtörténelemben szereplő nagy emberek példája szerint. Megállapította, hogy mégis érdemes élni, de csak a szépségek és szenvedélyek legmagasabb régióiban, ott, ahol az embernek már minden szabad: még Karolina után is szabad a kezét kinyújtania. De nem tudja, hogy Karolina hol van. Nincs Bécsben, nincs Apátiban sem, ez a rejtély napról napra jobban idegesítette. Most már az emberi élet titkaiból semmi egyébre nem volt kíváncsi, csak arra, hogy hol van Karolina.

8

Jó ügetőkkel mindössze két óra járásnyira van a császárvárostól Baden, a bécsi erdő délkeleti kiágazásai közt, szép zöld dombok lejtőjén, amelyre romok, omladozó tornyok és óriás Wellington-fenyőfák néznek alá. A völgyben kénes gyógyforrások vannak, amelyek mindenre jók: ivásra, fürdésre, gyomorbaj, hurut, tüdővész, reuma, köszvény és főképpen a nyári hónapok unalma ellen, amelytől annyira irtóztak Bécs arisztokratái. Az idén júniusban különösen hangos és sűrű volt itt a nagyvilági élet. Az ódon városka lakói, akik szőlődombjaikon jámbor szorgalommal farigcsálják kegyszereiket és cseresznyefa pipaszáraikat, nap nap után hajnalig tartó nyári dáridók tanúi voltak, amelyekben angol, francia, orosz és német nagyurak üdítették fel téli dáridókban elernyedt idegeiket. Most Rasumovszky herceget búcsúztatják, a hatvanöt éves, beteg és kegyvesztett orosz diplomatát, aki huszonhat éves feleségével kénytelen lesz visszamenni hideg és rég elfelejtett hazájába. A Lichnovszkyak, Windischgraetzek, Wallmodenok, Orloffok, Reuss hercegek és Széchényiek teljes mértékben átérezték ennek a tragédiának egész szörnyűségét. Szegény Rasumovszky! Milyen gyönyörűen költötte el a tíz- vagy isten tudja hány millió rubel évi jövedelmét Bécsben, Párizsban, Münchenben, Nápolyban és Európa minden részében, kivéve Oroszországot; ő volt a legfinomabb mecénás, a legbőkezűbb szerető, a legrajongóbb műgyűjtő, a legpazarabb vendéglátó, és ő volt Napóleonnak legelkeseredettebb ellensége. Mindezek az érdemei nem voltak elegendők ahhoz, hogy Sándor cár elengedje neki azt a potom egymilliót, amellyel tartozott neki; a császárok csak azokat az adósságokat szokták elengedni, amelyekkel ők tartoznak alattvalóiknak. Pedig a cár nem egy kellemes percet töltött Kirillovics András herceg landstrassei palotájában, amelyben még a mellékhelyiségek is valóságos műremekek voltak, márvány, alabástrom és elefántcsont, mahagóni és paliszander burkolatú kis kabinetek, rejtett fűtőkészülékkel, zenélőszerkezettel, erotikus képekkel és szobrokkal, kristálycsillárokkal, domborműves bronz- és vertezüst edényekkel, rózsavizet és francia illatszert permetező készülékekkel, és kis könyvtár a helyzethez való tartalommal, amelyből egy-egy fejezet végigolvasása éppen annyi időt vett igénybe, mint amennyit az ember ilyen intim kis fülkében tölteni szokott. Ezek mindenkiben az elragadtatás és bámulat érzését keltették, csak a fiatal és különc Széchenyi István grófnak nem tetszettek, aki úgy vélte, hogy az Angliában használt vízöblítéses water closetek mégis többet érnek. A herceg most kénytelen Pétervárra menni, hogy birtokai felét eladja, és annak árán valahogy kibékítse felséges hitelezőjét.

A badeni Rasumovszky-villának, amelybe a herceg fiatal felesége, Thürheim Constantine grófnő révén majdnem az egész Lichnovszky család beköltözött, két nevezetes vendége volt a rokonságon kívül. Az egyik az öreg Wallmoden tábornok, a nagy nőhódító, a másik pedig Lawrence, a híres angol festő, akit IV. György régens herceg azért küldött Bécsbe, hogy a császári család tagjait és a szent szövetség nagy férfiait ecsetjével megörökítse. Wallmoden tábornok II. György angol király egy hosszan tartó szerelmének elismert gyümölcse volt, és

így mint királyi vérből származó lovag a bécsi asszonyok szíve fölött szuverén szeszéllyel uralkodott; Lawrence pedig nagyon szép ember volt, és példátlanul értett a szerelem művészetéhez - mind a kettő angol, tehát az idén a kongresszus óta unatkozó égi, pokoli, kacér, titokzatos és közönséges bécsi szépségek között kitört az anglománia.

Lichnovszky Christiane hercegasszony most Rasumovszky herceg fiatal feleségét őrizte a szerelemre éhes férfiak falánkságától. Meg is jegyezte egyszer, Schwarzenberg herceg tábornaggyal való bizalmas beszélgetés közben:

- Kellemetlen érzéseim annak a levegőnek különbözőségéből keletkeznek, amelyeket lelkem az ifjúkorban szítt magába, és amelyeket most kell belélegzenem. Erényekhez, minden szentség tiszteletéhez és minden gonoszság utálatához szokott lelkem most a bűn leheletétől elsatnyulva majdnem elfullad a szabadelvűség köpenye alatt lappangó erkölcstelenség atmoszférájában. Becsületes kedélyemnek föl kell háborodnia, ha hallom, hogy még a jó emberek is megbocsátják a bűnt, és az erényen csúfolódnak. Vagy tán nincsen jogom megbotránkozni, amikor azt látom, hogy bizonyos egyének a hitvesi hűséget követő férjet kigúnyolják, de azt viszont szigorúan elítélik, aki kacér nejének megtiltja, hogy becsületével játékot űzzön?

A herceg ijedten bólogatott, és megkérdezte, hogy nem arról a javíthatatlan Széchenyi István kapitányról van-e megint szó, aki szerelmi kalandjával egyszer már oly nagy gondot szerzett neki.

A hercegasszony arca elsötétült:

- Nem. Az a fickó most nem mer a társaságomban mutatkozni. Gondom volt rá, hogy mindenki tudomást szerezzen arról, mily veszedelem fenyegeti feleségét, leánygyermekeit, sőt - akármily hihetetlenül hangzik is, kedves barátom - még női cselédségét is, ha ez az erkölcstelen, léhűtő beteszi házába a lábát.

- A cselédséget is? - kérdezte a herceg elborzadva.

A hercegasszony ég felé emelte a tekintetét:

- Nem kenyerem, hogy ilyen útszéli és tisztátalan dolgokról beszéljek, drága tábornagyom, de mégis... az ön kedvéért megteszem, mert látom, hogy járatlan ezen a süppedékes erkölcsi talajon.

- Ah, bizony...

- Legalább ön mindig olyannak mutatta magát - tette hozzá a hercegnő, mintha félne, hogy egyszer még a tábornagyról is kiderül valami erkölcstelenség, s akkor ő szégyellni fogja, hogy tévedett a hadvezér jellemének megítélésében. A férfiakban sohasem lehet bízni, tehát Schwarzenberg hercegnek is csak feltételesen adta meg az erényrózsát.

- A cselédséget is? - hebegte a herceg hitetlen fejcsóválással. - Honnan tudja ezt a hercegasszony?

- Magától a kapitány nővérétől; Batthyány Miklósné Széchényi Franciska maga mesélte - és képzelje, barátom, nevetve mesélte a boldogtalan! -, hogy amikor Stefferl meglátogatja őt a pinkafői kastélyban, a grófnő kénytelen minden harminc - nem, azt hiszem negyvenet mondott! - tehát minden negyven éven alul levő nőszemélyt elzárni előle, mert...

- Mert? - kérdezte mohón a tábornagy, és homlokán az erek kidagadtak.

A hercegnő elpirult.

- Mert az előtt az asszonyfaló előtt senki sem érezheti magát biztonságban.

- Rettenetes! - dörmögte a tábornagy, és maga elé képzelte azt a zabolátlan és telhetetlen Pánt, aki elől a pinkafői kastély nimfái és najádjai sikoltozva menekülnek a padlásszobákba. És a tábornagy halántékán az erek még jobban kidagadtak.

A hercegasszony félt, hogy Schwarzenbergre túlságosan mély hatást tesz a borzalmas erkölcstelenség leírása. Összerántotta szemöldökét, és szigorú, hideg hangján kijelentette:

- Ő nincs itt, és nem is lehet itt, de példája, úgy látszik, már megrontotta legderekabb férfiaink erkölcseit is.

- Ah, lehetséges ez?

- Itt van például az a Windischgraetz Alfréd.

- Lehetetlen! Hisz nemrég házasodott!

- És milyen angyalian jó és hűséges felesége van!

- A herceg komoly, tanult fő, kemény katona, a császár sokat vár tőle.

- De - vágott közbe lesújtó tekintettel a hercegasszony - elhanyagolja a feleségét, és nevelt leányom, Thürheim Lulu grófnő körül legyeskedik.

- Hihetetlen!

- De esküszöm, rossz helyen kísérletezik! Luluért tűzbe teszem a kezemet. Egyáltalán, a nők erény dolgában magasan fölötte állanak a férfiaknak. A romlott nők száma úgy aránylik a romlott férfiakhoz, mint tíz a százhoz.

A herceg csodálkozva és ijedten mondogatta magában: tíz a százhoz... tíz a százhoz... és megint sokáig és mélyen elábrándozott. Aztán hirtelen felkapta a fejét:

- Azt mondja, hercegasszony, hogy tíz a százhoz?

- Úgy van, tíz a százhoz.

- De kérem, itt valami hiba van a számításban. Én ugyan szerelmi dolgokban járatlan vén katona vagyok, de mégis úgy képzelem, hogy a szerelemben mindig egy férfiú és egy nő szükséges ahhoz, hogy történjék valami... - vágta ki diadalmasan a tábornagy, aki ezen a felfedezésen annyira felbátorodott, hogy illetlen tréfálkozással hozzátette: - Kivéve a boldogult Bourbon Karolina szicíliai királynét, aki lady Hamiltonba volt belebolondulva.

A hercegnő szeme villámokat szórt a frivol tábornagyra:

- Herceg, ön félrebeszél. Már önt is megmételyezte a Széchenyi-Wallmoden-féle erkölcsi kalózok esze járása.

A tábornagy megrökönyödött, és megkezdte a visszavonulást:

- Bocsánat, hercegnő, csak arra voltam bátor rámutatni, hogy ha egy férfi szerelmi kihágást követ el, ahhoz rendszerint egy hölgy is szükséges, tehát egy az egyhez, ha ugyan nem téved egy ily magamfajta, otromba vén harcos. Egy férfihoz egy nő, vagyis tíz a tízhez, ha nem csal a matematika...

- Mit akar ezzel mondani főméltóságod? - kérdezte hidegen a hercegasszony.

- Azt, hogy éppen annyi erkölcstelen asszony van a világon...

A hercegnő közbevágott:

- Ne folytassa, boldogtalan ember! Ne tegye magát nevetségessé! Álljon meg, és kérjen bocsánatot a női nemtől!

A tábornagy nem hagyta magát:

- De hát azt mondják, kedves Christiane hercegné, hogy... izé... azt akarom mondani, hogy minden férfi megtalálja a nőt, aki... mondhatnám... bűntárs... azaz - tört ki izzadó homlokát törölgetve és kimerülve a szavak keresgélésében -, hogyan gondolja, hercegasszony, kivel követik el hát a férfiak a szóban forgó gyalázatosságot?

A hercegné gúnyosan mosolygott:

- Ebből a kérdésből is látom, kedves tábornagyom, hogy ön romlatlan, tiszta lelkű ember. Megbocsátok tehát, és válaszolok. Ön elfelejti, hogy minden romlott asszony legalább tíz férfinak áll rendelkezésére. Mert jegyezze meg magának, barátom, olyan asszony sok van, aki soha senkivel sem csalta meg az urát; de olyan asszony, aki, ha elkezdte, az elsőnél megállott volna, olyan még nem volt a földkerekségen. Akarja, hogy bebizonyítsam? Nevezzen meg nekem hölgyeink közül valakit, aki hűtlen az urához. Nos, csak bátran mondja ki a nevét. Nem tud egyet sem? Kár. Mert akárkiről volna is szó, én bebizonyítom, hogy legalább tíz férfi kezén ment már keresztül, vagy ha erre még nem volt ideje, keresztülmegy a jövőben.

- Lehetetlen! - hökkent meg a tábornagy, és egész a füléig elvörösödött. - Mondjon egy ilyent, hercegasszony.

- Vegyük például Sagan Wilhelmina kurlandi hercegnőt.

A tábornagy megbotránkozva csóválta a fejét:

- Sagan hercegnő épp most váltott jegyet az ifjú Reuss herceg őfenségével.

- Már vége a komédiának! - sikoltotta szinte gyermekes örömmel Christiane hercegasszony.

- Ugyan?

- A kurlandi Armida ezúttal megjárta. Tudja, mi történt? Az idősb Reuss hercegnek, aki hetvenéves, de még mindig erkölcsös világfi, a minap azt a tanácsot adtam, hogy rendelje magához szerelmében elvakult öccsét, a trónörököst, és mondja neki a következőket: nézd, én most elküldöm ezt az ékszert (ötezer forintot ér mindössze) a te menyasszonyodhoz, aki engem nem látott soha életemben, és iderendelem magamhoz pásztorórára.

- Lehetetlen - hördült fel a tábornagy, és majdnem hanyatt esett meglepetésében. - Az öreg herceg csakugyan megtette?

- Meg.

- S a kurlandi hercegnő megjelent?

- Meg.

- És?

- És a fiatal vőlegény a szoba rejtett sarkából végignézte őket.

A tábornagy levegő után kapkodott.

- Hát ez is lehetséges? - hörögte megkékült arccal, és köszönés nélkül elrohant.

A hercegnő felbiggyesztette vékony, vértelen ajkát, és megvetőleg nézett a lihegve szaladó, pohos ember után.

- Vagy úgy? Hát ő is? És éppen azzal a kurlandi bestiával?

Mély és gyógyíthatatlan sebet kapott, de hálát adott az Istennek, hogy Schwarzenberg Károly herceg tábornagyot is sikerült a lelke fenekéig kiismernie.

...A társaság víg napokat töltött a kies fürdőhelyen. Mintha egy leánynevelő intézet pajkos növendékei özönlötték volna el Badent, mindennapra rendeztek kirándulást, hol a Helena-völgybe, amelyet Raucheneck és Scharfeneck regényes romjai koronáznak, hol Krainer-hüttébe, Heiligenkreuzba vagy az árnyas Klausen-Leopoldsdorfba, amelynek olyan idillikus ligetei vannak, mint amilyenek csak Salvatore Rosa tájképein láthatók. És a társaság valóságos árkádiai idilleket rendezett a ligetek bokrai s az égig meredő ősfák alatt, a patakok és tavacskák partján. Együgyű kis társasjátékokat játszottak, fogócskákat és szembekötősdit, s a Blinde Kuh és Lebende Charaden ártatlan pajkosságai közepette nagyokat sikongatva, négykézláb mászkáltak a smaragdzöld pázsiton. A nők könnyedén voltak öltözve, mint az árkádiai pásztorlánykák, akik még nem ismerték az alsószoknya és nadrág barbár északi divatját. Északon nem játszanak fogócskát, és nem járnak négykézláb a nyakig begombolt ruhájú és lovon nyargalászó harcias walkürök - mint Wallmoden gróf, II. György király törvénytelen unokája megjegyezte...

A társaság lelke pedig egy csodaszép asszony volt, Saurau Zeno gróf felesége, Hunyady Gabriella grófnő. Lawrence, az angol királyi festőakadémia elnöke becsületszavára állította, hogy Kelet-Indiát, sőt az amerikai, afrikai és ausztráliai gyarmatokat is beleértve, az egész brit birodalomban nem látott hozzá fogható, tökéletes szépséget. Vele senki sem versenghetett a badeni társaságban, még a fiatalságában elragadóan üde és kívánatos ír lady, O'Meade Selina sem, aki nevelőanyjával, Lichnovszky hercegnével szintén ott volt a társaságban.

Néhány napja azonban új vendég érkezett Rasumovszkyékhoz, aki ugyancsak veszedelmes versenytársává válhatott volna a két badeni szépségnek, ha nem lett volna annyira hideg és visszautasító. A férfiak mégis körülrajongták, és az asszonyok mégis féltékenykedtek a szomorú szemű, fáradt és titokzatos hölgyre.

- Ki ez a túlvilági jelenség? - kérdezte a huszonkét éves Orloff gróf, a cár udvarmesterének szőke fürtű, arkangyalszépségű fia, akiben éppen annyi Romanov-vér csergedezett, mint amennyi angol királyi vércsepp Wallmodenben.

- Ez Széchényi Pál grófné, a kis lady Selina nővére - felelt az öreg Rasumovszky, aki a Gabriella-Karolina-versenyben a maga kifinomult művészi ízlésével Karolina mellett tört pálcát.

- Hol van az ura?

- Magyarországi birtokán. Ritkán van együtt a feleségével.

- Elhanyagolt?

- Két oldalról is az.

- Ah, most már értem - szaladt ki a fiatal és elkényeztetett orosz gróf száján, aki ebben a pillanatban eltökélte, hogy az egyik oldalról fennálló elhanyagoltatásért kárpótolni fogja.

...Karolina szelíd megadással tűrte a férfiak tolakodását. Egy kissé jólesett neki ez az elégtétel, amely mindig visszaadja a szerelmében csalódott vagy elhanyagolt asszonyok önbizalmát, de a társas kirándulásokban és a Helena-völgyi pásztorjátékokban nem vett részt, bármennyire ostromolták is, főleg a társaság nőtagjai. Tudta, hogy ez csak azért van, mert szerették volna, ha valami jóvátehetetlen kalandba belekergethetik. Az asszonyok néha azzal kívánják büntetni gyűlölt asszonytársaikat, ami után maguk is titkon a legmélyebb sóvárgással vágyakoznak, vagyis a szerelemmel; a különbség csak az, hogy ebből maguknak a boldogságot, ellenfelüknek pedig a fájdalmat és botrányt kívánják. Ez ideig azonban még hiába volt minden erőlködés. Karolina nem látszott szerelmesnek, hacsaknem a régi szerelem mártírjának; sovány vigasz Lichnovszky hercegasszonynak, Gabriella grófnőnek és a Thürheim nővérek-

nek. Keveset táncolt, korán visszavonult, és hajnali sétákat tett a park kanyargós ösvényein francia társalkodónője kíséretében.

A fürdőhelyen megjelent egy furcsa és titokzatos idegen, aki orvosnak mutatta be magát Rasumovszkyéknál. Sötét hajú, ijesztő szemű, rengeteg orrú, keskeny, csukott, vértelen szájú, hallgatag ember. Amikor a fiatal Orloff gróf a törékeny, hajlott, kissé ferde vállú, sovány, támolygó járású jövevényt megpillantotta, hangosan felkiáltott:

- Nini, hiszen ez a bolygó zsidó!

A kis lady Selina felszisszent:

- Félek tőle.

De azért mindenki kíváncsi volt rá.

Johann Emanuel Veithnek hívták. Hamarosan kiderült, hogy a betegek gyógyításánál sokkal jobban ért ahhoz, miként lehet az egészséges embereket beteggé tenni. Első áldozata természetesen Karolina volt, aki ahelyett, hogy élő bábszínházat vagy kínai árnyjátékokat, sakkot és whistet játszott volna, Veith doktor delejes szeanszára ment.

Beteges, vézna, melankóliás kis cselédleány volt a médium, akit hátborzongató előadásai alatt Leonie-nak hívott a doktor. Leonie csakugyan akaratlan báb volt. Ha gazdája néhányszor végigsimította a leány homlokát és mellét, Leonie elaludt, és minden izma olyan lágy és hajlékony lett, mint a viasz. Tagjait a mester a legfurcsább tartásba és arcán az izmokat a legképtelenebb fintorba igazította, s e tartás és arckifejezés változatlanul megmaradt, ameddig az orvos akarta. Kifeszített karja nem hullt le, ha pedig ringó és forgó mozgásba hozta, ez a mozgás szakadatlanul folytatódott... Összekulcsolta Leonie kezét, s arcára rajongó kifejezést parancsolt; a leány átszellemülten engedelmeskedett. Aztán megindította; Leonie felkelt a székről, lassan és ünnepélyesen néhány lépést tett előre, majd térdet hajtott, leborult, előrehajolt, fejét oldalt fordította, és önkívületes kifejezéssel ég felé tekintett.

Karolina reszketni kezdett.

- Mit művel, doktor?

- Pszt. Ne zavarja az ájtatosságot!

Leonie pedig még mélyebbre hajolt, és összekulcsolt kezét szája elé tartva, öt-hat lépést tett előre mennyei elragadtatással. Aztán újból letérdelt, félig nyitott szemét kissé felemelte, és szétnyitotta vértelen ajkait.

- Szent ég, hiszen ez áldozik!

Az orvos maga is mély áhítatba merült.

- Az Úr Jézus legszentebb testét vette magához.

Betegét aztán felébresztette. A szegény kis leány semmire sem emlékezett, csak bárgyún és kimerülten maga elé nézett.

Karolina, ahogy magára maradt az orvossal, félénken megkérdezte.

- Velem is meg tudná cselekedni azt, amit ezzel a médiummal?

A doktor erősen ránézett, és Karolina szédülni kezdett. Tagjaiban kellemes zsibbadtságot érzett, s kezdett körülötte a világ elsüllyedni. Úgy érezte, hogy nyomban elveszti az eszméletét. Ettől megrémült, és felsikoltott:

- Elég, elég! Nem akarom!

A mester alázatos és áhítatos hangon mentegette magát:

- A grófné még Leonie-nál is jobb médium volna.

Karolina szinte futva hagyta el az orvos szobáját. Otthon mindent elmondott a társaságnak. A férfiak hetyke és gúnyos mosollyal hallgatták, a nők képzeletét azonban égig korbácsolta az új izgalom.

- Mi is akarjuk látni azt az ördöngös embert - kiabálták összevissza, s attól kezdve Veith doktor rendelője mindig tele volt kíváncsiakkal.

Az asszonyok majdnem valamennyien megpróbálkoztak, hogy lehet-e őket magnetizálni, a férfiak egymás előtt restellték magukat, de a kis Orloff gróf, aki amúgy is tele volt szlávos miszticizmussal, elszántan odalépett a doktor úr elé.

A kis gróf arca néhány pillanat múlva rajongó kifejezést öltött, és sápadt ajka remegni kezdett.

- Mit lát, gróf úr? - kérdezte a doktor túlvilági hangon.

- A mennyországot - rebegte a gróf, és letérdelt.

- Az Istent is?

- Őt is, Krisztus és a Szentlélek között.

Az orvos szobájában, mint valami színielőadáson, félkörívben elhelyezett karosszékekben ültek Lichnovszky hercegasszony, a fiatal Rasumovszkyné, Windischgraetz herceg felesége, a Thun grófnők, Karolina, Selina, Wallmoden gróf és Sir Thomas Lawrence. A lefüggönyözött ablakokon csak néhány keskeny fény csík tört be a külvilágból. A hölgyek nehéz parfüm-illatába belevegyült az orvosságok szaga, és elbódította a jelenlevőket. Olyan csend volt, hogy a médium gyors lélegzése ijesztő zihálásnak hatott.

- Kit lát még a gróf?

- A szűz Istenanyát.

- Írja le, milyen.

- Magas, karcsú, barna arcú, szomorú...

Rasumovszky hercegnő odasúgta a szomszédjának:

- Mint a kazanyi Szűz...

Orloff gróf folytatta:

- Hollófekete a haja, és sötétkék a szeme.

Karolina megrezzent. Csak neki kék a szeme és fekete a haja... És rémülten hallotta már a saját nevét is:

- Olyan nagy szeme van, mint lady Karolinának.

A hallgatóság felszisszent.

- Folytassa, gróf úr - hangzott a magnetizőr parancsszava.

- Hét tőr járja át a Szűzanya szívét... ó, te égi szépség, Istenanya, bocsáss meg nekem...

A szeánsznak abban a pillanatban vége szakadt. Az orvos felébresztette a médiumot, az orosz gróf csodálkozva és ijedten nézett szét maga körül. Elkényszeredett mosollyal kérdezte:

- Talán valakit kompromittáltam? Kérem, nem kell mindent komolyan venni.

A társaság azonban nagyon is komolyan vette a kis gróf vallomását. Lichnovszky hercegasszony bizalmas családi körben kijelentette, hogy neki már régen feltűnt Karolina és Alekszandrovics Konsztantyin viselkedése. Nagyon sokat járnak együtt a magnetizőrhöz.

Schwarzenberg herceg ebben nem talált semmi megbotránkoztatót:

- Kedves tábornagy, jobban tenné, ha kiutasíttatná Ausztriából az effajta aljas sarlatánokat.

- Doktori diplomája van...

- Amelyet azonban arra használ, hogy... - a hercegné ajkán megrekedt a szó, elpirult, s aztán közel hajolt a tábornagy füléhez - hogy találkahelyet rendezzen be könnyelmű párocskáknak...

A tábornagy elszörnyedt, mert észrevette, hogy a suttogást avatatlanok is meghallották.

- Hercegné, az ön éleslátása...

- Valóságos távolbalátás - súgta gúnyosan Sir Thomas Wallmoden gróf fülébe -, magnetikus távolbalátás, hallucináció és csillagjóslás. - De hangosan nem mert kifejezést adni véleményének.

Saurau Gabriella grófnő is súgott valamit Windischgraetz herceg feleségének:

- Tehát Karolinának viszonya van az orosz gróffal?

Gabriella arca kaján kárörömre gyúlt, de aztán hirtelen átsuhant rajta egy sötét hullám: a féltékenység jele. Úgy látszik, nagyon mélyre ment lelkében az a kis játék, amely közte és Orloff gróf között Karolina megjelenésekor hirtelen félbeszakadt.

Windischgraetz hercegnő, aki jólelkű és tiszta fantáziájú asszony volt, megbotránkozott ezen a gyanúsításon:

- Tévedsz, édesem, Karolina és Orloff között semmi sem történt.

- De Christiane is azon a nézeten van - védekezett Gabriella grófnő.

- Ő gyűlöli az egész asszonyi nemet... borzasztó szenvedés lehet ez szegénynek... de te, aki olyan fiatal és gyönyörű vagy...

- Én meg a férfinemet gyűlölöm, drága Ninikém!

- Még akkor sincs jogod Karolinát gyanúsítani. Karolina mértéken túl szenved.

- Ugyan? A temérdek hódítása miatt?

- Nem. Ő csak egyetlen embert szeretett életében.

- Az urát? - kérdezte gúnyosan Gabriella.

A hercegnő szomorúan csóválta a fejét:

- Mindegyikünkkel megtörténhetik, hogy az igazi szerelem elkésve jön, s olyan valaki iránt, akivel szemben bűn...

- És Orloff?

- Karolina nem tehet arról, hogy ez az éretlen kis kamasz belebolondult.

- És Wallmoden?

- Arról sem tehet.

- És Sir Thomas?

Windischgraetz hercegnő észrevette, hogy Gabriella lelkében tombol a szép asszonyok egyetemes és örök féltékenysége a világ összes szép asszonyaival szemben, a világ minden férfiával kapcsolatban. Nem tudott ellenállni annak a legjobb lelkek mélyén is meglapuló ösztönös vágynak, hogy egy apró tűszúrással megsebezze Gabriella hiúságát.

- Istenem - sóhajtott fel keresztényi megadással -, bele kell nyugodnunk abba, hogy ez idő szerint nem tudjuk vele felvenni a versenyt.

Gabriella felszisszent, de nem tudott visszavágni, annyira elszorította torkát a megsértett hiúság. De ebben a pillanatban elhatározta, hogy elveszi Karolinától azt az egyetlent, akit szeret. És arca megint kigyúlt, gyönyörű mellét kifeszítette, és derekát végigsimította. Ellenállhatatlan és megsemmisítő hatalmának tudatát e pillanatban egyszerre visszakapta.

Karolina másnap elhagyta Badent.

9

Hol van Karolina? Június végén - ezernyolcszáztizenhetet írtak akkor - ez a kérdés oly erővel rohanta meg István grófot, hogy nem bírta tovább. Badenba nyargalt, mert meghallotta, hogy Karolina ott van.

Amire odaért, Karolinát már elüldözte Lichnovszky hercegné embertelen gyűlölete és Gabriella nagyon is emberi féltékenysége. Nyomában csak a gazdátlan mendemondák iszapos árját s a szennyes fantázia kigőzölgéseit találta, amelyek Karolinát megint bemocskolták. Gondolkodás nélkül hitelt adott minden rágalomnak. Együgyű és vak szenvedélyében odáig jutott, hogy már csak Pált sajnálta. Egynek érezte magát a megalázott férjjel, és semmit sem kívánt annyira, mint hogy szegény bátyját ki tudja menteni nevetséges és piszkos helyzetéből.

Este vetkőződés közben keze a mellére tévedt, a vékony aranyláncon csüngő kis bőrtáskára, amelyben Karolina leveleit hordta magán, mint valami családi ereklyét vagy a szerelem szent talizmánját. Égő dühvel tépte le nyakáról a láncot. Első pillanatban arra gondolt, hogy a leveleket elégeti. De ehhez mégsem volt elég bátorsága. Csak megmarkolászta, összegyűrte, és gyűlölködve bezárta útitáskájába. Majd még meggondolja, hogy milyen sorsot szán ezeknek az álnok hazugságoknak. Ezzel mintha mindent lemetszett volna magáról, ami Karolinából a lelkéhez tapadt.

Egész éjjel kínos tépelődések közepette fetrengett ágyában, de hajnaltájra mintha kivilágosodott volna előtte minden. Megállapította, hogy eddigi élete tökéletes tévedés, öncsalás és ostobaság volt. A nápolyi karnevál, a harctéri hősködés, az aszkézis és tökéletesedés naiv rögeszméje, a munka- és tanulási düh s kiváltképpen az utolsó két és fél esztendő, amelyet a jó és a rossz között való hánykolódásban töltött - minden csupa férfiúhoz nem méltó érzelgősség volt. Szégyelli minden gondolatát, szeretné meg nem történtté tenni minden lépését; legszívesebben letagadná egész hazug és természetellenes életét, amelyen barátai és rokonai bizonyára nagyokat kacagtak a háta mögött. Arca szégyentől ég, ha arra gondol, hogy az igazán erős és okos férfiak - egy Lichnovszky Károly herceg még aggkori rokkantságában is, egy Windischgraetz Alfréd még fenséges együgyűségében is, egy Eduard a maga feneketlen romlottságában is és mindenekfölött egy Metternich herceg -, ó, ezek mind milyen olümposzi derűben és hatalomban élnek. Metternich Kelemen, az aztán az ember! De én? Beteg, ványadt, síró-rívó tacskó vagyok, vagy inkább szentimentális vénkisasszony. Majdnem mindig rosszul érzem magamat, tűrhetően ritkán és jól majdnem soha. Idegeim, szívem s agyvelőm annyira

meg vannak támadva, hogy teljes szétbomlásukat előre látom. Álmaim olyan elevenek, hogy éber állapotomon is azok uralkodnak öntudatom felett; önkéntelen álmodozásokba merülök, és számomra az álom és az ébrenlét határvonala minduntalan elmosódik. Időnek előtte megvénültem. Csak üggyel-bajjal tudom együtt tartani gondolataimat, s minden új óra új hatást gyakorol érzékeimre és kedélyemre. Az éjjel gyakran gondoltam a halálra, s ez a rémkép olyan elevenen állott szemem előtt, hogy egész velőmben és minden csontjaimban megremegtem. Kezdem magamat megutálni. Nem tudom, miért vagyok a földön. Néha úgy érzem, hogy a szürke, mindennapi élet ellen egész lényem tiltakozik, de arra is képtelen vagyok, hogy belevessem magam a közéletbe. Miért? A magyar ügyek menete oly nyomorúságos, hogy ha tiszti rangomról lemondanék, nem volna más kilátásom, mint a börtön; ahol a királyt a hazától el kell választani, s az egyiknek fáj, ami a másiknak használ, ott... ott... onnan én Columbiába megyek meghalni. Most, hála isten, saját magamra végre rátaláltam. Olyan életet élek, mint az angol főurak nagy része, akiknek Hekuba az egész világ, és falkavadászatban, ivásban, jó kövér ürühús élvezetében és izmos és sovány angol ladyk ölelésében tökéletesen kielégülnek. Ezt akarom megtanulni tőlük. Semmi közöm a csőcselékhez. Egyetlen elvem lesz: elvek nélkül élni, nem érzelegni, nem gondolkodni, nem adni semmit, de mindent elfogadni; semmit sem kérni, hanem mindent kikövetelni és kiverekedni; nem bánni meg semmit, csak elfelejteni. Egyedül lenni: ez a legnagyobb boldogság a földön.

Beszüntetem a naplóírás ostoba szokását. Lord Stewart vagy Davonshire hercege talán naplót vezet? Vagy Bagration, Sagan és Périgord hercegnők naplókat firkálnak? Istenemre, ezeknek a céda nőstényeknek is férfiasabb észjárásuk van, mint gróf Széchenyi István huszár kapitánynak. Mától fogva nem írok naplót. Miért is írnék? Nem lesznek problémáim, és nem lesznek terveim.

Ezzel azt hitte, hogy elintézte magában a Karolina-kérdést.

Jókedvvel, duzzadó egészséggel dobta magát a badeni társaság önfeledt életébe. Észrevette, hogy a hölgyek között Saurau Zenóné Hunyady Gabriella grófnő a legszebb. Látta ezt már Ürményben a lóversenyen is, de akkor még szerelmes volt Karolinába. Most történik először, két és fél esztendő óta, hogy valamely asszony önmagában és önmagáért tetszik neki. Milyen más, mennyivel függetlenebb és szebb így az élet! Ó, elpocsékolt két és fél esztendő!

Gabriella csakugyan olyan asszony volt, akinek már puszta jelenléte is boldoggá tette az embereket. Az orosz cár ördögi szépségnek nevezte, de ezzel nyilván nem démonikus jellegét akarta hangsúlyozni, hanem csak azt, hogy éppen olyan, mintha ezer jókedvű ördögöcske bújt volna beléje; ragyogott, mosolygott, csábított, megbízhatatlan és komolytalan kis csecsebecse volt, egyenesen arra való, hogy lényéből sugárzó életerejével a halottakat is feltámassza. István grófnak éppen ilyen asszonyra volt szüksége.

Gabriella pedig meg akarta mutatni, hogy nincs halandó ember, aki ellen tudna állni az ő varázsának. A badeni Rasumovszky-társaság minden férfitagja tegnap még Karolinába volt szerelmes, Gabriella tehát csak arra az egyetlenegyre pályázott, aki azt az asszonyt meg is tudta hódítani. Gabriella szemében e pillanatban Stefferl nemcsak Széchenyi István gróf huszár kapitányt jelentette, hanem Wallmodent, Lawrence-t, Orloffot - főleg Orloff grófot! - s ezenfelül minden férfiút, beleértve még az ünnepélyes, merev, csattogó hangú Windischgraetzet és a vizenyős tekintetű, pohos és halvérű Schwarzenberg tábornagyot is. Tehát Gabriella úgy fogadta őt, mint azt a végre-valahára megérkezett egyetlen férfiút, aki talán még ezeket a nyomorúságos badeni napokat is elviselhetővé tudja tenni. Tüntetőleg jókedvű volt mindenki társaságában, hogy az ő megjelenésére minden átmenet nélkül egyszerre elboruljon, és elégedetlennek mutatkozzék. A legfinomabb eszközökkel harcolt:

- Azt hiszem, Stefferl, hogy maga a legboldogabb ember.

- Ugyan?

- Mert magának már csak elérhetetlen vágyai vannak.

István gróf értetlenül bámult:

- Hisz éppen emiatt vagyok boldogtalan.

- Ne bántsa az Istent. Az életben csak a vágyakozás ad boldogságot, nem pedig a beteljesülés.

- Kivéve a szerelemben, amely...

- Abban is. Karolina csak magát szereti. Itt a férfiak őrjöngtek érte, s ő, amikor látta, hogy nem lesz nyugta tőlük, utálattal itt hagyta őket. Magáért tette.

István gróf elpirult. Szeretett volna leborulni ennyi tisztaság és önzetlenség előtt. Nem mert szerelmet vallani Gabriellának, de egész éjjel nem hunyta le szemét. Másnap alig várta, hogy találkozzék vele. Az asszony kimerülten ült egy öblös kerti székben.

- Kedves gróf, félek, hogy ma nagyon nyűgösnek fog találni. Meneküljön tőlem.

- De grófné...

- Igen, igen, az éjjel nem tudtam aludni.

Hát ő sem? - dobogott meg István gróf szíve, s alig tudta leplezni ujjongását. De mielőtt szólhatott volna, Gabriella folytatta:

- Megmondom, miért. Tegnap olyasmit mondtam Karolináról, amivel őt meggyanúsítottam.

- Mivel? - kérdezte István kissé kiábrándultan.

- Hogy ő már beteljesítette a maga vágyait, Stefferl. Bocsássa meg nekem ezt a durvaságot. Én tudom - jól értse meg: nem azt mondom, hogy sejtem, feltételezem róla, vagy úgy érzem, hanem azt mondom: tudom -, hogy Karolina meghal magáért, de nem volt az urához hűtlen soha. Ezért beszéltem elérhetetlen vágyakról.

- És Orloff gróf? - szaladt ki István száján önkéntelenül.

Gabriella összeráncolta a homlokát:

- Kedves gróf, ön nem méltó Karolinára.

István gróf szívét a boldogság meleg hulláma borította el. Ennyi lovagiasságot férfiak között sem talált, pedig azok a szerelemben sokkal különbek az asszonyoknál.

Ettől fogva ő volt mélabús és ábrándozó, Gabriella pedig csapongóan vidám és játékos kis pajtás. Harmadnap meg is kérdezte:

- Maga szenved, kedves kapitányom?

- Szenvedek, grófnő.

- Nem fogadna be a bizalmába?

- Félek.

- Tőlem? - kacagott gyermekes csodálkozással Gabriella. - Ha én mondanám ezt magának...

- Csak nem?... - hebegett Stefferl, és elsápadt.

- Én... én igen... én inkább félhetnék magától.

- Miért?

- A bozontos szemöldöke miatt - nevetett Gabriella. - Magának éppen olyan szemöldöke van, mint Veith doktornak, a magnetizőrnek. - Aztán hirtelen elkomolyodott. - Őszintén megvallva, én is szeretném magamat magnetizáltatni. De Veith doktort utálom. Maga még nem próbálta meg, hogy van-e delejes erő a tekintetében?

István gróf szíve hangosan dobogott.

- Vagy az érintésében - folytatta egyszerű, természetes hangon az asszony, de ebből a hangból annyi vérforraló érzékiség áradt, hogy a férfi majdnem elájult izgalmában.

- Nem tudom - hebegte gyáván, és homlokán az erek kidagadtak. - Nem is akarom. Nem tudom, mit kezdenék a tudományommal.

- Igaza van, Stefferl - mondta az asszony mély szomorúsággal. - Az életben csak az a szép, amit öntudatosan, tiszta fejjel, meggyőződéssel és Isten, ember előtt teljes felelősséggel meg merünk tenni. És vannak emberek, akik mindent megtehetnek.

István gróf úgy érezte, hogy ez az asszony máris tud mindent, ami mostanában az ő lelkét nyugtalanítja. Előtte felesleges erőlködés volna titkolózni. Rajongva nézett Gabriella bársonyos szemébe.

- Grófnő, hamar kiderült, hogy én vagyok a médium és maga a magnetizőr.

- Szeretném.

- Megvallom, hogy a hatalmában vagyok.

Gabriella összecsapta habfehér kis kezét:

- Csakugyan! Máris félrebeszél. A hatalmamban van? Ez pompás. Végre valaki, aki fölött uralkodni tudok.

István gróf nem bírta tovább:

- Gabriella, én szeretem magát!

Az asszony felsikoltott, és elfutott tőle. Hátra sem nézett...

Saurau Zeno gróf június végén diplomáciai kiküldetésben Milánóba utazott, s magával vitte a feleségét is. István gróf, bár szabadsága október elsejéig tartott, július közepén már bevonult az ezredéhez, amely Milánóban állomásozott. Grazon, Klagenfurton és Veronán át vezetett az útja. Ahogy Veronában a postakocsi bekanyarodott a fogadó udvarába, az első asszony, akit megpillantott, Gabriella volt.

Az asszony, mint valami mennyei jelenés, kezével tapsolva és hangos kis sikongások között repült feléje. István gróf alig tudta türtőztetni magát, hogy karjába ne kapja, és össze ne csókolja boldogságában.

- Hát maga, grófnő, hogy kerül ide?

Gabriella örökké mosolygós, édes kis arca lángolt az örömtől.

- Hisz maga a telepátiában?

- Én a szerelemben hiszek - felelt rá István gróf elragadtatással.

- Én nem - felelt az asszony, és a férfi ezt is kacérságnak vette.

A következő hónapok azonban megmutatták, hogy nem is akar továbbmenni a kacérkodásnál. István gróf, mint az árnyék követte az asszonyt; szóban, levélben, némán és erőszakosan, követelődzve és rimánkodva százszor is szerelmet vallott neki. Gabriella nem utasította vissza, nem menekült előle, nem ígért semmit és - ellentétben a legtöbb asszonnyal, akik meg nem tett ígéreteket egyszer csak minden képzeletet meghaladólag beteljesítenek - megmaradt az örök és elviselhetetlen kacérkodásnál.

István gróf most már maga sem tudta, hogy hányadán áll vele. Eleinte csakugyan rajongott érte, aztán arra a gyönyörűségre gondolt, amelyet a beteljesülés jelentene, végül már csak a kudarc izgatta, és bosszút akart állni. Most már meg akarta alázni, és feltette magában, hogy úgy bánik vele, mint lady Proctorral a nápolyi karnevál alatt, s mint annyi mással, akiket az első ölelkezés után szépszerével vagy durva kíméletlenséggel eltaszított magától. Felbőszítette, hogy az a szépen kidolgozott életprogram, amelyet a pillanat örömeinek, a lelkiismeretlen és fölényes epikureizmusnak talapzatára épített fel azon a badeni álmatlan éjszakán, ily nyomorultul hajótörést szenved az első kísérletnél.

Gabriella egyszer csak hirtelen visszautazott Bécsbe. Indulása előtt néhány pillanatra egyedül maradtak. István gróf még egyszer, legeslegutoljára, szerencsét próbált.

- Megengedi-e, hogy hamarosan kövessem Bécsbe?

A grófnő tagadólag rázta a fejét. Aztán keményen a szemébe nézett:

- Szeretem az uramat, Stefferl.

Aznap este István gróf az Operában volt. Mellette egy tiszttársának csinos kis felesége ült. Előadás alatt érezte, hogy az őrnagyné az ő kezét keresi. Csak úgy szokásból vagy udvariasságból beletemette tenyerébe a remegő kezecskét, és megszorította; erre a mozdulatra azonban olyan izgalom fogta el, mintha csak Gabriella kezét szorongatná. Azt sem tudta, mi történik vele. Szeretett volna felkiáltani, hogy: íme, emberek, nézzetek rám, én felszabadultam Gabriella igézete alól, ezt az asszonyt hevesebben kívánom, mint őt.

Egész este csendesen ujjongott magában. Hát mégis csak egyszerű magnetikus hatás volt az, amely Gabriellához vonzotta. A magnetizőr elment, a médium felszabadult, s fiatal, egészséges élnivágyása nyomban jelentkezett, amikor visszanyerte függetlenségét. Úgy látszik, a szerelem is egyszerű fiziológiai folyamat, az idegek játéka, magnetikus állapot... ah, milyen szép lesz most élni szabadon, az olümposzi istenek erkölcsi függetlenségében, akárcsak Metternich herceg.

- Szeretlek - súgta az őrnagyné fülébe, és ebben a pillanatban őszintén érezte, amit mond.

- Félek - lihegte az asszony.

- Mitől?

- Hogy nem tudok ellenállni...

Tegnap ez a banalitás felbőszítette volna, ma boldoggá tette. Másnap titokban találkozott az őrnagynéval, és majd elájult a karjában. A beteljesülés pillanatában azonban hirtelen olyan csömör és utálat fogta el, hogy majdnem felordított.

- Mi történt veled? - kérdezte rémülten az asszony.

- Azt hiszem, öngyilkos leszek. Meneküljön tőlem.

Az őrnagyné reszketve felöltözött, és magára hagyta. Ő pedig leroskadt egy székbe, és merően bámult a szemközt levő falra. Egy asszonyalak jelent meg előtte, aki szomorúan nézte.

Az asszony nem Gabriella volt, hanem Karolina...

10

Nna. Lássuk csak. Szeptember huszonegyedikén leszek huszonhét éves. Más magamfajta ember ilyenkor legalább ezredes, szolgálattevő udvari kamarás vagy kancelláriai tanácsos, főispán, két gyermek apja, a Lipót-rend tulajdonosa, mondjuk ki őszintén, ennyire minden kártyás, részeges, de épkézláb mágnás felvergődhetik a szamárlétrán, ha néhány latin mondatot ki tud nyögdécselni, és az apját nem akasztották fel felségsértés miatt. Ha azonban valakinek az apját gróf Széchényi Ferencnek hívják, akkor... de mit is beszélek? - édesatyám nemrég szememre vetette, hogy az én koromban Metternich már nagykövet volt, a huszonnégy éves Pitt Anglia miniszterelnöke, Pompejus, amikor első világtörténelmi háborúját megnyerte, annyi idős volt, mint te a lipcsei csatában, a huszonhat éves Turenne-t már Európa legnagyobb hadvezérének tartották. XII. Károly ugyancsak a te korodban szétszórta az orosz cár, a lengyel és dán király, valamint a szász választófejedelem seregeit - és a huszonhat éves Széchenyi István gróf Milánóban asszonyok szoknyája után szaladgált. Rettenetesen szégyellem magamat. Ütött a tizenkettedik órája annak, hogy gyökeresen kitépjem magamból a múltat, amely nem állott másból, mint hiúságok hiúságából, és új életet kezdjek... vagy ezt már néhányszor megfogadtam?

Megfogadtam, vagy nem, annyi bizonyos, hogy megint zsákutcába jutottam, tehát vissza kell fordulnom és... nemcsak az utcából, de ki kell futnom ebből az egész városból, a földrajzi szélesség egy egész más fokán kell felütnöm sátorfámat... szóval el kell utaznom, és legalább két esztendeig távol kell élnem... be kell járnom a világot... jaj, de borzasztóan bágyadt vagyok, ilyen szívdobogással akarok én világutazó lenni?... Ha angol volnék, hivatalt vállalnék a távoli gyarmatokon... ha szegény atyám nem volna olyan beteg, kimennék Amerikába... nem, olyan messze nem mehetek, de keletre is nagyon vágyom, és szeretném látni azt a földet, amelyet az Üdvözítő lába érintett... Egyiptomot is... de úgy mégsem megyek, mint valami zarándok vagy keresztes lovag... nem, én a század gyermeke vagyok, és látni, tanulni akarok... tehát bejárom a világot, és tapasztalataimat Ausztria és Magyarország javára használom. Úgy gondolom, hogy nagy boldogság lehet országokat és népeket boldogítani, nem abban az illúzióban, mintha azok megérdemelnék, és hálásak lennének, csak a saját magunk jóérzése és kielégülése céljából. E nélkül az ember nagyon egyedül van, és én félek az egyedülléttől. Csak otthon van egyedül az ember, idegenben soha. Idegenben minden ember testvérünk, minden asszony minket vár, és ez megnyugtató; ha csak egyetlen asszony vár bennünket, az elviselhetetlenül nyugtalanító.

Ébren, félálomban, egyedül és társaságban, szünet nélkül erről tépelődött. Lord Stewart meg az angol nagykövetség világot járt tanácsosai, titkárai, adlátusai és kurírjai körében mindjobban fellángolt a fantáziája messze fekvő és rejtelmes világok felfedezése iránt.

Egészsége helyreállt, kissé megerősödött, és naponta gyalogolt, tornázott, lovagolt, úszott, hogy megedződjék a nagy útra. Lord Stewarttal néha órák hosszat bokszolt. Az ökölvívás barbár, de férfias sportja nagyon tetszett neki. Gyakorolta magát a pisztolylövésben és a kardforgatásban; talán ellátogat Afrika vadonjaiba is, ahol a saját embersége lesz egyetlen védelme a veszedelmek ellen.

Barátai és rokonai emiatt rásütötték az anglománia és a hóbortosság bélyegét; ő, dacos természete szerint, azért is úgy öltözködött és olyan életet élt, mint egy különcködő angol vagy amerikánus. Olyan ruhákat készíttetett magának, amilyenekről elképzelte, hogy majd az oroszlán- és elefántvadászok - sőt az oroszlánok és elefántok - között is feltűnést és bámulatot kelt. Már otthon, Bécsben, rengeteg karimájú kalapokat kezdett hordani, mintha attól félne, hogy a kánikulai hőségben napszúrást kap. Levetette piperkőchöz való kényelmetlen és pazar

ruháit. Nehéz, vízálló skót szövetből bő és hanyag szabású felöltőket készíttetett. Pofaszakállát leborotváltatta, és bajuszát, haját rövidre nyíratta; puritán, zord, tagbaszakadt globetrotternek akart látszani, aki megveti a városi ficsurak dekadens ízlését. Milyen marcona legény lett ebből a Stefferlből - mondták a bécsi asszonyok, és így még jobban tetszett nekik. Ő azonban tüntetően kerülte őket. Rengeteg utazási könyvet vásárolt, s azokat bújta, miközben kurta, angol matrózpipájából eregette a füstöt. Tetszett neki ez az új szerep, és szerepét tökéletesen akarta játszani. Útiruhákat, sátrakat, mozgókonyhát, felszereléseket, fegyvereket, távcsöveket, térképet, gumicsónakot, hajóműszereket, órákat, botokat, konzerveket, borokat, orvosságokat vásárolt össze, mint ahogy azt az angol világutazók, Gell, Chaudler, Clarke, Holland és Potocky könyveiben olvasta. Belátta, hogy az utazónak nemcsak a földrajzot kell ismernie, hanem a különböző országok történelmét, néprajzát és művészetét is. Elolvasta tehát Gibbont, Hammer-Purgstallt és Chateaubriand-t is, sőt néhány költői művet is becsomagolt, németet, franciát, angolt, görögöt és latint, mert útközben a klasszikus nyelveket is meg fogja tanulni, hogy Homérosz Görögországában és Vergilius Itáliájában rajtuk keresztül gyönyörködhessék.

Rájött azonban, hogy ez mégsem sikerül arra való vezető nélkül. Megegyezett tehát egy nyelvésszel, aki egyben otthon volt az antik világ egész kultúrájában is, hogy elviszi magával a tervbe vett útra. A tudóst Landschulznak hívták, azelőtt gróf Zichy Józsefnek volt a nevelője. Nem tetszett ugyan, hogy ez a görög és latin tekintély nagyon csúf, unalmas, ápolatlan és rossz modorú medve, de megvigasztalta magát, hogy ez talán hozzátartozik a tudományokhoz. Tisztelettel nézett Landschulz úr boglyas és korpás hajára, fekete körmeire, sáros csizmájára, és még rettenetes burnótozási szenvedélye is imponált neki; egészben véve félelmet gerjesztett benne, akár Akhillész vagy Aeneas; az ellentét vonzotta, és úgy vélte, hogy egy világutazónak demokratának kell lenni, és le kell mondani minden finnyásságról.

Az angol királyi család tagjairól és a brit birodalom főurairól azt is olvasta, hogy hazatérvén utazásaikból, pompás díszművekben szokták közrebocsátani élményeiket, s könyvükben finom metszetek ábrázolják a bejárt tájakat; elhatározta, hogy útinaplót ír (lelki utazásairól szóló naplóját úgyis abbahagyta), s az anyagot kiadja, mégpedig egy jónevű festő rajzaival. E célra kiválasztotta Ender Jánost, aki arcképfestő, akadémiai művész és jeles grafikus, valamivel jobban öltözködő és kellemesebb ember annál az átkozott Landschulznál, hopp... arra mégis rábeszéli a filológust, hogy a tropikus égöv alatt legalább fogkefét használjon.

Nem feledkezett meg a maga testi kényelméről sem. A jó konyha fontos dolog, még a Szentföldön és a Nílus forrásvidékén is, és a rossz élelem melankóliát okoz, képtelenné tesz nagy erőfeszítésekre, s megbontja a test és lélek harmóniáját. Nemrég Párizsból hozatott magának szakácsmestert, de a francia konyha nem tudta kielégíteni; most felfedezett egy németet - Krebsnek hívják az illetőt, s ez már magában véve is jó ómen -, és elhatározta, hogy komornyikjai közül nem az öreg, mogorva és kényelmes Miklóst, hanem a fiatal és erős Zimmermann Jánost meg Áront, a vidám és ezermester székely lovászt viszi magával.

Nna. Ezzel is rendben vagyunk. Most már semmi sem hiányzik, csak az útiköltség. Ettől félt egy kicsit, mert jószágigazgatója, a derék Liebenberg folyton panaszkodik eszeveszett költekezései miatt - őszintén szólva, egyetlen garas sem kong a kasszájában -, itt nincs más hátra, mint drága jó atyjaura bőkezűségéhez folyamodni. Ez is csodálatos könnyűséggel ment. Sikerült Schwarzenberg hercegnél kétesztendei szabadságot kieszközölnie; sikerült Metternich herceg közbenjárását megnyerni, hogy a császár diplomáciai jelleget adjon az utazásnak, tehát a konstantinápolyi követté kinevezett Lützow gróf hadihajóján tehesse meg a tengeri utat. Minden csodálatosan sikerült - nem is tudja, vajon a jó sors vagy egy titkos családi összeesküvés dönti-e le az összes akadályokat? -, csak egyetlen dolog nem sikerült.

Nem sikerült Karolinát látni, és elbúcsúzni tőle. Abban már nem kételkedett, hogy ez a család műve. Fájt neki, de belenyugodott.

Mielőtt útra kelt, minden írását - Karolina leveleit is - lepecsételte, és megőrzés végett átadta édesanyjának. Az öreg grófné volt az egyetlen, aki az utazást ellenezte.

- Stefferl, gondold meg!

- Anyám, én annyit vétkeztem mindenki ellen...

- Ellenem nem...

- Én olyan semmirevaló, haszontalan, léha...

- Mindig jó szíved volt, fiam... csak szeles és könnyelmű voltál. Nem tudtál vigyázni az egészségedre. Mindenféle szilaj csikóra felültél, és párbajod is volt... ne tagadd, én tudom... Stefferl! Ott Törökországban vad emberek laknak... gyilkosok, rablók és rossz asszonyok... Stefferl, én nagyon féltelek... Az éjszakák hidegek... te olyan nyugtalanul alszol és kitakaródzol... sokszor felijedsz, álmodban beszélsz, és a fogadat csikorgatod... Nézd, ezeket a porokat torokfájás ellen már az én nagyanyám is használta... te Stefferl, szoktál te elalvás előtt imádkozni?... Apádért külön kérd a Boldogságos Szűz segítségét... látod, milyen beteg? - ha valami bajod van, nyomban fordulj vissza... Stefferl, az Úr Jézus nevére kérlek, vigyázz magadra, hiszen te még olyan gyenge kis fiú vagy, Stefferl...

És egy jeruzsálemi olvasót adott neki, amelynek fája a Getsemáné kertben nőtt, azon a helyen, ahol Jézust elfogták, és Péter kirántotta érte a kardját.

Az öreg Ferenc gróf meggyónt, megáldozott, és fiának is vele együtt magához kellett venni az Úr testét. Aztán megáldotta, és a nyakába borult:

- Stefferl, jobb szerettem volna, ha erre az útra úgy mennél, ahogy ezelőtt harminc esztendővel én vágtam neki a világnak.

- Hogyan?

- Feleséggel együtt.

Mind a kettőjük arca elborult. István gróf megsajnálta a szenvedő öregembert.

- Majd ha visszajövök...

- Ki tudja, megérem-e azt? - sóhajtott az öreg kegyelmes úr, és nagy, vizenyős, rövidlátó szeméből egy könnycseppet morzsolt szét. - Nagyon öreg vagyok. Érzem, hogy a Mindenható nemsokára végét veti szenvedéseimnek. Én megnyugszom az Úr akaratában. De azt még szerettem volna látni, hogy te révbe érsz, hogy családot alapítasz, hogy a haza dolgaiban... emlékszel, egyszer már beszélgettünk erről!

- Apám!

- Már ideje volna... Én a te korodban... Ez fáj...

István gróf maga is megrendült, de nagy kínnal megpróbálta apját vigasztalgatni:

- Még semmi sem késő.

- Az idő eljár... szegény Magyarország... te még nem is ismered a hazádat, Stefferl... Másképp volt ez az én fiatalságomban. Az apám házánál csak magyar szót lehetett hallani... az egész rokonság mind, mind... minden magyar főúr magyarul beszélt... én még most is jól tudok magyarul, te sem magyarul, sem latinul nem tudsz, Stefferl, hogy fogsz te eligazodni a Corpus Jurisban, hogy fogsz te beszélni az országgyűlésen?

- Majd megtanulom.

- Ebben a korban...

- Apám, én még oly fiatal vagyok.

Az öreg gróf szomorúan nézett a fia szemébe:

- Stefferl! Korod szerint te már meglett férfi vagy. Az élet leggyönyörűbb éveit éled... lassan már kifelé mégy a fiatalságból, Stefferl, ne feledd el, hogy már nem vagy gyermek. Férfi vagy, társam és barátom, főúr, a haza reménye, kedves barátom, meglett, erős, komoly férfiúhoz méltóan kell viselkedned.

Megölelték egymást, és mind a ketten zokogtak. Két erős, komoly, magyar főúr, két Széchenyi gróf. Sírva búcsúztak egymástól. István most még gyámoltalanabbnak érezte magát, mint amikor édesanyja azt mondta neki: hisz te még olyan gyenge kis fiú vagy, Stefferl!

Aztán az öreg gróf néhány lap papírt vett ki a zsebéből:

- Édes fiam! Ezt neked írtam. Vedd el. Olvasd át, és tartsd magadnál. Földi javaimat már szétosztottam közöttetek. Neked, külön, egyebet is akarok adni. Ezt csak neked írtam.

Stefferl keze remegett, amikor átvette az írást. Még egyszer megcsókolta az öreg gróf ráncos, sötétsárga, kissé puffadt arcát, és belenézett a nagy, vizenyős, fájós szemekbe:

- Atyám, áldjon meg az Isten!

- Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében - suttogta az öreg, beteg ember, és keresztet vetett a fiára.

István gróf kifutott a szobából, és lihegve rohant fel a szobájába. Ott leült az ablak elé állított íróasztalhoz, amely körül vad rendetlenségben málhák, bőrtáskák, fegyvertokok, ruhák, könyvek és szerszámok - a nagy út előkészületei tornyosultak. Az íróasztalnál gyengéden kibontotta apja levelét, keresztet vetett magára, megcsókolta az aláírást, s aztán olvasni kezdte:

„Kedves Fiam! Hosszú utazásod alatt engem e földi vándorlásból elszólíthat az Úr, s így megtörténhetik, hogy nem szoríthatlak haldokló szívemre, s halálos ágyamon nem részesíthetlek az utolsó atyai áldásban. Megáldalak tehát az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében - e legszentebb egyháromság legyen mindened mindenben: világosságod a hitben, utad a vándorlásban s igazságod a cselekvésben.

Én mindazt, ami részedről engem bármikor is bánthatott, vagy gyötörhetett volna, szívből megbocsátottam, s ezt most, a Mindenható jelenlétében megújítom; kérlek tehát téged is, bocsáss meg nekem, ha szavaim vagy cselekedeteim közben esetleg megbántottalak, ha engedékenységből (ott, ahol meg kellett volna tennem) nem intettelek vagy büntettelek. Bocsáss meg nekem, és könyörögj értem, hogy mint egykor Éli főpapot, meg ne büntessen ezért az Isten.

Az ember olyan, mint egy könyv. Az ifjúság a bevezetés - ha ez jól van megírva, akkor jó munkát várhatunk. Hogy azonban a folytatás ki ne ábrándítson, életmódunkat a legjobb tanítás és példa szerint kell berendeznünk - ezek között a legigazabb és legszentebb kétségkívül a mi Urunk Jézus Krisztusé. Ne szégyelld vallani és hirdetni a te Uradat és Istenedet, kinek hasonmása lettél. De ugyanakkor gondolj arra is, hogy minden ember a testvéred, mert atyád, az Isten, az ő atyjuk is, tehát senkit se ítélj, kárhoztass, szomoríts, mert aki mást ítél, maga is meg fog ítéltetni. Bocsáss meg nekem, ha nyíltan kimondom, hogy Istentől érdemtelenül nyert ajándékai a születésnek, külsőnek, értelemnek, vagyonnak önszeretetedet már is nagyon felkeltették, s egyelőre

ugyan csak ifjúi tetszelgést, becsvágyat és hiúságot ébresztettek, később azonban csalhatatlanul gőgös irigységet s minden egyéb hibát meg fognak teremni lelkedben. Annak az embernek, aki az egész világ dicséretére pályázik, annak a bolondokat túlságosan sokra, a jóra való embereket túlságosan kevésre kell becsülnie. Távolítsa el tehát magadtól a mérget, amellyel megrontanak azok, akik tehetségeidnek, bátorságodnak s egyéb jó tulajdonaidnak tömjéneznek. A közvélemény ugyan mindnyájunknak olyan bírósága, amelyet sohasem szabad elutasítanunk, de keresni sem kell, mert a bírák legnagyobb része hízelgő barát vagy irigy ellenfél, kik mellettünk vagy ellenünk szavaznak akként, ahogy az a saját hasznukra szolgál. A férfias önérzet megvet minden cégért. A papagájnak szüksége van tarka tollakra, de a fülemilének vagy pacsirtának nem.

Legnevetségesebb az emberben a származására és testi előnyeire való hiúság, mert ezeket ajándékba kapta, de mindkettőt megbecstelenítheti, ha az elsőt alant álló embertársaival érezteti, az utóbbit pedig életerőinek léha pocsékolásával satnyává teszi. Csak annyira becsüld tehát, kedves fiam, származásodat, hogy meg ne becstelenítsd, s viselj több gondot tested épségére, hogy szellemed és lelked, amelyek benne laknak, a jóra való képességüket el ne veszítsék. Máris gyakran vagy beteg - könnyen rád foghatják, hogy ennek korán elkezdett és mértéktelen kicsapongásaid révén magad vagy az oka.

A főnemesi gőg rendesen együtt jár az értelmi elbizakodottsággal, mintha bizony a születés és rang szükségszerűen együtt járna az ész felsőbbségével. Sajnos, ma általában véve éppen az ellenkezőt lehetne bizonyítani. Te, kedves fiam, eddig ugyan még kivétel vagy, mert az államot szolgálod, s pótolni törekszel az ismereteket, melyeket (ha iskoláidat szüleid kívánsága és akarata szerint végzed) már gyermekkorodban kellett volna elsajátítanod. De neked még sokat kell tanulnod ahhoz, hogy hadi- vagy államügyeket intézhess, családod jogait megvédhesd, jószágaidat gondozhasd, s felebarátaidat boldogíthassad. Bizonyára nem veszed rossz néven tőlem, ha a felsorolt célokhoz szükséges ismeretek megszerzésénél tanácsokat adok. Először is távolítsd el magadtól az összes értéktelen, vagy hitet, szívet, erkölcsöt rontó könyveket, s ezek helyett erkölcsös, történeti, statisztikai vagy katonai munkákat szerezz be magadnak. A bölcs ember érzi, hogy semmit sem tud, de csak az emelkedhetik erre a magaslatra, aki folyton tanul. Az ostobát és műveletlent arról ismered meg, hogy mindentudónak és csalhatatlannak hiszi magát. Az se tévesszen meg, hogy kis embernek gyakran nagy az árnyéka, de ez természetesen a mögötte lenyugvó nap árnyéka csupán. Azért mondta Montaigne, hogy a tudás és képzettség némelyek kezében kormánypálca, a legtöbbnél azonban csak Harlequin-vessző. Mindarról, amit nem tudsz, hallgass, s mindarról, amit tudsz, beszélj keveset. Mert igaz ugyan, hogy öltözete szerint fogadunk mindenkit a belépésnél, de csupán a szerint kísérjük ki őt, ahogy viselkedett.

A fiatalember, aki a mai fecsegő és zabolátlan irányzatoktól elvakultan, asszonyok és hízelgők tömjénezése közepette hangadó akar lenni a szalonokban, s mintaképül akar szolgálni megjelenésében, csak addig érvényesül, amíg egy még újabb szabású meg nem fosztja őt a divatkirályságtól. Akkor azután, mint egy elhasznált ruhadarabot, félredobják, s irgalmatlanul megfosztják pávatollaitól, melyek csupán külsejét cicomázták fel. A szerénység, visszavonultság és illemtudás ma természetesen ritkán hoznak szerencsét, de mindenesetre mindig jó őrei a szerencsének - s ezek kísérjenek, jó fiam, a sírodig, s halálod után ezeket hagyd emlékül utódaidnak.

Nem kevésbé veszélyes zátony egy dicsőségszomjas és hiú fiatalember számára a gazdagság. Ne feledd, fiam, hogy a pénzt csupán elhelyezték nálad, s nem a te tulajdonod,

mert nem azzal lépsz az ítélőszék elé, hanem csupán az elszámolás kötelezettségével. Ez indítson téged a pénz becsülésére, ha könnyű megszerzése arra csábítana, hogy ne a szükségest, hasznost, kényelmest, hanem a haszontalant, kérkedőt vagy ártalmast szerezzed meg rajta. Ne felejtsd, hogy jobbágyaid verejtéke s néha étlen-szomjan szenvedő munkásaid könnyei tapadnak a pénzhez. Hogy e könnyeket felszárítsd, a pénz jelentékeny részének az összes szenvedők Atyja nevében hozzájuk kell, hogy visszakerüljön. Ha jobbágyaid benned tudós, igazságos, szorgalmas és jótékony gazdát látnak, akkor ők is becsületesen, szorgalmasan s híven szolgálnak téged.

Még egy második ajándékról kell itt megemlékeznem, melyet a jóságos Istentől nyertél, s melyet nagy gonddal kell őrizned. A szívedről van szó, amelyet könyörületesnek, jótékonynak s igazán nemesnek tartok. Őrizd meg benne a gyöngéd érzést. Az istenség egy szikrája ez, melynek sohasem szabad kialudnia. De vigyázz, hogy jóságod ne fajuljon gyöngeséggé, pedig könnyen azzá válhat hiszékenységed s hiúságod által, amelyeket a hízelgők a dicsvágy felébresztésével keltenek fel. Gondolj mindig arra, hogy az emberek kifeszítik a vitorlákat, elhelyezik az árbocokat, s mindehhez olyan komoly arcot vágnak, mintha csalhatatlanok volnának, de a Felsőbb Lény, aki a kormány mellett ül, mosolyog, s azt mondja: így legyen, s nem másképpen.

Befejezem végre levelemet, kedves, jó fiam, újólag megáldalak, és remélem, hogy a síron túlról is megáldhatlak. Szíved kezeskedik, hogy gondolsz néha rám, hogy édes jó anyád vigasza, testvéreid öröme, szolgáid gondviselője, szegények, özvegyek és árvák támasza leszel. Atyaisten, Fiúisten és Szentlélek Úristen, hallgassátok meg könyörgésemet! Amen, amen, amen...”

István gróf az utolsó sorokat már alig tudta elolvasni, annyira könnyes volt a szeme. De összeszedte magát, és még egyszer végigolvasta. Aztán selyemzsinórt és tűt vett ki az egyik kis bőrtáskából, a levelet összefűzte, összehajtogatta, és beletette abba a kis, puha bőrtárcába, amelyben eddig Karolina leveleit rejtegette. A tárcát nyakába akasztotta, és megfogadta, hogy ott fogja hordani halála napjáig.

11

Attól kezdve, hogy Széchényi Pál gróf megkérte a kezét, Karolina majdnem mindennap felírta életének eseményeit; attól a naptól kezdve, amikor a Salzgriesen levő Maria am Gestade templomából elment István grófhoz - egyetlen sort sem írt a naplójába. Most megint elővette selyemkötésű könyvecskéjét, és szinte mikroszkopikusan apró betűivel újra jegyezgetni kezdett.

Apáti, 1818. július 15.

Ma levelet kaptam Zsófia sógornőmtől, az egyetlentől a Széchényi családból, aki őszintén és mindenen keresztül jó hozzám. Stefferl és ő sokban hasonlítanak egymáshoz. Szépek, vidámak, melegszívűek és elmések. Zsófia azt írta, hogy Stefferl négy nappal ezelőtt elutazott, és két éven belül nincs is szándékában visszatérni. Belátom, hogy ennél okosabbat nem tehetett. Akár szeret, akár nem, nem volt szabad a közelemben maradnia, ha másért nem, azért, mert én még most is halálosan szeretem őt. Most is csak napok kérdése volt, hogy felutazzam Bécsbe, és odadobjam magamat neki, mint egy megkergült szobalány. Engem most már csak a fizikai távolság vagy a fizikai lehetetlenség tart vissza attól, hogy ne legyek az ő szeretője. Illetőleg, pontosabban

szólva, ha erre mód és lehetőség kínálkozik, én fogom őt kényszeríteni, hogy a szeretőm legyen. Akkor is, ha nem szeret, vagy ha nem kellek neki. Érzem, hogy nem sokáig élek, addig pedig, ami még hátravan, nem akarok, és nem tudok szenvedni. Nem lehetetlen, hogy egy szép napon becsomagolok, és utána megyek. Nincs vesztenivalóm, mert én már mindent elveszítettem. Mit akarok én? Örülni akarok egy vagy két évig, egy vagy két napig, mindegy. A kis Andort nem sajnálom. Sokkal többet használok neki, ha elmegyek... Angliába vagy a másvilágra. Egy bizonyos: Stefferl nélkül nem akarok élni. Most, hogy ezt ilyen őszintén és egyszerűen le tudtam írni, megnyugodtam, és egész vidám vagyok.

Zsófia levelében volt egy kis papírlap Stefferl írásával: „Isten veled, kedvesem, sejtem, hogy nem tudok tovább élni. Szívem a szerelemre kihalt, erőm a küzdelemre elfogyott, azért hadd találjam boldogságomat a halálban. Az életben hiába kerestem. Ha ezek a balga sorok valaha részvevő kezekbe jutnak, ne vessenek rám követ. Szerettem, és szerelmem bűn volt." Szegény kis Stefferl! Téged még mindig mardos a lelkiismeret?

Szerencsére Stefferl oly sokat emlegeti a halált, hogy azt hiszem, örökké vagy legalábbis évszázadokig fog élni, mint a bolygó hollandi. Kétesztendei útnak vágott neki Stefferl. Két hónap múlva itthon lesz. Stefferl a halálban keresi a boldogságot, az életben fogja megtalálni. Stefferl az enyém. Ameddig én élek, a földi és földöntúli világ semmiféle hatalma sem tudja tőlem elragadni. Ebben bizonyos vagyok.

Július 20.

Stefferlt a társaságban sokat emlegetik. Metternich nagy jövőt jósol neki, feltéve, hogy levetkezi jakobinus érzelmeit. (Számomra ez a legvonzóbb benne.) Azt mondta, hogy a fiatal Széchenyi valódi tokaji bor, de nem aszú - hogy is lehetne már? -, hanem ürmös, kellős közepén a kiforrásnak. Minden újbor zavaros, csípős, és csak a legelszántabb alkoholisták és a legfinomabb szakértők tudják méltányolni. Néhány év múlva azonban a legremekebb ital lesz belőle, valóságos mennyei nektár. Miért mondta ezt a herceg éppen nekem? Nem tudom, nem követtem-e el ostobaságot, de nem tudtam magamat megfosztani attól a gyönyörtől, hogy a szemébe ne mondjam: - Én szeretem az ürmöst. - A herceg észrevette, hogy ez neki szól, aki bizonyára tokaji aszúnak vagy legalábbis Moët-et Chandon pezsgőjének képzeli magát. Az öreg Nimsch grófné is szóba hozta Stefferlt, s a következő párbeszéd folyt le köztünk: - Mit csinál az az amerikai farmer? A fiatal Széchenyi kapitány nagyon szellemes ember, de a legkomikusabb, akit valaha láttam. Nem tudom miért, de mindig nevetnem kellett, ha megpillantottam. - Lássa, kedves Tante, ezt a sógorom megérezte. - Hogyan? - Sokszor mondta, hogy majdnem sírva fakadt, valahányszor Önnel találkozott. - Ugyan, ugyan, miért? - Nem tudom. De hiszen ön sem tudja, grófné, hogy miért találta Stefferlt nevetségesnek.

Így gyűjtöm én az ellenségeket. Azt akarom, hogy ezen a világon csak ő szeressen engem.

Július 23.

Batthyány János gróf, aki együtt küzdötte vele végig a nápolyi hadjáratot, nagyon derék, de kissé együgyű fickó. Teljes egy óráig mesélte nekem Stefferl olaszországi kalandjait. - És ön, kedves cousin - kérdeztem tőle gúnyos érdeklődéssel, de ő csak az érdeklődést vette észre, az iróniát nem -, ön milyen sikerekkel dicsekedhetik? - A válasz valósággal meghatott. Azt mondta: - Ahol Stefferl megjelenik, ott két mérföld sugarú körben nincs keresnivalójuk a férfiaknak. - Én azt feleltem erre: - Szerencsés ember. - A legszerencsétlenebb, akit valaha ismertem - válaszolta a gróf. - Hogy érti ezt, cousin? - Mert ő

viszont csak egyetlen asszonyt szeret, de azt nem teheti a magáévá. - Majd vigasztalódik - tréfálkoztam erőltetett közömbösséggel, de közben majdnem megszakadt a szívem. - Batthyány arca elborult: - Ahogy én ismerem Stefferlt, ő inkább meghal, semhogy lemondjon a szerelméről. A nápolyi harctéren is eszeveszett kétségbeeséssel kereste a halált. Jó lesz, ha a család kissé jobban vigyáz rá. Én azt hiszem, hogy Stefferl most is öngyilkossági szándékból utazott el. - Oly meggyőzően mondta ezt Batthyány, hogy felsikoltottam. Boldog és boldogtalan voltam abban a pillanatban. Hát Stefferl mégis szeret?

Apáti, augusztus 4.

Egy hetet Örményben töltöttem Hunyadyéknál. Az öreg József gróffal csak a lótenyésztésről lehet beszélni. Borzasztóan szeretem az öregurat, mert megmutatta a *Vaterländische Blätter* legújabb számát, amelyben nagy tanulmány van a magyar lótenyésztésről ezzel az aláírással: Von dem Husarenrittmeister S. Ez az S. az ő nevét jelenti. - Ilyent még nem írtak erről a tárgyról! - lelkendezett a gróf, és én örömömben mind a két arcát megcsókoltam. Az öregúr bizonyára azt hitte, hogy pillanatnyi elmezavar vett rajtam erőt.

Pinkafő, augusztus 10.

Meglátogattam sógornőmet, Fannyt, Pinkafőn. Nagy társaság volt nála Bécsből és a közeli magyar kastélyokból. Műkedvelő előadást rendeztek, és engem is nyomban beosztottak a szereplők közé. Fanny sógornőm igazán csodálatos asszony. A legellentétesebb tulajdonságok egyesülnek benne. Elég sikamlós francia vígjátékokat rendez a házi színpadán, s emellett olyan vallásos, mint egy apáca. Ott volt Werner Zakariás, aki pap létére színdarabokat ír, éppen az ő darabjára készültünk, melynek a címe: *Der 3. November*. Ez az egyfelvonásos dráma, amelyben szörnyű végzet nehezedik a szereplőkre, nagyon tetszett nekem. Csak az előadás napján jöttem rá, hogy a címe - *November harmadika* - az én életemnek is legszörnyűbb dátuma. November 3. Aznap jósolta meg ez a pokoli ember Napóleon visszatérését Elba szigetéről, s aznap történt... Szentséges Isten!... ez a felfedezés olyan hatással volt rám, hogy belebetegedtem, és nem lehetett megtartani az előadást. Két napig feküdtem ideglázban. Stefferlnek levelet küldtem Konstantinápolyba, ahová a jövő hónap elején megérkezik. De a november háromról egy szót sem írtam. Neki vajon eszébe jutott-e tavaly és az azelőtt való esztendő november harmadik napján?

Bécs, augusztus 15.

Pál kívánságára feljöttem Bécsbe. Meg kellett látogatnom Lichnovszky Krisztina hercegnőt, akit ezen a kerek világon a legjobban gyűlölök. Ott találkoztam húgommal, Selinával, aki napról napra szebb és kívánatosabb. Én pedig napról napra betegebb és fonnyadtabb vagyok. Selinát körülrajongják, és Christiane tante valami szédületes nagy partit keres neki. - Nem akarom - mondta kegyetlenül -, hogy olyan házasságot csináljon, mint te. - Hogy lehet valaki ilyen tapintatlan? Pál igazán derék, jó ember, nem tehet róla, hogy kiábrándult belőlem, s hogy én mást szeretek.

Zsófiától hallom, hogy Stefferl szorgalmasan írja a leveleket. Egészsége és hangulata jó, örül az utazási élményeknek, és esze ágában sincs egyhamar visszajönni. Tehát november harmadikát végképp elfelejtette.

Nem tudom, mit kell cselekednem. Félek a megőrüléstől, undorodom az emberektől.

Apáti, augusztus 25.

Pálnak kedve jött vadászni, engem is elhozott Apátiba. Az utazás alatt Andorka is, én is meghűltünk. Stefferl nem válaszolt a levelemre. Vagy nem kapta meg, vagy már egészen elfelejtett. Néhány napig az volt a szándékom, hogy utána megyek. De Andorka is olyan súlyos beteg, hogy nem is gondolhatok az utazásra. Be kell látnom, hogy tehetetlen vagyok. Úgy látszik, ég és föld összeesküszik ellenem. Tegnap horoszkópot csináltattam magamnak.

Apáti, augusztus 27.

Andorka még lázas, és én napról napra betegebb vagyok. A méhem körül elviselhetetlen fájdalmaim vannak. Pál, ahogy hazaérkeztünk, nyomban útnak indult, hogy megnézze a birtokait. Nem is tudja, hogy milyen siralmas állapotban vagyunk.

Augusztus 28.

Lovas legényt küldtem Bécsbe és megírtam Zsófinak, hogy beteg vagyok. Pál még nincs itthon. Egyedül vagyok a cselédekkel. Andorka jobban van.

Szeptember 2.

Zsófi válaszolt. Azt írja, hogy menjek Bécsbe. Betegségem annyira megijesztette, hogy tanácstalanságában megírta Stefferlnek Konstantinápolyba. Nem tudja, helyesen cselekedett-e.

Én sem tudom. Vajon aggódik-e értem? Boldog vagyok, ha arra gondolok, hogy talán egy kicsit fáj miattam a szíve.

Karlsbad, 1818. szeptember 10.

Pál szeszélye ide hozott engem Karslbadba, ahol Metternich vezetése alatt a Szentszövetség diplomatái valamiféle új kongresszust készítenek elő. (Szentszövetség! Be kell vallanom, hogy nem vagyok tisztában, miért nevezik az orosz cár, a porosz király és a mi császárunk szövetségét szentnek. A szövetség eszméje Mme Krüdenertől, egy viharos múltú udvarhölgytől származik, aki hervadt bájaival és misztikus tanácsaival élő illusztrációja annak a közmondásnak, hogy a tolvajból lesz a legjobb pandúr; de én akkor már inkább megbocsátok Lichnovszky hercegnének, aki van olyan szent, mint Krüdenerné, anélkül hogy valaha kurtizán lett volna.) Minthogy Karlsbadban vannak azok az urak, akik a bécsi kongresszuson néhány szerelmi kalandot Napóleon miatt hirtelen félbehagytak, a legszebb bécsi dámák az idén mind Karlsbadba mentek lesoványodni. Most a sovány nő a divat. De a sors iróniája ugyancsak megtréfálta őket. Megjelent közöttük két telt idomú, dús mellű és párnázott csípőjű prima donna assoluta, aki mellett Saurau Zenóné Hunyady Gabriella, Wrbna Flóra grófnő, Fürstenberg hercegnő, Bernstorff grófné, sőt Périgord hercegnő is valóságos csontváz. Az egyik Catalani asszony, aki fülemile csattogásához hasonló hangjával, a másik pedig Récamier asszony, aki szoborszép termetével és azzal tette magát világhírűvé, hogy Napóleonnal és Sándor cárral, sőt még a saját hites férjével szemben is megőrizte ártatlanságát. A démon és a szűz! Nem csoda, hogy Metternich Kelemen herceg a sovány grófnékat és hercegasszonyokat, akik nem tartoznak sem a démonok, sem a szüzek közé, észre sem veszi.

Csodálatos ember ez a Kelemen herceg. Vállain tartja - mint egykor Atlasz az égboltozatot - a birodalom, sőt egész Európa sorsát, s e törékenynek látszó vállak nem roskadnak le a roppant teher alatt. Sőt közben ráér arra, hogy szerelmi kalandjaival

kétségbeejtse Lichnovszky hercegnét, aki viszont - mint Atlasz az égboltozatot - Európa erkölcseit hordja kiaszott vállain.

Catalani asszony már két esztendővel ezelőtt elbájolta a herceget Firenzében Apponyi Antalné grófnő estélyén. Most, mint régi barátok üdvözölték egymást, és a csalogány, aki tegnap hangversenyt tartott a Kursalonban, megelőzőleg egész nap a herceg lakásán próbált. A hangversenyen a zongorakíséretet a híres Sagan hercegnő unokabátyja, Biron-Wartenfeld Gusztáv herceg látta el, az első hegedűt egy szász ezredes, a csellót gróf Hacke porosz tábornok, a mélyhegedűt pedig Pál, a mogorva, hetyke Pál, az én dörmögő öreg medvém játszotta. Hát ezért jöttünk mi Karlsbadba?

Récamier asszonnyal is megismerkedtem. Nem csodálnám, ha hárfáját pengetve, égre emelt ábrándos szemével, hófehér bőrével (amely alig enged valamit láttatni selyem-muszlin görög tunikájából), rózsás, gyermeteg arcával és hízelgő hangjával magát Schwarzenberg herceget is letérítené a hitvesi hűség útjáról. Összeszorult a szívem, amikor eszembe jutott, hogy ha ezt az asszonyt Stefferl látná... vagy talán már látta is Párizsban?... Annyi bizonyos, hogy ostoba liba vagyok.

Két kérdés izgatja most az európai diplomáciai közvéleményt: az egyik, hogy Franciaországból kivonják-e a megszálló hadseregeket, a másik, hogy Catalani és Récamier asszonyok közül melyik fogja megszállni Metternich szívét. Félek, hogy Kelemen herceg mind a kettőnek megadja magát.

Bolond vagyok én? Olyan dolgokról firkálok, amelyek halálra untatnak, s nem merek arra gondolni, aki most Konstantinápoly felé halad kis karavánjával: az öreg görög nyelvésszel, a festőművésszel, néhány angol globetrotterrel és egy asszony szívével, aki most itt a szíve nélkül, a szerelme nélkül úgy jár-kél Karlsbad sétányain, mint egy álomjáró, kísértet, önmagának élettelen bábja. Mégsem olyan egyszerű az esetem, mint ahogy gondoltam. Nagyon messze van még a megoldás.

Aachen, október 2.

Pált újabban nagyon érdekli a világpolitika. Karlsbadból Aachenbe jöttünk, ahol most a bécsi kongresszus reprízét rendezi a Metternich igazgatása alatt játszó vándor színtársulat. (Stefferl jellemezte egyszer így az európai diplomatákat.) Metternich! Az egész diplomáciai kar két pártra szakadt, s nagy összegű fogadások történtek, hogy a kongresszus legfőbb kérdésében milyen álláspontot foglal el Kelemen herceg. De mindenki vesztett. Vesztett a Catalani-párt és vesztett a Récamier-párt is. Győztek a soványak, de nincs köszönet benne. Metternich herceget egy harmadik primadonna hódította meg: egy fantom, egy elvont lény, akinek csak matematikai kiterjedése van, s hozzá képest a legsoványabb bécsi nő is vaskos hájtömeg. Életemben még nem láttam olyan zseniális és titokzatos meszelőnyelet, olyan égig érő holdsugárlajtorját, mint Lieven Dorothea hercegasszony, a londoni orosz követ felesége. Nem is fiatal, nem is szép az arca, ruhájában alig van valami test, testén pedig alig van ruha; Kelemen herceg mégis halálosan beleszeretett. Úgy látszik, ez az ember, aki majdnem gyermekkora óta Európa legszebb asszonyait tartotta a karjai között, megcsömörlött a női hús érzéki szépségétől. Ezt nevezem égi szerelemnek. Ezt megírom Stefferlnek, aki az élet s a szerelem legnagyobb művészének tartja a herceget.

Pálnak, úgy látom, inkább a Récamier-féle típus tetszik.

Hát énvelem mi lesz?

Október 5.

Stefferl szeret, Stefferl az enyém. Liebenberg Jánostól, Stefferl jószágigazgatójától hallom, hogy a gróf levelet írt neki Konstantinápolyból. Meghagyta neki, hogy azonnal vigyen Bécsbe, vagy ha ez lehetetlen volna, hozassa le Bécsből a legjobb orvosokat. Elállt a lélegzetem. Pálnak ez eszébe sem jutott. És Stefferl sem említi bátyját, mintha Pálnak semmi köze sem volna hozzám. Olyan izgalomban vagyok, hogy írni sem tudok. A levél természetesen nagyon elkésett, de erről nem tehet Stefferl.

Szerencsére már semmi bajom.

Ma Selina húgom megérkezett Bécsből Lichnovszkyékkal. Christiane hercegasszony tüntetőleg dédelgeti Selinát, s lehetőleg távol tartja tőlem, hogy meg ne mételyezzem. De nem baj. Stefferl szeret.

Október 10.

Roppant izgalom a kongresszuson. Itt van a Néva-parti angyal. Sándor cár rózsásabb és kövérebb, mint valaha, a fehér waffenrock majd szétpattan gömbölyű vállán és szorosra fűzött derekán. Csípője úgy reng, mint a kövér Catalaninak. Az asszonyok azonban csalódtak benne, akárcsak a német fejedelmek, akik egymás után alkotmányt adtak népeiknek. A cár négy esztendő óta nagyon megöregedett. Szenteskedő zsarnok lett belőle, aki teljesen Krüdenerné - a kegyes égi nemtő - és Arakcsejev tábornok - a kegyetlen földi gonosztevő - befolyása alá került.

Pál azonban rajong a cárért. Lelkesen magyarázta nekem, hogy ez a nagy ember eltörölte a kancsukát, és megtiltotta, hogy tőből kitépjék a parasztok fülét, ami azelőtt a vallatás leggyakoribb eszköze volt. Azonkívül alkotmányt adott Lengyelországnak, ahova Konsztantyin trónörököst küldte főkormányzónak. Szegény Lengyelország! Még jól emlékszem Pavlovics Konsztantyinra és bécsi kalandjaira.

Itt, Aachenben valósággal idegbeteg lettem. Minduntalan szédülök, kifáradok, ájulás környékez, és minden ok nélkül sírva fakadok. Istenem, mennyivel jobb most Stefferl-nek, aki az Ída hegyén kecskéiket legeltető pásztorok között bolyong, és semmit sem tud Metternich, Sándor cár és a kancsuka szent szövetségéről!

Bécs, október 30.

Hála isten, megint itthon vagyok. Lichnovszkyék is hazajöttek Aachenből, ahol Rasumovszky herceg érdekében Sándor cár környezetét igyekeztek megpuhítani. Selina is velük jött haza. Selina az utóbbi időben kedvesebb hozzám, és sokat beszél Stefferl-ről. Szeretné tőlem megtudni, hogy mi volt és mi van köztünk - de nővérek között ilyesmiről teljes lehetetlenség nyíltan beszélni. Ha Selina szemébe nézek, bűntudatom van, amelyet Pállal szemben - Isten tudja, miért - sohasem éreztem. Lichnovszky hercegasszony a minap Oidiposzról példálózgatott. Azt mondta, hogy ma is több családot ismer, amelynek tagjai elkövették a Pelopidák vétkét. Azt hiszem, hogy ezzel Selinát akarja felvilágosítani. Megőrülök ebben a környezetben.

Stefferlről nem tudok semmit.

November 13.

Tegnap Bécsbe érkezett Sándor cár, és a bécsiek azt hiszik, hogy újra felelevenednek a kongresszusi napok.

Semmi különös okom nincs rá, de én utálom és gyűlölöm a cárt. Egyáltalán kezdek embergyűlölő és életunt lenni.

November 20.

Roppant csalódás Bécsben. A cárra alig lehet ráismerni. Ez a megátalkodott öreg csecsemő a fejébe vette, hogy a saját képére és hasonlatosságára fogja átformálni a koravén Európát. Furcsák ezek a zsarnokok. Azt hiszik, hogy az emberek csak akkor boldogok, ha nekik engedelmeskedhetnek. Szeretném látni, Sándor cárnak például milyen véleménye volna a zsarnokságról, ha egy szép napon mint közönséges muzsik ébredne fel, s őt a mindenható és végtelenül jó atyuska nevében végigkancsukáznák. Mit gondolt volna Napóleon, ha mint káplár lett volna kénytelen végigharcolni az orosz hadjáratot? Mit szólna Metternich ahhoz a kancellárhoz, aki betiltja a német diákmozgalmakat, ha ő most mint egyszerű német Bursch a jénai egyetemen jogot hallgatna? Ha rajtam állana, én minden nemzetnek alkotmányt, minden embernek tökéletes szabadságot adnék... eh, bánom is én, hogy az embereknek van-e szabadságuk, engem csak az a rabszolgaság őrjít meg, amelyben én élek.

Mi az, hát Stefferl sohasem jön haza?

December 1.

Két hétig jártam a magnetizőrhöz. Elmondtam neki, hogy rettenetesen szenvedek egy reménytelen szerelem miatt. A doktor biztatott, két hét alatt kigyógyulok ebből a betegségből. Olyan ünnepélyes, főpapi és mágikus fenséggel mondta ezt, hogy kezdtem bízni benne. Kifejtette, hogy az embereket a képzelt bűnöktől való félelem teszi boldogtalanná. Hogyan él, grófnő, a hitvestársával? - kérdezte baljóslatúan. - Sehogy - feleltem én, és elpirultam. - És mással? - Felháborodtam az ilyen gyanúsítás ellen. - A magnetizőr megelégedetten bólogatott: - Tudtam, hogy ez a baj. - Aztán elkezdte a gyógykezelést. Végigsimogatta homlokomat, merően a szemembe nézett, és monoton hangon érthetetlen szavakat mormolt, hogy elaltasson. Éreztem, hogy nem tud, de kíváncsi voltam, mit akar velem. Úgy tettem tehát, mintha álomba merültem volna. A doktor vezényszavakat pattogott: tegyem a szívemre a kezem; álljak fel; induljak meg és menjek az ajtó felé! Megtettem. Majd azt kérdezte: - Kit lát a küszöbön, grófnő? - Ébren voltam, összes érzékeimnek birtokában, világos nappal volt, erősen lehunytam a szemem, és Stefferlre gondoltam. Azt hittem, hogy a magnetizőr elém akarja varázsolni Stefferl képét. Naiv igyekezete annyira meghatott, hogy megsajnáltam, és segíteni akartam neki. Hadd örüljön szegény! Csak azt nem tudtam, hogy ilyenkor meg szoktak-e szólalni a médiumok. De nem sokáig törhettem a fejemet, mert lecsukott szememmel egyszerre csak látom, hogy valaki a szomszéd szoba ajtaját kinyitja, és megáll a küszöbön. Fiatal férfi, katonaruhában, rendjelekkel, zöld dolmányban, fehér, szoros nadrágban, fényes lovaglócsizmában. Hirtelen homály terült a szobára, holott lecsukott szemem azelőtt teljes világosságban látta az ajtót - és alig tudtam kivenni a fiatal tiszt arcát. Csak sejtettem, hogy ez nem lehet más, mint Stefferl - igen, bizonyosan ő, ki is lehetne más? -, majdnem felujjongtam örömömben, mert nem tartottam lehetetlennek, hogy valóságos testi mivoltában megjelenik előttem, és ki akartam mondani a nevét. - Nos, ki áll az ajtó küszöbén? - kérdezte erős, sürgető hangon a magnetizőr. És én... ah, még most is elál a szívem dobogása... beszélni kezdtem, hallom a hangomat, amint idegenül, mélyről, tompán és szinte fuldokolva jön ki a számon: Alekszandrovics Konsztantyin Orloff gróf. - Egész testemben megremegtem. Hogyan került az ajkamra ez a név, mikor én azt akartam mondani: gróf Széchenyi István? Kinyitottam a szememet, és láttam, hogy csakugyan a kis Orloff gróf áll az ajtóban, szőke fürtjeivel, világos

szemével, és imádattól sugárzó arccal néz rám. Felsikoltottam. A doktor hozzám ugrott, és megragadta mind a két kezemet. - Csillapodjék, grófné - suttogta rémülten, és leültetett. - Ön túlságosan kitűnő médium. - Megvetéssel ott hagytam őket. Ezek a sarlatánok közönséges kerítők, akik aljas mesterségüket elnevezték magnetikus vagy lélektani gyógykezelésnek.

December 4.

Kétségbeejt, hogy milyen hatással volt rám az az ostoba kaland a magnetizőrnél. Azóta minden pillanatban Stefferlre gondolok, vele foglalkozom, neki élek, minden idegszálam reszket az utána való sóvárgástól, mindig őt lesem, naponta hússzor egész biztosra veszem, hogy elém toppan, mosolyogva vagy szomorúan, ragyogó szemmel vagy villámló haraggal, igen, megérkezett, itt van, eljött értem, víziók egész sorozata jelenik meg előttem ébren, világos nappal, reggeltől késő éjjelig, amíg csak el nem alszom a kimerültségtől. Amikor pedig elalszom, akkor megjelenik előttem Orloff gróf, és a hatalmába kerít. Undorodom magamtól. Ez tűrhetetlen. Ez olyan égbekiáltó szerencsétlenség, hogy ha sokáig így tart, beleőrülök. Az olyan lélekgyilkosokat pedig, mint Veith doktor, fel kellene húzni az akasztófára.

December 6.

Ma meggyóntam és megáldoztam. Páter Hofbauer Kelemennek elmondtam az álmaimat is, és ő azt kérdezte tőlem: - Leányom, szokott maga napközben arra gondolni, aki álmaiban oly fertelmes módon üldözi? - Hirtelenében azt akartam mondani, hogy soha! De aztán eszembe jutott, hogy amikor nappal eszembe jut, mennyit vétkezem álmaimban Stefferl és önmagam ellen, önkéntelenül felteszem a kérdést: és miért éppen Orloff gróffal? Ilyenformán természetesen eszembe jut a kis gróf, de irtózattal fojtom el magamban a vele kapcsolatos gondolatokat. A szentéletű, öreg szerzetes megnyugtatott, hogy ez nem bűn, erről nem tehetek, s ha erősen kérem az Istent, hogy szabadítson meg a gonosztól, akkor többé nem is fog kísértésbe vinni.

December 7.

Ma éjjel nem álmodtam semmit.

December 15.

A gyónás óta egyetlenegyszer sem álmodtam Orloff grófról. Azt hiszem, arról álmodunk, ami néha-néha átvillan agyunkon, de öntudatunk nyomban akaratlanul elnyomja ezt az orvtámadást. Abban a pillanatban, amikor nyíltan merünk beszélni róla, és félelem és titkolódzás nélkül leleplezzük, megszűnik a kísértet hatalma fölöttünk. Most jut eszembe, hogy a gyónással kapcsolatban erről már Stefferl is beszélt nekem. Talán az is jó, hogy naplót írok, s abban leplezetlenül bevallom minden gyengeségemet. Újabban ismét fejgörcseim vannak.

December 22.

Tegnap sokat gondolkoztam azon a roppant energián, amellyel Stefferl egykettőre a legműveltebb emberek közé küzdötte fel magát. Német, francia, angol, olasz nyelven már Bécsben is egész könyvtárat olvasott ki, s most eredetiben olvassa Homéroszt és a görög történetírókat. Zsófi azt mondja, hogy bámulatba ejti az embereket a tudásával. És erről a Stefferlről mondták, hogy a kedvéért bele lehet szeretni a tudatlanságba! (Én mindent tudok róla, minden napjának ismerem a történetét, minden könyvnek ismerem a címét, amelyet elolvasott. Vajon ő is éppen így ismeri az én életemet?)

Úgy gondolom, hogy Stefferl egyénisége éppen az ellenkezőjét mutatja mindannak, ami a csodagyermekeket szokta jellemezni. Huszonnégy éves koráig alig árult el valamit rendkívüli szellemi képességeiből. Fejlődése természetellenesen lassú volt, a talentum sokáig lappangott benne, míg egyszerre csak vulkanikus erővel kirobbant belőle, s most úgy hat, mint valami furcsa idegbetegség. Annyi bizonyos, hogy benne a rendkívüli tehetség (lángésznek mondanám, ha nem félnék, hogy ez a szerelmes asszony túlzása, amellyel már látja is, amit csak szeretne látni a párjában) sokszor torz alakban jelentkezik, ami mások előtt ellenszenvessé teszi. Hiúságnak, túltengő becsvágynak, elbizakodottságnak, fölényeskedésnek és különcködésnek tartják a modorát, szatirikus szellemességét, önálló ítéletét emberek és dolgok felett - s talán ez az oka, hogy Stefferlnek tulajdonképpen nincsenek is barátai. Ha jól meggondolom, nagyon egyedül van. Egyetlen igaz barátja, közönsége, hódolója, híve én vagyok, az egyetlen ember, aki ezt titkolni kénytelen.

Félek, hogy Stefferlt a nagy magánosok életére kárhoztatja jelleme, amelyben az a kis gőg, türelmetlenség, szeszély, gúnyolódási hajlam és hiúság megmérgezi a rendkívüli ész és szív lenyűgöző hatását.

Vagyis, egyszóval: kimondhatatlanul szeretem Stefferlt.

December 23.

Lichnovszkyéknál nagy estély volt, hajnalig táncoltak. Én csak egy francia négyesben vettem részt, a valcert nem bírom. Hamar kifulladok, és gyötrő fájdalmat érzek. Egyáltalán úgy érzem, hogy egész szervezetem beteg. Éjjel nem alszom, folyton Stefferlre gondolok, és reggelre halálosan fáradt vagyok. Sokszor napokon keresztül nem kelek föl. Eszembe jut, hogy a gyónás milyen jó gyógymód az idegbaj ellen. Az ember felszabadul. Tizennyolc éves voltam, amikor férjhez mentem. Három évig éltem asszonyi életet, azóta Pálnak csak névleg vagyok a felesége. Több mint három éve úgy élek, mint egy zárdaszűz. Erre büszke vagyok, annál is inkább, mert nekem úgy kell a szerelem, akárcsak a falat kenyér vagy a levegő. De emiatt nem tartom magam aljas és állati lénynek, mert hiszen nem tudok vétkezni szerelem nélkül. Miattam beszélhetnek a kihamvadt lelkű Lichnovszky hercegnék, amit akarnak. Én érzem, hogy így elsorvadok.

A társaságban megint sokat beszéltek Stefferlről. Windischgraetz Weriand hercegné azzal kedveskedett nekem, hogy ő még életében nem látott olyan csúnya férfiút. - Talán szerelmes vagy belé? - kérdeztem tőle, mire a hercegnő hátat fordított, és faképnél hagyott. Czernin grófnő, aki egyike a legelvetemültebb nőszemélyeknek, megkérdezte tőlem: - Hol van az az unalmas Széchenyi kapitány? - Unalmas? A kövér hetéra combjait Stefferl bizonyára elfelejtette megcsipkedni. Némely asszony minden férfit unalmasnak tart, aki nem vall szerelmet neki. Hohenzollern Paulina szerint Stefferl az eszével és becsvágyával még nagy szerepet játszhatik a közéletben, ha kissé meggondoltabb lesz. Nagyképű fajdtyúk! Akkor már sokkal rokonszenvesebb az együgyű Liechtenstein Jánosné, aki Stefferl minden szerencsétlenségének okát vastag szemöldökében látja. Jobban szeretem, ha az asszonyok kicsinyesen szubjektívek, mint ha ostobaságukat nagyhangú szólamok alá rejtik. Szerettem volna nekik odakiáltani: Széchenyi István gróf a Monarchia legkiválóbb embere, Széchenyi István gróf az egyetlen lángész a társaságban, és Széchenyi István grófnak (istenem, milyen jó a nevét leírni) egyetlen szerencsétlensége én vagyok, egyedül én.

Grassalkovich Antalné Esterházy Tini hercegnőt szerettem volna megcsókolni, amikor kifakadt, hogy Stefferlt még most sem nevezték ki őrnagynak. Ha én volnék a császár,

erre az asszonyra bíznám egész Ausztria egész kormányzatát, mindenesetre jobban végezné a dolgát, mint például a vén Zichy Károly. A hercegnő azt mondta: az udvar okosan tenné, ha gyors előléptetéssel a hadsereghez édesgetné Széchenyi Istvánt; mint katona csak az ezredével vagy a dandárával törődnék, így pedig egyszer csak megsokallja a mellőzést, és elkezd politizálni. És akkor jaj lesz a Monarchiának! Metternich is hallotta ezt a megjegyzést, és gúnyosan nevetett: - Hercegnő, túlságosan sokra értékeli ezt a kedves, fiatal rajongót. - Vigyázzon, herceg, egyszer még meggyűlik vele a baja. - A kancellár öntelt mosollyal Napóleont kezdte emlegetni: - Azzal is elbántam, meghajszoltam, bekerítettem és elfogtam, mint egy holtra fáradt nyulat - dicsekedett a szép Kelemen, és meghajolt, mint egy hőstenor a nagyária után.

1819. január 1.

Andorkának szép karácsonya volt. Amikor megtalálta Stefferl ajándékát, egy szakasz tetőtől talpig előírásosan felszerelt Merweldt-huszárt pompás harci paripákon, rettentő bajusszal, karddal, csákóval, sarkantyúval, örömében a lélegzete elállt. Hozzám futott, nyakamba ugrott, és fejecskéjét az arcomhoz nyomta. Akkor pedig, amikor kibontották a kapitányi uniformist, amely Andorka termetére szabva, kicsiben tökéletes mása volt Stefferl egyenruhájának, egyszerűen nem bírta el a boldogságot, és sírva fakadt. Alig tudtuk lecsendesíteni. - Miért sírsz, fiacskám? - kérdezte tőle a nagymama, pedig neki magának is könnyben úszott az arca. - Azért, mert nem mutathatom meg Stifa bácsinak - szepegte Andorka, s akkor már mind a hárman sírtunk.

Éjjel odahívott az ágyacskájához, s beszélgettünk. - Hol van Stifa bácsi? Miért nem jött el karácsonyra? Mami nem szereti Stifa bácsit? - Miért kérdezed? - Mert mamili után őt szeretem legjobban ezen a kerek világon. - Mintha szíven ütöttek volna. - És apát? - kérdeztem rendreutasítóan. Andorka arca elkomolyodott: - Őt is, de azért... - Elhallgatott, és a szájacskája sírásra ferdült. - Mit akarsz mondani? - Azt akarom mondani, hogy én, ha nagy leszek, jobb szeretnék olyan lenni, mint Stifa bácsi. Mami, azt akarom, hogy te is szeresd Stifa bácsit. - Hiszen szeretem. - De nem elég nagyon! - Ki kellett mennem a gyerekszobából.

Január 5.

Az öreg Ferenc gróf már nem bízik az orvosaiban. Hetenként kétszer ebédre hozatja magához Hofbauer Kelemen atyát, akit tegnap én is láttam nála. Ez aztán a pap! Valóságos szent. Nem olyan szónokias és egzaltált, mint például Werner Zakariás, nincs benne semmi a próféták és prédikátorok dühöngő életgyűlöletéből és félelmetes rajongásából. Egyszerű, vidám, jókedvű, öreg bölcs; nem keresi, de nem is veti meg az élet szelíd és tiszta örömeit. Az ilyen vallásos ember már a földön üdvözül. Számára a halál nem vége, hanem kezdete valaminek. Csak küszöb, melyen mosolyogva átlép, és kapu, amely tárva-nyitva várja, s ő minden megrendülés nélkül bemegy rajta az örökkévalóságba.

Az öreg Ferenc gróf, sajnos, nem ilyen egyszerű lélek. Ő néha ijesztően szenved a túlvilági élet titkainak fürkészésében. Ez bizonyára még régi szkeptikus felvilágosodottságának a maradványa. Azelőtt Voltaire, most Hofbauer Kelemen, egyiktől a másikig túl meredek és fárasztó az út. Azt hiszem, Montaigne nyugodtabban nézett a nagy ismeretlen szemébe. Egyszóval az öreg gróf fél a haláltól.

Január 10.

Tegnap bál volt Zichy Mollyéknál. Ott volt a cár is. Rasumovszky herceg egész este ott tipegett az autokrata körül, mint ijedt cseléd, aki várja, hogy gazdája egy meg-

engesztelődött pillantást vessen rá. Szánalom volt nézni. Szegény öregember, egykor királyok barátja, izzadt és lihegett, tolakodott és lábujjhegyre állt, a szája szélét rágta kínjában, és majdnem sírva fakadt, amikor a cár eltávozott anélkül, hogy rápillantott volna. Milyen jól tette Stefferl, hogy nem engedett Konsztantyin nagyherceg csábításainak, s nem lett alattvalója ennek a pufók autokratának! Az estélyen Waldstein János gróf érdekes dolgokat mesélt Beethovenről és Brunszvik Teréz császári és királyi alapítványi hölgyről. A gróf nemrégen meglátogatta Beethovent, a zeneszerzőt, és úgy lépett be hozzá, hogy a szegény süket ember észre sem vette. Beethoven egy arcképet csókolgatott, és egész hangosan beszélt: - Milyen szép vagy, milyen tökéletes, hasonlatos az angyalokhoz! - Waldstein tapintatosan visszahúzódott, és csak akkor tért vissza, amikor a mester már megnyugodott, és a zongoránál ült. - Öreg barátom, az ön arcán ma nincs semmi diabolikus vonás - szólt hozzá Waldstein gróf, és Beethoven így felelt: - Mert ma együtt voltam az én jó angyalommal. - Aztán magához beszélt: - Szegény Beethoven, a te számodra már nincs boldogság a földön. - Waldstein szerint az arckép Brunszvik Teréz grófnőt ábrázolta, aki teljesen visszavonulva él most Pesten.

Stefferl nem vitte magával az én arcképemet.

Szegény Karolina, a te számodra nincs már boldogság a földön.

Január 14.

Selina bevallotta, hogy elutazása előtt sokat volt vele együtt, és ő mindannyiszor olyan kedves volt, hogy beléje tudott volna szeretni.

Félek, hogy Stefferl többet gondol Selinára, mint rám.

Január 16.

Tegnap nagy társaság volt nálam. Pál mindenáron azt akarja, hogy olykor-olykor összegyűjtsük magunk köré a bécsi arisztokráciát, „a család fényének emelésére". Ezt a frázist az öreg Ferenc gróftól tanulták a Széchényiek. Azt hiszem, vajmi rosszul töltöttem be a háziasszonyi tisztet, de nem tehetek róla. Testileg-lelkileg beteg vagyok; félek, hogy mire Stefferl hazajön, helyemben csak egy nyomorult öregasszonyt talál. Ez Isten büntetése, amiért nem tudok cselekedni. Pedig eleinte mennyire reméltem, hogy erős és vakmerő leszek! Eh, erre nem is jó gondolni.

Különösen irtózom az asszonyoktól és a hivatásos séducteuröktől. Undorodom az olyan férfiaktól, akiknek mindig a szerelem és az ágy van az eszükben. Ha az ember szerelmes, minden más ember szerelmét ocsmány paródiának látja. Tegnap is szívesebben tartózkodtam abban a szobában, amelyben az (aránylag) okosabb és komolyabb férfiak politikáról beszélgettek. A Monarchiáról, a magyarokról s a mágnásokról volt szó. Valaki azt mondta, hogy az erdélyi mágnások először nem is magyarok, másodszor nem is arisztokraták, harmadszor rebellisek. Windischgraetz szerint (utálatos hangja van) meg kellene szüntetni Magyarország önállóságát; Károlyi György gróf (szép fiú, büszke és bátor) szerint a dinasztia a magyarok hűségének köszönheti fennállását (nem tudom, mennyi ebben az igazság, de rettenetesen lehurrogták), Zichy Ferdinánd elmesélte, hogy a napóleoni háborúk alatt Stadionnak és Gentznek, Metternich famulusának is az volt a véleménye, hogy a birodalom székhelyét Budára kellene áttenni, mert ott a császár nagyobb biztonságban van, mint Bécsben. - De ők úgy gondolták - vágott közbe az öreg Zichy gróf -, hogy abban az esetben Magyarországot is beleolvasztják az örökös koronatartományokba, és testestől-lelkestől németté teszik. - Ekkor legnagyobb csodálkozásomra közbeszólt sógornőm, Zsófi grófnő. Zsófinak sok minden szabad, mert helyre kis magyar menyecske, szoknyás kuruc huszárkadét (mint Ferdinánd főherceg mondta),

pirospozsgás kis búzavirág (Werner Zakariás), a legszebb parasztmenyecske a Lajtán túl (Metternich) és egy kicsit butácska liba (Christiane hercegasszony szerint, aki azért szereti Zsófit, mert semmivel sem tudja majd vádolni az utolsó ítéleten, hol tudvalevőleg ő lesz a legfőbb ügyész). Hát Zsófika felpattant, s azt mondta, hogy a magyarok sohasem mondanak le az alkotmányról, mert a magyarok imádják a hazájukat. Windischgraetz megjegyezte, hogy az alkotmánynak semmi köze sincs a hazaszeretethez (csak tudnám, hogy mi az az alkotmány), s különben is minden attól függ, mit nevez az ember hazájának, a birodalmat-e, vagy pedig azt a tartományt, amelyben született. Capodistria, aki most a legdivatosabb ember Bécsben, azt fejtegette, hogy igazán magasrendű ember hazája egész Európa; az alkotmány az összes népek szabadsága, világközösség, tiszta humanizmus, az egész emberiség üdve. Erre Zsófi még inkább tűzbe jött, de kissé félt, hogy a balkáni származású orosz államférfiú ékesszólásával nem tud versenyezni, tehát beszaladt apja szobájába, s onnan néhány levéllel tért vissza. Rám kacsintott, s izgatottan válogatott a levelek között, és perbe szállt a férfiakkal.

- Mi, Széchényiek éppen olyan hűséges alattvalói vagyunk a császárnak, mint akármelyik más arisztokrata... Stefferl, az öcsém, csakolyan osztrák kapitány, mint a többi ezer osztrák Hauptmann és Rittmeister... azt még maga sem mondhatja, kedves Windischgraetz herceg, hogy Stefferl valami veszekedett rebellis kuruc... de Stefferl például mégis azt írja Görögországból: „Még azt sem tudnám megmagyarázni, hogy mi a szerelem; pedig, amit egy asszony iránt érzünk, semmi ahhoz képest, hogy mit érez az ember egy szent föld s annak népe iránt. Csak azt tudom, hogy ott a levegő jobb, az erdő, a mező szebb, s minden oly kedves és drága nekünk. Mindig csak oda vágyunk, nem találjuk helyünket máshol. Ha idegen földön fenyeget a halál, könnyebben fogadjuk, mihelyt egy jó barát megígéri, hogy csontjainkat a hazába visszaviszi. Drága hazám, ha nem csókolhatom meg többé poros földedet, s ha örökre adósod is maradok, legalább utolsó leheletemet fogadd szívesen. Szerettelek és szeretlek minden hibáddal együtt.”

Az édes kis Zsófinak nem volt sikere a felolvasással. Stefferl mindig hóbortos volt. Szentimentális és patetikus. - Azelőtt alsószoknya-, most könyvszaga van. - Windischgraetz halkan mormogta: - Szeretném tudni, melyik az a szent föld... - Akarja tudni? - csattant fel Zsófi diadalmasan. - Itt van, ni! - és olvasni kezdte: „Nekem kétségtelenül a legősibb hun fajból kell származnom, mert soha a svájci havasokon vagy Olaszország legszebb völgyeiben sem estem olyan elragadtatásba, mint Magyarország kopár pusztáin. Nyoma sincs lelkemben a hegyilakókat jellemző ösztönnek, amely őket csak az önvédelmi harcra lelkesíti, s támadólag legfeljebb bosszúvágyból szokott fellépni. Bennem - már hogy rossz vagy jó tulajdonság-e ez, nem vitatom, de -, bennem inkább van szenvedélyes hajlandóság a szétáradó, dúló hadjáratokra. Attila lovas vitézei, akik annyi országot elpusztítottak - most nem beszélek kultúráról és ésszerűségről -, boldog és irigylésreméltó emberek lehettek. Chateaubriand nem győzött csodálkozni egy arab felett, aki benső meggyőződése egész hevével állította, hogy soha vidámabb és boldogabb nem volt, mint amikor a homoksivatag közepén egyes-egyedül ügetett a tevéje hátán.”

Windischgraetz tenorja felcsattant: - Ach, ez jakobinus beszéd. A fiatal Széchenyi Rákóczit akarja majmolni. - Őszintén szólva valamennyien meghökkentünk. Nem tudom, Zsófika a maga kuruc fellobbanásával jó szolgálatot tett-e Stefferlnek! Félek, így sohasem lesz őrnagy. Azazhogy nem félek. Minél rosszabb, annál jobb. Azt akarom,

hogy az egész világból csak én maradjak neki! De nem akarom azt sem, hogy a hazáját jobban szeresse, mint engem.

Csak az a baj, hogy nagyon fáradt vagyok.

Február 5.

Metternich hercegnél bál. János főherceg megszólított. - Mikor jön haza a kedves férje, grófné? - kérdezte, és mélyen belenézett a ruhám kivágásába. - Elcsodálkoztam: - Az uram itthon van, fenség. - Ah, hát már megjött Konstantinápolyból? - Megmagyaráztam a főhercegnek, hogy én Széchényi Pál gróf felesége vagyok, s a kapitányt, aki most Keleten jár, Istvánnak hívják. - Lehetetlen - mondta a főherceg, és mintha megsértődött volna.

Csakugyan lehetetlen, hogy én Pál felesége vagyok. Itt valami szörnyű tévedés van.

Február 23.

Nagyon beteg vagyok. Nem tudom, mi lehet a bajom. Végtagjaim néha egészen elzsibbadnak, majdnem mindig vadul kalapál a szívem, és gyakran halálos verejték ül ki a homlokomra. Két héttel ezelőtt kezdtem érezni, hogy a jobb kezem kisujjának hegye állandóan zsibbadt. A zsibbadás aztán átterjedt a gyűrűsujjamra is, most pedig már a bal kezem tenyerén érzem. A doktor szerint ez idegesség. Nem hiszek neki. Gyakran van szívszúrásom, s azzal kapcsolatban hol az egyik, hol a másik pulzusom, néha mind a kettő táján érzek valami furcsa feszültséget. Néha azonban az agyamon szalad végig ez a furcsa zsibbadtsági hullám, amire be kell csuknom a szememet ijedtemben. Eddig azt hittem, hogy nem félek a haláltól, hiszen már úgysem érdemes élnem. De a szédülések és zsibbadtságok közben leküzdhetetlen halálfélelmek vesznek rajtam erőt. Mi lesz Andorkából, ha én itthagyom? Nem, nem, nem akarok meghalni addig, amíg vissza nem jön Stefferl, és meg nem ígéri, hogy Pál mellett Andorkának második apja lesz... Sírni tudnék, ha arra gondolok, hogy búcsúzás nélkül, hirtelen kell itthagynom Andort és Stefferlt. Most mindennap elmondom azt az imádságot, amelyre még a dajkám tanított: Jóistenem, ments meg engem tűztől, víztől, hirtelen haláltól... Stefferl, siess vissza, Andorka mindennap felöltözik gyönyörű huszárruhájába, mert olyan akar lenni, mint a Stifa bácsi!

Február 25.

Az öreg Ferenc gróf is nagyon rosszul volt tegnap. Odahívták hozzá Kelemen atyát, aki megáldoztatta, s egész éjszaka imádkozott érte. Apósom Reggeltájt jobban lett, ma már fel is kelt az ágyból, és boldogan mondta, hogy ezt a szentéletű szerzetes imádságának köszönheti. Vajon van-e olyan imádság, amely rajtam is segít?

Március 1.

Levél jött tőle Scio szigetéről. A vadregényesen csoportosuló sziklák nyugalma, a selyemfényű tenger, amely a hegy lábánál hol csendesen pihen, hol meg vadul háborog, a Milétosz hegye, amelynek orma hol a felhők közé bújik, hol a nap sugarait veri vissza, a csobogó források, méregzöld fák, pirosló narancsok, amelyek a vidék vadságát enyhítik - valóságos költővé tették Stefferlt. „Ittam Homérosz langyos vizű forrásából, de egyetlen sora nem jutott eszembe sem az Iliásznak, sem az Odüsszeiának. Az Arkhipelágosz szigetei könnyedén tűnnek fel a távolból, és csillognak a tenger tükrében, de közelebbről kitűnik, hogy csak terméketlen sziklacsoportok, s a kőtömbök rendetlen keveréke között néhány árva, csenevész fa szomorkodik: öreg, halavány asszonyarcok, gyémántokkal és gyöngyökkel díszítve; én azonban a leány díszítetlen, friss fiatalságát

szeretem. A nap ellenben, amely felhőtlenül teszi meg körútját, mindent megvilágít, és mindent megfiatalít. Az égboltozat olyan, mint egy fényes, kék selyembura egyetlen felhőránc nélkül. Ez teszi oly széppé a vidéket, meg a csillagos, meleg éjszakák, a lágyan simogató szellők s a hűs források örök mosolygása, a boldog életérzés; egyszóval az Arkhipelágosz." Ezek Stefferl szavai, Goethe sem talált szebbeket, amikor a görög szigetekről írt. A szerelemben az a legnagyobb boldogság, ha csodálhatjuk és imádhatjuk is azt, akit szeretünk. A szerelem vak és ösztönös szenvedély, de csak akkor nyújt tökéletes kielégülést, ha az értelem is azt mondja rá: jól van.

Azt írja Stefferl, hogy egyiptomi és palesztinai útját jobb időkre halasztja. Tudtam, tudtam, hogy így lesz. Szó sincs arról, hogy két esztendeig kibírja nélkülem.

Március 4.

Stefferl Athénben van. Mennyire irigylem őt ezért! Rá fogom beszélni, hogy adja ki külön könyvben útleírásait, amelyek nézetem szerint felül fogják múlni Gell, Holland, Clarke vagy Bertholdi könyveit. Ó, én drága Odüsszeuszom, jöjj minél előbb haza, hűségesen vár a te Pénelopéd; de ha nem sietsz, meghasad a szívem a vágytól és a türelmetlenségtől.

Március 9.

Azt írja Zsófinak, hogy erős honvágya van. Szégyelli, hogy annyi országot bejárt, de hazáját alig ismeri. Ha visszatér, beutazza a császár egész birodalmát. „Életemet hazámnak akarom szentelni, mert az én honfitársaim ellenállás nélkül engedték magukat szabadságuktól és boldogságuktól megfosztani." Furcsa szavak. Stefferl csakugyan rebellis dolgokat forgat a fejében? Ez kétszeresen katasztrófa lenne. Először a császár miatt, másodszor... ki merjem-e mondani?... ha ilyen sokfelé árad az érdeklődése, ha alkotmányról, szabadságról, nemzetnevelésről és mit tudom én miről ábrándozik, akkor számomra alig marad hely a lelkében. Kétségbeejt, hogy olyan jövőre kezd berendezkedni, amelyben én nem foglalhatok el semmiféle helyet. Most jut eszembe: miért nem vitt magával Törökországba?

Március 14.

Stefferl néhány nagy láda ajándékot küldött a családnak. Török erszények és tálcák, jeruzsálemi balzsam, rózsaolaj, sál, berber köpeny, szőnyegek, harisnyák, csészék voltak a ládában. Nekem egy márvány darabot küldött Akhilleusz sírjáról, Pálnak csibukot, nargilét, dohányt és egy gyönyörű angol nyerget. Összeszorult a szívem, amikor az egyik ládán ezt a felírást olvastam: „Cenki háztartásom számára". A ládában cataniai és marsalai borok. Hát tervei vannak a cenki kastéllyal! Önálló háztartás! Miért? Csak nem akar valakit oda beültetni? Lützow gróf, aki visszajött Bécsbe, azt híresztelte, hogy útközben egy gazdag angol hölgynek udvarolt Stefferl. Vagy talán Kaunitz Eleonóra grófnőről van szó? Ha ez igaz, akkor megölöm magamat.

Március 26.

Vége a bécsi szezonnak. Holnap megyünk Apátiba. Cseberből vederbe. Stefferltől hallottam, hogy két dolog van a világon, amit ép elmével nem lehet elviselni: az egyik, ha az ember soha sincs egyedül, a másik, ha mindig egyedül van. Bécs és Apáti.

Szégyellem feljegyezni, de... A buta kis Orloff herceg, aki egész bécsi tartózkodásom alatt ostromolt, tegnap mellbe lőtte magát. Kutyabaja sincs. Olyan óvatos volt a fickó, hogy csak a bőrét húzta fel a szíve fölött, s azt lőtte keresztül. De elérte a célját. 1. Ő most a

legérdekesebb kamasz Bécsben, 2. sikerült engem kompromittálnia, 3. Lichnovszky hercegnő boldog és kérlelhetetlen. Úgy látszik, Pálnak ezért sürgős az utazás.

Apáti, április 1.

Amíg én itt az apáti kastély börtönében számlálom az unalom napjait, Stefferl, mint egy mesebeli herceg, járja a tengert, amelyen Odüsszeusz hajója imbolygott, s a hegyeket, amelyek ormain a mitológiai istenek laktak. Az olaszok Il Principe d'Ungheria néven emlegetik, s angol ladyk meg szép messinai lányok édesítik meg utazása fáradalmait. Milyen igazságtalanság! Én nem tudnék nélküle gyönyörködni a homéroszi ég szépségében, de még Andorka szép kék szemének ragyogásában sem tudok gyönyörködni, amely pedig fényesebb és drágább, mint az egész csillagos ég, a nap és az egész világegyetem. De hát én csak egy ostoba, romlott és szerelmes asszony vagyok.

Április 5.

Bocsáss meg, hogy szemrehányást tettem neked, drága barátom. Megkaptam a leveledet, amelyet titokban Zsófi közvetített. Köszönöm, hogy gondolsz rám, de kimondhatatlanul sajnállak, hogy miattam annyit szenvedsz. Miért furdal a lelkiismeret? Miért írod, hogy tönkretetted az életemet? Mindent, ami történt, én legalábbis annyira akartam, mint te. Mindennek én vagyok az oka, úgy szeretném válladra hajtani a fejemet és füledbe súgni: szeretlek, borzasztóan szeretlek, Stefferl.

Április 8.

Új levél tőle. Azt írja, hogy az év végefelé jön haza (kétségbeejtő). Nagy tervei vannak. Velem vagy nélkülem? Új életet kezd. (Istenem, hányadszor?) Elkészítette munkaprogramját. 1. Görögországi útijegyzeteit sajtó alá akarja rendezni. 2. Könyvet ír arról, hogy mily mértékben függ össze a gyakorlati életrevalóság a lelki emelkedettséggel. 3. Értekezés a lótenyésztésről. 4. Értekezés a portyázó hadjáratról s az előőrsi szolgálatról. 5. Általános reform Ausztriában. 6. Nemzeti nevelés terve. 7. Befejezi megkezdett regényét. 8. Lefordítja Byron *Childe Harold*-ját. 9. Magyarország történelmét s jogrendszerét akarja behatóan tanulmányozni.

Mennyi badar terv! Szeretném tudni, hogy én melyikben vagyok.

Április 13.

Néhány hétre feljöttem Bécsbe. A Lichnovszky ház gyászol, mert Rasumovszky herceg és felesége elutaztak Oroszországba. Én olyan szívesen mennék Írországba. De most jut eszembe, hogy nekem, amióta gróf Széchényiné vagyok, nem Irland, hanem Ausztria a hazám. Vagyis inkább Magyarország! Irland, Ausztria, Magyarország - ha őszinte akarok lenni, be kell vallanom, hogy az én hazám: a Stefferl szíve; de az ő szívében úgy felbuggyant a nosztalgia Magyarország után, hogy számomra semmi hely sem marad. Jaj nekem, a végén lesz három hazám, de életem, az nem lesz egyetlenegy sem.

Április 15.

Holdfogyatkozás. Sorvadok. Rémeket látok.

Április 18.

Nem találom azt a kis gyűrűt, amelyet nekem 1814-ben Párizsból hozott. Igaz, hogy az utóbbi időben minduntalan lecsúsztak a gyűrűk az ujjaimról, annyira megsoványodtam.

De Stefferl gyűrűje az este még megvolt, mert elalvás előtt - határozottan emlékszem - az ágyban megcsókoltam, mint négy esztendő óta mindennap. Lehetetlen, hogy meg ne találjam.

Április 20.

Tegnap egész nap és egész éjjel kerestem a gyűrűt. Nemcsak a hálószobámat, de az egész kastélyt tűvé tettem érte, de eddig még nem találtam meg. Kezdek megtébolyodni. Ma reggel lefeküdtem, altatóporokat vettem be, s nagy nehezen elszenderedtem; de alighogy elaludtam, álmomban valami furcsa, erős csattanást hallottam, olyanfélét, mintha nagyot loccsant volna az udvaron levő víztócsa, amelyre ablakomból rá lehet látni. Ijedtemben odapillantok, és látom, hogy két vagy három öl magasságból egy emberi test zuhan a tócsába, s aztán a vízből visszapattan, föl a levegőbe, mint a gumilabda. Ez négyszer vagy ötször ismétlődik, de mindig fáradtabban, míg végre ott marad a földön. Borzalmas volt az az ember, amint kezét, lábát kinyújtva, földre zuhant és visszapattant, nagyot nyekkent, míg végre véresen elterült a habzó pocsolyában. Akkor felébredtem, és egész testemben reszketve a paplan alá bújtam.

Pinkafő, május 3.

Pinkafőn vagyunk Fanny sógornőmnél. Fanny éppen akkor kapott levelet Stefferl kísérőjétől, Ender festőművésztől az Etna mellett levő Cataniából. Ebben a levélben szörnyű dolgot olvastunk Stefferlről, s remeg a kezem most is, amikor le akarom írni, hogy mi történt vele április 19-én, vagyis azon a napon, amikor az a borzasztó álmom volt. Stefferl reggel kilenc óra tájt elhatározta, hogy az erősen hullámzó tengerben próbára teszi úszási tudományát és lélekjelenlétét. Olasz vezetője mindenáron le akarta beszélni erről a vakmerő vállalkozásról, mert olyankor nemcsak a vízben, de még a parton sem biztos az ember élete. Stefferl nem tud hegyet látni anélkül, hogy azt meg ne mássza, és vizet, hogy abba bele ne vesse magát - most a figyelmeztetés hatása alatt, az erős hullámzás láttára kissé megtorpant, de tüstént elszégyellte magát, és beugrott a vízbe. Vezetője és Zimmermann nevű szolgája a kihűlt lávából képződött partról figyelték, hogy mi történik vele. Az ugrás gyönyörűen sikerült, és Stefferl mosolyogva bukkant fel a vízből; ebben a pillanatban azonban egy hömpölygő hullám derékon kapta, és rettenetes erővel a parthoz vágta. A hullámverés a parton álló vezetőt és Zimmermannt is a tengerbe sodorta; a szerencsétlenek nem tudtak úszni, Stefferl elvesztette az eszméletét, s a közelben sehol egy bárka, sehol egy emberi lény. Úgy látszott, hogy nincs menekülés. Stefferl azonban hamarosan felocsúdott az ájulásból, összeszedte minden erejét, és halálos elszántsággal igyekezett befelé úszni a szabad tengerbe. A kísérletet ötször-hatszor megismételte, de a hullámok mindannyiszor visszasodorták és nekicsapták a kikötőnek. Hogy be ne verje fejét a parton levő lávatömbökbe, két kezét ki kellett nyújtania, s letört minden körme. Feje, keze, csupa vér, izmai már kezdték felmondani az engedelmességet. Végre feltűnt egy csónak, amely meg tudta közelíteni, s az valahogyan kihalászta a haláltusában vergődő Stefferlt.

Az én reggeli vízióm! Még most is borzadva látom azt az embert, aki mint egy gumilabda, fel-felugrott, s aztán megint visszazuhant ablakom alatt a pocsolyába. Nem tudom, Stefferlt vagy inkább magamat láttam-e abban a véres emberroncsban. Az én életem sem áll másból, mint vissza-visszazuhanásból a pocsolyába.

Még egy szomorú dolgot kell feljegyeznem. Úgy látszik, végképp le kell mondanom Stefferl gyűrűjéről, amelyet a párizsi bevonulás emlékére kaptam tőle. Hiába minden keresés, elveszett, elnyelte a föld. Reszketek, hogy a hullámveréssel való küszködés

alatt Stefferl ujjáról is lesodródott az a gyűrű, amelyet még nápolyi utazása előtt én adtam neki. Ha ugyan már régen el nem dobta.

Május 5.

Stefferltől levél jött, és abban ő is megemlíti a cataniai balesetet. Azt írja, hogy utána meggyónt és megáldozott, mert szörnyű lelkiismeret-furdalások gyötörték amiatt, ami köztünk történt. „Tönkretettem egy lelket, elraboltam tőle a gyerekét, de fogadom, hogy egész életemben vezekelni fogok. Magam számára lemondok a családi boldogságról. Járom a világot, hogy tapasztalatokat gyűjtsek, és igazi emberré nevelem az ő fiát, aki naiv gyermeki vággyal olyan akar lenni, mint én. A Jóisten mentse meg őt attól, hogy ez a szándéka valóra váljék." (Ha Stefferl tudná, hogy egyszerre milyen boldogságot és boldogtalanságot okozott nekem ezzel a levéllel!)

Bécs, május 10.

Selina azt mondja, hogy szerencsétlenné teszem az egész családot. Azt hittem, hogy Stefferlre céloz, de kiderült, hogy Orloff grófról van szó. - Az egész város beszéli, hogy viszonyod van vele. - Hát te kitől hallottad? - kérdeztem Selinától. - Tante Christiane mondta. - Nevettem. Lichnovszky hercegnő, úgy látszik, halálra ítélt. Már nem is fáj.

Május 14.

Tudtam, hogy Stefferl nem bírja ki az esztendő végéig. A jövő hónapban már Nápolyban lesz. Metternich herceg is oda készül. Ferenc császárt kíséri az új nápolyi királyhoz. Vele mennek Sir Thomas Lawrence, a festő, Stahremberg herceg, Batthyány János gróf, Windischgraetz Alfréd herceg, valamint Zsófi férje, Zichy Ferdinánd is. Az uram megkérdezte, hogy szeretném-e Nápolyt és Rómát látni. Azt feleltem: nem. Pedig majd a szívem szakad meg arra a gondolatra, hogy ott esetleg találkoznék vele. Pál próbára akart tenni.

Május 20.

Már Palermóban van, és május 18-án Nápolyban lesz.

Június 1.

Azt írja Stefferl, hogy Nápolyban rettenetes nagy volt a sokadalom, nem kapott kocsit, és csak úgy tudott elindulni, hogy Metternichtől állami megbízatást kért. Rábíztak vagy százezer tallért, hogy azt Rómába vigye. Pompás, új négylovas hintaján éppen akkor hagyta el Nápolyt, amikor a császár valami katonai szemléről a városba érkezett. Feltűnt neki a pazar hintó és a benne ülő elegáns kapitány. Megszólította, és elismerését fejezte ki, hogy ezt a fontos szolgálatot elvállalta. Ebből is látszik, hogy a császár olyan embernek tartja, akivel érdemes foglalkozni. Metternichnek talán mégis szöget ütött a fejébe Esterházy Mária hercegnőnek az a megjegyzése, hogy veszedelmes dolog volna őt a politizáló és forradalmár magyarok karjába kergetni. Nem akarja, hogy egy új Rákóczi legyen belőle. Ha rajtam állana - lehet, hogy ezt az ereimben csörgedező ír vér örök ellenzékisége teszi -, én inkább választanám egy Rákóczi Ferenc, mint egy Zichy Károly szerepét. (Erről jut eszembe, hogy az öreg Zichy miniszter fia, a vörös hajú Károly, akinek felesége, Festetich Júlia most három éve meghalt, megunta az özvegységet, és újra házasodni készül. Azt beszélik, hogy már ki is választotta azt a boldogtalant, akit a boldogult utódjává tesz. A szép Seilern Crescence-ról van szó, aki azonban még olyan fiatal, hogy várni kell a házasságkötéssel. Meg kell adni, hogy Károly gróf, amilyen csúnya ember, éppen olyan jó ízléssel válogatja ki a feleségeit. Az első valóban égi szépség volt, s a kis Crescence is tüneményes nő lesz, ha kifejlődik.)

Egyébként Stefferlt nem féltem. Amióta a külföldet járja, szépen átalakul rebellis magyarrá - nem fél a császári sastól, s fittyet hány az összes osztrák ostobaságok megszentelt hagyományainak. A család körében erről számos anekdota kering. Így például, amikor mostani útjában hat fáklya fénye mellett megnézte a corgnaeli cseppkőbarlangot s meghallotta, hogy azt néhány nappal előbb Ferenc császár tiszteletére kétezer szurokfáklya fényével világították ki, gúnyosan megjegyezte, hogy szerencsét kíván az országnak, ha császárja minden dologban annyival világosabban lát, mint „mi, szerencsétlen lovas kapitányok". Az osztrák konzulokról vagy a gúny vagy a megvetés hangján ír. Málta szigetéről azt írja, hogy a külügyi kormány különös súlyt helyez arra, hogy külföldön lehetőleg minél nevetségesebb tökfilkókkal képviseltesse magát.

Az ilyen ember nehezen fog karriert csinálni Metternich alatt. Őszintén megvallva, nem is ilyen jövőt szánok én Stefferlnek. Nem adom őt oda a császárnak, sem az osztrákoknak, sem a magyaroknak. Stefferl az enyém.

Bécs, június 10.

Holnap megérkezik Bécsbe.

Holnapután Pállal Badenbe kell mennem.

12

Az öreg Széchényi Ferenc gróf betegsége május végén annyira súlyos lett, hogy a család elkészült a katasztrófára. Ez volt az egyik oka, hogy június 11-én, lemondva a további utazgatás gyönyörűségeiről, már István gróf is apja betegágya mellett állott.

Mindenki ott volt. Pál gróf és Karolina is. A betegszobában egy irgalmasnővér, a gróf által alapított landstrassei kórház legügyesebb ápolónője, mint egy kisgyermeket, úgy hordta az öreg kegyelmes urat hol az ágyból az ablak mellett álló karosszékbe, hol meg onnan vissza, ahogy a fájdalomtól szeszélyessé vált beteg követelte. Felesége hol bekukkantott a szobába, hol lábujjhegyen kitipegett. A grófnénak olyan nehéz volt a lélegzete, hogy minden tíz lépés kifullasztotta és megállásra kényszerítette. De ha kifújta magát, megint csak felemelkedett, hogy valamit - maga sem tudta, mit - tevékenykedjék, mintha azzal segítene az ura állapotán.

Pál és Karolina Apátiba készülődtek, és búcsúzni jöttek az öreg grófhoz. István gróf pedig csak néhány órával ezelőtt érkezett, és Pálékat most látta először. Pál és felesége megcsókolták Istvánt.

István gróf az első pillanatban arra gondolt, hogy Karolina az alatt a két esztendő alatt (utoljára Ürményben a lóversenyen látta) legalább tíz esztendőt öregedett. Így sem mondta volna ugyan senki harmincnál többnek - a valóságban huszonötödik évét sem töltötte még be -, s még mindig a Monarchia egyik legszebb asszonya volt, de egészen más, mint a bécsi kongresszus alatt. Az arca kissé megnyúlt és árnyékos lett, a szeme nem ragyog olyan mély tüzű ibolyakékben, a haja nem olyan pokolian sötét; a termete viszont kissé meghízott és nehézkessé lett. Vagy csak az öltözéke hanyagabb és kevésbé ingerlő, mint akkor, abban az időben?...

István kénytelen volt magának megvallani, hogy keleti útja alatt, nem számítva a lelkiismeret-furdalás és sötét képzelődés néhány rossz óráját, Karolina képe kissé elmosódott az emlékezetében. Az utazás fáradalma, a temérdek új benyomás, a szabadban való egészséges élet, új emberekkel való megismerkedés és néhány egzotikus fanarióta szépség olcsó szerelme

lassanként elmosták azt az érzelgősséget, amely minden percét megrontotta négy esztendőn át. Szíve tele volt most is gyengédséggel, és a legszívesebben azt szerette volna mondani neki: felejtsük el a múltat, és legyünk jó barátok, édes Karolina. De Karolina kétségbeesett arcáról leolvasta, hogy ez volna a legrosszabb, amit mondhatna neki.

Karolina szája pedig megvonaglott, és egyszer-kétszer kinyílt, mintha mondani akart volna valamit, de aztán megint összecsukódott, mintha elcsuklott volna.

Az egyik lélekben borzasztó vihar dúlt, a másikban szélcsend honolt. Az egyik szívben kilenc hónapi távolság alatt egész az égig fellobbant a szerelem lángja, a másikban csak kis zsarátnok mutatta, hogy ott valamikor nagy tüzek égtek.

A szerelem azonban mindig, mindenben kételkedik, legfőképpen pedig két dologban: abban, hogy még tart, és abban, hogy már elmúlt. Ezzel a két kérdéssel szemben ugyanabban az időben, ugyanegy helyzetben is mindig tájékozatlan. Karolina is vigasztalta magát, hogy Stefferl csak Pál jelenléte, az öreg gróf betegágya, a viszontlátás körülményei miatt nem meri elárulni érzelmeit. Még a beteg mellett sürgő-forgó apáca is elég volt arra, hogy igazolja Stefferl közömbösségét.

Ebben a nehéz órában egyébként mindenki az öreg gróf szavát leste. Csak az öreg grófné zihálása meg egy öreg oszlopos állóóra ketyegése neszelt bele a némaságba. István gróf már találkozott az édesapjával. A viszontlátás öröme el is bágyasztotta a szenvedő aggastyánt. Most, hogy Pál és Karolina megcsókolták a kezét, kissé felélénkült, és beszélgetni kezdett:

- Pál, nálad már innen-onnan elkezdik aratni a búzát. Milyen termésed lesz?

- Valamivel jobb a közepesnél - válaszolt Pál a maga rideg és száraz modorán, de a hangjában meghatottság rezgett.

- Félek, hogy már nem látlak többé.

Fanny és Zsófi sírva fakadtak, a férfiak tiltakoztak a rémlátás ellen. Az öreg gróf a fejét ingatta, és István felé fordult:

- Még szerencse, hogy te idejekorán hazaérkeztél.

Aztán intett az ápolónőnek, hogy igazítsa meg a lábát, amely a karosszék előtt alacsony zsámolyon pihent, betakargatva fehér gyapjúkendőbe. Aztán arra kérte, hogy nyissa ki az ablakot.

- Szépen csicseregnek a fecskék - szólt halkan, és kimutatott a kertbe. - Istvánnal együtt jöttek délről. A fecskék nekem mindig hoznak valami jót.

István vigasztalni akarta:

- Most is meghozzák az egészséget.

- Gondolod? - kérdezte a beteg mosolyogva.

- Biztosan tudom. Néhány hét múlva, ha papa is úgy akarja, lemegyünk Cenkre. Meg akarom mutatni az újonnan épült szárnyat.

- Angolos? - kérdezte az öreg gróf, és megint elmosolyodott. - Te nagyon is túlbecsülöd az angolokat.

- Hát kit becsüljek? - kapott a témán István gróf, aki örült, hogy a betegnek kedve van egyébről is beszélni, mint a halálról -, kit szeressek és becsüljek, ha nem az angolokat?

Az öreg gróf arca elkomolyodott, és fájós szemét tágra nyitotta.

- A magyarokat - válaszolta ünnepélyesen és erős hangon.

István gróf szíve hangosan vert. Az öreg Széchényi Ferenc grófot még sohasem látta ilyen ünnepélyesnek. A család boldog volt, hogy a beteget legkisebb fiának hazatérése ennyire beszédessé és érdeklődővé tette. Karolina István arcát fürkészte, miközben a magáé kigyúlt, és rajongóvá lett. Az öreg gróf tekintete azonban lassan elhomályosult, és a hangja suttogóra vált. István felé beszélt:

- Félek, hogy többé sohasem jutok el Cenkre... Pedig szeretnélek látni gazdaságodban... tisztjeid, jobbágyaid és cselédeid között... és... és... egy asszony oldalán, akivel egymást megérdemlitek...

István odahajolt, és megcsókolta apja kezét:

- Az is meglesz, apám.

- Kérem az Istent, hogy még megérhessem.

- Apám!

Az öreg grófné fulladozott a sírástól, és hogy a beteget ne zavarja, lassan kilopódzott a szobából. A család tagjai némán álltak a karosszék körül. Az ápolónő alázatosan megszólalt.

- Exzellenz, kímélje magát!

Az öreg gróf azonban makacsul tovább foglalkozott ezzel a gondolattal:

- Azt még szeretném megérni... Stefferl.

- Mit óhajt, apám? - kérdezte István gróf meghatottan.

- Nősülj meg, Stefferl.

Karolina majdnem felsikoltott. Úgy érezte, hogy megingott alatta a szoba padlója, és tántorogni kezd, mint hajó fedélzetén a viharban. Belekapaszkodott egy szék támlájába, és sötéten lobogó szemével István gróf ajkait leste. István pedig erőteljesen, ünnepélyesen - akárcsak előbb az édesapja, még a hangja is éppen úgy csengett - kimondta, amitől Karolina félt:

- Kegyelmes apám akarata mindig szent volt előttem, apám. Megházasodom.

Karolina ebben a pillanatban visszanyerte minden nyugodtságát. A nagy fantáziájú emberek eszelősen tudnak félni valami elképzelt veszedelemtől, de egyszerre megkeményednek, és érzéketlenekké lesznek, mihelyt a veszedelem bekövetkezett. Most már úgy érezte, hogy nincs mitől félnie. Az ítélet elhangzott, vége a tortúrának, szinte kellemes bizsergés futott át a testén. Eszébe jutott, hogy sokszor érezte: addig fog élni, amíg be nem bizonyosodik, hogy Stefferl nem szereti. Most bebizonyosodott.

13

Legkisebb fia visszaérkezése után Ferenc gróf állapota kissé javult, s a katasztrófa veszedelme elmúlt. A család tagjai szétszéledtek nyári kastélyaikba, a Landstrasse árnyas kertjei között lecsendesült az élet, csak az öreg grófi pár és István maradtak Bécsben. A Széchényi-palota most egészen olyanná lett, mint egy kolostor, amelynek priorja az örökkévalóságba vezető útra készülődik. Papok, vallásos költők, kiszikkadt agyú német bölcselők és testileg hibás fiatal szenteskedők jártak-keltek benne, hogy az öregúr lelkét a halálra megerősítsék. Az apa a

túlvilágra vezető ösvényt kereste, a fiú az élet országútját; hogyan és hol találkozhatott volna ez a két lélek a landstrassei házban?

István gróf olyasvalamit érzett, aminőt még soha. Eddig is sokat töprengett a maga életének iránya és célja felett, s ez a cél körülbelül évenként változott, és most, huszonkilenc éves korára valóságos útvesztőbe tévedt. A beteg, szomorú, mindenből kiábrándult apa aztán megmutatta neki a legegyenesebbet. Az egész probléma megoldása egyszerűvé és egyben kötelezővé lett az apja fogalmazásában.

...Stefferl, ne feledd, hogy már nem vagy gyermek, férfi vagy, társam és barátom, főúr... Sohasem hallott életében semmit, ami olyan mélyen véső dött volna az emlékezetébe. Sőt még az is eszébe jutott, ami öt-hat évig kiesett az emlékezetéből: hosszú beszélgetése apjával a magyar alkotmányos és társadalmi élet nagy kérdéseiről, a kongresszus alatt, mielőtt Olaszországba utazott volna. Konstantinápolyban, a görög szigeteken, Homérosz szülőhelyén, a tengeren, Nápolyban, éjjel-nappal, viharban és napsütésben, ébren és álmában, minden lombsusogáson, vízcsobogáson, vásári lármán és kocsirobogáson, szélzúgásban és égzengésen keresztül tisztán hallotta az apja reszketeg, öreg hangját: József császár... korszellem... kinek van igaza... Corpus Juris... a nép... és keleti útja alatt látott sok idegen népet - angolt, franciát, oroszt, amerikait, németet, sőt osztrákot is, akiben testvért és honfitársat igyekezett felfedezni -, de mindezek közt idegennek és árvának érezte magát. Az osztrák, aki Bécsből jött, a császár udvarából, Metternich kancelláriájából vagy Zichy Károly gróf pénzügyi kamarájából, éppoly idegen volt hozzá, mint a francia vagy orosz. Mindenütt egyedül volt, holott Bécsből éppen azért menekült távoli országokba, hogy ne legyen egyedül. Ezen sokszor szomorúan eltűnődött és lassanként egészen megzavarodott: Úristen, hát ki vagyok én, hova tartozom, hol van az én hazám?

Homályosan érezni kezdte, hogy a bécsi császár és a magyar király, a Monarchia és Magyarország két külön fogalom, két ellentétes, sőt ellenséges elv, amely évszázadok óta harcban áll egymással - és ő nem az elsőhöz, hanem ahhoz a másikhoz tartozik, amelyről itt a nagyvilágban semmit sem tudnak. Ha egy idegen azt mondta neki: önök, osztrákok... - azelőtt ezt természetesnek találta, most elpirult, zavarba jött, és valami szégyenkezést érzett. Néha azon volt, hogy megmagyarázza: uram, én nem vagyok sem osztrák, sem német... én... de nem tudta, hogyan folytassa. Az embereknek hiába beszél arról, hogy ő magyar. Nyomban ráolvasták, hogy magyar, cseh, oláh, dalmata, olasz, mindegy, sok mindenféle törzs és népfaj él az osztrák császár birodalmában, azért azok csak osztrák alattvalók, mint ahogy Németországban is vannak szászok, bajorok, poroszok, westfaliaiak, sőt azoknak külön uralkodójuk is van, de azért mégis mind németek... Magyarok, magyarok? Ilyen országról, ilyen államról, ilyen hadseregről, ilyen diplomáciáról nem hallottunk soha. Hiába példázgatott nekik az írekről vagy a norvégokról... az írek is angolok, a norvégok is a svéd király alattvalói... Sokszor felsóhajtott; szegény öreg Széchényi Ferenc gróf, ha most itt volnál, drága, okos, jogtudós apám, a te Werbőcziddel, Hármaskönyveddel, Pragmatica Sanctióddal, alkotmányoddal, hogyan magyaráznád meg a világnak, hogy más az osztrák császárság, és más a magyar birodalom, amelyben magában is tucatnyi népek - németek, horvátok, románok, rutének, szlávok, sőt még magyarok is - élnek Szent István koronája alatt? Vagy talán már csak a szűkagyú magyar táblabírák illúziójában él az a független és szabad Magyarország? Érdemes ezen törni a fejét? Családi körben hallott valamit, hogy Napóleon, ha nem kapta volna meg Mária Lujza kezét, el akarta űzni Ferenc császárt, és kettévágta volna az osztrák birodalmat; az osztrák tartományokat odaadta volna Károly főhercegnek, a magyar királyságot pedig Esterházy Nickerl hercegnek - de lehet, hogy ez csak olyan magyar legenda; komoly társaságban nem lehet beszélni róla. Különben a dologból úgysem lett semmi, az egész mese nem alkalmas arra, hogy Magyarországot vele az ember felfedezze és a külföld előtt

rehabilitálja. István gróf rájött, hogy Magyarországról maga is éppoly keveset tud, mint a konstantinápolyi orosz követ vagy Landschulz, a piszkos körmű, lompos filológus.

Viszont ha útjában valami Magyarországra emlékeztette, könnyekig meghatotta. Rómában megmutatták neki a templomot, melyben egy magyar kanonok holtteste pihen, kőből szépen kifaragott kőlap alatt. Egy másik templomban sírfeliratot talált, amelyből Landschulz kibetűzte, hogy ott temették el Mátyás király dajkáját, kinek a fia Rómában tanulta a szobrászmesterséget. Majdnem megsiratta a háromszáz évvel ezelőtt elhunyt öreg székely paraszt-asszonyt. Úgy érezte, hogy ehhez a szegény kis dajkához több köze van, mint bárkihez a világon, akivel ott találkozott. Á szíve mindig ellágyul, ha valami hazait lát, egy cimbalom, sőt egy duda is elég, hogy elérzékenyítse és sírásra fakassza.

A park lombjai között édesen csicseregtek a madarak, s a levegő tele volt korán nyíló rózsák illatával. Bécs felől a munka és nyüzsgő élet morajlását hozta át a reggeli szellő. István grófnak eszébe jutott, hogy Magyarországon nem látott ilyen szép darab ligetet, kivéve az Esterházy-kerteket vagy Festetich György grófét Keszthelyen. Csak sarat és homokot és portengert látott mindenütt, amerre járt, és mégis szinte beteges vágy fogta el, hogy újra lássa. Maga is elmosolyodott, hogy csaknem hangosan szerelmet vallott a Fertő tavának, amelynek partján kisgyermekkorában annyit futkározott. Szeretett volna verset írni hozzá, hogy te édes, te drága, jó kis Fertő-tavam, valami szép nem vagy, de arra kérlek, maradj meg nálunk, mert partjaid nem lévén, nagy jóság tőled, ha el nem szaladsz. Mégiscsak te vagy az én legjobb barátom. Az ország levegője, amelyben gyermekségünket töltöttük, mégis a legjobb. Olyan, mint az első szerelmünk; ehhez is, ahhoz is visszatérünk, bármilyen sokat csavarogtunk idegen országok és új szerelmek között. Ezt szerette volna valahogy versbe szedni, de nem tudott megbirkózni a nagy feladattal. Tehát csak prózában ábrándozott tovább. Nem találta helyét a régi szép, finom császárvárosban, régi barátai, régi szerelmei, régi szórakozásai közepette. Úgy élt, mint azelőtt - olvasgatott, színházba járt, lovagolt, udvarolt, mulatott, néha nagyon is sokat és nagyon is durván, szaladt minden formás nőszemély után, kifáradt az egyik kalandban, és új kalanddal igyekezett magát felüdíteni - de az életét napról napra üresebbnek és céltalanabbnak látta. A szíve keletre vonzotta, de nem a Márvány-tenger vagy az Arany-szarv, hanem csak a Fertő-tó felé. Időnként megnézte, hogy ott van-e még Sopron megyében a maga unalmas, szerény kis partjaival, zsombékjaival, nádasaival, vadkacsáival, rákjaival és csíkjaival. Egyszer gyalog ment Bécsből Cenkre, s az egész úton azon gondolkozott, hogy leveti a császár uniformisát, ott hagyja Bécset, az udvart, egész eddigi nagyvilági életével szakít, és beáll a politizáló, pipázó vármegyei kiskirályok, a töznemesek, a táblabírák, az alkotmányon és a Corpus Jurison nyargaló magyarok közé, akikről az édesapja beszélt...

Ehhez azonban az kell, hogy megházasodjék. Családot kell alapítania, Cenken, Pozsonyban és Budán kell élnie... az apja is megparancsolta... Az ő parancsát pedig nem szabad megszegni, mint ahogy a jámbor zsidó nem meri megszegni Mózes törvényeit. Mózes! Igen, az ő apja olyan, mint a bibliai Mózes. Az Úr felvitte őt a Nebo hegyére, és megmutatta neki az ígéret Földjét: megengedem neked, hogy szemeiddel lásd, de oda nem mégy át. És Mózes Józsuéra tette kezeit, mint ahogy apja őrá bízta a magyarok sorsát. Jól van. Tehát megházasodik, és beleveti magát a magyar közélet harcaiba. Néhány hét alatt ez a két ötlet is rögeszméjévé vált, mint minden, amivel nyugtalan lelkét ideig-óráig eddig narkotizálta. A házassággal boldoggá teszi apját és családját, a közéleti tevékenységgel boldoggá teszi hazáját. És a kettő együttvéve boldoggá teszi őt magát is, aki eddig csak boldogtalanságot tudott okozni mindenkinek - ó, Karolina! - és saját magának is.

A feladat nagyon egyszerűnek látszott. Eszébe jutott, hogy amikor a napóleoni háborúk után visszatért Bécsbe, a fürdőkádban, a víz puha langyosságában, a háború kényelmetlenségei,

szennye, fáradsága okozta kimerültségben már egyszer megérlelődött benne a gondolat, hogy megházasodik. Azóta csak néhány év telt el, de egy emberöltőre is elegendő jó és rossz történt vele; valóságos napóleoni háború testileg és lelkileg, szerelem, betegség, henye naplopás és vad tevékenység, s most a keleti út kényelmetlenségei, szennye és fáradtsága után megint természetesnek találja, hogy családot alapítson. Akkor - öt évvel ezelőtt - volt már menyasszonya: a kis Meade Selina, Karolina húga. Most Selina huszonkét éves; a minap látta, hogy mennyire megszépült és megerősödött. Igaz, hogy Sel elfordította a tekintetét, de van-e ennél természetesebb bosszú egy elhagyott kis menyasszony részéről? Sel volt az első női lény, akit szeretett, ő lesz az utolsó is. Az alfa és az omega. Az ő szerelmi élete ilyenformán önmagába visszatérő kör: a legtökéletesebb mértani ábra. Alfa és omega.

István gróf lelkében előbb támadt az elhatározás, hogy megnősül, s akkor jutott eszébe Selina, de ezt a baljóslatú sorrendet nem vette észre. Néhány nap múlva azonban már úgy érezte, hogy megfordítva történt. Mint ahogy a tolentinói csata előestéjén Batthyány János grófnak mondta: oly erősen tudott valamit elképzelni, hogy azt már meg sem tudta különböztetni a valóságtól - István gróf hat nappal a hazaérkezése után szerelmes lett Meade Selinába. Az, hogy a kis Sel egyszersmind húga Karolinának, István gróf képzeletében csak egy okkal több volt, hogy feleségül vegye. Hiszen azt már Pál gróf esküvőjén is így képzelték. Pál és Karolina, Stefferl és Selina, két Széchényi gróf és két lady Clanwilliam - ebben annyi romantikát látott, mint valami érzelmes regényben. István gróf ettől fogva sokat járt a Lichnovszky házba, és gyakran volt kettesben, bizalmasan a kis Selinával.

Selina egészen ellentéte volt nénjének, Karolinának. Alacsony, légies termetű, vöröses hajú, tengerkék szemű, hófehér arcú mesebeli királykisasszony; nyoma sem volt benne az egzaltációnak, zabolátlanságnak, önfejűségnek és miszticizmusnak, vagyis azoknak a tulajdonságoknak, amelyek Karolinát oly elbűvölővé és félelmetessé tették. Selina higgadt, okos kis leányka volt, kissé büszke és szenvtelen, de engedelmes és józan, nem olyan, mint egy kelta eredetű irlandi, hanem mint egy skót vagy angol lady. Nem volt rajongó, de érzéketlen sem; majd ha asszony lesz, akkor bontakozik ki nőies érzékisége és határozott energiája; most szép és okos kis szűz, aki jó házasságot akar kötni s élvezni az élet örömeit. Stefferl ezt is elragadónak találta. Úgy magyarázta magának, hogy a házasságnak a viharos és vak szenvedély csak árt. A feleség ne szerető, hanem élettárs legyen. Selina lesz az az asszony, aki őt a magasabb életcélok szolgálatára fogja vezetni s abban megtartani - gondolta a maga fellengős tökéletesedési álláspontján, amelyet mindig segítségül hívott, ha ösztöneivel birokra került a sor. Csak olyan szerelmet szabad belevinni a házasságba, amelyet az ész is helyesel és hitelesít.

Én még sohasem szerettem úgy, ahogy abba magam is beleegyeztem volna. Remélem, hogy velem együtt most még az édesapám is beleegyezik - azt hitte, hogy ezzel máris átvette Józsué szerepét, aki úgy cselekedik, ahogy azt Mózes megparancsolta.

14

Augusztusban már egész Bécs tudta, hogy Széchenyi István gróf házassági terveket forgat a fejében, s választása lady Selinára esett. Efféle hírek a legfelsőbb körökben is mindig élénken megmozgatják a kedélyeket. A Lichnovszky-szalonban, amely újra átvette vezető szerepét a császárváros társadalmi életében, István grófnak, valamint lady Selinának minden lépéséről tudtak. Tudták, hogy köztük a szerelmi postát Esterházy Vince gróf és felesége, Liechtenstein Zsófia hercegnő hordja, egyelőre nem nagy sikerrel ugyan, de napról napra több reménységgel oly irányban, hogy lady Selina érthető vonakodása enyhüljön, és gyermekded szíve sógora

iránt felmelegedjék. A teljes sikerben azonban csak néhány egészen érdektelen vagy be nem avatott jámbor lélek bízott. A jólértesültek körében Christiane hercegnő egy esti teáján a Stefferl-Selina kérdésben valóságos pártok alakultak ki.

Nimptsch Ferdinánd grófné szerint lady Selinának több esze lesz, semhogy egy közismert nőcsábító áldozata legyen, hiszen a fiatal Széchenyi István gróf iszákos, durva, cinikus kéjenc, már egész vagyonát eltékozolta, s azon a ponton áll, hogy megfosztják tiszti rangjától, és száműzik az udvar közeléből. Ez a párt olyan több leányos grófnékból és hercegasszonyokból alakult, akik szerették volna István grófot a saját gyermekük kezével megmenteni és rehabilitálni.

Hohenzollern Paulina hercegnő és köre viszont azt hangoztatta, hogy az öreg Széchényi Ferenc gróf sohasem engedné meg ezt a házasságot. Az öreg gróf sokat ad a Széchényi név fényének emelésére, s minthogy két idősebb fia amúgy is romantikus szerelmi házasságot kötött, legkisebb fiát, aki a három testvér között nemcsak a legkiválóbb, de a leggazdagabb is, a Monarchia legelőkelőbb családjainak, a Liechtensteinoknak, Esterházyaknak vagy Kaunitzoknak valamelyik ivadékával akarja összeházasítani.

Windischgraetz hercegné úgy tudta, hogy az öreg Széchényi Ferenc gróf a Monarchia legpénzsóvárabb, István gróf pedig a legbecsvágyóbb embere lévén, csak olyan házasságról lehet, szó, amelyben a menyasszony készpénzhozománya legalább is fölér István gróf birtokainak értékével.

- Kinek lehet ekkora hozománya? - kérdezte egy elszegényedett Schwarzenberg hercegnő.

- Vagy egy zsidó bankár, vagy uralkodó herceg leányának. A menyasszonyt tehát a Fries grófok, az Eskeles és Arenheim bankcég, esetleg a frankfurti vagy párizsi Rothschildok között kell keresni.

- Ez már mégis szörnyűség! - jajdult fel Nimptsch grófné.

- Hacsak nem gondolunk a bajor király leányára - folytatta gúnyos mosollyal a hercegasszony.

- Hohó, ez egy kicsit sok volna a jóból.

- Miért? A bajor király leánya sánta és púpos, és szívgörcsökben szenved.

Saurau Zenóné Hunyady Gabriella pártja egész más vizeken portyázott. A szép Gabriella, aki nemrég még jóindulatú pajtáskodással kezelte a szerelmes Stefferlt, most - nem tudni, miért - gyilkos gyűlölettel üldözte. Fogadást ajánlott, hogy a gróf a társadalom legfelsőbb, de egyszersmind legromlottabb köreiből fog házasodni. Sagan hercegnőnek például, akinek temérdek vagyonánál csak viszonya, botránya és törvénytelen gyermeke temérdekebb, szüksége volna egy jónevű és elnéző férjre. Périgord hercegnő, Dino herceg felesége is válni akar, s végül a szép meztelen angyal, a kis Bagration, aki ugyan szegény, mint a templom egere, de pénzszerzési lehetőségekben gazdagabb, mint a párizsi Rothschild, szintén kivetette hálóját Széchenyire.

- Ebben sok a valószínűség. A bécsi kongresszus alatt viszonyuk is volt.

A kisebb pártok éles ellenzéki álláspontot foglaltak el ezekkel szemben. Zichy-Ferraris grófné azt állította, hogy István gróf elválasztja férjétől Karolinát, és kimegy vele Amerikába. Liechtenstein Vincéné szerint egy gazdag magyar tőzsér leánya a kiszemelt menyasszony - az majd rendbe hozza István gróf szétzilált anyagi helyzetét. Kaunitz hercegné úgy hallotta, hogy egy török hercegnőt szöktetett meg Konstantinápolyból, Pálffy Ferdinándné grófné pedig azt erősítette, hogy a gróf egy táncosnő rabja, és esze ágában sincs a házasodás.

Lichnovszky hercegasszony termeiben aznap mindenki izgatott volt, mindenki felháborodott, mindenki tiltakozott, s maga a ház úrnője, Christiane hercegasszony dühében tajtékozott, s magához intette Schwarzenberg tábornagyot:

- Mit szól ehhez, herceg?

A tábornagy tágra meredt szemmel bámulta egy ideig a hercegnőt, s aztán kifeszítve domború mellkasát, amelyen megcsörrentek a drágaköves arany érdemcsillagok, egész a tüdeje fenekéig teleszívta magát levegővel.

- Semmit - felelte elszántan, és tüdejéből a levegőt kissé asztmásan kieresztette.

- Semmit? - lihegte a hercegasszony, és ég felé emelte a tekintetét, mintha félne, hogy a mennyezet rászakad erre a léha katonára.

A tábornagy meghökkent, és igazolni próbálta magát:

- Semmit, éppen semmit. Széchenyi kapitány rangjához mérten el tudja látni lady Selinát. A gróf nagyon gazdag.

- Hát csak erről van szó?

- A lady nem akarja? - kérdezte a tábornagy félénken.

A hercegnő intett, hogy ne folytassa:

- Félek, hogy az a séducteur máris elcsavarta a kicsike fejét.

- Akkor semmi baj. Gazdagok, szépek, fiatalok, egyenlő rangúak, szeretik egymást...

- De a férfi múltja! - csattant fel Christiane hercegasszony, aki elérkezettnek látta, hogy a tábornagyot Karolinára emlékeztesse.

A tábornagy azonban, úgy látszik, nem emlékezett arra a szerencsétlen ügyre, amelyben ő olyan szégyenteljes szerepet játszott.

- Férfiak múltja!

A hercegnő elvesztette a türelmét:

- Kedves tábornagyom, ön elfelejtette, hogy Széchenyi gróf éppen önnek vallotta meg szerelmét sógornője iránt.

A tábornagy ijedtében zsebéhez kapott, és abból fehér kendőt rántott ki, mint valami zászlót, mintegy jelezve vele, hogy megadja magát. Aztán levegő után kapkodott, és orrát rettenetes harsogással belefújta a békelobogóba. A hercegnő ajkáról ettől fogva zuhogott a szó, a tábornagy pedig növekvő borzadállyal hallgatott.

- Ha önnek valami fogalma volna a mai fiatalság romlottságáról - kezdte hízelegve, hogy a tábornagyot hiúságánál fogva megfogja -, ha ön, kedves barátom, le tudna ereszkedni az erkölcstelen szenvedélyek olyan mélységeibe, akár csak képzeletben is, aminőkben gróf Széchenyi István fetreng...

- Fetreng - ismételte öntudatlanul a tábornagy, a hercegasszony pedig folytatta:

- Akkor ön rájönne, hogy a gróf szándéka a legförtelmesebb perverzitásból ered.

- Talán jóvá akarja tenni... - hebegte a tábornagy.

- De emögött a legocsmányabb motívumok vannak. Hallgasson ide, édes barátom. Hallott ön valamit Oidiposzról és a Pelopidákról?

- Nem - felelte ijedten a tábornagy, és nyakig elpirult.

- Akkor másként fogom a dolgot megmagyarázni. Selina, ez az édes, ártatlan kis teremtés azért kell a grófnak, hogy szennyes fantáziájában Karolinát helyettesítse.

- Hogyan? - kérdezte a tábornagy elképedve.

A hercegasszony haragjában toporzékolt:

- Szemérmem, amelyre büszke vagyok, megfoszt engem attól, hogy ezt bővebben megmagyarázzam. Legyen elég annyi, hogy Selina a gróf lelkében nem más, mint Karolina alteregója. Vette észre, kedves hercegem, hogy Selina csak első pillanatra más, de ha jobban megfigyeli, különösen hangjában és mozdulataiban hű mása Karolinának? Hogy a szeme éppen olyan kék? Vette ezt észre?

- Hát hiszen nővérek - szólt közbe a tábornagy, s a hercegnő ezen a bárgyúságon újra felbőszült:

- Éppen azért tetszik a grófnak.

- A férfiak rendesen megmaradnak annál a típusnál, amelyik először megtetszett nekik.

A hercegnő legyintett:

- Kivéve, amikor az ellenkező típus varázsa izgatja őket.

- Az is lehetséges - szólt félénken a herceg.

- Mindegy. A gróf Karolinába volt szerelmes, és most el akarja venni a húgát. Ez jelenti először a behelyettesítés perverz motívumát, de jelent még egyéb förtelmet is. Selinát be akarja vinni a Széchényi családba.

- Hát hova vigye? - kérdezte naivul a tábornagy, s ezzel végképp maga ellen ingerelte a hercegasszonyt.

- Nem arról van szó. Pál grófra és Karolinára gondoltam, amikor a Széchényi családot említettem. István gróf romlott fantáziája már abban kéjeleg, hogy a családi bizalmaskodások légkörében... feleség, sógornő, két nővér, első és második szerelem... ért engem, kedves tábornagyom?

Schwarzenberg herceg homlokáról csak úgy szakadt a veríték. Halántékán ujjnyi vastagon dagadtak ki az erek, és szeme rémülten hunyorgott.

- Lehetséges ez?

- Széchenyi-féle kéjenceknél minden lehetséges.

- Hogy mind a kettő? - dadogta a tábornagy, és ültéből alig tudott felemelkedni, annyira reszketett a lába.

- Nna, végre megértette - csapott a maga sovány térdére Christiane hercegasszony, majd befejezésül hozzátette: - Nos, kedves barátom, ezek után ön mint az osztrák hadsereg generalisszimusza nem érzi kötelességének, hogy ezt a házasságot megakadályozza? Nos? Feleljen nekem, tábornagy úr!

Schwarzenberg herceg remegő lábait nagy nehezen egymás elé rakva, fújtatva és zihálva, vérvörösen és verejtékezve kitámolygott a szobából, anélkül hogy a hercegasszony kérdésére válaszolt volna.

De nemcsak a Lichnovszky-szalonban, hanem a Széchényi családban is mindenki ellenezte István gróf házassági tervét. Az öreg Ferenc gróf már Pálnak sem akarta megengedni, hogy a Lichnovszky házból házasodjék. Édesanyja sírva könyörgött, hogy ne is említse többé ezt a boldogtalan tervet. Bátyjai és sógorai őrültségnek mondták, hogy a vagyontalan, szegény, idegen leányt - Lichnovszky hercegasszony neveltjét - hozza a családba, egyedül a szókimondó, heves és meggondolatlan Zsófia grófnő vágta szeme közé:

- Stefferl, egyszer már majdnem tönkretetted magadat és Karolinát. Most meg akarod ölni?

István gróf megrendült, de nem látta be, hogy ez a házasság miért válhatnék Karolinára nézve végzetessé. Az ő szíve már kihűlt; nem tudta elképzelni, hogy a másik szív még mindig lánggal lobog. Rémlátásnak és a szeretet zsarnokságának vélte a család ellenkezését.

Valamiféle formában mindenki állást foglalt ezzel a házassági tervvel szemben, csak Karolina nem. Karolina nem volt látható sehol. Senki sem tudta megmondani, hol lehetne felkeresni és megkérdezni tőle: nem tartja-e szentségtörésnek, ha azok után, amik történtek, ő a kis Selt választaná élettársul? Pedig mennyire szerette volna tőle megkérdezni!... Ellovagolt Apátiba, hogy négyszemközt beszéljen vele. Pál egyedül volt otthon, és István gróf közömbösséget színlelő kérdezősködésére hanyagul megjegyezte, hogy Karolina Dénesfára utazott Czirákyékhoz. István utána. Dénesfán megtudta, hogy Karolina a Pozsony megyei Barban van, Zichy-Ferraris grófnénál; onnan a Moson megyei Oroszvárra küldték, de Karolinát már ott sem találta.

- Hol van?

- Grassalkovich hercegné vendége Gödöllőn.

Ott is elszalasztotta.

Gödöllőről Lajos bátyjához sietett Horpácsra, de ott azt hallotta, hogy Karolina már onnan is elment, éspedig Feldsbergbe, Liechtenstein János herceghez vadászatra. Így hajszolta Karolina nyomát Cseklészen Esterházy József grófnénál, utána Galántán, Szereden és Ürményen, ahol azt közölték vele, hogy Karolina visszament Apátiba.

Most már látta, hogy menekül előle. Lemondott tehát az üldözésről, és visszatért Bécsbe.

Ekkor már kitavaszodott.

Ha István gróf választását mindenki helyeselte volna, talán néhány hónap elegendő, hogy Selinából, sőt magából a házasság gondolatából is kiábránduljon. Minthogy mindenki ellenezte, lelkében ez az érzés is dacos szenvedéllyé tornyosult. Később már azt is elhitette magával, hogy Selinát sohasem szűnt meg szeretni, s életében minden kaland csak szeretkezés volt. Levelet írt neki, amelyben elpanaszkodik, hogy szerelme miatt összetűzése volt édesapjával. Aztán így folytatta:

„Drága Egyetlenem, alig kerültem ki a gyerekszobából, amikor megismertük egymást. Emlékszik még arra, hogy minket milyen édes érzések kötöttek össze, egészen addig az átkos kongresszusig? Gyermek voltam, nevelés nélkül, tanácsadók nélkül. Mindig hirtelen jött ki belőlem minden indulat, és kicsiny koromtól kezdve számtalanszor megsértettem szüleimet nyerseségemmel. Aztán történt valami - amire gondolni sem merek, de mégsem tudom elfelejteni -, és attól a pillanattól kezdve mindenki elhagyott, még szüleim és rokonaim is. Nekik volt igazuk. Arra gondoltam akkor, hogy jó lesz, ha hazámat, szüleimet és még Önt is, drága Selina, elhagyom, és többé nem látom soha. Elhagytam Bécset egyetlen könny nélkül, mert még sírni sem tudtam fájdalmamban. Minden reményem összeomlott, és nekem még önmagamat is kerülnöm kellett, mint minden bűn eleven hordozóját. Már Bécsből való

utazásom alkalmával meg akartam az Ön kezét kérni. De a szerencsétlen körülményeknek egész hálózata akadályozta azt, és még valami, amiről beszélni se merek...”

István gróf nem tudott leírni sem őszinte, sem őszintének vélt tizenöt sort anélkül, hogy abban Karolinát legalább kétszer ne emlegesse. De ezt észre sem vette, valamint azt sem, hogy ezzel milyen fájdalmas sebeket ejt azon a lelken, amelyet meg akar hódítani. Minden ítélőképességet, tapintatot és ésszerűséget megcsonkított az erőlködés, amellyel a Karolinából való kiábrándulást és Selina iránt való szerelmét el akarta hitetni magával. Majdnem egy évig tartott ez az önámítás. Június végén aztán megtudta, hogy a kis Selt eljegyezte Clam-Martinitz Károly gróf ulánus őrnagy.

Így ért véget a Selinával való házasság rögeszméje, s István gróf elhatározta, hogy ezzel együtt letesz közéleti és politizáló rögeszméjéről. Némi kis szomorúsággal ugyan, de minden nagyobb lelki megrendülés nélkül lemondott a bibliai Józsué szerepéről.

Most is ugyanazt tette, mint hat évvel ezelőtt, amikor a napóleoni háborúk után visszatért Bécsbe, és Selinát meglátogatta. Elhatározta, hogy nem házasodik meg soha életében. Született agglegény... vén huszár... egykor talán mint tábornok vonul nyugalomba... igen, bevonul az ezredéhez... hol is az az ezred? Debrecen? Jó, hát legyen Debrecen, neki egész mindegy, csak lovat, katonát, fegyvert, kaszárnyát lásson... csak egyebet ne lásson soha életében... és ha elmegy az apáti kastélyba, ahol Pál rövid nankingkabátban... Karolina... s ő mint nagycsizmás, torzonborz öreg huszár ezredes eljátszik a kis Palkókkal...

István gróf annyira nem ismerte Karolinát, hogy el tudta képzelni ezt a családi idillt.

15

Forró július végi nap volt 1820-ban, amikor István gróf négylovas üveges hintója a Hatvani kapun kívül álló Széna tér sártengerén átvergődve, a várost körülölelő árok hídján bedöcögött Debrecen belső piacára. Aznap országos vásár volt, s már a kapu előtt olyan tömeg állta útját az eladásra szánt négylábúaknak, mintha ott egy népvándorlás korabeli szekértábor, vagy a felkerekedett honfoglaló magyarok egész állatállománya vesztegelt volna. Juhok, szarvasmarhák és disznók tízezrei bégettek, bőgtek, röfögtek térdig süppedő homokban vagy a napfényben zöldessárgán csillogó pocsolyákban; csordások, kanászok, juhászok, kupecek nyüzsögtek ebben a szekértáborban, mint valami bábeli zűrzavarban. Erdélyi, odesszai, moldvai és lengyel hajcsárok, subás magyarok, tüszős és bocskoros románok, görögök és bulgárok törekedtek megértetni magukat bécsi, prágai és trieszti kereskedőkkel, s köztük kék inges, széles kalapú, kék nadrágos, csizmás debreceni vásárbírók s polgári katonák iparkodtak a rendet fenntartani. Beljebb sátrak és hevenyészett fa félszerek alatt egész hegyek gyapjúból, tollból, bőrből, gubicsból, hamuzsírból, zsírból és szalonnákból; egész hadseregre való anyagkészlet! Aztán következtek a kézművesek debreceni különlegességei: a fehér szűr, fürtös guba, pipacsutora és vörös pipa raktárai; bécsi zsidók kóboroltak itt sátorról sátorra, s szekérszám vásárolták a pipákat, amelyekből majd francia, angol és észak-amerikai matrózok szívják a méregerős dohányt. István gróf elámult ezen a szokatlan látványosságon.

Benn a Piac téren ember ember hátán szorongott. Mintha Debrecen húsz és egynéhány ezer lakosa mind ott nyüzsgött volna a bódék előtt, s rajtuk kívül még néhány ezer idegen, aki most itt hagyja a pénzét. Egy helyen szappant árultak fehér gyolcsba vagy bíborvászonba öltözött csinos és erőteljes menyecskék, másutt tejet, kenyeret, vajat, perecet és mézeskalácsot. Kivonultak a csizmadiák, szíjgyártók, gombkötők, késesek, kovácsok, szűrszabók, szekér-

gyártók, aranyművesek és fazekasok is, és tarkabarka, hullámzó csoportok alkudoztak, kiabáltak, kurjongattak a bódéik előtt.

István grófnak eszébe jutott Konstantinápoly. Mintha csak a Boszporusz valamelyik kikötőjét látná, mégpedig pestis idején, amikor Kisázsia minden népe összecsődül, hogy egymást fertőzze a bűzhödt levegőben. Ez a debreceni utazás éppúgy tele van egzotikummal és hasznos néprajzi tanulságokkal, mint a tavalyi kóborlás a Földközi-tenger partvidékein. Szarvasmarha, birka, csutora, pipa és cifraszűr - ez a magyarok gazdasági kultúrája. Debrecen messze van Londontól s a magyar takács az angol posztógyárak mérnökeitől. Megfájdult a szíve Anglia után, de úgy érezte, mintha Anglia egy más bolygón volna, amelyben teremtményeinek kevesebb napfényt, de nagyobb szellemet adott az Isten. Hangosan felnevetett, amikor eszébe jutott, hogy Angliában naponta három óra hosszat milyen szorgalmasan vett leckét nemcsak gépészektől, hanem munkásoktól is, hogy kissé kiigazodjék a gépek körül. Reggel faolaj és petróleum, este Eau de Rasumovszky csöpögött róla. Itt a trágya szaga helyettesíti az Eau de Rasumovszkyt, és gépolaj helyett avas birkahájjal kenegetnek középkori talyigákat. Ez az ország éppen olyan vén, mint a napfényes, romantikus, de kiszikkadt és mozdulatlan Kelet. Aggsági kórban szenved. Pedig csak a fiatal nemzeteké a jövő. Akkor már inkább Bécsben lakik a Herrengasse vagy a Landstrasse egy halk, finom kis palotájában.

István gróf elkedvetlenedve fogadott szállást az Aranybika fogadóban. A piszok, a kényelmetlenség, a levegő hiánya s az emberek barbár viselkedése itt is kétségbeejtették. Hát így fogja leélni katonai élete és férfikora legszebb esztendeit? Nem. Még ennél is rosszabb helyen; valamelyik környékbeli faluban, Balmazújvárosban vagy Bihardiószegen, ahol a százada állomásozik, vályogból épült, gerendás, földes szobában, amelyben évek óta nem takarítottak, bűzhödt levegőjű odúban, szúnyogok, legyek, áporodott szagok, egészségtelen kigőzölgések és mocsárgőz áldozata gyanánt.

Az első éjjel nem tudott aludni. Tele volt a fogadó férgekkel; a szomszéd szobában számadó juhászok, lókupecek és mészárosok duhajkodtak. Duda és cimbalom szólt, és egyhangú kurjongatások meg csizmák dübörgése verte fel az éjszaka csendjét. Vajon mi vár még rá?

Másnap kiment az utcára, megnézte a nemrég elkészült kálomista nagytemplom monumentális, de sivár és unalmas épületét, és az olasz városok festői szépsége és a milánói dóm jutott az eszébe. A Péterfia utca merő sártenger. Kövezésnek, vízvezetéknek, világításnak nyoma sincs sehol. Nápoly! Az aranyozott kocsik, a lombfüzérek, a tarkán festett kirakatok! Bécs! A rend, a tisztaság, a fényűzés, a szépség csendes paradicsoma! Selina, Karolina... ah, hol lehet most Rolly?

Az ezredénél még nem jelentkezett. Simonyi József báró, a parancsnok, nem volt Debrecenben. Egyetlen szál huszárt sem látott, csak nemzetőrök ácsorogtak az utcasarkokon. Meg kell adni, tagbaszakadt, erős és büszke fickók. Gyalogosok és lovasok egyaránt. Alaposan megnézte őket. A gyalogosok búzavirágszínű posztóból készült magyar dolmányban, s valamivel világosabb, teveszőr zsinórral cifrázott nadrágban feszítettek a vásárosok között. Mellényükön gömbölyű sárgaréz gombsor, dolmányuk ujjának végén zöld posztó hajtóka, fekete süvegükön piros, fehér, zöld rózsa, tükörfényes csizmájuk, feketével szegélyezett kék köpenyegük - mindez tetszett neki. A huszár még díszesebb; fekete bárányprém, vörös kard, vörös bélés - s a lószerszám: magyar nyereg, fekete báránybőr nyeregtartó, német zabla, vaskengyel, fekete bőrből kötőfék, kantár, szügyelő, pisztolytok, lekötő és farmatring, fehér csatokkal. Pompás lovas, ahogy első szempillantásra megállapította, s erre kissé felmelegedett a szíve. Ha egyébre nem is, de katonának jó az én magyar népem - gondolta szeretettel, és most már egy kevéssé azonosítani is tudta magát „az én magyar népemmel”, amelyet tegnap még idegen

ázsiai hordának látott. Nagyon kíváncsi lett az igazi katonákra, a császári huszárokra, az ő századának legényeire.

Az első ember, akit az ezredből útjába hozott a sors, Orczy László báró kapitánytársa és a napóleoni háborúkból való jó barátja volt. A fiatal báró Párizsban ötven angol fontot kölcsönvett tőle a bevonulás után való dáridók alatt, István gróf már el is felejtette. A kapitány boldog mosollyal vett ki a tárcájából egy csomó bankjegyet.

- Vártalak, Stefferl. Hallottuk, hogy jössz. Nézd, kikészítettem neked az adósságomat.

István grófnak tetszett, hogy Debrecenben legelsőnek a magyar gavallér becsületességével találkozott.

- Két-három hétig ugyancsak unatkozni fogsz - mondta a báró, és karonfogva bevonszolta őt a lakására. - Az ezredes a bihari divíziókat inspiciálja. Mi újság Bécsben? Nem tudod? Mi az ördög lelt, hogy olyan savanyú az arcod? Mikor hagytad ott a bécsi asszonyokat? Mi? Azt mondod, hogy kiábrándultál? Na, itt majd visszakívánod a bécsi kalandokat. A debreceni cívisek feleségei és leányai olyan tisztességesek, mint a Nagytemplom - mutatott ki a két-tornyú, sárga épületre, amely előtt úgy álltak a komor oszlopok, mint rettenthetetlen bibliai szüzek, akiket semmiféle huszár kapitány nem tud elcsábítani. - A környéken azonban számos nemesi kastély van - folytatta élénk szemhunyorgatással a fiatal báró -, s a vidéki kastélyok dámái nagyon unatkoznak. Hogy téged e pillanatban a lovak jobban érdekelnek? Hát, isten tudja. A debrecenieknek van öt-hatszáz csikóból álló ciframénesük, de nem a te ízlésed szerint valók. A tiszteknek? Arab és angol fajlovat ugyan keveset találsz, de ha nem sajnálod a fáradságot, és bekukkantasz Erdélybe, ott olyan méneseket találsz... Stefferl... Te már az italt sem szereted? Mi? Borzasztóan örülök pedig, hogy berukkoltál, az egész tisztikar úgy vár, mint a Messiást... Stefferl... azért nem kell kétségbeesned, komédiások is vannak ám itt nálunk Debrecenben, mégpedig a kolozsváriak. Mi az, te nem szereted a színésznőket? Itt majd rájuk fanyalodol, arról biztosítlak. Mit szólsz ehhez a barackpálinkához?

István gróf ezalatt kinézett az ablakon, s elgondolkozva hallgatta a Rákóczi-öregharang mély kondulását. Egyszer csak felkapta a fejét:

- Hát az ott micsoda?

Orczy László báró is kidugta a fejét, és elnevette magát. A Nagytemplom előtt hosszú, keszeg figura állott fenséges közömbösséggel, mint valami szobor, mozdulatlanul és gőgösen a maga piedesztálján. A gesztenyeszín hajú, hosszú bajuszú, tatár arcú emberen gombos magyar dolmány feszült, a dolmány alól azonban fekete talár redői omlottak hosszú lábaira. Felül marcona vitéz, alul csuhás pap, zsinóros és sujtásos magyar, de a fején roppant háromszögletű kalap, mint egy copfos német professzornak.

- Az, debreceni diák.

- Egyetemi hallgató?

- Kollégiumi teológus - hahotázott Orczy -, én már megszoktam ezeket a csodabogarakat.

István gróf hosszan elnézte a háromszögletű kalapot és a zsinóros magyar dolmányt.

- Komikus figura, mi? - tette hozzá a fiatal báró. - Ezek a kálvinisták mind ilyen nagyképű fickók.

Ekkor beállított a szobába a fiatal gróf Rédey hadnagy. Istvánnak nyakába borult, és összecsókolta. Ez nem tetszett neki.

- Nana - mondta kissé epésen -, nem vagyok bajadér, hogy végignyald a képemet.

A hadnagy sértődötten töltött magának a barackpálinkából.

Orczy báró újra megrohanta kíváncsiságával.

- Mióta vagy Magyarországon? Hol jártál mindenfelé? Mi újság túl a Dunán?

István gróf unottan válaszolgatott.

- Voltam Oroszvárt, Gödöllőn...

- Hogy vannak Grassalkovichék?

- A hercegasszony nagyon kedves teremtés. De a herceg bolond.

- Ugyan?

- Agyonköltekezi magát. Végre is egy magyar mágnás nem élhet úgy, mint az orosz cárok. Nem lesz jó vége.

- Ejnye, de szigorú lettél, Stefferl. Talán bizony te takarékoskodol?

- Szeretnék.

- Egye a fene!

- Egyszer Felsőbüki Nagy Palihoz is ellátogattam.

- Hát az ki? - kérdezte a báró.

- A genealógiáját akarod tudni? - kérdezte gúnyosan István.

A kis báró rántott egyet a vállán:

- Manapság az sem felesleges. A császár derűre-borúra osztogatja a magyar nemességet. Pékek, nyomdászok, kocsmárosok, tímárok, grófok komornyikjai, örmények s mindenféle szedett-vedett népség máról holnapra nemesek, sőt bárók is lesznek. Azon felül minden második parasztot Nagy Palinak hívnak. Például az én káplároma t is.

István báró összevonta bozontos szemöldökét, és rászólt a fiatal báróra:

- Az én Nagy Palim előbb kapta a nemességet, mint te. Az öregapja pedig elnöke volt a... tudom is én melyik országgyűlésnek.

A fiatal Orczy báró összeütötte sarkantyúját:

- Ezer bocsánat. Parancsolod, hogy megkövessem?

István gróf legyintett:

- Nincs szüksége rá. Nagy Pál - érted? - Felsőbüki Nagy Pál a legokosabb ember Magyarországon. Vár, és csendes házi életben hűtögeti, acélozza kedélyét a sors bekövetkezhető csapásai ellen, hogy száraz szemmel nézhesse hazája pusztulását. Egész nap a kertjében teszvesz, hogy az időt nappal elölje, s éjjel aludni tudjon reá. Egész nap nem lehet sopánkodni. Úgy él, mint mindenki, aki már eljutott odáig, hogy ne reméljen semmit, s előbbre ne törekedjék, csak tűrje az életet, amelytől szabadulnia nem lehet, hacsak öngyilkossá nem lesz. Van egy szép élettársa is, nem mintha szeretné, vagy gyermeket óhajtana tőle. Egy haldokló házában, zsibbadt népnél mire való volna a gyerek?

Orczy báró és a fiatal Rédey elámulva néztek az új bajtársra. Mi ez? Nagyúri szenvelgés vagy színészkedés? Lopva egymásra tekintettek, s hogy zavarukat elpalástolják, az italhoz menekültek. Töltöttek a pálinkából, és ittak. István gróf pedig - akit annyira elfoglaltak a maga gondolatai, hogy a két tiszt megrökönyödését észre sem vette - halk hangon folytatta:

- Brudern báróval is találkoztam.

- A bolond báróval?

- Miért bolond?

- Egész nap a könyveket bújja, és minden pénzét ócska képekre és szobrokra költi.

Rédey gróf, aki ezalatt már három-négy pohárkával felhörpintett, elfeledkezett a neheztelésről:

- A könyveket bújja? Mint egy franciskánus barát? Hihihi! Utálom a betűt. Nem való az magyar embernek. Német dolog az. A német, ha nincs pénze, fogja magát, és összehazudik egy könyvre valót.

István gróf összeráncolta a homlokát, és végignézett a tizennyolc éves, szőke fiún. Le akarta szidni, de aztán megsajnálta, s csak ennyit mondott:

- Én pedig imádom a könyveket.

A kék szemű, finom arcélű, fehér és puha kezű kis gróf, az ezred legkönnyelműbb és legkedvesebb korhelykedője, nem hagyta magát:

- Imádod a könyveket? Nos, akkor vedd meg az apám könyvtárát. Eladó.

- Tőled nem veszek könyvet.

- Miért ne? Olcsón adom. Mázsáját húsz forintért. Pénzre van szükségem. Tegnap kétezer forintot vesztettem fáraón.

- Bolond vagy, fiam - szólt rá atyai hangon a másik kapitány. - Stefferllel nem lehet könyvek dolgában tréfálkozni. De ha volna egy jó angol versenylovad... - Aztán hirtelen István gróf felé fordult: - Úgy látom, hogy te a fél országot beutaztad. Nos hát, felfedezted Magyarországot?

- Nem. Nem láttam semmit. Csak vadászatokat, rossz méneseket, csúf kastélyokat, műveletlen hétszilvás táblabírákat és szakácsnékat, akik magukat nemzetes asszonynak hívatják.

Orczy báró töltött, koccintott és megjegyezte:

- Nagyon megsavanyodtál, Stefferl. Ennek csak kétféle oka lehet. Vagy reménytelen szerelem, vagy szerelmi csömör. Olyankor szokott az ember ennyire megokosodni.

16

Néhány nap múlva váratlanul visszatért Simonyi báró, és István gróf jelentkezett nála. A parancsnok, aki a napóleoni háborúk alatt közlegénységből vitte fel az ezredességig, és Mária Terézia-rendet kapott, nem tetszett neki. Alpárinak és durvának találta; hallotta, hogy rettenthetetlen hős, de nem tartotta képesnek magasabb taktikai feladatok megoldására. A Simonyi-féle zsoldos condottierik csak egyénileg érnek valamit, az alájuk rendelt tiszteket elijesztik a hadseregtől, a legénységet pedig ok és cél nélkül agyongyötrik.

Az ezredes ridegen fogadta.

- A kapitány úrról azt hallottam, hogy üveghintóban jött az ezredéhez. Hintót nem akarok látni. A huszárt egyáltalán csak lovon akarom látni. Érti, kapitány úr? Azonkívül ön nagyon sokat van szabadságon. A tiszt legyen az ezredénél. A szolgálat az első. Nem első, hanem egyetlen. Érti, kapitány úr?

- Értem, ezredes úr.

- Nálam pedig a szolgálat nehéz.

- Nem félek tőle.

- A pontosságot megkövetelem.

- Én is szeretem.

- Nálam nincs szabadságolás. Aki nem akar szolgálni, az vesse le az egyenruhát.

- Parancsára, ezredes úr.

- Nálam nem lehet lumpolni, kimaradozni, lekésni a kivonulásról.

- Nincs is szándékomban.

- Aki elkésik, azt agyonlövetem.

István gróf nagyot nézett. Ennek az embernek elment az esze? Attól fogva nem felelt a fenyegetéseire.

- Ön nagyon sovány, és kiéltnek látszik. Ez kár. Nem fogja bírni a fáradalmakat. Sokat iszik? Ha nem bírja a bort, ne erőltesse. Nem tűröm a részegeskedést. Ha nem bírja a szerelmi fáradságot, hagyja békével az asszonyokat. Nna. Ön szereti a lovat, s hallom, jó lovai vannak. Majd meglátjuk. De figyelmeztetem, hogy angol lovaglás, lóverseny, spanyol iskola, karusszel, miegymás cirkuszi műlovaroknak való, nem pedig a huszárnak. Utálom az angol zsokékat. Úgy ülnek a lovon, mint macska a sövényen. Velem nem lehet bolondozni. Abtreten.

István gróf távozni készült. Ekkor az ezredes hirtelen megfogta a karját, és a szeme közé nézett:

- Most pedig béküljünk ki, pajtás. Úgy látom, jó pajtások leszünk. Ma este színházba megyünk. Pompás színésznők vannak. A bécsiek elbújhatnak mögöttük. De hát majd meglátod. Nna. Várj csak. Holnap nagy parádé. Őfensége Estei Ferdinánd főherceg lovassági tábornok tart szemlét. Te még nem a csapattal vonulsz ki, de ott kell lenned, hogy lásd, mit tud a Simonyi óbester ezrede. Holnap négykor ébresztő, hatkor az egész ezred künn van a Nagyerdőben. Fél hétkor jön a főherceg. Aki elkésik, azt agyonlövetem. Nna. De azért ma este színházba megyünk. Utána vacsora. Az öreg Boka Károly bandája húzza. Hallottad már valaha a Boka kesergőjét? No, majd meghallod. Szervusz.

István gróf vérvörös arccal hagyta el az ezredes szobáját. A Mária Terézia-rend iránt való minden bámulata mellett sem fojthatta el magában a szégyenkezés és bosszúság érzését. Az ezredes durva feljebbvalói hangja éppúgy sértette, mint bizalmaskodó és ízetlen pajtáskodása. Ez a közönséges paraszt - gondolta magában - csak azt érzi, hogy ő ezredes, én meg kapitány vagyok.

E pillanatban az ezredes utána kiáltott:

- Kapitány úr!

- Parancs.

- El ne feledje: ma este színház. Nagyszerű előadás lesz. A vendéglős felesége olasz opera-áriákat fog énekelni. Meglátja, micsoda asszony. Aranybánya van a torkában! Este: színház. Szervusz.

Tehát a vendéglősné operaáriákat fog énekelni. Megint az a szégyenkezés fogta el, amelyet az ember másvalakinek a naivsága vagy ízetlensége miatt érez.

Este csakugyan hallotta az olasz operaáriákat éneklő kocsmárosnét. Elszörnyedt. Az énekesnőnek nem volt hangja, azt sem tudta, mit énekel, olaszul egy kukkot sem értett, és az ária után egyszerre csak rágyújtott egy magyar csárdásra. Simonyi ezredes torkaszakadtából éljenzett, a tisztikar tapsolt, a közönség, mely az olasz ének alatt ásítozott és beszélgetett, most éktelen ordítozással tombolt és újrázott.

Orczy báró odahajolt István gróf füléhez:

- Hallod a debreceni Catalanit?

- Szegény.

- És mit szólsz az ezredeshez? Az öreg fülig szerelmes.

- Szegény.

- De a színészek jók.

- Jók volnának, ha volna hol, mit és kinek játszaniok.

- Ne bántsd a debrecenieket.

- Azért vagyok elkeseredve, hogy mi, magyarok minden silány táplálékkal megelégszünk.

- Az ezredesre gondolsz?

- Hiába, aki velejében nem nemes, előkelő és kiváló, azt sem a rang, sem a hatalom nem teszi azzá. Azon nem lehet segíteni.

- De rajtad sem lehet ám.

- Gondolod? Akkor levetem ezt a dolmányt, és megyek haza parasztnak. Vagy talán inkább a börtönbe.

- Börtönbe. Miért?

- Mert én ezeket a magyar nyomorúságokat nem tudom szó nélkül hagyni.

István gróf hirtelen elhallgatott, és belemerült a gondolataiba. Miért vagyok én ilyen keserű és elégedetlen? Vajon csakugyan valami elnyomott nagyravágyás lappang a lelkemben? Érzem, hogy hamarosan választanom kell a lassan kielégített ambíció és az ízlésem között. Nem tudom, a hiúság vagy a kényelemszeretet győz-e majd bennem, mert lelkiismeretről, mely azt parancsolja, hogy szolgáljak, nálam már nem lehet szó. Magyarország kiszenvedett, s legyőzve fekszik leggonoszabb ellenségének lábainál. Nem a küzdelem győzte le, hanem az idő altatta el. Ki tehet ez ellen valamit? Akármit is teszek, lehetek-e más, mint egy unalmas szomorújáték lovagja?

Az ezredes óriási virágcsokrot dobott az énekesnő lábai elé. István gróf nem tudta nézni, és kiment a csizmadiaszínből a szabad levegőre.

Miért jöttem én ide? Mi keresnivalóm van nekem ezek között az emberek között? Majd, a legnagyobb vonzódást érzem e durva néphez, amelybe voltaképpen szerelmes vagyok, majd meg látni sem kívánom, s legszívesebben eltaszítanám magamtól. Tudatlansága meghat; életemmel, véremmel szeretnék segíteni rajta, s boldogan osztoznám vele szenvedéseiben. De sokszor elriaszt az ízetlensége, barbár gőgje és önhittsége.

Harmadnap nagy katonai szemle. A fenséget István gróf már Bécsből ismerte, s így vöröses-szőke pofaszakállával, vidám kék szemével, lelógó húsos ajkával és hosszú, napbarnított, vérmes arcával legfeljebb csak annyi hatást tett rá, hogy eszébe juttatta Windischgraetz Alfréd herceget. Még mintha zordon ostobaságát, kellemetlen tenorját és engesztelhetetlen pedantériáját is tőle kölcsönözte volna. Az alattvalók legtöbbször a maguk képére és hasonlatosságára teremtik fejedelmeiket, s beléjük a maguk halhatatlan lelkét lehelik - súgta oda a mellette ülő Almássy gróf ezredsegédtisztnek, de ez egyetlen szót sem értett ebből a megjegyzésből.

A szemle úgy folyt le, mint minden más szemle, amelyet István gróf látott. A huszárok gyönyörűen gyakorlatoztak, a kardok csillogtak, minden vezényszó akkorát dördült, mint egy ágyúlövés, a lovak szoborszerű mozdulatlansággal álltak, vagy kényesen ficánkoltak. Ha itt lett volna, magának az orosz trónörökösnek, Konsztantyin Pavlovics nagyhercegnek is megdobbant volna a szíve - csak az eső zuhogott kitartóan, s közbe-közbe nagyot dörrent az ég, s cikázott a villám. István gróf észrevette, hogy a bőrig ázott legénység magában dühösen káromkodik. Az ezredes félholtra fárasztotta őket, a főherceg fenséges bambasággal nézte az embertelen kínzást, s a végén rettenetes arccal és villámló szemmel ellovagolt az arcél előtt. Mögötte haladt a kísérete, Radetzky tábornok, mint adlátus, néhány szárnysegéd, aztán a beosztás nélkül való tisztek között István.

István a mellette lovagló Almássy grófnak halkan odasúgta:

- Látod, hogy el van ragadtatva?

- Lehet is - felelte a segédtiszt -, a legények gyönyörűen viselkedtek.

- De nem a huszároktól van elragadtatva.

- Hanem?

- Saját magától. Legszívesebben beszédet intézne a huszárokhoz: „Látjátok, parasztok, ez vagyok én. Esőben, viharban, bőrig ázva itt vagyok köztetek, én, Estei Ferdinánd császári főherceg, saját fenséges testemet kitéve az idő viszontagságainak, hogy megmutassam, mire képes a császári ház egy tagja a hadseregért, a Monarchiáért, tiértetek, büdös parasztokért!”

A segédtiszt a fejét csóválta; István gróf azonban tovább suttogott:

- Egész nap oly komor arccal jár-kél a huszárok között, mint Napóleon. Pedig csak egy osztrák tábornok.

- Hát az milyen arccal szokott járni?

- Mint ahogy azt Bécsben, az An der Wien színpadán játsszák. Mint ahogy az egy vidám osztrák tábornokhoz illik. Akkor talán tudna maga iránt egy kis szeretetet gerjeszteni a legénység szívében; így kinevetik.

- Igazságtalan vagy. A főherceg is éppen úgy ázik, mint a legénység.

- De arról megfeledkezel, hogy a legénységnek fele a csatakos időben megbetegszik, s az ételük megkozmásodik, őfensége pedig a szemle után kényelmesen átöltözködhetik, és pompás menü várja az étkezdében. Ezek az urak azt hiszik, hogy csak meg kell mutatniok magukat, s a komisz csákóban, hitvány csizmában és a pókháló szövetből készült gúnyában didergő legénység elájul a hűségtől és elragadtatástól.

- Stefferl, te valóságos jakobinus vagy - válaszolt a gróf, és előrelovagolt, hogy ne is halljon több ilyen istentelenséget.

István gróf pedig úgy érezte, hogy egyenkint meg tudná ölelni a gyönyörű szál kun legényeket. Eltűnődött azon, hogy ezek a magyar parasztfiúk hat vagy tizenkét esztendeig szolgálnak egy idegen hatalom igájában, idegen célokért, s a végén vagy feláldozzák őket egy osztrák tábornok baklövéseinek, vagy szélnek eresztik, hogy a földönfutók, útonállók és betyárok számát gyarapítsák.

A szemle pompásan sikerült, a főherceg a végén elszánta magát, hogy elmosolyodjék - de csak egyetlen szemvillanásra -, aztán ismét oly fenséges lett, hogy Windischgraetz herceg is megirigyelhette volna. Az eső is elállt erre a mosolyra. A lovak és huszárok gőzölögtek, s meleg pára szállt fel a tisztás csenevész rétjéről. A főherceg lefúvatott, és melegen megrázta Simonyi ezredes kezét. István gróf a főherceg háta mögött bozontos szemöldökét felhúzta, egyik szemével kacsintott, és alsó szája szélét lebiggyesztette, mint egy valóságos Habsburg. A tisztek alig tudták magukat visszatartani a kacagástól.

Este a huszárok számára mulatságot rendeztek a Nagyerdőben. Megjelentek ott a város főemberei, a patriarchális arcú, hosszú, fehér hajú és apostolszakállú öreg Simonffy Sámuel főbíró, valamint a kövér, ferde szemű, mongol arcú kis Reviczky Gábor polgármester vezetésével. István grófnak átvillant az agyán, hogy ez a két ember huszonháromezer lélek és tizenhét négyzetmérföld, azaz százhetvenezer hold jó alföldi magyar föld felett uralkodik, de azért nincs szavuk a törvényhozásban, s a legutolsó mezítlábas, piszkos kurtanemes nem tartja őket magával egyenrangúnak. Ennek már nem az osztrák császár, hanem a magyar észjárás s az ázsiai magyar vér az oka.

Aztán jöttek a kollégium vezetői és tanárai a papokkal és presbiterekkel. A főherceg kezet fogott, és nem tudta, mit kezdjen velük. A püspököt, akinek egyházi rangját nem ismerte, mert a reformátusok alkotmányában nem volt járatos, megszólította:

- Ön mióta lakik Debrecenben?

A püspök kevélyen kidüllesztette a mellét, és ágyúdörgéshez hasonló mély hangon válaszolt:

- A tatárjárás óta.

A főherceg félrehúzta a száját. Nem akarta elárulni, hogy neki eddig még semmit sem jelentettek a tatárjárásról. Feltette magában, hogy ezért alaposan megmossa a hadsegéd fejét. Folytatta tehát az audienciát:

- Hol járt iskolában?

- Skóciában - dördült el a válasz.

- Mi a mestersége?

- Püspök vagyok - felelte gőgösen a zsinóros dolmányban izzadó, körszakállas, kövér, piros-pozsgás pap.

A főherceg még sohasem látott ilyen furcsa püspököt, és ezt egybevetve a tatárjárással, hirtelen megállapította, hogy eszelős emberrel van dolga. Gyengéden, de kissé félénken ránézett, és megveregette a püspök vállát. Aztán a céhek mestereit, a kereskedőket és fuvarosokat tüntette ki megszólításával.

István gróf érdeklődéssel nézte a céhmestereket. Megint eszébe jutott Anglia. Eszébe jutottak a gyárosok és kereskedők, hajótulajdonosok és fuvarozók, akik a lordok másod- és harmadszülött fiaiból kerülnek ki, és a nemzet legtekintélyesebb osztályát teszik. Eszébe jutott a hatalom és gazdagság, amely e réven felemelte és elárasztotta a brit birodalmat. Rá-rápillantott a főhercegre, és Angliára gondolt. Vajon ez a magas, vastag ajkú, vörhenyes tábornok járt-e

valaha Skóciában? Van-e ennek valami sejtelme Liverpoolról, Manchesterről vagy Londonról? Látott-e ez egyáltalán gyárat, kikötőt vagy vitorlás hajót? Azt hiszem, soha életében. Az a dörgő hangú, körszakállas kis köpcös magyar pedig, négy vagy öt évig szívta levegőjét a világ legfejlettebb országának. Az egyik azt sem tudja, mi a különbség London és Debrecen között, s mégis úgy áll itt, mint az Isten helyettese a magyar földön, s meghibbant eszű barbárnak tartja a másikat. Miféle világ ez?

Felharsantak a kürtök, vége volt a parádénak, a divíziók hazaügettek, az ünneplő nép szétoszlott, este pedig, a tisztikar díszvacsorát adott a főherceg tiszteletére. A vacsorán magyar cigánybanda játszott, s az öreg prímás még a cseh és német tiszteket is elragadta egzotikus melódiájú kesergőivel és tüzes verbunkosaival. A főherceg arca kipirult a bortól, de merev és fenséges szigorúsága nem engedett fel. Néhány perc múlva kegyeskedett megkérdezni az ezredparancsnoktól:

- Ki az a vénember, aki állva hegedül a zenekar élén?

- Boka Károly magyar népzenész, fenséges uram - felelt ragyogó, diadalmas arccal Simonyi óbester.

A főherceg bólogatott:

- Szép, szép. De mondja meg neki, hogy bécsi valcert szeretnék hallani.

A cigányok valcert játszottak, és a főherceg lefittyedt ajka mosolyra torzult:

- Nahát. Azt akarom, hogy a polgárok is jól mulassanak.

István gróf szíve vadul kalapált. Estei Ferdinánd főherceg boldoggá akarja tenni a debrecenieket, és valcert húzat nekik. A magyarok pedig torkukszakadtából vivátoznak. Odaszólt a mellette ülő Almássy kapitánynak:

- Felfordul a gyomrom.

A segédtiszt ijedten nézett rá:

- Beteg vagy, Stefferl?

- Nem - rázta a fejét István gróf, és ujjával arrafelé bökött, ahol a városi polgárok éljeneztek. - Nekem semmi bajom, de ez az egész ország beteg.

A valcer ütemeire a sarkantyúk halkan megpendültek az asztal alatt. Német és cseh tisztek ájuldoztak a lojalitástól és gyönyörűségtől, István gróf pedig a segédtiszthez fordult:

- Mikor leszel őrnagy?

- Októberben. És te?

- Soha.

- Miért mondod ezt?

- Mert ki akarok lépni a hadseregből.

- Megbolondultál?

- Éppen azért akarok kilépni, mert nem szeretnék megbolondulni. Pajtás, én nem tudom ezt nézni.

- Mit?

- Azt a komédiát, amelyet a császár az én szegény magyar véreimmel játszik.

Almássy gróf aggódva figyelte barátja elborult arcát, amelyen az olajbarna bőr idegesen rángatódzott.

István gróf pedig csak maga elé nézett:

- Pajtás, nem érzed a rothadás szagát?

- Igyál, Stefferl, a pezsgőtől mindjárt jobb kedved lesz.

István gróf oda sem hallgatott:

- A mi hazánk olyan kicsiny, hogy kívülről alig látja meg valaki. A magyarok nem is sejtik, hogy milyen gyengék, tudatlanok, sőt elvetemültek. Bécsi valcer Debrecenben - nem undorodol? Hát ezen változtatni kell. Ez nem mehet így tovább.

Almássy gróf a vállát vonogatta.

17

Másnap véget ért a vásár, a sokadalom lassanként elszéledt, csend és unalom telepedett a roppant alföldi falura, melynek gőgös civisei este nyolc órakor mindennap eloltják olajmécseseiket, kifeküsznek az ámbitus zsúpfedeles eresze alá, és bárányból subájukon horkolnak hajnalhasadtáig. István gróf kétségbeejtőnek találta ezt a nagy debreceni csendet. Ajánlották neki, hogy menjen ki az égető nap alá, a végtelen pusztába, amely a várostól nyugatra majdnem a Tiszáig terjed. Ez az ötlet megtetszett neki. Almássy gróffal, Cserey Farkas őrnaggyal és a fiatal Rédeyvel már hajnalban kilovagoltak. Úgy érezte, mintha valami egzotikus földön, Kisázsiában vagy Egyiptomban járna, ahova keleti útja alkalmával nem jutott el. Hát most itt, a maga árva és titokzatos kis hazájában megtalálta azt, amit akkor elmulasztott; ilyen lehetett a magyarok őshazája, ahol Julián barát járt a 13. században, a kaukázusi sivatagon túl, a nagy folyó mellett, amelyet baskírok és tatárok Etilnek neveztek. Ezt a pusztaságot meg a rajta keresztül hömpölygő ingoványos sekély folyót itt Hortobágynak hívják. Angol utazók könyvében csodálatos mesék olvashatók róla; Bécsben úgy emlegetik, mint a Góbi-sivatagot; azt hiszik, hogy ott még primitív őslakók nyargalásznak, tatárok vagy hunok ivadékai, akik nyersen eszik a húst, nyíllal és kopjával hadakoznak, és nomád életet élnek, mint a cigányok. Vadlovak száguldoznak a napégette szikes földön, mint Amerika vagy Oroszország sztyeppéin; a bennszülöttek megtámadják az idegen utazókat, nyársra húzzák, olykor pedig, éhínség, szárazság vagy vízáradás idején meg is eszik. Így beszélnek a Hortobágyról Bécsben - Pozsonyban vagy Pesten azonban sehogy sem; ott nem ismerik.

Most, hogy egyszerre eléje tárult a maga hajnali szépségében, elragadtatás és egyben végtelen fájdalom járta át a szívét. Eszébe jutott az Alpok alatt elterülő nagy fügefás, narancsligetes síkság, aztán Anglia, a maga smaragdzöld pázsitjaival, kő- vagy sövénykerítéses majorságaival, mesterségesen öntözött legelőivel és kaszálóival; eszébe jutottak a francia gyümölcsös-, veteményes- és szőlőskertek, a kanálisok, a kanyargó folyók, amelyek malmokat hajtanak, a reneszánsz és barokk kastélyok, régi fasorok, gondozott utak, romantikus kőhidak, ligetek, parkok, száz és száz éves, nemes, büszke műemlékek... az egész virágzó, duzzadt kultúra, az emberi munka, ész és képzelet dús panorámája, amelyet Nyugaton látott... Itt, Magyarország kellős közepén, eleinte nem tudott gyönyörködni az őstermészet szűzi érintetlenségében, amelynek egyetlen attrakciója a napfölkelte. Arra gondolt, hogy itt hiába kel föl a nap; nincs, aki életadó sugarait kenyérré és áldássá munkálja.

A lovak agyagos, szikes, kemény talajon ügettek. Sehol semmi nyoma útnak, erdőnek, pataknak; itt, mint a tengeren vagy Afrika sivatagjain, csak a nap állása, iránytű vagy a csillagok járása szerint lehet eligazodni. Nagy szárazság volt már hetek óta; a föld megrepedezett, a tócsák gödreiből dögletes bűz árad; a pázsit kiégett, a sás, káka, vízililiom elhervadt, majdnem magától kigyúl. Sehol egyetlen élőlény, a madarak elköltöztek, elhajtották a nyájakat, a puszta meghalt; meglepetésszerűen forgószél támadt, és felkavarta a fehér, szikes port; szeme majdnem kisült ebben a forró portengerben. Beduinoknak és tevéknek való, embertelen föld...

- Ki ismeri az utat közületek? - kérdezte türelmetlenül.

Cserey őrnagy hátramutatott a lovászok felé, akik a tiszteket követték.

- Azok a fickók úgy ismerik a Hortobágyot, mint te a Grabent. Ne félj, nem tévedünk el.

István gróf pedig már nem is bánta volna, ha eltévednek. Fájt neki ez a darab Ázsia Magyarország közepén, de ez a fájdalom nagy gyönyörűséggel kínozta a szívét. Olyan érzése volt, mint néha, egy-egy új, furcsa és titkolnivaló szerelem, esetleg csak erotikus szeretkezés alatt. Majdnem örült, hogy itt minden olyan, amilyen. Ég, föld, nap - egyéb semmi. Mintha még emberfia sohasem járt volna ezen a tájékon. Eszébe jutott Chateaubriand beduinja, aki a Szahara-sivatagban baktat, és tökéletesen boldog. És csodálatosképpen eszébe jutott Karolina, akinek oldalán azelőtt öt-hat esztendővel Bécsben a Stefanskirche körül vagy a Graben zsúfolt embertömegei között, bálokon és hangversenyeken, karusszelen vagy redoute-on sokszor érezte ezt a forró, emésztő beduin-szerelmet. Akkor sokszor gondolt arra, hogy Karolinával jó volna valami egzotikus expedícióra menni (az angolok sokszor elviszik asszonyaikat India rejtelmes hegyei közé, ahol európai ember még nem járt), jó volna kimenekülni abból az egész európai kultúrközösségből, amely úgy, ahogy van, összes hagyományaival, törvényeivel és erkölcseivel, városaival, szalonjaival, Lichnovszky-féle hercegasszonyaival, Windischgraetzeivel, az ő szerelmük elé tilalomfát és tilalomfát és úton-útfélen ezer tilalomfát állít. Most már ez a szerelem csak emlék. Karolinát már nem is tudja, hogy mikor látta. Gabriella és Selina is csak emlék (vagy ez a két utóbbi nem is volt valóság soha?), egész Bécs és Párizs és London is csak emlék - lehet, hogy egész eddig való élete csak álom és képzelődés volt -, de Karolina, az valóság volt, az egyetlen valóság, és Karolina most is valóság, ha el is felejtette. Ugyan hol is lehet most Karolina?

A nap már magasan járt, és a puszta még mindig végtelennek látszott.

- Mi ez? Hát errefelé már nem laknak emberek? - kérdezte izgalommal.

Almássy gróf, aki az elmúlt éjszakát átmulatta, ébredezni kezdett, és bosszúsan dörmögött:

- Lakik vagy két-háromszáz pusztai ember.

- Ennyi az egész?

- És vagy ötvenezer állat. Ló, szarvasmarha, disznó és birka.

- De csárda is van ám a Hortobágyon! - vágott közbe gyermekes vigyorgással a kis Rédey.

- És egy óra múlva a pataknál leszünk. Ott aztán megnézheted a hortobágyi ménest - biztatta Cserey.

István grófnak felcsillant a szeme:

- No, hát arra kíváncsi vagyok.

Az őrnagy fitymálva vonogatta vállát:

- Ha ménest akarsz látni, eredj Erdélybe.

A társaság némán ügetett tovább. István gróf arca olyan borongóssá vált, hogy barátainak is elvette kedvét a beszélgetéstől. Néma volt a puszta, csak a pacsirták éneke zengett a levegőben, mint valami magasba röppenő kórus hangversenye. Csodálatos, hogy ezek a finom torkú kis művészek milyen boldogan keringőznek a puszta fölött, amelyen sem állat, sem növény nem kíván élni. István gróf úgy érezte, mintha ez annak a belső csendnek volna a szimfóniája, amelyet olyan hiába keresett Bécstől Konstantinápolyig, Párizsig és Londonig, akkor is, amikor egyedül volt, és akkor is, amikor az egymásra zsúfolt lelkek forró sűrűjében bujkált. Topográfiailag ugyan nem tudott eligazodni, de mindegyik társánál jobban tudta, hogy ők e pillanatban egy nagy és fájdalmas múlt fölött járnak, amelyen végigsöpört a tatár és török hódítások, terméketlen és bús évszázadok kiszikkasztó forgószele. Mielőtt Debrecenbe betette a lábát, szokása szerint könyvekből és tudós emberek szájából mindent megtanult, amit tudnia kellett a földgolyónak arról az aprócska pontjáról, amelyet magyar Alföldnek hívnak. Akárcsak a görög mitológiát, az angol alkotmányt, az olasz művészet történetét vagy Dante és Shakespeare költészetét keleti vagy nyugati utazásai előtt, úgy tanulta meg Debrecen múltját is, mielőtt bevonult állomáshelyére. Megtudta, hogy e kiégett vagy posványos puszta végtelen síkján valamikor virágzó magyar falvak voltak. Debrecen is ezek egyike volt, csak nagyobb, mint a többi. Nem védte várfal sem a nagyot, sem a kisebbeket. Félig nomád magyarok csak ideiglenes szállást rögtönöztek egy-egy patak partján, vagy valami csalit, berek oázisában. Néhány száz nádfedeles kunyhó összebújt egy helyen, s azokban asszonynép és gyereksereg jó kis otthont talált az aprómarhával és háziállatokkal. A férfinép azonban a városon kívül tanyázott, karámokban vagy sátrak alatt, gulyája, ménese, kondája vagy juhnyája mellett. Ezek szabad emberek voltak; fullasztotta őket a városi téglaház, untatta a városi rend, s az egy igaz Istenen kívül nem ismertek urat maguk fölött, de valami ősi erkölcsi érzék és büszke lelkiismeret nagyobb rendet tartott fenn köztük, mint a legkeményebb földesúri kéz vagy a legfélénkebb jobbágyi érzés. Valóságos kis köztársaság volt ez húsz négyzetmérföldnyi területen, erős, komor, kevés beszédű, gőgös magyarokból, mint Cromwell kerek fejű, bibliás puritánjainak köztársasága. És ezen a kis köztársaságon, amelyet a középkorban nem tudtak várságos, bástyás, kőfalas, szűk utcás, fegyveres, városias életre szoktatni, évszázadok folyamán átviharzott minden keleti és barbár fergeteg. Átrohantak rajta a tatárok, s utánuk nem maradt más, csak sátrak és karámok hamva, leperzselt fű, kiszáradt patak, és levegőben éneklő pacsirta; megdúlta a török, és kiirtotta több mint a felét; fölégette a falvakat, letarolta az erdőket, elhajtotta az állatokat, elriasztotta a vad szárnyasokat, és nem hagyott mást ott, mint a pőrére vetkőztetett magyart az Isten szabad ege alatt, amelynek kékjében a pacsirták röpködve énekeltek. Végiggázolt rajta kuruc és labanc, bécsi katona és erdélyi martalóc, megint romba dőlt minden, és egyenlővé tétetett a földdel. A magyarok és a pacsirták azonban megmaradtak.

Ezen a magyar tragédián töprengett István gróf, s egyszerre csak azt vette észre, hogy a puszta kezd benépesedni. Itt-ott feltűnt egy-egy palánk, két méter magas, cölöpökkel és gerendákkal jól megerősített deszkafal, tíz-húsz öl hosszú, a közepén, merőlegesen, félakkora kiágazással.

- Ezt szélfogónak hívják - magyarázta Cserey őrnagy -, ide terelik a lovakat, amikor a pusztán végigzúg a vihar; ha a szabadban lepi meg a ménest, néha maga előtt hajtja a Tiszáig.

Aztán cukorsüveg alakú, nádból összetákolt kunyhókat pillantottak meg, amelyek afrikai néger törzsek házaihoz hasonlítottak. Ez a juhászok szállása, benépesítve asszonynéppel és gyereksereggel, amely önfeledten játszik a karámok körül. Itt néhány ezer évvel maradt el az élet - gondolta István gróf, és észrevette, hogy még a cölöpépítmények is divatban vannak, mert némely karámot vizesárok vesz körül, és hídon járnak be az udvarára.

- Ez már a hortobágyi puszta - mutatott maga elé Cserey őrnagy.

A tájkép egészen megváltozott. Növényzet bújt ki a földből; mocsaras és nádas pocsolyák csillogtak az égő nap tüzében, s feltűnt maga a Hortobágy folyó is, amelyen kétkerekű malom őrölte a pásztornép gabonáját. Átlovagoltak a folyó öreg hídján - kőből volt, mint valami római építmény; senki sem tudja, hogy mikor és ki hordta oda a hozzá való követ, ki rakta föl kilenc boltíves pillérét, de olyannak látszott, amelyen nem fog az idő.

- Azt mondják, hogy a hozzá való meszet tejjel oltották meg, azért olyan tartós.

A híd mellett meglátták a csárdaépületet; István grófnak a balkáni vendégfogadókat juttatta eszébe.

A fiatal Rédey boldogan rikkantott:

- No, de itt már iszunk.

- Hol van a ménes? - tudakolta István gróf türelmetlenül, mert lovat szeretett volna látni, ménest és csikóst, a maga igazi hazájában, nem pedig, mint színpadi látványosságot Esterházy herceg vagy Festetich László gróf ünnepélyein, amelyeken a császár, a főhercegasszonyok és az udvarhoz közel álló arisztokrácia elé hortobágyi csikósokat vonultattak fel, mint valami indiánokat vagy kozákokat, hogy egzotikus lovasmutatványokkal szórakoztassák a bécsi Olümposz lakóit.

- Majd arra is rákerül a sor - nyugtatta meg Almássy gróf, és bementek a csárda ivójába, hogy reggelizzenek.

A hatalmas ivószobában félhomály derengett. A két apró ablakon, amelynek minden második tábláján zsíros papír vagy rongy helyettesítette az üveget, alig szűrődött át valami a napsugarakból. Hűvös földszag csapta meg az orrukat, mintha pincében járnának, s először egy óriási komondoron kellett átlépniök, aztán vigyázva botorkáltak tovább, mert a vertföldes padmalyon egy öreg tyúkanyó a csirkéit vezetgette. Gyalulatlan, hosszú faasztal mellett ugyanolyan egyszerű padok sorakoztak jobbról és balról. A hosszú asztal egyik végén egy bőrbekecses, roppant termetű nemesember ült; mogorván maga elé bámult, s egyik kezében kesztyűjét s lovaglópálcáját, a másikkal pedig borospoharát szorongatta. Az asztal végén öreg csikós könyökölt, és szintén mélységes hallgatásba merülve nézte a borát.

István gróf meghökkent. Miféle emberek ezek? A fiatal Rédey gróf pincér után kiabált, mintha valami bécsi étteremben volna. Almássy gróf finnyásan nézegetett körül, és aggodalmasan keresett valami aránylag tiszta és biztonságos helyet, ahová letelepedjék. Utolsónak Cserey őrnagy lépett a szobába. Megállt az ajtóban, összevonta sötétszőke, bozontos szemöldökét, füttyentett egyet, és boldogan felkiáltott:

- Hát te itt vagy, Miklós?

Mélyen dörgő hang mordult fel az asztal végéről:

- Adjon isten, Farkas.

Az őrnagy és a fiatal nemes összeölelkeztek. István gróf csodálkozva nézte a furcsa jelenetet. A nagy, testes vidéki gavallér első pillanatra ellenszenvet ébresztett benne. Bosszantotta, hogy Cserey mint valami egyenrangú urat mutatta be nekik.

- Báró Wesselényi Miklós.

Az új ismerősök szótlanul kezet fogtak, és letelepedtek a báró mellé. A fiatal Rédey gróf kényeskedve pislogott az asztal végén ülő juhász felé. Egy pillanatra feltette magában, hogy az öreg magyart elparancsolja onnan az asztaltól, de aztán elképzelte, hogy ő most valamiféle mongol pusztán jár, s ott a fennsíkon egy bennszülött hajcsárt vagy bandavezért nem illendő

dolog inzultálni. Ki tudja, nem valami kán vagy rádzsa rejtőzködik-e a kifordított bárányb̋r subában?

Ebben a pillanatban azonban a csikós felállt, és indult kifelé.

- Hova megy, öreg? - kiáltotta utána a gróf.

A vén pusztai ember megállt, lassan hátrafordult, és félvállról odabökte:

- Arra, ni! - felelt, és állával az ajtó felé mutatott.

- És ugyan miért? Hiszen még a borát sem itta ki - évődött vele a rózsás arcú, szőke kis hadnagy.

Az öreg rándított egyet a vállán:

- Egyedül szeretek ülni az asztalomnál.

A kis gróf elpirult.

A vén csikós pedig nagy, súlyos léptekkel az ajtó felé ment, ahol egy kisebb asztal volt a földbe cövekelve. Leült, és öklével megdöngette az asztal lapját. Erre a lármára már megjelent a korcsmáros is, és szemével odavillantott a csikós felé.

- Ide a boromat! - parancsolta gőgösen a csikós, és István grófnak eszébe jutott, hogy nem látott sem orosz herceget, sem angol főnemest soha, aki olyan méltósággal adta volna ki a parancsait, mint ez a hortobágyi csikós.

Ezalatt Cserey őrnagy szinte apai gyengédséggel simogatta a fiatal Wesselényi báró roppant vállát. Szinte látszott rajta, hogy tiszttársaihoz, a három grófhoz csak bajtársi szívélyességet érez, de most igazi magyarral és testvérrel van dolga. Az őrnagy, aki magyarul tudó világfi és arisztokrata bajtársaival állandóan bizonyos tartózkodással érintkezett, most egyszerre megváltozott, felmelegedett, és minden mozdulatával elárulta, hogy nemcsak Wesselényit, hanem még az öreg csikóst is sokkal közelebb érzi magához, mint a három grófot, akiknek ruhájából bécsi illatszer, szájából francia s angol kultúra, és szeméből egy felsőbbrendű világ idegensége áradt. Nem állhatta meg, hogy el ne dicsekedjék tiszttársainak:

- Ha lovat, ménest és lóidomítást akartok látni, menjetek Zsibóra, Wesselényihez.

A roppant mellkasból valami ziháló, hörgő, mély hang mordult fel erre, önfeledten, magyarul:

- Ami jó van a ménesemben, az a boldogult édesapám érdeme.

Ezt a néhány magyar szót Széchenyi is megértette.

István gróf elkapta a fejét. Wesselényi hangja, amikor azt mondta, „édesapám”, olyan lágyan és érzelmesen rezgett, hogy őt is meghatotta. Ő is mindig ellágyult, ha az apjáról volt szó. Hirtelen felmelegedett a fiatal báróval szemben, és ami nála teljesen szokatlan volt, egyszerre tegezve szólította meg:

- Sokat hallottam a lovaidról. Mióta foglalkoztok a tenyésztéssel?

- Nagyapám nagyapja kezdte ezerhatszázhatvanhat táján.

István gróf szemöldöke felszaladt, majdnem a haja tövéig:

- Mit mondasz? Ezerhatszázhatvan? Ez már aztán beszéd. Nem tévedsz az évszázadban?

A báró mosolyogva rázta a fejét. István gróf felugrott, és melléje ült:

- És milyen fajta?

- Eleinte török és arab kancákkal kísérleteztünk.

- Nem jó.

- Igazad van. Nagyapám már nápolyi méneket vásárolt.

- Rossz.

- Nem egészen rossz, ámbár a spanyol még jobb. Édesapám spanyol ménekkel nemesített, de később megint az eredeti arabs vérrel kísérletezett.

István gróf ezt sem helyeselte. Ő az angol-arab keresztezés mellett tört pálcát.

- Kíváncsi vagyok a ménesedre. Eddig még nem láttam olyant Magyarországon, amelyet igazán jól tenyésztettek volna. A magyarországi ménesek egyáltalán nem tetszenek nekem. Láttam báró Orczy László birtokán Tarnaörsön a vadászatra és katonai használatra való fiatal csikókat, láttam a fegyverneki ménest, láttam Örményben az öregebbik Hunyady József félvér angol lovait, megnéztem a gróf Viczay-féle magyarfajta-tenyészetet, Festetich gróf arab csikait, a tatai ménest, Brudern báró és Károlyi Lajos jól futó versenyparipáit, de igazán jó tenyésztést csak Angliában láttam. A legtöbb ménesben minden ragyogó - istálló, lovarda, személyzet, módszer és kezelés, csak éppen a lovak gyatrák.

Wesselényi Miklós a vállát vonogatta:

- Nagyon örülnék, ha az én ménesem megnyerné a tetszésedet.

István gróf úgy érezte, mintha ebben az udvarias kijelentésben egy cseppnyi gúny rejlett volna. Annak az embernek a fölényessége és iróniája, aki a lótenyésztés terén nem öt-hat év, hanem csaknem két évszázad tapasztalataira támaszkodik.

A fiatal Rédey gróf ezalatt szüntelenül a csárdásné, a menyecskék és a pusztai szép lányok után kérdezősködött. Nagyon szeretett volna bennszülött, egzotikus szépségekkel megismerkedni. A kocsmáros azonban egyszerűen megrémült, amikor a rózsás arcú, vigyorgó kis hadnagy a maga nagyvilági frivolitásával a dolgot szóba hozta. A kis grófot most már a második kudarc érte, és sejtelme sem volt, hogy milyen módon hangolja kedvezőbbre idősebb bajtársai véleményét. Emiatt egészen elszomorodott; unatkozni kezdett. Szerencséjére megpillantotta, hogy Wesselényi Miklós bőrkabátjának zsebéből néhány kisalakú, de vaskos bőrkötésű könyv kandikál ki. Egyszerre felvidult.

- Hihihi, hát te mivel tömted ki a zsebeidet? - fordult a báró felé.

Wesselényi komoran végignézett a kötekedőn.

- Nem gyereknek való dolgok ezek - válaszolt atyáskodó mosollyal, de ez a mosoly felért egy tettleges inzultus gorombaságával.

A kis gróf hirtelen megszeppent:

- Nono, nekem ötezer kötetből álló könyvtáram van.

- És ebből egyet már majdnem el is olvastál - tette hozzá Cserey őrnagy, de egyúttal apai melegséggel magához is ölelte. - Egyébként mind az ötezret megveheted, Miklós, mázsánként húsz forintjával.

István gróf komolyra fordította a dolgot:

- Mit olvasol, Miklós?

Wesselényi válasz helyett kezébe adta a tömzsi kis köteteket. Kleist, Horatius, Berzsenyi... István gróf sem a latin, sem a magyar szöveget nem értette. Érezte, hogy elpirul. Nem érti azt a két nyelvet, amelyet minden magyar nemes szinte már a bölcsőben megtanul. Wesselényi Miklós báró előtt ezt nem merte bevallani. Zavarba jött, és nem tudott mit szólni. Szerencsére Wesselényi fölemelkedett, és elbúcsúzott a társaságtól.

- Hova sietsz, Miklós? - kérdezte Cserey őrnagy csalódottan.

- Öreg barátommal van egy kis számadásom - mutatott a báró a vén csikós felé, s súlyos lépéseivel kidobogott a csárda ivójából.

Cserey őrnagy kikísérte. A három gróf egyedül maradt.

- Miféle ember ez? Miféle ember ez? - kérdezgette magától István gróf, aki nem tudta a báró egyéniségének nyomasztó súlya alól magát kiszabadítani.

Almássy gróf nem vette észre azt a megrendülést, amely István gróf lelkét fenekestől felkavarta. Ő a „miféle ember ez" kérdést egyszerűen kíváncsi, sőt kissé felülről jött, gyanakodó tudakolózásnak értette, és a maga minden rosszakaratot nélkülöző, de léha és cinikus hangján meg is felelt rá.

- Erdélyi ember. Nagyra van vele, hogy egyik őse Magyarország nádora volt. Voltál már Erdélyben?

- Nem!

- Nem árt, ha megnézed. Érdekes kis ország. Olyan, mint Franciaországban a Gascogne. Mulatságos emberek vannak ott, duhaj és nagyzoló legények, kissé korlátoltak, dühös protestánsok, és különb magyaroknak tartják magukat a magyaroknál. Nem szeretem őket!

- Gazdagok?

- Erdélyi fogalmakhoz mérten. Azt hiszem, te a leggazdagabbat is kifizetheted a mellény-zsebedből. Tiszta, keveretlen főnemesi vér alig van köztük. Az erdélyi mágnás összevissza házasodik bocskoros nemesekkel, de amint kancellárrá vagy főudvarmesterré neveznek ki egy-egy Bethlent, Keményt, Telekit, Bánffyt vagy Hallert, az aztán már nagyon szégyelli a szegény rokonságot.

- Parlagi és műveletlen nép?

- Többnyire. Van ugyan közöttük néhány família, amely a külföldet járta - protestáns német egyetemeket -, például a Telekiek fene művelt embereknek tartják magukat. De a lóhoz értenek, annyi kétségtelen. Ez a Wesselényi is remek egy figura.

- Hol lakik?

- Zsibón.

- Hol van az?

- Közel a határhoz a Szamos völgyében, egy hegyoldalban, amely nevét II. Rákóczi Ferenctől kapta. Meg kell adni, gyönyörű tájék.

18

István gróf képzeletét napokon keresztül csak az erdélyi báró alakja foglalkoztatta. Tizenhét esztendős kora óta sok mindenfelé járt, sok mindenféle embert látott, de ilyet még soha. Szüntelenül maga előtt látta a magas termetű, oroszlánhangú, nehézkes járású, rettenetes magyart; széles válla, szinte ijesztően domború mellkasa, rövid, tömör és izmoktól dagadó nyaka, hátraszegett feje, rengeteg karja olyan volt, aminőket csak Olaszországban a dór korszakból való görög szobrokon látott. Vastag volt ez az ember, fiatal kora ellenére, szélesebb, mint kellene, de látszott rajta, hogy semmi háj sincs rajta, csak a félelmetesen duzzadó izomkötegek vastagítják, mint a gladiátorokat. Boltozatos homloka is az antik istenekéhez volt hasonló. Figyelő tigrisszemével, ziháló lélegzetével, vörös arcszínével, hullámosra sütött gesztenyeszín hajával, mint egy darab gránitból faragott titán, nem volt éppen főúri szalonokba való finom arszlánfigura, inkább falusi dandynek vagy duhaj kurtanemesnek látszott, csak mozdulataiban megnyilatkozó méltóságos nyugalma és hallgatag büszkesége árulta el rajta az arisztokratát.

István gróf nagyon sajnálta, hogy olyan rövid időre szólt a találkozásuk. A báró már aznap elhagyta Debrecent, és Cserey őrnagy majdnem megsiratta őt a búcsúzáskor. Ezek az erdélyiek, úgy látszik, jobban szeretik egymást, mint ahogy szeretni tudják mágnástársaikat a Bécsben élő dunántúli grófok. István gróf majd minden estéjét Cserey őrnaggyal a Bika szállóban levő lakásán töltötte. Az őrnagy kifogyhatatlan volt Wesselényi magasztalásában.

- Hány éves a báró? - kérdezte kíváncsian István, s amikor megtudta, hogy nála öt esztendővel fiatalabb, de Erdély közéletében már vezérszerepet játszik, kissé megirigyelte.

- És amellett, azt hiszem, a bécsi császár összes tartományaiban nincsen hozzá fogható lovas és céllövő - dicsekedett szinte apai büszkeséggel az őrnagy.

- Nono - mosolygott István gróf -, ti, erdélyiek, úgy látom, túlságosan nagyra tartjátok egymást.

Az őrnagy tovább lelkendezett:

- Jóformán előbb tanult meg lovagolni, mint járni.

- Talán már a bölcsőben is vadlovakat szelídített? - tréfálkozott István gróf.

- A bölcsőben még nem, de hatesztendős korában már igen. Kedves Stefferl, ha majd jobban megismered az erdélyi magyart, te is elismered, hogy vannak még mesebeli óriások, mitológiai alakok, kentaurok és csodálatos lények, Orlando Furiosók, Lancelot lovagok, sárkányölő Siegfriedek, vagy amit akarsz. Nem hiszed? Ha egyszer eljössz velem Zsibóra, magad is megösmered ezeket a furcsa hősöket.

- Beszélj Wesselényiről.

- Hát igen. Hatesztendős tömzsi kis kölyök volt, amikor apjával - azt is Miklósnak hívták - az udvaron sétált. Éppen egy megveszekedett, zabolátlan csődört hoztak az udvarra az öreg báró elé. A remek állatot, amelyen még alig ült ember, a gyerek szájtátva bámulta. Bámulta, de ösztönszerűleg vissza is húzódott, s bevallotta, hogy bizony ő fél. Ez kellett csak az öreg Miklósnak! Egy Wesselényi, aki fél! Elborult az agya, jobb karjával megragadta a kisfiú ködmönét, nyakánál fogva felemelte, és a ló hátára dobta. Anyja, Cserey Ilona néném a kastély tornácáról látta a vad jelenetet. Felugrott, hogy gyermekét kitépje az apa kezéből, de a ló az alatt már bősz irammal vágtatott árkon-bokron keresztül, ki a szabadba, az úttalan mezőre. Ilona - szeretném, ha megismernéd, Stefferl, nem azért mondom, mert a nagynéném, de testben és lélekben az ég angyalaihoz hasonlatos asszony - sikoltozva rohant vissza a

kastélyba, szobájában levetette magát a kerevetre, és fejét a párnák közé dugta, hogy zokogását, elfojtsa, és erőt gyűjtsön arra, ha hírül hozzák a katasztrófát. Órák teltek el így, a megvadult állat beszáguldozta a határt, a kis kölyök úgy ült a hátán, mintha hozzá volna nőve, s addig hajszolta, míg félholtra kínozva, remegő lábakkal, habtól elborítva, megjuhászodva vissza nem hozta a kastély udvarára. Elhiszed, Stefferl?

István gróf, mialatt az őrnagy beszélt, maga is szinte reszketett a félelemtől és felháborodástól.

- Miféle apa, miféle szörnyeteg volt a te öreg Wesselényid? - csattant fel dühösen, mert Andorkára, Pál és Karolina fiára gondolt, aki most körülbelül éppen annyi idős, mint volt a kis Miklós, amikor ezt a szörnyű, kegyetlen próbát kiállotta. - Nem szeretem az ilyen vadállatokat.

Cserey őrnagy szomorúan vonta össze szőke, kuszált szemöldökét.

- Ha ismerted volna az öreget, nem vadállatokhoz, hanem spártai hősökhöz hasonlítanád.

István gróf most már az apára is kíváncsi volt, és egész este a Wesselényiekről beszélgettek. Még az előttük álló finom champagne-i borokról is megfeledkeztek, amelyeket István gróf, fényűző szokása szerint, mindenüvé magával hordott. Amit az öreg báróról hallott, az egy középkori barbár várúr s egy gyengédlelkű keresztes lovag arcképét rajzolta a képzelete elé. Az öreg Wesselényi Miklós is a hadseregben szolgált, és II. József császár alatt felvitte a kapitányságig. Olyan katona, olyan ember és olyan magyar volt, hogy híre szétterjedt az egész Monarchiában. A császár is legendákat hallott róla, s amikor Erdélyben járt, Wesselényi édesanyja után tudakozódott. Meglátogatta, és levelet kért tőle, hogy azt elviszi a fiúnak Galíciába. Ki tudja, milyen karriert csinált volna, ha éppen úgy hozzá tud simulni a császárhoz, mint amennyire a császár elhalmozta őt kegyeivel. De ő semmiféle emberi, császári és isteni hatalomhoz nem tudott hozzászelídülni. Feleséget is úgy szerzett magának, mint egy középkori rablólovag. Elragadta és megszöktette a nagyszebeni apácakolostor egyik növendékét, s elvitte magával Galíciába a garnizonba. A mézeshetek alatt jelent meg a császári parancs, hogy a tiszteknek Galíciában nem szabad maguknál tartani a feleségüket. És Wesselényi, aki fizetését állandóan egy ágrólszakadt tiszttársának adta, legényeinek pedig a maga költségén varratott finom egyenruhát és zsoldjukat a sajátjából megkétszerezte, ez a lángeszű katona, ez a marcona hős, ez a duhaj, tivornyás és zabolátlan barbár nem tudott a felesége nélkül élni, s kedvéért faképnél hagyta a katonaságot. Igaz, hogy ezenkívül volt rá más oka is. Egyszer, amikor szabadságra hazament, és látta, hogy II. József, elcsapván az alkotmányos főispánokat, adminisztrátorokkal kormányozza Erdélyt, meggondolatlan dühében csúnyán megcsúfolta a császár emberét. Fejébe vette, és az adminisztrátorral rizsporoztatta s fodoríttatta fürtökbe a haját, mert a szerencsétlen császári beamter gyermekkorában a becsületes fodrászmesterséget tanulta ki.

Hát ilyen ember volt öreg Wesselényi Miklós, aki lemondván rangjáról, otthon a zsibói kastélyban, mint veszett oroszlán dúlt-fúlt, és napokig tartó vadászatokban, hajmeresztő orgiákban és vérfagyasztó lovas bravúrokban tombolta ki magát. Felesége, vendégei, háznépe állandóan halálfélelmekben remegtek a gladiátori erkölcsök árnyékában, de maga a gladiátor naplemente után órákig hegedült és fuvolázgatott - mind a két hangszernek nagy művésze volt -, vagy Horatiust és Voltaire-t olvasgatta. Fuvola, hegedű, Horatius és Voltaire azonban nem gátolta abban, hogy egy nap, valami lóvásárlás miatt feldühödve, középkori módra, formális hadüzenet után, fegyveres sereggel, ágyúkkal és ostromgépekkel hadat indítson az aulikus Haller gróf gorbói vára ellen. A várat bevette, a védőket foglyul ejtette, s aztán a vitéz ellenállás felett meghatódva, keblére ölelte a várkapitányt, és kész volt minden kárt bőkezűen megtéríteni. Közben a Szamos völgyében, közel Magyarország határához, Erdély álmatag,

öreg hegyormai között, a zsibói kastély széles homlokzata, csillogó kupolája és csipkézett bástyaormai körül feltámadt a lovagi középkor minden színes és vad romantikája. Szilaj lovak patkói verték fel a csendet, vadászkürtök harsogtak a szomszédos erdőkben, az udvaron felfegyverzett cselédek gyakorlatoztak, mintha a török vagy a német vagy az egész világ ellen mozgósítanának. A rozsdás családi ágyúkat felhúzták az oromzatokra, és a felvonóhidak mellett jobbra-balra mozsarak álltak őrt.

Különc angolok, világjáró francia főurak azért keresték fel Erdélyt, hogy megnézzék a Wesselényi-ménest, és megbámulják a gazda lovasművészetét. A báró pedig alaposan megtréfálta őket. Olyan vad kocsikázásokat rendezett számukra árkon-bokron, patakok medrén, dombokon, csalitokon, vízmosásokon át a Szamos mély partjai felé, hogy a legflegmatikusabb lordnak is megállott a szíve dobogása. Este pedig Horatiusról és Shakespeare-ről vitatkozott velük, vagy kamarazenét játszott, ha netalán azok értettek a muzsikáláshoz.

Nem sokáig tartottak ezek a vidám napok. A császár is megtudta a gorbói hadjáratot, s végre is nem tűrhette ezt a barbár anakronizmust. A Monarchia legjobb lovas kapitányát, akinek egykor maga vitt levelet az édesanyjától, bezáratta a kufsteini várba. Nyolc esztendőt töltött a börtönben, s mikor kiszabadult, sírva borult legkedvesebb lova, az arab Philosoph nyakába - íme, mindjárt megismert engem, mint Odüsszeuszt az ő hű kutyája -, s mielőtt feleségét s fiát megcsókolta volna, vágtában körülnyargalta a zsibói határt.

Ilyen ember volt az öreg Wesselényi Miklós, és István gróf elképedve kérdezte magától, hogy Úristen, milyen lehet a fia egy ilyen embernek, aki annak idején éppúgy lehetett volna kocsihajtó a római Circus Maximusban, mint hadvezér, akit a légiók Caesar Augustussá választanak, és lehetett volna Bayard-lovag vagy Götz von Berlichingen - s egy olyan anyának, aki egyesítette magában az antik Pénelopé s a Racine-hősnők minden gyengéd és szomorú báját. István gróf sejtette, hogy nyilván mind a két szülőtől örökölte azt, ami bennök emberfeletti.

Éjfél felé járt az idő, amikor felizgatva, kigyúlt fantáziával, kielégülésre szomjúhozva nekiestek a rajnai boroknak, és vad ivásba fogtak. Cserey őrnagy hosszú, szőke szempillái minduntalan majd leragadtak a lovaglás, lelkendezés és italozás nehéz mámorától, István gróf pedig percről percre élénkebb és izgatottabb lett. A Wesselényiekkel egy új világ tárult elébe, amelyről eddig sejtelme sem volt. Miféle föld ez? Miféle emberek laknak ezen a földön? Miféle titokzatos anyag, iszapos sárarany, micsoda gyémántmező, szűz és fölfedezetlen kincsesbánya? - nem, ez a nemzet nem öreg, ez a nép nem halt meg, ebből a földből óriások nőnek ki, fiatalok és halhatatlanok, ennél szebb ég, föld, ember és állat nincs a kerek világon sehol. Ezen a földön vannak még csodák, itt egy tiszta lelkű ember, ha lemond az udvar sorvasztó légköréről, címekről, rangokról, bécsi szalonok buja atmoszférájáról, csodákat teremthet, összeterelheti ezt az egész magyar nyájat, és tehet vele, amit kénye-kedve, esze-szíve diktál.

Wesselényi Miklós... - ezt a nevet olyan szerelmesen mondogatta magában, mint egykor Karolina vagy Gabriella vagy Selina nevét. Nem tudott egy pillanatra sem kiszabadulni az igézete alól. Szinte szégyellte magát, és mentegetődzött:

- Pajtás, én tökrészeg vagyok.

Cserey, aki közben elbóbiskolt, szép kék szemét kinyitotta és István gróf arcába nézett:

- Inkább azt hiszem, most kezdesz kijózanodni.

- Miből?

- A bécsi részegségből. Te István! Ha te akarnád...

- Mit?

- Ha te megengednéd...

- Mit engedjek meg?

- Ha te Wesselényi Miklóst a szívedbe fogadnád, ha te ráhallgatnál, ha te magad mellé vennéd... tudod, hogy ki az a Wesselényi Miklós?

- Még csak kevéssé ismerem.

- Na látod, még csak kevéssé ismered. De meg kell ismerned egészen, mert Wesselényi Miklós... az én Miklós öcsém... öreg Wesselényi és Cserey Ilona fia... hát ez a Wesselényi Miklós önmagában is az egész magyar nemzet...

A szálló ivójából cigányzene és duhaj mulatozás lármája hangzott át. Cserey őrnagy asszonyos, szelíd szeme fölcsillant:

- Nem volna kedved mulatni, Stefferl?

- Szívesen, pajtás, igyunk a te Wesselényid egészségére.

Átmentek a szálló ivójába, ahol Simonyi ezredes és néhány tiszt veszett ujjongással húzatta magának az öreg Boka cigányprímással. István gróf, aki eddig szolgálaton kívül csak kénytelen-kelletlen állt szóba az ezredessel, most egyszerre megmagyarázhatatlan örömet érzett, amikor megpillantotta. Az sem bántotta, hogy az ezredes széles öleléssel vonta a keblére, és részeg elérzékenyedésében arcára jobbról-balról borgőzös csókot cuppantott. Szíve tele volt Wesselényivel, a magyar virtussal, a groteszk hősiesség csodálatával, és most Simonyi bárót is valami bizarr magyar mitológiai alaknak látta. Tetszett neki a falusi kocsma hangulata, az üvöltöző társaság, a dorbézolás féktelensége, a cigánybanda furcsa csoportképe, maga is vágyott valami férfias, duhaj kicsapongásra, és boldogan telepedett a tivornyázók közé. Az ezredes Bihari-nótákat parancsolt. István emlékezett arra, hogy a bécsi kongresszus alatt a leghíresebb cigányt maga is hallotta, s akkor azt írta naplójába, hogy Bihari őse bizonyára karmester volt Attila udvari zenekarában. A debreceni cigány szívesen húzta a Bihari-nótákat. István szívdobogva hallgatta azt a különös, izgató és szinte testi kéjt okozó ritmust, amely a hegedűk és sípok, a cimbalom és nagybőgő összhangzásában lüktetett. Valami büszke, férfias, harcos és daliás duhajság volt azokban a kétnegyedes taktusokban, a sírva vigadó vérmérséklet kicsapongó és bizarr szertelenségében... István gróf egyszerre látott kuruc tábortüzeket, főúri menyegzőket, udvari bálokat, ahol rokokó díszmagyarba öltözött, hajporos, copfos, sárga csizmás, sarkantyús, fiatal leventék táncoltak, valamint falusi kocsmákat, amelyekben bujdosó katonák, szegénylegények és parasztmenyecskék sáros csizmája döngette a földet. Látott lovasrohamokat és díszfelvonulásokat, látta Rákóczit, a börtönben szenvedő emigránsokat, a mohácsi csatát, a pogány magyarokat, a forradalmakat és Attila udvarát... a magyar tisztek kurjongtak, Simonyi óbester odaperdült a cigánybanda elé, és csuromvizesen, elkékült arccal, lihegve és csizmáját verdesve egyedül táncolt ez a Mária Terézia-rendes, arannyal elborított ruhájú részeg magyar szatír. István gróf is érezte, hogy a bor, pezsgő és pálinka elvette az eszét. Maga is szeretett volna táncra kerekedni, nagy, felségsértő, istenkáromló szavakat kurjongatni; halántékán a vér egy ütemben lüktetett a verbunkos kétnegyedes taktusával, sírni és nevetni tudott volna örömében és elkeseredésében - ez a részegség egészen más volt, mint életének bármelyik alkoholos és érzéki mámorossága. Most úgy érezte, mintha valami isteni csoda folytán Wesselényi Miklóssá változott volna, és Erdélyt, Debrecent, a Hortobágyot, az Alföldet, a Dunát, széles Magyarországot magában hordozná, és a szíve könnyekbe olvadva patakzanék... Ivott és ivott, és egyszerre minden ok nélkül elkezdett nevetni. Aztán eszébe jutott, hogy Clam-Martinitz gróf, a szegletes arcú,

sápadt, kopaszodó őrnagy, aki mindig úgy jár-kél, mintha aktákat hordozna a hóna alatt, eljegyezte a kis durcás Selt... és ő soha életében nem fog megházasodni, de nincs is ideje ilyen érzelgős semmiségekre, mert őrá a császár s egy kis beteg ország vár... magyarok, jobbágyok... az öreg Ferenc gróf, az édesapja... te főúr vagy, kedves barátom, a ház reménye, gróf Széchenyi István... de Karolina milyen ijedten nézett rá ott az apja betegszobájában, milyen tágra meredt, ibolyaszínű szemmel... ó, a Karolina szeme!...

Az öreg Boka cigány talán megérezte, hogy itt egy huszár kapitány szívében borzasztó viharok dúlnak, vagy csak meglátta a vonagló arc alatt szenvedő fiatal lelket... ki ez a kapitány? Széchenyi István gróf? Még sohasem látta... macskaügyes lépésekkel odaóvakodott, és a fülébe húzott valami ismeretlen, sejtelmes, érzéki melódiát.

- Micsoda dallam ez? - kérdezte István gróf hangosan.

Az ezredes torkaszakadtából énekelni kezdett, és szeméből ezalatt szakadatlanul csorogtak a könnyek.

Csak olyan már a világ,
Kinek szoros, kinek tág;
Lám, énnekem a világ
Se nem szoros, se nem tág.

István gróf keserűen elmosolyodott.

Milyen együgyű kis dalocska!... Micsoda betyár vagy vándorpoéta, öreg paraszt vagy két kapitulációs katona jöhetett rá erre a bölcsességre?... Ki lehetett az a boldog ember, aki úgy érezte, hogy neki a világ sem nem szoros, sem nem tág... aki már megbékült a világgal, elhelyezkedett benne, s látta, hogy szépen belefér a világi rendbe, amelyet éppenséggel mintha a testére szabtak volna... vagy talán a testét csonkították, nyújtották, faragták hozzá az örök rend koporsójához? Micsoda belső csend telepedett annak a lelkére, aki olyan mély rezignációval fér meg a bőrében... hej, Széchenyi Stefferl, neked pedig rettenetes szoros ez a magyar világ, te megfulladsz benne, hacsak szét nem feszíted a magyar koporsót...

István gróf azon kapta magát, hogy ő is oly magyaros részegséggel sír, mint a paraszt Simonyi óbester, a faragatlan hős, az otromba lovas félisten... mint ahogy sírt, üvöltött és bőgött az a másik esetlen vén fickó, Konsztantyin Pavlovics nagyherceg, az orosz trónörökös a balalajka együgyű zenéjén... hát van mégis valami, ami herceggel és paraszttal, gróf Széchenyi Istvánnal és Boka Károly cigányprímással közös, van egy titokzatos faji vagy nemzeti érzés, amely még a szerelemnél is édesebb és több?

Most úgy érezte, hogy jól van minden úgy, ahogy van, minden rendbe jön szépen, eljön az idő, amikor nem lesz a világ se nem szoros, se nem tág... jól van... az élet olyan édes és szép, a szerelem olyan nagy áldás, mindegy, akármilyen nagy áron is, de meg kell venni a boldogságot, mert olyan jó élni... Nincs jelen, nincs múlt, csak jövendő van, gyönyörű jövendő - és azért érdemes élni, hogy halála óráján az ember... hogy halálom óráján elmondhassam: íme, itt van egy fiatalember, aki általam szerencsésebb lett, semmint nélkülem lett volna. És odahajolt Almássy gróf segédtiszt füléhez, és belesúgta:

- Nem látod, ott van a „fiatalember”, aki általam szerencsésebb lett...

Aztán elhallgatott. Ráborult a karjára, és sírt. Andorkára gondolt, Pál és Karolina fiára, aki most nyolcéves. Apátiban játszik, és olyan ember szeretne lenni, mint Stifa bácsi. Hát már Andorka kedvéért is ki kell tenni magáért Stifa bácsinak, aki meg olyan szeretne lenni, mint Wesselényi Miklós...

- Tudod, pajtás - dadogta Cserey őrnagynak, aki teljesen elázva, üveges szemekkel bámult maga elé, és zsebkendőjével a szája szélén kicsorduló nyálát törölgette -, tudod, pajtás, Andorkát nem szabad becsapni... Andorka... Andorka...

- Ki az?

- Ki az? Hát az a fiatalember!

És görcsösen kacagott, majd együtt énekelt Simonyi ezredessel:

Csak olyan már a világ.
Kinek szoros...

Ennél a szónál szeme a bal keze kisujjára tévedt, amelyen Karolina kis emlékgyűrűjét viselte. A gyűrű nem volt ott. Mi ez? Káprázik a szeme? Megtapogatta minden ujját, a másik kezén is, gyermekes rémülettel és szívszorongással. A cigány a Rákóczi-nótába fogott, mert Simonyi ezredes felállt, és búcsúzkodni kezdett. Marasztalták.

- Hány óra? - kérdezte vérben forgó szemmel az ezredes.

- Tizenegy óra, ezredes úr - felelt egyszerre tizenöt hang.

Almássy gróf odasúgta Istvánnak:

- Az öreg megy a szeretőjéhez.

- Hányadika van? - kérdezte tovább az ezredes, mert látta, hogy a tisztikar összemosolyog, és zavarában úgy tett, mintha a dátum valami fontos elintéznivalót jelentene.

- Augusztus huszonkilencedike, ezredes úr - válaszolt a kórus.

- Tehát augusztus huszonkilenc, tizenegy óra - hebegte a kipirult, izzadt arcú ember, és elordította magát: - Akkor én megyek. Jó éjszakát, uraim.

- Jó éjszakát, ezredes úr, jó éjt, nyugodalmas jó éjszakát, szép, jó éjszakát, éjszakát, éjszakát - kiabáltak összevissza a mámoros tisztek, együgyű, gyermekes örömmel célozva az ezredes éjszakájára.

István gróf pedig a gyűrűt kereste. Úgy emlékezett, hogy néhány perccel előbb még az ujján látta. A gyűrű szoros is volt kissé, lehetetlen, hogy koccintgatás közben csak úgy lesodródott volna az ujjáról. Felállt, félrehúzta a széket, összevissza dobált mindent, átkutatta maga és szomszédai alatt a padlót, azután megkérte tiszttársait, hogy ők is keressék, a cigányoknak száz, ötszáz, majd ezer forintot ígért, ha előkerítik és visszaadják. Tűvé tették az egész termet, mindenkire átragadt István türelmetlensége, izgalma és kétségbeesése - a gyűrűt elnyelte a föld, a mulatság elromlott, a cigányok nem akartak játszani, mindenki a gyűrűt kereste, a teremben végül eszelős keresgélés támadt, még a padlódeszkákat is felfeszegették... István gróf végre kimerült a hajszában, káromkodott, felcsatolta a kardját, és hazaindult.

Útközben hozzá csatlakozott Károlyi György gróf, aki aznap vonult be az ezredéhez Bécsből Debrecenbe. A fiatal gróf bárgyú arccal lépegetett István gróf mellett, s mindenáron bécsi hírekkel akart kedveskedni neki.

- Tudod-e, hogy a vörös Zichy Károly...

- Újra megnősült - folytatta mogorván István gróf -, már tavaly ilyenkor megvolt az esküvő. Újabbat nem tudsz?

- Nem azt akarom mondani - védekezett a fiatal főhadnagy -, hanem hogy én is szerelmes voltam... azazhogy vagyok is...

- A kis Seilern Crescence-ba? Úgy hallom, csinos teremtés.

- Ismered?

- Azt hiszem, láttam már, de nem emlékszem rá...

A kis gróf csodálkozva csapta össze a kezét:

- A földkerekség legszebb asszonya... becsületemre, kapitány úr, a világ leggyönyörűbb... kapitány úr, én főbe lövöm magam.

István gróf a főhadnagy vállára csapott:

- Azt megteheted. De előbb meg kell ismerned Wesselényi Miklóst.

- Igenis, kapitány úr - tisztelgett a főhadnagy, és nagyot botlott a saját kardjában.

- Na, hát akkor adieu! - búcsúzott el tőle István gróf, és maga sem tudta, miért, de homlokon csókolta fiatal tiszttársát. - Fiam, látod, én is részeg vagyok, és majd szétvet a düh a gyűrű miatt. De mondhatom neked, az élet egyik fele abban telik el, hogy ostobaságot ostobaságra halmozunk, a másik fele pedig abban az erőlködésben, hogy ezeket az ostobaságokat jóvátegyük. Hogy nekünk a világ ne legyen se szoros, se tág...

S feleletet se várva elrohant a szállására.

19

A nap már lehanyatlott az ürményi dombok mögé, és hűvös szellő remegtette meg az útszéli nyárfák leveleit. Négylovas hintó kapaszkodott fel a domboldalra. Keserves kínnal dagasztották a lovak a sarat, amelybe a zöld-sárga batár néha a tengelyig süllyedt. Az elmúlt napokban felhőszakadás paskolta végig a vidéket, s tönkreverte a közeledő ősz minden melankolikus báját. A grófné egyedül ült a hintóban, fegyvertokok, bőrdobozok és úti málhák között, s térdét a nyirkos esti hideg ellen hatalmas tigrisbőr takaró védte, amelyet öccse, Clamvilliam Richard lord küldött neki indiai utazásából. A grófnén könnyű szürke utazó-köpeny volt, mókusprémmel szegett vízhatlan japán selyemszövetből, rózsákkal díszített széles karimás kalapja az álla alatt szalaggal megkötve, a nyakán indiai sál. A kalap, szalagok, felöltőgallér és sálak habkönnyű tömkelege sovány, elefántcsontszínű, szomorú arcát csaknem elfedte.

- Mikor érünk Ürménybe? - kérdezte a kocsist németül, s az tiszteletteljesen hátraszólt:

- Jó félóra múltán, méltóságos grófné. Még világossal odaérkezünk.

A grófné ugyan azt sem bánta volna, ha közben leereszkedik az est, mert ő, aki valamikor minden országúton keresztülfekvő jegenyeárnyékban, minden nyírfa fehér kérgében, minden susogó bokorban szellemeket látott, most már nem félt sem az élőktől, sem a halottaktól, a világon semmitől sem félt, mert már nem volt semmi vesztenivalója. A tájékon sem tudott mit nézni, jobbra-balra mindig egyforma piszkos, dagadt partok, iszapos pocsolyák, rothadt széna, varjú, pusztaság, szomorúság. Rettenetesen egyedül van az ember az ilyen záporverte, elhagyott tájon. Bezzeg másmilyen világ lehet most ott Irlandban, az ő hazájában, amelyet ugyan sohasem látott, de olyan sokat hallott róla öccsétől és írországi rokonaitól, hogy lassan-lassan már úgy képzelte, mintha maga is ismerné a mélabús dalok és a kék szemű asszonyok hazáját, a zöld Erint, a smaragdszigetet. Vagy talán ismeri is? Lehet. Hiszen életének első néhány esztendejét csakugyan ott töltötte, a dajkája ott hordozta karján egy nagy, sötétzöld

parkban, amelynek sárga homokos útjain később annyit futkározott öccsével és húgával, Sellel, ilyenkor augusztus végén, naplemente előtt. Mintha emlékeznék még a selyemfényű, zöld pázsitokra, a tengerpart festői kőszikláira, és hallana valami furcsa zúgást, habcsapkodást, epedő halászdalokat. Az is lehet, hogy csak a dajkája egyhangú énekét hallotta, amelyben minden benne volt: szellősuttogás, tengermoraj és egész Irland. De mindez csupán ködös visszaemlékezés, vagy a képzelet szülötte. Bizonyos csak az, hogy nem emlékszik sem simogatásra, sem csókra, amely más embert úgy el tud érzékenyíteni. Sem apai, sem anyai hangra nem emlékszik. És nem emlékszik, hogy valakinek azt mondhatta volna: anyám! Csodálatos dolog, hogy ez jut most eszébe, amikor testileg és lelkileg oly erős, mint talán még soha életében. Az ember a sors csapásai alatt megkeményedik, és akkor látja, hogy nem is olyan rossz egyedül lenni. Az egyedülvalóság nemcsak árvaságot jelent, de függetlenséget is, és a függetlenség roppant nagy erő. Nagy szerencsétlenség a szentimentalizmus, amely mindenféle kötelékkel bénítja a lélek szabad röptét. Ha valaki egyszer leszaggatta magáról ezeket a kötelékeket - családot, rokonokat, férjet, gyermeket, szerelmet, kegyeletet s az emberekkel való mindenféle szolidaritást -, akkor bús függetlenségében oly szabadon csapong, mint a kőszáli sas.

Négy évig szenvedett a szerelem és féltékenység, a vágy és kielégületlenség vergődésében. Nincs a szerelemnek olyan kínja, megaláztatása, kétségbeesése, amelyen át ne esett volna. Aztán kezdte észrevenni, hogy ez a szerelem mindenképpen reménytelen. Nemcsak azért, mert semmiféle tisztességes módot nem lehet találni, hogy István gróffal egyesülhessen, hanem azért is, mert a távolság, amely a maga szerelmét napról napra elviselhetetlenebbé, lángolóbbá, őrültebbé teszi, Istvánét mindjobban elszínteleníti, s végül egészen megsemmisíti. Négy évig volt beteg. Naponként fejszaggatások gyötörték, minduntalan szédült, sokszor fuldoklott, hol egészen megutálta az ételt, hol pedig falánkul behabzsolt mindent, de nyomban ki is hányta. Számtalanszor elájult, és órákig feküdt eszméletlenül. De nem ez volt a baj. Hanem az, hogy ezalatt senkinek oda nem hajthatta a vállára a fejét, senki előtt ki nem sírhatta magát, sőt lassanként mindenkitől elidegenedett, s évekig utálatos színjátékot kellett játszania, hogy a külvilág előtt letagadja szerencsétlenségét. Az ura teljesen elhidegült tőle. Kisgyermekét, Andorkát, akit annyira imádott, elkülönítették. Úgyszólván meg sem volt szabad érintenie. Évenként kétszer vagy háromszor látta, s akkor Stifa bácsiról beszélgettek, aki valahol Keleten, Franciaországban vagy Angliában utazik, és akit valami rejtelmes oknál fogva Andorkának szintén nem szabad látni soha. Csak minden karácsonykor jön tőle egy láda ajándék, és ilyenkor Andorka sírva követeli, hogy vigyék őt Stifa bácsihoz.

Keserves volt az út. A kocsis minduntalan leszállt a bakról, hogy a lovakat vezesse, mert a lovak itt-ott térdig süppedtek a sárba, s nagyokat csuppogott, ahogy lábukat a ragadós agyagból kihúzták. A jobbra-balra imbolygó kocsin megint úgy érezte, minthogyha tengeri betegség kerülgetné.

Ha nem volna olyan elviselhetetlen ez a gyomorémelygés, mindezen csak nevetni tudna. Bánná is ő, hogy mikor érkeznek Ürménybe, úgysem igen tudja, hogy mit keres ott Hunyadyéknál. Jóformán az egész életét úton és kocsin tölti, mintha nem is volna otthona, egyik kastélyból a másikba, Bécsbe vagy Badenbe, aztán Velencébe vagy Milánóba, a lombardiai síkságra extraposton vagy valamiféle egyéb vélocifère-en. Mindenütt bál, vadászat, férfiak szemtelen tolakodása, asszonyok gúnyos és rosszhiszemű célzásai... rettentő unalom... szinte üdítő élmény volt, amikor a lombardiai rizsföldeken banditák támadták meg a kocsiját, és mindenét elrabolták. Sajnos, szerelmét, bánatát és betegségét nem tudták elrabolni, ez megmaradt a lombard-velencei királyságban éppúgy, mint itt, Nyitra megyében, és sehol sem találkozott egy fiatal huszár kapitánnyal, akivel pedig égetően sürgős beszélnivalója volna... Ingerlékenységét és érzékenykedését az emberek lassanként kezdték megunni, és ő is unta az

emberek baromi nyugalmát, egészségét és lelketlenségét. Azonban egyszerre minden megváltozott, amikor végre mégis találkozott vele az öreg Széchényi Ferenc palotájában, s ott Stefferl az édesapjának megígérte, hogy megházasodik. Azóta nincsen semmi baja.

A kocsis, aki már megint hetykén ült a bakon, és jó köves útra érve, erős ügetésre szorította az angol-magyar keresztezésű nyurga, de izmos trapperokat, megnyugtatólag hátraszólt:

- Méltóságos grófné, tíz perc múlva a kastély előtt vagyunk.

És csakugyan már kibontakozott a falu szomorú, ügyefogyott képe az esti szürkületből. Alacsony, tömzsi torony körül ferde, púpos szalmatetők, nyárfák, kanyargós országút. A kastélyból semmi sem látszik, az ott van jobbra a sötét lombok között, erdőszélen.

Mindegy. Szinte kár, hogy vége van az útnak.

Nemsokára elérték a falut. Kutyák ugattak ki a házakból, néhány bámész paraszt megállt az árok mellett hajadonfőn, piszkos fehér gyolcsban, mezítláb, és dicsértesséket mondott az elrobogó kocsinak. A lovak is mintha megérezték volna, hogy nemsokára istállóba kerülnek, abrakot és italt kapnak, és lábukat szakértő szemek vizsgálgatják, tehát fejüket feltartva és orrlikaikból izgatottan fújva a párát, tánclépésekben ügettek a kastély feljárójához. Most már leszállt az est. A faluból idehallatszott az esti harangszó. A tárgyak körvonalai kezdtek elmosódni, mintha szürke köd feküdnék a Mária Terézia-kastélyra. A kastély azonban csodálatosan néma volt, és sötét. A kocsirobogás, amelynek hangjáról meg lehetett tudni, hogy előkelő vendég érkezik-e vagy csak valami gyorsparaszt, esetleg postakocsi, ki szokta csalni a feljáró elé a kastély személyzetét. Ilyenkor az emeleti ablakok is kinyílnak, fejek bukkannak ki, mert örülnek a vendégnek, és kíváncsian találgatják, hogy ki a látogató. Most egy lélek se mutatkozott sehol. A kocsi megállt. A lovak idegesen remegtek, fújtak és kapálóztak, a kocsis sértődötten dörmögött, csak a grófné ült egykedvűen, és maga elé nézett.

Sehol egyetlen teremtett lélek. A kocsis kurjantott egyet. Nagy keservesen kioldalgott a kastély mögül egy béresgyerek.

- Nincs itthon senki.

A grófné elmosolyodott. Úgy látszik, elkéstem - gondolta, és fennhangon kérdezte:

- Milyen nap van ma?

- Szerda van, kezét csókolom, méltóságos grófné.

- És hányadika?

A kocsis meghökkent:

- Honnan tudnám én azt?

Karolina számolgatni kezdett magában, s egyszerre mintha valaminek megörült volna, elkezdett nevetni:

- Hát természetesen. Ezt is elhibáztam. Ma szerda van, tehát augusztus huszonkilenc.

- Mikor mentek el az uraságok? - kérdezte bosszúsan a kocsis.

- Tegnap hajnalban - felelte a gyerek.

- Senki sincs itthon?

Nehéz volt a gyereket kivallatni. Lassanként azonban kiderült, hogy az öreg és fiatal Hunyady grófék a vendégekkel együtt, akik itt három napig agarásztak és lóversenyeztek, elutaztak Bécsbe, hosszabb tartózkodásra, és magukkal vitték az egész belső cselédséget is. Mindez

nem volt újság a grófné előtt, nagyon jól tudta, hogy a Hunyady család Badenben tölti a szeptembert. Nem történt semmi, csak éppen néhány nappal eltévesztette a dátumokat. Nem baj. Az éjszakát itt tölti, a lovakat megpihenteti, aztán holnap újra útnak indul. Az éjjel majd kieszeli, hova.

Az igáskocsisokon, tehenesasszonyokon, béreseken és béresasszonyokon kívül csak egy öreg komornyik maradt a kastélyban, mert néhány nappal előbb a parketten elcsúszott, kitörte a lábát, és jómagával majdnem tehetetlen. Mégis elővánszorgott valahogy az öreg, és Karolina számára kinyitott egy szobát, vacsorát adott, ágyat vetett, hogy annyira-mennyire kényelmessé tegye az éjszakai szállást.

A vendéget mindez inkább mulattatta, semhogy lehangolta volna. Talán jobb is - gondolta magában -, hogy nem találta itthon Hunyadyékat. Gabriellával, aki egyszer Stefferlt mindenáron el akarta tőle hódítani, most éppen nem volna nagy kedve találkozni. Az egészben csak az a baj, hogy megint nagyon fájni kezd a feje. Már egy jó órája fáj, csak nem akarta tudomásul venni. Most azonban szinte elviselhetetlen. Orvosságot kell bevennie, de amilyen szerencsétlen, az is megeshetett, hogy otthon felejtette. És már kutatni kezdett a táskájában fájdalomcsillapító és altató után.

- Megvan! - kiáltott fel diadallal, mert mostanában ez volt számára a legfontosabb. Nagyobb gyönyört már nem is tudott magának kívánni, mint aludni, aludni, egész az öntudatlanságig elkábulva, álom nélkül, halotti mozdulatlansággal aludni tíz-tizenkét órát egyfolytában. És aztán? Aztán reggel az ágyból felvánszorogni, jéghideg vízben megfürdeni, amitől teljesen felébred, új erőre kap, elszánt és kemény lesz, és valami erős testi fáradalom után kívánkozik. Tehát lóra kell ülni, kivágtatni az országútra, neki a mezőknek, árkon-bokron keresztül rókát kergetni vagy négy kemény szájú csikót összefogni s azokat hajszolni magas sandlauferről...

Megvacsorázott, de alig tudott valamit enni, annyira fájt a feje. Tehát lemosta magát, és készült lefeküdni. De előbb szép sorban a tükrös asztalra rakta toalettszereit és egész kis házipatikáját. Orvosságokat a nehéz légzés, főfájás, álmatlanság ellen. Aztán még egyet, ha netán görcsei támadnának. Az utóbbi időben bizonyos időszakokban elviselhetetlen görcsei vannak. Meg kellene vizsgáltatnia magát Bécsben, de ez a szándék mindig csak addig tart, amíg rendbe nem jön, s akkor borzad még a gondolattól is, hogy megint orvosokkal és kuruzslókkal kezdjen.

Éppen be akarta venni az altatóját, amikor hirtelen szédülni kezdett. Érezte, hogy most megint ájulás környékezi, a gyomra is émelyegni kezdett, nem tudta, hánynia kell-e, vagy pedig a tüdejéből felszakadt egy alvadt vércsomó... olyan érzése volt, mintha a vér felbugyborékolna, és ki akarna törni orrán-száján, még a fülén is, és a vércsomó a szíve alól jön. Fel akart állni, kiáltani akart, de sem mozdulni, sem szólni nem tudott, sőt egyszerre minden rossz érzése megszűnt, végtelen nyugalmat, csendet, sőt valami testi és lelki kéjt érzett a tagjaiban... mintha Írország smaragdzöld partjait látná, tengerzúgást és habcsapkodást és epedő melódiákat hallana... Az utolsó öntudatos pillanat a gyönyör és rémület pillanata volt. Hirtelen eszébe, jutott, hogy most megszabadul minden szenvedésétől, de eszébe jutott Andorka is, és a szívéből olyan elemi erővel szakadt fel az anyai érzés, mint még soha életében. Nem, nem, nem akarok meghalni! - ez villant át az agyán - inkább egész életemen át szenvedek és ordítok a fájdalomtól, csak Andorkát ne kelljen elhagynom.

A mondatot már nem tudta végiggondolni, térdre bukott, aztán egész teste összecsuklott, féloldalt fordult, és elomlott a padlón.

Félóra múlva a komornyik beküldött hozzá egy béresleányt, hogy megkérdezze, nincs-e valakire vagy valamire szüksége a vetkőztetésnél. A béresleány benyitott az ajtón, elsikoltotta magát, és hanyatt-homlok rohant vissza a komornyikhoz. Útközben eszelősen sikongatott:

- Segítség! Meghalt! Emberek! Meghalt a grófné!

Az istállóból, baromfiólból és a szomszéd földekről asszonyok siettek a kastélyba, hogy lássák, mi történt. Nem ijedtek meg, csak a kíváncsiság csalta őket a vendégszoba felé. Érezték, hogy száz esztendő elmúlt, s még száz év jöhet, amíg a falu ilyen látványosság tanúja lehet.

- Meghalt - mondta az egyik -, el kellene hívni a papot. Ha már nem vehette fel a szentségeket, legalább imádkozzanak a lelke üdvösségéért.

- Milyen fiatal volt, még élhetett volna...

Az egyik elszaladt papért, s közben elképzelte, hogy milyen szép temetése lesz a grófnénak. De azért - tisztesség okáért - sírtak és jajveszékeltek. A vén komornyik, aki törött lábával szintén odavánszorgott, keresztet vetett magára, és imádkozni akart, de nem tudott egyébre gondolni, mint arra, hogy ilyen esetben mi az ő kötelessége. Rettenetes felelősség ez. Értesíteni kellene Széchényi Pál grófot, de egyúttal gazdáját, az öreg Hunyady grófot is... az egyik Apátiban, vagy talán Bécsben vagy Badenban van... az Isten tudja, hol vannak most ezek a grófok. Papért elszaladtak, ez rendjén van. De talán még az orvosnak is lehetne hasznát venni. Az öreg ember egészen megzavarodott. Elrémült arra a gondolatra, hogy most minden az ő találékonyságától és erélyétől függ... Egy élet, egy grófné élete... a gazdája vendégének az élete... Szentséges Isten, ebbe bele kell őrülni! Remegett az ajka, ide-oda kapkodott, rettenetesen fájni kezdett a lába. Nyilván elmozdultak a zsindelyek, amelyek között a csontok még nem egészen forradtak össze, mindjárt összeesik, tehetetlenségében ordítani kezdett:

- Hozzatok orvost! Menjetek papért! Lovas legény vágtasson Pozsonyba! Hívjátok el a faluból a borbélyt! Tegyétek az ágyra! Hol a bábaasszony? Vetkőztessétek le!...

Az asszonyok engedelmeskedtek. Ketten felemelték a földön heverő, finom, illatos kis testet, és rá akarták fektetni az ágyra. Ebben a pillanatban a grófné magához tért, kinyitotta szemét, az arca őrjöngő kifejezést öltött, és ellökte magától az asszonyokat.

- Mit akartok velem? - sikoltozta eszeveszett dühvel. - Megölnek!... Segítség!... Gyilkosok!... Ki innen, vén boszorkányok!

Az asszonyok arcáról lerítt a csalódás. A grófné nem halt meg, Ürményen nem lesz grófi temetés, és ők hiába ontották érte a könnyeiket. Szinte sértődötten elengedték, de az torkaszakadtából üvölteni kezdett:

- Hagyjatok magamra! Hol van a kocsim?... El akarok menni... - és a kocsis nevét üvöltözte - Johann, Johann, vén gazember, hol vagy? Miért nem fogtál be? Azt akarod, hogy itt megöljenek engem?

Az asszonyoknak erre felcsillant a szemük, majd furcsa, vonító hangon megint siránkozni kezdtek:

- Jaj, lelkem, grófném, magát megszállta az ördög, magának vége van, ó, édes Istenem, milyen szép, fiatal teremtés, milyen kár érte!

A grófné nekirohant a két asszonynak, s öklével az arcukba vágott.

- Undok boszorkányok! Takarodjatok!

A komornyik, aki halálsápadtan, egész testében remegve állott az ajtóban, segíteni akart a szerencsétlen grófnén, s ezért ráparancsolt az asszonyokra, hogy erőszakkal is fektessék az ágyba, vetkőztessék le, és csavarják a testét vizes ruhába. Így látta ezt katonakorában, amikor egyik bajtársa megőrült, és a felcser kezelésbe vette.

Ekkor már az egész szoba tele volt béresasszonyokkal és külső cselédekkel, akik közül néhányan elszaladtak vízért, a többi nekiesett a betegnek, és vetkőztetni kezdte. A grófné rúgott, harapott, üvöltött, s az őrültek és a haláltól remegők rettenetes erejével percekig birkózott az izmos parasztasszonyokkal. Végül is győzött a túlerő, ledobták az ágyra, letépték róla a ruhát, és becsavarták vizes lepedőbe. Szegénykének most már minden ereje elfogyott, lángba borult arcáról lassan leszivárgott a vér, elsápadt, többé nem védekezett, behunyta a szemét, és újra elvesztette az öntudatát.

Csend lett. Az öreg komornyik kikergette a parasztasszonyokat, s törött lábát maga után húzva, néhány lépéssel közelebb ment az ágyhoz.

- Méltóságos grófné - suttogta halkan -, az isten szerelmére... méltóságos grófné, ne tessék ezt tenni.

Nem merte tovább folytatni. Még egy lépést tett a beteg felé. Fejét félrefordította, a szemét becsukta, a száját összeharapta, hogy összes érzékei közül csak a füle legyen működésben, és minden erejét megfeszítve figyelt, hogy hallja-e a grófné lélegzetét. Hallotta. A grófné hosszú, szaggatott lélegzetet vett, olyant, mint a hang nélkül síró gyermek szokott, aztán hosszú csend, majd megint a szaggatott, szepegő lélegzés, mindinkább hörögve, rettentő hosszú szünetekkel közben. Eközben az arca mindig sápadtabb lett, a lélegzése mindig ritkább s szaggatottabb... de egyszerre mintha elmosolyodnék - vagy csak a száját húzta félre? - a szeme kinyílik, és szomorúan néz az öreg komornyikra.

- Méltóságos grófné! - szakadt fel a vén szolga lelkéből a rémület és a szánalom jajkiáltása. De hirtelen elnémult, mert úgy vette észre, mintha a grófné valamit akarna mondani. - Méltóságos grófné, tessék parancsolni...

A beteg rettenetesen erőlködött. Arca eltorzult, és szeme kétségbeesett rimánkodással bámult a messzeségbe. Meg akart mozdulni, de csak a jobb kezét tudta kicsit felemelni, bal fele egészen megbénult. Fehér, vékony, hegyes ujjaival a paplant kapirgálta, majd a levegőbe nyúlt, mintha szállongó pihéket akarna elfogni. Közben állandóan reszketett az ajka, mintha beszélne, de hang nem jött ki, csak egy kevés nyál csorgott ki a szája szélén.

- Tessék parancsolni - könyörgött az inas, és fájó lábával nem bírta tovább, odarogyott az ágy elé, egészen közel Karolinához.

A beteg egy minden eddiginél hosszabb és szaggatottabb lélegzetet vett, s aztán vértelen ajkai közül leheletfinom, halk fejhangon, nagy kínnal megszólalt:

- Andorka... Stefferl...

Mosolygott, és elhallgatott. A komornyik várta, hogy mit akar mondani... de az nem szólt többet... a lélegzése is mintha abbanmaradt volna... a vénember szívdobogva várta, hogy mikor hall megint lélegzetet, és közben kétségbeesve pillantgatott hátra, hogy megjött-e már a pap vagy az érvágó, esetleg a bábaasszony, valami isteni vagy emberi segítség valahonnan. De nem jött sehonnan semmi, s az ajtó előtt a parasztasszonyok Johannak, a grófné kocsisának mindenfélét összevissza fecsegtek a szerencsétlenségről.

Az öreg komornyik majd megbolondult félelmében, tanácstalanságában és tehetetlenségében. Egész életében megszokta az engedelmeskedést, megszokta, hogy a grófok és grófnők azt teszik, amit akarnak, hogy ők nem olyan emberek, mint a többiek... és igaz, hogy egyszer azok is meghalnak, de nyilván csak akkor, amikor abba beleegyeznek.

Könyörgésre fogta tehát a dolgot:

- Méltóságos grófné, borzasztó dolog ez... Tessék nézni... nincs itthon a kegyelmes gróf és a kegyelmes grófné... Én nem tehetek semmit... Méltóságos grófné, ne tessék velem ilyent tenni.

A grófné mozdulatlanul feküdt az ágyban, vonásai kisimultak, mintha mosolyogna, vagy rajongva nézne a messzeségbe - ugyan kit láthat ott? -, a szája kinyílt, gyönyörű fogai kivillantak, egyet hörgött, egész rövidet, és aztán borzasztó csend. A tekintete mintha fennakadt volna valakin, szerelmesen nézett a messzeségbe, s aztán az ibolyaszín íriszt lassan bevonta valami túlvilági fátyol.

A vén szolga most már teljesen elveszítette az eszét, sírásra fakadt, és összetett kézzel könyörgött:

- Méltóságos grófné, ne tessék meghalni... ne tessék meghalni...

Ebben a pillanatban berontottak a szobába a pap, a jegyző, a felcser és egy fiatal gazdatiszt, akik mind együtt voltak a plébánián, s tarokkot játszottak, amikor a grófi cselédek megtalálták őket.

- Nyissák ki az ablakot! - kiáltott a küszöbről a felcser.

A szobába betódult a hűvös éjjeli levegő, amely tele volt a fonnyadó sarjú s a nyár végi rózsák fülledt szagával. Az éjszaka csendjét csak egy hazaigyekvő szekér zörgése zavarta, s távoli kutyaugatás a szekér nyomán. Az ablakon át éppen rá lehetett látni a fogyó holdra, amelyből már csak sarló alakú, keskeny ezüstcsík villant ki a felhők közül. A grófnő megjósolta, hogy együtt fogy el a holddal, és a következő újhold már nem találja őt az élők között. A szoba sarkában megszólalt egy tücsök. A felcser a vállát vonogatta, és a halott állát fehér csipkekendővel - amelyet a toalettszerek között az asztalon talált - felkötötte.

Mindenki letérdelt. A pap az ebédlőből behozatott két kandelábert, és a gyertyákat sorra mind meggyújtotta. Aztán a halottat megáldotta, és imádság közben kezébe helyezve a feszületet, az ujjait összekulcsolta.

A jegyző behívatta a grófné kocsisát, és megkérdezte a vendég nevét. A kocsis megmondta.

Aztán a törött lábú komornyikhoz fordult:

- Mikor halt meg a grófné?...

- Tíz perce lehet.

A jegyző zsebórát húzott ki a kabátja alól:

- Tehát pont tizenegykor.

És beírta a jegyzőkönyvbe: „Gróf Széchényi Pálné, Karolina grófnő meghalt ezernyolcszáz-húsz augusztus huszonkilencedikén, éjjel tizenegy órakor agyszélhűdés következtében. Élt huszonhat évet.” Aztán az urak felé fordult:

- Ma éjjel lovas legény viszi a jelentést az alispán úrhoz.

A pap befejezte az imádságot, mindenki hazament, és Karolinát egyedül hagyták a szobában. Az öreg komornyik leült az ajtó előtt a küszöbre, és sírt. Az istállóban Johann, a kocsis befogott, hogy lóhalálban visszahajtson Apátiba, s megvigye a hírt gazdájának, Széchényi Pál grófnak.

Az égen még egy pillanatra felcsillant a fogyó hold ezüstsarlója, s aztán az is beleolvadt a tovavonuló felhők gomolyagába. A halottas szoba sarkában a tücsök elhallgatott.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szivén a nemlét iszonya;
Szól újra: és ím lélek ül a szemben:
Rózsát az arcra élet színe fest;
Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
Munkálni, hatni, küzdni vágy a test.

ARANY JÁNOS

ELSŐ RÉSZ

1

A Szajna bal partján, a rue de Grenelle-en, a Saint-Germain egyik halk és ódon palotájában August Victor Vincent gróf tábornok képviselte I. Ferencet, Isten és a Szentszövetség kegyelméből Ausztria császárját s több királyi és hercegi korona felkent viselőjét. Az árnyas fák, szabályosra nyírt kertek és barnára avult kőpaloták sorában az osztrák nagykövetség nem állott barátok és fegyvertársak nélkül; ott volt a porosz és az orosz nagykövetség is, s azok fölött szintén Metternich rendszere: a rend, a mozdulatlanság és az örökkévalóságra berendezett legitimitás szelleme lebegett. Ebbe az utcába még nem tette be lábát sem a bonapartista, sem a köztársasági kísértet, amely a Waterlooi csata után tíz és Napóleon halála után négy esztendővel nemcsak Párizs külvárosaiban, hanem az egyetemek, a kaszárnyák, sőt a Palais Royal táján is felütötte fejét. A rue Grenelle palotáinak lakói nem akartak emlékezni sem a nagy forradalomra, sem a császári sasokra, s az osztrák nagykövetség feje, Vincent gróf még a királynál is royalistább volt. Ő a trónörökössel s a királyi hercegekkel tartott, akik alig várták, hogy XVIII. Lajos megtérjen őseihez, és átengedje helyét Artois grófjának. A derék öregúr aránylag előzékeny volt, és nem váratta sokáig a türelmetleneket. Szép csendesen meghalt, éppúgy, ahogyan élt, és holttestét Saint-Denis-ben teljes spanyol etikettel odatették ősei mellé. Az új király, valamint annak gyermekei és leányai a nyolc óra hosszat tartó temetési ünnep alatt elfáradtak, megéheztek, és ájuldoztak az unalomtól. Csak az öreg Vincent gróf könnyezett a meghatottságtól, mert ő mindig tudta, hogy mi a kötelessége a diplomáciai kar doyenjének.

Victor August Vincent lovassági tábornok olyan generális volt, aki sohasem vett részt egyetlen háborúban sem, és olyan nagykövet, aki a saját fejéből egyetlen jelentést sem írt a bécsi külügyminiszternek. De ő volt a legszebb ember az összes párizsi diplomaták között, és egész vagyonát arra áldozta, hogy méltóképpen képviselje császárját a világ fővárosában. Annyi rendjele volt, mint Wellingtonnak, habár nem ő nyerte meg a Waterlooi csatát, és semmiféle korzikaitól sem mentette meg Európát. Ebből is kitűnik, hogy az államférfiak nagyságát nem lehet a rendjeleik száma után mérni. Viszont a legnagyobb mértékben egyesített magában minden olyan tulajdonságot, amellyel például a Comédie Française színpadán egy nagykövetet el lehet játszani. Finom volt, tapintatos, elegáns és tehetségtelen. Gyönyörűen beszélt franciául, angolul, olaszul, sőt még németül is, noha gondolkodni a világ egyetlen nyelvén sem tudott. De nem is volt rá szükség. A világpolitika intézésében gondolkodott helyette Metternich, a francia udvarnál és a párizsi szalonokban követendő diplomatikus magatartás tekintetében pedig gondolkodott helyette a felesége, aki a Reuss hercegi családból származott, és royalista szellemben nemcsak az Artoisi grófot, az Angoulème-i és Berry hercegnőket, hanem még a saját férjét is felülmúlta. Estélyein Napóleon és XVIII. Lajos vezérkari főnökét, a dalmáciai herceget és feleségét egyszerűen csak mint monsieur és madame Soult-t jelentették be, mert Eleonora hercegasszony nem ismerte el, hogy Bonaparte tábornoknak joga lett volna valakit herceggé kinevezni.

Az osztrák követ felesége elégedetlen volt a francia közállapotokkal, és csak akkor derült fel, amikor a trónörökös és pártja legalább udvari etikettkérdésekben az öreg királyt is szélsőséges intézkedésekre tudta csábítani. Például, amikor Lajos Fülöp orléans-i herceg feleségével együtt a királyhoz járult, s a feleség előtt, mert az Mária Terézia császárnő unokája volt, a

fogadóterem ajtajának mind a két szárnyát kitárták, a férj orra előtt az egyik szárnyat sietve visszahajtották, és Lajos Fülöp csak úgy, a félig nyitott ajtón oldaloghatott be a trónterembe.

Eddig csak ilyen apró örömei voltak a hercegnőnek, most azonban Franciaország X. Károly koronázására készülődött, s ezzel úgy látszott, hogy minden elölről kezdődik, ami XVI. Lajos és Mária Antoinette alatt oly tragikus hirtelenséggel abbamaradt. Reuss Eleonóra hercegnő tíz esztendővel megfiatalodott, azaz negyvenöt évesre maszkírozta magát. Amióta kitűzték a koronázás napját, nemcsak minden szabad idejét, de még éjszakai álmait is a nagy ünnepre való előkészület foglalta el. A követség vezetését ez alkalomra teljesen átvette férjétől, s a tábornok nem is vonakodott, hogy azt átadja neki. Tudta, hogy a legjobb kézben van; ő ezalatt nyugodtan élt a whistnek, a champagne-i boroknak s a varieték névtelen táncosnőinek.

Felesége reggelenkint öltözködés közben fogadta a nagykövetet, hogy tájékoztassa őt a diplomáciai ügyiratokról. Különösen az a kérdés izgatta nagyon, hogy kit bíznak meg a császár képviseletével, és kik lesznek a rendkívüli követség tagjai. A titok február végén pattant ki egy emlékezetes reggelen, amikor a bécsi kurír meghozta Metternich rendelkezését. Ezt is a hercegnő olvasta el legelsőnek, és elégedetten közölte férjével, hogy a rendkívüli követség vezetője Esterházy Pál, a káprázatos pompájú és viharos életű Nickerl herceg fia lesz, akinek a fejedelmi vérből való Thurn-Taxis Teréz hercegnő a felesége. Ez rendben van. A császár képviselője mellett mint kamarás azonban ott szerepel egy gróf Széchenyi István nevű huszár kapitány is, akinek a párizsi nagykövetségnél még a hírét sem hallották soha.

A nagykövet felesége tehát különfutárt menesztett Bécsbe, hogy Sedlnitzky gróftól, a bécsi titkosrendőrség főnökétől hiteles adatokat szerezzen Esterházy herceg kísérőjéről.

A futár három hét múlva meghozta a kívánt adatokat.

A nagykövet felesége, aki fejedelmi címeit és előjogait, valamint udvartartásának szertartásait grófi férje mellett is fenntartotta, ezt a jelentést legbensőbb budoárjában, öltözködés közben olvasta el, miközben két-három komorna sürgött-forgott körülötte, hogy másfél óra hosszat tartó művészi munka után az öreg dámát ismét tíz esztendővel megfiatalítsák, és hajdan való szépségének romjaiból egy porcelánarcú, mosolygós, kacér és finom rokokó szobrot építsenek fel. A szertartás alatt ott ült a szoba sarkában Vincent tábornok is, és türelmesen várta, amíg felesége megteszi észrevételeit a fiatal Széchenyi grófra.

- Nos?

A hercegnő kissé felhúzta az egyik szemöldökét:

- Még nem tudom, hogy fogadhatjuk-e.

- Hm... - jegyezte meg szomorúan a nagykövet, mert nem szerette a komplikációkat, és irtózott attól, hogy jegyzékváltásba bocsátkozzék a bécsi főkancelláriával. Ezért összeszedte magát, és vakmerően folytatta a kérdezősködést. - Ön tehát, ma chère, nem tartja őt közénk valónak?

A hercegasszony nagyon furcsának találhatta a titkosrendőrség jelentését, mert érdemesnek tartotta, hogy azt felolvassa a nagykövetnek.

- Exzellenz s a többi, s a többi... nagybecsű érdeklődésére s a többi, s a többi... tehát a Széchényiek 1696-ban kapták a grófi koronát s a többi, s a többi... a most élő három testvér között István gróf huszár kapitány a legfiatalabb, s egyben a legkevésbé megbízható tagja a családnak. Legfőbb kifogás ellene, hogy szoros barátságra lépett egy Wesselényi Miklós nevű erdélyi báróval, aki viszont családjától örökölte lázadó szellemét, és hajlam szerint maga is valóságos forradalmár. Széchenyi István gróf a báróval való megismerkedés után nyomban

végigjárta az erdélyi mágnásokat, akiknek kilenctized része rebellis, kuruc, Rákóczi-fajzat. Hónapokig élt a körükben, s az alatt, amíg méneseiket tanulmányozta, beszívta lelkébe az erdélyi szellemet, amely a Monarchia egyik rákfenéje. A következő évben Wesselényi bárót felhozta magával Bécsbe, ahol a Jägerzeilen magának nagy fényűzéssel (angol fürdőszoba, kis angol gázgép, vízvezetékes mellékhelyiség) külön lakást rendezett be... kedves barátom, miféle fajankók szerkesztik Bécsben a rendőri jelentéseket?... Innen 1822-ben kettesben elindultak külföldi országokba, s Münchenen, Augsburgon, Ulmon, Stuttgarton, Strassburgon, Épernayn át Párizsba utaztak, ahol főleg angol főnemesek társaságában vagy húsz napot töltöttek. Érdekes, hogy nagypéntek napját La Trappe-ban, a néma barátok kolostorában töltötték, vagyis olyan helyen, amelyet katonatisztek kerülni szoktak. Gyanús. Ezután Angliába mentek, ahol viszont gyárak, kereskedelmi házak, bankok, ménesek, versenyistállók s az angol főnemesek vidéki birtokai érdekelték őket (gyanús érdeklődések), majd visszatérve Franciaországba, Lafitte bankár szalonjában bonapartista és republikánus bankárok, írók és politikusok között magukat istentelen és forradalmi eszmékkel mételyezték meg. (Úgy látszik, hogy a trappistáknál töltött éjszaka csak alibi volt.) Ősszel jöttek vissza Bécsbe, a farsangot Bécsben töltötték... kedves barátom, az isten szerelmére, hiszen ön alszik... nem szégyelli magát?... nos, tavasszal a báró hazament Erdélybe, Széchenyi gróf pedig Magyarország dunántúli részét járta be, alighanem azért, hogy a magyar politikai élettel megismerkedjék, és magának - ki tudja, mily célból - népszerűséget szerezzen. Ez az utazás azonban visszafelé sült el, mert a magyar táblabírák... - miféle néptörzs ez, drágám?... cigányok?... - mindjárt gondolhattam volna... a táblabírák előtt már csak anglomániája miatt is több ellenszenvet, mint rokonérzést tudott magának szerezni. Egyikük megjósolta, hogy a lóversenyek és angol falkavadászatok után majd a medvejátékok és kakasviadalok következnek, a vége pedig a tékozló és külföldet majmoló magyar főnemesek szokásos sorsa lesz: zárgondnokság és teljes tönkremenés. Drága barátom, maga megint egész éjjel kártyázott?... Nem? Hát akkor ajándékozzon meg a figyelmével... Széchenyi gróf egyébként kissé alacsony, vézna, sárga bőrű, bozontos szemöldökű, túlságosan domború homlokú és csontos arcú ember, a bőre, mintha gumiból volna, gyakran groteszk fintorra torzul, és ezzel hol ijesztővé, hol nevetségessé válik fiatal leánykák és tisztes korú hölgyek szemében. Mindamellett szerelmi kalandjairól, kicsapongásairól, könnyelműségéről, cinizmusáról és léhaságáról sokat lehetne beszélni...

A tábornok, aki a felolvasásnak már majdnem a második mondatánál elbóbiskolt, most érdeklődéssel ütötte fel a fejét:

- Szerelmi kalandok?

A hercegnő lesújtó pillantást vetett férjére, és folytatta:

- ...De jellemzésül elég lesz, ha megtudjuk, mint vélekednek róla a saját családjában. Ha a gróf, aki különben famíliájától meglehetősen elidegenedett, néha meglátogatja testvérnénjét, gróf Batthyány Miklósnét, a kegyes és istenfélő grófnő mindig megparancsolja a szobaleányoknak, sőt a kastélyban élő minden nőszemélynek, akinek csak félig-meddig tűrhető ábrázata van, hogy ne merje magát mutatni, amíg a vadlélek - így nevezi őt - a kastélyban időzik; mihelyt aztán onnan eltávozott, megkönnyebbülve keresztet vet magára, s hálát ad Istennek, hogy háza megszabadult a gonosz szellemtől. Másik nővére Zichy Ferdinándné, akit a kongresszus alatt az orosz cár beauté triviale-nak hívott, egyszer ezt írta valamelyik bécsi barátnőjének: „Ha Stefferl majd meghal, s amint óhajtom, a mennyország kapujához jut, Szent Péter bizonyára kissé megvárakoztatja őt, s ezalatt felkeresi Szent Orsolyát, hogy figyelmeztesse: rejtse el valahova a vezérlete alatt álló tizenegyezer szüzet, mert itt jön Széchenyi István gróf...” Beauté triviale! A grófnőnek a modora is kissé triviális... Nem gondolja, uram?

A tábornok arca boldog mosolyra szélesedett. - Ez aztán az ember! - gondolta magában, de fennhangon nem merte bevallani. Ehelyett a fejét csóválta:

- Hallatlan.

A hercegnő gúnyosan mosolygott:

- Hallatlan? Csakugyan? Én már hallottam ilyesmit. Sőt ismerek is nem egy, különben már érettebb korú és magas állásban levő... de hagyjuk... Nézzük csak tovább... Ha excellenciádat érdekelné... s a többi... s a többi... mérvadó körökben meglepően ellentétes vélemények vannak a fiatal grófról. Windischgraetz Lóry hercegnő például a rút és visszataszító férfiak közé sorozza, s emiatt tökéletesen alkalmatlannak tartja diplomáciai szolgálatra. Czernin grófnő szerint pedig nemcsak rút, hanem érdektelen és unalmas is, aki női társaságban hasznavehetetlen.

- Hopp! - kiáltott fel a nagykövet - Czernin grófnéről legutóbb Bécsben azt hallottam, hogy valamelyik fiatal Széchenyihez gyengéd szálak fűzik... Vajon nem éppen erről van szó?

- Lehet. Ez az ő dolga. Liechtenstein hercegnét azonban, remélem, csak nem gyanúsítja?

- Ó...

- Nos, ahogy itt írják, a hercegné egyszerűen nem tartja normális embernek; leánya, Henriette pedig - akinek a kezét a gróf több ízben megkérte - családi körben úgy nyilatkozott róla, hogy valóságos paprikajancsi, és mindig nevetnie kell, ha megpillantja. És csakugyan kell, hogy legyen rajta valami komikus, mert ez a véleménye báró Schillsonnénak is, sőt unokahúga, Széchényi Mária grófnő, aki rendkívül eszes és gúnyos teremtés, szintén sokat mulat bátyja különcségein és eredetiségén. Lényében van valami - néha önkéntelen, néha tettetett - bohóckodás, ami miatt sokan komédiásnak tartják. Ez a komédiázás olykor szikrázó szellemességben, máskor csak tapintatlanságban és indiszkrécióban nyilvánul. Szereti embertársai gyengéit nevetségessé tenni, viszont a legenyhébb kritikát sem bírja el, mert hiú és becsvágyó. Egyik legjobb barátjának, Esterházy Vince gróf feleségének, Liechtenstein Zsófia hercegnőnek is az a véleménye, hogy az asszonyok jól teszik, ha őrizkednek tőle, mert állhatatlan, és nem tud titkot tartani.

A hercegnő itt egy pillanatra megállott.

- Ez baj - mondta önkéntelenül, s szemöldökeit összehúzta.

- Baj - bólintott udvariasan a tábornok, és ismét ásítozni kezdett.

- Draskovich Györgyné meg is mondta neki - olvasta tovább a hercegasszony -, hogy ne számítson soha az emberek szeretetére, mert ő sem szeret senkit, minden mély érzésre képtelen, és alapjában véve nem jó ember. Nimztsch grófné pedig egyszer a szemébe vágta: Vannak pillanatok, amikor ön olyan hatást tesz rám, mintha az ördög lakoznék önben.

- Vagy úgy? - nyomott el egy roppant ásítást a nagykövet. - Akkor megvan a magyarázata a sikereinek.

- Rendkívüli ember lehet, azt meg kell adni - jegyezte meg elgondolkodva a hercegasszony. - Lássuk csak, mit mondanak róla a barátai. Igen, most a férfiak véleménye következik... Esterházy Vince gróf valósággal lángeszű embernek tartja, de félti, hogy minden zsenialitása kárba vész, mert állhatatlan, következetlen, befolyásolható, ingerlékeny és érzékenykedő. Báró Brudern József mindig ösztönzi, hogy lépjen a diplomáciai pályára, mert villámgyors észjárása, színlelőképessége, ravaszsága és roppant műveltsége a legnagyobb feladatok megoldására képesítik... (Ejnye, mily hízelgő véleménye van a bárónak a diplomatákról!...) Maga

Metternich herceg is igen eszes és kedves embernek tartja, de egyúttal kicsit hóbortosnak is. Hohenzollern Paulina hercegnő szerint eszével és képességeivel a legnagyobb szerepet játszhatná a Monarchiában, ha elég megfontoltságra és komolyságra tudna szert tenni.

A nagykövet ismét felvetette a kérdést:

- Nos?

A hercegnő egy másik levél felé nyúlt.

- Előbb majd elolvasom ezt a levelet, amelyet a Monarchia legokosabb asszonya írt a Széchenyi-ügyben.

A tábornok felsóhajtott. Már tudta, hogy kiről van szó.

- Az özvegy Lichnovszky hercegné? - kérdezte teljesen lesújtva, s mint aki elháríthatatlan veszedelem közeledésére lemond a védekezésről, reszkető, fehér kezével elővette arany burnótszelencéjét, amelyet XVIII. Lajos királytól kapott ajándékba, egy csipetnyit felszippantott a legfinomabb havannai dohányporból, hármat vagy négyet tüsszentett, s aztán látható kedvteléssel gyönyörködött az egyik sötét szemű délfrancia komorna kissé túlérett idomaiban. A hercegnő úgy tett, mintha ezt nem venné észre - íme, itt is egy beauté triviale és egy triviális ízlésű férfiú -, és hangosan olvasta herceg Lichnovszky Károlyné, az elképzelhető legfelső bírói szék ítéletét.

- ...Édes Eleonórám... s a többi... s a többi... ejnye, de átkozott írása van a drága Christianenak... a középső Széchényi fiú - mint ahogy tán tudod, egyik nevelt leányomat, Karolinát vette feleségül, aki néhány évi házasság után beleszeretett sógorába, a legkisebbik Széchenyibe, és áldozatává lett ennek a Pelopidák vétkéhez hasonló, bűnös gerjedelemnek... Hogy mi az a Pelopidák vétke?... Ön kedves barátom, sohasem olvasta Szophoklész tragédiáit?... No, nem is önnek való. Szegény Karolina olyan rejtelmes körülmények között halt meg, hogy családja felboncoltatta. Megállapították, hogy agyvérzés ölte meg, de emellett súlyos méhbaja is volt szegénykének.

A tábornok egy pillanatra megfeledkezett a komornáról, és ijedten leste felesége arcvonásait. Érezte, hogy itt valamit mondania kell.

- Furcsa történet. Furcsa történetei vannak Lichnovszky barátom özvegyének.

Ezután hátradőlt, egyik szemét behunyta, a másikkal kíváncsian leste a komorna mozdulatait.

Eleonora hercegasszony pedig a levelet tovább olvasta.

- ...A fiatal Széchenyi nyomában egyébként pusztulás és kétségbeesés jár mindenütt. Nem beszélek számtalan aljas viszonyáról, csak a szegény Saurau Zénó gróf feleségét, Gabriellát idézem emlékezetedbe, aki Karolina halála után egy esztendővel, az isteni gondviselésnek félelmetes rendelkezéséből, ugyanabban a kastélyban és ugyanabban a szobában, ugyanolyan hirtelenséggel pusztult el, mint a boldogtalan lady. Az orvosok azt mondták, hogy a halálát sorvadás, azaz mellbetegség okozta, de az orvosok általában véve vagy tökfilkók, vagy megvesztegethető, pénzsóvár sarlatánok. Hajszálon múlt, hogy nem jutottak ugyanerre a sorsra a kis Liechtenstein Henriette, Kaunitz Eleonora, a legidősebb Metternich leány, nemkülönben Zichy Melanie grófnő is. Csodálatos, hogy a kis Melanie, aki egyike a legokosabb, de egyszersmind a legmeggondolatlanabb és legszenvedélyesebb „mai leányoknak", még most is majd eleped ezért a csörgősipkás jakobinusért. Szomorú tünete a korszellemnek. Széchenyi gróf egyébként újabban egy bájos asszonykára vetette ki hálóját, és én nagyon félek, hogy ezúttal ismét sikerül neki egyik legelőkelőbb családunk hírnevét beszennyeznie. Bizonyára tudod, drága Eleonorám, hogy a fiatal Zichy gróf, a miniszter fia, akinek első felesége, a

beauté céleste, az orosz cár, a porosz király és Metternich herceg ideálja, röviddel a kongresszus után hirtelen meghalt. Zichy Károly gróf a gyászév letelte után újra megnősült, és feleségül vette a Monarchia egyik legszebb leányát, Seilern Crescence grófnőt. Crescence grófnő most huszonöt éves, két gyermek anyja, nem valami túlságos okos, de tagadhatatlanul gyönyörű teremtés. Pontosan tudom, hogy tavaly augusztus 24-én kezdődött a dolog Magyarországban. Úgy képzelem a dolgot, hogy ott a magyar sztyeppén valami szennyes romantika fonódott a Nyugat leánya és a barbár gróf között, s a szegény asszonyka magára hagyva, tapasztalt barátnő vagy erkölcsös tante nélkül, kívül az etika és a társadalmi szokások korlátjain, az unalom kétségbeejtő szomorúságában prédájává lett Széchenyi Istvánnak. Crescence grófnő miatt különben a kapitánynak párbaja is volt Brüll Frigyes gróffal, Károly főherceg kamarásával. A párbajban Széchenyi három, Brüll pedig négy sebet kapott, de a legnagyobb sebet a szegény kis Zichy Crescence kapta, mert attól fogva egész Bécs róla és Széchenyiről beszél. A férjét is nagyon idegesíti ez a kellemetlen dolog, s bár nem tartozik a féltékeny emberek közé, biztos tudomásom szerint nem egy viharos jelenet folyt már le emiatt a házastársak között. A gróf annyira nem tud uralkodni magán, hogy ebéd és vacsora alatt a felszolgáló cselédség jelenlétében is naponként skandalumot csap.

A nagykövet, aki ezalatt elhatározta, hogy szégyen ide, szégyen oda, a telt keblű és fehér bőrű komornát a kínálkozó legelső alkalommal meg fogja csipkedni, most szép lassan felállt, meghajtotta magát, és távozni készült.

- Ön tehát, ma chère - mondta elmenőben -, lehetetlennek tartja, és én természetesen hasonlóképpen.

A mediatizált hercegnő kissé félrefordította parókás fejét, és carrarai márványhoz hasonló kezével tagadólag intett.

- Ön téved, drága barátom, a fiatal Széchenyi István grófot elfogadjuk.

A nagykövet lába mintha a földbe gyökerezett volna. Ijedten nézett a hercegnőre, és szája tátva maradt a csodálkozástól. A hercegnő pedig, akinek nagy, tengerszínű szeme (valamikor ellenállhatatlan gyilkos és öngyilkos fegyver) a beléje csepegtetett titokzatos összetételű nedvektől már csillogni kezdett, szintén felállt, és mesés értékű indiai kasmír sálját szorosan összefogva a csípője körül, tetőtől talpig végigmérte magát a földig érő toalett-tükörben, s emailfényű arcocskáját kissé oldalt fordítva, erélyesen kijelentette:

- Kíváncsi vagyok, hogy az én jelenlétem minő hatással lesz Széchenyi kapitány barbár erkölcseire. Biztosítom önt, drága barátom, az a núbiai oroszlán előttem úgy fog táncolni, mint egy pireneusi medve, amelynek az orrába karikát húztak.

2

Hálószobájába már reggel hat órakor besütött a nap. Az utóbbi időben szándékosan nem függönyözte el az ablakait, mert feltette magában, hogy beáll a korán kelő emberek közé. Csak az volt a baj, hogy sokat éjszakázott. Sokszor úgy érezte, mintha késsel kellene levakarni a lepedőről, s darabokban kellene tagjait a párnák közül kiszedegetni.

Ma például Miklósnak, a kürasszír altisztből lett vén komornyiknak minden erőlködése hiábavaló volt, hogy gazdájába déli tizenegy óra előtt életet öntsön. A gróf vértelen ajka hol összepréselődött, hol idegesen remegve ki- és becsukódott, mintha szörnyű álmokkal viaskodnék, vagy azon erőlködnék, hogy hangosan beszéljen. Így, hálóköntösben, szétkuszált

hajjal és bajusszal, borostás arccal, az álom és ébredés között való vergődésben, ide-oda dobálva magát a párnáin, beteg, elkínzott negyvenéves embernek látszik, pedig csak az idén, szeptember 19-én lesz harmincnégy, s ha rendbeszedi magát, Bécs egyik legveszedelmesebb nőhódítója. Stefferl... így hívják őt az udvarnál, a grófi és hercegi szalonokban, a Burgtheater és az An der Wien színház kulisszái mögött, a főúri maîtresse-ek és a polgári kurtizánok világában... Stefferl: ez a rangja, hivatása és ismertetőjele, talán nem is lesz belőle sohasem egyéb, még annyira sem viszi, mint a híres Pálffy Ferdinánd, akit Theater-Pálffynak vagy Theater-Grafnak becézgetnek Bécsben. Stefferl... Nem valami mély megtiszteltetés, és nem alkalmas arra, hogy tekintélyt szerezzen egy dúsgazdag magyar főúrnak, születésénél fogva törvényhozónak, ezer és ezer magyar holdak és jobbágyok urának, oligarchának, kiskirálynak. Kezdi is idegesíteni, hogy ezen a gyermekszobából megmaradt, lekicsinylő és pajtáskodó néven emlegetik. De most, átmulatott nappalok és éjszakák egész sorozata után, félig a mámor, félig a kimerültség kábulatában, oly szánalmas és összeomlott kis Stefferlnek látszott, hogy a mogorva, tenyeres-talpas vén küraszír, az aggságában is tölgyfaerős, szálas komornyik megsajnálta:

- Már megint ölbe kell hogy vigyük a fürdőkádba - mormogott, és átnyalábolta gazdáját. - Gróf úr, kapitány úr, Stefferl... az istenfáját!

A gróf kézzel-lábbal védekezett a támadás ellen. Ébredezni kezdett, és úgy érezte, mintha minden tagja sebes és kimarjult volna. Égett a feje, szédült, hányási ingere volt, és levegő után kapkodott.

- Gazemberek! Takarodjatok!

Ez volt az első szava. Nem tudni, azokra mondta-e, akik álmában gyötörték, vagy Miklós komornyikra, aki az ágyból kiemelte és talpra állította.

- Na, most gyerünk fürödni.

A gróf ijedten nézett szét maga körül:

- Hol vagyok?

- Itthon, ni, Bécsben - recsegett a vén inas hangja. - Örüljünk, hogy ép bőrrel hazakerültünk. Ez se mindennap történik meg velünk.

Az öreg komornyik arra célzott, hogy a gróf néha két-három napra is eltűnt, hirtelen felkapaszkodva egy postakocsira, előkelő utazóbatárra, esetleg könnyű sandläuferra, vagy lóháton ügetve a hintó mellett, hogy hercegnőt vagy kurtizánt elkísérjen közeli vagy távoli kastélyba, eldugott villába. Most is egy hétig volt távol. Ezalatt az idő alatt két vagy három kastélyban dőzsölt, s tegnap este érkezett meg Köpcsényből, Esterházy Miklós herceg birtokáról, ahol madame Playden tiszteletére nagy mulatság volt abból az alkalomból, hogy a madame-nak, Esterházy herceg kedvéért, a Meinau bárónője címet adományozták. A bárósághoz való jogcímet természetesen a herceg szolgáltatta, aki a Boden-tóban levő Meinau-szigetet neki ajándékozta. A bárónőt most iktatták be új méltóságába, s ezen az ünnepélyes aktuson Esterházy József, Wrbna és Haugwitz grófokon és Liechtenstein Vencel hercegen kívül Széchenyi István gróf is részt vett, mint valami koronázáson vagy főispáni beiktatáson. Köpcsényből hazajövet aztán a társaság a hernalsi „kártyavárban”, azaz Pálffy Ferdinánd gróf villájában fejezte be a mulatságot, ahol tizenkét serdülő leányka, a gróf nemrég felbomlott gyermekszínházának primadonnái várták a vendégeket. István gróf lelke Esterházy hercegnél is, Pálffy grófnál is fellázadt az ellen, ami ott történt. Főúri gőgje ágaskodott, hogy egy másik, akármilyen nagy rangú és hatalmas férfiú szeretőjét ünnepelje, férfias és egészséges érzékisége pedig tiltakozott a gyermeklányokkal való tivornyázás ellen. De mindez

csak addig tartott, ameddig gőgjét, tiszta férfiasságát és ízlését az alkohol el nem kábította. Aztán már minden mindegy volt, és ha jól emlékszik, az egyik kis primadonnát meg is hívta, hogy másnap délelőtt a lakásán látogassa meg.

Fájt a feje, a gyomra émelygett, alig bírta tagjait mozgatni, a kicsapongások elmaradhatatlan utóíze undorral töltötte el, s az undor lassanként mélységes szomorúságba olvadt, amint ott ült a langyos vízben, és szempillái minduntalan leragadtak. Minden erejét összeszedte, hogy el ne aludjék. Eszébe jutott, hogy május tizedikén indulnia kell, ha a kellő időben jelentkezni akar Esterházy Pál hercegnél, akit elkísér az új francia király koronázására. Nem, ő képtelen most Párizsba utazni. Verje meg az Isten ezt a rothadt bécsi életet - hiszen én már alig tudom a tagjaimat mozgatni. Kicsapongásokban kimerült aggastyán, beteg barom vagyok.

A meleg víz elbágyasztotta, és felcsiklandozta érzékiségét. Ha nagy bánata volt, ha valami fölött túlságosan restelkedett, ha sok pénzt vesztett, és csapás vagy szerencsétlenség érte, mindig hatalmába kerítette valami kétségbeesett vad vágy a szeretkezésre. Szinte öngyilkossági szándékkal kereste az érzékek örömét; a képzelete soha nem tapasztalt gyönyörűségeket ígért, és magában az élvezőképesség kimeríthetetlen erejét érezte. Lassanként most is erőt vett rajta ez a beteg vágy, s eszébe jutott a tegnap este látott kis gyermekszínésznő.

- Miklós! - kiáltott ki a kádból - hány óra, Miklós?

A komornyik bedugta az ajtón sűrű, hófehér hajjal koronázott, lilásvörös, vén arcát.

- Tizenegy.

- Nincs itt még a kislány?

A vén szolga dühösen morgott.

A gróf elszégyellte magát. Jobb is - gondolta -, az Isten őrködik fölöttem. Hiszen alapjában véve tiszta, jó szándékú ember vagyok, csak gyenge és következetlen. Az a legnagyobb baj, hogy bennem egymással harcban álló két ember lakik. Az egyik ostoba és buja fickó, képtelen minden komoly és férfias munkára. Utálom ezt az ugrifüles, hitvány bohócot. A másik mindennap új életet akar kezdeni, nevetségesen nagyképű, unalmas és pedáns, borzasztó büszke a tudományára, rajongó, fellengős, és boldogítani akarja az egész világot. Egyformán utálom mind a kettőt. Emiatt sohasem vagyok természetes, óráról órára a pillanat hatalma ragad magával, és sem jó, sem rossz szándékaimban nem merek olyan eszközökhöz nyúlni, amelyek célhoz vezetnének. Saját magamat is minduntalan meglepem valami ostobasággal. Sokszor észrevettem, hogy a legkevésbé sem hasonlítok önmagamhoz. Vagy talán minden ember ilyen?

A homloka sűrű ráncba borult.

Már magában véve az is férfiatlan dolog, hogy folytonosan analizálom önmagamat. Jó, jó, önismeret! Első áldozásra készülő iskolás gyermekeknél nagyon szép, de Metternich nyilván sohasem törekedett önismeretre. Napóleon sem. Az igazi nagy ember nem önmagával, hanem embertársaival, a valóságokkal, a dolgok összefüggésével, a világgal s azon felül csak kötelességeivel és érdekeivel foglalkozik. Én is sokkal okosabban tenném, ha kevesebbet törődnék magammal, és többet a hivatásommal, a karrieremmel, a birtokaimmal. - És úgy is lesz! - kiáltott fel olyan dühös keserűséggel, mintha valakit már a hangjával is le akart volna terrorizálni. - Megyek haza Cenkre. Átveszem a birtokaimat. Gazdálkodni akarok. Itt az ideje!

Erről eszébe jutott, hogy sok az adóssága, gyarapítani kellene jövedelmeit, s evégből uradalmaiban meg kellene kezdeni a többtermelési és földjavítási beruházásokat. Nemrégen meglátogatta József nádor alcsuti uradalmait. Az már aztán igen! Mikor a főherceg átvette,

tizenegyezer holdnyi allódiumából mindössze még csak hatszáz hold volt saját kezelésben, ezer hold pedig feles gazdálkodásban. A szántó soha trágyát nem látott, és nem is hozott többet, mint három-négy szemet; rét kevés, ami volt, az is valóságos vadon, a nagy legelő még közös a jobbágyokkal, tagosítás nélkül; beruházás semmi, igásmarha semmi, az egész állomány négy-ötezer birka. (Nekem magamnak több mint negyvenezer van a pusztáimon, amelyeket német és örmény göbölyösök és birkások bérelnek potom pénzért.) A birtokon nyoma sem volt útnak, szabadon járhatott akárki, ahol nem volt vetés. (Az én birtokaimon is csupa közbitang szabad csapás van járható út helyett.) A nádor a földeket vegytanilag elemeztette, minőségük szerint felosztotta majorságokra, az utakat nyárfa- és platánsorral szegélyezte; most még túlnyomólag takarmányt termel, hogy a humusz gyarapodjék, aztán megy át majd a szemtermelésre. Istállói szebbek és tisztábbak, mint a szomszéd birtokosok kúriái; a birkaaklok mellett a nyírószíneknek üvegajtóik vannak. Hát még a gépek! Taligás ekék, lengő ekék, szecskavágó gépek, gőzüstök... Alcsutból nemsokára aranybánya lesz.

- Én pedig drága utazásokra, fajlovakra, agarakra, tivornyákra és céda lányokra költöm a pénzt. Utálom magamat!

Erre a gondolatra olyan izgalomba jött, hogy nem tudott tovább a meleg vízben ülni. Bekiáltotta a komornyikot, és hideget zuhanyoztatott magára.

Az öreg szolga örömmel nézte, hogy gazdájába mint tér vissza a piros, egészséges élet. Most már meg merte mondani, hogy igenis, járt itt valami éretlen kis nőstény.

István gróf nagyokat kurjantott a testére záporozott jeges víz alatt:

- Brr... huj... huj... csak bőven, ne sajnáld, tyű, a teremtésit!

És ahogy végigcsorogtak rajta a gyöngyöző cseppek, didergett, vacogott a foga, tenyereivel mellét, hasát s a combjait paskolta, amíg csak ki nem melegedett.

- Itt volt?

- Itt.

Miklós apró, fekete, hűséges szemei csillogtak, s mialatt a grófot dörzsölte, dögönyözte, gyúrta és öklözte, olyan szeretettel nézte, mint egy anya a csecsemőjét. Tizenhat esztendős kora óta szolgálja a házat, mostani gazdája apját még daliás ifjúnak ismerte. Nincs előtte családi vagy egyéni titok, s magát a gazdájával jóban, rosszban, kis és nagy dologban egyaránt azonosítja. Bármely pillanatban meg tudna érte halni, de úgy bánik vele, mint ahogy egy vén küraszír őrmester az ezred legfiatalabb hadnagyocskájával.

István gróf kissé szégyellte magát a vén cseléd előtt.

- Remélem, kidobtad?

A komornyik rándított egyet a vállán:

- Hiszen mi rendeltük ide.

- Mondd meg, hogy még alszom, még nem jöttem haza, és elutaztam. Vagy mondj, amit akarsz. - De hamar meggondolta: - Nem tudod, kicsoda?

- Nem volt nálunk soha.

- Szép?

- Nem a mi gusztusunk. Lapos, csenevész, girhes.

- Adj neki valami pénzt - mondta kiábrándulva.

A komornyik kifelé indult. Halkan dörmögött magában, és eltűnt az ajtó függönye mögött.

A gróf megnyugodott. Majd az öreg Miklós elintézi. Ezt, igen, ezt ő elintézi, de ideje volna, hogy végre-valahára az összes effajta ügyek elintéződjenek.

Aztán odaült a két ablak között levő nagy, csiszolt falitükör elé, amely alatt hosszú, keskeny pipereasztalon kenőcsök, olajok, kések, ollók, borotvák, szagos vizek, kézitükrök, ráspolyok, csiszolók, titokzatos tartalmú tégelyek, üvegcsék, illatszerek szép rendben sorakoztak, mint valami nagyvilági dáma öltözőjében. Ott ült hosszú, nehéz brokátselyem házikabátjában, vörös papucsban, amelynek orra törökösen felkunkorodott. A kabátot is törökös, széles, vörös selyemsál szorította össze. A borbély a haját kezdte sütni, amelynek ritkulását egy idő óta aggódva figyeli. Kopaszodik. A teremtésit, korán kezdődik a dolog. Pál bátyja két évvel idősebb, de valóságos sörénye van, és göndör fürtjeit pomádéval is alig lehet lesimítani. Legokosabb volna talán, ha egy ideig a fejét is borotváltatná, s parókát hordana. Azt mondják, így a haj újból kinő. A szemöldöke azonban annál sűrűbb, sőt most aggasztóan bozontos és göndör. Újabban bajuszt hord, felkunkorodó, illatos kenőccsel összeragasztott magyaros bajuszt és görögös pofaszakállt, amely az álla alatt majdnem összeér. Ez nagyon illik erőteljes barna arcához, villogó szemeihez és széles, kiugró állához.

Aztán észrevette, hogy kissé meghízott. Puha és hájas. Csodálatos dolog; pedig alig alszik naponta két-három órát, nem fukarkodik az élvezetekkel, sőt, igazság szerint, mindent elkövet, hogy minél gyorsabban tönkretegye magát. Emiatt sokat betegeskedik is, nem is jó erre rágondolni. Bécsben és Londonban mindenféle utálatos és fárasztó gyógykezeléssel sanyargatták, de minduntalan furunkulusok támadnak itt-ott a testén, egyszer a száján is volt valami baj, az ajka megdagadt, a saját zsebkésével maga vágta fel, csoda, hogy nem kapott vérmérgezést. Tavaly az egyik szemén valami daganat keletkezett s már azt hitte, hogy elveszíti a szeme világát. Hála isten, kigyógyították.

Közben a borbély elkészült, és ő, a tükörbe pillantva, egyszerre kibékült önmagával.

- Na, a helyzet nem olyan veszedelmes. Azért még megállom a sarat nálamnál tíz évvel fiatalabb legények közt is. Nem hiszem, hogy Wesselényi bárón és Sándor Móric grófon kívül valaki jobban megülné a lovat, mint én. A Dunát nem itt Bécsben, hanem akár Pesten vagy Mohácsnál is átúszom, ha éppen kedvem tartja, és gyalog is bármikor hajlandó vagyok Bécsből Cenkre vagy akár Pestre is elkutyagolni.

Hálószobájának nyitott ablakán keresztül csak úgy dőlt be a májusi napfény. Erről eszébe jutott, hogy a birtokain már jócskán előrehaladhatott a mezei munka. De még nem is látta.

No, éppen most volna kedvem megnézni, de most meg el kell utaznom Párizsba - gondolta hozzá bizonyos öngúnnyal. - Milyen szerencsém van. - Aztán elkomolyodott. - Hányszor feltettem magamban, hogy utánanézek a gazdaságnak! Elméletileg úgyis már kész gazda vagyok. Ha annyi hetet töltöttem volna el a földjeimen, mint ahány könyvet elolvastam a helyes mezőgazdálkodás módszeréről... akkor... akkor én is írhatnék egyet - nevetett magában ezen az ötleten, mert évek óta mindenről mindig könyvet akar írni. - Egy konok német könyvíró veszett el bennem: gazdálkodás, katonai tudományok, hadseregszervezés, lótenyésztés, vadászat, ember, állat, növény, szerelem, politika, nevelés, erkölcs, költészet, ég, föld és minden mintha csak arra való volna, hogy könyv legyen belőle... Ez is az én lustaságom jele: ahelyett, hogy cselekednék valamit, mindent egy rongy könyvvel, üres irkafirkával akarok elintézni. Ostobaság. Okosabb volna, ha például otthon, Cenken megpróbálkoznék a zöldségtermeléssel. Igen, a zöldség is elég volna kezdetnek... Aztán jöhetne a többi.

Elábrándozott. Milyen jó volna jobbágyait rászoktatni, hogy káposztát, répát és tököt is egyenek, ne csak romlott húst, avas szalonnát, birkasajtot, tarhonyát és kölest. Először az

uradalom belsőségein kellene erre példát mutatni. Így legalább az asszonyoknak is volna valami dolguk, s nemcsak a kukoricakapálásban, gyűjtésben és szőlőkötözésben segítenének a férfiaknak. Ideje volna, hogy többet és jobban termeljünk. Vége azoknak a jó időknek, amikor a búza csak úgy ontotta a pénzt. Ezelőtt tíz esztendővel még ötszáz garas volt a búza pozsonyi mérőjének ára, aztán fokozatosan leesett, s most már alig kap érte negyven-ötven garast. Tízszer annyit kellene termelni, hogy ugyanakkora legyen a jövedelme, mint közvetlenül a napóleoni háborúk után. Jószágkormányzója, Liebenberg János úr azt mondja, hogy ez nem is lehetetlen. A mezőgazdaságot éppúgy be lehet rendezni haszonra, mint valami gyárat vagy bankot. Természetesen ehhez pénz kellene. Az állattenyésztést is egészen más alapokra szeretné fektetni. Liebenberg úr azt mondja, hogy svájci tehenekkel lehetne kísérletezni, mert a fehér magyar tehén, a sovány riska sem tejelésre, sem húsra, sem munkára nem való.

- De ehhez először rendbe kellene hozni a pénzügyeimet - gondolta elkedvetlenedve, és bement a szomszéd szobába, hogy megreggelizzék. Farkasétvággyal esett a sonkának, paprikás szalonnának, sajtnak és almának, és hozzá teát ivott, angolosan. Gondolatai eközben visszatértek a birtokára. Szerencse, hogy szegény édesapám oly szép rendben hagyta ránk, fiaira az ország különböző részében elszórt birtokokat. Szegény, jó apám! Drága édesanyám!

Elérzékenyedett, mint mindig, ha a halottaira vagy a halálra gondolt. Az idén sógornője, tavaly édesanyja, két éve az öreg Hunyady József gróf (azt is nagyon szerette a lóversenyek miatt), három éve az öreg Hunyady gróf menye, a gyönyörű Gabriella, akibe egykor nagyon szerelmes volt, négy éve az apja - minden évre esik egy-egy drága halott -, öt éve... Itt megállt, mert egy pillanatra megállt a szívverése is. Augusztus 29-én lesz öt esztendeje... Este tizenegy óra... Ürmény...

Egész testében összerándult, kés és villa kiestek a kezéből, szeme üvegesen meredt ki mély üregéből, szája reszketni kezdett. Mintha az egész ember összezsugorodott volna félelmében, egy hirtelen villámcsapás alatt. Arca megnyúlt, kezével a szájához kapkodott, hangosan mondogatott összefüggéstelen szavakat: Karolina... Rolly... gyűrű... december négy...

Aztán megijedt a saját hangjától és átszaladt a könyvtárszobába. Ott beledobta magát egy antilopbőrrel bevont öblös angol karosszékbe és homlokát a kezére hajtotta. Lassanként össze tudta szedni a gondolatait. Augusztus 29-én lesz öt esztendeje, hogy Debrecenben este tizenegy órakor elvesztette Karolina gyűrűjét, s szeptember hatodikán megtudta, hogy szegényke abban az órában meghalt. Amikor a halálhírt megkapta, úgy érezte, hogy Karolinával ő maga is elvesztette az élethez való minden jogát. Majdnem öngyilkossá lett. Miért nem tette? Gyávaságból. Gyáva volt élni és meghalni is egyaránt, rettenetesen gyáva. Pedig borzasztó rémképek gyötörték, hogy Karolina halálával ő és gyermekei és azok gyermekei, minden unokái és azok unokái bűnhődni fognak hetedíziglen; jobb lenne mind e szerencsétleneknek, ha valamennyien a titokzatos Kozmosz ölében maradnak, örökkön. Örökké, az idők végezetéig; a pisztolyai szinte kínálgatták magukat, szinte kidugták a csövüket tarsolyból, nyeregkápából, asztalfiókból, csak éppen a férfias, bátor kéz hiányzott, amely utánuk nyúl, homlokához vagy szívéhez tartja, és meghúzza a ravaszt.

- Ehelyett egy kissé megtébolyodtam - fűzte hozzá valami önkínzó gyönyörűséggel, mintha önmaga fölött törvényt ülne, s a halálbüntetést átváltoztatná életfogytiglan tartó őrületté.

Azóta egyetlen alkalmat sem mulasztott el, amikor megnézhetett valamely tébolydát, amely az útjába került. Charentonban, Bécsben órákat töltött a bolondok között, s fél napot Bedlamben, az angolok híres őrültekházában. És az öngyilkosság!... Ha az öngyilkosság nem volna égbekiáltó bűn, ő a régi sztoikusok álláspontjára helyezkednék. Élni nem kötelesség, de becsületes és büszke embernek lenni, az kötelesség. Napóleon is jobban tette volna, ha a

Waterlooi csata után főbe lövi magát. De a császár akkor már elpuhult és kövér ember volt. Akárcsak ő most. Napóleon amíg sovány volt, egyetlen csatát sem vesztett el, és meghódította az egész világot. Az oroszországi hadjárat alatt azonban már pocakos és puha, mint egy keleti kényúr, és alig tudta megülni a lovat - nem csoda, hogy elvesztette a lipcsei és a waterlooi csatát...

Észre sem vette, hogy gondolatai lassanként eltávolodnak Karolinától, és átcsúsznak az őrültségtől és a haláltól való rettegésbe. Rettenetes dolog volna megbolondulni. Ha egyszer rájön, hogy elméjében baj mutatkozik, nyomban előveszi pisztolyait, amelyeket mindig magával hord. Eszébe jutott a szegény Castlereagh tragédiája. Castlereagh különc volt, de okos és becsületes ember, hasznos fia a hazájának, és Ausztria igaz barátja. És micsoda nyomorult vége lett! Egyszer csak elkezdett félni a haláltól, és félelmében beretvájával elvágta a torkát. Hát az is lehetséges, hogy az ember a halál elől éppen abba menekül, amitől reszket, vagyis a halálba?

Hogy kínzó gondolataitól megszabaduljon, keresett valamit, ami figyelmét lekösse. Valami könyvet vagy folyóiratot. Ekkor vette észre, hogy keze önkéntelenül a karosszék mellett levő asztalon dobolt, és az *Österreichische Beobachter* legújabb számát gyűrögette. Hitvány kis újságocska volt ez, csak udvari, társasági, egészségügyi és gazdasági híreket közölt, amelyek a Monarchia rendjét és belső nyugalmát nem veszélyeztették. Mégis kinyitotta és olvasgatni kezdte. Megtudta belőle, hogy Zichy Ferenc gróf államminiszter nagy ebédet adott, hogy Weber Károly zeneszerző Londonban meghalt, és ugyanott egy Liszt Ferenc nevű tizenhárom éves fiúcska hangversenyt adott. - Ez a Liszt Ferenc - jelentette a londoni tudósító - Ausztriából származik, ahol a híres Esterházy herceg birtokán gazdatiszt az apja, s máris dicsőségére válik a német zenekultúrának. Aztán volt egy cikk a sèvres-i porcelángyárról, egy léghajó-szerencsétlenségről, az amerikai Wright új barométeréről, valamint a dühöngő öngyilkossági járványról. A cikk keményen nekiment Goethének, Byronnak, Shelleynek, akik istentelen és pesszimista könyveikkel megmérgezték az emberek lelkét. Majd csodálatos példákat hozott fel az öngyilkosságok hajmeresztő furcsaságairól. Egy leány Bécsben varrótűket nyelt le egy mézes lepénybe rejtve, egy misztikus lelkű költő keresztre feszítette magát, egy szplínes angol izzó kemencébe bújt. Napóleon rajongói a Vendôme-oszlop tetejéről ugráltak le, és egy meghibbant lelkű indiai asszony Rómában estélyt adott, amelyen ő maga gyertyákkal teletűzdelt ruhában jelent meg, a dőzsölés kellős közepén aztán a gyertyákat meggyújtotta, és mint égő fáklya, vendégei szeme láttára tűzihalált halt, Stiglitz Sarolta, az ünnepelt díva pedig megölte magát, hogy ezzel élményt szolgáltasson tehetségtelen férjének egy halhatatlan remekmű megírására.

Fel és alá járkált a könyvtárszobában, és magában beszélve öklével valakit valamiért megfenyegetett. Aztán körülnézett, és megenyhülve elmosolyodott. A könyvei között mindig megbékélt önmagával és a világgal. Hét-nyolc esztendő óta gyűjtögette, rakosgatta, s napról napra gyönyörködött a barna, vörös és kék bőrbe kötött könyvek gyarapodásán. Nem tartozott azok közé, akik a könyvet mint valami műtárgyat vagy ritkaságot gyűjtik, nem volt amatőr, aki a kötés, papír és nyomtatás szépségeit többre becsüli a mű tartalmánál. Azok közé sem tartozott, akik a könyvtárban szobaberendezést látnak, s a falakat aranynyomású, bordás bőrkötések tarkaságával kárpitozzák ki - ő a könyvet azért vette, hogy elolvassa. Most azonban a világos, habos kőrisfából készült, berakásokkal és finom, lapos faragásokkal ékített könyvespolc is gyönyörködtette, amely körülfut a szoba négy falán. Megbízható, nagy, néma barátait vagy tiszteletreméltó ellenfeleit, álmatlan éjszakáin hűséges virrasztó társait, fegyveres őreit és útmutatóit látta maga körül. Jó titoktartók ezek a vaskos fóliánsok, kecses Elzevirek, lenge kis füzetek, röpke újságok és folyóiratok, nem gúnyolódnak fölötte sohasem, nem rosszhiszemű, ravasz vitatkozók, kémek, árulkodók. Ezeknek a szélére mindent oda lehet írni, amiért a bécsi

titkosrendőrség az embert a császárnál feljelentené. Ezekből a legtiltottabb tanokat csendben, tanúk nélkül meg lehet tudni. Ha ezekre néz, megelégedéssel gondol arra, hogy minden lángelme neki dolgozik, és száz és száz tudós, költő, szakember, próféta, álmodozó és bölcselő végzi el helyette azt a roppant munkát, amely nélkül nem tudna a legegyszerűbb probléma megoldásához sem hozzáférkőzni; ez az ezer és ezer könyv pótolja nála az iskola és az egyetemi képzettség hiányát; van-e nagyobb, jobb, gazdagabb egyetem, mint egy jól összeválogatott, szép, gazdag könyvtár?

Hét-nyolc év óta alig volt nap, hogy egyik vagy másik könyvét ne vette volna a kezébe. Utazás, vadászat, katonai szolgálat, társadalmi élet, szerelem és szeretkezés nem akadályozta, hogy naponta szenvedélyes, elmélyülő, szinte egzaltált és rajongó olvasási dührohamban négy-öt-hat órát a könyvei közt töltsön.

Nemrég rendezte könyvtárát egy fiatal tudós segítségével. Akkor látta csak, hogy milyen rengeteg könyvet olvasott össze. Ezt bizonyára nem hinnék el sem a főúri, sem a katonai körök Bécsben, nem sejtik magyar barátai sem, legfeljebb nővérei, s néhány főúri dáma; csodálatosképpen mindig nyíltabb és őszintébb tudott lenni Esterházy Vincéné Liechtenstein Zsófiához, mint például Lichnovszky Eduárdhoz, aki pedig maga is valóságos könyvmoly lett a kongresszus óta. De a legtöbb emberrel hiába is kezdene könyvről beszélni. Úgy veszi észre, hogy az édesapja nemzedékével szemben, amely agyontömte magát a 18. század végének szellemiségével, most durva, műveletlen, sőt buta emberek korszakát éljük.

Sokszor eszébe jutott, hogy mit is akar voltaképpen ezzel a roppant készülődéssel? Sokszor furdalja a lelkiismerete, hogy nem magáért a tudományért falja a könyveket, de nem is valami határozott, önzetlen és nemes cél szolgálatában, például a közért, a hazájáért vagy az emberiségért; csak homályosan jelentkező becsvágyból, hiúságból és feltűnni vágyásból. Hogy az asszonyokat meghódítsa, és a férfiak előtt fölényét kimutathassa. Nem tudja elviselni azt a gondolatot, hogy valaki valamiben őt felülmúlja. Mindent jobban vagy legalábbis annyira akar tudni, mint más. Nagyobb költő akar lenni Byronnál, nagyobb politikus Metternichnél, nagyobb nemzetgazdász Bentham Jeremiásnál, és nagyobb természettudós Voltánál vagy Aragónál. Ezért mindig minden érdekli, s ha valahol egy ismeretlen népet, ismeretlen verset, ismeretlen tudományos tételt, ismeretlen történelmi elvet vagy eseményt hall, elsápad, elszégyelli magát, nem akarja elárulni tájékozatlanságát, hazarohan, könyvtárában kutat, új és új könyveket vásárol, és titokban felfegyverkezik a legközelebbi összecsapásra. Hiúság. Becsvágy. Mindegy. Nem tud ellenállni a vágynak, hogy mindenhol ő legyen az első, a legkülönb, a verhetetlen. Hiúság. Sokszor belekábul, ájuldozik, és az őrület szakadéka fölé sodorja ez a beteg ambíció. Hiúság. De vajon nem a hiúság egy ilyen furcsa fajtája vezeti-e az összes nagy embereket? Csak az a kérdés: ez a szörnyű kényszer, ez a belső nyomás mire lesz jó, micsoda tetteket fog sugalmazni ennek a túlterhelt agynak, micsoda termés lesz ezen az agyontrágyázott, buja szántóföldön?

Most, ahogy tekintete átrepült a könyvek százai fölött, szinte megdöbbent, hogy mi mindent igyekezett ő rövid hét-nyolc év alatt a fejébe szedni. Szerencse, hogy a különböző fajtájú könyveket különböző színű bőrbe köttette. Így egyetlen szempillantásra el tud igazodni. Tudja, hogy a vallási munkákat a kék, a szépirodalmi tárgyúakat a vörös, a történelmieket a barna, a közgazdaságiakat a zöld, a politikaiakat a fekete, a természettudományiakat a szürke és a bölcseletieket a violaszínű kötések között lehet megtalálni. Emellett egymás mellett sorakoznak az angol, francia, olasz, német nyelvű könyvek. Latin és magyar könyv - sajnos - kevés van. De legközelebb ezekből is megszerzi a legjobbakat Wesselényi Miklós tanácsai szerint.

Már-már belemerült egy új angol szemle, a *Blackwoods Edinburgh Magazine* legújabb füzetének olvasásába, amikor beosont a szobába Miklós komornyik, és a torkát köszörülte.

- Mit akarsz?

- Három óra elmúlt, méltóságos gróf.

- És aztán?

- Öltözzünk fel. Megyünk Károlyi grófhoz.

- Nem megyek - rivallt rá torkaszakadtából. - Hova tetted a lányt?

- Szükség van reá? - kérdezte a vén lakáj, aki ismerte gazdáját, és tudta, hogy egyik parancsát öt perc múlva egy ellenkező parancs követi, s jaj, ha egyiket a kettő közül nem tudja teljesíteni.

- Remélem, nem küldted el?

- Nem. Beeresszem?

István gróf elszégyellte magát:

- Azt mondtam, hogy küldd el.

- Igenis, elküldtem.

- Akkor miért kérdezed, hogy behozhatod-e?

- Igenis, behozhatom.

- Hát ez hogy lehetséges? Itt van, vagy nincs itt?

- Igen is meg nem is. Jégre tettem a szomszédban, a Hét választófejedelemhez címzett fogadóban.

A gróf elpirult és elszomorodott. Hát már ezt a derék, tiszta lelkű, öreg szász parasztot is így megrontotta a szeszélyességével. Nem tudta, mit csodáljon inkább: azt az állati hűséget-e, amellyel a marcona katona kiszolgálja az ő hóbortjait, vagy azt a körmönfont ügyességet, amellyel a saját helyzetét védelmezi? Szeretett volna tőle bocsánatot kérni, szerette volna megragadni a kezét, és megcsókolni, mint egykor, régen, kisfiú korában, amikor egy öreg béressel gorombáskodott, s boldogult apja - milyen nagy ember volt a szegény öreg! - megcsókoltatta vele a vén jobbágy kezét, mégpedig az egész cselédség előtt.

Nagy nehezen visszanyerte szokott leereszkedő, nagyúri öntudatosságát, és megveregette a vén komornyik vállát:

- Nem kell a kislány. Utálom az ilyen disznóságot. Megyünk Károlyi grófhoz. Öltöztess fel, öreg.

3

Öltözködés közben eszébe jutott, hogy Károlyi György grófnál valakivel találkozni fog, akire most mindenkinél és mindennél nagyobb szüksége van. Wesselényi Miklós báró az alatt, amíg Köpcsényben dőzsölt, váratlanul megérkezett Bécsbe. Wesselényi Miklós! Öt esztendő óta majdnem mindennap átvillant agyán ez a név, s úgy érezte, hogy amióta ismeri, felfedezett egy egész kis világot. Ez a világ nem túlságosan szép, nem is az egyetlen; de egészen az övé.

Eddig csak a maga lelkét hordozta magában, aminthogy csak a maga életét élte; de a legerősebb lélek is fél a magánosságtól. Wesselényi szereti az édesanyját, szereti a cselédeit, jobbágyait, erdélyi atyafiságát, népét, fajtáját, szereti a magyarokat, az élőket és a halottakat, akik kilencszáz esztendő óta a föld alatt pihennek, s ebben a megsokszorozott és meghosszabbított életben Wesselényi milliók életét éli - roppant vágyat érzett, hogy ő is milliók élete legyen.

Valahányszor a báróra gondolt, mindig feldobbant a szíve, de egyúttal furdalta is a lelkiismerete. Tulajdonképpen mindig nagyon rosszul bántam vele - gondolta magában. - Amikor feljött hozzám Bécsbe, nem adtam neki szállást a lakásomon, s noha az ő őse nádorispán volt - még belőle is lehet! -, én mégis úgy bántam vele, mint valami szegény rokonnal vagy titkárfélével. Ha valamiben ellentmondott, durván leintettem, mint egy kotnyeles diákot. Sakkozni jobban tud, mint én, mégis ráförmedtem, ha egy húzásomat kifogásolta. Micsoda jogon? Mert gazdagabb vagyok, mert többet láttam a világból, mint ő? Pedig úgy szeretem és bámulom Miklóst... ezt ma meg is mondom neki. De azt azért mégis elismerheti - vigasztalta magát -, hogy alapjában véve megtettem a kötelességemet. Elvittem Franciaországba és Angliába. Nélkülem talán sohasem jutott volna oda. Természetesen ő az utazás alatt is különbül viselkedett, mint én. Kedvemért még a trappista kolostort is meglátogatta, ő, a nyakas kálomista. Milyen gyönyörűen viselkedett az én bigott ájtatoskodásaimmal szemben, amikor esténként térden állva imádkoztam... meg kell adni, finom, tapintatos lélek lakozik abban a gladiátori testben. Párizsban természetesen magára hagytam. Périgord herceg feleségéhez például már nem vittem el, nem mutattam be Metternich Kelemen hercegnének és Viktor hercegnek, az attasénak sem. Brogly hercegnő, gróf Vilièle és gróf Sebastiani körül csak magam legyeskedtem, Wesselényit csak a sèvres-i porcelángyárral és a merinói juhokkal ismertettem meg. Angolországban Esterházy herceg nagykövet, lord Stewart, lord Holland és Wellington herceg estélyeire is nélküle mentem. Hitvány ember vagyok.

Ebben a pillanatban jelentették, hogy Wesselényi báró keresi a grófot.

- Hol van? Engedjétek be.

És ahogy Wesselényi báró vaskos alakja megjelent a hálószoba ajtajában, eléje ugrott, és egyenesen a nyakába esett. Olyan jó volt ráborulni erre a medveerős, vastag, vörös arcú, villogó szemű, roppant magyarra; úgy érezte, mintha ő is erősebb, bátrabb, daliásabb volna. Egyszerre elszállt lelkéről minden beteg bizonytalanság, és biztos talajt érzett a lába alatt. A becsületesség és hűség leheletét érezte a homloka körül. Egyszerre vidám lett, sőt hetyke és kihívó.

- Hogy vagy, cimbora? Ejnye, de megvastagodtál. Mi újság Erdélyben? Igaz, hogy eladtad a ménesedet? Mi? Ezentúl csak angol telivérekkel kísérletezel? Én meg éppen most határoztam el, hogy megpróbálkozom a magyar-arabs keresztezéssel. Bocsáss meg, pajtás, hogy ilyen pongyolában vagyok. Te persze utálod ezt a férfiatlan selyem fehérneműt. Mi? Te még mindig kapcát viselsz harisnya helyett? De a szakállammal csak meg vagy elégedve? Zordon államférfiúi pofaszakáll, az arcomat bekeretezi, mint a csimpánzokét. Collier grec - hősies szakáll, a jövő szakálla, szabadságszakáll, akárcsak a tied.

Örömében összevissza fecsegett mindent, s közben az öreg komornyik buzgón öltöztette. A báró, aki hat évvel volt fiatalabb nála, szinte apai elnézéssel mosolygott barátja bohókás modorán, István gróf pedig túláradó jókedvében hirtelen fordulattal odaszólt a komornyikjához:

- Mit tudsz a grófnéról?

A vén küraszír becsukta az egyik szemét, a másikkal lopva a gazdája arcát leste:

- A kegyelmes grófné reggel tíz órakor misére ment Júlia és Felicia grófkisasszonyokkal.

- És aztán?

- A Praterban egy negyedórát sétakocsikázott.

István gróf izgatott lett:

- Kivel találkozott?

- Brüll Frigyes gróf úr kísérte a hintót lovon.

- Ki mellett lovagolt a gróf?

A vén inas lehunyta a másik szemét is:

- A grófkisasszony mellett.

- Elég.

- Igenis. De ma éjszaka ne dorbézoljunk. Nem lesz okos dolog. Csomagolnunk kell. Holnapután indul a kocsink.

Miklós báró arca elkomolyodott. Még csak két napot töltött a császárvárosban, de István gróf legújabb szerelmi szeszélyéről már mindent tudott. Féltette Istvánt, mert tudta, hogy minden ilyen fellángolás alapos rombolást okoz kedélyállapotában, és esetleg esztendőkre használhatatlanná teszi minden szép és jó ügy számára. De féltette a grófnét is, akiről már úgy beszélnek Bécsben, mint a hírhedt nőcsábító legújabb áldozatáról. Végül pedig sértette, hogy a találkozás pillanatában, amely őt a szíve mélyéig meghatotta, István gróf a komornyikjával tárgyal, s oly léha hangon, amely őt mindig felbőszítette. Legszívesebben sarkon fordult volna, hogy örökre hátat fordítson István grófnak; de nem akarta megalázni őt, s nem akarta nevetségessé tenni saját magát. Arcvonásain azonban nem tudott uralkodni, s ezt István is észrevette.

- Mi bajod van, Miklós, talán megbántottalak? - riadt fel hirtelen, és a bárót újra megölelte. - Hidd el, azért vagyok ilyen eszelős, mert nagyon örülök neked. Miklós, olyan jókor jöttél - tette hozzá elérzékenyedett hangon, és ez a bárót is zavarba hozta.

- István - kezdte mély gordonkahangján -, mi megfogadtuk egymásnak, hogy nem titkolódzunk.

István gróf sejtette, hogy miről lesz szó. Olyan mozdulatot tett, mintha untatná a dolog, pedig titokban örült, hogy beszélhet Crescence-ról.

- Nincs semmi titok - mondta erőltetett léhasággal -, egész Bécs tudja.

- Annál rosszabb.

- Egyébként már az egész ügy a múlté.

- Igen - mordult fel a mély, rekedt basszus -, a grófné nyugalma, családi békessége és a jó hírneve is már a múlté.

István gróf szíve megdobbant, de folytatta ügyetlen és zavart taktikáját, amellyel rosszabbnak akart feltűnni, mint amilyen a valóságban volt.

- Szóra sem érdemes az egész. Tetszett, megkívántam, nem sikerült, vége. Nem vesződöm vele.

- És ő?

- Azt hiszem, már el is felejtett.

- És ha nem?

István gróf, ahogy belenézett Miklós báró szeretettől csillogó, becsületes szemébe, hirtelen ellágyult. Ez az ember feltételezi, hogy Crescence grófnő szenved, ez a naiv, erdélyi barbár talán ösztönszerűleg megérzi az igazságot, amivel a legédesebb bókot nyújtja át neki... Crescence talán csakugyan szenved, tehát előbb-utóbb, de mégis az övé lesz; Istenem, némely asszonynál ez mégsem megy olyan egy-kettőre. Megragadta Miklós báró kezét és erősen megszorította.

- Üljünk le ide. Parancsolsz egy pohárkával? Mi az, a te struccgyomrodnak ez sem elég erős?... Miklós... akarok neked mondani valamit. Miklós! A tévedés és igazság, ha eléggé szenvedélyes módon jelentkezik, egyformán erős benyomást tesz ránk - fordult Wesselényi felé.

- Mit akarsz ezzel mondani?

- Miklós! Nem jutott még neked eszedbe, hogy én, amilyen gyorsan és szenvedéllyel lettem a barátod, éppoly gyorsan el is foglak hagyni?

- Remélem, hogy nem - mordult fel a báró, de ebben az oroszlánmorgásban valóságos asszonyos ellágyulás rejlett.

- Magam sem tudom, hogy - ne vedd rossznéven ezt az emberevő hasonlatot -, hogy valódi vagy hamis étvágy vonzott-e feléd.

- Nem értelek...

Most István gróf kezdett elérzékenyülni:

- Miklós, én sokszor rossz voltam hozzád.

A báró homloka elsötétült, de a szája mosolyra húzódott:

- Nem vettem észre.

- De észrevetted. És éppen ezért akarlak most biztosítani, hogy barátom vagy, s az maradsz rokonszenvből éppúgy, mint meggyőződésből. Most beszélhetünk másról.

A komornyik ezalatt István grófot nagy nehezen felöltöztette.

- Na, megnézhetjük magunkat a tükörben.

Löncsről lévén szó, a gróf csak neglizsé-kimenőt öltött magára. Ez a neglizsé rikítóan színpompás öltözék volt, a legújabb angol divat szerint, amelyet a bécsi szabó néhány Párizsból hozott ötlettel kissé puhábbra és negédesebbre szelídített. A gróf lábszárain rövid Abd el-Kader-pantalló feszült, amelynek látszólag durva szövésű pettyezett kelméjét az előkelő szabás ellensúlyozta. A tubákszínű frakk, a halaványzöld, roppant kivágású bársony-mellény aranygombokkal, a puhán vasalt „nagyapó-fodros" fehér batiszt inggallér és a hosszú széles fekete nyakkendő - Günckel Józsefnek, a Graben híres szabómesterének megállapítása szerint - valóban heroikus hatást tett a szemlélőre.

István gróf kiküldte a szobából a komornyikot, Miklós bárót maga mellé ültette a kanapéra, és vallani kezdett:

- Belefáradtam...

Miklós báró szomorúan hajtotta le a fejét:

- Hát te nem tudod elképzelni, hogy egy asszony tisztességből vagy kötelességérzetből hűséges marad az urához?

- Miklós, én azt nem tudom elképzelni, hogy a mogorva, vörös Csicserlinek joga van Crescence grófnőtől hűséget követelni.

- Hát akkor vedd el feleségül - szólt Miklós báró egyszerű, természetes hangon.

István gróf meghökkent:

- A válás nálunk nem olyan egyszerű dolog, mint nálatok, reformátusoknál. És ha őszinte akarok lenni, nem vagyok bizonyos, hogy hűségesen tudnám Crescence-t szeretni. Ehhez én túlságosan komplikált vagyok, Crescence pedig túlságosan egyszerű lélek.

- Vagyis nem szereted - jelentette ki a báró szomorúan. - Csak a hiúságod és a kalandvágyad szeretne kielégülni.

István gróf félbeszakította:

- Szerelem vagy kaland... csak akkor válik el, hogy miről van szó, ha a vágy már beteljesedett. Az tagadhatatlan - folytatta kissé elgondolkodva -, hogy vannak tünetek, amelyekből szerelemre lehetne következtetni. Ezzel az asszonnyal szemben például érthetetlenül gyáva vagyok. Jelenlétében bizonyos zavart érzek, és teljesen cserbenhagy közmondásos bőbeszédűségem, frivolitásom és vakmerőségem. Ezt még sohasem éreztem... kivéve talán az egyetlen Karolinát... de az mégis más volt. Crescence nem Karolina. Karolina magával ragadott, elsodort. Karolina testileg és lelkileg valósággal szédületes látvány volt, rendkívüli tulajdonságokkal, Crescence pedig olyan, mint egy enyhe illatú gyöngyvirág. Csendes, halk, szemérmes, bátortalan. A külseje is más. Szép, finom, szabályos és egyszerű, vagyis jelentéktelen. Karolinát egyetlen példányban mintázta meg az isteni művész: Crescence millió példányban van meg rézmetszetben és közepes festők ábrázolásában. Akarod tudni az igazat? Crescence már nem is tetszik nekem. Rájöttem, hogy nem nekem való. Már csak a hibáit látom, de azért nem tudok nem gondolni rá. Rögeszme.

Miklós báró kissé felmelegedett:

- Ha így beszélsz, akkor mégis azt kell hinnem...

- Ne higgy semmit, Miklós - szakította félbe -, én sem hiszek semmit. Te vagy az egyetlen ember, akinek bevallom, hogy Crescence grófnővel már csaknem megértettük egymást. Már csaknem belehelyezkedtem a győzelmes szerető kényelmes, boldog szerepébe... talán csak órák választottak el a diadaltól... amikor Brüll Frigyes, utálatos fickó, félkegyelmű udvari lakáj, egyszerre csak elébem toppant, és azt mondja nekem: Zichy Károlyné grófné őexcellenciája megbízott, hogy egy kérését tolmácsoljam. - Parancsolj - mondtam elbizakodott fölénnyel, mert tudtam, hogy a gyulladt szemű albínó is pályázott a grófnő kegyeire. - Nos - folytatta Brüll -, a grófnő kéret, hogy ne molesztáld őt a látogatásoddal. - A grófot legazemberezte m, megverekedtünk, s én Esterházyné Liechtenstein Zsófia hercegnőt megkértem, hogy Crescence grófnőtől tudakolja meg az igazságot.

- Nos? - mordult fel a báró, s az arcán látszott, hogy ő is éppoly ijedt izgalommal várja a választ, mint annak idején maga István gróf.

- Zsófia hercegnő hírül hozta, hogy Crescence csakugyan nem akar látni.

- Nem értem - búgott a mély basszus.

- Az első pillanatban én sem tudtam megmagyarázni, de aztán eszembe jutott: talán csak nem éppen a nyomorult, csipás szemű Brüll gróf az oka?

- Lehetséges volna?

- Zsófia hercegnő azt mondta, hogy nem. De hát mit tudja ő?... Egy asszony körül senki sem tudhatja az igazságot soha. Ebben van némi tapasztalásom. Bizonyos csak annyi, hogy Brüll gróf erősen csapta a szelet, éppen előbb hallhattad, hogy még most is kísérgeti a Praterban, s bizonyos az is, hogy az asszonyok ízlése... pfuj... erről beszélni sem érdemes, pajtás. Én azonban harmincnégy éves férfiú létemre nem engedhetem meg, hogy életem kizárólagos programja a szerelem legyen. És... - folytatta elcsukló hangon - nem akarok boldogtalan szerelmes lenni. Miklós, nem akarok többé szenvedni, mert a szenvedés meggyalázó, aljas szerencsétlenség. És a szerencsétlen embertől mindenki undorodik... én is... - István gróf hangja nehéz, könnyes hörgésre vált. - Miklós! Te talán nehezteltél rám, hogy Angliában nem vittelek magammal mindenüvé. Hát hallgass ide. Egy londoni társaságban, ahol megtudták, hogy én vagyok az a Széchenyi Stefferl, akit boldogult sógornőm révén rokonság fűzött a Clanwilliamekhez, a hölgyek felálltak mellőlem, és a faképnél hagytak. Igen. Stefferl! Stefferlt a faképnél hagyták. Felálltak, és a faképnél hagyták.

- Miért? - kérdezte hirtelen zavarral a báró.

- Mert már ott is tudják, hogy Karolina...

- Rettenetes...

- Nos, nem örülsz, hogy akkor nem voltál ott?

A báró arca elborult a fájdalomtól és szomorúságtól. Nem tudott szólni, csak keblére ölelte István grófot, mint egy gyermeket, akit meg akar óvni a külvilág bántalmaitól.

Ez volt egyike azoknak a pillanatoknak, amikor István gróf úgy érezte, hogy még sincsen egyedül... Megkönnyebbült, és figyelmeztette barátját, hogy Károlyi György grófot máris jócskán megvárakoztatták. Aztán becsengette a vén komornyikot:

- Mehetünk.

- Hűvös van, jól tesszük, ha felöltőt is viszünk magunkkal - dörmögte a vén komornyik, és ráadta gazdájára a legújabb divatú Crispin-köpenyeget, roppant bő szabásút, vattázott, levarrott selyembélésest. A köpenyre prémszerű selyemanyagból készült háromszoros gallér borult.

- Na, tetszünk magunknak? - kérdezte a komornyik bizalmaskodva.

István gróf egy pillanatig mosolyogva nézte magát a tükörben, s aztán karon fogva a bárót, fütyörészve levezette őt a kocsijához.

Wesselényi Miklós megint ijedten nézett rá, s magában azon tépelődött, vajon ez az önmagával folyton ellentmondásban álló, titokzatos lélek már csakugyan elfelejtette-e lady Karolinát és Crescence grófnőt, vagy pedig csak vele és a világgal akarja elfelejtetni?

Miklós báró úgy érezte, hogy erre éppúgy, mint az István gróf körül tornyosuló többi kérdésre nem fog soha választ kapni...

4

Károlyi György gróf egyike volt a Monarchia leggőgösebb mágnásainak. Ez a gőg, amelyet kövérre duzzasztott a körülötte hemzsegő léhűtők és hízelgők hódolata, csupa olyan forrásból táplálkozott, amelyet a boldogult Széchényi Ferenc az Isten érdemtelenül osztogatott ajándékai közé sorozott. Huszonnégy esztendős volt, eszményien szép és daliás ifjú, az arisztokrácia egyik leggazdagabb tagja, családja pedig abból a Kaplony nemzetségből származott, amely a

magyaroknak Európába való bejövetelekor szerezte birtokai legnagyobb részét. György gróf mindezekben tökéletesen ártatlan volt ugyan, de az effajta érdemekben a cseh, morva és osztrák mágnások is ártatlanok voltak; az udvar, a hadsereg és a főkancellári hivatal azonban a cseh, morva, osztrák hercegeket és grófokat mégis mérhetetlenül több előnyben és kitüntetésben részesítette, mint a honfoglaló Kaplony ivadékait; erre csak gőggel és kuruckodással lehetett felelni, s a Károlyiak gőgje az egész magyarság nevében igyekezett megtorolni a bécsi körök igazságtalanságát. Széchenyi István gróf ezért bocsátotta meg neki hetyke és kihívó modorát.

György grófnak gyönyörű palotája volt a Kärtnerstrassén, a johanniták templomához közel; a palotában fejedelmi udvartartás székelt; senki sem gondolta volna, hogy a ház egyetlen lakója egy huszonnégy éves huszár kapitány, aki éppoly kevés időt tölt az ezredénél, és éppoly sokat utazik külföldön, mint Széchenyi István. Most Angliából jött, s szerencsés megérkezésének örömére ebédre hívta meg Bécsben időző barátait.

Délután öt óra volt már, amikor István gróf vadonatúj angol tilburyje megállt a Károlyi-palota kocsifeljáróján.

A meghívottak mind együtt voltak. A társaság legidősebb tagja, Pálffy Ferdinánd, keskeny arcú, szőke, ijesztően sovány és hórihorgas nagyúr, aki éppen ezekben a napokban örökölte a teanói herceg büszke címét, leereszkedő gőggel fogadta a szerencsekívánatokat. Az ő ötvenesztendős, kiélt és dekadens örökifjúsága mellett a negyvenéves Esterházy Mihály fekete körszakállával, sasorrával, szúrós tekintetével és lomha mozdulataival valóságos öregúrnak látszott. Volt ott még egy másik Esterházy gróf is: a kék szemű, mosolygós, sebhelyes arcú Vince, aki sógorával, Liechtenstein Vencel herceggel együtt a Monarchia egyik legkedvesebb naplopója volt. A gróf barna képű, széles vállú, kemény öklű magyar; a herceg lenhajú, koravén, harmincéves,ráncos képű, csenevész kis gnóm. Liechtenstein Zsófia hercegnőt mindketten egyformán bámulták erélyes jelleme, fürge észjárása és széles körű műveltsége miatt; az egyik büszke volt, hogy ilyen okos és jó felesége van, a másik boldogan dicsekedett, hogy ez a kiváló asszony az ő testvérhúga.

István gróf nagyon lenézte a kis herceget, de annál jobban szerette a két Esterházyt. Majdnem állandóan Bécsben élnek, de jó magyarok, hazafiak, gondos gazdák, és neki hűséges barátai. Vince gróf felesége talán az egyetlen női lény, akihez minden gáláns cél nélkül, igaz barátság fűzi.

Utolsónak érkezett a kövér, szeplős, puha Batthyány János gróf, aki eszébe juttatta a nápolyi udvart. Mindjárt el is újságolta neki:

- Emlékszel az angol régens herceg feleségére? Meghalt.

Károlyi György gróf fiatalos frissességgel István gróf vállára csapott:

- Hogy haladsz a kis Crescence kegyeiben, Stefferl?

A többiek felfigyeltek. Esterházy Vince gróf hiába akarta másra terelni a beszédet, Károlyi gróf túlkiáltotta:

- Meg kell adni, Stefferlnek jó ízlése van. Mindig ki tudja választani a legszebb lovat, a legszebb agarat és a legszebb asszonyt.

- Höhöhö - nevetett Batthyány gróf -, Nápolyban egy angol lady... hogy is hívták, Stefferl?

- Crescence-ról beszélj - erőltette György gróf, és madeirával meg sherryvel kínálta a vendégeit.

István gróf bosszúsan legyintett, s odament a szoba sarkába, ahol egy meggyszínű frakkba és szürke nadrágba öltözött, feltűnően vörös arcú, vörös pofaszakállú és vörös hajú gentleman ült - jobban mondva feküdt valami egzotikus bőrrel bevont öblös karosszékben úgy, hogy lábait (csodálatos szép vörös csizma volt a lábán) a szemközt álló kis asztalkára rakta. Úgy festett ott, a finom bécsi dandyk között, mint valami farsangi maskara; a bécsiek nemhiába hívták őt lord Pimpernickelnek vagy aranyfácánnak.

- Hogy van, mylord? - kiáltott feléje István gróf harsányan, aki a vörös árnyalatokban lángoló süket Stewart Károly Vilmost, Castlereagh lord öccsét, az új bécsi angol nagykövetet nagyon szerette.

- Hogy van, kedves gróf? - felelte a nagykövet, aki egy ujjnyi vastag füzetben böngészett, s egy pillanatra sem emelte fel a tekintetét. - Gyönyörű tavasz, igazi fox-hunting számára való idő. Hogy vált be a huntsman, akit küldtem?

- Köszönöm. Mister Balogh kitűnő ember. Mit olvas, mylord? - hajolt egészen közel a lord füzetéhez István.

- A *Quarterly Review* legújabb számát. Érdekes cikk van benne az ön hazájáról.

...A szomszéd terem ajtajának mind a két szárnya felpattant, és selyemharisnyás, csatos cipős, beretvált arcú lakájok meg kifent bajuszú, aranyzsinóros, sárga csizmás huszárok sorfala között a vendégek asztalhoz mentek.

Kezdetét vette az ebéd, egyben pedig kinyílt a mellékszoba ajtaja, s megjelent a küszöbön egy magas, vállas, barna arcú, hollófekete hajú, tömött bajuszú öregedő legény, ezüstzsinóros világoskék atillában, gazdagon kihímzett feszes nadrágban, lakkcsizmában, mosolyogva, hajlongva, hegedűvel a hóna alatt, mint egy magyar huszárruhába öltözött barokk Orfeusz.

- Ez aztán a meglepetés! - kurjantott Batthyány János gróf, aki odarohant a cigányhoz, és összeölelgette.

- Ki ez? - kérdezte fanyarul István. - Díszbe öltözött magyar mágnás, urasági huszár vagy cigányprímás?

Károlyi gróf sértődötten kapta fel a fejét:

- Nem ismered, Stefferl, Bihari Jánost?

István gróf a vállát vonogatta.

Ezalatt még négy, hasonlóan sötét bőrű, csillogó szemű, mosolygós arcú legény surrant be a szobába, és Bihari mögött félkörben letelepedett. A lakájok aranyzsinóros, vállbojtos frakkban, fehér kesztyűsen körülhordták az ételeket, borokat töltöttek a poharakba, s a társaság ebédelni kezdett. Minden úgy ment, akár egy angol lord vagy egy francia főnemes kastélyában. A társaság tagjai hol németül, hol franciául, hol angolul mondtak ki egy-egy félmondatot, a lakájoknak németül adták a parancsokat, francia ételek, francia pezsgő, rajnai borok és angol pálinka csiklandozták a vendégek ínyét; a falakat hollandus képek ékesítették, a mennyezetről velencei csillár lógott le, István grófnak Rasumovszky herceg ebédlője s az ott elköltött díszvacsorák jutottak eszébe. Egyáltalán nem csodálkozott volna, ha hirtelen belibben a szobába Bagration hercegasszony is, mint Pavlovics Konsztantyin nagyherceg estélyén.

Az ebéd rákkal körített rózsaszínű rajnai lazaccal kezdődött.

A házigazda István gróf felé fordult:

- Miért haragszol, Stefferl? Crescence grófnő miatt? Vagy nem ízlik a lazac? Jobb szereted remoulade-mártással?

István gróf odakoccintotta poharát a házigazdáéhoz.

Bihari János gyönyörűen játszott, a vendégek bőven ettek és ittak, s közben két-két szomszéd vagy egymás közt, vagy a szemben ülővel élénken csevegett. Néhány hangos kötekedő kérdés minduntalan túlharsogta a cigányzenét, a tányérok és poharak csörömpölését és Batthyány gróf gyermekes kacagását.

- Stefferl, úgy hallom, latinul tanulsz!

- A Corpus Jurist könyv nélkül tudod?

- Táblabíró akarsz lenni, Stefferl? Részt akarsz venni az új országgyűlésen?

- Igaz, Stefferl, hogy ki akarsz lépni a hadseregből?

Ezek a kérdések, mint a tűszúrások, úgy sebezték István gróf szívét. Minden „Stefferl" szóra felkapta a fejét, és hol a homlokát ráncolta, hol a száját tépte idegességében. Végre elhatározta, hogy végét szakítja az ingerkedésnek. Erősen a szeme közé nézett Pálffy Ferdinándnak.

- Én, kedves hercegem, nem értek sem a színházhoz, sem a politikához, hát inkább megmaradok lovaskapitánynak.

A herceg jobb szemüregébe nyomta monokliját:

- Minden magyar mágnás született államférfiú, csak éppen te nem értenél a politikához?

- Magyarországon nincs politikai élet, én legalább nem láttam sehol - vágott vissza ingerülten István.

A társaság hahotára fakadt.

- Na, ezt eltaláltad. A magyar nemes egyebet sem tesz egész életében... - szólalt meg Esterházy Vince, de István gróf fejezte be helyette a mondatot:

- ...mint lármáz, fizet, sír, vagy árulkodik.

A herceg azután hirtelen Esterházy Mihály felé fordult:

- Régóta figyelem ezt a komikus anglomániát, amely hatalmába kerítette, a mai fiatalságot. Akik néhány futólagos utazást tettek Angliában, és Shakespeare nyelvéből néhány szót megtanulnak, otthon mindenáron lordoknak és windsori vadászoknak akarnak látszani: lóversenyeket rendeznek, a gyepkönyvet a Racing Calender és a Stud Book szerint szerkesztik, vadászlovakat, kopókat hozatnak, és angol hunstmanekkel meghonosítják a fox-hunting divatját, amire felette büszkék a magyar szarvasok, rókák, grófok és jobbágyasszonyok, mert ez utóbbiak szoptatják az agárkölyköket, ha a szuka erre a feladatra nem érez magában hajlandóságot. Ez az homard à la parisienne azonban remek.

A cigány most valami tragikus melódiát játszott. A zaj egyszerre elült, mindenki a fájdalmasan zokogó hangokat hallgatta.

- Mit játszol, Jancsi? - kérdezte Mihály gróf.

- A Bihari-kesergőt - felelt játék közben patetikus gőggel a prímás. - Tavaly csináltam a fiam halálára.

A kesergő a cigányt magát is elérzékenyítette. Mélabús életuntsággal szorította álla alá a hegedűjét, és vonója alatt néha egy egész orchester harsogó crescendója tombolt, majd lassanként halk fuvalommá halkult, amely mintha valami bársonyos mohát simogatna. Aztán megint akkordok, futamok, kettős és hármas hangok orkánja zuhogott fel, s ezek a hangok az újjáéledt erő és férfiasság, büszkeség és sebezhetetlenség ujjongását vitték szét a hallgatók lelkébe.

István gróf alig hallott valamit ebből a szívetrázó rapszódiából. Az a néhány ellenszenves és kicsinylő szó, amelyet Pálffy herceg mondott, először megdöbbentette, aztán felbőszítette. Hogyan? Hát még ez a silány erkölcsű, testileg-lelkileg leromlott, anyagi zavarokban fuldokló, udvari körökből kitiltott vén kéjenc, kártyás és széltoló is ilyen hangon mer beszélni vele? És eszébe jutott, hogy székében a leggonoszabb dolgokat rebesgetik. Legutóbb egy pozsonyi német gyapjúkereskedőt a Salzgriesgasse egyik rosszhírű házában holtan találtak; a bécsi titkosrendőrség kinyomozta, hogy a szerencsétlen embert Pálffy Ferdinánd és két barátja ütötte le verekedés közben. Állítólag a császár maga is megtudta a dolgot; a holttestet exhumálták, de két orvos kiállított egy agyvérzésről szóló bizonyítványt, amely a három mágnásnak húszezer forintjába került. Most, ahogy az újdonsült teanói herceg gonosz arcát nézi, el tudja róla hinni ezt a mendemondát. Ezt és a többit. Róla és több más magyar főnemesről. Undorító banda. Teanói herceg... Pálffy, Fekete, gróf Beleznay... gyermekszínház, feketemisék, orgiák, apagyilkosság... Nem jutott eszébe, hogy tegnap és tegnapelőtt ő is vele együtt evett és ivott és dorbézolt. Ehelyett csak az járt a fejében, hogy itt most néhány szellemes és gyilkos szóra volna szükség, amely megtorolja a személyen esett sérelmet. Durvaság és egyenes támadás nem használna semmit; a herceg kora és öregesen pajtáskodó modora kizárja a lovagiaskodást; de egy finom és halálos döfés egyetlen rövid és csattanós mondatban... hej, de nagy szükség volna ilyenkor Talleyrand vagy Metternich, vagy a boldogult Ligne herceg emberölő iróniájára... De ő éppen a legkényesebb helyzetekben nem tud ura lenni nyelvének és esze járásának; ilyenkor elfogja valami bizonytalanság, félelem a sületlenségtől, agyát elönti a vér, a beleiben remegést érez, egyetlen lelki tehetsége sem működik hibátlanul. Így járt a császárnál, amikor az előléptetést megtagadta tőle; így járt Kutschera báró főhadsegédnél, amikor az a magyarokat szidta, és így járt számtalanszor, amikor a legnagyobb szükség lett volna szellemének fürgeségére. Most is hiába kínlódik, hogy a helyzethez illő módon fölébe kerekedjék Pálffy hercegnek. Az ördögbe, hát azért olvasott össze könyvtárakat, azért járta be fél Európát, azért sanyargatta magát félőrültre, félholtra az önelemzés és tökéletességre való törekvés rettenetes erőfeszítéseivel, hogy benne csak egy öreg, korhely szoknyavadász huszár kapitányt lásson a világ?...

Vadkacsagalantint és szarvasgombás libamájpástétomot hordtak körül a lakájok, és valaki megjegyezte, hogy ez a legkedvesebb étele Metternichnek. Liechtenstein hercegnek erről eszébe jutott, hogy a kancellár felesége Párizsban meghalt.

- Szegény Kelemen herceg vigasztalhatatlan - jegyezte meg a házigazda. - Nincs, akit csaljon.

A kis Liechtenstein nem tűrte, hogy szerelmi dolgokban valaki másnak véleménye legyen.

- Való igaz - magyarázta fontoskodva -, hogy a szerelem kéjét nagymértékben izéli a csalás bűntudata... de a kancellár, hogy is mondjam csak, már rég túl volt ezen a... az ördögbe is, hogy kell ezt németül mondani... ezen a gyermekbetegségen. Ez az izé...

- Halljuk, halljuk Vencelt! Rajta! Csak bátran! Éljen a szónok! - kiabálták harsogó kacajjal az Esterházyak, és a herceg belezavarodott, elpirult, és kínjában egy pezsgőspoharat kettéharapott.

Ebben a pillanatban István gróf fülét megütötte Miklós báró mély, morajló hangja:

- Istenem, milyen szép hivatás volna a magyarságot, Európának ezt az árva, rokontalan mostohafiát ázsiai bölcsőjéből hozott sok gyönyörű és felséges tulajdonságával együtt megmenteni!...

Pálffy Ferdinánd herceg most hirtelen ünnepélyes arcot vágott, és magas, éles hangján közbesüvített:

- Ezt bízza ránk, a magyar főnemességre.

Wesselényi báró elbődült:

- Herceg, ön nem tart engem éppen olyan magyar főnemesnek, mint saját magát? Mi? Herceg! Az én nádor ősöm a vérpad lépcsőjén osztozott Zrínyivel és Frangepánnal a vértanúságon. Az ön nádor ősei a trón lépcsőjén térdepelve Rákóczi birtokán osztoztak... herceg, a magyar nemzet megmentését én nem bízom önre.

A vendégek ereiben meghűlt a vér. Ismerték Wesselényi báró féktelen indulatosságát, és attól tartottak, hogy a rettenetes ember Pálffy herceget egyszerűen agyontapossa. Mindenki felugrált, és ölelgetni kezdte a bárót. Stewart lord is abbahagyta egy pillanatra az evést, letette a kést és villát, és lángvörös arca széles mosolyra derült:

- Uraim, ne avatkozzunk a két tiszteletreméltó gentleman családi ügyébe!

István gróf hol a hercegre, hol a báróra nézett. Vajon mi oka és célja lehet a hercegnek ezzel a kötekedéssel? Ez a puha és romlott ember nem fél a párbajtól, de tudnia kell, hogy Wesselényi Miklós kitűnő vívó, s a Monarchiának vitathatatlanul legjobb céllövője. Ha tehát Pálffy mindenáron kenyértörésre akarja vele vinni a dolgot, akkor valakit vagy valamit érez a háta mögött. Csak nem a titkosrendőrséget? Egyszer azt mondta neki valaki, hogy mind a két Pálffy a rendőrség kémje... rettenetes még elgondolni is, hogy magyar mágnás erre vetemedjék. De boldogult apja is figyelmeztette őt, hogy a magyarok közt vannak a magyarok legelszántabb ellenségei. István gróf megrázkódott az utálattól és a keserűségtől, s a következő pillanatban már bizonyosságnak vette ezt a feltevést... és egyszerre lelkiismeret-furdalás kezdte gyötörni, hogy tegnap és tegnapelőtt s azelőtt annyiszor ő is éppúgy részt vett a Theatergraf ocsmány tivornyáin, mint az itt jelenlevő társaság valamennyi tagja.

A házigazda rimánkodására Wesselényi leült, és nagyokat fújva nézett a herceg szemébe. Pálffy Ferdinánd halálsápadt volt, és megcsuklott a hangja:

- Félreértett engem a báró! Én csak arra céloztam, hogy a báró nem magyarországi, hanem erdélyi főúr - nagyon sajnálom, hogy félreértett.

A társaság éljenezni kezdett, néhány üveg Chateau Lafitte-et bontottak, a poharak összecsendültek, Liechtenstein herceg újból megevett egy poharat, Bihari tust húzott, majd egy tüzes verbunkosba kezdett. István gróf azonban valami ellenállhatatlan lelki kényszer hatása alatt felvette a Pálffy herceg által odadobott kesztyűt.

- Tehát te úgy véled, Frédy, hogy nem az erdélyi, hanem a magyar főuraknak kell megmenteniök a magyar nemzet felséges tulajdonságait? - kérdezte lágy, szinte hízelgő hangon, de belsejében remegett az izgalomtól.

- Ez az én meggyőződésem - felelte barátságos, mentegetőző mosollyal a herceg.

- Vagyis annak a néhány főnemesnek - folytatta István gróf most már maga is halkan, de egész rekedten a visszafojtott dühtől -, aki a maga szent személyét valami jobb és nemesebb csontból származónak érzi, mint amilyenek az ország többi lakosai. Én pedig azt mondom,

hogy egy ország sorsát intézni csak azoknak van joguk, akik lelkileg független és szabad emberek.

A vendégek egy része nem hallotta ezt, Esterházy Mihály azonban, aki a herceg mellett ült, átvette a szót:

- István, nem vagy igazságos. Mi, főnemesek, gyarló emberek vagyunk, de mégis megőriztük szabadságunkat és ősi alkotmányunkat.

István gróf ajka gúnyos mosolyra torzult:

- Igazad van, Miska. A magyar földesúr csakugyan szabad, s ha levelet és újságot kitilt a házából, és izmos kapusa van, aki nem ereszt be senkit, életefogytáig abban az édes illúzióban ringathatja magát, hogy egy boldog planéta lakosa, amelyet külön az ő számára teremtett az Isten. De közszabadság? A közszabadság helyén valami sötét mélység tátong, amelynek fenekéből hullaszag gőzölög.

A teanói herceg éppen gyöngyszürke orsovai kaviárt csipegetett. Aztán felhörpintett egy pohár erős Saint-Julient, megigazította szemén a monoklit, és finom fehér kezét felemelte:

- Uraim!

A társaság elcsendesült, a cigány abbahagyta a verbunkost, és mindenki a herceg szavát leste.

- Uraim! Értsük meg egymást. Igaza van Miklós bárónak. A magyarságot, mint valami ereklyét, meg kell hagyni ősi szépségében és vad harciasságában. Uraim, azt indítványozom, hogy alakítsuk meg az ifjú Magyarország konzervatív pártját.

Bihari bandája tust húzott a herceg tiszteletére. A „konzervatív" szó szépen csengett ebben a házban, amelynek gazdája kilencszáz évre visszamenőleg név szerint meg tudja nevezni őseit, ahol nádorivadékok, egy osztrák herceg, egy angol konzervatív lord, aranygyapjas és térdszalagrendes apák ivadékai dőzsölnek - csak István gróf szemöldöke rándult össze haragos indulattal. Ez a kártyahős és kéjenc mer beszélni harcias és vad erkölcsökről! Hát van ennek valami sejtelme harcról, vadságról, erkölcsről egyáltalán? De aztán észrevette, hogy izgatottsága általános megdöbbenést keltett. Összeszedte magát, engedékeny és baráti arccal fordult Pálffy herceg felé:

- Én nem akarok konzerválni semmit. Legkevésbé pedig a magyarok harcias vadságát, amely csak arra jó, hogy a parasztlegények ezreit a vágóhídra küldje, de eddig még egy önálló hadsereget sem tudott talpra állítani.

- A hadügy a korona szent és sérthetetlen jogai közé tartozik - szólt közbe Pálffy herceg, nyilván szándékosan használva a korona szót király helyett, amelyet nem akart és császár helyett, amelyet nem mert használni.

- Akkor a felségjogokat sem akarom konzerválni - szaladt ki István gróf száján, de abban a pillanatban eszébe jutott, hogy holnap ezt a titkosrendőrség feje, Sedlnitzky gróf, s holnapután már a császár is tudja. Pillanatra elsápadt, de érezvén, hogy a teanói herceg csapdájába már úgyis belezuhant, annál féktelenebb őszinteséggel mondta ki mindenről a véleményét. - A teanói herceg konzerválni akar. Szabad volna megkérdeznem tőle, hogy melyek azok az ereklyék, amelyeket konzerválni akar? Mi? A Corpus Jurist vagy az Aranybullát, amelyet annyira szeretünk az angolok Magna Chartájához hasonlítani? Hát én tiltakozom az ellen, hogy a magyar és angol alkotmányt összehasonlítsák. Először is Angliában huszonkétmillió polgárt véd az alkotmány, nálunk meg csak négyszázezer nemest, másodszor pedig ennek a négyszázezer embernek sincs köze sem a külügyi, sem a hadügyi, sem a gazdasági és közművelődési ügyek intézéséhez.

A társaság egyrésze szemmel láthatólag megunta ezt a borongós, sokszor elcsépelt magyar siránkozást. Liechtenstein herceg az asztal végéről a komor és szívós odaadással táplálkozó lord felé mutogatott. És elmesélte, hogy a lord, aki híres volt durva és erőszakos galantériájáról, nemrég Metternich herceg estélyéről távozóban a lépcsőházi tolongásban oly szemérmetlenül csipkedett meg egy Erdődy grófnőt, hogy a tűzrőlpattant magyar mágnáshölgy erélyes pofonnal torolta meg a vakmerőséget; a nagykövet szeme szikrát hányt, de az ajka csodálkozó mosolyra szélesedett: - Grófnő, vagy béküljünk ki, vagy vállaljuk a felelősséget, hogy őfelsége az angol király megüzeni a háborút az osztrák császár őfelségének. - Mire a grófnő is elnevette magát: - Mylord, nem engedem, hogy a vörös kakas - hallatlanul jó vicc: lord Pimpernickel, avagy vörös kakas... szóval, hogy is mondta csak a szép Nelly grófnő? Ahá, már tudom, azt mondta, hogy a vörös kakas rászálljon... és Európa megint lángba boruljon... ez volt a poén, csak elfelejtettem, hogy a vörös kakas és Európa hogy került össze, egye meg az izé...

István gróf és Pálffy Ferdinánd vitája pedig ezalatt mind szenvedélyesebb hangon folytatódott. Pálffy azt állította, hogy Ausztria ipara és Magyarország mezőgazdasága pompásan kiegészítik egymás hiányait, István gróf felhorkant:

- Ahá, tehát a teanói herceg ezt a gyönyörű egyensúlyt akarja konzerválni. A gabona, az ökörhús és a gyapjú egyensúlyát, amelyből neki százötven-, nekem hatvanezer forint jövedelmem van. És konzerválni akarja a bécsi pénzembereket s marhakereskedőket, akikből magyar grófok és országnagyok lesznek. A Rothschildok, Friesek, Eskelesek és Harruckern bárók aranygyapját akarja a teanói herceg konzerválni. Hát én nem akarom konzerválni ezt a tragikus egyensúlyát az osztrák élelmességnek és magyar ostobaságnak.

A parfénál Liechtenstein herceg csökönyösen visszatért a rögeszméjére:

- Vagyis a kis Crescence nem hagyja magát. Az én prakszisomban is volt erre példa... Ez az úgynevezett, hogy is mondják csak... mi ez, ma semmi sem akar eszembe jutni?...

- Úgy van - bólintott Vince gróf -, Istvánnak pedig már nincs elég türelme, hogy tisztességes asszonyokat letérítsen az erény útjáról.

Liechtenstein herceg rosszallólag csóválta a fejét:

- Pedig ez az egyetlen, ami ér valamit. Nekem mindig az volt a vágyam, hogy én legyek az első... hogy is mondják... izé...

- Kétgyermekes anyáról, nem pedig érintetlen hajadonról van szó - nevetett Vince gróf.

A kis Liechtenstein sértődötten kapta hátra a fejét:

- Az asszony hűsége ugyanannyi, mint a leány szüzessége.

Sőt több. A leány, ha eldobja magát, nem csal meg izét...

Batthyány János gróf, aki az előzményeket nem hallotta, csodálkozva csapta össze a kezét:

- Ejnye, mióta lettél ilyen erkölcsprédikátor?

- Türelem, Baptiste. Én nem a hűséget magasztalom, hanem azt a gyönyörűséget, amelyet a tisztességes asszony bukása okoz.

Liechtenstein herceg büszkén nézett szét maga körül, mint aki nagyon meg van elégedve a maga ékesszólásával. Csak Wesselényi báró vette észre, hogy István gróf majdnem elájul az izgalomtól. Elérkezettnek látta az időt, hogy közbelépjen:

- István, azt hiszem, itt az ideje, hogy megízleld ezt a remek aszút.

Istvári gróf zavartan nevetett:

- Igazad van, egészen kiszáradt a torkom.

A cigány most régi kuruc dalok átiratait játszotta. A hangokat, mint valami mennyei forrásból felbuggyanó cseppeket, úgy itta be a vendégek füle. Még Liechtenstein herceg is eksztázisba jött.

Esterházy József szeme könnyben úszott:

- Nem tudom, érzitek-e, hogy ennek a zenének valami balzsamos illata van...

Wesselényi Miklós bólogatott:

- És vérző bánata...

Csak István gróf volt érzéketlen ezekkel a szépségekkel szemben. Most már nem is tudta, hogy valaki hallgatja-e, mintha versenyre akart volna kelni Bihari mágikus erejű zenéjével, tovább sírta jeremiádjait, inkább saját magának, mint a szomszédjainak:

- Mit konzerváljunk? Öt éve járom a magyar kúriákat, de még nem találtam olyan birtokost, akit tízfelől is nem húz, cibál és gyötör az osztályos atyafiak pere. Nem tudom, nevessek vagy sírjak-e ezen a tragikomikus magyar tradíción. Ott mindenki lót-fut, egymást üti, veri, szidja, vádolja, és jön, megy, utazik, levelez, bírót, prókátort gyomroz, ajándékokkal duggat, azért, hogy magát elpusztítva, hat sing földet megnyerhessen szegény atyjafián. Amikor aztán már semmije nincsen, abrakos zsákot dob a szekere saroglyái közé, vagy megtömve koldustarisznyáját füstös perirataival, gyalogosan vág a nagyvilágnak, s éhen, szomjan kullog kastélyból kastélyba, hogy valahol prókátort találjon, aki visszaperli elvesztett pusztáit és uradalmait.

Esterházy Mihály gróf és Wesselényi báró keserűen nevetett, Pálffy herceg sértődötten nézett maga elé, a házigazda a cselédeket szidta, a süket lord nagykanállal ette a parfét, a cigány pedig fáradhatatlanul játszott, mintha nem is az urakat, hanem önmagát akarná megrészegíteni.

István gróf pedig megrészegedett a maga szatírájától:

- Mit konzerváljunk? - kérdezte refrénszerűleg - talán a zugprókátorokat, akik, mint kavargó szelek szerteszét zúgnak az országban, hogy hol, kibe és kinek birtokába akaszthatnának horgot jogtudományukkal? Konzerváljuk azokat a paragrafushiénákat, akik feldúlják a temetőket is, hogy maguknak kiássanak egy kis perköltséget, sallériumot, részesedést, hivatalt vagy holtig tartó évjáradékot? Hát én nem akarok konzerválni ebből a dögvészből senkit és semmit.

E pillanatban felpattant az ebédlő szárnyas ajtaja, amely egyenesen a lépcsőházba nyílt. Aranyzsinóros, selyemnadrágos, csatos cipős lakájok mind a két szárnyát széttárták, mintha valamelyik főhercegnek nyitnának utat a legmagasabb spanyol etikett szabályai szerint. Az ajtón pedig bedugta okos, szép kis pofáját egy ló, s remegő orrlikaiból vastag párát fújva, idegesen rágta a zabláját. Aztán egy szökéssel az asztalhoz ugrott, s két hátulsó lábára ágaskodva, első patáival a vendégek feje fölött kalimpált, mint egy kiskutya. A társaság tagjai felugrottak, csak Stewart lord maradt nyugodtan a helyén, és evett.

- Well, most ezt leöntöm egy kis chartreuse-zel, és all right, az ebéd miattam befejeződhetik - mondta rekedten.

A többiek ujjongó üvöltéssel fogadták a lovast, aki húszéves, rózsás arcát széles mosolyra húzva, kalaplengetéssel köszöntötte a reggelizőket. Sándor Móric gróf volt, a fiatal mágnásnemzedék egy kissé hóbortos, de lovasvirtusokban felülmúlhatatlan incroyable-ja,

Károlyi György gróf kebelbarátja, aki ezzel a tréfával a másik lovasművészt, Wesselényi bárót akarta elkápráztatni. Most már az angol nagykövet is odapislantott a fél szemével.

- Na, mit szól ehhez, mylord? - trombitálta Stewart lord fülébe a házigazda.

- Puha a csűdje és bakpatája van a kancának - dörmögött fitymálva a lord, és vizespohárral öntött magába valami méregerős italt.

A kis Sándor Móric gróf felszisszent, hirtelen leugrott a lóról, s elhalványodva odaállt a nagykövet elé:

- Miért nem mondja egy füst alatt, mylord, hogy szűkmellű, franciásan csámpás, hogy a lapockája rossz, és a nyaka rosszul tűzött, miért nem mondja egyszerűen azt, hogy igásló, vén gebe, vágóhídra való, inaszakadt dög? Mi?

A nagykövet mindebből nem hallott egy szót sem. Felhajtott még három pohár aszút, s akkor megszólalt:

- Well, mégis ez a legjobb.

Esterházy Vince gróf lement az asztal végére, ahol Liectenstein herceg és Batthyány ezredes oly zabolátlan jókedvvel mulattak. Ahogy a két vidám és gondtalan cimbora között helyet foglalt, Batthyány ezredes, aki a württembergi király nevét viselő dragonyosezred parancsnoka volt, és nemrég jött haza Kassáról, hirtelen komoly arcot vágott:

- Hallottad, hogy Amadé Serafin grófot felmentették?

Vince gróf az asztalra csapott:

- Hát ez is lehetséges?

Liechtenstein herceg nem ismerte Amadé gróf tragédiáját.

- Hát az úgy történt, hogy a gróf, aki ezredemben az első divízió parancsnoka, ennivaló, kedves cimbora, világszép férfiú, a bécsi kongresszus alatt titkos szeretője Bagration herceg-asszonynak, egyike a legjobb lovasoknak, kitűnő céllövő, remek katona, húsz párbaja volt...

- Elég, elég - türelmetlenkedett Liechtenstein herceg -, inkább azt mondd el, hogy mi volt Amadé gróf bűne.

- A feleségének kilőtte a szemét.

- Véletlenségből?

- Nem, hanem mert tetten érte őt a kis Rédeyvel.

- Mindnyájunkkal megtörténhetik - jegyezte meg röviden a herceg -, folytasd az izét.

- Amadé gróf le akarta lőni a kapitányt, de helyette az asszonyt találta.

- Tehát mégis véletlen izé. Nem előre tudtam? - nézett körül Vencel herceg diadalmasan. - És az asszony meghalt?

- Nem. De az egyik szeme világát elvesztette.

- Gazság. Véres barbarizmus, undorító dolog - kiabált összevissza a két Esterházy, a herceg pedig csak akkor vigasztalódott meg, amikor Batthyány gróf elmondta, hogy a férj és a csábító megverekedtek, és Rédey gróf az alezredesnek átlőtte a karját.

Pálffy Ferdinánd most felállt, és István gróf vállára tette a kezét:

- Barátom, veled ma nem lehet beszélni. Te a saját vérségedtől kezdve, le a bocskoros nemesig, az egész nemzetet végiggyalázod. Csak azt nem tudom, hogy akkor mit tartasz a nemzet jövőjéről.

István gróf kissé meghökkent és elgondolkodott. Aztán lassan, mosolyogva megszólalt:

- Azt, hogy nekünk magyaroknak nincs helyünk Európában.

A cigány vérpezsdítő ritmusú melódiát játszott.

István gróf elhallgatott. Ő is sokat ivott. Kábult volt a feje, úgy érezte, hogy ebben a hangulatban már nem szabad többé komolyan beszélni. Elkeseredetten ivott az ivókkal, hallgatta a cigányt, és azon töprengett, hogy Crescence grófnő és Brüll Frigyes gróf... eh, Magyarország halott, s halandó ember nem tudja feltámasztani. Miklós báró is egyre-másra öntötte magába a bort, pezsgőt, pálinkát. Az arca már lángolt, a szeme villogott, és ha elbődült, a terem ablakai megrecsegtek. Félelmetes volt, de senki sem törődött vele, mindenki elsüllyedt a maga rózsás, ködös, fájdalmas és gyönyörűséggel teljes mámorában. Csak Stewart lord, aki vörös színeiben a házigazda jobbján lángolt és világított, egyedül ez a furcsa szigetlakó - vagy talán Marslakó? - ivott komor méltósággal, süketen és verejtékezve. Vörös pecsenyéhez hasonló arcbőre fénylett, s mélyen benn ülő kis vörös malacszemét elfutotta a könny. De olyan zord fenséggel végezte ezt is, mint egy hindu brahmin az ő szent szertartását.

A teremben vágni lehetett volna a füstöt, mindenki egyszerre beszélt és énekelte a maga nótáját abban a meggyőződésben, hogy a cigányok is ugyanazt játsszák. A mámor a tetőpontra hágott. A hangzavarból időnként kisüvített a kis Liechtenstein Vencel magas tenorja:

- Crescence grófnő egészségére!

A társaság tagjai fenékig ürítették a pezsgős poharakat, a herceg pedig különös hódolata jeléül a magáét mindig összeroppantotta és darabokra rágta; Batthyány gróf mindenáron meg akarta a cigányt tanítani valami nótára, amelyet már maga is régen elfelejtett, végre Bihari megunta a gróffal való vesződséget, és a maga gyönyörűségére rázendített egy furcsa, egzotikus, de édes melódiára. A dallam István gróf fülét is megütötte. Figyelt, szeme mindig tágabbra nyílt, és arca ijesztően eltorzult.

- Micsoda nóta ez?

- Már olyan ez a világ - énekelte tele torokkal Károlyi György gróf -, kinek szoros, kinek tág.

- Kinek szoros, kinek tág... - ismételgette remegő ajakkal István gróf, és eszébe jutott, hogy Debrecenben hallotta ezt a dalt aznap, amikor Karolina gyűrűjét elveszítette.

- Éljen Széchenyi István! - kiáltotta most Esterházy Vince, és poharát nyújtotta. - No, Stefferl, eljössz az országgyűlésre?

István gróf rémülten nézett maga elé:

- Nem. Nem akarok tudni politikáról. Magyarország öreg, Magyarország halott. Magyarországot nem lehet feltámasztani.

Károlyi György gróf asztalt bontott, s a társaság kisietett a dohányzóba. Stewart lord, mielőtt a pipáját megtömte, István grófhoz lépett, és átadta neki a *Quarterly Review* legújabb számát.

- Kedves gróf, ebben a füzetben behajtottam az egyik lap sarkát. Ha meg akar tudni egyetmást Magyarországról, nyissa ki a könyvet ott, ahol begyűrtem a lapot.

Amikor a kártyára került a sor, István grófot hiába keresték. Párizsba való elutazása előtt már nem is látták többé bécsi barátai.

5

Esős május este érkezett Párizsba István gróf, megszállt a rue Richelieu közepén álló Hôtel de Prince-ben, de a szállodába éppen csak felhordatta útipoggyászait, átöltözött, és átüzent a Palais Royalban levő Véry-féle étterembe, hogy tartsanak fenn számára asztalt. Hány óra? Tíz óra öt perc. Éppen jó. Az étterem előkelő vendégei már megebédeltek, és kiválasztották Moët et Chandon urak Épernayben készült pezsgői közül a legmegfelelőbbet, már kissé kábultak a bordeaux-i vörös boroktól és chartreuse-i barátok likőrjeitől, az asszonyok már merészebbek és vállalkozóbbak, éppen jó időben érkezik Véryhez. Hányadika van? Május tizenhat. Jó. Még három napig magánember gyanánt rója Párizs utcáit, aztán jönnek a bemutatkozások, lakomák, estélyek, bálok, vagyis a hivatalos előkészületek a koronázásra.

Május tizenhatodikán este hét órakor az Hôtel de Prince egyik pompásan berendezett szobájában egy törékeny testű, szőke, sápadt fiatalember hirtelen kiugrott az ágyból.

Kinyitotta szekrényét, és sebbel-lobbal kikapkodott abból néhány fekete és fehér ruhadarabot: fekete bársonyfrakkot, fehér csipke kézelős inget, rövid, szűk, fekete selyemnadrágot, fehér moarémellényt, fekete cilindert, fehér nyakkendőt, kesztyűt, nem is maradt a szekrényben semmi. Megnézte a feketéket s a fehéreket mind. No, megjárja - bólintott, s megborotválkozott, megmosakodott és fényesre súrolta a körmét. Közben észrevette, hogy a keze nagyon szép, hosszú, hegyes ujjú, izmos, vékony, s az arca érdekesen sápadt, lányosan finom, szőke, szabályos, mosolygós... eszébe jutott az édesanyja, most nagyon hasonlít az édesanyjához.

- Na, csak semmi izgalom - biztatta magát -, nincs semmi baj, hidegvér, nyugalom, van még idő bőven. Semmit sem szabad elhamarkodni.

Bele is telt jó másfél óra, amíg elkészült a fehér és fekete ruhadarabokkal. Akkor tükörbe nézett.

- All right - mosolygott magára kicsit gúnyosan, kicsit biztatólag. - Most fél nyolc - állapította meg a toronyóráról, amelyre a szoba ablakából rá lehetett látni. - Nem hiányzik semmi? - kérdezte hangosan, mintha egy láthatatlan komornyik vagy inas sürögne-forogna körülötte. Fehér orchidea is kellene ugyan a frakk gomblyukába, egy kis illatszer vagy kölnivíz sem ártana, a teremtésit, két hónappal ezelőtt az ingmellén még igazgyöngy ragyogott, sebaj, az összbenyomás - fekete és fehér - azért elsőrangú, gyerünk.

Keze már az ajtókilincsen volt, amikor megtorpant s a homlokára csapott:

- Majdnem elfelejtettem. Mi ez? Elmebaj, vagy... vagy... - és az ajka elkezdett remegni, éppen úgy, mint kisgyermek korában - vagy az isten ujja?

Pillanatokig tartott csak ez az elérzékenyülés, megszűnt a remegés, s gúnyos mosolyra torzult az arca. Odalépett a szomszédos szoba ajtajához, kicsit hallgatódzott, bólintott, majd visszaosont az ágyához, az éjjeliszekrényen heverő pisztolyt felemelte, megnézte, vizsgálgatta, nadrágja hátulsó zsebébe dugta, és lerohant a lépcsőn. Rohantában nekivágódott a málhás embernek, aki István gróf poggyászát cipelte a hátán.

- Barom! - kiáltotta torkaszakadtából, félreugrott, s akkor összeütközött István gróffal, de észre sem vette, kirohant az ajtón, és a Palais Royal felé futott.

- *Journal des Débats!* Rendkívüli kiadás! *Quotidienne!* Hírek a görög háborúból! *National!* Madame Bousier megölte a férjét. Rossini vezényel a Nagyoperában! - ordították a rue de Richelieu-n a lapok rikkancsai, az utcán roppant néptömeg hullámzott, a falakon óriás falragaszok hirdették Malibran asszony fellépését, de ő nem hallott, nem látott semmit, rohant a

Véry-féle étterem felé. Ott körülnézett, majd nyílegyenesen odament egy sarokasztalhoz, s kérdőleg nézett a feléje iramló pincérekre. Azok megzavarodtak.

- Talán keresni kegyeskedik valakit? - kérdezte egyikük, egy diplomataarcú, kopasz, hosszú legény. - Ezt egy mongol herceg foglalta le. Igen? Bocsánatot kérek. Ahogy parancsolja uram.

- Nos, mi van ma valami ehető? - kérdezte a hajlongó, kopasz diplomatát kedélyesen, de roppant magasból aláereszkedve.

Négy-öt percig tartott a tanácskozás. A kopasz diplomata kipirult arccal jegyzett. Látszott rajta bizonyos meghatottság és lelkesedés. Ez aztán az úr. Flensburgi osztriga... de csak ha ma érkezett... esküszöm, kegyelmes uram, souper printanière, turbot sauce Beaumarchais... poulard à la estragon, macédoine fruits, Caché blanc, Chablis... ez aztán az ízlés!

Ő pedig körülnézett, s végigsimította szép, tiszta bőrű, fehér homlokát. Észrevette, hogy sokan figyelik. Néhány nő is volt az étteremben. Színésznők, világjáró angol ladyk, amerikai milliomosnők lopva ránéztek, s feléje villantva valami titokzatos és mégis nagyon érthető szerelmi sürgönyjelet, újra tányérjuk fölé hajoltak, ő maga is megpillantotta a saját szőkeségét egy kristálytükörben, és tetszett magának. Finom, érdekes fejem van, úriember feje, olyan emberé, aki négyszáz évre visszamenőleg ki tudja mutatni, hogy apái is úriemberek voltak. És lesír róla a boldogtalanság és életunalom. René és Adolphe is megirigyelhetné.

De aztán kissé félrehúzódott a szája, és gyermekesen legörbült jobbról. Az ördögbe is, azért nem ártana, ha valami papírpénz volna a tárcámban. Vagy legalább néhány ezüstérem. Fogadok - gondolta magában keserű humorral -, hogy ebben a teremben én vagyok az egyetlen élőlény, akinek egy árva pénzdarabja sincs, és nem is lesz, és nem is lehet soha, hacsak az égből egyszerre Napóleon d'orok zápora nem ered meg, az isten különös csodájából. Egyetlenegy soum sincs - a teremtésit, mindenkit és mindent mégsem lehet pisztolygolyóval kifizetni -, és a hátsó zsebét megtapogatta. Nna... Legalább ez megvan.

Éjfélkor már mindenki őt nézte. Külföldi pénzemberek, követek, neves államférfiak és névtelen, de gyönyörű asszonyok, gazdag kereskedők és szegény mágnások, öreg amerikai milliomosözvegyek és fiatal kis táncosnők... minden szégyenkezés nélkül.

- Kik ezek?

A pincér titokzatosan hunyorgatott:

- Kegyeskedik azt a sarokasztalt látni? Egy hölgy, két úr. Mlle Cinty, a legújabb csillag, Malibran asszony legveszedelmesebb vetélytársa. Húszezer frank a fizetése, száz aranyért lép fel egy este, ezerért pedig - pardon - ott is marad a házigazdánál. A mellette ülő úr a ragusai herceg, a másik Bertin úr, a *Journal des Débats* kiadója...

- Hát az a rosszfogú?

- Az Géricault úr. Ötezer frank.

- Annyiért lép fel?

- Pardon, Géricault úr festő. Viszont, aki mellette ül, az Delacroix úr, száz frankért is könnyen kapható.

- Az is a ragusai hercegnél alszik?

- Hihihi... Poulard - a Berry hercegnő baromfifarmjából, omlós, fehér, mint a gesztenye, kegyelmes uram...

- És az a piros képű, szomorú legény?

- M. Victor Marie Hugo, a sauce Beaumarchais szerzője, remek ember, nagyevő és gróf.

- Énekes?

- Nem tudom, kérem. Szabad felbontanom ezt a johannisbergit? Metternich herceg pincéjéből való.

- Hát az a nagy hajú, halszemű madárijesztő?

- Ezer bocsánat, az Scribe úr, a színműíró, az idén hat színházban tizenhét darabját adják, tízezer frank havi jövedelem, a mellette ülő úr Lafitte, a bankár, tízezer frank napi jövedelem... parancsoljon, kegyelmes uram... a hölgy Mars kisasszony, havonta ötvenezer frank...

A diplomataarcú pincér elsuhant, és végiglebegett az asztalok között. Itt is, ott is megszólították.

- Ki az az érdekes idegen úr?

- Inkognitó, ezer bocsánat, inkognitó, szigorú inkognitó.

Pedig nem is volt rajta semmi különös bámulnivaló. Csak ült ott egyedül, egyik pohár pezsgőt a másik után itta némán, szőkén, fiatalosan, kicsit kesernyés mosollyal. Az étteremben magyar cigányzenekar játszott, s a prímhegedűs már az asztalánál állt, és neki húzta. Ő minden darab után hálásan és előkelően megbiccentette a fejét.

- Ki ez?

- Bocsánat.

- Nem a mongol trónörökös?

A cigányok mind drága vörösbort ittak, pezsgővel keverve. A levegő tele volt a legfinomabb italok, legfinomabb ételek és legfinomabb hölgyek illatával. A férfiak féltékenykedni kezdtek, mert a nők ájuldoztak a kíváncsiságtól.

Ebben a pillanatban belépett a terembe István gróf, s az asztala után kérdezősködött.

- Honnan rendelték az asztalt? - tudakozódott unott arccal a kopasz pincér.

- Az Hôtel de Prince-ből.

A pincér nagyot nézett:

- Ahá, ez a mongol herceg.

Bizonytalanul mutatott az asztalra, ahol a fiatal, szőke ismeretlen a cigánnyal mulatott. Titkos ösztöne azt súgta, hogy itt valahogy - nincs rendjén a dolog. Ebből botrány lesz.

István gróf is csodálkozva nézett az asztala felé. Micsoda zenebona ez? Ki ez a rózsás arcú, szőke, részeg fiú? Ismerősnek tűnt fel, de arcvonásai olyan dúltak voltak, hogy visszahökkent tőle. A fehérbe és feketébe öltözött fiú azonban boldogan ugrott föl.

- Kilenc óta várlak, kapitány uram.

István gróf elpirult. Összerántotta szemöldökét, és bosszúsan dörmögött valamit. Aztán leült, és ebédelni kezdett. Közben kicsit törte a fejét, hogy ki lehet ez a rokonszenves fiú, akivel mindenféle nyelven megpróbálkozott, de az angolul, franciául és németül egyformán olyan kétségbeejtő dadogást vitt véghez, hogy végül lemondott a beszélgetésről. Evett és ivott, közben kicsit mulatott is asztaltársa elkeseredett dőzsölésén, maga is sokat fogyasztott a pezsgőből, amelyet kiváltképpen nagyon szeretett, a pezsgőt vörösborral keverte, sok kávét

ivott, és közben azt mondta magában: mindegy, csak szeretném tudni, honnét ismerem. Rettenetes rossz az emlékezőtehetségem. Az ördög vigye el, attól félek, hogy ez az agylágyulás jele. Nem szabad elárulnom, hogy még most sem tudom, kivel van dolgom. Közben körülnézett, de nagyon közönségesnek találta a társaságot, ízléstelen, rút nők, ápolatlan, borzas férfiak.

A részeg fiú attól a pillanattól kezdve, hogy István gróf leült az asztalához, szemmel láthatólag kínos harcot vívott önmagával. Száját sokszor kinyitotta, mintha mondani akarna valamit, de aztán hosszú fehér ujjaival csapzott hajába markolt, és a részeg emberek bárgyúságával, vállát vonogatva, lemondóan legyintett. Aztán zavartan nevetett, szemét törölgette, nagyokat sóhajtott, megint akart valamit mondani, s megint elhallgatott. Egyszerre csak minden ok nélkül elkezdett kacagni, és megszólalt magyarul:

- Debrecen... Wesselényi Miklós... olyan a hasa, mint egy ötakós hordó... vastag Wesselényi.

István gróf riadtan kapta fel a fejét. Ebben a pillanatban eszébe jutott a kis Rédey gróf, aki apja könyvtárát mázsánként húsz forintért kínálta neki megvételre.

- Hogy kerülsz ide?

- Már két hónap óta itt élek... hiába... bolond dolog... éppen jó, hogy jöttél... akarok valamit mondani... parancsolsz, kapitány úr?

Reszkető kezével feldöntötte a pezsgőspoharat. István gróf kínosan tekingetett körül. Most vette észre, hogy a szomszéd asztalnál ismerősök ülnek. Angolok. Lord Holland, Mr. Stewart, a northumberlandi herceg.

- Fiam, gyere, menjünk haza. Hol lakol?

- Sehol... hehehe... éppenséggel sehol. Nem nevetséges?

- Hát gyere az én szállásomra.

- Hova?

- Az Hôtel de Prince-be.

A fiatal Rédey majd hanyatt esett a kacagástól:

- Oda éppen nem mehetek. Ott van az asszony.

- Megnősültél?

- Ugyan, hova gondolsz? - dadogott a szegény berúgott fiú, és a szemét kimeresztette. - Csak nem ment el az eszem... Mire nősüljek? Mi?

- Kérlek... úgy értettem... asszonyról beszéltél.

- Hát asszony, az igen... asszony, az van... Két esztendő óta... de kapitány úr, kérlek, teljes diszkréció. Becsületszavadra?... Köszönöm... Debrecenből áthelyeztek Temesvárra... ronda egy fészek, aztán Nagyszeben... unalmas németek... aztán Lemberg... no, itt aztán... diszkréció, gyönyörű teremtés Amadé grófné... hopp, majdnem elárultam, öreg férj, fiatal menyecske, két gyerek, egy hároméves fiú, másfél éves kislány, kapitány úr, az istenért... igyunk.

A kis Rédey gróf homlokáról nagy izzadságcseppek potyogtak a pezsgőspohárba. István grófnak eszébe jutott Crescence grófnő... öreg férj... két kisgyerek...

- Borzasztóan szerettük egymást - folytatta a másik -, kapitány úr, kérlek, mondd becsületszavadra, te is elítéled ezért Mária grófnőt? Nem? Köszönöm. Kis ideig boldogan éltünk... aztán... leütött a mennydörgős mennykő... A vén barom már régen gyanakodott, egyszer

megtörtént a baj... Bevallom, kedves kapitány úr, borzasztóan szeretem Máriát, de ezt mégsem így gondoltam.

- Hogyan?

- Hát hogy kiderüljön.

Az étteremben lanyhulni kezdett az érdeklődés. A cigány visszavonult, és az angol társaságnak játszott. A fiatal Rédey izzadó homlokát törölgette:

- Ez volt a baj, sohasem lett volna szabad kiderülnie. A teremtésit, másoknak is van viszonyuk férjes nőkkel, sokan az egész életüket így élik le... Emlékszel az öreg Simonyi ezredesre? Minden évben más szeretője volt, de én... én olyan szerencsétlen vagyok. A vén marha Amadé úgy felbőszült, hogy belelőtt a feleségébe, igen, kapitány úr, nyilván engem akart keresztüllőni, de a golyó az asszonyt találta... nem halt meg, de az egyik szemére megvakult, s most ott vár engem az Hôtel de Prince-ben.

A fiatal Rédey leborult az asztalra, és sírt. Megint az egész terem odafordult, és István gróf most már véget akart vetni a botránynak.

- Fiam... - akart neki valamit mondani, de a szőke kis Rédey gróf felugrott, odavetette magát István gróf keblére, megcsókolta, sírva fakadt és bőgött, mint egy gyerek. Aztán még mielőtt megakadályozhatta volna, kiszaladt az étteremből, s egy pillanat múlva az előcsarnokból pisztolydörrenés hangzott be az étterembe.

István gróf elrohant a prefektúrára, bejelentette, hogy az öngyilkos magyart saját halottjának tekinti, és engedelmet kért, hogy eltemethesse. Aztán szaladt a szállodába, felkereste Amadé grófnét, közölte vele a rettenetes hírt, rábeszélte, hogy fogadjon el tőle útiköltséget, s utazzék vissza hazájába a rokonaihoz. Az őrjöngő asszony mellé egyúttal ápolónőt hozatott, hogy vigyázzon rá, és óvja meg az öngyilkosságtól.

Hajnalodott már, amikor végre a maga szobájába került. Nem mert lefeküdni. Fel és alá járkált a négy fal között.

- Hát ezért kellett nekem Párizsba jönnöm, hogy az első magyarban meglássam a magam torz tükörképét? Szegény kis Rédey! Nem érezte, hogy én a testvére vagyok?

Egyszerre jutott eszébe két név: Karolina és Crescence. Voltaképpen - gondolta magában - én sokkal hitványabb ember vagyok, mint ez a kis Rédey, aki becsületesen levonta a konzekvenciákat. Meghalt. Én pedig még élek. Mi ez? Rédeynek talán helyettem kellett főbe lőni magát? A dolgoknak misztikus összefüggései vannak, amelyeket a legtöbb ember nem vesz észre... Én... Karolina... Rédey... Crescence... én. Tökéletes kör, amely velem indul, és velem záródik be. Középpontjában ott fekszik egy hulla, kis piros sebbel a homlokán. Ha jól meggondolom, ő is egyike az én áldozataimnak.

István gróf félni kezdett. Elképzelte, hogy Crescence nem elég erős, s az ostrom már tavaly vagy az idén a farsang alatt sikerrel jár... de az istenfáját, hát miért is szakított velem tulajdonképpen? Brüll Frigyes miatt? Vagy az ura miatt? Mi? Kihez hű Crescence? Az urához vagy a szeretőjéhez?

Odaállt az ablakhoz, és kinézett a párizsi háztetők fölé. Már hajnalodott. Az ébredő város moraja felhatott hozzá... Bécs ilyenkor még alszik, és Pest... ahogy homályosan emlékszik rá... déli harangszó idején is csendesebb és néptelenebb. Pest éjjel-nappal halott. Mint ahogy az egész ország halott... Párizs azonban él, mint ahogy él az egész francia nemzet. Egész Franciaország. Minden francia. A főnemestől le az utolsó párizsi munkásig.

És eszébe jutott a nagy forradalom, a császár, a restauráció, a tegnap és a ma Párizsa, az erős, viharos, nagy élet Párizsa - amelyben ötven év óta nem hunyta le a szemét a nemzeti lelkiismeret, nem aludt el a francia géniusz egyetlen pillanatra sem. Ha kellett, marcangolta magát, ölt és térdig gázolt a vérben, a főnemesség gyönyörűen meg tudott halni a börtönökben vagy az emigrációban, s a párizsi nép gyönyörűen meg tudott halni az utca barrikádjain vagy a háborúban. Mit? Csak a párizsi? Amikor lenn járt Szerbiában, egy város határában óriási gúlát látott emberkoponyákból. Megkérdezte, hogy ezt a szörnyű hekatombát vajon a törökök rakták föl? Nem. A koponyák a polgárháborúban elesett szerbek maradványai. Borzasztó látvány volt, de egyben lélekemelő. Milyen erősen élhetnek azok az emberek, akik a hazáért így rakásra tudják ölni embertársaikat! A magyarok pedig csak sírnak, fizetnek, árulkodnak vagy imádkoznak. Micsoda gyávaság és közöny! Micsoda tengődés, milyen ázalagélet, milyen rothadás a magyarok élete!

Szépen kivilágosodott. A mulató Párizs lefeküdt aludni, de felébredt a dolgozó Párizs. Micsoda munka, micsoda lázas polgári tevékenység, micsoda gazdagság!... Párizs magában véve egy óriási gyár, apokaliptikus nagyüzem, szédületes rohanás, Úristen, hova siet az emberiség ilyen lélegzetelállító sebesedéssel?

István gróf fáradtan törölgette homlokáról a gondolkodás és izgalom verejtékét. Igen, a népek rohannak, az életük erős, mert vannak embereik, akik dolgoznak és rohannak és élnek érettük.

Nem tudta folytatni tovább. Eszébe jutott a kis Rédey gróf... a kör... Én... Karolina... Rédey... Crescence... én... és középen egy hulla. Ez a hulla most már Magyarország volt.

Egy szép férfias cselekedet... talán... még ezt a hullát is fel tudná támasztani. Tehát nekem végbe kell vinnem azt a férfias cselekedetet... De mit? Talán mindegy is, hogy mit. Valamit. Akármit. Felébreszteni a lelkeket és erős életre korbácsolni őket. Jó. De én egyedül? - kiáltotta bele a párizsi hajnalba, a háztetők felé. - Tegyük fel, hogy csakugyan hozzálátnék valami férfias munkához, Úristen, kit találnék az oldalam mellett? Hány ember van Magyarországban, aki velem jönne egy olyan útra, amelynek irányát és végét magam sem tudom? Nézzük csak, miféle emberek vannak Magyarországon? Hát először is olyanok, mint a Pálffy és Esterházy hercegek, akik mindent úgy találnak jónak, ahogy azt Metternich és a Szentszövetség előírja. Nem hazaárulók és gonosztevők, csak egyszerűen középkori oligarchák, akik egy vagy két kis hercegségre való földdarabon kiskirályok módjára uralkodnak, vagy nem is uralkodnak, csak a jobbágyaik adóját behajtják, és jövedelmüket a nagyvilág valamelyik kellemes pontján eltékozolják. Ez az első kategória. A másik ugyancsak kiskirályoskodik, de az ehhez való módot a leggyalázatosabb áron vásárolja meg. Ezek a főnemesek, ezek az izék, ezek a hitvány szajhák és pénzes zsidók rabjai, ezek az elaljasodott úri lakájok és lakáj urak, ezek nem érdemlik meg, hogy megegyék a magyar búzából sült kenyeret, amely az éhhaláltól menti meg őket. A harmadik rend a középnemesség. Szirmay István, egy büszke és derék magyar úr végrendeletében meghagyta utódainak, hogy a család egy tagját mindig Tamásnak kereszteljék, hogy ne higgyen a németnek, egyet pedig Jóbnak, hogy el tudja viselni a csapásokat, amelyeket a német a magyarra mér. Ez a rend azt hiszi, hogy alkotmányát és a szép, szabad Magyarországot csak úgy tudja megtartani, ha nem mond le ősi kiváltságairól, s azokért feláldozza az európai kultúrát, a maga haladását és a nyolcmillió nem nemes égi és földi boldogságát. A városokban idegen polgárság él, akinek sem szabadság, sem magyar nyelv, sem kultúra nem kell, csak lomha békesség és hitvány garas, amelyen kövérre hízlalhatja magát. Ez a negyedik rend. Az ötödik, a vidéki bocskoros nemesség, amely paraszti életet él, és választás idején a sárga földig lerészegedve odaadja magát akár a kormányhatalomnak, akár egyes oligarcháknak, akár a demagógiának. A hatodik végül a paraszt. Igen. Hát a magyar paraszt, az még olyan, aminőre az Úristen megteremtette.

Férfiasan lépdel, egyszerűen szól, utálja a handabandát, s testi-lelki magatartása az úriember elkappanosodott lakájkodása fölött királyi magasságban áll. Ezek Magyarországon a társadalmi kategóriák.

István gróf megivott néhány pohárka erős likőrt - attól mindig gyorsan és mélyen el szokott aludni -, levetkőzött, és az ágyra dobta magát. Egy pillanatra csakugyan leragadt a szeme, és elsüllyedt körülötte az eleven élet, de egyetlen mozdulatra, amellyel kényelmesebbé akarta tenni a feje alját, felriadt, s attól kezdve nem tudott aludni. Sokáig kínlódott így, már nappali világosság ömlött be a nyitott ablakon, ekkor megpillantotta az éjjeliszekrényen kirakott könyveit, s azok közül úgy találomra kihúzta a *Quarterly Review*-nak azt a füzetét, amelyet Stewart lordtól kapott, és kinyitotta ott, ahol a sarka be volt gyűrve. Szemébe ötlött a cím: *Egy ismeretlen ország Európa szívében*, s alatta apró betűkkel: M. Artur G. levelei Sir William Sidney Smith-hez, a Bengáliai Angol Társaság tagjához Magyarországból, Kőrösi Csoma Sándor hazájából.

Sir Sidney Smith!... Hm... Ismerős név - mondogatta magában elgondolkozva. Hamar eszébe jutott, hogy tíz évvel ezelőtt a bécsi kongresszuson látta ezt a félig diplomata, félig tengeri kalóz módjára viselkedő angolt, akinek két leánya volt... igen... az egyik... hogy is hívták csak? - nem tudott visszaemlékezni a keresztnevére... vagy tán nem is tudta soha?... de egy pillanat alatt vissza tudta idézni emlékezetébe az egzotikusan szép és romlott kis bestia minden mozdulatát. Bécsi kongresszus... Sir Sidney Smith... rejtélyes ember... tengernagy, angol, aztán svéd, majd ismét angol szolgálatban. Harcolt a tengeren Napóleon ellen, aztán a portugál királyi családot Brazíliába vitte, a bécsi kongresszuson pedig a dél-amerikai rabszolgák érdekében próbált agitálni... bizonyára nagyon sok rabszolga terhelte a vén tengeri medve lelkiismeretét.

Hát ennek a tiszteletreméltó gentlemannek írja leveleit a *Quarterly Review* tudósítója Magyarországból, Kőrösi Csoma Sándor hazájából.

Hm. Ki ez a Kőrösi úr? Soha még a nevét sem hallottam. Na mindegy. Lássuk csak, mit tudunk meg K. úr hazájáról.

Ajka gúnyosan elmosolyodott. Máris ellenszenves volt előtte az egész írás. Sir William Sidney, M. Anthony és Kőrösi úr... miféle társaság ez?

István gróf - akárcsak szerelemről, asszonyról, családi titokról vagy legbensőbb és leggyengébb személyes ügyéről volna szó - e pillanatban a cikk alcímében szereplők valamennyiére, de különösen Kőrösi Csoma Sándor úrra öntudatlan féltékenységgel és gyanakvással gondolt.

6

„...Tavaly május hó 2-án, amikor a Bengáliai Angol Társaság egy Mr. Kőrösi Csoma nevű gentleman számára kétszáz aranyrúpiát szavazott meg, hogy a Himalája völgyeit beutazza, és elkészítse a tibeti nyelv angol grammatikáját, ön, dear Sir, azt a meglepő kérdést intézte tiszteletreméltó tagtársaihoz: - És ez a tudós Mr. Kőrösi Csoma vajon miféle ország szülötte? - A társaság titkára, Mr. Moorcrafft azt felelte: - Magyar. - Erre ön azt kérdezte: - Szeretném tudni, hol keressem a térképen Magyarországot? - Csak Mr. Princep Jakab, kalkuttai gentleman tudott a kérdésre feleletet adni, mondván: - A kínai évkönyvek leírják a tatárjárást, s ezekben a magyarokról is említést tesznek, akik a Kárpátok alján laknak. Azóta azonban nem hallani semmit a magyarokról. - A közlés nagy izgatottságot keltett a B. A. T. tagjai között, s

ön, dear Sir, kijelentette: - Társaságunk céljaihoz méltónak tartom, hogy amíg Mr. Kőrösi Csoma a tibeti Buddha-zárdákat bújja, és elkészíti az angol-tibeti szótárt, azalatt mi kutatót küldjünk a Kárpátok aljára, hogy a magyarok országát tanulmányozza, és az angol-magyar szótárt összeállítsa. - És az indítványt a tagok mind nagyon helyeselték.

Mindenekelőtt elárulhatom, hogy Mr. Kőrösi Csomát, aki jelenleg oly szorgalmasan dolgozik a tibeti és szanszkrit szókincs összeállításán, elsősorban hazafias érzése csalta a Himalája fennsíkjaira. Tudta, hogy még a tatárjárás előtt a 13. század elején egy Julián nevű jámbor szerzetes rájuk is akadt a baskírok és a tatárok földjén. Ettől kapott kedvet Mr. Csoma, szegény katonacsalád gyermeke, hogy nekivágjon a nagy keleti útnak. Hogy e pillanatban hol van és mit művel, azt talán ön jobban tudja, mint én. Hanem hát megtudhatja, ha fellapozza a Tibeti Társaság most megjelent évi jelentését.

Mr. Csoma - mint alapos utánjárással felderítettem - a magyarok egy erdélyi törzséből, az úgynevezett székelységből való. (Erdély úgy függ össze Magyarországgal, mint Wales Angliával.) Az a földterület pedig, amely magát Magyarországnak nevezi, a Kárpátoktól a Quarnero-öbölig és a török határig terjed: kerek, tökéletes egység, amelyet minden oldalról természetes bástyák vagy vizek vesznek körül. A magyarok, akik a nyugat-szibériai síkság és az uráli erdővidék felől jöttek a Kárpátok alá, akkor vonták meg határait mai hazájuknak, amikor a mi jó Alfréd királyunk megépítette Anglia első tengeri flottáját... és pár évvel később, jó Alfréd királyunk ivadékának, Edmondnak fiai a dán Kanut elől már a keresztény magyar király udvarába menekültek. Ez az első érintkezés magyar és angol ember között. Becsületére válik Szent István gentlemanlike gondolkodásának.

Az emigráns királyfiak bizonyára rútnak találták az itt talált mongoloid népet. Nagy fejük, lapos homlokuk, napégette széles arcuk, a lovas életben eltorzult görbe lábuk, hosszú felsőtestük, de egyébként apró termetük láttára bizonyára csodálkoztak, hogy ilyen barbár külső alatt mily fürge ész és előkelő jellem honol. De hát ilyen az igazi katonának való test és lélek. Avagy nem énekli-e a görög lírikusok atyja, a Párosz szigetéről való Arkhilókhosz, hogy: nem szeretem a hórihorgas, peckesen járó vitézt, aki dús hajfürtjeivel vagy simára borotvált arcával hódít; az én katonám kicsiny legyen, lőcslábú, olyan, aki jól megáll a talpán, és a szíve erős. Nos, master Arkhilókhosz ugyancsak gyönyörködött volna a honfoglaló magyarban, aki minden téren megállta a sarat; otthon és a nagyvilágban egyaránt. Például az a Tyrker nevű kóborló magyar, aki a normannokkal Grönland körül cirkált, s véletlenül Amerika földjére vetődött. Ötszáz évvel Kolumbus előtt! Hallott erről, dear Sir? Benne van az izlandi sagagyűjteményben, ott, ahol a Vörös Erik fiáról, a derék Leifről van szó. Tyrker is kis termetű, csúnya, éles szemű és éleseszű, bátor fickó volt, mint Európát keresztül-kasul száguldozó magyar testvérei. Azok a kitűnő lovasok és céllövők, rettenthetetlen és mulatós vitézek, pompaszerető úri kalandorok hol Elzászban és Lotaringiában, hol Tuscia és Róma környékén, hol északi Németországban jelentek meg fergeteges száguldozással, néhány országot vagy várost kifosztottak, aztán visszanyargaltak a Duna-Tisza közé. Ez volt meg-ismerkedésük a művelt Nyugattal; a litániákon német és francia szerzetesek akkor új sort iktattak a könyörgésekbe: a magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket - száz év múlva pedig már Magyarország is tele van kolostorokkal, s a párizsi egyetemen már négy magyar pap hallgatja a teológiát és bölcseletet. A II. század végén országuk Európa legrendezettebb állama, valóságos nagyhatalom, és uralkodóházuk, az Árpádház az orosz, lengyel, francia, bizánci, aragóniai és angol udvarokkal van rokonságban. III. Béla a keresztény világ egyik leggazdagabb uralkodója, az angol-normann királyi ház iratainak tanúsága szerint Oroszlánszívű Richárd ötvenezer kilogramm ezüstjével szemben negyvenötezer, Szent Lajos ötmillió aranyfrankjával szemben pedig nyolcmillió aranyfrank a magánjövedelme. Hát ez lett a kelet-szibériai jövevényekből kétszáz év alatt Európában.

A 15. század végén, vagyis VII. Henrik angol király korában, Magyarország területén ötmillió magyar ember élt, vagyis éppen kétszer annyi, mint amennyi angol a brit szigeteken. Ez az ötmillió magyar majdnem hetven százalékát tette a Corvin Mátyás-korabeli Magyarország lakosságának. Csak egy-két százezer ember volt teljes jogú nemes, a többi zsoldos katona, városi kézműves, polgár, marhakereskedő és földművelő jobbágy. De a legszegényebb paraszt is felemelkedhetett a legmagasabb arisztokrácia soraiba mint jogtudós, várvitéz vagy pap. Hogy Matthias Corvinus - akinek fővárosában négy évvel előbb volt könyvnyomtató műhely, mint Londonban - mily elbűvölő hatással volt a reneszánsz embereire, azt megismerhetjük a nagy firenzei platonista, Marsilius Ficinus leveleiből, melyek tele vannak Platón imádásával és a magyar király dicséretével. Ez a roppant ember egész új főnemességet kreált paraszt-fiúkból és káptalani tudós papokból. Dear Sir, ön bizonyára hallotta Janus Pannonius humanista költő, ama Galeotto Marzio barátjának nevét, akit Walter Scott is megírt a *Quentin Durward* című regényében. Ez a Janus csodagyermek volt, s a délvidéki magyar rengetegek rablólovag oligarchái, nehézkes, vérmes, írástudatlan várurak - olyanok, mint aminők nálunk a piros és fehér rózsa mészárlásai között vadállati erkölcseikkel, rettenetes izmaikkal, borzasztó ordításaikkal megfélemlítették, és bámulatba ejtették a frank utasokat -, ezek a szörnyű magyar medvék összeadják a pénzt, hogy a lángeszű gyermek külföldre utazhassék, és elsajátíthassa az ismeretlen szépségeket kínáló antik műveltséget. Janus Pannoniust ismerik Angolországban, Dürer Albertet, a nagy festőművészt is, csak egyikről sem tudják, hogy magyar.

A nagy Hunyadi Mátyás emlékei szétszóródtak; holtteste nem tudjuk, hol nyugszik, pedig a múlt század végén még megvolt a sírhelye. Könyvtárának legszebb kéziratköteteit Rómában és Wolfenbüttelben találjuk; a németalföldi helytartók századokon át Mátyás missaléján, Attavante remek Corvin-kódexén tették le az esküt hazájuk alkotmányára. Csodálatos művű szárnyas oltára a Louvre gyűjteményét díszíti. Békeserlege Bécsújhelyt van, diadalmas kardját pedig üveg alatt Bécsben mutogatják, abban a Bécsben, amelyet e kard meghódított volt. Budai ércszobra a Boszporusz fenekén hever, kőszobra egy lausitzi torony fülkéjében mereng. Királyi palotájának egyetlen szobra, képeinek egy vászonfoszlánya, kéziratainak egyetlen magyar szava sem maradt meg Budán. Halála után harminchat évvel pedig birodalmának nagy része a törökök kezébe került.

Ázsiai puszta lett a Duna-Tisza-közéből, s a letarolt tájak borzasztó és szomorú arca vádlólag tekintett az Égre. A paraguayi Pampas, a muszka és lengyel sztyeppék vagy a hindu-lahorei rónák ehhez képest árnyas ligetek. Az ország egyik része Szahara, a másik dögletes levegőt árasztó mocsár, ember számára majdnem mind a kettő lakhatatlan. Aki ott megfordult, megkapta a morbus hungaricust: a vérhast, a pestises, tífuszos, hagymázas lázat, amely elsorvasztotta vagy megőrjítette áldozatait. Menekült onnan mindenki, északra és nyugatra, s aki ott maradt, paraszt és lerongyolódott nemes, az megosztotta földjét a török elől menekülő félnomád, babonás, államalkotásra képtelen barbárokkal.

A törökök után a Habsburgok tették rá kezüket Magyarországra. Szegény Magyarország! Mátyás király ötmilliónyi magyarsága lecsökkent egymillió-kétszázezerre. Egész országrészek néptelenek voltak, vagy a beszivárgott barbárok kezére kerültek. A Habsburgokra a világtörténelem legszebb feladata nézett: ezt a megkínzott földet és elgyötört népet talpraállítani s Mátyás király nagy Duna menti birodalmát újra megalapítani. A törökök, akik elvadították a magyar tájat, és négyötödét kipusztították a magyarságnak, nem bántották a megmaradtak lelkét: a nyelv és vallás szabadságát. A magyar a török uralom alatt koldusbotra jutott és számban megfogyatkozott; de aki megmaradt, magyar és ember maradt. Sőt magyarabb és emberebb, mint volt. Egyik kezében karddal, a másikban lanttal, rózsafüzérrel vagy zsoltáros könyvvel heroikus verekedő lett, vagy heroikus mártír. Amíg Európa munka

nélkül élt, s az isteni kegyelem s más megoldhatatlan kérdések felett vitázott, a magyarok fedezték őt véres lándzsáikkal. Hogy Francia- és Németország leányai csendesen fonhassák a kendert, s a férfiak tovább kérődzhessenek a teológián, a magyarnak egész életében őrt kellett állnia, karddal a kezében, kétlépésnyire a barbároktól. Minden ember, aki akkor Magyarországban született, minden percben készen állott arra, hogy Isten előtt meg kell jelennie. Ez a hivatástudat a lelkeket bizonyos felsőbb szférákban tartotta. Nem is becsült a magyar soha életében mást, csak a szabadságot. Műveltség, fényűzés most is másodrendű dolgok; nyelv, vallás, kormányforma nem izgatja fel a kedélyeket. Az ősiség bizonyos törzsi kommunizmust eredményezett, tehát a vagyonszerzés esélyei kicsinyek; nincs is nagy szükség rá. Enni-inni van bőven, fő, hogy a nemesi kiváltságok megmaradjanak. A parasztság a saját sorsa iránt közönyös; ha nyelvét és vallását nem bántják, fát lehet vágni a hátán.

A magyar nemzet a másfél százados harcokban rettenetesen kifáradt. A Habsburgok azt tehették velük, amit akartak. I. Ferdinánd óta nem volt magyar király, aki a nemzet nyelvét megtanulta és hosszabb ideig Magyarországon tartózkodott volna, aki meg ne támadta volna az alkotmányt és a nemzeti nyelvet, aki szerette volna a magyarokat, s akiben a magyarok megbíztak volna. Az elnéptelenedett területeket benépesítették, s ezek a jövevények a király védelme alatt ellenségévé váltak a bennszülötteknek. A magyarok egyszer-másszor fellázadtak, a császár leverte a nemzeti mozgalmakat, s a szabadsághősök birtokait felosztotta osztrák tábornokok és magyar aulikusok között. Az arisztokrácia nagy része ilyen forrásokra vezetheti vissza rangját és hatalmát. Később pénzzel lehetett vásárolni főnemességet, három-négyezer forintért grófságot, két-háromezerért báróságot. A Habsburgok néha egész országrészeket elkótyavetyéltek, s akinek pénze volt, kocsmárosok, kalmárok, tímárok, grófok komornyikjai, udvari tisztek, szakácsok, birtokokat vásároltak és nemességet kaptak. Ez a magyarázata annak, hogy a főurak s nemesség egy része áruló és kém. Nem volna csoda, ha a Metternich-rendszer és a Szentszövetség uralma alatt ez az egész ország szétrohadna, és az egész nemzet elaljasodnék. A magyarok nem teszik meg ezt a szívességet a Habsburgoknak. Ehelyett megajándékozták a protestáns világot olyan államférfiakkal, mint Bethlen Gábor, és a római egyházat bíboros-Cicerókkal, mint aminő Pázmány Péter volt; huszárezredeket adtak XIV. Lajosnak és Nagy Frigyesnek, marsallokat Franciaországnak, és királyt Lengyelországnak. Magyar ember építi a Boszporusz erődítményeit, a 16. században London legnagyobb kórháza élén magyar ember áll, Jena, Göttingen, Halle egyetemein, Norvégiában magyar csillagász, fiziológus, orvos prelegál. Napóleont először egy magyar mérnök sakkozógépe verte meg - szakemberek és dilettáns lángelmék, magyar urak ezek, akik ott ültek vadregényes vidéki környezetben, tornyos kastélyban, angol metszetek, német és francia remekírók művei, finom antik bútorok, muzsika, ének, rajzmappa, olajfestékek között elmélkednek az élet és az emberi lélek nagy problémáiról, akik szabadelvű beszédet mondanak a parlamentben és a megyegyűlésen, akik költőkkel, archeológusokkal és szónokokkal leveleznek, lírai verseket írnak - az egyik a napóleoni háborúk alatt, amikor ezrede (osztrák császári ezred) valamelyik város fosztogatására két órát kapott, bement egy házba, ott a könyvtárból kiemelte Montaigne esszéit - a mi Shakespeare-ünknek is kedves olvasmányát -, fellapozta, olvasta s a fosztogatási idő leteltével a könyveket visszatette a polcra, és újra nyeregbe pattant. Ilyen a magyar úr - mi angolok is büszkék lehetnénk rá, amíg csak London hídja áll.

Dear Sir, most veszem észre, hogy magam is elérzékenyülök. Ez a nemzet kilencszáz esztendő óta egyedül van Európában. Egyedül... Ez nemcsak azt jelenti, hogy nincsen rokona, barátja, hűbérese vagy pártfogója... a fényes elszigeteltség egyedülvalósága még nem tragédia. Hanem egyedül van úgy, hogy minden nép, amely körülveszi, ellenségesen érez iránta... Dear Sir, azt mondom, a legszebb, angol feladatok egyike volna, hogy itt a Duna-Tisza mentén rendet teremtsen, s a magyarságot megmentse a keresztény európai civilizációnak. Ez bőven

kárpótolná észak-amerikai veszteségeiért. Még mindig érdemes volna expedíciót szervezni a meghódításra, mint ahogy azt a Kelet-indiai Társaság tette Clive és Warren Hastings vezérlete alatt. (Az austerlitzi csata után maga Napóleon is szemet vetett rá, és Napóleon nem volt buta ember.) Ha mi, angolok, kezünkbe vennők a Duna menti országok kolonizálását, nézetem szerint Bajor- és Csehországot, valamint Besszarábiát is Magyarországhoz kellene csatolni. Dicső kormányunk azonban valami titokzatos okból egy idő óta félbolondokat szokott küldeni követekül Bécsbe, nem gondolván meg, hogy Oroszország ellen egyedül a magyar birodalom tudná a brit királyságot megvédelmezni.

Tárt karokkal várnak bennünket Magyarországban. Egy kitűnő tudós, nemzetgazdász és politikus, Berzeviczy Gergely nemcsak az angol parlamentarizmus átültetését ajánlja honfitársainak, hanem azt is, hogy szakadjanak el a Habsburgoktól, és hívjanak meg Szent István trónjára egy angol királyi herceget.

Annyi bizonyos, hogy Magyarországban minden forr, és a vajúdás állapotában van. Mindenki a nagy szabadítót, a reformert, a változtatót várja. Mindenki tele van a magyar Messiás eljövetelének reménységével. De vajon ki lesz ez a nagy változtató? Senki sem tudja, de abban mindenki megegyezik, hogy csak olyan ember lehet, akinek lelke tele van rajongással Anglia erkölcsi és anyagi nagysága iránt. Magyar ember lesz, de Anglia felől jön - ebben senki sem kételkedik Magyarországban.”

Be kellett vallania magának, hogy a levél olvasása alatt erősen szenvedett. Olyan hatást tett rá, mintha valaki túlságos nagy áradozással részletezné előtte egy hölgy bájait - még a legelrejtettebbeket is - amelyekről azt hitte, hogy egyedül csak neki mutatta meg.

István gróf arca minden mondatnál megrándult, s hol a gúny, hol a harag, hol a féltékenység groteszk fintorára torzult. Arcvonásairól szinte újra végig lehetett olvasni a cikk tartalmát. Gyakran hangosan felkacagott, aztán hirtelen ráncba borult a homloka, és dühösen elkáromkodta magát:

- Hízelgő szamár! Félbolond angol!

Néha csak egy elfojtott „ah!” kiáltás árulta el indulatait. Egyszer-kétszer kiugrott az ágyból, és bort vagy pezsgőt ivott mohó szomjúsággal, miközben magában mormogott:

- Igen. Így beszélnek ők is otthon, megyegyűléseken vagy ebéd után, miközben egymást az asztal alá isszák. Extra Hungariam non est vita... ez az égbekiáltó butaság is csak magyar agyban születhetett meg. A falusi jegyzősegédek a papkisasszonyt vagy a tanító leányát képzelik a földkerekség leggyönyörűbb teremtésének - ez érthető. Ők csakugyan még nem láttak szebbet. Nincs módjukban összehasonlítani. Ádám bizonyára szépnek látta Évát, noha Éva minden valószínűség szerint nagy hasú, lőcslábú, lúdtalpú és állatias arcú nőstény szörnyeteg volt. A szerelmes embernek megbocsátom az ő nevetséges elfogultságát. Én is mennyei Madonnát, szeplőtlen fogantatást, életédességet láttam Crescence-ban, és kiderült róla, hogy... mi derült ki róla? Az, hogy engem többé nem akar látni... - István gróf kissé elrestellte magát, keserűen nevetett, és tovább olvasott. Homlokán, arcán néha a felháborodás, néha az ellágyulás rántotta furcsa, apró ráncokba a bőrt.

- Ó! - kiáltott fel itt-ott - ez sok! Honnan tudja ezt ilyen pontosan? Nem igaz. Legfeljebb ilyennek látják, vagy ilyen volt, vagy talán ilyen lesz, ha egyszer...

Meg kellett hogy törölje az arcát, mert csak úgy szakadt róla a verejték.

- Ez igaz! Erre magam is sokszor gondoltam. Nemrég kaptam egy könyvet: Berzsenyi Dániel... Csokonai Mihály, vagy hogy is hívják őt? Nekifekszem a magyar nyelvnek, és esküszöm, egy esztendő alatt olyan folyékonyan beszélek magyarul, akárcsak Nagy Pali vagy Dessewffy Pepi.

Mind jobban és jobban elérzékenyedett. Kőrösi Csoma? Sohasem hallotta még a nevét sem. De vajon hány ember ismeri őt Magyarországban?

Szívdobogást kapott, és lihegni kezdett.

Valóságos szerelmi vallomás. Egy angol szerelmet vall Magyarországnak. Mindenkit szeret, csodál, magasztal, egyedül csak a főnemességben nem lát semmi dicsérnivalót... Ebben igaza van neki! Dicső eleink képtelenek voltak kivívni a nemzeti függetlenséget, minden magyar dolgok alfáját és omegáját. Nemzeti függetlenség van Hollandiában, Dániában, Svédországban, még a kis német államokban is... Magyarországban beszélni sem lehet ilyesmiről. Dicső eleink!... Magyar főurak! Ősök! Utálat! Kutyákat kellene temetni melléjük a családi mauzóleumokba!

Egész testét láz gyötörte, és ide-oda dobálta magát az ágyban. Megint felugrott, és felhajtott egy fél üveg erős champagne-i bort. Szeretett volna elaludni, hogy megszabaduljon szörnyű izgatottságától. Visszaesett az ágyba, a szája habzott, és a fogait csikorgatta. Néha felordított:

- Rédey... Karolina... Crescence... halál... én... tökéletes kör... És Magyarország halott...

Egyszer csak lecsukódott a szeme, pár pillanatra mintha elnyomta volna az álom. De újra felriadt:

- Nem szabad aludni. Virrasztani kell a halott felett. Rédey... Karolina... Crescence és Magyarország...

Halkan és egyenletesen kezdett pihegni. Elnyomta az álom. Órákig feküdt, csaknem mozdulatlanul. Amikor felébredt, megnézte az órát. Háromnegyed kettő. Délben vagy éjfél után?

Felkelt, kinézett az ablakon. Gyönyörűen sütött a nap Párizs felett. Csengetett. A szobaleány levelet hozott.

- Jó reggelt, Monsieur le Comte! Levél a nagykövetségről.

- Kérem a reggelit.

Aztán felbontotta a levelet. Esterházy Pál herceg néhány sor kíséretében apró, elefántcsontsárga, leragasztott, lepecsételt borítékot küld neki, amelyet a követség kurírja ma hozott Bécsből, Széchenyi István gróf úrnak, saját kezébe. Szigorúan bizalmas és sürgős. Nem hivatalos írás. A betűk ismerősek. István gróf szíve eszeveszetten ver. Reszket a keze. Az elefántcsont színű papírlap sejtelmesen zizeg.

- Mi ez? Csak nem? De igen. Crescence írása.

„...Nem bírom tovább, meg kell mondanom Önnek az igazat. Nem szabad, hogy valaha még lássuk egymást. Lady Karolina miatt..."

Ennyi volt az egész.

István gróf a homlokához kapott. Most már mindent értett. Tehát Crescence grófnő megtudta a szörnyű tragédiát. Attól tudta meg, aki mint egy bosszúálló Tüsziphóné, az Eumenidák egyike, a gyilkosság megbosszulója, egész életén keresztül üldözi fekete szárnyaival, korbáccsal, kígyósziszegésével és mérges leheletével. Ez a fúria mindenütt ott van, ahol neki ártani lehet. Ő az, aki minden évben augusztus 29-én, Karolina halála napján névtelenül, ájtatos hangú,

vigasztaló vagy feloldozó levelet küld neki, amely kegyetlenebb a tetemrehívásnál vagy az orgyilkosságnál. Ő az, aki a kancellária, a titkosrendőrség, a császár fülébe súgja minden lépését, honfitársaival váltott minden szavát. Még legtitkosabb gondolatait is. Ő az, aki mindenkit elriaszt tőle, ő az, aki a Clanwilliameket a szörnyű titokról értesítette, ő küldötte Brüll grófot Crescence-hoz, ő éleszti a féltékenységet Zichy Károly férfiszívében, ő az a sötéten imbolygó árnyék, amely nyomon követi minden lépését... de hát kicsoda lehet ez a fantom, amely az őrületbe vagy a halálba akarja kergetni őt? Kicsoda lehet, és miért teszi azt?

- Miért? Miért? Miért?

Fel és alá járkált a szobában, és a haját tépte fájdalmában. De egyszer csak megállt, és hangosan beszélni kezdett:

- Nem. Nem kell meghalnom. Az egész dologban csak az a fontos, hogy nem Brüll gróf miatt szakított velem... A többi az én dolgom. És én élni és dolgozni és szeretni akarok, és én egyedül is egy egész világ vagyok. Minden erős ember önmagában is teljes és tökéletes világ.

Felöltözött, két-három fokot ugrált le a lépcsőn, és kiszaladt a rue Richelieu-re, amelyen virágba borultan zöldelltek a gesztenyefák.

- *Journal des Débats!* Legújabb szám! *Quotidienne!* Véres tragédia a Véry-étteremben. Egy magyar gróf főbe lőtte magát. Mademoiselle Cinty a Nagyoperában - ordítozták a rikkancsok, és az emberek vidáman nevetgéltek. István grófnak eszébe jutott, hogy még ma meglátogatja Bagration Petrovna Katarina hercegasszonyt, akitől Bécsben levelet kapott, hogy ha Párizsba jön, látogassa meg. Igen, Petrovna Katarina pompás orvosság lesz a Karolina-, Crescence- és Rédey-féle mérgek ellen. Ellenméreg.

Levelet küldött Neuillybe, hogy a hercegnő mikor fogadhatja. A komornyik estefelé meghozta a választ:

„...Ma nyolc órakor egyedül leszek..."

7

Este nyolc órakor bekopogtatott Bagration hercegasszony kis palotájába, amely a neuillyi úton volt, piros rózsákkal és kék klematisszal befuttatott egyemeletes villák között. Rögtön bevezették a ház úrnőjéhez. Petrovna Katarina nem volt egyedül; egy tatárarcú, izzadt homlokú, villogó szemű és szenvedélyes fiatal orosz búcsúzkodott tőle. A hercegnő mosolyogva intett István grófnak, hogy foglaljon helyet, a másik vendég felé pedig csicsergő hangon ismételgette:

- A viszontlátásra, mon cher, a viszontlátásra.

Most, hogy ott feküdt előtte áttetsző fehér muszlintunikában, à la Borghese Paulina, amint őt Canova megmintázta, az üvegcsillár gyertyáinak imbolygó lángocskái alatt, hátulról kapva a sugarakat, tehát a lobogó dicsfényben is titokzatosan árnyékba borulva, negyvenkét viharos esztendejéből legalább tizenötöt elsikkasztva, István gróf agyát megint éppen úgy megzavarta, mint tizenegy esztendővel ezelőtt Bécsben, a kongresszus alatt, Konsztantyin nagyherceg vacsorája után. Most is éppen olyan szép kis meztelen angyal volt, törékeny és kisleányos, habfehér és szemérmetlen, okos, mint maga Talleyrand, és csábító, akárcsak Vigano asszony, a Nagyopera első balerinája. Most is úgy élt, mint egy fejedelemasszony vagy a Chaussée d'Antin valamelyik milliomosnője, eszeveszett módon szórta a pénzt, amelyet - azt mondják -

vakmerő és zseniális tőzsdejátékokkal keresett, Rothschild James báró, a nagy párizsi bankár tanácsai szerint adva vagy vásárolva a részvényeket.

Szobája tele volt rózsával, a falakat bíbor selyemkárpit borította, a bútorokon antik bronzok, sèvres-i porcelánok, a padlón régi perzsák, az ablakok között olasz reneszánsz képek, - István grófnak akaratlanul eszébe jutott, hogy innen néhány ezer kilométernyire, a bécsi Rennweg legszebb villájában van egy intim szoba, amelynek éppen ilyen selyemkárpitja van, éppen ilyen illatok úszkálnak benne, s éppen ilyen képeket és szobrokat világít meg a selyem-függönyök között beömlő napsugár. A Villa Metternichben.

A fiatal orosz megállt az ajtó küszöbén, és ügyet sem vetve az újonnan érkezett vendégre, lángoló arccal visszafordult, és a hercegnő felé lihegett:

- Tehát ön jobb szereti Európát, mint Oroszországot! Ez az utolsó szava?

A hercegnő anyáskodó hangon vigasztalta:

- Ne izgassa magát, Nyikolajevics Pavel, utazzék békével, Krisztus nevében. A viszontlátásra.

A fiatal orosz megfordult, és egy lépéssel a hercegnő felé közeledett:

- Csak azt akarom még mondani, hogy undorodom ettől a Párizstól, amely most egy kiaszott lelkű, feszületrágó, aljas és kegyetlen divathőst készül megkoronázni. Nem akarok tudni az önök ünnepélyeiről, amelyen az angoulème-i hercegnőt, azt a matrózkocsmába való, durva hangú, nyers és ízetlen amazont istennővé avatják... brr... de imádom azt a föld alatti Párizst, amely halkan, dörmögve nyújtózkodik, de már nem messze az idő, hogy megmozduljon, és szétrobbantsa a feudalista nagybirtokosok és a kapitalista zsidók, Sándor cár és Metternich herceg egész hamis Potemkin-világát. Petrovna Katarina, ön természetesen nem néz ki a külvárosi nyomortanyákra, ahol a munkások kutyahúst esznek, sem a bagne-okba, ahol rablógyilkosok és politikai újságírók, prostituáltak és romantikus költők vasgolyókat cipelve a lábaikon, dél-amerikai szálfákat vonszolnak ki a hajók gyomrából, ön nem látja a vidéki nép rettenetes kínjait, a koldusoktól elborított országutakat, az elnéptelenedett falvakat, amelyekben ember és állat csontig lesoványodva vánszorog, míg éhen nem hal... Petrovna Katarina, mit tudja ön, mivé tette Európát Napóleon és Metternich, ez a két apokaliptikus gonosztevő - az egyik a háborúval, a másik a békével?...

István gróf megdöbbenve nézte a tatárképű, széles homlokú fiatal oroszt, akinek apró szemeiből villámok lövelltek a szép hercegnő felé. A hercegnő lesütötte hosszú szempilláit, és csendesen pihegett. Egyik vendégére sem mert ránézni. A fiatal orosz, akit vörösbarna frakkjában, párizsi eleganciájával, tarka mellényével, szűk csipke kézelőjével és ártatlan, kedves, naiv gyermekarcával világot járó dandynak vagy valamely keleti hatalom követségi titkárának nézhetett az ember, tajtékozott a dühtől, és egy csepp figyelemre sem méltatva az újonnan érkező vendéget, sajátságos hörgő hangján folytatta:

- Ön persze azt hiszi, madame, hogy Metternich herceg mindent rendbe hozott Európában. Ostobaság! Európa most rosszabb helyzetben van, mint a huszonöt éves háború alatt. A háborút különben is szeretem, madame - jelentette ki meglepő fordulattal az orosz forradalmár.

- Miért? - kérdezte szemét összehúzva a hercegasszony. - Atyjaura, a derék Fjodorovics Nyikolaj talán szállítója volt az orosz hadseregnek?

A forradalmár megbotránkozva tiltakozott ez ellen a gyanúsítás ellen:

- A háborút azért szeretem, mert a vérfürdő jót tesz az emberiség idegzetének. Figyelje meg, madame, minden háborúra valami nagy és merész fordulat jön a történelemben. A dögvész, a

tífusz, a kolera, az éhség, a patakokban ömlő vér mindennapi látványa megedzi az emberek lelkét. A halál elveszti ijesztő és titokzatos voltát. És a vérbaj felizgatja a fantáziát. Akik Napóleon háborúiból élve kikerültek, széthordták a vérbajt Madridtól Moszkváig. Egész néptörzsek halálra vannak ítélve, elrothadnak, megőrülnek, és egy nyomorék nemzedéket hagynak maguk után, amely sem élni, sem meghalni nem tud. Csak ölni! És ezt nagyon helyeslem, madame.

A hercegnő egyetlen arcizma sem rándult meg. Úgy látszik, nem először hallja ezeket a kétségbeesett panaszokat honfitársaitól. A fiatal orosz most már valamivel higgadtabban beszélt.

- Két egymás fölött álló Európa él ma a világon, s ez a két Európa nem tud egymásról semmit. A történetírók csak a fejedelmek életét írják meg, a kongresszusokat, a hadjáratokat és a törvényhozás munkáját, amely kimerül a soha meg nem tartandó jámbor törvények gyártásában. Minek is írnának egyebet? A könyveket úgyis elégetik, Metternich moslékkal hizlalja az emberiséget, mint a sertéseket. Ki merne írni Lombardia vagy Nápoly szenvedéseiről, a kufsteini vagy spielbergi börtönökről, a velencei ólomkamrákról, a dél-amerikai gyarmatok felkeléséről, Lengyelország közös megrablásáról, a görög szabadságharcról, amelyet Európa tétlenül néz, mert többre becsüli a török szultán legitimitását, mint a homéroszi hősök utódait... Petrovna Katarina, az istenért, hagyja itt ezt a rothadt és elaggott európai civilizációt, amelyben gőzerő, az napról napra több van, de teremtő erő, az nincsen már sehol. Higgye el, Petrovna Katarina, Európa megérett a halálra.

- De hova menjek? - kérdezte halkan a hercegnő. - Talán Oroszországba?

A fiatal orosz szeme tágra meredt:

- Isten ments, hogy oda betegye a lábát. Nálunk az egész egyéni és társadalmi élet valósággal cseppfolyós állapotban van; minden hullámzik, jön, megy, kóborol, mintha nyavalyatörősökből vagy megszállottakból állana az egész nemzet; őserdők rengetegében egész falvak élnek ismeretlenül, mint a cigányok, minden polgári vagy katonai igazgatás nélkül; a földnek nincs tulajdonosa, az emberek nomádok, a gyermekek azért születnek, hogy csecsemőkorukban elpusztuljanak, a férfiak igavonó barmok, az asszonyok nőstény állatok, akiknek mindegy, hogy embereket, kutyákat vagy rókákat szoptatnak-e, akik mindig részegek és vagy káromkodnak, vagy imádkoznak, vagy orgiákat rendeznek, vagy vezekelnek. Alávalóbbak a Fidzsi-szigetek lakóinál.

A hercegasszony szelíden közbeszólt:

- Sándor cár jó ember, és boldogítani akarja népét, mint atya a gyermekeit.

Görcsös nevetés volt erre a válasz:

- Atyuska valóságos szent, de a katonai gyarmatokban tífusz, skorbut és vérhas dühöng, a terhes asszonyokat megvesszőzik, és a parasztok vodkát csempésznek a lovak farka alá, mert aki nem iszik, az megőrül vagy öngyilkossá lesz. Atyuska pedig megesküdött, hogy a katonai gyarmatokat fenn fogja tartani, ha az utat Pétervártól Csudováig holttestekkel kellene is kikövetetni. Hát ez a kövezőmunka derekasan folyik.

A hercegnő halkan megjegyezte:

- Oroszország vajúdó állapotban van.

- De tudja-e, madame - hörgött a fiatal orosz -, hogy mi fog születni ebből a vajúdásból?

A hercegnő akart valamit mondani, de vendége túlkiabálta:

- A forradalom, a forradalom...

A hercegnő legyintett:

- Mi, oroszok, nem értünk ahhoz.

- Bízza csak ránk, Petrovna Katarina. Az egész országban megalakultak a titkos társaságok. Szabadkőművesség, szláv szövetség, liberálisok, filantrópok, haladók élnek az udvarban a cár testőrségében, a szent szinódus tagjai között, és egy adott jelre lángba borítják egész Oroszországot.

- Miért? - kérdezte a hercegnő közönyösen.

A fiatal orosz összehajtogatott papírlapot húzott ki a frakkja zsebéből, és átadta a hercegasszonynak:

- Ezért!

- Mi ez?

- A forradalmárok tizenkét pontja. Tizenkét pont. Akarja, hogy felolvassam? Szabadság Isten nevében, a cenzúra eltörlése, a törvény előtt való egyenlőség, a jobbágyok felszabadítása...

A hercegnő unottan közbeszólt:

- Ne folytasd! Kívülről tudom. Nagy Péter óta ismerem ezt a litániát. Azt is tudom, hogy miképpen zajlik le a ti forradalmatok. Megölitek a cárt, kivégeztek egy csomó ártatlan embert, s aztán odahajtjátok a fejeteket a következő zsarnok igájába. Ti csak gyilkolni tudtok, de megijedtek a vér szagától, és boldogok vagytok, ha vezekelhettek.

A fiatal orosz szemei vérben forogtak:

- Ne gúnyolódjék velünk, hercegasszony. Most másképp csináljuk a dolgot. Az egész világ egyszerre mozdul meg, egész Európa alá van aknázva, madame!

- És a cár még nem ismeri ezt az aknamunkát?

- A cár? Mit gondol, madame?

- Mit tudom én? - vonogatta vállát a hercegasszony. - A cár olyan, mint Oroszország. Nyicsevo. Jöjjön, aminek jönni kell. Egész Oroszország vágyik a halálra.

- Nem igaz, nem igaz - tiltakozott a fiatal forradalmár. - Obolenszkij herceg, Galicin herceg, Trubeckoj herceg, Rijelev Fjodorovics Kondratyij, a Csernicsevek, Muravjovok, Nariskinek élni akarnak, és fel akarják támasztani halottaiból Oroszországot.

A fiatal orosz, anélkül hogy egy pillantást vetett volna István grófra, eszelős sietséggel rohant ki a hercegnő szobájából. Az ajtóból még visszakiáltotta:

- Szabadság, Isten nevében!

István gróf sápadtan és dermedten nézte a hercegnőt:

- Ki volt ez, madame? Forradalmár?

A hercegnő intett István grófnak, hogy üljön le a nyugágy mellett lévő aranyozott hátú karosszékbe:

- Ugye nem haragszik? Szegény barátom, sajnálom, hogy ilyen sokáig kellett unatkoznia.

István gróf egész testében reszketett:

- Unalomról beszél, Petrovna Katarina? Soha életemben semmi sem izgatott fel úgy, mint ennek a fanatikus forradalmárnak a vergődése.

- Nem forradalmár ez - mosolygott a hercegasszony.

- Hát elmebajos?

- Az sem. Derék orosz herceg, liberális nemes, szabadgondolkodó és jó hazafi, azonkívül hűséges híve a cárnak. Elfelejtettem őt bemutatni. Nyikolajevics Pavel Galicin herceg. Egy francia emigráns veje, az apósától tanulta, amit most nekünk előadott. Különben rettenetes gazdag. A bátyja a cár főudvarmestere. Húszéves korában párbajban megölte egy ezredtársát. Emiatt a cár két esztendőre a Kaspi-tó mellé száműzte. Amikor visszatérhetett Pétervárra, aközött habozott, hogy kolostorba vonuljon-e, vagy pedig népe felszabadításának szentelje életét. Kolostor vagy tizenkét pont. Kolostor vagy jobbágyfelszabadítás. Ez is, az is a bűnbánat és vezeklés forrásából fakadt.

István grófnak megdobbant a szíve. Ezelőtt három esztendővel ő is azon a ponton volt, hogy kolostorba lépjen. Aztán szerelemre gyúlt a nép és a szabadság iránt. Istenem, az emberek mindenütt egyformák. A hercegnő feléje nyújtotta a kezét:

- Jöjjön hozzám közelebb. Felejtse el szegény Nyikolajevics Pavelt.

- De az a földalatti Európa! - suttogta István gróf önkéntelenül.

A hercegnő legyintett:

- Nem veszedelmes. Metternich pontosan ismeri a földalatti Európát is. Minden carbonaro, demagóg, szocialista, liberális, reformer, szabadgondolkodó, utópista forradalmár neve benne van a jegyzőkönyvében. Az egész pontos névsor. És tudja a cár is.

- A cár is?

- Öt esztendő óta. Név szerint ismeri valamennyit, Obolenszkij, Trubeckoj, Rijelev, Galicin... egyetlenegynek a neve sem maradt ki.

- És honnan tudja a cár?

- Metternich hercegtől.

- Metternich pedig?

A hercegnő szeme felvillant:

- Tőlem.

István gróf e pillanatban szerette volna torkon ragadni és megfojtani a szép, meztelen angyalt. Az asszony mosolygott:

- Nagyon megvet engem?

István gróf felállott, egész testét az undor rázta:

- Hercegnő, én megyek.

- Hova megy, grófom?

- Megyek, és felkeresem Galicin herceget, és elmondom neki, hogy ön Metternich kémje, és gyalázatosan visszaél honfitársai bizalmával. Megyek, és figyelmeztetem őt, hogy ne menjen vissza Oroszországba.

A hercegnő felhúzta szemöldökét, és csodálkozó arccal kérdezte:

- Mi az, kedves grófom, hát ön is forradalmár?

István gróf magából kikelve üvöltött:

- Nem, csak becsületes ember vagyok, madame.

A hercegnő szempillái leereszkedtek:

- Az ember vagy forradalmár, vagy ellensége a forradalomnak. Középút nincs. Vele vagy ellene. A becsületes ember vagy a királyokat húzatja lámpavasra, vagy a jakobinusokat.

István gróf hosszú ideig levegő után kapkodott, de aztán megtalálta a választ:

- De ön, madame, azt mondta, hogy Galicin herceg nem forradalmár, hanem liberális nemes és patrióta.

A hercegnő vállat vont, és kifelé fordította rózsás kis tenyereit:

- Hát akkor Galicin herceg álljon a cár mellé, és vegyen részt az orosz nép boldogítását célzó munkájában.

- De hiszen ő is csak reformokat akar, éppen úgy, mint a cár!

- Nagy különbség van, kedves barátom, hogy valaki felülről vagy alulról akarja-e a reformokat megvalósítani. Különben megsúgok még valamit önnek, kedves Stefferl. Galicin herceg jól tudja, hogy ki vagyok én, s azt is jól tudja, hogy a névsor már régen Metternich jegyző-könyvében van.

István gróf szeme tágra meredt a csodálkozástól:

- Hát akkor miért nem óvakodik öntől?

A hercegnő égre emelte nagy, zöld színű szemét, amelyet a beléje csepegtetett atropin csillogóvá tett:

- Mert forradalmár, de úgy, hogy a cár is tudja, vétkezni és vezekelni akar egyszerre, eget és poklot hív segítségül, hogy ne legyen egyedül, mert semmitől sem fél olyan irtózatosan, mint saját magától. És végezetül mégiscsak égen és poklon túl, minden föld alatti és föld feletti hatalmasságokkal szemben egyetlen reménye Krisztusban és az ő helytartójában van, akit autokratornak, cárnak, atyuskának, jelenleg Pavlovics Sándornak hívnak. Ezért van annyi forradalmár, annyi liberális, annyi áruló, annyi szent és becstelen gazember Oroszországban. Minden népnek van egy bálványa, s azért szívesen megöli magát, nyitott szemmel, boldogan és elárulva saját gyermekeit. Az ön népének mi a bálványa, kedves István gróf? Mi az, amit a királynál, sőt a hazájánál és önmagánál is többre becsül? Ön erről még nem gondolkodott? Nos, én egyszer azt hallottam, Metternich hercegtől, hogy ezt a bálványt a magyaroknál alkotmánynak hívják.

István gróf arca megvonaglott, és levegő után kapkodott izgatottságában. Hát mindenhol, még ennél a romlott kis bestiánál is minden szó, minden ember, minden mozdulat arra emlékezteti, ami öt esztendő óta kíséri, mint árnyék, amelytől nem akar megszabadulni: magyarok dolgára, hazára, népre, alkotmányra?...

Néhány óra múlva fáradtan, rettenetes csömör és lelkiismeret-furdalás közepette elhagyta a hercegnő szobáját.

Párizs felé a neuillyi úton olyan nagy volt a forgalom, mint fényes nappal. István grófnak egy csendes kis budai utca jutott az eszébe. Fenn a Várhegy peremén, a plébániatemplom és a kolostorból átalakított kis színház között van a magyar kamaraelnökség háza, s abban lakik most Zichy Károlyné Seilern Crescencia. Neki többé abba a házba nem szabad bekopogtatni. Hát akkor egyáltalán érdemes-e visszamenni oda, ahol mindennap eszébe jutna a paradicsom, amelyet elvesztett, mielőtt elfoglalt volna?

Nyomorultabbnak érezte magát, mint Galicin herceg, aki most toronyirányt rohan vissza Oroszországba, hogy beleszaladjon a kozákok szuronyaiba.

8

A koronázási ünnepségek lezajlása után August Victor Vincent gróf lovassági tábornok és felesége, Reuss Eleonóra hercegnő estélyt adott, amelyen Esterházy Pál herceget, az ausztriai császár rendkívüli követét búcsúztatta a párizsi diplomatavilág.

A rue de Grenelle egész hosszát ellepték a pompás fogatok; a palota előtt gázlámpák égtek, az első gázlámpák Párizsban; negyvenkét ablakon keresztül áradt az utcára a csillárok és kandeláberek gyertyafénye, a kertben kínai lampionok és fáklyák világítottak. Az utca, a lépcsőház s a kert zugaiban sisakos rendőrök, zuávok, fegyveres lakájok, libériába bújtatott huszárok és csendőrök vigyáztak a királyi hercegek testi épségére, akik megjelentek az estély fényének emelésére, mert féltek, hogy a carbonarik, saint-simonisták, anarchisták, republikánusok is eljönnek mérgezett tőreikkel, pisztolyaikkal és pokolgépeikkel, hogy az estélyt a maguk részéről is minél fényesebbé tegyék. Hercegek és grófok, marsallok és nagykövetek tolongtak a fényes termekben; az utcákon is hatalmas tömegek tolongtak, s a párizsi nép ilyenkor, langyos őszi éjszakán, két dologra hajlandó különösképpen: szerelemre és forradalmi merényletekre. Vincent gróf hölgyvendégei nem félnek a szerelmi merényletektől, de a pokolgépek dörrenéseit még a legedzettebb férfiak idegei sem bírják a Quartier St.-Germain finom környezetében.

A nagykövet estélyére csak olyanok voltak hivatalosak, akik névre szóló helyet kaptak a reimsi katedrális hajójában az új király koronázásán, tehát ez a kétszáz Isten kegyelméből való arisztokrata, akiknek a nevét meg lehet találni a *Gothaischer Genealogischer Hofkalender*-ben. A ház úrnője, Eleonora hercegnő azonban csak egyetlen vendég iránt érdeklődött. Ez a vendég Széchenyi István gróf, akivel kétszer-háromszor már találkozott diplomáciai és udvari estélyeken.

A hercegnő, aki azóta megint öt esztendőt fiatalodott, s már éppenséggel nem látszik többnek harmincesztendősnél, fekete hajával, sárga ruhájában olyan szép, mint egy kinyílt napraforgó, amely lángoló arcával mindig az újonnan felkelő nap felé fordul. István gróf vitézül állta ezt a bámulatot. Az a négy és fél hónap, amelyet Franciaországban töltött, rosszul kezdődött ugyan, de aztán egészen elfelejtette vele az utolsó évek lelki izgalmait. Oly sűrűn és gyorsan érték a benyomások, hogy nem is ért rá törődni saját magával, s így kezdett kigyógyulni nemcsak tömérdek képzelt bajából, hanem abból az egyetlen, de annál tragikusabban elhatalmasodott igazi betegségből is, amely már egész az üldözési mániáig fajult. A koronázási ünnepélyek alatt még unatkozott; visszatérve azonban Párizsba, belevetette magát a nagyvilági élet hullámaiba; a northumberlandi hercegtől Rothschild James bankárig terjedő ismeretségi köre felizgatta és ki is elégítette fantáziáját; a Guiche és Fimarçon hercegnőkkel töltött napok valósággal álomba ringatták; olyan volt ez a négy és fél hónap, mint egy pásztorregény;

szakadatlan örömérzés, minden árnyék és csömör nélkül; enyhe mámor és szenvedély, szenvedés nélkül; gondtalan időtöltés, unalom nélkül. Volt többször Neuillyben, Orléans hercegénél, aki őt családjával is megismertette. István gróf úgy látta, hogy az orléans-i herceg nagyon boldog ember; szép, fényes, körte alakú arca ragyog a derűtől és megelégedéstől; azok közül való, akik a sors mindenféle fordulatában megállják a helyüket pompás testi és lelki egészségük és nyárspolgárias igénytelenségük fegyverzetében. A Napóleon-korszak alatt Reichenauban éppoly vidáman tanároskodott, mint amily kedves természetességgel ült bele a Palais Royal fényes termeibe; most is éppolyan ócska esernyővel sétál az utcán Párizsban, mint az emigráció alatt a német kisvárosban; gyermekei kettős rendben haladnak előtte, ha szünnapokon kiengedik őket a gimnáziumból, ahol együtt tanulnak a polgárok csemetéivel. István gróf egyébként nem maradt sokáig Párizsban; meg akarta ismerni a délfrancia Pireneusokat, a Canal du Midit és a déli tengerpartot. Az utazás két hónapig tartott; akkor visszatért Párizsba, és összeszedte úti emlékeit, hogy azokat elküldje Fimarçon herceg-asszonynak. - Ennyivel csak tartozom neki - gondolta magában, és még egyszer átnézte a karikatúrákat, amelyeket a magával vitt fiatal festő készített az utazás alatt; a rajzok kitűnőek voltak, s habozott, hogy ne inkább Guiche hercegnőnek adja-e azokat, vagy esetleg a nagykövet feleségének, a búcsúlátogatáson. Végül aztán pompás bőrtokba téve, rövid, tapintatos, de gyengéd levél kíséretében átadta azokat az osztrák követség kurírjának, aki éppen elindult Bécsbe, és elküldte gróf Zichy Károlyné Seilern Crescence grófnő őkegyelmességének. Őszintén megvallva, a pireneusi utazás alatt nem sokat gondolt rá; csak reggelenkint jutott az eszébe, amikor felébredt, és esténkint elalvás előtt, napközben csak akkor, ha valami nagyon elragadta vagy lehangolta, ha unatkozott, vagy ha valami munkába nagyon belefeledkezett. Ezenkívül csak akkor jutott eszébe Crescence grófnő, amikor átúszta a Dordogne-t, és félt, hogy belefúl a vízbe; a Pic du Midiről való lejövetelekor, amikor egyszerre rosszul lett, elszédült, és kezükön hozták le a bennszülöttek; amikor a fenyvesben egy medvével találkozott; tengeri betegsége alatt Eaux Chaudes-ban; egy éjszaka, amelyet pásztorok között kunyhóban töltött és a kutyák rettenetesen ugattak; a Casa de Bronsette-en egy csempészkocsmában, piszokban és füstben, amikor éjjel egy szerencselovag le akarta szúrni; a zergevadászaton, amelyen zerge helyett egy jámbor tehenet puffantott le, s nevetett rajta a környék minden orvvadásza; amikor istentelen zivatarban egy gyönyörű, barna szemű, nyúlánk, de telt mellű fiatalasszonnyal találkozott a limoges-i erdei úton, s a férj vasvillával majdnem agyonverte. Még talán egyéb alkalommal is gondolt Crescence-ra, de pontosan nem tudná megmondani, hol, mikor és miért. Most azonban olyan erővel kellett rá gondolnia, hogy a karikatúrákat nem adhatta más halandó asszonynak. Csak nem vagyok szerelmes Crescence grófnőbe? - kérdezte magától ijedten, amikor a csomagot a kurírnak átadta, és olyan melegséget érzett a mellében, hogy szerette volna szívére ölelni egész... Párizst?... nem... a világot?... nem, hanem Magyarországot. Csodálatos dolog, hogy neki Crescence és Magyarország - semmi közük pedig egymáshoz - mindig egyszerre bukkannak fel a képzeletében.

Itt, a nagykövet estélyén e pillanatban egyikre sem gondolt. Sőt egyáltalán nem gondolt semmire. Egyszerűen csak vidám volt, és boldogan sütkérezett a párizsi diplomatavilág napfényében. Ezt a világot az esze megvetette, de az mégis ellenállhatatlan erővel vonzotta magához, mint az éjjeli lepkét a fáklyák és kínai lampionok világossága. Az arisztokráciáról ő maga mondta, hogy olyan, mint a burgonya; az értékesebb része a föld alatt van, s ami kilátszik belőle - az ifjabb nemzedék -, az csak haszontalan giz-gaz. Az ő eszményképe a lángész volt, s lángésznek tartotta Napóleont, Byront, Fultont, Washingtont, Franklint, William Pittet, Goethét, Bolivárt és Mahomedet; Napóleon és Mahomed azonban, sajnos, nem jöttek el Eleonóra hercegnő estélyére, de ott volt Humboldt Sándor, aki semmiképpen sem nyerte meg tetszését, és eszébe juttatta Lahdschulz professzort, keleti útjában görögtanárát és kísérőjét. Humboldt is lompos és ápolatlan, s modora nem üti meg azt a mértéket, amelyet

István gróf túlfinomult ízlése megkívánt; nem arisztokratikus és nem finom lélek. Darabos és ízetlen polgár, és ő ezt az emberfajtát nem szívelheti. Nem tehet róla, még a legderekabb férfiútól is elidegenedik, ha ízlését nem tudja kielégíteni. Még Wesselényi Miklóssal szemben is elfogja néha ez a türelmetlenség. A magyar köznemesek parlagi szokásai felbőszítik, író és művész már eleve gyanús a szemében. Nem tehet róla, bár elismeri, hogy ez kicsinyes és igazságtalan.

Itt elemében érezte magát a szenvtelen és unalmas Esterházy Pál herceg oldalán, aki mint valami olümposzi isten, jó és rossz tulajdonságok híján, a közönséges halandókkal mindig túlzott udvariassággal nyájaskodik. Tetszett neki a házigazda üres eleganciája és finom romlottsága, elbájolta a hercegnő misztikus érzékisége. Hozzá képest Crescence unalmas, sőt banális lélek. Csakhogy ez az unalmas teremtés minduntalan eszébe jut neki - ez egy kissé nyugtalanítja. Különösen most, amikor távol van tőle... Még utóbb igaza lesz Wesselényinek, hogy mégis jobban érdekli, mintsem hogy... eh, érdekli vagy nem, egyelőre az a fontos, hogy a szakítás nem Brüll gróf miatt történt. Igen, ez a fontos, sőt lehetséges, hogy más fontos dolog egyáltalán nincs is a világon.

Belesodródott a csillárok alatt nyüzsgő vendégseregbe. Egyformán örült régi ismerőseinek és az új emberekkel való megismerkedésnek, Granville követnek, Guiche hercegnek és a lengyel Potocky grófnőnek, Noailles grófnőnek, gróf Houdonart Auguste-nek és De Lilliers márkinak, és boldog volt, amikor közölték vele, hogy Eleonora hercegnővel a quadrille d'honneurt ő vezeti be.

Evett és ivott, táncolt, a cotillon alatt bókokat mondott a hölgyeknek, a galop generál szédülete magával ragadta, és elragadóknak találta az asszonyokat. És cseppet sem bánta, hogy a háziasszonyt, a még mindig tökéletes alakú Eleonora hercegnőt legalább ötvenesztendősnek mondják cinikus angol barátai. Éjfél után két órakor már egyenesen kereste a vele való intim összebújást egy pálmalugasban, s szerette volna elmondani neki, hogy a szakítás nem Brüll miatt történt.

A hercegasszony is mintha csak ezt akarta volna. Máris ott ültek egy S alakú kicsiny kanapén, egy rafináltan megépített kis causeuse-ön, és összehajolva, halkan sugdolóztak. Ez a kanapé olyan volt, hogy két ember egymás mellett és mégis egymással szemben foglalt helyet, s ha megmozdult a karjuk, akarva, nem akarva, olyan helyzetbe kerültek, mintha ölelkeznének.

A hercegasszony úgy csicsergett, mint egy kis kanárimadár; sárga atlaszcipőbe bújtatott lábacskája idegesen remegett.

- Hallom, hogy itt hagy bennünket, kedves gróf - kezdte a társalgást, s kihívóan szemébe nézett a dús szemöldökű kapitánynak.

- Nehéz szívvel, fenség - felelte az csupa udvariasságból. - A szabadságom letelt. - Magában pedig hozzátette: Csak azt szeretném tudni, hogy mihez kezdek otthon. Crescence nem akar látni.

- Az semmi - suttogott a hercegasszony -, én kieszközlöm, hogy a szabadságát meghosszabbítsák. Ha akarja, még ma írok Metternichnek. Önt nagyon szereti Kelemen herceg, s ő nekem jó barátom. Jobb, mint ön, kedves gróf, aki el akar hagyni - tette hozzá forró kacérsággal.

Ebben a pillanatban megjelent közöttük Esterházy Pál, és fanyar arcát lehetőleg mosolyra rántva, néhány bókot mondott a hercegasszonynak.

A hercegnő azonban bosszúsan állt fel a helyéről. Ez a Pál herceg unalmas és nagyképű ember - gondolta magában -, ez most órák hosszat fog beszélni Angliáról vagy a korszellemről.

- A viszontlátásra - intett kedvesen a legyezőjével, és eltipegett.

Esterházy herceg leült a helyére. A herceg unatkozott, mint mindig és mindenhol, és remélte, hogy Széchenyi gróf, a nagy csevegő kissé elszórakoztatja.

Mindössze öt esztendő korkülönbség választotta el őket, de a harminckilenc éves herceg már a Monarchia londoni nagykövete volt, István gróf pedig most is csak huszár kapitány, a debreceni Merweldt-ezred kötelékében. Egyikük egy hegyóriás ormáról nézhetett szét maga körül, és láthatta az óceánokat és az azokon túl fekvő kontinensek roppant térségeit; az angol világbirodalomban sohasem nyugodott le a nap. A másik annyit ismert a világból, amennyit ide-oda jártában éles szemével hirtelen átpillantott; egyébként inkább könyvekből tanulta meg, amit a herceg, a London Bridge-en állva, mint kézzelfogható valóságot szinte megtapinthatott, és elemeire bontva górcső alatt megvizsgálhatott. A herceg, koravén arcú, törékeny termetű, búskomorságra és cinizmusra hajló világfi, rettentő mélységben látta maga alatt minden embertársát, s emiatt kétségbeejtő udvariaskodással igyekezett kitölteni a közte és a többi ember között lévő távolságot. Ez néha émelyítővé tette őt, és István grófot felbőszítette.

- Nem volna kedved ellenére velem egy üveg pezsgőt elfogyasztani? - indult meg a szirupos csöpögés a hercegi ajkakon.

István grófnak ez nem volt kedve ellenére. Ivott és lelkesen dicsérte az italt:

- Hiába, a pezsgőgyártáshoz csak a franciák, a filozófiához és zenéhez csak a németek, a gépekhez és a politikához pedig csak az angolok értenek igazán.

A herceg mosolygott:

- No, az angolok inni is tudnak. Ebben is az elsők. Angliában iszik a király őfelsége, és isznak a miniszterek, a parlament vezérei, a polgári és katonai főméltóságok. Ha szabad úgy mondanom, egész Anglia folytonosan iszik.

István gróf közbevágott:

- Angliában nem olyan fontos, mint nálunk, hogy az uralkodó okos és jó ember legyen; Anglia alkotmánya olyan természetű, hogy a király a népének nem is tud ártani. Azért, hogy egy miniszter alkoholista, kártyás és tékozló... egyébként pedig kedves hercegem, hol találsz még egy olyan férfiút, mint Wellington herceg?

Esterházy herceg a vállát vonogatta:

- Bocsánat, Wellington herceg teljesen képtelen a politikai élet bonyolultabb kérdéseinek megértésére.

- De Anglia mégis a reformok korát éli.

- Panaszkodik is eleget Wellington herceg, hogy ezek a reformok komolyan veszélyeztetik Anglia biztonságát.

István gróf nem hagyta magát:

- Hát éppen erről van szó. A törvényhozás Wellingtont isteníti, de ez az imádat nem gátolja abban, hogy Wellington kedve ellen való törvényeket hozzon; Wellington viszont, aki korlátlan ura a hadseregnek és bizalmasa a királynak, ezt a hatalmat nem használja fel, hogy a kedve ellen dolgozó parlamentnek ellene szegüljön.

A herceg elgondolkodott:

- Ezt helyesen méltóztatod látni.

István gróf tovább lelkendezett:

- Meggyőződésem, hogy a mi korunkat a szabadság eszméje mozgatja.

A herceg udvarias mosollyal felelt:

- Bocsánat, az én igénytelen véleményem szerint ma már túlvagyunk ezen. Ez a tegnap világszemlélete. Ma más a korszellem.

- Mit tartasz a ma korszellemének? - kérdezte István gróf még mindig kipirultan.

- Ha megengeded, hogy egy percre untassalak véle, bátor leszek erre is felelni. De ott kell kezdenem a dolgot, hogy minden kornak megvan a maga mozgató eszméje. A középkorban a hódítási vágy a világeszme, majd a vallásháború, a reformáció, a művészetek kultusza a reneszánsz alatt, aztán a bölcselet és a felvilágosultság. A mi korunk uralkodó eszméje az önérdek, a haszon. Ma mindenki csak a saját anyagi helyzetére gondol. A mai kor istene a pénz. Ezért van olyan nagy hatalma Franciaországban Vilèle pénzügyminiszternek. Innen van Rothschild James bankárnak oly nagy befolyása a kormányra és a parlamentre. Még annak is anyagi háttere van, hogy Anglia elismerte Mexikó, Brazília és Columbia függetlenségét. Ezekben az országokban oly nagy a vállalkozás haszna, hogy a világ minden részéről odaözönlik a pénz és a munkaerő. Ezekben a meseországokban olyan gyors az élet tempója, hogy kimeríthetetlen lehetőségek támadtak - vegyük csak a brazíliai kölcsönt -, és a mi fogalmaink szerint elképzelhetetlen összegek cserélnek máról holnapra gazdát. Ahol mi verejtékes aggodalommal, fillérekben és garasokban számolunk, ott ők aranyguinea-kben spekulálnak. Erről van szó, szíves engedelmeddel, nem pedig szabadságról és tökéletességről.

A szomszédban egy kis arab-spanyol pavilon - az Alhambra egy parányi részletének rekonstrukciója - búvt meg a pálmák sűrűjében. Chateaubriand, a költő-diplomata beszélgetett ott Berry hercegnővel.

- Amerika irdatlan őserdejében botorkáltam a Niagara felé. Egy tisztáson félmeztelen indiánokat pillantottam meg. Megfagyott a vér az ereimben. Végre igazi embereket látok, az őstermészet primitív gyermekeit, akik az európai kultúrától való szűzi érintetlenségben az istenek vagy az állatok boldog barbarizmusát élik... És képzelje csak, fenség, mit kellett látnom! Az indiánok között egy vézna,ráncos képű, hajporos, muszlin kézelős francia táncmester hegedült, és a vadak a quadrille-t tanulták tőle lihegő buzgósággal.

A hercegnő édesen kacagott. Esterházy idegesen rángatta a vállát. István gróf pedig szenvedélyesen védte a maga igazát:

- Én sem úgy képzelem a tökéletesedést, hercegem, mint a trappista barátok. Én nem a túlvilágra, hanem erre az életre akarom magamat és honfitársaimat tökéletesíteni. Én nem a mennyországot, hanem ezt a siralomvölgyet akarom a magunk számára lakhatóvá tenni. Én Jeremiás Benthammel tartok, és azt vallom, hogy a földi élet célja: a minél több ember minél nagyobb boldogsága. De ezt a boldogságot nem a hivatalnokok és nem a hadvezérek szerzik meg az emberiségnek, hanem a tudomány, a munka és a pénz emberei. Minden ember annyit ér, amennyit a köznek tud használni, és a mi korunknak többet használnak a gőzgépek, a bányák, a Rothschildok, a tőzsdék, s többet használtak az emberiségnek a tudomány, az égi mechanika, a geológia, a történelem és a földrajz emberei, mint minden miniszter és hadvezér együttvéve. Ma hasznos emberekre van szükség, nem nagy emberekre.

Esterházy herceg elmosolyodott:

- Bocsánat, Stefferl, ha nem tévedek, te nagy rajongó vagy. Bocsánatot kérek...

- Vannak országok, ahol csakugyan rajongásszámba megy, ha valaki a valóságot többre becsüli az illúzióknál.

- Melyikre gondolsz? - kérdezte a herceg kissé együgyűen.

István gróf kitérő feleletet adott:

- Vannak országok, ahol csak közigazgatnak, vagy csak a jogi paragrafusokon s törvénykönyveken nyargalnak.

- Bocsánatot kérek...

- Tavaly, amikor Nizzából Piemontba értem, a Szentszövetség legfőbb büszkesége és kősziklája, amelyen az egész Monarchia épül, a mi vakondbürokráciánk, elvette összes könyveimet, és napokig szaladgálhattam Pontiustól Pilátusig, amíg azokat nagy keservesen visszakaparintottam. Kedves hercegem, nagyon elkeseredtem, hogy ilyen korban élek, és irigylem a jövő nemzedéket, amelyet tudása majd türelmesebbé, szabadabbá és szerencsésebbé tesz.

A herceg tiltakozva emelte fel ujját:

- Sajnálatos méltánytalanság volna részedről, ha elfelejtenéd, hogy nálunk békés nyugalom van. Ausztria a legkonszolidáltabb állam Európában.

- De az a sírkamrák és temetőkertek konszolidációja! - vágott vissza István.

- Méltóztatnál visszakívánni a francia forradalmat?

- Mindent inkább, mint ezt a tespedést, ezt a baromi elmaradottságot, s ezeket a rothadt hullákat, akikhez képest az óriáskígyók, a teknősbékák és a lajhárok fürge és izgága forradalmárok.

Valamelyik teremben egzotikus táncokat mutattak be. Idehallatszott a tarantella és a quadrille hongroise tánczenéje. A herceg végigsimította túlságosan magas, redőtlen homlokát:

- Ne méltóztassál rossznéven venni, ha megállapítom, hogy jól kormányozni annyi, mint jól közigazgatni. Te előbb rendkívül találóan szóltál a legtöbb ember legnagyobb boldogságáról. Én pedig a magam részéről hinni merem, hogy ennek nem a mindenáron való haladás erőltetése, nem a forgalom hajszája, a pénz után való őrjöngés, a gazdagodási vágy, hanem a nyugalom, a belső rend és a békesség az igazi alapja. Szeretném, ha elhinnéd nekem, hogy a technikai vívmányok megbontják a társadalmi rendet. Egyébként úgy tudom, hogy tánc után rövid hangverseny lesz. Méltóztatsz szeretni Rossini zenéjét?

- Nem - kiáltott István gróf gorombán -, én Angliát szeretem!

A szomszéd pavilonban Chateaubriand már azzal mulattatta Berry hercegnőt, hogy az orléans-i herceg apjának, Égalité Fülöpnek és Mme de Genlis-nak, a hercegi gyerekek nevelőnőjének szerelméről beszélt el intim részleteket. - Az a vén sárkány volt a szeretője? - Akkor még fiatal volt és szép. - És most? - Most rút, öreg és gazdag, de húszéves ifjúval jár jegyben.

Esterházy herceg válla ismét megrándult.

- Ellenszenves hangja van a szép vicomte-nak - jegyezte meg száraz tárgyilagossággal, s aztán István grófnak adta meg a választ. - Te Angliáért méltóztatsz rajongani. Meg tudom érteni. Nagy ország, roppant hatalom, igazi érett, férfikorban lévő nagy nemzet. De méltóztass elhinni, hogy ott is sok a koldus.

István gróf nem hagyta magát:

- Hercegem, mindenhol van nyomor, s ennek okát olykor magukban a nyomorgókban lehet megtalálni... De amit én láttam... a Temze két partján Greenwichtől kezdve Londonig csupa hajórakodóhely, hajógyár, Glasgowtól Manchesterig pedig csupa olvasztókemence, gőzgép, gyár, raktár, bánya, kéményfüst, egy apokaliptikus zűrzavar, amelyben a legnagyobb rend honol; oda ömlik az áru, a pénz, a nyereség Kínából, Indiából, Egyiptomból és Ausztráliából. A világ szája tátva marad ezen a látványon, és Angliának naponta gazdagodnia kell gyártmányainak szabad kivitele, a nyersanyagok szabad bevitele, hajóinak szaporítása által, s ez a politika maholnap az egész világot átöleli és meghódítja. Erről van szó, herceg, s nem a koldusokról, akik végeredményben még mindig jobban élnek, mint a mi jobbágyaink. Arról van szó, hogy ott eleven, erős élet lüktet, a mi hazánk pedig valóságos Holt-tenger, amelynek partjain kiégett földek és omladozó sziklák barlangjában valami elöregedett, halálvágyó szekta lakik.

Esterházy herceg tagadólag rázta a fejét:

- Stefferl! Ne vedd önhittségnek, ha megállapítom, hogy Bécs világváros, ipara és kereskedelme vetekedik Párizséval vagy Londonéval. A mi hazánk tökéletes egység gazdaságilag is, úgy, ahogy azt a te Fichtéd a maga autarchiás elméletével elgondolta.

István gróf gyanakodva nézett a hercegre:

- Mit nevezel te a mi hazánknak?

- A birodalmat.

A szomszéd szobában hegedűk és fuvolák hangfutamai jelezték, hogy a hangverseny nemsokára kezdetét veszi. István gróf szomorúan nézett maga elé.

- Vagy úgy? Én Magyarországra gondoltam.

A herceg a vállát vonogatta:

- Voltaképpen mindegy. Konstatálni kívánom, hogy nekünk van egy tágabb értelemben vett hazánk, és van szülőföldünk, amelyhez természetesen egész intim családi érzések kötnek. Nézetem szerint azonban nem lehet jó magyar hazafi, aki egyúttal nem hű fia a Monarchiának. Rólam mindenki tudja Londonban, hogy származásomra nézve magyar vagyok, de természetesnek találja, hogy szívvel-lélekkel azt a Monarchiát képviselem, amelyben németek, csehek, magyarok, horvátok és szerbek mint testvérek élnek közös fejedelem atyai fennhatósága alatt. Bocsánatot kérek, Londonban még senki sem csodálkozott az én díszmagyar ruhámon és senki sem csodálkozott azon, hogy nem tudok magyarul.

István gróf pirosra gyúlt arccal közbevágott:

- Kedves hercegem, te se vedd rossznéven - hiszen én sem sokkal többet tudok magyarul, mint te -, de én ezt nem tartom olyan természetesnek. Wallumbrosa nem tud spanyolul - ez lehetetlen; Westminster hercege nem tud angolul, ez hazugság. Wilièle, a francia miniszterelnök nem tud franciául, ez tréfának is rossz; herceg Esterházy vagy gróf Széchenyi nem tud magyarul - ezen senki sem ütközik meg Angliában, sőt nem ütközik meg senki Magyarországban sem. Egyszer Konsztantyin orosz trónörökös a jelenlétemben szinte őrjöngve szidta le az öreg Rasumovszkyt, hogy orosz főnemes létére oroszul csak törve beszél. Sohasem fogom elfelejteni életemben. A mi legnagyobb palotáinkban pedig a magyar nyelv idegen; ritkán fogadják szívesen, s akkor is künn hagyják ácsorogni az előszobákban és istállókban, a cselédek között. Hunyady Pepi gróf megtiltotta a feleségének, hogy magyarul tanuljon. Amikor Inkeyéket meglátogattam, elszorult a szívem, hogy egy ilyen nemesi házban miféle népség lakik, miféle se hús-se hal emberek, akik valami zagyva nyelven beszélnek, s maguk

sem tudják megmondani, hogy voltaképpen melyik nemzethez tartoznak. Zichy Károly gróf a minap, beszélgetés közben unsere deutsche Literaturról fecsegett. El tudsz te ilyesmit képzelni Angolországban?

A herceg ezalatt a hangversenyre figyelt, amely a szomszéd teremben kezdetét vette. De azért tudta, hogy miről van szó:

- Igénytelen nézetem szerint nem ez a fontos. Bocsánat, az egész diplomáciai kar franciául beszél. Nem a nyelv teszi a nemzetet. Belgiumban franciául beszélnek, és Belgium mégsem Franciaország. Hamburgtól Innsbruckig mindenki német nyelven beszél, s mégis vagy negyven német uralkodó, negyven német nemzet és negyven német állam évszázadokon át kegyetlen háborúkat viselt egymás ellen. Catalani a világ legszebb asszonya és legkitűnőbb énekesnője. Abban pedig nem látok szerencsétlenséget, hogy Magyarországban latin a hivatalos nyelv, de sokkal ésszerűbbnek tartanám, ha azt felváltaná a német. A műsor végén Catalani fog énekelni. Nem parancsolod meghallgatni? Német vagy latin. De a latin holt nyelv. Parancsolj, kérlek.

A szomszédban Berry hercegnő arról panaszkodott, hogy a jótékonyságot kezdik túlzásba vinni Franciaországban. Nemsokára a koldusok meggazdagodnak, s mi koldusbotra jutunk - nem igaz, vicomte? És ezek a szemtelenek mégis minduntalan összecsődülnek a Tuileriák ablakai alatt, és torkukszakadtából ordítanak: Le a miniszterelnökkel! Lámpavasra a jezsuitákat! Vive la presse! Rettenetes dolgok. És a drága jó király folyton gyónik, ahelyett hogy közibe lövetne a csőcseléknek.

A hercegnek most már nemcsak a válla, de az arca is rángatózott:

- Én nem vagyok a latin nyelv híve. A latinhoz éppen az ősi alkotmány legmakacsabb védelmezői ragaszkodnak a legerősebben. Te csak nem akarsz magyarabb lenni a táblabíráknál? És egyáltalában, mit akarsz te, Stefferl? - kérdezte végül minden udvariaskodás és eufémizmus nélkül, és erősen a szeme közé nézett.

István gróf zavarba jött. Hirtelenében nem tudta, hogy mit feleljen erre a kegyetlen kérdésre. Többször egymás után kinyitotta keskeny, vértelen ajkait, és ismét becsukta; elsápadt, és szinte eszelősen nézett maga elé, összeráncolta homlokát, és egész testében megvonaglott. Láthatólag szörnyű küzdelmet vívott magával, s aztán egyszerre, mintha valami ellenállhatatlan kényszernek megadta volna magát, beszélni kezdett. Olyan szertartásos ünnepélyességgel, olyan remegő izgalommal, mintha trón vagy oltár előtt tenne vallomást:

- Hogy én mit akarok, hogy én mit akarok? Hát megmondom. Én nem bánom, akár szépszerével, akár erőszakkal, de én lerombolom azt a düledező öreg templomot, és harmadnapra felépítem azt!...

A herceg ironikus mosollyal nézett a rajongó szemébe:

- A népek most tele vannak Messiás-várással. Attól félek, hogy te nem a Messiás, hanem Sámson szerepét fogod eljátszani, Stefferl. De most bocsáss meg, Catalani száma következik. Parancsolsz, kérlek? Ah, akkor szíves engedelmeddel... kérlek alássan... a viszontlátásra...

István gróf magára maradt. Mindenki Catalani asszonyt ment hallgatni. A félhomályos fülkébe hosszú ideig még véletlenül sem tévedt be senki. Volt ideje elgondolkozni azon, amit a beszélgetés végén a hercegnek mondott.

- Mi az, hát tisztára elmebajos vagyok? - kérdezte magában, és kínosan feszengett a széken. - Hát csakugyan megszáll néha az ördög, és eszeveszett badarságokat mondat velem? Miért mondtam én, hogy új Magyarországot akarok felépíteni a régi helyén? Hát volt nekem valaha

szándékomban ez az őrjöngő apostolkodás? Én, én, a vén huszár kapitány, aki még magyarul sem tudok, aki lovakon és asszonyokon kívül soha semmin próbára nem tettem képességeimet, én vállalkozom arra, hogy messiása legyek egy nemzetnek, amely engem nem is ismer, és amelynek én csak hibáit ismerem?

Halk ruhasuhogás hallatszott. István gróf ijedtében felnézett. Eleonora hercegasszony suhant be a kis pálmalugasba, és felhevült keblére szorítva kezét, ledobta magát a székre:

- Kedves grófom, elhatároztuk Esterházyval, hogy önt a diplomáciai pályára csábítjuk.

- Ah...

- Én már holnap írok Metternichnek.

- Fenség...

- Legalább katonai attasénak maradjon nálunk.

A hercegnő olyan közel hajolt István grófhoz, hogy a leheletük egymás arcát perzselte.

- Fenség...

- Nem, ne szabadkozzék, kedves grófom. Nem való önnek Magyarország. Mi keresnivalója van ott a barbár hunok és cigányok között? Nem érzi, hogy önnek itt a helye Párizsban, a diplomáciánál, nálunk... nálam... mi? Széchenyi gróf nem akarja magát az én gondjaimra bízni?... Mon cher, nem tudja ön, hogy a férfi karrierje az asszony kezében van a legjobb helyen?

István gróf feje zúgott, és lihegve kapkodott levegő után. A hercegasszony azonban nem engedte, hogy szóhoz jusson:

- Mon cher, ön a szép Zichy Károlyné miatt akar visszamenni Magyarországba?

- De fenség...

- Ne tagadja, én mindent tudok. Az én diplomáciai hírszolgálatom felülmúlhatatlan. Előttem nincs titok. Ön Zichy Károlyné miatt ki akar lépni a hadseregből, át akarja tenni lakását Budára. Ön a szép Crescence grófnő miatt bele akarja magát vetni a politikába, ön... ön... drága barátom...

István gróf nem bírta tovább:

- Fenség...

- Ne tagadja - súgta szenvedélyes remegéssel a hercegasszony -, én mindent tudok. Én azt is tudom, hogy Crescence önt nem szereti. Vigyázzon, Crescence grófnőt szemelte ki a sors arra, hogy megbosszulja a szegény kis lady Karolinát!

István gróf felhördült:

- Fenség, nem értem...

- Ön nagyon is ért engem.

- Amit fenséged mond...

- Az azt jelenti, hogy ön feláldozza magát a szerelemért, és odadobja magát a magyaroknak, akiknek éppen úgy nem kell, mint Crescence grófnőnek... Ettől a két veszedelemtől akarom önt megoltalmazni... Én... én... nem megbosszulni, hanem megváltani jöttem... Mon cher, nem mondhatok többet. Bon soir, dormez bien, mon cher.

Odanyújtotta kék eres, habfehér kis kezét, és István gróf szájához szorította. Aztán úgy, ahogy jött, halkan kisuhant a pálmalugasból.

István gróf mereven nézett utána. Sokáig ült ott, mintegy megbűvölve, mozdulatlanul, és úgy érezte, hogy a tagjai megbénultak. - Mi történt itt velem? - kérdezte magától kétségbeesetten. - Micsoda varázslat kerített a hatalmába? Mit akar velem ez a Putifárné? Crescence nem szeret? Nem kellek a magyaroknak? Vesztembe rohanok? Nos, igaza lehet. De én a vesztembe akarok rohanni... én gyűlölöm a szerelmet és a magyar politikát, de Crescence és a magyarok nélkül nem tudok élni.

Másnap elhagyta Párizst.

9

Metternich Kelemen herceg, a csalhatatlan és finom ízlésű műértő, aki a műremekek között mégis az asszonyokhoz értett legjobban, amikor először meglátta, így kiáltott föl:

- Nem tudom, milyen lehet belül, de a külsejének van egy nagy hibája. Túlságosan szép.

Ez a paradoxon a régi jó világban, amikor a szépség volt a legnagyobb földi hatalmasság, egykettőre Európa leghíresebb asszonyává tette volna Seilern Crescence grófnőt. A régi jó világban azonban már csak azok emlékeznek, akik végigtáncolták a bécsi kongresszus báljait, és látták a hat világszép asszonyt, akik között Sándor cár, a Néva-parti Apolló, hatfelé osztotta fenséges szívét. Ám azóta tíz esztendő eltelt, s az emberek a háborúk heroikus erényei és bűnei után visszavonultak a magánélet egyszerű és olcsó örömei mögé. Ami a háború alatt tüntető nyíltsággal, harsonák között, életre-halálra szóló szenvedélyességgel folyt, mint egy színielőadás, amelyhez trónok összeomlása, Napóleon ágyúgolyói és halálhörgés szolgáltatták a vérfagyasztó zenekíséretet, most titokban, zajtalanul, alattomosan bujkálva lapult meg a hálófülkék, cselédszobák és mellékutcák sötétségében. A szerelmi erkölcstelenség lappangó ragályát nem vették komolyan; ahol a tünetek elmérgesedtek, ráimádkozással és szenteltvízzel gyógyítgatta néhány redemptorista szerzetes; s ha ennek nem lett foganatja, akkor ünnepélyesen letagadták. A férfiak tagadták, hogy előttük nincs biztonságban szűzi ártatlanság és hitvesi hűség; az asszonyok tagadták, hogy erényeik veszélyben forognak. De azzal, hogy az asszonyok erényszövetséget kötöttek - hat-nyolc szép fiatal hölgy egy-egy idős és rút matróna vezérlete alatt -, még csak gyanúsabbá tették Liechtenstein Jeanne, Grassalkovich Leopoldina, Spiegel bárónő, O'Donnel Titine, Esterházy Zsófia, Esterházy Therèse s Metternich hercegné ártatlanságát, hogy csak azokat a grófnőket és hercegasszonyokat soroljuk fel, akiket Széchenyi István gróf huszár kapitány ezalatt a cím alatt írt össze: „La liste des femmes aimables". Gyanús volt, hogy csak úgy bíznak magukban, ha testületileg összeállanak, és egymás ellenőrzése alá helyezkednek.

Crescence grófnő azonban nem szorult erényszövetségre. Crescence grófnő soha, egy pillanatra sem veszítette el mennyei tudatlanságát a saját szépsége és a férfiak vágyai felől. Volt, aki erre azt mondta: korlátoltság; volt, aki elszégyellte magát ekkora szépség és ekkora ártatlanság láttán; Metternich herceg ellenszenvesnek találta, István gróf ráfogta, hogy ez a szépség már egyenlő a jelentéktelenséggel. Csak olyan nem volt, aki tagadni merészelte volna.

Kelemen herceg paradoxonjában volt egy szemernyi az igazságból is. Rá lehetett fogni Crescence grófnőre, hogy arcának és termetének minden részlete túlságosan szép; a milói Venus minden méretét lemásolta a természet, amikor őt alkotta; termetén az egyes részek

aránya, a tartás, az izomzat, a rendkívül finom és vékony csontokra rakódott hús- és zsírréteg, a bőr színe és tapintása, a nyak, derék, csípő kerülete, a karok gömbölydedsége, a lábszárak plasztikája tizedes törtekig menő pontossággal egyezett Leonardo da Vinci számításaival. Matematikai tökéletességgel kirajzolt alakja volt a grófnőnek, azzal a túlzással, amellyel a természet játékos szeszélye néha elárasztja egy-egy kedvencét. Minden idők ízlése gyönyörködik például a formás keblekben, a hosszú és jól párnázott végtagokban, a karcsú bokákban, a vékony és hegyes ujjakban - neki azonban magasabb keble, karcsúbb bokája és keskenyebb ujjai voltak, mint aminőket a rokokó festők kieszeltek. Az arca ovális, szemközt nézve kissé téglány alakú, friss, üde, fehérben és rózsaszínben ragyogó, hamvas, hibátlan, tiszta bőrű, lágy és szenvtelen arc. Valóban könnyen unalmassá válhatott volna, ha profilja a maga elragadó piszeségével, apró, hegyes kis orrának egyenes vonalával, gyengéden hátradomborodó, felhőtlen homlokával, a rendesnél húsosabb és íveltebb rajzú, érzéki szájával és állának kerek, formás gyermekességével összehasonlíthatatlanul egyénivé és bájossá nem teszi. Alsó és felső fogsora mintha a kelleténél kissé előbbre ugrott volna, ezáltal piros szája széle kiduzzadt, és mindig nyitva volt, hol durcásan, hol mosolyogva, hol pedig önfeledt ábrándozással, mint amikor egy gyermek elmerülve a maga képzelet szőtte világában, szájacskáját egy kissé nyitva felejti. Sötétbarna haja dús és fényes és gondosan fodorított csigákban omlik le kissé húsos és leereszkedő vállaira. Szeme bársonyosbarnán csillog sűrű szemöldöke és hosszú szempillái alól. Elölről nézve ez az arc kissé mélabús, komoly és ünnepélyes; oldalról gyermekes, vidám, kacér, gúnyolódó és hegyes kis orrával mintha mindig szimatolna valamit. Mozdulatai kissé hanyagok, lusták, puhák, mint a nemes ragadozóké, de megszelídítve és gyengédre hangolva. Az orgánuma lágy mezzoszoprán, amellyel a szavakat szinte csak elsuttogja. Hangjának zengése olyan, mint az arca szembenézve: ünnepélyes, megható, érzelmes, a beszédmodora azonban kissé lihegő, a szavakat gyorsan ejti ki, s azokból az r betűt egyszerűen elsikkasztja. Ezáltal német és francia szavak úgy folynak ajkáról, mint az édes és illatos akácméz. Ez a kontraszt is elbűvölő bájt adott neki.

A természet remeke volt. Közönséges ízlésű és erősen férfias férfiak a gyengéd női bájt, a banális tökéletességet, a festményekhez és szobrokhoz hasonló élettelenséget bámulták meg benne. A finom műértőket elragadta az a néhány kontraszt, amely ezt a klasszikus szobrot oly elevenné és egyénivé tette; tehát mindenki megállt mellette, megcsodálta és megkívánta. Az a lágy, harmattiszta eszményiség, amely lényéből áradt, felcsigázta romlott és romlatlan, fiatal és öreg, okos és ostoba férfiak fantáziáját. Nem lett volna csoda, ha ez az állandó ünneplés és testi szépségének hangsúlyozása, mely mellett sohasem jött szóba az, hogy ennek a remek bálványképnek lelke is, szíve is, esze is, jelleme is van, magát a bálványt is rabjául ejtette volna az önimádatnak s az ezzel együtt járó érzékiségnek. Egyéniségében az volt a legnagyobb kontraszt, hogy ez a tökéletes nőnemű lény mintha nem ismerte volna a nemek között való különbséget. Férfival és nővel, gyermekkel és aggastyánnal ugyanazon a halk és természetes hangon beszélt, ugyanazzal a mennyei ártatlansággal és gyermekded lágysággal ejtve ki a szavakat, amelyekből az r-ek hiányoztak, mint ahogy lényéből hiányzott minden démoniság vagy frappáns szellemesség.

Ilyen volt Seilern Crescence grófnő, Seilern Károly gróf és Öttingen Mária hercegnő húszéves leánya, amikor őt az ifjabb Zichy Károly gróf, a magyar királyi udvari kamara alelnöke feleségül kérte. A Zichyek a Monarchia főnemességének ahhoz a legfelsőbb rétegéhez tartoztak, amely közel áll az udvarhoz, sőt magához a császár személyéhez. Maguk is valóságos dinasztia a dinasztia árnyékában. Jóllehet a 17. század elején még köznemesek s csak a végén grófok, de aztán egyszerre elözönlik a legmagasabb közéleti pozíciókat. Két testvér, János és István tizenöt gyermeket hagynak maguk után; a következő generációban negyven unoka és tizenhárom dédunoka viseli a Zichy grófi nevet; aligha van a

földkerekségén olyan család, amely ilyen gyorsan szaporodott volna. A fiatalabb testvér egy Stubenberg grófnőt vett feleségül, aki nagy vagyont és ősi nyugati vért hozott a házhoz. Károly nevű fiuk Khewenhüller Anna hercegnőt tette hitvesévé, s már akkor legbensőbb bizalmasa volt Ferenc császárnak, amikor Metternich nevét még senki sem ismerte. A napóleoni háborúk végén ez a Zichy Károly vezette a bécsi kormányt a császár nevében. Az öreg Zichy Károlynak elsőszülött fia a híres Ferraris Mollyt vette feleségül; attól kezdve felvette a Zichy-Ferraris nevet.

A Zichyek roppant hatalma, gazdagsága mellett Crescence családja szerény helyet foglalt el a bécsi főnemesek közt. A Seilern grófok nem szerepeltek a közéletben. Crescence apja előkelő és finom magánember, csendesen éldegélt a bécsi Ferenc-kapu fölött lévő palotában, amelyet azelőtt török háznak hívtak; Mária hercegnőnek sem volt más becsvágya, mint hogy hűséges feleség és gondos anya legyen, de szellemi tekintetben magasan fölötte állott nemcsak az urának, hanem kora legtöbb arisztokrata asszonyának, pedig akkor nemcsak a szépséget, hanem az észt is ők képviselték Bécs előkelő családjaiban. Leányuk, Crescence grófnő nem volt még húszéves, amikor a kétszer olyan idős Zichy Károly gróf, a nagyhatalmú miniszter fia, hét gyermek apja, a koránál is tíz évvel idősebbnek látszó, vörös hajú, torzonborz szakállú magyar kormányférfiú megkérte a kezét. Crescence grófnő nem tudta, hogy mi a szerelem, de szülei annál jobban tudták, hogy mit jelenthet a miniszter fiával való házasság. Seilern Károly gróf a család fényének emelését tartotta szem előtt, Mária hercegnő pedig a maga tapasztalatai és ragyogó esze sugallatára úgy vélte, hogy minden házasság között a legtöbb veszély fenyegeti a szerelmi házasságokat. Meg is mondta, miért: - Tisztelem a szerelmi szenvedélyt mindenkiben. A szerelem nagy és gyönyörű dolog. Legerősebb mozgatórugója minden földi dolgoknak, de alapjában véve közelebb áll az ideig-óráig tartó elmezavar állapotához, mint a józansághoz és meggondoláshoz. A szerelem nagy dolgokra képesít nőt és férfiút egyformán, de ha elmúlik, mindent romba dönt, amit alkotott, s az áldásból átok, a boldogságból kétségbeesés, a napfényből sötét éjszaka, földindulás és végítélet lesz. Ritkán láttam még boldog szerelmi házasságot. Zichy Károly gróf biztos menedék, törhetetlenül erényes férfiú, meggondolt, higgadt jellem, nem túlságosan nagy ész, de nem is buta, s ez is csak javára válik a férjnek. A lángeszű és az ostoba férfiak rendesen egyformán gyalázatos férjek. Leányom tehát nem tehet okosabbat, mint ha a feléje nyújtott erős és előkelő kezet elfogadja.

Crescence-nak természetesen semmiféle véleménye sem volt. Kissé megijedt, kissé elálmélkodott, kissé durcáskodott, hebegett valamit, lihegve kapkodta a szavakat, s aztán odaadta kezét Zichy Károlynak. A legidősebb mostohafia csak két évvel volt fiatalabb, mint ő, Júlia és Felicia grófkisasszonyok a barátnői lehettek volna, de rajtok kívül még négy, egészen gyermeksorban lévő kis Zichy grófot talált a házban. Bécsben mindenki álmélkodott az odaadásnak azon a természetes és bájos egyszerűségén, amellyel ez a tündöklően szép, fiatal leány az új helyzetbe beleilleszkedett. Egy évre az esküvő után megszülte első gyermekét, a kis Karolinát, a második évben fiú, a kis Alfréd pillantotta meg a napvilágot, a harmadik esztendőben a kis Máriával gyarapodott meg a Zichy család. Ekkor mintha elapadt volna a gyermekáldás, három év óta Crescence grófnő nem néz anyai örömök elé. A fiatal anya valamivel teltebb lett, s valamivel komolyabban és energikusabban hordozta szép, álmatag fejét évről évre rohamosabban öregedő férje, hét mostoha- és három édesgyermeke között a palotában.

Zichy Károly grófot nemrég a magyar udvari kamara elnökévé nevezték ki, s a család Bécsből Budára költözött. Crescence grófnő ezt a változást is egykedvűen és azzal a szelíd bájjal fogadta, amellyel hitvesi és anyai kötelességeinek szentelte magát.

Bár tisztában volt azzal, hogy férje - ha törve beszéli is hazája nyelvét - mégiscsak ahhoz a fajhoz tartozik, amelyről az osztrák és cseh nemesség a legnagyobb megvetéssel beszélt, csak Budán érezte először, hogy ehhez a magyarsághoz neki is van vagy lesz valami köze. Nem ismerte ugyan sem a hazafiság, sem a fajszeretet érzéseit, azt a közösséget sem ismerte, amellyel a vér és származás urat és parasztot, grófot és jobbágyot együvé forraszt - hisz ő csak bécsi utcai csőcseléket és oroszvári cselédséget látott -, Budán és férjének magyarországi birtokain mégis megérezte, hogy itt külön, zárt, sajátos világ van, s ő inkább ehhez tartozik, mint a régihez, amelyből férjhez menésével kikapcsolódott. Ebben a világban egy árva, üldözött nép roskadozik a terhei alatt, egy szomorú, dacos és megalázott úri társadalom ténfereg meddő tétlenségben vagy erőlködésben, sőt még férje rokonai és magyar barátai is olyan tragikus arccal járnak-kelnek, mint a Burgtheater deszkáin a drámai hősök. Bécsben sohasem hallott jogokról, alkotmányról, szabadságról, kiváltságokról és sérelmekről, ott csak a császári házhoz való hűségről s legfeljebb arról volt szó, hogy valaki Károly főherceg, Metternich vagy Kolowrat gróf klikkjéhez tartozik-e, s hogy milyen kegyben áll Kutschera főhadsegédnél vagy Schwarzenberg tábornagynál. Itt a magyar urak égő gyűlölettel emlegetik Bécset, Budán és Pesten kezdenek fekete, huszáros egyenruhában járni az emberek, akik, úgy veszi észre, őt kémnek, az urát pedig rossz, vagy legalábbis lanyha és hitehagyott magyarnak tartják. Ez néha elszomorította. Ebéd alatt, ha tíz-húsz magyar úr volt hivatalos az asztalukhoz, a harmadik pohár után rendesen labanc és kuruc, aulikus és rebellis, konzervatív és radikális párt alakult ki az egyébként rokoni kötelékben álló vagy régi barátság által egybekapcsolt főnemesekből. Azt is észrevette, hogy itt, a császár magyar tartományában vannak ugyan valóságos nábobok, kiskirályok, maharadzsák, de az élet általános színvonala mégis alacsony, közönséges és nyomorúságos. Nincs egy valamirevaló város, nincsenek szép paloták, nincs üzleti élet, nincs egyetlen szép és pompás templom, színház, táncterem, lovarda, labdaház, kaszinó, sétatér, fürdő - néha fel is tette magában, hogy az urától alaposan megtudakolja, mi az oka a magyarok elmaradottságának és elégedetlenségének. Látta azonban, hogy Károly gróf mindig ingerült lesz, ha magyar dolgokról kell nyilatkoznia, sógornője, Adél grófnő egyszerűen megtagadja, hogy valami köze volna a magyarokhoz, sógora, Keglevich János gróf pedig a fogait csikorgatja, ha rebellis hírben álló magyar kerül a szeme elé.

Crescence grófnő elhatározta, hogy távol tartja magát minden közéleti kellemetlenségtől. Anyai gondjai amúgy is fölötte elfoglalták, éppen elég fáradságot okozott a sok ebéd, vacsora, estély, fogadás, tea, amelyen férje mellett nyájaskodni és reprezentálnia kellett Budán, Oroszvárt és most itt, Pozsonyban, ahol az országgyűlés idejére a főtéren lévő úgynevezett Consilium-ház második emeletén helyezkedtek el. Eléggé kényelmetlen és szűk lakás a nagyszámú család részére.

Azáltal, hogy Pozsonyban tartották az országgyűléseket, ez az öreg, minden ízében német kisváros mint Magyarország fővárosa szerepelt a bécsiek képzeletében. Crescence grófnő most látta először. Kicsinek és sokkal szegényesebbnek találta, mint például Budát vagy Pestet, amelyet - ezen sokat kellett mosolyognia - férjének honfitársai gyakran mint a magyar Londont emlegetik. Buda szebb és Pest jóval nagyobb, de az ő számára Pozsonynak mégis nagy előnye, hogy közel fekszik Bécshez, az emberek németül beszélnek, bécsi dialektusban.

A főtér kis bajor vagy szász városkához hasonlított ódon épületeivel, két részből álló városházával. Közepén régi csatornakút fölött lovagszobor állott. Az évszázados templomok, szűk és hűvös utcák, az impozáns prímási palota, a téli és nyári színház, a sétatér, szálloda és kávéház, a mozgalmas utcai élet meghitt és barátságos atmoszférát lehelt magából. Ha kilépett a házból, a Ventur utcában meglátta a régi országházat, s mellette azt a Mátyás korabeli ódon palotát, amelyben a nádor rendeztetett be magának és családjának lakást. A Ventur utcából a

Zöldszoba utcába, majd a prímási palotába lehetett eljutni, amelyet most lázas sietséggel rendeztek be a császár és családja számára.

Az ő lakásából, amelynek ablakai a fővártára nyíltak, rá lehetett látni egy sárgára meszelt, kétemeletes, négyablakos házra, amelynek második emeletén lakik az a fiatal gróf, aki egy esztendő óta mint az árnyék követi, és feltűnő érdeklődésével nyugtalanítja. Ez a fiatal magyar eleinte nagyon rokonszenves volt, de aztán tolakodó, végül fenyegető lett. Május végén szerencsére elutazott, s most már négy hónapja nem tud róla semmit. A nyugalom, a csend és várakozás négy hosszú hónapja alatt azonban nem tudta őt egészen elfelejteni, örült, hogy nincs a közelében, de nem volt nap, hogy rá ne gondolt volna. Egyszer írt is neki, ami - belátja - távolról sem volt rendjén való dolog, de nem tehet róla. Olyan látszatba keveredett, hogy nem hagyhatta magát tisztázatlanul. Nem engedhette meg, hogy valaki őt Brüll Frigyes gróffal gyanúsítsa.

Most azonban sokkal nagyobb baj van. Az országgyűlés megnyitására ő is megjelent Pozsonyban, és véletlenül - vagy nem véletlenül? - éppen az ő lakásával szemben telepedett meg. Néhány napja pedig hivatalos látogatást tett náluk rokoni és törvényhozói minőségben. És ekkor csodálkozva látta, hogy tetőtől talpig, csontja velejéig megváltozott ember jött vissza Párizsból.

Először megörült ennek a változásnak, de csakhamar be kellett vallania, hogy ez az új ember a réginél hasonlíthatatlanul veszedelmesebb. Sokban hasonlít ahhoz a regényesen finom, előkelő eszményképhez, amelyről leánykorában, a Seilern ház fojtott levegőjű termeiben, könyvei és hangjegyfüzetei, hárfája és himzőrámája mellett ábrándozott. Mert neki is megvoltak a maga álmai, és álmainak megvolt a hőse. Az elképzelt és napról napra élesebb körvonalakban kirajzolt álomlovag természetesen gazdag, előkelő, művelt, bátor, büszke, szép ifjú, a kard és a könyv hőse, költő és katona, de valóságos tudós és államférfiú is, nagy ember, lángész... igen... egy személyben Wellington herceg, Byron, Metternich és... kár, hogy nem ismer egyetlen tudóst sem Humboldt Sándoron kívül, de ahhoz nem akarja, hogy hasonlítson. Lángész legyen, s amellett jó ember, fennkölt lélek, szeresse a szegényeket, de a császárt is, ha kell, ki tudjon állni elveiért a vérpadra, mint a nagy francia forradalom arisztokratái, az igazság embere legyen, apostol, próféta, de azért tudjon remekül táncolni, első díjat nyerjen a díjlovaglásban, és párviadal előtt tízszer egymás után lője át a levegőbe feldobott tallért. Legyen szíve, és a nők rajongjanak érte, de ő vesse meg őket, őrizze meg tisztaságát annak a számára, akit szíve választani fog, s neki tartogasson minden gyengédséget és odaadást.

A régi Széchenyi Stefferl messze volt ettől az eszményképtől. Amióta azonban Párizsból visszajött, csendesebb, jobb, tisztább és erényesebb embernek látszott. Jó tulajdonságai, amelyeket bizarr modora és léha életmódja azelőtt elhomályosítottak, most egyszerre éles körvonalakban rajzolódtak ki. Egész lénye megnőtt, megszépült, és egyéniségének hatása alól még a kedélytelen, gyanakvó és cinikus Károly sem tudja magát egészen függetleníteni. Károly most sem tudja elpalástolni féltékenységét, de azért sokkal sűrűbben hívja magához, mint ahányszor elkerülhetetlenül szükséges volna. Vannak emberek, akiket olthatatlan szerelem fűz egy asszonyhoz, de ez a szerelem folytonos gyűlölködésben és párviadalban nyilatkozik meg. Férfiak között gyakran az ellenkezőt látja. Férfiember gyűlölhet egy másikat, de azért valami, akár az ellentét, akár a zsenialitás előtt való hódolat, akár a vele való kibékülés vágya mégis feléje vonzza. A családban különben csak az egyetlen Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő gyűlöli őt, őszintén és olthatatlanul. Apja finom megértéssel és öreges leereszkedéssel kezeli, testvére, Seilern József gróf, aki Istvánnál két évvel ifjabb, néha képes volna a tűzbe menni érte. Mostohalányai, az egyik tizenhat, a másik tizenhét éves, mint két kis titkosrendőr figyeli őt, aki fiatal mostohaanyjuknak oly feltűnő módon, már-már a botrány

határán tette a szépet. Az az ember azonban, az a drága lélek, aki neki a legkedvesebb és leginkább mértékadó az Isten minden teremtménye között, vagyis az édesanyja, még nem ismeri Széchenyi kapitányt. Pedig egyedül az ő véleménye volna mértékadó.

Valahányszor Crescence grófnő mindezt végiggondolta, mindig feltornyosodott lelkében az a félelmetes és izgató kérdés: hát én? Hát én mit érzek István gróf iránt?

Őszintén és egyenesen erre még sohasem adta meg magának a választ. Az már eszébe jutott, hogy mi volna akkor, ha... ő például... még független volna. Az is eszébe jutott, hogy mi történnék, ha egyszer Károly jogos férji felháborodásában kenyértörésre vinné a dolgot... Az is eszébe jutott, hogy micsoda áldozatokra volna hajlandó, ha István gróf egyszer követelőleg lépne fel, s valami tragikus dilemma elé állítaná... Néha így, néha úgy felelt magának ezekre a kérdésekre. De arra a kérdésre, hogy szereti-e őt, hogy szerelmes-e bele, hogy fel tudná-e borítani a maga és gyermekei boldogságát érte, hogy bele tudna-e menni valami kalandba vagy tragédiába? - erre a kérdésre még nem mert felelni soha. Ezt a kérdést rendesen azzal utasítja el magától, hogy feleletre úgysem kerül a sor.

10

A szűk Consilium-házban Crescence grófnő egész magánlakosztálya egyetlen mély és keskeny szobából állott, amelyet dús, fehér függöny két részre osztott: hátul hálófülke fehér csipkemennyezetes ággyal, elöl öltöző és nappali, egyetlen ablakkal, amelyből rá lehetett látni a szemben álló Jeszenák-féle házra.

Másfél hónap óta gyakran ül e mögött az ablak mögött, s időnként egy-egy félénk pillantást vet az átellenben levő második emeleti ablakokra, amelyek egyikében vagy másikában meg-megjelenik István gróf jellegzetes feje. Néha a tekintetük összetalálkozik, s ilyenkor a sápadt, olajbarna arc elpirul és felragyog; a fő megbiccen és tiszteletteljesen köszön; az ajkak mosolyognak vagy fájdalmasan egymásra préselődnek; a szemek sóvárgó tekintete elfátyolosodik. Erre ő gyorsan elkapja a tekintetét, visszahúzódik, és zavartan tesz-vesz a szobában, vagy átsiet a gyermekek lakosztályába.

A második emeleti ablakok azonban két nap óta konokul lefüggönyözve, mintha becsukták volna a szemüket a rájuk tűző napsütés elől.

István gróf néhány barátjával Cenkre, a birtokára utazott, ahol most vidáman kergeti a vadat. Hogy lehet éppen most kedve falkavadászatra? - kérdezte magában szinte méltatlankodva - éppen most, amikor a főrendek ülésén volna a helye? Aztán maga is elmosolyodott. Törődik is ő a magyar főrendek üléseivel! Nem. Csak éppen eszébe jut, hogy másfél hónap alatt a léha huszár kapitányból milyen szorgalmas törvényhozó lett. Ezt a változást is Párizsból hozta magával. Azelőtt agarakról, lovakról, színházról és Briegnolli kisasszonyról, az Opera táncosnőjéről beszélt (Úristen, mi lehet közte és e romlott kis bestia között?), most királyi leiratról, adminisztrátorokról, magyar nyelvről és nemzeti sérelmekről... és róla is csak ilyen dolgokkal kapcsolatban beszélnek a bal parékon, sétakocsikázásokon és a színházban, felvonások között. A hónap elején például Károlyi György gróffal együtt kibérelte a Séta téren levő Erdődy házat, több szobát berendeztetett bútorokkal, asztali és ezüstneművel, pipákkal, biliárdokkal, mert angolos klubéletre akarja csábítani honfitársait. Férje hozta erről a hírt, és az első nap csak annyit mondott rá: - Anglománia. Versenyló és falka után klub. Majd jön a kakasviadal is. - Később megjegyezte: - Gyanús összejövetelek. Valamiféle politikai akciót sejtek. - A következő nap elmondta, hogy a Széchenyi-Károlyi-féle kaszinóba notórius rebelli-

sek járnak: Illésházy, Esterházy Mihály, Perényi Zsigmond, az ifjú Haller. - Miért rebellisek ezek? - Magyarul akarnak felszólalni a főrendek között. - Hiszen magyarok! - szaladt ki Crescence grófnő száján, amire a férje indulatba jött: - Maga nem ért ehhez. A magyar alkotmányos élet nyelve a latin. De ezeknek az éretlen tacskóknak elment az eszük. Sőt Esterházy Károly gróf már túl is akarja licitálni Széchenyit, s tegnap jobbágyfelszabadításról, egyenlő teherviselésről s egyéb ilyen szemenszedett ostobaságokról fecsegett a klubban. - Honnan tudja? Maga is ott volt? - Mit gondol, elment az eszem? A titkosrendőrség már minden lépésüket szemmel tartja.

Crescence megijedt a titkosrendőrségtől, s egy pillanatig gondolkodóba esett, vajjon nem kellene-e erről a szerencsétlen Széchenyi kapitányt értesíteni. De aztán arcát elfutotta a vér, s erős bűntudatot érzett. Nem lehet, hogy férje ellenében pártját fogja a rebelliseknek. Az valóságos hűtlenség volna. Ezenfelül úgy vette észre, hogy a fiatal mágnások maguk is tudják, hogy miféle megfigyelés alatt áll az ő klubjok. És sem István grófon, sem a többieken nem látszik, mintha megijedtek volna. Az udvar sem veszi nagyon tragikusan. A királynő koronázási ebédjén Illésházy főasztalnokmester mellett Széchenyi, Esterházy József és Wesselényi Miklós báró voltak a kiszolgálók. A koronázási bálon István gróf sokat táncolt Zsófia főhercegnővel és a bálkirálynővel, gróf Festetich Matilddal. (Túlságosan sokat, ami már csak azért is feltűnt, mert Matild grófnő a leggazdagabb eladó leány Magyarországban; csak nem... házasságról van szó?) Metternich hercegnél viszont a kis Zichy-Ferraris Melanie grófkisasszonnyal foglalkozott. Az nem is kétséges, hogy Melanie anyja, Molly grófnő - egyik legnagyobb hatalom a Monarchiában - szívesen látná vejéül a gazdag Széchenyit. Meg kell adni, szép pár lenne belőlük, de hogy boldogok is lennének egymással, az már valószínűtlen. Mind a kettő fékezhetetlen és tüzes, minden pillanatban robbanásra kész, veszedelmes temperamentum; és két nagyon is egyfajta ember nem szokott megférni egymással. De hát mit bántja őt ez? A nádor bal paréján István gróf rendezte a nagy cotillont, viharos sikerrel; a nádor felesége nagyon is kitüntette; nem így bánnak a forradalmárokkal, és nem így viselkednek a jakobinusok. István gróf vele is táncolt, kevesebbet, mint ahogy ő szerette volna. Oly feltűnően tartózkodó és komoly volt vele szemben, hogy az már nagyon hasonlított a közönyhöz. Csak az vigasztalta, hogy ha tekintetével megkereste, mindig rátalált az égő, barna, sóvár szempárra, amely elbűvölve, lobogva kísérte minden mozdulatát.

Aztán hirtelen eszébe jutott, hogy István gróf a főrendek ülésén felszólalt, mégpedig magyarul. Maga sem tudja, hogy miért, de neki valami titkos helyeslés és öröm gyűlt ki a szívében... a férje azonban csillapíthatatlanul dühöngött miatta; azt mondta, hogy ostoba, nyegle, tüntető, feltűnni vágyó hetykeség volt az egész, és ami a legrosszabb, nyomban divatot is csinált. Ezek az éretlen, izgága ficsúrok folyton majmolják egymást. Széchenyi után ugyancsak magyarul szólalt fel a fiatal Haller Imre és Esterházy Károly gróf is, de azok annyira sem tudnak magyarul, mint ő, és csúnyául belesültek a beszédjükbe. Másnap ebéd volt náluk, ott volt Széchenyi gróf is, és az öregebb mágnások keményen odamondogattak neki. Az öreg Cziráky Antal kifejtette, hogy a magyart a főrendek csak egy kis töredéke érti, s ha a latin nyelvet kiküszöböljük, menthetetlenül német lesz a tanácskozás nyelve. Crescence grófnő megkérdezte: hát magyarul beszélni olyan nehéz? Az egyik Wenckheim gróf azt felelte, hogy kérdezze meg Széchenyi kapitányt, csak úgy hullott a verejték a homlokáról, amíg a néhány betanult magyar szót kinyögte. De a latinnal még annyira sem bír megbirkózni, azért csinált a szükségből erényt. A szép kis Meade Selina férje (úgy hallja, hogy Selina annak idején István grófot kikosarazta), Clam-Martinitz őrnagy néhány nap múlva már hírül hozta, hogy maga a császár is felháborodott Széchenyi kapitány vakmerőségén.

Crescence grófnő végre nem állhatta meg, hogy ezt a gróf előtt is szóba ne hozza. A kapitány meghökkent, és nagyon szomorúan megkérdezte: - A grófné sem helyesli, amit cselekedtem? - Én nem a magyar felszólaláson csodálkozom, hanem azon a megütközésen, amit az a magyar mágnások körében keltett - felelte ő, és a grófnak kiderült az arca, és csak annyit mondott: - Köszönöm, grófné, most már tudom, hogy mi a kötelességem.

Olyan mély megindultsággal mondta ezt, s olyan szép és imponáló volt abban a pillanatban Széchenyi kapitány, hogy alig ismert rá. Ez az ember már nem a bécsi szalonok Stefferlje, ez egy új államférfiú, akit komolyan kell venni. De ha komolyan kell venni, akkor félni is kell tőle. Ameddig egy férfiú a nyegle séducteur szerepében tetszeleg magának, addig ellene könnyű védekezni. Ameddig csak kalandvágy lobogott István gróf szemében, addig nem félt tőle. De ha egy ember imponálni kezd, és ez az imponáló ember komoly és mély szerelemnek adja tanújelét...

Azóta a beszélgetés óta István gróf egyre szertartásosabb komolysággal közeledik hozzá. A társalgásban kerül minden frivol célzást, megválogatja szavait, és ha négyszemközt találja, csak a legkomolyabb dolgokat hozza szóba. Valamelyik nap azt mondta: - A grófné már eddig is jobb emberré tett. Bárcsak egyszer már valami szép, férfias cselekedettel tudnám kiérdemelni a grófnő megelégedését! - Annyira fontos ez önnek? - kérdezte tőle, s csak később vette észre, hogy ebben a kérdésben mennyi akaratlan kacérság rejlett. István gróf azonban ezt nem vette észre, vagy nem akarta, de az arca egészen átszellemült. - Semmi sincs fontosabb - felelte, s a hangja remegett, őt pedig szíven szorította valami megmagyarázhatatlan félelemérzés, és elszaladt tőle. A kis Selina is észrevette, hogy milyen változáson ment át a gróf, s ezt ő egy Párizsban tanult új trükknek nevezi, amellyel a férfiakat félrevezetni, az asszonyokat pedig hálójába akarja csalni. Ilyen trükköt csak a legelszántabb szerelmi szélhámos tud kieszelni. Crescence grófnő azóta mindig zavarba jön, és alig tudja rémületét elpalástolni.

Most azonban István gróf a barátaival elment agarászni... s ablakai lefüggönyözve merednek a napsütötte térre. Ki hitte volna, hogy ennyire hiányzik majd neki? Mindössze harmadnapja nincs itt, s azóta Pozsony összezsugorodott, kis, piszkos faluvá törpült, s ő, aki mind ez ideig sohasem unatkozott a legunalmasabb magánosságban sem, most óráról órára jobban gyötrődik az unalomtól. Vajon ezt mind a becsukott és lefüggönyözött ablakok teszik?

Az első nap otthon maradt a gyermekeivel. De délután meglátogatta őt lady Selina, és Széchenyi kapitányról kezdett beszélni. Azt mondta, hogy közönséges komédiás, aki most mint nagy patrióta akarja magára hívni a figyelmet. Este Metternich hercegnél voltak teán, s ott Selina férje - Clam-Martinitz gróf - azt állította, hogy Széchenyi grófnak, ha sikerült volna őrnaggyá való előléptetését kielőszobázni, sohasem jut eszébe, hogy az országgyűlésen magyarul handabandázzon. Annál jobban örült, amikor végre Metternich herceg is nyilatkozott. - Én azt hiszem, hogy a gróf a legjobb úton halad - jelentette ki a kancellár. - Túlságos hirtelenséggel pótolta ugyan ismereteinek hézagait, de ez nem baj, mert villámgyors felfogása van, emellett reális fő és keménykezű ember; ha meg nem szédül a magyar szólamoktól, s inkább énrám hallgat, mint a soviniszta táblabírákra, nagy államférfiút kap benne a birodalom.

A második nap még keservesebben telt el. Egyéb program hiányában bejárták a várost. Micsoda szomorú kis fészek! Jórészt hegyen fekszik, hepehupás, ferde és görbe, itt-ott kikövezve, de nagyon nyomorúságosan; egész északkeleti része puszta és kihalt. Csak a Duna felé élénk, s ott egy széles utcát, csinos sétahelyet s néhány finom házat látni. Egész kellemesen telt volna el a délután, csak azok az ablakok a főtéri Jeszenák házban ne volnának olyan szorosan lefüggönyözve...

Crescence grófnőnek unalmában az az ötlete támadt, hogy nézzenek be a nyári színházba. Alighogy letelepedtek, már meg is bánta. Soha életében nem látott olyan nyomorúságos és vigasztalan erőlködést, mint aminőt ott egy huszadrangú bécsi társulat véghez vitt, hogy a néhány garas belépődíjat megszolgálja. A zenekar néhány béna sípból, egy kis- és egy nyomorult nagydobból állott. A darab címe: *Kasperl öröksége*; lovagokkal, apródokkal, nemes szűzekkel, varázslókkal, óriásokkal, kísértetekkel, véres gyilkosságokkal és minden egyébbel, ami egy pokoli elégikus tragikomédiához még hozzátartozhatik. A nők egyike csodaszép volt, de, mint a többiek, csapnivalóan játszott, aminthogy silány, csetlő-botló, csepűrágó fickók voltak a lovagok is, akik kegyeiért epedtek. Egyikük azonban mégsem látszott egészen közönséges komédiásnak. Hosszú lábaival oly hatalmasan és rátartóan lépegetett, mintha legalábbis a bécsi Nationaltheater közönsége ülne előtte; így becsülte meg önmagát és tízkrajcáros nóbelparterristáit mély komolyságával a bolond játékban. Crescence grófnőnek azonban a kis Selt juttatta eszébe, aki Széchenyi kapitányról azt állította, hogy csak komédiázik. Vajon le vannak-e még függönyözve a Jeszenák ház második emeleti ablakai? - buggyant fel szívéből a türelmetlenség, és felugrott; mostohagyermekeit ott hagyta a színházban, s ő maga kisietett a parti sétányra, hogy friss levegőt szívjon.

Egyszer csak puskalövések ütötték meg a fülét. Az apró dunai szigetek egyikén, úgy látszik, szalonkára és vadkacsára vadásznak. Vadászat. István gróf most agarakkal kergeti a rókát. Hiába, minden csak őrá emlékezteti. De annál rosszabb. A Jeszenák ház második emeletén az ablakok lefüggönyözötten fehérlenek bele az október végi est sötétjébe.

Magasan a város fölött állt a vár, tiszteletreméltó emléke a múltnak, amelyben valamikor nem egy király lakott, most azonban láthatólag megadja magát kikerülhetetlen sorsának, a lassú enyészetnek. Nemrég nagyobb társaságban, amelyben Széchenyi kapitány is ott volt, maga is megnézte a várat. Amilyen omladozó, sivár a külseje, belülről is olyan. Amit képekben, fegyverekben, török trófeumokban és a régi idők más emlékeiben a vár azelőtt őrzött, azt mind Budára, az ottani várba szállították át. Valaki megjegyezte, hogy ez a pozsonyiakat eléggé el is keserítette. István grófnak azonban az volt a véleménye, hogy ez így van jól, s ha rajta állana, ő minden elmozdítható magyar műkincset, ereklyét Budára és Pestre szállítana. - Miért? - kérdezte az egyik Esterházy. - Azért - felelte István gróf -, mert ha a két várost egyesítenék, és odahordanák az ország gazdagságát, akkor a mágnások ott palotákat építtetnének, a gazdag polgárok utcákat, tereket, templomokat, szobrokat, kutakat állítanának fel, és akkor - István gróf szeme vadul csillogott, és verejték gyöngyözött a homlokán -, akkor Budapest - István gróf így, egybeolvasva mondta ki a két város nevét - szebb lehetne, mint Prága vagy Bécs. - Károlyi gróf megjegyezte, hogy ezt akarja József nádor is, és már nagyon sok történt Pest szépítésére. - Semmi sem történt - kiáltott fel István gróf lázas lelkendezéssel -, és nem is történhetik addig semmi, amíg a két várost nem egyesítik. - Az egyik Esterházy elnevette magát: - Hogyan gondolod ezt az egyesítést? A Dunát ki akarod szárítani, vagy össze akarod tolni a két partját? - Mindenki nevetett, István gróf pedig magánkívül kiabálni kezdett: - Hát másképpen nem tudjátok elképzelni? Nem tudtok elképzelni például egy állandó hidat, olyanfélét, mint a London Bridge a Temze fölött? Sőt! Most már acélból készült lánchidakat is építenek... igen, állandó híd nélkül nem történhetik semmi, ezt én már tíz évvel ezelőtt megmondtam Brudern Józsefnek, és ha most valaki felépíttetné, én egyesztendei jövedelemmel járulnék hozzá a költségekhez... - István gróf szeme szikrázott... én megijedtem tőle, és mégis abban a pillanatban meg tudtam volna csókolni elragadtatásomban. Az Esterházyak azonban nevettek, és „éljen lord Széchenyi!" kiáltások közben selyemszőrű, merev kalapjukat feldobálták a levegőbe, mint az angolok szokták. István gróf arca egy pillanatra rettenetes dühvel eltorzult, de aztán bocsánatkérőleg rám nézett, és minden átmenet nélkül hirtelen elmosolyodott.

Crescence grófnő egész testét hideg bizsergés futotta át, ahogy most ezt a jelenetet végiggondolta. Ez az István gróf kezd félelmetes lenni a maga fenséges komolyságával és szenvedélyével. Tehát nem szabad többé vele foglalkoznia. Csak tudná, hogy ezt hogy lehet feltűnés nélkül keresztülvinni!...

Leült egy kőpadra és átnézett a Dunán, a büszke folyamra és a távoli hegyekre és azokon túl messzire, messzire... egészen Morvaországig, valamint addig, ahol Bécs öreg Szent István-tornyának csúcsát sejtette.

Crescence grófnő szeretett volna postakocsira ülni, és elvágtatni arrafelé, toronyiránt, ahol az öreg Stephanskirche áll. Ez még nem történt meg vele, amióta Zichy Károly gróf felesége. Még nem volt boldogtalan soha, csak most... Stephanskirche! Igen, most oda vágyott, egy okos, finom matrónához, akinek a keblére szerette volna hajtani a fejét. És szerette volna neki megvallani: Mami, a Jeszenák-féle ház ablakai le vannak függönyözve, és én olyan boldogtalan vagyok!

11

Reggel nyolc órakor István gróf kiugrott az ágyból, és az ablakhoz szaladt. Átpillantott a szemben levő Consilium-házra, s mosolyogva látta, hogy a második emelet ablakai már tárva-nyitva vannak. Zichyéknél korán kezdődik a nap - gondolta magában -, Crescence grófnő már a reggelinél ül, s hallgatja az ura dohogását.

Gyönyörűen, kezdődik ez a november. Amióta élek, nem emlékszem ilyen szép őszre; ez a legszebb novemberi nap az életemben... nini, az ott nem Crescence édes kis durcás feje, a második ablakban?... Ez az első boldog novemberem... jó reggelt, Crescence... ah, ez nem ő, hanem a kis Júlia grófnő... mindegy, jó reggelt, itthon vagyok, megjöttem, csak azt szeretném tudni, hogy hiányoztam-e neked egy kicsit?... Én egyetlen pillanatra sem tudtalak kiverni a fejemből, s kétszer is leültem, hogy verset írjak hozzád... egy szép kis szonettet, mint Petrarca Laurához... - Miklós!

Az öreg kürasszír, mint egy fehér hajú, lila arcú szatír, patkós csizmájával bedobbant a szobába, és bajuszát ráncigálva, feszes állásban várta a parancsot.

- Hány éves vagy, öreg?

- Miklós napján leszek hatvanhét.

- Láttál-e már ilyen szép novemberi napot?

- Parancsára nem.

- Én sem. Mi újság Pozsonyban? Jól vigyáztál az ittmaradottakra?

A komornyik kezdte felsorolni az elmúlt napok eseményeit. Amikor odaért, hogy „tegnap este színházban voltunk”, István gróf arca ráncokba borult.

- Ki volt a grófnővel?

- Csak a nevelőnő és a kisasszonyok.

- Jól van, öltöztess fel, a kerületi gyűlésre megyünk.

Öltözködés közben mindinkább elborult az arca. Itt van Pozsonyban az országgyűlésen, és még nem tett semmit. Mindössze annyit sikerült eddig elhatároznia, hogy mit nem fog

cselekedni. Nem vándorol ki Magyarországból, nem adja el a birtokait, nem marad a katonaságnál, nem házasodik meg, és nem mond le Crescence-ról soha. Most azonban érzi, hogy valamit már cselekedni kell. A lelke nem fér meg a teste szűk börtönében. A sas ki fog röppenni a ketrecéből. Megkeresi az életkeretet, amelyben igazi énje boldog kielégüléssel elhelyezkedhetik. Nem fogja tehát tagadni, hogy a szíve tele van szerelemmel. Egyszerre két szerelemmel; az egyik egy asszony, a másik egy nép, egy nemzet, egy ország iránt. Imádja Crescence-t és Magyarországot. Nem tehet róla, lehet, hogy mind a kettő végzetes csalódást és halálos szenvedést jelent a számára, de mindegy. Ameddig szeret, addig boldog. Crescence férj és asszony, nem lehet az övé. Magyarország halott, és nem lehet feltámasztani. Crescence, ha nem is szereti az urát, de hűséges akar maradni, tehát csak gyötrődni fog, és gyötörni fogja őt. Magyarország - éppen ellenkezőleg - a legcédább feleség, a legmostohább anya. De abban igaza van a *Quarterly Review* tudósítójának, hogy elesettségében is megható, szép és imádnivaló. Az egyiknek erényei, a másiknak bűnei teszik őt szerencsétlenné, mind a kettő elől menekülnie kellene, s eddig nem is tett egyebet, mint bujkált és menekült előlük, s igyekezett magát letagadni, ha azok jelentkeztek - most már ennek vége. Többé semmi sem akadályozhatja, hogy át ne adja magát nekik testestül-lelkestül, egész földi és mennyei üdvösségével. Nem mártírvágyból, heroikus önfeláldozásból, nem becsvágyból, nem hiúságból, hanem azért, mert másképp nem tud élni. A lelke nem fér a testébe. Röpülni akar. Nem azért, hogy a nap, mint Ikarosz szárnyait, megperzselje. Nem azért, hogy a bércek ormáról gőgösen nézzen le a porban csúszó-mászó állatokra. Egyszerűen azért, mert végre szép életet akar. Boldog akar lenni. Rájött, hogy az embert nem az boldogítja, ha nyakló nélkül odadobja magát bűnös gerjedelmeinek, lomhaságának vagy környezete ostoba szórakozásainak és babonáinak. Szakítani fog azzal a hazug, mesterkélt álszeméremmel, amellyel letagadta legszebb erényeit, csak bűneivel és gyengeségeivel kérkedett, egy eszelős sátán hiúságával. Hiába minden erőlködés, őt csak egy asszony és egy nemzet tudja boldogítani, tehát ő, legengesztelhetetlenebb két ellensége, Crescence és a magyarság boldogságáért akar küzdeni, hogy saját maga is boldog legyen. Boldog Crescence, boldog Magyarország, boldog Széchenyi István. Galicin herceg a cár atyuska és Oroszország-anyuska boldogságáért akár a máglyára menne. Neki egy kis nővérkéje van: Crescence, és Magyarország az ő édesanyja.

Most Esterházy Mihályt és Wesselényi Miklóst várja, hogy együtt menjenek a régi országházba. Tegnap is ott voltak, mert a magyar nyelv ügyét tárgyalják, s őt ez a kérdés - nem is tudja miért, de - a lelke mélyéig felizgatta. Még most is hatása alatt áll az ott hallott szónoklatoknak. Elhatározta, hogy először is alaposan nekilát, és megtanul magyarul. Aztán rendszeresen részt vesz az országgyűlés tanácskozásaiban.

Úgy érezte, hogy ezzel valami rendet teremt eddigi zűrzavaros és kusza életében. Az emberek már-már félbolondnak nézték, - ez volt a kisebbik baj. De ez a jó és rossz között való hánykolódás csakugyan idegbajossá és csaknem félbolonddá tette - ettől már maga is kezdett megijedni.

Mindent összevéve ezentúl nyíltan és büszkén Crescence emberének, a haza emberének, a szép, férfias, erényes élet emberének vallja magát. Miért kerteljen? Az erény emberének. Szókratész és Franklin Benjamin is büszkén vallotta magát az erény emberének. Ez a szó: erény, kissé naiv és szentimentális, puha és sima, légies és banális, gyermekes és mesterkélt hangzású; de honfitársai is mindig büszkék voltak a magyar virtusra, harcban, becsületben, hazaszeretetben legférfiasabb tulajdonságukra. Ha az erényt virtusnak mondjuk... virtus... akkor ez a szó mindjárt súlyosan, erőteljesen és mélységesen kondul, s tele van gazdag tartalommal.

Ebben a pillanatban léptek be hozzá Esterházy Mihály gróf és Wesselényi báró, és hárman együtt elindultak a régi országház felé. Egyszer csak István gróf megállt, s mintha csak hangosan gondolkoznék, beszélni kezdett:

- Az emberek többségét a szükség kényszere, a nyomor vagy a keserves munka, a saját kis egzisztenciájának kétségbeesett védelme sodorja a jó vagy rossz útra. Egy darab kenyér sokszor csinált már az emberből hőst vagy aljas férget. A legtöbb ember a saját nyomorúságának martaléka. Mi gazdagok és függetlenek vagyunk, mi csak vérmérsékletünknek, öröklött betegségeinknek, az unalomnak vagy a szennyes alkalmaknak válhatunk a martalékává; mi, ha megszabadultunk eredendő rossz hajlamainktól, azt tehetjük, amit a legjobbnak látunk. A nyomor mellett a legnagyobb hatalom az ostobaság. Az emberek legnagyobb része önmagától képtelen egyetlen okos és szép eszmét elgondolni, és képtelen egyetlen szép tettet végbevinni. Most különösen dühöng a butaság; rettentő sok gyáva és ostoba birka sorakozik egy-egy impozáns, vakmerő és hetyke szamár köré. És ez a szamár gőgös, rettenthetetlen zsarnok; néha nem is rossz hazafi, mint például ez az Illésházy; a fiatalabb Zichy Károlyról sem teszem föl, hogy ne szeretné jobban magyar véreit, mint cseh és német mágnástársait. De szeretni és jól szeretni, az két különböző dolog. Ha a nyomor és a butaság összefognak, velük szemben talán maga az Ég is tehetetlen. Az ész és az anyagi függetlenség azonban lelkileg is függetlenné tesz, s a lelki függetlenség visszaszerezheti, amit a butaság s a nyomor elrabolt tőlünk: a szép, gazdag és művelt Magyarországot.

- István, mi történt veled? - kérdezte Esterházy gróf elámulva barátja izgatott szavain és nyugtalanító viselkedésén.

- Egész éjjel ezen gondolkodtam. Valami szamárságot mondtam? Bocsássatok meg.

Wesselényi báró szenvedélyesen közbeszólt:

- István, ne szégyelld azt, ami benned a legszebb. Mondd, mi a terved?

- Nincsen semmi tervem. Csak nagyon tele van a szívem.

Mély csönd követte István, gróf szavait. Csak a csizmájuk sarka kopogott a rossz kövezeten. Aztán Wesselényi báró elmondta, hogy még egészen fiatal suhanc korában megtetszett neki az uradalmi bognár leánykája, és vérében levő erőszakossággal őt anyává tette. A fiatal anya azonban nagyobb hatással volt rá, mint ahogy maga is gondolta volna. A kalandból szerelem lett, és a leányka másodszor is lebetegedett. (Miklós báró mély tüzű saskeselyűszeme tele lett könnyel, amikor törvénytelen gyermekeiről, a két kis Derzsényi lánykáról beszélt.)

- Hát most mit kell tennem? - kérdezte egészen összeomolva a vallomás súlya alatt Wesselényi báró.

A két gróf zavarba jött. Az erkölcs törvényei azt parancsolnák, hogy a gyermekek anyját Miklós báró vegye feleségül. De Istenem, akkor ők... az ő szerelmeskedésben eltöltött fiatalságuk... szerencsére a báró azt is hozzátette, hogy a kisleányok anyja már férjhez ment, és megkérdezte, vajon szabad-e őt ebben megháborítani? Mind a két gróf azt felelte: nem. De a gyermekek...

- Az egyik nyolcéves, a másik hét. Amint hazamegyek Zsibóra, mind a kettőt a házamba veszem, és édesanyám gondjaira bízom. Cserey Heléna pedig, ahogy őt ismerem, úgy fogja nevelni őket, mint az édes unokáit.

István gróf lelke csordultig megtelt. És anélkül, hogy tudta volna miért, kiejtette Crescence nevét.

- Nem tehetek róla, szeretem, és nem tudok róla lemondani. Ne ítéljetek el, de ha úgy gondoljátok, hogy ez bűn, én levonom a konzekvenciákat. Megölöm magamat.

Wesselényi rátette nagy, nehéz öklét István gróf vállára, és megnyugtatta:

- Én is tudom, hogy a szerelem több, mint az élet, és erősebb, mint az ember. De egyet meg kell ígérned, István. A szerelmed mindig olyan lesz, aminőnek a grófnő szeretné látni. Nem ostromlod, megelégszel azzal, amit kapsz, és tisztán égi szerelemmel imádod őt, mint a mennybéli szüzet. Megérdemli.

István gróf szava elcsuklott, amikor kérdezte:

- És ha úgy fordulna, hogy maga a grófnő szállana le égi magasságából, és a földi szerelmet maga kínálná?

- Az más - szaladt ki Esterházy Mihály gróf száján. - Akkor nem vagy bűnös...

Wesselényi Miklós dühösen félbeszakította:

- Nem igaz. Ez az erkölcstelenség logikája. Neked Crescence grófnőt még a saját gyengesége ellen is meg kell védelmezned. Vagy-vagy. Itt nincs kibúvó, nincs mentőkörülmény, nincs szerelem joga és más efféle erkölcstelen rabulisztika. Az Isten logikája szerint van hűséges feleség és van házasságtörő asszony. Isten szemében csak becsületes és becstelen férfi van. Fehér vagy fekete. Isten szeme nem akar szürke, csak fehér vagy fekete bárányt látni. Isten csak hideg vagy forró áldozatot fogad el. A langymeleget kiköpi szájából.

Amíg odaértek a régi országház kapujához, mind a hármuk lelke lecsillapodott, és valami tiszta, gyermekes örömben égett.

- Holnap írok az édesanyámnak - mondta Wesselényi báró.

- Ha megengeded, én is írok neki - tette hozzá István gróf -, mégpedig magyarul írok neki.

- Csak meg tudja érteni! - szólt tréfásan Esterházy gróf.

- Összeszedem minden tudományomat. Azt akarom, hogy az első magyar levelem szent kezekbe jusson.

- Köszönöm - felelt Miklós báró, s meghatottan szorongatta István gróf kezét.

- Ma a kerületi ülésen éppen a nemzeti nevelésről lesz szó - szólalt meg Esterházy Mihály.

- Kíváncsi vagyok, lesz-e valakinek bátorsága, hogy tanulási nyelvül a magyart követelje - mordult fel a báró, és keze hirtelen ökölbe szorult. - Mégiscsak gyalázat, hogy Magyarországon a fiúkat latinul, a leányokat pedig németül tanítják.

- Ameddig a törvényeink nyelve latin... - kezdett valami ellenvetést tenni Mihály gróf, de István közbevágott:

- Hát ne legyen latin! Végre is a világnak már minden népe a saját nemzeti nyelvén szövegezi meg törvényeit... A nemzet akkor születik, amikor a saját nyelvén beszél.

Esterházy gróf a fejét csóválta:

- Nagyon nehéz dolog. Előbb magyar nyelvet kellene teremteni hozzá.

- Arra valók az írók és tudósok - vetette oda István gróf.

Wesselényi báró arca megint kigyúlt:

- Ők meg is tennék a kötelességüket, ha Metternich úr el nem venné tőlük a levegőt.

- A levegőt semmiféle kancellár sem tudja kiszivattyúzni egyetlen ország területéről sem - ellenkezett István gróf vállvonogatva. - Nem kell mindenért a herceget okozni...

- De igenis, Metternich az oka - hördült fel a báró -, Metternich légüres térben akar uralkodni. Az irodalom és a tudomány levegője a szabadság. Ahol szabadság nincs, ott nincs nyelv, ott nincs sajtó, ott nincs irodalom, és Magyarországban csak egyetlenegy nyomda van, és három könyvkereskedés, két újság, két nyavalyás, szennyes kis papírlap a bécsi cenzúra kegyelméből, egy hosszú esztendőben mindössze százötven nyomtatvány lát napvilágot, nagyrészben ponyva és kalendárium, üdvözlő vagy dicsőítő vers, ocsmány hízelkedés.

István gróf elpirult:

- Éppen most kezdtem el tanulmányozni a magyar irodalmat. És fogadom, hogy...

A báró engesztelőleg simogatta István gróf karját:

- Tudom, István, tudom, fél év múlva valamennyiünknél jobban ismered Kazinczyt, Csokonait, Berzsenyi Dánielt, Kisfaludy Károlyt és Vörösmarty Mihályt. De ezek az írók most csak úgy tudják a műveiket megjelentetni, ha maguk gyűjtik az előfizetőket, s a listán akkor is csak szegény kispapok, diákok, jurátusok, néhány pesti polgár, református lelkész és hétszilvafás nemes nevét olvashatod. Mágnásét soha.

Beléptek a kerületi gyűlés termébe, amely ma különösen tele volt hallgatósággal. Ember ember hátán szorongott a szobában, a gyűlés tagjai zöld asztalnál ültek, a hallgatók, még a főrendek is csak az oldalok mentében s a terem szélein, a falak mellett állva foglalhattak helyet. Az asztalfőn Máriássy István és Szegedy Ferenc követek elnököltek. Mellettük Bartal György, Dessewffy József gróf, Perényi Zsigmond báró és Platthy Mihály, a soros jegyző ültek.

István gróf maga elé meredve, lázas izgalommal, egyik lábáról a másikra nehezedve, türelmetlenül hallgatta a beszédeket. Egész testében remegett. Úgy érezte, hogy ma történnie kell valaminek. Még nem tudta, hogy minek és nem tudta, hogyan. De már Takách Gáspár pozsonyi követ beszéde alatt, amely egy magyar nyelvművelő társaság felállításáról szólt, majdnem engedélyt kért, hogy beszélhessen. Körülnézett. Jóformán senkit sem ismert, és őt sem ismerte senki. De huszárezredének díszruhájában, kardosan, összes rendjeleivel, vastag szemöldökével, ráncba borult homlokával, ideges meg-megrándulásával feltűnt a kis főúri csoportban, amely tüzesen helyeselt, s ezzel megadta a hangot a jelenlévő jurátusoknak, akik kardjukat csörtették és megpendítették a sarkantyújokat, valahányszor lábdobbanásukkal nyomatékot akartak adni helyeslésüknek. István gróf arra gondolt, hogy boldogult jó apja mennyivel különb ember és különb magyar volt mind a három fiánál, akik már az emlékét is elfelejtették. Hol vannak most Lajos és Pál, az ő testvérei? Lajos Zsófia főhercegnő előszobájában, Pál valahol vadászaton vagy kártyaasztalnál még tegnap estétől fogva... áldott jó édesanyja pedig a másvilágon tipeg kegyelmes jó férjeura után. Majdnem mindenki halott, akit igazán a szíve mélyéből szeretett... Karolina... ó, ha most Karolina élne!...

Ezalatt felsőbüki Nagy Pál hatalmas filippikát dörgött az elnémetesedés ellen, megtámadott, kigúnyolt a főrendektől a városi burgerekig mindenkit, aki nyelvében nem akar magyar és szívében nem akar hazafi lenni... Felsőbüki Nagy Pál most a francia akadémiáról beszél, és István grófnak eszébe jutott Galicin herceg, aki Bagration hercegasszony szobájában Krisztus nevében szabadságot követelt az orosz népnek, és eszébe jutott a *Quarterly Review* cikke Magyarországról... érezte, hogy most nem tud uralkodni magán, kell valamit cselekednie... valami vagy Valaki megszállta a lelkét, elborította, magához ölelte, áttüzesítette... mintha tűvel szurkálnák az arcát, a hátgerincén bizsergés fut végig, s e pillanatban Nagy Pál szavait úgy hallja, mint valami túlvilági hangot: egy magyar nemzeti akadémiát kell felállítani; itt már

nem elegendő felírni, kérni, tanácskozni, üzeneteket váltani, itt nem elég a megyegyűlési lelkendezés, díszszónoklat - itt cselekedni kell, amire nézve elsősorban a gazdag főuraktól várja a kezdeményezést... István grófnak majdnem a szíve ugrott ki lelkesedésében, elkapta valami forgószél, zúgott a füle, s ezen a zúgáson keresztül, amelyet mintha az Isten keze kavart volna fel, csak Nagy Pál harsogó szavait hallotta... Magyar nemzeti akadémia, gazdag főurak, itt már nem elég a szó, itt tetteknek kell következniök, a tettnek pedig itt a neve: pénz, pénz és pénz...

Már nem bírta tovább. A tanácsterem öreg állóórája éppen ütni kezdett. István gróf, aki Nagy Páltól kétlépésnyire állt a fal mellett szelíd méltósággal, fojtott indulattal, egész testében verejtékezve, engedelmet kért a kerületi ülés elnökétől, hogy szólhasson.

Máriássy István intett, hogy beszélhet. Halálos csend támadt. Minden szem a kapitányra meredt. Talán nem is vette észre senki, hogy mialatt a szónok reszketve, csendesen beszélni kezd, az óra is reszkető hárfahangon egymás után egyet, kettőt, nyolcat, tízet pendül, hogy kiüsse a delet. Mindenki az elhangzott halk szavakra figyelt:

- Nekem ezen a helyen szavam ugyan nincs, de ha oly intézetet állítanak fel, amely nyelvünket tökéletesíti, s azáltal előmozdítja nemzetünk magyarrá tételét, birtokaim egyesztendei jövedelmét ajánlom fel arra...

Az utolsó szónál kondult meg a tizenkettedik óraütés... egy pillanatnyi csend, s aztán ujjongó diadalkiáltás rázta meg a viharvert, vén országház falait.

A templomokban meghúzták a harangokat... az egész világon megszólalt a déli harangszó - azóta szól, mióta a magyarok Nándorfehérvárnál II. Mohamed ellenében megmentették a keresztény Európa civilizációját -, most a pozsonyi harangok mintha elébe harangoztak volna az új Magyarország megszületésének.

MÁSODIK RÉSZ

1

Életének első felében az ember ostobaságot ostobaságra halmoz, a másodikat abban tölti el, hogy azokat jóvátegye vagy levezekelje. Hat évvel ezelőtt mondta ezt István gróf egy forró augusztusi éjszakán, keserves és duhaj tivornya után Debrecenben. Most harmincöt esztendős, tehát a Széchényiek jól megépített és szívós testi szervezetével, emberi számítás szerint az élet delelőjén áll. Háta mögött egy fél élet tapasztalata, előtte egy fél élet titokzatos perspektívája. Ereje teljességében az ember önmagát halhatatlannak hiszi. Úgy érzi, hogy ha összeomlik is az egész univerzum, lába alatt megmarad egy talpalatnyi föld, amelyen új életet kezdhet.

István gróf szívében a szent szerelem rajongása lüktetett, soha ilyen egészséges nem volt, rátalált a maga igazi énjére, elbűvölte kortársait, híres ember, tisztelet és csodálat tárgya lett, egy ugrással feljutott a csúcsra.

Legjobb barátja, Wesselényi báró, azt írta haza Erdélybe: „Anyám, tegnap volt az országgyűlés legszebb napja, az én Széchenyim napja, leírhatatlan elérzékenyedés és lelkes felbuzdulás támadt körülötte, a szemekben örömkönnyek csillogtak - ó, ez a nap!... ilyen több nem volt, és aligha lesz Magyarország történetében."

István gróf maga is érezte, hogy ez volt a legszebb napja életének, s ennél szebb talán nem is lesz soha. Két napig alig mozdult ki a szobájából, leste a szemben levő ház második emeleti második ablakát, s abban kétszer vagy háromszor megpillantott egy szép, rózsás, gyermekded, durcás kis arcot. Pillantásuk összetalálkozott. A durcás kis arc kiderült, a bársonybarna szemek kerekre nyíltak, és elfogulatlanul, tisztán, bátran állták az ő tekintetét.

Harmadnap hivatalos volt Zichy Ferenc gróf államminiszterhez, aki ebédet adott Metternich tiszteletére. Kissé korán érkezett, de már ott találta Zichy Károly grófot és a feleségét. Kezet csókolt neki, s a grófnő alig hallhatóan suttogta:

- Szép, férfias cselekedet volt.

István gróf nem tudott felelni. Csak még egyszer megcsókolta a kezét, ami általános feltűnést keltett a vendégek között.

Később érkezett Metternich. A kancellár kissé fáradtan és unottan fogadta a hódolat és hízelgés nyilvánulásait. Körbejárt, mint valami fejedelem, és mindenkihez volt nyájas szava. A férfiak ájuldoztak a lojalitástól, a nők ájuldoztak az elragadtatástól. István gróf ezalatt csak Crescence-t bámulta, s alig vette észre, amikor a kancellár megszólította:

- Ah, örülök, hogy látom. Ma sokat akarok önnel beszélgetni. Amit tett, az elragadó volt.

István gróf összeütötte a sarkantyúját, és alig tudta magát türtőztetni, hogy meg ne ölelje a kancellárt, a házigazdát, még Crescence grófnőt is. De még csak szóhoz sem jutott, s mire túlizzásra hevült agyában valami feleletet megfogalmazott, a herceg már Esterházy Mihály és Károlyi György grófokkal beszélgetett. István gróf tehát tekintetével újra megkereste Crescence-t, aki még mindig rózsás arccal, gyengéden és elragadtatással mosolygott reá.

Asztalhoz ültek, s ekkor egy kis csalódás érte. Maga sem tudja, hogy milyen jogon, de elvárta volna, hogy Crescence grófnő mellett jelöljék ki helyét. De nem így történt. Az asztalfőn a háziasszony ült, mellette jobbról Metternich herceg, aztán Crescence grófnő, majd Pálffy

Ferdinánd, az új teanói herceg. Az ültetésnek ezt a rendjét a szereplők rangja és a családhoz való hozzátartozandósága szerint máskor ő is a legtermészetesebbnek találta volna, de most egy pillanatra elkeserítette. Később megvigasztalódott, hogy így legalább feltűnés nélkül figyelheti Crescence grófnőt, akit Metternich herceg feltűnő készséggel szórakoztatott. Ideges nyugtalansággal állapította meg, hogy az ötvenkét éves kancellár még mindig fiatalos, daliás, hódító férfiú. Hullámos haja most kezd szürkülni, s ez még csak érdekesebbé teszi. Finom, nemes hajlású sasorra, tökéletesen ívelt szája, boltozatos homloka, sűrű, de keskenyen megrajzolt szemöldöke, asszonyosan csillogó kék szeme, egész előkelő és klasszikus profilja még a férfiakat is elbűvöli. Legszebb azonban rajta az az örök mosoly, amelynek finom árnyalatokban jelentkező sokféle változata értelmi és érzelmi életének egész hullámzását elárulja. István gróf szerint a mosoly tiszta és vidám kedélyt, egyetemes és mély értelmet, őszinteséget, közvetlenséget, jó szívet és gyengédséget jelent, ellentétben azzal a merev, fontoskodó és buta fenséggel, amely például Windischgraetz Alfréd arcát oly ellenszenvessé, sőt felbőszítővé teszi. A mosolygó ember egyszerre közelférkőzött a szívéhez és lefegyverezte, a merev arcú pedáns pedig felingerelte és kihívóvá tette. Metternich mosolya azonban ezen az ebéden kissé kiábrándította. Észrevette, hogy ez a mosoly néha túlságosan leereszkedő, fejedelmi módon kegyes, máskor kapacitáló és fölényes, olykor álszent és hamis vagy szatirikus. Ez különösen feltűnővé vált, ha a mosoly hangot is adott, és nevetéssé erősbödött. Ilyenkor a kancellár szép szája kerekre nyílt, egyik szemöldöke felszaladt a homlokára, és arcán mephistophelesi gúny és gonoszság villant át.

Ebéd után a férfiak bementek a dohányzóba. István gróf egyszerre csak Metternich herceg és a másik miniszter, Zichy-Ferraris Ferenc gróf között találta magát. Hiúsága ismét felujjongott. Íme, a két nagyúr egyszerre emeli magához, úgy bánik vele, mint tekintélyes, erős államférfiúval, akit ezentúl nem lehet kihagyni a számításból, ha Magyarország vagy a Monarchia sorsáról van szó.

Metternich herceg tüstént rátért a tárgyra. Egekig magasztalta István gróf nemes áldozatkészségét és azt a mély államférfiúi bölcsességet, amellyel megtalálta, hogy annak az impozáns (mondhatná: történelmi nevezetességű) pénzáldozatnak milyen célt kell szolgálnia. Tudomány, akadémia, nyelvművelő társaság - kitűnő!...

- Nálam senki sem tiszteli őszintébben a tudományt és annak hőseit. Rennwegi nyaralómban - boldog leszek, ha önnek, kedves cousin, egyszer megmutathatom - valóságos kis múzeumot rendeztem be, igaz, hogy gyatrát, szegényest és dilettáns módon válogatatlant, de nekem úgy is jó. Arago, Ranke, Volta a legjobb barátaim, s legnagyobb kitüntetés számomra, hogy a Bécsi Szépművészeti s a Berlini Orvosi és Természettudományi Akadémia a tagjai közé választott. Gratulálok önnek, kedves gróf. A Monarchia keleti felének is éppoly joga van a művelődés áldásaira, mint a nyugatinak. Sajnos, én egyetlen szót sem tudok magyarul - a mosoly itt egy kissé szarkasztikus lett -, de boldog leszek, ha nagy magyar költők és tudósok sikereiről hallok, s ezt, kedves gróf, az ön javára fogom elkönyvelni. A magyaroknak csak az alkotmányát és a zenéjét ismerem. Mind a kettő remek. Gratulálok, grófom - fejezte be lelkes tirádáját olyan mosollyal és olyan kézszorítással, mintha a magyar alkotmány és a magyar zene is Széchenyi István gróf érdeme volna. Aztán hirtelen a főúri ifjak kaszinója felől kérdezősködött.

István gróf elmondta, hogy a barátai ott pipázgatás, biliárdozás és olvasgatás közben az ország dolgairól, a magyar alkotmányról, a kormányzatról és a szükséges reformokról is sokat beszélgetnek.

A kancellár mosolyogva hallgatta, s aztán hirtelen felhúzta az egyik szemöldökét, mint amikor az asszonyok kacérkodni szoktak:

- És ön, kedves cousin, mit tart a magyar alkotmány lényegének?

István grófot ugyan meglepte ez a hirtelen átmenet, de azért minden zavar nélkül, határozott, erős hangon felelt. (A sok bók és magasztalás alatt ismét megtalálta magát.)

- A szabad királyválasztáson és az Aranybullán kívül abban van a magyar alkotmány legfőbb biztosítéka, hogy Magyarországot csak a saját törvényei szerint lehet kormányozni, valamint, hogy újoncot és adót az országgyűlés hozzájárulása nélkül nem szabad szedni.

A herceg megértően és megbocsátóan mosolygott:

- Ez a két utóbbi pont nekem szól, ugye?

De mielőtt még István gróf válaszolhatott volna, a kancellár Párizsról kezdett kérdezősködni.

- Hallom, hogy önt Eleonora hercegnő őfensége és Esterházy Pál a diplomáciai pályára akarták csábítani.

A herceg jelentőségteljesen nézett István gróf szemébe. István gróf észrevette ezt a titkos üzenetet, és tiszteletteljes, de elhárító mozdulatot tett. A herceg vállat vont:

- Egyébként az egész párizsi nagykövetséget átszervezem. Vincent gróf nagykövetet fel akarom menteni terhes állása alól. Apponyi Antal grófot jelöltem ki párizsi nagykövetünkké. - Ismeri, grófom, Apponyi Antalt? Igen? És a feleségét? Nogarola Teréz grófnő ragyogó dáma.

István gróf még mindig nem mutatott kedvet a diplomáciai pályára.

A herceg azután könnyedén megkérdezte, hogy csakugyan gyűlnek-e az aláírások egy Pesten létesítendő főúri kaszinó alapítására.

- Már szépen haladnak az előmunkálatok - felelte István gróf gyanútlanul -, csakhogy nem főúri, hanem inkább demokratikus kaszinóról van szó.

- Úgy? - csillant fel a kancellár szeme. - Talán polgárokat is bevesznek a kaszinó tagjai közé?

- Ha már a magyar alkotmány annyira antiliberális, legalább, a társadalmi életben szeretnék főurat, köznemest, polgárt, minden művelt és korrekt gentlemant egy táborba csalni.

A herceg, aki egymásra rakva selyemharisnyás lábait, félig feküdt, félig ült egy bíborselyem, öblös karosszékben, fáradhatatlanul mosolygott, és kezével megsimította apró csigákba szedett, őszülő haját.

- Ön a párizsi klubokat is meglátogatta? - kérdezte hirtelen, és ezzel akaratlanul is elárulta gondolatait. István gróf nyomban megértette.

- Az egyikben - bólintott most már ő is mosolyogva - együtt láttam Orléans hercegét, León grófot, Napóleon törvénytelen fiát, Rothschild James bárót, a zsidó bankárt, Bertin urat, a párizsi legnagyobb lap kiadóját, néhány gyárost, írót, tudóst és tábornokot.

A herceg mintha oda sem hallgatott volna, felállt és kezét nyújtotta:

- A kaszinótól kissé félek, kedves grófom, de az Akadémia, az pompás ötlet volt. Szívből gratulálok. Adieu. Azazhogy még egyet. Milyen egészségben találta ön Petrovna Katarinát, a mi elragadó közös barátnőnket?

István gróf hirtelen alig értette meg, hogy itt Bagration hercegasszonyról van szó. Amikor pedig válaszolni akart volna, a kancellár már a szomszéd teremben a hölgyeknek tette a szépet. István gróf féltékenyen nézte, hogy a század legnagyobb nőhódítója, a mindenható kancellár megint feltűnő sokáig és melegen beszélget Crescence grófnővel.

Akaratlanul is utána ment, mint valami médium, aki behunyt szemmel is követi a hipnotizőrt. Alig vette észre, hogy Clam-Martinitz gróf felesége, lady Selina, az ő egykori kis menyasszonya, Karolina húga legyezőjével a vállára ütött:

- Már meg sem ismeri az embert.

- Ó, grófnő... - hebegett István gróf, és zavarában elvörösödött.

- Hűtlen, csalfa ember maga, István. Ezért nem is tudnak az asszonyok hinni magának. Maga csak megszenvedteti őket, s aztán a faképnél hagyja.

Selina grófnő, aki apró, de tökéletesen arányos termetével, ragyogó, nagy, kék szemével és sötét hajával napról napra elbűvölőbb lett, ezt oly fölényes hangon mondta, mintha neki magának sohasem lett volna semmi oka István gróf miatt szenvedni. A kis Selre rá sem lehetett ismerni. Szép volt, kissé gonosz, energikus, és egy kevéssé kezdett hasonlítani Karolinához, de egyben Lichnovszky hercegasszonyhoz is, a nagynénjéhez. István gróf hol őt, hol Crescence-t nézte.

- Szegény kis Crescence-unk fejét egészen megzavarta - folytatta a kelleténél kissé hangosabban Selina grófné. - Szégyellje magát! Mikor fog már egyszer megjavulni?

István gróf ijedten nézett körül:

- Grófnő, a legjobb úton vagyok.

Selina grófné mintha kissé elsápadt volna:

- Kedves gróf, az a legnagyobb baj, hogy már senki sem hisz önnek. Crescence is attól fél, hogy maga, a nagy Byron-imádó, a szerelemben is Byron erkölcseit akarja utánozni. Megsúghatom, hogy Crescence nem hisz az ön szerelmében. Crescence úgy érzi, hogy maga csak komédiázik. Szegény gyermek, odavan a nyugtalanságtól.

István gróf gyanakodva kémlelte a grófné arcát. Vajon mit akar ez a kedves, fiatal, romlott kis méregkeverő? Össze akarja őket boronálni, vagy ki akarja őket egymásból ábrándítani?

Másnap Crescence grófnőnél volt ebéden. Mindenki István gróf körül tolongott, s a kerületi ülésről beszélt. Ott volt Dessewffy József gróf, művelt, felvilágosodott főúr, erősen soviniszta hazafi, Kazinczy Ferenc legjobb barátja, maga is afféle literary gentleman, aki most - mint ahogy saját maga dicsekedett vele - ismét leakasztotta a szegről rég hallgató lantját, és hosszú verset írt fiatal barátja, Széchenyi István gróf dicsőítésére.

István grófnak hízelgett a dicsőség, különösen, mert Crescence grófnő előtt játszódott le az ünnepeltetés. Amikor a grófnővel egy pillanatra magára maradt, a fülébe súgta:

- Ez a kitüntetés önt illeti, grófnő.

- Miért?

- Grófnő, ha a magyar nép megújhodik, önnek köszönheti.

Crescence grófnő elpirult:

- Ne beszéljen így.

István gróf arca elborult:

- Terhére vagyok?

- Vigyázzon, itt jön az uram.

Ebéd alatt megint az asztal végére került a házigazda mellé, aki kelletlenül és mogorván beszélgetett vele. Láthatólag féltékeny és szórakozott volt, s folyton azt figyelte, hogy mikor és hogyan villan össze a felesége és István gróf szeme. Annál szívesebb volt hozzá jobb szomszédja, Zichy-Ferraris Ferenc húszéves leánya, a kerek arcú, fekete szemű, piros szájú Melanie grófnő, aki magyaros szókimondásával, szélességével és kacérságával nagyon hasonlított az ő Zsófi nővéréhez. Ebéd után félrehívta őt a szoba sarkába, és politikáról kezdett beszélgetni. István gróf nem tudta, hogy szabad-e komolyan vennie ezt a rakoncátlan kislányt, de csakhamar őt is magával ragadta Melanie grófnő lobogó temperamentuma.

- Nem is képzeli, hogy milyen nagy benyomást tett maga tegnap a kancellárra. A herceg nagyon érdeklődik az ön politikai nézetei iránt. Tudja-e, hogy ön sok mindenben hasonlít Kelemen herceghez?

- Ezzel melyikünket akar bántani, kedves Melanie? - kérdezte nevetve a gróf.

- Miért? Kelemen herceg...

- A legszebb férfiú Európában, én pedig egy csúf krampusz vagyok... De azért nem cserélnék vele...

Melanie grófnő lesütött szempillái alól egy merész villanással majdnem zavarba hozta a nap hősét.

- Van, akinek a krampusz jobban tetszik - mondta kacéran, majd hirtelen hozzátette: - önnek talán Kelemen herceg nem rokonszenves?

- Bizonyos tekintetben mindig eszményképem volt.

- Hát akkor semmi akadálya sincs annak, hogy összemelegedjenek.

- Hogy gondolja ezt?

- Hát úgy, hogy egyszerűen kihallgatásra jelentkezik nála, és megmond neki nyíltan és őszintén mindent, ami a szívét nyomja. Higgye el, négyszemközt többet ér el nála, mint a tisztelt karok és rendek az ő dörgedelmes szónoklataikkal.

István gróf szívét megcsapta a hiúság szele. Ez a húszesztendős szeleburdi kislány bizonyára nem a maga kezdeményezéséből igyekszik őt rábeszélni a Metternichhel való közvetlen érintkezésre. Mégis, hogy egész biztos legyen a dolgában, megkérdezte:

- Honnan tudja, kedves Melanie, hogy Metternich szóba állna velem?

A kis grófnő a vállát vonogatta:

- Tudom.

- Maga olyan jó viszonyban van a kancellárral?

- Én nem, de az édesapám igen.

Aztán hirtelen, minden átmenet nélkül rámutatott a háziasszonyra:

- Nézze, milyen szép.

- Elragadó - riadt fel tépelődéséből István gróf, aki ekkor már eldöntötte, hogy kihallgatásra jelentkezik a kancellárnál.

Majdnem utolsónak távozott a Consilium-házból. Mikor búcsúzásul megcsókolta a háziasszony puha kis kezét, halkan odasúgta:

- Levelet írtam önnek, szabad elküldenem?

- Nem - tiltakozott ijedten a grófnő -, ne tegyen boldogtalanná.

- Szeretem önt, grófnő - lihegte, anélkül hogy számot tudott volna adni arról, hogyan szánta rá magát erre a vakmerőségre.

- Isten önnel - mondta a grófnő oly erélyesen, hogy az majdnem egyenlő volt a kiutasítással.

István grófnak hazafelé menet ismét Selina jutott az eszébe.

- Igaza van a kis fúriának. Crescence fél tőlem. Crescence ismét fél tőlem - ismételte elkeseredve -, tehát valaki megint megijesztette. Úgy látom, hogy mindig elölről kell kezdenem ezt a kétségbeesett küzdelmet. Vajon meddig bírom?

2

István gróf elutazott Bécsbe, hogy Metternich előtt megjelenjék.

Olyan egyszerűnek látta az egészet. Lehetetlen, hogy meg ne tudja egymást érteni két világos eszű, jóakaratú és önzetlen ember: Metternich herceg és Széchenyi gróf. Végre is mind a ketten felette állanak minden kicsinyességnek. Egyiküket sem tartja vasmarkában a nyomor és a butaság szörnyű hatalmassága. Ha van a világon két lelkileg független ember, akkor ők azok. Az angolok azt mondják, hogy ha két gentleman leül egymással tárgyalni, nincs az a nehéz és kínos ügy, amelyet el ne tudnának intézni két klubkarosszékben. Eddig az volt a baj, hogy a magyar alkotmányról sohasem beszélt király és nemzet, kormány és ellenzék, osztrák és magyar, független mágnás és bürokrata államférfiú nyíltan, higgadtan és kölcsönös jóakarattal. Nincs semmi szükség erőszakosságra, késhegyig menő harcokra, ellenzékiségre, pártokra, passzív ellenállásra, bunkós botokra, összeesküvésekre, forradalmakra. Csak két okos és tiszta lelkű emberre van szükség, akik leülnek egymással szemben...

Tele volt a lelke bizakodással és lelkendezéssel. Metternichnek semmi oka sincs, hogy gyűlölje a magyarokat. És ha ő minden tartózkodás nélkül elmondhatja neki véleményét a király és a nemzet között való bizalmatlanság okairól s a magyar alkotmány hiányairól... Mert miről is van szó?

Nos, ami ezt a viszonyt illeti, ilyen aztán nincs még - talán csak Oroszországban. Én például nagy kegynek vehetem, ha őfelsége fel nem akasztat. El kell ismernem, hogy Isten után neki köszönhetem az életemet. Igaz, hogy az isteni és emberi törvényekhez alkalmazom életemet; de mit használ az, ha minden leheletem csak kegyelemből van? Nem a mindenható Isten, hanem a mindenható császár kegyelméből. Ily viszonyok mellett senkinek sincs kedve, hogy kiélje a maga ösztöneit, s oly pályát válasszon, amely megfelel az egyéniségének. Csupa extravagáns ember, csupa pályatévesztett egzisztencia teng-leng Magyarországban. Az utóbbi esztendők erős csapást mértek a magyar alkotmányra, amelynek már régen elveszett a szüzessége. Sok civódás lesz még. Kicsinyes támadás, kicsinyes védelem. A kormány azt akarja, hogy a magyar nemes éppúgy viseljen minden közterhet, akár a paraszt. A magyar nemes azonban nem akar fizetni, de mivel szégyelli, hogy nagy birtokai mellett semmit se adjon, tehát álarcot vesz fel, s lármát csap, gorombáskodik, hogy önzését a hazafisággal, az alkotmány és szabadság szeretetével takargassa. És a legszomorúbb ebben a tragikomédiában, hogy mind a két fél csökönyösen hisz a maga igazságában. Lipót császár például abban a szent hitben lehelte ki lelkét, hogy az alkotmányt sértetlenül hagyta utódjára; a kősziklának fogalma sincs arról, hogy súlyával hány millió élőlényt pusztít el. De annál inkább érezzük ezt mi,

akikre ránehezedik. Nos, ha én belátom a magyar alkotmány nevetséges anomáliáit, a hatalom is beláthatja a maga bűneit, amelyekkel a magyarságot visszalökte kétszáz esztendőre. Ennyi az egész.

István gróf egyszerűnek és világosnak látta a problémát. A király és nemzet érdeke egy: szép, nagy, gazdag, boldog Magyarország... A többi mind ebből folyik. Metternich és Széchenyi érdeke is egy: szolgálatot tenni és használni a dinasztiának és a birodalom minden népének, tehát a magyaroknak is. És ehhez csak két okos ember, két klubkarosszék és egy vagy két félórácska kell. És rendbe jön minden.

Este már Bécsben volt, és másnap reggel tíz órakor már ott állott a kancellár előtt a jól ismert vörös selyemtapétás szobában. A brokátfüggönyök közt a nap ferde sugarai aranyos zuhatagban törtek be a rózsaillatos, műkincsekkel teli, puha fészekbe. Nem tehetett róla, most megint eszébe jutott Bagration hercegasszony fogadószobája.

A herceg feltűnő nyájasan fogadta, leültette egy piros selyem taburettre, és hogyléte felől kezdett kérdezősködni. Mentegetőzött, hogy kissé megváratta. Panaszkodott, hogy rengeteg dolga van, öregszik, fáradtságot érez. Nem alszik csak két-három órát éjszakánként, felkelni lusta, és irigyli Széchenyi István gróf fiatalságát, temperamentumát és a nők között való mesés szerencséjét.

István gróf megadással tűrte a bókot, dicsekvést, gyengédséget és iróniát egyaránt, és az örök mosolyt tanulmányozta, amely a kancellár ajka körül vibrált. Mégis szeretetreméltó Mephistopheles ez. A társasági mosoly azonban egyszerre csak hivatalos mosollyá fanyarodott:

- Nem úgy akarok önnel beszélni, mint a kancellár a huszár kapitánnyal (hajh, hajh, ha én még huszár kapitány lehetnék, szívesen átengedném önnek a kancellári széket!... - tette hozzá a világ legkacérabb mosolygásával), csak eszmecseréről, baráti eszmecseréről van szó, kedves gróf... mert egyikünk sincs megelégedve a viszonyokkal. Velem nyíltan lehet beszélni, én nem vagyok olyan retrográd múmia, mint amilyennek az a Grillparzer fest le - ismeri Grillparzert? -, tehetséges költő, de jobban tenné, ha nem politizálna. Goethe is tehetséges költő volt, megírta a *Faust*-ot, de nem politizált. Mi azonban nem vagyunk költők, nekünk szabad.

A kancellár mosolya megint nyílt és őszinte volt, István gróf tehát nem kérette magát:

- Bizonyos dolgokra szeretném felhívni figyelmét hercegségednek, amelyeket arról a magas helyről, amelyet elfoglal, nem láthat oly tisztán, mint én, aki szinte a kezemmel tudom azokat megtapintani.

A mosolygó ember itt közbevágott:

- Engedje meg, grófom, hogy máris ellentmondjak. Akinek jó szeme van, az annál többet lát, minél szélesebb a látóköre. A magasabb állásnak éppen az az előnye, hogy fölébe kerülhet a tömeg előítéleteinek. Amivel természetesen nem akarom eleve kétségbe vonni az ön éleslátását.

István gróf észrevette, hogy a herceg meg akarja félemlíteni. Ő is határozottabb hangot vett fel:

- Főméltóságoddal ebben mindenki egy véleményen van. Rengeteg teendő volna, hogy a múltak mulasztásait pótoljuk. De senkitől sem követelhetjük, hogy a háza bensejének nagyobb kényelméről s a bútorok elrendezéséről gondoskodjék akkor, amikor attól kell félnie, hogy a feje fölött maga a ház minden pillanatban összedőlhet.

A herceg udvariasan magáévá tette ezt a hasonlatot, csak hozzátette:

- De egy nyolcszáz esztendős sziklavár nem egykönnyen dől a fejünkre, grófom. Az ember ne engedje át magát a félelemnek, mielőtt alaposan meg nem győződött annak jogosultságáról. Elhiheti nekem, hogy a diktatúra egyszerűen falra festett ördög. A magyar alkotmány épségben tartása az államhatalomnak szent kötelessége, sőt határozott parancsa az igazságnak és okos számításnak is. Nekem egész politikai pályámat meg kellene tagadnom, ha az ellenkező felfogást még csak meghallgatásra is érdemesíteném. Nem, kedves gróf, a magyarok ne féltsék tőlem nyolcszáz esztendős alkotmányukat. Én nagyon jól tudom, hogy a király és nemzet boldogságának ez a fundamentuma. Vegye tudomásul és adja hírül honfitársainak, hogy az én hitvallásom ez: a magyar alkotmányt igazságos és okos uralkodó sohasem támadhatja meg. És mégis - tette hozzá titokzatos mosollyal -, igen, én is aláírom, hogy a nyolcszáz esztendős épületet bizony veszély fenyegeti.

István gróf egészen megzavarodott. Ez a szép, ravasz és hiú udvaronc úgy beszél a magyar alkotmányról, mint egy magyar táblabíró. Ez gyanús! Itt valami baj van! De a herceg hirtelen folytatta:

- A veszedelem azonban nem Bécs felől, hanem egészen más oldalról jön. Nem az uralkodó és kormány önkénye, hanem a forradalmi újítások rákfenéje, a radikalizmus döngeti az ősi magyar alkotmány kapuit. Ez a baj, kedves gróf. Az alkotmányt azok fenyegetik, akik a tapasztalat és a tradíciók helyébe ki nem próbált vagy idegenből importált vakmerő elméleteket állítanak.

István gróf kezdte a kancellárt megérteni. Metternich a magyar alkotmány védelmezője! Metternich szíve vérzik a magyar alkotmányért, Metternich a magyar táblabírák pártján! Metternich a reformoktól fél! Áh, most már érti. Tehát Metternich is észrevette azt, hogy a Corpus Juris pompás fedezék, amely mögül a magyar nyelv, a magyar gazdasági élet fellendülése s a magyar állami függetlenség ellen büntetlenül lehet lövöldözni. Haragjában hirtelen kicsúszott a száján:

- A mi magyar alkotmányunk oly drága ékszer, hogy azt idegen kezektől illetetlen, magunknak kell, mint egy szentséget, megőriznünk.

A herceg helyeslőleg bólintott:

- Így már megértjük egymást.

István gróf tudta, hogy sohasem voltak távolabb az egymás megértésétől, mint most, de udvarias maradt:

- Nem volna nehéz a rendeket őfelsége jogainak minden sérelme nélkül megnyugtatni.

Metternich herceg kissé gyanús mosollyal folytatta az enyelgést:

- Jótállhatok érte, hogy ez a szép óhajtás hamarosan teljesülni fog.

István gróf azt hitte, hogy most sarokba szorítja:

- Jó hatást tenne, ha a legközelebbi rezolúcióban őfelsége nyílt kifejezést adna alkotmányos érzületének.

Az ágyúgolyó azonban puha falba süppedt. A kancellár felállt, és szinte áhítatos mosollyal kijelentette:

- Nem, ezt én nem tartom elegendőnek. Őfelsége továbbmegy, és azt, ami tévedés, tévedésnek fogja elismerni.

István gróf egy pillanatra elérzékenyedett. Ő is felugrott, és meghatottan nézett a kancellár szemébe:

- Meglátja, hercegséged, hogy nem vagyunk méltatlan alattvalói őfelségének, és bizalmát teljesen megérdemeljük.

- Tudtam - suttogta a kancellár István gróf arcába -, hogy mi megértjük egymást. Szeretném, ha ezt az egyetértést soha semmi sem zavarná meg. De hát... hajh, hajh... itt is - mutatott a Burg és belügyminisztérium felé - és ott is... - mutatott keletre, a Lajtán túl fekvő Magyarország felé - sok a kicsinyes, izgága, értetlen fajankó, aki a zavarosban szeret halászgatni... - A kancellár nyújtózkodott és hosszan ásított, mintha ezzel az intimitás legbensőbb fokát akarná jelezni. - Higgye el, kedves gróf, torkig vagyok már az államügyekkel. Nem, ne rázza a fejét, meguntam, nem kell. Az emberek kiábrándítottak. - Fájdalmas mosoly. - Egyetlenegyre vágyom: a pihenésre, a magánélet örömeire, johannisbergi szőlőkertemre, rennwegi virágaim, képeim, metszeteim és régi könyveim közé - úgy hallom, önnek is szép könyvtára van. Hát Széchényi Ferenc gróf fiának ne lenne? - kedves gróf, édes atyjaura nekem atyai barátom, a Monarchia egyik legkiválóbb fia, ő is megundorodott a politikától, csodálom, hogy önt ez a hálátlan démon - aljas, kacér és hűtlen némber, szeretőnek drága, feleségnek rossz -, hogy önt ez a pokoli fantom... de hiszen ön katona, szép karrier előtt áll, a király embere... - A mosoly itt kissé titokzatos és fenyegető lett. - Tudja, én egész életemben katona szerettem volna lenni, s ha már a diplomáciai pályára sodródtam... mint katona könnyebben viselném, mert katona és diplomata együtt, az a legszebb élet a magunkfajta ember számára, ezt ajánlom önnek is, kedves cousin, ha már semmiképpen sem lehet önt meggyőzni a magánélet felülmúlhatatlan szépségeiről...

István gróf szinte szédelegve tántorgott ki a kancellár ajtaján.

A zűrzavaros benyomásból, amelyet a fogadás formaságai és a beszélgetés anyaga tettek a lelkére, mindössze két biztos megállapítást hozott el magával a kancellár szobájából. Az egyik, hogy ezt az embert immár az életben soha senki sem tudja rábírni nézeteinek helyesbítésére. Az ötvenkét éves világfi konokul mosolyog, és konokul megy a maga útján. A másik benyomás pedig nem a kancellárra, hanem saját magára vonatkozott. Én pedig - állította magát Metternichhel szembe - az az ember vagyok, aki szavakkal soha az életben nem tud semmit elintézni. Íme, most is eljöttem anélkül, hogy egyetlen pozitív javaslatot tudtam volna tenni, hogy valamiben makacsul meg tudtam volna merevedni, hogy valamit ki tudtam volna vívni akár az erélyesség, akár a furfang fegyverével.

István gróf maga sem tudta, hogy jutott ki a Ballhaus oszlopos kapuján. Csak akkor tért magához, amikor a kocsija előtt Esterházy József gróffal találkozott.

- Hol voltál, Stefferl? - kérdezte gúnyosan a gróf.

- A kancellárnál - vetette oda István gróf, akit most ez a nyegle „Stefferl” megszólítás különösképpen kihozott a sodrából. Eszébe jutott, hogy a kancellár is Stefferl néven szokta emlegetni, s most ez valósággal dühbe hozta őt. Metternich és Széchenyi Stefferl - igen, így ültek ők egymással szemben a bíborkárpitos, rózsaillatos teremben, és Stefferl a rövidebbet húzta. Esterházy gróf a kancellár veje, de azért neki nincs joga őt lestefferlezni. Legszívesebben odaordította volna ezt a gróf fülébe, de idejekorán észrevette, hogy ezzel nevetségessé tenné magát.

- És felvilágosítottad őt a világ összes dolgairól?

István észrevette, hogy a gróf mint vő kezdi magát a herceggel nagyképűen azonosítani, tehát folytatta a tréfát:

- A herceg eljátszotta nekem legjobb bohózatát, s megkért, hogy adjak neki címet. Meg is találtam a legtalálóbbat. A darab címe: „Ő beszél egyedül”.

Pepi gróf felszisszent.

- Elég vaskos tréfa - hebegett zavartan. - Mi akar ez lenni?

István grófnak is arcába szökkent a vér:

- Az olyan ostoba fő, mint te, nem is értheti. Nincs több mondanivalóm. Tudomásul vetted?

- Ezért felelni fogsz - fújt magából kikelve Pepi gróf, és felfutott a palota lépcsőjén.

- No, holnap verekszünk - nevetett keserűen István gróf -, legalább valami pozitív eredménye is lesz a kihallgatásnak.

Aztán beült a kocsijába, és hazahajtatott. Nem ebédelt, elfeledkezett az időről, föl és alá járkált a könyvtárszobában, és tépelődött. Csúf kudarcot vallott. Naiv volt és pórul járt. Úgy látszik, mégsem elég az, hogy két okos és becsületes ember egyformán szeresse a hazát és az uralkodót. Ha ez elég volna, sokkal kevesebb vér ömlött volna szét a diktátorok vagy a néptribunok, a fejedelmi önkényuralom vagy a forradalmak által felállított vérpadokon. Szeretni és jól szeretni két különböző dolog. A legnagyobb zsarnokok abban a szent hitben mészárolják alattvalóikat, hogy azok égi és földi boldogságát szolgálják ezzel, és a francia forradalmárok is a haza üdvéért és a francia nép boldogságáért irtották ki a főnemesség felét. A politikában minden becsületes embernek ugyanaz a célja, de ott nem a „ki" és a „mi" fontos, hanem a „mikor" és a „hogyan". Metternich, a magánember, talán meg is tudná érteni a magyar álláspontot, mert felvilágosult, sőt felszabadult lélek, sok van benne a jozefinizmus hagyományaiból, a francia aufkläristák és Voltaire szelleméből. De ő sem szabad ember. Rabszolgája a maga rendszerének. A rendszerek erősebbek, mint az emberek, akik azokat felállították. A rendszerből babona, a babonából vallás lesz, és azt is kötelezi, aki a vallást alapította. A múlt, a környezet, a következetességhez való ragaszkodás, a félelem olyan elvekhez köti le néha az embert, amelyekben már maga sem hisz többé. Metternich lehet a világ legnagyobb lángelméje, de mégsem tud a saját maga által ásott veremből kievickélni. Más dolog volna, ha Angliában élne. Anglia alkotmányos ország, szabad ország, Ausztria ellenben monarchikus tákolmány, amelyet a szolgaság és az erőszak tart össze. Rettenetes csapás ez a magyarságra. Ilyen országban majdnem lehetetlen élni. Alkotmányos országban az ember saját házában, saját költségén ebédel, nálunk az ember a király asztalánál eszik mint vendég, s ha nem lakik jól, vagy rosszul szolgálják ki, ha fogcsikorgatva is, de el kell tűrnie.

Rettenetes nehéz itt igazságot tenni. Hiába, nem elég, hogy két okos ember karosszékben... Úgy látszik, a politikában mégiscsak az akarat és a hatalom dönt.

Másnap Lichnovszky Eduard és Windischgraetz hercegek provokálták Esterházy József gróf megbízásából. A segédek mindenáron békés úton akarták elintézni az elmérgesedett tréfálkozást. István grófnak azonban eszébe jutott, hogy Esterházy Pepi a kancellár veje, s dühe első rohamában bizonyára elmondta neki az ő ironikus tréfáját a herceg „Ő egyedül beszél" című színdarabjáról. Hát akkor nem szabad sajnálkozással vagy bocsánatkéréssel magát megaláznia. Ha kitör a háború, ám harcoljuk végig.

A felek megverekedtek. Esterházy gróf mély sebet kapott az arcán. István gróf a párbaj alatt Crescence nevét mondogatta magában, mint valami imát. A felek kibékültek.

Ezalatt pedig Metternich herceg megtette jelentését a császárnak Széchenyi István gróf huszár kapitány, magyar főrend kihallgatásáról. „Széchenyi gróf egyéniségével és ötleteivel érdeklődést kelt az emberben, de azt is elárulja, hogy a dolgok mélyébe nem hatol bele. Azok közé

az emberek közé tartozik, akik csak félig megvilágítva is puszta fantaszták, ha nem tényleges bolondok. Széchenyi gróf fejében van egy-két gondolat, van benne jóravaló felbuzdulás is, de magasságra és mélységre való minden képesség nélkül. Az effajta emberek szívesen szavalnak a hordó tetejéről, együtt ordítoznak a csőcselékkel, s ha kikaptak, annál bátrabbnak tartják magukat. Sajnos, nem lehet rajtuk segíteni, mert maguk sem tudják, hogy mit cselekszenek. Isten előtt tiszták, de az emberek szemében elkárhoznak. Nem fogom a grófot szem elől téveszteni, már csak azért sem, mert ő az a hőmérő, amelyről a környezet hőfokát le lehet olvasni."

István gróf még néhány napig Bécsben maradt. Barátaival megbeszélte a tavaszi lóversenyek programját, esténként együtt volt barátnőjével, Briegnolli Emmával, az opera táncosnőjével, részt vett a Jockey Club alapítási munkálataiban, s Mr. Baldoghot Angliába küldte, hogy néhány telivért vásároljon. Vagy húsz könyvet is vett, leginkább nemzetgazdasági munkákat, mert úgy érezte, hogy nincs mit vesződnie alkotmányjogi kérdésekkel, ezzel Magyarországon semmire sem megy, ezen a téren a Metternich-féle emberekkel úgysem boldogul, de néhány üdvös gazdasági és pénzügyi reformot talán mégis el tud fogadtatni úgy a bécsi kormánnyal, mint a pozsonyi országgyűléssel. Aztán járt egy építőművésznél, és a cenki kastély átalakításáról beszélgetett vele. Végigjárta a régiségboltokat és műkereskedőket, mert a cenki kastélyt az angol főúri házak mintájára akarja berendezni. Magához rendelte jószágigazgatóját, Liebenberg urat, és megkérdezte tőle, mit szólna egy nagyobb kölcsön felvételéhez. Pénzre van szüksége. Mire? Ki akar utazni Amerikába.

Nyolc nap múlva észrevette, hogy a legellentétesebb intézkedéseket tette, a legellentétesebb terveket szőtte és dolgozta ki, s mindent abbahagyott, minden úgy maradt, ahogy volt, s most megzavarodva azt sem tudja, hogy mihez kezdjen.

Végül megállapította, hogy a dolgok nem oly egyszerűek, mint ahogy az ember gondolná. Az ember nem tesz soha semmit, az emberrel mindig csak történik valami. December harmadikán ő volt a legünnepeltebb, a legnagyobb és legboldogabb ember Magyarországban, s most ki akar vándorolni Amerikába. Az ember élete nem oly egyenes pálya, mint egy vashíd, amely az egyik partról átnyúl a másikra. Nem a legrövidebb út két pont között, hanem önmagába visszatérő körök egymásutánja, spirális vonal a végtelenség felé. Lemondás és kétségbeesés, dicsőség és diadal... ez a csavarvonal reggeltől estéig, tavasztól télig, születéstől a halálig minduntalan kibomlik, visszakanyarodik, forog a maga tekervényes útján, és mindig elölről kezdődik.

3

A téli hónapokban kitűnt, hogy Pozsonyban lehet ugyan szép szónoklatokat tartani, törvényeket is lehet hozni, amelyek közül egyet-kettőt talán még meg is tartanak, kártyacsatákat is lehet rendezni, amelyeken uradalmak úsznak el, és évi jövedelmek cserélnek gazdát, roppant ivásokat is lehet rendezni úri tivornyákon, amelyekről az asszonyok száműzve vannak, minden erényt és bűnt el lehet követni Pozsonyban, amelyekkel a magyarok kilencszáz év alatt tönkre akarták magukat tenni - mégsem lehetett a bécsi, párizsi és londoni élethez szokott főurakat néhány hónapnál tovább ott tartani. Néhány estély és bál elegendő volt ahhoz, hogy a férfiak rájöjjenek arra, kitől kell félteni asszonyaikat, hogy az asszonyok bizonyítékokat szerezzenek férjük hűtlenségéről, hogy a szerelmesek meggyűlöljék a kicsiny körben

összezsúfolt, százszoros ellenőrzés alatt megmerevedő kisvárosi élet unalmát. Ezért az előkelő családok nagy része elmenekült Bécsbe.

Zichy Károly gróf és felesége, akik fél évet Budán, fél évet Pozsonyban unatkoztak át, szintén Bécsbe készültek, hogy részt vegyenek a császárváros farsangi mulatságain. Az utazás előtt azonban Crescence grófnő meghűlt és tüdőgyulladást kapott. A Zichy család Pozsonyban maradt.

A kaszinó elnéptelenedett. Wesselényi Miklós hazautazott Erdélybe, Károlyi György gróf Párizsban, Esterházy Mihály Nizzában, az Esterházy hercegek Londonban töltötték a telet. Mindenkinek feltűnt, hogy Széchenyi gróf nem mozdult ki a Jeszenák házban levő lakásáról. Csend volt a második emeleten, akárcsak szemben a Consilium-házban, ahol lábujjhegyen jártak ki-be az orvosok. Egyik ablakban sem jelent meg senki, hogy a szemben levő házra átpillantson. Mind a két ház tele volt izgalommal és kétségbeeséssel. Az öreg Miklós komornyik minden órában átcsoszogott a Consilium-házba, amelynek földszintjén hátul az udvarban egy veterán kürasszír őrmester lakott, az öreg Skrobanek Vencel, Miklós fegyvertársa egyazon svadronból, szakaszból, a régi jó időkből. Skrobanek úr most házmester volt, és boldogan éldegélt a Consilium-házban, megivott esténként két meszely bort, amelyet a nála lakó kosztos diákok mint napos ügyeletesek felváltva hoztak neki a váralján levő kocsmák egyikéből. Mielőtt megkapta a házmesterséget, a Torna utcában, Ballics tanácsos házában lakott, s albérlőket tartott. Az egyik albérlőjével különösen meleg barátságba jutott, mert az is kiszolgált katona, daliás, rozsdavörös hajú, derék úrfi volt, csak nagyon szegény és roppant mulatós. Kisfaludy Károlynak hívták, és szerelmes volt Skrobanek úr legkisebb leányába, Fruzsinába. A vén kürasszér már arról ábrándozott, hogy a főhadnagy úr, amilyen költői hajlamú, ábrándos, önfejű és szenvedélyes fickó, feleségül veszi a szép kis Fruzsinát, de Kisfaludy úr egyszer csak eltűnt Pozsonyból, és az idillnek vége szakadt. Fruzsina egy évig várta, aztán elszegődött Zichy Károly gróf házába, az új feleség mellé komornának.

István gróf egész nap leste a híreket. Közben búj ta a könyveket, leveleket, naplót, verseket írt, latinul és magyarul tanult, jogászok, követek, tudósok, írók jártak hozzá, s a gróf vad szenvedéllyel gyakorolta magát a magyar nyelvben. Hangosan olvasott az újonnan beszerzett magyar könyvekből. Kívülről megtanulta Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című eposzának néhány száz sorát, Berzsenyi Dánielnek fél tucat versét, Kisfaludy Károly Mohácsról írt elégiáját és epigrammáit. Legjobban tetszett neki Berzsenyi verse, amely ezekkel a szavakkal kezdődik: „Romlásnak indult hajdan erős magyar!" Ezt a verset le is fordította németre. Megrendítették Vörösmarty szavai: „Oh, hon, meghallgatsz-e engem s nagyratörő, tehetősb fiaid hallgatnak-e szómra?" Ezt mintha csak ő írta volna. És elábrándozott ezeken a sorokon: „A fiatalságnak szép napjai, a gyönyörű kor hirtelen illan, mint felhők sebes szárnya tavasszal..." Közben az öreg Miklós pontosan jelentgette, hogy mit mutat a hőmérő Crescence hóna alatt. Nyolc nap múlva kapta az első jó hírt.

- Az orvosok azt mondják, hogy a grófnő őkegyelmessége állapota jobbra fordult.

- Nem hazudsz, Miklós?

- Esküszöm.

- Leütlek, gazember, ha hazudsz.

- Méltóságos gróf, én még szeretek élni.

István gróf megölelte az öreg szolgát, aki még szeretne élni. Mély szégyenérzet fogta el, hogy szüntelen a halálra gondol. Elővette naplóját, és elolvasta a legutóbbi napok bejegyzését:

„...Érzem a szerencsétlen szerelem egész fájdalmát. Vagy megőrülök, vagy kivándorlok Amerikába. - Olyan szerencsétlen vagyok, amilyen csak ember lehet. - Állandóan agóniában élek. Nem illek be kortársaim közé. Ha majd meghalok, akkor tudják csak meg, hogy kicsoda voltam. - Halálfélelmet érzek. Lehet-e így élni? - Hogyan regeneráljak egy elzüllött országot, ha magamat is képtelen vagyok regenerálni?... Amióta élek, egyetlen napom sem volt, hogy valamely szerencsétlen szenvedély meg ne mérgezte volna életemet. Nem játszottam soha komédiát, hiszen mindent tízszeresen végigéreztem. Senki sem ért meg. Még Crescence sem. Akár hallgatag voltam, akár jót tettem, akár igaz voltam, akár gyalázat, akár dicsőség intett felém, minden hiába, ő nem hisz nekem. Sokan bolondnak, sokan ostobának, sokan gonosznak tartanak, de ez nekem mindegy, csak ő gyógyuljon meg... Ha az ő bezárt ablakára nézek, amely többé talán sohasem nyílik ki, akkor a halál kínját érzem... Ma Crescence láza emelkedett. Megölöm magam, ha... Istenem, bocsásd meg, hogy ily szörnyűséget még el is tudok gondolni. Istenem, légy vele! Mentsd meg őt! Isten, ne engedd!... Isten... Isten... ha vagy, ha igazán jó és mindenható vagy, akkor Crescence holnaptól jobban lesz, és túl minden veszélyen... Istenem, te nem tartottad meg az ígéretedet!... Istenem, adj erőt, hogy meg tudjam magamat ölni. Egész napi izgalmaim után álmatlan éjszakák jönnek. Ilyenkor mindig eszembe jut, hogy vagy beleőrülök a szenvedésekbe, vagy megfutok előlük. A megfutamodásnak pedig csak egyetlen útja van: a halál... Az éjszakát megint átvirrasztottam. Eszembe jutott Karolina, és félni kezdtem tőle. Remegve gondoltam arra, hogy vajon Karolina megbocsátott-e már a túlvilágon? És megbocsátja-e nekem Crescence-t, a szerelmet, azt a pár órányi boldogságot, amelyet a Crescence-szal való beszélgetés, Crescence látása és Crescence néhány meleg pillantása okozott? Néha úgy érzem, hogy ott, a túlvilágon, ahol az ember megszabadul minden földi szenvedélytől, Karolina nyilván megért, és megbocsátja, hogy megint boldog akarok lenni. Karolina talán megbocsátja Crescence-t. De vajon Crescence megbocsátja-e Karolinát? Crescence sohasem tudja megbocsátani Karolinát. Nem is bocsáthatja meg, mert ez a bűn nem évül el soha. Ez tovább él, mint ő.”

István gróf kezéből kiesett a napló. Miféle holdkóros, férfiatlan jajveszékelés ez? Ki írta ezeket az émelygős sorokat? Megdöbbent. Ha ezt valaki olvasná... Szerencsére az emberek semmit sem tudnak erről a... erről az... időleges meghibbantságáról... igen... ez irtózatos, ez nem lehet más, mint valami súlyos idegbetegség... - gondolta magában, és most már csak azért olvasta tovább a naplót, hogy magát tanulmányozza.

„...Crescence jobban van. Itt van az édesanyja, ma délben a templomban találkoztam vele. Bizonyos, hogy még nem volt két ember a világon, aki olyan erővel ostromolta volna az Eget, mint mi ketten. Mi ketten... - milyen jó ezt kimondani! Az anyja és én... Templomból kijövet üdvözöltem, a hercegnő kedves volt hozzám; látom, hogy semmi harag sincs a szívében ellenem. Róla beszélgettünk. Szép öregasszony. Crescence is ilyen lesz. Nem bánom, ha száz évig is kell reá várnom, csak gyógyuljon meg, és tűrje, hogy szeressem. A hercegnő azt mondta, hogy megsegít az Isten. Az első ember, aki megért engem. Ez mindenért kárpótol. Élni akarok! A vad szenvedély, amely azelőtt a szívemben tombolt, már kiégett, és úgy szeretem őt, mint a Madonnát. Úgy szeretek élni.”

Becsapta a könyvet, s ránézett az öreg komornyikra. Az is szeret élni. Megveregette a vén katona vállát. Legszívesebben a nyakába borult volna, hogy összecsókolja a lila színű,ráncos parasztarcot. Most tisztán érezte az élő emberek nagy, erős szolidaritását: az élet édességében való bizodalmat.

Ez újra visszaadta erős, férfias fellépését, és megfogadta, hogy ellágyulását és halálos pesszimizmusát egész életén át el fogja titkolni az emberek előtt.

Február 8-án volt a király születésnapja. Az országgyűlés küldöttségileg fejezte ki szerencsekívánatait, és a küldöttségbe István grófot is beválasztották.

István gróf gyakran látta már életében Ferenc császár hosszú, keskeny, ólomfehér arcát, rengeteg, csúcsos homlokát, rövid állát, lefittyent, húsos ajkait és csillogó, kis szemét, s megvolt felőle a véleménye, amelyet veszedelmes lett volna Sedlnitzky gróf titkosrendőrsége előtt hangoztatni.

Ferenc császár ötvennyolc esztendős volt, és éppen akkor kezdte el a császári mesterség gyakorlását, amikor István gróf született. Kevés ember ment keresztül annyi ijedségen, mint ő. Akkor dühöngött legrettenetesebben a francia forradalom, amikor elfoglalta trónját - szép kis mézeshetek... Aztán jött Ausztria süllyedése: Marengo, Austerlitz, a pozsonyi béke; a birodalmat körülnyirbálták, úgyhogy alig maradt belőle más, mint Bécs, Prága és Pest. Más ember az ő helyén a balsorsnak ilyen kegyetlen üldözése közben bizonyára elragadtatta volna magát valami hősies vagy valami aljas cselekedetre; neki legnagyobb érdeme, hogy ezalatt nem tett semmit, csak házasodott, és utódairól gondoskodott. Meg kell adni, pompás sikerrel. Ezalatt három feleséget, a gyengéd Erzsébetet, a szép és élvhajhászó Mária Teréziát, valamint a jó és beteges Mária Ludovikát tette le a kapucinusok sírboltjába - valóságos hárem a kriptában -, de a középső nem kevesebb, mint tizenhárom gyermeket hagyott maga után. Most a negyedik feleség, Karolina Augusta aranyozza meg hajlott korának napjait. Napóleon bukása után Ausztria majdnem mindent visszakapott, amit a franciák elvettek tőle, Ausztria újból elsőrangú világhatalom lett - csoda-e, hogy népe Ferenc császárt már életében legendák hősévé tette és felmagasztalta? Meg kell adni, a császárt szerette mindenki, akinek szerencséje volt, hogy közelebbi ismeretségbe ne kerüljön vele. Ha kíséret nélkül, rozoga kocsiján vagy gyalogosan, mint egy aktatáskás főhivatalnok megjelent a Burgbastei lépcsőin, a Hofgarten sétányain, a Prater lombjai alatt, Schönbrunnban vagy Bécs valamely külvárosában, köréje tolongott a nép, és bálványozta. Ha azonban valakinek valami dolga akadt vele, az menten kiábrándult és elszomorodott. Nem szerették őt sem a testvérei, sem a gyermekei, sem a miniszterei, nem szerették a diplomaták és az uralkodók, és nem szerette Bécsen kívül senki. Pedig nem volt sem buta, sem gonosz ember, még humora is volt, és sokat adott az igazságosságra. Erkölcsös úr volt, a más feleségét soha meg nem kívánta, és általában véve megtartotta a tízparancsolatot. Szerette a virágokat, és szépen hegedült; havonként egyszer vagy kétszer kamarazenét rendezett, s ez volt talán az egyetlen alkalom, amikor Metternich, Schwarzenberg és néhány zeneértő főúr társaságában ő játszotta az első hegedűt; a kormányzati és hadügyekben soha.

Kettőtől félt rettenetesen: a forradalomtól és a felvilágosultságtól, amelyet az előbbi szülőanyjának tartott. Emiatt gyűlölte a szabadságot is, mert volt annyi esze, hogy a szabadságban meglássa a talajt, amelyből a felvilágosodottság és a forradalom eszméi kicsírázhatnak. Ennélfogva utálta a könyveket, még a történelem olvasását is megtiltotta, mert a világtörténelem nem egyéb, mint rossz példák gyűjteménye. Gyűlölte az alkotmányt, mert kevés, de jó törvény és azoknak szigorú betartása többet ér minden alkotmánynál. Nem is kormányozott, csak ügyiratokat intézett el, és rendőrkémeivel figyeltette a négy égtájat, hogy nem fenyeget-e a forradalom réme. Egyébként közönyös volt mindenkivel és mindennel szemben. Csak Mária Lujza, Napóleon szerencsétlen özvegye, valamint két kedvenc unokája, a kis reichstadti herceg és Ferenc József iránt tudott felmelegedni. Szent meggyőződése volt, hogy a birodalomhoz tartozó országokat Isten az ő kedvéért teremtette és hitbizomány gyanánt adta neki és családjának. Ég, föld, folyó és hegy, város és falu, fű és fa, ember és állat a birodalom határain belül az ő magántulajdona, s fölöttük korlátlan hatalma van, de ezt a hatalmat patriarchális jóindulattal illik gyakorolni. A népeknek pedig ne legyen akaratuk, a népek

nyugodjanak bele sorsukba, és örüljenek, hogy őrködik fölöttük egy jó családapa, földesúr, fejedelem, Isten helytartója és helyettese, s békésen dolgozzanak és imádkozzanak.

István gróf tudta, hogy az egykedvű és hűvös kedélyű császár csak akkor jön ki a sodrából, ha alattvalói alkotmányról, újításokról vagy szabadságról kezdenek fecsegni. Ezen a ponton hajlíthatatlan és makacs. - Osztrák vagyok születésemnél fogva - szokta mondogatni -, de cseh koponyám van. Az én birodalmam szúette, omladozó ház. Ha valaki hozzányúl, s abból csak egy követ akar kihúzni, az egész összeomlik. - István grófnak eszébe jutott Galicin herceg, aki világforradalommal fenyegetődzött Bagration hercegasszony szalonjában - egy pillanatra hajlandó volt mindent megbocsátani a megtört, öreg, nyavalyás Ferencnek.

A császár a kisebbik trónteremben fogadta a küldöttséget, amelyet - mint Sedlnitzky gróf titkos jelentéseiből már tudta - a nádor véletlenül vagy készakarva jórészt az ellenzék tagjaiból állított össze.

A hivatalos tisztelgés lezajlása után a császár cercle-t tartott. István gróf mosolyogva nézte a koránál is öregebbnek látszó uralkodót és a koránál is fiatalosabb Metternichet, aki, mint valami színházi főrendező, szemmel láthatólag maga is örült az utolsó felvonás tragikomikus jeleneteinek. Az urak félkaréjban álltak sorba egymás mellé. Az uralkodónak majdnem mindegyikhez volt egy-egy atyai dorgáló szava, gyalázatos lerchenfeldi dialektusban vagy gyalázatos latin konyhanyelven, tegeződve; csak úgy áradt belőle a szeretettel párosult szigor.

István gróf némi izgalommal várta, hogy a császár lassan feléje közeledik. Csak három-négy főúr volt még hátra, s akkor rá kerül a sor. A császár Schmidegg grófot szólította meg:

- Nem dolgoztok semmit, csak szépen szavaltok. Elfecsérlitek a drága időt. Pedig bízhatnátok bennem, hiszen a megnyitáskor kijelentettem, hogy jóakarattal vagyok irántatok.

Schmidegg gróf nem ájult el a feddő szavak hallatára:

- Felség, a bizalomnak felülről kellene kiindulnia.

Az uralkodó homloka elborult:

- Nagyon is jó vagyok irántatok, az a legnagyobb baj. Látom, hogy keményebbnek kellene lennem.

A gróf a sarkára állott:

- Felséges úr, az alkotmány egyformán kötelez királyt és jobbágyot. Jogaink forrása az alkotmányban van.

A küldöttség tagjai összenéztek. Ez aztán az ember! István gróf érezte, hogy szíve hevesebben dobog. Irigyelte Schmidegg gróf bátorságát és dialektikai készségét, de nem helyeselte a hang keménységét és bárdolatlanságát. Így nem sokra megyünk a király és a nemzet között való bizalom helyreállításában - gondolta magában, és elkedvetlenedett.

Úgy látszik, az uralkodó is zavarba jött, s hirtelen kifakadt:

- Ha ezen az úton haladtok, magatok ássátok meg az alkotmány sírját.

A küldöttség megdöbbent. Mi ez? Abszolutizmussal való fenyegetődzés? Mindenki szorongó arccal leste Schmidegg gróf szavait. Ó, ha most a gróf eltalálná a megfelelő hangot!... A gróf azonban indulatba jött, és visszavágott:

- Felség! Alkotmány és trón csak közösen pusztulhatnak el.

A küldöttség tagjai megmozdultak, az arcokra ijedtség és harag kifejezése ült ki, István gróf lelke mélyéből felháborodott - a király pedig kardjára csapott.

- Az alkotmány elveszhet, de én megmaradok! - rikácsolta rekedten, s továbblépve, Illésházy grófot vonta kérdőre: - Én minden lehetőt megtettem érted, s mégis azt hallom rólad, hogy nádor akarsz lenni!

István gróf egyik ámulatból a másikba esett. Tekintete véletlenül összetalálkozott a király háta mögött álló kancelláréval. A herceg egyik szemöldöke felhúzódott, szeme szikrázott, s a mosolya most kárörvendő, diadalmas és ördögi volt. Illésházy gróf mentegetődzött:

- Én már öregember vagyok, felség. A kezeim tiszták.

- Úgy tudom, nem tiszták! - rivallt rá gorombán a király, és Vay Ábrahámhoz lépett: - Nem engedem meg, hogy a kálvinisták a külföldi egyetemeket látogassák. Nem tűröm, hogy katolikus gyerekeknek kálvinista tanítójuk legyen. Adóleszállításról pedig beszélni sem lehet, mert az sem elegendő, amit eddig fizettetek.

A császár ekkor körülnézett, és látta, hogy még csak István gróf s az alsótábla négy vagy öt tagja van hátra. Bizonytalanul visszanézett Metternichre, majd összeütötte a sarkantyúját, és néhány semmitmondó frázis után visszavonult magánlakosztályába.

A küldöttség tagjai zavartan néztek egymásra. Kifelé menet Esterházy Mihály elborult arccal súgta István gróf fülébe:

- Ennek is Metternich az oka.

István grófot idegesítette ez a Metternich-gyűlölet.

- Ugyan, Miska, szálljatok már le erről a vesszőparipáról.

- Én pedig azt csodálom, hogy te olyan csökönyösen bízol a hercegben.

- Bízom vagy nem bízom, nem ez a fontos. Nekünk arra kellene törekednünk, hogy Metternichet meghódítsuk a magunk számára.

Aztán erővel összeszorította a fogait, mert nem akart vitába bocsátkozni olyan dologban, amelyről - ha jól meggondolja - mind a kettőjüknek egy a véleménye.

István gróf, ahogy visszaérkezett Pozsonyba, megállapította, hogy megint elveszett egy illúziója. Metternich lehozta a megígért új királyi leiratot, s azt odadobta a rendeknek, mint kutyáknak a koncot. Hadd marakodjanak. Játék az alkotmánnyal. Az angolok nem játszanak vele. Cromwell, amikor látta, hogy az öreg salabakterek már nem érnek semmit, sutba vágta a régi alkotmányleveleket. Angliában vannak emberi jogok, de nemcsak jogai, hanem kötelességei is vannak ott mindenkinek. Mindenki adózik, nincs jobbágy, mindenki maga dolgozik, számol, kereskedik. Magyarországon nincs társadalom, nincs városi és polgári elem, a haza az előjogokkal bíró nemesek érdekszövetsége, amely minden jogot felad, csak a vármegyét, az ősiséget, a robotot, a nemesi bíráskodást hagyják meg neki. Még a nyelvével is csak néhány költő, szónok, könyvolvasó különc és kuruc rebellis táblabíró gondol. Nincs faji érzés, nincs közvélemény, nincs nemzeti szellem. Ez a legnagyobb baj.

Eszébe jutott, hogy Angliában lord Holland vendége volt. A kényelmes, egészséges, fényűzéssel berendezett vidéki kastély halljában a kandalló fölött Napóleon arcképe lógott. Anglia legnagyobb ellenségéé. Micsoda szabadság! Lord Holland öccse, az egyik legnagyobb szállítmányozó cég tulajdonosa, aki a hétköznapokat Londonban, az irodája négy fala között tölti, hajókat építtet, amelyek a világot járják, biztosítási üzleteket köt, ad-vesz, házhelyekkel spekulál, saját bankja van, és éjjel tizenkét óráig klubjában a világ legnagyobb lapjait és legjobb könyveit olvasgatja - hétvégén pedig kiutazik bátyja birtokára, s ott a kastély

halljában, a kandalló előtt a világpolitikáról beszélget vele. Micsoda erő, micsoda munka, micsoda gazdag, tevékeny élet, micsoda látókör! Ott találkozott Lamb Karolinával, Byron barátnőjével, s a lord családja vendégül látta Stanhope Leicestert, Byron életíróját. Felolvasták a *Childe Harold* és a *Cain* néhány részletét, s a lord, valamint öccse, a hajóépítő fuvaros, Lamb kisasszony és az író órákig vitatkoztak az angol nyelv egyes kifejezésein. Micsoda szellemi élet, micsoda irodalom! És amikor felolvasták Byron örökszép nosztalgiáját a haza földje után, amelyről száműzték, a társaság hölgytagjainak, lady Hollandnek és lady Melbourne-nek könnyek csillogtak a szemében. Micsoda hazaszeretet, és milyen fenséges elfogultság minden iránt, ami angol!

Itt?

Hát most már látja, hogy itt elölről kell kezdeni mindent. Teremteni kell nyelvet, faji és nemzeti szellemet, hazafiúi erkölcsöket, lakható házakat, virágzó mezőket, produktív munkát, pénzszerző jövedelmet - be kell vetni a nagy magyar parlagot, hogy legyen mit aratni. Az országgyűlés szóáradatában nem lehet életre hívni egyetlen okos reformot sem, mert vagy a kormány, vagy az ellenzék körében talál visszautasításra. Metternichnél nem lehet elérni semmit, mert ő mindentől a rendszert, a királyi hatalmat és - nagy ravaszul - az alkotmányt félti. Tehát egy, a józan és művelt emberek számára való külön kis parlamentet kell csinálni, amelyben a hagyományos magyar vesszőparipákat sarokba hajítva, meg lehet kezdeni a nemzet nevelését. A magyarokat össze kell csődíteni lóversenyeken, kaszinóban, hogy a független elemek megismerjék egymást, és közös célokra szövetkezzenek. Egyesületeket és társulatokat kell alapítani a közművelődés, mezőgazdaság, az ipari élet, a pénzügyek és a közlekedés javítására, igen, ezt a nemzetet ázsiai kisgyermekből fel kell nevelni európai férfiúvá.

Nem sokat törődött többé az országgyűléssel. Ha elment a felsőtábla egy-egy ülésére, rendszerint az ellenzékkel szavazott, mert ott mégis több józan észt, európaibb ízlést és több lelki függetlenséget talált. Hogy emiatt a titkosrendőrség minden lépését számon tartja, Metternich bizalmatlanul nézi működését, s az uralkodó egészen megvonja tőle kegyeit - ez csak még jobban megerősítette őt abban a meggyőződésben, hogy a helyes úton jár.

Pozsonyban unatkozni kezdtek a főúri asszonyok, a fiatalság egy része elszéledt, a követek közül sokat hazaszólított a gond vagy a birtok. Több mint egy éve zuhogott a szó, s István gróf alig várta, hogy Pestre költözzék, s valami dologba fogjon. Ha Crescence grófnő nem lett volna Pozsonyban, már ő is rég megszökött volna. De az a második emeleti második ablak, ott szemben a Jeszenák házzal, nem engedte el. Minél ritkábban látta Crescence édes, durcás arcát az ablakban, annál kevésbé tudta elhagyni Pozsonyt. Annál nagyobb izgalommal és elszántabb önfeláldozással várta, hogy az alkalom összehozza vele. Az alkalom most nem jelentkezett oly sűrűn, mint a megnyitás, a koronázás és a hivatalos ünnepélyek alatt. Esterházy Vincéné Zsófia hercegnő is visszament Bécsbe, Zichy Károly gróf pedig egy idő óta nem hívta ebédre.

Végre egy szép tavaszi napon a vár alatt, a Duna-parti sétányon találkoztak. István gróf elhatározta, hogy úgy tesz, mintha soha semmi nem zavarta volna meg barátságukat. Eszébe jutott a Crescence betegsége alatt írt napló, és megundorodott attól az embertől, aki oldalakat nyafogott tele hisztériás rémlátásaival. Végre is - gondolta magában - nem akarok versenyre kelni a nyári színház huszadrendű hősszerelmesével, s nem utáltatom meg magamat az ifjú Werther keserveivel. Most elegendő erőt is érzett magában, hogy a közönyös világfi szerepét játssza.

- Jó reggelt, grófnő - köszöntötte a bécsi úrfiak nyegleségével, akik reggel nyolc órakor jó éjszakát, este nyolckor pedig jó reggelt kívántak, anélkül hogy meg tudták volna mondani, miért.

Crescence grófnő szíve nagyot dobbant.

- Hogy van, kedves gróf? - csurgott le ajkáról a hymettusi méz (amint Metternich szokta mondani), csak a magánhangzókat ejtve ki a kemény német szavakból.

A grófnővel volt két mostohaleánya, Zichy Felicia és Juliette, egyik fia, a pajkos és csúf Alfréd, valamint a kis gróf nevelője.

Felelet helyett István összecsapta kezét:

- Istenemre mondom, ha Párisz volnék, s az Ída hegyén három ilyen gyönyörű istennő azt kívánná, hogy a legszebbnek adjam az almát, nagy zavarba jönnék.

Felicia grófnő gúnyosan megjegyezte:

- Mi ketten nem akarunk Crescence mamival versenyezni.

- Ohó, ez nem maguktól függ...

Crescence grófnőt bántotta ez a frivol hang. Hogy komolyabb színt adjon a beszélgetésnek, s elvegye a Párisz almájára való célzás élét, mostohaleányai felé fordulva, anyáskodó hangon magyarázta:

- A gróf nagy utazást tett Görögországban, s azóta szereti a klasszikus allúziókat. A gróf Ída hegyén Homéroszt tanulmányozta. Frédy, tudod, ki volt Homérosz?

A kis Frédy a vállát rángatta, a kislányok előreszaladtak. István gróf ekkor hirtelen a grófnőhöz fordult:

- Ída hegyén láttam egy görög lányt... Homérosz istennői sem lehettek szebbek... Ender, a festőművész, akit magammal vittem, lefestette, s a kép azóta mindig az ágyam fölött lóg. Ehhez az egyetlen szerelmemhez voltam hű egész életemben.

Crescence grófnő bársonyos tekintete elborult. Csodálkozva nézett végig István grófon, s aztán lesütötte szemét. Vajon miért vette fel egyszerre ezt a frivol hangot? Komédiázik? Vagy így akarja tudtára adni, hogy kiábrándult? Nem is tudta türtőztetni magát:

- Mondja, kedves gróf, miért akarja maga az embert mindenáron megdöbbenteni a cinizmusával?

István gróf úgy tett, mintha a kérdésben rejlő fájdalmas őszinteséget nem vette volna észre. Fontoskodva felelt:

- Grófnő, a politikai pályán működő embernek szüksége van arra, hogy féljenek tőle. Egyébként nekem egyénileg is örömet okoz, ha az emberek gonosznak és romlottnak tartanak.

- Különös élvezet.

- De megérthető. Engem sokan gyűlölnek és gyanúsítanak. Hiú, haszonleső fickónak, nyegle komédiásnak és cinikus élvhajhásznak tartanak - ezzel szemben én megvetem és kigúnyolom őket. Tudom, hogy nem tudok nagyobb bosszúságot okozni nekik, mint ha olyannak mutatom magamat, aminőnek ők lefestenek. Sőt! Hadd lássák, hogy a fantáziájuk fel sem ér a romlottság oly magas fokára, mint ahol én állok - mondja, kedves grófnő, van-e alkalmasabb módja kimutatnom az irántuk való megvetésemet?

Crescence grófnő elpirult.

- De hát előttem miért komédiázik? - kérdezte naiv őszinteséggel.

István grófot meghatotta ez a szent és gyermekes ártatlanság, ez az akaratlan vallomás, de megkeményítette magát, és konvencionális hangon mentegetődzni kezdett:

- Grófnő, az istenre kérem, ne hozzon zavarba. Csak nem tételezi fel rólam ezt a dőreséget?...

- Kedves gróf, maga vagy a leggonoszabb, vagy a legtökéletesebb ember a világon. - Aztán, mielőtt válaszolhatott volna, Felicia és Júlia grófnők nevét kiáltotta: - Gyerekek, ne siessetek!

István gróf most eszmélt rá arra, hogy a wertheri szentimentalizmustól való félelmében a hetyke cinizmusnak milyen túlzására ragadtatta magát. És megdöbbenve kérdezte magától: vajon ez is hozzátartozik a betegségemhez?

4

Híre járt, hogy az országgyűlést nemsokára berekesztik. Metternich eljött Pozsonyba, és megjelent a főrendek között. Koháry herceg ebédet adott a tiszteletére. István gróf itt találkozott a kancellárral, akit a nevezetes beszélgetés óta nem látott. A herceg barátságosan üdvözölte őt, s aztán egy sarokba vonva, szemrehányásokat tett neki ellenzéki magatartása miatt. A mosoly, amely szavait kísérte, fanyar és fenyegető volt.

- Brutus, én reszketek érted - kezdte, mintha valami klasszikus műből mondana idézetet.

István gróf komolyan felelt:

- Herceg, én egy cseppet sem reszketek. Én mindent nyíltan és a lelkiismeretem szerint cselekszem.

A herceg elismerően mosolygott:

- Ez szép öntől. De nem veszi észre, hogy mindig ferdébb és ferdébb lesz a helyzete felfelé és lefelé egyaránt?

- Nem értem, herceg.

- Őfelsége a minap azt mondta nekem: látja, az ön Stefferljét semmivel sem lehet kielégíteni. A második rezolúció sem tetszett neki, pedig azzal még a Nagy Pali is meg volt elégedve.

István gróf zavartan mosolygott, mondani akart valamit, de a herceg nem engedte szóhoz:

- Az sem tetszett őfelségének, hogy ön megvált a katonaságtól. Mire való ez? Igaz, hogy eddig nem sok szerencséje volt, de a felség éppen most vette tervbe őrnaggyá való kinevezését.

- Ó...

- De most neheztel önre...

István gróf nem tudta, mit feleljen erre. A hercegi mosolyt tanulmányozta, és ki akarta abból olvasni, vajon Esterházy József elmondta-e neki párbaját, amely az „Ő beszél egyedül” című darab miatt történt. A mosoly azonban nem árulta el.

- Ön mindent elérhetne, amit csak akar.

- Mély hálával...

- Semmi hála... még nem történt semmi. De önnek meg kell változtatnia magatartását. Önnek okos, előrelátó ember módjára kell viselkednie.

- Herceg, én nem nézem a saját érdekemet.

A kancellár ajka körül most megint az apa szigorú mosolya vibrált:

- Azt rosszul teszi. Ha ön boldogul, és eléri célját, a hazájának is többet használhat.

István gróf végre nyílt színvallásra akarta bírni a herceget:

- Mi volna tehát főméltóságod szerint a kötelességem?

A kancellár pillanatra visszahökkent, hallgatott, majd megkerülte a kérdést:

- Önöknél nagyon nagy az ellenzéki szellem.

- Ó...

- Sok a gyújtogató.

- Remélem, nem tart hercegséged engem is gyújtogatónak?

- Önnek ott kell hagyni a gyújtogatókat.

István gróf kiegyenesedett:

- Én nem tartozom egyetlen párthoz sem. Én mindig csak a magam feje és szíve szerint...

A herceg közbevágott:

- Éppen ez a baj. Gondolkozzék a mi fejünkkel, s akkor...

István gróf nem engedte a mondatot befejezni:

- Hercegem, én felnőtt és szabad ember vagyok.

István grófot a kancellár szó nélkül faképnél hagyta, és egy szép asszonyhoz lépett, akit mostanában a herceggel kapcsolatban sokat emlegettek.

István gróf megdöbbenve ismételgette magában a közöttük lefolyt párbeszédet. Megint attól féltem, hogy ellágyulok, s megint túlságosan érdes és kellemetlen voltam. Rettenetesen messze vagyok még attól, hogy magamat fegyelmezni tudjam - kínozta a lelkiismeret-furdalás, és összehasonlította magát a kancellárral. Ó, mennyire bámulja és irigyli őt. Micsoda erő, micsoda nyugalom, micsoda fenség! Mint az olümposzi istenek, olyan elfogulatlan egykedvűséggel megy a maga útján. Ezelőtt három éve meghalt a felesége, Kaunitz hercegnő, aki - akárhogy vesszük is - Kelemen herceg legnagyobb, talán egyetlen jótevője volt; ő járta ki neki a párizsi követséget. Metternich hálás volt neki, és szerette őt; de sem a hála, sem a szeretet nem tette rabszolgává, és nem gátolta abban, hogy egyéni örömeit másutt keresse. Független ember maradt, s nem törődött azzal, hogy ezt a függetlenséget sokan - a császártól kezdve Lichnovszky hercegasszonyig - egyszerűen erkölcstelenségnek minősítették. Amikor a felesége meghalt, szép szavakban elparentálta, s mint legjobb barátjai egyikét, illendően meggyászolta. Két év múlva aztán meglepte a világot azzal, hogy a nála harminchárom esztendővel fiatalabb Leykam Antonie bárónőt feleségül vette. A nagyvilág szeme-szája elállt. Metternich kancellár osztrák herceg, a szicíliai Portella hercege, elsőosztályú spanyol grand, a fejedelmi családok után első helyen a gothai *Hofkalender*-ben; a menyasszony apja, Leykam Ambrus, alsórangú kancelláriai hivatalnok, a dédapja még kocsis Wetzlarban, az anyja pedig énekesnő volt Nápolyban, s tíz vagy húsz röpke viszonya után a nápolyi király szerelmében kötött ki, mielőtt hajótörést szenvedett volna. Leykam Ambrus egy alkalommal nagyon alkalmatlan pillanatban nyitott be a feleségéhez, de ebből nem lett tragédia, hanem csak baleset, aminek emlékét a jámbor és lojális férfiú egész életén át megadással hordozta magán. A férj ugyanis tapintatosan vissza akart vonulni a hálószobából, de sietségében megbotlott,

elesett, és eltörte a lábát. Sántaságáért a nápolyi király bárói címmel kárpótolta. Leykam úgy vélte, hogy egy sánta és felszarvazott báró mégiscsak több, mint egy akármilyen egyenes lábú nyárspolgár, és a királyi szerelem rokkantja büszkén kezelte tovább a kancellária irattárát. Ebből a családból házasodott tehát Portella hercege, Metternich kancellár, akit a bécsi társaság nyomban el is nevezett Herzog von Bordellának. Kelemen herceg egyébként a fia, a huszonnégy éves, tüdőbeteg Victor herceg révén ismerkedett meg a légies termetű, madonnaarcú kis Antonie-val. Victor herceg tüdőbaját Nápolyban gyógyítgatta, és ott beleszeretett a sánta Ambrus báró leánykájába. Mindenáron el akarta venni feleségül, és mint menyasszonyát mutatta be apjának, az ötvennégy éves kancellárnak. Az apa nem egyezett bele a házasságba - a kis Antonie bárónőt elvette maga.

Metternich herceg egyébként minden pompa és feltűnés nélkül ülte meg esküvőjét Hötzendorfban, Ferenc császár udvariasan gratulált az ifjú párnak, és a szép kis Antonie-t kinevezte Beilstein grófnőjévé. Metternich herceg apósa különben nem volt közönséges irattárnok; pompásan festett és művészileg játszott hegedűn; anyósa, Pedrella Antónia visszavonult a szerelmi élettől, és családi hangversenyeken gyönyörködtette a kancellári szalon vendégeit szárnyaló pacsirtahangjával; a kis Antonie pedig csendes és gyengéd bámulója, tanítványa és őrangyala lett a hercegnek, s az esküvő után nyomban áldott állapotba került. Van-e ennél szebb családi idill a német romantikus költészet berkeiben?

István gróf nem az idillt irigyelte Kelemen hercegtől, hanem azt az isteni nyugalmat, amellyel ezt az idillt megteremtette. És összehasonlította azzal a maga kínlódását Crescence iránt érzett szerelmében.

Megdöbbent. Látta maga körül az életet, s úgy találta, hogy az emberek néha kicsit nyugtalankodnak, néha harcolnak egy keveset, van, aki győz, van, aki térdre bukik, de a legtöbb kiegyezik a sorssal, békét köt, és csendesen rezignál. Olyan embert azonban nem látott egyet sem, aki, mint ő, éveken át gyötrődik egy makacs és soha ki nem elégíthető szenvedélyben. Mi ez? A század betegsége vagy az ő egyéni tragédiája? Karolina, Crescence... az egyik a túlvilágon, a másik itt a földön elérhetetlen. Hogy lehet így élni? Petrarca, plátói szerelem, és a teste forrón vágyik örömök után, néha foga vacog az érzékiségtől, minden női szépség felizgatja a fantáziáját - micsoda őrjítő paradoxon ez? Romantika vagy ideggyengeség? Együgyűség vagy értelmi és érzelmi túlfejlettség? Hol van ő az emberek között? Az átlagon alul vagy fölül?

Windischgraetz Alfréd herceggel, aki már tábornok és dandárparancsnok volt, a párbaj óta nem találkozott. Sohasem szerette, de az utóbbi években valósággal meggyűlölte ezt a nevetségesen ostoba és merev katonatisztet, aki - tudja Isten, miért - ha szerét tehette, szívesen játszotta vele szemben az atyai barát és protektor szerepét. Már a fülsértő, rideg orrhangja, az a fennhéjázó tenor is idegesítette, amely ha végigtrombitált a lovasbrigád fölött, a lovakat is megvadította. A tábornok most a szokottnál is szertartásosabb és fenségesebb volt.

- Stefferl - szólalt meg a torkában rejlő harsány szárnykürt -, örülök, hogy látlak.

- Most már jobb szeretem, ha Stephannak vagy Istvánnak szólítanak.

- Ah, ah, aoh... - recsegett a tábornoki tenor -, azt hittem, hogy mi gyermekkori barátok vagyunk.

- Tartom megtiszteltetésnek - iparkodott jóvátenni István gróf az előbbi fanyar hangot -, Frédy, ugye, szent a béke?

- Szervusz.

- Hogy mulatsz Pozsonyban?

- Ah, oah... - ásított a herceg - alig várom, hogy vége legyen... hála isten, néhány nap múlva... te, Stefferl, pardon, én már csak a bajtársat látom benned, ne vedd rossznéven... Szeretnék valamit megsúgni neked.

István gróf megengedte.

- Arról van szó, aoh - recsegett a herceg -, hogy a dolgok elmérgesedtek.

- Milyen dolgok?

- Azazhogy kezdenek elmérgesedni. A császár neheztel.

- Vagy úgy. Nem csodálom. A császár sohasem szerette, ha alattvalói a saját fejükkel akartak gondolkozni.

- Aoh... ez erős. Remélem, hogy ezzel nem akartad helyeselni a rebellisek ugrándozását?

- Egyben-másban nem, de egyben-másban igen.

A herceg odavolt a csodálkozástól.

- Te csakugyan jakobinus lettél - célzott István grófnak tíz esztendővel ezelőtt lefolyt szabadelvű és Napóleon-istenítő nyilatkozataira. - No, no, csak tréfálok. De amit itt az ellenzék művel, az nem tréfadolog. Nem csodálnám, ha a császárnak egyszer csak elfogyna a béketűrése.

István gróf villámló szemmel nézte végig a herceget:

- Nos és ha elfogy? Akkor mi történik?

- Aoh, ah, a császár az alkotmányt felfüggesztheti.

- Ehhez az egy Atyaúristenen kívül senkinek sincs joga! - kiáltott István gróf felháborodva.

A herceg arca gonosz és alattomos kifejezést öltött:

- Aoh, nem jogról, hanem hatalomról van szó. A hatalom pedig a császár kezében van.

- Ezt eltaláltad.

- És mit tesz a magyarság, ha a császár az izé... ah, aoh... az alkotmányt mégis eltörölné?

István gróf merőn szeme közé nézett a tábornoknak:

- Beszéljünk őszintén. A magyarok ellenállnának, a császár pedig csapatokat küldene ellenük.

- Pardon, oah!... a rebellisek ellen.

- Ellenünk! - hangsúlyozta István gróf keményen. - Abban a pillanatban minden magyar egy táborban van.

A herceg vállat vont.

- Aoh... hát akkor ellenetek. Ehhez is joga van. Pardon, hatalma van.

- Természetesen - bólintott István gróf elgondolkodva. - Nemcsak te, hanem mindegyik tábornok megtenné.

- És akkor ti még mindig ellenállnátok?

István gróf arca a szomorúságtól elsötétedett:

- Megkísérelnők. És ha leveretnénk, a császár elé állnánk, és azt mondanánk: felség, ön erősebb, de ön esküszegő, zsarnok, mi pedig elnyomottak vagyunk, de tisztességesek.

- Aoh, ah, ah! - horkant fel Windischgraetz, és levegő után kapkodott. - Ez valósággal felségsértés. Igen, kedves gróf Széchenyi, ez felségsértés. Ah, aoh, oah... ezt nem hittem volna. Adieu.

- Adieu! - köszönt vissza zordonan István gróf, és magára maradva, zsebkendőjével a homlokát törölgette, és ajka remegett. Ez a fickó boldogan vezetné be a csapatokat Magyarországba. Ki tudja, nem hallott-e máris valamit, amiről nekünk még sejtelmünk sincsen.

És most már gyűlölettel, sőt undorral és megvetéssel ismételgette:

- Windischgraetz... bevonul... és eltörli a magyar alkotmányt... pfuj, micsoda aljas komédia...

István gróf engedélyt kapott, hogy a Consilium-házban látogatást tegyen. Öt hónap óta nem volt négyszemközt Crescence grófnővel. Ezalatt kiolvasott negyven-ötven könyvet, Pozsonyban lóversenyt rendezett, járt-kelt a mágnások között, hogy aláírásokat gyűjtsön a pesti Kaszinóra, vagy harmincszor felszólalt a főrendi táblán, megírt egypár levelet és egy kis könyvet a lótenyésztésről, nyomban rá tanulmányt kezdett el írni az alkotmányról, azt abbahagyta, írt egy drámatervezetet, kiadta az eddig rendezett lóversenyekről való beszámolót, lefordította Byron *Cain*-jának egy részletét, és *Alcides Wahl* cím alatt egy allegóriás elbeszélést írt, sokat járt Pestre, helyet keresett a Kaszinónak, vadászott, Cenken felülvizsgálta a birtokai kezelését, a cenki kastély újjáépítésére és berendezésére terveket készített, meglátogatta barátait, mulatott, részt vett tivornyákban, és átesett egy tucat apró szerelmi kalandon, de soha, soha, egy pillanatra sem érezte a szellemi vagy érzéki kielégülés nyugalmát és gyönyörűségét. Most, hogy Crescence grófnőtől egy félórát kapott, úgy érezte, minden ezért a félóráért történt. Öt hónap óta most először édes, boldog életérzés áradt szét minden tagjában. Aha - gondolta, magában -, a léleknek is van nemi élete. Íme, most, hogy itt vagyok vele, tökéletesen kielégít ez a lelki összeolvadás. Nincs szükségem semmire, csak halljam a hangját, amely mint egy lágy fuvola, a szavaknak csak magánhangzóit ejti ki, mintha Homérosz nyelvén beszélne. Ez az ógörögök hétágú sípja. Ezzel a lágy, altató, zsibbasztó fuvolaszóval gyűjthette maga köré Orpheusz a vadállatokat. Ilyen lehetett Szappho lágy, epedő éneke... nem, az ő lihegő, édes beszédét semmivel sem lehet összehasonlítani.

Crescence grófnő pedig nyugtalan volt. Még jobban kapkodta a szavakat, még halkabban s gyorsabban pergett ajkáról a szó, r betűk és lélegzet nélkül, úgyhogy közbe-közbe kifulladt, és ilyenkor még elragadóbb volt.

S aztán megindult a párbeszéd. Egy nyugodt, boldog, sima bariton, s egy remegő, izgatott szoprán, mint egy viola da gamba és egy fuvola koncertációja:

- Miért tiltotta meg, hogy közeledjem?

- Miért akarja feldúlni a nyugalmamat?

- Nekem csak az ön közelében ér az életem valamit.

- Mit csinált azóta?

- Semmit.

- Hallottam, hogy túlontúl sokat. Vigyázzon az egészségére.

- Ha önt látom, akkor egészséges vagyok.

- Az ön életére millióknak van szüksége.

- Hogy halad a magyar nyelvben, grófnő?

- Rettenetesen birkózom vele. Szörnyű nehéz nyelv. De a Miatyánkot el tudom mondani magyarul.

- Ez szép.

- Ön azonban, úgy hallom, már tökéletesen ír és beszél a hazája nyelvén.

- A grófnő érdeme.

- Önt a honfitársai máris istenítik.

- Ezt is önnek köszönhetem.

- De sok az ellensége is.

- Grófnő, ígérje meg, hogy nem hallgat el előttem semmit.

- Ígérem.

- Mit beszélnek rólam?

- Liechtenstein Jánosné nem tartja következetesnek.

- Én sem tartom magamat annak.

- Gróf Zichy-Ferraris Molly haragszik magára.

- Mert a lányát nem vagyok hajlandó feleségül venni.

- Melanie pedig számít önre.

- Én csak egy nőt tudok szeretni egyszerre.

- De egymás után sokat.

- Esküszöm...

- Az Isten nevét ne vegye hiába. Gróf Andrássy Istvánné óva inti fiát, Györgyöt a maga társaságától.

- És Etelka grófnő?

- Ki az?

- Gróf Andrássy Károlyné Szapáry Etelka.

- Ah, ne beszéljen róla.

- Etelka grófnő nem óvja tőlem a barátját?

- Ki az?

- Valami kis ügyvéd. A nevét elfelejtettem.

- Szörnyű nyelve van önnek, kedves István gróf.

- Akárcsak az ön barátnőinek.

- No de tudja-e, hogy ki az ön legmegátalkodottabb ellensége?

- Clam-Martinitz gróf.

- Nem! A felesége. Lady Selina.

- Ah, ezt megértem. De erről ne beszéljünk.

- Ez nekem fáj.

- Ne kínozzon, az ég szerelmére.

- Magamat akarom kínozni.

- Hát nincs egy lélek sem, aki jót mond rólam?

- Én.

- Grófnő!

- Ámbár nekem is van néhány kifogásom.

- Mondja el, az isten szerelmére!

- Hát hallgasson ide. Én azt hiszem, hogy maga egy kissé hiú, egy kissé sok az ambíciója, egy kissé perfid, egy kissé gúnyos és egy kissé hamis.

- Elismerem. Ezért nem akar szeretni?

- Pszt! Ne szegje meg az ígéretét! Szerelemről nem beszélünk.

- Bocsásson meg...

- De azért ne haragudjék.

- Grófnő, mikor mennek Budára vissza?

- A jövő hónapban.

- Én állandóan Pesten fogok lakni.

- Ez katasztrófa! - szaladt ki Crescence grófnő száján az ijedtség felkiáltása, s ez az ijedtség olyan boldoggá tette István grófot, hogy nem tudott felelni.

Szótlanul ültek egymással szemben, s mind a ketten arra gondoltak, amit megfogadtak, hogy szerelemről nem beszélnek egymással soha. De hát akkor miről beszéljenek?

Hallgattak.

Aztán István gróf felállt, megcsókolta Crescence grófnő kezét, és kifelé indult. Crescence grófnő utána nézett, és halkan megszólalt:

- A viszontlátásra Budán!

István gróf megállt, visszafordult, és csak annyit tudott a torkán kipréselni:

- Pesten...

5

Bágyadt, szép, nyájas szeptember. A nappalok forrók, az éjszakák hűvös lehelete megvacogtatja a fogakat. Ősz... Olyan, mint egy öregedő asszony szíve: a legforróbb indulatok s a leghidegebb közöny végletei közt hánykolódik.

István gróf Wesselényi Miklós báróval hajón utazott Pestre.

- Miklós, hiába tagadnám, nagyon szerelmes vagyok.

- Irigyellek, István.

- Ha most a középkorban élnénk, hadsereget szerveznék, és egy kis országot hódítanék neki.

- Kár, hogy nem vagy Nagy Péter; felépíthetnéd neki... Szent István várát... Szentistvánvár... Stephansburg... nem is hangzik rosszul.

Nevettek.

- Maradjunk csak a Budapest névnél. A név maradjon a régi, de a város legyen új. Hogy a grófnő szeresse, és boldog legyen benne. Ne nevess, Miklós. Nem kell ahhoz orosz cár... csak néhány erős, szívós, arra való ember, egy okos, szorgalmas polgári társadalom élén. Csak szabadság, demokrácia és polgári erények kellenek hozzá, és a csoda magától kinő a földből. Nem hiszed? Miklós, mondd, most négyszemközt vagyunk, van valami hatalmasabb, szebb, lenyűgözőbb érzés a szerelemnél?

- Nézz oda! - dörmögött a báró, és vastag ujjával egy házaspárra mutatott a fedélzeten.

Bécsiek voltak. Kicsiny, kényelmes, kövérkés úr, barna kabátban, amelyet éppen e pillanatban vetett le magáról. Hájas nyakán teleholdarc, amelyből többnyire félig lehunyt szempár kukucskált elő. Az emberre azt a hatást tette, hogy e vastag nyárspolgárban a telítettség és elernyedtség zsírja maga alá temetett minden életérzést, s a társaság felé legföljebb a szánakozás egy-egy pillantását küldi, mint aki e zsírréteg alatt teljesen boldog. Felesége hosszú lábú, merev teremtés, széles arcvonásokkal, húsos ajkakkal, amelyek állandóan félig nyitva vannak. Igen fesztelenül viselkedett, mélyen kivágott pongyolában szellőzködött a hőségben, a legfurább helyzetekben hevert, bár minden kacérság vagy romlottság nélkül. E boldog házaspár többnyire a fedélzeten töltötte az időt, és a gyámoltalan kövérségnek sok vesződségébe került, míg a letelepedéshez szükséges párnákat mind előcipelte. Aztán megindult a becézgetés, csókolódzás, oly ellenszenvesen, hogy a nézők gyomra felémelyedett. Az övék nem. Váltakozva ettek vagy ittak; minden félórában kalács vagy sült csirke jelent meg ujjaik között, s egymásnak adogatták a borosüveget. Evés-ivás után a férj asszonya ölébe hajtotta a fejét, és horkolni kezdett. Ha felébredtek, félórákig nézték egymást végtelen gyöngéd szemekkel, s végül egymás ajkára nyomták a hitvesi szerelem csókját.

- Az emberek - tört ki István grófból a csömör - megutáltatják velünk a családi boldogságot is.

Miklós báró a vállát vonogatta:

- Csak a magunk szerelme szép; a másoké ocsmány karikatúra. A családi boldogság pedig nem való mindenkinek. Én például - akármilyen vad és zabolátlan legénynek is látszom - még csak el tudnám szenvedni. Te azonban, akármennyire is ég most benned az utána való nosztalgia, sohasem tudnál beletörődni. Nem neked való...

István gróf nem felelt. A hajó utasait nézegette. Fiatalok és öregek csendesen lakmároztak, vagy kérődztek az emésztés gyönyörűségében; kézművesek, katonák, vándorlegények lustán heverésztek, majd egy kicsit segítettek az evezősöknek. A főkormányos, derék, komoly tekintetű Herkules, értett a jóízű tréfához, az ugrathatók ugratásához, de emellett mindig szíves volt és szolgálatkész. Jóindulatú s vidám fickó volt a Dániel nevű hajóslegény is, vele volt legtöbb dolguk az utasoknak, mert ő kezelte a csapra ütött söröshordókat. Az utasok közt volt egy polihisztor: vagyis olyan ember, aki a saját vakondtúrásán önmaga bálványimádója lett; nagy politikus és nem kicsiny tudósa az orvostudománynak sem, háború és béke minden dolgaiban egyaránt jártas. Sorba beszédbe elegyedett mindenkivel, de végül is csak bosszankodni lehetett rajta, úgyhogy fura bölcsességével egyedül maradt.

Esztergomnál nagy társaság szállt fel a hajóra. Hat-nyolc középkorú úr magyaros ruhában, majd mindegyik à la grecque szakállal - szép, nemes arcélük, finom és méltóságteljes mozdulataik, parancsoláshoz szokott erélyes hangjuk, keresetlen eleganciájuk első szempillantásra

megtetszett neki. Az urakat azonban egy öt-hat tagú cigánybanda kísérte - ez már kissé kiábrándította.

- Látod, ez a balkáni tempó teszi ellenszenvessé a magyarokat.

A báró vállat vont:

- Nem lehetetlen, hogy szüreti mulatságból jönnek hazafelé.

- Ismered őket?

- Nem mindegyiket. De úgy látom, hogy nagyobbára íróemberek, s olyanok, akik együtt gondolkoznak s együtt éreznek velük. Némelyiknek van még egy kis földje, amely megtermi neki a kenyeret, hogy éhen ne haljon, vagy kis hivatala, amely a hónap elsején pár forintot hoz, hogy házbérét és fűszerszámláját kifizesse. Kurtanemesek, szegény magyarok. Polgári erkölcseik alatt azonban lángész vagy mártír lelke rejtőzik. Nem világfiak, nem is világpolgárok, de világszellemek és a világosság gyermekei. Szívükben hordják azt a Magyarországot, amelyet te újjá akarsz teremteni Crescence kedvére és mulattatására. Bocsáss meg, István, ezt nem azért mondom, hogy a jó szándékaidat és azok forrását lekicsinyeljem. Ha szerelmes az ember, mindent az imádott lény lábaihoz rakna; minden szép és nagy szándékát befogja Aphrodité és Erósz szekerébe... és életed művét neki ajánlod, mint ahogy a költő egy imádott nőnek ajánlja a könyvét.

Zavarában a gróf halkan fütyörészett, hogy el ne érzékenyedjék. A báró pedig ismét odamutatott az új utasokra:

- Az egyiket, azt a kicsiny, mokány, mozgékony urat Fáy Andrásnak hívják, vagyonos földbirtokos, képzett fő, közgazdász, éppen neked való ember. Mellette az a vézna, áttetsző bőrű aszkéta, viseltes, szürke prémes kabátban, keserű vonással a szája körül, borotvált arccal, egyik szemén fekete kötés...

- Kísérteties...

- De annál elevenebben villog a másik szeme...

- Ki ez?

- Az Kölcsey Ferenc. Szatmár megyei ügyvéd, költő, szónok...

- És az a robusztus magyar?

- Az a te Berzsenyi Dánieled...

István gróf valósággal izgalomba jött:

- Ezzel az emberrel szívesen megismerkednék.

- Várj csak. Azt a fekete, szlávos kinézésűt Vitkovicsnak hívják. Délvidéki szerb pap fia, jómódú pesti polgár, irodalmi szalont tart, és a maga szűk méretei között mecénáskodik. De várj csak. Látod ott azt a széles vállú, daliás, vörös pofaszakállú embert?

- Civilbe öltözött katonatisztnek nézné az ember.

- Aminthogy az is volt az Esterházy herceg gyalogezredében. Kisfaludy Károly. Meg akarsz ismerkedni velük? Várj csak... Jobb lesz, ha előbb titokban kikémleljük őket.

Az utasok elhelyezkedtek, borosüvegeiket előszedték, és falatozni meg inni kezdtek. Hátuk mögött a cigánybanda félkaréjban fölsorakozott. Valaki az öreg Kazinczy Ferencet emlegette.

- Éljen Kazinczy! - kiáltott Horváth István, és a poharak összecsendültek.

- Éljen a két kis Kazinczy leány! - harsant fel Berzsenyi hangja.

A cigány tust húzott.

- Miért vagy oly hallgatag, Kölcsey? - kérdezte a félszemű, finom arcú szatmári vendéget egy ismeretlen.

Kisfaludy Károly tréfásan felelt Kölcsey helyett:

- Kölcsey nyilván most is szonettokon töri a fejét.

Kölcsey bágyadtan mosolygott. Vitkovics pedig felemelte öblös poharát:

- Kölcsey egészségére!

- Éljen az új szonett - tréfált Kisfaludy Károly.

A cigány tust húzott a szonettek tiszteletére is.

István gróf magában eltűnődött azon, hogy ezek a nagy gyerekek milyen naivul tudnak mulatni és lelkesedni, és milyen áhítattal emlegetik az öreg Kazinczy leányait és Kölcsey szonettjeit. Aztán feltűnt neki a mulatozók között egy magas, szép, nagydarab ember, aki a legújabb bécsi divat szerint öltözve inkább angol vagy német arisztokratának látszott, mint magyar táblabírónak.

A báró kicsinylőleg mosolygott:

- Pesti polgárember.

- Ugyan?

- Sörfőző mester. Bajor eredetű. A leggazdagabb emberek egyike Pesten. Becsülöm vagy kétmillióra. Azaz, mondjuk, negyvenezer fontra. És már megkapta a magyar nemességet a királytól és a táblabíróságot Szatmár vármegyétől.

István gróf diadalmasan felkiáltott:

- Magyar-germán keresztezés. Félvér! Pompás! Magyar és német vérkeveredés: ebből pompás emberfajtát lehet kitenyészteni. Az ázsiai honfoglaló magyar olyan, mint az erdélyi mokány ló, a kicsiny, melegvérű, gyors lábú ázsiai vadlovak utóda; az ősmagyar mongol-szittya ló a nyugati kalandozásokban rabolt germán hidegvérűekkel keveredett, az olasz és spanyol fajtával, az arab és turkomán anyaggal - hiszen te jobban tudod, mint én -, a legjobb erdélyi ménesek a török hódoltság korából valók. Nahát, ebbe az ázsiai származású tenyésztésbe oltjuk most be az angol telivér anyagot. A mongol, hun, finnugor és török vérkeveredésű magyarból is úgy lesz jó városi polgár, ha vére idegenekével keveredik.

Wesselényi báró haragosan vonta össze a szemöldökét:

- Én pedig a magyar vidéki nemességben bízom. Ügyvédek, papok, vármegyei emberek, írók, tudósok, tanárok, a paraszti kunyhókban napvilágot látott primitív lángelmék, őstalentumok, csodaemberek, ezermesterek, kik ma éppúgy értenek a matematikához, csillagászathoz vagy a gépszerkesztéshez, mint őseik a lovagláshoz és a nyíllal való lövöldözéshez - ezek az én embereim, István.

Ezalatt a magyar társaság szenvedélyesen húzatta a cigányokkal. Közben sokat ittak, a legerősebb borokból is fenékig ürítve a poharakat. A társaság minden tagján látszott, hogy a szíve tele van mámorral, de az a mámor nem az alkoholból, hanem a cigány játékából táplálkozik. Minél emelkedettebb lett a hangulat, annál csendesebb a társaság, minél vígabb toborzókat játszott a cigány, annál több könny potyogott ki a szemekből.

István gróf különösen a hullámos szőke hajú, ötvenéves délceg gentlemant figyelte, akiről Wesselényi Miklós azt mondta, hogy Pest leggazdagabb polgára, bajorból lett magyar, söröslegényből táblabíróvá emelkedett polgár. Újra szóba hozta:

- Mit tudsz arról a Mayerffyról, Miklós?

A báró kedvetlenül dörmögött:

- Egy egész dinasztia feje. Pesten alig van olyan utca vagy tér, amelyben a Mayerffyak keze nyomát ne mutatná egy-egy intézmény, üzlet és iparvállalat vagy legalább egy fa, amelyet a pesti szépítési egylet szellemében valamelyik Mayerffy ültetett. A Dunán Mayerffy-hajók járnak, a kocsmákban Mayerffy-féle bort és sört árulnak, a fuvarosok valamelyik Mayerffytől vásárolják nagy csontú, erős, kövér lovaikat, a mészárszékekben az ő pusztáikról vagy bérleteikről való hízott marha húsát vágják, angol kereskedők a Mayerffy-féle juhászat számadóitól vásárolnak gyapjat, a házakat Mayerffy Károly kemencéiből szállított téglákkal rakják fel, de Károly úr kovácsműhelyt és kocsigyárat is berendezett, először a család rengeteg kocsija és lova miatt, aztán pedig idegenek számára eladásra is. A malmok Mayerffy-féle búzát őrölnek, a kofaasszonyok a közeli Mayerffy-kertekből való gyümölcsöt és zöldséget árulnak, és a pesti polgári céllövőcéh lelke szintén Mayerffy Ferenc...

István gróf lelkesedni kezdett:

- Miklós, ezeket a Mayerffyakat meg kell ismernem. Ezek remek emberek, ezek, meglátod, nem fogják a megyegyűlésen a latin nyelv jogát hirdetni, ezek nem rántanak kardot az adómentesség, ősiség és a kiváltságok mellett, ezek sokkal előbb megmagyarosodnak, mint a Zichyek, Pálffyak vagy a bécsi udvar egyéb grófi lakájai. Hány Mayerffyt ismersz?

- Ezt, aki ott mulat a magyar urak között, és öccsét, akit Józsefnek hívnak. A két testvér között egyébként nagy különbség van. Ez a Ferenc, a család feje olyan, mint egy fejedelem, aki csak uralkodik, de országa kormányzatát átadta öccsének vagy minisztériumának. Meg kell adni, a fejedelem szépen és dicsőségesen uralkodik, nagy tisztességet szerez a Mayerffy névnek, előkelő nemesi körökben éppoly népszerű, mint a polgárság előtt - de az a Mayerffy József is derekasan végzi a maga dolgát. Az ő kezében minden arannyá válik, amihez hozzányúl. Jól vigyázott a családi vagyonra, s emellett a maga szakállára külön vállalkozásokba fogott, amelyek csak úgy ontják a pénzt. Egész nap dolgozik, lót-fut, számol, szenvedéllyel gyűjti a pénzt, egymás után vásárolja a házakat és a pusztákat, és fogához veri a garast.

István gróf szeme felcsillant:

- Ez a József még jobban tetszik nekem. Erről beszélj, Miklós.

- József komoly és egyszerű polgár, aki irtózik minden fényűzéstől és tékozlástól, aki nem azért szereti a pénzt, hogy azt elköltse, hanem hogy felhalmozza és gyümölcsöztesse. József még sohasem volt a német színházban, és egész életében nem olvasott el egyetlen regényt.

- Meghiszem azt - lelkendezett István gróf -, ez a második fiú lesz a dinasztia igazi megalapítója.

Miklós báró pedig tovább morgott:

- Voltaképpen már nem is tudja földjeinek, házainak, gyárainak, lovainak, ökreinek, juhainak, gazdasági gépeinek, drágaságainak szerit és számát. Nincsen se éjjele, se nappala, a feje mindig gondokban fő, az élete nagyobb részét hintón vagy szekéren tölti, és ide-oda nyargal, egyik pusztáról a másikra, a sörgyárból a kocsigyárba, a szőlőkből a komlóskertekbe, Budáról Pestre és Bécsbe vagy az ország valamelyik nagyobb vidéki városába, ahol országos vásár van, vagy ahol sörgyárat, kocsmát, malmot vagy raktárt lehet felépíteni és berendezni.

István gróf izgalomba jött:

- Ez aztán az ember!

- Pesten úgy beszélnek róla, mint aki fukarságával és puritán elveivel egész családja életét megmérgezi.

- A magyar ember természetesen jobb szereti azt, aki két kézzel szórja a pénzt.

- De ez a Mayerffy József, akinek egymagának több pénze, kincse, ingósága és ingatlana van, mint anyjának és testvéreinek, az összes Mayerffyaknak együttvéve, csakugyan furcsa csodabogár. Két fiát és leányát a saját mesterségére akarja szoktatni, az egyikből söröst, a másikból gazdát, a lányból pedig gazdasszonyt nevel, de ezt a nevelést olyan zord elvek szerint irányítja, mintha nem is Mayerffy gyerekekről, hanem a Tabán legnyomorúságosabb lakóinak csemetéiről volna szó. Az egyik valósággal béres a gödi uradalomban, a másik söröslegény a budai céhben, a leány olyan munkát végez, mint egy közönséges cseléd.

István gróf halkan megjegyezte:

- Ez, magam is azt hiszem, túlzott puritanizmus. De sokkal jobban szeretem ezt a túlzást, mint a mi magyar uraink túlzott pompaszeretetét és tékozlását. Ha a vagyon nem gyarapszik, akkor csökken. Aki nem gyűjt, az a meglevőt sem tudja megtartani. Aki nem dolgozik, az két kézzel szórja a pénzt. A naplopó, az egyúttal tékozló és erkölcstelen is. Nézd például a Grassalkovichokat. A család fényének megalapítója milliókat harácsolt össze, de dolgozott is, mint egy igavonó barom, és olyan takarékos volt, hogy új csizmát is csak akkor csináltatott, ha a régi darabokban foszlott le a lábáról. Fiából, aki már hercegi címmel kérkedhetett, s a Monarchia egyik leggazdagabb főura volt, hiányzott az apja vagyongyűjtő ereje és takarékossága; az már állandóan Bécsben élt, és fogalma sem volt a munkáról, amellyel apja a vagyont szerezte. Már nem is tudta megmérni, hogy mennyit költhet, már fogalma sem volt a jövedelméről, már nem is gazdálkodott, birtokait rábízta idegenekre. Fényűzése és tékozlása már kezdett az őrülettel határos lenni, elszakadt hazájától és népétől, a telet már nem tölti Gödöllőn, hiába építtette olyan fényesre a kastélyt az apja, mintha csak utódait ezzel is a földhöz akarta volna kötni. A fiút már nem tudja kielégíteni a gránátosok pompás egyenruhája, az orangéria, a színház vagy a lovarda, nem volt elég a Mária Teréziától atyjának ajándékozott palota, vásárolt hozzá még kettőt, mindegyikben olyan eszeveszett pompát akart kifejteni, mint egy Esterházy vagy Rasumovszky, egymás után csinálta az adósságokat, és úgy halt meg, hogy vagyonának már legalább a felét eltékozolta. Még nagyobb lett a baj, amikor az unoka vette kezébe a Grassalkovich-vagyont. Neki már Bécs sem elég, Párizsban és Londonban szórja a pénzt, mint egy indiai nábob. Mi lesz a vége? Zárgondnokság és gyámság, és a Grassalkovich-vagyon rohamos megsemmisülése.

- Ebben igazad van - mordult fel Miklós báró, és homlokát összeráncolva elmélyedt a gondolataiba. Szinte megriadt, amikor István gróf újra megszólalt:

- Mit játszik a cigány?

- A szövege nagyon mulatságos. Így kezdődik: „Országunkban futkározó ebadta németje...”

István gróf mosolyogva nézte, hogy a magyar urak arca kigyúl, és tekintetük elfátyolosodik. István gróf már jól ismerte ezt a magyar sírva vigadást, ezt az édes, borongós, szomorú ellágyulást, amelyben egyformán nagy a fájdalom és a gyönyör. A magyarok évszázadok óta így keseregnek a hazájuk sorsán. Ámde csodálkozva vette észre, hogy ezekkel a magyar írókkal és kisnemesekkel Mayerffy Ferenc úr is együtt búsul, habár az itt uralkodó állapotok neki csak szerencsét hoztak, roppant gazdagságot, megbecsülést, hatalmat, sőt ha nem volna itt annyi búsulnivalójuk a magyaroknak, akkor ő távolról sem vihette volna annyira, mint

amennyire vitte. Ő éppen a magyarok hibáiból lett gazdag, neki áldania kellene azt az országunkban futkározó ebadta németjét, azt az osztrák rendszert, amely a magyar nemest elriasztotta minden polgári munkától - és ő mégis éppen úgy szenved, belőle mégis éppen olyan sírva vigadó magyar lett, mint azokból a szittya táblabírákból. Tragikus ország ez, és minden lakója egy-egy tragikai hős.

Aztán hirtelen odafordult Miklós báróhoz:

- Meglátod, ez a Mayerffy Ferenc éppúgy semmire sem viszi, mint mulatós büsmagyar barátai. De József, az más. Ferenc túlságos hirtelen asszimilálódott. A magyaroknak az a tragédiájuk, hogy a közéjük telepedő idegeneknek polgári erényeit nem veszik át, sőt azoknak is átadják a maguk hibáját: a polgári munkától való irtózást és az uraskodás henye szellemét. Én nem mondom, hogy mindenki olyan verejtékes és munkában görnyedő életet éljen, mint ez a Mayerffy József. Én megértem Ferencet is, aki a tudomány embereit többre becsüli, mint a kereskedőket, aki a könyveket és képeket jobban szereti, mint a tehénistállót vagy a trágyás-szekeret. Amikor Angliában jártam, magam is láttam, hogy az előkelő családok legöregebb fia azt tartja hivatásának, hogy címere és rangja fényességét lehető legmagasabb fokra emelje, hogy magát a közéleti és kulturális életben kitüntesse, vagy részt vegyen a törvényhozásban és az udvari életben. De csak az elsőszülött fiú. Jó volna ezt a rendszert meghonosítani nálunk, magyaroknál is. Ha énrajtam állna, olyan törvényt hoznék, amely csak az elsőszülött fiúnak adja meg a cím és rang fényét. A többi dolgozzék. A többi legyen iparos vagy kereskedő, a többi járja a világot és gyűjtse a pénzt, a többi legyen polgár, és életét munkában élje le, mert a nemesi címer hamar elkopik, és azt újra csak a polgári munka és takarékosság tudja megaranyozni.

Miklós báró valamit felelni akart, de a gróf hirtelen megérintette barátja herkulesi vállát:

- Gyere, mutatkozzunk be Mayerffy úrnak és a barátainak...

6

István gróf a Dunára néző ablakban állott, de az előtte kirajzolódó tájképből semmit sem látott. Nem látta sem a Dunán veszteglő nagy kerekű vízimalmokat, sem az apró hajókat meg dereglyéket, amelyeket a parton bukdácsoló lovak vontattak.

E pillanatban tökéletesen egyedül volt a gondolataival és érzéseivel. Úgy érezte, hogy még a teste is nehéz, felesleges és gyűlöletes burkolata a maga árva lelkének. Öltözködés közben, ahogy a tükörbe nézett, ijesztően sovány, sárga, szomorú, idegen ember nézett reá vissza. Pár év előtt még attól félt, hogy elhízik és megkopaszodik. A haja megmaradt, a zsírpárna azonban, amely a csípője köré rakódott, leolvadt, és a bőre megráncosodott; de izmai szerencsére nem petyhüdtek el. Legutóbb megint sokat fájt a foga, és szájdaganatai megint kiújultak; néha heves szívdobogások nyugtalanították, gyakran gyötörte álmatlanság, a nyakán tavaly furunkulus támadt, amelyet felvágtak, de aztán a hóna alatt megint csak kiújult. Ezek a dolgok felbőszítették; utálatosnak találta, hogy a nyomorult test minduntalan felhívja magára a lélek figyelmét, nemcsak fájdalmakkal, de vágyakkal is, és a kielégületlen érzékiség nyugtalanságával. Rájött, hogy nemcsak a lélek, de a test is tud unatkozni. Az például, hogy annyira imádja Crescence-t, egyáltalában nem szabadította fel az érzékiség bilincseiből. Mit kell ilyenkor cselekednie? Metternich bizonyára jót nevetne azon, hogy ebből problémát csinál. Wesselényi Miklós csakugyan ki is nevette egy alkalommal, amikor gyerekesen megtorpant

egy úri muri ocsmány fináléja előtt. De Metternich cinikus és romlott, Miklós báró pedig primitív és barbár; egyikük sem tudja megérteni őt.

Aztán eszébe jutott, hogy Esterházy Zsófia hercegnő a maga elfogulatlan és férfiasan nyílt modorában célzást tett arra, hogy Crescence maga is erősen érzéki lény, Zichy Károly pedig - ki hinné arról a szakállas, pedáns, dörmögő vörös medvéről? - valóságos szatír. Az asszonyok manapság egész könnyedén beszélnek erről, ő pedig napokig nem tudott emiatt aludni. Borzasztó elképzelései voltak arról, hogy mialatt ő égő testtel, káromkodva fetreng az ágyban, s kiszáradt torka hörög, mint egy veszett kutyáé, azalatt Crescence... kiugrott az ágyból, és a jéghideg zuhany alá állott.

Volt azonban mégis valami, amin nem segített semmiféle zuhany. Crescence áldott állapotban van, és Zsófia hercegnő szerint áprilisra várja lebetegedését. Nos, mit szólsz ehhez, Stefferl? Mi? Talán Petrarcával vigasztalod magad, hogy Petrarca vagy tizenkétszer látta az ő Lauráját másállapotban, és Petrarca mindannyiszor emelkedett hangú szonettel ünnepelte meg a magasztos eseményt? Szonettek és egy tucat gyerek!... Napnál világosabb, hogy vagy félkegyelmű barom volt ez a versfaragó, vagy képmutató hazug, s a családi eseményt nem az avignoni olajütőmester, hanem a szonettek okozták.

István grófnak eszébe jutott, hogy az asszonyok - még Zsófia hercegnő is, aki valamennyiük között a legszemérmesebb - gúnyos, szánakozó vagy gyanakvó szemmel néznek rá. Rettenetes, hogy ilyenkor mit gondolhatnak. Ő pedig nem tudja, hogy sírjon vagy nevessen a maga groteszk és bárgyú helyzetén. Sokszor kedve lett volna egy kétértelmű szóval sejtetni velük, hogy nincs nevetni- és szánakoznivaló az ő helyzetén, hiszen... De ez undorító hazugság és merénylet lett volna Crescence ellen, s ezt a szentségtörést sohasem tudná elkövetni.

Zsófia hercegnő tiszta lélek és igaz jó barát, ő talán meg tudja érteni, de a többinek mit mondjon? Mit mondjon azoknak, akik vagy az ő férfiúi büszkeségében és józan eszében, vagy Crescence ártatlanságában kételkednek?

Eh, még ez is mind tűrhető volna, ha a maga boldog öntudata ezt a nevetséges helyzetet saját legbensőbb énje számára elfogadhatóvá tudná tenni. Csakhogy nem tudja. Pillanatra sem. Gyötrődik a féltékenység és a szégyen kínpadján. Utálja magát. Szeretne nekirohanni a szoba falának, és a koponyáját darabokra zúzni. Szeretne leugrani az ablakból, s ha nem zúzza magát agyon a kövezeten, belerohanni a Duna habjaiba, s a víz alá nyomni a fejét, amíg meg nem fullad.

Sokszor volt azon a ponton, hogy egy pisztolydurranással vet véget ennek a tépelődésnek. Eszébe jutott, hogy Shakespeare ezt kifelejtette a „Lenni vagy nem lenni” monológjából: a nem viszonzott és megvetett szerelemnél van még egy nagyobb kín: az a szerelem, amelyet az ember saját maga is megvet és utál. Dehát mit tegyen? Szereti, tehát élni kell. Ha egyszer meglátja durcás kis arcát, barna bársony szemét, és meghallja a mézédes beszédét csupa magánhangzóval, elfelejti Zichy Károly grófot, a főúri asszonyok aljas suttogásait - és elhiszi, hogy a szeplőtlen fogantatás megismétlődött.

Megrázta magát, és kiegyenesedett.

Nem tehetek okosabbat, mint hogy belenyugszom. Nyomorult dolog az élet, de a halál még az életnél is nyomorultabb. Tavaly április elején jött a hír Pozsonyba, hogy a szegény Beethoven úr, a zeneszerző meghalt. Három napig hevert a holtteste, amíg észrevették. Ezalatt a világnak eszébe sem jutott, vajon Beethoven Lajos most a tizedik szimfónián dolgozik-e, vagy esetleg már a teste feloszlóban van egy piszkos, rendetlen hálószobában. Milyen egyedül volt ez a Beethoven úr. Akárcsak Sándor cár, aki már két éve halott - úgy halt meg, mint öreg komornyikom, Miklós, a kiszolgált kürasszír, aki a télen meghűlt, ágynak esett, forró lett a teste,

nehezen és szaporán zihált, egy éjszakán át borzalmasan hörgött, s aztán azt mondta nekem, hogy vigyázzunk az égő gyertyára, mert egy kis léghuzam kioltja a lángot... Úristen, micsoda gyertyára gondolt a vén Miklós, akinek sejtelme sem volt a metaforákról? Nemkülönben Anglia miniszterelnöke, Canning is meghalt, aki remek ember volt, a szabadság és az erő embere, Liverpoolban azonban gutaütés érte, a lámpása egyet lobbant, és a két örökkévalóság között imbolygó kis mécs kialudt, s a szoba sötétben maradt. Ő pedig a Kaszinót rendezgeti a Dorottya utcai Vogel házban. Koháry herceg már nem teheti be oda a lábát, a lámpása kialudt; a császáré is halványan pislákol, Esterházy Pepi megjósolta, hogy még ebben az évben leviszik a kapucinusok sírboltjába, a háremébe.

Mindegy. Menjünk a magunk útján. Tavaly egész évben a Tudós Társaság szervezési ügyei foglalták le; emellett írt egy kis munkát a lótenyésztésről és versenyekről. A füzetnek *Lovakról* a címe. A Kaszinó több dolgot ad, mint gondolta; fiatal radikális arisztokraták ellen-kaszinót létesítettek, a kereskedők és iparosok pedig polgári kaszinót. Kár. Neki az lett volna a célja, hogy minden tisztességes és hasznos embert egy táborba csalogasson. Mindazonáltal három kaszinó is jobb, mint ha egy sem volna. Kinézte a pesti lóversenyek helyét is az Üllői út végén levő Rákos terén. A hely kiszemlélésében legnagyobb segítségére az a Mayerffy Ferenc volt, akit a bécsi hajón látott. Ezt a Mayerffy urat nemrég meglátogatta. Szép kis palotája van neki a Piarista utca és a Duna-part sarkán. A vaskosaras ablakok, a faragványos, zöldre festett kapu, fölötte a félkör alakban húzódó kőerkélyt tartó szakállas titánok, a kiugró timpanon Bagration hercegasszonynak a Neuilly úton levő kis barokk kastélyát juttatta eszébe. Az oromzat csúcsán nagy virágkosár körül játszadozó amorettek pedig eszébe juttatták Grassalkovich herceg bécsi palotáját. Ilyen volt a leggazdagabb pesti polgár, az új magyar gentleman háza. Ilyen volt a ház ura, Mayerffy úr is. Modora, ízlése, választékos külseje és előkelő lelki berendezése, mint az angol dzsentry, a the lower nobility egy tagjánál, aki gyáros, de egyben helye van a parlamentben is. Amióta Pesten van, István gróf többször meglátogatta; szeretett a házába járni, amely olyan, mint egy múzeum, képekkel és szobrokkal tele, furcsa, faragott bútorok bronzveretekkel, tengerentúlról való, csillogó felületű, politúros fából, domborművű vagy berakott figurákkal. Az egyik szobája a padlótól a mennyezetig tele van könyvvel, a másikban biliárdasztal és pipatórium, és mindegyikben temérdek régi erdélyi perzsa, nehéz selyemfüggöny, brokátterítők és hímzések, fából vagy bronzból való kandeláberek, és mint egy sekrestyében, régi miseruhák hevernek a székek támláján és komódokon túl vastag aranyhímzéssel, drágakövekkel és gyöngyökkel - így lakik a Mayerffy ház feje műkincsek, templomi kegyszerek, oltárterítők, álló gyertyatartók, szúette faszobrok között, színes templom-üvegablakokon átszűrődő félhomályban, ilyen kolostori csendben és szomorúságban. A barátai is furcsa emberek, írók és művészek, akik folyton könyvekről, színházról és képekről beszélnek, akiknek mindig nagy terveik vannak, és várják a Messiást, aki a szegény üldözött magyar népet kivezeti az osztrák rabszolgaságból. Magát Ferenc urat is megszerette, mert tetszett neki magába zárkózott, mogorva agglegénysége, sok mindenféle úri szenvedélye: fényűzés, lófuttatás, színház, pompás palota a Belvárosban, ragyogó fogatok, angol hátaslovak, akárcsak az Orczy bárónak vagy Sándor Móric grófnak.

Megismerkedett a másik Mayerffyval, József úrral is, aki Óbudán lakik az ősi családi házban, amelyet még apjuk, a vagyonszerző Franz Mayer építtetett. Na, ott minden másképp fest, mint Ferenc belvárosi palotájában. Az óbudai ház egyszerű, az ablakokon csak úgy özönlik be a szobába a napfény, a falak szép, világossárga vagy rózsaszín kárpittal bevonva, a bútorok kényelmesek, simák, egyszerűek, és fehér csipketerítővel leterítve. Az ablakokon is fehér tüll és csipkefüggönyök. A ház tele gyermeksereggel - két fiú és három leány, mint az orgonasípok - s az egész fölött egy bájos, finom, budai patríciusasszony uralkodik, aki még mindig fiatal és szép.

Mind a két Mayerffyt felszólította, hogy lépjenek be a Kaszinóba. Felszólítaná az összes gazdag pesti polgárokat, akik még nem tudnak ugyan magyarul, de már el tudnak érzékenyedni a kuruc dalokon és Bihari verbunkosain. A Kaszinó majd a magyar nyelvre is megtanítja őket. Magyar nagyiparos, gazdag, művelt magyar kereskedő nincs - csak volt valamikor régen. Száz évekkel előbb, és - lesz, ha Isten is úgy akarja, mint ő. Wesselényi Miklós, aki pompásan ismeri a magyar történelmet, ő beszélte egyszer, hogy a középkorban a magyarok még szívesen foglalkoztak iparral és kereskedéssel, gabonával, lóval, szarvasmarhával és birkával való tőzsérkedéssel. A legnagyobb tőzsér Matthias Corvinus volt, a reneszánsz fejedelem. A török uralom után németek, török és görög kereskedők özönlötték el az országot. Különösen nagyszerű emberek voltak a görögök. Nem valami szolid kereskedők, de fáradhatatlan és nagyratörő nép, kicsinyben kezdték el az adás-vevést, lóháton és nyikorgós szekéren járták be az úttalan utakat, süttették magukat a perzselő nappal, dideregtek a csikorgó szélben, spekuláltak, törték az eszüket, megtanulták az új haza nyelvét, családot alapítottak, és meggyökeredzettek. Nem egy család magasra vitte, meggazdagodott, bárói vagy grófi rangot kapott, s ma valósággal fejedelmi fénnyel veszi magát körül. A görögökön kívül, akik inkább kereskednek, a németek vitték sokra Magyarországban, ahol az ipar és a vállalkozás majdnem egészen a ő kezükben van. Németek az építőmesterek, nyomdászok, cukrászok, keramikusok, tímárok, mészárosok, sörfőzők, és Pest városának majd minden gazdag embere német származású. De még így is csak Oroszországban és a Balkánon van kevesebb iparos és üzletember, mint itt Magyarországban. A gabona-, gyapjú- és bőrkereskedés teljesen zsidó kézen van. Azok most az utóbbi időben hirtelen meggazdagodtak. Ő a zsidók közül is szívesen látna néhányat a Kaszinóban, de a többség még idegenkedik ettől a gondolattól. Majd megjön az eszük.

A polgárokat tehát be kell édesgetni a Kaszinóba. A Kaszinó mindenesetre jó nevelője lesz ennek a magasba kúszó kategóriának, írókat és hivatalnokokat is felszólít, hogy lépjenek be a Kaszinóba. Az írókat egyébként már felkereste, beszélgetett velük, és meghallgatta őket. Sok közöttük a tehetséges ember, de még messze vannak attól, hogy Byront juttassák az ember eszébe. Nem csoda. Az egész irodalom még csecsemőkorát éli, akárcsak a nyelv. Kazinczy, Kisfaludy, Vörösmarty, Szemere, Fáy, Bajza, Berzsenyi urak olyanok, mint az első konkvisztádorok, akik Amerika partjain kikötöttek. Kicsiny ország kicsiny szempontjai szerint nézik a világot; némelyikük csak annyit lát belőle, amennyit a kávéház vagy a vármegyeház ablakából át lehet tekinteni. De azért egyetlenegynek a haja szálát sem adná oda például Pálffy Ferdinánd hercegért vagy az öreg Zichy Károlyért, akiről Gentz Frigyes, a kongresszus titkára egyszer azt mondta neki: „Én Zichyről nem mondok semmi rosszat, mert az effélétől lelkem visszaborzad; de az a beotiai ostobaság, az a víziszony, az a kutyaveszettség egy bekötött könyv irányában, az a rettegése mindennemű kultúrának, az mégis minden emberi fogalmat meghalad.” - Vigye el az ördög az öreg Csicserlit, de fia, a vörös Zichy Károly, mégiscsak az ura Crescence grófnőnek, és Crescence mégiscsak anyai örömök előtt áll.

Dühösen dobbantott.

De hát, Úristen, mit tegyek? Üljek le az utcán egy mérföldjelző kőre, és sírjak, vagy menjek be a legközelebbi csárdába és igyam le magamat?

Aztán összeszedte magát.

Kezdem észrevenni, hogy ebben az életben minden rosszul van úgy, ahogy van. Ez a város, ez az ország, ez az egész világ nem nekem való. Nekem egy új világot kell teremtenem a magam képére és hasonlatosságára, hogy abban helyemet találjam.

István gróf mostanig nem sokat járt Pesten, inkább csak átutazóban, amikor vagy a Szeminárium utcai régi Széchenyi házban, vagy pedig valamelyik szállodában töltött néhány napot. Ez a néhány nap úgy telt el, mint ahogy eltelt a többi magyar főúr számára, akik Bécsbe menet vagy onnan jövet, kénytelen-kelletlen útba ejtették Budát és Pestet. Mint azoknak, neki sem jelentett Pest semmit, Buda pedig legfeljebb annyit, hogy ott lakott a nádor, aki egyszersmind az uralkodóház tagja is, és nála tisztelegni illett. Még azt sem vette észre, hogy amióta a császár testvére, József főherceg lakik ott fenn a budai várban, a város fejlődni kezdett. A nádor meg nagyon is patriarkális életet élt, s székhelyének primitív és szegényes volta fel sem tűnt neki. A nádor jó gazda, szerető férj és talpig becsületes úriember volt, családi élete mintaképül szolgálhatott a polgároknak; nem volt sem lelkes magyar, sem lelkes mecénás, egyáltalán nem lehetett ráfogni, mintha Medici Lorenzót, Nagy Frigyest vagy Napóleont akarta volna utánozni mint városépítőt; nem volt túlságosan kimagasló szellem, szerette a jó pipadohányt, és balatonfüredi nyaralójában úgy élt, mint igénytelen nemes a vidéki kúrián; derék hivatalnok volt, kitűnően beszélt latinul, jártas volt a Tripartitumban - de Budán lakott, tehát megszerette a lakóhelyét, hatalmas úr volt, tehát rávette a polgárokat, hogy törődjenek valamit a város csinosításával. Szépészeti egyesületet alapított, tervet készíttetett a fejlődő város számára, és ha tehette, rábeszélte a főurakat, hogy építsenek és lakjanak néha az ő székhelyén is. Nagyobb szabású városfejlesztésre már csak azért sem gondolt, mert agyában nagyobb szabású gondolatok nemigen születtek, s ha valaki esetleg ilyenekkel meg is termékenyíti, nem volt bátorsága, hogy vetélytársat teremtsen Bécsnek.

A Széchényiek pedig általában véve nem szerették Pestet. Az öreg Ferenc gróf 1804-ben a budai Várban vásárolt házat, de azt a bécsi kongresszus alatt már el is adta, és Pesten a Szeminárium utcában vett két kisebb házat, a kettőből építtetett egyet, s abban hat vagy hét esztendeig tartott fenn háztartást a család s a rokonság számára. Egyszer csak azonban eszébe jutott, hogy a pesti háztartás csak fölösleges pénzkidobást jelent, a bútorokat tehát elvitette Bécsbe és Cenkre, a házat bérbe adta, és csak néhány földszinti szobát tartott meg szállásul az átutazó Széchényieknek. István gróf eleinte arra gondolt, hogy berendezi magának a Szeminárium utcai Széchenyi házat, de aztán elment a kedve a nagy munkától, s inkább az akkor épülő börzeház mellett, az úgynevezett Diana-fürdő épületében bérelt lakást. Ez az új és monumentális épület - a pestiek büszkesége - rejtette ugyanis magában az új Duna-fürdőt, amelybe egy Apolló- és Minerva-szobrokkal díszes, virágos udvaron keresztül lehetett bejutni. Az udvar közepén szökőkút hűsítette a levegőt, körös-körül nád karosszékek sorakoztak a vendégek kényelmére, s a pestiek módfölött büszkék voltak erre a világvárosi attrakcióra.

Ennek az épületnek első emeleti saroklakásában rendezett be magának kényelmes, szép, úri otthont István gróf, s ablakából az új kereskedelmi palota jón oszlopait, alatta a vásárosok, fuvarosok, őgyelgő vidékiek, hajósok, rakodómunkások tarka tömegét, vagyis azt az ötven lépés széles, lejtős, vízmosta partot lehetett látni, amelyhez hajók, csónakok, kompok imbolyogva lapultak cölöpökhöz verve. Nyomorúságos egy látvány volt ez, amely még a vadság költészetét is nélkülözte. A Duna-part maga volt az országút, amelyen kocsik vánszorogtak, farakások, hordók, deszkákból összetákolt pálinkás csapszékek, gerendák, állványok, búzászsákok, tehén- és juhbőrből felrakott halmok közepette. De ezen keresztül át lehetett látni a budai oldal gyönyörű panorámájára, föl a Várba, a királyi palotába, Sándor Móric grófnak a hegytető szélén épült új házára, s amögött el lehetett képzelni azt az Úri utcai, egyemeletes, széles, alacsony, idomtalan épületet, amelyben a budai udvari kamara elnöke, Zichy Károly gróf és felesége lakik.

Buda és Pest között pedig szürkén, álmosan, de méltóságosan hömpölygött a jó öreg Duna, amelyen hajók úsztak fel és alá, s néha órákig vesztegeltek a híd előtt, amely a két partot összekötötte. Ez a rút és rozoga tákolmány, ahogy végighasalt a Duna hullámain, eszébe

juttatta a Tower Bridge-et, amelyet kétoldalt üzleti bazársor szegélyez, s rajta naponként a kocsik százai s a nyüzsgő embertömegek ezrei haladnak át. A pest-budai hajóhídon csak imitt-amott lézengtek emberek, akik megállottak a híd közepén levő Nepomuki Szent János fából faragott szobra előtt, és elbámészkodtak a Gellérthegyen, a Margitszigeten, a pesti part házsorain, a Tabán szanaszét szórt apró vityillóin vagy a királyi vár szép barokk építkezésén, kertjein, bástyáin és sétányain. Ha a hidat megnyitották az áthaladó hajók előtt, az a néhány ember is kénytelen órákig várakozni. Télen pedig egyáltalán nincs híd, hiszen a jég elvinné, tehát akkor csónakon kelnek át az emberek a Dunán, ami jégzajláskor valóságos istenkísértés.

Sokszor megtette azt az utat István gróf, amikor fölment a Várba a nádor főherceghez vagy a kamaraelnökhöz látogatóba. De sohasem látta a Krisztinaváros kertek, mezők, szőlők közé bújtatott apró, földszintes házait, kövezetlen utcáit, s a rajta végighúzódó, szeméttel teli Ördögárkot. Nem volt a Tabánban sem, s aligha csónakázott át a szőlőivel és gyümölcseivel, gyepes térségeivel, virágágyaival és százados fáival díszes, idillikus Palatínus-szigetre. Pesten is csak a Váci utcában járt, ahol dél idején vidáman korzóztak a legújabb bécsi divat szerint öltözött arszlánok és dámák. Észrevette, hogy Pest és Buda utcáinak neve már magyarul is fel van írva a sarkokon, de azért még mindig csak német szót lehet hallani boltokban, fogadókban, vendéglőkben, kávéházakban. Egyébként kávéházban még nem is volt soha életében. Csak hallomásból tudta, hogy két pompás kávéháza is van Pestnek. Az egyik az Angol Királynő házában van, amelyet a régi Rondella helyén épített egy Kemnitzer nevű meggazdagodott tímár. Ez volt a Kemnitzer-kávéház, nagy biliárdteremmel, két vagy három társalgószobával és díszes kávéházzal, amelyben roppant nagy a demokrácia; parókakészítő és kofaasszony éppúgy eljárt oda kávézni, mint a kamarai tisztviselő vagy a dandy likőrözni. A másik kávéház a Hét Választófejedelem szálloda épületében volt, s télen ott tartották a legfényesebb bálokat sok száz viaszgyertya fényében, a német színház zenekarának muzsikája mellett.

István gróf eddig nem ismerte a várost, nem ismerte a polgárságot, s nem ismerte azt az életet sem, amely itt, a Duna jobb és bal partján lüktet nyolcszáz év óta. Az ő számára eddig közömbös, sőt idegen volt ez a hely. Lelketlen házsorok, egy város lélek nélkül. Sokszor gondolt arra, hogy ha nerói hatalma volna, nem sajnálná felgyújtani. Ha Mátyás király erejével és kincsével bírna, lebontaná a felét, és a magyarokkal újra felépíttetné. Ő is, mint a nagy Corvin Mátyás, hirdetményt ragasztatna a falakra: „Jó reggelt, polgárok! Ha nem vagytok hajlandók az én terveim szerint Budapestet újraépíteni, leüttetem a fejeteket.”

Eddig úgy nézte Pest és Budát, mint egy gyermek a kartonból és fából épített játék városkáját, vagy mint egy imperátor a székvárosát, amely a lelkében lappangó teremtő géniuszt felébreszti. Isteneknek való játék. Most már szeretni is kezdi ezt a várost, mert már van a városnak lelke, és ez a lélek rokon az övével.

Állt az ablakmélyedésben, és átnézett Budára. Rettentő távolságban van a királyi vár és az udvari kamara nagy, sárga haza, amelyben az elnök lakása van. Amelyben Crescence grófnő lakik. Ez a piszkosan hömpölygő folyam itt folyik közöttük, és jobban elválasztja őket, mint két világrészt az óceánok végtelensége. Európából Amerikába végre is az esztendő minden szakában át lehet jutni, csak egy jó vitorlás és néhány keménykezű, tisztafejű tengerész kell hozzá. Itt pedig télvíz idején gyakran teljes lehetetlenség a közlekedés. Buda télen sokkal közelebb van Bécshez, mint Pesthez. Mi lesz, ha Crescence grófnőt egyszerre csak elfogja az unalom, és itt hagyja ezt a barbár Budát?

Átnézett a Dunán - és isten tudja, hogy már hányadszor -, megint eszébe jutott, hogy hidat ver a folyón. Kő- vagy acélhidat, még nem tudja, ehhez nincs is elég műszaki tudása, de hidat épít, amelyen Crescence fogata átroboghat, és ő is felkeresheti Crescence grófnőt. Csekély

feladat ez ahhoz az égbekiáltó vágyakozáshoz képest, amit Crescence után érez. Ha arról van szó, hogy a Várhegyet elhordja, vagy a Dunát kanállal kimeregesse, azt is megpróbálná. Holnap tehát lemegy a Duna-partra, a vásártérre vagy a szerviták temploma elé, és beszédet intéz a néphez: Polgárok! Crescence grófnő nem tud átjönni Pestre. Építsünk hidat, hogy átjöhessen! - De aztán keserűen elnevette magát. Mi lesz akkor, ha az egyik polgár esetleg visszavág: - Gróf úr! Crescence grófnő áldott állapotban van, és nemsokára gyermeket szül Zichy Károly grófnak!

7

Kemény volt a tél. A Dorottya utcában levő Kaszinót csak szánkón lehetett megközelíteni. Egy téli estén, amikor méter magasságban borította az utcákat a hó, s a kémények kürtőin vad süvöltéssel fütyült be a szél, nem volt a Kaszinóban senki, csak István gróf, Esterházy Mihály és Wesselényi. A báró, aki a *Sporting Magazine*-t lapozgatta, egyszer csak földhöz vágta a füzetet, és erősen kikelt a hajtóvadászatok ellen.

- Utálom ezt a barbarizmust - dörmögött felháborodva.

- Miért félted annyira a nyulakat, Miklós? - évődött István gróf, és néhány hasáb fát dobott a kandallóba.

A báró azonban komolyan folytatta:

- Az ember nem arra való, hogy a vadászkutyákat helyettesítse.

A két gróf összenézett. Hát ezt mi lelte? A báró azonban nem tágított:

- Megsérteni az emberi méltóságot azért, hogy időnket vígan tölthessük, nem hozzánk, nem hazafiakhoz és nem humánus férfiakhoz méltó.

István gróf hátát a kandalló tüzénél melegítve, percről percre fokozódó türelmetlenséggel hallgatta Miklós báró kifakadását.

A báró pedig nagy tűzzel beszélt. A hajtóvadászattal kapcsolatban felemlegette a középkort, a feudalizmust, a lovagvárakat, a Gessler-kalapot, a cukortelepeket, a dél-karolinai rabszolgákat, a török bazárokat, a négerkínzásokat, s mindezt ártatlan gyermekjátéknak minősítette ahhoz képest, hogy a hajtóvadászatokon parasztokkal verik fel a vadat.

István gróf nem állhatta tovább:

- Hát te komolyan oly nagy aljasságnak tartod a hajtóvadászatot?

- Égbekiáltó aljasságnak! - mennydörgött a báró.

István gróf arcán ezer ránc jelent meg, s a szemöldöke felszaladt egész a haja tövéhez.

- Én pedig úgy látom, hogy a hajtóvadászatokra mindig boldogan jelentkezik egy sereg gyerek és suhanc, aztán hajrá, ide-oda lót-fut, nevet, ordít, zajt üt, és a végén tele eszi-issza a hasát.

- Merénylet az emberiség ellen - dörmögött a báró.

Erre már István grófot is elragadta a hév.

- Ördög vigye a te emberiségedet - horkant fel vérvörös arccal. - Ami az emberiséget illeti, nem sokkal becsülöm többre, mint a vadat, amelyet a hajtóvadászaton űzőbe veszünk.

István gróf szíve, amelyet a sors, Crescence állapota, a társaság gyengédtelen tréfái, a sorozatos mellőzések, az Akadémia és a Kaszinó körül felmerült nehézségek, az ellenkaszinó, amelyet ő csárdának nevezett, a mindenünnen jelentkező értetlenség, gáncs, kritika, ellenségeskedés a végsőkig elkeserített, most kicsordult, és csak úgy ömlött belőle a gyűlölet és embermegvetés. Kijelentette, hogy ő az embert általában véve elvből és ösztönösen megveti, és gyalázatos féregnek tartja.

A báró is heveskedett:

- Úgy beszélsz, István, mintha egyedül volnál a világon.

- Mintha egyedül volnék?... Hát egyedül is vagyok, a teremtésit, de én szeretem ezt a magánosságot.

- Belőled a dac beszél most - jegyezte meg Esterházy Mihály, de István gróf úgy vélte, hogy ezzel Crescence grófnő állapotára céloz a gróf.

- Dacoskodni gyerekek és asszonyok szokása. De azt bevallom nektek, hogy én minden embertől irtózom addig, ameddig meg nem győződtem arról, hogy különb a csordánál... Eh, mit kerteljek? Én csak néhány, nagyon kipróbált embert becsülök annyira, hogy elismerjem felebarátomnak.

- Ez nem humanizmus - hördült fel a báró.

István grófnak még jobban recsegett a hangja:

- Humanizmus ide, humanizmus oda, én úgy vettem észre, hogy az emberek egy része komolykodó, zord arcú, merev szamár, a másik része vidám és mulatságos bohóc, a harmadik álszent és hazug erénycsősz, a negyedik hitvány haszonleső, erkölcstelen bérenc. Az egyikük ilyen, a másikuk olyan, de abban megegyeznek, hogy pénzes vagy nagyhatalmú embertársukat isten gyanánt imádják, s feláldozzák neki gyermekeiket, feleségüket, szűz lányaikat és a maguk üdvösségét. Közülük a legjobb is eladja magát harmincezer, az Úr Jézus Krisztust pedig harminc ezüstpénzért. Megvetem őket üres, kongó frázisaikkal, együgyű babonáikkal és titkos kis aljasságaikkal. A testük csupa szenny, de selyem-arany hímes díszruhával takarják el fekélyeiket. Ha kólikát kapnak, a legnagyobbak is úgy jajveszékelnek, mint a rühes macska. És száz ember közül jó, ha egynek van emberhez való értelme, ízlése és szíve. A legtöbb ostoba, eszelős, félkegyelmű vagy éppenséggel hülye. Mit szeressek rajtuk? A hazugságaikat vagy a komiszságukat? Az erkölcstelenségüket vagy a butaságukat? Ha az állat a maga félelmében, dühében vagy éhségében ordít, harap, rúg, és szétmarcangolja ellenfelét, ez néha sajnálkozásra bír, és majdnem meghat; ha az ember ugyanazt csinálja nyomorúságában vagy elkeseredésében, ezt megértem és megbocsátom; de az emberek nagy része megcsinálja mindezt pusztán azért, hogy neki szebb ruhája, több kitüntetése, nagyobb darab földje vagy zsírosabb hivatala legyen, mint a szomszédjának. Az emberek nagy része alább való féreg a tetveknél és a hüllőknél, mert ezeknek a természet nem adott más fegyvert a létért való küzdelemben, mint az alattomos élősködést a nemesebb szervezeteken.

Miklós báró haragja ezalatt egészen elmúlt:

- Ugyan, István, nem érdemes, hogy ennyire - felizgasd magad.

István gróffal azonban nem lehetett bírni.

- Utálom és lenézem őket - folytatta tajtékozó szájjal. - Nem kellenek nekem, és a magam egyedülvalóságában elmegyek mellettük szánalom, és rokonszenv nélkül. Nekem ők nem testvéreim, legalábbis nem azok mostan való aljasságukban és ocsmányságukban. Dolgozom és szenvedek értük, de éppen azért, hogy ne legyenek olyanok, mint amilyeneknek most

mutatkoznak, és egy új generáció rehabilitálja őket az Isten előtt. Ez az én emberszeretetem és felebaráti szolidaritásom.

István gróf elrohant a Kaszinóból, a báró pedig szomorúan nézett Esterházy grófra, és gordonkahangja felbúgott:

- Sajnálom Istvánt. Ez a sötét embergyűlölet nemsokára életgyűlöletté fajul.

A gróf legyintett:

- A kis Crescence grófné majd lebabázik, és István lassanként megbocsát az emberiségnek.

A Kaszinó előtt oroszos szán állott, amelybe három ló volt fogva, s a bakján bundás, szőrmekucsmás kocsis. István gróf beledobta magát a szán kosarába, és odakiáltott a kocsisának:

- Hajts!

A szán nagy csilingeléssel megindult a simára fagyott és behavazott utcán. Az emberek utána bámultak, és suttogva adták szájról szájra a hírt, hogy valami orosz herceg jár a Kaszinóba.

A Hatvani utcába kanyarodva, István gróf a Ferenciek terén megállította a szánkót. Megdobbant a szíve. Meglátta az egyetem épületét, amelyben az édesapja által alapított múzeum és könyvtár talált helyet. Kicsit habozott, aztán kiugrott a szánból, és bement a kapun s a lépcsőházon át a hatalmas, márványpadlós, húszablakos könyvtárterembe.

Ahogy belépett, szemben a falon egyszerre megpillantotta őt. Szegény, drága, jó, kegyelmes atyjaurát. Ott állt az aranygyapjas rend díszruhájában, komolyan, szerényen, finom előkelőséggel. Homlokán a gond és kételkedés felhője borongott. Az öregebbik Ender egyik legszebb műve volt az az arckép.

István gróf letérdelt volna előtte, mint egy szentkép előtt. De csak meggörnyedt, és áhítatos félelemmel nézett föl a képre. A fiú és apa mintha egymáson felejtették volna tekintetüket. Mintha beszélgettek volna. Úristen, ki tudja, mennyi mondanivalója volna a fiához öreg Széchényi Ferenc grófnak a túlvilágról?

István gróf pedig jobb kezét a szívéhez nyomta. Körülbelül oda, ahol egy kis, finom bőrtáskában édesapja utolsó intelmeit őrizgette. Ez a levél éjjel és nappal, mindig a nyakán lógott, kis aranyláncocskán. Ha a test párolgása megviselte, vagy a verejték átjárta és bepiszkította, a drága ereklye új tárcát kapott, de egy pillanatra sem került le onnan. István gróf megtapogatta, és boldog volt, hogy ott van. Aztán félhangosan mondta szembenálló, kegyelmes, nagy jó apjaurának:

- Mon temps, mes talents, ma fortune sont à ma patrie.

A kép mintha megmozdult, a rendjelek mintha megcsörrentek, a szem mintha könnyezett és a száj kinyílt volna. Az öreg gróf a túlvilágról helyeslően bólintott az embergyűlölő fiú fogadalmára.

István gróf elhagyta az egyetem épületét, és visszafelé hajtatott, a lakása felé. A Váci utcán át eljutott a tágas Theatrum piacra, ahol a városi német színház, a Magyar Király fogadó és az idomtalan és dísztelen Harmincad épület (Dreissigstamt) áll. Eszébe jutott, hogy az egész Széchényi család jelen volt a városi színház megnyitásán a büszke, fényes épületben, amely szép szobrokkal díszített homlokzatával, tágas előcsarnokával, széles lépcsőivel bámulatba ejtette a pesti polgárokat.

A színház előtt megállt a szánkó. A grófnak azonban kedve jött, hogy megnézze a Leopoldvárost, mely csak most kezdett épülni. Mint új városrésznek tágasak és egyenesek az utcái, a nagy házaknak szép udvarai, kényelmes, világos lépcsői s újdivatú, nagy ablakai vannak. A

legszebb ház itt is a Mayerffy családé volt. A ház az Új piac sarkán állott, egy nagy, szabad téren, amely nincs kövezve, és valóságos homokpuszta. Északon a II. József császár által épített óriási Neugebäude zárja be ezt a városrészt. István gróf elhatározta, hogy itt maga is építkezni fog.

Dermesztő hideg volt. István gróf hazahajtatott. A szán csilingelve siklott az utcán, a hó ezüstösen porzott fel a lovak patái alatt. Az útvonal néptelen volt, csendes, és a lassan leereszkedő est fátyolfüggönyt vont a sivár városkép elé. István gróf pedig tervezgetett. Rengeteg teendő volna. Itt mindenekelőtt egészséges, kellemes, nyugati értelemben vett úri életet kellene teremteni, ami magában véve idevonzza majd az ország finom ízlésű, nagy igényű, gazdag lakosait; másodszor széppé tenni, valóságos látványossággá, hogy ne csak a test kényelmi igényeit, de a lélek esztétikai szomjúságát is kielégítse. Észrevette, hogy az új házakat félig-meddig empire stílusban építették, s ez a klasszikuskodó olaszos építésmodor úgy hatott rá, mintha a magyar géniusz minden eredetiségét s élete poézisét már rég kilehelte volna. Pest épületei szégyenlik a faj és származás keleti zománcát, s ahelyett hogy Pestnek valami Magyarországhoz való ábrázatot adnának, a legsilányabb és legolcsóbb olaszt másolgatják. Hol van a régi város, a szkíta császárok egykori palotásháza, Mátyás udvara, vagy legalábbis romemléke a régi magyar dicsőségnek? Nem látja sehol. Ha pedig nem tudunk a saját fantáziánkból egy új magyar stílust teremteni, akkor legalább azt utánozzuk, amelyik a mi karakterünkhöz és éghajlati viszonyainkhoz a legjobban illik. Magyarország éghajlati viszonyai durva, erős, zord épületeket kívánnak. Olyan anyagokból, amelyeket tűz nem ront, levegő nem emészt, szél nem tud megrongálni, víz nem hord el - tehát nem a délolasz, hanem az észak-európai stílust kellene valahogy megmagyarosítva ide átültetni. Anglia építőmesterei ezt régtől fogva tudják. Ők már elhagyták a latin stílusokat, s gót stílust hozzáformálva nemzeti sajátosságaikhoz és éghajlati viszonyaikhoz, csodálatos remekműveket építettek.

István gróf száguldó fantáziája már beépítette a két Duna-partot vörös tégla, szürke homokkő, komorsötét vakolatú, angol stílű, tornyos, pilléres, oszlopos házóriásokkal, mint aminők a Temzét szegélyezik. Már látta a fákkal beültetett széles útvonalakat, a magyar Hyde Parkot, látta a Dunán hemzsegő hajókat és csónakokat, s a Pest környékén füstölgő gyárkémények százait. Fát és kőszenet álmodott a por és sár helyébe; fa és kőszén voltak az ő szemében a városfejlesztés legmagasabb szimbólumai. Kőszén ég a kemencékben és fűtőházakban, a kályhákban és a mozdonyok kazánjai alatt, a hajók belsejében, s a fának meghagyják a maga rendeltetését, amelyet nem lángok közt való elhamvadásban, hanem az örökkévalóság számára állított épületekben, hajóbordákban, hidakban, az embereknek életét megszépítő lombos árnyékban s oxigént fejlesztő leheletében jelölt ki a világ nagy építőművésze.

És István gróf képzelete továbbszáguldott. Pestről most már felszállt az egész ország fölé isteni röpködésében. Lecsapolta a vizenyős lápokat, a szomorú és meztelen ingoványokból vízcsatornákat hasított ki, beültette a kiszárított területeket, s a farkasok lakta vadonból ligeteket, az emberek által nem járható rengetegekből remek kerteket varázsolt, amelyeket felséges utak szelnek keresztül, és idillikus csalitok, tisztások, mitológiai szent berkek, árkádiai és elíziumi mezők tarkítanak. A Balatonból csatornát vezetett a Dunába, amelyen tucatnyi gőzhajó jár, néhány ezer kisebb vitorlás, csónak, dereglye, brigg és naszád kíséretében.

Egyszerre csak hangosan felkiáltott:

- Kár, hogy nem élek száz évig. Ha száz évig élnék, az élő Istenre esküszöm, ezer meg ezer kies villa, kastély, szálloda, penzió szegélyezné a Balaton felé vezető utat, fák, virágbokrok s fürdőházak között, mint egy virágos, végtelen házszalag, s a Balaton és Duna tükrében nézegetné magát az egész boldog Magyarország.

Aztán elmosolyodott. Ha ezt Wesselényi Miklós báró hallaná, kinevetné. Félórával ezelőtt még tajtékzott a szája az embergyűlölettől, most pedig... eh, csak én tudom, hogy ebben nincs semmi ellentmondás.

Ezalatt Wesselényi és Esterházy Mihály gróf tovább beszélgetett a Kaszinóban a kandalló mellett.

- Láttad, hogy mennyire eltorzult az arca? - kérdezte a báró.

- Szegény István, jól tenné, ha elmenne külföldre, és rendbe hozatná az idegeit.

- Ellenben...

- Nos? - riadt fel a gróf, aki a tűz mellett kissé elbóbiskolt.

- Csak azt akarom mondani, hogy István gróf szavaiban, amelyeket a pillanat hangulata csalt az ajkaira, volt egy szemernyi őszinte vallomás is. István gróf voltaképpen nem szereti az embereket.

- Az ő joga - riadt fel a gróf.

- Nem vonom kétségbe. Annál kevésbé, mert én Istvánt lángésznek tartom. A lángész pedig csak önmagát s azokat szereti, akik felszívódnak az ő legbensőbb énjébe.

- Szóval boldogtalan ember - fejezte be a beszélgetést Esterházy Mihály gróf, és csendesen elszundikált a kandalló mellett.

Másnap reggel megint találkoztak a Kaszinóban. István gróf már vidám volt és erőtől duzzadó, a báró ellenben alig bírt magával. Dúlt-fúlt és káromkodott.

- Mi bajod van, Miklós - kérdezte István gróf -, mi történt veled?

- Faképnél hagyott a gazember - lihegett a báró.

- Kicsoda?

- Hát a vadászom, az az akasztófára való, becstelen dög.

István gróf ingerkedésre fogta a dolgot:

- Pedig olyan jóképű fiú volt.

- Mamlasz, ostoba, gyámoltalan barom volt, nem jóképű fiú.

- Ugyan?

- Zsibón felejtette a fehér mellényeimet.

A többiek harsány kacagásba törtek ki, István gróf pedig gúnyosan vigasztalta:

- Talán hazaszaladt értük Zsibóra.

- A fenét - hörögte a báró -, megszökött a fattyú, mert olyan pofont adtam neki, hogy három foga kitört.

István gróf arca hirtelen kiderült, és szinte gyermekes ujjongással rikoltott:

- Nos, akkor én a legelső tavaszi napon hajtóvadászatot rendezek Cenken!

A báró megértette. Elszégyellte magát, és zavartan nevetett:

- Vagyis nekem, aki pofozom a cselédeimet, nincs jogom beszélni humanitásról és emberméltóságról?

A rengeteg, vastag, félelmes és vérmes gladiátor olyan szégyenlős és gyámoltalan arcot vágott, hogy István gróf megsajnálta:

- Nono, nem akartalak megbántani, Miklós.

- Csak azt akartad ugye mondani, hogy aki olyan nagyon szereti az emberiséget, az rendszerint nem szereti az embertársait...

István gróf megsimogatta a báró herkulesi karját:

- Ne félj. Holnap visszajön a fickó, és bocsánatot kér. Éljen az emberiség! Fiam! - szólt a közelben őgyelgő komornyiknak - bontass fel egy üveg pezsgőt!

Április végén Esterházy Zsófia hercegnő megsúgta neki, hogy már csak napok kérdése... De az a baj, hogy beteg. Ma délután négy órakor harmincnyolc volt a hőmérséklete.

István gróf becsomagoltatott, befogatott, és ellátta magát pénzzel, hogy néhány hónapra külföldre utazzék. Pozsonyból azonban visszatért. Eszébe jutott, hogy Crescence-nak harmincnyolc volt a hőmérséklete.

Otthon azt hallotta, hogy Crescence állapota romlott. Nyomban fel akart menni Budára, áthajtatott a hajóhídon, de a Vár alatt visszafordult, nem tudta elhatározni, hogy mitévő legyen.

A grófnő komornája, Skrobanek Fruzsina kisasszony aznap este levélben értesítette őt úrnője állapotáról. Az orvos, Almási Balogh Pál, akit hírekért ostromolt, semmitmondó szavakkal megnyugtatni igyekezett őt, a részletekről azonban, hivatkozva az orvosi titoktartás kötelezettségére, megtagadott minden felvilágosítást. Esterházy Zsófia hercegnő pedig már nem volt Budán...

Közben levelet kapott Bécsből Briegnolli kisasszonytól, az udvari opera táncosnőjétől. A kisasszony szemrehányást tett, hogy hónapok óta nem kapott tőle pénzt. Bécsben roppant drágaság van, s ő, ha nem csalódik, anyai örömöknek néz elébe. Jöjjön azonnal, mert rettenetesen egyedül van. István grófnak felforrt a vére. Hát Briegnolli kisasszony egyedül van a gondjaival, a piszkos múltjával és a kétségbeejtő jövendőjével. A férgek is egyedül vannak. Amit az anyai örömökről írt, azt nem hitte el, mert ismerte már a zsarolásnak ezt az elcsépelt fogását. Rendesen csak néhány száz forintot jelent az eset, és az illető hölgy már nem is néz ilyenfajta örömök elé. De most, éppen most, nagyon rosszkor érné ez a frivol analógia. Crescence minden pillanatban lebetegedhetik, és Bécsben egy kis táncosnő hasonlóval fenyegetődzik. Karikatúra. Szentségtörés. Igen ám, de hátha mégis igaz? Ez még ugyan nem jelenti azt, hogy ő az oka Briegnolli kisasszony balesetének, de azt sem állíthatja, hogy nem ő. A kisasszonynak mindenesetre megvan a joga, hogy őt gyanúsítsa. Tragikomédia. Elhatározta, hogy küld neki ötszáz vagy ezer forintot, hogy ezzel megvesztegesse a Párkákat, Zeusz leányait, akik az emberi lét, születés és halál fölött uralkodnak.

Tanácstalanságában felkereste a ferencrendi szerzetes hitszónokot, Aalbach Szaniszló atyát, akivel már Bécsben összebarátkozott. Őszintén meggyónt neki mindent.

Pater Stanislaus jól megtermett, de halvány és bágyadt arcú férfiú volt, a harminc és negyven év között. Egész Pest és Buda rajongott érte. Ha vasárnaponként a szószékre lép, tömve van a templom paraszttal, polgárral, mágnásasszonnyal, magas rangú katonatiszttel; maga a nádor is

eljön serdülő leánykájával, s megjelenik ott a hercegprímás, a kalocsai érsek, Pyrker egri érsek, Szepessy báró pécsi püspök, az egyetemi professzorok, katolikus, református és zsidó előkelőségek. A páter fellép a katedrára karing nélkül; barna csuhával, kötélcingulummal, és veres zsebkendőjével letörli a szószék karfáját. Egy másikkal arcáról szárítgatja le a verejtéket. Szelíd, nem túl erős, de ércesen csengő hangja van. Nem színészkedik, mint Werner Zakariás, nem átkozódik, és nem fest buja, trágár, vérforraló erkölcsképeket, mint annak idején a híres Ábrahám a Santa Clara Bécsben. Nem is sokat teologizál, nem magyarázza, ami megérthetetlen, nem ölti magára a nagy bölcselők és tanítók ünnepi tógáját. - Szaniszló atya kér, könyörög, vigasztal, buzdít, lelkesít, és játszik az emberek szívén, mint egy isteni hegedűs. Költő és pap. Néha egyszerűségében olyan megrázó, hogy hallgatói sírva fakadnak.

A szerzetes és István gróf kölcsönösen bámulták egymás nagy tudását és mély, tiszta, minden babona vagy felekezetieskedés nélkül való vallásosságát. A páter ösztönből és gyóntatószékből fenékig ismerte az életet és az emberi lelket. Mint Assisi Szent Ferenc, gyermekded, tiszta és vidám kedély volt, és optimista. Most is égi derűvel vigasztalta Istvánt:

- Gróf úr, szeresse az Istent és az ő teremtményeit...

- De az emberek tömérdek fájdalmat okoznak nekem. Egyetlenegy az erényeivel, a többi a bűneivel.

- Szegény halandó emberek - ez volt a páter válasza.

- Mit kell tennem? - ostromolta István.

- Nem mondhatok mást. Én is szeretem az embereket. Nem tehetek róla, szeretem.

- De mit kezdjek az emberekkel, atyám?

- Semmit se követeljen senkitől, gróf úr. Ha boldog akar lenni, csak adjon nekik.

- Mit? - kérdezte, és akarva, nem akarva Crescence grófnőre és Briegnolli kisasszonyra gondolt.

- Az egyiknek bocsánatot, a másiknak pénzt - felelte a páter, mintha kitalálta volna a gondolatait.

István gróf elképedt. Hogy lehet Crescence grófnőt és azt a kis bécsi kurtizánt együtt emlegetni... A szerzetes megértette ezt a felháborodást, és csendesen felelt:

- Mind a ketten Isten teremtményei. És mi is azok vagyunk. Ön is, meg én is. - Aztán nyájas, derült arccal hozzátette: - A Jóisten szereti a komoly és erkölcsös üzleteket.

- Mit tegyek?

- Fogadja meg, hogy ha a grófnő szerencsésen megszüli gyermekét, ön végkielégítést küld a bécsi táncosnőnek, és szakít vele. Így mindenki jól jár. Az Isten is, ön is és ő is. Valamennyien.

István gróf elhatározta, hogy Crescence grófnő szerencsés felgyógyulása esetén tízezer forint végkielégítést küld a bécsi táncosnőnek.

8

A Waterlooi csata után tíz-tizenkét évvel az emberek csodálatosképpen kezdték visszasírni a háborút. Az öreg Dessewffy József gróf, egyike a legderekabb magyar mágnásoknak, de rossz gazda és rövidlátó ember, egyszer azt mondta neki:

- Még kisül, hogy Napóleon volt a mi legnagyobb jótevőnk; a háború valóságos aranykort varázsolt Magyarországra. Amikor a franciák császárja először szállta meg Bécset, játszva kaptam kölcsönt egy szőlő megvételére. A szőlőn annyi bor termett, és a bornak olyan ára volt, hogy egyetlen év jövedelméből vissza tudtam fizetni a kölcsönt, s a szőlő ingyen maradt. Most veszteséggel termelek, s nem tudok ezer váltóforintnyi hitelt felhajszolni. Micsoda világ ez? Hát érdemes itt élni, ahol a békesség egyet jelent az éhenhalással, ahol vérontást és világháborút kell kívánnunk, hogy meg tudjunk élni? Vénségemre rájöttem, hogy nem érdemes bevetni a földet.

- Nekem huszonnyolc százalékra kínáltak pénzt - panaszkodott István gróf, és szidta az uzsorásokat.

- Mikor?

- Tavaly.

- Próbáld meg most, ígérj akár száz százalékot. Kíváncsi vagyok, adnak-e csak egy lyukas garast - dohogott az öreg Dessewffy.

István gróf nem hitte el ezt a képtelenséget. Ő, a gazdag cenki földesúr, ő ne kapna hitelt? Jószágigazgatója éppen most állította össze a vagyoni helyzetéről szóló kimutatást. Eszerint a cenki, pölöskei, szentgyörgyvári és csokonyai uradalomból száznegyvennégyezer forint volt a jövedelme ebben az évben. Hozzászámítva a bécsi ház eladási árát, a családi kasszából kapott kamatokat és az eladott angol lovak árát, többet vett be kétszázezernél. Ha ebből levonja az új gazdasági épületekre fordított tizenkétezer forintot, a ménesmester és a házi udvarmester ugyanennyire rúgó költségeit, az adósságok negyvenezer forintra rúgó kamatait, akkor is kétezer-ötszáz forint áll havonta rendelkezésére. Ő ne kapna kölcsönt a Rothschildoktól vagy akármelyik gazdag bankártól?

A kérdésre hamar választ kapott. Amikor Briegnolli kisasszonynak ki akarta fizetni a tízezer forintnyi végkielégítést, elutazott Bécsbe, és beállított az Arnstein és Eskeles bankház irodájába. Mind a két bankár régi ismerőse volt. A bécsi kongresszus alatt Arnstein asszony szalonjában ismerte meg Humboldt Vilmost, a híres Varnhagen Rachelt, Pereira asszonyt, a Schlegel testvéreket s a legelőkelőbb tudósok és művészek valóságos plátói akadémiáját. Medici Lorenzo szerepét most a bankház másik tulajdonosa, Eskeles Bernát báró vette át, aki a dorotheagassei palotáját megtömte írókkal, festőkkel, spiritualista bölcsészekkel, kikeresztelkedett zsidó nőkkel és gazdag bankárokkal, népszerű, fiatal hitszónokokkal, öreg hercegnőkkel és Olaszországban vásárolt öreg bútorokkal. A bankházban ez az Eskeles báró fogadta István grófot, aki előadta, hogy tízezer forint kölcsönt szeretne felvenni.

A báró nagyot nézett:

- Fedezet?

Most István gróf meresztette tágra a szemét:

- Váltó vagy bekebelezés. Ismeri a vagyoni viszonyaimat.

A báró lecsüggesztette a fejét:

- Ismerem. A gróf úrnak nincsen semmije, csak hetvenezer vagy nyolcvanezer holdja Magyarországon.

István gróf közbevágott:

- Váltómat aláírják, Károlyi György gróf, akinek kétszer annyija van, mint nekem és Esterházy Mihály vagy Vince gróf, amelyik önnek jobban tetszik.

A bankár kétségbeesve tördelte a kezét:

- Váltóra, gróf úr? Hát van önöknél Magyarországon váltótörvény?

- De a föld...

- Ah, a föld, a jó zsíros, fekete, kincstermő, dús magyar föld!... Az nagyon jó a tulajdonosoknak, de semmit sem ér a hitelezőnek. A földet nem lehet elárverezni, a föld átszáll a leszármazókra, ezek híján az oldalági rokonokra mindaddig, amíg ilyet csak egyetlenegyet is lehet találni Magyarországon. És ha nem találni? Akkor a királyra, vagyis az államkincstárra.

- De lehet perelni.

- És a per eltart száz vagy százötven évig. Akkor én már nagyon öreg zsidó leszek - tréfált a báró. - Tudja mit, gróf úr? Megcsinálom az üzletet becsületszóra.

- Én nem kártyaadósságot akarok ismét csinálni... - tiltakozott István gróf ingerülten.

- Kár. A magyar urak csak azt fizetik meg.

- Micsoda beszéd ez?

A báró udvariasan, de finom fölénnyel mosolygott:

- Bocsánatot kérek, gróf úr, önnek becsületszóra tíz- vagy húszezer forint rendelkezésre áll. Holott - bármily szomorúan hangzik is ez - a magyar nagyurakat általában véve úgy ismerik a világpiacon, mint akik fizetni nem szoktak. Általánosságban beszélek, gróf úr, ámbár neveket is tudnék említeni.

- Nem vagyok kíváncsi...

- Bocsánatot kérek - mentegetőzött a báró -, Magyarország úgy él a köztudatban, mint a nem fizetők eldorádója. A magyar adóssághelevelek és kötelezvények jóformán annyit sem érnek, mint amennyit a papír- és nyomdaköltség tesz ki. Németország legtávolabbi vidékein a családi iratok közt vagy a biblia lapjai közé rejtve szegény polgárok olyan történelmi nevek által aláírt, sokágú koronás címerrel ékes magyar adósleveleket őrizgetnek, amelyek egy garast sem érnek.

- Rettenetes.

- És még rettenetesebb, hogy világcsavargó szélhámosok ráfeküdtek a magyar papírokra, és azokkal az egész világot csalják. Nemrég történt velünk a következő eset - elmondhatom, gróf úr?

István gróf kezdett kíváncsi lenni. A bankár tehát elmondta:

- Levelet küldtünk egy padovai cégnek, hogy kétezer forintos váltót peresítsen, amelynek elfogadója most éppen ott lakik, de félős, hogy onnan is hamarosan elpárolog. A padovai cég bemutatta az adósnak a váltót, figyelmeztette őt a szigorú váltótörvényekre és a fogságra, amely szökése esetén fenyegeti. Az adós ekkor hirtelen fényes ajánlatot tett. Készpénze most nincs, pedig nagyszerű üzletkötés várja Konstantinápolyban. Szeretne tehát elutazni, ennélfogva a váltóért deponál tízezer forint ára kötvényt a magyar Festetich-féle papírokból. Ha visszatér és kifizeti a kétezer forintot, adják vissza az értékpapírokat, ha nem tudna fizetni,

vagy a kitűzött időre nem térne vissza, a papírokat el lehet adni, s így a hitelező nemcsak hogy nem károsodik, de nyolcezer forintot nyer a zálogüzleten. Mondjam-e tovább, gróf úr? A padovai cég kötélnek állt, kiadta a váltót, átvette az adósleveleket, elküldötte nekem, én pedig a tízezer forint névértékű Festetich-féle papírért huszonöt forintot kaptam a tőzsdén. Most képzelheti, gróf úr, hogy milyen híre van Magyarországnak a pénzpiacon.

István gróf lehorgasztotta a fejét, aztán szenvedélyesen kitört belőle:

- Igaza van, báró úr, némely hitvány mágnás, akiket nálunk a haza nagyjainak neveznek, több kárt okoz Magyarországnak, mint a legutolsó zsivány.

- Csak hanyagságról, rendetlenségről van szó - mentegette udvariasan a magyar főurakat Eskeles báró -, a mágnások maguk is áldozatok. Eszközök a csalók kezében.

- De a törvény is rossz - fűzte hozzá István gróf -, mert a túlzott védelem hamarabb koldusbotra juttatja az adóst, mint a legszigorúbb törvény.

A báró elismerőleg hajlongva a kezeit tördelte:

- Váltóra vagy jelzáloglevélre kölcsönt komoly bankárnak nem szabad adni, ha magyar adósról van szó. És én komoly bankár vagyok. Más az, ha a gróf úrnak... izé... hogy is mondjam csak... a baráti szót nem merem használni... de ha mint jó ismerős és tisztelő, a gróf úrnak régi, hűséges híve tehetek szolgálatot...

- Köszönöm, így nem kérek semmit.

István gróf lelke tele volt keserűséggel, amikor Eskeles bárónak, a bécsi Medici Lorenzónak fejedelmi fénnyel berendezett házát elhagyta.

István gróf menekülni akart önmaga és a szerelme elől, s Crescence felgyógyulása után Andrássy György, a két Esterházy, Wesselényi báró, Károlyi Lajos és György gróf, Wenckheim József báró s a gazdag pesti polgár, Mayerffy Ferenc segítségével megrendezte az első pesti lóversenyt. A verseny helyét Mayerffy ajánlotta a gróf figyelmébe s a Gubacsi-puszta gyepén ő készítette a nézőhelyet, amelyen a nádortól kezdve mindenki ott volt, és ünnepelte Széchenyi Istvánt. István gróf büszkén mutatott arra, hogy a Kaszinó megtermette első gyümölcsét; magyar főúr és pesti polgár együtt szorgoskodnak egy szép nemzeti ügy létrehozásán, amiről a párizsi *Journal des Courses* és az angol *Sporting Magazine* is megemlékeznek.

Crescence grófnőt nem látta sehol. Meghallotta, hogy a grófnő édesanyja Badenben nyaral; odautazott, mert remélte, hogy ott Crescence-szal is találkozik; Crescence ott volt, de már elment Bécsbe; Bécsben nem sikerült utolérnie; Győrbe ment a főispán birtokára. István gróf utána sietett, de csak a szépségéről és kedvességéről való legendák fogadták a grófnő helyett. Hallotta például, hogy az egyik Szirmay, az, akit Tamásnak kereszteltek, hogy ne higgyen soha a németnek, amikor a grófnőt megpillantotta, elragadtatásában így kiáltott fel: - Most már elhiszem, hogy van mennyország, s vannak angyalok. István grófot ez a mennyország tette boldogtalanná.

Minthogy semmiképpen sem tudta utolérni, levelekkel ostromolta Crescence-t, de a levelekre hiába várt választ. Erre elhatározta, hogy lemond róla, és kerülni fogja. Elutazott Fiumébe és bejárta Horvátországot. Végigrohant az istriai partokon, ott megnézett és áttanulmányozott mindent, amihez hozzáférkőzhetett, aztán visszarohant Pestre, majd meglátogatta testvér-bátyjait, Lajost és Pált, aztán hazament Cenkre, néhány hétig játszotta a gondos gazdát és a jó földesurat, ráncba szedte gazdatisztjeit, kihallgatta a jobbágyait, Liebenberg úrral megbeszélte a beruházásokat, tett-vett, de belátta, hogy nélküle minden jobban megy, tehát visszatért

Pestre, francia és angol lapokkal levelezett, írt, verseket fordított, kiolvasta Thaer és Bentham Jeremiás közgazdasági könyveit, tervezgetett, töprengett, de amint meghallotta, hogy Crescence Bécsben van, odanyargalt, megint hiába kereste a találkozást, visszatért hát Pestre, felkereste új barátait, a magyar írókat, de nagyon unta magát a társaságukban, végre összeroppant, kedélyileg tönkrement, és újra azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy kivándorol Angliába vagy Amerikába.

Elmúlt ismét egy hét. A hét végén valaki kiejtette előtte Kisfaludy Károly nevét, aki katonatiszt, festő, író, világfi, kicsit jóban-rosszban hasonlít hozzá, s úgy hallja, olyasféle betegségben szenved, mint aminőn ő is átesett a napóleoni háborúk alatt. Valami vonzotta ehhez az emberhez, úgy érezte, mintha kötelessége volna meglátogatni.

Kisfaludy Károlyt a Magyar utcában egy csizmadiamester lakásán találta, ahol albérletben lakott. István gróf szíve elszorult, amikor meglátta az oroszlánfejű, hódító külsejű embert nyomorúságos környezetében, festékesdobozai között, állványán egy félig kész képpel, amely a legbombasztikusabb modorban vihart, orkánt, égő falut és az istenítélet elől menekülő fiatal emberpárt ábrázolta.

- Min dolgozik, uram? - kérdezte tőle részvéttel.

- Az elveszett paradicsomon - nevetett a költő, de aztán keserűen hozzátette: - Semmin se, gróf úr, csak pénzt keresek. Dolgozni és pénzt keresni, az két különböző dolog.

- Nem ír valami szép színdarabot?

- Nem. Akkor nem érek rá a pénzszerzésre.

István gróf a Párizsból hazatért Esterházy Zsófia hercegnőtől sokat hallott egy Berlioz nevű francia zeneszerzőről. A hercegnő megkérdezte tőle, hogy min dolgozik, mire Berlioz úr elpanaszolta, hogy volna egy remek témája, de a nyomora visszatartja attól, hogy azt feldolgozza. - Ezen nagyon csodálkoztam - mesélte Zsófia hercegnő -, de a zeneszerző megmagyarázta... Belekezd az első tételbe, semmi sem tudja attól visszatartani, hogy megírja az egész szimfóniát. Ez legalább három-négy hónapját lefoglalná. Ezalatt nem írhat zenekritikákat, nem dolgozhatik az újságoknak, nem lesz keresete, nem tud ebédelni. Ha elkészül a szimfóniával, nem tud ellenállni annak, hogy a partitúrát lemásoltassa, az egyes szólamokat kiírassa, ami néhány száz frank kiadást, vagyis ugyanannyi adósságot jelent. Ha aztán végre előadnák, a hangverseny jövedelme kiadásainak még a felét sem fedezné... Ejh, minek mondjam tovább? - panaszkodott csaknem sírva Berlioz úr -, eldobtam a tollat, és a szimfóniát elfelejtettem örökre.

Kisfaludy Károly eközben a maga tragédiáját magyarázta:

- Ha könyvet írok, abból csak évek múlva lesz, ha egyáltalán lesz valami hasznom. Ha darabot, akkor megbukhatok, kifütyülhetnek, és a nevem évekig nem ér egy garast. Festegetek tehát. Mégpedig a legalantasabb ízlésű emberek számára. Csak a szemét kelendő, mert olcsó, s mert a legtöbb ember ízlése is szemét. A minőségre senki sem ad, a rossz éppúgy, sőt sokkal inkább megteszi, mint a jó. Így van ez, gróf úr, a mi szegény, nyomorult hazánkban.

- Így van ez a gazdag nyugati országokban is. Mert az emberek csordába verődve éppúgy nem tudják megkülönböztetni a szeméttől a gyöngyöt, akárcsak a disznók - felelte a gróf szomorúan, s nemcsak Berliozra gondolt, hanem saját magára is, aki sokkal kevésbé népszerű, mint például Sándor Móric gróf, aki egyebet sem tud, mint ördöngösen megülni, ugratni, hajszolni a lovat. Sándor gróf a nemzet bálványa, Bécs kedvence, világhírű ember, ő pedig alig győzi visszaverni a lekicsinylő, gyanúsító és rágalmazó támadásokat.

De a költő szívettépő sorsa és kétségbeesése elfelejtette vele a maga sérelmeit. Kikérdezte a betegsége felől. Az orvosa Bugát Pál, derék, jólelkű ember, de úgy látszik, nem tud rajta segíteni. A teste tele van senyves sömörrel, a tüdeje tuberkulózissal, minduntalan hasgörcsei és lázai vannak, úgy látszik, a tuberkulózis a beleit is megtámadta.

- Mivel gyógyítják?

- A Zondi-féle kúrával.

István grófot ez is érdekelte.

- Nagyon kínos és veszedelmes kúra, maga az orvos is elismeri. Szublimáttartalmú mica panis, emelkedő adagokban, most már harminc pasztillánál tartok, amelybe tíz centigramm szublimát van.

- Használ?

- Az ősszel meghűltem, rengeteg kínasót és kénsavat kaptam. Azt hiszem, az orvos rosszul diagnosztizál. Más bajom van nekem.

- Micsoda? - kérdezte István gróf izgatottan.

A költő elpirult, s a vállát vonogatta:

- Nem tudom. Ifjúkori bűnök. Az egész testem lassan szétmállik, az agyam kiszikkad, félek, hogy borzasztó végem lesz.

István gróf reszketett az izgalomtól. Felajánlotta neki a támogatását.

A beteg a fejét rázta.

- Uram - lihegett a gróf -, utazzék Bécsbe. Szállásról, orvosról, gyógykezelésről gondoskodom. Az isten szerelmére, tegye meg nekem!

- Köszönöm, uram, majd csak a magam emberségéből.

- Könyörgöm, legyen hozzám annyi barátsággal!

- Nem tehetem! Győrbe megyek Teréz nővéremhez.

István gróf szinte kétségbeesve hagyta magára a beteg költőt. Soha olyan tehetetlennek nem érezte magát, mint most. Én akarok egy országot feltámasztani a halottaiból, amikor egy beteg magyar írón sem tudok segíteni? - kérdezte magától elborulva. Aztán eszébe jutott, hogy néhány hitvány ezer forintért mily sok fényes történelmi név viselője adja el magát... Magát? A hazáját is. Ez a szegény költő pedig a maga szent és dicsőséges gőgjében a baráti kéz támogatását is visszautasítja. Hát nincs joga gyűlölni az ő osztályosait, az egész társadalmat, az egész emberiséget, amely Berliozt és Kisfaludy Károlyt éhen és betegen engedi elpusztulni? Wesselényi Miklós, ezt kellett volna látnod, hogy megértsd az én embergyűlöletemet!

9

Sokszor maga is elcsodálkozott, hogy milyen gazdag és sokrétű életet él.

Mindig tudtam - tűnődött magában -, hogy két ember lelke van bennem. Az egyik a nyilvánosságé. Erről mondta Metternichnek, hogy ezer kém, besúgó és titkosrendőr lesheti minden rebbenését, ő nem reszket, mert nincsenek titkai. A másikat azonban legjobb barátai előtt is lehetőleg eltitkolta; ezt nem merte másnak megmutatni, csak a gyóntatóatyjának és azoknak a

bőrkötéses, kapcsos zöld könyveknek, amelyekbe a naplóit írta. Wesselényi azt mondta magáról, hogy erős életet él. Az ő élete nem erős, hanem olyan gazdag és zsúfolt, annyira tele van a legellentétesebb elemekkel, olyan viharos és száguldó, hogy az is elszédül és megcsömörlik tőle, aki nézi. Wesselényi erősen él, ő pedig gyorsan. Ő mindig siet, rohan, liheg, a lélegzete eláll, és mindig fél, hogy holtan esik össze. Ki mondja meg neki, hol és miben tudna megpihenni? Esterházy Zsófia hercegnő azt tanácsolta, hogy házasodjék meg, erre akarják rábeszélni a testvérei is. Lajos és Pál már másodszor házasodtak; nyugodt, boldog, derűs emberek; Zsófia nővére beletörődött boldogtalan házasságába; Fanny nénje visszavonult Pinkafőre, nem törődik az urával, berendezkedett az egyedülvalóságra, s apácáinak, hangszereinek és virágjainak él. Valamiféle zárdai életet talált ki magának; azt mondja, így is lehet élni, mert az a fő, hogy az ember megtalálja magát, és egy darabban maradjon lelkileg. Ott kezdődik a tragédia, ha az ember lelke szétszaggatva darabokra hull, és valamiféle űrben kering, mint a naprendszerből kiszakadt bolygó. Az ő élete ilyen.

István gróf azt hitte, hogy lelkében két ember lakozik. Tévedett. Ő négy-öt ember életét élte. Az első elmerült a közéleti tevékenységben, járt-kelt, intézkedett, alapított, szervezett, agitált, épített, rombolt, harcolt, győzött. A második a könyveket búvta, és annyit olvasott, mint egy tudós, aki sem szellemileg, sem testileg, sem érzelmileg egyébbel nem foglalkozik. A harmadik Széchenyi István gróf reggeltől estig vagy estétől reggelig baráti körben, társaságban, Bécsben, Budán, Pesten, fürdőhelyeken, vidéki birtokokon, vadászaton, bálokban, családi vagy hivatalos ünnepségeken ivott, táncolt, csevegett, szerelmeskedett. A negyedik ember a világot járta. Az ötödik pedig szerelmes volt Crescence grófnőbe.

Végül egy hatodik ember is rejtőzött a lelke mélyén: az az önvérében fetrengő mártír, aki az éjszaka magános perceiben, a kétség és lelkiismeret-furdalás gyötrelmei között vergődik. De ezt nem ismerte senki. Még Crescence grófnő sem.

István gróf eléggé férfias és büszke ember, hogy lelki nyomorúságait ne vigye piacra, eléggé őszinte, hogy magát ne ámítsa, de viszont eléggé perverzus is ahhoz, hogy szenvedéseit megrögzítse, s azokban önkínzó gyönyört találjon. Ahogy este, késő éjjel vagy hajnaltájt munka, szórakozás, vagy testi-lelki kifáradás után levetkőzik, lelkéről is éppúgy leveti azokat a ruhákat, amelyekben embertársai előtt mutatkozott. Ez a meztelen ember utána lopódzik a díszmagyarba vagy a londoni divat szerint felöltözött Széchenyi István grófnak, s elfoglalja helyét íróasztalánál, az éj csöndjében, s a faggyúgyertya vagy olajmécs fénye mellett szorgalmasan írja a naplóját.

„*Október 20.* Zichy Károly gróf meghívott magához Lébényszentmiklósra falkavadászatra. Vadászat után rövid ideig a grófnő is részt vett a vacsorán. Mindenkihez volt egy szép és kedves szava; hozzám is; de nem több és nem kedvesebb, mint máshoz. Bennem minden összeomlott. Az erény lehet erős, de sohasem kegyetlen. Crescence pedig kegyetlen. - *Október 22.* Pest utálatos. Azt hallom, hogy Zichy Károly gróf nyugalomba akar vonulni, s eltávozik Pestről. Egészségem nyomorult, teljes feloszlásban vagyok. - *Október 25*. Crescence beteg. Ha meghal, gondolkodás nélkül megölöm magam. - *Október 26.* Hallom, hogy Crescence a betegágyban fogadta Liechtenstein herceg látogatását. Ha nem Esterházy Zsófia mondaná, aki még soha sem hazudott nekem, el sem tudnám hinni. Hogy lehet egy férfiút betegágyban fogadni? Félek. Nem is tudom, mitől. Idegeim oly gyengék, hogy mindentől félek. Folytonos vízióim vannak. Az ágyban fogadta az undok kis gnómot. Undorodom az élettől, s mégis ostoba és bosszantó módon irtózom a haláltól. Lehetséges az, hogy Crescence és L. herceg között valami van?”

Köteteket írt tele ilyen feljegyzésekkel. Emellett egyszerre két vagy három könyv megírásába is belefogott. Ez az ide-oda kapkodó munka néhány hétig tökéletesen lefoglalta minden érdeklődését.

Nekem, úgy látszik, végzetem a könyv - fakadt ki aztán keserű gúnnyal, és eszébe jutott, hogy amikor a gazdaságát erélyesen kézbe kellett volna vennie, könyvet írt a lótenyésztésről. Amikor az országgyűlésen pártot kellett volna alakítania, elkezdte írni (s abbahagyta) a konstitúcióról való tanulmányát. Mindig azt hirdette, hogy nem elméletekre, hanem tettekre van szükség, és felajánlott hatvanezer forintot egy Tudós Társaság megalapítására, vagyis elültetett egy fát, amelynek ágain elméletek s könyvek teremnek tettek helyett. Nem megyünk a szavakkal semmire, a dialektikában nem versenyezhetek Metternichhel - jajdult fel keservesen, amikor belátta, hogy a magyar problémák elintézésére nem elég két becsületes és okos gentleman és két klubkarosszék a kandalló mellett, s a Kaszinóban gyűjtötte maga köré mágnástársait, hogy azokkal a kandalló mellett klubkarosszékekbe telepedve dialektikával győzze meg a maga igazáról embertársait.

Ezt a bizarr következetlenséget mások is szemére vetették. De velük szemben azzal védekezett, hogy a szó és a betű néha több és nagyobb cselekedet, mint például a magyar törvénygyár, a bécsi közigazgatás és a megyei hivatalok tevékenysége. A cselekedeteket meg kell előznie a ténynek, a feladatok és az emberek megismerésének. Magyarországban titokzatos hagyományok sűrű, sötét köde borong a lelkeken és intézményeken. Hogy valami történjék, ahhoz elsőbben is világosságra van szükség. A bibliás Wesselényi Miklós egyszer felolvasta neki Mózes első könyvének kezdetét... A föld pedig kietlen és puszta vala (ó, a nagy magyar parlag!), és sötétség vala a mélység színén, és az Isten lelke lebeg a vizek felett (igen... Magyarországban, akárcsak Galicin herceg Oroszországában, minden cseppfolyós halmazállapotban van...). És monda Isten: Legyen világosság, és lőn világosság; és látá Isten, hogy jó a világosság, tehát elválasztá a világosságot a sötétségtől... És lőn este és lőn reggel: felvirradt az első nap a földre.

Tehát aki teremteni akar, annak világot kell gyújtania az éjszakában. Szét kell oszlatni az éjszakai sötétséget, hogy az emberek felébredjenek, és kezdetét vegye az első nap. Beszélgetéseiben, országgyűlési, kerületi és vármegyei felszólalásaiban ő már meggyújtott néhány mécsest, és e halvány csóvákat meglobogtatta a magyar éjszakában. Nem elég. Ezeket a kis szentjánostüzeket össze kell nyalábolni egy nagy fénykévébe. Aztán meg kell kondítani a hajnali harangszót: jó reggelt, polgárok, dörgöljétek ki szemetekből az álmot, és nézzetek körül: temérdek a tennivaló, fogjunk munkához!

Egy idő óta éjjel-nappal ír. Valami könyvön dolgozik, amelynek vázlatát már meg is mutatta Döbrentey Gábor, Helmeczy Mihály és Kisfaludy Károly uraknak. Az írók kissé nehézkesnek, vidékiesnek és magyartalannak találták az írást. Néhány észrevételt elfogadott, néhány modorossághoz makacsul ragaszkodott, de egészben véve meghagyta úgy, ahogy volt és azon törte fejét, hogy milyen címet adjon a könyvnek. Például: *A belső csend.* Ez nagyon szépen hangzik, de nem illik a tárgyhoz, s emellett fölötte misztikus, transzcendentális, felhőkben járó. Talán: *Emberekről.* Nem jó. Nem mond semmit, és nem kelti fel az érdeklődést. Esetleg: *A boldogságról.* Ez meg tévedésbe ejti az olvasót; azt hiheti, hogy vallásról vagy szerelemről lesz benne szó.

A munka gyorsan haladt, de rettenetes fáradságába került. Ha hajnalig írt, és lefeküdt, nem tudott aludni, csak valami kábulatba esett, amelyben delíriumos izgalommal tovább folytatta a munkát. Diktálta a szöveget, gyorsan, kerek, jól felépített mondatokban, néhol olyan mély meglátással, olyan új szempontokkal, olyan szellemes fordulatokkal, hogy felébredt rá, és felujjongott. Felkelt, és papírra vetette. Reggelre néha kiderült, hogy amit ebben a delíriumban isteni sugallatnak vélt, voltaképpen lapos közhely; de egyszer-másszor csakugyan kitűnő ötletnek bizonyult, és átsegítette olyan nehézségeken, amelyeket ébren, tiszta öntudattal talán

nem is tudott volna megoldani. Ez a szakadatlan agymunka kimerítette és idegessé tette. De ez még tűrhető lett volna; ha minden kötél szakadt, segített egy kis narkotikum. A legnagyobb baj az volt, hogy minduntalan jelentkezett az a bizonyos hatodik ember, aki a szellemi munka alatt sem volt vele hajlandó fegyverszünetet kötni.

„*December 10.* Félbe kell hagynom a munkát. Tönkretette az idegeimet. Felmegyek Bécsbe, felkeresem Pálffy herceget, akinél úgy hallom, most is világraszóló orgiák vannak. Kell, hogy a szórakozást keressem, mert ha egyszer rám jön az őrültség, agyonlövöm magam. Egészben véve terhemre van az élet, és mindent utálok. Legjobban utálom a könyvemet, mert mindennap jobban érzem, hogy Magyarország egészen halott, hogy én és a hozzám hasonlók az ár ellen úszunk, és végre is elpusztulunk az örvényben. Mire való akkor ez az irkafirka? Crescence elutazott Bécsbe. - *December 25*. Karácsony napja. A kis Andorka Apátiban izgatottan lesi Stifa bácsit az ajándékaival. Nem igaz. A kis Andor már tizenhét éves, Bécsben tanul a Theresianumban, és eszébe sem jut a szegény Stifa bácsi, aki öreg, nyomorult, beteg ember. Karolina pedig halott. Crescence Bécsbe utazott. Mindennap jobban sötétedik el szemem előtt minden. Pesten nem lehet élni. Minden romba dől. Liechtenstein herceg is Bécsben van, és mindennapos vendég Zichy gróféknál. Erőm fogyni kezd. Magyarország halott. Ha Crescence akarta volna, meg tudta volna menteni ezt az országot a rothadástól. Most minden összeomlik. Egy sort sem írok többet. Ostobaság."

A bécsi főúri világ azt hitte, hogy a nagy Stefferl-Crescence-féle szerelmi regénynek már régen vége van; némelyek úgy magyarázták, hogy ez a szerelem éhen halt, mások, hogy mint az óriáskígyó, túlságosan jóllakott, és beledöglött a mértéktelen lakmározásba. Az utóbbi feltevés inkább Bécsben talált hitelre, s ebben nagy része volt Lichnovszky hercegasszony szalonjának. Christiane hercegnő vallási tébolyba esett, mindennap szentmisét hallgatott a Stefanskirchében, hetenként gyónt és áldozott, és vasárnaponként buzgón figyelt Werner Zakariás szentbeszédeire. Istentisztelet után még sokáig a szentélyben térdelt, s ilyenkor bizonyára Crescence grófnő lelki üdvösségéért imádkozott. A hercegnő szíve majd megszakadt, hogy ez a szép, termékeny méhű, vallásos asszony egy duhaj magyar gróf szerelme miatt esetleg a házasságtörő nők örök, pokolbeli kínjait fogja elszenvedni. Ő mindenesetre megteszi a magáét, és ebből nem is csinál titkot; a többi Isten kezében van.

Clam-Martinitz grófnő, a szép kis lady Selina, az ifjabb királyné szerepét játszotta a Lichnovszky házban. Selina grófnő most volt asszonyi szépségének legteljesebb virágzásában. Alig valamivel múlt el harmincesztendős; most ért meg annyira, hogy hasonlítani kezdett Karolinára. Nem volt olyan megdöbbentő érzéki jelenség, nem volt olyan komplikált és izgatott lélek, de olyannak látszott, akinek lelke mélyén elfojtott tüzek égnek, amelyek minden pillanatban lángra lobbanhatnak, s akkor elhamvasztják a józan ész, az erős akarat, a büszkeség és szemérem utolsó korlátait is. Lady Selina kegyetlen erkölcsbíró volt, mint nénje, Christiane hercegnő, de ez nem ájtatos, szemforgató emberszeretetben, hanem gyűlölködő, néha dühöngő gyűlöletben robbant ki belőle. Bécsben hamar észrevették, hogy Selina nem vallásos lélek, sőt erkölcsös sem ösztönből vagy meggyőződésből. Azt a benyomást keltette mindenkiben, hogy fogcsikorgatva veti magát alá az isteni és emberi törvényeknek, mert nem talált még érdemes férfiút, akiért kitörjön az erkölcs, hűség és boldogtalanság börtönéből. Az urát nem szereti, állítólag néha hónapokig sem engedi magához, pedig a gróf házasságuk tizedik esztendejében éppoly lihegő vággyal ostromolta, mint a nászéjszakán. A kis Sel - apró termete miatt így hívták őt Bécsben - a beteg Lichnovszky hercegnő trónjának legitim és mindenki által elismert örököse lett. Csakhogy ez a magas méltóság, amely a hercegnőt boldoggá tette, lady Selinát a lelke fenekéig felbőszítette.

István gróf abbahagyta könyvét, s elutazott Bécsbe. Két nap múlva meghívást kapott a Lichnovszky házba zeneestélyre.

Az estély semmiben sem különbözött a kongresszus alatt lezajlott Lichnovszky-estélyektől. A zenészek éppoly bárgyú merevséggel ültek hangjegyállványaik mögött, a zeneteremben éppúgy ragyogtak a gyémántos nagykeresztek és a briliáns diadémok, a női keblek éppoly meztelenül tárultak a férfiak szeme elé, Eduard herceg éppoly elragadtatással fújta ki orrát Beethoven vonósnégyesei alatt, Schwarzenberg tábornagyot, aki egy ideig hősiesen izzadt és ásított, éppúgy elnyomta az álom, Windischgraetz herceg éppoly zord fenséggel nézte le István grófban a könnyelmű világfit s a romantikus magyart - csak Lichnovszky hercegnő lett kicsinyke, összeaszott, reszkető fejű öregasszony, és a kis Sel lett Bécs egyik legbájosabb és legrettegettebb hölgye.

A hangverseny után a vendégek elszéledtek a szomszéd szobákban, István gróf megmosolyogta a bécsi társaság szeretetreméltó és önfeledt ostobaságát, csak akkor rezzent össze, amikor meglátta a kis Selt. Micsoda káprázat! Hát csakugyan a kongresszusi estélyek egyikén van, talán éppen azon, amelyen Beethoven hetedik szimfóniájának volt a bemutatója? Alig tudta összeszedni magát. Hát ez lett a gyámoltalan és jelentéktelen kis Selinából?

- Régen láttam, Stefferl - kezdte a grófné elfogulatlan, rokoni hangon.

- És azóta én megöregedtem, maga pedig felnőtt a nagyok közé - bókolt zavartan István gróf, és megállapította, hogy az arc és termet Selináé ugyan, de a mozdulatok, a hang és a tekintet Karolináé.

- Emlékszik még arra, amikor mi jegyesek voltunk? - nevetett a kis Sel, és a gróf karja alá bújt.

István gróf ijedten nézett az asszony szemébe. Selina hangja kedvesen csengett, de szeme vészjóslóan villámlott, és szemöldöke furcsán húzódott fel a homlokára. Nem tudta, mit válaszoljon. De a kis Sel nem is várt feleletet:

- Már régen vártam az alkalmat, hogy valamire figyelmeztessem.

- Örülök...

- Csak ne siessen az örömmel, Stefferl. Látja ott Christiane tantét? Ugye mennyire összeomlott? Jaj, nem csoda, az egész élete szörnyű harc volt önmaga ellen.

- És ellenem - tette hozzá István gróf mosolyogva.

Selina ismét felhúzta a szemöldökét:

- Mindenki ellen. Metternich, Esterházy Pál herceg, az orosz cár és az Opera valamennyi táncosnője, még Briegnolli kisasszony ellen is - Selina itt ismét leengedte sűrű szempilláit. - Valóságos betegség volt ez, határos a tébollyal, és szegényke ő maga szenvedett a legrettenetesebben ez alatt az istencsapás alatt.

István gróf arra volt kíváncsi, hogy miért éppen neki mondja ezt Clam-Martinitz Selina grófné, aki évek óta marja őt mérges kis viperanyelvével. Selina grófné nem maradt sokáig adós a felelettel:

- Stefferl, megsúgom magának, hogy Christiane tante volt az, aki Crescence grófnőnek tudomására hozta a szegény Karolina tragédiáját.

- Gondoltam - felelte István gróf minden különösebb meglepődés és izgalom nélkül.

- És ő volt az, aki befeketítette magát mindenhol, itt Bécsben és Magyarországban, Párizsban és Angliában, a családoknál, a politikusoknál, a katonai és polgári hivataloknál, a magyar nádor és a császár előtt.

- Sejtettem - vonogatta István gróf a vállát.

- Ő volt az, aki magának évente, Karolina halála napján a névtelen leveleket írta.

- Ah!

- De nemcsak magának. Névtelen leveleket küldött mindenkinek. Az angol királynak és a saját fiának, Montenuovo hercegnek és a komornyikjának, Rothschild bankárnak és Werner Zakariásnak.

- És mi volt a célja?

- Nem tudom. Mindenkit gyanúsított és vádolt, és végigsöpörte egész Európát a bosszú és fenyegetés szélviharával. Nem volt ember, aki felőle biztonságban érezhette magát. Akit szeretett vagy gyűlölt, akiért aggódott, vagy akit el akart veszejteni, egyképpen feléje röpítette a halálos sugarakat, mint egy apokaliptikus nyilazó, és rendesen szíven találta az áldozatot.

- Engem szíven talált.

- Engem is... - suttogott egészen közel hajolva István gróf arcához a gyönyörű asszony. - Engem is.

- Hogyan?

- Nekem még ma is küld névtelen leveleket. Pedig...

- Ez téboly!

- De ebben a tébolyban rettentő zsenialitása van az éleslátásnak és az emberismeretnek. Engem azzal vádol, hogy azért vagyok tisztességes asszony, mert nem kellek annak, akinek kedvéért letérnék a hűség útjáról...

Lady Selina, úgy látszik, nem bírta tovább, mert köszönés nélkül hirtelen elszaladt István gróf mellől.

István gróf egy ideig megdermedve nézett utána, aztán óvatosan kisurrant a teremből, leosont a lépcsőn, ki az utcára, kocsiba ült, és elhajtatott a szállására.

Másnap Metternich herceg estélyén Crescence grófnővel találkozott. A grófnő szebb volt, mint valaha. Együtt táncolták a négyest, és utána a galopp rohanó szédületében, anélkül hogy ura lett volna cselekedetének, megcsókolta Crescence szép, telt, hamvas, fehér vállát. Amint észbe kapott, elrémült, és attól kezdett félni, hogy a grófnő elájul, a terem mennyezete leszakad, földindulás lesz, megnyílik a talaj, a föld körös-körül kigyúl és elhamvad, vagy belezuhan a napba, és mindennek vége lesz. A grófnő azonban úgy tett, mintha a csókot észre sem vette volna, de két szempillantás múlva szomorú, bágyadt hangon kérte, hogy vezesse a helyére, mert fáradt.

Visszament Pestre, és a megkezdett könyvén dolgozott tovább. Nem kézzel írt, ehhez túlságosan ideges volt, és a naplók meg levelek írásában amúgy is elfáradt a keze, hanem tollba mondta gondolatait a titkárjának. Alig egy hónappal a *Lovakról* című munkájának megjelenése után már kész volt az ajánlás, előszó, bevezetés és egy fejezet, amelynek az volt a

címe: *Miért szegényebb a magyar birtokos, mint birtokához képest lenni kellene?* Négy hét múlva úgy látta, hogy a könyv terjedelmének már a felét elkészítette.

Nem tudott ellenállni annak a vágynak, hogy a munka haladásáról Crescence grófnőt is értesítse. A grófnő a levelet elfogadta, s arra a legközelebbi találkozás alkalmával szóval válaszolt:

- Látja, kedves gróf, ez a módja annak, hogy magát megszerettesse.

István gróf boldogsága határtalan volt.

A következő alkalommal Crescence grófnő az ő hadaró, édes beszédmódján halkan megvallotta neki:

- Mindennap első és utolsó dolgom, hogy önért imádkozzam. - De nyomban hozzátette: - Ha szeret, néhány hónapra külföldre utazik.

- És aztán? - lihegte a gróf majdnem önkívületben.

A grófnő ajkáról, bársonyos simasággal, édes hadarással, r betűk nélkül, csupa magánhangzóval kibuggyant a válasz:

- Ne törődjék azzal, hogy mi lesz azután. Nekem időre van szükségem, hogy magamat valamire elhatározzam.

István gróf másnap csomagolni kezdett, s aztán elutazott Németországba. Ekkor már kilenc szakasz kész volt a könyvéből.

Amikor Németországból visszajött, Crescence grófnő nem fogadta. Ekkor újra elfogta a kétségbeesés. Azt képzelte, hogy a könyve szemenszedett sületlenség, és a világért sem szabad kinyomatnia.

Az év vége felé Crescence meghívta teára. A grófnő egyedül volt. Először a németországi út, aztán a könyv felől kérdezősködött. Azt mondta, nagyon boldog lesz, ha ő kapja meg az első példányt. Csak azt fájlalja, hogy eredetiben nem tudja olvasni. Amikor István gróf kézcsókkal búcsúzott, lassan kifordította a tenyerét, és végigsimította vele a gróf arcát. Erre István gróf vérszemet kapott, és olyan mozdulatot tett, mintha magához akarná vonni, hogy megcsókolja. A grófnő hátralépett és könyörgött, hogy ne bántsa, ne zaklassa fel érzékeit, hiszen ő is csak húsból és vérből való asszony.

Hazafelé menet István gróf hangosan mondogatta magában:

- Én vagyok a legboldogabb ember a világon. De a boldogságom nyomorulttá tesz.

A következő hónapban beadta az addigi elkészített anyagot a cenzúrához, ahol egy Drescher Antal nevű okos, komoly, jó ember kezébe került. A cenzor azt mondta, hogy a könyv bizonyára nagy feltűnést kelt; a szerzőt talán megkövezik érte, de a munka az ország hasznára lesz. Az is lehet - folytatta a cenzor -, hogy nekem kenyerembe kerül, de aláírom.

István grófot ez a férfias és őszinte hang meghatotta, és fellelkesítette a további munkára.

Néhány hét múlva az egész cenzori jelentést megismerte. „A könyv szerzője - írta többek közt a derék Drescher - az országban a legjobb hírben áll, vagyoni viszonyai rendezettek, erkölcsi magaviselete kifogástalan. Ahelyett hogy minden régi dolgot jónak találna és elfogultan feldicsérne, bátran és tisztán kimutatja a nemesség nevetséges rögeszméit s önző nyakasságát, amely mellett napról napra szemmel láthatóan elszegényedik. Bizonyos, hogy eleinte bizonyos körök megdöbbennek majd, de aztán fokozatosan mind jobb és jobb benyomást tesz, s végül alkalmat ad olyan elmélkedésekre, hogy miként lehetne a rendi kiváltságokat jobb törvé-

nyekkel és élénk gazdasági tevékenységgel az általános európai haladással összeegyeztetni. Ennek folytán bizonyos, hogy egyletek és társulatok keletkeznék majd, amelyek egyesült erővel jó és hasznos dolgokat fognak végbevinni. A Magyarországban napirenden lévő csődök, zárlatok, a tétlenség és szegénység szégyenletessé lesznek, s ebből a hangulatból kölcsönös bizalom és jólét virágzik ki."

István gróf csak most találta meg a könyv végleges címét. Eszébe jutott, hogy amikor tízezer forintnyi kölcsönt akart felvenni a bécsi Arnstein és Eskeles cégnél, azt a bankárok a magyar hitelviszonyokra való hivatkozással megtagadták. Így lett a könyv címe: *Hitel.*

Eközben azonban a meztelen ember, akit a boldogsága tett nyomorulttá, siralmas sorokat írt a naplójába.

„*Október 2.* Belefáradtam. Nem tudom a könyvet befejezni. Ma megfürödtem a Dunában, a víz nem volt túlságosan hideg, azt hittem, hogy ez rendbe hozza idegeimet. De jó úszó létemre elkezdtem félni, hogy görcsöt kap a lábam, a fogam vacogott, szívdobogást kaptam, alig tudtam kiúszni a partra. Közben arra gondoltam, hogy sokat adnék érte, ha meg tudnék halni, de az a gondolat, hogy ilyen nyomorultan pusztuljak el, mégis borzasztó volna. - *Október 4.* Több mint hat hete nem láttam Crescence-t. Tegnap estély volt nála, és én nem voltam hivatalos. Gyötrelmes éjszakát virrasztottam át. Úgy éreztem, hogy valami démon megfogott, s nem tudtam előle menekülni. A félelem verítéke ütött ki testemen. Világosan láttam, mi vagyok: beteg test, feldúlt lelkiismeret. Keveset tanultam, az ár ellen úszom, sok ember gyűlöl, sokan kerülnek. Crescence elfelejtett, a szerelem elcsigázott, olyan lelkiállapotban vagyok, amely a gyengeelméjűség, őrjöngés és öngyilkosság között ingadozik. - *1830. január 11. Hitel* beendiget. Az utolsó sorok így hangzanak: »Munkám tartalmából mindenki láthatja, hogy a szélsőségeket és túlzásokat gyűlölöm, hogy a megbékélés barátja vagyok, szeretném a széthúzó elemeket egyesíteni, s inkább az elérhető jót akarom megvalósítani, mint az elképzelhető legjobbat. Megvallom, nem nézek én olyan sokat hátra, mint némely hazámfia, hanem inkább előre. Nem arra van gondom, hogy mik voltunk valaha, inkább azt nézem, mi lehet belőlünk idővel, a jövendőben. A múlt kiesett hatalmunkból, a jövendőnek urai vagyunk. Sokan azt gondolják: Magyarország volt; én azt szeretem hinni: lesz!« Munkámat tehát befejeztem. Én azonban egészben életunt vagyok, annyira, amennyire ember életunt lehet. A boldogságom tesz nyomorulttá."

Egy álmatlan éjszakán a görög mitológiából Poszeidónról és feleségéről, Amphitritéről, Néreusz legszebb leányáról olvasgatott. A szakállas Poszeidón eszébe juttatta Zichy Károly grófot, Amphitrité pedig... ó, Crescence, óceánok istenasszonya, az én lelkem úgy bolyong a sötét vizek fölött, mint egy vén sas, amely rettentő szomjúságában eleped egy cseppnyi hűs forrásvíz után... Ha te meg nem itatod az öreg szittya sast...

István gróf felugrott:

- Megvan a tudós társaság címere. Amphitrité, aki az óceán felett repülő sast megitatja!

A farsang víg mulatságai közben, január utolsó napján kapta meg a tiszteletpéldányokat. Nem tudott örülni a könyvnek. Megint hatalmába kerítette kishitűsége, szkepszise és pesszimizmusa. Megállapította magában, hogy halálos vétek volt megírni és megjelentetni. Eddig legalább - ha éppen akarták - azt hihették róla, hogy kikutathatatlan mélységek és utolérhetetlen magasságok rejlenek a lelkében, most leleplezte magában a lapos középszerűséget. Pedig - ez régi elmélete volt - a középszerűség mindenben rosszabb, mint a tökéletes silányság. A középszerűség nem egyéb, mint hiánya akár az isteni, akár az ördögi erőnek. Tehát gyengeség

és űr. Jóban megbocsáthatatlan, rosszban nevetséges. Olyan langymeleg áldozat, amelyet az isten is kiköp a szájából. Jobb lett volna, ha hallgat. Semmit sem tenni még mindig több, mint semmiségeken piszmogni. Nevetséges is, hogy erőt, hivatást érez magában egy nemzet újjáteremtésére, holott a saját hajóját senki sem vezeti olyan rosszul, mint ő. Mindenben kudarcot vallott, csak abban nem, amiről utólag kiderült, hogy rossz. Erről a könyvről is ki fog derülni. Aminthogy nem is lehet más. Ha jól meggondolja, a tárgyról nem is tud semmit. Sok dolgot csak azért nem tanult meg, mert szégyellte bevallani, hogy nem tudja. Belőle sohasem lesz nagy ember, vagyis olyan valaki, aki az emberiség vagy akár csak egy nép szokásaiban, vallásos meggyőződésében, életmódjában vagy ízlésében valami nagy átalakulást idézne elő. Hiába, ő nem született arra, hogy ki tudja fejezni szóban vagy cselekedetben azt, amit akar. Némely emberben megvan minden ahhoz, hogy mások fölé emelkedjék, s mégis homályban marad. Ez az ő sorsa is. Éjszakákon át gyötrődött azzal a gondolattal, hogy a könyv megírása egyszerűen felesleges volt, mert ami benne jó, az nem új, ami új, az nem jó. Nincs benne semmi rendszer, semmi egység, semmi következetesség. Rapszodikus, zagyva, tudománytalan, koporsószagú. M. Staël és Bentham kristálytiszta, mély bölcseleti alapon mindent megírtak már erről a tárgyról, s ő mások eszméiből szószátyár pohárköszöntőket, sületlen ékeket és megyegyűlési díszbeszédeket faragott. Kétségbeejtő.

Azon a ponton volt, hogy letiltsa a könyv árusítását. Voltak pillanatai, amelyekben a kétely valóságos szégyenkezéssé és undorrá keseredett; megátkozta azt a pillanatot, amelyben az íráshoz fogott. De egyúttal azt is érezte, hogy többé nincs hatalma a könyve fölött; történjék, aminek történnie kell; ő belekerült valami rettenetes örvénybe, amely lerántja őt a víz fenekére. Nem is védekezik. Várja a halált.

Másnap valamivel nyugodtabban nézte a dolgokat. Mit tudja az ember? Lehet, hogy nem is olyan rossz. Igaz, hogy nincs benne rendszer, legalábbis nincs olyan, aminőt akart. Szárnyaszegve, darabokban hever, holott a fellegekbe akart felrepülni. De ha nem lehet nagyban, dolgozzunk kicsinyben. A lángész mindenható a maga nyelvén, a szív mindenható a maga hitében. Lehet, hogy a könyv egész jól megállja a helyét. De mi lesz, ha makacs és gőgös hazámfiai visszautasítják? Könnyen meglehet, hogy nem kérnek az én bölcsességemből. Mindegy. Ha a kaput bezárják előttem, bedugom a fejem az ablakon, ha kidobnak, bemászom a kémény kürtőjén. De az sem lehetetlen, hogy örömujjongással fogadják a könyvet, s kisül róla, hogy kitűnő munka. Az ember nem lehet bírája önmagának.

Az első példányt elküldte Crescence grófnőnek, egyet megtartott magának, tizennyolcat szétküldött a barátainak.

Néhány nap múlva levelet kapott Crescence grófnőtől. Kezében remegett a papír, a szeme elhomályosult, alig tudta kibetűzni a szép, de nagyon nehezen olvasható kézírást.

> „Kedves Gróf! Sajnos nem tudok magyarul, s a könyvét nem olvashattam. De hallom, hogy a könyve remekmű, korszakalkotó cselekedet, és a Gondviselés önt nagyon magasra emelte millió és millió embertársa fölé. Az ön küldetése, hogy a különböző nézeteket összeegyeztesse egy közös reformakcióban. Én, ha elfogadja, segítségére akarok lenni ebben a munkában, mert magam is szeretnék érdemeket szerezni hazánk szolgálata körül... Ez volna a legszebb és legnagyobb jutalom mindkettőnk számára. És ha az utókor hálásan és tisztelettel emlegeti az ön dicsőségét, talán én is kapok egy szerény kis helyet a jövő nemzedékek emlékezetében...”

István gróf boldogan csókolta meg a grófnő levelét, és alig tudta elolvasni a befejezést:

„...De nem elég a kezdet. Tudom, hogy önnek oly tervei vannak, amelyeket senki más nem tud megvalósítani. Igen! Kezemet vegye a kezébe, és emeljük hazánkat a nagy és gazdag országok sorába. Siessünk! Egy napot sem szabad elmulasztanunk. Érzem, hogy önt az isteni Gondviselés megajándékozta az isteni ihlet teljességével, hogy ön Magyarország megmentője legyen, aki honfitársait felébreszti, lelket önt beléjük, s a szegénynek kenyeret, a gyengének erőt, a gyámoltalannak tanácsot ad. Kedves gróf, ne feledje el, hogy én mindig maga mellett vagyok. Nem érzi a leheletemet?”

István gróf szeme kerekre nyílt. Nem akart hinni a szemének. Ezt a levelet az az édes, durcás, gyenge és gyámoltalan kis Crescence írta, akiről, őszintén szólva, fel sem tételezné, hogy egyebet is tud, mint aranyos kis semmiségekről, puhán, hadarva, r betűk nélkül, mézédes fuvolahangon csicseregni? Ő írta ezt a levelet?

Érezte, hogy a feje körül a grófnő lelke - az ő lehelete! - árad, és ez olyan meleg, magasztos és termékenyítő, mint az Isten lehelete.

Másnap ebédre hívta magához a kamaraelnök. Ebéd után a házigazda nagy főfájásról panaszkodott, és István grófot magára hagyta Crescence-szal. Néhány percig mozdulatlanul és némán ültek a dohányzóban. A grófnő aztán megkínálta őt a bécsi Rothschildoktól kapott Havanna szivarokkal, talán az első dobozzal, amelyet Magyarországba hoztak.

István gróf rágyújtott, de nem tudta nyugodtan élvezni a dohányzásnak ezt az új nemét. A szíve vadul dobogott, és szinte fájdalommal nézte Crescence tökéletes alakját és eszményi arcát.

Reszketett a hangja, amikor megszólalt:

- Megrészegített a levelével, grófnő.

Crescence elpirult:

- Nem tudom, mit írtam. Ne beszéljünk erről.

- De igen, grófné - suttogott István gróf -, én szeretném, én akarom tudni...

A grófné közbevágott:

- Egy szót sem. Hogy ízlik a szivar? Mit szólna hozzá, ha én is rágyújtanék?

- Grófné, az istenért!

Crescence pedig ezalatt vérpiros arccal, zavartan mosolygott, és kezébe vett egy parányi kis szivart.

- Rothschild báró azt írja, hogy Franciaországban most a hölgyek lovagolnak, vívnak, sportolnak, biliárdoznak, kártyáznak, isznak és szivaroznak. Most a férfias, erős, sportoló, önálló nőkért rajong a párizsi férfivilág.

- Crescence! Ha megengedné, hogy négyszemközt így szólíthassam...

- Nem engedem meg.

- De az égre kérem!

- Maga ezelőtt, úgy tudom, nem volt ilyen gyáva...

- Crescence!

- Csitt! Nem engedtem meg. De én azt szeretném tudni - tért vissza makacsul a zavarában eszébe jutott furcsa ötlethez -, én nagyon kíváncsi vagyok, hogy micsoda élvezet lehet a dohányzásban... Rágyújtsak? - kérdezte kislányos félénkséggel.

István gróf nem tudott felelni.

- Ha maga megengedi, rágyújtok... Igen?

István gróf odatartotta az égő gyertyát Crescence grófné elé. A grófné szájába vette a szivart, de a keze úgy remegett, hogy a szivar az asztalra esett. István gróf felemelte.

- Előbb le kell vágni a végét, másképp nem tud rágyújtani - dadogott a gróf, mintha egyéb gondja sem volna, mint hogy a szivar tüzet fogjon.

- Maga sem vágta le.

- Én leharaptam.

Crescence arca kigyúlt, és alig tudta kilihegni a szavakat:

- Hát harapja le ezt is.

István gróf agyát elborította a vér. Szinte önkívületi állapotba esett, felugrott, magához rántotta Crescence-t és átölelte.

A grófnő, mint az angolna, kisiklott karmai közül, és elfutott a szoba másik sarkába.

István gróf megsemmisülten rogyott vissza a selyemtaburettre. Percekig mély, feszült csönd feküdt a lelkekre, olyan feneketlen és kínos némaság, hogy gyors, lihegő lélegzetük és csaknem a szívük dobogása is hallhatóvá lett. Crescence volt az első, aki magához tért. Édes kis hangja megkondult, és szaporán ejtve a szavakat, beszélni kezdett:

- Kedves gróf, sokszor ábrándozom, hogy gőzhajón megyek le egész a Fekete-tengerig, úgy, ahogy ön nekem egyszer elmagyarázta. De ön azt is mondta, hogy az ország déli részén a Duna már hajózhatatlan, és szeretné szemügyre venni, hogy miképpen lehetne ezen segíteni. Hát most már nem szabad azt halogatni. Mikor megy az Al-Dunára, gróf? Igen? Már épül a hajója? Nagyon jó. Akkor jöjjön, búcsúzásul megcsókolhatja az arcomat. A másikat is. Isten vele, kedves barátom, s vigyen el a szívében engem is.

10

István gróf nem várta be, hogy a *Hitel* hatása szélesebb körökben megmutatkozzék. Június 24-én elindult hajóján, a *Desdemoná*-n, amely nehézkes, primitív berendezésű, hatevezős bárka volt, Waldstein János gróf társaságában lefelé a Dunán. Velük ment Beszédes József mérnök, aki kitűnően értett a víziépítéshez, valamint Seva olasz, Semodan és Kretshy magyar inasok, Weichselburger szakács és négy evezős. Összesen tizenegyen voltak az argonauták. István gróf magával vitte Crescence grófné első csókját, a levelét pedig odatette apja utolsó intelmei mellé, a kis bőrtárcába, amelyet aranyláncon a szíve fölött viselt.

Pompás idő, teljes szélcsend volt. István gróf mosolyogva járta körül a hevenyészve összetákolt szomorú vízi járművet, amely mindössze ötszáz forintba került, és legkisebb szögéig magyar munka volt. Volt egy csónakuk is, takaros kis jószág, *Juliette* volt a neve. A hajón alig lehetett mozogni, az emberek, málhák, élelmiszerek annyira megtöltötték. István gróf megnézte még egyszer az iratait; útlevelek, száz arany készpénz, tízezer forintra szóló hitellevél,

rendben van minden. Mindenki ép és egészséges, fel a fedélzetre az egész legénység, a hajó felvonta a lobogót, a parton állók integettek és kendőket lobogtattak. A *Desdemona* elindult.

Eleinte jól is ment minden. Az első három óra alatt, két nagy lapáttal evezve, két mérföldet tett meg a hajó. Waldstein János gróf, csendes, komoly, tanult ember, műkedvelő folyammérnök és szenvedélyes utazó, némileg lehangolva megjegyezte:

- Úgy haladunk, mint egy teknősbéka.

- Ráérünk - felelte István gróf.

- De a legrosszabb gőzhajó is háromszor gyorsabb.

- Majd legközelebb gőzhajóval jövünk. Fő, hogy a víz elég mély.

Este fél tízkor Földvár és Paks között megálltak. Éjszaka örömmel állapították meg, hogy ágyaik elég jók, az alvásuk üdítő. Másnap már hajnali háromkor talpon voltak. Leoldották a *Juliette*-et, és a hajó mellett evezgettek vidám hangulatban. Közben több hajóval találkoztak, amelyeket a partról emberek vontattak.

- Mintha csak a Volgán volna mindez - csóválta a fejét Waldstein gróf.

István gróf is elszomorodott:

- Pedig a folyó esése oly sekély, hogy vitorlával még fölfelé is könnyen lehetne evezni. Mennyit kaphatnak ezek a szegény hajóvontatók? - fordult Beszédes mérnök felé.

- Útközben tizenöt garast, de ha vesztegelnek, semmit.

A *Desdemona* miatt is sokat évődtek egymással.

- A Testemonerli kezdi felmondani a szolgálatot - vakarta a fejét Beszédes mérnök.

- Ez a masina - tette hozzá István gróf, és megvetőleg nézte végig a rozoga tákolmányt -, hacsak az összes elemek össze nem fognak, hogy neki kedveskedjenek, merőben használhatatlan. Ha egy gazdátlan fadarab úszik el mellettünk, az sokkal gyorsabban halad, mint mi.

A víz átlátszó tisztaságát s a mély csendet sokszor semmi sem zavarta meg, hacsaknem olykor a hajóvontatók egyhangú és ütemes óbégatása, amellyel lovaikat nógatták. A parton tétlenül ácsorogtak a parasztok. Úgy látszik, önkéntes böjti napjuk volt, és naplopással akarták meglágyítani az istenek szívét, akik már régen nem adtak esőt a kiszikkadt földnek. A férfiak vad kinézésűek voltak, és bambán néztek maguk elé; a leányok ellenben szépek és buja termetűek.

Így ment ez július tizedikéig.

Aznap este István súlyos levertségről panaszkodott. Türelmetlen lett, álmatlanság kezdte gyötörni, és úgy érezte, mintha a szívét görcsök szorítanák össze. A következő napon már lázas volt, de azért reggel felkelt, és együtt vadászott útitársaival vadkacsára és darumadárra. Két nap múlva kilelte a hideg, aztán harminckilenc fok láza lett, és ez tizenhat óráig tartott egyfolytában.

Sejtette, hogy maláriát kapott. Volt valami homályos fogalma erről a betegségről, de nem hitte, hogy ennyire tönkre tudja tenni az embert. Szörnyű fájdalmai voltak a tagjaiban, különösen a jobb ágyéka körül, úgyhogy kínjában jajgatott vagy elveszítette az eszméletét. És sehol egy orvos, sehol egy ember, aki tudná, hogy ilyenkor mit kell cselekedni. Napról napra, úgyszólván szemlátomást soványodott, és járni sem tudott a bágyadtságtól. A hónap közepén Silistrához értek. A parton oroszok őgyelegtek. István gróf lázas önkívületében, amikor megpillantott egy kétárbocos hajót, úgy megijedt, hogy be akart ugrani a Dunába. Másnap jobban lett.

Két nap múlva megint kitört rajta a láz. Keservesen panaszkodott. Nemhiába, rossz sejtelmei voltak, amikor Pestről eljött... Négy napja sorvasztja a láz... A Duna közepén... segítség nélkül, kényelem nélkül. Éjjel félrebeszélt. Legjobb lesz, ha agyonlövöm magam. De félek, átkozottul félek... nem akarok meghalni. Azonban az öreg Miklós is szeretett élni, mégis meghalt. Hosszú betegségnek halál a vége. Miklós, szépen öltöztess fel, olyan sokan megnéznek majd a ravatalon. Miklós, vén gazember, hát csakugyan bele akarsz gyömöszölni a koporsóba? Segítség! Gyilkos!

Waldstein hidegvizes lepedőt csavart rá.

Reggelre kissé megkönnyebbült. Akkor eszébe jutott, hogy voltaképpen miért is jött ide az Al-Dunára. Waldstein gróf sejti. Beszédes azonban nem... De milyen hiábavaló ez az egész erőlködés... Elég lett volna, ha csak Beszédest küldi le. Neki ez a mestersége. Waldstein, az más. Az azért utazik, hogy utazzék... neki ez a szenvedélye. De én? Az egész Duna nem ér egy fabatkát. Alapjában véve elhibázott folyam. Pályatévesztett egzisztencia, mint mindenki Magyarországon. Semmi haszna sincs. Ha a Dunát én teremtettem volna, akkor Mohács alatt nem keletre vezetem, hanem nyugatra, Fiume felé. Az igen. Mit szól ehhez, Beszédes? Akkor Pest tengeri kikötő lehetne, és hajón vihetnők le a búzát Itáliába. Fütyülnék akkor Angliára. Nem gondolod, Waldstein? Igen. Nos, én még jobbat mondok. A Dunának akkor volna valami értelme, ha a Fekete-tenger táján eredne, és onnan észak felé folyna, mondjuk a calais-i csatornába, vagy Hamburg táján az Északi-tengerbe. Az már aztán igen. Ez koncepció. Akkor Magyarország volna az, ami most Franciaország vagy Anglia. Nem gondolja, kedves Beszédes? Erről, ha meggyógyulok, utópisztikus regényt írok, az lesz a világ leghatalmasabb utópiája. Úgyis azt mondják, hogy én utópiákat kergetek... nos, ha utópia kell, hát majd adok én nekik utópiát... Te, Waldstein, ha én most vissza tudnám fordítani a Duna folyását, hány nap alatt jutnánk Pestre? Bevallom, már csak azért is szeretném, ha a Duna a Dardanellák tájáról folynék Hamburg felé... Én már úgyis voltam Konstantinápolyban, egyáltalán nem vagyok kíváncsi sem a szultánra, sem a háremhölgyekre, legokosabb volna az országgyűlésre visszasietni... De nem rontom el az örömödet, Waldstein, isten nevében még hat hetet elviselek, lesz, ami lesz.

Kiszámította, hogy éppen három hete vannak úton. Tehát ma küldik szét Bécsből az országgyűlési meghívókat. Egy - ha igaz - Konstantinápolyba is elment Revitzky révén, az ő címére.

Két órától négyig néhány kétségbeejtő rohama volt, borzasztó légzési nehézségek gyötörték. Na, hát akkor inkább a pisztolya segítségével végez magával. De azután maga is megijedt ettől a gondolattól - Isten bocsássa meg, ha valaha őrületemben kezet emelnék magamra.

Július 18-án elhagyták Orsovát. Aznap megint rossz napja volt. Előkerítettek egy orosz orvost - nemigen tudták egymást megérteni -, az orvos megint adott valami orvosságot neki, de ahogy bevette, rögtön ki is hányta. Éjjel a láza majdnem negyven fokra hágott, úgyhogy nem érzett fájdalmat, honvágyat, életkedvet, halálfélelmet, de eszébe jutott, hogy másnap fel kell kelnie, mert Galacban lesznek, és ott a vesztegzárban nem szabad elárulnia magát, hogy beteg. Különben millió szúnyog között... orvos nélkül, negyvenfokos lázzal úgysem jut el élve sehova ezzel a nyomorult *Desdemoná*-val.

Galacban szerencséjük volt. Tisztek jöttek a fedélzetre - egészségesnek kellett mutatnia magát, magnesit meteoricát vett be. Ettől csodálatosan megnyugodott. A határőrök nem tudták - vagy nem vették tudomásul -, hogy a török oldalról jöttek, és karanténmentesnek nyilvánították a *Desdemoná*-t.

A következő nap szárazföldre léptek. István gróf jobban volt, de az éjszakát egy szörnyűségesen lármás fogadóban töltötte, s ez ismét visszavetette. Estefelé látogatót kapott egy iasi előkelő bojár személyében, aki beleszeretett a *Juliette*-be. Kijelentette, hogy meg akarja venni. Jól nevelt ember volt, jól beszélt franciául, megígérte, hogy jobb szállást szerez a betegnek, és el is vezette őt a maga házába. Hálából ingyen felajánlotta neki a *Juliette*-et.

Huszonnegyedikén megint kitört a láz. Aludni, enni nem tudott, teljesen elerőtlenedett. Egy gyógyszerész Wiener Trankelt adott be neki. Hatszor hatott, és ez halálosan legyöngítette.

Beszédes - a betegségtől való félelmében - megbetegedett. Az olasz inas, aki szintén maláriát kapott, már kezdett lábadozni, de most meg a szakács és a magyar inas került ágyba. Hetük közül már csak Waldstein és József volt egészséges.

Waldstein gróf ezalatt hajót keresett, és István grófot megvigasztalta, hogy néhány nap múlva tengerre szállnak. Ez egy kissé meg is nyugtatta. Azt remélte, hogy a tengeren meggyógyul. Most azonban borzasztó állapotban voltak az idegei: egy tücsök került valamiképpen a szobájába, és attól egész éjjel nem tudott aludni.

Július 28-án egy csipet tésztával megint tönkretette magát. A szakács is sokkal rosszabbul lett, már nem is tudott fölkelni. Az egyik magyar inas haldokolni látszott. Másnap István gróf láza elmúlt, a feje nem fájt, de valami rettenetesen nyomta a szívét, és a gyomra felpuffadt. Négy vagy öt napja megint nem volt széke. Beszédes epét hányt. Ekkor valaki azt mondta neki, hogy nem egészen huszonnégy óra alatt el lehet jutni Bukarestbe. Ott jó ápolásban lesz része, a vidék is egészségesebb.

Waldstein gróf könyörgött neki, hogy forduljon vissza, és menjen haza. Gyógyíttassa ki magát, mert így elpusztul.

Erről hallani sem akart:

- Azt mondanák, hogy kudarcba fúlt a vállalkozásom. Nem akarok megvert kutya módjára kullogni haza.

- Mindenki belátná, hogy nem te vagy az oka... A balsors ellen nem lehet harcolni... Ez a szerencsétlen...

István gróf vadul felkiáltott:

- Ne beszélj nekem balsorsról és szerencsétlenségről. Szó sincs balsorsról, nem vagyok szerencsétlen ember. A világ utálja a szerencsétlen embert. Az emberekben semmi szánakozás sincs a Jóbok iránt; a világ ocsmány céda lányokból és cicisbeókból áll, akik odacsődülnek a szerencsés ember köré, és kezét-talpát végignyalogatják. A legocsmányabb, csámpás és izzadt szagú fickó, ha szerencséje van, Narcissus, Adonis, Antinous, a legostobább barom okos, tehetséges, sőt lángeszű lesz, ha a szerencse melléje szegődik; a költők verseket írnak hozzá, a nők kitárják neki ölüket, a népek odatartják nyakukat, hogy igát vessen rájuk. Szerencse, szerencse, szerencse... ez az isteneknél is nagyobb hatalom. A szerencsétlenség bűn. A szerencsétlenség undorító. A szerencsétlen embert úgy kerülik, mint a leprás beteget. A szerencsétlen embert fia, apja, felesége is elhagyja, és az édesanyja is megmossa kezét, ha véletlenül hozzáért. Nem vagyok szerencsétlen ember. Átkozott szerencsés fickó vagyok; nem lőttek agyon a háborúban, nem pusztultam el a harctereken kapott betegségemben, egyetlen férj sem kötött belém, akinek a feleségét elcsábítottam, nem csukatott még le Sedlnitzky gróf titkosrendőrsége, és tegnap este a házigazdám unokahúga, szép, huszonöt éves, égő szemű asszony, belopódzott hozzám a hálószobámba, másfél órát volt nálam, és nem vette észre, hogy harminckilenc és fél a hőmérsékletem. Ezt nevezed te szerencsétlenségnek? Nem megyek vissza. Wesselényi Miklós címerpajzsán az a jelszó áll: „Nunquam retro”. Nem, egy tapodtat

sem teszek visszafelé. Lemegyünk a Fekete-tengerig, ha már ez a Duna nem akar nyugat vagy észak felé folyni. Csak azt a méregdrága pénzen épült, bűzös, ócska disznóólat ne kereszteltem volna *Desdemoná*-nak! Szégyellem magam Shakespeare előtt.

Betegsége, amely az ágyéka körül elviselhetetlen fájdalmakat okozott, egész testében legyengítette, úgyhogy járni is alig tudott, s azonkívül a lázas periódusokban fogvacogtató hidegrázásai és égető forróságai mellett rémképeivel, hallucinációival, dührohamaival és halálfélelmével az őrület szélére ragadta. Ez megalázta, nyomorulttá és magamagával szinte tehetetlenné tette. Hollandi teát ivott tojássárgájával, ebédre levest és szilvát evett. Úgy érezte, hogy tele van, mint egy zsák, csúfosan szétrobban, és fél mázsa szilvát fognak a gyomrában találni. Hallotta, hogy az ember ilyenkor misererét kap. Hát akkor inkább a halál.

Később rájött, hogy testileg nem is olyan elviselhetetlen ez az állapot, de erkölcsileg egészen meggörnyedt - inkább öreg, összetört, kimerült, kiélt, mint beteg. Undorodott magától. Keze, lába olyan volt, mint egy hulláé. Néha közömbösen, sőt bátran, talán még vággyal is nézett a halál elibe. A nagy dolgokat parányi semmiségeknek látta, a kicsinyeket óriási méretekre fújta fel lázas fantáziája. Felbőszítette, hogy az emberek úton-útfélen becsapják. Konstantinápolyig kilencven dukátot fizetett az útért. Harminccal többet a kelleténél. Mr. Vieux tíz dukátot fizetett egy egész üres házért, ő pedig a házigazdájának, Joseph Manzolinak két rongyos szobáért húsz dukátot kénytelen fizetni. A legdrágább moldovai bor okkája egy piaszter. Neki kettőt vagy hármat számítanak. Nem csoda, hogy ilyen állapotban a Dunát végképp megutálta. A Duna nem közlekedési út Magyarország számára. Hajózhatóvá tenni lehetetlenség. Gőzhajó! Beszélni sem lehet ilyesmiről. A gőzhajók nem bírják ki a feudalizmus szagát, különösen nem moldvai vagy török kiadásban. Folyton a betegségével foglalkozott, s magától rájött, hogy a kór gócpontját a májban vagy még inkább a lépben kell keresnie. Az osztrák kereskedelem betegségének okát pedig elsősorban a gyámoltalan és minden tekintélyt nélkülöző osztrák konzulokban - fűzte hozzá delíriumos logikájával. Amit Metternich mond, hogy csak lassan, fokozatosan, szinte észrevétlenül kell kifejleszteni a dunai kereskedelmet, az sületlenség. Akié a hatalom, azé a kereskedelem. Iparcikkeinket sohasem tudjuk levinni Konstantinápolyig. Vámsorompó, karantén, kikötők mind idegen kézben. A *Desdemoná*-t átengedték, és talán még valamivel nagyobb hajókat is átengednek, de az egész nagyokat, nos, azokat semmi esetre sem. Metternich elve bizonyos nőkre alkalmazható, akiket meglepetésszerűen lehet birtokba venni... Aztán elnevette magát. Eszébe jutott, hogy ezelőtt négy héttel, amikor a *Desdemoná*-n először dobta magát az ágyába, tréfából azt mondta: „A síromba fekszem." És azóta csakugyan mindennap úgy fekszik az ágyába, mint egy koporsóba. Porec alatt állítólag nagyon veszélyes a helyzet. Jó lenne a Dunából Csernavodánál egy csatornát vonni a Fekete-tengerbe Constanza városa fölött. De a következő pillanatban megint eszébe jutott a koporsó. A hőmérséklete felugrott harminckilenc fölé. Waldsteint magához hívatta, és elkezdte neki magyarázni:

- Nézd, pajtás, ez a koporsó kissé bő nekem. Lötyög a testemen. Meg nagyon piszkos is. Tele van tetűvel. Az egész ravatal hullaszagú. Te nem látsz itt koporsót? Szegény Waldstein. A láz elvette az eszed. A koporsót ágynak, a ravatalt hajónak nézed. A vitorlákból készíts szemfedőt. Már egészen megszoktam, hogy koporsóban háljak. Akárcsak az öreg Henningstein báró. Emlékszel a vén csirkefogóra?

- Aki könnyű nyári lovaglóöltönyben nyargalászott fel és alá a Prater sétányain csikorgó télben?

István gróf bozontos szemöldöke összerándult:

- Karolina mutatta egyszer a Praterben a szép magyar bárót... Morelné barátját... Ligne herceg ott töltötte utolsó éjszakáját... a másik szobában Bihari János játszotta a Rákóczi-indulót... Tudod, Waldstein, a világot meg lehet csalni, a természetet nem. A csontokat átjárja valami nyirkos, őszi hideg; a bőr megráncosodik, az izmok elpetyhüdnek, a has felpuffad, a csípő körül zsírpárna rakódik le; a nyak ellenben lesoványodik, és ráncos bőr fityeg az áll alatt, az ádámcsutka körül.

Waldstein báró csillapította, és kinint adott be neki. A beteg azonban makacsul megmaradt a tárgynál:

- ...A szép magyar báró a kongresszus után visszavonult. Belátta, hogy a halállal nem lehet harcolni, azt nem lehet fekete bajuszfestékkel, pomádéval, hamis fogsorral és nankingselyem nadrággal becsapni, azt be kell fogadni a házba, mint valami trónutódot, városságot, örököst, házisapkát kell a fejébe nyomni, meg kell tanítani pipázni, ebéd után együtt kell vele szundikálni, szóval meg kell fosztani minden borzalmától. Én már hetek óta koporsóban fekszem, és mondhatom, kitűnően érzem magam.

- István, ne gyötörd magad. Nemsokára a Boszporuszban leszünk.

- Én már régen megbarátkoztam a halál gondolatával. Annál is inkább, mert minduntalan valami undok kór jelentkezik a szervezetemben. Keresztül-kasul beteg és rothadt vagyok. Májam, vesém, szívem gyalázatos rosszul működik, félek, hogy megvakulok, állandóan reuma gyötör, tagjaim bénulnak, lehet, hogy a hátgerincem sorvad. Most aztán bélcsavarodásom lesz, de mielőtt misererét kapnék, megölöm magam. Én is koporsóban hálok, mint a szép magyar báró. Vagy ezt már elmondtam? Nem? Hát hallgass ide. Henningstein báró mindig megbecsülte és jól tartotta a barátait. A legutolsót is, a Nagy Kaszást. Halál őfenségét, akit lassanként egyetlen bizalmasává és élettársává fogadott. Beszállásolta őt magához, és lakosztályt rendezett be neki. Különösen nagy pompával szerelte fel a hálószobáját. Ezen a szobán egyetlen ablak sem volt, a falakat nehéz, fekete kárpit borította, ezüstrojtokkal, s az egyik fal közepén óriási kereszttel. A kereszt alatt roppant ravatal. Ezüstből vert díszes koporsó, benne puha, finom pihével töltött derékaljak és párnák. A koporsó olyan széles volt, mint egy ágy, kényelmes és ruganyos, s melléje támasztották a födelét, hollandi csipkéből készült szemfedővel. Kívül aranyszögekkel kiverve a név és a dátum, és az, hogy „nyugodjék békében”. A koporsó előtt imazsámoly, az imazsámolyon a báró rendjelei. Feszület, imakönyv, szenteltvíztartó, tömjénfüstölő és locsoló. A koporsó körül óriás kandeláberek, karvastagnyi viaszgyertyákkal. A mennyezetről kis örökmécses lógott vörös lángocskával. Az örök világosság fényeskedjék neki. A padozat ugyancsak fekete posztóval behúzva. Szemben az ajtóval két márványobeliszk jobbról és balról a ravatal mellett. A szoba egy sarkában kis mauzóleum; ebben tartotta a báró a maga halotti ruháit, amelyeket végrendelete szerint majd kihűlt testére aggatnak.

István gróf nevetett. Kétségbeejtően nevetett percekig, és Waldstein grófot rémület fogta el.

- Tíz esztendő óta minden éjszaka így aludt a báró. Inasai és komornyikjai, fürdősei és borbélyai a halottasemberek díszruhájába öltözve emelték őt a magas koporsóágyba, becsavargatták fehér gyolcsokba, meglóbálták a tömjénfüstölőt, meghintették szenteltvízzel, és úgy hagyták magára, hogy kipihenje a nap fáradalmait. Te Waldstein! Ezentúl ti is ezt tegyétek velem, s aztán álljátok körül az ágyamat, és énekeljétek el a Circumdederuntot. A szép magyar báróval is ezt cselekedték, de neki persze Bécsben módjában volt, hogy ilyenkor maga a Halál is asszisztáljon neki. A koporsó fejéhez odaállították az Öreg Kaszást, a bécsi klinikáról vásárolt pompás csontvázpreparátumot. De a báró gyáva kutya volt. Ilyenkor

mindig vacogott a foga a félelemtől. Kiugrott a koporsóból, térdre vetette magát a csontváz előtt, és jajgatva, üvöltve, zokogva könyörgött irgalomért. Aztán megsimogatta, homlokon csókolta, becézgette és megölelgette. Összeveszett és kibékült vele. Néha szörnyű perpatvar hallatszott ki a ravatalszobából. A báró ocsmányul káromkodott, és ököllel a csontváz arcába vágott. A házi cselédség szétszaladt, és keresztet hányva magára, imádkozott a báró lelki üdvösségéért. Máskor hetekig a legnagyobb barátságban éltek ők ketten: a Kaszás és a báró. Ilyenkor a báró csupa derű volt, pajkosan bizalmaskodott a halállal, triviális anekdotákat mesélt el neki, hálósipkáját a fejébe nyomta, és a saját csibukját dugta a szájába. Felváltva pöfékeltek. Ilyenkor mintha a csontváz arca is kedélyesen vigyorgott volna. Ezek az idillek azonban mind ritkábbak lettek, s mind rövidebb ideig tartottak.

István gróf a maga izgatottságában alig tudta tovább mondani a báró történetét. Waldstein összetett kézzel könyörgött, hogy hagyja abba, és inkább imádkozzék. De az csak annál nagyobb erőlködéssel mondta tovább:

- A haláltól való félelem mindjobban elhatalmasodott a boldogtalan fickón. Birokra kelt a csontvázzal, törte, zúzta és megtaposta, mígnem kimerülve összerogyott, és elvesztette eszméletét. Reggel aztán halva találták a bárót. A homlokán lőtt seb. Megölte magát. Öngyilkossá lett a haláltól való félelmében. Nyugodjék békében! - István gróf kesernyés mosolyra húzta félre a száját:

- Tudod, kiről meséltem neked, kedves Waldstein?

- A bolond Henningstein báróról.

- Nem igaz. Széchenyi István grófról, aki négy hét óta koporsóban fekszik.

Aztán elveszítette az eszméletét.

Augusztus 11-én délután két órakor hajójuk befutott a Boszporuszba. Öt órakor a kikötőben voltak. István gróf tüstént az osztrák követségre, a Palais de Venise-be vitette magát. Báró Ottenfels Gschwindt Ferenc internuncius szívesen fogadta, a saját lakásán szállásolta el, majd a várostól délre fekvő nyaralóhelyen, a Boszporusz kijáratánál bérbe vett neki egy jó kis házat, és azt hevenyészve be is rendezte. Két napig tűrhető állapotban volt - egy angol orvos, doktor MacCarty piócákkal alaposan lecsapolta vérét -, de a harmadik nap testi erői elhanyatlottak, lábai jéghidegekké váltak, az ujjai megkékültek, lélegzete elakadt, fuldoklási rohamokat kapott.

Waldstein gróf, Beszédes mérnök, az internuncius és maga MacCarty doktor is letettek minden reményről. A láz oly magas volt, s a szervezet annyira elgyöngült, hogy minden emberi beavatkozás meddő erőlködésnek tűnt fel. Vagy a betegség, vagy a gyógykezelés öli meg - már csak ez a dilemma gyötörte őket. Mindenesetre jeges vízbe csomagolták - olyan sovány, csontos, sárga, kék foltos és tehetetlen volt, mint Henningstein báró -, és rábízták az Isten irgalmára.

István gróf nem szenvedett már. De a külső világ minden megmozdulása megijesztette vagy felbőszítette. Ha egy légy repült rá az arcára, úgy érezte, mintha az égboltozat egy darabja zuhant volna rá. Valaki megmozdult, azt hitte, hogy földrengés van. Leesett egy esőcsepp a háztetőről, ez a halk koppanás az ő fülében ágyúdörgés volt. Sokszor úgy látta, hogy a lába nőni kezd, megnyúlik és dagad, kidönti a ház falát, és kinyúlik a tengerpartra, meg tudja áztatni a sós hullámokban. Waldsteint olyannak látta, mint az öreg Kaszást a szép magyar báró koporsójánál.

- Stefferl, Stefferl - lihegte megperzselt, kiszáradt ajkain keresztül -, azt mondom neked, hogy az egész életben egy dolog a fontos: a jó excretio. Neked nincs. Ezért nem tudod te

Magyarországot talpra állítani. Stefferl, Stefferl, előbb várd meg, amíg rendbe hoznak, akkor írj könyvet a hitelről... Waldstein, az Isten áldjon meg, nyomass a *Hitel*-nek új címlapot így: „Hitel, írta negyvenhárom napos obstipáció alatt gróf Stefferl". Hadd tudják az emberek, hogy miért oly rossz a könyv. Megteszed? Köszönöm. Akkor nyugodtan halok meg.

Waldstein gróf szeméből kihullott egy könnycsepp, rá a betegágyra.

- Miért sírsz, Waldstein? - kérdezte István gróf. - Talán már meghaltam?

- István!

- Nem? Becsületszavadra? Bizony isten, az ember sohasem tudja... mi a különbség élet és halál között - várj csak, hányadika van ma?

- Huszonnyolc.

- Milyen hónap?

- Augusztus.

A beteg lihegett, ajkai remegtek, szeme üvegesen bámult a semmiségbe.

- Augusztus huszonnyolc. Tudod, hogy ennek a dátumnak súlyos csillagászati következményei vannak?

Waldstein gróf megfogta István gróf homlokát. Forró volt és nyirkos.

- Jeget, jeget, jeget - szólt az olasz inasnak.

István gróf a párnája alól levelet húzott ki:

- Ezt tegnapelőtt kaptam.

- Válaszolni akarsz? - kérdezte Waldstein gróf előzékenyen. - Ha tollba akarod mondani, szívesen írom... Vagy diszkrét ügy? Talán Crescence grófnőtől?

A beteg a fejét ingatta:

- Nem. Ez a levél fontos csillagászati eseményt jelent be.

- Ugyan? - kérdezte gyengéden Waldstein, hogy a beteg megszabaduljon a maga csillagászati rögeszméitől. - Mit mond a levél?

- Hogy augusztus huszonnyolcadika után - nyögött a beteg keservesen - augusztus huszonkilencedike következik.

Waldstein gróf kétségbeesve nézte a kiaszott, eltorzult, szenvedő arcot. Hát, úgy látszik, az agónia beállt.

De a beteg hirtelen felült és körülnézett:

- Ki van a szobában? Küldd ki a szolgát! Egyedül vagy? Jó. Nem tudok úgy elmenni innen... pedig el kell mennem... tudod, hova megyek? Cenkre. Ott fekszik az öreg Ferenc gróf őexcellenciája és Júlia kegyelmes asszony. Derék öreg házaspár, Stefferl szülei. Stefferl, ne csatangolj folyton a világban, ennek nem lesz jó vége, édes fiam, Stefferl... nos, most Stefferl hazamegy. Szépen lefekszik melléjük, s ott marad örökre. Most meg vagytok elégedve velem? Na. De mielőtt elmegyek haza, kedves Waldstein János, neked megmondom az igazat. Nem viszem magammal a sírba a titkot.

Waldstein gróf kétségbeesve tördelte a kezét:

- István, az istenre kérlek...

- Ne légy gyerek, Waldstein. Ne félj. Rövid leszek. Hát augusztus huszonkilencedike előtt mindig kapok levelet valakitől. Augusztus huszonkilencedikén...

- Mi történt akkor?

A beteg egészen felemelkedett. Égő szeme, csapzott haja, őrjöngő kifejezése ijesztő volt.

- Aznap megöltem egy asszonyt. Nem hiszed? Esküszöm neked! Roppant egyszerűen ment a dolog. Magamhoz vontam, azután az arcát a két tenyerembe fogtam, és a szájába belecsókoltam a halált. Ennyi volt az egész. Meghalt. A család nagyon csodálkozott, hogy ilyesmi történt. A holttestet felboncoltatta, és az orvosok agyvérzést és méhbajt állapítottak meg. Na, most legalább tudod. De ezt a ronda tevét hajtsd ki a szobámból - mutatott egy szúnyogra, amely a beteg feje fölött átrepült a szobán.

Waldstein gróf elfordult, hogy a beteg ne lássa arcán a fájdalom és lemondás kétségbeesett kifejezését. Úristen, mit kellene tenni ezzel a szegény haldoklóval?

István gróf azonban tovább beszélt:

- Tehát gyilkos vagyok. Ez is csúnya dolog, de az ember annyit gyilkol életében, hogy valamennyit számon sem tudja tartani. Én azonban más, sokkal ocsmányabb dolgokat is elkövettem.

- István, kíméld magad. Friss lepedőbe kell hogy csavarjanak. Engedd meg, hogy a doktort elhivassam.

Waldstein gróf nem friss lepedőre gondolt, hanem meg akarta kérni a doktort, hogy a szegény betegnek adjon narkotikumot, amitől megnyugszik és elszenderedik. István gróf azonban tiltakozott:

- Négyszemközt akarok veled maradni. El akarom neked mondani aljasságaimat. Hallgass ide. Már a születésem pillanatában kóros anyagok lappangtak a szervezetemben. Ezen ment tönkre az egzisztenciám. Édesanyám folyton boldogtalan volt miattam. A testvéreimet is szerencsétlenné tettem. Bizonyos, hogy apám és anyám halálát is siettettem. Az emberek egész légióját küldtem a másvilágra. Sokszoros gyilkos vagyok, Waldstein, vigyázz, téged is megöllek. Orvul. És Beszédest is. Nem hiszed? Hát, aki énvelem egy levegőt szív, akinek valami köze van hozzám, azt megölöm, vagy odáig juttatom, hogy megőrül, és öngyilkossá lesz.

Waldstein türelmetlenül nézegetett ki az ablakon, hogy jön-e már az orvos, István gróf pedig tovább lihegett:

- Eltékozoltam életem egész tőkéjét, mint a kétségbeesett ember, aki érzi, hogy napról napra sorvad. Nem mertem a jövőbe tekinteni, mert rettegtem a kétségbeesés órájától, amely egyszer egészen biztosan bekövetkezik. És ha voltak elviselhető perceim, amelyekért sokan irigyeltek, csak olyankor voltak, amikor el tudtam feledni magamat. És csak a Mindenható tudja, mennyire küzdöttem, hogy magamtól elmeneküljek. Teljesen sohasem sikerült, és még - most is kénytelen vagyok ébren aludni, nehogy nyomorultul, életemet átkozva ébredjek fel.

Waldstein gróf kocsirobogást hallott. Megkönnyebbülten rohant az ablakhoz, mert azt hitte, hogy az doktor MacCarty fogata. De nem az volt. István gróf rákiáltott:

- Mit ugrálsz itt, mint a bolond? Micsoda gyóntató pap vagy te?

- István!...

- Hallgass ide. Most hadd mondjam el neked azt a számtalan ostobaságot, amit az életben elkövettem. Hát például a leipzigi csata alatt kiagyaltam valami regényt egy eltévedt és agyonlőtt lóról, és előadtam Schwarzenbergnek, Metternichnek és mindenkinek, aki csak

meghallgatta. Csodálom, hogy nem rúgtak ki, mint szemtelen hazudozót... Te, Waldstein! Hogy még nagyobb hatást érjek el, részletekbe is bocsátkoztam... Elmondtam, hogyan nyargaltam el Blücherhez, hogy vettem rá Bernadotte tábornagyot... Te Waldstein! Most megmondom neked az igazat. Én bevonultam ugyan az inszurrekcióhoz, de háborúban nem voltam soha, mert sokkal gyávább vagyok, semhogy lóra merjek ülni, és el merjem sütni a pisztolyomat. Ölni ugyan szoktam, de egész más módon, csak kérdezd meg Lichnovszky hercegnőt, vagy Clam-Martinitz Selinát, hogy mivel öltem meg Karolinát... Selina is úgy jár, a kis Selt is megfogom ölni... nézd csak, aki legelöl jön, az Karolina... kék a szeme és fekete a haja, és ő vezeti őket... Ne félj... Waldstein, mondd, hogy csak jöjjenek be mind, de ne tolakodjanak, engedjenek utat a hátul jövőknek, most már mindegy, én már csak egyetlenegy asszonyt akarok megölni, de az meg is érdemli, mert az küldött ide, ebbe a pokolba... ó, Crescence, Crescence, Crescence, miért tetted ezt velem?

Nagyot hörgött, elkékült, és hátrazuhant az ágyon. Waldstein gróf szíve majdnem kiugrott a melléből. Elkiáltotta magát:

- Segítség!

Senki sem jött a szobába.

Letérdelt az ágy elé, és a haldoklókért való imádságot kezdte mondogatni.

HARMADIK RÉSZ

1

Pozsonyban a régi országház boltíve alatt - ahonnan, mint egy bekeretezett olasz tájképet, úgy lehetett látni a klarisszák 15. századbeli, ötszögletes gót templomtornyát, a gimnáziumot és az akadémiát s azokon túl a Várhegyet, tetején a kaszárnyával, alján a gettóval -, az ódon falak között zsinóros kabátban s pantallóban kényeskedő, pörgekalapos fiatal dandyk tolongtak. Voltak, akik még a huszadik évüket sem töltötték be, harmincnál pedig egy sem volt idősebb. A fiatal arcokat többnyire selymes szakáll keretezte be, amely az állat s a rózsás pofacsontokat szabadon hagyta; a magyar ifjúság elitje volt ez, fiziognómiában, nyelvjárásban, viseletben az egész ország, a vármegyék legjobb családjaiból; végzett jogászok, patvaristák, ügyvédjelöltek, vármegyei gyakornokok, jurátusok. Az országgyűlésre részben a maguk költségén, részben a vármegye pénzén jöttek el, mert ez volt az a legfőbb iskola, amelyben a Corpus Jurisnak, a kilencszáz éves európai magyarság bibliájának legmélyebb rejtelmeibe is beavattattak. Olyan volt ez, mint az eleusziszi misztériumok ligete, ahol az élet legmagasabb bölcsességét hirdették Apolló papjai. A papokat itt tekintetes rendeknek és karoknak hívták.

A papok és tanítványok, vagyis az apák és a fiak egyébként alig értették meg egymást; az öregek fél lábbal még a rendi alkotmány, sőt a középkori feudalizmus talaján álltak; a fiatalok már a francia forradalom vívmányain nevelkedtek, s ajkukról csak úgy ömlöttek a szólamok a népképviseletről, miniszteri felelősségről, a parlament büdzséjogáról és a civillistáról. Az öregedő Metternich nemhiába mondta, hogy a Jungdeutschland és a giovine Itália mellett egy ifjú Magyarország is felcseperedett.

A kora reggeli órákban még csak a jurátusok gyülekeztek a boltív alatt. Némelyike egyenesen az Aranyszarvas vendéglőből vagy a Hollinger-kávéházból, esetleg a színház valamelyik másodrendű csillagától jött (az elsőrangúakat a mágnások és a Landtagsherrek foglalták le maguknak), de azért valamennyien frissek, szenvedélyesek és vidámak voltak.

Egyikük, a szép és korhely Szemere Bertalan a színház primadonnája, a gonosz kis Hoch Eliz körül támadt botrány részleteit mesélte a barátainak. Hoch Eliz valami magyargyalázó kuplét énekelt a téli színházban, amelyben most a bécsi Josephstädter Theater társulata játszott. Az országgyűlési fiatalság ezért a primadonnát ki akarta hordani a határból - esetleg meztelenül futtatva végig a városon vénasszonyok vesszőcsapásai alatt -, mint ahogy az szokás volt a középkorban.

- Hol van az a bestia? - kérdezte kissé borízű hangon a fiatal Keglevich László gróf, aki debreceni cifraszűrben és gubában szokott feszíteni Pozsony utcáin a bécsi miniszterek és az aulikus főurak bosszantására.

- A vén Nicky Pepi gróf rejtegeti - adta a beavatottat egy Frankenburg Adolf nevű soproni jurátus.

- Előre a Nicky ház felé! - vezényelt a szűrdolmányos gróf, aki hajlandó lett volna a Nicky házat megostromolni, mint valami fellegvárat.

A többiek azonban nevettek, és megegyeztek abban, hogy inkább fáklyásmenetet rendeznek Hoch kisasszony riválisának, a bécsi Karl Henriette színművésznőnek, aki kuruc nótákat énekelt betét gyanánt egy vidám bécsi daljátékban.

A jurátusok között a komoly, magas, vállas, szőke hajú Mayerffy Károly, aki most jött meg külföldi utazásából, londoni és párizsi dolgokról beszélt. A fiatal Mayerffy két dologról lett hirtelen nevezetessé az országgyűlési ifjúság körében. Az egyik, hogy több pénze volt, mint akármelyik fiatal mágnásnak, másik pedig, hogy útközben látta a szintén külföldön járó Széchenyi grófot. Mayerffy Károlynak emiatt állandó udvara van, újabban és újabban érkező jurátusok apraja-nagyja, akik Széchenyi felől kérdezősködnek.

- Igaz, hogy Londonban és Párizsban éppúgy ismerik a grófot, mint Pesten?

- Mindig nagy társaságban láttam.

- Mit hoz a gróf Londonból?

- A hidat.

- Jobb volna, ha a francia alkotmányt hozná - vetette közbe epésen a soproni Frankenburg, aki az összes jurátusok között a legkevésbé rajongott a grófért. Aztán a fiatal Mayerffyhez fordult:
- Beszéltél a gróffal?

- Londonban.

- Halljuk, halljuk! - kiáltoztak összevissza a fiatalok. - Mit mondott? Hol találkoztatok? Hogy kerültél hozzá? Honnan ismered?

A fiatal Mayerffy elpirult.

- A Miwart fogadóban laktam, azt ajánlotta Ferenc nagybátyámnak a gróf, neki is a rendes szállása. Hát egy szép napon nyüzsgés támad, a személyzet összevissza futkos, a pincérek majd a nyakukat törik, valami egzotikus fejedelem érkezik, indiai rádzsa vagy egyiptomi sejk (mindennap egy tucat jön Londonba ebből a fajtából), én is leszaladok, hát megáll a fogadó előtt egy négylovas, csukott angol hintó, amelynek hátul van a bakja, s kiszáll a hintóból két napbarnított úr. Mindjárt megismertem, mert sokszor láttam őket a pesti lóversenyeken. Az egyik volt Andrássy György gróf, a másik...

- A gróf?

- Eltaláltad.

- Természetesen olyan elegánsan, mint a walesi herceg.

- Egy kissé excentrikus volt a széles kalapjával, kék frakkjával és kockás nadrágjával.

- Az angolok röhögtek? - kérdezte Frankenburg.

- Azok az ilyesmit észre sem veszik.

- Arról beszélj, hogy mit mondott a gróf.

A fiatal Mayerffy ismét elpirult:

- Néhány nap múlva bemutatkozó látogatást tettem a grófnál.

Egy pirospozsgás, fekete bajuszos fiú odasúgta a szomszédjának, egy nyurga szőkének:

- Nézd a sörös fiát!

- Hazudik? - kérdezte a szőke.

- Majd kiderül. De az öregapja még söröshordókat gurított a pesti Paradicsom pincéjében.

- A gróf - beszélte Mayerffy - barátságosan érdeklődött, hogy hol végeztem az iskoláimat. Oxfordban - feleltem, mire ő megkérdezte, hogy nem akarom-e meglátogatni régi tanáraimat.

- Elmentél vele?

- Nem. Éppen Oxfordból jöttem, és már készülőben voltam vissza a kontinensre. A grófot többé nem is láttam.

Némi csalódás kísérte a fiatal Mayerffy szavait, s a feketebajuszos odasúgta a nyurga szőkének:

- Erősen ránéztem, és a fickónak elment a kedve a hazudozástól.

A fiatalok István grófról beszélgettek tovább, akit csak egyszerűen úgy emlegettek: a gróf, mintha ő volna az egyetlen gróf Magyarországban, majd vele kapcsolatban megvitatták a nagyvilág eseményeit. Megállapították, hogy Angliának IV. Vilmos személyében egy durva hajóslegény az uralkodója, hogy a júliusi forradalom alapjában véve kárba veszett dolog, mert Lajos Fülöp, a körtefejű polgárkirály, akármilyen nagy esernyővel is jár-kél Párizs utcáin - mégiscsak egyeduralkodó, monarcha, fejedelem, előbb-utóbb zsarnok, akinek nem jó vége lesz, hiszen ellene máris két merényletet követtek el.

- Ki kellett volna kiáltani a köztársaságot - felelt egy fekete, égőszemű ifjú, akit Vukovich Sebőnek hívtak.

Az ifjú Palocsay Ferenc, aki szeretett kérkedni olvasottságával, megemlítette, hogy Angliában ötvenéves uralkodás után a toryk megbuktak és a radikális whigek kerültek uralomra. A fiatal Mayerffy közbeszólt:

- Ennél sokkal fontosabb, hogy a gőzvasút Manchester és Liverpool között ötvenhét perc alatt teszi meg a harmincöt angol mérföldnyi utat.

- A sörösfiú nagyokat lódít - súgta nyurga szomszédjának a mokány kis kuruc.

Az országgyűlési fiatalság kisebb-nagyobb csoportokba széledt aszerint, amint egy-egy népszerű vagy joviális követ érkezett oda.

Egy csoportban arisztokraták a színházi eseményekről, máshol a tegnapi kártyacsatak veszteségei fölött vitatkoztak, voltak, akiket Metternich harmadik házassága érdekelt, s abból, hogy a kancellár ezúttal magyar grófkisasszonyt, a szókimondó, temperamentumos Zichy Melanie-t vette feleségül, azt jósolták, hogy Metternich Bécsben szószólója lesz a magyar követeléseknek.

- Érdekes - jegyezte meg a fiatal Keglevich gróf -, hogy Melanie grófnőt az édesanyja mindenáron Széchenyi István gróf nyakába akarta akasztani.

- A kisleány őrült szerelmes volt a grófba - fűzte tovább a mendemondát egy beavatott fiú, a nádori és főúri bálok előtáncosa.

Mayerffy Ferenc Párizsról beszélt:

- Amikor Párizsba értem, éppen aznap hirdették Liszt Ferenc koncertjét a Conservatoire-ban.

- Ki az a Liszt Ferenc? - kérdezte a kis feketebajuszos.

- Zongoraművész. Magyar. Húszéves. Tíz éve járja a világot. Nem hallottál róla?

- Nem. Ezzel is egy fogadóban volt a szállásod?

Mayerffy Károly hosszan, mosolygós gúnnyal nézett a fiúra:

- Pajtás, te, ha nem csalódom, Szily László vagy, a baranyai alispán fia, s néhány év múlva te is alispán leszel. Az én apám sörgyáros, és én is sörös leszek, mert az becsületes ipar és hasznos üzlet. De én is nemesember vagyok, mint te. Semmi akadálya sincs tehát annak, hogy megverekedjünk. Mikor parancsolod? Most mindjárt?

A kis feketebajuszú elvörösödött:

- Holnap hajnalban.

- Rendben van.

A másik csoportban arról beszélgettek, hogy a francia bonapartistákat nagy csapás érte. Meghalt a reichstadti herceg. Az országgyűlési ifjúság két pártra szakadt; az egyik bonapartista volt, a másik köztársasági. Természetesen a francia politikában. A magyarban valamennyit egy pártban egyesítette az a lángoló rajongás, amely a gróf, a nagy Széchenyi személye felé vonzotta őket. Úgy beszéltek róla, mint a magyarság megváltójáról. Otthon, a családi tűzhely körül, az ebédlőasztalnál sokszor tragikus hevességgel rontottak egymásra apák és fiúk, idősebb és ifjabb atyafiak, öreg táblabírák és siheder patvaristák, vén plébánosok és fiatal káplánok, tanárok és tanítványok, akik a gróf miatt ellenfelekké váltak, és dühösen veszekedtek vagy kerülték egymást. A gróf forradalmat keltett a lelkekben, és ő, aki mindig pártok fölött érezte magát, s gyűlölte a magyar pártoskodást, kettészakította a nemzedékeket Széchenyi-imádókká és Széchenyi-gyűlölőkké, akik közül mind a két oldalon kevesen tudták, hogy mit is akar voltaképpen a gróf. Mindenki azt magyarázta bele a gróf programjába, amit akart; minden fiatal magyar hordott a lelkében egy Széchenyit, és ezért rajongott.

A régi országház boltíve alatt lassanként megjelentek a követek, s az ifjak a maguk kedvenceit lelkes ovációkkal fogadták. Némelyiknek egész udvara volt. Így a félszemű, áhítatos lelkű, fennkölt szellemű Kölcsey Ferencnek, a pocakos, kedves vidéki urambátyámnak, Deák Ferencnek, a selyemtermeléséről híres, radikális Bezerédj Istvánnak, a mokány, köpcös, hetyke kis Beöthy Ödönnek, a kínosan elegáns, finnyás, világfi Balogh Jánosnak, és mindenekfölött a küklopszi termetű, dörgő hangú erdélyi nádorivadéknak, Wesselényi Miklós bárónak, akik egyetlen lépést sem tehettek anélkül, hogy a jurátusok, mint valami testőrség, ne követte, és egyetlen szót sem mondhattak, hogy egy áhítatos, naiv, önkéntes klakk zúgó tapsa ne kísérte volna.

December tizenhatodika volt, szép, napsütéses, télies délelőtt. Az éjjel erősen fagyott, nem volt sár, a tükörfényesre kefélt, hegyes orrú, magas sarkú csizmák vidáman kopogtak a tisztára söpört kövezeten. Egyszerre nagy mozgolódás támadt az ifjak között. Valaki daliás, fiatalos lépésekkel közeledett a Mihály utcán, a Szent Katalin kápolna felől.

- Ki az? A gróf? - kérdezte egy fiatal vézna kis jurátus.

- Nem. A gróf négylovas hintón jön.

A gyalogosan közeledő követ szép, harmincéves férfiú, egyszerű, magyaros ruhában is arisztokratikus jelenség volt. Nem piperkőc, de tetőtől talpig választékos, finom és előkelő. A lelkes ovációkra levette fejéről kalapját, s ekkor a téli napsütésben, élesen megvilágítva látni lehetett, hogy ezt a délceg, középmagas termetet ritka szép arc és fej koronázza. Homloka magas és tökéletes, koponyája kerek, nemesen alkotott, a haja kissé ritkás gesztenyebarna, fürtös és gondosan fésült. A szeme eszményien szép, ibolyakék, tüzes és rajongó, nagy és tiszta rajzú. Szeme körül a bőre is tiszta, világos, a szemöldöke keskeny, de határozott ív, s a szeme körül egészen nőies az arca. Az ajka is finoman ívelt. Profilja tökéletes, mint a görög szobroké, az orra férfias, de nem túltengő, a szája körül valami nyugat-európai, fájdalmas, majdnem dekadens vonás húzódik végig, wertheri módon gyengéd és érzelmes vonás, az

egészen semmi mongolos vagy kelet-európai jelleg, semmi vad tűz, semmi balkáni erő, nem tagadhatja le, hogy az édesanyja német származású. Ezt az arcot is görögös szakáll keretezi a divat parancsa szerint, de a szakáll kissé ritka, és rövidre van nyírva; szabadon hagyja a pofacsontokat, a kiborotvált állat és a rózsás fehér arcot. Igazi szép férfi, olyan, akiért a női szívek az első szempillantásra ellágyulnak. Valóban az „asszonyok embere", mint a szép Chateaubriand vagy Byron vagy Musset - Párizsban nem volna menekülése a nők ostroma elől. Itt Pozsonyban csak egy hete tűnt fel, Pesten nem látták soha, egész Magyarországban alig ismeri valaki.

Szemere Bertalan, maga is eszményien szép ifjú, bemutatta neki barátait, Ghiczy Kálmánt, Lónyay Menyhértet, Trefort Ágostont, Szalay Lászlót, ifjú Eötvös József bárót és Lovassy Lászlót. Ezek egy csoportban várták a fiatal követet, és nyomban körülvették.

- Ki ez? - kérdezte a távolabb álló Mayerffy Károly.

- Ez egy főrend helyettese. A Zemplén megyei Monokon ügyvéd. Kossuth Lajos. A 13. századból való nemesi oklevele van. Jó família, de most már szegény, mint a templom egere.

A fiatal követ ezalatt már beszédbe elegyedett új barátaival. Mayerffy Károly fülét is megcsapta a hangja. Ez az orgánum, amely most halkan és majdnem minden moduláció nélkül búgott, maga is zene volt, a leggyönyörűbb hangszer, az emberi gége zengő baritonja. Mayerffy Károly sokat járt Bécsbe, Párizsba, Londonba, s hallotta a legnagyobb beszélőművészeket a világ legelőkelőbb színpadjain. Hallotta az öregebbik Keant, a nagy Garrick nemes hagyományainak örökösét. Hallott néhány nagy színészt Párizsban, hallott szónokokat, papokat és világiakat, akik az emberi hangot a legnemesebb orgánummá csiszolták. Kossuth orgánuma a maga tiszta és természetes zengésében mindent felülmúlt. Egyszerű beszélgetés alatt halk és bársonyos baritonja a legfinomabb árnyalatokban fejezett ki minden indulatot; mellette minden más emberi hang fülsértően éles vagy fátyolos, durva, rekedt vagy harsány zörej volt, még Wesselényi mély oroszlánmorgása is egy ócska orgona basszusának hatott - amelyet a pneumatikus fújtató ziháló szuszogása kísér.

A jurátusok természetesen nem élvezték ilyen tudatosan a fiatal követ orgánumát; de a hátgerincükön végigfutott valami jó meleg bizsergés, és öntudatlanul megadták magukat a hang varázsának.

Egyébként csak nagyon keveset tudtak róla. Az apja szintén ügyvéd; előbb a gróf Andrássy családnál Monokon, majd Tőketerebesen és Sátoraljaújhelyen. Anyja egy postamester leánya. Négy nőtestvére van, mindegyik fiatalabb, mint ő, s mind férjes asszony. Ő maga Sárospatakon tanulta a jogot, ügyvédi oklevelével városi ügyész és gróf Andrássy Károlyné jogtanácsosa lett. Annyit hallottak felőle, hogy a tavalyi kolera alatt mint Zemplén vármegye biztosa derekasan megállta a helyét. Most személyes varázsán kívül az teszi nevezetessé az ifjúság előtt, hogy az országgyűlésről naplót akar vezetni, és azt a vármegyéknek litografált példányban meg akarja küldeni... Ez tetszett a fiatalságnak. Ebben a nyilvánosság és a közvélemény kiépítésének alapkövét látták. Ez a Kossuth nekik való ember.

Amint a boltív alá ért, zúgó éljenzés fogadta az ifjak részéről. A követ zavartan mosolygott. Kezet fogott a fiatalokkal, és megállt, hogy beszélgessen velük.

- Mi újság, fiúk?

- Úgy hallottuk, hogy ma a gróf is eljön az ülésre.

Kossuth szeme felragyogott. Minden vágya az volt, hogy a nagy gróf figyelmét magára vonja. Úgy érezte, hogy ez fordulópont lesz az életében. Úgy érezte, hogy a két táblán nincs egyetlen lélek, aki jobban megértené és hevesebben rajongana érte, mint ő. Olyan sincs, aki méltóbb

volna arra, hogy neki tanítványa vagy fegyverhordozója legyen. Ő a nagy gróf minden írását és cselekedetét ismeri; azt hiszi, hogy abba az ijesztően komplikált lélekbe is belelát, amely írásai s tettei mögött rejtőzködik. De hát óriási távolság választja el tőle őt, a mindenképpen szerencsétlen, magányos és elhagyatott lelket, aki most harmincéves, Luther vallásának követője, az apjával magyarul, az anyjával németül beszél, a bibliát Károli Gáspár fordításában olvassa vasárnaponként, és utána zsoltárokat énekel szüleivel, négy húgával és a házi cselédséggel. Gyermekkorában nem volt sem különösen jó, sem különösen rossz; szeretett fuvolázni, és egy cigányasszony megjósolta neki, hogy egykor nagy hírnév és dicsőség lesz az osztályrésze. Egyszer az egyik tanára miatt a Bodrog vizébe akarta ölni magát, de kis pajtásai megmentették. A sátoraljaújhelyi gimnáziumban egy piarista páter a stílus mesterének nevezte, mert már akkor elragadott mindenkit pompás retorikájával. - Maga jobban beszél latinul, mint bárki a magyar országgyűlésen - ezt mondta neki a páter. Sárospatakon az egyik professzornak az volt a véleménye, hogy belőle nagy országháborító lesz; ezen most mosolyognia kell. Egy ilyen országot megháborítani, az még Széchenyi Istvánnak is nehezen sikerül; ezt háromszáz éve háborítják a Habsburgok, és ha minden száz évben egyet mozdul, és nekigyürkőzik, nyomban újra lefekszik, a másik oldalára fordul és alszik. Jogászkorában megismerkedett a francia forradalom tanaival. Húszéves volt, amikor Napóleon meghalt. Ekkor ébredt fel benne a tudásvágy és a nagyvilág megismerésének áhítozása. Pestre ment, és állás után járt. Volt neki ajánlólevele, és szeretett volna bejutni az udvari kancelláriához. A hivatal kenyeret és egzisztenciát jelentett volna. Nem sikerült. Elutasították. A kudarc rettenetesen lesújtotta. Gyermekkorában ő is, mint minden valamirevaló gyerek a világon, lángésznek, kivételes lénynek, egyetlen példányban teremtett csodának érezte magát; azt hitte, hogy előtte nyitva az út az érvényesülés legmagasabb csúcsáig, hogy ő olyan életpályát fut meg, aminőt senki más a kortársak közül, és lépésről lépésre tapasztalnia kellett, hogy a legszürkébb vidéki karrierek alacsony lépcsőfokain baktat a szegénység és reménytelenség korlátai között. Még jó, hogy apja bevezette őt a Vécseyekhez, Andrássyakhoz és Szapáryakhoz, s a tőketerebesi Andrássy grófnő - aki furcsa magánosságban, nem éppen ízléses különcködések között élt - rábízott néhány pert. Aztán? Aztán a vidéki élet durva stílusa. Szerelmeskedés, kártya, ivások, tivornyák hét esztendeig, akárcsak a többi parlagi nemesúrfi élete a vármegyében. Csak éppen hogy átszerelmeskedett vagy átkártyázott éjszakák között néhány könyv. Mindig több és több. Német és francia, újabban néhány magyar is, jobban mondva az a néhány magyar mind, ami megjelent. A kolera alatt kitüntette magát, de a kártyaasztalnál majdnem elvesztette pénzével együtt a becsületét is. Ezekre az időkre gondolni sem mer. Rettenetes örvény szélén tántorgott, és Isten csodája, hogy bele nem szédült. Borzasztó dolog, hogy az ember miken megy keresztül, életének éppen abban a korszakában, amelyet tavasznak hívnak, s amelyben legszebben süt rá az Isten napja. Csak az vigasztalja, hogy a világtörténelemnek nem egy nagy alakja éppen ilyen viharos ifjúságon bukdácsolt keresztül. Ha igaz, maga a bálványozott gróf, a várva várt Messiás, a nagy Széchenyi is. Úgy látszik, az emberi élet első fele hajmeresztő ostobaságokban telik el, a másik fele pedig abban, hogy azt levezekeljük. A kártyaveszteségei miatt még kriminálist is akasztottak a nyakába, de felmentették. Felmentették, azaz elüldözték a vármegyéből. Megint elment Pestre, hogy állást keressen. Harmincadik születésnapján árván, egyedül, kenyér és kilátás nélkül másodszor jött Pestre, és belebámult a sötét kilátástalanságba. Hát ez lett a szőke fürtű, kék szemű fiúból, aki minden fiatalos botlása mellett egyik legműveltebb és legeszesebb harmincéves katonája volt az ifjú Magyarországnak. A kétségbeesésnek ebben az őrjítő pillanatában kapta Andrássy grófnő jóvoltából a követi megbízatást, s most itt van szegény édesapja utolsó garasain szépen kiruházva, szegényen, de előkelően, titkos aggodalommal, de gőgösen, hogy a fórumon érvényesüljön. Most itt van, és itt van a magyarok Mózese is, aki bevezeti népét az ígéret földjére. Itt van Széchenyi István gróf, a hatalmas, gazdag főúr, az ifjú Magyarország bálványa, a

jövendőbeli kancellár vagy nádor, vagy helytartó és minden, amit akar. Nem lesz neki hívebb tanítványa, készebb famulusa, hűségesebb testőre, erősebb és hasznavehetőbb katonája, hiszen olyan fegyvere van, amely manapság erősebb, mint Napóleon legszörnyűbb ágyúja: van tolla és szava, amely fölér egy hadsereggel. Széchenyi István gróf, ha tudnád, hogy mily szent szolgálatkészséggel várlak, és ha tudnád, hogy mennyire szükségem van rád, egyetlen pillanatot sem késnél, hogy lenyúlj hozzám, és megfogd a kezemet!...

Alig tudta türtőztetni magát, hogy a szeméből könny ne csorduljon ki, amikor az országgyűlési ifjak felé fordult:

- Fiúk, nagy dolog van készülőben Magyarországon. Numen adest. Itt van a Messiás.

- Az egész ország leborulva várja - lelkendezett egy szőke, magas, borotvált arcú, rövidre nyírt bajuszú, fiatal ügyvéd, Lovassy László.

- Téved, uramöcsém - vibrált a követ finom gordonkahangja. - Csak nagyon kevesen várják őt, majdnem azt mondhatnám, hogy csak mi, akik itt vagyunk, húsz- és harmincévesek - egyedül csak mi értjük meg őt.

- A *Hitel* és a *Világ* valóságos kinyilatkoztatás - csattant fel az alig húszéves Szalay László éles tenorja.

Kossuth a vállát vonogatta:

- A kinyilatkoztatások elhangzanak, de a hang nagyon lassan terjed a levegőben. Sokszor évszázadok kellenek, amíg eljutnak az emberi fülekbe.

- Van-e, aki a *Hitel*-t nem olvasta? - kérdezte Szemere Bertalan.

- Nálunk a Felvidéken - felelte Kossuth - csak most kezdik olvasni néhányan, német fordításban. És nem nagy bizalommal. Nálunk azt tartják, hogy a grófok, ha éppen írni akarnak, írjanak a lovakról vagy a vadászatról, de politikába ne avatkozzanak, ez a táblabírák dolga. Mindenki örült, hogy gróf Dessewffy Pipsz „alaposan megadta neki" a *Taglalat*-ban.

- Gyalázat! Égbekiáltó bűn! Hát ez is lehetséges Magyarországon? - kiabálták összevissza a fiatal jurátusok.

Kossuth leintette őket:

- Egyáltalán, fiatal barátaim, nálunk könyvet írni haszontalan és hálátlan erőfeszítés. Ki olvas nálunk? A pesti könyvkereskedők megmondhatják, hogy csak idegen nyelvekből fordított regényeket, füzetes rémtörténeteket s a legaljasabb ponyvát. Ki olvasta el közületek a *Zalán futásá*-t?

A fiúk dörmögtek. Mayerffy Károly szégyenlősen kivágta:

- Én.

Kossuth megölelte. A többiek ellenszenvvel és irigységgel nézték a sörös fiát. A hetyke bajuszú ifjú Szily elhatározta, hogy könnyű kardok helyett nehéz fringiákkal fog verekedni ezzel a sváb törtetővel. Kossuth pedig folytatta:

- Nálunk nincs társadalmi élet, nincs városi élet, nincs szalonélet, nálunk az emberek isznak, kártyáznak és duhajkodnak. Nekem jogom van ezt elmondani, mert bevallom, hogy éveken keresztül magam sem tettem egyebet. Nálunk a legnagyobb remekmű is elkallódik, mint a gyöngy a szemétben, nálunk az íróembert ügyes firkásznak, tintás ujjú könyvmolynak, félbenmaradt egzisztenciának, ügyefogyott holdvilágfalónak nézik, és a legnagyobb remekmű sem ver fel akkora port, mint egy öblös torkú követ beszéde az országgyűlésen. Külföldi íróról

még csak beszél imitt-amott egy-egy széplelkű dáma vagy inaszakadt legény, aki nem bírja a korhelykedés, a vadászat és a lovaglás férfias fáradalmait, de a magyar írót annyiba veszik, mint a cigány muzsikust, akinek a részeg mágnás százforintos bankót ragaszt a homlokára, és ősi szokás szerint tegezi, de a világért sem engedné meg, hogy az visszategezze. Párizsban vagy Londonban esemény egy jó könyv megjelenése. Most halt meg az angol Bentham, s a francia madame Staël azt írta, hogy róla fogják elnevezni a tizenkilencedik századot, nem pedig Napóleonról. Ha a *Hitel*-t és a *Világ*-ot nem egy gazdag gróf, egy Széchenyi István írta volna, úgy a kutya sem törődnék vele, mint ahogyan nem törődtek Berzeviczy Gergely könyveivel, amelyeket máshol korszakalkotónak tartottak volna. Melyikőtök olvasta például Udvardy-Cserna János, Folnesics, Balásházy János hasonló tartalmú tanulmányait?

Az ifjak hallgattak. A Baranya megyei alispán fia dühös pillantást vetett az ifjú Mayerffyra, vajon lesz-e neki elég bátorsága, hogy jelentkezzék, de úgy látszik, még Mayerffy sem olvasta Berzeviczy Gergelyt és Balásházyt.

- Legalábbis grófnak kell lenni, hogy az ember könyve feltűnést keltsen Magyarországon. No, a szegény gróf nem sok örömét találhatja ebben a feltűnésben. A nemesség Tolnában a *Hitel*-t, mint valami eretnek könyvet, elégette. Abaúj vármegyében egy Vitéz János nevű derék táblabíró azt indítványozta, hogy az országgyűlésen vegyék a sérelmek közé a mű megjelenését. Kajdacsy Mihály hidasi prédikátor azt jelentette a rendőrségnek, hogy a környékbeli falvak jobbágyai készpénznek vették a könyv óhajtásait, és lázongásba törnek ki a nemesség ellen. Nagyon jó helyről tudom, hogy a *Hitel* miatt a főnemesség egy része teljesen elhidegült Széchenyi iránt. Azt mondták a könyvről, hogy aljas, és a saját fészkébe piszkít. Veszélyes ember lett a grófból. A köznemesség egy része meggyűlölte, a közvéleményben mélyebbre süllyedt, mint akármelyik vármegyei adminisztrátor. Metternich herceg felháborodott, amikor a német fordítást olvasta. Ferdinánd főherceg nyersen visszautasította, amikor ajánlkozott, hogy elkíséri őt az Al-Dunára. A *Hitel* és a *Világ* után még egy könyvet írt, ezt a cenzúra már betiltotta. Még Sina báró is elhidegült, és Teleki Ádám gróf szemére vetette, hogy meggyalázta nemcsak a főnemességet, de egész Magyarországot. Az Erdődyek szóba sem állanak vele. Komáromy Péter helytartótanácsos feljelentette Bécsben, hogy forradalmat szít. Azt mondják, hogy a tavalyi kolera idején kitört zendülésnek az ő könyve az oka. Hát ennyi öröme van neki, hogy könyvét észrevették. Ámbár - tette hozzá elgondolkozva - ezt még mindig jobb szeretem, mint ha úgy járt volna, mint a többi nagy magyar literátor. Jobb szeretem, ha a farkasokkal kell megküzdenem valamely vadonban, mint ha a padláson egerek és patkányok rágnak szét, és férgek lakmároznak a holttestemen.

Egy alacsony termetű, vézna, sánta fiatalember odaszólt a lelkesedéstől lihegő Kossuthnak:

- Követ úr túlozza Széchenyi gróf érdemeit.

Kossuth elképedve nézett a vakmerő fiatalemberre, akin semmi rendkívüli nem volt, csak hatalmas, húsos, előremeredő, egyenes orra és kicsinylő hangja, amellyel a grófról nyilatkozott.

- Micsoda beszéd ez? - kiáltotta izgatottan Szemere Bertalan.

- Miféle jöttment ember ez?

- Kihez van szerencsém? - kérdezte Kossuth.

- Orosz József szerkesztő vagyok. Ismerem a gróf minden könyvét, és minden lapja mögül Bentham Jeremiást, a most elhunyt nemzetgazdászt, valamint Staël asszonyt, a Schlegel-féle pereputty kövér nemtőjét látom kikandikálni. Az egyik a maga naiv teóriájára, a nemzetek öreg és fiatal voltának légből kapott, költői premisszájára építi filozófiáját, a másik pedig arra,

hogy nincs más erkölcs, nincs más boldogság, nincs más isten, mint a haszon. A nyereség. Amiből jó kövér ürühús, húsos szalonna, whisky, sör és néhány száz font sterling jut minden angol állampolgárnak. Hát ez a bölcseleti menü nem magyar gyomornak való. Bocsánat, Kossuth úr, még nem fejeztem be. A gróf egyet-mást tett is a maga és mágnástársai szórakoztatására. Miért ne tett volna? Ráér. Szabad óráiban - naponta huszonnégy van neki - valamivel csak el kellett űzni az unalmát. Végre is az emberi szervezet nem bírja ki az örökös szeretkezést, sem a henyélést, sem az udvari hatalmasságok talpának nyalását, sem a falkavadászatot. Minden élőlény szeret játszani, tehát a grófok is, akik késő vénségükig csecsemők maradnak. Mivel játszik egy gróf? Szeretőit, kutyáit, lovait megunta már, hát eljátszadozik a hazájával. Kikotortatja a Duna fenekét. Akadémiát alapít, lóversenyt rendez, labdaházat épít. Kaszinót létesít az ország pénzén, és most arra kíváncsi, hogy miképpen festene egy vasból való függőhíd Buda és Pest között. Hogy emellett évezredes szabadságunk veszendőbe megy - ez a csecsemőt legkevésbé sem zavarja az ő játékaiban.

- Elég! - kiáltott Kossuth, és igéző orgonahangja úgy zengett most, mintha megszólaltatták volna a tuba mirabilis harsány regiszterét.

- Le vele! Alávaló beszéd! Nyomorult bérenc! Titkos bécsi kém, huszonöt botot a fenekére! - ordítottak fel a jurátusok, akik eddig megdermedve hallgatták a káromló szavakat.

A nagy orrú idegen bátran szeme közé nézett az üvöltő kórusnak:

- Én félek a mágnástól akkor is, amikor jót akar. Vigyázzatok, hogy meg ne sirassátok oktalan lelkesedésteket.

A fiatalok köréje nyomultak, hogy elbánjanak vele, de Kossuth nem engedte:

- Ne bántsátok ezt az őrjöngőt. Uraim, nyugalom. Ha szabadságról ábrándozunk, akkor elsősorban magunk tartsuk tiszteletben a szólásszabadságot. Ez a fickó nem látszik tudatlan semmiházinak, ez csak fanatikus és izgága lélek, mindenben ügyes, de felületes dilettáns, vagyis - újságíró. - Aztán Oroszhoz fordult:

- Hát majd én megmondom önnek, hogy Széchenyi István gróf kicsoda, és mit jelentenek az ő alkotásai.

- Állok elébe! - dacoskodott az újságíró.

- Kuss! - kiáltotta a baranyai alispán fia.

Kossuth azonban intett, hogy ő akar beszélni:

- Uraim! Beszéljünk őszintén. Évszázadok óta tartó hazudozás után a gróf az első bátor magyar ember, aki a magyarnak szemébe mondja az igazat.

A szerkesztő felemelte kezét:

- Vagyis hogy mérték felett gyalázza a magyart, csak a szégyellni való testrészeinket tárja fel, pedig más országokban is van egy és más, ami nem tiszta.

- Ezt ön Dessewffy gróf úr könyvéből idézi, szerkesztő úr. De hisz éppen a Dessewffy-féle magyaroknak vágja szeme közé a gróf, hogy nemzeti bűneink, az önhittség, önáltatás, szalmaláng-lelkesedés, restség, irigység, pártviszály, uralomvágy és gyűlölködés az oka elmaradottságunknak. Minthogy pedig csak az a beszéd tetszik a magyar füleknek, amely ezeknek a hibáknak hízeleg, tehát a népszerű politika akadályozza a nemzet fejlődését. Érti, szerkesztő úr?

- Értem. Ezt azonban a földkerekség minden népéről el lehet mondani.

- A földkerekség minden népénél vannak hasonló bűnökben szenvedő emberek, de ott az kivétel, nálunk pedig szabály.

- Ezt nincs joga megállapítani senkinek, önnek sem, Kossuth úr, de legkevésbé egy mágnásnak, aki minden magyar előtt gyűlöletes.

- Éljen Kossuth! Le a sánta hazaárulóval! Micsoda nagy orrú paprikajancsi ez? Takarodjék! Ne álljon szóba vele, követ úr! - rikoltozták innen is, onnan is az ifjak, de néhányan, mint Pulszky Ferenc, Szalay László, Trefort Ágoston, csendre intették a zajongókat. Őket érdekelte ez a párviadal, amelyben a gyengébb fél is impozáns tudásról és bátorságról tett bizonyságot.

A szerkesztő más oldalról kezdte támadni a grófot:

- A gróf a külföldet veszi mintaképül. Helytelen dolog szemünkre vetni, hogy a velencei csónakos szebben énekel a budainál, az angol telivér gyorsabb, mint az erdélyi mokány ló, hogy Como vidéke szebb a Badacsonynál, s mivel a madeira bor a hajón is eláll, a tokaji pedig gyakran a pincében is megsavanyodik, tehát le kell tagadni, hogy a tokaji a világ legjobb bora.

- Ezek szóvirágok - legyintett Kossuth. - A gróf nem a tokaji bor, hanem a kezelése és a tudatlanság ellen harcol.

- De a gróf azt is mondja, hogy a magyar sem nem jó lovas, sem nem jó katona. A nemesség sohasem fogja ezt a szégyent magára venni.

- Nem is volt szándéka a grófnak, hogy a nemest rágalmazza. De a magyar ló elsatnyult, a magyar inkább kocsin jár, mint lovon, s a magyar katona nagyszerűen tud hősi halált halni, de nem sokat vesződik hadi tudománnyal. Vagyis ne kerteljünk, a magyar nemes személyesen nem katonáskodik, csak a parasztot és a szegény legényt küldi a vágóhídra.

- Hohó! Ez mégiscsak sok! - kondult meg egy férfias bariton.

Ez újabb erőt adott a szerkesztőnek:

- A gróf legnagyobb bűne, hogy megveti az alkotmányt, még a vármegyéről is azt mondja, hogy az nem egyéb kínzó helynél, ahol a parasztot elevenen nyúzzák.

Az ifjúság elképedve nézett Kossuthra, mintha kérdezné: lehetséges ez? Kossuth arca egy pillanatra elfehéredett:

- Ami a vármegyét illeti, azt én sem bántottam volna. De a gróf csak jelezni akarta, hogy jobban szereti a szegény, robotos, verejtékező magyar parasztot, mint a nemesi úri jogokat. Az pedig valamennyiünknek a szívét facsarja, hogy a paraszt helyzete gyalázatosabb, mint a dél-karolinai rabszolgáké.

- Mit gondol, követ úr - szólalt meg gúnyosan a szerkesztő -, Angliában jobb?

- Angliában szabad ember és független polgár, jogaiban egyenlő a lordokkal és egyház-nagyokkal. Franciaországban pedig mindenki testvér.

E pillanatban megszólalt a fiatal Mayerffy Károly, és nyugodt hangon beszélni kezdett:

- Bocsánatot kérek az uraktól, de én mind a két országot bejártam, és ismerem az ottani állapotokat. Hát azok bizony szégyenletesek. Franciaországnak csak tizenkétezer községében van valamiféle gyatra iskola, huszonötezerben még írni sem tanítják a gyermekeket. Normandiában száz ember közül legfeljebb ha tíz tud olvasni, három vagy négy írni, akárcsak a forradalom előtt. A breton főnemesség, amely Párizsban és Versailles-ban pompájával és tékozlásával mindig bámulatba ejtette az idegeneket, otthon még az ötödik és hatodik század viszonyai közt él. A legelőkelőbb nevek viselői úgynevezett szent emberekhez és kuruzslók-

hoz járnak, akik azzal gyógyítják betegeiket, hogy a szájukba köpnek. Úgy mennek a búcsújáróhelyekre, hogy három lépést tesznek előre és kettőt hátra; ha ez nem használ, akkor az egyik lábukra harmincfontos facipőt húznak, a másik ellenben mezítláb marad. Gascogne-ban, ha beáll a tél, nem lehet kimenni az országutakra, mert az utasokat széttépik a farkasok; ha pedig a farkasoktól megmenekülnek, akkor útonállók és rablógyilkosok végeznek velük. Vidéken a pénzt alig vagy egyáltalában nem ismerik. Amikor egy házvezetőnőnek borravalót adtam, a megrémült asszony nem tudta, hogy a kerek kis érmét mire kell használni. Hercegi famíliák ökörszekéren ballagnak egyik helyről a másikra, s hat órát tart a vánszorgás, amíg eljutnak a három mérföldre eső szomszéd uradalomba. Azok az utak is siralmas állapotban vannak, amelyeken a malle-posta jár. A megengedett legnagyobb sebesség négy kilométer óránként, vagyis kevesebb, mint amennyit Napóleon alatt egy gyalog menetelő hadseregnek kellett megtennie napi átlagban, teljes felszereléssel, beszámítva a pihenőket és az étkezéseket.

Valaki közbeszólt:

- Franciaországban tegnap még feudalizmus volt. Beszéljen Angliáról!

A fiatal Mayerffy udvariasan meghajolt:

- Jó. Hát beszéljünk Angolországról. Skóciában, Walesben minden tizedik ember koldulásból vagy közsegélyből él. Nem tudom csodálni, hogy Leicestershire-ben kibújtak a föld alól a luddíták titkos bandái, és éjjelenként szétrombolják a gépeket. Newcastle-ben a kőszénbányák és vasgyárak megszüntették az üzemet, mire az országutakat csavargók és tolvajok lepték el, s a városokban kirabolják a molnárok, pékek, mészárosok és sörfőzők üzleteit, lerombolják és felgyújtják a gazdagok házait. Nem lehet szépíteni a dolgot, a halálbüntetések száma minden esztendőben az előzőnek kétszeresére emelkedik. A községekben kétmillió gyermek nő fel oktatás nélkül, a koldusok eladják gyermekeiket a gyárosoknak, s a szülők inkább elfogatják és börtönbe csukatják magukat, vagy éhen halnak, de nem mennek a szegényházba, amelyet a rémület és nyomor Bastille-ának neveznek.

Az ifjúság körében élénk mozgolódás támadt. Ez már tetszett nekik. Mindig nyert ügye volt annak, aki a külföldet leszólta. Harsányan megéljenezték az ifjú Mayerffyt, és a baranyai alispán fia a nyakába borult:

- Nehéz fringiákkal? Nem. Még fogpiszkálóval sem verekszem veled. Gyere le, pajtás, Baranyába. Ott majd meglátod, hogy mi a különbség a magyar és francia állapotok között.

Összevissza csókolta a megszeppent fiút, és testvériséget esküdött neki.

- Ma folyni fog a pezsgő a Hollingerben. Mindenki az én vendégem lesz. Éljen a haza!

Kossuth pedig szép kék szemével végigsimogatta az előtte lelkendező piros, fiatal arcokat.

- Uraim! Ne beszéljünk most másról, csak gróf Széchenyi Istvánról.

- Éljen Széchenyi István! Éljen a gróf! Vivát! - visszhangzott a boltív öreg kőalagútja.

- Még a *Hitel*-ről és a *Világ*-ról sem akarok most szólni. Remekművek ezek, korszakos jelentőségűek, az emberiség legnagyobb szellemeinek életműveivel egyenlő értékűek. Akkora kincsek, mint a *Contrat social,* vagy *Törvények szelleme* a franciák, Bentham az angolok, vagy Kant, Hegel és Fichte állambölcselete a németek számára. Sőt több. Nekünk biblia és kinyilatkoztatás. De ne beszéljünk erről. Nem ez a lényeg. A lényeg maga a gróf, aki nem tudósa, írója, politikusa ennek a nemzetnek, hanem prófétája. Barátaim!

- Halljuk! Halljuk! - zúgott minden oldalról, s az ifjak között most már nagy számban voltak követek, sőt főrendek is.

- Hazámfiai! Barátaim! A magyar nemzet hasonló ama mesebeli hőshöz, aki háttal ülvén lován, csak a múlt ködébe vesző dicsőséget nézte, s nem vette észre, hogy lova ezalatt mély szakadékok felé vágtat. A gróf az első magyar, aki előrefordult a nyeregben, és nem a múltat nézi, hanem a jövőt. Ezért ő a magyarok prófétája. Csak a bibliai Mózes nagyságát lehet hozzá mérni. Boldog vagyok, hogy beszélhetek róla. Meghallgattok?

A boltív falai megremegtek a viharos halljukoktól. Kossuth arca átszellemült, hangjában hol a burdonok mély basszusa, hol a tubák viharos zengése, hol a viola d'amour epedő lírája, hol a kürtök éles harsogása, hol a búgó fuvola zokogása szólt a szívekhez:

- Barátaim, a próféta nem tintás ujjú könyvíró vagy újságszerkesztő, hanem diktátor, aki a nemzetnek kinyilatkoztatja az élet feltételeit. A próféta mindig kívülről jön, titokzatos messzeségből, vagy a magasból száll alá, vagy a mélyből bukkanik elénk. Cromwell egy cserzővarga műhelyéből tört fel. Mohamed egy kecskepásztor aklából, a bibliai próféták erdőkből és barlangokból rontottak ki, mint a farkasok és oroszlánok. Széchenyi István gróf felülről és kívülről látta meg a magyar hibákat, amelyek részben az ázsiai véralkat, részben a rendi alkotmány hibái.

- Éljen Széchenyi! - süvített az ifjú Szalay László éles tenorja.

- Uraim! A gróf egész másképp látja a nemzetét, mint a többi magyar. A gróf felfedezte a faji kapcsolatot, és leereszkedett a nemzet gyökeréig: a népig, amelyet Rákóczi óta senki sem vett észre. Neki nincs Magyarország, Erdély, Alföld, Dunántúl, számára nincs öt felekezet, hat nyelv, ötvenkét vármegye. Ő csak egyetlen élettani egységet ismer, a magyar fajt, amelynek gyökere a földből, virágja a napfényből él. Gyökere a paraszt, virága a kiművelt emberfő.

- Éljen Széchenyi! Éljen Kossuth! Éljen a nemzet! - hangzott fel mindenfelől, s a nagy orrú, pápaszemes szerkesztő maga is elkurjantotta magát: - Éljen Kossuth Lajos!

- Uraim! A grófnak nincs programja, mert a próféták nem alkotnak pártot, nem szerkesztenek programot, nem állítanak fel elméleteket, hanem gyakorlati parancsokat adnak. A grófban nincsen semmi kegyelet a régi alkotmány iránt, mert úgy látja, hogy az most már nem tudja megvalósítani a nemzeti élet célját: a legtöbb ember legnagyobb boldogságát. Őt az az alkotmány nem elégíti ki, amely csak négyszázezer kiválasztott embert tenne boldoggá: akiket mi nemeseknek hívunk. Ő boldogítani akarja egész nemzetét a maga nyolc- vagy tízmillió parasztjával együtt.

- Éljen a jobbágyfelszabadítás! - kiáltotta a sötét képű, rajongó szemű Vukovich Sebő.

- Uraim! Széchenyi érzi, hogy a paraszt immár az egyetlen egészséges és értékes része a nemzetnek. Érzi, hogy a paraszt jó katona, hű jobbágy és a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója. Ezért prófétálja a közszabadságot, az új birtokjogot, az ipar és kereskedelem szabadságát, a nyelv, az árva, elhanyagolt mostoha magyar nyelv kultúráját, amelyben a faji egység szimbólumát látja, ezért prófétálja a pénz szeretetét, a vagyongyűjtést, a hitelviszonyok rendezését, a legtöbb ember legnagyobb boldogságának ezeket a tudományosan és gyakorlatilag kipróbált legfőbb feltételeit. Ó, barátaim, oly boldogtalanok vagyunk, és oly édes melódiát dalol a fülünkbe a nagy gróf a legtöbb ember legnagyobb boldogságának ígéretével!...

A hallgatóság nőttön-nőtt. Az öreg követek könyökükkel csináltak maguknak utat az ifjúság tömegében, az arcok lángoltak, és nem lehetett tudni, az égre szárnyaló hang varázsa, a kimondott igazság vagy Széchenyi glorifikálása okozta-e ezt a lelki részegséget. Kossuth maga is megittasulva fejezte be a rögtönzött beszédet:

- Uraim! A próféta megjelent közöttünk, és kiosztotta az ő parancsait. Úgy jött a magasból, mint egy fejedelem, aki új alkotmányt akar adni népének.

- Megyünk a gróf lakása elé! Fogadjunk hűségesküt neki! Éljen a mi urunk, fejedelmünk!

Kossuth csendre intette a lelkendezőket:

- De a fejedelem, aki bízvást élhetne a próféták diktátori jogával, nem akarja hatalmi szóval életbe léptetni az ő alkotmányát. Ő először, mint a bibliai Ézsaiás, bűnbánatot hirdet, hogy megismerjük és levezekeljük nemzeti bűneinket. Azután, mint Rousseau, nevelni akarja a nemzetet, hogy érettségben és gazdagságban utolérjük a nyugati népeket. A *Hitel* nemcsak gazdasági és pénzügyi hitelt jelent, hanem erkölcsi hitelt is, vagyis a nemzet egyes tagjainak kölcsönös bizalmát egymásban, hogy mindegyik megteszi a haza iránt való kötelességét: a nagy vagyonú arisztokrácia anyagi áldozatokkal, a nemesi rend a közterhekben való részvételével, a polgár a maga munkájával és valamennyiünk a jobbágynak a vármegyei és földesúri nyomás alól való felszabadításával.

- Éljen Széchenyi! Éljen a közteherviselés! Éljen a szabadság, egyenlőség, testvériség! - tomboltak az ifjak.

Kossuth intett, hogy folytatni akarja:

- Uraim! A *Világ* című könyv, a mi második evangéliumunk, feleletnek készült Dessewffy József gróf támadására, és a világosság bibliája lett. Ez eloszlatja azt a lelki homályt, amelyben az elsőt, a *Hitel*-t olvasták. Uraim, ebben prófétai tűzzel, méreggel, elviselhetetlen gúnyfullánkkal és lángostorral kergeti szét a sötétség embereit a magyar világ Világossága.

Az ifjúság olyan diadalordításban tört ki, hogy a régi boltív boltozata majdnem leomlott, mint Jerikó falai.

De Kossuth még beszélt:

- A harmadik könyv is készen várja a cenzúra döntését. Ha ez napvilágot lát, a magyar nemzet új hármaskönyvet kap. A próféta közvéleményt akar, amelyben a nemzet lelke megnyilatkozhassék; szabad szó, szabad sajtó, a tudás és lelkiismeret szabadsága, a kiművelt emberfőnek ezek a legszentebb igényei benne vannak az ő prófétálásában, amely a legtöbb ember legnagyobb boldogságát akarja erre a boldogtalan népre kiárasztani.

Az idegek pattanásig feszültek. Néhányan komikus fintorral pislogtak és hunyorogtak, mert a meghatottság és elragadtatás égette és marta a szemüket, és szégyelltek volna, ha sírva fakadnak. De Kossuth még beszélt:

- Uraim! Önök fiatalok. Önök az életnek még csak a szépségeit és örömeit ismerik. Noha kilencszáz éve élnek itt a Kárpátok alatt, örök fiatalságukban a boldogság szigetét, egy insula beatorumot látnak e hazában. De ne feledjék el, hogy millió és millió boldogtalan lélek bolyong ezeken az eliziumi mezőkön: megváltatlanok milliói, akikért Krisztus hiába halt meg; a szerencsétlen és szegény nemesek ezrei, akik a megváltásnak csak a keresztjét hordozzák. Ó, milyen sokan vagyunk mi, elesettek és boldogtalanok... de eljött a próféta, és hirdeti a legtöbb ember legnagyobb boldogságát.

A szónok itt, úgy látszik, annyira szubjektív húrokat pendített meg, hogy maga is elérzékenyedett, és elcsuklott a szava. A fiatalság vállra kapta őt, és úgy vitte be az országház üléstermébe.

2

István gróf a csillagászati ősz első napján született, azon a napon, amelyen nappal és éjszaka egyenlő hosszú, s az északi népek tüzeket gyújtanak a hegyeken a Napisten tiszteletére. Aznap kötött szövetséget a német császár és a porosz király a francia forradalom ellen. Párizsban pedig ezen a napon alakult meg a törvényhozó gyűlés, és a hatalmat a girondisták nevében Danton vette a kezébe - a világtörténeti naptárnak kevés ilyen szeptembere volt, a magyaroknak pedig egyetlenegy sem. Most 1832. március hónapot jelzett a *Hof- und Staatskalender*, tehát negyvenegy és fél esztendővel ezelőtt gyúlt ki a röpke kis láng (két örökkévalóság közt), amely István gróf számára a földi vándorlást bevilágította. Ez a március csendes volt, és langyos. Pozsonyban úgy látszott, mintha az országgyűlés már öröktől fogva tartana, és sohasem érne véget. István gróf csak a megnyitásra ment el; az év utolsó napjait cenki kastélyában töltötte, s keményen dolgozott egy munkálaton, amely félig műszaki, félig politikai volt. A gróf, aki egy rövid évtized alatt megtanulta a lótenyésztés, földgazdálkodás, magánjog és közjog, politikai és jogtörténet, bölcselet, nemzetgazdaság és pénzügyek, vízszabályozás, selyemtermelés, nemzetközi jog, az antik és modern irodalom és művészettörténet tudományát, a magyar és a latin nyelvet szóban és írásban, most a mérnöki tudományokra vetette magát. Hidat akar építeni Pest és Buda között.

Mátyás király korában a Nyulak szigete táján még kilátszott a Duna hullámaiból egy maradék csonka oszlopsor a budai parttól a pestiig, az aquincumi kőhíd romemléke. A római császárok korában tehát volt állandó híd Pest és Buda között, most csak egy rozoga csónakhíd lengett a víz fölött, és közepén egy ócska Szent János-szobor szomorkodott a Duna dicsőségének lerongyolódásán. Pedig angol, francia és német földön már nem is kőből való, hanem vasláncon függő acélhidakat építenek. Sándor Móric gróf, az ördöngös lovas és Széchenyi nemrég egy Brunnel nevű mérnökkel már terveket is készíttettek, és a *Hitel* megjelenése után István gróf mozgalmat is akart indítani annak érdekében. A terv lassan érlelődött, a műszaki emberek féltek, hogy a Duna medrébe épített oszlopok az áradást állandóvá teszik, a pénzügyi emberek hiába törték a fejüket a költségek előteremtésén. De a legnagyobb akadály politikai volt. A hajóhíd joga Pest és Buda városoké, a vámot Pest megye szabja ki, amelyet azonban nemesek az adófizetés alól való mentesség ősi kiváltságánál fogva nem fizetnek, hanem csak azok, akiknek külsején meglátszott, hogy nem tudnak fizetni.

István gróf Wesselényivel, Károlyi György és Andrássy György grófokkal, Mayerffy Károllyal, a dúsgazdag sörgyárossal és néhány polgárral mégis megalakította a Buda-pesti Hídegyesületet, s mivel József főherceg nádor is pártolta az eszmét, a híd terve országos érdeklődést keltett. Ezek után István gróf Andrássy Györggyel Angliába utazott, s miután ott három hónapig éjjel-nappal dolgozott, egyik helyről a másikra száguldott, s megnézte és kitanulmányozta az összes vashidakat, Tellford és Clark mérnökökkel három kis vázlatot készíttetett. Azt is kiszámították, hogy a híd másfél millió ezüstforintba kerül.

A tanulmányúton Andrássy György volt a gróf kísérője. Szép, de törékeny testű, okos és büszke mágnás. Hat évvel volt fiatalabb István grófnál, egyidős Wesselényivel. Valami rokonság is volt köztük, lévén mind a kettőjük édesanyja Festetich leány. György gróf gesztenyebarna, dús fürtjeit, valamivel világosabb bajuszát és a füle közepéig érő kis oldalszakállát egyformán rövidre nyíratta, egész arcát borotváltatta, ami szokatlan volt a dús, hullámos fürtök és görögös keretszakáll divatja idején. Szeme mélyen ült keskeny, hosszúkás üregeiben, és ez, valamint rendkívül vékony és halvány szája széle, amelyet rendesen összeszorított, arcának kissé rideg és kegyetlen kifejezést adott. Aminthogy volt is benne jócskán ezekből a tulajdonságokból. Azok közé az emberek közé tartozott, akik nem tudnak elégni egy szenvedélyben, de tudnak némán szenvedni, és bosszújukat jégre teszik, hogy alkalomadtán

kegyetlen elégtételt vegyenek maguknak. István grófhoz azonban, noha radikalizmusán mindig elszörnyülködött, fanatikusan és a társtalan emberek elfogult szeretetével ragaszkodott. György gróf egyébként komolyan elhitte azt a legendát, hogy attól a Szent István korában élt leventétől származik, aki az első koronázási ünnepen egy idegen viadort lovagjáték közben kettéhasított. Azt azonban - ami igazság volt -, hogy ősei Mátyás király hadjárataiban miféle szerepet játszottak, talán sohasem hallotta, hogy pedig István nevű őse egyik legbizalmasabb embere volt a nagy Rákóczinak, nyilván már régen elfelejtette. Birtokai Zemplén vármegyében voltak, akárcsak Károly nagybátyjának, akinek tőketerebesi kastélyában önkéntes remeteségben élt a felesége, Szapáry Etelka grófnő, mialatt Károly gróf Angliában élt. Legutolsó útján István gróf meg is látogatta, és részt vett a gróf ebédjén, amelyen rajta és György grófon kívül egy fél tucat félvilági hölgy ült az asztalnál. István gróf megdöbbenve tudakozódott György grófnál, hogy miféle élete van Károly grófnak. Barátja rezignáltan válaszolt: - Olyan, aminőnek látod. Boldogtalan ember. Boldogtalan házasság köti egy szintoly boldogtalan asszonyhoz. Károly körül félvilági nők, Etelka körül félvilági fiúk. - István gróf elszomorodott, és nem kérdezősködött többet a szerencsétlen házasságról.

Minthogy a két gróf nemcsak szórakozni, világot látni és az angol hercegekkel, márkikkal, earlökkal, viscountokkal és baronetekkel, vagyis a the higher nobilityvel barátkozni ment Angliába, hanem tanulni is, kocsisokon, lovászokon, huszárokon és komornyikokon kívül vittek magukkal egy tudós férfiút is, aki titkári szerepet töltött be, és segítségükre volt a hídépítésre vonatkozó anyag összegyűjtésében. István gróf régóta keresett egy olyan minden tekintetben tökéletes halandót, aki efféle minőségben neki segítsége, mestere, tanítványa, zsarnoka és rabszolgája legyen - ezek voltak azok a tulajdonságok, amelyeket jövendőbeli titkárától megkövetelt. Sok emberrel kísérletezett, de eddig még ilyen rendkívüli emberpéldányra nem tudott rábukkanni. Andrássy grófnak ebben a tekintetben több szerencséje volt; az a hosszú, sovány, piros arcú, szőke fiatalember, aki angliai útjában kísérte, úgy látszik, valóságos kincs. Ezért szinte irigyli György grófot, s ha nem tartaná gentlemanhez méltatlan dolognak, szeretné tőle elcsábítani.

Andrássy György gróf titkárát Tasner Antalnak hívták. Nem volt neki semmi címe, predikátuma, rangja, ő egyszerűen Tasner úr volt, ügyvédi diplomával, amelyet azonban még semmire sem használt. Ellenben nyolc nyelven beszélt és írt majdnem tökéletesen. A két gróf már ezért is bámulta, mert négyet vagy ötöt ők is beszéltek ugyan, de valamennyit hibásan, egyiket a másikkal összekeverve, és olyan kifejezésekkel megtűzdelve, amelyekből a nemzetközi arisztokráciának egy külön tolvajnyelvét lehetett volna összeállítani. Tasner úr azonban Homérosz, Cicero, Goethe, Voltaire, Byron, Manzoni és Vörösmarty Mihály klasszikus nyelvén beszélt. De csak akkor és annyit, ahogy arra múlhatatlanul szüksége volt neki vagy grófi gazdájának. István gróf ezért is bizonyos bámulattal nézett Tasner úrra. Ő maga ugyanis sokat és viharosan beszélt; ömlött a szájából a szó; ötletei villám gyanánt cikáztak, kifejezéseinek sajátos, rapszodikus, jelzőt, mellékmondatot, hasonlatot halmozó sajátsága, néha tősgyökeres magyarsága, máskor angolos vagy németes idegenszerűsége által mindenkit elkápráztatott; közvetlensége és őszintesége a hallgatóságot mindig elbájolták. Még legsúlyosabb beszédei is sziporkázó, csiklandozó, ugrató, gúnyolódó rögtönzések voltak: túláradó szívének és forró agyának önkéntelen kiáradása. Ezt a beszédzuhatagot stílusosan kísérték szürke szemének villanásai és bozontos szemöldökének groteszk játéka. A szemöldökét beszéd közben, mint valami bajuszt, ujjaival lesimította. Szája körül játszó szarkasztikus mosolya, amelyet arcizmainak egy állandó keserű vonása kísért, különben sem erős hangja, amely a meghatottság pillanatában rekedtté, az indulat hevében rikácsolóvá lett - ezek a latin népekre jellemző sajátságai gyakran ijesztő, néha komikus hatást keltettek. Mondatait legtöbbnyire be sem fejezte; az állítmányt néha csak egy gesztus, egy fintor, egy szempillantás

helyettesítette. Ezek a tulajdonságok egytől egyig olyanok voltak, amelyeket István gróf mindenki másban idegesítőnek és unalmasnak talált. Gyűlölte a fecsegő embereket, akik üres élcelődéssel, szószátyárkodással vagy nagyképű fejtegetésekkel akarták tartalmatlanságukat eltakarni. Az ő eszményképe a szófukar, csendes, dörmögő angol volt, a hallgatag, de meggondolt, cselekvő ember, és ilyen szeretett volna lenni egész életében. A huszonnégy éves Tasner úr pedig szakasztott olyan ember volt, mint aminőnek ő az eszményi fiatal angol gentlemant képzelte. Külseje is megnyerte tetszését, ami első feltétele volt annak, hogy valakinek a társaságát ne találja kellemetlennek. Emberben, állatban, isteni és emberi műben a harmóniát, a csínt, választékosságot és rendet szerette, s ezért nem tudott megbarátkozni némely honfitársának elhanyagolt külsejével, elhízott, tenyeres-talpas termetével, pirospozsgás, marcona vagy kackiás és hetykeséget sugárzó arcával. Tasner úr nem volt szép legény, de angolszász vagy germán szőkesége, kék szeme, kiálló pofacsontjai, erős álla, hosszú végtagjai és kissé merev tartása eszébe juttatták Oxford vagy Cambridge öregdiákjait vagy fiatal professzorait. Az is tetszett neki, hogy Tasner úr szeme csaknem eltűnt a keskeny, széles szemüregben, amelyet mélyen lenyúló homlokpárkánya s majdnem fehér szemöldöke a feléig eltakart. Mintha csak ezt a keskeny rést egyenesen a monokli számára vájták volna ki, amely jobb szemén csillogott. Emellett Tasner úr mindig csinos, tiszta, sőt előkelő módon elegáns volt, mint egy szplínes, gazdag fiatal lord. Erős ítélőképessége, sziklaszilárd erkölcsi elvei és logikája azonban egy bölcs öregúrnak is becsületére vált volna, rengeteg olvasottsága miatt pedig a gróf úgy használta őt, mint valami mindig kéznél lévő és megbízható enciklopédiát. De legjobban imponált neki szófukarsága, amely néha félelmetes volt, mint az őstermészet némasága, a világűrben hallgató kozmikus csend. Tasner úr talán soha életében nem mondott ki egyetlen felesleges szót.

István gróf hat esztendővel ezelőtt Pál öccse házában már találkozott vele. Széchényi Pál gróf akkor már másodszor volt házas. Karolina fia, Andorka, hatesztendős volt, amikor mostohát kapott; mostohaanyát, miután édesapja már amúgy is elég mostohán bánt vele. Még a neveltetéséről is inkább a Zichyek gondoskodtak, melléje adván a családjukban nevelősködő Tasnert házitanítónak. István gróf már akkor alaposan szemügyre vette Tasner urat, és úgy találta, hogy Karolina árvája jó kezekbe került. A nevelő három évig vesződött Andorkával, s aztán Pestre ment, hogy ügyvédi diplomát szerezzen. Ekkor került Andrássy Györgyhöz, Angliában, amikor a két gróf a híd dolgában járt, Tasner Antal már inkább István mellett dolgozott, mint ahogy Andrássy György inkább csak lelkes és okos nézője volt barátja lázas munkájának.

István gróf észrevette, hogy Tasner Antal néhány hét alatt a hídépítésnek valóságos szakértője lett. Erre a felfedezésre a következő párbeszédből jött rá:

- Mondja, kedves Tasner, ért maga valamit a hídépítéshez?

- Nem.

- És miért nem, ha szabad kérdeznem?

- Én jogász vagyok.

- De azért, mint sokat olvasott embernek, akinek nagy fantáziája is van, s itt Londonban egyet-mást a szakértőktől is felcsipegetett, talán mégis van valami elképzelése a hídépítésről?

- Szolgálatjára.

- Tehát mit gondol, miféle híd volna a legjobb Pest és Buda között?

- Függő lánchíd.

- Hasonló hídról van-e tudomása?

- Hallottam a menai hídról, amely 542 láb, a hammersmithiről, amely 710 láb hosszú, a drezdai, prágai, linzi hídról, amelyek szépek ugyan, de rossz szerkezetűek. A velencei Rialto- és a londoni Waterloo-híd viszont remekművek esztétikai és technikai szempontból egyaránt.

- Hova gondolná ön a pesti hidat?

- A Diana-fürdővel szemben.

- Hány oszlopra?

- Az attól függ, hogy hova teszik.

- Nem viszi el ezeket a jég?

- Telford, a legnagyobb hídépítő mechanikus véleménye szerint jégtorlaszok és áradások nem árthatnak neki, ha az oszlopok megfelelő távolságban vannak. A menai híd száz láb magas, és mégis szilárdan áll.

- A láncok nem szakadnak el?

- Soha. Erre nézve egyébként az amerikai Odgen mérnök számításai a mértékadók.

- De a híd himbálózni fog.

- Ezt csak Hartley és Wright mérnökök tartják veszélyesnek, de ők csak ívhidakat építettek eddig.

- Mennyibe kerül a karbantartás?

- A festés megújításán kívül alig valamibe.

- Állami vagy társadalmi kézben legyen-e?

- A philadelphiai Delaware-híd magánkézben van.

- Mennyi lesz a költség?

- Kétmillió forint.

- Bevétel?

- Százezer forint, ha a nemesek is fizetnek vámot.

- Kiadás?

- Évi negyvenezer.

- Jövedelem?

- Angliában a hidak egy százalékot hoznak.

- Honnan tudja mindezt?

- Szakkönyvekből.

- Hogyan teremtsük elő a pénzt?

- Részvények útján.

István gróf aznap este azt mondta Andrássy Györgynek:

- Szeretném megvenni tőled a titkárodat. Mennyiért adod?

György gróf nevetett:

- Tasner Antal nem versenyló, hogy...

- Tehát bízzuk Tasnerre a dolgot?

György gróf a vállát vonogatta, de István úgy látta, hogy nincs kedve megválni a titkárától. Nem erőltette tehát a dolgot, de ettől fogva Tasner Antal minden egyéni és családi ügye iránt érdeklődni kezdett. Megtudta, hogy a fiatal tudós a Veszprém megyei Öskü községben született, az apja gazdatiszt, az öregapja birkásgazda volt egy Esterházy hercegi uradalomban. A családot a 18. század elején telepítették be a Rajna partjáról. Akkor a magyar főurak rengeteg földjein nem volt munkáskéz, a Rajna partján pedig, amelyeket a Saar-vidéktől Hessenig XIV. Lajos rablóhadjáratai és a spanyol örökösödési háború évtizedeken át pusztítottak, a lakosság elnyomorodott, és a roppant szaporaság emberfeleslegét Magyarország felé zúdította. Esterházy herceg ügynököt küldött Badenbe és Württembergbe, hogy birtokán már német katolikus pap van, és azokat német tiszttartó igazgatja... III. Károly a sváb kerület katolikus rendjeihez felhívást intézett, hogy itt főpapok, sőt maga az államkincstár is sok ezer német családot tud elhelyezni... Így került Tasner Antal dédapja Kismartonba, az öregapja már megpénzesedett a juhászaiból, apja tiszttartó lett, és fiát már magyar ügyvédnek neveltette.

- Ez az én emberem - gondolta István gróf, és eszébe jutottak neki a Mayerffyak. - A magyar fajtának ez a felfrissítése tetszik nekem...

Tasner Antal viszont úgy érezte, hogy neki nem sok keresnivalója van Andrássy grófnál. István gróf egyénisége elbűvölte. A grófban azt a Messiást látta, aki után az ország évtizedek óta eped. Szerette volna, ha követheti őt, mint Krisztust az ő tanítványai. Ismerte Goethe viszonyát az ő hűséges Eckermannjához, s a nagy öreg Johnson Sámuelnek, az angol szótár halhatatlan szerkesztőjének barátságát Boswellhez, aki meg Johnson életrajzával tette nevét halhatatlanná. István grófban a képzelet és rajongás romantikus hősét látta, ami néha Faust, néha Don Quijote alakjában harcolt emberfeletti hatalmak vagy agyrémek ellen; úgy érezte, hogy mindenik alakjában szüksége van egy száraz, pedáns Wagnerre vagy egy faragatlan, de realisztikus Sancho Pansára. Úgy képzelte a dolgot, hogy ő Széchenyi István gróf számára néha mankó lesz, akire támaszkodhatik, máskor lábaiba kapaszkodó komondor, hogy el ne repüljön. De mindezt csak magában fogalmazta meg ily bőbeszédűen, a grófnak mindössze ennyit mondott:

- Andrássy gróf úrtól visszakérem szabadságomat.

István gróf megörült, és nyomban ajánlatot tett:

- Ha azt gondolná, hogy mi megférünk egymás mellett...

- Egy esztendő múlva...

- Miért nem most?

- Nem akarom Andrássy gróf úr érzékenységét megsérteni.

István gróf nem hagyta magát:

- Kedves barátom, nagyon szép öntől ez a tapintatosság. De most nem tapintatra, hanem intuícióra van szükség. Magam sem engedtem ugyan egykönnyen, hogy az események labdázzanak velem, de azért akaratomban és vágyaimban némileg mindig szkeptikus voltam. Montaigne. Ismeri. Jobban, mint én. Mindig hittem azonban egy magasabb Erőben, amely minden halandó számára kirajzolja hivatása körét. Bizonyosan ön felett is lebeg ez az Erő, amely tiszta vágyaiban és nemes indulataiban van elraktározva. Ami bennünk van, az ott

lappangott öröktől fogva, anélkül hogy tudtunk volna róla - de ami felszínre dobja: az a Sors. Nem a Vak Véletlenről van szó; a sors jelentheti a Gondviselés és a Mindenható irányító kezeit is - annak, aki abban hinni tud. Én harmincnégy éves koromban vettem észre a bennem rejlő és kitörni vágyó démonokat. Nos, miért fecsegek én itt ennyit magamról? Azért, mert rá akarom beszélni önt, hogy bízza magát a saját ösztönére. Ha a gróftól nem tudna könnyen megválni, maradjon nála. Tudom, hogy Andrássy mellett az ön dolga nem éppen a legkellemesebb. De az emberi élet tele van hintve tövissel, amely megsebzi lábunkat - hah, mit beszélek? ha csak lábunkról volna szó! -, de a lelkünk is csupa seb lesz, és ez már tragikus sebesülés! Egyébként én azonnal érintkezésbe lépek Andrássyval. Minden kertelés nélkül megkérdezem, akar-e... Ami engem illet, biztosíthatom, hogy addig semmi esetre sem veszek magam mellé titkárt, amíg önnel és Andrássyval... Senkit sem ismerek, akit szívesen látnék magam körül... Ha ön barátságos úton elhagyhatja a grófot, nálam azonnal... Egyébként, ha mi meg is egyeznénk egymással, én egyelőre nem adnék önnek semmiféle címet. Ön a házamnál lakhatik s a többi, s a többi, anélkül hogy valami tiszti beosztást vagy nevet kapna... ez volna a legtapintatosabb mindhármunkra nézve... Remélem, hogy egyszer valahogy csak mégis összekerülünk, ha nem is éppen most mindjárt - ámbár azonnal is szívesen látom -, akkor életunt és fáradt napjainkban... mert ön az egyetlen ember, aki iránt mint munkatársam iránt bizalmat és rokonszenvet érzek...

- Gróf úr, egy év múlva készséggel állok rendelkezésére.

István gróf elbámult. Ez aztán a megfontolt és hajthatatlan ember.

- Hány éves ön?

- Huszonnégy.

- Sok víz lefolyik a Dunán, amíg én korban és bölcsességben utolérem önt. Én még csak negyvenegy vagyok.

3

Angliából visszajövet először Bécsben állapodott meg, ahol Reviczky kancellárt, Sina Simon bankárt és Metternich herceget kereste fel, s a kancellár meghívta rennwegi palotájába tea-estélyre. Felesége, a pirospozsgás, szabadszájú kis Zichy Melanie elragadó kedvességgel úgy fogadta őt, mint a legjobb barátját. A kancellár hatvanéves volt, legidősebb leánya, ha még élne, csak hat évvel volna fiatalabb István grófnál, és hét évvel idősebb a mostohaanyjánál, aki néhány hónappal ezelőtt szült a hercegnek egy gyönyörű kislányt. A hercegné észrevette, hogy István gróf önfeledten bámulja a házigazdát.

- Kedves István gróf, Kelement maga is kissé fáradtnak látja?

- A herceg oly remek színben van - bókolt István gróf -, hogy azt hiszem, fiatalabb, mint én.

- Ráismerek a maga stílusára - felelte kissé kesernyés mosollyal a hercegné -, de azt csakugyan nem hiszem, hogy van asszony Európában, aki Kelemen férfiúi varázsának ellent tudna állni.

István grófnak Crescence jutott az eszébe. Vajon ő sem? Percekig nem tudta magában elnyomni a féltékenységet. Akkor pedig egyenesen elállt a lélegzete, amikor a hercegné minden átmenet nélkül Crescence grófnő után tudakozódott.

- Hónapok óta hírt sem hallottam a grófnőről - felelt erőltetett egykedvűséggel, de magában alig tudta elfojtani a kérdést: vajon a Monarchia legszebb férfiát a hercegné is félti a Monarchia legszebb asszonyától?

E pillanatban azonban egy ismerős hang csendült meg a háta mögött:

- Nini, az elveszett és megtalált gróf!

István gróf szívében furcsa, vegyes érzés nyilamlott át. Öröm, bosszankodás, előkészület a védelemre, támadó harci kedv.

- Kis Cousine, maga úgy tesz, mintha keresett volna.

- Eltalálta, Stefferl.

Magukra maradtak. A kis Sel most már csakugyan nagyon hasonlított megboldogult testvérnénjére, Karolinára. Néha egész jelentéktelen leányok harmincéves asszony korukban tündöklően szépekké válnak. Lady Selina, mintha félne, hogy nem sokáig maradnak tanúk nélkül, hirtelen megtámadta Istvánt:

- Stefferl, mikor kapott utoljára levelet Christiane tantétól?

István gróf megdöbbent:

- Hiszen a hercegnő már két éve halott - dadogta rémülten, mert tavaly augusztus végén csakugyan kapott egy titokzatos levelet L. Ch. hercegnő aláírásával.

- A tante a túlvilágról is folytatja levelezését - csevegett a kis Sel, mintha olvasni tudna István gróf gondolataiban.

Schwarzenberg Károly tábornagy lépett közéjük.

- Ah, ez aztán a kedves meglepetés - szuszogta bágyadt, kövér hangján, amely egy csepp meglepetést sem tudott elárulni -, kedves kapitányom, azaz kedves gróf, mindig örülök... de már régen meg akartam kérdezni tőled, miért léptél ki a hadseregből?

István gróf valamit válaszolt, aminek semmi értelme sem volt, de a tábornagy úgy tett, mintha megértette volna:

- Igaza van, gróf. De azt már nem értem, hogy mit kínozza magát azokkal a polgári dolgokkal. Hallom, hogy annyit dolgozik, mint egy egész minisztertanács... hehehe... együttvéve...

István gróf tréfára fogta a dolgot:

- Csak ennyire becsüli az én működésemet, tábornagy úr?

A tábornagy akkorát nevetett, hogy mellén az összes aranyérmek, keresztek és csillagok megcsörrentek:

- No, ez nagyon jó volt... hehehe... minekünk kettőnknek aztán szép fogalmunk van a minisztériumok tevékenységéről. Hiába, önnel mindig nagyon jól el tudtam mulatni, kedves kapitányom. Szervusz!

Selina, aki a pokol fenekére kívánta a tábornagyot, sietett vissza István grófhoz:

- Mondja, Stefferl, igaz az, hogy én most nagyon hasonlítok hozzá?...

- Megdöbbentően.

- Néha magam is azt hiszem. És lelkileg is észreveszem néha... lehet, hogy ez már csak autohipnózis... Stefferl, mostanában én is sokat foglalkozom a hipnózissal.

- Veszedelmes dolog.

- Igen, érzem is a veszedelmet... De nem erről van szó. Kérdezni akarok valamit magától, Stefferl. Mondja meg őszintén, szerelmes volt maga Karolinába?

István gróf arca elborult:

- Micsoda kérdés?

Lady Selina most minden átmenet nélkül, éppen úgy, ahogy Karolina szokta, hirtelen közbevetette:

- Stefferl, tudja-e, hogy Crescence megint áldott állapotban van?

István gróf a fejéhez kapott. Nem jött ki szó a torkán. Hirtelen gyűlölni kezdte a kis Selt, aki látható kéjjel közli vele ezt a megalázó, nevetséges... ezt a groteszkül tragikomikus hírt. De a lady nem is várta, hogy feleljen:

- Most már hetedszer... Szép tőle. Nagyon szeretheti az öreg, vörös szőrű medvét, hogy így feláldozza magát... Igazán senki sem kényszeríthetné...

- Sel - az istenre kérem!

A kis Sel bocsánatkérően nézett a szemébe:

- Drága barátom, nem is erről akartam beszélni. Kérdezni akartam valamit Karolináról.

- Talán ne most...

- De igen. Sürgős. Már évek óta akarom...

- Kérdezzen.

- Tehát... de igaz lelkére mondja meg, hogy... tehát... ha Karolina élne, elhagyná most érte Crescence grófnőt?

István grófnak hideg borzongás futott át a hátán. Micsoda kegyetlen kérdés! Kimeredt szemmel nézett a ladyre, és nem tudott mit szólni, csak a szája reszketett a borzalomtól.

Ekkor Metternich herceg lépett hozzájuk. Lady Selinát ez annyira felingerelte, hogy szó nélkül faképnél hagyta őket. A herceg mosolyogva nézett utána:

- Milyen gyönyörűen kivirult ez a kis lady, ki hitte volna... Hogy van, kedves gróf? Sokat foglalkozom az ön remek ideájával. Híd, vasból függőhíd Pest és Buda között. Ezzel megelőzi a császárvárost. Remek idea. De egyébként már régóta akarok öntől kérdezni valamit, kedves gróf.

- Ez is? - jajdult fel magában István gróf, és még mindig a kis Sel kérdése gyötörte. Ha Karolina élne... A herceg nem vette észre ezt a szórakozottságot, hanem legelbűvölőbb mosolyával, amely most már kezdett kissé sztereotip lenni, hirtelen feltette a kérdést:

- Mondja, kedves István gróf, mit vesződik maga annyit a politikával? Miért írja nyakra-főre azokat az egyébként igen kitűnő és érdekes könyveket? Hallom, hogy a harmadikat, amelynek *Stádium* a címe - ugye, jó emlékezőtehetségem van, persze csak akkor, ha akarom -, nos, a *Stádium*-ot már nem lehetett a cenzúrán áthereszteni. Én természetesen átengedtem volna, mert én nem félek a zseniális emberek gondolataitól, én liberális vagyok, de az illetékes közegek, a belügyi kormányzat... eh, mondja, kedves cousin, mi szüksége van önnek arra, hogy egész életét tönkretegye a fórumon való ide-oda száguldozásban? Mi? Mi szüksége van erre éppen önnek, aki gyönyörűen élhetne a magánélet szépségeinek?

István gróf megértette. A herceg ezzel finoman tudtára akarja adni neki, hogy vonuljon vissza a magánéletbe, mert különben... Egy pillanatig küzdött magával, hogy egyáltalán feleljen-e erre a fenyegetésre, de aztán erőt vett magán.

- Mi kifogása van hercegségednek az én működésem ellen? - kérdezte, hogy egyenes beszédre kényszerítse a mosolygó embert.

- Nekem? - álmélkodott a herceg. - Nekem a világon semmi. De a császár például úgy véli, hogy ön forradalmár.

- Én a dinasztia érdekeit szolgálom...

- De egyéni utakon - vágott közbe a kancellár -, holott önnek a kormánnyal együtt kellene... Vagy vele, vagy ellene... vagy a kormány intenciói szerint, az általa megszabott sorrendben, vagy sehogy. Nem gondolja, hogy egy monarchiában untig elegendő egyetlen okos fő, aki gondolkodik?

István gróf homloka ráncba borult:

- Angliában úgy láttam, hogy az egyéni kezdeményezés és a társadalmi munka több nagy dolgot hozott létre, mint a bürokrácia.

A herceg finoman mosolygott:

- Ami Angliában hazafias munka, arról még nem bizonyos, hogy nálunk nem forradalmi lépés. Kedves gróf! Én most barátilag beszélek önnel. Én jóval idősebb vagyok, mint ön... Én azt tanácsolom.

István gróf türelmetlenül közbevágott:

- Engedje meg hercegséged, hogy ezt a tanácsot ne fogadjam meg. Én dolgozni akarok.

- Miért?

- Lélektani vagy politikai szempontból kérdezi hercegséged?

- Ó, engem lélektanilag is nagyon érdekel...

- Hát lélektani szempontból azért... hogy is mondjam csak... hát lélektani szempontból a belső csend miatt.

A herceg érdeklődve mosolygott:

- Mit ért ön belső csend alatt?

- A lelkiismeret nyugalmát és a lélek kielégülését. Nem tehetek róla, szeretem... a munkát - felelte egész testében remegve, mert közben eszébe jutott, hogy Crescence megint másállapotban van, és megint...

A kancellár mosolya, mint mindig, amikor túlságosan erőlködött, hogy bosszankodását eltitkolja, diabolikussá torzult:

- És ha - tegyük fel - megakadályoznám, hogy dolgozhassék?

- Engem nem lehet megakadályozni. Ha lenyírják a szárnyaimat, a lábamon járok; ha lábamat levágják, a kezemen járok, s ha ezeket is kitépik, a hasamon csúszom.

Metternich herceg a vállát vonogatta:

- Úgy? Az más. Tehát ön makacs és kapacitálhatatlan. Kár. De megjósolom, hogy így szomorú vége lesz. Egyedül marad. Emlékezzék reám, hogy megjósoltam önnek: Széchenyi István gróf, egyedül maradsz!

István gróf kissé megrendült, de nem adta meg magát:

- Hercegséged meleg érdeklődése nagyon meghat; de én úgy érzem, hogy mennem kell a Gondviselés által kijelölt úton tovább.

A herceg megragadta István gróf karját:

- De hova, kedves grófom, az isten szerelmére, hova? Ön máris nagyon messze elment; ön nem is sejti, hogy ez az út hova visz. Nos, én megmondom. Először a tökéletes elhagyatottságba, aztán a kétségbeesésbe, és végül a megsemmisülésbe. Grófom, ön rossz példát ad az ifjúságnak, ön a fiatal generáció lelkét megmérgezi. Grófom, ön még irtózattal fog visszagondolni arra, amit a Gondviselés által kijelölt hivatásának vél.

- Ó!

- Nekem elhiheti, grófom. Én a világtörténelem óriás színpadán mozogtam. Nemcsak vígjátékokat játszottam végig - itt megjelent a herceg arcán a mephistophelesi gúnymosoly -, én világdrámákban játszottam főszerepet. Nekem halálosan nagy praxisom van. Én nem nézek a mára. Én tudom, hogy a nevem halhatatlan lesz. Bonaparténak is megjósoltam, hogy mi lesz a vége. Engem a sors megvert azzal, hogy a csillagokból olvasok. Sokkal jobban, mint az az együgyű Nostradamus. És én azonfelül még irányítani is tudom a csillagok járását. Ezt Bonapartéval szemben is megmutattam. Meghajtottam, mint az erdei vadat, és lelőttem... Kedves grófom, ne felejtse el, amit most mondtam.

A herceg sarkon fordult, és magára hagyta István grófot.

A gróf meredten ülve maradt a terem sarkában.

Rettenetes dolgokat mondott ez az ember nekem - gondolta megdöbbenve. - Ő a csillagokból olvas... de a csillagok járását is tudja irányítani... ez nyílt hadüzenet... meghajszol, mint Napóleon császárt. Szép megtiszteltetés - de én védekezni sem tudok ellene, mert magamra maradok, egyedül leszek... Ejh, nem baj - lihegett roppant izgalmában, és felugrott a székről. - Egyedül maradok, de egyedül is végigharcolom a harcot Isten nevében - mondta majdnem hangosan, és ég felé emelte a tekintetét.

Ha valaki most megpillantja, azt hihette volna, hogy István grófnak látomása van - tán ő is a csillagokból olvas? -, vagy megingott a lelke egyensúlya. A megszállottak, a próféták, a vesztőhelyre induló vértanúk égő, kusza, kába tekintetével nézett ki az éjszakába, ahonnan az ablakon keresztül titokzatos csillagok integettek neki.

István gróf érezte, hogy lassankint le kell mondania Metternichről, ifjúkorának férfiúi eszményképéről. Az ő utaik, mint a párhuzamosok, egymás mellett futnak a végtelenség felé, és talán sohasem fognak találkozni. Mély szakadék választja el őket egymástól, s e szakadék fölött nem tudnak egymással sem kezet fogni, sem megbirkózni. Nem barátok, s nem ellenségek. Kölcsönösen egymás fölött érzik magukat; a kancellár őbenne egzaltált álmodozót, romantikus politikai Don Quijotét lát, s ő pedig úgy vélekedik, hogy Metternich rendszere a maga halálával összeomlik, az övé pedig csak halála után kezdi meg halhatatlanságát.

István gróf magára maradt, és alig vette észre, hogy Selina grófnő a legyezőjével int:

- Jöjjön, kedves cousin, halálra unom magam. Még mindig nem felelt a kérdésemre.

- Bocsánat...

- Tehát röviden: Crescence vagy Karolina?

István gróf egyszerre elfelejtette mindazt, amit a kancellártól hallott. Karolina vagy Crescence? Micsoda őrült dilemma?

- Drága kis Sel, én nem szeretek játszani ilyen szent...

- Nem játék. Akarom tudni!

- De hát a kérdés egészen elméleti. Az egyik él és virul...

- És Zichy gróftól másállapotban van... hetedszer.

István gróf megrázkódott.

- ...A másik pedig...

- Ki ne mondja! - suttogta fülébe a kis Sel. - Karolina nem halt meg, Karolina él... Stefferl, maga nem tudja, hogy él?

István gróf alig tudott a lábain állni. Lady Selina pedig sírva fakadt, megfordult, és lassan kitámolygott a teremből.

Valahányszor mindez eszébe jutott, megdöbbent, testileg-lelkileg gyengeséget érzett, és dideregni kezdett. Mi ez? Lassanként mindenki megőrül? A kis Selina elméje is megháborodott? Vagy én vagyok őrült, és én látom a többi embert elmebajosnak?

Lehet, hogy nem is ezt mondta Selina, lehet, hogy nem is beszéltem vele, az egész csak hallucináció, csak érzékcsalódás volt, kóros utókövetkezménye annak a szörnyű maláriának, amely Konstantinápolyban, most közel három éve majdnem az eszemet vette? Vagy talán el is vette? Az őrült nem tudja, hogy ő már nem olyan, mint az épelméjű ember. Az örült úgy járkél a világban, mintha cseppnyi baja sem volna az agyának, s ha valami furcsa összeütközést lát a maga és a többi ember esze járása között, akkor magát tartja épeszűnek, és a többit bolondnak.

Megborzadt erre a szörnyű feltevésre, és igyekezett magának bizonyítékokat szerezni az ellenkezőről. Talán még nem olyan súlyos a dolog, hiszen - ha nem csalódik - a *Hitel* és a *Világ* című könyvét sokan dicsérték, sokan támadták, Dessewffy József gróf egész könyvvel felelt rá, a bécsiek megrémültek tőle - nem valószínű tehát, hogy gyengeelméjű vagy elmebajos ember munkája. A főherceg nádor azt mondta, hogy néhol egészen az ő szívéből beszélt. Az írók, Berzsenyi, Kazinczy, Kis, Fáy András az egekig magasztalták, Wesselényi Miklós - pedig már nem olyan meleg a barátságuk, mint azelőtt - azt írta, hogy gyönyörrel ízleli és vele táplálkozik; „a képek annyira elevenek, oly könnyed és csapongó fordulatokkal teljes; olyan szellemes és finom... amióta könyved a kezembe került, feltettem magamban, hogy egy betűt sem írok...” A *Hitel* télen jelent meg, tavasszal már új kiadást kellett belőle nyomtatni, egy év alatt hat kiadást ért meg. Jászay Pál nem tudta letenni, amíg el nem olvasta. Édes Gergely verset írt dicsőítésére, Pál bátyja, a derék, jó, gömbölyű fejű Palkó, aki minden öt évben vesz kezébe tollat, hosszú levelet írt üdvözletére. Pest díszpolgárává választotta, Temes és Pest megyében táblabíró lett. A fiatalság bálványozza. Tehát még sem tartják őt idegbetegnek vagy félbolondnak...

És amellett milyen szédületes munkát végez. Azóta, hogy az al-dunai betegségből felépült, sokat dolgozott az országgyűlésen, rengeteget a Tudós Társaság ügyrendjén, majd mindennap megjelent a Kaszinóban, ott tárgyalt, kapacitált, veszekedett, kért, könyörgött, lótott-futott a városban, a Váci utcán megszólította a kereskedőket, elmagyarázta nekik terveit, részvényeket vásároltatott velük, közben Bécsbe, Cenkre, Sopronba járkált, beszaladgálta Német-, Franciaés Angolországot, megírta a *Világ* és *Stádium* című vaskos köteteket, írt a magyar játékszínről, a lánchídról, a lóversenyekről, dolgozott az Állattenyésztő Társaságban, olvasóegyletet és Köztelek néven gazdasági egyesületet alapított, háromszor végigkutatta a Dunát, kiolvasott néhány száz könyvet, bálokat rendezett, egyesületet alapított a híd és a gőzhajózás dolgában,

még a bécsi gőzhajók költségeinek előteremtésére is jutott ideje, gondját viselte a méneseinek, versenylovainak, elintézte dolgát nemcsak a maga, de még Pál bátyja jobbágyainak is, és emellett minden éjszaka megírta naplóját, és gyakorolta magát a fuvolázás művészetében. Talán ez is az elmebaj jele? Nem, ez lehetetlen.

Másnap azonban már megint visszaesett legújabb rögeszméjébe. Eszébe jutott, hogy bizonyos betegségek később, sokszor egy vagy két évtized múlva súlyos ideg- és elmebajok alakjában jelentkezhetnek. Ha jól emlékszik, Kisfaludy úrnak, a költőnek, ilyen szörnyű betegsége volt... vajon milyen állapotban lehet a szegény ördög? Nem mert róla kérdezősködni, félt, hogy kitalálják, miért érdekli őt a költő betegsége. Felkereste tehát a csizmadiamestert a Magyar utcában, ahol al-dunai útja előtt a költőt meglátogatta.

Az öreg csizmadia, akinél véletlenül éppen látogatóban volt Skrobanek Fruzsina kisasszony, Crescence komornája, könnyek közt mondta el a tragédiát:

- Akkor télen, amikor a gróf úr *Hitel* című könyve megjelent... Kisfaludy úr nyomban megvette a könyvet. Fruzsina kisasszony olvasta fel neki, én pedig a műhely nyitott ajtaján keresztül hallgattam. A könyv nagyon tetszett neki, de az egészségi állapota rosszra fordult. Mondják, hogy az orvos nem jól kezelte, vagy nem is tudta igazi baját. Egyre jobban soványodott a beteg, a magas lázak egészen elsorvasztották. Egy januári éjszaka önkívületében felugrott ágyából, lerohant az udvarban levő kúthoz, de alig fogta meg a szivattyú nyelét, a hidegvizes kövön végigvágódott. Mellette akkor éppen nem volt senki. Szolgája, a részeges Jancsi, kocsmában mulatott. Mi a jajveszékelésre összefutottunk, és félholtan vittük vissza az ágyába.

Most Fruzsina kisasszony vette át a szót:

- ...Július közepén, úgy, ahogy mondta, elment Győrbe a nővéréhez. De szegény Teréz nénje is beteg volt, a főhadnagy úrnak vissza kellett jönni, s még szerencse, hogy a mester úr visszafogadta.

- Ingyen?

- A főhadnagy úr még akkor is dolgozott egy színdarabon. *Csák Máté* volt a címe, azt ígérgette, hogy ha majd abból pénz lesz...

- Senki se segített rajta?

- Néhány írótársa kis garasokkal... De mástól úgysem fogadott volna el semmit. Szeptemberben úgy-ahogy talpra állt, de csak árnyéka volt a régi főhadnagy úrnak. A torka berekedt, a melle zihált, folytonos láz gyötörte, egyik orvostól a másikhoz vánszorgott, mindegyik más betegséget mondott; hetenként két-három napot ágyban feküdt, és keservesen panaszkodott, hogy füstbe ment terveivel együtt az egész élete füstbe ment.

A kisasszony helyett az öreg csizmadia folytatta:

- Gróf úr, önnek fogalma sincs arról, hogy milyen sorsa van az ilyen embernek. Senki sem pártolja, csak nyúzzák és gyötrik, s emellett le is nézik, mert naplopónak tartják. Naplopó! Sohasem láttam embert, aki annyit dolgozott, mint ez a naplopó. Ha én egy pár csizmát megcsinálok, kapok érte húsz forintot, tiszta hasznom marad rajta tíz. Egyre-másra mindennap tíz forint, havonkint háromszáz, évente háromezer-hatszáz. Kisfaludy úr egész télen nem keresett tizenöt forintot. Na, most tessék hozzávenni, hogy én csak mértéket veszek, s a bőrt bevásárlom; a többit a legények végzik. Én egész nap pipálok, vagy a Mayerffy ház sörházában iszogatok és márjást játszok. Szegény Kisfaludy úr pedig halálra dolgozta magát. De hát nem erről van szó. Fruzsina kisasszony, hogy is van tovább?

- Őszre már egészen ágynak esett. Könnyek között diktált levelet nekem Győrbe a rokonaihoz, s kérte tőlük azt a jó meleg kendőt, amit a boldogult Teréz nénje használt. De nem kapta meg. Igaz, már nem is volt rá szükség, mert az ágyat többé nem hagyta el. Megvénült, csonttá soványodott, oly kicsire aszott, mint egy gyermek, szelíd, bátortalan, engedelmes kisgyerek lett a főhadnagy úrból. Novemberben meglátogatta őt Sándor úr, a testvérbátyja; oda szállt a Hét Választóba, rangjához illőn, és Károly urat meglátogatta.

- Magával vitte? Segítette?

- Csak körülnézett, hogy van-e valamije, amit örökölhetne. Amikor látta, hogy váltani való fehérneműje sincs, nagy sietve hazautazott. Ekkor megjelentek nála Helmeczy, Toldy, Vörösmarty szerkesztő urak, és elvitték őt Szemere Pál úr lakására. Azóta nem láttam - mondta Skrobanek kisasszony, és a hangja zokogásba fúlt.

A csizmadiamester hozzátette:

- Én egyszer még hallottam róla. Megjelent nálam legénye, a részeges Jancsi, és befőttet kért a gazdája számára. Azt izente, hogy Szemere Pál úrnál nagyon jó sorsa van, de az én anyjukom befőttjéből szeretne még egyszer enni, az majd talán meggyógyítja.

István gróf elrohant Szemere úrhoz. Elhatározta, hogy ha kell, a beteget erőszakkal is elviszi Bécsbe, s ott elhelyezi a legjobb gyógyintézetbe. Elkésett. Ott már csak azt közölték vele, hogy a szegény költő november huszonegyedikén kiszenvedett. - Árvaságra jutottunk, pásztor nélkül való nyáj lettünk, oda van tanítónk, vezérünk, legjobb, leghívebb barátunk - mondta Szemere úr, és hangosan zokogott.

István gróf torkát is sírás szorongatta. Boldogtalanságban, betegségben, árvaságban testvérek voltunk - gondolta magában. - Hát vajon én hogyan fejezem be az életemet? - Aznap éjszaka azt álmodta, hogy megőrült, és az emberek megvetéssel fordultak el tőle. Mindenki elhagyta, csak Crescence küldött neki egy üveg befőttet. Attól jobban lett, és borzasztó álmából felébredt.

4

A teremben egy távollevő követ helyettese beszélt, s az alsótábla tagjai, az országgyűlési ifjak és a hallgatók elbűvölve hallgatták. A mondatok végén felharsant a helyeslés, aztán megint néma áhítat. Amikor a két gróf belépett, nem vette őket észre senki, egyedül a szónok, aki egy pillanatra elakadt, elcsuklott, és amúgy is sápadt, sovány arca még fehérebb lett. Ettől fogva nem tudta levenni róluk a tekintetét. De a két gróf nem sokáig maradt a teremben. Andrássy György megfogta István gróf karját, és kivezette. A szónok ezt is látta, és krétafehér arcát most hirtelen elöntötte a vér.

- Ki ez a hőstenor? - kérdezte a folyosón István gróf.

- A neve... izé... mindegy... majd eszembe jut - felelte bosszúsan Andrássy. - Zemplénből való. Azért hívtalak ki, hogy figyelmeztesselek, jó lesz óvakodni tőle.

Néptelen volt a folyosó, mert mindenki a szónokot hallgatta, aki a rendeket ékesszólásával, csodálatos orgánumával és mondanivalóinak roppant gazdagságával elkápráztatta.

A két gróf egyedül járt föl és alá a boltívek alatt. István gróf, bármiként is iparkodott eltitkolni, bosszús volt, hogy őt, amikor a terembe lépett, nem vették észre. Máskor már a klarisszák templomától, vagy ha ellenkező irányból jött, a Mihály utcától kezdve az ifjúság

sorfala várta, s az Országházba való bevonulása valóságos diadalmenet volt. A folyosón a karok és rendek vivátozása majd szétvetette a falakat, benn a teremben megakadt az ülés, a szónokok abbahagyták beszédüket, és az elnök kénytelen volt az ülést felfüggeszteni, hogy a követek, az ifjúság, az ifjú főrendek és a karzat „a grófot" kellőképpen ünnepelhessék. Most mindenki arra a szép hangú szónokra figyelt. István grófnak olyan érzése volt, mint amikor a *Quarterly Review*-ban azt olvasta: „Kőrösi Csoma Sándor hazájából"... Lelkében a szerelmes ember féltékenysége támadt fel megint.

- Jól beszél a fiatalember - kezdte abban a reményben, hogy Andrássy György majd megcáfolja. De az még jobban dicsérte:

- Meg kell adni, ragyogó szónok.

- Neked tetszik ez a rétori stílus? - kérdezte most már kissé ingerülten.

- Annyi bizonyos, hogy senki sem vonhatja ki magát a hatása alól. Mindenkit megbolondít.

István gróf felhúzta a szemöldökét homloka közepéig, s olyan furcsa mosolyra szélesedett az arca, amelytől ezer ráncba redőzött a bőre.

- Paganini még nagyobb virtuóz. Párizsban mindenkinek elvette az eszét.

- Mit akarsz Paganinivel?

- Felejthetetlen komédia volt. Felrepült a függöny, s a pódium közepén ott állott gőgösen, magasra nyúlva, szardonikus mosolyával, villámló tekintetével és utánozhatatlanul groteszk testtartásával a zenekirály, a boszorkánymester, a titán, a sátán fia...

- Ejnye, de rád ragadt az ékesszólás - nevetett Andrássy gróf, de szerencsére István gróf ezt meg sem hallotta, mert mélyen megsértődött volna.

- Vörös fény lángolt a színpadon. A nézőtéren a gázlámpákat félig lecsavarták. Egyébként egy ilyen gázfejlesztő készüléket magammal hoztam Londonból. Cenken már pompásan működik. Budapestet is szeretném, ha gázzal világítanák. Egyáltalán Pest...

- Most nem arról van szó - türelmetlenkedett György gróf -, a Paganini-koncertről beszélj!

- Nos, a díszlet az alvilág kapuját ábrázolta. A zenekar hármas fanfárral üdvözölte a sátán fiát, aki nekem - köztünk legyen mondva - inkább bohócnak tűnt fel. A közönség egetverő ordításba tört ki. Egy öreg kisasszony elkezdett jajveszékelni: „Végem van, ez maga a Sátán!" A sátánt aztán alaposan szemügyre vettem. Sovány egy sátán volt. Szűk, fekete ruha, széles, fekete selyemkendő, krétafehér arc, villámló szemek, de meg kell adni, ördöngösen játszott a hegedűn, s a hangszere úgy szólt, mint... nem is tudok megfelelő hasonlatot... és az egész oly titokzatos, félelmes és elragadó volt, hogy... hogy sokan elájultak a gyönyörűségtől. Engem észre sem vettek.

- Hát miért kellett volna téged észrevenni? Olyan szép frakkod volt?

István gróf úgy csapta oda a botját a folyosó kövezetére, hogy az darabokra törött. Andrássy György gróf arca elkomolyodott, és engesztelő hangon, amelybe harag és szomorúság vegyült, panaszkodni kezdett:

- Az a szép hangú és csinos arcú legény, aki most ott benn az ülésen beszél, sok bánatot okozott nekünk.

- Kiknek?

- A családunknak. De nagyon kérlek, közöttünk maradjon a dolog.

- Ahogy parancsolod.

- Nagybátyámról, a szegény Károlyról van szó. Károly nagyon szerencsétlen házasságot csinált.

- Ha jól tudom, Szapáry lány... Szapáry Etelka...

- Igen. Voltaképpen egyik sem hibás.

- Három szép fiuk van.

- Igen... És mégis... Károly bátyám életét láttad Londonban. A felesége Tőketerebesen él nem sokkal különb légkörben, mint Károly.

- Valamit hallottam...

- Vagy hét évig tartotta magánál ezt a... izé... hogy is mondjam... ezt a Paganinit.

Most már István grófnak is elborult az arca:

- Hát ez az, akiről Londonban beszéltél?

György gróf ajka vonaglott az izgalomtól:

- Szegény Etelka, egyébként művelt, okos, szellemes, kedves, a világ egyik legszeretetreméltóbb asszonya volna, ha... De erről ne beszéljünk. Azt hiszi szegényke, hogy neki éppúgy minden szabad, mint Erzsébet angol királynőnek vagy Katalin cárnőnek. A botrányból nem is csinált titkot. Cicisbeóját mindenhová magával vitte, a zoológiában van csak példa arra, hogy a nőstény a hímet a hátán hordja.

- Rettenetes.

- A család emiatt szakított szegény Etelkával.

- És a grófnő?

- Gőgös egyedülvalóságban él Tőketerebesen, a kastélyában, lovai, agarai, majmai és pávái között.

- Talán kettesben...

- Egyedül... A fickó ugyanis megunta a szolgálatot, és éjjelente kiszökött, és elment kártyázni. Nagyban és sokat kártyázott, és átkozott balszerencsével.

- Miből telt neki? Vagyonos?

- Mint a templom egere. De mégis ezreket veszített.

- Etelka grófnő?

- Eltaláltad.

István gróf dühösen hadonászott:

- Ez már mégis égbekiáltó. És egy ilyen ember itt ki meri nyitni a száját. Azonnal a nemesi törvényszék elé.

- Megtörtént.

- És?

- Felmentették.

István gróf káromkodott:

- Ebben az országban nem érdemes élni.

- Nem - bólintott György gróf szomorúan. - A fickót felmentették, pedig az előélete is olyan volt, hogy az akárkit lehetetlenné tenne a közéletben.

- Tudsz még mást is róla? - kérdezte István gróf mohón, aki most már egész őszintén, a lelke fenekéig fel volt háborodva.

- Közvetlenül nem. De úgy hallom, hogy Eperjesen a protestáns kollégiumban már híres volt erkölcstelensége és veszekedő természete miatt.

- Hm...

- Egy időben özvegy Török grófnő fiának nevelője volt, de neveletlen magaviselete miatt eltávolították.

- Úgy?

- A húszas évek elején Eperjesen mint iszákos, játékos és kicsapongó korhely volt ismeretes. Kardos eperjesi törvénytudós mondta róla: nála kicsapongóbb ifjút nem ismertem, s hozzá foghatóról nem is hallottam soha életemben. Hát ezt akartam veled közölni, kedves István. Nem szokásom a mások becsületében való turkálás, de itt a családomról volt szó, tehát ezt az élősdit uradalmi fiskálisom által Zemplén vármegyénél sikkasztás miatt feljelentettem. De hát sikertelenül. Felmentették. Közben Etelka néném is megengesztelődött, és megszerezte neki Vécsey báró országgyűlési helyettesítését.

- Tehát börtön helyett országgyűlés. Fogoly helyett törvényhozó. Nem érdemes élni Magyarországban. Gyerünk innen, George.

A két gróf elhagyta a régi országházat. Kossuth Lajos az ülésteremben ezalatt felkorbácsolta, lecsendesítette, elbájolta és megrészegítette a követek lelkét. Közben folyton marcangolta agyát az a szörnyű kérdés: vajon mit beszélhet róla most Andrássy György gróf annak a másik grófnak, akinek oly áhítatos lelkesedéssel szeretne famulusa, csatlósa, fegyvernöke, testőre, alázatos rabszolgája lenni?

5

A malle-posta levelet hozott István grófnak Bécsből. Az egyikből, ahogy felvágta, kis papírlap hullott ki, s azon néhány szó, Crescence grófnő keze írása.

„A mellékelt levél Önt érdekli, gróf, nem pedig engem. Cr."

Ennyi az egész. István gróf egy pillanatra tökéletesen elfelejtette Paganinit, Kossuthot, Etelka grófnőt, az országgyűlést. Hangosan vert a szíve, és valami ismeretlen veszedelemtől való félelem vett rajta erőt. Felbontotta a mellékelt levelet, amelyet aláírás nélkül, ismeretlen kéz Crescence grófnőnek írt.

„...Valaki, aki titokban akarja tartani a nevét, Széchenyi István grófról óhajt egyet-mást közölni Önnel. 1. A gróf úton-útfélen azt híreszteli, hogy Önnel viszonya van, de már réges-régen szívesen szakított volna, ha Ön nem terrorizálná gyilkossággal és öngyilkossággal! 2. Tudnia kell Önnek, hogy a gróf gyermekkora óta szörnyű testi és lelki betegségben szenved, amellyel mindenkit megmételyezett, akivel eddig szerelmi érintkezésben volt."

Csodálatosképpen most nem is lett olyan izgatott, mint máskor, sokkal csekélyebb jelentőségű eseményeknél. Most egész higgadtan tudta mérlegelni a lehetőségeket. Ezt a krízist szinte már várta. Kilenc év óta tart ez a szerelem, ez így, a maga iszapos medrében nem folyhat tovább. Várható volt, hogy előbb-utóbb történik valami, ami rendet teremt a káoszban, amely rosszabb a katasztrófánál. Sohasem az emberek teremtenek rendet, hanem a dolgok. Az események mindig ad abszurdum viszik a helyzeteket, amelyek sohasem a drámai hős által, hanem maguktól oldódnak meg, s a hős csak mint áldozat szerepel a tragédiában. A görögök nem voltak ostoba emberek: ők csak a sorstragikumot ismerték, a Végzet, az Ananké beavatkozását az emberi dolgokba. Az istenek végre megunják a szabad akarat ide-oda tántorgását, és a deus ex machina befejezi a szomorújátékot.

Hát most végre jobbra vagy balra, de eldől a dolog. Most nem őrajta áll, hogy mit cselekedjék. Ha Crescence nem hisz neki, akkor hozzá kell nyúlnia a pisztolyához. Hát most nincs többé habozás, nincs többé „Lenni vagy nem lenni" monológ, nincs többé Hamlet, most elő kell vennie a pisztolyt, jól meg kell töltenie, a homlokához kell illesztenie, és el kell sütnie. Kell. Meg kell magát ölni. Kell. Hála isten, hogy eljutottunk ehhez a kellhez.

Még aznap délben útnak indult Bécsbe, és harmadnapon bejelentette látogatását Zichy Károly grófék palotájában. A kamaraelnök meghívta ebédre, de közölte vele, hogy a grófnő gyengélkedik, s emiatt nem lehet az ebédnél jelen.

István gróf megijedt. Akár a betegsége, akár a haragja tartja távol, mindenképpen nagyon fáj neki. Ebéd után iparkodott feltűnés nélkül kérdezősködni:

- Csak nem valami komoly baj?

A házigazda, aki egyébként feltűnően rossz bőrben volt, s az utolsó hónapok alatt éveket öregedett, kedélyesen hátravetette magát a karosszékében, és pipára gyújtott. Amikor kivette a pipát a szájából, István gróf úgy találta, hogy kezd nagyon hasonlítani azokhoz a kezdetleges rézmetszetekhez, amelyek Poszeidónt, a vén tengeristent ábrázolták. Ősz volt, dús szakálla egészen elfedte ajkait, csak apró, zöldes szeme csillogott ki bozontos szemöldöke alól.

- Remélem, a grófné nem komoly beteg? - ismételte meg István gróf az előbbi kérdést.

A kamaraelnök elmosolyodott.

- Hála isten, nem. Az állapotával járó futólagos kellemetlenségek... - mondta, feltűnően hangsúlyozva az „állapota" szót, s öreg, ráncos, pergament színű arcára kiült a férfiúi büszkeség. Tudta, hogy semmivel sem tudná úgy megalázni a kérdezősködőt, mint ennek az „állapotnak" az emlegetésével.

István gróf homlokán az erek kidagadtak. Hát már megint? Alig egy éve szülte a hatodik gyermekét. Hiszen ez szörnyűség! De erőt vett magán.

- Fogadd legőszintébb szerencsekívánataimat.

A házigazda hatalmas füstfelhőt lehelt ki magából, aztán megrázta István gróf kezét, és dicsekedni kezdett:

- Köszönöm. Ez lesz - Isten segítségével - a hetedik. Szerencsés szám, bibliai szám. De még eszem ágában sincs megállni. - Itt egy kis köhögés miatt szünetet kellett tartania. - Még vagyok olyan legény... - újabb köhögés -, hogy ki tudjam kerekíteni annyira, mint amennyi Jákobnak volt a Bibliában... - köhögés. - Vagyok olyan Jákob...

István gróf kínosan feszengett a székén. Szerencsére a házigazda abbahagyta a Jákobbal való példálózást, és az Alsó-Duna szabályozásáról kezdett beszélgetni.

- Nagyon örülök, hogy végre jó kezekbe került a dolog. Az is nagy örömömre szolgál, hogy elvállaltad a kormánybiztosságot. Nagy hálára kötelezted le ezzel a helytartótanácsot, Reviczkyt, Metternichet és a nádor őfenségét. A császár is egész másként kezdi nézni a működésedet.

István gróf kedvetlenül legyintett:

- Annál rosszabb vért szül a dolog a barátaimnál.

Zichy Károly gróf köhögési rohamot kapott, egészen elkékült, és a pipáját dühösen a sarokba vágta.

- Csak ez az átkozott asztma ne bántana - lihegett, ahogy egy kis lélegzethez jutott. - Ha ez nem volna, egészen fiatal embernek érezném magamat.

István grófnak átvillant az agyán, hogy Zichy Károly gróf asztmája minden pillanatban végzetessé válhat... Egy roham, vértolulás, szívgyöngeség, valami parányi erecske megpattan az agyban... de vételknek tartotta továbbgondolni a dolgot. Különben is tegyük fel, hogy szegény Károlyt szívszélhűdés érné... Crescence az óta a levél óta bizonyára végképp meggyűlölte őt. Rettenetes bűnt követett el a szegény kis Sel, hogy olyan szemenszedett hazugságokkal mérgezte meg Crescence lelkét... De vajon csakugyan Sel követte-e el ezt az orgyilkosságot? Nem egészen biztos. Tegnap találkozott a kis Liechtenstein herceggel, aki Esterházy Vince birtokára utazott medvevadászatra, és a herceg azt újságolta, hogy Selina és férje között szörnyű botrányok vannak napirenden. A herceg szerint a grófnő hosszabb idő óta csalja a derék tábornokot, aki mindig úgy jár-kél a világban, mintha aktatáskát hordana a hóna alatt. Csalja, az bizonyos, de senki sem tudja, hogy kivel. A tábornok névtelen levelet kapott felesége hűtlenségéről... Névtelen levelek... ez az új epidémia éppúgy megfertőzte a levegőt, mint az ázsiai kolera két évvel ezelőtt. Mindenki névtelen leveleket kap. Windischgraetz, Esterházy Pál, Lichnovszky Eduard... hopp, nem ez a gonosztevő írja a leveleket? - kérdezte a kis Liechtensteint, aki felháborodva tiltakozott a gyanúsítás ellen. Ha Eduard írná, akkor ő nem kapott volna, izé, hogy is mondják, saját magának csak nem ír az ember? - Az még nem bizonyít semmit, mert alibi is lehet, vagy egy neme az elmebetegségnek. - Ugyan kérlek, te mindenhol izét szimatolsz. Hogy is mondják, ez már valósággal rögeszméddé vált. - De az öreg Lichnovszky hercegnő is megbolondult! - Mondják. Az ilyesmi sohasem bizonyos. Nincs olyan, izé, ember a világon, aki egy kicsit ne volna bolond... Az ördög tudja, hol van a határ... Én például sokszor úgy érzem, hogy megbolondulok, ha egy szép lábat látok bokától fölfelé, csípőig érő harisnyában... mit gondolsz, izé, ez is egy neme a hogymondjáknak? De a legjobb az, hogy én is kapok névtelen leveleket és Vince is, sőt még Zsófia nővérem is, akit éppen veled gyanúsítanak. De az izéket senki sem veszi komolyan, csak Clam-Martinitz gróf, aki irattárba teszi, és iktatószámmal látja el a leveleket, és lady Selinát félholtra gyötri. - Ilyeneket fecsegett a kis Vencel herceg, amiből csak annyi a lényeges, hogy talán mégsem Sel írta ezt a szörnyű levelet... de hát akkor ki?... Mindez egy pillanat alatt cikázott át István gróf agyán, s a következő pillanatban újra az Al-Dunáról beszélt.

- A Dunát valahogyan már csak kikotorjuk, de a barátaim bizony lassanként elhagyogatnak - sóhajtott szinte önkéntelenül.

- Milyen barátokról beszélsz?

- Wesselényi, Károlyi, Andrássy...

- Egyikért sem kár...

- Én jobban tudom.

- De megkaptad helyettük a nádor őfenségét.

István gróf egy pillanatra elhallgatott. Igaz, hogy a nádor s az egész főhercegi család feltűnő melegséggel kezeli az utóbbi időben, s a főhercegasszony a maga puritán, bibliás egyszerűségében és tisztaságában úgy beszél vele, mint a legjobb barátjával. Crescence már féltékeny is reá. Crescence egyáltalában mindenkire féltékenykedik, akinek csak a közelébe kerül. A királyi biztosság azonban, amely félig-meddig állami hivatalt jelent, az már súlyosabban esik a latba. Barátai egy része azt mondja, hogy ezzel aulikussá és pecsoviccsá lett, a többiek figyelmeztetik, hogy így akarja Metternich őt eltávolítani az országgyűlésről. Mindenképpen kellemetlen dolog.

- Mikor mégy le az Al-Dunára? - kérdezte hirtelen a kamaraelnök.

István gróf nem tudott feleletet adni. Ha őszintén beszélhetne, megmondaná, hogy előbb tisztába kell jönnie Crescence grófnővel. Minélfogva úgy tett, mintha a kérdést nem hallotta volna.

A házigazda újra rágyújtott, de alig szippantott a pipájából, újból köhögni és fuldokolni kezdett.

- Nem vagyok ám mindig ilyen nyavalyás - mentegetődzött a nagy betegek szokása szerint, akik tagadják a bajuk súlyos voltát. Csak a könnyű betegek ijesztgetik környezetüket, mert az aggódó és sajnálkozó becézgetés jólesik nekik.

István gróf figyelmeztette:

- Abba kellene hagynod a dohányzást.

- Hohó - hördült fel a beteg ingerülten -, annyira még nem vagyunk, pajtás. Vagy te már lemondtál rólam? - tette utána gyanakodva.

- Micsoda beszéd...

- Azért, mert nagyon tévedsz ám... mindannyian erősen tévednek, akik... - a fuldoklástól nem tudta a mondatot befejezni. - Még korai engem elparentálni... vagy te már biztosra veszed?

István gróf megdöbbent:

- Károly, te bolondokat beszélsz.

A gróf szaporán és zihálva szedte a lélegzetet, közben megint köhögött, ami annyira felbosszantotta, hogy haragjában az asztalt verte:

- Nagyon csalódol... én nem adom alább, mint Jákob... nekem tizenkét gyermek kell... akár tetszik nektek, akár nem tetszik... Megértetted?

A beteg arca kísérteties lett. Most látszott rajta, hogy a szőrbozót alatt, amely még a pofacsontjait is benőtte, csak sárga,ráncos bőr lötyög, és hegyes, bütykös csontok ülnek. Olyan volt a gróf ebben a pillanatban, mintha sírjából kelt volna ki, s onnan kiabálná, hogy még korai őt elparentálni.

István grófot annyira megrendítette ez a látvány, hogy nem akart tovább ott maradni.

- Károly, neked semmi bajod, csak feleslegesen izgatod magad - mondta, hogy csak éppen valamit mondjon, de aztán felállt, és búcsúzni készült. A házigazda azonban visszatartotta:

- Ülj még le egy kicsit.

- Nem szoktál ebéd után lepihenni?

- Nem. Különben is még vendéget várok - jelentette ki titokzatosan, és apró halszemével tréfásan hunyorított.

- Ugyan?

- Mit gondolsz, kit? - nevetett együgyű ravaszsággal.

- Honnan tudhatnám?

- Crescence-t.

István gróf visszaroskadt. A házigazda diadalmasan hunyorgatott:

- No, ez aztán meglepetés, mi?

- Csak azt jelenti, hogy...

- Hogy Crescence látni akar téged - fejezte be a mondatot a házigazda, és meghúzta a csengettyűzsinórt.

- Kéretem a grófnét - recsegett oda a komornyiknak.

István szíve vadul kalapált.

Néhány pillanat múlva belépett a grófné. István gróf nyomban észrevette, hogy Crescence-nak sejtelme sem volt arról, hogy most itt találkozni fognak. A jelenetet a beteg Zichy Károly rendezte meg így, a maga önkínzó gyönyörűségére. A vendég és a háziasszony elsápadtak, és a férj apró, vizenyős szeme a szürke szőrpamacsok közül mereven figyelt.

- Nos, itt van István gróf - szólt oda a feleségének. - Nem is örülsz neki?

István gróf kezet csókolt, és dadogott valami konvencionális együgyűséget. A grófné volt az, aki előbb összeszedte magát:

- Kedves gróf, tegnap sokat beszéltünk önről a főhercegasszonnyal.

- Ha szabad érdeklődnöm...

Crescence grófnő már egészen visszanyerte öntudatosságát, és mintha a világ legtermészetesebb dolgáról volna szó, amit a férjnek illik elsősorban tudni, könnyedén felelt:

- Megmondom. Hiszen mi egyszer megígértük egymásnak, hogy akár jót, akár rosszat beszélnek rólunk...

- Ah!

- Nos, hát agyba-főbe dicsértük magát. Éspedig szívből! - tette hozzá jelentőségteljes hangsúlyozással. - Mi nem vagyunk olyan félkegyelműek, hogy mindenféle ostoba vagy gonosz rágalomnak hitelt adjunk. Ugye, kedves Károly? - fordult az ura felé, aki fáradtan eldőlve most még jobban hasonlított az öreg Poszeidón rézmetszeteihez.

Amikor István elbúcsúzott, Crescence grófnő odasúgta neki:

- Nem hiszek senkinek, csak... neked.

Az utolsó szónál elcsuklott a hangja, és látszott rajta, hogy izgalmában majdnem elájul. Ez volt az első tegező szó, amely férfiúval szemben elhagyta az ajkát.

István grófnak pedig, ahogy kilépett a kamaraépület kaszárnyaszerű, ódon épületéből, eszébe jutott a névtelen levél, és elmosolyodott.

6

István gróf nem sokat törődött az országgyűléssel. Néha felszólalt, s ilyenkor többnyire hidegen hagyta a főrendeket, de elragadtatásba ejtette Kossuth Lajost, aki az egyik ablakmélyedésben szorgalmasan jegyezgette a beszédeket, s azokat *Országgyűlési Tudósítások* cím alatt megküldötte a vármegyéknek és egyéb előfizetőknek.

Június közepén végleg elhagyta Pozsonyt, és megkezdte az Al-Duna szabályozásának titáni munkáját. Kísérője Tasner úr és Vásárhelyi Pál kultúrmérnök volt. Komoly, tudós, szorgalmas ember, csak az volt a baja, hogy lomposságban és társadalmi csiszolatlanságban kissé hasonlított ahhoz a Landschulzhoz, aki a grófot ifjúkorában görögországi és kisázsiai útjára kísérte. A Vaskapun áthaladva elkezdődött a harc a szerb, román és török hatalmasságokkal. Július 29-én megkezdte a sziklarepesztési munkálatokat; a déli partról az orsovai pasa ágyúval akart rájuk tüzelni, mert a szultántól nem kapott engedélyt, hogy a jó öreg Dunát a hitetlenek megháborgassák. István gróf ajándékokkal kedveskedett a szigorú basának, és pezsgős vacsorát rendezett a tiszteletére. Kitűnt, hogy sem a bécsi, sem a konstantinápolyi udvar nem készítette elő a műszaki munka politikai és diplomáciai feltételeit. Milos, a szerb fejedelem már okosabb volt, mint akár a bécsi, akár a török diplomácia. Nyomban megértette, hogy a Duna hajózhatóvá tétele nagyon megkönnyíti a szerb disznók kivitelét. István gróf, aki amúgy is csodálója volt a szerb hazafiságnak és heroizmusnak, Milos vajdát elhalmozta ajándékokkal, és nagy osztrák kitüntetést helyezett neki kilátásba. A munka pedig ezalatt gőzerővel folyt. Később, a Románia fölött való protektorátus révén beleszóltak abba az oroszok is. István gróf, akit sem Bécs, sem Buda, sem a császár, sem a király, sem a követ, sem a konzul nem támogatott, egymaga hadakozott szerb, román, török, orosz hatalmasságokkal. „Nagy fába vágtam a fejszémet - írta csüggeteg lélekkel a naplójába -, ha tudtam volna, hogy minek megyek neki, meg sem mertem volna moccanni. Már egész odavagyok a fáradtságtól, dühöngéstől, kétségbeeséstől. Nyomorult fickó vagyok, aki rettenetes komédiát játszik el, és azt sem tudja, miért. Az éjszakáim tűrhetetlenek. Nem tudok aludni, vértolulásaim vannak, engem sokkal előbb üt meg a guta, mint az öreg Zichyt. Crescence özvegyen marad; de nem a szürke Poszeidónt, hanem engem fog gyászolni."

Hogy a komédia teljes legyen, vándorszínészek éjjelizenét adtak a sátra alatt. Kíséret gyanánt kitört a vihar, megdördült az ég, villámok cikáztak, az egerek előbújtak rejtekeikből, bolhák lepték el egész testét, és sátrába bemenekültek a basa szárnyasai. Másnap tizenkét piócát rakatott magára, és kétórai kínlódás után szívét üresnek, lelkét életuntnak, egy jobb világba valónak találta. Születésnapján - ekkor negyvenkét éves volt - úgy érezte, hogy már sírjába készülő aggastyán. És mindez miért? Eszébe jutott a kis Sel, Schwarzenberg tábornagy és Metternich herceg kérdése: miért emészti magát ebben a szörnyű száguldozásban?

Az ősz közepén, hogy összeszedje magát, hazament pihenni Cenkre. Itt néhány hétig a saját anyagi ügyeivel foglalkozott. Utasította jószágigazgatóját, Liebenberg urat, hogy a gazdatisztek dörmögésével nem törődve, a cenki jobbágyok sérelmeit jóakarattal intézze el, engedje át nekik a távolabb fekvő, jobb minőségű irtásföldet, az uradalom majd segít magán, és az új gépekkel majd csak megjavítja a kevésbé termékeny földeket. Ezen felbuzdulva Pál bátyjának lövői jobbágyai szintén jobb földeket kértek, s az országos hírre emelkedett István grófhoz folyamodtak közbenjárásáért. István gróf írt is az ügyben Pali bátyjának, akitől erre a következő választ kapta:

„...Összes jobbágyaim között éppen a lövőiekkel tettem a legtöbb jót. Amikor a falu leégett, pénzt és kenyeret osztottam szét köztük, amikor jég verte el a termésüket, az uradalom tartotta el őket egész éven át, amikor a búza ára nagy volt, a vetőmagot ajándékba adtam, s általában

véve arra törekedtem, hogy gazdatisztjeim igazságosan és kímélettel bánjanak velük. Jobbágyaim mindenhol megelégedettek, mert nem a földesuraknak kedvező törvényekhez tartom magamat, hanem a méltányossághoz. De a lövőiek már édesatyánk idejében állandóan elégedetlenkedtek, ilyenek most is. Ha arra kérik őket, hogy kilenc óra előtt fogjanak munkába, akkor megkondítják a vészharangot. Zugügyvédek mégis felizgatták őket, hogy a bérelt földeket is maguknak követeljék, s mivel ezt nem érhették el, pert indítottak. Az igazat megvallva, én a *Hitel*-ben felsorolt eszméktől - a jobbágyokat illetőleg - csak akkor várok sikert, ha a reformok az egész országban egyidejűleg s a kormány támogatásával mennek keresztül. Ha egyesek hajtják azokat végre, az elégedetlenség nyílt kitörésre vezet. Engem például, ha a lövőiéknek a tizedet és a robotot is elengedném, s ha ezenfelül még mindenkinek negyed telket ajándékoznék, az első kedvező alkalommal akkor is agyonütnének, és elpusztítanák a családomat is."

István gróf újra beleült nagy, csukott, üvegablakú hintójába, amelynek hátul volt a bakja... Tasner úron kívül most Vásárhelyi mérnököt is magával vitte Angliába és Franciaországba. Megint mérnökök, gyárosok, hídépítők, pénzemberek, politikusok. Megint London és a gyárvárosok, majd Hollandia, Németország, Bécs és tavasszal újra Pozsony, majd Pest. Pesten hallotta, hogy Mayerffy Ferenc házában lakik egy francia tudós régész, aki ásatásokat végez Óbuda környékén, az ókori Aquincum helyén. Az ásatások költségeit Brudern báró, a felvidéki Fejérváry és Mayerffy Ferenc vállalták magukra. István grófnak már Pompeji és Herculaneum jutottak eszébe, amelyeket a szép Karolina királyné, Napóleon húga éppen akkor tárt föl a láva és földréteg alól, amikor ő Nápolyban farsangolt a bécsi kongresszus alatt. Ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy beszéljen az archeológussal.

A Piarista utcai Mayerffy-palota földszintjén, a bejárattól jobbra, kétablakos, bolthajtásos sötét szobában lakott a hajlott hátú, kopasz, foghíjas, szürke kecskeszakállas, kövérkés, de rendkívül mozgékony öregúr, aki harminc év óta mindig egyforma tubákszín frakkban, szürke pantallóban, roppant carbonarokalappal és tarka esernyővel tipeg a belváros utcáin. Az öregebb pestiek emlékeztek arra, hogy a századfordulón még fiatal volt, akkor még parókát és rövid copfot hordott, térdnadrágot, selyemharisnyát és csatos cipőt; háromszögletű kalapja alól tréfásan lógott ki fehér kis copfja, és jobbra-balra himbálózott jó kis gömbölyű hátán, élénk mulatságára a pesti gyermekeknek. Ő volt a Professzor. Mindenki így hívta őt, aki francia, olasz és német leckeórák adásából élt, de igazi tudománya az archeológia és a művészettörténet volt. Ezen a réven került a Mayerffy házba. A Professzor egyébként most már nem foglalkozott egyébbel, mint az aquincumi ásatásokkal és a Mayerffy-gyűjtemény tudományos feldolgozásával. Ezért havi fizetést kapott a sörgyárostól, amelyből néhány forintot a Kemnitzer-kávéházban feketekávéra, a német színház épületében levő Beigel-bäckerinben csokoládés tortára, a többit pedig a Franciskánusok terén, a Kúria mellett lévő könyvesboltban költötte el külföldi könyvekre és folyóiratokra.

Az ember azt hinné, hogy az ilyen hajlott hátú, molyrágta vén archeológusnak ilyen Duna menti por- és sárfészekben, mint aminő Pest, nincs is élettörténete. Ezt gondolta István gróf is, aki Mayerffy urat nem találván otthon - valahol Itáliában járt régiségekért -, egyenesen beállított a Professzorhoz:

- Monsieur Lavalette, hajlandó volnék az ön kéziratát, amely az aquincumi ásatásokról szól, Trattner könyvnyomtató úrnál kiadatni. Fiatal tudós barátom, Tasner Antal ehhez bevezetést írna, és abban megírná az ön életrajzát.

A Professzor csendesen rázta a fejét:

- Nem lehet.

- Miért?

- A cenzúra nem engedélyezné.

A gróf nagyot nézett:

- Az ön élete idillikus csendben folyt le, M. Lavalette, s egészben véve ön mindig boldog volt. A boldog embereknek pedig nem szokott meggyűlni a bajuk a cenzúrával.

Az öregúr elővette burnótosszelencéjét, és hatalmas adagot szippantott fel két sárga, bütykös ujjával.

- Az én történetemben benne van egész Európa története, a francia forradalom óta a mai napig.

Aztán elmondta, hogy őt tulajdonképpen gróf De la Valette Hilaire-nek hívják, a francia forradalom kitörésekor tizennégy éves volt, szüleivel Braunschweigba emigrált, és Condé herceg seregében alhadnaggyá lett. Akkor még royalista, legitimista és Bourbon-párti volt. Később, Napóleon alatt, tanár volt Párizsban, a Bourbonok visszatérésekor mint bonapartista újra emigrált, mégpedig Svájcba, ahol megismerkedett a carbonarikkal. Ekkor elment Itáliába, ahonnan meg kellett szöknie, mert az osztrák kormány Spielbergbe akarta internálni. Amikor a poroszok Metternichnek felmondták a barátságot, Hannoverben telepedett meg, de hamarosan ott is reakciós szelek kezdtek fújdogálni, tehát elmenekült Göttingába. Itt az egyetemen művészettörténeti előadásokat tartott, de barátságba keveredett ama Baruch nevű íróval, aki később Börne nevet vett fel. Tehát, hogy meg ne ismerkedjék a spandaui börtön bilincseivel, ismét emigrált...

- Itáliába?

- Nem. Hanem Ausztriába, amelynek van egy tartománya, ahol kilencszáz év óta szabadon élnek az emberek.

- Magyarországot gondolja?

- Azt. Szép ország. Úri nép hazája. Azonfelül Noé bárkája is, mert itt összefutott a földkerekség minden népéből néhány jó család, amely alkalmas a fajok keveredéséből egy új mintafajtát kitenyészteni.

- Hogy gondolja ezt?

- Monsieur le Comte, ezt a házat egy Péterffy nevű ázsiai magyar építtette egy olasz mesterrel, akit Gianone Virgilnek hívtak. A szobrászmunkát olaszok, az asztalosműveket németek, a parkettet franciák, a kertet bolgárok csinálták, és a téglákat horvát és szerb téglaégetők készítették. A Péterffyéktől, amikor a törököket innen kitakarították (azok is hagytak itt néhány ezer jó famíliát), megvette egy Briand nevű francia ember, aki továbbadta azt Proberger német serfőzőmesternek. Aztán a Lilien bárók kezére került, majd azoktól megvásárolta egy Macedóniából jött illír kereskedő. Közben egy kis ideig Sacelláry, a görög lakott benne, s a földszintet egy Kriszt nevű sváb kocsmáros bérelte. A Lilien bárótól a lengyel Grabovszky vette meg, aki továbbadta a bajor származású Mayerffy úrnak. Ilyen az egész ország. Csak Amerika vetekedik vele. Noé bárkája. Harmincöt éve pompásan telnek napjaim a Noé bárkájában.

- De önnek családja is van.

- Van. Egy kisleány, azazhogy már asszony.

- A leánya?

- Az unokám. A fiam, Gustave gróf, meghalt a görög szabadságharcban, Missolonghinál. Kis unokám először Londonban, majd Bécsben nevelkedett, tavaly eljött látogatóba a pozsonyi Lavalette Ferdinánd nyugalmazott mérnökkari ezredeshez, aki osztrák állampolgár, de pozsonyi városi mérnök. Ott találkoztam vele az országgyűlés alatt. Unokámat Letiziának hívják, Madame Mère, a császár anyja után.

- Most hol van?

- Letizia Pozsonyban az országgyűlés alatt megismerkedett egy Tasner Antal nevű fiatal jogtudóssal. Nagyon derék ember. Kilenc nyelvet beszél, de magyarul gondolkozik, mégpedig mélyen, bölcsen és módszeresen.

István gróf így tudta meg, hogy titkára, Tasner úr a pozsonyi országgyűlés alatt megházasodott. Amikor Tasner úr másnap megjelent nála, hogy átvegye gazdája rendelkezéseit, István gróf rámordult:

- Tasner, magának titkai vannak...

- Nincsenek, gróf úr.

- Ön megházasodott, és ezt elhallgatta.

- Igen. Megházasodtam.

- Látja, nekem nincs titkom ön előtt.

- Gróf úr, azért vagyok titkár...

István gróf kijött a türelemből:

- És mivel tudja indokolni, hogy nem közölte velem a házasságát?

Tasner úr arcán egyetlen izom sem rándult meg:

- Először azzal, hogy a gróf úr nem kérdezte, másodszor nincs jogom, hogy magánügyeimről való fecsegéssel molesztáljam méltóságodat.

István gróf sokáig elképedve bámult maga elé, aztán hirtelen megszólalt:

- Kedves fiam, azért ne vessen ám meg engem, hogy olyan fecsegő természetem van.

- Gróf úr...

- Ne, ne, az istenért, egy szót se. Legyen szíves, menjen be a dolgozószobámba, a vasszekrényből vegyen ki négyezer forintot, és tegye zsebre mint az én nászajándékomat.

István gróf ezután kirohant a szobából, és átfutott a Kaszinóba, mert közölni akarta barátaival, hogy Metternich herceg felvétetni kívánja magát a tagok közé.

Másnap pedig Badenbe utazott, mert úgy hallotta, hogy Crescence grófnő odament kipihenni a reprezentálás fáradalmait.

7

Crescence grófnő egyedül volt abban a villában, amelyet azért építtetett, hogy a nyarat a nagyvilági élet központjában, de mégis a maga kis fészkében tölthesse. Az öreg hercegnő tudta, hogy leánya örökölte tőle az idegenkedést a szállodában való alvástól, a nyilvános helyen való étkezéstől és postakocsin való utazástól. István gróf ezt tökéletesen megértette. Az

angol arisztokrata elég demokrata, de amikor ő takarékoskodás céljából egyszer postakocsin járta be a liverpool-manchesteri gyárvidéket, a lordok nem akarták fogadni vidéki kastélyukban. Azóta ezen a vidéken már gőzvasút is közlekedik, de angol arisztokrata nem utazik rajta. Vannak emberek, akik szívesen mennek a kaptárba, mint a méhek, és vannak, akik egyedül élnek, mint az oroszlánok. Az öreg Illésházy gróf, amikor a halálát érezte, kiment egyik vadászházába, lefeküdt, és csak egy vén erdészt engedett magához, aki ételt hozott neki, és tisztába tette. Valamelyik nap már azt se engedte be, bezárkózott, falnak fordult és meghalt. István gróf is idegenkedett az emberektől. Ez még a tizennyolcadik század főúri zárkózottságának csökevénye volt.

Crescence grófnő, aki keveset utazott, talán soha életében nem volt még szállodában, s nem étkezett nyilvános étteremben. Badenbe azért járt szívesen, mert ott is a saját házában hajthatta álomra a fejét. Ott is úrnő volt, egyedüli királynője egy kis birodalomnak. Férje most az országgyűlésen volt, édesanyja visszament Bécsbe, csak a három legkisebb gyermek volt vele, köztük az újszülött Heléna, aki csak egyhónapos volt. Ez volt a hetedik gyermek; nagyon nehezen hozta a világra, és táplálni sem tudta, Badenbe is azért jött, hogy testileg-lelkileg rendbe hozza magát.

Augusztus első napján érkezett ide, még nem fogadott senkit, ő sem jelent meg a társaságban. Arra pedig egyáltalán nem számított, hogy István gróf meglátogassa. Úgy érezte, hogy még nagyon is meglátszanak rajta a legutolsó szülés szenvedései. Egyébként is, ha tükörbe nézett, megdöbbent, hogy az a tíz év, amióta Széchenyit ismeri, nem múlt el nyomtalanul a feje fölött. Kissé meghízott, elpuhult, a járása elvesztette régi ruganyosságát és daliásságát. Csípői elszélesedtek, a keblei annyira megduzzadtak, hogy alig tudta fűzőjével leszorítani. Válla és háta kigömbölyödött; hátul a tarkója alatt mintha egy kis zsírpárna púposodott volna ki, s a karjai is megvastagodtak. Gyönyörű asszony volt még így is, de a fiatalság gyermekded bája lefoszlott róla. Egyszer István gróf jelenlétében megízlelte a dohányzás férfias kedvtelését; azóta mindig többször jutott eszébe ez a furcsa szeszély, és lassanként rászokott a dohányzásra. Ettől a hangja kissé elmélyült, és fogai vakító fehérsége elefántcsontszínűre sárgult, de a szavak éppoly édesen peregtek le ajkáról, mint tíz évvel azelőtt. Mindössze harmincöt éves volt, de hét gyermek anyja, s a hét gyermek azt a rémképet idézte föl képzelődésében, hogy már öregasszony. Vagy legalábbis nem elég fiatal ahhoz, hogy egy sokat élt és elkényeztetett férfiú szerelmét ébren tudja tartani. Most különösen feszélyezte, hogy egyhónapos kisbabája van, s úgy érezte, hogy elsősorban ez ellen a csecsemő ellen vétkezik, ha fogadja a grófot. De nem tudta elutasítani.

István gróf pedig éppen olyan elragadónak találta, mint tíz évvel ezelőtt, gyökeret vert a lába, szíve a torkába szaladt, és sokáig nem tudott mit szólni. Több mint négy hónapja nem látták egymást, és ezalatt csak négy-öt levelet váltottak. István gróf már régen kereste az alkalmat, hogy végre-valahára végképp leszámoljon ezzel a szerelemmel. Most, hogy végre egyedül találta, valósággal düh szorította össze a torkát, és nem tudta, hogyan kezdjen bele. A grófnő is érezte, hogy ma valaminek történni kell. Négyszemközt voltak. A komorna a padlásszobában, a dada pedig a kisbabával a földszinten volt, amelynek felében a gyermekek laktak, másik felét pedig az ebédlő foglalta el.

István gróf imádattal teli szívvel jött ide, s most, hogy szerelmét megpillantotta, maga sem tudta, miért, szerette volna megrohanni és egyetlen szorítással megfojtani. Hirtelen kitört:

- Crescence, én nem bírom tovább.

A grófnő szerette volna tréfában feloldani a tragikus hangon kimondott szavakat:

- Jákób kétszer hét évig szolgált Ráhelért.

István gróf nem tudott felderülni.

- De legalább számíthatott rá, hogy aztán megkapja - hörögte elkeseredetten. - Én meg nemcsak lelkileg, de testileg is tönkremegyek a várakozásban.

Crescence kissé megszeppent, de a támadásra ő is támadással felelt:

- Ami azt illeti, bőven kárpótolta magát.

- Hogy érti ezt? Kivel?

- Hát úgy, mint Jákób. Leával. Nem is eggyel, hanem legalább tizenkét Leával.

István grófnak fejébe szállott a vér.

- Hát azt akarta volna, hogy aszkéta legyek? - kérdezte durva szemrehányással.

A grófnő elpirult:

- Nekem nincs jogom valamit akarni...

István gróf felcsattant:

- Nincs. De tudja-e, miért nincs?

- Mert nem vagyok a felesége.

- Nem azért! - felelte olyan goromba hangon, hogy maga is megijedt. - Hanem azért, mert megtagadott tőlem mindent, amihez a szerelemnek, olyan szerelemnek, mint az enyém, joga van a természet törvényei szerint.

A grófnő sértődötten felállt:

- Kérem, az ilyen beszédet nem vagyok köteles meghallgatni.

- Tehát kitaszít? - kérdezte István gróf felháborodva, de a hangjában annyi fájdalom, szemrehányás, könyörgés és elszántság vibrált, hogy Crescence megrémült. Ez az ember, ha innen elmegy, huszonnégy órán belül agyonlövi magát.

- István, ne beszéljen így... Kedves István, édes barátom...

A férfi arca elborult:

- Érzem, hogy nevetséges vagyok... Utálom magamat... Engedjen, grófnő, hadd menjek el.

Crescence grófnő is elérzékenyedett:

- Üljön le, István. Maga túlságosan izgatott. Nem akartam megbántani, sőt ha magában volna egy kis asszonyismeret, észrevette volna, hogy csak azért hoztam fel a kalandjait, mert... mert... nos, bevallom... István, én féltékeny vagyok... Nem, ne feleljen erre... Tudom, mit akar mondani... Féltékeny csak az lehet, aki...

István gróf kezébe vette a grófnő remegő, fehér kis kezét:

- Crescence, drága Crescence... tíz év után már egyszer beszéljünk komolyan és nyíltan.

- Beszéljünk.

- Tehát az első kérdés: szeretjük-e egymást?

A grófnő elsápadt.

- Hát nem tudja? - kérdezte remegve.

István gróf felugrott:

- Szeretsz?

- Szeretlek.

A szájuk összetapadt. Mind a ketten érezték, hogy egészen elerőtlenednek. István gróf lassan visszaereszkedett a székre, de magával vonta a grófnőt is. Leült. A grófnő félig elalélva csüngött a vállán, s egész testével ránehezedett a térdére. A férfi érezte az asszony illatát, testének lágy rugalmasságát, s ahogy magához ölelve csókolgatta, szinte végigtapintotta egész junói alakját. Egyúttal valami őrületféle szállta meg, olyan delíriumos állapot, amelyben érezte, hogy ölni is tudna. Tíz évig várt erre a pillanatra. Elhomályosult előtte a világ, dühös vágy rázta meg, minden izma megfeszült. Lihegni kezdett, borzasztó erőt érzett magában, nem bánta, ha most rászakad az egész égboltozat, karjába kapta az asszonyt, mint egy kis gyermeket, és megindult vele a dívány felé.

Ekkor az asszony megszólalt:

- István!

A férfi nem hallgatott rá.

- Enyém vagy... Szeretlek...

Az asszony még egyszer felnyögött:

- Szívem!...

- Szeretlek... - hörögte István, és úgy érezte, hogy egész testében megvonaglik, valami görcsös nyilamlás szalad végig a hátgerincén, kicsordul a könnye, elsötétedik előtte minden, kín és gyönyör rázza meg a testét, és Crescence szavát hallja.

- Szívem, könyörülj rajtam...

- Nem engedlek el... - hörögte fogcsikorgatva, de ebben a pillanatban akaratlanul elengedte, mert a karja elerőtlenedett. Megtántorodott és leroskadt. Az asszony kicsúszott a karjai közül.

- Köszönöm, szívem, hogy nem bántottál. Szeretlek. Most menj el. Holnap kapsz tőlem levelet.

István gróf nagy nehezen összeszedte magát. Szomorúan felsóhajtott, és kezet csókolt Crescence grófnőnek. A grófnő a száját nyújtotta. Megcsókolták egymást.

- Milyen hideg a szája - jegyezte meg az asszony -, nincs valami baja?

- Nincs.

- Szeret?

- Szeretem.

- Holnap levelet kap tőlem.

István gróf kitántorgott a szobából.

Az egész éjszakát ébren töltötte. Úgy érezte magát, mint a halálraítélt a siralomházban. Nem. Eszébe jutott, hogy ezelőtt hét évvel Cataniában, a tenger lávapartján beugrott a vízbe, egy hullám derékon kapta, négyszer-ötször a parthoz vágta - akkor, az eszmélet utolsó percében, a halál karjaiban egy szempillantás alatt végigélte egész elmúlt életét, csecsemőkorától kezdve egész a vízbe ugrás pillanatáig, s mennyei tisztasággal látta a földi lét minden hiábavalóságát

és hiúságát. Ez a pillanat ismétlődött meg, amikor Crescence grófnővel a karjában, a dívány előtt egy „szeretlek” szóra villám hasított végig az agyától le egész a térdéig, s ő erre a villámcsapásra hirtelen beleszédült egyenesen a halál karjaiba. Micsoda szörnyű csapás, milyen összeomlás, milyen kijózanodás és kiábrándulás volt!

Miféle bűvölet volt ez? Talán ezt is Karolina tette? Hányadika van ma? Augusztus huszonnyolcadika. Holnap lesz Karolina halálának évfordulója. Lehetséges, hogy Karolina, volt.

Hát akkor mindennek vége. Akkor nem érdemes tovább kísérleteznie. Nincs kiért és nincs miért élni. Neki - gondolta magában - nem sikerül semmi. Egyetlen barátja sincs, Wesselényi félreérti őt. Károlyi György és Andrássy György bizalmatlankodni kezdenek, Esterházy Mihály megunta a magyar viszonyokat, visszament Bécsbe, azok a barátai, akikre még leginkább számíthatott - Steinlein Ede, Keglevich László, Gyulai Albert grófok, Wenckheim József báró lassanként elhaltak, az öregek forradalmárnak tartják, a fiatalok aulikusnak vagy egyenesen hazaárulónak. Kiss bécsi ágens közölte vele, hogy minden oldalról gyűlöletes, a Kaszinót Bécsben összeesküvők tanyájának tartják, Angliában Bedford hercegnő úgy jellemezte őt Grey lord és felesége előtt, hogy Karolina miatta izzó olajat és égő vért izzadott. Emellett folyton betegeskedik, folyton piócákat kell magára raknia, minduntalan kiújulnak kínzó furunkulusai, megöli a sok sör, bor, zsír, tea, kávé, egész testében szenved a csúztól, feje és gyomra minduntalan fáj, álmai kínzók, fél a megőrüléstől, sokszor úgy érzi, hogy kifolyik a velő az agyából és hátgerincéből, ha valami csoda folytán valaha Crescence grófnőt elvehetné, az nem felesége, hanem ápolónője lenne... ha még van egy kis erkölcsi bátorsága, akkor nem vesződik tovább evvel a nyomorult élettel, hanem...

Csakhogy - gondolta - még mindig nem akarom belátni, hogy milyen egyedül vagyok. Olyan egyedül, hogy már önmagamat is elvesztettem. Akkor vesztettem el, amikor Karolina meghalt. Akkor éreztem is, hogy nem vagyok erre a világra való. Nemhiába mentem el Wesselényivel La Trappe-ba a néma barátok kolostorába. Az Isten megmutatta, hogy mit kellett volna cselekednem. Kétféle egyedülvalóság között lehetett akkor választanom, és én a rosszabbikat választottam. Két elviselhetetlen gyötrelem van a világon: mindig egyedül lenni és sohasem lenni egyedül. És nekem ilyen sorsot adott az Isten. Mindig egyedül vagyok milliók között, és sohasem vagyok egyedül, mert emberek, gondok, dolgok, félelmek és sejtések üldöznek, és nincsen előlük hova menekülnöm.

Most már tudom, hogy oda kellett volna bújnom az Isten hóna alá. Be kellett volna állnom a trappisták közé, mint ahogy az feltett szándékom is volt azon az éjszakán, amelyet közöttük töltöttem...

Ébren és félálomban egész éjszaka ezzel az emlékkel küszködött. Tízpercenként hol felriadt, hol elnyomta az álom, és tiszta vagy homályos öntudattal, többé-kevésbé éles kontúrokkal kirajzolódott emlékezetében az egész kép ott a kolostorban és a kolostor körül. Látta, ahogy megérkezik a főkapu elé, ahogy kámzsás barát jelenik meg a bolthajtásos kapualjban, beengedi, végigvezeti egy hosszú, csupasz folyosón, hallja, hogy a barát fapapucsa kopog, és a folyosó visszhangozza a kopogást. Don Augustin, a prior, nem volt otthon. Rajta kívül csak a portás közlekedhetik a külvilágiakkal. Hát jó. Elmondta neki, hogy útközben, ahogy Párizsból jöttek, egy kis normandiai faluban a postás megkérte őket, vigyenek magukkal levelet La Trappéba, a kolostorba. A levélben a község jegyzője megküldi a hírt az egyik szerzetesnek, hogy édesanyja meghalt, ha lehetséges, jöjjön el a temetésére, és imádkozzék a megboldogult lélek túlvilági üdvösségéért.

A portás elolvasta a levelet, aztán visszaadta. Kövérkés, negyvenéves, kopasz ember volt ez a trappista barát, az ötös számot viselte. Egy esztendeig ő a kapocs a kolostor és külvilág között.

Jövőre a hatos. A folyosón néhány más számmal találkoztak, ezek is szőrcsuhások voltak, facipőjük kopogott, amint mellettük elmentek. Némelyikük alacsony volt és pirospozsgás, másikuk nyurga és sápadt, többnyire fiatal, de egyikük sem volt kíváncsi rájuk. Elmentek mellettük, sem rájuk, sem a portásra nem néztek, csak maguk elé a földre, társtalanul, de egyedül soha...

Megkérte a portást, hogy éjfélkor keltse föl őket. Szeretnének részt venni a zsolozsmájukon. Mert a néma barátok éjfélkor felkelnek, s a templomban zsolozsmáznak. Minden éjjel, amíg csak mozdítani tudják fáradt tagjaikat. Nyáron éppen úgy, mint télnek idején, mindig ugyanabban a nehéz, kemény, szörnyű csuhában. Nyáron félig megsülve, télen dideregve, de tűznél vagy kályhánál melegedni és nyáron friss vizet inni tilos nekik. Mindennap tizenegy órát imában töltenek, alvásban csak hatot, azt is két részletben, a többit erős munkában izzadva, végkimerülésig.

Korán lefeküdtek, de természetesen nem tudtak aludni. Olyan csönd feküdt a kolostorra, mintha az nem is élők kaszárnyája, hanem temető volna. Szörnyű volt ez a csend. Eszébe jutott, hogy most milyen vigasztalás volna egy kis falusi kutyaugatást hallani. Örült, amikor felköltötték. - Hány óra? - kérdezte riadtan. - Mindjárt egy óra lesz, kezdődik a zsolozsma, uram - felelte a portás. Miklós báró a cellában maradt, ő pedig sietett a szerzetes után. A folyosókon kísértetiesen kopogtak a fapapucsok. Tiszta, kemény holdfény, kemény márványkockák, kemény kopogása a fatalpú cipőknek. A templomban néhány olajmécses égett. A szerzetesek egymással szemben éneklő hangon felelgettek egymásnak, mint valami félelmetes túlvilági kórus. A templom visszhangzott. Úgy érezte, hogy hirtelen eláll a lélegzete, lefordul a padról, és holtan terül el a kövezeten. A következő pillanatban arra gondolt, hogy már nem is él, már régen halott, az a hely, ahol most térdel, rettenetes kripta, s előtte jobbról-balról halottak ülnek egymással szemben, akik túlvilági hangon, mint kórus és ellenkórus az ő szörnyű vétkeiről, a gyilkosságról és Karolina kínszenvedéséről vitatkoznak.

A hold széles, ezüstös arca benézett az első ablakon, s a szentélyhez legközelebb ülő két-két trappista alakját fehér sugárkévébe mártotta. Ez iszonyú volt, de gyönyörű is. Egyszerre csak az ének elhallgatott. Pár percig döbbenetes némaság honolt a csupasz boltívek alatt. A barátok föl sem pillantottak. A félelemtől összezsugorodtak, mint valami férgek, s amikor egyikük a szószékre lépett, és kihirdette, hogy valamelyikük édesanyját az Úristen magához vette, két-három fiatal szerzetes feljajdult. A szószékről pedig újra hangok hallatszottak: „Az örök világosság fényeskedjék neki." A szerzetesek vissza: „Nyugodjék békében."

A zsolozsmázás tovább folyt, a szavakat dübörögve verték vissza a csupasz, hideg falak. Ránézett a mellette levő portásra. A portás, aki tegnap pirospozsgás, mosolygós, zömök, erős ember volt, most magába roskadt, halálsápadt, vézna aggastyánnak látszott. Zsolozsmázás közben felcsukló zokogás rázta meg néha a vállát; a mély hangú morajlás - nem tudta, visszhang volt-e az, vagy valami láthatatlan orgona hangja - úgy kísérte az egyhangú éneket, mint titokzatos basso continuo a másvilágról. Nem tudta, mennyi idő telt el, de egyszerre csak vége volt az imának, a szerzetesek fapapucsa koppant, a térdeplőkről felemelkedtek a testvérek, és egymás nyakába borultak. Mindegyikük részvétlátogatást tett a másik szívében, és vigasztalták egymást. Ebben a pillanatban erős léghuzam hasított végig a templomon. Az egyik gyertya egyszerre kialudt. A lángot elfújta a szél. A portás a fülébe súgta: - Látta uraságod, hogy aludt ki a gyertya lángja a halál fuvallatára? - kérdezte, és a sziporkázó kanócra mutatott. - Az ember élete ilyen röpke láng két örökkévalóság, a születés és a halál után való öröklét között. Érdemes erre a röpke lángra viaszt pazarolni? - Ekkor már sötétben voltak, s az örökkévalóság leheletét érezték a lelkükön átsuhanni. - De hát miért nem szabad megmondani,

hogy melyik testvér anyja halt meg? - kérdezte a portást. - Hogy mindegyik a magáét gondolja. - És? - És annál buzgóbban imádkozzék érte.

Szeretett volna meggyónni és megáldozni a trappisták kolostorában. De nem engedték. Profán embernek ott nem szolgáltatják ki a szentségeket. Elutaztak tehát. Visszafelé ugyanazon a normandiai falun döcögött végig a kocsijuk, ahol a trappista anyja meghalt. A falu határában temetési menettel találkoztak. A pap és a kántor énekeltek, a falubeliek facipőben kísérték a halottat vivő szekeret. A facipők összevissza kopogtak a kavicsos országúton, a temetőkápolna lélekharangja csengett-bongott, a szél messze elhordta a harangkongást. Miklós báró, a bibliás magyar, mély oroszlánhangján felmordult: „Két örökkévalóság között kialudt egy röpke láng. Nincs hátra más, mint hogy magába ölelje mindnyájunknak édesanyja, a föld." Neki pedig eszébe jutott, hogy mire a halálát megtudta, már el is temették Karolinát.

- Karolinát nem kísértem ki a temetőbe - hörgött fel István gróf melléből a fájdalom -, de azt a normandiai parasztasszonyt igen.

István gróf lehorgasztotta a fejét.

- A halottat elkísértük az utolsó útra. És csoda történt akkor. Egyszer csak láttam, hogy hatvan trappista barát jön velünk a gyászmenetben. A szegény kis normandiai asszony koporsója után hatvan pár facipő kopogott az országúton. Az anyát mind a hatvan fia elkísérte, s a koporsó fölött ott imbolygott egy kis kékes láng, az ember élete két örökkévalóság között.

István gróf eszméletlenül esett az ágyra. Másnap már magasan volt az égen a nap, amikor felébredt.

Délfelé levelet kapott a grófnőtől.

„...Beszéljünk nyíltan, kedves barátom. Szeretjük egymást azzal az egyetlen nagy szenvedéllyel, amelyért érdemes élni. Ennek a szerelemnek a stílusát én erőszakoltam magára, ezért olyan ábrándos, érzelgős, fellengős, egész a nevetségességig. Ön nekem emlékérmet adott, és én ezt a kedvességet viszonoztam. Maga ezt vésette bele: »A legnemesebb barátság kössön össze bennünket. Az utolsó leheletig igaz és hű...« Ez a felírás bizonyára azért ilyen hideg és semmitmondó, mert maga attól félt, hogy az uram is elolvassa... Én azonban ezt vésettem az önnek ajándékozott medaillonba:» Csak az önnemesedés és Magyarország boldogsága legyen az, ami bennünket összekapcsol. «Elpirulok, valahányszor erre a pedáns és hazug frázisra gondolok. Szerencsére hozzátettem:» Amikor minden meginog, megmarad a hit.« Vagyis, hogy higgyünk egymásban, mert a hit hegyeket mozdít el a helyéről. Istenem, hogy szerettem volna hit helyett szerelmet írni! Bocsássa meg nekem, kedves barátom, hogy tíz éven keresztül mindig mást írtam és mondtam, mint amit szerettem volna. Vigasztalja az, hogy szenvedtem én is. Amióta magát megismertem, mindig színlelnem és titkolóznom kellett a világ, maga, sőt magam előtt is. Miért? Megmondom. Én nem tudok becstelenséget elkövetni. Én nem akarok Mária Magdolna lenni. Én nem utálom a házasságtörést, csak egyszerűen nem tudom elkövetni. Azért is nem bántam - nem is védekeztem ellene -, hogy az utolsó hat év óta négyszer voltam áldott állapotban. Ez is menekülés volt. Azt hittem, kiábrándul, megun, megutál, elfordul tőlem. Talán belehaltam volna a fájdalomba, de mégis arra kértem az Istent, hogy maga kezdje... Azért voltam magához olyan következetlen, olyan szeszélyes, olyan visszautasító - ó, én mindent elkövettem, hogy maga elhagyjon engem. Miért nem én? Mert én... én nem tudom elhagyni. István! Szeretem magát, és mégsem leszek a magáé, amíg Isten törvényei szerint, emelt fővel, büszkén, az egész világ előtt nem lehetek az. Nem tehetek róla, szeretem. De arról sem tehetek,

olyan nagyigényű vagyok, hogy nem elégszem meg a lopott boldogsággal. István! Maga nekem egészen, örökre, állandóan kell; nem félórákra. Én nem bujkálok, én nem vagyok olyan alázatos, hogy megelégedjem a hátsó lépcsőkkel és mellékutcákkal. Én nem tudok hazudni sem magának, sem Zichy Károlynak. Én sokkal gőgösebb vagyok, semhogy valaki előtt elpiruljak. Vagy mit is beszélek! Ostobaság. Vannak asszonyok, akik ha szeretnek, nem tudják megtagadni a testi odaadást. De vannak olyanok is, akik ha szeretnek, nem tudják magukat a szerelmeskedés és házasságtörés ocsmányságával beszennyezni. Ezek közé tartozom én is. Nem tehetek róla. István! Most az a kérdés, mitévők leszünk? Bevallom, nem tudok erre a kérdésre feleletet adni. Minden magától függ. Szívesen meghalnék magáért, de nem szabad meghalnom, mert hét kisgyermekem van. Azt sem tudom mondani, hogy ne lássuk egymást. Nem tehetek róla, szeretem magát. Imádkozzunk! Várjuk a csodát. Lehetetlen, hogy ilyen szerelem ne volna kedves az Isten előtt. Amikor minden meginog, megmarad a szerelem. Édes! Írjon. Vigasztaljon meg."

István gróf haraggal és fájdalommal dobta el a grófnő levelét. Semmit sem értett meg belőle, csak azt, hogy makacsul megtagadja tőle a testi odaadást. Most már gyűlölni kezdte ezt az asszonyt, sőt magát a szerelmet is, amely ilyen képtelen helyzetek elé állította.

Ez már nem szerelem - mondogatta magának dühös káromkodással, fogcsikorgatva -, hanem rögeszme, idegbetegség, az elmebaj egy neme. Elmebaj az én makacs ragaszkodásom az elérhetetlenhez, és elmebaj az ő makacs ragaszkodása a hitvesi hűséghez. És ezt a két elmebajt hívják szerelemnek. Szörnyűség!... Negyvenhárom éves vagyok. Sokan egy nemzet vezérének tartanak. Szeretném a hazámat megváltani, és elpusztulok egy ostoba szerelem nyálas romantikájában. Negyvenhárom éves embernek egyáltalán nem való már a szerelem, csak egy kis szerelmeskedés, mint ahogy Metternich vagy más épelméjű ember csinálja. Az én koromban az ember csak úgy szerelmeskedjék, mint ahogy ebédel, vagy elvégzi élettani szükségleteit. Az is rendjén van, ha az embernek ebben a korban van egy barátnője, aki kedves, okos és jó nővére, szellemes és finom megértője, tapasztalt tanácsadója, vigasztalója, hasznos fegyvertársa vagy égi múzsája; ez is lehetséges; de az ilyen asszony nem gyötri az ember fantáziáját, nem korbácsolja fel érzéki vágyait, nem ébreszti fel féltékenységét, nem mérgezi meg nappalait és éjszakáit. Crescence azonban megőrjít engem, és belekerget az öngyilkosságba. Nem, ezt nem vállalom tovább. Megírom neki két sorban, a legnagyobb nyíltsággal a mezítelen igazságot. Vagy odaadja magát, vagy...

Meghökkent. Vagy?...

Egy ideig idegesen járt föl és alá a szobájában, aztán hadonászni kezdett, a száját rágta, megcsikorgatta a fogait, haját tépte, és keservesen felordított:

- ...Vagy pedig megölöm őt is és magamat is.

Valósággal felujjongott, hogy megtalálta végre a megoldást. Leült és írt:

„Édes! Ez az utolsó levél, amelyet magának írok. Ne várjon tőlem szép szavakat, őrjöngő szerelmi vallomást, egyszerűen közölni akarok magával egyet-mást, amit meg kell jegyeznie. Vegye tudomásul, hogy a mi viszonyunk sohasem szűnhet meg, még halálunkkal sem, mert lelkünk elválhatatlan. Érzelmeink erősebbek, mint mi. Engem sokszor kinevetnek, s azt mondják; ki hitte volna, hogy én mint érzelgősen sóhajtozó gyönge ember fogom pályámat bevégezni - mások meg egyenesen gonosztevőnek tartanak. Magát meg minden pillanatban óvják tőlem, jóakarói ki akarják gyógyítani a szerelméből. Ezért rosszat beszélnek rólam, ami csak közelebb hozza önt hozzám, mert ön tudja legjobban, hogy becsületes ember vagyok, és rútul rágalmaznak. Eddig még

magunk sem jutottunk teljes egyetértésre, s magunk sem mertük egymásnak becsületesen és nyíltan bevallani, hogy mit kell tennünk; nem csoda, hogy a világ nem tudott belőlünk kiokosodni. A látszat fontosabb, mint a valóság; sokan azt hiszik, hogy a mi viszonyunk nem egyéb, mint közönséges házasságtörés. Hát tűrhetjük ezt tovább? Ki kell küzdenünk, hogy az emberek hódolattal és áhítattal tekintsenek fel a szerelmünkre. Ha ez nem sikerül, becsületesen kimondom, nem marad számunkra más, csak a kétségbeesés. Édes, drága Crescence, én megmutatom, hogy tudok magának engedelmeskedni. Legyen meg a maga akarata. Úgy akarom szeretni magát, mint a nővéremet vagy a leányomat. Azért, ha rólam beszélnek, ne tagadja, hogy szeret és becsül; ha ez a barátság köztudomású, senkinek sem tűnik fel, hogy sokat vagyunk együtt. Ez esetben senki sem ütközik meg azon, ha figyelmes vagyok maga iránt, s maga kedves hozzám. Most hidegebb irántam, mint mások iránt, s az a szokása, hogy nem néz a szemembe, ha önnel beszélek, vagy úgy tesz, mintha nem hallaná. Mintha el akarna valamit rejteni, vagy pirulnivalója volna miattam. Követelhet-e öntől többet az Isten, mint hitvesi és anyai kötelességének teljesítését? Nem. Azt az Isten sem követelheti, hogy ne szeressük egymást. Drága Crescence, képzelje magát az én helyzetembe. Én egy országért, egy népért dolgozom. Isten látja csak, hogy milyen nehéz munkába fogtam. Csak úgy tudom a magáért lobogó véremet lehűteni, ha megtagadom a természetemet; ha becsületes komédiássá, nemes misztifikátorrá leszek, aki megcsalja az embereket, hogy használhasson nekik. Mindig gazemberek között kell élnem, akiket gyűlölök. Legjobb barátaim is el fognak hagyni. Nem törődöm velük. Csak egyetlen ember maradjon mellettem, egyetlen barátom - Crescence, ne hagyj el! Sokszor félek, hogy maga sem tart ki mellettem. Ne haragudjék, ha most bevallom, hogy tartózkodását, szeszélyét, szemérmességét, makacs erkölcsösségét sokszor kicsinyességnek véltem, de most bocsánatot kérek az én drága védőangyalomtól, aki engem a közönséges, szegény halandó emberek fölé emel, és végigkísér egész életemben.

Rettenetes szerep az enyém. Sokszor kétségbeesem, hogy miképp kell azt végigjátszanom. Rettenetes teher kitanulmányozni, hogy milyen partnerrel állok szemben. Az egyikkel finoman, a másikkal gorombán kell bánnom, ezt eszméim változatosságával, amazt pénzzel, a harmadikat nemesszívűséggel kell megnyernem. Az egyiket meg kell szégyenítenem, a másikat kínoznom, a harmadikat meg kell ijesztenem. Némelyiket szép szóval kell vezetnem a jóra, másokat kényszerítenem kell száz meg száz változatban. Nálunk mindent elérhet az ember, ha okos és béketűrő, ha élni tud, ha sokáig él, jól sürget és fizet. De miért van az, hogy a bűnre csábítani, az erényre pedig rábeszélni kell az embereket?... Néha játszanom kell a rossz embert, de sokszor észreveszem, hogy csakugyan rideg és kegyetlen vagyok. De aki nem tud gyűlölni, az szeretni sem tud. Aki nem tud bosszút állni, az megbocsátani is képtelen. Az ember nagyon vonakodik attól, hogy kényszerzubbonyt adjon arra a bolondra, akit magában hord, hogy bevallja azt a hibáját, amely minden jó tulajdonságát lerontja, hogy beleegyezzék egy igazságba, amely kétségbe ejti. De én nem félek az emberek véleményétől. Nem is szeretném, ha minden gyerkőc vagy ostoba ember keresztüllátna rajtam. Az országgyűlésen az emberek félreértenek, s előre látom, hogy nemsokára jellemtelenséggel is megvádolnak. Sokan azt fogják gondolni, hogy hivatalt keresek - a nyomorultak! De saját hibáikat fogom az élc maró lúgjával leönteni, s azután gyakran megfoghatatlanul fogok cselekedni. Mi, magyarok, oly gyengék vagyunk, hogy ravaszoknak kell lennünk, ez az egyetlen fegyverünk, amellyel ma harcba indulhatunk...”

István gróf, aki mindezt lázas sietséggel, szinte önkívületi állapotban írta le, itt hirtelen megállt.

- Szent Isten, micsoda badarságot firkáltam én össze?

Egymás után kezébe vette a levélpapír egyes oldalait, és elejétől kezdve végigolvasta. Megdöbbent? Mi köze Crescencenak a magyar fegyverekhez? Mi ez? Micsoda láthatatlan fantom, micsoda szókratészi démon íratta vele ezeket a kusza sorokat? Kinek vallott ebben a levélben szerelmet: Crescencenak vagy Magyarországnak?

Összehajtotta a levelet, és beletette a naplókötetébe. Nem, ezt nem lehet elküldeni neki. Újra leült, hogy másikat írjon. Sokáig ült ott. Fejét az öklére hajtotta és tépelődött. Nem tudott eligazodni a saját lelkében. Csakugyan rettenetesen nehéz elismerni azt az igazságot, amely kétségbe ejt. Az igazság pedig az, hogy a boldogsága teszi nyomorulttá.

Aztán erős hangon felkiáltott:

- Nem igaz! A nyomorúságom tesz boldoggá.

Most már nem habozott, és nem törte a fejét. Fogta a levélpapírt és erős, nagy vonásokkal megírta a választ. Ezt írta:

„Szeretlek, Crescence!”

8

Amphitrité a sast megitatta. István gróf elutazott Pozsonyba, és ott többször felszólalt az országgyűlésen. Most már kitűnt, hogy a karok és rendek között majdnem egyedül áll. - Mindenáron pártembert akarnak belőlem faragni - panaszkodott barátainak -, de nekem nincs érzékem a pártélet iránt. - Hiába hivatkoztak arra, hogy Angliában is így van, hogy az ellenzék azért támadja meg a jó javaslatokat is, mert a kormányt meg akarja buktatni, és át akarja venni a hatalmat. - Én senkit nem akarok megbuktatni, és semmiféle hatalmat nem akarok átvenni - felelte -, én a kormánnyal szavazok, ha vele egyetértek, és az ellenzékkel, ha annak van igaza. Én az igazság mellett szavazok. - Kiderült tehát, hogy nem való pártembernek, sőt parlamenti embernek sem. Minek való tehát? Wesselényi azt mondta, hogy diktátornak, Nagy Péternek, Néró császárnak. Erről sokat beszéltek a pesti Kaszinóban.

A Kaszinó most már nem a Lloyd-épületben volt, hanem a Kemnitzer-féle Duna-parti házban rendezkedett be, s hogy megkülönböztesse magát a kereskedők és iparosok egyesületétől, felvette a Nemzeti Kaszinó nevet. A Kaszinónak István gróf volt a feje, lelke, igazgatója, gondnoka, mindenese. Rengeteg dolga mellett maga ügyelt a berendezésre, a játékszobákra, a konyhára és a pincére, amelyben valóságos állandó, kiállítást tartott a különböző fajú finom magyar borokból. A tagok örültek a kényelemnek, szerették a Kaszinó előkelő, finom légkörét, de minden munkát István grófra hárítottak, aki sokszor órákon át dirigálta a szakácsot, a cukrászt, a munkásokat és a cselédséget. Ő maga a Kaszinót a saját otthonának tekintette, a magáéból látta el ezüstneművel, délinövényekkel, szőnyegekkel, narancsfákkal; saját maga járt szép régi bútorok és csillárok után, hogy a szobák minél művésziesebb képet kapjanak. A téli hónapokban hetenként egyszer felolvasóestéket és hangversenyeket tartott, amelyeken kizárólag magyar műveket mutattak be, és a világ legnagyobb művészeit léptette fel. A Kereskedelmi Kaszinóval megegyezett, hogy a társas élet fellendítésére bálokat tartsanak, végül részvénytársaságot iparkodott létrehozni, hogy a Kaszinó számára házat vásároljanak. Fáy Andrással indítványoztatta, hogy a tagok kötelezzék magukat, hogy végrendeletükben valami ajándékot hagyományozzanak a Kaszinónak. Ő maga egy száz aranyat érő billikommal

kezdte az ajándékozást, hogy az az évenként tartandó közgyűlési díszebéden üríttessék az ő emlékezetére. A Kaszinó szépen virágzott, és a bécsi rendőrség kémeinek, Steinbach Ferenc és Mérey Sándor uraknak bőven volt mit jelenteni legfelsőbb urukhoz és gazdájukhoz, Sedlnitzky grófhoz.

Többek között jelentették, hogy Wesselényi Miklós báró ajánlatára Kossuth Lajos ügyvédet is felvették a Kaszinó tagjai közé, habár ezt Széchenyi gróf mindenáron meg akarta akadályozni. Széchenyi gróf és Wesselényi báró már nagyon elhidegültek egymástól, és ebből egyikük sem csinál titkot a Kaszinóban. Jelentették azt is, hogy egy alkalommal Wesselényi báró Károlyi György gróf előtt így nyilatkozott Széchenyi István grófról:

- István ifjúkora szalonokban, harcmezőn és utazásokban telt el. Hogy világtapasztalatokat szerzett, az természetes; azonban gazdasági és államgazdasági művek felületes és ötletszerű olvasásán kívül csak a szépirodalomban volt jártas. Az viszont igaz, hogy esztétikai ítélete finom és talpraesett volt. Soha nem találtam emberre, aki ezen a téren felülmúlta volna. De politikáról keveset törte a fejét. Hite nem volt a magyar nemzet jövendőjében, s a hazai nyelvet, amikor vele megismerkedtem, csak törve beszélte. Egyedül én tudom: mennyi fáradságba került őt rábírni, hogy az ország sorsa felől való sötét nézeteit megváltoztassa. Máig sem tudom, hogy az apátia vagy könnyelműség volt-e. Ezzel akarta-e menteni magát léha életéért, vagy azért volt léha, mert amit mondott, komolyan hitte - most már talán maga sem tudná eldönteni. Ami engem illet, én sok kellemes órával vagyok neki adósa. Ő tanított meg többek közt angolul, s mondhatom, praktikusabb nyelvmestert kívánni sem lehet. Kezembe adta Byron *Manfred*-ját, s míg e remekművön átmentünk, annyi elragadtatással szólt a nagy költő ragyogó sajátságairól, annyi titkos szépségét fedezte föl a nagy brit lángésznek, hogy ezekért az esztétikai gyönyörűségekért szívesen megbocsátom azt a három unalmas napot a „nagy pusztaságon", a trappisták kolostorában. De nem bocsátom meg neki soha, hogy Magyarország újjáépítésében inkább Metternich herceggel akar dolgozni, mint velünk. Nem kétlem, hogy szereti hazáját, de félek, hogy rosszul szereti, s hazáját is úgy szereti, mint Crescence grófnőt. Ebbe a szerelembe ő is, a grófnő is meg a haza is belepusztulnak.

István gróf pedig, amikor a Kaszinóban erővel rá akarták bírni a vezéri szerep vállalására, így védekezett:

- Én nagy szemöldökű, barnás-sárgás színű, komor kinézésű ember vagyok. Élceim találók ugyan, de az eszméim közé vegyített szatirikus ötletek által egyúttal megsértek olyanokat is, akiket bántani távolról sem volt szándékomban. Fehér asztal mellett ki tudom főzni egy bonyodalmas terv részleteit, de amidőn rögtönzésre kerül a dolog, nem mindig találom fején a szöget. Már ezekből is kisül, hogy vezetőnek való nem vagyok. Tőlem sokan idegenkednének, és miattam magát a jó ügyet is faképnél hagynák. De ha egy párt lelkének alkalmas volnék is, kolomposnak, vezérszónoknak, a magyarnál mint keleti fajnál, amely a külsőségeken kap leginkább, mostanság csak olyan ember való, ki széles mellű, köpcös termetű, erős, mint a bika, dörgő hangja megreszketteti az ablakokat, elég dagályosan tud beszélni, és olyan tekintélyes külseje van, hogy láttára a messze földről jött idegen is kénytelen legyen felkiáltani: ez ám a hatalmas, a méltóságos, királyi tekintetű magyar! Bennem e tulajdonságok nincsenek meg. Hosszasan tanakodtam: ki lehetne arra alkalmas, hogy a kolomppal elindulhasson. Végre Wesselényire akadtam. Látni való, hogy őt nagymértékben ruházta föl ezekkel a tulajdonokkal a Gondviselés. Reméltem, hogy mi meg fogjuk érteni egymást. Reméltem, hogy ő, aki szép eszét sokáig fektette parlagon, az utazás, tapasztalás és tanulmányok által lerázván magáról, ami betyáros és útszéli, a hazának óriási szolgálatot tehet. De Wesselényi gyógyíthatatlanul szerelmes a faltörő politikába. Mindig a víz ellenébe úszik. Mindig csak szítja a gőzkatlant, anélkül hogy a biztosítószelepet alkalmazná. Inkább vágyik

ragyogni, mint használni. Ő nem az a hasznos ember, akit én többre becsülök a nagy embernél. Nem az én emberem.

István gróf Bécsben Reviczky gróf kancellárnál járt a Duna és a Lánchíd dolgában. Az előszobában egy pirospozsgás, tenyeres-talpas, kedélyes bécsi úrral találkozott, aki a világ legszeretetreméltóbb és legőszintébb emberének látszott. Mintha még tegnapról egy kissé mámoros volna, arcáról valami együgyű boldogság és bíboros öröm sugárzott, és jellegzetes bécsi bizalmaskodással mindenkivel szóba ereszkedett. Egyébként ragyogott róla a jómód, ruhája a legelső bécsi szabó műhelyéből került ki, és fekete, arasznyi széles nyakkendőjében igazgyöngy ragyogott. Jól ápolt, tiszta, illatos és elbájoló egyéniség volt ez a nagydarab, kövér úr, nyilván még most is a nők kegyeltje. Az ember híres színésznek, zeneszerzőnek vagy gazdag magánzónak ítélné a külsejéről. Ez volt a bécsi titkosrendőrség főnöke, a rendőrminiszter, a császár egyik legbizalmasabb embere, a rettegett, híres Sedlnitzky gróf.

A rendőrfőnök István grófot még ifjú kapitány korából ismerte, s most mint régi ismerőst üdvözölte őt. Aztán - átesvén a kölcsönös udvariaskodások unalmán - halk suttogással közügyekről kezdett beszélgetni.

- Kedves gróf, tudja-e, hogy én önnek egyik legőszintébb csodálója és tisztelője vagyok?

- Tudom - nevetett István gróf -, hogy ön melegen érdeklődik minden lépésem iránt. Nagyon hálás vagyok.

- Lehet is - folytatta a rendőrminiszter. - Én már sokszor megakadályoztam a kémek és besúgók aljas aknamunkáját, amellyel önt el akarták veszejteni.

- Köszönöm, de magam is vigyáztam egy kissé.

A gróf jobb vállát felhúzta, és jobb szemével titokzatosan kacsintott:

- No, azt nem mondhatnám... Ön sokszor nagyon vigyázatlan. Szellemessége sokszor elragadja önt... az ön nyelve gyilkos, és embereim néha hajmeresztő híreket hoznak. Kedves gróf, a kémek nálunk is, mint a világon mindenütt, szemenszedett tökfilkók és hitvány hazudozók. Akárcsak a cenzorok és az osztrák konzulok. No de a Kaszinó, kedves gróf... ön összetéveszti Angliát az osztrák birodalommal. Ön angol kaszinót akart alapítani, és lett belőle párizsi saint-simonista, szocialista, carbonaro és dekabrista klub.

- Ezt csak az ön tökfilkói gondolják, kedves gróf. Hiszen Metternich herceg is tagja a pesti Kaszinónak.

- De Magyarországban már huszonhárom kaszinó alakult, és a ragály átterjedt a császár többi tartományára is. Ez az epidémia veszedelmesebb a koleránál. Egyáltalán, mondja, kedves gróf, mi volt az ön célja ezzel a kaszinózással?

István gróf nevetett.

- Kedves miniszter úr, hallott ön valaha valamit Shakespeare Vilmosról?

A gróf elvörösödött. Ezt a nevet sohasem hallotta, de mint rendőrminiszter nem vallhatta be ezt a tájékozatlanságot.

- Azt hiszem... izé... nemrég jelentették...

István gróf megsajnálta:

- Ez a Shakespeare angol drámaíró, és sok olyan színdarabot írt, amely a királyokat részben mint hülyéket, részben mint gazembereket mutatta be a közönségnek.

- Lecsukták?

- Ellenkezőleg. Ki- és bejárt a windsori udvarban, és nemesi címerrel tüntették ki.

- Rettenetes állapotok vannak Angliában. Ha ezt Metternich tudná...

- Ne féltsük Angliát. De nem is erről a Shakespeare-ről akartam beszélni, hanem az egyik barátjáról, a részeges, züllött és lángeszű Greenről. Ez a Green élete végén egy kis füzetet adott ki, amelynek ez volt a címe: *Garas ára bölcsesség, amelyet én egymillió fonton vásároltam*.

- Szép kis írás lehet.

- Szép. De sokan vagyunk úgy, hogy méregdrága pénzen szert teszünk egy kis életbölcsességre... például én is... hát én a magam kis bölcsességét ingyen akartam átadni a barátaimnak, azért alapítottam a pesti Kaszinót.

A rendőrminiszter nem tudta, hogy István gróf komolyan felelt-e a kérdésére, vagy pedig szokása szerint gúnyt akar űzni a földi hatalmasságokból. Tehát hirtelen másra terelte a beszélgetést:

- Kedves gróf, ön azt hiszi, hogy én a magyaroknak ellensége vagyok?

István gróf gúnyosan mosolygott:

- Nono, csak hivatalból. Ez az ön foglalkozása, kedves gróf. Nem veszem rossznéven. Nálunk is általában véve utálják a németeket.

- Tudom. Ismerek egy régi magyar verset, hevenyészett német fordításban. Ez a vers azt mondja, hogy a magyar sohase higgyen a németnek, még akkor se, ha írást ad a német, és olyan nagy pecsétet tesz rá, mint a hold.

- A vers meg is mondja, miért - nevetett István gróf.

- Tudom. Mert a németben semmi virtus, verje meg a Jézus Krisztus. Ez nem szép önöktől, de azért én...

- Mint magánember sok alávaló magyar urat számít barátai közé.

A rendőrfőnök a fejét csóválta:

- Kedves gróf, ön javíthatatlan. És mégis, nem tehetek róla, önnel szemben akkora vonzalmat érzek - ha nem veszi tolakodásnak -, hogy hivatalos titkot is elárulok önnek.

- Azt ne tegye, gróf. Az én szám gyakran eljár.

A miniszter hamisan kacsintott, és kövér, piros arca széles mosolyra húzódott:

- Hiszen éppen azért. Az a Wesselényi báró...

- Meghitt barátom.

- Tudom. De a nézeteik az utóbbi időben...

- Magánügy. Kifelé változatlanul egyek vagyunk.

- Ez nagyon lovagias beszéd. De éppen azt akarom önnek megsúgni, hogy a báró nagy veszélyben forog.

- Helytáll ő magáért.

- Tudom. Ismerem. Rettenetes ember. Küklópsz és gigász, de hiába, most már nem élünk olyan időket, hogy az oligarchák fegyverrel tudnának ellenszegülni az államhatalomnak.

István gróf aggódni kezdett:

- Miről van szó?

- A császár nagyon haragszik - suttogta a gróf. - A császár egészen belebetegedett a bosszankodásba e miatt a Wesselényi miatt.

- A felség beteg?

- És itt Bécsben azt mondják, hogy ha a császár állapota, isten ments, válságosra fordul, vagy... hogy is mondják... nem is merem a nyelvemre venni...

- Miniszter úr, a császárok is halandó emberek...

- Ön kimondta, gróf úr. Itt Bécsben azt tartják, hogy annak is Wesselényi báró volna az oka, ha a császár itt hagyná népét...

- Ostobaság.

- Tudom. De azért illetékes körök már elhatározták, hogy a legelső alkalommal hűtlenség címén perbe fogják.

- Szörnyűség.

- A császár haragszik. Annál is inkább haragszik, mert Wesselényi báróval szemben nagyon kegyes volt, és egyszer magához rendelte, és atyai intelmeivel úgy megpuhította, hogy a báró könnyekre fakadt.

- Ebben kételkedem.

- Csitt. Ilyet ne mondjon, gróf úr. Inkább figyelmeztesse a bárót, hogy óvakodjék minden heveskedéstől. Legalább addig, amíg a császár haragszik. Legyen okos és vásároljon abból a bölcsességből... hogy is hívták azt a drámaírót?...

- Shakespeare.

- És a barátját?

- Green.

- Nos, vegyen egy garas ára bölcsességet tőle.

- Egymillióért? A hazafias meggyőződésének, az önérzetének, a büszkeségének, a férfiúi, törvényhozói és hazafiúi méltóságának feláldozásáért? Ez kicsit több, mint Green úr milliója.

- Hát akkor kérjen bölcsességet öntől ingyen... a Kaszinóban. Egyébként nagyon kíváncsi vagyok azokra a királydrámákra... Ah, kedves gróf, úgy látszik, önt kéreti a kancellár úr. Nagyon boldog voltam, hogy láthattam önt. Adieu, kedves gróf.

Néhány hét múlva megindították Wesselényi báró ellen a felségsértés és hűtlenség pörét. István gróf fűhöz-fához szaladt, hogy a bárót kimentse a bajból. Két leghatalmasabb embere, a főherceg nádor és Metternich herceg tanácsára ő és barátai elhatározták, hogy a pör menetébe nem avatkoznak, ezzel szemben ígéretet kaptak, hogy a király élni fog a megkegyelmezés jogával. Még csak a magyar kancellár, a szép fejű, de sánta, okos, de kegyetlen Reviczky Ádám dühöngött Wesselényi ellen.

Ilyen izgalmak közt utazott le harmadszor a Vaskapuhoz, ahonnan csak december 19-én tért vissza Pestre. Itt azzal a hírrel fogadták, hogy Crescence grófnő férje, Zichy Károly kamaraelnök hirtelen meghalt.

9

1836. január 30.

Rossz éjszakám volt. Hajnalig nem tudtam elaludni, akkor végre elnyomott a kimerültség, de nem volt köszönet benne. Rettenetes álmok gyötörtek. Láttam Karolinát és Zichy Károlyt. Mind a ketten megfenyegettek, hogy megakadályozzák a boldogságomat. Károly gróf szelleme (még a túlvilágon is köhögött, hörgött és fuldoklási rohamokkal küzdött) nagy kínnal azt lihegte felém: „Sohasem látod többé Crescence-t!" Karolinához futottam, hogy oltalmazzon meg, és leborultam a térdei elé. Karolina szomorúan rám nézett és megszólalt: „Ne félj, a feleséged lesz, de egészen a tied, az nem lesz soha. Én közétek állok."

Február 1.

Rettenetes idegfájdalmaim vannak a csípőm körül. Az éjjel nem tudtam aludni. Három órakor forró fürdőt vettem. Ettől végre álomba merültem.

Február 3.

Megérkeztem Pestre. Crescence úgy kívánta, hogy Mária húgomnál szálljak meg, holott tudja, hogy Mária és én nem szeretjük egymást, az urát, Zichy László grófot pedig egyszerűen utálom. Nem tudom, hogy Crescence miért ragaszkodott oly makacsul ehhez a szeszélyéhez. Ezekben a napokban csak nem féltékeny rám? Crescence gyermekei hidegen fogadtak, kínos hangulat uralkodott az ebéd alatt.

Február 4.

Korán reggel elmentem a krisztinavárosi plébániára. Meggyóntam, aztán imádkoztam addig, ameddig Crescence és a násznép megérkezett. Az esküvő után nagyon megnyugodtam, és Crescence-szal hazahajtattam a lakásunkra. Este hét órakor ebéd volt nálunk. Este vacsora Máriánál.

Február 5. este

Boldog, nagyon boldog vagyok. Ekkora boldogságot nem is tartottam lehetségesnek. Otthon ebédeltem, otthon vacsoráztam, otthon maradok. Pompásan érzem magam.

Február 6. reggel

Olyan vidám és egészséges vagyok, mint a hal a vízben. Úgy érzem, mintha minden megszépült volna körülöttem. Rózsaszínben látom a világot. Az egész dolog úgy tűnik fel, mint egy boldog álom.

Február 8.

Hiába, be kell vallanom, nagyon szenvedek. Karolina szelleme megjelent előttem. Csontjaimban a velő jéggé fagyott. Iparkodtam magamat tisztességes ember módjára viselni előtte. Úgy látszik, nincsen boldogság e földön.

A LEGNAGYOBB MAGYAR

Magam gyötrődöm izzón a sötétben,
Midőn a földet elhagyá a nap,
Másoknak élv, nekem bánat marad
S borulva földre, búsulok az éjben.

MICHELANGELO

Óh mily esés volt ez, jó honfiak!
Elestem akkor én, ti és mi mind,
Míg véres ármány kérkedett fölöttünk.
Óh most ti sírtok; látom, érzitek
A metsző szánalmat. De mind ez itt
Szelíd könnyű még. Jó lelkek, ti sírtok,
Ámbár ruháján láttok csak sebet...

SHAKESPEARE: JULIUS CAESAR

ELSŐ RÉSZ

1

- Ne vigasztaljon, fenség, én tisztán látom, hogy mi történik most Európában. Hetvenhárom éves vagyok, és tizenhét éves koromban már asszonyszemmel néztem a világot. Két gyermekem volt, amikor a francia forradalom kitört. Már nagyanya voltam, amikor a wagrami csatát elvesztettük. Napóleon alakja, mint egy Medúza-fő, rémületbe ejtett mindenkit. Valamennyien az ő gonosz lángeszének hatalma alá kerültünk. Férfiak, nők, gyermekek sziklához voltunk láncolva mind, és a korzikai saskeselyű a szívünkből táplálkozott. Kedves Tini, fázom, adj egy csésze forró rumos teát. Buda volt akkor a világ közepe. Napóleon és Metternich hónapokig hiába tárgyaltak, végül a császár bátyámat, Liechtenstein Jánost küldötte Bonapartéhoz, hogy békére bírja. A jó Ferenc császár már nem bírta nézni az esztelen harcot, amely lerombolta a családi kötelékeket, a becsületet, minden szent elvet, amelyet az emberiség eddig tiszteletben tartott. Attól féltünk, hogy el kell az erdőkben rejtőznünk, s mindenkinek a saját zászlója alatt kell harcolni, mindenki ellen. Nem, nem kérek teát, inkább egy csepp tokaji aszút. Igen. Köszönöm. Aztán kénytelenek voltunk szövetségre lépni a szörnyeteggel. Higgye el, fenség, abban az időben Napóleonnak csak négy ellenfele volt a Monarchiában: Mária Ludovika császárnő, Pozzo di Borgo, Rasumovszky herceg és én. Szerettem volna imádott császárnőmet elkísérni a drezdai találkozásra, tudom, lett volna bennem elég lélekjelenlét és szellem, hogy Napóleont addig gyötörjem, míg csak üvölteni nem kezd, mint egy oroszlán. Metternich ezt is megakadályozta.

- Bizony, akkor Metternichnek nem az volt a célja, hogy Napóleont üvöltésre ingerelje.

- Fenség, ne dicsérje nekem Metternichet. Fenséged is jól teszi, ha óvakodik tőle. Ez a hiú ember titokban mindig forradalmár volt, egykor jakobinus, most meg liberális. Most is mindenkit megcsal. Megcsalja a császárt, félrevezeti a cseheket, békét köt a magyarokkal, de titokban ellenük uszítja a délszlávokat, forradalomra ingerli az olaszokat... Fenség, már Gonsalvi bíboros megmondta a kongresszus alatt, hogy ez az ember nagyobb veszedelem Európa népeire, mint maga Napóleon. Ő az oka annak, hogy most megint ott vagyunk, ahol a forradalom előtt. Drága Tinikém, mégis inkább egy csésze kávét. Az utóbbi időben bolondja vagyok a jó erős török kávénak. Nem, cukor nélkül kérem. Egész Európa liberális lett. Fenségednek a kávé álmatlanságot okoz? Ennek is Metternich az oka. Veszedelembe dönti egész Európát. Én, hála isten, soha életemben nem ismertem az álmatlanságot. Most is érzem, hogy leragad a szemem. Pedig olyan sokat akartam beszélni Metternichről és az új jakobinusokról.

Az öreg hölgy, aki huszonöt esztendő óta olthatatlan gyűlölettel szidja Napóleont, Esterházy Miklósné Liechtenstein Mária hercegnő, a fenség, aki előtt Metternichre panaszkodott, Zsófia főhercegnő, a császár testvérének, Ferenc Károly főhercegnek neje, s ahol ez a párbeszéd az 1840-ik év május havának első napján lefolyt, Széchenyi Lajos gróf herrengassei palotájának zöld selyemtapétás kis szalonja volt, amelyben az est vendégeinek legelőkelőbb tagjai vonultak félre a többi közönséges halandó elől.

Széchenyi Lajos gróf, legidősebb fia a boldogult Ferenc grófnak, Zsófia főhercegnő főudvarmestere, kedves, szeretetreméltó, ünnepélyes és konzervatív nagyúr, mint ahogy egy főhercegnő udvarmesteréhez illik; rendkívül széles homloka és hegyes álla háromszögletűvé

tette az arcát, ami kissé elrútította, de összepréselt ajka, barna bőre, izmos, de nem nagy termete, udvari emberre valló halk és óvatos modora mindenkiben bizalmat és rokonszenvet keltett. A gróf, aki most hatvanéves, nem vett részt a közéletben, de annál inkább szerette a művészeteket, különösen a zenét és a színházat. Maga is elsőrangú színésztehetség volt; a palota nagytermében kulisszákkal, süllyesztővel, rivaldával felszerelt kis színpadon, mint komoly és víg darabok hőse a Burgtheater tagjai között is sikerrel megállta a sarat. Palotájában, a téli szezonban szinte hetenként tartottak műkedvelő előadásokat, melyeken a császári ház tagjai is szívesen részt vettek.

A gróf második felesége, Wurmbrand Françoise grófnő, nem volt sem szép, sem fiatal; magyarul nem tudott, nem is tanult meg soha; két gyermeket szült az urának, s így az első feleség után maradt gyermekekkel együtt négy fiú és négy leány gondjai nyomták a családfő vállát. János, a legidősebb fiú már harmincnyolc éves, és feleségétől, Erdődy Ágota grófnőtől eddig öt gyermeke van; a gyermekek fele természetesen már külön háztartásban él, de télen, a nagy bécsi szezon idején nemcsak Lajos, hanem öccse, Pál gróf családja is sokszor együtt van a herrengassei palotában.

Pál gróf, a második Széchenyi fiú, akinek első felesége, lady Karolina olyan tragikus körülmények között fejezte be földi életét, szintén újra megházasodott, s a Karolinától való Andoron kívül, aki már huszonnegyedik évében jár, kilenc élő gyermekkel dicsekedhetik.

A Széchenyiek - ha ez lehetséges - még rohamosabban szaporodtak, mint a híres Zichy család. A koravén, fogatlan, szakállas, zord szavú Pál, aki Bécsben is tart lakást, az év nagy részét Apátiban, a családi kastélyban tölti, s ott feudális gőggel tartja rendben jobbágyait és birtokait. Pál gróf nem olyan aulikus, mint Lajos, és nem olyan patrióta, mint öccse, István gróf; de minden konok, zárkózott gőgje mellett is egészen öccse hatása alatt áll, s ha öccse úgy kívánta, ő is kitett magáért a magyar ügyek mellett.

Lajos Bécsben, Pál Apátiban, István gróf Pesten és Cenken él, nővéreik közül pedig Fanny grófnő, aki az utolsó években már alig találkozott férjével, Batthyány Miklóssal, Pinkafőn lakik muzsikusai, műkedvelő színészei, szerzetes barátai és Szent Vince-rendi apácái között, Zsófi meg Bécs és Velence között utazgat, mert az ura, Zichy Ferdinánd gróf altábornagy most velencei vár- és térparancsnok.

István gróf kivételével a Széchenyi testvérek mind együtt vannak Lajos grófnál Bécsben. Lajos gróf estélyére a Metternich, Esterházy, Schwarzenberg, Liechtenstein, Windischgraetz hercegi családok s a Pálffyak, Erdődyek, Batthyányak, Zichyek kiterjedt nemzetségének azok a tagjai voltak hivatalosak, akik nem kompromittáltatták magukat az újabban mindinkább elharapódzott ellenzéki mágnásmozgalmakban. Azonban mindenkit elhomályosított Zsófia főhercegnő és Esterházy Miklósné hercegasszony megjelenése. A főhercegnő, akiről az hírlik, hogy egymagában több politikai érzék, uralkodási vágy és erélyesség van, mint a Habsburg-ház összes tagjaiban, csúf és ellenszenves; de ahogy a spanyol etikett szabályai szerint égő kandeláberekt visznek előtte, s a vendégek sorfala között bevonult, azok majdnem leborultak, mint Úrnapon a monstrancia előtt; s ahogy a zöld szalonban díványra ült, s rang és kor szerint körülvették őt az ebenbürtig és mediatizált hercegek, az aranygyapjasok és a Szent István-rend nagykeresztesei, mindenki ájuldozott a hódolattól. Egyedül Esterházy Miklósné hercegasszonyt nem fenyegette ez a veszedelem, mert ő még mindig éreztetni akarja minden teremtett lélekkel a Monarchiában, hogy Mária Ludovika császárnő legjobb barátnője volt, s ezen a címen Ferenc gyermekeit, még Ferdinándot is, aki most császári és egy fél tucat királyi koronát hord a fején, trónörökös korában még tegezni volt joga.

Az öreg hercegné csakugyan feltűnés nélkül elhagyta a termet, és lent a lépcsőházban éppen Metternich herceggel találkozott. Az aggságában is hódító és szép hercegasszony elpirult, mint egy húszéves hajadon.

- Kedves barátom, siessen - szólt a kancellárhoz szeretetreméltó zsörtölődéssel -, mert a fiatal hölgyek nagyon unatkoznak.

A herceg mosolygott.

- Ha főméltóságod itt hagy bennünket, akár fel se megyek.

- Miért?

- Mert akkor meg én unatkozom.

A hercegasszony csókra nyújtotta a kezét.

- Felejtsen el, és vigasztalódjék - nevetett fiatalos kacérsággal, s a házigazda karján letipegett a kocsijához.

Metternich a zöld szalonba sietett, hogy a főhercegasszonyt üdvözölje.

A kancellár az utóbbi két év alatt ijesztő mértékben megrokkant és megöregedett. Egész alakja a feje búbjától a sarkáig elvékonyodott. Szinte átszellemült lett; hófehér haja ugyan még dús ahhoz, hogy művészi fürtöket lehessen belőle fodorítani, homloka mégis felhúzódott keskeny és finom koponyájának csaknem a közepéig. Halántéka mintha behorpadt volna; ajkai szorosan egymásra tapadtak, és orra kissé hajlottabbnak és nagyobbnak látszott, mint azelőtt. Híres mosolya fanyarrá vagy leereszkedővé, fáradttá vagy szenvedővé lett, a hangja elszíntelenedett, hallása meggyöngült (ez bántotta legjobban a hiúságát), termete megrogyott, mozdulatai bágyadtak lettek, csak gyönyörű kék szeme ragyogott a régi melegséggel. Metternich Kelemen herceg - nem lehet a dolgot szépíteni - megöregedett. A híres nőcsábító és gáláns gavallér szép aggastyán lett, akibe az asszonyok nem szeretnek bele férfiúvarázsának hatása alatt, mint még öt évvel ezelőtt, de szerelmét még eltűrik, mert mint a pillangók, szívesen megégetik szárnyukat a nagyság, híresség és szépség lángjainál.

A kancellár most jött az államtanácsból. Felesége, a szép, fiatal, lobogó temperamentumú Melanie hercegné, elébe szaladt, s a hóna alá bújva felsegítette a lépcsőn.

- Őfensége itt van?

- Várja hercegségedet - felelt a házigazda.

- Nos, Klemens, megegyeztetek? - kérdezte csak úgy a pillantásával Melanie hercegnő, s amikor az mosolyogva igent bólintott, a hercegné az ura mindkét arcát megcsókolta.

A kancellár egyenesen a zöld szalonba ment, ahol pár pillanat múlva egyedül maradt a főhercegnővel.

A szomszéd teremben azon mulattak, hogy Esterházy hercegné a maga bájos elfogultságával titkos forradalmárnak és liberálisnak nevezte Metternichet. Windischgraetz Alfréd herceg altábornagy, aki napról napra nagyobb hatalmat ragadott magához, nemcsak katonai, hanem politikai ügyekben is, nem vette tréfára a dolgot.

- Annyi bizonyos, hogy a kancellár mindig kacérkodott a szabados és destruktív eszmékkel - rikácsolta felháborodva, de közben látható gyönyörűséggel nézett bele Clam-Martinitz grófné lady Selina habfehér keblébe.

- Bizony a kancellár is kezd már öregedni - mondta a kis Sel, s aztán, amikor észrevette, hogy nem erről van szó, hozzátette: - A tavalyi betegsége óta mintha kicserélték volna.

Windischgraetz herceg tíz esztendő óta üldözi szerelmével lady Selinát vagy a „kis Selt”, ahogy őt a bécsi társaságban hívták. Ez az üldözés abból állott, hogy ha valahol találkozott vele (a herceg pedig sokszor kereste a találkozást), mindig szenvedélyes előadásokat tartott neki a stratégiáról, kimutatta, hogy az úgynevezett napóleoni győzelmek voltaképpen egy tudatlan ember égbekiáltó baklövései voltak, s ha most egy új Napóleon vele, Windischgraetz Alfréd altábornaggyal kerülne szembe, az egész világ gúnykacajának tenné ki magát - vagy Ausztria sorsdöntő óráiról, amelyekben Metternich herceg balfogásait ugyancsak fent nevezett altábornagy volna hivatva helyreigazítani. A kis Sel mindig figyelmesen végighallgatta, mindig igazat adott neki, de sohasem vallott szerelmet, amin a herceg mindig halálos sértődöttséggel csodálkozott. Most is magyarázni kezdte:

- Metternich a jó Ferenc császár halála után kemény kézzel kezdte meg az offenzívát a liberalizmus, a lappangó forradalom és a destrukció ellen. Elfogatta és börtönbe csukatta az izgága elemeket, bezáratta a magyar jakobinusokat. Wesselényi Miklóst és... ah, aoh... hogy is hívják csak...

- Kossuth Lajost...

- Igen... Azt a széllelbélelt firkászt. Kufstein, Spielberg, Munkács... nagyon helyes... aoh, becsukatni mind! Széchenyi Stefferlt is becsukatni, és a Dessewffyeket, a Batthyányakat, az Esterházyakat is mind becsukatni...

A kis Sel valami kellemetlent akart mondani a szerelmes hercegnek:

- Én pedig úgy hallottam, hogy Metternich most taktikát változtatott.

- Ah! Aoh! Ez teljes képtelenség.

- Ki akar békülni a magyarokkal.

Ekkor Zichy Ferdinándné Széchenyi Zsófi grófnő, aki eközben odasodródott a beszélgetők közé, a herceget szintén ugratni kezdte.

- Manapság okos ember nem zárkózhatik el a liberalizmus és a demokrácia elvei elől, Kelemen herceg pedig nagyon okos ember.

Lichnovszky Eduard, aki életét pedáns gondossággal megosztotta a legförtelmesebb kicsapongások és a Habsburg-ház történetének kutatása között, kötelességének tartotta, hogy megnyilatkozzék:

- Nem a kancellár a hibás. Az egész világ kezdi elveszíteni az eszét.

- Vagy most kezdi megtalálni - ellenkezett Zsófi grófnő olyan hangon, amelyből nemcsak a meggyőződés és a szabad szellem hangja csendült ki, hanem az ellenszenv is a nagy homlokú, vörös képű Eduard herceg és a földkerekségen bárhol található összes Lichnovszkyak iránt.

- Ahá! Oah! - csattant fel Windischgraetz éles tenorja. - Kedves grófnő, ne feledje el, hogy az ön férje most az ifjú Európa ellen harcol Velencében.

- Ez a férjem dolga - vágott vissza a fekete hajú, csillogó szemű beauté triviale, a bécsi kongresszus egyik híressége, aki az utóbbi időben saint-simonista, liberális és forradalmi elveivel ijesztgette a jámbor bécsi társaságot. - Ha ön, kedves herceg, elolvasná Heine vagy Börne párizsi leveleit...

- Isten ments! Aoh! Oah! Ezek a szemtelen zsidók az összes emberi és isteni, sőt még a katonai dolgokat is nevetségessé akarják tenni - tiltakozott vörösre gyúlt arccal a herceg. - Isten ments, hogy ilyen szemét irkafirkával rontsam a szememet. Ebből a szemétből pestis és

döghalál árad, és - bocsánatot kérek - nagyon csodálkozom, hogy egy császári altábornagy neje ilyeneket...

Zsófi grófnő viharos kacajra fakadt.

- Melanie hercegnő esténként Heine, Börne, Crillparzer és Byron műveit olvassa fel a kancellárnak... ugye, drága Melanie, igaz? - kérdezte az éppen feléje közeledő Metternich hercegasszonyt.

A társaság hódolattal nyitott utat a mindenható kancellár feleségének. Lobogó temperamentuma, élénk szelleme és határtalan vakmerősége félelmes hírét költötték a hercegasszonynak. Tudták róla, hogy a világ legelső emberének és legnagyobb hatalmasságának, emberfeletti lénynek, prófétának, a Gondviselés földi helytartójának tartja az urát, de természetesnek tartja, hogy a Gondviselés földi helytartója fölött ő uralkodjék. Merészségének és hatalmasságának úgyszólván csak saját maga szabott határt. Mindenki szorongva leste, hogy Melanie hercegnő mit felel a hozzá szabadszájúságban és vakmerőségben nagyon hasonlatos Zsófi grófnőnek. A hercegnő pedig így felelt:

- Kelemen nem olyan obskurus elme, hogy egy íróembert azért üldözzön, mert az Napóleont nagyobb embernek tartja, mint Mack tábornagyot. Nagy Frigyes nem a politikust nézte Voltaire-ben, hanem az írót. Kelemen herceg sokkal jobban szereti Heine és Börne frivol szellemességét, mint Schlegel áhítatos szamárságait.

- Ah, oah, hercegnő - hebegett Windischgraetz herceg remegve a felháborodástól. - Ezek a gazfickók minden tekintély ellen lázítanak, és a jelenlegi rend őreit szemenszedett idiótáknak tartják.

Melanie hercegnő nevetett:

- Ehhez joguk van, altábornagy úr.

- Byron gyűlölte a Habsburg-monarchiát.

- Nos, ön nem gyűlölte Napóleon Franciaországát? - kérdezte gúnyosan Melanie hercegnő, és átment a harmadik terembe.

Lichnovszky Eduard ismét kötelességének érezte, hogy a vitát eldöntse a maga történetírói tekintélyével.

- A történelem majd megmutatja... - kezdte a mondanivalóját, de Zsófi grófnő pajkosan közbenevetett.

- Hohó, történelem? Mi az a történelem? Én csak történetírókat ismerek, akik történetet írnak... például Lichnovszky Eduard herceg történetíró, de Lichnovszky Eduard nem történelem.

Mind többen figyeltek oda a beszélgetésre, amelyben az asszonyok erősen terrorizálták a férfiakat. Clam-Martinitz Selina grófné, a fekete hajú és kék szemű ír szépség, a maga módja szerint ki akarta békíteni az ellenfeleket:

- Kétségtelen, hogy korunk legzseniálisabb írói egytől egyig liberálisok és szabad szelleműek.

- Gyújtogatók - tette hozzá Windischgraetz herceg.

- Ők fáklyahordozóknak tartják magukat - vágott vissza Zsófi grófné.

- Börtönbe velük! - rikácsolta az altábornagy.

- Kedves Alfréd herceg, ha önre bízták volna Európát, már több ember volna börtönben, mint szabadlábon. Ön üvegházban termelné a mártírpalántákat, és veteményes kertjében annyi mártír volna, hogy attól kiveszne minden káposzta és egyéb zöldfőzelék, amelyből a jámbor polgárok ebédet főznek. Nem gondolt még arra, hogy ha egyszer a fegyencek többen lesznek, mint a börtönőrök, akkor a börtönőrök kerülnek a siralomházba?

Ez a liberális beszéd a jelentéktelen külsejű, de okossága és jósága miatt roppant tekintélyű Esterházy Vincéné Liechtenstein Zsófi hercegnő szájából hangzott el, s úgy megdöbbentette a férfiakat, hogy arra hirtelenében senki sem felelt. A hercegnő tehát folytatta:

- Az emberek ma már nem félnek a forradalomtól.

- Mi sem! - vágta ki hetykén Windischgraetz herceg.

- Ez így is van rendjén. A katonának nem szabad félni a forradalmároktól. De az nem jelent semmit. Az a fontos, hogy a politikusok és a polgárok félnek-e vagy sem.

- Hogy kell ezt érteni? - kérdezte Lichnovszky Eduard, aki e pillanatban történetírói felfogásában sértve érezte magát.

- Úgy, kedves Eduard herceg, hogy Napóleon bukása után a júliusi forradalomig mindent szépnek, jónak, örökkévaló módon üdvösnek tartottunk, ami ellenkezője volt a forradalomnak és a háborúnak. A forradalom istentelen és vallástalan volt, tehát mi templomba jártunk, hogy ezzel fitogtassuk előkelőségünket; a forradalom a szabadság eszméit üvöltözte, mi önkéntes rabszolgaságot fogadtunk, és rabszolgaságba kényszerítettük az alattunk lévő társadalmi rétegeket; a forradalom szabad szellemű volt, mi a tudományos kutatás csődjét hirdettük; a forradalom alatt mindenki szabadon terjeszthette zseniális vagy félbolond gondolatait, mi behoztuk a cenzúrát, és kitiltottuk a külföldi könyveket. A mi kormányunk is úgy képzelte, hogy népeit, mint engedelmes háziállatokat a legelőn vagy az istállóban, kövérre hizlalja, de vágóhídra viszi azt a vakmerő szarvasmarhát, aki a maga eszével gondolkodni mer. Ezt hívják diktatúrának.

- És ön nem irtózik a forradalomtól? - recsegett az altábornagy hangja.

- Én? - kérdezte méltatlankodva a grófné. - Én bizony irtózom, de ez éppen annyira nem fontos, mint hogy Windischgraetz herceg altábornagy sem fél. Fontos csak az, hogy Európa a forradalmat s a háborút elfelejtette, s ettől a rothadt békétől irtózik.

- A csatorna...

- Az is teljesen egyre megy, hogy mi csatornának, csőcseléknek vagy felséges népnek nevezzük-e a tömegeket. A lényeg az, hogy húsz év óta állandóan forrongás van Európa valamelyik pontján. Adieu, kedves Alfréd herceg, béküljön ki velem.

Zichyné Széchenyi Zsófi grófné, aki ekkor már egy másik társasággal beszélgetett, ezekre a szavakra visszafordult, és kezét összecsapta:

- Bent a zöld szobában azt hallottam, hogy Metternich titkos forradalmár, carbonari, liberális és kommunista; most azt hallom, hogy minden bajnak az ő obskurus konzervativizmusa a forrása. Micsoda hát Metternich? Reakcionárius vagy liberális? Megmentője vagy sírásója a Monarchiának?

- Erre majd megfelel a történelem - kacagott a kis Sel kegyetlen iróniával. - Most menjünk rohamra a barrikádok, akarom mondani a büfé ellen.

Az asszonyok faképnél hagyták a férfiakat, akik most a Monarchia dolgairól kezdtek beszélgetni. Abban mindenki megegyezett, hogy Ferenc császár halálával a Monarchia válságos

helyzetbe került. Az új király epilepsziás, gyengeelméjű, s helyette az államtanács uralkodik, amely Metternich herceget mindenáron háttérbe akarta tolni. A kancellár összeütközésbe jutott belügyekben az uralkodóház tagjaival és a keleti kérdésben az oroszokkal, majd a franciákkal. Metternich akkor hatvanhét éves volt, s negyven év óta vállain hordozta a Monarchia sorsát; nem csoda, hogy elfáradt, elkedvetlenedett, majd megbetegedett és ideglázt kapott, ami miatt három hónapig az ágyat őrizte. Amikor felgyógyult, megjelent Bécsben Miklós orosz cár, és békejobbot nyújtott a megtört kancellárnak. A cár valami új szentszövetség-félét forgatott a fejében. A szép, de gyomorbeteg és savanyú kedélyű Miklós cár, aki tetőtől talpig katona, orosz és autokrata volt (fogfájós Apollónak hívták az udvarhölgyei), felajánlotta Metternich-nek, hogy ötvenezer kozákot küld Itáliába és ötvenezret Magyarországba; a kancellár erre hirtelen meggyógyult, az ajánlatot erélyesen visszautasította, és eddigi politikájával tökéletesen ellentétes taktikát választott a birodalom ügyeinek rendezésére. Kijelentette, hogy a forradalomnak egyetlen ellenszere a reform; a lelkeket meg kell békíteni, az ellenzéki programot pedig kisajátítani.

A kancellár pálfordulását a beszélgetők sokféleképpen magyarázták. Az egyik azt mondta, hogy ebben is a diplomata és politikus lángelméje mutatkozott meg, de voltak, akik azt a három hónapos idegláznak, az ijedtségnek és a hirtelen megöregedésnek tulajdonították.

2

Öt-hat egymás mellé sorakozó s nyitott ajtókkal összekötött teremben nyüzsögtek a vendégek, az utolsóban pedig hosszú asztalok roskadoztak az ételek és italok alatt. Ebben a szobában, boros- és pezsgősüvegek mögött, mint valami tengeri erődítményben, egy tetőtől talpig vörös egyenruhába öltözött, lángolóan vörös hajú és vörös arcú gentleman vesztegelt lehorgonyozva, s némán ürítgette egyik poharat a másik után.

Lichnovszky herceg, aki kimerült a hölgyekkel való vitatkozásban, egy kis frissítőre a büfébe térve, a bíbor ruhás diplomatát vagy katonatisztet - senki sem tudta, hogy most milyen minőségben van a császárvárosban - angol szokás szerint üdvözölte:

- Hogy van, hogy van, mylord?

A lord visszaköszönt:

- Hogy van, hogy van, herceg?

A herceg felhajtott egy pohár tokajit, és leült régi ismerőse, Stewart lord mellé, aki most bátyjának, Castlereagh lordnak öngyilkossága óta a Londonderry márki címet is viselte. A hercegnek esze ágában sem volt, hogy a lorddal beszélgetésbe elegyedjék, mert az süket volt, mint egy fajdkakas, és hallgatag, mint egy bálna. Annál nagyobb lett a meglepetése, amikor a lord egyszerre csak beszédre nyitotta a száját:

- Tegnap érkeztem Magyarországból.

A herceg kíváncsi lett:

- Mylord bizonyára Batthyány Kázmér grófnál volt falkavadászaton.

Az angol, aki egyetlen szót sem hallott ebből a mondatból, feltűnő élénkséggel felelt:

- Leginkább Pesten.

- Tehát nem vadászott?

- Ezernyolcszázhuszonötben a *Quarterly Review*-ban olvastam először Magyarországról.

- Mit? - kérdezte a herceg meghökkenve.

- Akkor mindjárt és most.

A herceg feladta a reményt, hogy magát megértesse. Tehát úgy tett, mint aki nagyon örül az eszmecserének, és a száját nyitogatta, mintha valamit mondana. A lord is úgy tett, mintha minden szót megértene, és lelkesen felelgetett a fel nem tett kérdésekre:

- Amikor tehát Mr. Anthony cikkének hatása alatt megnéztem Magyarországot, még fiatal voltam, és boldogan adtam át magamat annak az örömnek, amelyet a magyar egzotikum, a romantikus tájkép, a bizarr paradoxon, az eleven korszerűtlenség tárt a szemem elé. Tahiti szigetén vagy Hawaiiban képzeltem magamat, és elábrándoztam azon, hogy milyen szép volna a békés idillek e paradicsomi völgyét kolonizálni.

A herceg nyugtalankodni kezdett. Megőrült ez az ember? Kolonizáció... Hát lord Stewart nem tudja, hogy Magyarország a Habsburg-birodalom egyik alkatrésze?

- De uram - kezdte a méltatlankodást, azonban a lord oly kedvesen mosolygott, hogy abbahagyta, és kíváncsian hallgatta a hirtelen bőbeszédűvé vált „aranyfácán” lelkendezését.

- Tudja, kedves herceg, az a nép ott a Lajtán túl, mindig tele volt ragyogó egyéniségekkel, de azok sehogy se tudtak összeforrni, csak végveszély és ellenséges támadás esetén. Ahogy fejük felül elmúlt a veszedelem, a nemzet atomizálódott. Minden nemesi kúria egy önálló kis birodalom lett, fejedelmi jogokkal, barbár szabadsággal, rabszolgákkal, egy rendesen idegenből hozott szultánával és több vagy kevesebb odaliszkkal. Bogárszemű odaliszkjaiknak a mezőkön aléltan heverő sarjúra emlékeztető illatuk van - ők a legszebb parasztnők Európában. Metternich herceg szokta azt mondani, hogy az ő rennwegi parkjának végén kezdődik Ázsia. Van valami igazság a kancellár aforizmájában; de ezt az Ázsiát nem adom oda Ausztriáért és Itáliáért.

A herceg egyik bámulatból a másikba esett. Lord Stewart öt évig volt Anglia követe Bécsben, és ez alatt az egész idő alatt nem beszélt annyit, mint most.

- Mi történt önnel Magyarországban? - kérdezte indulatosan.

A lord bólogatott:

- De igen. Ebből a tokajiból.

És felhajtva egy nagy pohár aszút, lelkesen folytatta:

- Pest, amely akkor még por- és sárfészek, nagy balkáni falu volt, csodálatos módon megnőtt, megszépült, megelevenedett, a partokat feltöltötték, kikötők és rakodóhelyek várják északról és délről az árut, az utcákon pompás üzletek kínálgatják a luxuscikkeket, és lépten-nyomon találkoztam angolokkal, akik a dunai nemzetközi út jelentőségét tanulmányozták. Magyarország az angol világbirodalom keleti útjába esik. A magyarok azon gondolkoznak, hogyan lehetne a londoni piacot megnyerni a magyar termés számára, viszont Anglia meg akarja ismerni Magyarország természeti kincseit, amelyek eddig kiaknázatlanok, vagy csak néhány szemfüles bécsi bankár zsebét gazdagítják.

A herceg felszisszent:

- Ki mondta ezt önnek, mylord?

A lord széles mosollyal felelt:

- Hogyne, nagyon szívesen. Ez a világ legjobb bora.

És megint felhajtott egy öblös pohárral.

- Találkoztam Wakefield Edwarddal, William Pitt tudós barátjával, aki Magyarország történetén dolgozik, Mister Bowringgal, és Borrow Györggyel, aki a magyar zene iránt érdeklődik, tucatjával találkoztam nyelvmesterekkel, muzsikusokkal, énekesekkel, s a pesti Nemzeti Kaszinóban egy idős honfitársam, Sir Charles Barton Cats magyar újságot és magyar könyvet olvas, mert a magyarok nyelvét régi latin-magyar szótárból és a bibliából megtanulta. Ez is a magyarok érdeme.

- Ez nem a magyarok, hanem Mr. Barton Cats érdeme - jegyezte meg savanyúan a herceg.

- Nagyon örülök, hogy egyetért velem - ragyogott a vörös arc, s a vörös kis malacszemek is gyermekes fényben ragyogtak. - Két hónapot töltöttem náluk, és egyik ámulatból a másikba estem. Tizenöt évvel ezelőtt az országgyűlésen latinul, a főúri házaknál franciául, a polgár-családoknál németül beszéltek, most mindenki büszke arra, hogy megtanult magyarul. Tudományos Akadémia alakult, a Dunát gőzhajók járják, a Vaskapu szikláit felrobbantották, a magyar lisztet magyar gőzmalom őrli, gyárak épültek, selyemtermelő és borismertető társaságok vannak, kereskedelmi bank és takarékpénztár működik, a Balatont vitorlás hajók és csónakok szelik, Pesten magyar színház épült, a Kaszinóban hangversenyeket rendeznek, legalább húsz gyönyörű ménest láttam a vidéken, s a pesti lóversenyen telivérek futnak. De mindez még semmi. Találkoztam Tierney Clark mérnökkel, aki láncon függő vashidat fog építeni Pest és Buda között.

Lichnovszky Eduard herceg roppant homlokán piros foltok ütöttek ki a bosszúságtól, és türelmetlenül rázta a fejét. Viszont ezt a lord vette zokon:

- Talán nem hiszi el hercegséged?

A herceg zavartan mentegetőzött:

- Ön, mylord, rózsaszínű szemüvegen át nézte Magyarországot.

- Téved, kedves herceg. Ezt nem az uralkodó, nem a kormány, nem is a polgárság - ilyen nincs is Magyarországon -, ezt nem is a nemzet, hanem egyetlenegy ember cselekedte - harsogott a lord.

- Kérem, kérem - szabadkozott a herceg, s hogy a lord figyelmét másra terelje, megkérdezte tőle: - Nem innánk meg, mylord, egy üveg fanyar pezsgőt?

A lord méltatlankodva felelt:

- Azt is megmondom. Széchenyi István gróf. Igyunk a gróf egészségére. Ebből. Én jobb szeretem a fanyar pezsgőt. Hát gondoltam magamban, megnézem ezt a csodaembert. Egy Széchenyit már ismertem a bécsi kongresszus alatt: nagy szoknyavadász volt, roppant kedves fickó, ulánus kapitány, de nem foglalkozott komoly dolgokkal. Ezernyolcszázhuszonötben is találkoztam vele, akkor én hívtam fel a figyelmét a *Quarterly Review* egy cikkére, amely felfedezte Magyarországot. Nem is hittem volna, hogy két ilyen egymástól elütő tagja lehet egy és ugyanannak a famíliának.

A herceg a vállát vonogatta, amit a lord kétkedésnek vett, és felkiáltott:

- Nos, két szememmel láttam, hogy Széchenyi István gróf és count Stefferl éppúgy egy és ugyanaz a személy, mint ahogy én Charles William Londonderry márki lovassági tábornok vagyok.

- Nem vonja senki kétségbe.

- Nem ismeri őt? - riadt fel a lord elcsodálkozva. - Hát ezért ez egy emberért érdemes elutazni Magyarországba.

- Nagyon jól ismerem.

- Ha nem ismeri, hiába is beszélek róla.

A herceg kezdett kétségbeesni:

- Mylord, bocsásson meg, vissza kell mennem a társaságomhoz.

- Amennyire tudom, megpróbálom - felelte a lord, aki azt hitte, hogy a herceg Széchenyi gróf egyénisége iránt érdeklődik. - Ha ön megismeri, önt is éppúgy elbűvöli, akárcsak engem.

- Régi barátom, sőt távoli atyafiság...

- Csak annyit mondhatok, hogy a gróf negyvenkilenc éves. Tizenöt éve működik a közélet terén. Azóta végzett munkája olyan szédületesen nagy, aminőre példát, semmiféle nemzet történetében nem ismerek. Beláthatatlan, emberfölötti, irtózatos munka. És mindezt egyedül. Ha kudarc vagy szégyen érte - miként ő mondta nekem -, a magyarok istene megkérdezi tőle: - Hát törődöl ezzel, Istvánom? És ő felel: - Nem törődöm vele, Uram. - Mintha csak Cromwell mondta volna...

- Nono, talán mégis túlságos...

- Úgy van. Ha Erzsébet, Nagy Péter, Krisztina vagy XIV. Lajos csinálja, vagy egy kormány, az angol parlament, egy hatalmas Kelet-indiai Társaság, akkor is nagy dolog. És vegye hozzá, egy olyan országban, ahol nincs társadalom, nincs város, nincs minisztérium, nincs tőke, ipar, kereskedelem...

- Ennek ők maguk az oka...

- Úgy van, Bécs és Habsburgok... hercegem, fogadja hódolatomat ezért az objektivitásért. A magyar főnemesi és nemesi világ csak nagyon nagy vagy nagyon kicsiny egyéniségekből, megalomániás félbolondokból, hitvány bérencekből vagy mártírokból állt, csupa olyan emberből, aki minden pillanatban kész volt magát Bécsnek odaadni, vagy kész Bécs ellen kardot rántani. Ebből állt az egész magyar élet. Négyszázezer nemesemberből, négyszázezer egocentrikus, dacos, vaksi, önző, gőgös barbárból, akikből először nemzetet kellett teremteni. A gróf abból indult ki, hogy a nemzetépítést felülről lefelé kell elkezdeni, mert ha a legfelső réteg a kellő színvonalra tökéletesedik, ez a maga képére és hasonlatosságára tudja átformálni az alatta lévő szélesebb réteget, amely egy idő múlva magához emeli a harmadik vagy negyedik rendet is.

A herceg szeretett volna menekülni, de a lord, mint egy irlandi véreb, belekapaszkodott, és nem engedte.

- Egyedül, egyedül, egyedül... az egészben ez a legbámulatosabb. Az egész új Magyarország egyetlen ember sikere. A konzervatív országgyűlés ellenszegült, a kormány nem bízott benne, s amikor támogatta, akkor is kémekkel vette körül.

- Ah, ez mégis furcsa...

- No, ugye, ön is tudja. A gróf pedig nem állhatott a kormány mellé, mert akkor a magyarok meggyűlölik, és minden kezdeményezését visszautasítják. Ha élére áll az ellenzéknek, nem tudja bizalmát megnyerni sem a bécsi, sem az angol pénzvilágnak, amely mégiscsak Metternichtől kér információt a gróf megbízhatósága és dolgainak komolysága felől. Rettenetes helyzet. És ő kormány, országgyűlés, vármegyék és ellenzék Szküllái és Kharübdíszei

között mégis szerencsésen kikötőbe vitte minden hajórakományát. Rettenthetetlen hajós, lángeszű kormányos, isteni misztifikátor.

- Gyűlölik is mindenhol a szerencsétlent - dörmögte kínjában a herceg.

A lord arca boldogan kiragyogott:

- Úgy van! Mindenki imádja. Ő a diadal fia, aki fölötte áll a bécsi és budai kormánynak, nádornak, kancellároknak, pártoknak, fölötte áll még a Corpus Jurisnak is, a magyar Magna Chartának, az összes magyar történelmi tradícióknak, mindennek, amihez a magyarok oly büszkén és makacsul ragaszkodtak. Neki minden szabad. Az országgyűlésen nem köti őt semmiféle ügyrend, beszélhet arról és akkor, amikor akar, és minden mondatát hódolat és minden cselekedetét siker kíséri.

- Az majd elválik.

- Abban igaza van, hogy félnek tőle Bécsben. Széchenyi gróf a legradikálisabb szellem, a legforradalmibb, akinek sem őse, sem kortársa nincs a magyar történelemben. De, ami a legérdekesebb, radikalizmusa nem a francia forradalomból vagy a német bölcseletből ered. A Németországból átterjedő racionalizmus, az újra lábra kapott hitetlenség Széchenyi grófra semmi befolyással nincs. Büszke vagyok arra, hogy eszményképe Anglia, az angol társadalom, az angol gentleman, az angol egyesülési szellem, az angol társadalmi iniciatíva. Eszményképe a hasznos ember és az erkölcsös nemzet. Uram, ez a gróf, akinek minden lépése gyakorlatias, minden kézmozdulata hasznot és szerencsét hoz a népének, ez a gróf valóságos rajongó, olyan, mint az angol biblikus politikusok. Eszembe jut a mi derék Brightunk, aki elbeszélte, hogy Cobden miképpen nyerte meg őt a gabonavám eltörléséért folyó küzdelmének.

Eduard herceg könyörgésre fogta a dolgot:

- Az isten szerelmére, mylord, engem a fenséges asszony és a hölgyek várnak.

A lord gyermekesen büszke arcot vágott:

- Hogy mit mondott a jó Bright? Még most is szó szerint el tudom mondani. Azt mondta a jó Bright: Cobden beállított hozzám. Aznap hunyta le szemét házam őrangyala. Imádott feleségem lényéből ami megmaradt, hidegen és fehéren feküdt a szomszéd szobában. Cobden kísérletet tett, hogy vigasztaljon. Aztán így szólt: Ezer meg ezer ház van most Angliában, ahol nők, anyák, gyermekek éhen halnak. Ha szomorúságodnak első ideje elmúlt, jöjj velem, és ne nyugodjunk, amíg a gabonatörvényt el nem törölték. Így mondta el ezt a jó Bright... Mit szól ehhez, herceg?

A herceg felkelt, és meghajtotta magát, a lord pedig vérvörös arccal harsogta utána:

- Ha tíz olyan magyar ember volna, mint Széchenyi István gróf, akkor Magyarországból Európa legszebb és leggazdagabb országa lenne...

Aztán a pezsgős poharat maga elől eltolva, ismét visszatért a tokaji aszúhoz, mintha Széchenyi gróf egészségére akarna inni, s e célra egyedül csak a borok királyát tartaná méltónak.

Windischgraetz herceg ezalatt a szomszéd teremben Metternich kancellár engesztelékeny politikája miatt méltatlankodott.

- Remélem, az államtanács megadja neki a megfelelő választ - rikácsolta Esterházy Vince gróf felé.

- És te milyennek képzeled a választ? - kérdezte a gróf.

Az altábornagy a kardjára csapott:

- Bemasírozni! Aoh, ah, igen, bemasírozni!

- Hova? - kérdezte ijedten amaz.

- Lombardiába, Nápolyba, Szicíliába, Magyarországba.

- Mindenhova?

- Ha kell, mindenhova.

- Ehhez egy új Napóleonra volna szükség, kedves hercegem - jegyezte meg valaki csendes mélabúval.

A herceg kihúzta magát, úgy, hogy domború mellkasán az érdemrendek megcsörrentek:

- Minden idő és minden helyzet megszüli a maga Napóleonját.

Lichnovszky Eduard, ahogy megszabadult a lordtól, most Sedlnitzky gróffal, a titkosrendőrség fejével bocsátkozott eszmecserébe. Ő mint történettudós a dolgok mélyére akart hatolni, s evégből az alapok után kutatott, melyek a magyarokkal való viszonyt ennyire elmérgesítették.

- Kedves gróf, az én gyermekkoromban még egyáltalán nem volt magyar kérdés.

- Most azonban az európai atmoszféra...

- Lárifári. Ez a vén Metternich már egészen félkegyelmű lett. Ez az oka, hogy most a magyarokkal nem lehet bírni. Mondja, kedves gróf, tulajdonképpen hogy is állunk azokkal a táblabírákkal? Mit akarnak azok?

- A magyarok tíz-tizenöt év óta nagyon megváltoztak. Azelőtt boldogok voltak, ha az udvar fényében sütkérezhettek. Arra voltak a legbüszkébbek, ha nem nézték őket magyaroknak. Most már a fiatalság mind magyarul beszél.

- A nők is?

- Harminc éven alul azok is... Többnyire...

Lichnovszky Eduard a homlokára csapott:

- Szent ég! Már az asszonyok is? Hiszen azon a nyelven csak kocsisok, kanászok és zsiványok beszélnek! Az a nyelv csupa trágár szóból áll. Disznólkodásból és káromkodásból.

A rendőrminiszter mosolyogva vonogatta vállát:

- Hosszú gyakorlatom után megállapítottam, hogy a hölgyeknek általában véve titkos hajlamuk van az ilyesmire. De manapság a nők nemcsak káromkodnak, hanem még politizálnak is.

A herceg szomorúan simogatta nagy, csillogó, vörös homlokát:

- Ez is a kor egyik rákfenéje.

- Párizsban egyébről sem lehet a nőkkel beszélgetni, mint értékpapírokról, vadászatról, kártyáról és politikáról.

- Szerelemről sem? - kérdezte a herceg.

- Értékpapírokkal kapcsolatban igen.

- Ah. Ennyire még nem vagyunk a Monarchiában, Kossuth és Wesselényi börtönben ülnek.

A rendőrminiszter a fejét rázta:

- Kossuth és Wesselényi... ha a lernai hidrának egy-egy fejét levágták, kettő nőtt ki mindegyik helyén. Kossuth és Wesselényi helyén pedig száz és ezer, és Magyarországban most már csak úgy nyüzsögnek a hidrák.

- De vezérük nincs.

- Ismeri ön, herceg, Batthyány Lajos grófot, a nagyszakállút?

- Louis gróf ártatlan korhely. Az apja, Muki gróf, félkegyelmű, zsugori medve, az anyja valami horvát bárónő, tékozló özvegy volt... emlékszem, nyakig merülve az adósságba, egyszer valamelyik birtokát el akarta adni Estei Ferdinánd főhercegnek... Louis gróf Velencében a Miklós-huszároknál szolgált. Hány éves most Batthyány Louis?

- Harminchárom. A felesége gróf Zichy Károly leánya, a szép Antónia, huszonnégy éves.

- Ha jól tudom, Károlyi George is Zichy Károly gróf családjából nősült.

- Úgy van. A fiatalabbik leányt, Karolinát vette feleségül.

- Zichy Károly egyike volt a leghűségesebb aulikusoknak.

- A leányai annál hűtlenebbek.

- A férjükhöz?

A rendőrminiszter erre a frivol kérdésre nem válaszolt. Csak elmondta, hogy Pesten az ellenzéki hölgyeknek zártkörű társaságuk van, amelynek Batthyány Lajosné, Károlyi Györgyné, Zichy Ödönné, Zichy Manóné, Szapáry Antalné, Csekonics Jánosné, Erdődy Jánosné és báró Orczy Istvánné a törzstagjai. A magyar mágnásvilág legszebb asszonyai körülbelül olyan szerepet játszanak Pesten - kicsiny, vidéki keretek között -, mint a hat híres szépség Bécsben a kongresszus alatt. Ez a társaság csaknem mindennap összetalálkozik, hol Batthyány Lajos gróf Hatvani utcai lakásán, hol Károlyi György Egyetem utcai palotájában. Az idősebb mágnásasszonyok, különösen a lányos anyák nem jó szemmel nézik őket, mert amelyik ifjú mágnás ebbe az ellenzéki női klubba bebocsátást kap, annak aztán esze ágába sem jut megházasodni.

Eduard herceg e pillanatban teljesen elfeledkezett a maga történetírói hivatásáról, és verejtékező homlokára csapva izgatottan felkiáltott:

- Az öreg mágnásmamák gyűlölik őket? Mondja kedves gróf, szépek ezek a jakobinus hölgyek?

- Elragadóak, kedves hercegem. Tüneményesen szépek.

- És fiatalok?

- Egyikük sincs még harmincéves.

- És magyarul beszélnek?

- Éjjel-nappal szakadatlanul.

A herceg vérvörösre paskolta a homlokát izgatottságában.

- Akkor vigyázni kell Magyarországra.

A rendőrminiszter mosolyogva rázta a fejét:

- Én éppen ellenkezőleg látom a helyzetet. Ahol olyan vidáman élnek, és a szerelemnek olyan nagy szerepe van, ott nem kell tartani veszedelemtől.

- És a férjek mit szólnak ehhez a politizáláshoz?

- A férjek agarásznak, isznak, kártyáznak és félvilági nőkkel szórakoznak.

- Hát már azok is vannak Pesten?

- De még milyenek!

A herceg elsötétült arccal jelentette ki:

- Akkor a magyar mágnásokat Bécs és az udvar végképp elvesztette.

- Vagyis Széchenyi István gróf elérte a célját - tette hozzá Sedlnitzky gróf.

A herceg arca még jobban elborult:

- Igen. Ennek mind az a félbolond Stefferl az oka. Lássa, kedves grófom, ezt a Széchenyi Stefferlt kellett volna már régen becsukni, nem pedig egy ágrólszakadt újságírót és egy vak erdélyi bölényt. Mondja, kedves gróf, miért nem csukják be Széchenyi grófot?

A rendőrminiszter komor arccal nézett maga elé, mintha ezen a kérdésen már maga is sokszor eltűnődött volna. Aztán lemondóan legyintett:

- Mert nem akarjuk, hogy Magyarországban is kitörjön a forradalom.

- Széchenyi gróf miatt?

- Széchenyi gróf a legnagyobb hatalom ma Magyarországban... Kedves hercegem, ön nem is képzeli, hogy milyen rosszul állunk ott a Lajtán túl.

Ebben a pillanatban vették észre, hogy Windischgraetz herceg a hátuk mögött áll, s eltorzult arccal hallgatja beszélgetésüket. Az altábornagy, mint valami vérbíróság elnöke, hirtelen megragadta a rendőrfőnök vállát:

- Gróf úr szerint tehát mi a teendő?

- Szerintem - válaszolt a rendőrfőnök, szerény, de meggyőződéses hangon - össze kellene fogatni a magyar főurak nagy részét és valamennyit Kufsteinbe vagy Spielbergbe kellene csukni.

- A mágnásasszonyokat is? - kérdezte Lichnovszky herceg.

- Nem. Azokat és Széchenyi István grófot a bolondokházába zárnám.

Lichnovszky elnevette magát:

- Stefferl, ahogy én ismerem, pompásan érezné magát ilyen elmegyógyintézetben.

Az altábornagynak nem volt kedve a tréfálkozásra:

- Uraim, ah, oah, önök nem is tudják, hogy milyen válságos pillanatok ezek. Ma este az államtanács döntött, hogy micsoda taktikát kövessen Magyarország ellen. Az országgyűlést bezárják. Metternich szeretne kibékülni a magyar mágnásokkal. Az államtanács többi tagjai azonban azon a véleményen vannak, amelyet én az előbb vázoltam.

- Spielberg és elmegyógyintézet? - kérdezte Eduard herceg.

Az altábornagy megsemmisítő pillantást vetett a tréfálkozóra:

- Nem. Einmarschieren.

A rendőrminiszter elsápadt. Eduard herceg pedig rengeteg homlokát dörzsölte. Eszébe jutott neki Steward lord, Londonderry márki, aki most a szomszéd szobában tokaji aszút iszik Széchenyi István gróf egészségére. Sedlnitzky gróf halkan megszólalt:

- Metternich már itt van.

- Tudom - recsegett az altábornagy hangja. - A zöld szobában referál Zsófia főhercegasszonynak.

- Einmarschieren? - kérdezte zavartan Lichnovszky Eduard.

Ezalatt Metternich herceg elmondta Zsófia főhercegasszonynak, hogy az államtanácsot sikerült meggyőznie a maga álláspontjának helyességéről. A magyar országgyűlés berekesztése előtt Pálffy Fidél gróf kancellárt, a leggyűlöltebb embert elbocsátják, a kormány a reformok dolgában elfogadja Dessewffy Aurél és Széchenyi István javaslatait, s a politikai foglyok, tehát Kossuth és Wesselényi is, amnesztiát kapnak.

A főhercegasszonyt ez a közlés annyira lesújtotta, hogy ott hagyta a Széchenyi házban összesereglett fényes társaságot. Előkerültek a kandeláberek, a vendégek sorfalat álltak, a házigazda és felesége kocsijáig kísérték a fenséges asszonyt, a hintó elrobogott, és a társaság megkövülve nézett a kancellárra.

Metternich herceg arca ragyogott, termete kiegyenesedett, és szép kék szeméből mosolygó derű és a győzelem ittassága sugárzott. Felesége, Melanie hercegnő megsúgta a háziasszonynak az államtanács határozatát, a háziasszony közölte Clam-Martinitz Selina grófnővel, aki sietve adta tovább a hírt Windischgraetz hercegnek, hogy felháborodásában és kétségbeesésében gyönyörködhessék.

- Hercegem, akárhogy vesszük is a dolgot, Széchenyi István gróf győzött. Nem lesz bemasírozás.

A herceg nem akart hinni a fülének:

- Kossuth és Wesselényi, kiszabadulnak?

- Mégpedig holnap.

- Akkor igaza volt Esterházy Miklósné hercegasszonynak. Metternich titkos forradalmár, Metternich nagyobb csapás Európára, mint amekkora Bonaparte volt.

Selina grófnő, akit úgy látszik, az egész dologból csak Széchenyi István gróf helyzete érdekelt, meg akarta adni a kegyelemdöfést Windischgraetz hercegnek:

- És tudja-e, ki lesz az új kancellár?

- Ah, oah, csak nem a kétszínű Dessewffy Aurél gróf?

- Nem.

- Talán csak nem Batthyány Louis?

- Az sem.

- Hát mondja meg, ki!

- Széchenyi Stefferl - vágta ki a kis Sel olyan titokzatosan megvonagló, eltorzult arccal, hogy az altábornagy nem tudta: a gyűlölet vagy a vágy sugallja-e neki ezt a képtelen feltevést.

3

- István, hova megy? Nem látja, hogy vihar készülődik?

A cenki kastély ablakából hangzottak ki ezek az aggódó, kissé indulatos szavak. Az ablakban feltűnő szépségű asszony állt fehérben, fátyolkendővel. Fekete haja apró csigákba fonva, fürtösen lógott a vállára; rizsporozott, puha, édes arca, durcásan összeráncolt homloka, júnói teltségében pompázó keble izgalmas látvány volt, de a gróf, akit a közelgő viharra figyelmeztetett, vissza sem fordult, csak kicsit rekedt hangon hátrakiáltott:

- A kriptába megyek.

- István! Villámlik!

István már nem is válaszolt. Sietett a családi sírbolt felé, amely egy kis emelkedésen, kőhajításnyi távolságban volt a kastélytól. Mellette hórihorgas, sötét hajú, szőke gentleman szedegette lábát hajadonfőn, magasan begombolt fekete frakkban, fekete pantallóban, nyaka körül szorosan csavart selyemkendővel, amely állát felpeckelte, s ezáltal megjelenésének merev és gőgös kifejezést adott. Hosszú karjai lecsüngtek, kanálformára görbült tenyere majdnem a térdeit verte, és térde megrogyott. De a háta egyenes volt, mintha nyársat nyelt volna. Mindenki angol gépészmérnöknek vagy Afrika-utazónak nézné, aki lepkéket gyűjt, vagy az őserdők flóráját tanulmányozza, ámbár nem fél a fenevadaktól sem, sőt tudományos szempontból végtelenül örül, ha velük találkozik.

A gróf megállt:

- Tasner! Mit gondol, vihar lesz?

- Nem lesz.

- Köszönöm.

A gróf szentírásnak vette Tasner Antal úr minden szavát, még az ilyen meteorológiai jóslatait is. Ha ezek a jóslatok véletlenül nem váltak be, nem őt, hanem a természetet okolta, amely ezúttal tévedett. Tasner nem tévedhet soha.

A gróf titkára nem volt több harminckét évesnél, de mivel hajáról nem lehetett tudni, hogy ősz-e vagy szőke, pergamenszínű arcát finom, apró ráncok egész hálózata borítja el, keskeny, vértelen ajka oly beesett, mintha minden foga hiányoznék, s mozgása kimért, merev, szegletes, lomha, mint egy öreg professzoré, ennélfogva mindenki annyi évesnek tartotta, amennyinek akarta.

A sírbolt felé vezető keskeny gyalogúton egyszer csak megszólalt a gróf:

- Most ezernyolcszáznegyvenet írunk, egy hét múlva augusztus huszadika lesz, Szent István napja, vagyis a névnapom; szeptember huszonegyedikén pedig életem ötvenedik évébe lépek. Ezernyolcszáznegyven... ötvenedik év... augusztus... évek, napok - az időszámítást az ember eszelte ki, mint a súly vagy a tér fogalmát, hogy a maga dolgait méricskélni tudja egy arasznyi létben, két örökkévalóság között. Az idő maga is emberi találmány, akár a lőpor, a könyvnyomtatás vagy a gőzgép. Az idő végtelenje nem oszlik sem fényévekre, sem másodpercekre. Évtized? Mi az? Háromezer-hatszázötven nap s ugyanannyi éjszaka a szegény halandónak; de a kozmosz életében nincs kezdet és vég. Ámbár az, hogy mikor szakadtak ki a bolygók a Nap testéből, és mikor hűlt ki a föld, mikor váltak el a vizek a szárazföldtől, és mikor született meg az első élőlény a tengerekben, az talán mégis bele van jegyezve egy isteni diáriumba. Különben egyre megy. Maradjunk a földön, és mérjük az időt emberi mértékkel. Tíz éve, hogy írtam egy könyvet, amelyet némelyek frivol pamfletnek, mások magyar újszövetségi

szentírásnak mondanak. Mit gondol, Tasner, kinek van igaza? Én mindenesetre megírtam benne, ami a szívemen feküdt. Annak pedig, hogy az Akadémiát megalapítottam, innen-onnan tizenöt éve. De tegyük fel, Tasner, hogy sem könyvet nem írok, sem... a többit már tudja. Azt hiszem, az életem nem változott volna lényegesen. Lunkányi úr, a jószágkormányzó, akkor is elszámolna száz- vagy kétszázezer forint jövedelemről, akkor sem volnék több százhúsz vagy százharminc fontnál, akkor is ötvenéves volnék, akkor is szeretném a jó bort, a szép asszonyt, az angol telivért és Byron költeményeit. Hogy nőtlen vagyok-e, vagy házasember, hogy katona maradok-e vagy diplomata, hogy itt élek-e Cenken, avagy Párizs, London, Róma, esetleg Szentpétervár valamely ódon palotájában: az körülbelül mindegy. Annyi bizonyos, hogy nem volnék sem boldogabb, sem boldogtalanabb. Lehet, hogy még most sem tudnék magyarul, de ezzel szemben angol vagy német orvosok kigyógyítottak volna maláriámból, álmatlanságomból, furunkulózus keléseimből, szemgyulladásomból, neuralgiámból és hipochondriámból. Lehet, hogy már régen nem is volnék az élők között. Mit tudja az ember? Talán megölt volna valaki párbajban, vagy egy nagy szerelmi botrány után főbe kellett volna magamat lőnöm. Az sem lehetetlen, hogy a tudomány valamelyik ágában vagy a szépirodalomban bizonyos tökéletességre vittem volna, s nem volnék most minden téren fantaszta dilettáns. Ha nem volna nyolcvanezer holdam, legfeljebb újságíró vagy indiai tigrisvadász lett volna belőlem. Esetleg kalandor, szélhámos, Paracelsus, Raimundus Lullus, Cagliostro, Casanova vagy Benyovszky Móric gróf, de az sem lehetetlen, hogy valahol Afrikában egy olyan nagy birodalmat alapítottam volna, mint amekkora a németek, franciák, spanyolok, olaszok, osztrákok országa együttvéve, s húszmillió fekete alattvalóm, háromszáz főből álló háremem felett, mint egy új isten, vagy legalábbis mint egy új és igaz isten egy igaz prófétája, úgy uralkodnék. Ha pedig ebbe beleuntam volna - ámbár az emberek az ilyen istenszerepeket nem szokták megunni, inkább lenyakaztatják magukat -, már régen nyugdíjban vagyok, és háromszáz bajadérommal (ehhez ragaszkodom) letelepszem a szabad Amerika földjén. Ámbár az is lehet, hogy a kannibálok feldaraboltak, nyársra húztak és megsütöttek volna. Mindegy. Halála előtt öt perccel még mindenki él, halála után öt perccel pedig senki sem tudja, hogy hány éves korában és milyen élet után halt meg. Halhatatlan ember úgysincs a világon, kivéve Lieven hercegnőt, aki már a Hohenstauffok idejében szeretője volt a legátusoknak, aztán III. György régens hercegnek... mikor is kezdődött ez a viszony, Tasner?

- Ezernyolcszáztizenöt...

- Köszönöm. Aztán Metternichnek.

- Ezernyolcszáztizennyolc, aacheni kongresszus...

- Majd Palmerston lordnak...

- Harminc...

- És most Guizot-nak...

- Harmincöt óta...

- Ellenben meghalt Konsztantyin orosz nagyherceg, ez a hősies és durva kanaszter, mégpedig kolerában, amelyet a lengyel forradalom leverésére küldött kozákok terjesztettek el Európában. A franciák felszabadították az embert a feudalizmus rabszolgaságából, a magyarok megvédték Európát a török barbárságtól, a zsidók Jézus Krisztust, az arabok Mohamedet, az angolok Shakespeare-t, Newtont, Smith Ádámot és Bentham Jeremiást, a németek Kantot és Beethovent adták az emberiségnek, az olaszok felfedezték az antik kultúrát, az oroszok feltalálták a kancsukát és a kolerát. Hopp, az osztrákokat kifelejtettem. Pedig a világ nekik köszönheti Metternich rendszerét, s ez van akkora dolog, mint a kolera és a kancsuka együttvéve. Halottakról lévén szó, eszembe jut Ferenc császár is, aki áldott jó ember volt, és

ha leszokott volna arról a szenvedélyéről, hogy a tisztességes embereket Kufstein, Munkács és Spielberg várában összegyűjtve éhen veszejti, megőrjíti, vagy belekergeti az öngyilkosságba, szentté avatása érdekében a jámbor bécsiek bizonyára mindent elkövetnének. De arról a kedvteléséről nem tudott leszokni, inkább a poklot választotta. Hah, elgondolni is borzalmas, hogy ott véletlenül összetalálkozik Bonaparte Carlo ügyvéd özvegyével, Mária Leticia asszonnyal, aki Rómában, egy rozoga, ódon palotában halt meg, egyedül, árván, nyolcvanhat éves korában, miután teljesen megvakult, és el kellett tűrnie, hogy hitvány cselédei az idegeneknek pénzért mutogassák. Ez a derék öregasszony érdemes látnivaló is volt, mert egyszerű halandó létére csupa halhatatlan gyermekeket szült, akik egy fél tucat trónra... éspedig, izé...

- Spanyolország, Hollandia, Westfalia, Piombo, Toscana, Nápoly trónjára...

- Igen. Nem is szólva Napóleonról, aki nagyobb birodalmat alapított magának, mint Julius Caesar, Batu kán vagy Nagy Károly.

- És tízmillió embert küldött a föld alá...

- Tasner, egyszer mindnyájan meghalunk...

- Éppen azért nem kell a dolgot siettetni...

- Igaz. IV. György angol király mindenáron be akart csalni az angol hadseregbe. Nos, ez esetleg nagyon is siettette volna a halálomat. Most talán lenn volnék Indiában mint az afgán törzsek ellen folyó háború vezére.

- Roppant feladat. Az afgánok olyanok, mint a germánok Augustus korában. Az angol ezredek könnyen úgy járhatnak, mint Varus légiói...

- Nahát. Mégis jól tettem, hogy nem álltam kötélnek. Ámbár, ha már kötélről van szó, Metternich, Kolowrath vagy Kossuth szívességéből itt is kaphatok kötelet...

István gróf agyán úgy cikáztak át a gondolatok, mint feje fölött a sötéten és titokzatosan gomolygó felhőkben az égiháborút bejelentő apró villámlások. Emésztő, ájult meleg volt, a levegő reszketett, még egyetlenegyet sem dördült az ég, és csepp eső sem hullott a felhőkből, de az alacsony légnyomás szinte elviselhetetlen volt.

A gróf nemrég súlyos és hosszú betegségen ment át. A pesti árvíz idején idegrohamokat kapott, amelyek hónapokig gyötörték. Fuldoklások, görcsök kínozták; sérülései voltak, és sokszor úgy érezte, mintha a guta környékezné. Rettenetesen fájt a feje, azt hitte, hogy az agyveleje ég, vére lánggal lobog, és teste rothadni kezd. Olykor két hétig kínlódott obstipációban. Érverése negyvennyolcra, egyszer negyvenháromra csökkent, testsúlya százharminc fontról száztízre szállt alá. Nem tudott indulatain uralkodni, s néha az a vad kényszer gyötörte, hogy valakit meg kell ölnie. Unalom és életuntság, szemrehányások és önvádak közepette azt hitte, hogy átok fekszik rajta, hogy sötét hatalmak kezében van, hogy már meg is halt, és lelke elkárhozott. Látta, amint a sír sötéten megnyílik előtte, és körülötte puszta és komor minden. Egyszer csak észrevette, hogy minden ok nélkül fél, és pusztulás, vérontás, forradalom, anarchia, katasztrófák rémképei jelentek meg látomásaiban. Testi-lelki gyötrelmei alatt sokszor eszébe jutott, amit ezelőtt négy évvel írt a naplójába: „Crescence nem feleségnek, hanem ápolónőnek jön hozzám.” A grófné angyali önfeláldozással ápolta és vigasztalta, de a beteg mindenképpen elkészült a halálra. Jószágigazgatójának, Liebenberg úrnak, akit most már Lunkányinak hívtak, töviről hegyire megmagyarázta, hogy mit cselekedjék, ha a katasztrófa beáll. - Először is izenje meg testvéreinek és barátainak, hogy „Széchenyi István megszűnt az élettel vesződni”. Ő és Tasner Antal, akivel élete nagy részét együtt töltötte, és bizonyára a halál pillanatában is vele lesz, ne hagyja el Crescence grófnét, a fiait és a háza

népét. Az utóbbi időben nagyon félt az élve való eltemetéstől. Emiatt úgy rendelkezett, hogy testét, mielőtt eltakarítanák, boncoltassák fel, a szívét pedig vegyék ki, és végrendelete szerint borszeszbe tegyék el. Lerajzolta a kriptát, és megjelölte a helyet, ahova a koporsóját tegyék. A grófnénak német nyelvű levelet hagyott hátra, s abban ezt írta: „Légy meggyőződve, hogy viszontlátjuk egymást, és a túlvilági élet mindörökre egyesít bennünket. Ne felejtsd el, hogy egy népes család anyja vagy, és neveld gyermekeidet erkölcsösen, hogy azokból hasznos férfiak és derék háziasszonyok váljanak. Halálom után siess Bécsbe. Azután pedig napjaidat oszd meg Cenk és Pest között." Tasnernak külön meghagyta, hogy halála esetén végrendeletét vegye ki öltözőszobájának abból a szekrényéből, amelynek kulcsát már előzőleg átadta neki; bontsa fel, és járjon el végső akarata szerint. Minden írását és papirosát az ő diszkréciójára bízta. Bagariabőrbe kötött és lelakatolt naplókönyveiről úgy intézkedett, hogy azokat égesse el.

István gróf akkortájt szokott hozzá a kripta látogatásához. Egyrészt félt a haláltól, másrészt vágyódott az örök pihenésre. Eszébe jutott a szép magyar báró, aki Bécsben élete utolsó éveiben ravatalon, koporsóban hált, s mindenképpen meg akart barátkozni a nagy Kaszás őfenségével. Ő ezt a barátkozást a családi sírboltban gyakorolja. Néha pipaszóval, hálósipkásan, papucsban és hálóköntösben látogatja meg őseit, akiket megszólít, elbeszélget velük, és színről színre maga elé képzeli, úgy, hogy le tudta volna rajzolni őket.

Ma különösen vágyódott a társaságukra. A tikkasztó hőség, a vihar meleg lehelete, az apró villámlások felizgatták idegrendszerét, és szinte öntudatlanul sietett a sírbolt felé. Most vitte magával először Tasnert.

A kripta hűvös volt, és a szél járta át a boltozatos termet. Az egyik sarokban patkány cincogott, és vakmerően szembenézett a látogatóval. István grófot az első pillanatban az ocsmány állat megijesztette, de nyomban elmosolyodott, amikor észrevette, hogy Tasner, anélkül hogy ezer ránca közül csak egyetlenegy is megrándult volna az arcán, szöges botjával a patkány felé döfött, és azt egyszerűen felnyársalta.

- Bravó! - kiáltott a gróf, és megkönnyebbülten fellélegzett. Leült egy koporsó elé tett székre. Egy ideig nézte a követ, aztán magyarázni kezdte Tasnernak: - Legelső ismert ősöm, Lőrinc 1620-ban tízéves volt, és látta, hogy Bethlen Gábor hada megégette a család szécsényi házát. Apja, Márton hadnagy, Bethlen Gábor támadása alatt is hű maradt a királyhoz, II. Ferdinándhoz, és ragaszkodásáért vagyonát és állását elvesztette. De mégsem gondolt arra, hogy az udvarnál kárpótlást és jutalmat szerezzen. Nem is a király területén, hanem a török alatt levő Gyöngyösön talált menedéket. Ám király, Bethlen Gábor és török oldalán egyaránt a hazáját szolgálta; mindenütt a nehezebb részt választá; régi bajtársai egyszer aztán berontottak Gyöngyös városába, és Márton hadnagy rögtön hozzájuk állott; elesett és meghalt. Idősebbik fiát, Györgyöt Pázmány Péter a bécsi egyetemre küldte; egyetemi hallgató korában, mielőtt pappá szenteltetett, maga, özvegy édesanyja és öccse, Lőrinc számára nemességet kapott. Széchényi György csanádi, majd pécsi, aztán veszprémi püspök lett, végül esztergomi érsek. Rideg, hatalmas, borzasztó ember volt; akkora földet harácsolt össze, mint egy fejedelemség; a bőkezűség és adakozás csodája volt, de sohasem egyes embernek, mindig a haza, egyház, közösség számára adott. Istenen és hazáján kívül senkit sem szeretett; még a rokonait sem; még öccsét és annak fiait sem. De mérhetetlen vagyont hagyott hátra nekünk, Széchényieknek, hogy a családi név fényét örök időkre fennragyogtassa. Soha nem tartozott senkihez: egyedül volt a haláláig. Rettenthetetlen bátor királlyal, Caraffával, Kollonichcsal, kálvinistákkal, erdélyiekkel, urakkal, jobbágyokkal szemben. Iszonyú zsarnok, gőgös nagyúr, a királyának szemébe mondta: „Szeretem felséges császáromat és királyomat, de attól el nem állok, hogy

országom örök fennmaradását biztosítsam." A többiek mindnyájan oly kicsinyek voltak körülötte, mint ijedt birkák a pásztor körül. Bibliai alak. Mózes sem volt rettenetesebb.

István gróf arca felragyogott. György érsek, igen, az volt az ember. Az Isten keze egy darab gránitból faragta ki tetőtől talpig. Öccsét, Lőrinc urat, már sokkal puhább anyagból gyúrta össze. Sárból, agyagból, homokból; puha viaszból egy Széchenyit sem. És rámutatott egy másik koporsóra, amelynek üvegteteje volt, és be lehetett látni.

- Itt fekszik Pál, aki a Rákóczi-felkelés idején kalocsai érsek, titkos tanácsos és Veszprém örökös főispánja volt. Pál érsek az udvaroncok dühöngésével nem törődve, sokszor szembeszállt a király akaratával, de azért a kurucok mellé sem állt. Miért? Mert mint kontemplatív, egyeztető, tárgyilagos fő, látta, hogy a felkelés sikerre nem vezethet, s ezért nem erővel, hanem ésszel akarta a küzdőfelek között a magyar igazságot megvédelmezni. A király és Rákóczi Ferenc között egyedül állott egyházi méltóságában, pártatlanságával, tiszta jellemével, roppant eszével, és mind a két részről gyanú és üldöztetés lett az osztályrésze. Olyan ember volt, aki kimondta az igazat és nem hízelkedett sem Bécsnek, sem a magyar pártzsarnokságnak. Nem is volt segítőtársa, csak az angol király és a németalföldi köztársaság. A tősgyökeres magyar hazafinak és buzgó katolikus főpapnak csak két barátja volt, s mind a kettő idegen és eretnek. Az ónodi gyűlés, amely a Habsburgokat detronizálta, őt is hazaárulónak nyilvánította, mire kétségbeesve, az őrület és öngyilkosság határán levelet írt a pápának, hogy Magyarország békéjének sorsa most már csak az égiektől és nem az emberektől függ. És egy évvel a kibékülés előtt sírba hanyatlott.

- Egyedül volt - szólalt meg Tasner.

- Egyedül... - ismételte a gróf, és egy másik szarkofágra mutatott: - Ez itt apám koporsója, aki félig eszét vesztve ájtatoskodott bécsi palotájában, mert nemzete elmaradását gyászolta, s mint magyar a feltámadás reménye nélkül szállott sírjába. Élete utolsó öt esztendejében olyan egyedül állt, mint...

Nem fejezte be a mondatot, csak ránézett Tasnerre, aki megértően bólongatott.

Aztán csend lett. István gróf alapjában véve irtózott a sírkamra penészes levegőjétől és a salétromos falakon imbolygó árnyaktól. Mégis valami ellenállhatatlan erő húzta közéjük: És legtovább állott Pál érsek, a tragikus hős üvegkoporsója előtt, amelyben a főpap földi maradványai majdnem teljesen megmaradtak.

- Csoda! Így hitték ezt a Széchényiek. A szentség csodája. Én nem hiszek a csodában, mert azt méltatlannak tartom az Isten mindenhatóságához, de az örökkévaló Széchényinek ön is két szemével látja pergamenbőrét, fekete lábszárait, épen maradt aszkétikus arcát, fekete, kócos haját, bajuszát, szakállát.

- Ez csakugyan az örök Széchényi - szólt Tasner.

István gróf szeme felvillant.

- Úgy van, ez az igazi Széchényi. A többi csak halandó ember; némelyik rengeteg óriás, másik nagyon is kicsiny; óriások és törpék között egy rezignált titán, szenvedő, legyőzött, öreg Prometheus, akinek tüzéből a többi is kapott egy kis lángocskát. Vajon bennem mennyi van a halhatatlan Széchényi Pálból?

- Itt hűvös van, és a gróf úr csupa verejték - felelte Tasner, mintha a kérdést nem is hallotta volna. - A grófné aggódik.

István gróf megborzongott:

- Mit gondol, Tasner, vajon én is oly megértetlenül, árván, a kétségbeesés és öngyilkosság határán végzem napjaimat, mint Pál, a kalocsai érsek?

Tasner úr gyengéden megfogta a gróf kezét.

- Egyszer mindnyájan meghalunk. De nem volna helyes, ha halálunkat magunk siettetnénk.

- Mire gondol, Tasner? - kérdezte a gróf meglepetve.

- Arra, hogy ilyen felhevülve, ebben a nyirkos hidegben az ember könnyen kaphat tüdőgyulladást.

István gróf kissé elrestellte magát:

- Igaza van, Tasner. A grófné aggódik.

Megbékélve és erős lélekkel jött ki a kriptából. A lépcsőn felfelé megint Tasner felé fordult:

- Ön most arra gondol, hogy csak a gyáva fél, az erős ellenáll. Ebben is igaza van, Tasner. Szememet behunyva, fogamat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden lárma, sárral dobálás, kőhajigálás és vagdalkozás ellenére is rettenthetetlenül megyek célom felé.

Kiértek a szabad levegőre. István gróf boldogan látta, hogy a felhők ronggyá szakadozva, lankadtan lógnak a látóhatáron, a sirokkó elfújta az esőt, a levegő kitisztult, és hűvösen ereszkedik le az est a mezőkre. Frissen kaszált sarjú illata csapta meg az orrát.

- Tasner, magának mindig igaza van. Csakugyan nem lesz égiháború. Köszönöm.

István gróf e pillanatban azt is Tasner érdemének tudta be, hogy a fenyegető vihar, elvonult, s a grófnénak nincs oka félteni őt a meghűléstől. Szeretni és gyűlölni egyformán határtalanul tudott, és ebből nem is csinált titkot. Sokszor mondogatta, hogy csak az tud szeretni, aki gyűlölni is tud.

Tasner úr elköszönt a gróftól, aki ezalatt a kastély elé ért. Eszébe jutott, hogy a kriptánál mégis fontosabb a kastély, amely most már egy gyönyörű asszonyt és két gyönyörű kis Széchenyi fiút rejt a falai között. Megállt, és hosszan kutató, de kissé szomorú szemmel nézte a kastélyt. Talán arra gondolt, hogy a családi fészek költészetét mint gyermek nem ismerte soha; tizenhét éves korában kikerült a harctérre, addig pedig hol egyik, hol másik kastélyban, jószágigazgatók, nevelők, házikáplánok laza felügyelete alatt cseperedett fel sihederré; huszonhárom éves kora óta állandó lakása Bécsben, majd Pesten és Pozsonyban is volt, de életének legnagyobb részét hajón, vagy úti hintón töltötte el; igazi otthonának azonban mindig a Fertő-tó partján épült Cenket tartotta, amely apjának halála után, a tőle örökölt kis birodalomnak mintegy a fővárosa és székhelye lett. Nagy- és Kiscenk ötven-egynéhány házával és pár száz német jobbágyával mintha csak a birodalom majorsága volna a kastély háta mögött.

Igen. Cenk az ő igazi otthona. Eszébe jutott, hogy az angol nemesúr, bárha életének legnagyobb részét Londonban tölti is, a világért sem mondaná magát londoni lakosnak... még Shakespeare is csak akkor érezte magát gentlemannek, amikor Stratfordban házat és birtokot vásárolt magának... A magyar ember szemében sem pénz, rang, hatalom teszi az igazi urat, hanem a föld, amelyet a magáénak mondhat. Utazásai alatt mindig megjött a kedve, hogy a remek angol kastélyok mintájára magának világlátott főúrhoz, gazdag emberhez és finom ízlésű gentlemanhez méltó fészket alapítson, s hazajövet többször neki is fogott a kastély átalakításának. Elábrándozott, hogy a Fertő-tó mellett olyan vidéki kastélyt rendez be magának, mint amilyent például Angley End közelében lord Braybrooke birtokán vagy Rochamptonban lord Ellenborough-nál látott. Többször bele is fogott az építkezésbe, de jött egy szerelem vagy egy utazás vagy egy országgyűlés, s akkor minden abbamaradt.

Miután megházasodott, nemcsak a családi élet és a belső lelki kényszer, valamint Crescence grófnő kívánsága is arra indította, hogy végre megvalósítsa a cenki kastély átalakításának tervét.

A kastély főhomlokzata a Fertő-tó felé néz, előtte nagy tisztás, amelyen gyönyörű parkot lehet létesíteni, s a tisztást a Fertő-tóval hatalmas hársfasor köti össze, több mint három kilométer hosszú, már legalább hatvan-nyolcvan éves faóriásokkal. Ebbe a hársfasorba István gróf gyermekkora óta szerelmes volt. A toronymagasságra nyúló roppant sátoros lombok alatt lóversenyeket is lehetett volna rendezni a tükörsima, nyílegyenes úton, amelyet Skóciára és Írországra emlékeztető zöld pázsit fedett, és minden ötszáz méterre egy-egy archaizált kőpad vagy folyondárral befuttatott oszlop tett regényessé. A kastély nem nagy, és az öreg Ferenc gróf alatt még nagyon kényelmetlen barokk palota volt, amelynek egyetlen nevezetessége a hatalmas, öreg, bolthajtásos konyha, kissé a földbe süppedve, mint valami középkori vár kazamatája. A konyhában a kút. Ez az egyetlen monumentális helyiség a házban, mintha csak az eszem-iszommal, vendéglátással, dínom-dánommal és tivornyákkal teli magyar életet akarta volna szimbolizálni. Óriás tűzhelyek, óriás nyársak, óriás nyársforgatók, óriás rézüstök, vaskondérok, pléhedények, fakanalak, minden óriás volt ebben a föld alatti boszorkány-konyhában, mintha csak óriások lakmároznának fölötte a palota ebédlőjében.

István gróf a főépület jobb oldalán szárnyat építtetett, az egész házat kitataroztatta, a szobákat drága parkettel, ölnyi magas faragványos faburkolattal, drága kárpitokkal borította be, a reprezentációs helyiségek ajtajába elefántcsontból való kilincseket szereltetett fel. Az ebédlő sarkában kandalló tátja a száját, de emellett a házat központi fűtés melegíti, amelynek kazánja a pincében van. A kastély berendezése Angliából való, egyszerű, de a legnemesebb anyagból készült bútorokkal, klubkarosszékekkel, vízvezetékkel, egészségügyi berendezésekkel. Már több mint százezer forintot költött az átalakításra, s még ötvenezret szánt rá, de az eredmény sehogy sem tudja kielégíteni. Különösen a földszint okoz sok bosszúságot. A lépcső rosszul fordul, a szobák sötétek, aminek a közvetlen közelében égnek meredő négy óriási platánfa az oka, de viszont az a négy meztelen törzsű, kísérteties fehéren ragyogó óriás az ő szemében többet ér, mint az egész kastély. Még legjobban sikerült a könyvtárszoba, amelynek falain körös-körül karzat fut végig, s a közepén hatalmas biliárd terpeszkedik. Mellette van a dolgozószoba, kicsiny dolgozóasztallal, mappával, Alt-Wien porcelánfigurákkal, aranyos porzóval, papírvágóval és egyéb írókészséggel, meghitt studiolo, egy roppant elme apróka fészke, amelynek ablakából a négy platánfa, az udvar s távolabb a sűrű cserjés és törpeerdő látszik. Ez a legcsendesebb pontja a kastélynak, talán csak a mellette levő hálószoba tudott még jobban elrejtőzködni, de viszont ebben a két csendes helyiségben folynak le a legviharosabb küzdelmek, a legkínzóbb gyötrelmek a munka, az alkotás és az álmatlanság rettentő vívódásaiban.

István gróf a kastélyával is úgy volt, mint mindennel ezen a világon: szerette, ragaszkodott hozzá, sóvárgott utána, de amikor beköltözködött, csalódást okozott neki. Kicsinek találta, kiábrándítóan szegényesnek, célszerűtlennek, magához méltatlannak, nyomorúságosnak. Amíg bécsi építészek, mesteremberek javítgatták, toldották-foldozták, amíg a világ minden tájékán vásárolt képekkel, szobrokkal, szőnyegekkel, csecsebecsékkel és ereklyékkel díszítgették, azalatt ő képzeletében megépítette magának a csodapalotát, amelynél szebb és célszerűbb, jobb berendezésű, kényelmesebb és egészségesebb nincsen a világon. Sőt azalatt egész elméletet épített ki az emberi lakásról, és szívdobogva határozta el, hogy megírja az elképzelhető legszebb és legtökéletesebb emberi fészekről való elképzeléseit. Tehát a kastély átalakításából is könyv lesz, mint mindenből, s a könyvnek ezt a címet akarja adni: Az emberi fészek metafizikája. Közben valósággal elkeseredett, hogy a magyar ember milyen rosszul építi a házát, és szerette volna csúnyácska hazáját teleépíteni pompás, száraz, tűznek-víznek ellenálló, kényelmes és művészileg is tetszetős lakóházzal. Aztán eszébe jutott, hogy a magyar

ember nehezen szokja meg az emeletes építkezést, hogy minden város és minden falu védtelen martaléka a tűzveszedelemnek, hogy Debrecen, Pozsony, Pest már egy fél tucatszor leégtek... Valósággal haragra lobbant, hogy mily keveset gondoltak őseink a városépítésnél hadi biztonságra, ellenséges bombázások mindent elemésztő következményeire, hogy a magyar házat milyen elviselhetetlenné teszi a füst, a kellemetlen szag, az utca és udvar lármája, a köd és szél, valamint a légvonat... Aztán elkeseredett azon, hogy a nemesi kúria homlokzata rendesen az utcára, oldala és háta az udvarra néz, s emögött van a kert, a majorság, a gazdasági épületek sora, a trágyadomb, gulya, nyáj, sertés, kutya, liba, kacsa, megint kutya és a gazdaság minden förtelme körös-körül. A belső elosztás együgyű. Egyik szoba olyan, mint a másik, sorban egymás után, az ablakok az ámbitusra néznek, és valamennyiben ugyanaz a konyha-, pipa- és árnyékszékszag, s ha az ajtókat kinyitják, és a ház egyik végéről át lehet tekinteni a másik végéig, akkor az elkülönült, zárt termek minden kelleme megszűnik, anélkül hogy eggyé válnék a ház belseje. A nemesi kúriákról természetes logikával átcsapott a magyar falu- és városrendezési tervek hiányára, a városok szennyére, a magyar táj egyhangúságára, kopárságára, a pesti por- és sártengerre, az erdősítésre, a vadregényes tájaknak mint a természet műemlékeinek megbecsülésére és megőrzésére... képzelete végignyargalt az egész országon, építészeket, régészeket, kertészeket hozat külföldről, hogy minden szépséget kiemeljenek, hangsúlyozzanak, felfokozzanak - Balaton... Bakony... Alföld... Hortobágy... Kárpátok, Erdély... a természetnek vad, el nem mesterkélt szépségei, százados tölgyek, csendes vadonok, ligetek, elíziumi mezők, smaragdzöld pázsitok... ó, Istenem, éppen oly szép lehetne itt minden, akár Angliában... - és felszaladt a studiolóba, hamar papírra vetette a könyv vázlatát, megállás nélkül sercegett a toll a papiroson, az Alt-Wien porcelán figurái között, aztán felugrott, izgalmában kifutott a három kilométeres hársfasor alá, füttyentett a lovásznak, lóra pattant, néhányszor végignyargalta az árnyas pázsitot, egész teste csuromvíz, a szíve vadul dobogott... ez gyönyörű munka volt, a legszebb és legférfiasabb kielégülés testben és lélekben.

4

A grófnő és a gyermekek a kastély régi szárnyán helyezkedtek el. A húszéves Karolina végleg hazajött a svájci intézetből, az egy évvel fiatalabb Alfréd, aki a bécsújhelyi Theresianumot végezte, mint újdonsült hadnagy, most indul az ezredéhez Milánóba. Mária, aki Drezdában tanult, a nyári szünidő örömeit élvezi Cenken, Géza, Imre, Rudolf és Heléna, akik közül a legfiatalabb hat, a legidősebb tizenkét éves volt, még a családi fészekben készülnek a magasabb iskolákra. Ezek voltak a Zichy gyermekek. Két apróság: Béla és Ödön, akik Crescence grófnőnek Széchenyi gróffal való házasságából születtek, még magyar dajkák és német nevelőnők felügyelete alatt egyelőre csak a táplálkozás ősemberi örömének élnek; a kis Ödönt most fenyegette a lemondás első nagy próbája: csak Crescence grófnő érzelmes, puha szíve halogatta napról napra a dada emlőjétől való elválasztás idejét.

A grófnénak tehát népes és zajos birodalma volt, amelybe István gróf csak ritkán és mindig félve tette be a lábát. A grófné emiatt őszintén és sokat szomorkodott. Ő úgy képzelte ezt a házasságot, hogy tizenegy éves epekedés és várakozás után eleinte a mézeshetek szakadatlan tombolása, majd a családi idillek egy soha fel nem függesztett pásztorjátéka lesz. Első házasságában férje közéleti elfoglaltsága, kedélytelensége, később gyengédtelen iróniája és féltékenysége nem okozott fájdalmat neki, mert nem szerette. István gróf oldalán azonban már az is fájdalommal tölti el szívét, hogy egyáltalán van a világon Akadémia, Kaszinó, országgyűlés, hengermalom, Vaskapu és gőzhajótársulat. Minden pillanat, amelyet István távol tölt tőle - s egyre több és több lesz az ilyen pillanat, perc, óra, nap -, gyengédtelenségnek, sőt

hűtlenségnek tűnt fel. A tizenegy évi várakozás alatt néha öt hónapig nem látták egymást - ezt valahogy ki kellene pótolni most, most, amikor Istvánnak végre is nem lehetne fontosabb dolga... fontosabb?... nem érti, hogy egyáltalán miért van egyéb dolga, mint ő? De ha emiatt panaszkodnék, István könnyen figyelmeztethetné őt sokszor megismételt régi fogadalmaikra, hogy egész életüket Magyarország és a magyar nép boldogulásának szolgálatában fogják eltölteni. De akkor és most... akkor a szerelmi éhséget valahogy át kellett alakítani egy eszményi erőfeszítés energiájává... akkor szerelmi kéj volt vitatkozni a *Hitel* vagy a *Stádium* egyes pontjain... akkor bele kellett felejtkezniük a haza vagy a nemzet gondjaiba, hogy idegrendszerük fel ne lázadjon a tisztesség és a házastársi kötelék zsarnoksága ellen... de most? Elvégre már eleget élt másoknak és másokért, s különben is most már hárman epednek az ő jelenléte, gyöngédsége és kizárólagos birtoklása után... Egy asszony és két gyermek... ő, Béla és Ödön...

Első házasságában megszokta, hogy fegyelmezze magát, de most alig tudta eltitkolni félelmeit és rémlátásait. Pedig már az első napokban észrevette, hogy István a házasságot nem boldog szerencsének, hanem csak kötelességnek érzi, akár az általa alapított intézmények, például a Kaszinó vagy a híd körül való agitációt. Nem mer még arra gondolni, hogy Istvánnak mint férfiúnak másfelé is eszébe jutna érdeklődni; nem, ezt nem akarja róla feltételezni, ekkora kudarcot, ilyen szörnyű vereséget nem akar magának bevallani, de az kétségtelen, hogy István nem az az ember, aki... nem is akarja a mondatot befejezni, nem akar igazságtalan lenni Istvánnal, és nem akar kegyetlen lenni önmagával szemben. Meg nem is féltékeny. Sokkal büszkébb annál, hogy féltékeny legyen. Elvégre István ötvenéves, ő pedig még alig negyven. Ha tükörbe néz, nincs oka kishitűségre. Belsőleg még éppen olyannak érzi magát, mint leánykorában. Sokszor el sem tudja hinni, hogy már gyermekei vannak. Vannak pillanatai, amikor Zichy Károlytól való gyermekeit éppúgy mostohának tartja, mint azokat, akiket már a Zichy házban talált. Felnőtt embernek is csak azóta tartja magát, amióta szülei meghaltak; addig éppen úgy elsírta bánatát az édesanyja ölén, mint tízéves korában. Egyáltalán nem tudja, mit jelent a negyven esztendő, s mit tartanak az emberek megöregedésnek. Ő fiatal és szép és szerelmes, és olyan erősen vágyik István gyöngédségére... ő még mindig a mézeshetek kábulatában él. Hiszen István is oly fiatal a szerelemben... ő ugyan nem tudja, hogy milyenek a húsz- és harmincévesek, mert az első ura is annyi idős volt, amikor elvette, mint most István... de asszonytársaitól egyet-mást hallott már a fiatalemberek szerelmi képességeiről. Nos... István... de ez egyben baj és veszedelem is, mert Istvánnak nagyon rossz híre van, és István ellenállhatatlan... Barátnői sokszor tesznek erre célzásokat, egyelőre még tréfás formában, de sohasem tudhatja, hogy miben mennyi a tréfa, és mikor kezd a tréfa komollyá válni. A főherceg nádor felesége például túlságosan kitünteti Istvánt. Pozsonyban, ahol most zárták be az országgyűlést, Dorottya főhercegnő sokszor kis cédulákkal hívta ki őt az üléstermből. Nemcsak István, de mások is azt mondják, hogy ezekkel a cédulákkal tulajdonképpen el akarta távolítani a tárgyalástól, s ezt a ravasz, öreg József főherceg eszelte így ki. Ő másképp magyarázza. A fenséges asszony félt, hogy István az ülésen túlságosan ellenzéki szellemben beszél, és ezzel lehetetlenné teszi magát a császár és a bécsi kormány előtt. Feltűnő gyengédség.

Crescence grófné most sorba vette mindazokat a gyanús tüneteket, amelyek a főhercegnő túlságos érdeklődését bizonyították. Hallotta, hogy a nádor otthon, amikor vele Istvánról beszél, úgy szokta őt emlegetni: a te barátod. Tehát már a nádornak is feltűnt. Ha a főhercegnő valamely ünnepélyre vagy összejövetelre nem jöhetett el, mindig üzenetet küldött neki főudvarmesternője, Teleki grófnő által... Most, ha visszafelé összeállítja az eseményeket, elszorul a szíve a féltékenységtől. A magyar főrendiházban 1825-ben István ajkáról hangzottak el az első magyar szavak. Rá egy esztendőre Mária Dorottya főhercegnő is magyarul

beszélt az országgyűlés küldöttségéhez. Kitől kapott kedvet, és kitől tanulta meg ezt a nehéz nyelvet, amellyel ő tizenöt éve hasztalan birkózik? (De néhány köszöntést, áldást, imádságot mégis megtanult már, és most, István napján meglepi őt azzal, hogy elszavalja Vörösmarty Mihály *Szózat* című költeményét. Crescence elpirult, és a szíve vadul dobogott: nem túlságos megalázkodás ez, nem úgy fest a dolog, mintha ezzel versenyre akarna kelni a főhercegasszonnyal?) Annyi bizonyos, hogy a fenséges asszony most már egészen jól beszél magyarul (holott az ura, akit Bécsben Rákóczi Ferencnek hívnak, s ő maga is mindig kérkedik a nagy magyarságával, még most sem tud egy kukkot sem magyarul). A főhercegasszony, aki egyetlen magyarul beszélő tagja az uralkodóháznak, gyermekeit is megtanította a magyarok, illetőleg István gróf nyelvére - mégis különös egy kissé... Az is eszébe jut, hogy a fenség már kétszer is küldött ajándékul Istvánnak bibliát, amelyben aláhúzások és széljegyzetek vannak - más asszonynak már ez is elég volna, hogy féltékenykedjék. A protestánsok nagy védőasszonya, aki a pesti protestáns egyházak legfőbb támogatója, miért küld a katolikus Istvánnak bibliát? Meg akarja talán téríteni? Nem valószínű. Sőt - és itt csakugyan ijesztővé kezdett válni a szívdobogása - arról suttognak Bécsben, hogy megfordítva történt a dolog. Inkább Albach Szaniszló (István barátja!) térítette át a főhercegasszonyt a katolikus hitre. Tavaly állítólag a titkosrendőrség is jelentette Bécsnek, hogy a fenség titokban misére jár, katolikus templomban ájtatoskodik. Thurn grófnő szerint egy Farkas nevű felhévízi pap már át is vezette a főhercegnő nevét a római katolikus plébánia anyakönyvébe. Ez még talán nem bizonyít István bűnössége mellett - gondolta megkönnyebbülve -, mert István ugyan buzgó katolikus, de egyben türelmes is, és esze ágában sincs valakinek a vallási meggyőződésébe beleavatkozni. A vegyes házasságok dolgában olyan liberális álláspontot foglalt el az országgyűlésen, hogy Wesselényi a nyakába borult. Egyszer meg azt mondta István: a jövő században talán már csak deisták lesznek, akik maguk csinálnak maguknak vallást. Kár, hogy ez a mondás eszébe jutott, mert Thurn grófnő szerint a fenséges asszony katolizált ugyan, de nem fogad el mindent, amit Róma tanít. Régi és új vallásából maga csinált magának valamiféle vallást, s abban buzgólkodik. Istenem, mintha csak Istvánt hallaná! Hát nem őrjítő ez? És mindehhez hozzájárul, hogy tegnap itt volt Grassalkovich Antalné Esterházy Tini hercegnő, és a reggeli alatt igen frivol megjegyzéseket tett a fenséges asszony és István barátságára. István eleinte tréfás hangon felelgetett Tininek, de aztán zavarba jött, és megkérdezte tőle: komolyan mondja ezt hercegnő, vagy csak Crescence-t akarja ugratni? Tini pedig azt felelte rá: - Az egész világ beszéli, nemcsak én. - Erre István elpirult, és hirtelen másra terelte a szót. Hát ez már tűrhetetlen. Amikor magunk maradtunk - kínozta magát egyre fokozódó izgalommal -, nem tudtam könnyeimet visszatartani, és akkor István azzal mentegette magát, hogy Mária Dorottya főhercegasszony már negyvenhárom éves, de még húszéves korában sem lehetett ráfogni, hogy szép. Én természetesen sértődötten tiltakoztam a féltékenység gyanúja ellen, nem is tudnék féltékeny lenni, egyszerűen csak undorodom a hűtlenségtől... azonkívül pedig mit jelent az, hogy a fenséges asszony negyvenhárom éves, és nem valami elbűvölő szépség? Hát először is én csak három évvel vagyok fiatalabb, másodszor pedig a főhercegnők, akárcsak a görög istennők, öröktől fogva s örökké szépek, fiatalok és ellenállhatatlanok. Végül pedig István, ami a nőket illeti...

Crescence grófnő szeméből most már patakzott a könny. Eszébe jutott, hogy mennyit szenvedett ő István miatt, Zichy Károly életében is. Az ura folyton gyötörte a féltékenységével, ő meg folyton gyötrődött abban a félelemben, hogy István megcsalja.

Felkelt, és megállt a tükör előtt.

- Hát annyira megváltoztam már, hogy nem tudok egy férfit kielégíteni? - kérdezte a maga tükörképétől.

A tükör, ha a beléje néző Crescence nem lett volna olyan kicsinyhitű, megnyugtatta volna. Meghízott ugyan, de ezáltal az arcán meg is feszült a bőr, tehát semmit sem vesztett leányos üdeségéből és harmatosságából. A haja, amely fiatalkorában gesztenyebarna volt, egészen megsötétült, és ez még jobban kiemelte bőre fehérségét. De ő csak azt vette észre, hogy a felső ajka felett mintha valami halvány árnyék vonná be az élénk színeket, finom kis pihék mutatkoztak, a hangja elmélyült, s a fogai kissé megsárgultak; ezt nyilván a sok dohányzás tette. Hogy a járása már nem volt fiatalos; és István egyszer azt mondta, hogy az asszonyok korát mozgásukról és hanghordozásukról is meg lehet állapítani.

Crescence Zichy Károly gróf mellett örökké zavart, félénk, szégyenlős volt, mintha folyton a féltékeny férj dühkitöréseitől vagy a rágalmaktól reszketett volna. Kapkodó, pihegő beszéde, a titkolt szerelem és félelem édesen együgyűvé és gyermekessé tette. Most a maga fenséges diadalérzetében és női kielégültségében zavara elmúlt, és beszédmodora, tekintete és hanglejtése higgadt, öntudatos, sokszor kemény és szigorú lett. A szavak most is r betűk nélkül csurrantak ki fogai közül, de dallamosságukat és zenei bájukat elvesztették.

István gróf ezeket a változásokat nem vette észre. Most, hogy felszaladt a lépcsőn és berontott Crescence szobájába, olyan szerelmesnek érezte magát, akár azon a pozsonyi országgyűlésen, amely alatt szemben vett lakást a Consilium-házzal, hogy a magyar kamaraelnök híres szép feleségét mindennap láthassa.

- Crescence, drága madárkám, tudja-e, hogy mához egy hétre István napja lesz?

- Ó, ezzel én akartam meglepni magát.

- Nagy társaság lesz, országgyűlési barátaim, az üvegházat kell berendezni ebédlőnek.

Crescence elkedvetlenedett.

- Kár! Úgy szerettem volna, ha magunkban ünnepelünk...

István gróf hiába magyarázta neki, hogy most az ország legkitűnőbb emberei gyűlnek össze nála, s ezen talán a nemzet sorsa dől el... Metternich... az új rendszer... a kibékülés... Szervezkedni kell... István gróf ajkáról bőségesen és lelkesen ömlött a szó, de csakhamar a legnagyobb megdöbbenéssel vette észre, hogy a grófné oda sem hallgat, kinéz az ablakon, durcás kis szája reszket, és alig bírja haragját titkolni.

- Megbántottam valamivel magát, kis madárkám? Nem akarattal tettem.

A grófné patetikus hangon válaszolt:

- Tudom. Maga már nem tart engem érdemesnek arra, hogy szántszándékkal fájdalmat okozzon.

- Crescence!

- Maga csak egyszerűen elfelejtkezik a létezésemről.

- Crescence!

- De most nem is rólam van szó. A kis Ödönke beteg.

- Orvos?

- Maga csak annyit tud, hogy aki beteg, annak orvosra van szüksége.

- Crescence! Azonnal be kell fogatni... Bécs közelebb van... mi baja van a kicsikének?

- Nem tudom. Talán foga jön... lázas... és ilyenkor maga vendégeket csődít a házba.

István gróf elszomorodott. Nem tudta hirtelenében, hogy nincs-e igaza Crescence-nek, aki természetesen a csecsemője egészségét a világ minden politikai válságánál fontosabbnak tartja. Már gyanakodni kezdett, hogy az ő lelkéből hiányzanak azok az elemi ösztönök, amelyek a legdurvább embert is jó apává tudják átformálni - de aztán eszébe jutott, hogy egy kilenc hónapos gyermek sokszor nyűgösködik, s végre is a kis Ödönke hasmenése miatt nem lehet egy nagy életművet félbeszakítani vagy elrontani. Ezt az anya talán nem látja be, vagy nem akarja tudomásul venni, de igazi erős férfiút ez nem állíthat meg a maga útján.

- Crescence, szeretném látni a kicsikét.

A grófné tiltakozva ugrott fel a karosszékéből:

- Jókor jut eszébe. Mikor látta utoljára?

- Crescence, ne bántson. Szeretném látni.

- Nem vonom kétségbe. Ödönke azonban most alszik.

- Az más - felelte a gróf, és megcsókolta Crescence szép, fehér homlokát.

Aztán lassan kiment a szobából, átment a folyosón az új szárnyépületbe, amelyben könyvtára s a maga külön lakosztálya volt. Itt leült egy magas támlás angol karosszékbe, és igyekezett összeszedni gondolatait.

5

Crescence-nak - gondolta magában elkeseredve - nincs kedvére, hogy névnapomra vendégeim lesznek. Beteg a kisfiam. A feleségem annyira haragszik, hogy oda sem enged a gyermekem betegágyához. Én pedig azért házasodtam meg, mert irtóztam az egyedülléttől. Egyedül voltam, és nem jó az embernek egyedül lenni, monda az Úr. Vagy hogyan is van a Bibliában?

István gróf Angliában ismerkedett meg a Bibliával. A katolikusok nem bibliás emberek. Az egyház nem bízza laikusokra a Biblia-olvasást. Az angolok pedig úgy vélik, hogy birodalmuk a doveri mészkősziklákon, az Angol Bankon és a Biblián nyugszik - mondogatta magában sokszor István gróf, és most elővette Mária Dorottya hercegasszony ajándékát, és olvasni kezdte: „...És az Úristen azt az oldalbordát, amelyet kivett az emberből, asszonnyá alakította és vivé az emberhez. És monda az ember: Ez már csontomból való csont és testemből való test. Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját és ragaszkodik feleségéhez; és lesznek egy testté.”

Ez a házasság - mondta István gróf önmagának. - De miért is tette ezt az Isten? Az is meg van írva. „Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek neki tehát segítőtársat, hozzáillőt.”

Valósággal megörült, hogy rábukkant erre a versre. Nem jó az embernek egyedül lenni. Bizony, nagyon nem jó. És mégis - gondolta hozzá elkomorodva - Albach páter, a ferences barát körömszakadtig ellenezte, hogy Crescence-t feleségül vegyem. Általánosságokat és együgyűségeket mondott a közélet embereiről, az agglegénység nyugalmáról, a nemzetről, amelynek nem szabad engem elveszíteni... de akkor is sejtettem, hogy a barát nem beszél őszintén. Most már tudom, hogy nem bízott bennem. A barátaim sem lelkendeztek túlságosan azon, hogy megházasodom. Féltek, hogy nem leszek jó férj. Inkább az ellenségeim biztattak, hogy: no, ezt az Isten is így rendezte, semmi habozás... Haboztam? Csakugyan haboztam. Magam sem voltam olyan biztos a dologban, egyszer még azt az otrombaságot is elkövettem, hogy pénzdarabot dobtam fel a magasba, hogy: ha fej lesz, megkérem Crescence kezét, ha

írás, maradok agglegény, írás lett. De azt mondták, hogy ha tizenegy esztendeig kompromittáltam, akkor most kötelességem... magam is éreztem, hogy van benne valami. Crescence is várta. Lehet, hogy csak gyávaságból házasodtam meg. Akkor negyvenöt éves voltam, érzékileg éppen olyan fiatal és éhes és telhetetlen, mint például a bécsi kongresszus idején vagy - és itt elnevette magát - mint most. Crescence végre testileg is enyém lett, s azt hittem, hogy ezzel most már megoldottam életem egyik leggyötrelmesebb problémáját, s felszabadulván az érzékiség bilincsei alól, olyan leszek, mint a kerubok, akiknek nincs nemük, vagy az öreg bécsi nyárspolgárok, akiknek csak a feleségük ágyában jut néha eszükbe, hogy hímneműek.

Nem lettem kerub, és nem lettem boldog, bamba nyárspolgár. Jó. De legalább Crescence-t tudnám boldoggá tenni. Ha mérlegre tesszük a dolog hasznát és kárát, mind a ketten rossz üzletet kötöttünk. Mind a ketten áldozatot hoztunk, és már meg is bántuk talán. Nem. Én nem bántam meg. Csak nem lettem boldogabb. És ami a legnagyobb baj, nem szűntem meg egyedül lenni.

Nem mondhatja, mintha csalódott volna Crescence-ban, sőt betegsége alatt sokszor megállapította, hogy Crescence a világ legjobb irgalmas nővére. Hogy apró asszonyi hibái vannak, azt már azelőtt is észrevette. Esze ágában sincs például azon csodálkozni, hogy Crescence nem tud olyan pontos lenni, mint ő, akinek napjai szinte másodpercekre vannak beosztva. Asszonyi gyengeség, hogy mindenről elkésik, még akkor is majdnem elkésett, amikor a nagy árvíz elől menekülni kellett. A Diana házban a hullámok már elborították a kapubejáratot, és az első lépcsőfokokat nyaldosták. Rémképeket látott, képzeletében már összedőlt a ház, s romjai alá temette az imádott asszonyt... lihegve rohant fel a lépcsőn, valósággal beesett az ajtón, rekedten elbődült: Crescence, az istenért, meneküljünk, jöjjön velem, szívem, adja ide a kezét, ha nem tud járni, a karjaimon viszem le, a csónak a ház előtt vár, Crescence, Crescence, madárkám, jöjjön!... - az egész háznép hegyén-hátán bukdácsolt lefelé a lépcsőn, Crescence pedig, noha szemmel láthatólag remegett a veszedelemtől, előbb mindenáron rendbe akarta hozni szétbomlott hajfürtjeit. Micsoda mérhetetlen és életveszélyes hiúság!... Úgy kellett őt erőszakkal magával vonszolni és kimenteni az áradatból. Ezt sohasem tudja elfelejteni.

Aztán eszébe jutott, hogy Crescence, amint az évek során mind teltebb és nehézkesebb lett, akként vesztette el testi rugalmasságával együtt lelki frissességét is. Nem lehet tagadni, hogy Crescence testileg és lelkileg egy kissé lomha lett, túlságosan sok időt tölt el szép, de kissé hanyag pongyolában egy olyan empire korabeli nyugágyon, aminőn Jacques Louis David festette meg Récamier asszonyt... Crescence elomlik, és legszívesebben egész nap édességet szopogatna, vagy könnyed szépirodalmi művek olvasgatásával töltené idejét. Nem tehet róla, ilyenkor mindig eszébe jut szegény boldogult, édes jó anyja, aki ziháló tüdejével, elkoptatott szívével, reumás lábaival szakadatlanul járt-kelt, tett-vett, mintha minden az ő éber figyelmén és szorgalmán múlnék a házban. Pedig édesanyja a leggazdagabb, leggőgösebb és legszeszélyesebb magyar nagyúr testvérhúga volt, aki igazán fejedelmi életet látott maga körül, és fejedelmi tétlenségben tölthette volna el napjait.

István gróf e pillanatban már meg is sajnálta Crescence-t.

- Drága jó Crescence, bocsáss meg ezért a gyengédtelenségért. Végre is te nem lehetsz olyan, mint én, aki reggel fél négykor felkeltetem magam, hogy vad iramban, lélekszakadva, magamat roskadásig meggyötörve, valahogy el tudjam végezni azt a sok munkát, amit nyakamba vettem. De azért fáj néha, hogy nem érdekel téged, amit írok vagy cselekszem, hogy az arkangyalok közönyével nézed az én sziszifuszi erőlködésemet, talán te is komédiásnak, eszeveszett nagyravágyónak, mániákusnak és egzaltáltnak tartasz... lehetséges, hogy igazad is van, de jobb szeretném, ha erényben és bűnben egyaránt kicsit jobban hasonlítanál hozzám. Látod, az is fáj, bizonyára észre is vetted, hogy tizenöt év alatt nem tudtál magyarul

megtanulni, s nekem, valahányszor mágnásasszonyaink ellen mennydörgök, mindig el kell pirulnom, hogy még a saját feleségemet sem tudtam megmagyarosítani.

István gróf most föl és alá járkált a könyvtárszobában, mint mindig, amikor túlságosan felizgatta magát. Arca kigyulladt, szemöldökei haragosan összeborultak, válla rángatódzott, és hangosan beszélni kezdett:

- Ami pedig a féltékenykedéseidet illeti, Crescence, azok egyszerűen tűrhetetlenek. Tizenegy évig vártam rád epedő szerelmi vággyal. Ha tudnád, hogy mit szenvedtem, valahányszor lebetegedtél!... Eh, de ezt hagyjuk.

István gróf valósággal elszégyellte magát. Kinézett az ablakon, rábámult a négy óriás platánra, amelyen fázósan reszkettek a levelek, mert leszállt az est, és hűvös éjszaka ígérkezett. Sokáig állt ott, aztán végigsimította bozontos szemöldökeit, és tenyerébe hajtotta homlokát.

- Nem, nem - gondolta magában -, nem szabad Crescence-t okolnom semmiért. Akárhogy vesszük a dolgot, mégis az én védőangyalom, és mindent neki köszönhetek. Crescence nagyon jó hozzám, Crescence nagyon boldoggá tett, Crescence kedves, drága lény, s én jobban szeretem őt, mint az életemet. Csak bennem van a hiba. Vagy talán bennem sem. Az a baj, hogy többet várunk a házasságtól, mint amennyit adhat; pedig a házasság semmit sem jelent, csak nagy terhet és kötelezettséget, valamiféle rabszolgaságot, amely minden testi és lelki gyönyört megfoszt az ízétől. Házasság!... Boldog házasságot életemben csak egyet láttam, mégpedig akkor, amikor a pozsonyi országgyűlésről Pestre jöttem hajón. Ez a boldogság, egy lomha, pudvás, undorító emberpár émelygő enyelgésében, megutáltatta velem a szerelmet és a házasságot. Házasság!... Az emberiség évezredek óta lázadozik ellene, és időnként iparkodik lerázni magáról ezt a baromi igát. Most is valóságos szektája van a nőközösségben vagy szabad szerelemben élő pároknak Párizsban, házasságellenes ligák alakulnak Németországban... mit ligák?... egész egyházak, amelyek vallásos meggyőződéssel hirdetik a házasság erkölcstelen voltát. De ez is ostobaság! A házasság intézménye örök életű, mégpedig azért, mert az emberiség nem tud jobbat kieszelni. Szabad szerelem? Ez a hisztériás asszonyok, prostituáltak, nimfomániában szenvedő aggszüzek, örömlegények és vén kéjencek erkölcsbölcselete. A házasságba bele kell nyugodni, mert a házasság olyan, amilyen. Olyan, mint az egész élet. Tökéletlen, fárasztó, szomorú ténfergés egy előszobában, amelyből szárnyasajtó vezet a halál csarnokába. Nekem mindennap térden állva kell hálát adnom, hogy az Isten olyan asszonyt adott mellém ebben a ténfergésben, mint Crescence.

Aztán keserűen felnevetett.

Csak az a furcsa, hogy minden, ami a házasságban szép, jó, magasztos, isteni, azt Crescencetől a házasságunk előtt kaptam. Akkor segítőtársam volt, hozzám illő, ahogy a Biblia mondja. Csak éppen azóta nem az, amióta a krisztinavárosi templomból visszajöttünk... Előtte tizenegy évig nem voltam egyedül, azóta egyedül vagyok... óh, édes Istenem, bizonyára nem így gondoltad te, amikor az ember oldalbordáját kivetted, és abból asszonyt alkottál...

Egyszerre csak megdöbbenve csapott a homlokára.

Vagy talán bennem van a hiba, s nem benne, s nem az isteni műben, mely csontomból való csontot és testemből való testet adott mellém? Lehet. Én vagyok az oka, hogy mindketten egyedül vagyunk. A kis Bélát és Ödönkét néha hetekig nem látom, és vannak olyan hangulataim, amikor velük együtt Crescence létezéséről is megfeledkezem. Ebben is, mint mindenben, igaza van Crescence-nak, az én szegény, árva kis madárkámnak.

Istenem, aki úgy vélted, hogy nem jó az embernek egyedül lenni, és szerzel neki segítőtársat, őhozzá illőt, bocsásd meg, de mi nagyon egyedül vagyunk.

Felugrott, átszaladt Crescence grófnéhoz, és a keblére vonta.

- Édes kis madárkám, békülj ki velem.

Crescence szája sírásra görbült, és most éppen olyan volt, mint amikor István gróf először pillantotta meg Zichy Károly gróf huszonöt éves, csodaszép feleségét.

- Nem haragról van szó, István - zokogta a férje nyakába.

- Hanem?

- István, én borzasztóan félek.

- Mitől?

Crescence könnyei most már egészen átnedvesítették István arcát, nyakát, vállát.

- Attól félek, hogy te már nem szeretsz engem.

A gróf, aki törékeny testű, sovány, beteges kinézésű volt, és alig nyomott hatvan kilogrammot, karjaiba emelte a gyönyörű, nagydarab asszonyt, és mint egy kisgyermeket, úgy vitte egy virágos mintájú, öblös karosszék felé. Ott leült, és Crescence-t az ölébe vette.

- Madárkám, nem akarod, hogy vendégek jöjjenek?

- Ahogy neked tetszik.

- Ödönke komoly beteg?

- Most már, hála isten, nem...

- Hogy tudod?

- Megnéztem. Nevet és játszik, és úgy ragyog a szeme, mint a tied...

- És te?

Crescence odacsókolta a füle alá:

- Én olyan boldog vagyok... És te?

István gróf szerelmesen simogatta a hófehér karokat, amelyekről az à la grecque-pongyola egészen lecsúszott.

- Tehát lovas legényeket küldök szét barátaimhoz, hogy ne jöjjenek.

- Az istenért, azt csak ne! Azt akarom, hogy olyan nagy ünnep legyen a névnapod, István, mint a régi Ferenc-napok, a boldogult édesapád névnapi ünnepélyei, amelyekről annyit beszéltél.

István gróf, aki szinte érzéki gyönyörűséggel hallgatta Crescence hízelgéseit, érezte, hogy a grófné finom, puha hegyes ujjai a nyaka körül babrálnak, ott, ahol kis aranyláncocskán az apja utolsó levelét hordja. Crescence érzéki hangja, meleg ujjainak érintése, édesapjának emlegetése, amely a gyermekkori emlékek bűbájos képeit idézte fel, olyan boldoggá tették, hogy neki is kicsordult a könny a szeméből. Sokáig maradtak így, s amíg bőrét finoman csiklandozták Crescence forró ujjai, a régi szép Namenstagokra gondolt; eszébe jutott monsieur Poupar, a francia abbé, aki tölcsérrel akarta fejébe tölteni a francia nyelvet, de ehelyett ő tanult magyarul (amiben a csinos komornáknak nem kis érdemük volt); eszébe jutott a mindig szomorú Révay Miklós, aki rajzra és architektúrára tanította, habár a főtisztelendő úr akkor már a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára volt. Eszébe jutottak Fanny nővérének karikatúrái, amelyek a család tagjait ábrázolták, a színielőadások, a bohókás szórakozások, a vörös borjúbőrbe kötött, aranykapcsokkal díszített album, amelynek belső

tábláját drága jó édesanyjának aranykeretes, zöld selyemtakaróval lefedett arcképe díszítette. Ezt az albumot két évvel a bécsi kongresszus után anyjuk születésnapjára készíttették, s abba régi kódexek mintájára festett miniatűrökkel és szövegírással a Főeredetű Asszonynak, Jámbor, Tökéletes Jóságú, Tolnai Gróf Festetich Juliannának a család minden tagja emlék-sorokat írt. Ő is. Mégpedig magyarul. Olyan édes, boldog, földöntúli idillnek tűnt fel most képzeletében egész gyermekkora. Csodálatosképpen minden régi dologról arra emlékszik legjobban, ami itt Cenken történt. Hiába, mégiscsak itt van az ő igazi otthona. Cenk. Az apai ház. Ahol először hallott magyar szót, és ahol először látott parasztot, földet, szántást, aratást, búzát, bort... életet, magyar életet, amelyből kisarjadt a Széchenyi-vagyon, a Széchenyi-dicsőség, a Széchenyi ház. Aratás... emlékszik, hogy édesapja életében mindig nagy ünnepségekkel ülték meg az aratás befejezését. Nagy vigalom, tánc, ökörsütés, idillikus pásztorjáték, mintha Vergilius bukolikáiból játszottak volna el egy jelenetet, ékes fel-köszöntők, az uraság és a jobbágy összeölelkezése, és neki kisgyermek korában egyszer meg kellett csókolni egy öreg béres kezét... akkor emiatt nagyon haragudott, most meg, ha rágondol, a könnyekig elérzékenyedik.

István gróf, aki eközben a finom, forró, puha ujjak csiklandó simogatása alatt egész testében lázas izgalmat kezdett érezni, nem is vette észre, hogy a gyermekkori családi emlékekről lassanként megint átlibben a fantáziája arra a múltra, ahol megszűnik az egyéni és családi kultusz, és fellép helyette egy roppant szimbólum... e pillanatban úgy érezte, hogy a bőre alatt, amely Crescence simogatásától egészen átforrósodott, a bordák között a szíve tele van millió és millió vetélytárssal, akikkel Crescence-nak - hiába minden könny és féltékenység - osztozkodnia kell Széchenyi István gróf szerelmében.

- István! - sóhajtott a grófné, mintha maga is érezte volna, hogy mi megy most végbe az ura lelkében.

István gróf felriadt:

- Madárka!

- István, a névnapot mindenképpen meg kell tartanod... akarom... hiszen én is készülök rá... de mondd meg nekem, István... igaz lelkedre, szeretsz te engem?

- Madárkám, mondtam már, hogy jobban szeretlek, mint valaha.

- Igen, de mégis borzasztóan félek.

- Crescence!

- ...Te megcsalsz engem... István... nem?... Esküszöl?... Vigyázz, István, mert ha mégis...

A grófnő nem tudta a mondatot befejezni, mert egészen elalélt István gróf csókjai alatt...

6

A névnap lezajlott. Ott volt csaknem az egész rokonság (Lajos gróf kivételével, aki Zsófia főhercegnő mellől nem mozdulhatott), ott voltak Károlyi György, Andrássy György, Esterházy Mihály és Vince grófok, Eötvös József báró, Klauzál Gábor, Bezerédj István, Deák Ferenc; voltak mintegy hetvenen az üvegházban felterített asztaloknál, és este a nagy juhakolban nagy népünnepélyt rendeztek, amelyre kihozták a kis Béla grófot, s az megcsókolta a legöregebb béres kezét, éppúgy, mint valamikor apja... Mindenki könnyezett, a béresek odatódultak földesurukhoz és kezét csókolgatták... Így váltottak szerelmi csókot a nagy magyar gróf és a

nagy magyar nép... Crescence grófnő elszavalta Vörösmarty Mihály *Szózat*-át, Kölcsey és Bajza verseiből szavaltak... Így beszélgettek egymással a gróf felesége és a nép gyermekei... Ebédnél Deák Ferenc, a *Világ* című könyvre célozva, magasztalta azt a világosságot, amely kezdetben, amikor derengeni kezdett, nem minden szemnek volt elviselhető, de ma már nélkülözhetetlen, mint a napfény. Mindenki boldog volt, még az sem zavarta a harmóniát, hogy Crescence grófnő mostohafia, a huszonhat éves Zichy Hermann gróf elragadtatásában Wesselényi báróra mondott lelkes pohárköszöntőt, pedig az ellentétek áthidalhatatlan szakadéka választotta már el a börtönben megvakult Miklós bárót a házigazdától.

István gróf úgy érezte, hogy most már talán valamivel nyugodtabb évek következnek. Olyan sebes vágtatás volt az utolsó tíz-tizenöt év, hogy visszafelé pillantva összefolynak előtte az események, mint ahogy a szivárvány színeit sebes forgásban piszkosszürkének, majd végül egészen fehérnek látja az ember. De mi lesz most, hogy kopaszodó és szürkülő fővel túljutott a delelőn, s élete lefelé hajlik, mint a délutáni nap az égboltozaton? De ez sem nyugtalanította túlságosan. Azt hitte, hogy a múltból és jelenből ki tudja számítani a nagy Ismeretlent, amit Jövőnek nevezünk.

Metternich, úgy látszik, észre tért, az országgyűlésen körülbelül kialakult a helyzet, a pártok elrendeződtek, és a vezetés jó kezekbe került. A főrendi táblán a konzervatívok vezére Dessewffy Aurél gróf lett, fia az öreg Dessewffy Pipsznek, aki annak idején a *Hitel* ellen a mérges *Taglalat*-ot írta. A főrangú ellenzék vezére, Batthyány Lajos gróf, mindössze hat éve foglalkozik komolyan politikával, azelőtt körülbelül olyan életet élt, mint ő fiatal kapitány korában. Széchenyi István, Károlyi György, Esterházy Mihály, Batthyány Lajos, Batthyány Kázmér mind egy végből való, mind egy talajból nőtt, mindnek a szívében egyszer csak lángra lobban egy pislákoló mécs, s ebben a lobogásban megvilágosodik... vagy... talán... el is ég a lelkük. Batthyány Lajos gróf egy kissé hirtelen vált Saulusból Paulussá, és úgy járt, mint minden neofita: túl akar tenni az öreg hitvallókon, túlzásba esik, és túllő a célon. Most még egy kicsit zavaros a feje, mint egy nagy részegség után a kijózanodás délelőttjén. A lelke olyan, mint amikor az újbor forr. Minden pillanatban attól kell tartani, hogy szétveti a hordót. Túlságosan Wesselényi Miklós hatása alatt áll. Nem csodálom. Volt idő, amikor engem is kivetkőztetett a saját mivoltomból az a zsibói bölény. Rettenetes ember. A börtön nem törte meg, s amint hallom, már engem is árulónak és bécsi lakájnak tart.

És Kossuth... Valóban égbekiáltó dőreség volt, hogy ebből az emberből mártírt csináltak. Most az egész ország megbolondul érte. De szerencsére nem Kossuth, hanem Deák Ferenc az ellenzék vezére. Deák Ferenc, az más. Ha szobrász volnék, s meg kellene mintázni a magyar táblabíró tipikus alakját, őt választanám modellül. Szép ember, nagy szeme ragyogó, hangja erős és férfias, beszéde klasszikus. Testileg kissé lomha és kövér, s emiatt már harminc-esztendős korában úgy kezelték, mint a nemzet bölcs nagybácsiját. Ami azt illeti, udvari bálok sikamlós parkettjén, romlott párizsi vagy bécsi asszonyok szalonjaiban nem nagyon állná meg a helyét. Kissé parasztos, és híján van minden arisztokratikus eleganciának. De vajon számít-e ez valamit az emberi nagyság megmérésénél? Angliában legutóbb N. O'Donnell azt mondta Napóleonról: „il n'est pas un héros élégant". Milyen kicsinyes, alacsony előítélet! Mintha bizony Szókratés, Zénón, Epiktétosz, Cato, Scipio valami nagyon fashionable urak lettek volna. Bizonyára Franklint és Washingtont sem tartják elegáns embernek, Bolivart is legfeljebb azért, mert a hölgyek nemrég à la Bolivar-kalapokat viseltek a párizsi boulevard-okon. Azt sem merném Deákról állítani, hogy lángész. Kevés benne a lendület s az isteni szikra. De pompás okoskodó gép, s most éppen arra van szükség. És meg kell adni, hogy erényeiben éppúgy, mint gyarlóságaiban egyaránt nagyszerű. Véralkatában és egész valójában ellentéte annak, ami én vagyok, de beismerem, hogy a magyar őstípusnak ő az igazi remeke, nem pedig én. Sok mindent tanulhatnék tőle, leginkább azt a méltóságteljes komolyságot és

következetességet, ami modorában van. Nos, ezzel a Deákkal nincs semmi bajom. Ő is azon az állásponton van, hogy most fel kell függeszteni az ellenzéki agitációt. Ő is türelmesen várja, mit hoz Metternich és az új kormány, s nem tartja lehetetlennek, hogy végre-valahára talán együtt lehet dolgozni Béccsel.

Egy pillanatra eszébe jutott, hogy mindezt Kossuth, Wesselényi vagy a tüzes fejű Batthyány Louis felboríthatja. De aztán iparkodott megvigasztalni magát. Wesselényit közre kell fogni, mint a dühöngő bikát, s barátilag és szeretettel el kell zárni őt a nyilvánosság elől. Louist majd maga mellé veszi. Ők végre is egyforma ízlésű, rangú, neveltetésű emberek, ők meg fogják érteni egymást. És attól a Kossuthtól sem fél túlságosan. Az ő egyéni múltjában takargatni való foltok vannak, ez a feltörekvő ember mindenáron rehabilitálni akarja magát, szívesen keresi az arisztokraták és előkelő asszonyok kegyét... az ördögbe is, talán mégis rosszul tette, hogy fogsága alatt töröltette őt a kaszinó tagjai közül!... Körülbelül ugyanazt cselekedte vele társadalmilag, amit Metternich herceg politikailag. Felbőszítette.

István gróf lelkét egyszerre csak olyan heves szemrehányás fogta el, hogy vágyott valaki után, akivel a dolgot megbeszélje. Behívatta magához Tasnert.

Tasner minden megalázkodás nélkül, halkan, finoman megállt az ajtóban - így állhat meg őfelsége Anglia királya előtt egy angol lord -, és várta gazdája rendelkezését. István gróf rögtön megrohanta:

- Mi a véleménye önnek, kedves Tasner... üljön le, kérem... gyújtson rá... ön nem dohányzik? Mondja, mi a véleménye önnek Wesselényiről?... Az ördögbe is, mikor hagyta abba a dohányzást? Mi? Vagy nem is kezdte el soha? Mit tart ön Wesselényi politikájáról? Aki nem dohányzik, nem is tudja, miért él. Az öreg Eötvös báró (nagy gazember volt, az Isten nyugosztalja) az mondta, hogy ha nem volna vallás és pipa, nem is volna érdemes élni... Wesselényi báró... szegény Miklós... mit tart ön Wesselényiről?

- Nagy magyar, egyike a legnagyobbaknak - felelte Tasner úr szárazon. - Rajongó szív, koncepciózus fő, a *Szózat* című könyve a dunai konföderációról igazi remekmű.

A gróf gúnyosan nézett Tasner úrra, és arcán csodálkozásból, ijedtségből, felháborodásból összetett groteszk fintor jelent meg.

- Úgy? És ha szabad kérdeznem, azért tartja őt nagy embernek, mert Magyarországot összeveszejtette az uralkodóházzal, s ezzel vagy öt esztendőre a legkeservesebb elnyomatást zúdította ránk?

- Ez politikai felfogás dolga; de amit az árvíz idején cselekedett...

- Soha senki nem vonta kétségbe, hogy bátor és hős lelkű ember. Én is szeretem és bámulom őt. Lelke tisztaságáról bizonyos vagyok. De hiú, hetvenkedő, öntelt komédiás. Mit vonogatja a vállát? Talán azt akarja mondani, hogy én is az vagyok? Kérem, gyújtson rá.

Tasner Antal hosszú lábait maga alá húzta, és nagy, vörös tenyerét a térdére fektette. Mozdulatlanul ült, és várta a fergeteg elvonulását. A gróf azonban nyomban lecsillapodott.

- Kedves Tasner, ön hiába tesz nekem szemrehányásokat - Tasner ki sem nyitotta a száját -, kedves barátom, én megtettem iránta a kötelességemet. Térdig lejártam a lábamat, hogy vonják vissza az ellene tett vádat. Miklós bárónak azonban háromezer évvel ezelőtt kellett volna születnie, a trójai háborúban jobban megállta volna a helyét. Ajax, igen, Ajax...

- A báró mindig rajongott méltóságodért.

István gróf egészen megzavarodott, és erőltetett nevetésre fakadt.

- Wesselényi Ajax tiszteli Széchenyi Odüsszeuszt, tehát jogában van a hazáját tönkretenni... Ezt akarja mondani, kedves fiam?

- Amint méltóztatik látni, a haza még áll.

- De ez nem az ő érdeme. Ez csak azt jelenti, hogy még Metternich is jobban ismeri Magyarország igazi érdekeit, mint ő. Kedves Tasner, értsük meg egymást. Miklós báró berontott az én kertembe, s mint egy erdélyi bölény, legázolta ültetvényeimet. Ha valaki politikával foglalkozik, akkor csak azt nézem, mennyi hasznot hajthat. Miklós báró nem hasznos ember, ellenkezőleg, ártalmas ember. Tehát, bármennyire rajong értem, s én bármennyire imádom is őt, magam nyújtom neki a bürökpoharat. Érti, kedves Tasner?

Tasner, bár következetesen a padlót nézte, látta, hogy a gróf homlokán veríték gyöngyözik, mert nem tudta magát meggyőzni, akárhogyan erőlködött is. Látta, hogy a grófnak majd a szíve szakad meg Wesselényiért.

- És Kossuth Lajos úr? - hördült fel a gróf hirtelen, hogy megszabaduljon Wesselényitől.

- A jövő embere - felelte Tasner csendesen.

A gróf arca megmerevedett. Sokáig elképedve, üveges szemmel bámulta az előtte ülő feszes, szőke, csontváz soványságú, fekete selyemkendővel felpeckelt állú viaszfigurát, aztán óvatosan előrehajolt, és a karját megtapogatta, hogy vajon élő ember, kitömött báb vagy csak fantom-e, a saját felizgatott képzeletének teremtménye-e az, aki ellent mer neki mondani. Aztán rekedten megszólalt:

- Tasner úr, ön bátor ember.

A titkár elmosolyodott:

- Nincs, aki bántson. Két klubkarosszékben eszmecserét folytatunk, és én méltóságod parancsára tiszteletteljesen válaszolok a kérdéseire.

A gróf rágyújtott egy vastag szivarra, hogy valamivel elfoglalja magát.

- Kedves fiam - mondta aztán elérzékenyedve -, sajnálom, hogy el kell veszítenem önt. Körülbelül ön az egyetlen ember, akivel meg tudok férni egy fedél alatt. És bizonyára ön az egyetlen, aki velem kibírja.

- Végtelenül elszomorítana.

- Várjon csak - kiáltott közbe a gróf -, ön miért helyesli Kossuth politikáját?

Tasner úr felvetette a fejét:

- Nem mondtam, gróf úr, hogy helyeslem. Ki kell jelentenem, hogy Kossuth úr koncepcióját nem ismerem. Sőt az a gyanúm, hogy nincs is neki koncepciója.

- Hát az isten szerelmére, mije van neki? - recsegett a gróf hangja türelmetlenül.

- Tolla és hangja.

- Akkor menjen el kanárimadárnak.

- Méltóságod is tollával és szavával teremtette meg az új Magyarországot. Rettenetes fegyver a toll és a szó.

A gróf elpirult, de a küzdelmet nem adta fel. Tasner türelmesen állta a harcot. Akkor sem rebbent meg a szempillája, amikor a gróf ezzel a kérdéssel rontott neki:

- Mondja, kedves Tasner, miből él az a Kossuth Lajos?

- Ügyvéd - felelte a titkár, s a vállát vonogatta.

- Egyetlen ügye sincs.

- Kis birtoka és apjának némi jövedelme van.

- Semmije sincs, és anyját ő tartja.

Tasner száraz humorral felelt:

- Különben most három évig börtönben ült, és nem volt gondja a megélhetésre.

- De azelőtt? - rivallt rá a gróf, és Tasner gyanakodni kezdett, hogy gazdája irigyli Kossuthtól azt a háromévi börtönt, amelyet a hazáért szenvedett. De nem árulta el gondolatait, csak a kérdésre felelt:

- Újságot szerkesztett, gyűjtöttek neki, talán kölcsönöket vesz fel - mit tudom én? Elvégre ez az ő gondja.

- Nem igaz! Tasner, olyan időket élünk, hogy minden politikust, aki egy lebujban tormás kolbászt eszik, meg kell kérdezni: miből telik önnek erre a kolbászra? Politikával csak anyagilag független embernek szabad foglalkozni.

Tasner a fejét rázta:

- Ez ellenkezik a demokratikus elvekkel, mert így a földbirtokosok és pénzarisztokraták kezébe kerülne minden hatalom.

- Ne beszéljen nekem demokráciáról... Én nemrég jártam Párizsban, és láttam, hogy mit terem az ön drágalátos demokráciája. Nagyon jól ismerem Lajos Fülöpöt, aki katona, matematikus, bölcsész, sebész és államférfiú egy személyben. Valóságos modern Marcus Aurelius. A tízéves királykodás éppen csak annyira rontotta meg, amennyire az minden földi halandót elrontana. Guizot Ferenc közoktatásügyi miniszter ebédre vitt hozzá - kevés olyan jó ebédet ettem, pedig a királyoknak általában véve olyan szakácsaik vannak, akik mindig elsózzák a levest... lásd Metternichet és szakácstársait - de Lajos Fülöpnek szerencsés keze van... s a búcsúzáskor így szólt: Kedves gróf, ha legközelebb újra Párizsba jön, remélem, hogy Metternich jobban meg lesz velünk elégedve, mert a bécsi tanácskozások által okozott ellentétek hamarosan el fognak simulni. Mire én: - Felség, ha Metternich megelégedett, még nem jelenti azt, hogy a világ népei is megelégedettek. Lajos Fülöpnek, aki előbb úgy beszélt, mint egy okos diplomata, most hirtelen eszébe jutott a koronája, és helyesnek vélte, hogy kissé megsértődve helyreigazítson: - Én azt mondtam, hogy én vagyok megelégedve Metternichhel - mondta félrehúzott szájjal. - Kedves Tasner, én már megtanultam, hogy uralkodókkal soha nem szabad erőltetni az értelmes beszédet, ennélfogva így bókoltam neki: - Biztosra veszem, hogy felséged megelégedése az egész világ és Franciaország békéjét jelenti. - Mondja, kedves Tasner, mivel magyarázza maga, hogy ilyen együgyűek voltunk mind a ketten?

Tasner felemelte világos pillákkal szegett, nehéz, vörös szemhéjait:

- Gróf úr, nagy emberek között rendesen így szoktak lefolyni a beszélgetések. Még Goethe és Napóleon sem tudtak valami okos dolgot kieszelni a történelem számára, amikor egymással szembekerültek.

Egyikük sem vette észre, hogy ebben a feleletben a gróf emberi nagyságára Tasner Antal micsoda rangjelzést használt. A gróf hirtelen visszatért a tárgyra:

- Lajos Fülöp hamarosan beletanult a királykodás mesterségébe, és rájött a titokra, hogy parlamentáris rendszer és miniszteri felelősség mellett miként lehet a nemzetet mint valami csordát, arrafelé terelni, amerre Rothschild és a többi multimilliomos érdeke kívánja. Ez a

modern Marcus Aurelius az egész képviselőházat megvesztegette és a közéletet a pénzügyi szélhámosságok által korrumpálta. Ennyit ér az alkotmány és a szabadság, ha a nemzetben nincs elég erkölcsi erő, kötelességtudás, puritán heroizmus. Hiába van szabadság és alkotmány, minden a nemzeten, a társadalom erkölcsi erején, a közfelfogás tisztaságán, a hagyományok szentségén és az emberek derékségén múlik. Ezért nem helyeslem a közjogi harcokat s a modern alkotmányos formák után való törekedést; én először a nemzetet szeretném olyanná nevelni, hogy anyagi és erkölcsi téren megállja a sarat, és hitvány kormány, ellenséges érzületű uralkodó s kedvezőtlen európai konstelláció ellenében is meg tudja őrizni függetlenségét.

- Ehhez azonban elsősorban szabadságra van szükség - felelte halkan a titkár.

- Vagy inkább tiszta erkölcsökre és kötelességtudásra.

- Ehhez is szabadság kell, gróf úr.

István gróf összeráncolta a homlokát, és egy ideig elgondolkozott. Aztán hirtelen felcsattant:

- Fiatalkoromban eleget fecsegtem a szabadságról. Most is vallom, hogy szabadság nélkül nem lehet élni... De élni annyit is jelent, mint megélni...

Tasner Antal szeme felcsillant:

- Szabadság nélkül nem lehet élni, de pusztán szabadságból sem lehet megélni.

- Úgy van - helyeselt a gróf. - Lengyelországot a bécsi kongresszus teremtette, s a cár olyan nemzeti alkotmányt adott neki, amilyen kevés van Európában. Még a helytartójukkal is szerencséjük volt, mert a jószívű és buta vadállat, Konsztantyin nagyherceg - Úristen, mi lett volna belőlem, ha elmentem volna vele Oroszországba? - Gruzsinszka grófnőt feleségül vette... Nos, mindezek ellenére a lengyel urak egy része éppúgy tüntetett a dinasztia ellen, mint most Batthyány Louis, s a lengyel ügyvédek éppúgy megrészegedtek a francia forradalom és a carbonarizmus tanaitól, mint az ön barátja, Kossuth Lajos úr, s a júliusi forradalom hírére egyszerre csak minden ok nélkül megbolondultak. Tasner, ez nem érdekli önt?

- Kérem, gróf úr...

- Vagy azt hiszi, hogy ön jobban tudja a történelmet, mint én?

- Az évszámokat talán.

- De én jobban látom az események mögött álló fátum kezét. És írja fel magának, amit most beszélek. Ne adja isten, hogy valaha velünk is az történjék, de a történelem mindig ismétli magát, a történelem mindig ugyanazt a színdarabot játssza, csak mi vagyunk olyan vakok... Nos, igaz, vagy sem?

Tasner áhítattal nézett a grófra, és bólintott:

- Igaz.

- Ismerjük Lengyelország tragédiáját. Forradalom, orosz túlerő, vereség, pártharcok és személyeskedés, a kormány lemond, hazafias klub, Varsó utcáin a vörösök a fehérekkel verekednek, Metternich a parasztokat rázúdítja az arisztokratákra, a fővezérek napról napra változnak, a cárt detronizálják, az országgyűlés és a fővezér egymás ellen küzd, Dembinszky és Bem serege elolvad, Paskievics beveszi Varsót, és Lengyelország...

Tasner ijedten látta, hogy a gróf arca eltorzul, a válla rángatózik, a melle zihál, szeme kitágul, és kerekre nyílva, eszelős félelemmel bámul a messzeségbe.

- Gróf úr!

De nem lehetett megállítani:

- Nem gondolja ön, hogy égbekiáltó felelősséget vettek magukra a lengyel urak, akik a biztos fejlődést kockára tették egy szabadságharc előreláthatólag szerencsétlen kimeneteléért?

- Igen.

- Vagy ön talán azt hiszi, hogy a függetlenség álomképe megérte a teljes összeomlást?

- Nem.

- Nahát, ezt legyen szíves megmondani Kossuth Lajos úrnak. Batthyány Louis-nak majd megmondom magam.

Tasner elhárítólag emelte fel nagy, csontos kezét:

- Nem volna értelme, gróf úr. Nálunk senki sem gondol ilyesmire. Batthyány gróf és Kossuth úr a kormány ellen küzd, és ez érthető is.

- Érthető? Nekem nem érthető. Én utálom a vénasszonyos lamentációt, amely minden bajért a kormányt teszi felelőssé. Segíts magadon, az Isten is megsegít. Minden nemzetnek olyan kormánya van, aminőt érdemel. Ha valami oknál fogva ostoba vagy komisz emberek ülnek egy bölcs és becsületes nép nyakára, akkor a nép azokat a silány fickókat minél hamarabb a pokol fenekére küldi. De ha egy hitvány kormány huzamosan megmarad a helyén, akkor bizonyos, hogy a nemzetben van a hiba. Akkor az a nemzet aljas vagy műveletlen. Mit használna a dél-afrikai feketéknek az, ha valami isteni hatalom megajándékozná őket Anglia, Franciaország vagy Magyarország alkotmányával?

Tasner bólintott és felállt, mert azt hitte, hogy István grófnak nincs több mondanivalója. A gróf azonban, mintha Lajos Fülöpről, Lengyelországról, a nemzet és kormány egymáshoz való viszonyáról csak úgy két zárójel között beszélt volna, hirtelen visszatért az első kérdésre:

- Tehát Kossuth Lajos úr miből él?

- Nem tudom.

- Szóval a politikából. Vagyis abból, hogy vigyáz a hazára.

- Még ez sem volna diffamáló. A főispánok, helytartósági tisztviselők, az adminisztrátorok, sőt az alispánok is fizetést kapnak azért, mert...

- Tehát Kossuth Lajos úr, mivel nem kapott állást a helytartóságnál vagy a kancellárián, mivel el kellett hagynia ügyészi állását, kinevezte magát az összes vármegyék legfőbb ügyészének, a törvényhatósági élet fogadatlan prókátorának, s ezért a szegény vármegyéket még meg is adóztatja. Ezzel szemben William Pitt olyan szegény volt, mint a templom egere. Ügyvédi hivatalát a közügyek miatt feladta, és fogadóban élt háromszáz font évjáradékból. Visszautasította barátai gyűjtését, amellyel anyagi függetlenségét akarták biztosítani. Visszautasította a kincstári könyvvivő szinekúráját, amely háromezer fontot jövedelmez. Még a térdszalagrendet sem fogadta el. Halála után az alsóház fizette ki adósságait.

Tasner úr ezzel szemben egy tucat angol államférfiút tudott volna felsorolni, akik hazájukért tett szolgálataikat busásan megfizettették. Arról is sokat tudott volna mondani, hogy a gróf felfogása lehetetlenné tenné minden tehetséges, de szegény ember számára a politizálást, és néhány gazdag, de esetleg ostoba mágnás vagy lelkiismeretlen iparlovag kezébe kerülne minden hatalom. De nem szólt. Tudta, hogy nem erről van szó.

A grófból végre kilobbant a gyűlölet lángja:

- Kossuth úrnak, úgy tudom, volt már dolga a vármegyei törvényszékkel is.

Egy árnyalattal Tasner úr is felemelte a hangját:

- Ez csakugyan megtörtént, de illetékes bírósága rehabilitálta Kossuth urat. Andrássy Károly gróf, Szapáry Etelka grófnő férje volt a feljelentő, de ő maga tépte ki a bűnvádi feljelentést a vármegye jegyzőkönyvéből.

István gróf egészen közel hajolt a titkárhoz, úgy, hogy lehelete megcsapta annak sápadt, csontos arcát:

- Mondja, kedves Tasner, miért védi maga annyira Kossuth táblabíró urat? És miért védi éppen velem szemben?

A titkár felállt és hódolatteljesen meghajolt:

- Nem őt védem én méltóságod ellen.

- Hát kit?

- Méltóságodat.

- A gróf elpirult.

- Köszönöm a leckét - szólt, és Tasner Antal kezét erősen megszorította. Aztán nehéz, kínos csönd után hozzátette:

- Magyarországban sok nagyurat láttam, de kevés gentlemant. Olyant pedig egyet sem, mint ön.

7

Déli tizenkettőt ütött a pesti városháza toronyórája. Izgatott fiatalemberek jártak-keltek a Gránátos utcába torkolló mellékutcákban. Valakit vártak. Hírvivők jöttek és mentek, kipirult arccal újságolták egymásnak a legújabb eseményeket, és sűrűn hangzott el ez a két név: Széchenyi és Kossuth. A vármegyeháza nagytermében már bent ült Deák Ferenc, a kehidai földesúr, akit az országgyűlési ifjúság Pozsonyból ismert, a pesti utca pedig most kezdi megismerni, amint kissé lomha mozdulattal végigballag a Váczi utcán. Benn volt a teremben Wesselényi Miklós báró is, s azonkívül a politikai élet néhány most feltűnt új csillaga, Batthyány Lajos gróf, Szemere Bertalan, Szalay, Eötvös József báró, Andrássy Gyula gróf, de az ifjú Magyarország nem volt kíváncsi másra, csak Széchenyire és Kossuth Lajosra. Széchenyit már régen nem látták Pesten. A gróf, aki valami felhőn túli magasságban trónolt a közönséges emberek fölött, az utóbbi időben sokat betegeskedett, és sokat tartózkodott Cenken.

Csodálatosképpen Kossuth úgy tudott besurranni a vármegyeházára, hogy nem vette észre senki. A közgyűlés tagjai csak akkor pillantották meg beesett, halvány, beteges arcát, amikor már helyet foglalt Deák és Wesselényi báró között. Mindenki feléje tódult. Majdnem agyonölelgették, kezét szorongatták, vigasztalták, egészsége felől kérdezősködtek, amelyet a börtön levegője alaposan megviselt, szerencsét kívántak neki közelgő házasságához, politikai tervei felől kérdezősködtek - mindenki szeretett volna valamit adni Kossuthnak, mert úgy érezte, hogy a fiatal politikus helyette és érte szenvedte a háromévi keserves börtönt.

Aztán Wesselényi bárót ünnepelték, aki Gräfenbergből majdnem vakon jött haza, s felőle valóságos legendák keringtek egy kis gräfenbergi polgárleányhoz való szerelmével kapcsolatosan. A vak gladiátort áhítattal bámulta mindenki, amidőn Reviczky és Pálffy Fidél gróf

ellen mennydörgött; egekig magasztalták, amikor az árvíz idején ezreket mentett meg önfeláldozó hősiességével; vad fogcsikorgatással szálltak síkra érte, amikor pörbe fogták és elítélték; megkönnyezték őt, amikor hallották, hogy a börtönben csaknem egészen megvakult, és emiatt keserűségében polgári halottnak nevezi magát, mert úgy érzi, hogy testi és lelki csapások által a cselekvéstől elzárva, többé már nem élő tagja a nemzet családjának, és csak földi porhüvelyét vonszolja honfitársai között, ujjongva fogadták, amikor visszatért; ünnepelték, amikor hallották, hogy a kenyér nélkül álló mártírtársnak, Kossuth Lajosnak jószágigazgatói állást ajánlott fel erdélyi birtokán - magyar ember mindig rajongott a szép gesztusok, a tragikai bukás, a hazáért való sikertelen küzdelmek és szenvedések hőseiért -, de egyáltalában figyelemre sem méltatták a *Szózat* című könyvet, amelyben Wesselényi Miklós báró nemcsak Magyarország, de Ausztria világpolitikai helyzetét is zseniális történelmi látással megjelölte, s ezzel a tagadás és kritika teréről az alkotás mezejére lépett.

A fiatalság szinte rossz néven vette Kossuthtól és Wesselényitől, hogy kijátszva a felállított előőrsöket, meghiúsították a diadalmas bevonulás hónapok óta tervezett színjátékát. A fiatalság ünnepelni szeretett volna, és szerette volna magára felhívni az új vezér figyelmét, másrészről pedig elégtételt akart neki adni nemcsak a börtön, hanem bizonyos politikai körök által okozott fájdalmakért is. Elterjedt a hír, hogy Széchenyi István gróf javaslatára a mártíromságot szenvedett embert törölték a Nemzeti Kaszinó tagjai közül. A fiatalság felháborodva tárgyalta a dolgot.

Dél volt. A Ferenciek templomában, a szervitáknál, az öreg városháza tornyában és a Duna-parton, a Belváros ősi egyházában megkondultak a harangok, s az ifjú Magyarország Kossuth beszédét és Széchenyi István gróf megjelenését várta remegő izgalommal.

Mayerffy Károly, akinek szebb lovai voltak, mint Batthyány Kázmérnak vagy Sándor Móric grófnak, könnyű Esterházy-kocsiján fel és alá nyargalt az utcákon, és egyszer csak roppant izgalommal hírül hozta, hogy a gróf, úgy, ahogy szokott, gyalogosan kilépett a Diana házban lévő lakásából, és a vármegyeháza felé közeledik. Erre a hírre végigfutott a várakozók között valami furcsa izgalom, amelyben a legellentétesebb érzelmek jelentkeztek: bámulat, rajongás, félelem, gyanakvás, sőt a gyűlölet egy neme is, amely nagyon közel állott a szerelemhez. Akik egyformán rajongtak a két politikusért, el sem tudták képzelni, hogy azok is ne rajongjanak egymásért. Akik Széchenyi és Kossuth között nem tudtak választani, szomorúan vagy elkeseredve roskadtak magukba, s látszott rajtuk, hogy a pillanat hangulata fogja eldönteni, melyik pártra állnak. Voltak azonban olyanok, akik titkolózva sugdostak valamit szomszédjuk fülébe, s az továbbadta a jelszót, mint ahogy az összeesküvők és merénylők szokták. Izgalom, feszültség és lefojtott indulat volt a levegőben, mint amikor vihar előtt nagyon alacsony a légnyomás, tűrhetetlen a meleg, s az ember attól fél, hogy orrán-száján elered a vére. Ilyen izgalom remeghet a levegőben merényletek és politikai gyilkosságok alkalmával, amelyekről Magyarországban csak hírből hallottak.

Pedig csakugyan merénylet készült. Az ifjak egy része, felizgulva a mendemondákon, tüntetni akart Széchenyi István gróf ellen.

A gróf gyalogosan ballagott a vármegyeháza felé. Nem volt ember Pesten, aki ne ismerte volna. Sokan megcsodálták, sokan mosolyogtak furcsa, sőt különc öltözködésén. Izmos, szikár, de a betegsége óta kissé megöregedett alakján - az egész ember nem nyomott többet hatvan kilónál - csak úgy lógott a Londonból hozatott ruha, amelynek rendkívül finom anyagán a pesti szabók elálmélkodtak, de szabásán és összeállításán sok kinevetnivalót talált a közönséges polgári ízlés. Most kék frakkot viselt, a divatosnál valamivel rövidebb gallérral, kék színű nyakkendőt, amelyet, nedves idő lévén, nagy indiai sál takart el, kockás, skót kelméjű mellényt, rendkívül bő nadrágot, amely a bokájánál összeszűkült, és a szokottnál

szélesebb karimájú és alacsonyabb puhakalapot, amely egészen árnyékba borította sötét bőrű, epés és túlságosan kipirult arcát, redőkbe vont homlokát, komor szemeit, dús és összevont szemöldökeit, erős, hajlott orrát, széles száját és erélyes állát. Ehhez járult, hogy derekát vörös szövetű, széles szerb övvel kerítette körül, amelybe, ha megállt vagy valakivel beszélgetett, önfeledten bedugta ujjait. Dereka feltűnően egyenes volt, mellkasa domború, és ahogy kezét a nadrágja zsebébe vagy az öve alá dugta, ez a mozdulat gőgös és kihívó külsőt adott neki. Kezén nem volt kesztyű. Annyira szerette a fizikai munkát, annyira szeretett mindent kézbe venni, megvizsgálni, kitanulmányozni, és erejét vagy ügyességét azon próbára tenni, annyira szüksége volt mindig a tapintóérzékeire, hogy egy pillanatra sem tudott kesztyűt tűrni a kezén. Bal karja alatt nagy fekete táskát szorongatott, amely telis-tele volt tömve nemcsak levelekkel, hanem mindenféle apró szerszámmal, órával, tollkéssel, kulcsokkal, műszerekkel, nagyítóüveggel, iránytűvel, cédulákkal, írószerekkel, emléktárgyakkal, amulettekkel, a hasznos és haszontalan dolgok egész arzenáljával.

Nem volt egyedül. Mellette ballagott a merev és hallgatag Tasner, a titkár, akivel élénken és széles taglejtések között nagyon egyoldalú társalgást folytatott. De nem tudott két lépést tenni úgy, hogy ne akadjon valami dolga. Mindenkit ismert, és mindenki ismerte őt, mindenkivel volt valami elintéznivalója. Alig került útjába tudós, iparos, gazdag ember, mágnás, befolyásos polgár, bankember, kereskedő vagy földbirtokos, hogy meg ne szólította volna. Az utcán pedig ezalatt egyre gyűlt a fiatal jurátusok, ügyvédek, diákok, gavallérok és szájtátók hada. Az utca, amerre haladt, nagy színpadnak látszott, amelyen megjelent a hős, s a rendező előírása szerint a néma tömeg, a népség és katonaság hajlong, üdvözöl, éljenez, suttog, mutogat és hódol. Mayerffy Károly pedig leszállva a kocsiról, szinte lábujjhegyen, mint valami szolgálattevő diakónus egy szent szertartáson, úgy libegett hol a gróf előtt, hol a gróf nyomán.

Ezalatt a gróf már az Úri utca kövezetét taposta, ahol hirtelen megállt Trattner János könyvnyomtató műhelye előtt, bement, valamit megbeszélt a gazdával, s aztán, meggyorsítva lépteit, a Gránátos utca felé sietett. Tasner Antal, mint az árnyék, némán, feltűnés nélkül, de elmaradhatatlanul követte őt. Tasner tudta, hogy a gróf ellen valami készül, tudta, hogy a gróf, akit szívtelen, cinikus és fölényes embernek tartottak, titokban érzékeny lelkű, fájdalmasan hiú és minden igazi vagy vélt sérelemre asszonyosan reagáló lélek. Ezért volt olyan sok lovagias ügye és párbaja is. Ez az érzékenység egyéni és családi ügyeiben is megnyilatkozott; olyankor pedig, ha közéleti szereplésről volt szó, a legtiszteletteljesebb ellenvélemény is a kétségbeesésig elkeserítette. Volt azonban két-három embere, akiket mintha azért tartott volna maga körül, hogy minden hibájára figyelmeztessék, hogy vele vitatkozzanak, hogy minden keserű igazságot szemébe mondjanak. Albach Szaniszlót, a szerzetest, akit szabadszájúsága miatt elhelyeztek Pestről, Bécsben is felkereste, hogy megtudja tőle a kellemetlen igazságokat. Tasnernek is kötelessége volt, hogy oly kíméletlenül beszéljen vele, ahogy csak tud. Tasner ezen a furcsaságon sokat gondolkozott. Mi ez? Lelki önsanyargatás vagy nagyúri szeszély? Vagy talán az az oka ennek, hogy a gróf maga is ismervén a természetében rejlő imperátori ösztönöket, ezek ellen mesterségesen épít gátakat, s magát lelki zsandárokkal őrizteti, hogy atavisztikus titáni bűnei el ne hatalmasodjanak?

Ezért féltette őt Tasner a tüntetéstől. Azonkívül tudta, hogy a grófnak egyébként is rossz napjai vannak. Erre vonatkozott az a kérdése is, amelyet hirtelen megtorpanva a Gránátos utca elején, alig hallhatóan feléje dörmögött:

- Nem jött értesítés?

- Nem.

- Az ördögbe is, nem lett volna szabad elengednem. Aztán gondterhes arccal újra megindult a vármegyeháza felé.

A grófnak újabban nagyon meggyűlt a baja családi dolgokkal. Crescence-nak Zichy Károlytól való gyermekei sok súlyos gondot okoztak neki. A fiúk rakoncátlan természete és fogyatékos szellemi képességei elszomorították, vagyoni viszonyaik is rendezetlenek voltak, a gróf tehát elhatározta, hogy valamelyik Zichy-birtokot eladja. Az egyiket már fel is kínálta Sina bárónak, de az nem mutatott kedvet a vásárra. Ez is bosszantotta. De talán minden hozzátartozója között legtöbb gondot jelentett számára egy szép, sudár, fekete hajú és kék szemű ifjú katonatiszt, szikrázó szellemű, elbájoló modorú, de zabolátlan és duhaj legény, a nagy kiterjedésű Széchényi család dédelgetett kedvence és mégis kis árvája, akire István gróf gondolni sem tudott anélkül, hogy meleg szeretet és egyúttal égő fájdalom ne futott volna végig a szívén. Ezt a fiatal katonatisztet Széchenyi Andornak hívták. Nagyon hasonlít korán elhunyt édesanyjára, lady Karolinára, akinek, nemcsak szépségét, hanem szeszélyes és fékezhetetlen temperamentumát, merész fantáziáját és boldogtalanságát is örökölte. Édesapja, Pál gróf, aki Karolina halála után nemsokára újból megházasodott, első házasságából való fiának nevelését meglehetősen elhanyagolta. A kis Andor gróf majdnem úgy nevelkedett, mint apja, Pál és nagybátyja, István: minden komoly készültség és nyilvános iskola nélkül, és tizennyolc esztendős korában ő sem tehetett okosabbat, mint hogy beállt a hadsereg kötelékébe. Pál gróf Metternich herceg pártfogásába ajánlotta fiát, s a herceg, aki jól emlékezett a bécsi kongresszus beauté coquette-jére, a regényes életű és tragikus halálú lady Karolinára, a fiatal Andor grófot kineveztette hadnaggyá az első számú dragonyosezredbe. Pál gróf azt hitte, hogy eleget tett minden apai kötelességének, ha fiát elindította azon az úton, amelyen a Dienstreglement a legvásottabb sihederből is embert farag.

István grófot közéleti gondjai tartották vissza attól, hogy szemmel tartsa unokaöccsét, s megelégedett azzal, hogy huszonhat esztendős korára kijárta kapitányi kinevezését, egyszer-másszor kifizette vagy Pál gróffal kifizettette adósságait, néhányszor meglátogatta Bécsben, vagy magával vitte Pestre, és részt vett az ő és fiatal tiszttársai dáridóiban. Alkalomadtán iparkodott a szívére beszélni, és szerette volna rábírni, hogy legalább katonai téren igyekezzék magát kitüntetni. A fiú ilyenkor elkomolyodott, és nagy kék szeméből sugárzott a jó szándék és a nagybátyja iránt való rajongó szeretet. István gróf pedig lekapta a fiú arcáról a tekintetét, mert túlságosan hasonlított Karolinára, s ez a hasonlatosság, mindig megfélemlítette.

A rettegett és híres államférfiú s a könnyelmű dragonyostisztecske kölcsönösen féltek egymástól. István gróf minden találkozás után napokig Karolina szellemét érezte maga körül. Éjszakánként Karolinával álmodott, aki borzasztó szemrehányásokkal illette, amiért a kis Andort oly korán el kellett hagynia. És István gróf kínlódott, szívdobogást kapott; kiugrott az ágyból, felöltözött, átbarangolta az éjszakát, és félájultan érkezett haza, mint az alvajáró vagy holdkóros egy nehéz roham után.

Ezek az álmok néha ébren is megismétlődtek. Látta Karolinát, amint kézen fogva vezeti hozzá a kis Andort, és könyörög neki:

- Stefferl, amikor utoljára beszéltem veled, Andorkát a te gondjaidra bíztam. Teljesítetted a kötelességedet?

István gróf nem tudott felelni. Karolina megfenyegette:

- Vigyázz, Stefferl, ha látom, hogy nem törődsz Andorkával, lemegyek érte, és felhozom magammal ide a csillagok közé!

István gróf megesküdött, hogy Andorka minden lépését szemmel kíséri.

Ez a feladat azonban túlságosan nehéznek bizonyult. Andor gróf ezrede hol itt, hol ott állomásozott, s a fiatal dragonyostiszt nem bírta el a gyámkodás kényelmetlen terhét. Makacs és indulatos volt, és ittas állapotban teljesen elvesztette minden önuralmát. Minduntalan botrányokba keveredett. Néhány hónappal előbb Csákvárott, ahol a divíziója állomásozott, részeg fővel megverte a községi bírót. Az eset vármegyeszerte nagy feltűnést keltett. Hogy a dologból komoly baj nem lett, azt Andor gróf az éppen akkor alispánná választott huszonnégy éves Fiáth Ferenc bárónak köszönhette. Az eset megvizsgálására tisztekből és táblabírákból összeállított bizottság ült össze, amelynek az elnöke az alispán, tagjai pedig a katonaság részéről egy öreg alezredes, egy kapitány és egy főhadnagy voltak, akik nem valami bajtársias jóindulattal nézték az ügyet. Fiáth báró latba vetvén alispáni tekintélyét, ülés előtt magához hívatta a községi bírót, megmagyarázta neki, hogy Széchenyi kapitányt valószínűleg be fogják zárni, amiből neki magának semmi haszna nem lesz, a kapitány nagybátyját, Széchenyi István grófot pedig nagyon megszomorítja. A községi bíró ismerte a nagy gróf nevét, elérzékenyedett s megbocsátott. Erre elérzékenyedett az alispán is, és a bírót tíz darab arannyal megajándékozta.

A fiatal gróf azonban az eset után nem találta helyét tiszttársai között. Nagybátyjához fordult, hogy szerezzen neki valami megbízatást, amellyel mint a hadsereg tagja külföldre mehessen. István gróf úgy érezte, mintha húsz évvel ezelőtt történt dolgok ismétlődnének. Ha egy Széchenyit valami nagy fájdalom ér, vagy zabolátlan vérmérséklete valami bajba sodorja, akkor messze földek, titokzatos idegenség, fáradságos utak - mint valami zarándokolás vagy Canossa-járás - után vágyakozik. A fiatal Andorban saját magát látta, amint ott áll Metternich kancellár előtt, és megkapja tőle útlevelét először Olaszországba, aztán Párizsba és Londonba, majd keletre Isztambul felé. Metternich és Széchenyi István gróf most megint szembekerültek egymással a kancellária rózsaillatos és bíbortapétás dolgozószobájában (István grófnak eszébe jutott Bagration hercegnő szalonja Párizsban), s egy fiatal kapitányról beszélgettek, akit el kellene küldeni mint kurírt Konstantinápolyba.

November elején Széchényi Andor gróf a *Seri Perwas* hajón már a Márvány-tenger hullámain ringatózott. István grófnak nagyon fájt a szíve Karolina egyetlen, árva kisfia után.

- Miért is engedtem el - tépelődött magában -, ha valami baj éri, hogy számolok be róla Karolinának?

Ezalatt odaért a vármegyeház korinthusi oszlopai alá. A jurátusok, akik az előreküldött kengyelfutók jelentéseiből már tudták, hogy közeledik, elszántan készülődtek arra, hogy lehurrogják. Tasner komoly méltósággal követte a grófot, és magában eltökélte, hogy ha valaki gazdáját netalán egy ujjal megérintené, azt roppant öklével letaglózza, vagy ha kell, egy pisztolygolyóval a másvilágra küldi. Tasner nem volt sem izgatott, sem elkeseredett, csak nagyon fájt a szíve, amikor felesége és kisfia, a hároméves Géza, eszébe jutott. Ha itt most vér folyik, abból nekik lesz a legnagyobb káruk, mert ők mindent elveszítenek: apát, férjet, a maguk boldogságát. De hát ez eszébe jut a katonának is, akit tűzbe vezényelnek; eszébe jut annak is, aki becsületéért, nagy eszméért, tudományért vagy meggyőződéséért az életét kockára teszi. Nagy kockázat, nagy baj, nem lehet előle kitérni.

A megyeháza előtt hozzá csatlakozott egy markáns arcú, komoly, előkelő fellépésű fiatalember, akivel tudományos és irodalmi dolgokban már régen összebarátkozott: a huszonhat esztendős Kemény Zsigmond báró, aki a bécsi egyetemen természettudományokat, főleg anatómiát hallgat, de most éppen Pesten időzik, és a politikai életet tanulmányozza. Csak fejbiccentéssel köszöntötték egymást, de mindegyik látta a másik arcáról, hogy egy dologban járnak: vigyáznak a grófra. A báró lépten-nyomon kis jegyzőkönyvet húzott ki zsebéből, s abba jegyezgetett. Erdélyi ember létére minden új volt neki, amit itt látott. Természettudós-,

író-, politikus- és történelembölcselő-hajlama szerint mindenből megfigyelést, fiziológiai és lélektani tanulmányt csinált. E pillanatban meg különösképpen úgy érezte, mintha egy viharban hánykolódó hajó fedélzetén volna, és feljegyzéseket hagyna hátra azok számara, akik a hajótöröttek zsebeit majd átkutatják. Annyira beleélte magát ebbe a romantikus elképzelésbe, hogy jegyzeteit legszívesebben beledugaszolta volna egy üres palackba, amelyet a tenger hullámai majd partra vetnek - Erdély partjaira -, hogy az emberek okuljanak az utolsó pillanatok leírásából.

A gróf ezalatt a vármegyeháza udvarára ért. Kemény báró és Tasner, mint két titkos testőr, szívszorongva figyelt. A jurátusok arcán kigyúlt az izgalom. A gróf maga elé meredve sietett át a rosszul kövezett udvaron. A jurátusok egymást lökdösték, maguk közt suttogtak, bizonyára azt sem tudva, mit. A gróf megtorpant és körülnézett. Az ifjak erre elsápadtak. A zavar nőttön-nőtt. A sorfal megingott, hullámzott, néhányan önkéntelenül lekapták a kalpagot fejükről. Egyszerre csak a fiatal Mayerffy Károly elkiáltotta:

- Vivát gróf Széchenyi István!

Báró Kemény és Tasner jobbról-balról odaugrottak a gróf oldalára. Talán ez a vivát a jeladás, amelyre meg kell indulnia a füttykoncertnek? Nem. Az elhangzott éljennek először bizonytalan, aztán mindjobban erősödő, végül falrengető üdvrivalgásba olvadt diadalmas visszhangja támadt. A tüntetők arca kipirult, a kalpagok a levegőbe röpültek, s a kétemeletes loggiás udvar falai szinte megremegtek az ujjongástól.

A gróf elmosolyodott, hátra sem nézett, meg sem köszönte az ovációt, nem akart elérzékenyedni, három fokot ugorva egyszerre rohant fel a lépcsőn, és besietett az ülésterembe.

8

A teremben minden szem feléje fordult, látni lehetett, hogy vegyes indulatok hozzák lázba a táblabírák kedélyét. A szónokot alig hallgatta valaki, minden szemben kíváncsiság, figyelem, találgatás és félelem tükröződött: mi lesz itt most, amikor a gróf és a Kaszinóból kizárt mártír, a hirtelen egetverő népszerűségre emelkedett Kossuth először kerülnek egymással szembe?

A gróf pedig ezalatt belevetette magát a székébe, kinyitotta kulcsával a nagy fekete tárcát, leveleket vett ki, amelyeket csak a fél szemével olvasott el, és közben szomszédjától az ülés tárgyáról kérdezősködött.

Kemény Zsigmond báró pedig jegyezgetett.

„...A gróf arcjátéka megélénkül, ajkain hol keserű gúny, hol pajzán mosoly suhan át, felvont szemöldökeiről és félig hunyt szeméből úgy látom, mintha a történteken vagy a tárgyalás modorán csodálkoznék. Aztán megint rosszkedvűen nyúl tárcája tartalma után, néhány levelet elolvas, egy-kettőre ráírja a választ, majd megcsóválja fejét, és indulatosan összetép egyet. Ám ezalatt a figyelme korántsem terelődik el a tanácskozásról. Az olvasás alatt szónokol a szónokokkal, megbírálja, ledorongolja vagy felmagasztalja a szőnyegen levő tárgy mellett vagy ellene használt érveket; azonban mindezt csak valami csodálatos arcjáték, taglejtések, indulatszavak s a szónokok frázisai közé dobott groteszk, rövid közbeszólások árulják el, amelyek oly hamar röppentek és pattantak szét, hogy az elnöknek ideje és alkalma sincs a rendreutasításra. A gróf arca a tanácskozás alatt próteuszi változásokon megy át részben heves érzései, részben bizonyos vele született komédiázási hajlam következtében, amely még saját magát sem kíméli, ha arra éppen alkalom kínálkozik. Az effajta komédiázási vágy még a

komoly Julius Caesarban és a hallgatag Cromwellben is megvolt, sőt az utóbbinál többnyire börleszk és pórias modorban szokott kitörni...”

Míg a fiatal erdélyi báró nagy buzgalommal jegyezte ezeket a megfigyeléseket a jegyzőkönyvébe, az egész gyűlésterem figyelme Széchenyi és Kossuth felé fordult. Mindenki feszengett a helyén, a szónokokat alig akarták meghallgatni, a teremből mintha kiszivattyúzták volna a levegőt, az emberek a várakozástól főfájást kaptak, szívük hevesen dobogott, és nehéz, lihegő, szapora lélegzetük szinte hallhatóvá lett. Csak két emberen nem látszott meg ez az izgalom. A grófon, aki a táskájából előszedegetett levelek olvasásába merült el, és Kossuth Lajoson, aki sovány, sápadt arcát felemelve mereven nézte a terem mennyezetét.

Most Dessewffy Aurél gróf állott fel szólásra. Aurél gróf, akiben a beavatottak Metternich herceg bizalmi emberét és a legközelebb kinevezendő kancellárt látták, mindössze harminckét esztendős volt, s István grófnak mindig eszébe juttatta William Pittet, angol eszményképét. Beszélték, hogy tízéves korában Aurél gróf már tudta az Íliász első könyvét. Görögre és latinra apja, francia és olasz nyelvre édesanyja tanította, a német ráragadt a házban, a belső cselédségtől. Tizenhárom éves gyermek létére eljárt a megyegyűlésekre, tökéletesen ismerte Tacitust, de azért éplelkű, vidám volt, nagyokat mulatott báró Münchhausen hazudozásain, és önfeledten játszott pajtásaival. Tizennyolc éves siheder korában már valóságos polihisztor, *Felsőmagyarországi Minerva* címen folyóiratot alapított, az országgyűlésen beszédeket írt a gyengébb szónokok számára, bejárt Széchenyi István gróf pozsonyi, majd pesti klubjába és sir Henry Wellesley, William Pitt barátja számára francia nyelven naplót szerkesztett. Aztán a bécsi kancelláriában fogalmazó lett, nagyvilági életet élt, éjjelenként ivott és kártyázott, reggel nyolc órakor pontosan az íróasztalhoz ült, akárcsak Fox, a nagy William Pitt zseniális, korhely ellenfele. Néhány párbaja volt asszonyok miatt, cikkeket írt az *Edinburgh Review*-ba, a francia hírlapokba, a *Jelenkor* s a *Világ* című magyar újságba, beválasztatta magát az alsóházba, s Metternich felfedezte benne a rendkívüli embert. A teremben mindenki tisztelettel hallgatta az eleven, mozgékony, kis termetű embert, aki gyenge és tompa hangján tömör, klasszikus mondatokban beszélt, került minden szóvirágot - ő is okoskodógép volt a tanácsteremben, mint ahogy István gróf Deákról mondta. Ez a gép azonban, valahányszor okoskodni kezdett, mindig felmelegítette István gróf szívét, mert úgy érezte, mintha saját szavainak visszhangját hallaná. Most is húzogatni kezdte kezével felső öltönyének karját, mintha tusára készülne, majd székét ott hagyva közelebb ment a szónokhoz, hogy egyetlen szavát se veszítse el.

Aurél gróf éppen arról beszélt, ami őt is hónapok óta foglalkoztatta.

- A múlt országgyűlés végével bizonyos kölcsönös jóakarat szállotta meg a különböző vélemények képviselőit. Sok hónapos küzdelem után az ellenzék emberei bámulva látták, hogy igen közel jutottak a kormánypárt egyes tagjaihoz. A képzelt ellenségben barátra találtak. Látták, hogy az is azon munkálkodik, ami után ők áhítoznak: a kibékülésen. Ily módon lassanként sikerült néhány becsületes embernek - homályban és minden feltűnés nélkül - nagy nehezen helyrehozni a bizalmat, amelyet mások - nagy robajjal és görögtűz mellett - megrontottak.

- Ez már államférfiúi beszéd - mondta halkan István gróf, szúrós tekintetével először Batthyány Lajos gróf, majd Kossuth felé pillantott, és Dessewffy gróf után ő is szólásra jelentkezett.

A teremben megreccsentek a székek, lábak dobogása és ruhasuhogás halk moraja hallatszott, mindenki megmozdult, s a levegőben a feszült várakozás izgalma reszketett. A gróf pedig jobb kezével feje tetejét súrolva, igen mérsékelt hangon, de támadó és politizáló modorban kezdett rögtönzött szónoklatához, amelynek vázlatát sem készítette el, s magát teljesen a perc

ötleteinek és az agyában csapongó eszmék hatalmának engedte át. Beszéd közben taglejtései szélesebbek, hangja ércesebb lett, és arcjátéka híven kísérte a gondolatok egymásutánját. Körülötte az emberek egy kis üres kört hagytak, és ebben, mint egy ketrecben, a gróf fel és alá járkált:

- Uraim! Országgyűlésünknek utolsó ülésszaka eszembe juttatta azt a történelmi pillanatot, amikor a szövetségesek első ízben vették be Párizst. A földi dolgok akkor is annyira összegabalyodtak, hogy valamennyiünk úgy érezte: no, itt emberek befolyása már nem sokat nyom többé, és az istenek közvetlen beavatkozása, veszi kezdetét. - A gróf arca gúnyos mosolyra torzult. - Tisztelet, becsület és hála a szövetséges hadvezéreknek és diplomatáknak, e jeles férfiak Párizs bevétele után a baklövések olyan sorozatát követték el, hogy még egyetlen napi huzavona, és Napóleon ismét kisöpör bennünket Franciaországból. - A gúnyos arc megnyúlt, és harag meg szomorúság érzelme viharzott át rajta. - Hát a legutolsó országgyűlésen is csak egy hajszálon lógott, hogy ősi szokás szerint, mint egy aristophanészi komédia után a színészek, dolgukvégezetlen, vagy azokat még csak jobban összekuszálva, szégyenszemre rongyosan és éhesen hazakullogjunk. És alkalmasint el is szakad ez a hajszál, ha nincs a nagy idők könyvébe írva: „A népek árja le fogja dönteni a felhőkbe emelkedő bálványt."

Ezeknél a szavaknál a gróf szenvedélyesen csapott az asztalra, majd amikor nyugtalan és tompa mormogás hallatszott az ellenzék felől, látszott rajta, hogy még fullánkosabb ötletekkel akarja a közvéleményt elképeszteni. A gróf, sajnos, sohasem vette igénybe azokat az apró fogásokat, amelyek által a gyakorlott szónok a duzzogó kedélyeket visszahódítja, és az ingadozó csatát tapsvihar közepette mégis megnyeri. Ő diplomata volt a szalonokban, kimeríthetetlen ügyességű ott, ahol egyéneket kellett terveihez csábítani, de vegyes és követelő tömeg előtt ritkán tudott eléggé alázatos lenni, hogy a népszerűség árját maga felé fordíthassa. Most a konzervatív párton némelyek éljenezni kezdtek, de a gróf kezének egy gőgös mozdulatával leintette őket.

- Amint a lipcsei csata után, most is kölcsönösen egymásra hárították a napról napra növekvő baj felelősségét, s ha valahonnan valami égi segítség jelentkezett, a legparányibb ember is rögtön a maga személyében kezdte tisztelgetni a nagy csodadoktort. - (Vajon kire céloz a gróf? - kérdezték egymástól a táblabírák pillantásai.) - Az utolsó országgyűlés óta új korszak nyílt meg. Senki és semmi sem állt útjában annak, hogy haladjunk. Ott fenn észre tértek. Megunták, hogy huszonnégy óránként tömögessék be az államhajó repedéseit, míg azalatt újak és újak támadnak szüntelen: megdőlt a „tökéletes rendszer", az annyiszor hallott „szisztéma" csalhatatlanságába vetett hit. - (Ez Metternichnek szól! - súgta Deák Wesselényi báró fülébe.) - A bécsi hatalmasságok, akik a trónhoz legközelebb állnak, maguk is elismerik nemzeti és alkotmányos fejlődésünk szükségességét, és ekképp mi néhányan, közlegények és szegénylegények, nem vagyunk többé kénytelenek dagály és orkán ellen harcolni erőnk fogytáig; hanem olyan erős egységek zászlaja alatt indulhatunk harcba, amelyeket állásukból sem nyugati, sem keleti szél nem tud kiforgatni. - Most a gróf szúrós tekintete Kossuth felé nyilallt. - De még ennél is fontosabbnak tartom, hogy hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, fölfogván az idők változását - a szúrós tekintet most Kossuthról átsiklik Deákra -, bátran kimondták, és remélem, eszerint cselekednek is: hogy ez idő szerint nincs szükség semmiféle heves agitációra.

A fiatal Kemény báró odaszólt Tasnernek:

- Nézd azt a három koponyát.

- Melyiket?

- Széchenyiét, Batthyányét és Wesselényiét. Ebben a teremben véleményem szerint csak három olyan fej van, amelyet, ha egy vadidegen emberekből álló tömeg megpillant, ellenállhatatlan erővel buggyan ki belőle a bámulat és elragadtatás.

Tasner bólintott.

- Az arcuk nem szép, még csak kellemesnek sem lehet mondani, de mindig tiszteletet igénylő, néha leigéző és megdöbbentő, sőt félelmes az erős szenvedélyek pillanataiban. Nézd csak gróf Batthyány fejét. Mintha csak a nagy görög szellemek szobrairól másolták volna. Nála csak az örökké halvány arc, a szem égő tüze s a vonalakban nyugvó dac mutatja a szenvedélynek mélységét. Wesselényi feje a mindig hátraszegzett nyakával egy harcra hívó politikai gladiátoré, a régi világ eszményképeitől kölcsönzött homloka és benn fekvő szeme pedig egy Augustusé.

- De a profilja inkább egy kalmük törzsfőnöké - jegyezte meg Tasner.

- Mondasz valamit - bólintott a báró, aki most Széchenyi gróf fejét vizsgálgatta. - Látod, az övé tipikusan romantikus arc sötét alapokon; a komor és unatkozó vonalakból szilaj és féktelen aktivitás, embergyűlölet és emberszeretet, ábránd és rideg valóság keveréke rajzolódik ki; egy méltóságos s komoly angol oligarcha arca a francia forradalmi eszmék lappangó tüzétől megvilágítva; arc, amely a nagy elszánások és kicsinyes gondok, a mély tervek és apró impressziók képét élesen visszatükrözi; arc, amely a lélekkel szakadatlan összeköttetésben áll, amely mindig tele van írva, mindig olvastat magáról valódi vagy csinált érzéseket, míg más emberek arca csak kivételes állapotban szokott a lélek könyvévé, az eszmék kirakatává és a képzelet mágikus lámpájává válni.

- Érdekes volna, ha tanulmányt írnál, amelyben Batthyányi, Wesselényit és a grófot koponyaalkati és fiziognómiai tekintetben összehasonlítanád - súgta Tasner Kemény bárónak.

- Ez rengeteg olyan ismeretet igényelne, amely fölülmúlja az én erőimet. De talán te...

- Ó, én sem akarok a frenológusok és Lavaterek tanítványainak anyagot szolgáltatni - szabadkozott Tasner, és áhítattal hallgatta gazdája szavait a Párizsba való bevonulásról és az új korszak felvirradásáról.

A beszédnek a táblabírákra nem volt olyan nagy hatása, mint a fiatal titkárra, és a fiatal erdélyi publicistára, akik vallásos rajongással bámulták mesterüket, és minden szavát kinyilatkoztatásnak vették. A megyei urak, akik éveken keresztül szinte életük egyetlen céljának tartották a börtönben szenvedő Kossuth kiszabadítását - nem mintha Kossuthot jobban ismerték, vagy őt nagyobb hazafinak tartották volna Széchenyi grófnál, hanem mert nevéből és mártíromságából lassanként a magyar sérelmi politika szimbóluma, jelszava és zászlaja lett -, ebből a beszédből mindössze csak annyit értettek meg, hogy a *Hitel, Világ* és *Stádium* írója nem Kossuthtal és nem a Kossuth-féle szimbólummal, hanem Béccsel, Metternichhel, Dessewffy Auréllal, az aulikusokkal és konzervatívokkal remél zöld ágra vergődni. Sőt olyanok is voltak, akik a gróf beszéde után egyszerűen úgy fogalmazták meg a maguk véleményét, hogy Széchenyi lepaktált Béccsel. Kossuth barátainak eszébe jutott, hogy Széchenyi csak száz forintot írt alá a Kossuth családja érdekében megindult gyűjtésre, és kirekesztette őt a Kaszinóból. A mérsékeltek, a szkeptikusok és félénkek kutatva lesték Deák és Wesselényi arcát: vajon ez a két nagy magyar mit szól a gróf pálfordulásához? Wesselényi báró, aki vak szemével a semmibe meredt, érthetetlen szavakat dörmögött maga elé. A mély mordulásból, elsötétült arcból, összeszorított ökölből mindenki azt következtette, hogy ez a vulkanikus lelkű, rettenetes ember most megint szörnyű küzdelmet vív önmagával, hogy fel ne üvöltsön, mint valami sebzett oroszlán, és egyetlen ugrással rá ne vesse magát mindenkire, aki a békét meri hirdetni.

Kemény Zsigmond bárónak, aki mindenkinél jobban ismerte a Wesselényieket, eszébe jutott, hogy a másik, az öreg Wesselényi, aki jót-rosszat egyformán titáni mértékben hordozott magában, ilyen esetekben letépte ruháit, kannaszám öntözött magára jeges vizet, s míg térdei reszkettek, az arca változatlan maradt, és tiszta száraz inget húzott verejtékező testére. Ezt meg is súgta a mellette álló Tasnernak, és hozzátette:

- A Wesselényiek lelkében úgy forr a láng, mint az Etnában, de a külsejük hideg tud maradni, mint ahogy a tűzhányó tetejét mindig hó takarja.

Deák kövérkés, szenvtelen, joviális arca is sápadt volt, de nem azért, mintha e pillanatban maga is nem értett volna egyet a két szónokkal, hanem mert tudta, hogy most Kossuth következik.

És Kossuth felállt. A fiatalság percekig nem engedte szóhoz. Itt el kell most valakinek pusztulnia - gondolták sokan reszkető félelemmel, de senki sem tudta volna megmondani, hogy ki lesz a győztes, és ki lesz az áldozat. Tasner agyában hirtelen átvillant a gróf néhány perccel előbb elhangzott néhány mondata: No, itt emberek befolyása már nem sokat nyom többé a latba, és az istenek közvetlen beavatkozása veszi kezdetét... A népek árja le fogja dönteni a felhőkbe emelkedett bálványt. De Úristen, melyik bálvány fog itt most ledőlni? Ha az istenek hatalma meg nem könyörül most a népek árján, akkor ezzel a bukással elbukik, ami még Kossuthnál és Széchenyinél is drágább és féltettebb kincs: elbukik egész Magyarország. Szíve összeszorult. Hol Kossuthra, hol Széchenyire nézett, és sötét sejtelmek lepték meg, hogy itt most jóvátehetetlen dolgok következnek. Milyen jó lenne, ha most itt volna a közelben a nádorné főhercegasszony, aki némely ijesztően kritikus pillanatban kihívatta őt a tanácsteremből... Érezte tehetetlenségét, ajkai remegtek... hiába, nem lehet feltartóztatni a végzet hatalmát, történjék, aminek történnie kell... és fehér szemöldökeit összerántva, figyelte a grófot.

A gróf pedig közönyt színlelve barátai gratulációit fogadta, mosolygott, aktatáskájába gyömöszölte iratait, s elővette kulcsát, hogy a táskát bezárja, mintha távozni készülne.

Kossuth pedig ezalatt már beszélt. Tasner egész erejét megfeszítve figyelt a szónok szavaira, de szemével a gróf arcvonásait és mozdulatait leste, és minden észlelőképessége a grófért való aggodalomba s abba az erőlködésbe fulladt, hogy arcáról leolvassa annak lelkiállapotát. Tasner alig értett valamit Kossuth beszédéből. Szinte csak kitalálta, hogy Kossuth megköszöni a vármegyék szolidaritását, barátai aggódó figyelmét, a gyengéd kezet, amely pénzt gyűjtött támasz nélkül maradt családja számára... aztán megütötte a fülét valami patetikus mondat arról, hogy a sötétséget már megunta és meggyűlölte minden tiszta és becsületes lélek, hogy ez a nemzet a világosság felé vágyakozik - mi ez? csak nem a *Világ*-ról van szó?... - és aztán hallja, hogy Kossuth Lajos kiejti a Széchenyi nevet, valamiért köszönetet mond, és biztosítja a grófot, hogy a haza minden fia mindig rajongó hálával emlegeti majd őt, akinél nagyobb magyart nem ismernek a nemzet évkönyvei, akinél századokra ható eredményekben senki sem tett többet, akinél a nemzet újjászületésén senki sem munkálkodott sikeresebben... hogy senkit sem ismer más históriánkban, akinek százados hatásra számított lépései nem érkeztek sem korán, sem későn... és aztán megint felhangzik a szónok ajkán: a legnagyobb magyar... Tasner nem akar hinni a fülének - lehetséges ez? - de a teremben dörgő éljenzés támad - Éljen a legnagyobb magyar! -, szájról szájra röppen ez az új, frappáns jelző, az arcok kigyúlnak, a szemekben boldog láng lobog, az emberek egymás kezét rázzák, a vérmesebbek összeölelkeznek, a fiatalság ujjong, szinte üvölt gyönyörűségében és örömében... csak két férfiú áll sápadtan, vértelen ajakkal, farkasszemet nézve egymással, megdöbbenve és szinte beszámíthatatlan izgalomban. Az egyik a gróf, a másik Kossuth Lajos...

Tasner Antal lelkében a félelem, izgalom, aggodalom gyötrődése hirtelen felolvadt a megkönnyebbülés könnyeiben, úgy érezte, hogy tűvel szurkálják az arcát, a hátgerincén bizsergés fut végig, s a szíve fájdalmasan dobog, mint a szerelem extázisában. És többé nem hallott semmit...

Azt is csak másoktól hallotta, hogy a gróf az ülés végén odament Kossuthhoz, kezet fogott vele, és azt mondta neki:

- Uram, miért tette ezt velem? Miért emel olyan magasba, ahol nem tarthatom magam?

9

István gróf ekkor már egész családjával felköltözött Pestre a téli hónapokra. November és december a magyar égalj két átkozott hónapja. Oroszországban már leesik a hó, Itália ege alatt vagy a Pireneusokban még szelíd és bágyadtan szép az ősz, itt hűvös szél, eső, locspocs, sűrű köd teszi nyirkossá a nappalokat, az éjszaka hideg, a szobákat már fűteni kell, és mindenki epedve várja a fehér karácsonyt, amely rendesen nem fehér, hanem sáros, piszkos, és mindenféle ragályos betegség szülője. Pest ilyenkor a pestiek szemében unalmas, csaknem gyűlöletes lesz, de a vidékiek számára még mindig elviselhetőbb, mint a falu vagy a puszta, ahonnan a tehetős földbirtokos ember nyakra-főre menekül fel a városba. Ilyenkor a magyar büszke lesz Pestre, ahol mégiscsak kövezettek az utcák, este már itt-ott gázlámpák égnek, színház, hangverseny, cukrászda, tánciskola, kávéház fogadja barátságosan a havas eső vagy szélvihar elől menekülőket. El lehet járni a magyar színházba, amely félszázados küszködés után, három esztendővel ezelőtt nyílt meg, és éppen most vette fel a Nemzeti nevet. Tulajdonképpen ez is a grófnak köszönhető, aki a Nemzeti Játékszínről írt röpiratában ugyan a Duna-partra, az Akadémia telkének egy részére tervezte, de a türelmetlen Földváry Gábor alispán a város végén, por- és sártenger közepén lévő Grassalkovich-féle telken sietve felépíttette, s emiatt rossz időben bizony kong az ürességtől. Pedig olyan színészek játszottak ott, akik Európa bármely színpadán feltűntek volna. Megyeri Károly, a kis termetű, nagy fejű, mindig változó arcú, rekedtes hangú magyar Garrick, megríkatta és megkacagtatta az egész országot; a méltóságteljes külsejű Szentpétery Zsigmond olyan nagyra nőtt a színházban, mint az országgyűlésen Deák Ferenc. A hősszerelmes Egressy Gábor gyalog ment Bécsbe, hogy a Burgtheater előadásait tanulmányozza, és Párizsba, hogy Rachelt lássa. A pesti arszlán azonban - valljuk be az igazat - a női gárda miatt ment a színházba, ahol hiányzott ugyan a nagy Kántorné, aki Ophelia, Stuart Mária, Szappho szerepeiben élete végéig a vidéket járta Ristorival és Rachellel egyenrangú művészetével, de ott láthatta a szoborszép Laborfalvy Rózát, Hivatal Anikót és a nagy Dérynét is. Bajza József, majd Ráday Gedeon volt az igazgató, és Vörösmarty Mihály írta a színházi krónikát. Azonban a Nemzeti Színházban hiába adtak operát, és hiába szerződtették oda a híres Schodelné Klein Rózát (ami miatt Bajza József ott hagyta az igazgatói széket), hiába szavazott meg számára az országgyűlés majdnem félmilliót, a még mindig németül beszélő mágnás és polgár szívesebben járt a Duna-parton álló német színházba, amely oroszlánrészben operákat adott, leginkább vendégszereplőkkel. Az utóbbi időben néhány botrány kavarta fel a kedélyeket - egyszer a Marseillaise miatt a magyar színházban, máskor a csalogányhangú, szép kis pesti polgárleány, Minkné Schweizer Lina, vagy az isteni Elssler Fanny miatt a német operaházban, sőt még a jámbor Vieuxtemps Henrik hegedűművész miatt is a hangversenyteremben, utcán és hírlapokban -, és a botrányok még Széchenyi István grófot is megszólaltatták.

A vidékről felköltözött magyar urakat, akik a bálokon akartak férjet szerezni eladó leányuknak, nappal a belvárosi utcákban vagy a városerdői kocsikorzón bámulták meg a pesti polgárok, akik lassanként már a lovakról megismerték Széchenyi István, Sándor Móric, Andrássy György és Károlyi György grófok fogatait. Néhány főúr palotát építtetett magának Budán és Pesten; a palotákban estélyeket és bálokat tartottak, s a gazdag polgárok szalonjaiban a főnemesek modorát és érintkezési formáit utánozták. Mayerffy József, a leggazdagabb polgár meghalt, és özvegye, aki egész életében fogcsikorgatva szenvedett férjének puritán takarékoskodása, visszavonultsága és zsarnoksága miatt, most Pazar, nyílt házat vitt a Nádor utcában, termeit megnyitotta az írók, művészek és azok bámulói előtt, és estélyeiről a *Világ, Honderű, Életképek* és *Pesti Divatlap* című újságokban Frankenburg Adolf vagy Petrichevich Horváth Lázár éppoly enthuziazmussal számoltak be, akár a szép Batthyány Lajosné grófné estélyeiről. Apró regények, múló szerelmi kalandok és néha halk vagy nagyon is hangos tragédiák játszódtak le ezekben a szalonokban, amelyek mellett rendesen olyan szoba is volt, ahol a férfiak magukra maradtak, és két nagy ősi szenvedélyüknek hódoltak: a kártyának és a politikának. Mind a két szenvedély vagyonokat úsztatott el és egzisztenciákat tett tönkre; de egyiket sem tudta kiirtani sem Széchenyi István gróf, sem a templomok szószékein prédikáló pap, sem a feleségek és gyermekek könnye; de ebben nem Pest volt a hibás. Ilyen tragédiák megtörténtek a vidéki kúriákban és Pozsonyban az országgyűlések alatt is, és ezek nélkül, mint ahogy éhség és falánkság, szomjúság és részegség, illúziók és kiábrándulás, vágy és csömör, bűn és vezeklés nélkül nincs is emberi élet.

Pest kezdett nagyvárossá lenni, s ahogy külső képe a Duna-parti palotasor, a forgalmas és színes utcák, sétaterek és korzók révén megváltozott, akként a lelke is kezdett nagyvilági lenni. A vidékről felkerült fiatal jurátusok és patvaristák néha már el is tévedtek ebben a sűrű és forró levegőjű pesti életben. Megtanulták, hogy mi az a drôlesse, femme incomprise, szirén és kurtizán, a nappali és éjjeli szerelmek szép, romlott papnője, aki fél lábbal még a polgári társadalomban, fél lábbal már a mocsárban gázol. Már kifejlődött a színházi kokott típusa, aki inkább szépségével, mint tehetségével keresi kenyerét. Előadások után már ott várták a fiatal vagy örökifjú lovagok szívük királynőjét a hátsó bejárat előtt, és gyalog, hordszéken vagy fiákeron elröpítették őket lakásukra vagy valamelyik étterembe. Kis novellák és nagy regények születtek meg, s a pesti élet ezeket bécsi vagy párizsi mintára kezdi komponálni. A lapok kezdenek állandó rovatot nyitni a botránykrónikáknak. Egy Nagy Ignác nevű tehetséges író és hírlapíró életképeket ír, s abban a jámbor pesti polgár s a Pesten farsangoló vidéki magyar izgalomtól kimeredt szemmel olvashat főurakról, akik egy-egy nagy színésznő vagy szirén hálószobájában töltik életük felét, gazdag polgárfiúkról, akik apjuk keservesen szerzett vagyonát az arisztokraták bűneinek utánzásában tékozolják el, görög és szerb szépségek könnyen olvadó szívéről, az egyik Hatvani utcai ház első emeleti lakásáról, ahol egy német kereskedő, aki egész vagyonát a lakás úrnőjére költötte el, leszúrta a szép bestiát, a saját ereit pedig felmetszette. Nem minden kaland végződött ilyen tragikusan; mindkét Duna-parton, Pesten a Lloyd-épülettől a Molnár utca végéig, és Budán a hajóhídtól a Gellérthegyig, a Belváros szűk utcáiban és a Tabán összevissza épült apró házacskáiban, a Szarka utcai orosz gőzfürdő kabinjaiban, a budai kiskocsmákban és a város végi szállodák sötét odúiban hárfás-, kintornás- és cigány lányok, az utca szegény szerelmi páriái nem voltak ilyen vérszopó piócák. Ezeket a helyeket legföljebb apró késelések és zsebtolvajlások tették veszedelmessé, de a jurátusok és patvaristák nemhiába viselték oldalukon a nemesembereknek kijáró kardot. A Dunánál, ahol most kezdték a Lánchíd számára összehordani a hatalmas gránittömböket s az állványoknak való gerendákat, a susogó víz mentén, a fövenyparton halászbódék, vízimalmok és kikötők sötét tömkelegében minden bűn és merénylet kivirágzott, mint ahogy azt Nagy Ignác a *Magyar titkok*-ban és Kuthy Lajos a *Hazai rejtelmek* című Sue-utánzó rémregényében olyan rikító színekkel megfestették.

Pest kezdett nagyváros lenni, annak minden szép és ocsmány romantikájával, és Lichnovszky herceg nemhiába félt attól, hogy ez a romantika a pénzes vidéki magyarokat most már nem Bécsbe, hanem Pestre csábítja. Felülről és alulról megindult valami folyamat, amely megmérgezte a régi magyar patriarchális erkölcsöket. Kialakult a középosztály, amely nagyrészt idegenekből állott, csak az ügyvédek, a várbeli és megyei tisztviselők és a néhány évet Pesten átdorbézoló vidéki diákok képviselték benne a magyar elemet. A pesti kereskedők és iparosok, akik közül kávéház, csokoládégyár, bőripar, mészárosmesterség, kékfestőgyár, terménykereskedés, építkezés révén sokan már csakúgy meggazdagodtak, mint a Mayerffyak, felülről a fényűzést és a finom európai szokásokat, alulról a laza erkölcsöket, a semmittevést és a bűn romantikáját hamar megtanulták. Széchenyi István gróf eljárt a polgári szalonokba is, és látott már megtért Magdolnákat és még tisztességes szép fiatal asszonyokat, akik a Magdolnák szerepére áhítoztak. Látott hebehurgyákat, akik furcsa, felemás szerepet játszottak egy olyan tragikomédiában, amelyben a nagyvilági Nyugat és a naiv Balkán összeölelkezett; látta a hetyke és fiús modorú Fáy leányokat, akik szépségükkel, pajkosságukkal és férfias kedvteléseikkel beillettek volna a polgárkirályság alatt eldurvult Párizs játékbarlangjaiba vagy a Quartier Latin diákhoteljeibe; látta a schwärmende Jungfraut, a meg nem értett asszonyt, a képzelt beteget, a gazdag és szerelmek között vergődő, jobb sorsra érdemes polgárnőt, akinek kedvéért százszámra fordították le a fantáziát izgató francia és német ponyvát. A gróf nem botránkozott meg a magyar életnek ezeken a bizarr változásain. Tudta, hogy ez mind hozzá tartozik a városi élet elnyugatosodásához, s nem ettől féltette a régi szittya erkölcsöket s az ősi magyar virtust. Azonban nem tetszett neki, hogy az újságok szívesebben teregetik ki a város szennyesét, mint üdítő és nemes szépségeit. Még azt sem helyeselte, hogy Dessewffy Aurél gróf az újságokba cikkeket ír a nemzetközi leánykereskedelemről, amelynek legkelendőbb áruja a szép magyar lány, a Néva-parti orgiákról, amelyhez egy magyar asszony szállítja a legkívánatosabb anyagot, a prostitúció és a nyilvánosházak szükségességéről, a nemi élet erkölcseiről, a fiatalság felvilágosításáról, a Rác-fürdő mögött kezdődő orientális szerelmi piacról, a tabáni barlanglakókról és a prostituáltak kitartottjairól. István gróf nem volt hipokrita és nem volt szenteskedő, szemforgató erkölcsprédikátor, ezeket a helyeket maga is ismerte, akárcsak a Montmartre bohémtanyáit; de beszélni nem szeretett róla, és különösen nem szerette nyomtatásban látni, mert félt, hogy ebből is tőkét csinálnak ellenünk Bécsben a magyarok ellenségei. A Kaszinó előtt csirkefogók, utcai lányok, koldusok s az éjszakai élet páriái nagyon elszaporodtak; a gróf roppant tekintélyével rábírta a különben lanyha és felületes pesti rendőrséget, hogy a környéket alaposan kitisztogassa; a Kaszinóban ugyanis megfordultak előkelő bécsi követek, franciák, németek és angolok - különösen angolok! -; a Nemzeti Kaszinó társalgója néha úgy festett, mintha valami angol klub volna. Az öblös karosszékekben angolul beszéltek, angol kártyajátékokat játszottak, angol lordok rakták fel lábaikat a kandalló rácsára, s ezek között a világjáró angolok között sokan valósággal beleszerettek a gróf hazájába. Most különösen egész kis kolónia alakult ki Pesten a hajóhíd környékén. Tierney és Adam Clark körül egy sereg mérnök, rajzoló, mechanikus, lakatos, keszonmunkás, kőfaragó, kovács telepedett le, sőt egy skót presbitert is hoztak magukkal, hogy vallási téren se érezzék itt az idegenséget. Arról is volt szó, hogy néhány tízezer angol, főképp iparos, munkás, bányász és technikus telepszik meg Magyarországon, és a gróf már elképzelte a pesti, pozsonyi, debreceni, pécsi, nagyváradi, aradi angol kolóniákat, amelyek az angol gentleman okos és hasznos erkölcseit elterjesztik Noé bárkájában.

Magyarország vidéki kastélyaiban, a közép- és kisnemesség fiatalságában már megindult a vágy a nagyváros titokzatos, forró légköre után. A vidéki kúriák hálószobáiban nyugtalankodni kezdtek a húszéves lelkek; egyet-mást hallottak már idősebb testvéreiktől, apjuktól, nevelőiktől, kóbor színészektől, pesti fiskálisoktól vagy katonatisztektől az izgató nagyvárosi dzsungel gyönyörűségeiről. A lányok feljártak bálozni, s az asszonyok, akik regényekből

valami homályos képet rajzoltak maguknak Párizs és London rejtelmeiről, kezdték megunni az ősi tradíciót, amely a gyerekszobába és a konyhába internálta őket. A fiatal dámák kezdték nem érteni, hogy miért kell nekik húszéves koruktól negyvenig évente gyermeket szülni, szoptatni és életük végéig a férfiak számára végeérhetetlen lakomák ételfogásait sütni-főzni a konyhában. A gróf, ha most végigjárja az országot, már nemigen találja azt a világot, amelyet ő és apja láttak a vidéki kúriákban. A politikai gondolkodás, a gazdasági élet és a közvélemény megváltozásával nagy változás történt a lelkek mélyén, azok legintimebb rejtekeiben is. Az öregurak, a lányukat féltő matrónák s az apák, akik fiaikban idegeneket, sőt sokszor ellenfeleket láttak, elkeseredtek ezeken a változásokon. Hangzatos frázisokat dörögtek az erkölcsök lazulásán, és Berzsenyi verseit idézgették Róma bukásáról, a szibarita vázról s a romlásnak indult hajdan erős magyarról. Az öregekre azonban nem hallgatott senki, s a fiatalság kezdett a saját fejével gondolkozni. Nem baj, csak nagyon sok függ attól, hogy milyen ez a fej. Egészséges, tiszta és erősen áll-e a nyakán, hasonlít-e arra a kiművelt emberfőre, akire Széchenyi István gróf rá akarja bízni az új Magyarországot! A magyarok kezdtek büszkék lenni Pestre, és Pest kezdte túlszárnyalni Budát, amelynek csak folyóparti része vette át Pest erkölcseit. Fenn a magasban, a királyi palota és a katonai és polgári hivatalok körül, a Vár-hegyen József főherceg, az öreg nádor és Dorottya főhercegnő, a puritán és bibliás fejedelmi matróna szellemében még merev és élettelen élet unatkozott.

A gróf, aki az év nagy részében Pesten szándékozott lakni, régi pesti lakását a Diana-fürdő épületében túlságosan szűknek találta a maga és Crescence családja számára, tehát bérbe vette Ullmann Mór nagykereskedő Nádor utcai palotájának első emeletét. A palota márvány lépcsőházával és Cassagrande Marcus olasz szobrász plasztikai műveivel, színes ablakaival, teremszerű szobáival, márvány kandallóival Pest egyik legszebb épülete volt - igazi főúri otthon. Ez a ház ugyancsak a Duna-partra nézett, második szomszédja volt a Diana-épületnek, és közöttük állt Koburg-Koháry herceg palotája, amelynek istállóiban és félszereiben a gróf hintói és pompás félvér ügetői is helyet kaptak.

A gróf hirtelen egy nagy és népes család központjába került. Négy asztalnál összesen tizenhét felnőtt és hat gyermek étkezett a házban. Az úri asztalnál a családfő, Crescence grófnő, Zichy Karolina, a nevelőnő és Flórián páter, a házi káplán; a gyerekasztalnál Zichy Mária, Imre, Ilona, valamint a kis Széchenyi Béla és Ödön; a tiszti asztalnál Kiss Márton titkár, Krebs, az öreg szakács, a komorna, valamint Nina és Kata szobalányok; végül a szolgák asztalánál három komornyik, két konyhalány és két dajka étkezett - a kocsisok, lovászok, trénerek, istállófiúk részben a Koburg-palotában, részben saját otthonukban laktak.

A mostohagyermekek mind több és több gondot okoztak neki. Zichy Mária tüdőcsúcshurutban szenvedett, Alfréd, aki Steinbach professzor felügyelete alatt jogásznak készült, megmagyarázhatatlan ellenszenvet mutatott mostohaapja iránt, Géza nagy korhely és kártyás volt, minduntalan súlyos pénzzavarokból kellett kimenteni, Imre pedig, aki katonának készült, kínos botrányokba keveredett bele. Unokaöccsétől, Andortól két hónap óta sem ő, sem az édesapja nem kapott levelet. Az alatt a két hónap alatt nem volt éjszaka, hogy ébren vagy álmában ne látta volna Karolinát. Karolina ilyenkor sok mindenről beszélt, ami már magában véve is meggyötörte, de a végén mindig megkérdezte tőle: - Mit tudsz Andorkáról?

István gróf dadogott, mentegette magát, de nem tudta megmondani, hogy hol van Andorka. November közepén levél érkezett tőle Konstantinápolyból. Ebből megtudta, hogy a Márvány-tengeren a *Seri Perwas* hajót vihar érte utol, tizenkét óra hosszat küzdött a hullámokkal s az égiháborúval, vitorlái lerongyolódtak, árbocai eltörtek, a rozoga alkotmány védtelenül az elemek martaléka lett, s a dühöngő hullámok az utasok közül ötszáznegyven embert a

tengerbe sodortak. Vele együtt csak két tucat ember maradt életben, akiket a *Crescent* nevű gőzös felszedett, és magával vitt Konstantinápolyba.

A következő levél Szmirnából jött, ahol Andor gróf a Pension Suisse-ben töltött néhány napot, s innen december tizenötödikén indult el Ciprusba, majd Palesztinába. Öccse tehát, ahelyett hogy Konstantinápolyba ment volna, a Szentföldre vetődött, ahova ő is el akart menni a Karolina-tragédia után. A hajó, amely Andort megmentette, *Crescent* nevet viselt. Crescence tehát megmenti Karolina fiát, Karolina pedig kibékül Crescence-szal, és beleegyezik a házasságba. A Szentföldön Andor pótolja azt, amit ő huszonhárom esztendővel ezelőtt keleti útjában elmulasztott. Andort a végzet vitte arra a helyre. Andorka őt helyettesíti, s Andorka további sorsa meg fogja mutatni, hogy mi történt volna vele, ha csakugyan betartja eredeti tervét, és a Szentföldre megy zarándokolni. Lehet, hogy nagy jótétemény és boldogság származik ebből az összes Széchényiekre. Lehet, hogy ez mindent jóvá tesz, amit ő vétkezett. Lehet, hogy ezzel elcsendesül minden, Karolina megnyugszik, nem gyötri őt tovább, és visszavonja rettenetes fenyegetését, amellyel a bécsi kongresszus alatt olaszországi útjára elbocsátotta. István gróf néha majdnem annyira hitt az ilyen misztikus összefüggésekben, mint annak idején, az ő keleti útja alatt, Karolina.

A fiatal kapitány ezután - a Széchenyiek szokása szerint - szorgalmasan küldözgette tudósításait. Ezekből megtudták, hogy a karácsonyt Szaidában töltötte, onnan Ptolemausba, majd Názáretbe ment, és január elején érkezett meg Jeruzsálembe.

István gróf megnyugodott.

Ha családi bajairól megfeledkezett, bevallotta magának, hogy sohasem örült az életnek annyira, mint most, amikor ötvenedik évét betöltötte. Az ország dolgai jobbra fordultak, egészsége tűrhető, idegei megnyugodtak, embertársaival semmi különösebb baja, ellenfelei meghajoltak, népszerűsége sohasem volt olyan nagy és őszinte, mint most, az ország népe úgy tekint fel rá, mint a Messiásra, élete szakadatlan ünnepeltetés és tömjénezés - ennek azért örül, mert ez a népszerűség még azokat is megfélemlíti, akik egyébként szívesen megakadályoznák minden törekvését. Tekintélye és a személyét illető hódolat olyan nagy, hogy amikor a Városházán hivatali visszaélések, botrányok és a költségvetés körül súlyos problémák merültek fel, már arról is beszéltek, hogy felkérik a grófot: vállalja el a polgármesterséget. Az újságok már előre ujjongtak, hogy egy ilyen Lord Mayor csakugyan mérföldcsizmás léptekkel vinné közelebb a világvárossá való fejlődéshez Pestet és Budát. A Lánchíd ügye elvben már dűlőre jutott, és jövőre talán már le is tehetik a híd alapkövét. A híd önmagától megoldja a két város egyesítésének kérdését közjogilag is. És Budapest akkor a gróf szédületes fantáziája, emberfeletti munkabírása és szinte csodatevő hatalma révén csakugyan a magyarok Londonja lesz. A polgármesterségből azonban nem lett semmi. A nyárspolgárok nem engedték megzavarni kis játékaikat a hivatalok osztogatásánál és a többé-kevésbé tiszta városi üzletek bonyolításánál.

Tasner Antal, aki féltette a gróf személyét az apró-cseprő igazgatási és rendőri ügyek piszkos hullámaitól, kifejtette a Kaszinóban, hogy a Széchenyi-féle emberek nem is valók semmiféle hivataloskodásra. A lángész nem szívesen látott vendég még a világ sorsának intézésében sem, nemhogy egy kis város közigazgatásában. Egyáltalán: hivatalnoknak - a legkisebb fogalmazócskától a főkancellárig - csak közepes tehetségű ember való. Aktákat elintézni, igazgatni, üzemet vezetni, rendre ügyelni: ez a könnyű fajsúlyú, alkalmazkodásra képes, hangyaszorgalmú, engedelmeskedni tudó emberek kenyere. A lángész a maga roppant egyéniségével agyonnyomja az intézményeket, amelyek a középszerű s még annál is silányabb lelkek számára készültek. A pesti polgárok ezt az okoskodást nem értették meg, csak féltek a gróf főúri

gőgjétől, különcködésétől, és mindenekfelett féltek az ő megmérhetetlen erkölcsi fölényétől. Maga a gróf sem bánta, hogy a terv nem sikerült. Minden hivatalos állástól féltette függetlenségét, s úgy érezte, hogy mint magánember sokkal többet tehet Pest érdekében, mint ha elvállalja a polgármesterséget. Annál szívesebben vesződött a lóversenyek rendezésével és a Kaszinóval.

A lóversenyeket most már nemcsak a magyar és osztrák arisztokraták, hanem a vidéki nemesek és a pestiek is megkedvelték. István gróf maga otthon volt az angol gyepkönyvek misztériumaiban, a telivérállomány méneskönyveiben, a berber kancák, angol apamének, derbynyerők pedigréjében, a newmarketi istállók, epsomi versenyek, díjak és fogadások, istállótulajdonosok és zsokék címjegyzékében. Ismerte a mérkőzések, steeplechase-ek, lefutások, veszteségek történetét, és kastélyának folyosóit teleaggatta híres angol lovakról vagy versenyekről készült acélmetszetekkel. Könyv nélkül - jobban mondva a könyveknél is hitelesebb és megbízhatóbb Tasner nélkül - is tudta, hogy az 1837. évi leamingtoni Grand Steeplechase-ben Warwick, az 1839-iki liverpooli Steeplechase-ben pedig Railrood volt az első - ismerte az összes angol lóhírességeket, de csak arra vágyott, hogy egyszer, valaha magyar telivértenyésztés és magyar ló is szerepelhessen az angol évkönyvekben. Ezért vigyázott annyira a magyar versenyügyekre, a pesti pályára, amelyen másfél évtizede futották le az első versenyt, és az első nyerő az ő Gawing nevű telivérje volt. A díjak szegények voltak, és az első pályadíj egy száz aranyat érő serleget juttatott a boldog nyerőnek. Azóta természetesen már egész más stílusban folyik a pesti lóversenyélet. Nádasdy Tamás gróf méneskönyve után egyre-másra jelennek meg az effajta munkák, az idén már ötvenhárom istállótulajdonos szerepel az egylet könyvében, Károlyi György gróf Furioso nevű versenylovára fél Pest és fél Buda feltette a pénzét, de a futtatásokon még most is áhítattal nézik Széchenyi István gróf színeit - fehér test, vörös ujjak és sapka -, valamint Wesselényi Miklós báró kék és fehér csíkos dresszét. István gróf egyébként most csinálja a propagandát, hogy a versenyeket rendező társaság vegye föl a Pesti Lovaregylet nevet.

A gróf, ha meg akarta kedélyét nyugtatni, ide járt ki az Üllői út végén lévő gyepre, vagy a Kaszinóba, amely napról napra tekintélyesebb szerve lett a magyar közéletnek. Crescence grófné karácsony előtt jótékony célra a rendesnél fényesebb estélyt rendezett a Kaszinóban. Az estélyen megjelent a főherceg nádor is. Ott volt az egész magyar mágnásvilág, és Bécsből is sokan, a magyar arisztokraták rokonai közül. Sugárzó szépsége, Pazar öltözéke, kincseket érő ékszerei Crescence grófnét még akkor is központjává tették volna a kaszinói bálnak, ha nem ő lett volna Széchenyi István gróf felesége. Még mindig világszép asszony, s azonkívül regényalak, egy példátlanul nagy és szent szerelem hősnője - nem csoda, hogy a grófné szakadatlan bámulat és ünneplés tárgya volt mindig, ha megjelent a nyilvánosság előtt.

A bál fényesen sikerült. Szünóra alatt a táncolók az étkezőtermekbe mentek vacsorázni, s helyüket a táncteremben elfoglalták az idősebb urak. A gróf a középső nagy csillár alatt állt, és Sina György báró, a gazdag bankár, aki hol magyarországi birtokain, hol Bécsben lakott, elragadtatással nyilatkozott a francia négyesről, amelyet szerinte Párizsban sem járnak ilyen elbájoló eleganciával.

A gróf homloka ráncokba borult, és a körülötte álló urakhoz fordult:

- Erről jut eszembe, hogy a mi báljainkon a legszebb táncot, a magyart, még sohasem láttam.

- Nincs is a táncrendben - szólt egy bátortalan hang a sokaságból.

A gróf a hang felé fordult:

- Éppen ez a hiba! Miért ne lehetne itt magyar táncot járni?

A gróf körül nagy zsibongás támadt.

- Was is dort?

- Was spricht der Graf?

- Vielleicht über die Kettenbrücke-Aktien...?

- Mi van ott, pajtás?

- Uramöcsém! Tudja meg, kérem, vajon mi történik ott a csillár alatt?

Károlyi György gróf mentegette a rendezőséget:

- István, te nem gondolsz arra, hogy a magyar táncot nehéz úgy táncolni, hogy az szalonképes legyen?

A gróf a vállát vonogatta:

- Lehet. Ámbár én még sohasem láttam olyan szalonképes táncot, mint aminőt a mi népünk odakint a falukon táncol.

Csend lett, nem szólt senki. A gróf azonban nem hagyta annyiban:

- Uraim, nincs itt valaki a fiatalok között, aki a szünóra alatt be tudná mutatni a mi nemzeti táncunkat?

- Orczy Pista! - kiáltott fel valaki nagyon éles hangon a tömegben. - Lássuk a kapások táncát!

- Ez az én táncom! - kiáltott fel a gróf kipirulva, aki most éppoly szenvedéllyel lelkendezett a magyar kapáslegények táncáért, mint a híd vagy az Al-Duna vagy az egyenlő teherviselés gondolatáért.

A teremben általános lett az izgalom, és mindenkinek a hátgerincén végigfutott valami bizsergés. A magyar népies tánc belekerült a reformok közé.

Pillanat múlva István grófnak már bemutatták a fiatal Orczy István bárót. A gróf atyai gyengédséggel pihentette tekintetét a rózsás, üde, legényes arcon. Akik csak közéleti működéséből vagy hírből ismerték, nem is sejtették, hogy a gőgös, rideg, ingerlékeny embernek ilyen meleg szeme és simogató lágy hangjai is vannak.

- Hallom, fiam, hogy szépen táncolod a mi népünk táncát.

- Én csak a kapások táncát tudom - szerénykedett a fiatal báró.

- Éppen erről van szó - nevetett a gróf, és eszébe jutott a Merweldt huszárezred, Simonyi óbester, a vén Bokor és egész izgalmas, lázas fiatalsága, amely mindörökre elmúlt, de most, ötvenéves fővel, a pezsgő, a bál, az emlékezés enyhe mámorában olyan jó azt kicsit felidézni.

Most még csak a muzsika hiányzott, ami a táncot kísérné. A Kaszinóban a pesti háziezred zenekara játszott. A társaság zavara nőttön-nőtt. Végre a fiatal Podmaniczky Frigyes báró odaszólt az első hegedűsnek:

- Morelli, der Herr Graf lässt fragen, ob Sie ein Ungarisches spielen könnten?

- Ja, zu dienen, Herr Baron, ich habe aber die Noten nicht mitgebracht!

- Also lassen Sie ’s holen! Sind ’s weit von hier?

- Nein, ich bitte, hier im Hause am zweiten Stock.

- Also, nur geschwind.

Elhozták a hangjegyeket, kiosztották a partitúra egyes füzeteit, és elkezdték játszani Biharinak egy klasszikus palotás magyarját. Néhányan ismerték a művet, de a katonazenészek játékában nem ismertek rá. A fiatal Orczy báró kétségbeesett tekintettel nézett jobbra-balra. Úgy látszott, hogy a gyöngyösi kapások táncát mégsem fogják ma látni a Kaszinóban. A gróf egészen elkedvetlenedett. Arra gondolt, hogy vajon hasonló eset megtörténhetik-e Londonban, Párizsban vagy Szentpétervárott? És eszébe jutott Konsztantyin trónörökös, Rasumovszky herceg és a balalajka. Mi, szegény magyarok, még mindig nem jutottunk el oda, hogy főrangú emberek eljárhassák a nemzeti táncot, mint ahogy Bagration hercegné és Kuruta tábornok eljárták Bécsben a kongresszus alatt.

Tasner Antal megdöbbenve nézett a grófra. Ő tudta, hogy az ilyen apróságok éppúgy le tudják rombolni optimizmusát, mint a nagy kudarcok. Egyszerre mentő gondolata támadt.

- Spielen Sie Martinovics? - kérdezte halkan a zenészektől.

- Bitte tausendmal um Entschuldigung, kann aber wirklich nicht dienen - válaszolt zavartan a német karmester.

De ebben a pillanatban megszólalt a karzaton Morelli szekondhegedűse, egy fekete bajuszú, magyaros kinézésű fiatal ember:

- Instálom alássan, én a Martinovics-nótát kotta nélkül tudom.

A gróf fellélegzett. E pillanatban szerette volna szívére ölelni a bajuszos magyart. Ó, a bajuszosok! Beethoven Lajos bajuszosai, akik gyönyörűen énekelnek, játszanak, festenek és akiknek - ah! - gyönyörű asszonyaik vannak. Beethoven. Konsztantyin nagyherceg, Rasumovszky, Bihari... milyen különböző teremtményei az Úristennek... már mind a föld alatt pihennek, csak Bagration hercegasszony nem hal meg soha. Minden elmúlik, csak a bűn halhatatlan.

Ezalatt a bajuszos magyar hevenyészve betanította társait, és néhány perc múlva a pesti Nemzeti Kaszinóban felhangzott a Martinovics-nóta.

A fiatal Orczy báró elfogódva mondta a grófnak:

- Megpróbálom.

Orczy báró középmagasságú, csinos, magyaros termetű, könnyű testalkatú, kedves, nyájas arcú fiú volt - tánca kellemes, nem mesterkélt, de nem is túl pajkos. Tökéletesen ismerte a magyar tánc hol elmélázóan komoly, hol önfeledt és csintalan változatait, s minden finomkodás nélkül, egyszerűen lemásolta a kapás parasztok táncát, amelynek fenséges, komoly büszkesége, gáláns kecsessége és szoborszép attitűdjei István grófot már Debrecenben is majdnem könnyekig meghatották.

A báró aztán befutott a szomszéd társalgóterembe, s onnan édesanyja mellől unokahúgát, Orczy Elise bárónőt hozta a karján. Mindenki lélegzetfojtva bámulta őket. A fiú előbb karcsú derekán átölelve, jobbra-balra többször megforgatta húgát, véle helyben állva bokázott, majd karjai közül szabadon engedte, s aztán külön, többnyire egymással szemben, a kör szélén járták el a páros táncot.

A kis bárónő tökéletes példánya volt a magyar szabású szépségeknek. Arca kerekded, alakja nem magas, de karcsú és arányos, tánca könnyű, mint a pillangó röpte. István gróf ott állt a nagy csillár alatt a terem közepén, mint egy bronzszobor, jobb lábára ránehezedve, bal kezét mellénye gombjai között, jobb keze fejét az álla alá tartva. Állt és nézte, nézte őket, akik részben a saját lobogó vérmérsékletük forróságában, részben a sikeren felbátorodva, teljesen átengedték magukat a tánc gyönyörűségének.

István gróf elámult azon az ősi művészeten, amely a táncolók mozdulataiból, taglejtéseiből és arcjátékából kisugárzott. A kis bárónő, mivelhogy köténye nem volt, báli ruhájának elejét ujjacskái hegyével parányit felkapta, és a parasztlányok finnyáskodását utánozva, menekülni próbált a szerelmi ostrom elől, de amikor már úgy látszott, hogy sikerül elmenekülnie, párját csintalan kacsintással újra felbátorította az üldözésre. Egész pantomim volt ez, egy falusi jelenet dramatizálása, a föld egyszerű, boldog gyermekeinek egészséges, ősi erotikájával, mitológiai naivitással, mintha szatírok, faunok, nimfák és najádok táncolnának olajfaligetben, kék holdfényes éjszaka valahol Scio szigetén... A társaság odavolt a gyönyörűségtől. István gróf boldogan nézett szét a bámulók között. Érezte, hogy most valami történt, ami nem jelentéktelenebb, mint egy megnyert ütközet, vagy mint egy szívós küzdelemmel kicsikart alkotmányvédelmi törvény. A táncospár magyar táncot járt, a nép táncát járta, szűztiszta, mesterkéletlen egyszerűségben. A nézők azt hiszik, hogy ők most csak a magyar táncot fedezték fel, pedig sokkal több történt. A Nemzeti Kaszinó tánctermébe bevonult a nép. A paraszt Dózsa György népe. A nemzet fogalma kibővült, és hatalmasan megduzzadt, meggazdagodott, átalakult: a nemzetből nép lett. Ez a legfiatalabb nép Európában.

A teremben senki sem tudta, hogy Széchenyi István gróf most végleg eldöntötte magában a kérdést, hogy ennek a népnek múltja vagy jövője van-e, hogy hátrafelé vagy előre nézzen-e, ha igazi magyart akar látni. Hogy Magyarország volt-e, vagy lesz.

A Nemzeti Kaszinó tagjai csak azt látták, hogy a fiatal Orczy báró elfogta, karjaiba ölelte s jobbra-balra jól megforgatta a táncosnőjét, aztán viharos tapsok közt a társalgóterembe édesanyjához visszavitte. A terem közepén álló urak csak azt látták, hogy a gróf a legénytáncot komolyan és meghatottan nézi, de a páros tánc után sápadt, sárga arca kigyúl, szeme felcsillan, és hol vastag szemöldökét, hol bajuszát húzogatva boldogan mosolyog. Crescence grófné szinte irigykedve és féltékenyen nézett a távozó pár után. Eszébe jutott, hogy ő évek óta nem tudott ilyen boldog mosolyt csalni az ura arcára. Érezte, hogy minden nagy és őszinte szerelem mellett István gróf és az Orczy bárók közt van valami misztikus közösség, ami közte és a gróf között nincs meg. A faj közössége.

István gróf pedig magához kérte a fiatal bárót, és megszorítván kezét, csak ennyit mondott neki magyarul:

- Ez a mi táncunk.

Ezeket a szavakat Crescence grófné is megértette, s úgy érezte, mintha kést döftek volna a szívébe.

10

A gróf, akinek annyiszor szemére vetették, hogy csak mágnásokat tűr meg maga körül, maga is csodálkozva vette észre, hogy Tasner iránt egészen kivételes szeretetet és bizalmat érez. Úgy látszik, mindenkinek szüksége van valakire, aki előtt testileg és lelkileg meztelenül megmutathatja magát. Ennélfogva talán senki sem ismerte úgy a grófot, mint ő. Egészen a lelke fenekéig természetesen ő sem. És ha néha megfejthetetlen titokra bukkant, Tasnernak eszébe jutottak azok a bagariabőrbe kötött, kapcsos, belakatolt, hatalmas könyvek, és arra gondolt, hogy a grófot majd csak annak lesz módjában tökéletesen megismerni, aki a naplóköteteket elolvassa. Crescence grófné, Lajos és Pál grófok, a gróf nővérei, barátai és barátnői nem is sejtették, hogy mennyi titok lappang az ő életének felszíne alatt. A roppant óceánok hátán jéghegyek, zátonyra futott hajók roncsai, leszaggatott fatörzsek, csónakok,

dereglyék, gőzösök, sőt néhány vízimadár is leereszkedik a hullámokra. Ezen a szinten megfigyelhetjük az apály és dagály, valamint az áramlások változásait, s leláthatunk kétszáz öl mélyre. Eddig terjed a parti élet játék, amelyben a napfényre rászoruló állatvilág él. Kétszáz ölnél kezdődik a mély tenger, s a legmélyebb pont több mint négyezer öl. Kétszáz ölig könnyű szemmel megfigyelhetjük a halakat, rákokat, puhatestűeket, de a mélybe, ahol a medúzák, polipok, tengeri pillangók élnek, emberi szem nem tud bepillantani. A gróf lelke felületét mindenki ismeri. Kétszáz öl mélyre még lelát közvetlen környezete, családi és baráti köre, néhány száz ölet csak Tasner Antal ismer, de a mély szintig maga az öntudat sem tud leereszkedni.

Tasner Antal sohasem beszélt a grófról, csak néha Kemény Zsigmond báróval cserélték ki iránta való rajongásukat és hűségük halk, rövid vallomásait. De még ilyenkor is gondosan ügyelt arra, hogy csak a maga benyomásait közölje, és semmit sem áruljon el abból amit a gróf szájából hallott, vagy amit a grófra mint titkárára bízott. A közlékenység vágya azonban ott lappangott az ő szívében is, és hogy ennek valahogy utat nyisson, lejegyezte az eseményeket, amelyek ritkán vele, legtöbbnyire a gróffal meg a gróf által történtek.

1840. december 20.

Híre jár, hogy új esztendőre új magyar újság jelenik meg a meggazdagodott Landerer Lajos nyomdász kiadásában. Ez a Landerer, aki Heckenasttal, a Wiegand-féle könyvkereskedés tulajdonosával társult, igen jó szakember hírében áll, de egyúttal azt is suttogják róla, hogy valamiféle kapcsolatban van a bécsi titkosrendőrséggel. Csak ilyen módon tudják megmagyarázni, hogy a gonosz arcú, keszeg, sípoló hangú és szakállas kis Landerer a kormánytól engedélyt kapott politikai lap alapítására, s ráadásul még megengedik neki, hogy szerkesztőnek Kossuth Lajost szerződtesse. Az új lapnak *Pesti Hírlap* lesz a neve, és hetenként kétszer akarják megjelentetni. A gróf, aki családi gondjai miatt az utóbbi időben már amúgy is túlságosan idegesnek és kedvetlennek látszik, e hírek hallatára egyik ámulatból a másikba esett. Landerer kiadó, Kossuth Lajos szerkesztő - ezek ott Bécsben megbolondultak? Haragszik a nádorra, hogy erről előzőleg egyetlen szót sem szólt neki, és haragszik Metternich hercegre, hogy a legvéresebb szájú újságírónak ilyen nyilvánosságot ad. Döbrentei Gábor, az Akadémia titkára azzal akarta a grófot megnyugtatni, hogy Kossuth Lajos bizonyára beadta derekát, és olyan kötelezettségeket vállalt a rendőrfőnök előtt, amelyek a *Pesti Hírlap*-ot ártalmatlan és szelíd lapocskává silányítják. A gróf gorombán lehurrogta az ügyetlen embert. - Nekem nincs valami jó véleményem, úgymond, arról a monoki fiskálisról, de abban biztos vagyok, hogy sem pénz, sem fenyegetés nem tudja őt az ellenzéki politika útjáról letéríteni. Aztán szokott heves módján kikelt újságok és újságírók ellen, s amikor valaki figyelmeztette, hogy ezzel saját magával jön ellentétbe, mivelhogy éveken keresztül éppen ő hirdette a közvélemény és a nyilvánosság szükségszerűségét, keserűen kitört: Az én *Stádium*-om megjelenését a cenzúra nem engedélyezte, Kossuth Lajosnak azonban, aki izgága szellemét már az *Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósítások*-ban megmutatta, odadobja prédául a túlhevített fantáziájú fiatalságot. Ennél nagyobb ostobaságot még a bécsi kormány sem tudott volna elkövetni.

Én nem tartom olyan veszedelemnek az új lap alapítását, habár hallomásom szerint Deák és Wesselényi báró is helytelenítette, hogy Kossuth elfogadta Landerer ajánlatát. A magyarságnak már igazán szüksége van valódi újságra, amely tájékoztatja őt nemcsak az udvari hírekről, a főhivatalnokok által adott estélyékről, valamint a külföldön született ötlábú borjakról, szakállas nőkről és számolni tudó lovakról, hanem a magyar élet égető

problémáiról, a pesti és vidéki eseményekről is, és itt már az ideje, hogy mindezekről véleményt is mondjon.

December 23.

A Kaszinóban nagy vacsora volt. A tagok Batthyány Lajos grófot, Wenckheim Béla bárót és Almássy György grófot ünnepelték, akik akkor érkeztek vissza Palesztinából. A gróf természetesen rögtön megkérdezte tőlük, hogy nem találkoztak-e Andor gróffal, az unokaöccsével.

- Nem - felelte Batthyány Lajos gróf -, de nem is találkozhattunk, mert jónak láttuk, hogy december elején elmeneküljünk arról a szörnyűséges helyről.

- Miért szörnyűséges?

- A Szentsír felé igyekeztünk Názáretbe - mesélte Batthyány Lajos gróf -, holott már Szíriában figyelmeztettek, hogy évek óta pestis és feketehimlő dühöng.

- Pestis? - kiáltott fel a gróf rémülten.

Batthyány Lajos szomorúan bólintott.

- Ott kezdtem megérteni, hogy a középkorban miért akarták mindenáron kiragadni Palesztinát a szultán kezei közül, hogy miért hurcoltak oda még serdületlen gyermekeket is...

- Beszélj, mit láttál Jeruzsálemben?

- Nem jutottam oda.

- Miért?

- A pestis és feketehimlő miatt valósággal elnéptelenedett az egész környék. Mi hárman makacsul ragaszkodtunk ahhoz, hogy a karácsonyt Názáretben töltsük. Expedíciós sereget akartunk szervezni, de a bennszülöttek semmi pénzért nem voltak hajlandók bennünket a dögvészes utakon kísérni.

A gróf bizonyára öccsére gondolt, mert kétségbeesve felkiáltott:

- Micsoda esztelen vállalkozás!

Batthyány Lajos gróf magára értette, és helybenhagyólag bólintott.

- Valóban az volt. A Libanon bérces hegyei között rablók támadtak meg.

- Rablók?

- Kicsi híja, hogy le nem kaszaboltak. Mi szolgáinkkal együtt már alig voltunk hatan vagy heten, azok között is a legtöbb beteg. Magam is megkaptam a feketehimlőt.

- És a rablók?

- Hatalmukba kerítettek valamennyiünket, s csak nagy váltságdíj ellenében engedtek szabadon.

A gróf szó nélkül elrohant a Kaszinóból, még aznap írt Bécsnek, hogy a Külügyminisztériumból futárt küldjenek Andor után.

December 25.

Bécsben vagyok, gazdám Metternich herceghez küldött, hogy utasítást eszközöljek ki tőle Andor gróf felkutatására. Metternich herceg kiadta a parancsot, hogy a gróf kérését teljesítsék. Karácsony napja van. Nekem is nagyon fáj a szívem a családom után.

December 27.

A Külügyminisztériumban megmutatták Stürmer báró konstantinápolyi követ levelét. Eszerint Andor gróf a Szentföldről betegen érkezett Konstantinápolyba. Egyébként Konstantinápoly a legrosszabb hely most a föld kerekségén, mert a kisázsiai pestis oda is átterjedt, és a legszörnyűbb rémület közepette az egész város vesztegzár alatt van. Holnap megyek haza. Féltem a grófot. Borzasztó napok következnek.

1841. január 3.

Tegnap érkeztem haza, gazdámat kétségbeesett aggodalomban találtam. Csak annyit tudott szólni: - Mit kell most tennem?

Január 4.

A *Pesti Hírlap* első száma megjelent, a gróf, mint valami merénylőre, rávetette magát. Az első cikk a főrangúakhoz és a konzervatív nemesekhez szól, homlokán ezzel a fenyegető, de tagadhatatlanul klasszikus tömörségű jeligével: „Veletek, sőt általatok, ha akarjátok: nélkületek, sőt ellenetek, ha kell."

Éjszaka magához hívatott, hogy valaki előtt kitárja a szívét. Kezében egy ötpecsétes levél reszketett, amelyet Deák Ferencnek kell feladnom Kehidára. - Megírtam, úgymond, Deáknak, hogy semmiképpen sem tudok megbarátkozni a *Pesti Hírlap* modorával. Nem tűröm, valóban nem, hogy otrombául elgázolják azt a magot, amely már csírázik, de amelyből a *Pesti Hírlap* izgatásai következtében megint valami diktatúra virágozhat ki. Én a felsőbb önkény ellen is homlokegyenest kiállok, de éppúgy kész vagyok a mindent felzavaró terrorizmusnak is ellene szegülni. Még nem tudom, mit teszek, semmi sem fog hátráltatni, hogy a hamis prófétáknak le ne rántsam az álarcát. Cséphadaróktól éppoly kevéssé félek, mint bajonettektől.

A gróf felindulása olyan fokra hágott, hogy egész testében remegett.

Január 30.

Meg kell adni, hogy Kossuth Lajos mint hírlapíró éppen olyan fenomén, mint amilyen tüneményes szónok. Az egész európai sajtóban ez idő szerint nem ismerek embert, aki oly biztosan tudna uralkodni olvasóinak értelmén, szívén és fantáziáján. Talán csak Lamartine-t lehetne hozzá hasonlítani. Kossuth Lajos cikkének olvasása alatt az ember úgy érzi, mintha csak valamelyik párizsi kávéházban ülne, és Lamennais valamelyik írásán forrna fel a szíve. Legutóbbi számában például ezt írta: „Szombat van, és Pécsett hetivásár. A nap örvendve ragyog le a mennyek kék színéből a nagy vásártérre, ahol föl s alá hullámzik az eladók és vevők tarkabarka népe, örül az életnek és a szép tavaszi napnak. Egyszerre kardok és láncok csörögnek, szuronyok csillámlanak, és jő a megyeház bűzhödt, föld alatti börtöneiből egy sereg szennyes rongyokba burkolt, sápadt, elfonnyadt arcú rab. A szegény páriák közül kettő egy tölgyfából való rémítő derest és jókora kötet mogyorópálcát cipel a vállán, s a vásáros nép már sejti, hogy most mi következik. Az egész expedíció megáll a piacon, embertársának borzalmas megkínoztatását mint valami színpadi látványosságot megbámulja. A poroszlók valóságos művészek az ütlegek osztogatásában. A bámész tömegből egyik-másik elismerőleg

dicsérgeti az ütlegvirtuózokat, mások szájtátva nézik, hogy a félájult delikvenst hogy dobják le durva hajdúk a deresről, be egy kád vízbe, amelyben összegörnyedve, nyöszörögve tapogatja véres sebeit. Szegény hazám!...” Akárcsak Victor Hugónak *Miserables*-ját olvasná az ember.

A következő héten:

„Megemlékeztünk arról, hogy miként verik a tanítók vesszővel és korbáccsal a gyermekek fejébe a tudományt, miként csepegtet cselédje keblébe hűséget bottal a ház ura, akivel szemben a béres igen sok helyütt még rabszolgasorban van. Megemlékeztünk a szolgabírákról és szolgabírácskákról, akik hatalmuk egész teljességét a mogyorófa pálca szimbólumában látják. Láttuk a végrehajtó hatalom zárköveit, a falusi bírákat a be nem hajtott adó miatt deresen fekve jajveszékelni, megemlékeztünk ifjúkorunk vadászéveiről, amikor szolgabíró barátaink egy kiszalasztott vadacska miatt keserves botütéseket osztogattak. Eszünkbe jutottak az ütlegvirtuózok, akik a forspontostól s a macskalovakkal kitérni nem tudó szekerestől kezdve föl egész a helység bírájáig mindenkit vernek és örökké vernek. Eszünkbe jutottak törvényszéki jelenetek várfalakon kívül és belül és emlékezetünkben kísértetiesen felrémlett a pálca, amely bíró, kisbíró, hajdú és káplár kezében a legfelsőbb igazság jelképe gyanánt szerepel, eszünkbe jutottak a vesszőzés mészárlásai és a pesti rendőrszolgák, akik agyba-főbe verik az utcán civakodókat, minthogy verekedni tilos...”

Andor grófról még semmi hír.

Február 2.

Kossuth Lajos érti a módját, hogy olvasóinak érdeklődését a legfelsőbb fokra csigázza. Az olvasók minden szám után égőbb kíváncsisággal várják a rémregénybe illő jelenetek leírását és a hozzájuk fűzött kommentárokat. Várják a kifakadásokat a szívtelen háziurak ellen, akik egészségtelen zugokért két-három forint hetibért szednek. Nem tudják, melyiknek örüljenek jobban: a *Pénzszűké*-nek-e, amely a kereskedőknek látja el a baját, vagy a *Nyilvánosság*-nak és *Szelíd tortúrá*-nak, vagy azoknak, amelyek a Pest városi botrányokról rántják le a leplet. Ami engem illet, én nem látok ezekben a cikkekben semmi különösen lázító vagy izgató tendenciát; a gróf azonban minden szó mögött a forradalom démonát látja, már magán a „vezércikk” elnevezésen is fennakad, mert úgy értelmezi, hogy a „vezércikk” szó a vezérnek a cikkét jelenti. Ezen a „vezér” kifejezésen napokig háborgott. Ki bízta meg Kossuthot a vezérkedéssel? Hogy meri magát a nemzet vezérének nevezni? - Énnekem például nem vezérem, pedig én is a nemzethez tartozónak vallom magamat - fakadt ki felháborodva, és én a magam részéről csakugyan megértem, ha ő nevetségesnek találja, hogy Kossuth Lajos mint vezér őt akarja kitanítani, lelkesíteni, harcba vinni, ütközetben a helyét kijelölni, esetleg feláldozni őt a maga stratégiájának. A gróf csak abban téved, hogy Kossuthról ezt feltételezi. Hiszen Kossuth épelméjű ember, és sokkal jobban ismeri a gróf érdemeit, semhogy ilyesmit akarna. A vármegyék, az országgyűlési ellenzék, fiatalság, a pesti és vidéki intellektuelek azonban - vezércikk ide, vezércikk oda - Kossuthban csakugyan a vezérüket látják, még talán maga Deák Ferenc is, aki névleg elnöke az ellenzéknek.

A gróf le akar utazni Konstantinápolyba Andor gróf után.

Február 5.

Ma végre kijelentette előttem - amit már régen vártam -, hogy felelni fog Kossuth cikkeire. - Melyik újságban? - kérdeztem én, de a gróf megvetőleg tiltakozott: - Újságban nem írok, nem tartom komoly dolognak az apró cikkecskéket. Az én közéleti

szereplésem eddig sem volt olyan, mint egy alkalmi darab rövid jelenete, amelyben a hős meghal a hazájáért, és félórával később jóízűen vacsorál a vendéglőben. Nem játszom színházat, nem pályázom tapsokra, utálom azokat a bohózatokat (jobban mondva tragikus komédiákat), amelyekben a felizgult magyar vérben forgó szemekkel nekirohan - nem is tudja, minek; elsüti pisztolyát - nem is tudja, mire, s amikor a nagy lövöldözés után felnyújtják neki a babérkoszorút, még jó, ha a felhőkbe repül, és nem kullog bűnbánóan Bécsbe, a kancellária karjaiba, vagy pedig haza, hogy puha párnái között kialudja magát.

Tiszteletteljesen kértem a grófot, hogy álljon el ettől a szándékától és várja meg, mire megy Kossuth a *Pesti Hírlap*-pal. Nem lehet vele beszélni. Miközben kifejtettem előtte, hogy a *Pesti Hírlap* végre is ugyanazt akarja, mint amit ő, sőt bizonyos dolgokban sokkal kevésbé radikális, mint ő, behívatta magához a kis Béla grófot, és odaállította az asztal elé, amelyen a *Pesti Hírlap* eddig megjelent számai hevertek kiteregetve. Ebben a pillanatban hirtelen elérzékenyedett. Kezét a kisfia fejére tette.

- Kedves Tasner, nézze meg ezt a kis fekete szemű, szőke hajú fickót. A *Pesti Hírlap* ez ellen a kis emberke ellen írja a vezércikkeit.

- Hogyan? - kérdeztem megdöbbenve.

- Hát nem látja azt a vörös fonalat, amely minden cikken végighúzódik? Nem hallja az izgatást minden birtok, minden gazda, minden tehetősebb úriember, minden felsőbbség és hatalom ellen? Nem hallja minden versszak után a refrént: Ceterum censeo Carthaginem esse delendam?... Talán nem is készakarva teszi, de ez az a bizonyos vörös fonál... és éppen ebben van az ereje. Vannak komponisták, akik annyira felolvadnak bizonyos témákban, hogy akárhol, akármin kezdjék, mindig ugyanabba a dallamba tévednek bele. Bellini, noha ezer finom árnyalatban, de mégis mindig ugyanazt a témát variálja. Byronnak mindegyik verséből kidugja fejét a rombolás démona, a kis fekete fúria, bármilyen angyali kar zengedez is, bármilyen irgalmas szamaritánus siránkozik is, bármennyire a humanitás szeráfi gyengédsége leng is a sorok között. Ceterum censeo... gyűlöletessé kell tenni minden tradíciót...

Láttam, hogy kár minden fáradságért, a grófot ebből a rögeszméjéből nem lehet kigyógyítani. De nem is tudtam beszélni, annyira meghatott a jelenet ünnepélyessége. A kis Béla ijedten nézett hol apjára, hol rám, hol a *Pesti Hírlap* egymásra dobált példányaira, a gróf pedig, akinek keze reszketett a göndör fürtökön, tőle ritkán tapasztalható csodálatos melegséggel a fiúhoz fordult:

- Gyere ide, édes kis fiam, aki éppoly véletlenül születtél grófnak, mint véletlenül magyarnak és szőke hajú és fekete szemű kis cherubinnak, te még most nem érted, de talán valami isteni csoda vagy véletlen folytán meg tudod jegyezni magadnak, amit apád beszél. A véletlenen függ a hazád sorsa, és a véletlentől függ a te sorsod is. - A gróf olyan keserűen ismételgette a „véletlen” szót, mintha ezzel a józan észnek, vagy a Gondviselésnek akart volna szemrehányást tenni. - Nézd meg ezeket az újságokat. Látod? Huszonkét darab van itt kiterítve. Ne félj, fiam, nyúlj bátran hozzájuk, fogd meg valamelyiket, azt ni, amelyikhez véletlenül épp odaér a kezed, húzd ki csak, fiam. Hadd lássuk, melyik számot húztad? A tizennyolcadikat. Jól van.

A kis Béla gróf tehát kihúzta a *Pesti Hírlap* tizennyolcadik számát, s aztán a komornyik a fiút kivezette. A gróf pedig olvasni kezdte a vezércikket, amelyet természetesen Kossuth Lajos írt. Hát bizony hátborzongató egy vezércikk volt az. Arról volt szó benne, hogy ezelőtt két esztendővel meghalt egy Bay József nevű táblabíró, akit koporsóba

tettek és eltemettek. Most, két esztendő múltán a családnak egy másik tagját akarván nyugovóra tenni, a kriptát felnyitották - és irtózatos megdöbbenéssel látják, hogy a táblabíró holtteste nem a koporsóban fekszik, hanem a kripta ajtajánál. Nyilvánvaló tehát, hogy a szerencsétlen Bay táblabírót a hiányos orvosi vizsgálat és az egyáltalában nem létező ravatalozási és temetési törvények miatt élve temették el. A boldogtalan ember aztán magához térve feltörte kettős koporsóját, felvánszorgott, ki akart menni, de természetesen nem tudta a kripta kövét felfeszegetni.

Kossuth az esetet egy Delacroix vérfagyasztó romantikájával festette meg - rettenetesen szerencsétlen téma és borzasztó véletlen, hogy a kis Béla gróf éppen ezt a vezércikket húzta ki a *Pesti Hírlap* huszonkét megjelent számából!... A gróf - pedig ki tudja, hányszor olvasta már - szívéhez kapott, és eltorzult az arca. Az élve való eltemettetés gondolata a Széchenyi családban szinte örökletes rögeszme, apáról fiúra származó babonás rettegés tárgya. Már az öreg Ferenc gróf mind a két végrendeletében meghagyta, hogy holttestét boncolják fel, nehogy élve temessék el. Gazdám pedig rekedt hangon, alig hallhatóan s nagy lihegéssel beszélni kezdett:

- Tasner, mintha ezt a szörnyű cikket egyenesen nekem írták volna. Egész életemben féltem az élve eltemettetés tragédiájától. Nem tehetek róla, magának bevallom. Tasner, ez a cikk valódi mestermű. Ez a Kossuth nagy költő, félelmetes módon kezeli a tollat. Ez az ember úgy elbánik az olvasóval, hogy a foga vacog, csontjai zörögnek, és oldalbordái között hangosan kocog a szíve. Az én szívem is, Tasner. Ez a Bay-féle tragédia...

- Bocsánat, gróf úr - szóltam közbe mohón, hogy megnyugtassam -, azóta már kiderült, hogy a kriptát betörők bontották ki, s a szegény táblabíró holttestét azok vették ki a koporsóból. Szó sincs tehát tetszhalálról és élve való eltemettetésről.

A gróf szomorúan legyintett.

- Bay Józseffel nem történt meg, de azért velem megtörténhetik. Hát csak azt akarom mondani, Tasner, hogy benne van ugyan a végrendeletemben, de a rokonok az ilyenfajta meghagyásokat rendesen nem szokták teljesíteni, tehát, Tasner, az isten szerelméért, legyen rá gondja, hogy temetésem előtt vegyék ki szívemet... Mondja, Tasner, maga sem hiszi el, hogy nekem van szívem? Mert sokan azt tartják rólam, hogy szívtelen vagyok... Nahát, akkor majd mindenki megtudja, hogy van - tette hozzá félelmetes nevetéssel -, akár a kezével is megtapogathatja. Azért mondom ezt, mert ha maga nem lesz résen, Tasner, akkor megtörténhetik, hogy ősi szokás szerint hármas koporsóba szorítva befalaznak a kriptába, és még csak a sírbolt ajtajához sem tudok elvánszorogni!... Kérem, én nem vagyok izgatott, engem nem kell csillapítani, bocsásson meg, Tasner, de csak azt akarom tudni: igaz-e, hogy Oroszországban mindennapi dolog az élve való eltemetés?

- Nem hiszem, hogy egész Európában húsz év leforgása alatt egynél több tetszhalottat eltemetnének.

A gróf szemöldöke felszaladt egész a haja tövéig, és eltorzult arccal nevetni kezdett:

- És ha én vagyok az az egyetlenegy? - Valamit akartam mondani, de ő megelőzött: - És még valamit, Tasner. Azt olvastam, hogy a tetszhalott, miután felébred, esetleg még évekig is élhet a koporsóban, mint valami fakír, a kárhozatnak emberi erővel ki nem bírható kínjai között.

- Mesebeszéd - kiáltottam fel dühösen; csak a következő pillanatban vettem észre, hogy a tiszteletről és gyengédségről is megfeledkeztem.

A gróf szelíden lehajtotta sápadt és verejtékező homlokát:

- Mesebeszéd? Természetesen mesebeszéd. De azért szörnyű véletlen - a „véletlen" szót megint oly elkeseredett szemrehányással hangsúlyozta -, hogy Kossuth éppen erről a témáról vezércikkezett, és a kis Béla éppen ezt húzta ki a huszonkettő közül. Mit gondol, Tasner, ez a Kossuth nem hallott valamit arról, hogy én mennyire félek az élve eltemetéstől?

Összeszorult a szívem. Hát idáig jutottunk? Idáig ragadhatja el ezt a lángeszű embert a gyanakvás, gyűlölet és féltékenység? Ő maga is észrevette ezt, és végigsimítva homlokát, nagy kínnal elkezdett mentegetődzni:

- Ostobaságokat fecsegtem összevissza, Tasner. Felejtse el. Hiszen az egészben csak az a lényeges, hogy Kossuth szerkesztő úr a fülénél fogva rángatja elő az effajta borzalmat. Miért? Mi célja vele? Hiszen tudhatná, hogy a cikke miatt ugyan egyetlenegy tetszhalottal sem temetnek el kevesebbet Magyarországon. A cikknek tehát a pillanatnyi idegcsiklandozáson kívül semmi, de semmiféle haszna sincs. Másrészről ellenben ez a cikk és előtte tizenhét és utána még húsz vagy ötven vagy száz cikk igenis alkalmas arra, hogy a most ébredező magyar nemzetet, így ahogy van, elevenen a sírba temesse.

Február 10.

Levél jött Konstantinápolyból Stürmer nagykövettől. Széchényi Andor gróf a Saint-Jean de Acre felé vezető úton megkapta a pestist, és azt magával vitte Konstantinápolyba. A gróf ideglázba esett, testileg és lelkileg összeomlott, s nem tud felkelni az ágyból.

Február 14.

Konstantinápolyból írja a konzulátus, hogy Széchényi Andor gróf kapitány február 28-án pestisben meghalt. A gróf a katasztrófa hírére kiugrott az ágyból, a haragtól és fájdalomtól szinte eszelősen kijelentette, hogy felelni fog a *Pesti Hírlap* vezércikkeire.

11

Még aznap éjjel leült az íróasztalhoz, és hajnalig dolgozott. Elkészítette egy nagyobb mű vázlatát, amely nemcsak felelet lesz Kossuth Lajos vezércikkeire, hanem végső és leghitelesebb megfogalmazása egész életművének előre és visszafelé is. Igen, visszafelé is, mert úgy vette észre, hogy amit eddig tett, az mind rögtönzés volt ugyan, de ezekben a rögtönzésekben logikus sorrend és tervszerűség volt, s ideje, hogy ezt a rendszert végre-valahára szabatosan megformulázza. Igaz, hogy a rendszer még önmagában véve nem jelent semmit. Legtöbbször nem más, mint némely professzori agyak ügyességének ravasz elpalástolása, halotti szemfedő eszmék koporsóján. Ámde azért Napóleonnak, akit a forradalom, a véletlenek játéka, a kortársak ügyefogyottsága, az egymásra torlódó események emeltek fel a csillagok magasságába, mégis világos rendszere volt, amelybe még a látszólag legnagyobb őrültségét, az orosz hadjáratot is bele lehet illeszteni. Napóleon Franciaországot örökre meg akarta szabadítani az angol veszedelemtől, és belátta, hogy ezt a célt csak óriási kerülő úton tudja elérni. Ez az út egész Európa egyesítése Anglia ellen. Első állomás a kontinentális zár, aztán jön a német államok meghódítása, a protektorátus, aztán az ellenszegülő országok elfoglalása, a megbízhatatlan uralkodóknak megbízhatókkal való kicserélése, a napóleoni

dinasztia megalapítása és befolyásának egész Európa fölé való kiterjesztése. Amikor úgy látszott, hogy az Anglia-ellenes európai egység megteremtésének nincs már egyéb komoly akadálya, mint a cárizmus, az ortodoxia és az orosz nép elmaradottsága, meg kellett kísérelnie Oroszország meghódítását is. Ez volt a rendszer. Tehát a rendszer mégsem mindig német professzori pedantéria, hanem az előrelátó politika komoly követelménye. Be kell bizonyítania, hogy az ő reformátori tevékenysége sem volt nagyúri játék, hóbort és ötletek tűzijátéka, commedia dell'arte a politikai színpadon, hanem éppen olyan egységes és tervszerű építmény, mint a Corpus Juris vagy a kilencszáz éves magyar alkotmány. Ezt a rendszert kell igazolnia az új könyvben, amelynek talán *Lélekharang* vagy *Antivezércikkek* lesz majd a címe.

Hajnalig dolgozott, másnap délig aludt, délután ismét munkához ült, és egyik írnokának öt óra hosszat diktált egyfolytában. A következő nap mindez megismétlődött. A munka sebesen haladt, az eszmék bőven és tündöklő fénnyel ömlöttek agyából, talán soha nem dolgozott ilyen gyorsan, könnyen és szenvedéllyel. A rendszer is kezdett kidomborodni attól kezdve, hogy a lóidomítással a magyar lelket akarta idomítani, egész addig, hogy a Lánchídon fizetendő vámmal a nemesi adómentességen akar rést ütni, és az egyenlő teherviselést akarja a magyar gondolkozásba becsempészni. Napról napra vastagabb lett a kéziratcsomó; napról napra jobban kibontakoztak a rendszer monumentális körvonalai. Napról napra nőtt a hatalmas építmény, és már előre látta tömör falait, méltóságteljes oszlopsorait, könnyed íveit, magasba szökkenő tornyait és az egész épületet megkoronázó büszke kupolát. Látta az egész Szent Péter-templomot, amelybe belefér az egész magyarság. A nagy mű most már szinte magától készült, mintha saját lelket és akaratot kapott volna a teremtőjétől, aki az organikus életet megindította. Már a jó és végleges címet is megtalálta. *Kelet népe.* Igen, ez lesz a címe, és jelenti a keletről származó magyar lélek helyét a nyugati civilizációban...

Sokszor maga is elcsodálkozott, hogy a munka milyen felséges biztossággal halad a célja felé, úgy, ahogy a szent könyveket írták, szinte álomban, az elragadtatás révületében. Pedig minden, ami benne és körülötte és vele és nélküle történt, minden éj és nap, minden érzés és hangulat, egész idegélete s egyéni és családi életének minden mozzanata akadályul szolgált. Minden ellene szegült, és megnehezítette minden lépését. Most csakugyan bekövetkezett, amit egyszer mondott: szárnyai letörtek, lábán folytatta az utat, lábait levágták, a térdén csúszott, térdei elkoptak, a hasán mászott, és hason mászva is oly gyorsan haladt, mintha repülne.

Közben hetenként kétszer újabb Kossuth-cikk jelent meg, s ha ilyenkor a Kaszinóba belépett, észrevette, hogy barátai hirtelen elhallgatnak; nyilvánvaló, hogy a vezércikkeket magasztalták, de tapintatból nem akarták ezzel ingerelni. Látta, hogy Kossuth népszerűsége nőttön-nő, s az övé rohamosan hanyatlik. Mintha kezdenék olyan embernek tekinteni, aki megtette kötelességét - hála és tisztelet illeti ezért -, de az aktív politika terén nincs több keresnivalója. Dessewffy Aurél grófot s a fiatal konzervatívokat legalább szidják és rágalmazzák; a nádor és felesége viszont Kossuthot szidja, de ez csak azt mutatja, hogy rettegnek tőle. Őt semmibe sem veszik. Metternich azelőtt néha-néha üzent neki, vagy alkalmat adott, hogy beszélget-hessenek. Most, a magyarokkal való békekötés pillanatában, a korszakalkotó változás küszöbén, eszébe sem jut, hogy tanácsait vagy véleményét kérje. Pesten alig hívják valahova. Batthyány Lajos gróf kihagyta őt a politikai megbeszélésekből, mert aulikusnak tartja. Majláth kancellár és Dessewffy mellőzik, mert az ellenzékhez számítják. Nem tudják, de nem is kíváncsiak, hogy min dolgozik, a *Kelet népé*-t úgy írja, mintegy anachoréta, aki kiáll a barlangja elé, és mivel az emberek nem kíváncsiak rá, a sivatag vadjainak és a levegő madarainak beszél.

Ehhez járult, hogy családi élete egyre sivárabb lett. Crescence féltékenykedése, amely szerelmük kezdetén büszkévé tette, most mértéktelenül idegesítette. Akkor a féltékenységet

úgy fogadta, mint a viszontszerelem bizonyítékát; most már csak arra emlékeztette, hogy Crescence-nak jogai vannak, amelyek tűrhetetlenek. Crescence pedig mindenkire féltékeny volt: az irodalmi szalonokban csevegő polgárnőkre, a német és magyar színház tagjaira, a külföldi vendégszereplőkre, még Elssler Fannyra is, pedig tudta, hogy az Almássy gróf kedvéért jött Pestre. Féltékeny Batthyány Lajosné grófnéra pusztán csak azért, mert a grófné sokat politizált, márpedig ha Magyarországban egy hölgy politizál, az nem teheti egyébért, mint hogy István gróffal alkalma legyen összemelegedni. Féltékeny Tasner Antal feleségére, akit egyszer látott, és elragadó francia típusnak talált; féltékeny Cenken az összes gazdatisztek feleségére, leányaira, sőt még a szép parasztmenyecskékre és a cselédség csinos nőtagjaira is. De legfőképpen féltékeny Clam-Martinitz grófnéra, lady Selinára, akiről mindenki azt mondta, hogy döbbenetesen hasonlít a szegény Karolinára, és hogy halálosan szerelmes Istvánba.

István gróf, aki ismerte a szerelem minden szépségét és átkát, az átokból már nem kért, s habár megértette Crescence izgatott idegállapotát, nem tudta szelíd türelemmel oltogatni a fel-fellobbanó féltékenységi lángokat. Elég volt neki lebírni és féken tartani a maga féltékenységét, amely egyetlen, igazi és örök szerelmét megmérgezte, azt a rettenetes, szörnyű kínlódást, amellyel a magyar nemzetet féltette mindenkitől. Voltak derültebb pillanatai, amikor Crescence grófnő és a maga féltékenységét össze tudta hasonlítani, s ilyenkor nem tudta, hogy kit sajnáljon inkább: önmagát-e vagy a feleségét? Megmosolyogta mind a két féltékenységet, de aztán úgy érezte, hogy a grófnő féltékenységének semmi alapja sincs, az övé ellenben már nem is féltékenység, hanem tragikus meggyőződés a nemzet hűtlenségéről. Ezért sokszor valósággal irigyelte Crescence-t. Úgy képzelte, hogy Crescence a földkerekség egyik legboldogabb embere lehetne. Szereti az urát, szereti a gyermekeit, az élete teljes egész, önmagába visszatérő vonal, tökéletes kör, sőt annál is több, valóságos gömb, a legtökéletesebb mértani idom, egy anyagú tiszta valósággal telve. Ezzel szemben ő maga boldogtalan, elátkozott ember. Az emberek úgy látják, hogy szereti a feleségét és gyermekeit, szereti birtokát, kastélyát, jobbágyait, Cenket, a lovait, juhait, szederfáit és selyemhernyóit, szereti a családi ünnepélyeket, vendégjárást, vadászatot, lovaglást, a jó bort, finom szivart, a fanyar pezsgőt és a tiszta francia pálinkákat, Byront, Berzsenyit, Vörösmartyt, könyveit, bútorait és a műtárgyait, szeret whistezni, labdázni, úszni, rendben van a gazdasága, a jövedelmét most már sohasem költi el, nincs különös baja a gazdatisztjeivel, lovászaival, zsokéival, cselédeivel, sokat jár társaságba, vidám is tud lenni, az asszonyok is szeretik még, Bécsben, Pesten, sőt még itt Cenken is annyi sikere van, amennyit akar, a magánélete tehát emberi fogalmak szerint boldog és fényes, mint egy angol lordé - és egészben véve mégis boldogtalan.

Miért?

Mert beteg.

Ezt, hála isten, nem tudja senki, csak ő. Még Crescence sem, még Tasner Antal sem, pedig előtte akarva, nem akarva már túlságosan kinyitotta lelkét. A barátai még csak nem is sejtik. Az emberek, akikkel érintkezik, fel sem mernék tenni, hogy ő milyen beteg. Akik csak messziről ismerik, vagy csak hallomásból tudnak róla egyet és mást, igaz, néha úgy emlegetik, hogy különc, anglomániás, komédiás, bolond. De a bolond szót nem patológiai, csak kulináris értelemben alkalmazzák rá, mint mindenkire, aki nem olyan szürke, unalmas, ügyefogyott nyárspolgár, mint ők. Bolondnak tartották például annak idején az öreg Wesselényi Miklóst, most meg Sándor Móric grófot, amiért fogaton vagy lóháton jár föl s alá a Vár lépcsőin. Ez a jelző nem fáj neki, sőt mulat rajta. De azt sohasem szabad tudni senkinek, hogy milyen beteg. Nem olyan betegségről van szó, mint aminő ezelőtt két esztendővel, a nagy pesti árvíz után megtámadta. Az egészen jó, barátságos és kellemes betegség volt, még akkor is, amikor csak

az imádság választotta el a haláltól. Mert akkor legalább jó volt feküdni, jó volt, hogy Crescence olyan nagy odaadással ápolta, jó volt lábadozni, meggyógyulni, most Isten a tanúja, sokszor visszakívánja azt a boldog állapotot.

E pillanatban eszébe jutott, hogy milyen titokzatos, de félreismerhetetlen összefüggés van a maga egészségi állapota és a politikai viszonyok között. Amikor olyan nagy beteg volt, akkor Pálffy Fidél gróf ült a kancellári székben, alávaló, hitvány ember, és alávaló, hitvány magyar. Ha még sokáig tart a garázdálkodása, vagy forradalomba tör ki a nemzet, vagy tökéletesen széjjelrothad. Ugyanakkor őt betegség láncolta az ágyhoz, mintha csak valami kozmikus hatalom eltávolította volna a fórumról. Ez a betegség talán az életét mentette meg. Lehet, hogy megőrült volna, vagy valami katasztrófába sodorja magát. Az Isten kényszerzubbonyt adott rá, hogy sem magában, sem másban ne tehessen kárt. Ez másképp azt jelenti, hogy valamiféle misztikus szálakkal összeköttetésben van nemcsak az emberekkel, akik között él, hanem a dolgokkal, a szerves és szervetlen világgal, az országgal, a földrésszel, amelyen lakik, az egész földkerekséggel... tovább!... tovább!... a bolygókkal és álló csillagokkal, az egész világegyetemmel. Bizonyára nem egyedül ő, hanem minden ember. Hiszen az egész univerzum egységes és oszthatatlan valami, lehetetlen, hogy a vonzás törvénye, amely a naprendszereket egyensúlyban tartja, levegő és éter rezgése, a fény és a hő s az égitestek között kitört konfliktusok hatással ne lennének az emberre, aki éppen úgy tagja ennek az univerzumnak, mint a meteorkövek vagy mint a naprendszerek.

István gróf elmosolyodott:

- No, nem kell éppen ilyen messzire menni, de annyi bizonyos, hogy idegrendszerem megérzi mindazt a változást, ami Magyarország sorsában hősüllyedést vagy -emelkedést, borút vagy derűt, jó vagy rossz fordulatot jelent. Amikor a dolgok jobbra fordultak, egészséges és erős lettem, s csak azóta vagyok megint beteg, amióta ez a Kossuth-féle agitáció a magyar élet biztonságát újból megrendítette. Néha nem tudom ugyan, hogy a dolgok állása miatt vagyok-e, vagy éppen megfordítva, egészségem jó vagy rossz állapota szerint látom-e a politikai dolgokat rózsaszínű vagy sötét szemüvegen át - istenemre mondom, nem vagyok benne bizonyos, hogy melyik az ok és melyik az okozat -, de a kettő között valami összefüggés van, az kétségtelen. Erről eszembe jut az is, hogy az emberek néha kerülnek, néha a tenyerükön hordoznak, és majd széttépnek szeretetükben. Ilyenkor magam is szeretem vagy gyűlölöm magamat, boldog vagy boldogtalan vagyok. Mármost az a kérdés, azért szeretnek-e olykor az emberek, mert kellemes, nyugodt és optimista vagyok, vagy azért derűs a kedélyem, mert az emberek szeretetét látom, és jólesik sütkéreznem a népszerűségben? Nem tudom magamat élve felboncolni, nem értem a nagy összefüggéseket magam s az engem körülvevő világ között - vajon van-e ember, aki ezt érti? -, én csak annyit tudok, hogy most megint nagyon beteg vagyok.

Ez a nagy öntudatosság, a maga lelkiállapotának ily tiszta és mély analízise csak február közepéig tartott. Andor gróf halála után már megint elveszítette azt a higgadt önkritikát, megszűnt a maga orvosa lenni, s átadta magát a szenvedéseinek. A világ előtt megőrizte büszke férfiasságát és egész méltóságát, családja előtt játszotta a szeretetreméltót, jókedélyű embert, járt-kelt az életben, mint azelőtt, napi teendőit pontosan végezte, s emellett naponta nyolc órát dolgozott készülő könyvén, de amikor egyedül maradt, hirtelen összeomlott, és csüggedése nem ismert határt. Rossz éjjelei és borzasztó álmai voltak, a halál és az örökkévalóság rámeresztette üveges szemeit, és ébredése is inkább az önkívületből való felriadáshoz hasonlított. Alig volt nap, amikor meg tudott volna szabadulni az öngyilkosság gondolatától. Néha azt hitte, hogy minden ember hátat fordít neki, hiába dolgozott, és hiába

fáradozik most is éjjel-nappal, hiába írja a könyvét, minden ember félreismeri, gyűlöli vagy kineveti.

Valamelyik nap beszélgetés közben elmondta a Kaszinóban, hogy a gellérthegyi citadella helyén szeretne egy nemzeti panteont vagy walhallát építeni, amelyben a haza nagyjainak holtteste pihenne. Döbrentei Gábor nagyokat kacagott ezen az ötleten, majd pedig azt indítványozta, hogy menjenek el a Tabánba, s válasszanak helyet a panteon számára. Odarendelte kocsiját, maga mellé ültette Döbrenteit, és elhajtatott a Gellérthegy alá. Döbrentei aztán elvezette őt a barlanglakásokba, ahol a prostitúció legaljasabb söpredéke tanyázik, és rideg öniróniával kijelentette, hogy a maga részéről itt, az utcalányok, kerítőnők s örömlegények között kívánna eltemetkezni. Aznap éjjel nem tudott aludni. Nem tudta, hogy szégyellje-e magát naivitása miatt, vagy pedig megfenyítse az arcátlan embert. Másnap vette csak észre, hogy megint feleslegesen érzékenykedett, senki sem bántotta, s hogy rendes körülmények közt ő maga is egészen másként fogta volna fel a Döbrentei-ügyet. Rájött, hogy semmi nevetséges sem volna abban, ha párizsi mintára a magyarok felépítenék a maguk panteonját - viszont az is igaz, hogy a Vár-hegy és Gellérthegy között fekvő völgyet előbb nemzeti parkká kellene átalakítani, a Gellérthegyen fel kellene építeni a magyar Akropoliszt.

Kissé megnyugodott, egész nap dolgozott, halálos fáradtan feküdt le, nem is tudta, elaludt-e vagy sem, de egyszerre csak megint látomása volt. Megjelent előtte Karolina hollófekete haja és ibolyakék szeme. Először csak a haja és a szeme. Aztán lassan kibontakozott elefántcsont-színű, keskeny, hosszas arca, piros szája és gyengéden hajló sasorra, végül a ködből, amelyből született, lassan kiemelkedett az a gyönyörű test, amelyet ő fiatalon, virágzón, tele vággyal és gyönyörrel, huszonöt esztendős korában a másvilágra küldött. Felugrott az ágyból, nem is mert többé lefeküdni, munkához látott, és egész nap a *Kelet népé*-n dolgozott. Este whistet játszott, de oly nyomorúságos volt a játéka, hogy kinevették. Felbőszítette, hogy még az ilyen kis dolgokban sincsen szerencséje, a nemezis üldözi, s úgy érezte, hogy szívesen vesztegetné meg a sorsot kétezer arannyal, hogy kettőt tudjon nyerni.

12

Csak az vigasztalta, hogy az ország sorsa nem a *Pesti Hírlap* szerkesztőségében, a pesti utcán és az ellenzéki hölgyek szalonjaiban dől el, hanem a megokosodott bécsiek és kijózanodott magyarok szövetségében s az általános nemzetközi konstellációban. Talán Szentpétervárott vagy Párizsban, a külügyi hivatalokban vagy a nagykövetek tanácskozásain. Elhatározta, hogy elutazik Bécsbe, és szemügyre veszi az udvari és kancelláriai köröket, megvizsgálja a bécsi planéták állását, hogy horoszkópot készíthessen a magyarság számára.

Bécsben meglátogatta Lajos bátyját, de tőle nem tudott meg semmit. Lajos gróf azok közé a boldog halandók közé tartozik, akik, ha nincs hiba az emésztésük körül, hivatali, baráti és családi életükben lényegesebb dolgok, sérelmek nem érik, ha jól áll a szénájuk és apró kedvteléseiknek nincs útjában senki és semmi, akkor azt hiszik, hogy ezen a földgolyón minden rendben van, és csak hóbortos vagy becstelen emberek agyából pattannak ki mindenféle eszeveszett ötletek, amelyek ezt a szép harmóniát felboríthatják. Lichnovszky Eduard, Windischgraetz Alfréd, a Liechtensteinek és Schwarzenbergek eljárását annyira ismerte, hogy nem is volt kíváncsi a véleményükre. Az egyetlen hely, ahol remélhette, hogy valamit megtud, Metternich herceg, a főkancellár hivatalos szobája, vagy - ami még annál is magasabb kilátótorony az európai káosz hullámain - a rennwegi palotában Melanie hercegasszony fogadóterme.

Melanie hercegné, aki még mindig fiatal és szép, több mint egy évtizede él a kancellár mellett, aki még rokkantságában és öregségében is elbűvölő gavallér, csodálatosan bölcs és szellemes ember. Ez az évtized alapjában véve felforgatta egész Európát, egyes-egyedül csupán csak ő maradt változatlan, a főkancellár, aki némi kacérsággal a világkórház öreg orvosának mondja magát. A rendszerből nem enged semmit; ő is látja, hogy Európa viharosan száguld valami ismeretlen felé, de az ijedősöket megnyugtatja, hogy ez a száguldás, mint a bolygók pályája: önmagába visszatérő kör. A Föld mégiscsak a Nap körül forog, és a Nap: Metternich kancellár rendszere; a rendszer centripetális ereje pedig változatlan. „Ott ölöm meg a liberalizmust, ahol meglátom. Éjfélkor keltsenek fel ágyamból, helytállok mindenért. Kezemben a zsilipek; ha valahol eszelős főrendek vagy eszelős polgárok, romantikusok és liberálisok megmoccannak, rájuk fordítom ezeket a zsilipeket; agyonüttettem őket a parasztokkal." Amikor a porosz kormány és a német Bund ellen a heidelbergi professzorok nyíltan állást foglaltak, azt mondta: „Nincsenek nyomorultabb összeesküvők a professzoroknál." Amikor az angol és francia lapok megindították ellene a hadjáratot, kijelentette, hogy „A sajtószabadság nagyobb veszedelem a pestisnél és kolerajárványnál, hasonló a rákbetegséghez, mert lappangva öl, s gyógyíthatatlan. Az újságírás mérge tönkreteszi a polgári rend egészséges gondolkodását". Arra már egyáltalán nem akart emlékezni, hogy legnagyobb sikereit Gentz Frigyes ragyogó hírlapi cikkeinek és emlékiratainak köszönheti. A jó Gentz, miután a Külügyminisztérium sajtóalapját, Rothschild és Pereira bankárok szubvencióját, az angol kormánytól és az orosz cártól húzott évjáradékokat, a császár ajándékait a Bagration hercegnőtől Elssler Fannyig terjedő szerelmi fronton viharos gyorsasággal eltékozolta, hirtelen meghalt. Azóta a kancellár megveti azokat az újságírókat, akik támogatják, mert pénzébe kerülnek, s megveti azokat, akik támadják, mert egyszerűen ostoba és szemtelen felforgatóknak tekinti őket. A rendszerből nem enged semmit, de a rendszer nem megrögzött, merev mozdulatlanság. Amióta a Szentszövetséget nem lehet többé feltámasztani, és egész Európát a forradalom lappangó betegsége sorvasztja, a rendszer szerint a forradalom egyetlen ellenszere a reform. Ahol lehet, a rendszer kisajátítja az ellenzék programját. Ezt teszi még Magyarországban is, noha erről az országról a kancellárnak az a véleménye, hogy terhe és rákfenéje a Monarchiának. A herceg büszke arra, hogy ő az igazi okos haladás embere. Haladó konzervatív. Halad a korral. Tehát megköveteli, hogy hagyják őt békén reformálni. Aki kevesebbet akar, az retrográd elme, obskúrus sírásója a haladó konzervativizmusnak, aki többet akar, az forradalmár.

Mindezt tudja róla István gróf is, és úgy érezte, hogy a kancellár most végre olyan útra lépett, amely - ha kacskaringósan is, de - végeredményben az általa kitűzött célra vezethet. A gróf már régen megtanulta, hogy a politikában nem az egyenes út a legrövidebb. Fejjel menni a falnak: ez az oktondiság rendesen nem a falat, hanem a koponyát zúzza szét. Szabadság, liberalizmus, demokrácia, jogegyenlőség, francia forradalmi eszmék, Lamennais-féle humanizmus, miniszteri felelősség, népképviselet - nem, Metternich erre nem kapható. De kapható a reformokra, amelyek automatikusan olyan erőssé teszik majd Magyarországot, hogy...

Metternich éppen gyengélkedett, de azért derűsen mosolygott. Egyedül fogadta a grófot, akitől mindenekelőtt Crescence grófnő egészsége felől kérdezősködött. Aztán szerencsét kívánt a két kis fiúcskához. Megemlítette, hogy legközelebb, ha teheti, ő is megnézi a lánchíd építkezését. Ellenállhatatlan érdeklődés vonzza őt a technikai tudományok felé. Most, a hetven felé is sajnálja még, hogy nem lett mérnök vagy orvos. Liebig, akinek büszke a barátságára, azt mondta, hogy bármikor odaülhetne a szigorló orvosok közé. De most már csak a világbetegségek orvoslásával kénytelen foglalkozni. Szép, de szomorú mesterség. Szerencse, hogy ebben Mordpraxisa van. Európa már elfelejtette, hogy mi volt a francia forradalom. Michelet, akit Lajos Fülöp király olyan érthetetlen elfogultsággal favorizál, nem történettudós, hanem költő és regényíró. Éppen most jelent meg legújabb könyve a francia forradalomról. Olyan

gyönyörű, olyan csodálatos remekmű, hogy szerzőjét a gályákra kellene küldeni. Lamartine elbújhat mögötte a girondistákról írt ponyvaregényével. Hiába, rettenetes fegyver a toll; hallom, az a Kossuth is efféle boszorkánymester. Vigyázni kell reá, és félni kell tőle; nem neki, hanem az igazi magyar hazafiaknak. A saját hazáját lángba boríthatja, anélkül hogy neki ártani tudna.

- Ne felejtsétek el, hogy micsoda parasztlázadás volt a kolera alatt. Én nem félek sem egyesektől, sem pártoktól. Én Napóleont is meghajszoltam... bekerítettem és leterítettem. Nekem nincs szükségem fegyvertársakra. A pártokra nem adok semmit. A konzervatívok is csalódnak, ha azt hiszik, hogy engem az orromnál fogva vezethetnek. Valahányszor velük beszélek, mindig eszembe jut a komornyikom, aki, ha véletlenül az enyémmel ellenkező vélemény csúszott ki a száján, rögtön kijavította magát, hogy ő is éppen azt akarta mondani, csak nem tudta magát jól kifejezni... És az ellenzék? Nos, úgy ismerem az egész ellenzéket, akár a zsebemet. Vannak alkotmányos gondolkozású patrióták, de már semmi talajuk a sok radikális között. Az egész Monarchiában már csak én veszem komolyan az öreg Corpus Jurist. Ez nem aforizma. Vannak szabadelvűek, de csak hiú teóriák áldozatai; radikálisok, akik részint tudatosan, részint öntudatlanul az anarchiát készítik elő; magyaroskodó népbarát politikusok, akiknek az a szerencsétlenségük, hogy ma már nincs, aki ellen harcoljanak. És végül vannak kossuthisták. Ezek, jól tudom, szívük titkos vágya szerint el akarnak szakadni a Monarchiától. Egészen esztelen emberek. A saját hazájuk legnagyobb ellenségei. Velük szóba sem állok, csak egyszerűen rájuk szabadítom Windischgraetzet és a nemzetiségeket. Én a magam részéről értem a tréfát, de Alfred herceggel nem lehet mókázni. Gondoljunk csak a cseh fészkelődésre. Az ilyen komédia nem tart tovább két-három hétnél, és lefolyása mindig egyforma. Ennek a színjátéknak négy felvonása van, s a felvonások között a függöny le sem gördül. A négy felvonás: felkelés, bevonulás, győzelem, összeomlás. Előadás után a főszereplőket Windischgraetz felakasztatja. De hát ne fessük az ördögöt a falra. Beszéljünk vidámabb dolgokról. Milyen élet van a Kaszinóban? Hogy ízlik klubtársaimnak a johannisbergi? Az idei termés felülmúlt minden várakozást. Vetekedik a tokajival. Hallom, hogy a magyarok díszkardot adtak Liszt Ferencnek. Liszt ezentúl karddal az oldalán, sarkantyús csizmában és lóháton fog zongorázni. Remek. Nagy kópé ez a Liszt. Szegény D'Agoult grófnét, aki három gyermeket szült neki, egyszerűen visszaküldte Párizsba az édesapjához. Ön azt mondja, hogy Liszt magyar ember? Felőlem magyar is lehet. Nekem csak az a fontos, hogy hallottam őt, és megríkatott. Irigylem. Lássa, Beethoven, Liszt vagy Paganini dicsőségéért odaadnám minden diplomáciai sikeremet. Zeneköltő vagy virtuóz szerettem volna lenni, ön azt mondja, hogy én is az vagyok, csak más hangszeren játszom. Köszönöm. De ez az ócska, repedt kintorna... pfuj... egész életemben utáltam a mesterségemet... Ha néhány szép és okos asszony nem tette volna elviselhetővé, én volnék a legszerencsétlenebb ember a földön.

E pillanatban belépett a szobába a hercegasszony, és kedves pajtáskodással üdvözölte a grófot. A kancellár néhány percig beszélgetett velük, aztán engedelmet kért, hogy visszavonuljon, mert néhány hivatalos ügyet kell elintéznie.

Ahogy magukra maradtak, Melanie hercegné elkomolyodott:

- Kedves gróf, maga hűtlen a barátaihoz.

István gróf válla megrándult, homlokán a ráncok összefutottak, és szemöldöke felborzolódott, mint mindig, amikor indulatba jött:

- Én vagyok hűtlen? Mikor Angliában először utaztam vonaton, feltűnt nekem, hogy a fák hátrafelé szaladnak a sínek mentén.

- Én még nem ültem vonaton - szólt közbe a hercegnő -, és nem is akarok... utálatos és veszedelmes dolog, hóbortos embereknek való. De a fák?...

- Optikai csalódás.

- Mit akar ezzel mondani?

- Azt, hogy én mozdulatlanul állok, a hercegné azonban vonaton száguld, és úgy látja, mintha én visszafelé mennék. A barátaim is ilyen optikai csalódásban ringatják magukat, és én végül egyedül maradok.

A hercegnő felsóhajtott:

- Mindenki egyedül marad. Előbb vagy utóbb én is... Kelemen is...

- Ó...

A hercegnő hirtelen felkapja a fejét:

- Milyennek találja Kelement?

- Fiatalnak és rendíthetetlennek.

A hercegnő hangja fátyolos lett:

- Stefferl...

István gróf szíve megdobbant. Régen hallotta ezt a szót. Más szájából talán nem is találná kellemesnek, de most a szívét egészen átmelegítette.

- Melanie hercegné!...

- Mi mindig jó barátok voltunk. Én nem ülök vonatra soha, és ön nem szalad hátra... Stefferl, mondja meg nekem az igazat: Kelemen ugye nagyon megváltozott?

A gróf elámult ezen a hangon.

- Esküszöm, hercegné, én nem veszem észre. A herceg ma is a legelbűvölőbb gavallérja Európának.

- Nem arról van szó.

- És a legkeményebb, leghatalmasabb államférfiú.

A hercegnő lehorgasztotta szép, kerek magyaros fejét.

- Ah, ha maga tudná...

- Képzelődés hercegné, rémlátás - erősködött a gróf -, tudom, hogy két éve nagybeteg volt, de hamarosan lábra állt, és keményebben áll a talpán, mint valaha.

- Kelemen pompás színész...

A gróf nyugtalankodni kezdett.

- Már ez is nagyszerű adomány az ő korában.

- Kelemen nem gyógyult meg... Stefferl, magának jólesik elpanaszkodnom. Kelemen most már csak színészi képességeivel tudja elhitetni, hogy...

- De elhiszik neki, és ez a lényeg.

A hercegné mintha megbánta volna őszinteségét:

- Ó, ami az ő lángeszét illeti... abban töretlen, és mindenek fölött való... és nem is arról van szó, mintha Európa sorsát ma is nem azzal a csodálatos szellemi erővel intézné, amellyel őt a Gondviselés megajándékozta. De az egészsége és a kedélye... mint ember... a maga legbensőbb énjében, a lelke mélyén...

A gróf meghatottan nézett Melanie hercegné arcába:

- Ez a hitves túlzott aggodalmaskodása.

- Igen, lehet - sóhajtott a hercegasszony -, de ennek az aggodalomnak súlyos alapja van. Kelemen kezd csüggedni... kezdi tisztán látni, hogy a Monarchia olyan kolosszus, amely agyaglábakon jár. Érzi, hogy a korszellem megváltozott. A minap keserűen felkiáltott: nem tudom, én vagyok-e bolond, de úgy látom, mintha bolondoktól volnék körülvéve.

A gróf meghökkent.

- Igen, az ember néha nem tudja...

- Csüggedése sokszor megdöbbentő. Olykor csakugyan azt hiszem, mintha öregnek érezné magát, hogy a küzdelmet folytassa. Nem bízik magában...

- Nem bízik? - kérdezte önkéntelenül a gróf. - Metternich Kelemen herceg nem bízik magában?

- Egy alkalommal azt mondta nekem: látom, hogy fürge lábakkal közeledik a vég, és nem tehetek ellene semmit.

A gróf akaratlanul utána mondta magában a hercegné szavait, és az ajka reszketett. Hát már Metternich is? A hercegasszony pedig hozzátette:

- Félek, hogy Kelement az öregség aggályossá teszi.

- Ellenkezőleg...

- Maga nem érzi, hogy Európát borzasztó válság fenyegeti.

A gróf nem tudott felelni. Ő eddig azt hitte, hogy most jön a kibontakozás, megértés, építés kora. Ő csak Kossuthtól fél... egyedül... vagy talán még Batthyánytól, de azt nem hitte, hogy Metternichnek is van oka félni. Vajon kitől fél Metternich?

A hercegné tovább panaszkodott:

- Már csak Isten kezéből várja a...

A grófnak ugyanazok a szavak jöttek az ajkára, mint a pesti vármegyeházán:

- Vannak helyzetek, amelyekben emberek befolyása már nem sokat segít, és az istenek közvetlen befolyása veszi kezdetét.

A hercegné szeme tágra meredt:

- Ezt mondja Kelemen is... Vagy tőle hallotta?

István gróf felállt, megcsókolta a hercegné kezét, és távozni készült, de a háziasszony még egy pillanatra visszatartotta:

- Kedves gróf, ha ideje engedi, látogassa meg a szegény kis Selinát. Nagyon beteg... és olyan egyedül van...

- Az ura?

Melanie hercegné bosszúsan legyintett a strucctollas legyezőjével:

- Ugyan, ne beszéljen ilyen badarságokat! A kis Sel sohasem szerette az urát. A kis Sel - tette hozzá súgva - egész életében csak magát szerette. Elvárom, hogy meglátogassa. Adieu, kedves gróf.

István gróf egy illúzióval szegényebben és egy kétségbeejtő rögeszmében megerősödve hagyta el a rennwegi villát. Metternich herceg, akit ő a rendíthetetlen erő és önbizalom csodájának nézett, akit annyira szeretett volna utánozni, a nagy Metternich-szobor ledőlt és darabokra tört. Metternich fél, és a gyáva ember kegyetlenkedik... Úristen, mi lesz Magyarországból, ha Metternich és Kossuth összefognak?

Csak aztán jutott eszébe, hogy a kis Selt meg kell látogatnia.

13

A Lichnovszky-palota, amelyben a bécsi kongresszus alatt havonként egyszer-kétszer vonósnégyes vagy nagyzenekar Mozart, Haydn és Beethoven műveit játszotta - olyankor a kapu előtt jobbra-balra százlépésnyire utca hosszat fogat fogat hátán tolongott, és öntötte magából a fejedelmi és főnemesi vendégeket -, a Lichnovszky ház, melyben egykor Christiane hercegné tartotta legfelső ítélőszékét az egész nemzetközi arisztokrácia erkölcsei fölött, mialatt körülötte egy fél tucat gőgös és szenvedő ember imbolygott a lefüggönyözött, nehéz pompájú termekben - elhagyatva, majdnem üresen meredt kivilágítatlan ablakszemeivel az esti sötétségbe. Lakói elköltöztek vagy a másvilágra, vagy más országokba, s a régi időkből nem maradt más ott, mint két-három elfonnyadt lélek és a boldogtalanság. A palotában most Clam-Martinitz gróf főhadsegéd lakott a feleségével, lady Selinával, s a második emeleten kis lakosztálya volt tante Lulunak, a fogadott árvának, aki - korán megvénülve, bús leányfővel - félig rokon, félig cseléd minőségben ott maradt a grófné szolgálatában.

A gróf, aki Windischgraetz herceggel együtt a kancellár után körülbelül a legnagyobb hatalmasság volt a Monarchiában, most nem volt Bécsben. Lady Selina betegen feküdt ugyanabban a szobában, mint a kongresszus alatt, és tante Lulu ápolta, akárcsak ezelőtt huszonhat évvel. Selina és a férje alig éltek házaséletet, hálószobáikat a palota két, egymástól legtávolabb eső pontján rendezték be, de nem tíz-tizenöt szoba, hanem mintha egy egész világrész vagy óceán választotta volna el őket egymástól. A kis Sel hálószobája most is mintha leányszoba volna a burgbeli szobák mintájára készült, Mária Terézia-korabeli, fehérre lakkozott, aranycirádás bútoraival. Clam-Martinitz grófné, aki nemrég még a császárváros egyik legszebb asszonya volt, és napról napra inkább hasonlított elhunyt nővéréhez, a boldogtalan Karolinához, most már csaknem fél éve beteg, s ha ágyát elhagyja, csak a palota szomorú kis kertjében, a rózsalugasok alatt vagy valamelyik templom szentélyében keresi a gyógyulást a sorvadás ellen. Most már hetek óta megint az ágyát őrzi. Sötétbarna haja, nagy, tengerkék szeme, sovány, sárga kis arca alig látszik ki a csipke- és selyemfelhőkből, az ágy mennyezete alól, és fonnyadt kis teste egészen összezsugorodik a pihepaplan alatt.

- Tante Lulu, nincs ma levelem? Tante Lulu, miért van ilyen csend? Tante Lulu, ma biztosra vettem, hogy levelet kapok.

Ugyanazok a szavak, mint a bécsi kongresszus alatt, amikor a Práterban hálaadó istentiszteletet tartottak a lipcsei csata évfordulóján. Tante Lulu nem sokkal idősebb, mint a kis Sel, de egész életében az anyát játszotta, s ez a szerep egészen megöregítette. Mosolyogva nézi szép, beteg gyermekét az ágyban, aki a csipkehuzatos selyempaplanra egész csomó levelet rakott ki, rózsaszín, lila, kék és aranysárga selyemszalaggal átkötött levélcsomókat,

éppen úgy, mint amikor a napóleoni háborúkból Stefferl leveleit várta. A kis Sel mindig levelekkel játszik. Vannak itt huszonöt évvel ezelőtt írt levelek, amelyeket egy fiatal lovastiszt küldött a tizenöt éves menyasszonyának. A menyasszony azóta férjhez ment, de nem a bohókás kedvű, sűrű szemöldökű, szép kis huszárkapitányhoz, hanem egy pedáns, mogorva, kellemetlen udvari emberhez, aki mindig úgy jár-kel a világban, mintha aktatáskákat hordozna a hóna alatt, még a feleségét is úgy öleli át, mint egy aktatáskát. Egyébként Clam-Martinitz gróf aktatáskák nélkül is idegen, unalmas, később pedig tűrhetetlen és gyűlöletes volt a szemében. Most már mindegy. Az aktatáskás ember altábornagy, a főhadsegéd, a király egyik legbizalmasabb embere, a Monarchia oszlopa, nagyon tiszteletreméltó oszlop, de éppoly merev és hideg, mint a kancelláriai palota előtt hivalkodó roppant jón oszlopok. A kis Sel, aki most múlt negyvenéves, húsz év óta sok mindent megpróbált, hogy az életét tűrhetővé tegye, de most már csak a leveleit rendezgeti és olvasgatja napokon, heteken, hónapokon keresztül, és leveleket vár, amelyek néha megjönnek, de többnyire nem. Az egyik köteget halvány, kék eres kezébe veszi, és odamutatja tante Lulunak:

- Tudod-e, hogy kinek a levelei ezek?

Tante Lulu, aki már százszor és százszor felelt erre a kérdésre, angyali türelemmel bólogat, és mosolyogva néz a betegre:

- Az ő levelei.

A kis Sel arca felragyog:

- Stefferl levelei. - Aztán hirtelen elkomolyodik. - Te Lulu, mondd csak, miért olyan kék az én körmöm?

Tante Lulu alig tudja visszatartani a könnyeit. Csak nem mondhatja meg a kis Selnek, hogy a tüdőbaj miatt, amely immár gyógyíthatatlanul szétroncsolta egész szervezetét. A beteg azonban nem is várja meg a feleletet. Valami megint eszébe jutott:

- Ezek szerelmeslevelek. De nagyon szerelmesek ám! Az ő levelei! Amikor férjhez mentem, tante Christiane megparancsolta, hogy mutassam meg őket Clam-Martinitz grófnak. - A kis Sel az urát sohasem említette másképp, mint a vezetéknevén vagy a hivatalos rangján: Clam-Martinitz gróf... gróf Clam... az altábornagy... Sohasem tudta kimondani sem a keresztnevét, sem pedig azt a szót: férjem. - Tudod, Lulu, akkor még gyáva voltam, és Christiane tante minden szavát szentírásnak vettem. A gróf nagyon szerelmes volt belém, és rettenetesen féltékeny Stefferlre. Hát én felkínáltam neki a levélcsomót: íme, itt van, olvassa el, kedves barátom, hogy tudjon rólam mindent, hogy ne legyen titkom maga előtt, nem akarom, hogy egyszer később azt érezze, mintha meg akartam volna csalni!

- És elolvasta? - kérdezte érdeklődve Lulu, mert ezt a történetet még nem hallotta.

- Nem. A gróf azt mondta, hogy ő nem kételkedik a tisztaságomban. Megbízik bennem. Szentségtörésnek venné, ha egy kisleány múltjába beletolakodnék.

- Szép.

- De aztán később is jöttek levelek - folytatta a kis Sel, és kezébe vette a kék selyemmel átkötött csomót. - Látod, ezeket már nem ő írta... de a legtöbbet őróla írták... Ó, ezek borzasztó levelek, ha ezeket az altábornagy elolvassa, azt hiszem, irtózatos tragédia lett volna abból.

Tante Lulu elmosolyodott:

- Na de ezeket már ugye nem kínáltad oda elolvasásra?

A kis Sel nagy keservesen felemelkedett az ágyában, titokzatosan nézett Lulu szemébe, jobb kezének mutatóujját felemelte, és halkan suttogott:

- Bizony, ezeket is meg akartam mutatni neki. Mondtam, hogy olvassa el, nem szabad, hogy titok legyen köztünk... Tudod, kedves Lulu, úgy szerettem volna, hogy elolvassa. De hiába kértem, könyörögtem, követeltem. Szerettem volna, ha megtudja, mennyire gyűlölöm, és mily sok gyalázatot hoztam a nevére.

Tante Lulu arca égett az izgalomtól:

- És elolvasta?

- Nem. Pedig nagyon szerelmes volt, és féltékeny az eszeveszettségig.

Most tante Lulu suttogott titokzatosan:

- Tudod, hogy miért nem olvasta el a leveleidet? Mert nem merte, szegény. Nem, a világ minden kincséért sem merte volna. A férfiak, ha nagyon szerelmesek, nem mernek az igazságról megbizonyosodni. A férfiak gyávák.

- Gondolod? Lehet... Most nemrégen azonban megint megmutattam neki ezeket a sárga és lila szalagos és mindenféle egyéb leveleket. A gróf most is visszautasította. Tante Lulu, azt hiszed, hogy ez az ember még mindig olyan gyáva?

Tante Lulu a fejét rázta:

- Most már nem gyáva. Most már csak egyszerűen nem kíváncsi a leveleidre. Először azért nem olvasta el, mert annyira szeretett, hogy megbízott benned; aztán annyira szeretett, hogy nem mert megbizonyosodni felőled; végül pedig, mert nem volt kíváncsi rád, mert közönyössé lett.

- Igazad lehet. Én sem vagyok kíváncsi az ő leveleire.

Hosszú, kínos csend. Aztán a kis Sel egymás után kezébe vette a levélcsomókat, egyet-egyet kihúzott, és olvasni kezdte.

- Hallgass ide, Lulu. Ebben azt írja valaki, hogy együtt látott vele Hernalsban, abban a házban, amelyikben valamikor Beethoven, a zeneszerző lakott.

- Kivel láttak téged? - kérdezte Lulu megdöbbenve.

- Stefferllel - suttogott Sel titokzatosan.

Tante Lulu arca hosszúra nyúlt. Szívdobogást kapott, és nyakán az erek kidagadtak.

- Ott találkoztatok?

A kis Sel mosolygott, és egy másik levelet vett a kezébe.

- Ebben valaki figyelmeztet, hogy vigyázzak, mert Karolina sorsára jutok.

- Ki volt az a hitvány gonosztevő?

- Nincsen aláírás - felelte a kis Sel csodálkozva, hogy ilyet is lehet kérdezni. - Ezek a levelek egyáltalán nincsenek aláírva. Csak nem gondolod, hogy az ilyen leveleket alá is írják?

- Névtelen levelek?

- De én azért tudom, hogy kitől valók.

Tante Lulu szomorúan nézett a betegre. Mi ez? Már félrebeszél? Végigsimította a beteg homlokát, hogy megtudja: nincs-e forrósága. A kéz jéghideg volt.

- Drága kis szívem, tréfálsz velem?

A kis Sel sértődött arccal válaszolt:

- Hogy gondolsz ilyet? Azt hiszed talán, hogy delirizálok? Nagyon tévedsz, Lulu. Nincsen semmi bajom, pompásan érzem magamat, ha az orvosok nem okoskodnának, legszívesebben felkelnék, és kilovagolnék a Práterbe. Holnap fel is kelek, és elmegyek Metternichékhez... ő is ott lesz, Lulu... találkozni akarok vele. Megmondom neki, hogy nincs értelme a levelezésnek.

Aztán hirtelen előrehajolt, megragadta tante Lulu karját, és görcsösen magához húzta:

- Tante Lulu, mondd igaz lelkedre, csakugyan itt van ő most Bécsben? Esküszöl? Nem azért mondod csak, hogy megnyugtass?

- Miért kételkedel?

- Mert három hónap óta egyetlen sort sem írt. Vagy talán elsikkasztották a leveleit?

Tante Lulu elfordult, mert nem tudta visszatartani a könnyeit. Majdnem a szíve szakadt meg szegénykéért. Künn az utcán pedig a császár névnapját ünnepelték. Zenekarok jártak föl és alá, a nép együtt menetelt a századokkal, velük énekelte a császári himnuszt, és virágokat dobált a katonákra. Éppen mint akkor, a bécsi kongresszus alatt, amikor csak ketten voltak otthon, mert az egész ház künn volt a Práterben, a tábori istentiszteleten. Egyébként minden olyan kísértetiesen hasonlított azokra a rég elmúlt napokra. Most is csak ketten vannak otthon. A város ünnepel. Az utca boldog rivalgása megreszkettette az ablakokat.

A kis Sel egyszerre csak kiugrott az ágyból, és összecsucsorított szája elé tette a mutatóujját.

- Tante Lulu, mintha valaki kopogna az ajtón.

- Képzelődöl, kicsim - és tante Lulu mindenáron vissza akarta nyomni őt az ágyba. De a kis Sel most már sikoltozva ismételgette:

- De igen, valaki csenget a portásfülkében.

Tante Lulu megdöbbent. Most már ő is hallotta, hogy valaki csenget. Lement az előcsarnokba, és beengedte a vendéget. Leültette az egyik szalonba, s aztán bement a beteghez. Ahogy belépett, a kis Sel széttárta karjait, és mennyei elragadtatással suttogta:

- Ő az! Ő az! Ő az!

- Széchenyi gróf.

Tante Lulu arcáról lerítt a kétségbeesés. Látszott rajta, hogy nem tudja, vajon helyesen cselekedett-e, amikor a grófot beengedte. De a kis Sel arcán olyan mennyei elragadtatás és boldogság sugárzott, hogy úgy érezte, sem a beteg egészsége, sem a feleség jó hírneve ellen nem követett el bűnt.

István grófot már a szalonban megdöbbentette valami, amiről eleinte voltaképpen nem is tudta megállapítani, hogy melyik érzékszervével fogta fel; a benyomás oly erős volt, mintha egyszerre a szívét támadta volna meg: elragadtatásba ejtette, mámorba ringatta, testi kéjt okozott neki, de egyúttal meg is félemlítette. Úgy érezte, mintha valami nagy bűnt követett volna el azáltal, hogy itt jár, és beleheli a ház levegőjét. Csak lassan jött a tudatára annak, hogy csakugyan valami olyanról van szó, amit a levegővel együtt belehel, belélegzik, magába szív gyönyörrel és megdöbbenéssel: hogy a szoba levegőjében úszó illatról van szó, a mósuszból és rózsavízből megkomponált illatról, aminő csak egy volt a világon, amelyet egy asszony komponált, mint valami zeneművet... Karolina parfümjét érezte, amelyet ő Szentiványéji álomnak nevezett. A Szentiványéji álom illatát, amelyhez hasonló csak a nápolyi

királyné udvarában, Napóleon nővérének szobáiban részegítette meg... István gróf már ettől is szívdobogást kapott, és úgy érezte, mintha huszonhat esztendővel megfiatalodott volna, és nem a kis Sel, hanem Karolina szobájába lépne be egy késő őszi estén, amikor Pál bátyja nincs otthon. De amint belépett, majdnem visszatántorodott. Aki ott feküdt az ágyban, az nem Karolina volt, sőt még csak a kis Selhez is alig hasonlított. Egy kísérteties árnyék volt.

- Hogy van, drága grófné? Azt hiszem, hogy maga csak kényeskedik, mert tudja, hogy milyen szép így, érdekes sápadtságában, ágyban fekve és kinyújtózkodva.

A kis Sel bágyadtan mosolygott:

- Vártam magát. Maga nagyon elhanyagol engem. Mondja, kedves barátom, miért nem tud hozzám őszinte lenni? Most is csak Melanie kérésére jött. Bevallom magának, Melanie-t én kértem meg, hogy küldje ide. Le akarok magával számolni. Egyszer végre-valahára már meg kell mondanunk egymásnak az igazat. Ismerje be, hogy maga megunt engem.

A kis Sel olyan keservesen kacagott, hogy István gróf azt sem tudta, mitévő legyen. Nem tudta, hogy tréfás enyelgéssel csillapítsa-e a beteg izgatottságát, vagy pedig atyai hangon figyelmeztesse, hogy vigyázzon az egészségére. Közben elérzékenyedve és iszonyattal nézte a kis Selt. Nézte a beteg és fonnyadt kis állacskát, a kiálló csontokat, a vértelen ajkat, a lázban lobogó, nagy, tengerszínű szemet. Már alig volt rajta valami asszonyi. De az az illat, amely a testéből áradt, az ágy körül felhődzött és betöltötte az egész szobát, az annyira asszonyi volt, akárcsak a kis Sel tavaly és Karolina a kongresszus alatt. És ahogy nézte, a kis Sel arcán kigyúltak a rózsák, a szája kipirosodott, a bőre kisimult, a haja megfeketedett, és a selyem-paplan alól felségesen telt, szoborszerű kemény és ruganyos lábszárak, enyhén hajló csípők, duzzadt, kemény mellek, széles vállak, egy egész gyönyörű izgató asszonyi test rajzolódott ki... Karolina teste. Most már nem Sel feküdt ott az ágyban, hanem egy félelmetes és titokzatos szépség a múltból, és mintha ezt Sel is tudta volna, elragadtatással mosolyogva nézett a mennyezetre, mint aki várja, hogy megöleljék és boldoggá tegyék.

István grófot ez a káprázat - a Szentiványéji álom káprázata - oly erővel vette hatalmába, hogy mindent elfelejtett, ami eddig olyan távol tartotta Clam-Martinitz grófnétól, a kis Seltől, első szerelmétől, aki egy sötét tragédia után örökre meggyűlölte őt. Elfelejtette azt a tizenegy éves szerelmet, amely Zichy Károly feleségéhez, Seilern Crescence grófnőhöz láncolta, elfelejtette ötesztendős házaséletét és elfelejtette a maga nehéz, viharos és szenvedésekkel teli ötven esztendejét, elfelejtette a milliókat, akiket a szívében hord, azt az egész roppant felelősséget, amelyet a milliók sorsában magára vállalt, és csak arra gondolt, hogy Selina, aki most itt fekszik az ágyban, tegnap még eleven valóság volt, Karolinának egy másodpéldánya, vagy talán nem is másodpéldány, de ő volt az eredeti, igazi Karolina, az egyetlen és elmúlhatatlan, s az a másik, aki húsz év óta a cenki sírboltban pihen, az csak egy fantom volt, vagy a legjobb esetben előfutárja az igazi asszonynak... mindegy. Ez a kis beteg tegnap még gyönyörű, erőteljes és szerelmes asszony volt, és ő minden ok nélkül - Istenem, Crescence már régen nem ok, és régen nem jelent tilalomfát -, botorul és gyáván megfutamodott ez elől az asszony elől, az egyetlen elől, akire még kíváncsi lett volna. Foga vacogott, a torka kiszáradt. Nehezen kapkodott levegő után. Iszonyú szúrást érzett a bordái között bal felől, ott, ahol az emberek közönségesen a szívet gondolják. Ezt a szörnyű szívszúrást csak négyszer vagy ötször érezte életében, elviselhetetlen izgalmak, gyötrelmek, várakozások alatt, akkor érezte például, amikor Badenben Crescence-t a karjai közé kapta... nahát, most szeretne fejével a falnak rohanni, hogy ezt a gyönyörű asszonyt oly bambán eltaszította; vagy csak a Szentiványéji álom teszi ezt? - mindegy, égbekiáltó mulasztás volt, és most az életét oda tudná adni, hogy egy órára feltámassza a régi szerelmes kis Selt.

Egyszer csak megszólalt a beteg:

- Mondja, Stefferl, miért nem vett el maga feleségül? Nem tud válaszolni? Maga szörnyű bűnt követett el ellenem, Karolina miatt. Igen-igen, tudom, később már megbánta, és szerette volna a bűnt jóvátenni. Istenem, eleget ostromolt aztán, de én még nagyon fiatal voltam, s a fiatalság soha, csak az öregség tud megbocsátani. És Karolina még élt. És én úgy szerettem szegény, drága Rollyt.

Rolly!... ezt a szót több mint húsz esztendeje nem mondta ki senki, egyedül csak ő, vergődései, lelkiismeret-furdalása és félelmei között. Rolly!... hogy tudja a kis Sel, hogy ő Rollynak hívta? vagy ha tudta, miért nem mondta ki azelőtt, és miért jutott eszébe éppen most, ebben a szörnyű pillanatban? István gróf félt, hogy elájul és lefordul a székről. Lehunyta a szemét, mint mindig, ha szédüléstől vagy ájulástól tartott. És így szemlehunyva, mintha a túlvilágról hallotta volna a hangokat:

- No jó, hát megbocsátom, amit akkor vétkezett... de azt nem bocsátom meg, hogy aztán később... hogy azóta soha... mondja, Stefferl... maga nem vette észre?...

A kis Sel elfáradt, köhögni és fuldokolni kezdett, feje hátrahanyatlott és lecsukta a szemét. István gróf kétségbeesve nézte a szenvedő asszonyt.

- Sel, drága kis Sel, ne gyötörjük magunk...

- Nem gyötrődöm, Stefferl. Nem szenvedek már. Én már nem szeretem magát, maga nem kell nekem - itt megint köhögés rázta meg -, de azért az Isten megbünteti, hogy amikor még szenvedtem... ó, csak az Isten tudja, hogy mennyit szenvedtem... mit gondolt maga? Félt tőlem? Mitől félt? Nem akartam mást, csak három hónapot... esküszöm, hogy mindössze három hónapig szerettem volna boldog lenni. Stefferl, én utálom a nagy szerelmeket, én csak három hónapot akartam... maga pedig tizenegy esztendeig epekedett Crescence után. És csakugyan nem volt maguk között semmi? Becsületszavára? Hát akkor szégyelljék magukat. Különben maga soha életében nem tudott sem egészen erkölcsös, sem egészen erkölcstelen lenni. Látja, én sokkal függetlenebb és szabadabb vagyok, én olyan boldogan adtam volna oda magamat - én a szerelemben nem tudok megtagadni semmit -, ó, édes Istenem, nem lettem volna a terhére egy nappal sem tovább, mint ameddig maga akarja... Nekem semmi hajlamom nincs a kínlódásra, önostorozásra és kegyetlenségre. Én nem vagyok Crescence, én szerettem magát, és egyetlen szavára odaadtam volna magának testemet, lelkemet, egész életemet. Másnak is odaadtam volna, sokszor már el is határoztam, hogy magát valakivel helyettesítem, csakhogy sajnos, mást nem tudtam szeretni... az uramat sem! Tehát úgy éltem, mint egy anachoréta. Mert csak két szép dolog van a világon, az egyik a tökéletes aszkézis, a másik a tökéletes gyönyör, utálom azokat, akik a középúton ténferegnek, a lemondás és a tobzódás között. Maga vallásos ember? Igen? Akkor magát a világon soha semmi baj nem érheti. Kedves barátom, akkor ön nagyon boldog ember. Irigylem magát.

István gróf megrendülve hallgatta a lázas önkívületnek ezeket a kusza vallomásait. De amikor a kis Sel azt mondta, hogy irigyli az ő boldogságát, érezte, hogy tiltakoznia kell.

- Boldogtalan ember vagyok, és sohasem voltam boldogtalanabb, mint most...

A kis Sel a nyugágyon kissé lejjebb csúszott és kinyújtózkodott, úgyhogy keblén egészen kibomlott a ruha. Most éppen olyan volt, mint akkor, amikor Párizsból jövet a Práterben tartott hálaadó istentisztelet alatt a tizenöt éves, fejletlen kis Selt a betegágyban megpillantotta. István grófnak elszorult a szíve, amikor látta, hogy a beteg asszony sárga, fonnyadt kis keze ökölbe szorul, és a szája hang nélkül mozog, mintha imádkoznék.

Megkísérelte, hogy vigasztalja. Megfogta a kezét:

- Drága kis Sel, ne izgassa magát. Ha szót fogad az orvosainak, vigyáz magára és sokat eszik, sokat fekszik, sokat imádkozik, meglátja, hogy szépen kigyógyul. Az Isten megsegít bennünket, édes, drága kis Sel.

- Tehát maga hiszi, hogy van Isten? - kapta fel a fejét hirtelen, és sötét gyűlölettel nézett István szemébe.

- Selina, drága kis Sel, csillapodjék.

A lázban égő tengerkék szem, amely majdnem eltűnt keskeny mandulavágású üregeiben, most hirtelen kitágult:

- Volt idő, amikor én is hittem benne. De Ő nem hitt bennem.

- Kiről beszél, Sel?

A beteg arca kigyúlt a haragtól:

- Nem láttam soha. Őt az ember találta ki, márványból faragta vagy sárból gyúrta, semmiből teremtette a maga képére és hasonlatosságára.

István gróf megint megfogta a kezét, hogy lecsillapítsa, és mondani akart valamit, de a beteg a kezével intett, hogy még nem fejezte be.

- Sőt nem is a jó, hanem a gonosz emberek találták ki Őt, mert olyan tulajdonságokkal ruházták föl, aminők csak együgyű, kegyetlen és ravasz emberekben vannak. Ezek elhitették a világgal, hogy van egy Mindenekfölött Jó Atya, aki minden rosszat megenged a gazembereknek; van egy Mindenható, aki hallani sem akar az asszonyok nyomorúságáról, szenvedéseiről, vágyairól; ez a mindenütt jelenlevő lény sehol sincs, amikor a legnagyobb szükség volna rá, hogy megvédelmezze a gyengéket, megtorolja a méltánytalanságot, és megállítsa legalább fele útján a bűnt; ez a legfőbb jó, akinek tudtán kívül egyetlen hajszálunk sem görbülhet meg, aki csupa szeretet, megértés, atyai gondoskodás és előrelátás, az embert olyan gyengének teremtette, hogy a legszentebb is naponta hétszer bukik el, és ezt a bukást - ha véletlenül bűnbocsánat s az utolsó szentségek nélkül hal meg a nyomorult pária - mégis egy örökkön-örökké tartó pokollal bünteti. Ez a Mindenható már az anya méhében levő magzatról tudja, hogy halála után a pokolba kerül-e vagy a mennyországba, és megakadályozhatná, hogy élve a világra jöjjön, vagy ha mindenáron meg kell születnie, olyan lelket lehelhetne bele, amely ellent tud mondani a bűnnek, sőt legvégső esetben az is módjában volna, hogy halála előtt az utolsó szentségek kegyelmében részesíthetné... ámde nem teszi meg, mert nincs neki szíve. Mondja, Stefferl, miféle erkölcsű emberek voltak azok, akik ilyen istent találtak ki, és ilyen istent szabadítottak rá az emberiségre?

István gróf csillapította:

- Drága kis Sel, ön túlságosan szenved, azért beszél így.

- És mindezek ellen ön mit tud felhozni, kedves gróf?

István gróf nem akart olajat önteni a tűzre.

- Én nem vagyok jezsuita páter, én nem vagyok otthon a hitvitákban.

A kis Sel hirtelen felhúzta a lábát, felsőtestével előre hajolt, összekuporodott, mint egy kis macska, és csodálatos szemeit - ezek a hunyó csillagok mindig igézőbbek és titokzatosabbak lettek - ráfüggesztette István gróf arcára. Nem tudott beszélni.

Tante Lulu bejött a szobába, és szemével könyörgött, hogy a beteget István gróf hagyja magára.

A gróf kiosont a szobából, és imbolygó, tétova léptekkel leballagott a lépcsőn az utcára. Ekkor már igazán nem tudta, hogy az a beteg asszony ott a baldachinos csipkés ágy alatt valóság volt-e, vagy egyike azoknak az éber állapotban támadt vízióknak, amelyek az utolsó időkben annyit gyötörték. Nem tudta, hogy Karolina volt-e az, vagy a kis Sel. Lelkében ez a két asszony egészen összeolvadt és kicserélődött; hol az egyik, hol a másik tűnt fel valóságnak; sohasem tudta, hogy melyiket hordja magában. Csak azt az egyet érezte, hogy mind a kettő az ő áldozata. Ezt a makacs rögeszmét nem tudta kiverni szegény, fáradt, boldogtalan fejéből.

14

István gróf Bécsben azt hitte, hogy fiatalságának emlékei, a világváros tarka élete, új emberek, új benyomások közepette kissé megerősödnek az idegei. Csalódott. A Selinánál tett látogatás óta még sokkal betegebbnek érezte magát. A régi gyötrelmekhez még egy új is járult: a kis Sel fantomja, amely összeolvadt Karolináéval. Emiatt mindaz, ami szép, megható vagy vigasztaló volt a Stefferl-korszakban, ha egy-egy pillanatra fel is ötlött az emlékezetében, közönyösen hagyta. Ehelyett minden utca, minden ismerős, minden lépés azokra az esztendőkre emlékeztette, amelyeket szeretett volna kitörölni örökre az életéből. Csodálatos dolog: otthon, Cenken, a családi sírboltban, ahol sokszor a könyökével súrolta Karolina szarkofágját, csak ritkán gondolt rá. Legtöbbnyire csak augusztus huszonkilencedike, a halálos évforduló felé tódult a lelkére Karolina árnya. Itt Bécsben minden ház, ahol közös ismerősük lakott, minden régi arc, amelyet még Karolina is látott, a város minden zuga, ahol kettecskén sétáltak, minden, minden eszébe juttatta. A nagy Stephanskirche mögött megismerte azt a borbély-műhelyt, amelyben neki egy műkedvelői előadásra parókát készíttetett. A Graben egy finom, barokk művű, de rozoga kapuján megdöbbenéssel olvasta: Manikűr- és Pedikűrszalon. Ennek a tulajdonosa járt el Karolinához. Hernalsban szemébe ötlött egy emléktábla: itt lakott Beethoven Lajos... és szinte hallani vélte a VII. szimfónia életörömben ujjongó zárótételét, amely oly mámorba ejtette Karolinát, hogy a mellére bújt, és a fülébe súgta: úgy szeretem a magyarokat, Stefferl, úgy szeretlek téged... Ha szülei vagy Pál grófék régi lakása előtt vitt el az útja, megtorpant és visszafordult. Amikor végig kellett hajtatnia a Landstrassén, és kocsijának el kellett haladnia a régi Széchenyi-ház előtt, behunyta a szemét, vadul dobogott a szíve, szakadt róla a verejték, erősen belekapaszkodott a hintó kartámlájába, mert attól félt, hogy földöntúli kényszer hatása alatt kiugrik, és futásnak ered. Ezt mind Sel betegsége, Selina későn bevallott szerelme, Selina, szegény, árva kis Sel tragédiája okozta? - kérdezte magától kétségbeesve.

De azok a helyek, amelyektől irtózott, mégis iszonyú erővel húzták maguk felé. Éjjel kiugrott az ágyból, hogy felöltözik, és elmegy a Lichnovszky házba, meglágyítja tante Lulu szívét, vagy megvesztegeti a cselédséget és beoson abba a szobába... Selina biztosan várja... De miért Selinához?... Akkor már inkább elrohan Pálék régi lakásába, ahol minden szoba, minden bútor, a falak minden pórusa a Szentiványéji álom szagát lehelte magából... hisz úgyis csak arra a finom és buja szagra van szüksége, hogy kielégüljön... már nem is tudja, hogy Karolináé volt-e az igazi, vagy pedig az, amellyel most megint tele van a ruhája, a szobája, az egész ház, egész Bécs, az egész világ. És majdnem megőrült ettől az illattól, amely édes és mámorító volt, de volt abban valami a halottasszoba, koszorúk, ravatal, gyertya és tömjén szagából is. Rettenetes küzdelem volt ez a Rolly- és Selina-szerelem egymásba fonódott emlékével.

Mindennap elhatározta, hogy elmenekül ebből az átkozott városból. Folyton csomagolt, készülődött és búcsúzkodott... Üvegablakos óriási utazóhintajába naponta befogatott, levitette

remek angol bőröndjeit s útikészségeit, aztán az egészet újra felhordatta a szobáiba, és a lovakat megint kifogatta. Agyában ezalatt egymást kergették a rémképek; hol Karolinát, hol Selinát látta holtan kiterítve, hol Metternich jóslatait hallotta: felkelés, bevonulás, győzelem, összeomlás. Eszébe jutott: ahogy a magyarok ráébredtek a maguk nemzetiségére, akként támad fel a Magyarországban lakó horvátok, románok, szlovákok, németek öntudata is. A Noé bárkája - Lavalette apó, az öreg francia archeológus bárkája - évszázadokon át tartó szélcsend után egyszerre viharos tengerekre került, s a hullámok tetején hánykolódni kezd. Azelőtt, a régi latin világban erről szó sem volt. A feudális Magyarországban nem volt magyar nemzetiségi öntudat, de nem volt nemzetiségi probléma sem. Hogy születik meg ez a tatárjárásnál, töröknél, szigeti veszedelemnél, németesítésnél és jozefinizmusnál is nagyobb, új veszedelem? Talán csak nem a *Hitel, Világ, Stádium* nyomán? Csak nem? Szent ég, de ha mégis?... Hátha mégis Széchenyi István gróf adta a példát az illír és szlovák apostoloknak?... Vajon ki adna erre igaz, megfellebbezhetetlen feleletet? Metternich talán? Metternich már régen megadta a választ. Számtalanszor megjósolta, hogy az út, amely az ő jó szándékaival van kikövezve, a pokolba vezet. Metternich, ha eljő az ideje, mindenért majd őt vonja kérdőre. És lehet, hogy őt teszi felelőssé ezért az Úristen is, aki a magyarokra kilencszáz évig vigyázott, és megtartotta őket nyomorult, elmaradt, Ausztriától függő állapotukban is magyaroknak. Ő pedig felzaklatta őket, megbolondította szegényeket, és utat egyengetett Kossuth Lajos számára, hogy a rombolás művét befejezze.

A negyedik nap már érezte, hogy betegebb, mint volt. Megint minduntalan megtapogatta fegyvertokjait, s erősen ügyelt, hogy a pisztoly mindig kéznél legyen íróasztalában, úti-poggyászában, hintójának ülése alatt, a ruhája zsebében. Gondja volt arra, hogy két nélkülözhetetlen pajtása mindenhova elkísérje: apja utolsó levele, amely aranyzsinóron szíve felett lógott, és a pisztolya, amely gondosan megtöltve várta, hogy mikor kell teljesítenie kötelességét.

Az öngyilkossági gondolatok őrjöngő izgalmában azonban eszébe ötlött, hogy most már ehhez nincs joga, mert neki felesége és fiai vannak. Ez még jobban elkeserítette. Ha arra gondolt, hogy neki felesége van, kétségbeesve állapította meg, hogy nem való férjnek; ha fiai jutottak eszébe, rémülten kérdezte magától: Úristen, hogyan tudom én azokat fölnevelni? Szegény kis árvák, ők nem is tudják, hogy milyen egyedül vannak. És ilyenkor bánatában és rémületében sírva fakadt. Ez a sírásra való hajlam aztán mind sűrűbben jelentkezett. Úristen, hát ez meg micsoda új nyomorúság? Attól kezdett félni, hogy ezt az elpityeredést majd a nyilvánosság előtt sem tudja visszatartani, és akkor egyszerűen nevetségessé lesz. Ha ez bekövetkezik, úgy csakugyan nincs más hátra, mint hogy megölje magát. Aztán azt képzelte, hogy szellemi képességei rohamosan fogynak. El sem tudta képzelni, hogy ő az, aki a *Hitel, Világ* és *Stádium* című könyveket írta. Megdöbbenve állapította meg magáról, hogy a legtöbb dologban félkegyelmű, sőt egészen hülye. Szinte attól félt, hogy egyszer majd, amikor be akar valakinek mutatkozni, vagy valamit alá kell írnia, el fogja felejteni a nevét. Gyötrő szellemi vizsgáknak vetette magát alá, úgy, ahogy azt az elmegyógyintézetekben az orvosoktól látta. Megpróbált számolni. Felelevenítette magában tanulmányait. Mindenáron idézni akarta emlékezetből Smith Ádám, Bentham egy-egy tételét, Byron valamelyik költeményét, a történelem nevezetesebb évszámait, fel akarta sorolni az egész világ uralkodóit, miniszterei t, követeit vagy hegyeit, folyóit, városait, a magyar királyokat egymás után, és kétségbeesett, hogy mindegyik kérdésen elbukott. Annyira megrémült, hogy most már kipróbálta, el tudja-e mondani testvérei, unokaöccsei, sógorai és azok gyermekei, végül a saját mostohagyermekei nevét. Ez még csak sikerült. De, hogy ki mikor született, és kinek mikor van a születésnapja vagy névünnepe - ezekben már megint cserbenhagyta az emlékezete. Tehát megállapította, hogy az agyveleje lágyul.

Aztán megint Karolina fia, a szegény kis Andorka emléke sötétítette el amúgy is napról napra fokozódó búskomorságát. Éjszaka Karolina alakja bukkant fel emlékezetében, s a halott asszony eszébe juttatta az elveszett fiút, nappal meg az Andorért való aggódás idézte fel az anya titokzatos árnyát. Mind a két esetben összeolvadt és egymásra torlódott a két szívszorító rémkép: anya és fia holtteste, s mind a kettő őt vádolta a maga fiatal életének elpusztulásáért. Andor most éppen annyi idős, mint Karolina volt, amikor meghalt... Mind a kettő húsz és néhány éves. Ebben a korban a halál a természet legszörnyűbb igazságtalansága... És ennek az igazságtalanságnak most a kis Sel is áldozatul esik... István gróf a legerősebb altatószerekkel sem tudta magát elkábítani. Karolina hol a szerelmes asszony, hol a kétségbeesett anya szerepében jelent meg előtte, amint zokogva kérdezi tőle:

- Mit tudsz Andorkáról?

István gróf dadogott, mentegette magát, de nem tudta megmondani, hogy hol van Andorka.

Erre megint izgalomba esett, befogatott, és elhatározta, hogy - szép, tiszta csillagos volt az égboltozat - még az éjszaka útnak indul. Hova? Azt még nem is tudja. Pest, esetleg Cenk felé, mindegy, csak el innen, a kísértetek közül. Elbúcsúzkodott Lajos bátyjától és családjától, akik vacsora után néhány pohár pezsgőt ürítettek az egészségére. István gróf izgatottsága egy kissé alábbhagyott, s eszébe ötlött, hogy Lajossal, aki komoly, higgadt ember, tíz évvel idősebb, mint ő, és Zsófia főhercegnő udvarában részt vesz a jövendő császár és király, Ferenc József nevelésében, még egyetlen szót sem váltott arról, ami legjobban nyomja a szívét. Most hirtelen megrohanta a kérdéseivel.

- Milyennek látod a helyzetet? Mit szólsz ahhoz, hogy mennyire megöregedett ez a Metternich? Csakugyan olyan rosszul állnak a dolgok Itáliában? Ki lesz az új kancellár? Igaz-e, hogy a főhercegnő gyűlöli a magyarokat?

Lajos gróf arca haragosra vált:

- Csak annyit mondhatok, hogy a fenséges asszonynak sokkal több esze van, semhogy a Monarchia legerősebb népét gyűlölné. Egyébként...

Lajos gróf legyintett, mintha megbánta volna, hogy a mondatot folytatni akarta. Öccse azonban nem hagyta abban:

- Csak mondd meg, hogy egyébként mi a véleményed.

- Az udvarnál félnek, hogy Itália és Magyarország mindenáron el akar szakadni a Monarchiától. István, én azt tartanám jónak, ha te egészen az udvar mellé állnál. Most azt hiszem, nem volna lehetetlenség, hogy téged kancellárrá kineveztesselek.

István gróf arca elborult:

- És nem gondolod, hogy engem megbízhatatlannak, sőt rebellisnek néznek? Nem tudod, hogy minden lépésemet figyeli a titkosrendőrség?

Lajos gróf bólintott:

- Éppen azért volna arra szükség, hogy megcáfolhatatlanul megmutasd a magad érzelmeit.

István gróf erre gúnyos hahotába tört ki:

- Hogy megmutassam? De mi lesz akkor, ha megmutatom, és kiderül, hogy nem vagyok aulikus, és mindent gyűlölök és megvetek, Bécset, az államtanácsot, a főkancelláriát, a bürokráciát és a hadsereg tábornokait, minden polgári és katonai hatalmasságot? Mi lesz, ha megtudják, hogy én szívemből utálom azt az egész lakájhadat, amely most a szegény együgyű, nyavalyatörős császár talpát nyalja? Mi? Akkor is megmutassam a magam érzelmeit?

Megmutassam, hogy én csak annyiban különbözöm Batthyányéktól, amennyiben ezt az utálatot szükségesnek tartom titokban tartani, hogy én nem ellenük, hanem velük akarom a reformokat megvalósítani, s evégből őket, Bécset, Ausztriát, Metternichet, udvart, uralkodót a magam céljaira felhasználni? Mi? Ezt is megmutassam?

- István! - kiáltott föl az idősebb Széchényi, és rémülten nézett szét a szobában, ahol lakájok sürögtek-forogtak az asztal körül, s arra gondolt, hogy ki tudja, melyik áll közülük a titkosrendőrség szolgálatában...

István gróf azonban se látott, se hallott, csak lázban égő szemei villámlottak, és rekedtes hangja rikácsolt:

- Egész életem munkáját zúznám össze, ha most melléjük állnék. Honfitársaim joggal a szemembe vághatnák, hogy belekergetem őket egy olyan ütközetbe, amelyben mind egy szálig elpusztulhatnak, és én a döntő pillanatban megszöktem és átpártoltam az ellenséghez. Nem, Istenemre, nem, inkább agyonlövöm magam!

Lajos gróf csillapította:

- Sajnálom, hogy ennyire felizgattalak. Biztosíthatlak, hogy ha maguk a magyarok nem állják útját, minden a legjobb mederbe terelődhetik.

István gróf ezekre a szavakra nemhogy lecsillapodott volna, hanem dühöngése még csak fokozódott:

- Ha a magyarok nem állják útját?... Csakhogy útját állják ám! Van neked valami fogalmad a magyarok mostani vezéreiről? Utálom és gyűlölöm ezt az egész esztelen nemzetet, amely önmagának legdühöngőbb ellensége gyanánt kilencszáz esztendeje marcangolja magát.

István grófon most kitört a sírógörcs. Rettenetes volt ez a fel-felcsukló visszatarthatatlan, tragikus férfizokogás, amely úgy elérzékenyítette Lajos grófot is, hogy szerette volna öccsét a karjaira venni és lefektetni, mint egy kisgyermeket. István pedig szégyenkezve, dühös rémülettel törölgette könnyeitől ázott arcát.

- Gyűlölöm, gyűlölöm, mind, kivétel nélkül, még magamat is és a két fiamat is, amiért magyarok vagyunk.

Lajos gróf csitította és vigasztalta és összeölelgette:

- István, csillapodjál... Ha ezt tudtam volna... Bocsáss meg, István...

István pedig felszárította a könnyeit, nem zokogott, de már csak hörögni tudott:

- Te persze azt mondod, hogy ha ennyire helytelenítem az ellenzék politikáját, akkor vagy álljak a kormány mellé, vagy fordítsak hátat az egész közéletnek, és jöjjek ide Bécsbe, vagy menjek Londonba, és iratkozzam be Londonderry márki klubjába? Lajos, add becsületszavadat, hogy senkinek a világon nem árulod el, milyen beteg vagyok.

- Ne gyötörd magad - békítgette öccsét a házigazda, aki félt, hogy az előbbi jelenet újból megismétlődik.

- Minél nagyobb a baj, annál inkább kötelességem, hogy közöttük maradjak, és megvédelmezzem őket önmaguktól és Bécstől, vagyis a két legnagyobb ellenségüktől - folytatta most már sokkal higgadtabban István.

- Őrültség! - szaladt ki Lajos száján az ellenkezés.

István most már egészen megszelídült.

- Olyan őrültség, mint aminőt szegény apánk mutatott egész életében, és Pál érsek a szatmári békekötés előtt, és György prímás... és minden igazi Széchényi.

- Én is igazi Széchényi vagyok - lobbant ki Lajos grófból a gőg.

István gróf az asztalra csapott:

- Ha igazi Széchényi volnál, akkor tudnád, hogy nekünk hol van a helyünk. Akarod tudni? Na, hát megmondom. Nekünk minden őrültségben és eszeveszettségben és a poklok fenekén is a magyarok közt van a helyünk, hiszen mi magyarok... Lajos, az isten szerelmére, neked még nem jutott eszedbe?... hogy mi, magyarok, milyen egyedül vagyunk ezen a földkerekségen?...

A két Széchényi összeölelkezett, és megcsókolta egymást.

Másnap mégsem utazott el, mert eszébe jutott Selina, s úgy érezte, hogy a Lichnovszky-palota betegszobájából két asszony keze nyúlik ki feléje, és ellenállhatatlan erővel húzza magához, és bilincsekbe veri. Karolina... Selina, most összeesküdtek ellene, és közös hadjáratra egyesültek. Sokáig habozott, hogy melyiket keresse fel, és melyiket békítse ki, a Lichnovszky-palota delíriumos betegét-e, vagy a cenki sírbolt félelmetesen néma és mozdulatlan lakóját. Saját maga előtt most már minden tartózkodás nélkül megvallotta, hogy minden baja s gondja mellett ezekkel az imaginárius fantomokkal is szüntelen háborúban van. Effajta fantomoknak már egész légiója üldözi őt húsz esztendő óta. Ha visszafelé lapozna a naplóiban, név szerint kijegyezhetné azokat a kísérteteket. Isten ments, hogy ezt megtegye, némelyik kísértet már megunta és letette a maga rémítő szerepét, kár volna azokat újra felébreszteni és felizgatni.

István grófnak voltak olyan nyugodt órái is, amikor ezeket a képzelődéseket szinte tudományos pontossággal el tudta helyezni oda, ahova valók; nem is vette túlságosan komolyan a bajt. Örült, hogy ezek a furcsa lelki drámák titokban folynak le, és ha lefolytak, nem hagynak maguk után egyebet az emlékezés keserűségénél. Sokszor volt már így. Most meg különösképpen nem csodálta, mert lady Selina betegsége mindenkit mélyen meghatott, s a Selinához fűződő emlékek az ő lelkét minden ideggyöngeség és hallucináció nélkül is mélységesen megrendíthették. Tisztán emberi szánakozás, egy régi szerelem halvány emléke s valami rút férfiúi bosszúság egy elszalasztott alkalom, egy el nem csattant csók, egy meg nem történt szerelmi ölelés miatt... Ötvenesztendős embernél ez már talán kissé nevetséges és visszataszító is, de hiába, az ő képzelete és szerelmi készsége húszesztendős kora óta változatlanul színes és lobogó és kimeríthetetlen... ha őszinte akar lenni önmagához, ő most is éppen olyan szerelmes tudna lenni valakibe, mint akkor a bécsi kongresszus alatt, csak természetesen most már nagyon finnyás és válogatós, és igazi remekműnek kell lenni annak az asszonynak testileg és lelkileg egyaránt. Ezt meg kell vallania önmaga előtt, de azt is érzi, hogy nincs mit dicsekednie vele. Nem ismer embert, akinek ezt ilyen nyíltan meg merné mondani. Általában véve az ötvenesztendős ember olybá tűnik fel, mintha nagyon leegyszerűsödött és lehiggadt volna. Az ötvenéves ember már nem sokat vesződik azzal, hogy különbnek lássék, mint aminő a valóságban. Fiatalkorában sokszor észrevette, hogy minden helyzetben és mindenki előtt szerepet játszik; az egész ifjúságát átszínészkedte; de ezért nem tehet magának különös szemrehányást, mert minden ember ilyen. Most már megelégszik a saját nappali énjével, nem festi ki magát, nem ragaszt álszakállt és bajuszt, nem öltözködik különböző jelmezekbe, és nem tanulja tükörben a negédes vagy hányaveti mozdulatokat. Mint a vén színész, aki végleg visszavonult, és egyszerű nyárspolgári alakjában lézeng az emberek között, már ő sem gondol azzal, hogy tetszik-e vagy nem, bámulják-e, avagy észre sem veszik. Minden valamirevaló ötvenesztendős ember eljut idáig - de viszont az ötvenéves férfi lelkében felgyülemlik egy csomó hiúság, amely azelőtt nem nyugtalanította. Hiú kezd lenni

arra, hogy kiveszett belőle a fiatalemberek egypár gyengesége, és szégyellni kezdi, ha azokat a gyengeségeket magában véletlenül mégis felfedezi. Az ötvenéves ember fölötte hiú kezd lenni arra, hogy belőle már minden hiúság kiveszett. Ő is szerencsétlennek érezné magát, ha valaki tudná mennyire foglalkoztatja most - még most is! - az a kis Sel, aki tavaly még a császárváros egyik legünnepeltebb szépsége volt. És az is kétségbeejtené, ha valaki belátna az ő izgatott lelkébe... Karolina, Sel...

E pillanatban hirtelen eszébe jutott, hogy mégis inkább Karolinát fogja felkeresni, és emiatt nem is szükséges, hogy elutazzék Cenkre, hiszen Karolinát, ha akarja, itt is megtalálja... Az elmúlt napokban éppen az volt a baj, hogy minden lépten-nyomon találkozott vele, még akkor is, amikor nem akarta. Hát most akarja. Hányadika van ma? November három. Borzasztó dátum. 1814. november harmadikán történt. Akkor este tizenegy órakor írta a naplójába: ma fél kilenc táján történt valami, ami miatt előbb vagy utóbb egész bizonyosan öngyilkossá kell lennem. Aznap délután a Salzgries utcában levő Maria am Gestade-templomban voltak Karolinával, és Werner Zakariás megjövendölte, hogy Napóleon kitör Elba szigetéről. Elmegy tehát a Maria am Gestade-templomba.

...Alig talált rá a Salzgries nevű ódon városrészre. Azon a helyen, ahol apró kőházak, szállások, vendégfogadók szorongtak egymás mellett, és a kaszárnya körül rosszhírű lányok, utcai vándorkofák, facér iparoslegények és részeg fiatal katonák csatangoltak, ahol a Passauerhof gótikus házsora után elkezdődött a gettó zegzugos nyomortanyája, ott most nyílegyenes, széles utcákat talált, roppant bérkaszárnyákkal, egy újonnan rendezett városrészt, a munkások negyedét, óriás házakat apró tyúkketrecszerű lakásokkal, beskatulyázott életet, rendet és félelmetes csöndet, amelytől Metternich titokban annyira félt. Az öreg Maria am Gestade ónémet stílű temploma szinte elveszett a bérkaszárnyák között. Már nem jártak arra ezüstveretes ragyogó fogatok fullajtárokkal, lámpahordókkal és lakájokkal. A templom boltívei alatt a gyóntatószékekben nem suttogták el nagyvilági bűneiket hercegasszonyok és nemzetközi kurtizánok. Üres volt a templom. A Salzgries mostani lakói nemigen jártak istentiszteletre, mert nem a mennyei erőktől, hanem a maguk félelmetes, durva erejétől várták a megváltást. István gróf aggódott, hogy itt bizony hiába keresi Karolinát.

Mégis bement a templomba. Eszébe jutott az öreg Lichnovszky hercegné, aki valamikor itt vádolta be közvetlenül az Úr színe előtt erkölcstelen, házasságtörő nagyúri barátait és barátnőit. A hercegné már halott. Halott az öreg hercegérsek is, és Werner Zakariás tenorja sem csurog alá a szószék magasságából, mint valami tüzes lávafolyam. Néhány vénasszony térdelt csak a szentély előtt. Ezek is csak szórakozásból járnak ide, hiszen nem járhatnak sem az Operába, sem a táncpalotákba.

István gróf kikereste azt a helyet, ahol Karolinával együtt hallgatták Werner Zakariás átkozódásait és jeremiádjait. Letérdelt, és imádkozni próbált. De még a Miatyánkot sem tudta elmondani. Folyton azon járt az esze, ami akkor este fél kilenc táján... de minden lelki erejét megfeszítve iparkodott magától elűzni ezeket a bűnös gondolatokat. Egyszerre csak halk neszt hallott a templom bejáratánál. Finom, puha léptek... És egyszerre megütötte orrát az a felülmúlhatatlan és mámorító parfüm, a Szentivánéji álom, amelyet csak két Karolina ismert a világon. A Szentivánéji álom illata egyszerre betöltötte az egész templomot, és már tudta, hogy Karolina mégis megjelent. Ez a Karolina csak akkora volt, mint egy tízesztendős gyermek, bágyadtan csüngött tante Lulu karján, és vonszoltatta magát. Ez a Karolina minden harmadik lépésnél megállt, köhögött és fuldoklott, s utána percekig pihegett a kimerültségtől. Ez a Karolina felkelt az ágyból, idejött a Lichnovszky-palotából, és - ki tudja, milyen misztikus hatalom parancsára? - találkát kért az Úristentől, hogy kibéküljön vele. Selina teste

volt, a beteg, tüdőbajos kis Sel testének romjai; de a lelke bizonyára Karolináé - gondolta magában István, és visszahúzódott a templom sötét sarkába, hogy ne zavarja őket.

Selina pedig végre nagy nehezen odaért az oltár lépcsőjéhez, leborult, és homlokát a hideg márványlapra nyomta. Keservesen zokogott, és közben feljajdult:

- Én édes Istenem, te Mindenekfelett jó Atya, te Mindenható és Mindenütt Jelenlevő Lény, te Legfőbb Jó, aki csupa szeretet, megértés, atyai gondoskodás és élőrelátás vagy, édes jó Istenem, te bűnbocsátó Isten, ne engedj engem ilyen korán, ilyen nyomorultan, ilyen dolgom végezetlen elpusztulni. Édes jó Istenem, csak három esztendőt, vagy ha ez lehetetlenség, csak három hónapot kérek tőled... Ó, édes Istenem... ha lehetséges, tégy csodát értem.

István gróf úgy érezte, hogy rengeteg idő telt el addig, amíg a kis Sel el tudta mondani ezt az imádságot. Minden harmadik szó között elcsuklott a hangja, vagy a zokogástól, vagy a köhögéstől, vagy a kimerültségtől. Aztán felsikoltott, és ájultan esett az oltár lépcsőjére. István gróf nem mert megmozdulni. Úgy érezte, hogy ebbe a szent misztériumba nincsen joga beleavatkozni. Ezt majd elintézik ők ketten: Selina és az Úristen.

Lassan, a maga bűneinek súlya alatt meggörnyedve, kisompolygott a templomból, és szinte futva hagyta el a Salzgries környékét.

15

1842. június 23.

Ma egy esztendeje, hogy gazdám a *Kelet népe* című könyvét megjelentette. Ó, bárcsak hagyta volna még néhány évig az íróasztalában! Semmi szükség sem volt arra, hogy most, amikor annyit tudott volna használni imádott hazájának, maga ellen ingerelje az ország közvéleményét. Nem csoda, hogy ahányan olvasták a könyvet, annyiképpen magyarázták. Némelyekre azt a hatást tette, mintha a gróf meg akarná benne tagadni egész múltját, meg akarná akasztani azt a szellemi mozgalmat, amelyet ő maga indított meg, meg akarná állítani az órát, amelyet saját kezével húzott fel, és ki akarná törölni a nemzet történetéből az egész reformmunkát, amelynek ő volt az apja. Voltak, akik egy féktelen természet dacos dühkitörésének tartották a *Kelet népe* háromszáz oldalát. Azt hitték, hogy tisztán a Kossuth személye ellen való gyűlölet indította őt a könyve megírására. Voltak, akik meggyanúsították, hogy eladta magát Metternichnek. Voltak akik valósággal hazaárulót láttak benne, s várták, hogy mikor lesz titkos tanácsos, mikor kapja meg a Szent István-rendet vagy az aranygyapjat. Voltak - és ezek közé tartozott Kossuth Lajos is -, akik egyszerűen kezdődő elmebajnak vagy legalábbis az idegrendszer súlyos megbetegedésének tartották a munkát. Így vélekedtek azok, akik személyükben érezték magukat megbántva, de általában mindenkit, még leghívebb barátait is megdöbbentette a könyv alaphangja. Egyszerre négyen-öten feleltek neki. Felelt maga Kossuth Lajos is, finoman, szerényen, de önérzetesen. Felelt báró Eötvös József és Vörösmarty Mihály is, akik többé-kevésbé Kossuthnak adtak igazat. Az ifjúság azzal felelt, hogy fáklyásmenetet rendezett Kossuth tiszteletére. Fáy András, Szentkirályi Móric már az irigykedés gyanúját kezdik rebesgetni, Wesselényi báró dúl-fúl haragjában, Deák nyíltan kimondta, hogy sokért nem adná, ha Széchenyi nem írja meg a *Kelet népé*-t, Klauzál Gábor, Bezerédj István a szakadástól félnek, Batthyány Lajos gróf természetesen Kossuth pártjára állt, sőt még gazdám leghívebb barátai, Károlyi György és Andrássy György gróf, nemkülönben Dessewffy Aurél gróf és a konzervatív párt sem

állt melléje, hanem beült a magas bírói székbe, és hűvös tárgyilagossággal ítélkezett a Széchenyi-Kossuth-vitában. Széchenyi-Kossuth-vita! Milyen megalázó, silány fogalmazás! A gróf és Kossuth Lajos közt nem lehet vita, hiszen a *Pesti Hírlap* egyetlen olyan eszmét sem vetett fel, amely nem volna benne a *Világ*-ban, és a *Stádium*-ban. Kossuth Lajos fiatal tanítványa a prófétának, a legnagyobb magyarnak (mind a két jelzőt ő adta neki), de a fiatal tanítvány más eszközökkel akarja elterjeszteni az új magyar hitvallást, mint a mester, aki azt alapította. A mester ezért szent haragra gerjedt. Ennyi az egész. Dessewffy Aurél grófnak tudnia kellett volna, hogy mi a kötelessége.

Június 25.

Tegnap felejthetetlen beszélgetésem volt a gróffal, aki csodálatos erővel tudja magáról azt a látszatot kelteni, mintha a támadások és népszerűségének szemmellátható csökkenése egy cseppet sem hoznák ki a sodrából. A párbeszéd tartalmát emlékezetből jegyzem le, s azért nem bizonyos, hogy szó szerint vissza tudom adni a gróf kijelentéseit, de a lényegért helytállok.

- Fiam, az Akadémiában még keményebb igazságokat vágok Kossuthék fejéhez, mint a *Kelet népé*-ben. Holnap kész a beszéd kézirata, fáradjon el hozzám, fel akarom magának olvasni.

- Köszönöm, gróf úr, de félek...

- Mitől?

- Hogy éppúgy félreértik...

- Ugyan, ne beszéljen nekem félreértésről. Egyszer már beszéljünk őszintén erről a tragikus komédiáról. A nemzetet nem kell olyan értelmetlennek tartani, mint ahogy azt hiszik. A nemzet jól megértett engem, s a nemzet nekem ad igazat. Csak a nemzet vezérei... vezérek, hah, egyszerre mennyi vezére lett ennek a vezértelen, szanaszét bolyongó, csupa makacs, vastag nyakú, dölyfös individualistából álló nemzetnek!... Nos, néhány hivatásos politizáló, aki abból él, amiért élned és halnod kellene... nos, néhány újságíró és nagyravágyó ügyvéd mindenáron a művelt Nyugatot akarja utánozni alkotmányos berendezkedésében és életstílusban.

- Méltóságod hirdette ezt tizenöt évig...

- Nem. Én csak azt hirdettem, hogy nem szabad elmaradnunk a művelt Nyugat mögött. Hogy a színvonal ne legyen alacsonyabb... Ez egészen más. A külföldi ötemeletes palotában lakik, mi se érjük be bivalybőrből készült sátorokkal. Ha a nyugati népek százöles magasságban élnek a föld fölött, mi se maradjunk csúszó-mászó férgek. De ezt az ötemeletes palotát, ezt a százöles magasságot, ezt a nyugati színvonalat magyar élettel töltsük föl, ezt a házat magyarok, mégpedig művelt és gazdag magyarok lakják, ne pedig herék és korcsok, keleti kényurak és egyiptomi rabszolgák, tatár kánok és magyar jobbágyok. Ők azonban francia parlamentarizmust, ír repealt, belga függetlenséget, angol munkástörvényeket, elvont német büntetőjogot, List-féle önellátó iparpolitikát követelnek... csupa olyan dolog, amely lehet, hogy a külföldön beválik, de Magyarországban a legjobb esetben felesleges ostobaság, de sokkal valószínűbben ártalmas és pusztító tömegbetegséggé, hanemha katasztrofális nemzeti csapássá válik.

- De Kossuthnak esze ágában sincs...

- Elhiszem. Neki még nincs, de a barátainak már ilyenfajta céljaik vannak...

- Talán csak taktikából, hogy aztán engedhessenek.

- Hát éppen itt van a különbség köztünk. Jól mondja, taktika. Igaza van. Minden a taktikán fordul meg. De a taktikával nemcsak győzni lehet, abba bele is lehet halni, fiam. Hát igen, éppen a taktikájuk miatt gyűlölöm őket.

- Csak tudatlanok és tapasztalatlanok, de becsületes, igaz magyarok.

- Isten mentse meg az országot a jó, de korlátolt s amellett öntelt, hiú és uralkodni vágyó magyaroktól. A gyújtogató csak egyszer gyújtja fel a házat, a vigyázatlan tízszer. Bár inkább zseniális gazemberek volnának, akkor hamarabb elbánnék velük. Én nem félek a hazaárulóktól: felköttetem őket. De rettegek a jó szándékú együgyűektől, mert azok szentek és sérthetetlenek, miközben megmérhetetlen károkat okoznak nekünk. A duhaj fenegyerekeket, a kocsmai verekedőket, a rablókat és bérgyilkosokat könnyű kiirtani. Azoktól a tudatlan, de megrögzött kuruzslóktól, akik doktori diplomájukra támaszkodva rossz diagnózisukkal, hibás kezelésükkel és mérges kotyvalékaikkal a betegeket lassan a másvilágra küldik, semmi és senki nem tud bennünket megoltalmazni.

- Mire érti ezt, gróf úr?

- Hát például az elszakadási törekvésekre.

- A Habsburgok...

- Ne beszéljen nekem a Habsburgokról. Én jobban ismerem őket, mint Batthyány Louis, Kossuth vagy Deák. Hogy a Habsburgok sokat vétkeztek ellenünk? Igaz! De Anglia királyai is sokat vétkeztek az angol nép ellen.

- Azok nemzeti királyok...

- Mindegy. A királyok sem jót, sem rosszat nem tehetnek, ha olyan nemzetekkel állnak szemben, akik meg tudnak állani a maguk talpán. Ostobaság mindig a Habsburgokban vagy Bécsben keresni a bűnbakot... Ez ellen tizenöt éve harcolok, fiam. Először nemzetet kell teremteni, akkor aztán tehetnek a Habsburgok, vagy tehet a német, amit akar, mi a fél kezünkkel elbánunk velük.

- Az ellenzék is meg tudja védeni a maga álláspontját. Ők először szabadságot akarnak, mert a szabadság levegőjében majd kivirágoznak a nemzet erényei.

- Fellengzős frázis. Papirosigazság. Utálom az ilyen akadémikus és doktriner bolondgombákat. Most nem elméletről, hanem életről van szó. Kossuthék, amikor szabadságról és függetlenségről szónokolnak, csak Bécs és a Habsburgok ellen harcolnak.

- Itt kezdődik ugyanis...

- De itt is végződik, értse meg, Tasner, itt is végződik az egész komédia.

- Ausztria szorongatott helyzetben van...

- De ne felejtse, hogy az orosz cár az olaszok ellen is felkínált ötvenezer embert.

- Metternich visszautasította.

- De másvalaki, majd ha a magyarokról lesz szó, elfogadja.

- Ezt Európa nem fogja engedni.

- Hah, kedves Tasner, Európának mi Hekuba vagyunk... Egyedül vagyunk, Tasner, egyedül vagyunk ebben a Noé bárkájában. Kérem, egyszer és mindenkorra hagyjunk fel ezekkel az együgyű illúziókkal. Sőt, többet mondok, Tasner. Mi, magyarok, még a Noé

bárkájában, a saját hazánkban is ellenségek közt és egyedül vagyunk. Ha mi fellázadunk, akkor Lengyelország sorsára jutunk. Akkor sem szabadság, sem ország, sem nemzet. De igen, Debrecent majd meghagyják önálló magyar köztársaságnak. Debrecen szabad és független lesz, Debrecennek parlamentje, felelős minisztériuma, modern alkotmánya, demokráciája, Debrecennek mindene meglesz, csak országa nem lesz Debrecennek. Meglesz a szabadság, de elvész az ország.

- Nem gondolja méltóságod, hogy ez túlságosan sötét pesszimizmus?

- Lehet. De én még akkor sem válnék ki a Monarchiából, ha ezt minden veszedelem, véráldozat, kockázat nélkül megtehetném. Nem. Mert Magyarország önmagában nem tud megállni, éppúgy, ahogy a Monarchia sem tud Magyarország nélkül... Ezt még Wesselényi Miklós sem tagadja, habár ő a szeme világával együtt a politikai éleslátását is elvesztette.

- Gróf úr, szabad megjegyeznem...

- Nem szabad, hanem kell. Kérem, sőt megkövetelem, hogy ne kezeljen úgy, mint beteg vagy elmebajos embert. Önnek kutya kötelessége...

- Tehát akkor tisztelettel rámutatok arra, hogy volt idő, amikor gróf úr mindezeknek az ellenkezőjét állította.

- Az ellenkezőjét? Hah, ezt ugyancsak helyesen mondta. Úgy van, az ellenkezőjét. Azt ám, de még mennyire az ellenkezőjét!...

- Tehát ne méltóztassék csodálni, ha...

- De hallgasson végig. Tehát az ellenkezőjét mondtam egykor annak, amit most a *Kelet népe* mond. Erre vonatkozólag vegye tudomásul a következőket: lehet, hogy akkor nem volt igazam. Lehet, hogy akkor ostobaságot mondtam. Lehet, hogy tévedtem. Lehet, hogy akkor igazam volt. Akkor az volt az igazság. Abból, hogy valami igaz volt akkor, még nem következik, hogy az most is igaz. Lehet, hogy most is és akkor is egy az igazság. Akkor azonban az volt a helyes, hogy az igazságot nyersen kimondjuk, világgá kürtöljük, teleharsogjuk vele az égboltozatot, mert akkor úgy látszott, hogy ez a harsogás le tudja dönteni Jerikó falait. Ebből azonban még nem következik, hogy most is helyes taktika a trombitaharsogás, és hogy Jerikó falai most is leomlanak az igazság kimondására. És végül, kedves Tasner, ma ez az igazság, holnap meg annak az ellenkezője. Mi, gyarló emberek, ne beszéljünk igazságokról, maradjunk meg csak a véleményeknél. És nekem - jegyezze meg magának, fiam - most az a véleményem, hogy egy lat békesség, megértés, erélyesség vagy bánom is én, egy lat ravasz, ügyes, okos taktika többet ér, mint egy mázsa - mint egy mázsa? - többet ér a világ minden igazságánál.

Június 30.

Nézetem szerint tökéletesen igaza van a grófnak mindabban, amit a *Kelet népé*-ben s az Akadémia számára elkészített beszédében mond. De éppen a taktika szempontjából, amelyet ő olyan fontosnak tart a politikában, mindazokat az igazságokat csak négyszemközt, szűk baráti körben vagy legfeljebb a Kaszinóban lett volna szabad elmondania. Csodálatos dolog, hogy a gróf milyen tisztán látja a dolgok lényegét és összefüggését - ez a lángelme legjellemzőbb tulajdonsága -, de mégis mennyire nem képes indulatain és hangulatain uralkodni. Ez az ő legnagyobb szerencsétlensége. Nem akarja elhinni, hogy éppen most nem lett volna szabad kockáztatnia népszerűségét. Ő mondta, hogy most nem igazságokról, hanem véleményekről van szó. De nem gondolt

arra, hogy az ő véleményét sokkal könnyebben el tudná fogadtatni a nemzettel, ha ezt nem trombitaharsogással kiáltaná be az ország közvéleményébe, hanem olyan csendes, alattomos, ravasz taktikával, mint aminőt Béccsel szemben Kossuthnak ajánlott. A grófnak az a tragédiája, hogy a nemzettel szemben éppen olyan taktikát követ, mint Kossuth és az ellenzék a kormánnyal szemben.

Július 5.

A grófnak csak népszerűsége rendült meg, de személyes tekintélye nem. Mindenütt tisztelet és hódolat veszi körül, s ez a grófot néha megtéveszti. Annál bosszantóbb lesz a kiábrándulás, ha észreveszi, hogy csak mint valami szent ereklyét, mint egy letűnt kor dicső emlékét, mint egy divatból kiment vallás főpapját tartják tiszteletben, de politikájától eltávolodtak, és Kossuthhoz pártoltak. Őt mindenki magasztalja, de már csak nagyon kevesen hallgatnak rá. Pedig napról napra jobban kiviláglik, hogy neki van igaza. Ezt azonban egyelőre még csak a konzervatívok merik hangoztatni, s ez is többet árt, mint használ a grófnak! A konzervatív párt, amely Dessewffy Aurél gróf halálával vezér nélkül maradt, őt pedig nem tudja kényszeríteni, hogy a vezérséget elvállalja, most már ezer mentséget talál a *Kelet népe* elkeseredett hangjára és a Kossuth személyére vonatkozó, kíméletlen, gyűlölködő célzásokra is. A gróf a magyar fajt arisztokratikus alapon akarja fenntartani; de ezt azzal mentegeti, hogy a politikai jogok kiterjesztése a magyar nemzetiségi elvet veszélyeztetné, és ránk zúdítaná a hazánk területén lakó más nemzetiségeket. Igaz, hogy az ország újjáalakításának munkáját ő maga néhány kiváló mágnástársa segítségével óhajtaná elvégezni; igaz, hogy az úgynevezett középosztályban nem lát elég politikai belátást és gyakorlati tapasztalatot - de mindehhez joga van, mert a gróf végre is nem gondolkozhatik csak a saját eszével, és nem élhet csak a saját ízlése és belátása szerint.

Július 15.

Kossuth helyzete nehéz. Az Istennek egynémely adományával - tehetség, férfiúszépség, becsvágy, szónoki képesség, remekírói készség - barátok nélkül, pénz nélkül, keresztülkasul beteg tüdővel, folytonos lázzal egy kis vidéki hajlékból idejön Pestre... az Istentől adott ilyen előnyök és hátrányok mellett hány derék fiatal magyar kallódott el borgőzös kocsmákban, kártyabarlangokban, közönséges némberek szoknyái körül, penészes hivatalszobákban! Hány vidéki nemesi kúria fellengős ábrándja fordult keserű kiábrándulásra fiatal patvaristák vagy ügyvédek néhány évi pesti vergődése után! Valaki eljött Monokról Pestre... miután siheder korában egy mágnásasszony hatalmába került, kártyázott, izgága és hetvenkedő volt... Istenem, ha ez a valaki tapintatlan akarna lenni, mennyi joggal vethetné gazdám szemére, hogy a bécsi kongresszus alatt és még azután is évekig... de ne beszéljünk erről. A gróf szokta mondogatni: az élet egyik fele abban telik el, hogy ostobaságot ostobaságra halmozunk, a másik fele pedig abban az erőlködésben, hogy ezeket az ostobaságokat jóvátegyük. Azt is ő mondta, hogy jaj annak a fiatalembernek, akinek a lelke megfér a bőrében. Ő mondta ezt is: sok ember minden terv nélkül tölti el egész életét; sors és körülmények majd az erény, majd a bűn útjára terelik. Úgy szeretném sokszor elébe tárni a maga gyönyörű aforizmáit, amelyekből ezerféle mentséget lehetne kovácsolni nemcsak Kossuth Lajos számára, de egy fiatal huszárkapitány számára is, akit Stefferl néven becézgettek. Szeretném például emlékeztetni őt arra, amit ugyancsak tőle hallottam: valamit rosszul tenni ezer és millió mód van, ellenben helyesen cselekedni csak egyetlenegy módon lehet. Egyetlen ember sem olyan rossz, mint aminőnek élete némely percében látszik. Ő maga panaszkodott, hogy mostohafia, Alfréd, egész életét a kártyaasztal mellett tölti, és minden pénzét

elvesztegeti. Manó elostobáskodja, Ottó elspekulálja. Esterházy Pál herceg eszeveszett gyönyörűséggel szórja a pénzét, csak azért, hogy még a valóságnál is gazdagabbnak tartsák. Lichnovszky Károly herceg egész vagyonát félvilági nőkre, muzsikusokra, Pálffy Ferdinánd színészekre, Wesselényi báró elköltötte a népszerűségre. Ha gazdám következetes akarna lenni, nem is volna szabad szóba állnia Batthyány Lajossal, aki katonakorában olyan botrányos életet élt Bécsben, hogy majdnem kiutasították. De hiábavaló erőlködés volna őt ezekre figyelmeztetni. A szenvedély még sohasem adta be derekát a logikának. Andrássy György gróf Pozsonyban az országgyűlés alatt véletlenül legszerencsétlenebb oldaláról mutatott meg neki egy ifjú politikust, aki ettől fogva lépésről lépésre kisajátította gazdámnak nemcsak a programját, de - ki hitte volna? - azonfelül még azt a helyet is, amelyet ő a nemzet szívében elfoglalt. A grófnak joga van ezért egy életen keresztül neheztelni arra a fiatal képviselőre. De joga van Kossuthot mint embert szeretni vagy gyűlölni, kicsinek vagy nagynak tartani, minden motiválás nélkül is éppúgy, ahogy ugyanez Kossuthnak is elvitathatatlan egyéni joga a gróffal szemben. Joga van mindegyikünknek hinni valakiben, vagy benne kételkedni, ízlés, hajlam, természet dolga mindez. A *Pesti Hírlap* szerkesztője annyira ellenszenves a gazdám szemében, hogy a legszentebb ügy is, amely Kossuth agyából pattant ki, amelyet Kossuth propagál, amelynek megvalósítására Kossuth érzi magát hivatottnak, vagy amely Kossuth kezében inkább megvalósíthatónak látszik, mint az övében, a gróf előtt már pusztán csak ennél az egyetlenegy oknál fogva is ellenszenves. Én ismerek olyan embereket, akik... de ez igazán nem fontos. Megértem a grófot, de meg tudom érteni azokat is, akik érthetetlennek találják ezt az ellenszenvet. Gazdám tizenöt évig küzdött valamiért, s akkor jött egy ismeretlen fiatalember, és elvette tőle egész életmunkája eredményét és dicsőségét. Én is elmondhatnám, amit a napokban Disraeli mondott a whigekre: a toryk éppen fürödni voltak, s ezalatt a whigek ellopták és magukra öltötték a fürdőzők ruháját. Abban is igazat adok a grófnak, hogy ő nem látja Batthyány Lajos vagy Kossuth kezében jó helyen a nemzet vezérletét. Az még nem minden, hogy ugyanaz a programjuk, mint az övé volt tíz évvel ezelőtt. Az sem elég még, hogy éppen úgy szeretik a hazát, mint ő. Hiába csillog-villog sok ragyogó tulajdonságuk, mégis el tudom képzelni, hogy kezükben minden nagy és nemes dolog szétmállik, az ország népe rossz útra téved, és katasztrófa zúdul a nemzet fejére.

A gróf azt szokta hangoztatni, hogy Anglia alkotmánya olyan tökéletes, hogy azt semmiféle emberi gyengeség nem tudja megrontani - csakhogy ehhez angol emberek, angol szellem, évszázados angol erények és tradíciók, szóval angol nemzeti őserő és tökéletesség szükséges. Nálunk a nemzet gyenge, és nevelésre szorul. Nálunk az intézmények tökéletlenek, minden az emberektől függ, akik a nemzet sorsát kezükben tartják. Ha majd mi is felemelkedünk az angol nemzeti erények magaslatára, akkor nálunk is mindegy lesz, hogy Széchenyi István gróf vagy Kossuth Lajos valósítja-e meg a szükséges reformokat.

Mindezek azonban még nem adják magyarázatát annak a beteges ellenszenvnek, félelemnek és aggodalomnak, amely a gróf lelkét elönti, ha Kossuthról vagy Kossuth barátairól van szó. Az igazi magyarázat abban a mérhetetlen és emésztő szenvedélyben van, amelyhez csak a vallásalapítók, a vértanúk, a rajongók és az őrültek fanatizmusához hasonlítható. A grófban minden érzés túlfeszített, de ez a többit mind elborítja. Valósággal szerelem ez, a szerelem minden mellékzöngéjével. Tudom, néha a gróf saját maga is abban az optikai csalódásban ringatta magát, hogy egyetlen igaz szerelme Crescence grófné volt. Már olyasmit is mondott keserűségében, hogy csak a grófné miatt lett hazafivá. A gróf téved. Az ő egyetlen szerelme Magyarország. A gróf

Crescence grófnét sem tudja szeretni, csak a hazájával együtt, a hazáján keresztül, s ez a szerelem is csak azért született meg, hogy vele stimulálja magát, ha ellanyhulna a hazáért való szolgálatban. A gróf féltékeny, nem a maga műveire, nem a népszerűségére, nem a reformokra, hanem Magyarországra. Ez a féltékenység olyan, mint aminőre a regényírók az őrült vagy a halálos jelzőt alkalmazzák. Széchenyi István gróf őrülten szerelmes a hazájába, és őrülten féltékeny rá, és meg tudna halni a hazájáért.

Július 20.

A grófot sokan szívtelen, rideg, könyörtelen embernek tartják. Ebből csak annyi igaz, hogy például hiába ostromolják őt a kölcsönkérők. Én tudom a leghitelesebben, hogy tavaly kisebb-nagyobb tételekben négyszázezer forintot kértek tőle kölcsön olyanok, akiknek igazán nehéz volt nemet mondani. De kimondta a nemet, amivel megint szép számú ellenséget szerzett magának. Mindig elítélte azokat a barátait, akik két kézzel szórják a pénzt, kizárólag magának a pénzszórás művészetének fitogtatásáért. Hát ilyen veszedelem őt már nem fenyegeti. A jövedelmét, amióta férj és apa, sohasem költi el teljesen, de nem is fukar ember. A grófnét elhalmozza ékszerekkel, jobbágyait kíméli, szemet huny gazdatisztjeinek önző sáfárkodása előtt (valamennyi meggazdagszik), sokat költ kastélyra, lóra, háztartásra, reprezentálásra, Pesten, Pozsonyban állandó szállást tart, a Kaszinót több ízben gazdagon megajándékozta. Más az, ha közdolgokról van szó. Politikai tevékenysége, utazgatásai rengeteg pénzbe kerülnek. Egész irodát tart fenn, titkárokkal, másolókkal, fordítókkal és könyvtárnokokkal. Lunkányi és én vagyok a megmondhatója, hogy közgazdasági vállalatain mindenki nyer, egyedül ő veszít, eddig kétszázezer forintnál is többet. Ezt sem tudja róla senki; egyáltalán az emberek csak díszmagyaros vagy excentrikus és anglomániás politikai alakját látják. A grófné is felületesen ismeri, mégpedig nem is a legjobb oldaláról. Különös egy helyzet. Önző és szívtelen ember hírében áll a legnagyobb magyar... pedig... még fehérneműt sem tud váltani anélkül, hogy eszébe ne jusson: milyen fehérneműjük van a magyaroknak, hányszor váltanak inget egy héten, hol készül az alsónadrágjuk, mennyit fizetnek gyolcsért, vászonért, selyemért idegeneknek, hogy lehetne a magyarok ipari rabszolgaságát megszüntetni. Nem tudom, Istennek áldása vagy átka-e ez, de a gróf sohasem egyes személyekről gondolkodik, még feleségéről és fiairól, még saját magáról is megfeledkezik, az ő szívében mindig milliók élnek, akiket együttvéve népnek vagy nemzetnek hívnak. Ő csak tízmillió magyar szempontjából nézi az élet minden megnyilvánulását, a történelmet, Európa vízrajzi térképét, az egész emberiséget, az eget és a földet, még a túlvilági boldogságot is. Az egyes ember nem érdekli, nem érdekli az úgynevezett emberiség sem. Neki nem kell az emberiség üdve, nem érdeklik az emberi jogok, ennélfogva nem érti a világboldogító eszméket és azok hordozóit. Ő a keresztes háborúkat, a humanisták antik műveltségét, Dantét, Shakespeare-t, Amerika felfedezését, Cromwellt, a francia forradalmat, a gőzgép, vasút, gőzhajó, fonógép feltalálását, Newton gravitációs elméletét, Metternich rendszerét és az angol telivértenyésztést is csak abból a szempontból nézi, hogy az mennyit ártott vagy használt a magyaroknak. Bevallja, hogy örömmel üdvözölné azt a találmányt, történelmi eseményt, vallási mozgalmat, rendszert, embert vagy kozmikus csodát, amely a világ minden népeinek ártana, egyedül csak a magyaroknak válnék hasznára és dicsőségére. Ő nem világpolgár és nem magánember. Ő roppant távolságban érzi magát azoktól a fiataloktól, akiknek az egész emberiség javáért fáj a fejük. Akik a lengyelekért, görögökért vagy az amerikai rabszolgákért meg akarnák izenni a háborút Oroszországnak, Törökországnak, Amerikának. A gróf egyetlen lengyel menekültnek sem adna szállást; a lengyel forradalom őt két szempontból érdekelte: először, hogy emiatt kiütött a kolerajárvány, és sok

ezernyi magyart elpusztított, másodszor, hogy a lengyelek példáján okuljon, és a magyar közéletből, amely veszedelmesen hasonlít a lengyelhez, minden forradalmasító anyagot és energiát eltávolítson. Néha semmiségeken elérzékenykedik, máskor a cinizmus álarca alá rejti érzelmességét. Nem tagadom, vannak esetek, amikor engem is megdöbbent a gőgje. Az országgyűlésen a követek általában tegeződnek. Ő csak a legelőkelőbb mágnásokat tünteti ki ezzel, még Deákot is magázza, s Kossuthot, akivel eddig összesen kétszer fogott kezet, szerkesztő vagy táblabíró úrnak szólítja. Még a titkos tanácsos, tehát excellenciás Sina bárót is lemagázza. Azt azonban kevesen tudják, hogy velünk, gazdatisztjeivel, titkáraival, sőt még a cselédségével is milyen elragadó, kedves, közlékeny és gyengéd. Velem például olyan udvarias, hogy sokszor elpirulok. Néha déltájt akar valamit megbeszélni velem, ilyenkor felszalad a lakásomra, hátul beszól a konyhába, és megkérdezi, hogy mikor ebédelünk. Ha éppen az asztalnál ülünk, megtiltja a szakácsnénak, hogy elárulja, és szó nélkül odébbáll; ha ebéd előtt vagyunk, megkéri a cselédet, hogy kissé húzza-halassza a tálalást, mert tízpercnyi dolga volna velem. Mindezt pedig nem leereszkedéssel cselekszi, hanem finoman, tapintatból és igazságosságból. Amit a maga számára nem tartana kellemesnek, azt mással szemben sem tartja méltányosnak. Igaz, hogy voltaképpen arisztokratikus lényéből fakad ez is. Jó és gyengéd csak olyanhoz tud lenni, akit szeret; maga mellett pedig - jószágigazgatótól kezdve az utolsó inasig - csak olyan embert tűr meg, akit megszeretett. Lunkányi jószágigazgatóval például nagyobb tisztelettel beszél, mint a nádorral. A szobalányokkal szemben sokkal udvariasabb, mint a hercegnőkkel. (De ha valakit meggyűlöl, hercegnőt és szobalányt egyképpen egyetlen szavával meg tud semmisíteni.)

Mindennek pedig mi a lélektani magyarázata? Az, hogy a gróf olyan mérhetetlen magasságban érzi magát a többi ember fölött, hogy abból a magasságból már mindenki egyformának látszik. (Ez a császárok, kényurak, világszép asszonyok és lángelmék demokratikus leereszkedése.)

Július 28.

Sokat gondolkoztam azon, hogy a grófnak van-e joga azokhoz a cézári attitűdökhöz, amelyekben honfitársai előtt szemben megmutatkozik. Van. A gróf nem tartozik senkihez, sem párthoz, sem klikkhez, sem hagyományhoz, sem babonához, ő nem aulikus, nem rebellis, nem megyei ember, nem hivatalnok, nem tesz különbséget katolikusok és protestánsok, dunántúliak és alföldiek, észak-magyarországiak és erdélyiek, grófok és polgárok, fertálymágnások és bocskorosok között. Mindegyik társadalmi rétegnek látja hibáit és erényeit, képességeit és képtelenségeit, legjobban megveti az arisztokráciát, s legtöbbre becsüli a parasztot, akiben minden tetszik neki: hallgatagsága, méltóságteljes mozdulatai, királyi tartása, keleti gőgje, egzotikus éneke, zenéje, bámulatos lelki bátorsága, hősiessége, türelme... Ő az egyetlen ember Magyarországon, aki fölötte áll minden előítéletnek, még azoknak is, amelyek a Corpus Juris, az Aranybulla, a nemesi kiváltságok és a vármegye körül rakódtak le, mint szent tradíciók. A gróf tabula rasát akar csinálni Magyarországon. Ilyen értelemben nagyobb forradalmár és radikálisabb politikus, mint Kossuth, Batthyány Lajos vagy Madarász László. Sokszor annyira megy, hogy szinte szeretné az egész múltat kitörölni a magyar történetből. A lángelme minden magába felszívó abszolutizmusával úgy érzi, hogy ő és Magyarország egy test, egy lélek. Látja, ami elhibázott és rossz, látja, hogy az egész épület ferde és silány tákolmány, pedig amiből készült, vagyis föld, folyamok, hegy-völgy, emberek - főleg a föld emberei! - a legkitűnőbb minőség, a legremekebb és legtisztább anyag.

Egyedül csak ő lát tisztán Magyarországban. Jól ismeri a diplomácia és politikai élet minden kulisszatitkát. Ismeri a minisztereket, nagyköveteket, hadvezéreket, sőt az uralkodókat is személyesen. Metternichnek bizalmas barátja. Saját bőrén érzi a bécsi udvar ellenszenvét a magyarok iránt. A maga kis hazája európai helyzetét kívülről látja, és meg tudja mérni azokat a lehetőségeket, amelyeket Magyarország földrajzi fekvése, éghajlati viszonyai, földjének termőképessége, lakosságának száma, ereje, képességei jelentenek. Ő tudja legjobban, hogy a roppant erős bécsi hatalom nem fogja tűrni a magyar függetlenségi törekvéseket, és ha kenyértörésre kerül a sor... de Isten óvja meg hazánkat ettől a szerencsétlenségtől...

16

Forró nyári nap volt, augusztus huszonnegyedike. István grófnak eszébe jutott, hogy öt nap múlva lesz Karolina halálának évfordulója, s egy hét múlva a maga születésnapja. Ekkor lép az ötvenegyedik esztendejébe. Négy nappal ezelőtt zajlott le a névnap, amelyet mindig fényesen megünnepeltek. Most csak a család tagjait látta vendégül, a politika távolmaradt. István gróf úgy érezte, hogy a névnapi ebéden nem jelent meg a legfontosabb vendég. Még csak ki sem mentette magát. A magyar nemzet még a névjegyét sem küldte el, a nemzet megneheztelt rá a *Kelet népe* miatt, és szakadatlanul ünnepli Kossuthot. De azért a hídnak mégis leteszik az alapkövét, és a hidat mégis ő teremtette. Ezért talán mégis érdemes volt élni. Crescence boldogan készül az ünnepségekre. Tegnap próbát tartott, magára vette pompás magyar díszruháját, olyan szép volt benne, hogy szeretné megfestetni ebben a ruhában, amelyet valamikor az ő drága édesanyja viselt. A hiú Crescence úgy érzi, hogy a hídalapkő letételének ünnepélyén olyan szerepet kap, mint Bauharnais Eugenie, amikor az urát Franciaország császárjává koronázták. Napóleon és Josephine is próbát tartottak a hermelines császári díszruhában; az elsőt Talma, a másodikat pedig Mars kisasszony tanította be a fejedelmi mozdulatokra. Ő a maga részéről legegyszerűbb magyar ruháját fogja felölteni. Semmi kedve sincs a színészkedésre, pedig rengeteget színészkedett, amíg a híd dolgát nyélbe tudta ütni. Egyébként sincs kedve reprezentálni. Mintha semmi része sem volna a dologban, oly kevésbe veszik, a nádor még arról is elfelejtkezett, hogy valami rendjelet vagy nyomorult címet szerezzen neki. Önnönmagának bevallotta, hogy ezt elvárta volna, és a mellőzés fájdalmat okoz. Az emberek ezt közönséges hiúságnak vennék, szánakoznának, vagy kárörvendő mosollyal mulatnának rajta. Maga is megdöbbent, hogy ilyen kicsinyesség a lelkéhez férkőzhetik. Eszébe jutott a saját mondása, hogy az a magyar ember, aki megtartja függetlenségét, aki címet, rangot, királyi adományt nem kér, nem vár és nem fogad el, az Magyarországban mindent elérhet, amit csak akar... Minden kitüntetés és minden Bécsből jött elismerés gyanús és kellemetlen hírbe hozza azt, akit azzal feldíszítettek. Kossuth Lajos táborában van egy Madarász László nevű vidéki nemes, akit már ezüstkanállopással is meggyanúsítottak, ezt a gondolatot nagyon szellemesen így fejezte ki: nálunk a közéleti ember olyan, mint a kéményseprő; minél magasabbra hág, annál kormosabb lesz. És mégis... A rendjel az ő számára nem jelent egyebet, mint egy „köszönöm” szót. Elvégre ott fenn Bécsben a király vagy legalább itt Budán a nádor ezt a „köszönöm” szót kimondhatta volna. Tegnap Károly főherceg, aki az alapkőletételnél az uralkodót fogja képviselni, az esti gőzhajóval megérkezett Pestre. Ekkor már fényözönben úszott mind a két főváros. A gellérthegyi őrszem megpillantotta a nagymáli Duna-parton felvillanó röppentyűket, amelyek a főherceg hajójának közeledését jelentették, erre megadta a jelet, és megkezdődött az ágyúzás a Citadellában. Ágyú- és tarackdurrogás, tűzijáték, kivilágított Duna-part, rengeteg tömeg, roppant éljenzés,

és a gőzhajó kikötőjénél a főherceg nádor, akit az ország nagyjai kísértek. Őt nem vették be az ország nagyjai közé. Voltaképpen semmi sérelem sincs ebben, mert hiszen neki semmiféle közjogi méltósága nincs, nem tartozik a zászlósurak közé, nem is hivatalnok, s a főherceg nádor szigorúan ragaszkodik a bürokratikus formaságokhoz. De talán ebben az esetben a nádornak mégis eszébe juthatott volna, hogy kinek köszönheti ezt az ünnepséget. A „köszönöm" szó még ebben a formában is elmaradt tehát. Természetesen azért mégis kiment a Duna-partra, báró Sina György, a gazdag bécsi bankár társaságában. A bankár apja pénzért kapta a báróságot, meg kell adni, mind a két Sina derék és hasznos ember, görög bevándorlott, az öregapjuk még társzekéren járt faluról falura, és árult minden elképzelhető és árulható holmit. Ez a görög, aki inkább bankár, mint báró, s magyar főúr ugyan, de egyetlen szót sem tud magyarul, ez a Sina már megkapta a titkos tanácsosságot, mert temérdek pénzéből valamit adott az athéni görög Akadémia megalapítására. Igaz, hogy ő is adott, de csak a magyar Akadémiára. Ezért is elmaradt az a bizonyos „köszönöm" szó. No, de most már mindegy. Most arról van szó, hogy mialatt az ország nagyjai a főherceget fogadták, Széchenyi István gróf báró Sinával arról tárgyalt, hogy megvenné-e tőle egyik somogyi birtokát. Közben Deák Ferenc, aki szintén nem tartozik az ország nagyjai közé, megsúgta neki, hogy a jurátusok és patvaristák holnap fáklyászenével tisztelik meg. Hát mégis jön valami kis köszönöm... Hiába, a legjobb anyag mégis, a fiatalság, annak még van szíve... de a következő pillanatban ezt az örömét is elrontották, mert valaki megsúgta, hogy az ifjúság aznap este Kossuth Lajost is megtiszteli fáklyászenével. Hm. Tehát a Lánchíd alapkőletétele, amelyért ő tíz esztendeig küzdött, ugyancsak jó alkalom arra, hogy Pest Kossuth Lajos urat ünnepelje. Most már kezdi érteni a dolgot. Itt van egy főherceg, a várost kivilágítják, a budai polgárság bandériumot állít ki, az egész ország ünnepel, ennélfogva ebben az örömmámorban elszalad a nemzet Kossuth Lajoshoz fáklyászenével. A nemzet itt meg is állott volna, de a derék és jószívű Deák Ferencnek eszébe jutott, hogy a fáklyásmenet ejtse útba szegény Széchenyit is, hogy el ne keseredjék. Annyi bizonyos, hogy hálás egy nemzet. Legközelebb, az Akadémia megalapításának évfordulóján is Kossuth Lajos kap majd fáklyászenét. Hiába, fent és lent, császárok és népek egyaránt csodálatos találékonyságot fejtenek ki az érdemek jutalmazásában. Elmondhatja ezt Clark Tierney és Clark Ádám is, akik Európa egyik legnagyobb műszaki remekét alkották meg; egy-egy csinos kis dohányszelence alakjában ők is megkapták a „köszönöm" szót, mégpedig főhercegi kézből. Helytartótanácsosok, néhány főispán és kancelláriai főhivatalnok Szent István-rendeket és hangzatos címeket, a nagy angol mérnökök pedig, mint az udvari lakájok és parádés kocsisok, szelencét kaptak.

Szinte csodálkozott, hogy a pesti hídfő helyén, az állványok és gerendázatok alatt épített, zöld és skarlátszín szövettel bevont óriási csarnokban mégis megengedték, hogy a délutáni ünnepségeken a főhercegnek Széchenyi István gróf nyújtsa át a kalapácsot, Tierney Clark a kanalat, Clark Ádám a tervrajzokat, báró Sina György pedig az oklevelet. A főherceg a harminc-negyven mázsás kőtömbökből épült pillér üregébe tette az oklevelet, amelyre egy százharminc mázsás gránitkövet hengerítettek. Az ország nagyjai ájuldoztak a hódolattól, és rajongva nézték az uralkodó képviselőjét, amint háromszor ráüt a gránitkockára. E pillanatban mindenki azt hihette volna, hogy a Lánchíd építése a főherceg érdeme, és a nemzet ezért hálásan leborul a trón zsámolyához.

Éjszaka a fiatalság fáklyászenével Széchenyi lakása elé vonult, de a grófot nem találta otthon. Az ifjúság ezután Kossuth ablakai alatt gyülekezett. Kossuth Lajos otthon volt. Megjelent az ablakban, és beszédében gyönyörű szavakkal magasztalta Széchenyi Istvánt, és azt indítványozta, hogy a hidat Széchenyi István grófról nevezzék el. Ez az elegáns meghajlás valósággal lázba hozta és a rajongásig fokozta a fiatalok szeretetét - Kossuth Lajos iránt.

István gróf most már csak arra volt kíváncsi, hogy mit ír az alapkőletételről a *Pesti Hírlap*. Vezércikket írt. A vezércikket Kossuth Lajos írta, és István gróf mohón olvasta az alábbi sorokat.

„...És így most már a híd többé nem hipotézis. Alapját letettük, s ezzel egyszersmind egy nagy elvet szentesítettünk. E pillanatban találkozott alkotmányunk az örök emberi jogokkal. A híd alapkövével voltaképpen alapkövét tettük le a polgári egyenlőségnek, megtettük az első lépést a közterhek egyenlő viselésére. Ez a híd rengeteg küzdés és várakozás után jutott el odáig, hogy végre csakugyan létesülni engedi azt a magyarok istene. Ha felépül, legyen intő jel, amely előttünk az ember és a polgár kötelességének ösvényére mutat. És eljön majd egy szebb kor, amely utódainktól már nem követel olyan emberfölötti erőmegfeszítést, annyi küzdelmet, mint amennyit nekünk kell megvívni a magyar jövőért. Eljön egy szebb kor, amelyben utódaink a most elvetett magnak érett gyümölcseit élvezhetik. És akkor ezerszeres fényben ragyognak nevei azoknak, akik soha nem csüggedő lélekkel munkálkodtak a haza jövőjén. De mindenekfölött és mindenekelőtt millió ajak magasztalja majd azt a nagy hazafit, aki a tespedés és elaljasultság korában merészen emelte fel férfias szavát, és villám gyanánt szórta az igazságot az alvó nemzet szeme közé, aki fáradhatatlan munkássággal igyekezett jólétet teremteni ebben az országban, s aki sikerrel koronázott tetteivel dicsőségesebb emléket épített magának, mint aminőt az emberi kéz vagy a művészet géniusza nyújthatna neki...”

István gróf kiejtette kezéből a *Pesti Hírlap*-ot. Behívatta magához Tasnert, és megkérdezte tőle, hogy olvasta-e ezt a dicsőítő cikket. Tasner bólintott.

- Tegnap azt hallottam a Kaszinóban, hogy Kossuth gúnyból indítványozta azt, hogy a hidat rólam nevezzék el.

Tasner szeme tágra meredt.

- Képtelenség! - lihegte önkéntelenül. - Mi oka volna neki erre a gúnyolódásra?

- Kossuth környezetében azt beszélik, hogy a híd részvényeivel Sina báró és én nagy nyereségre spekulálunk.

- Őrültség!

- De ebben az őrültségben taktika van, ez az őrültség ragadós, és ezt az őrültséget róluk feltételezem.

Tasner felkapta a fejét:

- Kossuthról, gróf úr, nem szabad feltételeznie. Kossuth Lajos először is okos, másodszor pedig tapintatos és finom lelkű ember.

- A cikkei...

Tasner bocsánatkérően nézett a grófra:

- Ne vegye rossznéven, gróf úr, a cikkek lehetnek romantikusan túlzók, és lehetnek tapintatlanok, de írójuk méltóságoddal szemben, mint egyén az egyénnel szemben, tele van lojalitással és hódolattal. Kossuth sokkal eszesebb ember, semhogy ne tudná: a Lánchíd részvényein csak veszíteni lehet.

A gróf elégedetlenül rázta a fejét:

- De én azt akarom, hogy azok a nadrágtalanok, akik Kossuth testőrségét teszik, azok is tudják meg, hogy mit érnek a Lánchíd részvényei. Kedves Tasner, tegyen közzé hirdetést az újságokban, hogy Széchenyi István gróf minden Lánchídrészvényét hajlandó eladni napi árfolyamon.

- Ahogy parancsolja.

- Nem engedem magamat meggyanúsítani! - viharzott a gróf lelke tovább. - A szerencsétlen magyar minden aljas rágalomnak könnyen felül, és minden cselekedet mögött hajlandó valami ocsmány hátteret keresni. Igaz - folytatta elborult arccal -, hogy sok keserves tapasztalat vitte őt erre az útra, sok hitvány áruló, kém, ingatag jellem, nyomorult féreg csúszik-mászik közöttünk... de erről nem szabad hangosan beszélni, Tasner. Nem szabad, hogy ezt a külföldön meghallják... Borzasztóan sajnálom már azt is, hogy megengedtem a *Hitel*-nek németre való fordítását... Ma már nem tenném.

Tasner tiszteletteljesen felemelte a szavát:

- Gróf úr, a magyar társadalomban csakugyan sok a kivetnivaló hitvány, szemét; de éppen ezért, ha megengedi, őszintén elpanaszolom méltóságodnak, hogy mi fáj nekem a legjobban.

A gróf gyanakodva nézte Tasnert, aki ott állt előtte mereven, állig begombolkozva és fekete nyakkendőjével állát felpeckelve, keskeny, vértelen ajkát behúzva, sörtehajával és fehér szemöldökével, mint egy viaszbábu.

- Miről van szó, Tasner?

- Minden magyar nyomorúságunk között az a kétségbeejtőbb, hogy ha akad két igazán nagy és nemes szívű ember, akik egyképpen bármely pillanatban vérüket adnák a hazáért, az a két ember Szent István korától kezdve a mai napig valami szörnyű magyar átok törvénye szerint engesztelhetetlenül féltékeny egymásra, vagy gyűlöli egymást...

MÁSODIK RÉSZ

1

A csillár alatt ült, ráhajtotta fejét az öklére, és karjával az asztalra könyökölt. Előtte levelek hevertek, néhány könyv, felbontott borosüveg és pezsgőspalack, kávé, konyak, szivarok, a tálcában rengeteg hamu. Nehéz, fülledt levegő. A felülről megvilágított ember homloka fénylett, a bozontos szemöldökök azonban az egész arcot beárnyékolták. Egyedül volt. Az egész szoba elsüllyedt a félhomályban, csak ez a koponya uralkodott diadalmasan a tárgyak, félhomály és világosság fölött, koncentrált fényben, mintha a csillár gyertyái egészen átvilágították volna. Abba a koponyába belesűrűsödött egy világ: azaz egy emberi lélek, amely a mozdulatlan tárgyak között félhomályban, roppant mozgalmas, világos, zajos életet élt. Benn a koponyában minden forrott, bugyborékolt és gőzölgött, mint egy lombikban, amely alatt szüntelenül lobognak a lángok. Ebben a lombikban az agyvelő is égett - remek agyvelő, hihetetlenül mély és tekervényes barázdákkal, valóságos labirintus - s benne föl és alá száguldoztak a gondolatok, mint megvadult paripák, amelyek nem találják a kijáratot. Ez az agyvelő, mint ezerkarú polip élt, dolgozott fáradhatatlanul, roppant erőfeszítéssel, hogy elsuhant esztendők eseményeit megragadja, eszmék és érzelmek rengeteg anyagát összemarkolja. Mindenáron emlékezni akart, az emlékeket sommázni, s az eredményből kiszámítani a következményeket. Nem volt nagy rend ebben a koponyában, az emlékek egymáshoz nem való molekulái egymásba torlódtak, megszakadtak, összekeveredtek, vegyileg felbomlottak s egymásba olvadtak, és ártatlan elemek vegyülékéből kárhozatos méreganyagok párolódtak le.

Ez az eleven gép már órák óta működésben volt, s az első emlék, amit feldolgozott, természetesen a hídra vonatkozott. Letették a nagy mű alapkövét. Öt év múlva kész lesz, és aki át akar menni, mindenki fizet, még az is, aki kilencszáz év óta nem fizetett semmit, hacsaknem jószántából, nagyúri kedvéből vagy szánalomból. Aztán két beszéd az Akadémiában... rettentő felzúdulás, mindenki összefog ellene, és Wesselényi Miklós, akivel való barátsága oly régóta romlik, most nyíltan kiáll ellene... nohát, ő sem hagyja magát, újságcikkre újságcikkel felel, elszerződik vezércikkírónak a *Jelenkor* című laphoz. Micsoda viadal!... Kossuth most már kezdi elhagyni régi alázatos és hódolatos hangját, kezd fölényeskedni és gúnyolódni. Egyszer fejére idézi Schillert: Ejnye, de aprókat lép ez a nagy ember! Máskor ráolvassa, hogy a szavak is lehetnek cselekedetek... „A nemes gróf a hazát veszélyben látja, úgy érzi, hogy nemzetünk testén a rothadás jelei mutatkoznak, a nemes gróf kiáll a porondra, a harc ugyan másoknak is szól, de az első mérkőzés szerencséjében minket részesített, üdvözöljük őt a sorompók között... minden fegyvert elfogadunk, ami nekünk tetszik.” Kossuth most már így beszél vele. Kezdi magát egyenrangúnak tekinteni vele. De nemcsak Kossuth, hanem aprócska csatlósai is, valami Frankenburg nevű firkász, meg tudja ördög, hogy hívják fiskális, zugügyvéd, árverési hiéna, és oly hetykén leckézteti, hogy az ilyen támadásokra nem lehet keserűséggel, csak humorral válaszolni. A nép természetesen nem neki, hanem Kossuthnak, Wesselényinek és Frankenburgnak tapsol. Ezen nincs semmi csodálkoznivaló. A párizsiak annak idején Danton szónoklatait is langyosnak találták, és Szókratésztől kezdve számtalan áldozaton keresztül a nép mindig igazságtalan bíró volt... sajnos! Egyszerűen megállapítják, hogy ő, Széchenyi István csak egy törpe minoritás tagja, a fiatalság és az utca elfordul tőle, vagyis elvesztette népszerűségét. Pedig - mondja Kossuth - akinek nincsen népszerűsége, az hasonlít a mágnestűhöz, amely a hajónak megmutatja ugyan

az égtájakat, de sohasem tudja útnak indítani. Népszerűség!... Őnáluk, úgy látszik, ez az általános mérték az államférfiúi nagyság megítélésére. Kossuth most már azt is magyarázgatni kezdi, hogy miért nevezte őt a legnagyobb magyarnak. Nyilván megbánta vagy megsokallta már, hogy nagylelkűségének egy gyenge pillanatában legkegyelmesebben ezt a címet s jelleget adta neki. Most már csak az óramutató szerepét hagyja meg számára, hozzátéve, hogy „aki korának óramutatója, az még nem Prométheusza; inkább őt teremtette a kor, mintsem ő a kort; de ha úgy gondolkodik, hogy az óramutató teremti az időt, s a teremtés szerepét akarja magának kisajátítani, akkor tragikus tévedés áldozata lesz, és végképp elveszti a nemzet szeretetét". Népszerűtlenség és törpe minoritás - ezt veti szemére Kossuth. Nagy megtiszteltetés. Fényes történelmi díszhely Szókratész és Jézus Krisztus között, aki a jeruzsálemi nép körében Barabbásnál is népszerűtlenebb volt, s csak egy törpe minoritás, az apostolok és a szent asszonyok maradtak mellette a kereszt tövében. Eötvös József báró a szemére vetette, hogy az országgyűlésen ellene szavazott olyan javaslatoknak, amelyeket tulajdonképpen ő vetett fel Magyarországban. Ilyesmit már Tasner is mondott neki. Eötvösnek is, Tasnernek is igaza van, az egész mostani ellenzéki program benne van már a *Stádium*-ban. Most már az egész ország Széchenyi István elveit vallja, egyedül csak ő tagadja meg a régi Széchenyi Istvánt. Hát ez is lehetséges? Igen. Lehetséges...

Előtte nyitott könyv hevert. A *Revue des Deux Mondes* legújabb száma, amely egy Heine Henrik nevű emigrált német költő párizsi levelét közölte. Ezt a Heinét nem szereti, olyan kártékony embernek tartja, akár!.. hirtelenében nem is tud jobb hasonlatot... akár Kossuth Lajost. De ez a Heine átkozottul szellemes fickó, és pompásan felel meg helyette Eötvös Józsefnek és a többi gúnyolódónak, akik szemére vetik, hogy most saját elveit megtagadva, beáll a hagyományok és az alkotmány védői közé.

A csillár alatt, rossz világításban, szemét erőltetve - miközben a folyóirat lapjai zizegtek, az égő gyertya sercegett, és kívülről szél verte az ablakkereteket - olvasni kezdett.

„...Az ateizmusnak most fanatikus papjai vannak, akik a hitetlenségnek valóságos főinkvizítorai, akik még Voltaire-t is máglyára tétetnék - mivel az megátalkodott hivő volt. Amíg az ateizmus csak a szellemi arisztokrácia szájából hangzott el, s a bölcsészeti petits-soupers alatt körülöttünk sürgölődő inas előtt érthetetlen volt - addig magam is ama könnyelmű esprits forts-hoz tartoztam, amelynek liberális grand-seigneur tagjai közvetlenül a forradalom előtt az új eszmékkel igyekeztek üres és henye életük unalmát elűzni. De amidőn láttam, hogy a durva plebs, a csőcselék is ugyanazt a témát kezdi hajtogatni piszkos csapszékeiben, ahol viaszfonat és girandole-ok helyett faggyúgyertya és olajmécses pislog, és szutykos csizmadia- és szabólegények merészelték mosdatlan szájjal Isten létét tagadni; amidőn az ateizmus kezdett erősen emlékeztetni a sajt, pálinka és bagó illatára: akkor felnyíltak szemeim, s amit elmémmel nem voltam képes felfogni, azt most megérteté velem szaglási érzékem. Az undor, hála isten, egy-kettőre véget vetett ateizmusomnak. Sőt, az igazat megvallva, nem pusztán az undor volt az, amiért az istentagadók elveire ráunva, megtértem. Hozzájárult ehhez bizonyos világi aggály is, amelyet sehogy sem tudtam eloszlatni. Láttam, hogy az ateizmus többé-kevésbé titkos szövetséget kötött a legmeztelenebb és legdurvább kommunizmussal. Az utóbbitól való félelemnek biz' isten egyáltalán nincs köze a szerencsefi aggodalmához, ki tőkéi miatt reszket, sem a gazdagabb iparosok bosszúságához, kik abban kizsákmányoló üzleti eljárásuknak akadályát látják. Nem. Engem a művész és tudós titkos aggodalma fog el, aki egész modern polgárosodásunkat, annyi évszázad fáradságos vívmányát, elődeink munkáinak gyümölcsét látja veszélyeztetve. Nagylelkű gondolkodóink eszméitől elragadtatva ám áldozzuk fel a tudomány és művészet érdekeit, sőt összes osztályérdekeinket a szenvedő és elnyomott nép érdekében; de gondoljuk meg, mi vár ránk, ha a nyers tömeg, amelyet némelyek népnek, mások pedig csőcseléknek hívnak, s amelyet

újabban felségjogokkal ruháztak fel, tényleges uralomra jut. Szívesen feláldozzuk magunkat a népért - az önfeláldozás válogatott gyönyöreink közé tartozik -, a nép emancipációja volt éltünk legszebb feladata, s ezért küzdöttünk és szenvedtünk végtelen nyomort otthon és számkivetésben; de a költőnek tiszta és érzékeny természete tiltakozik a néppel való közvetlen érintkezés ellen, s még inkább rettegünk, ha az ő cirógatásai jutnak eszünkbe. Egy nagy demokrata azt mondta egyszer: rögtön a tűzbe tartaná kezét, hogy megtisztuljon, ha egy király fogna vele kezet - én pedig megmosnám kezemet, ha a szuverén nép az ő kézszorításával tisztelne meg. Ó, a nép, e szegény, rongyos király, hízelgőkre talált, akik arcátlanabbak Bizánc és Versailles összes udvaroncainál. A népnek ezek az udvari lakájai folyton magasztalják az ő jelességeit és erényeit. Pedig a tömeg, amelynek jóságát oly nagyon magasztalják, egyáltalában nem jó; sőt néha oly gonosz, mint némely más cézári hatalmasságok. Gonoszságának oka azonban az éhség; gondoskodnunk kell, hogy a felséges népnek legyen mindig mit ennie; ha kellőképp jóllakott, nyájasan és kegyelmesen fog mosolyogni rátok. Őfelsége a nép továbbá nem nagyon értelmes; sőt ellenkezőleg, majdnem olyan ostoba, mint a kegyencei. Szeretetét és bizalmát csak az nyeri meg, ki szája íze szerint beszél, és szenvedélyeit dédelgeti; ellenben gyűlöli a becsületes férfiút, ki az ész szavával fárad felvilágosításán és nemesítésén, így van ez Párizsban, így volt ez Jeruzsálemben. Bízzátok a népre a választást a legigazabb férfiú és a leggonoszabb haramia között - biztosak lehettek, azt fogja kiáltani: Barabbást akarjuk! Éljen Barabbás! - E visszásság oka a tudatlanság; ezen jelentékeny bajon segítenünk kell nyilvános iskolák felállításával, melyekben a nép ingyenes oktatásban és a hozzá tartozó vajas kenyér s egyéb élelmiszerek élvezetében részesül...”

Könnyű ennek a Heinének, aki csakugyan utálja a népet. Ő nem tudja ilyen cinikus humorral kezelni a dolgot. De mennyire nem! Ő szenvedélyesen szeret egy népet, és ez az ő veszte. Szereti és gyűlöli engesztelhetetlen szerelemmel, és attól fél, hogy a nyilvánosság előtt egyszer elpityeredik vagy dührohamban tör ki. Nemrég már úgyis botrányos színben mutatta be magát a pesti megyeházán. Egy Pálffy és egy Zay erősen támadták az arisztokratákat, és azt indítványozták, hogy egyszerűen el kell törölni a főrendiházat. Ő feláll, egész testében remegve beszélni kezd, védi a főrendeket és a magyar tradíciókat, amelyek között a főrendiház nem a legutolsó és nem a leghitványabb. Kijelenti, hogy minden olyan alkotmányváltoztatást, amelynek gyökerei nem nyúlnak le a kilencszáz éves tradíciókba, amely ellenkezik a magyar történelmi jogfejlődéssel, lelkéből gyűlöl és visszautasít. Valóban Isten csodája, hogy ez a magyar nemzet - itt a könnyeket már csak a legkétségbeesettebb erőfeszítéssel tudta visszatartani - szláv, német, török ellen oly sokat harcolván, magát fenn tudta tartani, és ember, akinek helyén van a szíve, lehetetlen, hogy szimpátiát ne érezzen egy ilyen nemzet iránt. És meg kell a szívnek szakadni - érezte, hogy már csak úgy csorog szeméből a könny -, ha ezt a népet faragatlan kezek bántani merik, s ha egyedül marad is, és az lenne élete utolsó órája, akkor sem engedi, hogy bántsák a magyart! Borzasztó erőlködéssel tudta ezt a pár szót elmondani, és majd a föld alá süllyedt szégyenletében, hogy annyira elérzékenyedett. De a java csak most következett. Az a Zay gróf még egyszer felállt, és gyűlölködő hangon szemére vetette a *Hitel* nemzetostorozó, kemény kifejezéseit, amelyeket még német nyelvre is lefordítottak, hogy a külföld is megértse, milyen vádakkal illeti a magyart egy arisztokrata... Erre a kegyetlen vádra úgy érezte, hogy a dühtől és kétségbeeséstől, a fájdalomtól és lelkiismeret-furdalástól hangos sírásra fakad, s ettől a férfiatlan, beteg, szerencsétlen ellágyulástól annyira elborzadt, hogy mint egy hasáb fa, élettelenül zuhant a földre. Hazavitték, nagy rémület, összeszaladás, ágynak esett, senkit sem ismert meg, napokig beteg volt, Metternich is, a nádor is ijedten kérdezősködött... rettenetes volt.

A csillár néhány gyertyája csonkig leégett. A koponya most már nem világított, csak halvány vöröses fényben égett, s belül az emlékek körvonalai kissé elmosódtak. De szinte látni

lehetett, hogy ismét Kossuth Lajos alakja körül kezdenek kikristályosodni. Az új vezér, úgy látszik, kezdi észrevenni, hogy a mélabús, siránkozó belletrista vezércikkekkel, a bot, vessző és a tetszhalottak emlegetésével már nem tudja izgalomban tartani a kedélyeket, tehát ő is rálép az általa kigúnyolt közgazdasági tevékenységre. Megalakította a Védegyletet. Magyar ipart akart teremteni máról holnapra. Bizonyára Amerikáról vette a példát, ahol kimondták az angol áruk bojkottját, és azután csakhamar el is szakadtak Angliától. Még Deák sem vette észre, hogy ez voltaképpen első lépés akar lenni az Ausztriától való elszakadás felé, és Szentgróton, ahol a Védegylet gróf Batthány Kázmér elnöklete alatt ülést tartott, ezt mondta Deák: „Egykor egy franciát megkérdeztek, hogy ki verte meg Marengónál az ellenséget. - Én! - monda a veterán - és még hetvenezer francia. Szintúgy ezen társulatnak is minden tagja elmondhatja egykoron magáról: én meg millió védegyleti tag mentettük meg a sorvadó hazát." Mi történt ezzel a Deákkal? Már ő is szellemeskedik? Már ő is Kossuth- és Heine-féle frappáns anekdotákkal akarja megszerezni a népszerűséget? Csak Isten a tudója, hogy mily rosszul áll Deáknak ez a léha, könnyed szerep. Neki is eszébe jutott a jó Schiller Frigyes: milyen aprókat lép ez a nagy csizmás, kövér magyar táblabíró! Nagyon csodálkozott e bölcs ember frivolitásán. A többién annál kevésbé. Nem csodálkozott például gróf Batthyány Louis-n, aki - meg kell adni - gyönyörű szál ember, igazi Adonisz, híres nőcsábító - egyéb semmi, hacsak azt nem rójuk fel érdemül, hogy a ruhái angol remekművek, ebben talán csak Kázmér gróf, a Védegylet vezére, valamint a hóbortos Palocsay báró veheti fel vele a versenyt. A Batthyányiakat divat dolgában feltétlenül elismeri tekintélynek, sőt vezérnek is, az asszonyok körül való sikereiket pedig egyenesen irigyli tőlük, kivéve természetesen azt a hódítást, amelyet Louis gróf a Monarchia leghatalmasabb asszonya, Zsófia főhercegnő szívében aratott. Ezt az egyet nem irigyli tőle. Sohasem szerette a mérges asszonyokat, különösen, ha azok csúnyák. Azon sem csodálkozik, hogy Batthyány Lajosné olyan buzgó tagja a Védegyletnek. A szép Karolina grófnő ellenállhatatlan; de az a baj, hogy ő sem tud ellenállni annak, aki hiúságát valamivel felcsiklandozza. Crescence gyűlöli, és Crescence-t a világért sem lehetne rábírni, hogy elmenjen Batthyányné valamelyik estélyére vagy azokra a kirándulásokra, amelyeken - úgy hallja - a hölgyek fontos védegyleti ügyeket beszélnek meg az igazgató úrral, Kossuth Lajossal. Védegylet! Igazgató! E nagy demokrata fizetést húz, és kirándulásokat tesz ellenállhatatlan mágnásasszonyokkal, szívesen részt vesz a Batthyány-szalonban rendezett petits-soupers-kon, és eszébe sem jut megmosni a kezét, ha azt egy mágnásasszony megszorította.

A csillár alatt ülő ember megmozdult, karjai kinyúltak. Ujjai dühösen nyomkodták a hamutálcában a szivarcsutkát, majd a pezsgősüveg után nyúlt, és töltött magának. De elfelejtett inni.

...Kossuth tehát versenyezni akar velem az alkotások terén. Ez megint olyan, mint mikor a teknősbéka versenyt akar futni az agárral. Alkotni? Dolgozni? Ahhoz olyan munkaerő kell, amilyen az enyém. Pedig két nemezis üldöz, a szerelem és a politika. Naponta hat-nyolc órát dolgozom, írok, tanácskozom, elfogom az embereket, kapacitálom. Minden sivár és komor körülöttem. Magasabb ellenséges hatalmak karmai között vergődöm. Világos, hogy a lelkem el van zálogosítva, de ébernek és józannak kell lennem. Ha valami szerencsétlenség történik, én, gyönge féreg, hogy hárítsam azt el? Sok rosszat tettem, sok szerencsétlenséget okoztam. De rosszindulatból tettem-e vajon? Az ördögnek tüzelőszer kell, és az Isten nem enged át neki embereket. De az ördög mégis emberekre vágyik, mert az emberhúsnak van a legpompásabb füstje. Még meg találok ölni valakit, például ezt a Batthyány Louis-t. A múltkor is úgy összevesztem vele, hogy majdnem pisztolyig mentünk. Attól félek, hogy egyszer lepuffantom. Szép, szőke szakállának alsó csücskére célozok, homlokon találom, és Louis összeesik, mint egy ölbeli kutya. Ó, jó Isten, milyen kedvet, milyen irtózatos kedvet is érzek ehhez!

A csillár alatt levő ember felkelt, az ajtóhoz lépett, és meghúzta a csengőt. Belépett a lakáj.

- Fiam, tégy új gyertyákat... Nem... Hozz be két kandelábert. Ki akarom világítani magamat.

Újra leült, s agyában tovább torlódtak a gondolatok. Miért is furdalja annyira a lelkiismerete? Hiszen mialatt Kossuthtal és Wesselényivel újságban és könyvben vitázott, megírt két könyvet, megépítette a Szervita téri és az Újépület mellett levő sétateret, mindig ott volt az Akadémia ülésein, felépítette a csónakházat, az óbudai hajógyárat, megvetette alapját egy cukorgyárnak, a soproni vasútnak, a budai alagútnak, a balatoni gőzhajózásnak, és oly roppant lelki feszültséggel figyelte, tanulmányozta a híd építkezését, mintha valósággal a saját két kezével rakta volna le a pilléreket. Ehhez képest Kossuth úr magyar iparkiállítása csak egy kis álarcosbál volt, igaz, hogy az ország legszebb asszonyainak felvonulásával, gyönyörű magyar díszruhákban vagy házias kartonban és selyemben. Viszont az is igaz, hogy a karton, selyem, bársony és posztó szélébe bele volt szőve, hogy honi gyártmány, de a legnagyobb rész Csehországban vagy Angliában készült. Az asszonyok azonban gyönyörűek voltak. Crescence megint roppant féltékeny volt Batthyány Louis feleségére, sőt most már Károlyi George-néra, sőt Szapáry Antalnéra is, pedig arról köztudomású, hogy Batthyány Kázmér a szerelme. És féltékeny volt Zichy Manónéra, aki angol asszony, s mint ilyen, eszébe juttatta Karolinát. Crescence didergett közöttük, és sírva jött haza a társaságukból. Az egyik asszony, amikor gratuláltam neki, hogy olyan eszményien szép gyermekei vannak, nevetve így felelt: „Tudja, mitől van ez? Mindegyiknek nagyon nagy gonddal néztem ki az apját." Crescence halálsápadtan nézett rám, éreztem, hogy e pillanatban rettenetes félelem és gyanú járja át a szívét. Crescence nem érti a mai asszonyok nyelvét.

Az inas behozta a kandeláberokat, az asztalra tette, aztán eloltotta a csillárban füstölgő néhány szál gyertyát. A kandeláberek lobogó sárga fényében szoborszerűen, mély árnyékokkal jelent meg a sápadt és sovány arc, a vértelen, keskeny, összeszorított száj, s ijesztően kiugrottak a mongol pofacsontok, amelyek az Ural-mellékre, az őshazára és a nagy ázsiai sztyeppékre emlékeztették. Erről az arcról le lehetett olvasni azt a borzasztó forrongást, amely agyat, szívet, lelket egyaránt feldúlt. Le lehetett olvasni a testi és lelki képzelt betegségek rémképeit, a hallucinációkat, amelyek az ébrenlét és alvás állapotában egyaránt életre keltek.

A kandeláberok erősen megvilágították a reszkető szájat, amely félhangosan monologizált:

- Egyedül vagyok, és a hideg földön üldögélek. Két szék között a pad alá estem. A láthatár mindjobban elsötétedik, úgy látszik, hogy közel vagyok a haláltusához. Nemrég beszéltem Metternichhel, aki figyelmeztetett, hogy ezernyolcszáznegyvenhétben felfordul minden. Micsoda évszám ez? Ő sem tudta megindokolni. De kétségtelen, hogy Metternich a csillagokból olvas. Ezt számtalanszor bebizonyította. Tehát mindössze még két év. Akkor ezzel a Wesselényivel is inkább kibékülök. Akárhogy viszem is a dolgot, szeretem Miklóst, és sokat köszönhetek neki. És szegény nyomorult embernek annyi a baja. Gräfenbergből magával hozott egy kislányt, ha jól hallottam, Lux Annának hívják, s az apja takácsmester. Most ott van az anyjánál az egész gräfenbergi pereputtyával. Miklósnak mindig ilyen ízlése volt. Nem lehetetlen, hogy feleségül veszi.

Levélpapírt vett ki az asztalfiókjából, és írni kezdett. „Drága Barátom, Wesselényi! Vessünk leplet a múltra, és kössünk ismét frigyet. Küszöbén állunk egy új életnek, amely vagy gyönyörű lesz, mindenkire meleget, életet és áldást hoz, vagy pedig megdermeszt mindent, és halálra fagyaszt. Én inkább az utóbbit hiszem, alig van már néhány esztendőnk. Kedves Miklós, hallom, hogy a szemednek a gräfenbergi vízkúra semmit sem használt. Jöjj vissza Pestre, vagy menjünk Bécsbe, ha akarod, elviszlek Londonba, és vizsgáltassuk meg a szemedet a világ legjobb orvosaival. Nem engedem meg, hogy kuruzslókkal és homöopata

gyógyszerekkel rongáld magadat. Ezek a homöopaták engem is majdnem a föld alá küldtek. Kedves Miklós! Ha mindehhez nincs kedved, vagy nincsen bizalmad már az orvosokban, szállj meg nálam valamelyik pesti házamban, jöjj el hozzám Cenkre, élj ott, Crescence, aki nagyra becsül téged, szintén szívesen lát, s akár el se menj tőlünk soha. Úgy tekintünk, mint családunk tagját. Hátralevő életünket, amely ki tudja, milyen rövidre van már kiszabva, töltsük el egymással a lehető legjobb barátságban...”

Egyszerre csak megállt a kéz, amely a lúdtollal sebesen repült a papíron. A sárgásbarna arc komorsága megenyhült, fájdalmas vonás húzódott le a szája szélén, azon a helyen, ahol a gőg és gúny fintorai szoktak megjelenni. A kandeláber előtt ülő ember Kossuthra gondolt. Ezzel a Kossuthtal is legokosabb volna kibékülni. Kossuth fiatalkorában csakugyan elkövetett néhány csúnya botlást... de ha meggondolom, hát az én fiatalságom?... Bizonyos, hogy Kossuth a maga egyszerű vidéki életében tizedrészét sem követte el azoknak a botrányos cselekedeteknek, amelyeket én tizenhét esztendős koromtól kezdve egész a házasságomig... sőt még azon túl is... Mennyi titok rakódik le egy emberi életen keresztül az emlékezet mélyén, mennyi kis piszok a lelkiismeretben!... Úgy érzem, hogy ha Kossuthnak odanyújtanám a jobb kezemet, akkor... Hiszen Kossuth alapjában véve derék és becsületes ember, a szíve is jó... egészen megható, hogy mennyire szereti az édesanyját... Aztán meg vegyük a dolgot úgy, ahogy nekem Tasner szokta beállítani. Ágrólszakadt, szegény vidéki fiatalember, háromszor csinált már magának egzisztenciát, és most, amikor összeveszett a *Pesti Hírlap* kiadójával, most megint kenyér nélkül, állás nélkül és minden kilátás nélkül teng-leng a világban. Ostoba ember az a Metternich. Az ilyen Kossuthokat mindenáron le kellene kenyereznie. Lám Gentz, aki valóságos jakobinus volt Kossuthhoz képest, ahogy Metternich elhalmozta pénzzel, ahogy bevitte őt a nagyvilági élet, a nagyvilági szerelmek, a Bagrationok és Elssler Fannyk Venus-barlangjába, attól kezdve a Szentszövetség és a Rendszer legelszántabb harcosává lett. Nem csodálom, hogy körülvéve hízelgőktől, kalandra éhes mágnásasszonyoktól és ostoba mágnásoktól, akik az ő eszével akarnak tündökölni, az ő tollával és az ő szavával akarnak maguknak hatalmat, dicsőséget és népszerűséget szerezni, megrészegülve az éretlen fiatalok s a megbolondult csőcselék tömjénezésétől, ez a Kossuth Lajos végül is elbizakodottá lesz, s azt hiszi, hogy felveheti a harcot a hatalommal, amellyel Magyarország háromszáz esztendő óta nem tud megbirkózni. Ha én Metternich volnék, az ilyen embereket vagy megvásárolnám, vagy felakasztatnám. Ezt egyszer megmondtam a kancellárnak is, de megmondtam Kossuth Lajosnak is. Az előbbi nem értette meg, az utóbbi pedig félreértette. Nemsokára majd megértik ők is, a magyarok és az osztrákok is, és megérti az uralkodó is, hogy egy Kossuth Lajos áldása és átka is lehet nemcsak a nemzetnek, hanem az egész Monarchiának. Őrültségeket beszélek összevissza. Kossuthnak egyelőre még elég baja van a barátaival, a pártfogóival és a lakájaival. Elég baja van a Kereskedelmi Társasággal, amelyet szembe akart állítani az én pénzintézeteimmel és vállalataimmal, de mindenütt becsapták, az igazgatója elsikkasztotta az egész alaptőkét, és elsikkasztotta Kossuth alelnökségét is, amelyből szegény tisztességes iparkodással meg akart élni. Elég baja van neki az ellenzéki klubbal, a körülötte tolongó éhes nőstényekkel, a féltékeny, hatalomra vágyó, gőgös feleségével, a nyomorúságával. Szörnyű dolog lehet, ha valaki átveszi a nemzet vezérletét, és nem tudja, hogy miből fizesse ki a lakását, és miből vásároljon ruhát a feleségének. Mégiscsak nagy dolog, hogy valaki beleszületik egy kis birodalomba, amelynek jobbágyai szorgalmasan fizetik neki az adót... Megértem ötvennégy esztendőt, és még sohasem jutott eszembe, hogy vannak kiművelt, finnyás ízlésű, előkelő gondolkodású, nagyvilági életre teremtett emberek, akiknek mindennapi kenyérgondjaik vannak... ez rettenetes lehet. Nem csodálnám, ha az ilyen ember, mint a vak Sámson, megfogja, megrázza és kidönti a társadalmi rend oszlopait, s magára rántja az egész épületet, amelyben neki nincs hol a fejét lehajtsa. Megértem a társadalom ellenségeit. Most kezdem érteni a szocialistákat, a kommunistákat, és nem csodálkozom, hogy Lajos

Fülöp ellen most már a hetedik merényletet követik el... mindent megértek, ha arra gondolok, hogy az ökröket, fejősteheneket és versenylovakat pompásan eltartják, de lángelméknek és apostoloknak, az emberiség jótevőinek ádáz küzdelmet kell vívniok pusztán azért, hogy föl ne forduljanak éhen... Mindent megértek, de azért kétségbe kell esnem, hogy Crescence s a kisfiaim, házam népe, jó embereim és gazdatisztjeim, testvéreim és rokonaim és az egész szép, ostoba, nagy magyar nemzet néhány ilyen kétségbeesett ember áldozata lesz.

Felugrott és a fejéhez kapott:

- Szent ég! Ez rettenetes dolog. Erről egy pillanatra sem szabad megfeledkezni. Még ma visszamegyek, és kibékülök vele.

Sokáig lihegett az ablaknál, végre látszólag megnyugodott, visszament az íróasztalához, és felhajtott egy pohárka bort.

- Örülök, hogy végre kitaláltam a kibontakozást. Úgy van, kibékülök Wesselényivel, Batthyányval, Kossuthtal, ha kell, bocsánatot kérek tőlük, és megkérdezem, akarják-e, hogy a táborukban mint közkatona velük marsoljak, megtűrnek-e maguk között, rám bíznak-e valami munkát, érdemesnek tartanak-e arra, hogy még a fórumon maradjak. Bevallom nekik őszintén: nyomorult lény vagyok, világosan érzem, hogy nem való vagyok sem politikusnak, sem gazdának, sem családfőnek, sem férjnek, szívesen adom át a helyemet, és eltűnök, mert nem akarom megvárni, hogy egészen elszigetelődjem, megcsúfoljanak és kifütyüljenek. Az élet undor, a halál borzadály. Búskomorság száll rám, eljátszottam földi játékaimat és égi üdvösségemet, jön a pusztulás és a lassú halál, a helyzet számomra tarthatatlan, nekem semmi sem sikerül, szégyellem magam. Uraim, mondják meg nekem őszintén, van-e valami helyem önök mögött, vagy pedig takarodjam el, menjek tébolydába, vagy menjek a trappisták közé?... Kérem szépen, mondják meg őszintén, mert rettentő kételyek kínoznak, szeretnék önmagamtól elmenekülni. Fejbe tudnám lőni magamat, hogy ezzel a haláltusa kínjait elkerüljem. Uraim, ne kíméljenek. Ne emlegessék az érdemeimet, ne balzsamozzanak be élve, ne tegyenek el, mint egy múmiát, hanem mondják meg őszintén, hogy...

A kandeláberokban kísértetiesen lobogtak a kékes gyertyalángok. Ebben a túl világi félhomályban olyan volt ez az arc, mintha már rajta volna a halál kezevonása.

- Megfulladok - lihegte kétségbeesve -, nem bírom tovább... Kezdek együgyű, szentimentális és gyáva lenni. Miért akarok én Kossuthtal kibékülni? Először is nem bizonyos, hogy a békejobbot ez az elbizakodott és pöffeszkedő plebejus elfogadná. Másodszor nem bizonyos, hogy a békeszerződést becsülettel meg is tartaná, és abbahagyná izgatásait. Nagyon rosszul vagyok. Elsötétül minden körülöttem. Valami rettenetes ürességet érzek magam alatt, feneketlen gödröt, szörnyű szakadékot, amelyet gonosz hatalmak folyton mélyebbre és mélyebbre ásnak. A helyzetem tarthatatlanná válik. Aludni szeretnék. Álmos vagyok...

De nem feküdt le, inkább kitárta az ablakokat, és felnézett a csillagos égre.

- ...Milyen szép égi rend, milyen isteni harmónia a világűrben a naprendszerek között, milyen felséges nyugalom!... Én pedig itt lenn, a magam vakondokperspektívájával sírok és jajveszékelek, mint egy meghibbant vénasszony. Borzasztó szégyen. Maholnap én is oda jutok, ahol a magyar nemes évszázadok óta vesztegel, a maga trágyadombján, mint a megnyomorodott bibliai Jób, ordít, sír, káromkodik és fizet... ahelyett, hogy talpra ugornék, és munkához látna. Utálatos dolog ez a magyar siránkozás. A nagy és erőteljes népek halomra gyilkolják egymást, ha nem tudnak megegyezni, hogy miként tegyék boldoggá a fajtájukat. Nisben láttam a koponyagúlákat... a polgárháború halottainak katakombáit... sohasem felejtem el... milyen hősi nép, mennyi erő és elszántság!... Nálunk pedig az előkelő lelkek visszavonulnak a politikától. Egyáltalában kezd a közéleti tevékenység az egész kontinensen

kalandorok és becsvágyó sansculotte-ok professzionátus mestersége lenni. A francia parlament fele a király, másik fele pedig Rothschild James zsoldjában van, s a finnyás ízlésű főnemesség undorodik a közdolgoktól. Rettenetes bűn. A magyar közélettől is kezdenek visszahúzódni az érzékeny lelkű és sértődős elemek. Deák Ferenc nem fogadta el a zalai követséget, mert korteskedés közben néhány ember az életét vesztette. Vérfoltokat látna - mondotta nekem - a megbízólevélen, s az országgyűlésen a választási visszaélések miatt nem merne felszólalni, mert minden arcról leolvasná a szemrehányást, hogy ő is a korteskedés mesterkedéseinek köszönheti mandátumát. Nagyon kényelmes álláspont. Deák duzzog, Deák érzékenykedik, Deák sértődve félreáll, mert egypár részeg kortest agyonvertek, és előkelő rezignációval nézi, hogy az egész alkotmányt s az egész magyar nemzetet agyonverjék. Ha ez ragadóssá lesz a magyar közéletben, lassanként eljutunk oda, hogy a nemzet legszentebb dolgaival csak csirkefogók és desperádók foglalkoznak, s a tisztességes, tehetséges és a művelt ember sorsát becstelenek vagy szemenszedett tökfilkók tartják a kezükben.

Lassan visszavánszorgott az asztalhoz, leroskadt a székre, és tenyerébe hajtotta fejét.

- No, hát én nem vagyok olyan előkelő lélek, én nem vonulok vissza Cenkre, nem megyek semmiféle belső emigrációba; gondoljon rólam akárki akármit, gyűlöljenek meg, tartsanak bolondnak, gazembernek, hazaárulónak, bécsi lakájnak vagy magyar forradalmárnak, gyáva fickónak, hivatalért, címért, rangért áhítozó aljas törtetőnek, én dolgozni akarok az utolsó leheletemig. Én csak a saját lelkiismeretemtől és az Istentől félek. Én elmegyek a nagy magyar Alföldre, magam köré gyűjtöm a táblabírákat, köznemeseket és parasztokat, és megmagyarázom nekik, hogy a magyar nemzet sorsa a Tisza két partján, az Alföldön dől el. Írhatja Kossuth az ő jeremiádjait, alapíthatja a textilgyárakat, mennydöröghet az alkotmány és szabadság szent elveiért úgy, ahogy keblének istene sugalmazza, rendezhetnek neki fáklyameneteket, éjjelizeneket, amennyit akarnak, én dolgozom tovább. Metternich úr! Én már a Dunát felfedeztem, most felfedezem a Tiszát is, és a Tisza völgyét földi paradicsommá változtatom. Kossuth Lajos úr! Ön csak gyártson honi selyemből alsószoknyákat, én addig kiszárítom a mocsarakat, kiegyenesítem a folyók medrét, csatornákat, öntözőműveket építek kiégett pusztán, én hollandus kerteket varázsolok a silány legelőkre, megtanítom az alföldi parasztot, hogyan kell gyümölcsös-, veteményes- és virágoskerteket létesíteni, én néhány száz vagy talán ezer négyszögmérföld termékeny talajt adok a népemnek, befásítom a nagy magyar sztyeppét, oázist teremtek a nagy Szaharában, ez lesz a világ legszebb nemzeti parkja, Európa veteményeskertje, ott lesz a Monarchia éléskamrája és a kamara gazdái gazdag, büszke, dolgos magyar parasztok lesznek. Igen. A magyarság sorsa a Tisza völgyén dől el. A Tisza az enyém. A magyarság az enyém. Nem a kormány és nem a vármegyék csinálják meg ezt az új honfoglalást, hanem - és itt elnevette magát -, mint ahogy a francia veterán mondta, én és még néhány ezer dolgos magyar ember, alföldi paraszt, egy nagy társulatban egyesülve és én néhány ezer magyar testvéremmel odalépek a külföld elé, és hitelt kérek tőle. Tiszai papírokat fogok kibocsátani, amelyek kelendőségben a kontinens bármely részvényeivel kiállják a versenyt, és hollandus meg belga földművesek tiszai papírt vásárolnak majd a hágai és brüsszeli értéktőzsdén, hogy megtakarított tőkéiket a legbiztosabban elhelyezzék.

Éjszaka volt. Künn az égbolton csillagok ragyogtak, a nyitott ablakon csak úgy dőlt be a nyári éjszaka hűvös lehelete. A szobában két kandeláber számtalan apró lángocskája imbolygott egy óriási lángokkal lobogó lélek előtt. Csend volt. Csak a lelkendező ember lihegése, a gyertyák sercegése, s egy fájdalmasan hevülő szív dobogása vert életet az éjszakai csendben. A rángatódzó arc rábukott egy görcsösen összeszorított ökölre, a hatalmas koponya, összekuszált ritkás hajzat s bozontos szemöldök szinte lángra lobbant a gyertyák közelében, s benn a koponyában kavargott, füstölgött az új, hatalmas terv.

- Uraim! Én nem mondok el önöknek mindent, mert nem tartom fontosnak, hogy mit gondolnak rólam. Csak annyit mondhatok, hogy ki akarok békülni Metternichhel és a bécsi kormánnyal. Miért? Mert szükségem van rájuk. A magyar nép számára pénzt akarok előteremteni, pénzt, sok pénzt, sokkal többet, mint amennyit a vármegyék vagy a magánemberek vagy az összes magyarok összeadhatnának. Pénzt pedig csak a kormány kezessége mellett kapok. Ezenkívül egész mérnöki vezérkarra van szükségem, valamint térképek, tervek, technikai eszközök, gépek tömegére, amelyeket csak a kormány adhat. Szükségem van a kormányra, Metternichre, Kolowratra, Kübeckre, báró Sinára, Rothschildra, az osztrák bankra, szükségem van hatalomra, címre, rangra, hogy a hivatalos körök előtt felléphessek, azokat megdolgozhassam. Uraim! Én most jelentkezem Metternich hercegnél, felajánlom magamat neki, hivatalt és hatalmat kérek tőlük, valamiféle ügyosztályt, amelyből önálló közmunkaügyi, közlekedésügyi, ipari és kereskedelmi minisztériumot fogok megszervezni. Amit eddig tettem, az mind csak előkészület, apró cselekedetek, gyerekjáték volt. Amit most cselekszem, az évtizedekre és évszázadokra szól. Uraim! Hivatalnok leszek. Szükségem van a titkos tanácsosságra, a kegyelmes címre, mert hivatalnokok, kormányközegek, bankok és pénzemberek csak hivatalnoknak, kegyelmes úrnak és szépen dekorált kormányférfinak engedelmeskednek. Nem tudom, elhiszik-e nekem, hogy mindez csak eszköz a kezemben, amit hazám javára akarok fordítani, nem tudom, nem hiszik-e inkább, hogy én leszek az eszköz a kormány kezében. Nekem most már mindegy. Remélem, meg tudom magamnak nyerni a kormányt arra, hogy cselekedhessem, és remélem, az eredmények megnyerik számomra majd a nemzetet, amely most gyanakszik, és talán már el is fordult tőlem. Nekem már mindegy. Beláttam, hogy érvekkel, könyvekkel, hírlapi cikkekkel, országgyűlési és vármegyei beszédekkel, kapacitációval, agitációval nem megyek semmire. Visszatérek tehát arra az útra, amelyen első lépéseimet tettem hazám érdekében. Építeni fogok.

Felugrott, beszaladt a hálószobájába, levetkőzött és lefeküdt aludni. Nyomban elaludt. Reggel nyolc óráig egyetlenegyszer sem ébredt fel, húsz esztendő óta nem volt ilyen jó éjszakája.

Ez történt Bécsben ezernyolcszáznegyvenöt nyarán Széchenyi Lajos gróf palotájának másodemeleti vendéglakosztályában, ahova tegnap érkezett a házigazda öccse, István gróf, Pestről.

2

Kerek húsz esztendeig kerülgették egymást, mint a középkori lovas viadalokon a bajvívó leventék. Néha összerobbantak, aztán megfutamodtak, messziről kémlelték egymás mozdulatait... Vagy inkább középkori istenítélethez hasonlított ez a küzdelem. Egyikük talpig vasban, rengeteg dárdával, acélsisakkal, arabs pengéjű szablyával, hátán puska, övében remekmívű pisztoly, az egész ember csupa támadó- és védőfegyver - a másik pőrére vetkőzve, fegyvertelenül, csak eszének fürgeségére és szívének bátorságára hagyva... Ámbár lehet, hogy Polüphémosz és Odüsszeusz harca ez, vagy Dávidé, aki Góliát ellen kiáll a kis parittyával.

A küzdő felek néha meggondolták a dolgot, letették a fegyvert, mert mind a kettőjüknek eszébe jutott, hogy okosabb volna békét kötni. Csakhogy az erők roppant aránytalansága folytán az egyik diktálni akarta a feltételeket, s ilyen módon nem tudtak zöld ágra vergődni. Az egyik túlságosan elbizakodott volt a maga roppant hatalmának birtokában, esze csalhatatlanságában és istentől való küldetésének illúziójában. Maga volt az olümposzi derű, nyugalom és fenség. A másik hajthatatlan gőggel, de tehetetlenül vergődött a leláncolt Prométheusz bilincseiben. Őszintén szólva, ez a Prométheusz nagyon irigyelte Zeusz nyugalmát és magabiztonságát. Prométheusz lelopta ugyan a tüzet az emberek számára, de

nem volt benne bizonyos, hogy ezzel nem ártott-e többet, mint amennyit használni akart. Ő az égi tűzzel világítani és melegíteni akart. A lángokat fel akarta használni az ember szolgálatában, az élet könnyűvé és kényelmessé tételére, a didergők felmelegítésére, kemencék fűtésére és lokomotívok hajtására, de amikor az emberek megismerkedtek a negyedik elemmel, arra is rájöttek, hogy azzal gyújtogatni lehet. Fel lehet gyújtani lelkeket, vetéseket, erdőket, házakat, városokat és egész országokat. Prométheusz szkeptikussá lett, s ez a kételkedés roppant mértékben gyengítette helyzetét Zeusszal szemben. Így volt ez eddig, de a helyzet most váratlan fordulatot vett. A prométheuszi láng mindjobban fenyegette a boldog Olümposzt, és maga az istenek atyja is megfélemledett, és a hitében megingott. Ha pedig egy istennek meginog a hite önmagában, akkor gyámoltalanabb lesz a földi halandónál.

Metternich Kelemen herceg és Széchenyi István végre eljutottak oda, hogy két kényelmes karosszékben beszélgessenek.

Augusztus huszonnegyedikén letette a valóságos belső titkos tanácsosi esküt, két hétre rá Budán a helytartótanácsnál elkezdte új hivatala megszervezését, amely minden egyéb hatóságtól függetlenül a magyar közlekedési ügyek rendezését tűzte ki feladatául. István gróf hevenyészve összeállított valamiféle tisztviselői kart, s odaszerződtette tanácsadóul Clark mérnököt, aki a Lánchíd építkezését vezette, s eközben komoly egyéniségével, roppant tudásával, gentlemanhez illő előkelő gondolkozásmódjával egészen beférkőzött a gróf szívébe. Hamarosan maga mellé vette járdánházi és berzencei Kovács Lajost, Wesselényi Miklós és Kemény Zsigmond báró barátját, aki valamikor a két báróval együtt lapot szerkesztett Erdélyben, aztán Szatmár megyében telepedett meg, földbirtokos és bányamérnök volt, s vármegyéjének egyik követe az országgyűlésen. Ez a Kovács külsőleg tökéletes ellentéte volt Tasner Antalnak - mokány kis magyar, sötétbarna hajú, görögös szakállú, pirospozsgás táblabírótípus -, de lélekben legközelebbi rokona, szabad, független, művelt ember, roppant munkaerő, nyílt, bátor és becsületes magyar, aki hat esztendővel ezelőtt ismerte meg a grófot az országgyűlésen. Kovács, az ellenzék egyik legharcosabb tagja, ettől fogva még az ellenzéktől is függetlenítette magát, és gőgös függetlenségében a gróf fanatikus tanítványa és bámulója lett.

Így verődött össze egy kis csoportja a tanítványoknak. Tasner Antal, William Clark, Kovács Lajos; három egymástól különböző világból, három derék és kitűnő férfiú; a Tisza-völgyi munkálatok vezetője, Vásárhelyi Pál, szintén mérnök, kissé fésületlen, mogorva és fontoskodó ember, de nagyszerűen ért a mesterségéhez; végül beállt a sorba egy természettudós, aki regényeket és politikai tanulmányokat írt: báró Kemény Zsigmond. Összesen öt ember. Rajtuk kívül Magyarország négyszázezer nemesemberéből és abból a nyolc-tíz millióból, akiért húsz esztendő óta szinte beteg izgalommal dolgozott és gyötörte magát - egyetlen lélek sem. Igaz, hogy ő is csak ezt az öt embert szerette. Ezek előtt nyitotta meg szívének még azokat a rekeszeit is, amelyeket egyéb barátai, József főherceg nádor, Metternich kancellár vagy a magyar oligarchák, a három György, Károlyi, Andrássy és Apponyi grófok előtt is szigorúan elreteszelt. Úgy látszik, mindenki, aki a fegyverek vagy eszmék vagy érzelmek birodalmában magához ragadja a cézári hatalmat, maga körül új nemességet teremt, s ezt az arisztokráciát a legdemokratikusabb módon válogatja össze. Julius Caesartól és Octavianus Augustustól kezdve Mátyás királyig vagy Napóleonig minden lángelme eltaszította magától a régi arisztokráciát, s újat teremtett a maga képére és hasonlatosságára.

Semmi sem történt, csak ettől kezdve kegyelmes úrnak hívták a grófot, a pesti kávéházakban pedig fiatal jurátusok, költők, újságírók, diákok és ügyvédek megállapították, hogy a legnagyobb magyar beadta a derekát Metternichnek, és eladta a hazát. A főurak és előkelő

nemesek gúnyosan mosolyogtak. Lónyay János és Lónyay Gábor kormányközegnek nevezték, és maliciózusan felszólították, hogy ne csak ragyogó terveket szőjön, hanem egyszer már végre-valahára cselekedjék is - ezen a grófnak már igazán nevetnie kellett. Szentiványi Vince tanácsos, akit helyettes gyanánt melléje adtak, szorgalmasan küldözte róla Bécsbe a titkos kémjelentéseket, Kazinczy Gábor a kaszinóban egy állítólag Kossuthtól származó levelet olvasott fel, amelyben Széchenyi István gróf ármánykodásairól és sületlenségeiről volt valami szó. S mialatt Apponyi György arra kapacitálta, hogy ha már úgyis eljátszotta a népszerűségét, akkor fegyverkezzék fel a hatalom egész teljességével, vagyis vállalja el a kancellárságot, a nádor meg a koronaőrséget kínálta neki, Pesten macskazenét rendeztek neki, az utcán lehurrogták, és szemére hánytorgatták kegyelmes címét. Mindez azonban most csodálatosképpen nem lohasztotta le munkakedvét, és elindult, hogy végigjárja a Tiszát, és megállapítsa a nagy mű munkatervét.

Kossuth Lajos, aki megvált a *Pesti Hírlap*-tól, és most a magyar iparfejlesztés propagandájára adta magát, gúnyosan nézte a gróf kirándulását a nagy magyar Alföldre. Vele együtt senki sem hitte, hogy a kálvinista és háromszáz év óta rebellis, nyakas, büszke magyarok kedvezően fogadják a kegyelmes urat, aki most a Tisza folyó partjának kiegyengetésével akarja kárpótolni Magyarországot az elveszett szabadságért és függetlenségért. A gróf pedig egymás után megjelent Aszódon, Gyöngyösön, Egerben, Nagykállón, Szatmárban, Debrecenben, Szolnokon, Szentesen, Kecskeméten, sőt mint a magyar közlekedésügyek intézője, vasúti és országúti vonalak kiszemelése végett megfordult Zágrábban, Triesztben és Fiumében, és visszafelé kiszállt Grácban és Bécsben, de ahol csak járt, mindenütt roppant hódolattal figyelmeztették a tisztelői, hogy ne várjon sikert ettől az erőfeszítéstől, és inkább hagyja abba az egészet, mintsem magát valami botrányba keverje.

Metternich, aki az első pillanattól fogva pesszimizmussal nézte vállalkozását, kivitte magával a rennwegi kastélyba, és ott egészen fesztelenül, órák hosszat beszélgetett vele, és emlékiratokat olvasott fel neki a politikai forradalmak lélektanáról. Metternich szerint máris egész Európa politikai lázba esett. Ez a láz az első stádiumban csak gyermekjáték, a másodikban is még orvosolható, de a harmadikban már gyógyíthatatlan. És arra a kérdésére, hogy szerinte Magyarország melyik stádiumban van, nagy komolyan azt felelte, hogy a másodikban.

Ezek a felolvasások nem nagyon izgatták fel, de annyi hatással mégis voltak rá, hogy eszébe juttatták a Gellérthegyre tervezett nemzeti panteont. - Szeretném - mondta Tasnernak, aki minden útjára elkísérte -, hogy legalább egy közös temetőben egyesüljünk valamennyien, akik a vérünkért, fajtánkért, népünkért dolgozunk. Ez volna jutalmunk, ha esetleg diadalt aratunk, vagy vigasztalásunk, ha elbukunk ebben az erőlködésben. Bevallom magának őszintén, szeretném, ha engem is abba a panteonba temetnének el. Nagy megtiszteltetés volna csekély személyemre. Sokkal nagyobb, mint a kegyelmesi titulus, amit annyian irigyelnek tőlem. Szegények azt hiszik, hogy nekem szükségem van ilyen sallangokra. Nem szorultam én bécsi napsugárra, vagyok én akkora szentjánosbogár, hogy egy kicsit magamtól is tudok világítani. Kincsek és hatalmak után sem loholok, de azt bevallom magának, hogy szeretnék olyan férfiak között pihenni a földben, mint Berzsenyi, Kölcsey, Festetich, Kisfaludy. Miért kellene nekem azon pirulnom, hogy vágyakozom valami kitüntetésre, amelyet a saját vérem és népem tud adni? - kérdezte őszintén meghatottsággal, és Tasner Antalnak eszébe jutott, hogy Széchenyi István gróf még halálában is egy saját maga alkotta arisztokrácia körébe vágyik -, Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy, szegény magyar írók körébe, mint ahogy életében szegény magyar mérnökökből és tanárokból alkotja meg a maga udvarának főméltóságait.

Közben természetesen nem várta, hogy helyette a Lónyayak cselekedjenek. Rengeteget tárgyalt a bécsi pénzügyminiszterrel, bécsi bankárokkal, a pesti Ullmann-nal, részt vett a megyegyűléseken, a politikai bankettokon, megcsinálta az Alagút, a győri és központi vasút, az első balatoni gőzhajó tervét, és megalakította az első tiszai társulatot.

A nagy magyar Alföld, a Tisza mindkét partja le egész Titelig, az összes vármegyék, amelyeken a Tisza keresztülfolyik, egyszerre tele lettek vele, őrjöngő lelkesedéssel fogadták és kísérték minden útján, s mialatt Pesten a jurátusok kávéházaiban lehazaárulózták, Debrecenben, Kecskeméten, Egerben és Szegeden imádkozott érte úr és paraszt, gazda és cseléd, katolikus és református, s az útja valóságos diadalmenet lett mindenfelé. Akik vele voltak, először csodálkoztak, aztán ujjongtak, végül elfelejtették, hogy olyan magyarok is vannak a világon, akik a gróftól elfordultak, és egészen természetesnek találták, hogy minden vármegye szélén, minden város kapujánál küldöttségek és lovas bandériumok fogadják, tiszteletére vacsorákat, fáklyásmeneteket, éjjelizeneket és népünnepélyeket rendeztek, mint egy örökké tartó farsangon, megkongatják a harangokat, és a szónokok könnyezve könyörögnek neki, álljon a nemzet élére, legyen kancellár vagy nádor. Mintha a nagy magyar Alföldön nem is ismernék Batthyány Lajost vagy Kossuthot, a gróf egész kísérete, sőt báró Kemény Zsigmond is azt hitte, hogy Széchenyi István grófot, ha úgy tetszenék neki, akár királlyá is megkoronáznák. Egyedül maga a gróf nem hitt sem a lelkesedésnek, sem az ünneplésnek, valahányszor egyedül maradt egy urasági kastély vagy vármegyeháza hálószobájában, mindig úgy érezte, hogy ez csak káprázat, álom, részegség, hogy ennek hamarosan vége lesz, és újrakezdődik a nagy magánosság. Naplóját teleírta kétségbeesett panaszkodással. „Milyen éjszaka, milyen álmok, nincs egy fényes pont, halálos álom, kimondhatatlan rettegés a haláltól, a legborzasztóbb melankólia korbácsol. Ó, ha sejtenék az emberek, mi megy végbe bennem! Gondolataim összezavarodnak. A magyar nemesség forradalmár, Pest megye rendjei jakobinusok. A nemzet törekvése és mozgalmai az anarchia, a felbomlás előjelei. Pesten másért lelkesednek, nem a Tiszáért, az Alföldért, a csatornázásért és a mocsarak kiszárításáért. Pesten Kossuth Lajosért lelkesednek.”

A másik, aki nem hitte, hogy ez a tiszai diadalút visszahozza Széchenyi igazi népszerűségét, a pesszimista Tasner, Szegeden félrehívta Kemény Zsigmond bárót, és azt mondotta neki:

- Nekem mostanában mindig eszembe jut Krisztus urunk virágvasárnapi bevonulása Jeruzsálembe. Vedd csak elő Máté evangéliumát, és olvasd fel nekem az idevaló részt.

És a bibliás Kemény Zsigmond báró olvasta:

- ...És mikor közeledtek Jeruzsálemhez, s az Olajfák hegyéhez jutottak, akkor elküldte Jézus két tanítványát, és mondta nekik: menjetek ebbe a faluba, amely előttetek van, és legott találtok egy megkötözött szamarat és vele együtt az ő vemhét; oldjátok el és hozzátok ide nékem. A tanítványok pedig elmenvén úgy cselekedének, amint Jézus parancsolta nekik és mondták Sión leányának: imhol jő a te királyod, alázatosan és szamáron ülve, hogy beteljesedjék a próféta mondása. A sokaság pedig felsőruháit az útra teríté, mások pedig a fákról gallyakat vagdalnak, és meghintik vele az utat. Az előtte és utána menő sokaság pedig kiált vala, mondván: Hozsanna Dávid fiának! Áldott, aki az Úr nevében jő! És amikor Jézus bemegy vala Jeruzsálembe, felháborodék az egész város, mondván: ki ez az ember?

Kemény báró felütötte fejét, és bámulva nézett Tasner vörös szeplős, csontos, száraz arcába:

- Megbolondultál? Azt hiszed, hogy a grófot is...?

Tasner pedig átlapozott néhány lapot a Bibliában, és most ő kezdte olvasni a huszonhatodik részt:

- És amikor mindezeket a beszédeket elvégezte vala Jézus, monda tanítványainak: tudjátok, hogy hét nap múlva a húsvétnak ünnepe leszen, és az embernek fia elárultatik, hogy megfeszíttessék.

Kemény Zsigmond báró aggodalmasan nézett Tasner arcába:

- A te idegeid is kimerültek, pajtás. Nem csoda. Nem lehet kibírni az iramot a mi grófunkkal.

3

Mialatt István gróf meghódította magának az Alföld parasztnépét, az uralkodóház néhány tagját is meghódította. Nem volt ember a Monarchiában, akit József nádor családja annyira a bizalmába fogadott volna, mint őt. Crescence grófné belátta, hogy a Dorottya főhercegnővel kapcsolatos mendemondáknak éppúgy semmi alapjuk nincs, mint annak, hogy a főherceg-asszony áttért a katolikus hitre. Amikor a nádor feleségét ő maga is jobban megismerte, restellni kezdte, hogy volt idő, amikor rá is féltékenykedett. Most csak az fájt neki, hogy az ura szinte több időt tölt a nádorcsalád körében, mint a sajátjában. Crescence grófné látta, hogy a főhercegnő erős lelkű, de testben összetört matróna lett, aki életének minden örömét családjában, protestáns testvéreinek támogatásában és az elhagyott árva gyerekek gondozásában találja, s mostanában különösen minden idejét lefoglalja a skót missziós egyház. Igaz, hogy ennek a skót missziónak is volt valami köze István grófhoz. Az angolokat ő hozta Pestre. A Nemzeti Kaszinóban mindig ült néhány világutazó angol lord. A gróf pesti lakásán vagy cenki kastélyában be- és kijártak az angol gentlemanek. A Lánchíd építkezése, valamint a hajógyár néhány száz angol munkást hozott Magyarországba, valóságos kis angol kolónia létesült Pesten a főhercegasszony és a gróf pártfogása alatt.

A skót hitterjesztő társulat két embere, rev. Black és rev. Keith, akik Kisázsiából igyekeztek Magyarországon át hazafelé, itt rekedtek Pesten. Keith tisztelendő megbetegedett, és hetekig feküdt az Angol Királyné szállóban. Dorottya főhercegnő felkereste, orvost és ápolónőt hívatott melléje, és a beteg lelkész ágyánál Széchenyi István gróffal is találkozott. Már akkor szó volt arról, hogy a skótok missziót küldenek Pestre, s titokban hívőket toboroznak egyházuk számára. Dorottya főhercegnő megígérte támogatását. Nemsokára megjött az első misszionárius, Smith Robert, majd Wingate Vilmos, közben pedig dr. Duncan János, a nagy szónok és hittérítő. Nyíltan téríteni természetesen lehetetlen volt, hiszen még az is sok vesződségbe került, hogy néhány bibliát átcsempésszenek magukkal az osztrák határon. De azt mégis kieszközölte számukra a gróf, hogy a Lánchídnál dolgozó munkásoknak istentisz-teletet tarthassanak. Dr. Duncan János szentbeszédein rendesen megjelent a főhercegasszony, néhány angolul beszélő mágnás, egyetemi tanár, író és tudós, világot járt zsidó, sőt még katolikus papok is meghallgatták. Sokan át is tértek, és ki tudja, nem alakul-e meg az angol egyházközség Magyarországon, ha Duncant vissza nem hívják, hogy az Edinburgh egyetemen a keleti nyelvek tanszékét elfoglalja. A pesti skót misszió azért nem árvult el. Dorottya főhercegnő vasárnapi iskolát állított fel a lánchídi munkások gyermekei, valamint magyar keresztény és zsidó vallású gyermekek számára, akik ott egyúttal megtanulhatták az angol nyelvet. Smith Robert volt az iskola lelke, nagy hódolója a főhercegasszonynak és Széchenyi grófnak.

A főherceg nádor már egészen aggastyán volt. Ő is, akárcsak Metternich herceg, akivel egyébként teljes életében hadilábon állott, testi elerőtlenedésével lelkileg is megpuhult, s aggodalmaskodóvá, szomorúvá és kishitűvé vált. Az a nemzedék, amely most Apponyi

György gróf vezetése alatt kormányt alakított, éppen úgy idegen volt neki, mint a túlsó oldal, amelynek vezére Batthyány és Kossuth Lajos voltak. Volt idő, amikor a nádor Széchenyi István grófban is a hagyományos rend felforgatóját látta, félt tőle, és szerette volna őt valahogyan eltüntetni a közélet teréről. Most, budai magányában, mint egyetlen tanácsadójához, munkatársához és barátjához, ragaszkodott hozzá. Volt idő, amikor István gróf József főhercegben csak a császár helytartóját és Metternich öntudatlan eszközét látta. Később megenyhült iránta, s elismerte, hogy a felsőház főleg a nádor befolyására hagyta jóvá az alsótábla által megszavazott reformokat. A legutóbbi időben pedig már csak azért neheztelt rá, mert gyengének találta Kossuthtal, az ellenzékkel, a Védegylettel, az Iparegyesülettel és más ellenzéki akcióval szemben.

Amióta István gróf tagja lett a helytartótanácsnak, sokszor kellett megjelennie Budán, a nádor elnöklete alatt tartott üléseken. Az ülés végén a nádor rendesen odasúgott neki, hogy szívesen látná ebéden. István gróf ilyenkor megizente a grófnőnek, hogy ne várjanak rá. Ez a grófnét eleinte kissé idegesítette, de hozzá kellett szoknia ahhoz, hogy férje, akit hivatásán kívül társadalmi, közgazdasági és akadémiai dolgai is napról napra jobban lefoglaltak, hetenként egyszer- vagy kétszernél többször alig ebédel a családjával. Egyetlen nap sem múlt el azonban anélkül, hogy az ebédről való távolmaradását valamelyik titkára vagy a Kaszinó komornyikja által ki ne mentette volna a grófnénál. Ha titkárát küldte, akkor csak szóval, máskor sebtében papírra vetett néhány kedves, becézgető vagy tréfás sorral. Crescence grófnőt ez a figyelem mindig lefegyverezte.

December elején, amikor a korán beköszöntött tél itt-ott már vékony jégréteggel vonta be a holt Duna-ág tükrét, Buda és Pest között a hajóhidat szétszedték, s a folyam két partja egyszerre roppant távolságra került egymástól. A közlekedés eleinte kényelmetlen, aztán életveszélyes, végül lehetetlen volt. Ha a Duna zajlani kezdett, sem csónak, sem kocsi nem tudott átvergődni egyik partról a másikra. A hatalmas jégtorlódások miatt még akkor is istenkísértés volt ez, amikor kemény, hideg télen a Duna beállt. A helytartótanács azonban ilyen időben is megtartotta üléseit, s a grófot a főherceg felszólította, hogy az ülések napjain meghívás nélkül is nála ebédeljen. Tavasszal, amikor a jég teljesen eltakarodott, és a hajóhidat újból felállították, ülés alatt a nádor papírszeleten néhány öreges, reszkető kézzel írt sort küldött át neki: „Kedves gróf Széchenyi, a hajóhidat ugyan már összeállították, de ez ne okozzon semmi változást a mi viszonyunkban. Ebédre elvárom. Tekintse ezt egyszer és mindenkorra meghívásnak.” Ilyenformán hetenként legalább kétszer a nádornál ebédelt, eleinte mindig díszmagyarban, de aztán a nádor határozott kívánságára egész pongyolán, a maga furcsa, egyéni módon összeállított utcai ruhájában, minden spanyol etikett mellőzésével.

A főhercegi házaspáron kívül a harmadik hitvestől, Mária Dorottya hercegnőtől való három kis főhercegi gyermek, a tizennégy éves Erzsébet, a tizenkét éves József és a kilencéves Mária Henriette ült az asztalnál. Az öreg főhercegnek, aki már két feleséget és három gyermeket eltemetett, nagyon fájt, hogy a második asszonytól, Hermina anhalti hercegnőtől való huszonnyolc éves István fia, mint Csehország polgári kormányzója, két év óta Prágában lakik. István fiát az öregúr nagyon szerette, és életének most már csak egyetlen célja volt: biztosítani neki a magyar nádorságot. Metternich azonban eltávolította Magyarországból, ahol pedig máris népszerű volt, mert a nagy árvíz alkalmával a mentési munkálatoknál ugyancsak kitett magáért a karcsú, leányos arcú, gyenge testalkatú és érzékeny lelkű ifjú István főherceg. A nádor attól félt, hogy távolléte alatt a magyarok egészen elfelejtik. Elkövetkezik majd az idő, amikor nádorválasztásra kerül a sor, és a magyarok nem Istvánra, hanem valakire másra gondolnak. Ugyan kire? Csak két ember jöhet számításba. Az egyik Esterházy Pál herceg, a londoni nagykövet, a másik pedig gróf Széchenyi István. Esterházy hercegtől nem tartott nagyon, a herceg jobban szeret Londonban élni, itthon nem ismeri senki, s ami hírek kering-

nek róla Magyarországon, az lehet, hogy tetszik néhány különc mágnásnak, de ellenszenvessé teszi őt a köznemességnél. Tudták róla és rossz néven vették, hogy magyar verejtékkel, magyar földből kipréselt roppant jövedelmét esztelen hóbortokra és gazdagságának fitogtatására Londonban szórja szét. Egymillió hold magyar föld évi jövedelmét költi el angol barátai, angol szeretői, angol zsokéi és brazíliai ültetvényesek, afrikai gyémántmezők urai, orosz hercegek, indiai nábobok és nemzetközi szélhámosok társaságában. A magyarok azt is számon tartják, hogy nyelvüket a herceg nem beszéli, a felsőtábla üléseit, ahol most már magyarul szólnak, vezetni sem tudná... Esterházy hercegtől nincs mit tartania. De Széchenyi gróf...

Talán ez volt az egyik oka annak, hogy egészen a családjába vonta István grófot, mert ismerte nagylelkű és büszke gondolkozását, amely képtelenné teszi őt minden hálátlanságra. István grófot csakugyan úgy kezelték a főhercegi házban, mint valami egyenrangú rokont, akit megillet minden fejedelmi vendégnek kijáró jog és megtiszteltetés. A gyermekeket István gróf tegezte, még István főherceget is, aki már Csehország kormányzója volt. A kislányok a térdére ültek, és úgy játszottak vele, mint a nagybácsijukkal. Amikor az országgyűlést berekesztették, s a kancellár s néhány helytartótanácsos kitüntetést kapott, a kis József főherceg megkérdezte apját, hogy Széchenyi István gróf miért nem kapott semmit. A nádort a kérdés megdöbbentette, mert tudta, hogy a mellőzésnek mélyebb okai vannak, semhogy azt a tízéves fiúcska meg tudná érteni. A kitüntetést még Metternich sem tudja kieszközölni, mert egész Magyarországtól együttvéve nem félnek annyira Bécsben, mint Széchenyitől. Nincs ember a Monarchiában, akit Bécsben úgy gyűlölnének, mint Széchenyi Istvánt, a rebellis grófot. De valamit mégis kellett válaszolnia, s azon törte fejét, hogy olyant feleljen, amiből kisfia megtanulja, hogy ki az a sűrű szemöldökű, kockás nadrágú, vörös öves, kék frakkos bácsi, aki neki és nővéreinek cukrot szokott hozni. Valami olyat akart mondani, amit ne felejtsen el soha, s ami azt is elárulja, hogy az apja mit tart egyrészt Széchenyi Istvánról, másrészt a kitüntetésekről. Ezt mondta hát neki:

- Fiacskám, olyan nagy rendjele nincs a császárnak, amilyen a grófot megilletné.

A kisfiú elgondolkodott, és belenyugodott.

Néha Crescence grófnő is meglátogatta a főhercegi párt, s ilyenkor magával vitte két kisgyermekét, mert tudta, hogy a főhercegné az asszonyokban csak az anyát és a családokban csak a gyermeket szereti. A főhercegi gyermekek a kis Bélával hamar összebarátkoztak. Mária Henriette és Béla körülbelül egyidősek voltak; két okos, szép és korán fejlett gyermek. Mind a kettő boldog volt, ha meglátta egymást; mindjárt összesúgtak, és órákig eljátszadoztak a szoba sarkában. Egyszer a kis Mária Henriette főhercegnő ebéd alatt kijelentette, hogy ha megnő, és férjhez kell mennie, a kis Bélának akar a felesége lenni.

Egyelőre azonban nem a kis Mária Henriette, hanem István főherceg házasságáról volt szó.

A főhercegi pár, mint mindenről, erről is a legbizalmasabban beszélt a gróffal. István főherceggel nem volt semmi baj. Nem voltak olyan szívügyei, amelyek a házasodás elé akadályokat gördítettek volna. Gyenge szervezete ellenére egészséges, daliás, szép fiatalember volt, huszonnyolc éves, tehát valamivel már túl is azon a koron, amelyben a királyi család tagjai házasodni szoktak. Nem volt lángész, nem volt valami nagy munkaerő, nem volt rendkívüli ember, de okos, művelt és komoly, s inkább szeretett ásványtannal és geológiával foglalkozni, mint haditudományokkal és politikával. Egyetlen baj volt csak. A főherceg vagyoni viszonyai az európai uralkodóházak gazdagságához mérten meglehetősen szerények voltak. Egy okkal több, hogy gazdagon házasodjék, még akkor is, hogy ha ezzel szívének vagy ízlésének engedményeket is kellene tenni. Néhány esztendő óta már egy tucat nagyon

elfogadható név került forgalomba, valamilyen oknál fogva azonban mindegyik házassági terv meghiúsult.

A nádor most bizalmasan közölte István gróffal, hogy a legújabb kombináció az orosz cári udvarral van kapcsolatban. A terv egyáltalában nem volt meglepő. Első feleségét József főherceg is az orosz udvarból vette. A boldogult Alekszandra Pavlovna, a meggyilkolt Pál cár leánya, I. Sándor cár, Konsztantyin nagyherceg és a mostani cár húga révén a nádor sógora volt a cárnak, s az oroszok hatalmas császára nem idegenkedett attól, hogy legkedvesebb leányát, Olga nagyhercegnőt most a sógora fiához adja feleségül.

- Mit szól ehhez, gróf? - kérdezte valami rejtett szomorúsággal az öreg főherceg.

István gróf, aki még ma is úgy ismerte az európai udvarok és a nemzetközi arisztokrácia botránykrónikáit, akárcsak fiatal lovas kapitány korában a bécsi kongresszus alatt, Olga nagyhercegnő nevének hallatára megdöbbent egy kissé. Olga nagyhercegnő tüneményes jelenség volt a szó legérzékibb és legizgatóbb jelentésében. Nemcsak a fejedelmi udvaroknál, de talán egész Európában ő volt a leghírhedtebb szépség. István gróf csak egyszer látta Badenben, de azok a főurak, akik gyakrabban érintkeztek vele Szentpétervárott, Moszkvában, Párizsban, valamelyik nagyvilági fürdőhelyen vagy játékbarlangban, ahol a szépség és romlottság üli orgiáit, valóságos legendákat meséltek róla. A nagyhercegnő nemcsak külsejében hasonlított nagybátyjához, I. Sándor cárhoz, a Néva-parti Apollóhoz, hanem telhetetlen érzékiségével is, amelyhez leányos könnyelműség, meggondolatlanság és szeszélyesség járult. István gróf ösztönösen helyesnek tartotta, hogy úgy mutassa magát, mintha neki sejtelme sem volna a nagyhercegnő magánéletéről:

- Bizonyos, hogy őfensége a legszebb és leggazdagabb eladó leány Európában.

A nádor közbevágott:

- Politikai szempontból én sem tartanám rossznak a dolgot, de a feleségem...

Az öreg főherceg nem folytatta a mondatot, kissé elmélázva maga elé nézett, aztán vállat vont, és búsan legyintett.

István gróf látta, hogy a nádorné a maga puritán református erkölcseivel viharos múltú és buja szépségű menyét sohasem tudná őszintén szeretni. A főhercegnő nem bízik abban, hogy aki leánykorában már egy csomó botránnyal döbbentette meg az európai udvarokat, a külügyminisztereket és nagyköveteket, asszonyfővel bele tudjon illeszkedni a budai nádorcsalád patriarchális erkölcsű, szemérmes és tiszta légkörébe.

A nádor azonban megismételte:

- Na, mi az ön véleménye, gróf?

István gróf kijelentette, hogy neki ebben az ügyben véleményt mondani sem joga, sem képessége nincs. Mindenesetre nagy baj, ha a főhercegasszony ellenzi a dolgot. Nem lehetetlen azonban, hogy a fenséges asszony nézete megváltozik, ha a fenséges úr és a császár őfelsége kapacitálják. Egyébként a fejedelmi házasságok nem szívügyek, hanem világpolitikai sakkhúzások. Itt elsősorban Metternich szava lesz mérvadó.

A főherceg látta, hogy István gróf csak azért mond üres közhelyeket, hogy az igazi gondolatait eltitkolja.

- Ne kerteljen, gróf - szólt rá bizalmas zsörtölődéssel. - Ön mindig híres volt arról, hogy eljár a szája. Nos, miért csukja be éppen most és éppen énelőttem? Önnek, látom, nem tetszik a dolog.

István gróf ezalatt csakugyan végiggondolta ennek a házasságnak minden lehető előnyét és hátrányát a maga szempontjából. Néhány pillanat alatt végigvillant agyán a jövendő egész perspektívája. Pillanatok alatt kiszámította, hogy István főherceg házassága mennyi haszonnal járhatna Pestre, Magyarországra és az egész nemzetre nézve. Most már elemében volt. A házasságot ettől fogva úgy tekintette, mint az egyenlő köztehervise lés, a váltójog, a hengermalom vagy a Lánchíd ügyét, vagy a Tisza-szabályozást. Már ebben a pillanatban elhatározta, hogy küzdeni fog azért, hogy ez a házasság létrejöjjön. Nem tartotta ugyan helyénvalónak, hogy egyszerre leplezze le magát, de már éppen mondani akart valamit, amikor a főhercegnek valami hirtelen eszébe jutott:

- Az orosz udvarnak bizonyos kikötései vannak, amelyek közül különösen az egyik egész közelről érdekli önt is, kedves gróf.

István gróf szeme tágra meredt:

- Engem?

- És önnel együtt az egész magyarságot. A cár csak akkor adja leányát Istvánhoz, ha a nádori méltóság családomban örökössé lesz.

A főherceg kutatva nézett István gróf szemébe. Most fog kiderülni, vajon a gróf István főherceget akarja-e jövendő nádornak, vagy saját maga vágyik erre a pozícióra.

A gróf megértette, hogy miről van szó.

- Fenséges uram, a magam részéről nem tudok elképzelni bölcsebb intézkedést, nagyobb szerencsét és áldást a nemzetre, mint ha a nádori méltóság fenséged családjában örökletessé lesz. Isten engem úgy segéljen, fenség!

A nádor meghatottan ölelte át István grófot:

- Ezt vártam öntől, de a nemzet...

István gróf e pillanatban nem tartotta magához és a helyzethez méltónak, hogy alakoskodjék. Őszintén megmondta tehát véleményét:

- Fenséges uram, kétségtelennek tartom, hogy a nemzet ezt is megteszi fenséged halhatatlan érdemeinek elismeréséül. Ha azonban ezt az orosz cár kedvéért kellene megtennie... ahogy én a fajtámat ismerem, fenség... ha ezt kikényszerítenék az országgyűléstől, akkor nem tudom... akkor nagyon félek...

A főherceg egészen elérzékenyedett. Öregesen rezgett a szája, mondani akart valamit, de nem tudta mondanivalóját megfogalmazni. Végül mégiscsak megszólalt:

- De a természet rendje... no, hát csak nyugodjunk bele, egyszer majd, ha Isten úgy akarja, meghalok én is, maga is... de azt nagyon szeretném, ha utánam a fiam következnék a nádori székben... ön még fiatal, és önben bízom... sokkal jobban, mint a bécsiekben, mint Metternichben... ígérje meg nekem, hogy...

A főherceg nem tudta a mondatot befejezni. A szemében megcsillant egy könnycsepp. István gróf még sohasem látta ezt az öreg, száraz embert ilyen elérzékenyedettnek.

- Fenség, nem tartom ugyan időszerűnek, de ha mégis valaha arra kerül a sor, Magyarország nádora nem lehet más, mint István főherceg. Épelméjű magyar nem követhet el olyan merényletet a saját hazája ellen, hogy ebben a kérdésben valami kalandba belebocsátkozzék.

- Köszönöm önnek - felelte a nádor, és hirtelen kiegyenesedett, mert szégyellte ellágyulását, és úgy érezte, hogy kissé megalázta magát. De aztán hozzátette: - A főhercegasszony mindig mondta... hogy ön...

Az öreg, piros arcú, fehér hajú Habsburgnak most megint elcsuklott a hangja. Belátta, hogy nem tud uralkodni magán. Összeütötte sarkantyúját, és István grófnak búcsúra nyújtotta a kezét.

4

A kancellár dolgozószobájában, amelyben nemrég az aranycirádás fehér ajtókat és ablakrámákat átlakkozták, s nehéz brokátfüggönyöket és bútorhuzatokat felfrissítették, most is éppen olyan finom és átható rózsaillat terjengett, mint húsz évvel ezelőtt. István grófnak eszébe jutott a szép meztelen angyal, Petrovna Katarina, Bagration hercegasszony. A gróf most is éppen olyan selyem taburetten ült, mint amikor először fogadta őt a nagyhatalmú herceg, s katonai attasénak akarta küldeni Apponyi nagykövet mellé, vagy diplomáciai léhűtőnek a szép Nogarolla Teréz grófnő szalonjába.

A kancellár most már végleg levette az udvaroncok és diplomaták selyem térdnadrágját, selyemharisnyáját és csatos selyemcipőjét. Frakkot sem viselt már, hanem hosszú, térdig érő fekete kabátot, akárcsak Thiers vagy Guizot, s olyan a külseje, akárcsak a miniszterviselt egyszerű német egyetemi professzoroké. Roppant magas állógallér tartja fel az állát, s hosszúra kötött fekete selyemnyakkendőjét, amely kétszer volt a gallérja köré csavarva, a kötés alatt igazgyöngy szorította össze. A termete, amely mintha kissé összezsugorodott volna, keskeny és hajlott, mindazonáltal arányos és utolérhetetlen eleganciával tud még állni, járni, ülni. El sem lehet képzelni finomabb és szellemesebb vonásokat, szebben boltozott homlokot, amely az idők folyamán mindig magasabbra és magasabbra csúszott, de azért néhány szépen fodorított fehér és fényes tincs még mindig emlékeztet az egykori dandyre. Szemöldöke dús és szőke maradt, csak a szemei estek be üregeikbe, amelyek a minden hústól és zsiradéktól megfosztott arcot kísértetiessé tették volna, ha örökké ragyogó ibolyakék szeme és mosolya az arcot nem tenné vonzóvá és elbájolóvá. Orra megnyúlt és meghajlott, mint minden öregember orra s középen kidudorodott, mint a római patríciusok márvány képmásain. Szeme alatt mély árkok, némelykor egészen kékek és lilák, az árkok alatt puha, petyhüdt táskák. Pofacsontjaira szinte rászáradt a bőr, az egész arc és koponya anatómiája kirajzolódott a finom ráncokkal borított bőr alól. Halántékai behorpadtak, beesett a szája is, mintha fogatlan volna, ajkai megkeskenyedtek, felső álla megnyúlt, az alsó megrövidült és előreugrott. Arcán kétoldalt a pofacsontjai alatt barázdák. Fejét kissé oldalt hajtotta, mindig abba az irányba, ahonnan a beszélő szavait leste, mert süketsége annyira elhatalmasodott, hogy néha egészen kínossá vált. Mégis csodálatosan szép volt, fehér és rózsaszín árnyalatokkal, ezüstösen csillogó hajjal, fiatalos mosollyal példátlan tisztaságában és ápoltságában. Az ember szinte azt hinné, hogy mint az öreg kurtizánok, arckrémekkel, masszázzsal vagy régi receptek után készült fiatalító csodaszerekkel teszi üdévé és rózsássá a bőrét. A jobb szeme kissé jobban behunyva, mint a bal, ez az aszimmetria csak még szebbé tette. Festőnek, szobrásznak utolérhetetlen és megfizethetetlen modell. Mindig kissé mélabúsan néz, szája körül van valami kiábrándultság és fáradtság. Látszik, hogy már mindenen túlvan; mindent ismer, mindenütt volt már, és mindenünnen visszajött a maga lelkének derűs, halk elíziumi mezejére. Csakugyan ilyen árnyakat láthatott Dante, amikor Vergilius őt a boldog és dicsőséges antik szellemek ligetén keresztülvezette. Metternich herceg már olyan volt, mintha csupa lélek

volna, de ez a lélek töretlen és erős, mint a nagyon bölcs aggastyánoké. Az emberek, ha megöregednek, vagy teljesen elveszítik szellemi képességeiket, és lesüllyednek a gyermekek és félkegyelműek színvonalára, vagy soha nem sejtett magaslatokra emelkednek. Középút nincs. A herceg, ha beszélni kezdett - és még mindig mindenkivel, mindenről fáradhatatlanul és végkimerülésig beszél -, akkor az ember egyszerre elfelejtette, hogy aggastyánnal van dolga.

- Olyan vagyok, mint egy vén kocsis - mondta István grófnak -, akinek már alig van erő a markában, de a lovak érzik, hogy régi gazdájuk tartja a gyeplőt, nem mernek a csendes ügetésből galoppba felvágni, s nem merik a kocsit elragadni.

István gróf érezte, hogy ez előtt az ember előtt nincsen már titok, ezt nem lehet misztifikálni, nem lehet „utilizálni", ezzel legokosabb dolog mindent megbeszélni, s akkor ő is megnyílik, és kitárja bensejét. Vége a komédiának! A színészek nem játszanak már. Lemosták magukról a festéket, ballagnak hazafelé, és útközben a maguk polgári egzisztenciájáról tanácskoznak. Egyforma bajban vannak mind a ketten. Olyan szelek fújdogálnak a világban, amelyek a legerősebb és legrégibb törzseket is tőből kitéphetik. Elsöpörhetik a föld színéről az osztrák császárságot, darabokra szaggathatják a régi Monarchiát - ez a tragédiája Metternichnek, de fölforgathatják Magyarország ősi rendjét is, rázúdíthatják a különböző nemzetiségeket - ez meg Széchenyi István gróf tragédiája. Legokosabb dolog, ha a felforgatás szelleme ellen összefognak és szövetségre lépnek.

A kancellár és gróf közt e pillanatban a királyi család legbensőbb dolgairól volt szó, de mindketten érezték, hogy ezek az intim családi ügyek a birodalom sorsára is végzetes hatással lehetnek.

Metternich herceg féloldalt hajtotta a fejét, és jobb szemét egészen behunyva, bal szemével kémlelte István gróf arcát.

- Ön... tehát, kedves gróf, mindenáron meg akarja házasítani a nádor őfensége fiát, István főherceget.

- Hercegséged többet tud, mint én.

A herceg elmosolyodott:

- Tudok mindent. Olga nagyhercegnőt ön nagyon alkalmasnak tartaná arra, hogy Magyarország nádorának felesége legyen.

- Nem tagadom - felelte a gróf.

- Helyes. Tudom, hogy ön egymillió rubel évjáradékot akar kikötni a cártól Olga nagyhercegnő számára.

- Természetesnek fogja találni hercegséged.

- Úgy van. Magam is szeretném, ha Pest és Buda felemelkednék a világvárosok sorába. Azonban önnek, kedves gróf, messzebb menő tervei is vannak. Ön valóságos székvárost és valamiféle királyi udvartartást is akar abban a székvárosban.

- Csak egy világvároshoz méltó, fényes nádori udvartartást.

A herceg felemelte kezét, hogy beszélni akar:

- Ön kedves gróf, azon fáradozik, hogy Magyarország mindenben önálló állami életre tegyen szert, hogy fajának egyéni sajátságait kifejthesse.

- Hercegséged ezen nem csodálkozhatik.

- Nem is csodálkozom. Hiszen eddig sem tett egyebet, és be kell vallanom, sokkal több sikerrel, mintsem hittem volna. Egyáltalában sok mindent be kell vallanom önnek. Amikor ön először ült itt ezen a helyen, arról beszélgettünk, hogy a király és a nemzet évszázadok óta nem érti meg egymást, nem bízik egymásban... tehát ezen az áldatlan helyzeten valahogy változtatni kell. Ugye erről volt szó? Emlékszik ön, kedves gróf, az *Ő beszél egyedül* című színdarabra? Ó, csak nem gondolja, hogy én ezért megnehezteltem? Én értem a tréfát, és a szellemességet még akkor is tudom élvezni, ha az én rovásomra megy a tréfálkozás. No, én akkor olyan jelentést tettem a boldogult császárnak, hogy ön közönséges fantaszta, majdnem azt mondtam, hogy futóbolond, akitől nem kell tartanunk, mert csakhamar egyedül marad... Emlékszik ön arra, kedves gróf, hogy ezt is megjósoltam? Egyedül marad... igen, de hát végeredményben valamennyien egyedül maradunk, én is már úgy érzem, hogy egyedül vagyok... Most töredelmesen bevallom bűnömet, rettenetesen tévedtem az ön megítélésében. Ön a legveszedelmesebb ember az egész Monarchiában.

István gróf elpirult:

- Hercegséged ezt nem mondja komolyan.

- A legkomolyabban. Nemcsak a legveszedelmesebb, de az egyetlen veszedelmes ember, mert önnek van koncepciója. Látja, kedves gróf, Kossuthtól például nem félek. Mit tehet Kossuth? Kossuth felláźíthatja az országot, forradalmat szíthat, esetleg meg is csinálhatja. Mostanában mindenütt lehet forradalmasítani az egyes osztályokat, a munkásokat a tőkések ellen, a parasztokat a földesurak ellen, a polgárságot a főurak ellen, a demokratákat a liberálisok ellen és mindenkit a bürokrácia ellen, még Magyarországot is lehet forradalmasítani, ámbár Miklós cár, aki azzal kérkedik, hogy pompásan ismeri az európai népek lelki alkatát, úgy nyilatkozott, hogy Magyarországtól nem kell félni, mert a magyarok csak szónokolnak, kiabálnak, ellenállnak, dacoskodnak és fenekednek, de cselekedni nem ők, hanem majd a csehek cselekednek. Lehet. Mindazonáltal tegyük fel, hogy Kossuth Lajos úr forradalomba tudja kergetni a magyarokat. De hát ez csak a magyarokra nézve volna veszedelmes, nekem csak egy kis kényelmetlenség, a Monarchiának pénz- és véráldozat, kellemetlen gond, Windischgraetznek pedig egyenesen öröm és boldogság. Miklós cárt már jó néhányszor alig tudtam visszatartani, hogy valamiféle ürügy alatt be ne vonuljon hadseregével a Monarchiába. De hagyjuk ezt, kedves cousin, nem erről van szó. Amit Kossuth csinál, az csak bosszúság nekünk, de amit ön, az végzetes katasztrófa lehet a Monarchiára és a Habsburg-házra nézve. Ez a kis házassági ügy, amelyben ön mint a nádorcsalád barátja tanácsokat ad és apró szívességekre vállalkozik, ez például sokkal veszedelmesebb a Habsburg-házra nézve, mint akár egy olasz, akár egy magyar forradalom.

István gróf már tudta, hogy miről van szó, és meg akarta kímélni a herceget a felesleges aggodalmaktól:

- Hercegem, ön téved. Én csak azt akarom, hogy a nádor az uralkodóház tagja legyen, és hogy a nádor olyan udvartartást tudjon tartani, amely Budán a királyi székhely hiányát pótolja. Én csak azt akarom, hogy a magyar főurak ne külföldön költsék el a pénzüket, hanem a sugárzó szépségű nádorné körül...

A herceg ismét felemelte kezét:

- Ön még a nádorné szépségét is fel akarja használni arra, hogy...

- Természetes.

- Sőt még a nagyhercegnő kicsapongó életét és telhetetlen szerelmi vágyát is be akarja állítani az ön terveibe?

István gróf elnevette magát:

- Hercegem, egy olyan világszép asszony és egy olyan forró levegőjű, mozgalmas és ragyogó udvari élet...

- Mondja, kedves gróf, kivel akarja ön összeboronálni a nagyhercegnőt?... Kinek szánja ön a magyar Potemkin szerepét?

István gróf belement a frivol tréfába:

- Kedves hercegem, ezt talán bízzuk a nagyhercegnőre. Úgy tudom, hogy ezen a téren eléggé önálló... Nincs szüksége a mi szolgálatunkra.

A kancellár odanyújtotta kékeres, halvány, vékony ujjait, és István gróf kezét gyengéden megszorította:

- Remélem, nem értett félre, kedves cousin. Amit mondtam, azzal csak célozni akartam arra, hogy ön, ha az égiek nem válnak be, még a pokollal is hajlandó volna szövetkezni, hogy Magyarországot erőssé, naggyá és széppé tegye. Ez önnek becsületére válik. De nem erről van szó. Önnek sokkal messzebb jár a fantáziája és sokkal mélyebb a koncepciója, mint hogy Olga nagyhercegnő millióival udvari bálokat rendezzen a budai várban. Egészen másról van szó. Ön, kedves gróf, nagyon jó barátságban van a francia királlyal.

- Túlzás - szabadkozott István gróf -, és nagyon csalódik hercegséged, ha azt hiszi, hogy én az Orléans-i-ház analógiájára az uralkodócsaládd al szemben egy rivális oldalág...

A herceg arca széles mosolyra derült:

- Kedves barátom, ön túlságosan hamar kitalálta, hogy én mitől félek. Ez fölötte gyanús.

István gróf homloka ráncba borult:

- Nekem pedig eszem ágában sincs, hogy királyjelöltet neveljek a nemzet számára.

A herceg közbevágott:

- Elhiszem. A viszonyok azonban oda fejlődhetnek, hogy ez a házasság magától megtermi azokat a gyümölcsöket, amelyekbe Kossuth Lajos úr és Batthyány Louis gróf oly szívesen beleharapnának. Kedves gróf, figyeljen csak ide. Tegyük fel, hogy Csehország, Horvátország és az olasz tartományok egy szép napon fellázadnak, és cserbenhagyják a monarchikus eszmét. A császár elveszti leghűségesebb szolgáit, s nem marad mellette, csak egy csomó Bécsben élő tábornok, udvari léhűtő, miniszter és mágnás. Feleljen őszintén: egy ilyen szituációban milyen álláspontot foglal el az évszázadok óta függetlenségre törekvő magyarság?

István grófot nem hozta zavarba ez a nehéz kérdés.

- Ilyesmire volt már példa a történelemben. A magyarság már nemegyszer mentette meg a dinasztiát. Ferdinánd... Mária Terézia...

Metternich legyintett:

- De Rákóczi is volt ám, és erdélyi fejedelmek is voltak, és voltak olyan magyarok is, akik szívesebben vállalták a törököt, mint az osztrák császárt. Kossuth Lajos úr lelke mélyén mégiscsak ott van az a titkos ábránd, hogy egyszer valahogyan végleg elszakadjon a Monarchiától és a Habsburgoktól. Bocsánat, még nem végeztem be. Ön éppen ellenkezőleg, nagyon is együtt akarja tartani a Monarchiát, és éppen azért szeretné István főherceget az orosz cár leányával összeboronálni, mert ön nem tartja lehetetlennek, hogy szegény jó, szívbajos uralkodónkat a csehek vagy olaszok egyszer csak mégis elkergetik - és akkor ön a

császári és királyi trónon mégiscsak azt a testestől-lelkestől magyar és Béccsel hadilábon álló nádori oldalágat látná a legszívesebben. Ugyanaz az eset, mint amikor X. Károlyt elkergették, és helyébe az Orléans-ház fejét, a királygyilkos Égalité Fülöp fiát, Franciaország leggazdagabb emberét, a király unokatestvérét, Lajos Fülöpöt emelték a trónra. Ön a világért sem akar hűtelen lenni a Habsburgokhoz. De azt senki sem kívánhatja öntől, hogy Magyarországot Ferdinánd kedvéért háborúba keverje olaszokkal, horvátokkal, csehekkel, sőt esetleg Oroszországgal. Nem. Ön ragaszkodik a Habsburgokhoz, de nem Ferdinándhoz. Sőt ön mint a Habsburg-ház megmentője lép fel, csak Ferdinánd helyett Istvánt ülteti a trónra, az uralkodó székhelyét Bécsből átteszi Budára, a Monarchia súlypontját Ausztriából Magyarországba, és a bécsi arisztokráciát, hogy az ön szavával éljek, az egész lengyel, cseh, osztrák, olasz vándorszínésztruppot, átcsalja Pestre, a csodaszép Olga nagyhercegnő, Magyarország királynéja, az orosz cár kedvenc leánya köré, egy új Párizs, egy új Versailles, egy új Trianon, egy új Palais Royal káprázatos pompájú, szépségtől, asszonyi varázstól és szerelemtől fülledt légkörébe.

A gróf felelni akart, de nem jutott szóhoz.

- És nem gondolta meg, gróf, hogy önnek jobban kellene félnie a cártól, Oroszországtól és a pánszláv eszmétől, mint Bécstől és Ausztriától? Kérem, még nem fejeztem be. Megengedem, hogy ebben a pillanatban jobban fél, de lesz idő, amikor nem fogja tudni, hogy melyiktől féljen.

A gróf kitérő feleletet adott:

- Én nem szeretem a kockajátékot.

A herceg a vállát vonogatta:

- Kockajáték, kockajáték... Higgye el, kedves gróf, a mi életünk elejétől végig, születésünktől a halálunkig, nem egyéb, mint hazárd szerencsejáték. Kockajáték az egyéni élet, és kockajáték a népek, nemzetek és fajok élete. Kockajáték volt, amikor a mohácsi vész után I. Ferdinándot, majd Szapolyai Jánost választották meg királyukká, kockajáték volt Rákóczi Ferenc vállalkozása, a francia és török szövetség, és kockajáték lesz az Oroszországgal való kacérkodás is. Nemcsak a magyarok, hanem egész Európa élete szakadatlan kockajáték. Napóleon volt a legnagyobb játékos... és ki tudja, hogy mivé fejlődik a dolog, ha engem a Végzet oda nem állít az ügyek élére, és Napóleont meg nem hajszolom, be nem kerítem és el nem ejtem, mint egy fáradt nyulat? És emlékezzék csak vissza, hogy ezelőtt öt esztendővel Franciaország majdnem háborúba keveredett Törökország miatt egész Európával. Képzelje el micsoda szörnyűség lett volna Napóleon elűzetése után huszonöt esztendővel megint egy világháború... Thiers és Lajos Fülöp kockáztak akkor Franciaország és Európa sorsán, és velük szemben egy gazdag zsidó bankár, Rothschild James báró kockázott... És a bankár nyert... Na, meg kell adni, én is segítettem neki egy kissé, most utólag bevallhatom, hogy nem átallottuk a szerencsét hamiskártyások módjára korrigálni... De hát a játszmát el is lehetett volna veszteni, és végre is Rothschild James báró csak az értékpapírjait és a kihelyezett pénzét féltette... Ön is merész játékos volt, kedves cousin, teljes életében, ön már sokszor a fejével is játszott. Most pedig nem az ön feje, hanem Ferdinánd császáré a tét, és Ferdinánd helyett István főherceg először csak Szent István trónjára ülne - milyen misztikus névazonosság! -, aztán mint az orosz cár szövetségese rákényszerítené hatalmát Bécsre, Prágára és Milánóra is... Kedves gróf, kár minden szóért, ne tiltakozzék, én tudom, hogy ön hűséges alattvalója a magyar királynak, de ha választania kell majd Magyarország és Bécs boldogulása között, ön habozás nélkül és Isten előtt tiszta szívvel választja Magyarországot, aminthogy én éppolyan jó lélekkel a Habsburgok és az osztrák császár érdekét nézem. Kedves gróf, ezért tartom én

önt sokkal veszedelmesebbnek, mint akár Kossuth Lajost, akár a legdühöngőbb magyar republikánust. És ezért ne csodálkozzék, ha István főhercegnek az orosz cár leányával való házasságát mindaddig ellenzem, ameddig el nem kergetnek erről a helyről, és még azután is, ameddig fel tudom emelni a kezem, és egyetlen szót ki tudok lihegni öreg tüdőmből... Ne felejtse el, kedves cousin, hogy az osztrák császárságot én teremtettem és én mentettem meg, és én emeltem az európai nagyhatalmak közé, tehát nem engedhetem, hogy életem munkáját akár házasság, akár harc és háború, akár forradalom vagy akármiféle isteni vagy ördögi beavatkozás megsemmisítse.

5

1846. április 8.

A Tisza völgyét rendező központi bizottság Pesten gyűlést tartott a gróf elnöklete alatt, hogy megtárgyalja Vásárhelyi Pál főmérnöknek a szabályozás technikai rendszeréről szóló javaslatait. A gróf rendkívüli érdeklődéssel várta Vásárhelyi előadását, aki a Tisza-völgy térképeit kiteregette, föléjük hajolt, és a vele szemben ülő grófnak magyarázni kezdte a terveket, és hosszú vonalzóval mutogatta a Tisza kanyargásait s a töltések helyét. Az előadásnak egyszerre csak hirtelen vége szakadt. A főmérnök elhallgatott, kiejtette kezéből a vonalzót, fejéhez kapott, először kiegyenesedett, aztán hátradőlt és végigvágódott. Leírhatatlan rémület támadt. A gróf maga is elsápadt, megtántorodott, és attól féltünk, hogy a katasztrófa hatása nála is valami szörnyű tragédiát vált ki. Az emberek nem tudták, hogy kinek segítsenek. Én hirtelen a grófhoz siettem, és jobb karommal átölelve, nagy nehezen kivonszoltam őt a szobából. Éreztem, hogy a gróf egész teste remeg.

- Meghalt? - kérdezte leírhatatlan borzadállyal.

- Nem tudom - feleltem, ámbár sejtettem, hogy szegény Vásárhelyit végleg elvesztettük.

A gróf, aki egyébként is mértéktelenül reagált minden külső benyomásra, Vásárhelyit nagyon szerette, elvesztését az első pillanatban majdnem pótolhatatlannak látta, és amikor magunkra maradtunk, kétségbeesve suttogni kezdett:

- Vége mindennek!... Ez az isten ujja!... Nem lett volna szabad belekezdenem. Rettenetes dolog a halál... Nem merem megnézni. Iszonyúan félek. Ez is az én áldozatom... Mindenkit megrontok, aki a közelembe kerül. Valamennyien belepusztulunk ebbe az erőlködésbe. Abbahagyok mindent, nem akarom kiirtani magam körül az egész magyarságot...

Hallgatni is rettenetes volt.

Amikor a gróf észrevette, hogy mellette vagyok, hirtelen erőt vett magán, fölegyenesedett, összeráncolta homlokát, és kutatva nézett a szemem közé, mintha azt kérdezte volna tőlem, hogy tanúja voltam-e gyengeségének. Én természetesen igyekeztem megdöbbenésemet eltitkolni. A gróf pedig, hogy ellensúlyozza az előbbieket, hirtelen kemény léptekkel visszament a szobába, engem is maga után intett, s ott újra elfoglalta az elnöki széket. Vásárhelyi Pált, akinek holttestét ezalatt már eltávolították, néhány ünnepélyes szóval elparentálta, aztán tollba mondott egy nyilatkozatot, amelyet a választmány tagjaival aláíratott. Ez a nyilatkozat a megrendült lélek ünnepélyes szent

fogadalma volt, hogy az ügyet, amelyre vállalkoztak, a sors bármilyen viszontagságai között is rendületlenül fogják szolgálni.

A gróf e pillanatban csakugyan olyan volt, mint egy próféta, aki ég, föld és az elemek minden tiltakozása ellenére is be akarja vezetni népét az ígéret földjére.

Április 10.

A gróf még mindig Vásárhelyi Pál hirtelen halálának áll a hatása alatt. Látszik rajta, hogy azóta nem aludt, nem evett, egész idegrendszerét feldúlta a tragikus eset. Talán maga is érezte, hogy ez a túlságos megrendülés valamennyiünknek feltűnt, s azért ma délben minden bevezetés nélkül ezt mondta nekem:

- Emlékezzék vissza arra, hogy mit mondtam önnek a dolgok misztikus összefüggéséről. Egy meteor nem hullik a földre anélkül, hogy meg ne indítaná az egymásra ható erők láncolatának működését, s a lánc utolsó szeme az ön sorsába kapcsolódik... Emlékszik?... Csillagjóslás... asztrológia... Vásárhelyi halála rossz ómen... a szerencsétlenségek egész sora követi... Mi az? Ön azt mondja, hogy fatalista legyek? Nem. Mindenbe belenyugszom, amit megértek, de minden felbőszít, amit nem tudok megfejteni. Undorodom a sötétségtől. Az emberek és eszmék, a dolgok és sorsok sötétségétől is. Gyűlölöm a titkokat, amelyek bennünket körülvesznek.

Július 26.

A gróf Vásárhelyi Pál utódát már megtalálta. Magyarországba hívta Paleocapa Pietro olasz mérnököt, a velencei közmunkatanács építési főigazgatóját. Az olasz mérnök ötvenhét éves, tehát mindössze két évvel idősebb a grófnál, de olyan törődött és beteges külsejű, hogy amikor első tiszai utunk alkalmával megpillantotta, a gróf halkan odasúgta nekem.

- Attól félek, hogy az utunk végén ennek az embernek csak a bőrével tudunk beszámolni.

Valamennyien mindent elkövettünk, hogy közöttünk való tartózkodását minél kellemesebbé tegyük Paleocapának. A gróf kikérdezte minden kívánságát, minden szokását, a ráncos képű, fekete bajuszú és fehér kecskeszakállas kis olasz azonban kijelentette, hogy neki nincsenek szokásai, nincsenek kívánságai, csak azt az egyet kéri, hogy szobájában mindig legyen egy palack jó öreg tokaji bor. A rekkenő júliusi forróságban mi halálos bágyadtsággal, félájultan vánszorogtunk a fedélzeten, s egymás után dobáltuk le magunkról a ruhadarabokat. A kis olasz pedig tetőtől talpig melegen öltözködve, a gőzgép közvetlen közelében egyre frissebb és frissebb, s ahogy napközben fel-felhajt a tokaji borból egy-egy pohárkával, szemlátomást épül és elevenedik. Pedig minden idejét munkában tölti, és a szórakozásokból is derekasan kiveszi a részét. Igen örömest forog a tiszai parasztok között. Nem győzi dicsérni ezt a szép, jól táplált, erőteljes fajtát. Tolmács által szívesen beszélget velük - rendesen én vagyok a tolmács - s közbe-közbe a mozgékony kis olasz nagyokat rikkant:

- Uram, ez a legértelmesebb paraszt a világon!

Szeptember 2.

Remek ember ez a kis kecskeszakállas, sárga arcú öreg. Fáradhatatlan csevegő, és oly egyszerűen és világosan közli gondolatait, hogy a legutolsó falusi bíró is megértheti. Nézetem szerint ilyen a valódi tudós. Semmi nagyképűség a magatartásában, semmi homály a gondolkodásában, az embernek eszébe jut, hogy az egyszerű parasztos észjárás

és a legmagasabb rendű szaktudomány egy és ugyanazon anya édesgyermekei. Nur nicht künsteln! - szokta mondogatni. Ma például az ungvári főmérnök, az öreg Lám Jakab keresett fel bennünket Sárospatakon. Féltünk ettől a találkozástól, és a gróf megkérte Paleocapát, hogy legyen elnéző és türelmes ezzel az egyébként érdemes, de konok és mérges öregúrral szemben. Az öreg Lám pedig, ahogy összekerült vele, nagy dohogva rögtön nekitámadt, hogy téves felfogásból indul ki, és elhibázott úton kezdi a munkálatokat. Az olasz türelemmel hallgatta. Az öreg Lám aztán tudományosan be akarta bizonyítani a maga igazságát, és nagy elméleti fejtegetésekbe bocsátkozott. Kijelentette, hogy a baj főokát a Tisza természetellenes folyásában látja. Amint a „természetellenes" szót az olasz meghallotta, mintha kígyó csípte volna meg, ijedten fölugrott:

- Hát ki csinálta?

Az öreg Lám meghökkent:

- Mit?

- Hát a Tiszát.

- Geológiai és földrajzi, éghajlati és növényzeti viszonyok...

- Vagyis a természet, ugye?

- Úgy van, a természet...

- De ha a természet csinálta a Tiszát - csattogott Paleocapa éles olasz tenorja -, hát akkor hogyan lehet a folyása természetellenes?

És ezzel végképp be is fejezte az öreg svábbal való tudományos eszmecserét.

Szeptember 8.

Amennyire ingerült a nagyképű szaktudósokkal szemben Paleocapa, annyira kedélyes és elnéző a laikusokkal. Ma például küldöttség jött hozzá, amelynek egyik tagja figyelmeztette, hogy a töltések időnként károkat is tudnak okozni, mint például Hollandiában, ahol egy töltés elszakadása milliós károkat okoz. Paleocapa elmosolyodott, és fehér kis kecskeszakállát simogatva, rámutatott a nagy Tisza menti pusztaságra:

- Tudja-e, uram, hogy mi a legnagyobb baj?

- Micsoda?

- Az, hogy itt semmiféle töltésszakadás sem okozhat milliós károkat.

- Miért? - kérdezte a derék táblabíró.

- Azért - nevetett a kedélyes olasz -, mert itten sehol sem látom a milliókat. A milliós befektetéseket. Ezen kellene legelsőbben is segíteni, uram!

A táblabíró kissé elrestellte magát:

- Nekünk a kis kár is elég baj.

Az olasz harsányan kacagott:

- Nem tagadom. Tőlem sem lophat el senki milliókat, mert nem vagyok milliomos. Pedig nem bánnám, ha egyet-kettőt el is lopnának a millióimból.

Azután felém fordulva komolyan folytatta:

- A Tisza, a Tisza... Istenemre mondom, olyan kincs, mint Egyiptomnak a Nílus. Valóságos bibliai áldás. Az Alföldnek sem felületi, sem talajminőségi tekintetben nincsen párja Európában. Maga a folyó már csak lomhasága miatt is a legpompásabb természetes csatorna, amelyhez hasonlót emberi kéz elő sem állíthat. Lassúsága miatt felfelé és lefelé csaknem egyenlő gyorsasággal járhatunk. A völgy földrajzi fekvése olyan öntözési módszert tesz lehetővé, aminőt máshol a világon a legnagyobb áldozatok árán sem lehet létesíteni. Öntözőcsatornákkal behálózhatjuk az egész Tisza-völgyét, és egyetlen csatornából mérföldekre vezethetjük az áldást hozó vizet. A közlekedési érdekek itt szóba sem jöhetnek azokhoz a roppant előnyökhöz képest, amelyet az öntözéstől a mezőgazdaság várhat. Itt nemcsak a vizet, de a folyó gazdag iszapját is messze vezethetjük. Egyszerre öntözhetünk és trágyázhatunk vele. Önök nem is sejtik, hogy milyen jövője van a Tisza-völgynek. Csak arra kell vigyázni, hogy ne fukarkodjunk ártérrel, ne szűkítsük meg túlságosan a folyót a töltések között, és ne szárítsuk ki az Alföldet, mert ebből olyan katasztrófák származhatnak, amelyeket semmiféle tudomány sem lesz képes többé orvosolni. A Tisza-völgy alluviális ritka föld, az a vizet nem nélkülözheti, és ha most túlságosan lecsapoljuk és szárazzá tesszük, csakhamar kényszerítve leszünk öntözőcsatornákról gondoskodni azon a síkságon, amelyen az Úristen a világ legtökéletesebb öntözőművét építette meg.

A gróf áhítattal hallgatta az olasz mérnök minden kiejtett szavát. Látszott rajta, hogy ez a munka mindenért és mindenkiért kárpótolni tudja. Szeme ragyogott, és az arca az elragadtatás kifejezését vette föl, mintha vallásról vagy szerelemről volna szó - igen, napról napra látom, hogyan hatalmasodik el lelkén ez a szerelem, amely lassan betegséggé fajul. Neki ugyan beszélhetnek európai eszmékről, korszellemről, külföldi példákról, ő rögtön lefordítja azt magyarra, vagyis a nemzet érdekeire. Ebben aztán csodálatos keveréke van a hideg meggondoltságnak és az égő rajongásnak. A gróf a legnagyobb rajongó, de ebben a rajongásban rendszer van, mint Hamlet őrületében. Kis és nagy dolgokban egyaránt megnyilatkozik ez a rajongás, amely vulkanikus erővel tör ki a szívéből, de nem robban és szikrázik szét tűzijátékokban, hanem befűti és azonnal megindítja azt a finom és tökéletes gépet, amelyet a fejében hord: a Széchenyi István gróf agyvelejét. Ez az agy azonnal működésbe jön, dolgozni kezd, és vakító világosságba helyezi a legbonyolultabb és leghomályosabb problémákat. A grófban együtt van a rajongó próféta, az alkotó lángész s a tevékeny munkás, vagyis az a bizonyos hasznos ember, akit ő többre becsül a nagy embernél is. Együtt van benne a tudomány hőse, a hazaszeretet költője és a mindennapi élet mindenes cselédje, a nemzet háziorvosa, hogy az ő szavával éljek. Sok nagy embere van most a magyarságnak. A fórumon csak úgy tolonganak a nagy lelkek, önfeláldozó hazafiak, kitűnő férfiak, bölcsek, rajongók, költők. A kilencszáz esztendős magyar életben nincs olyan korszak, amelyben annyi nagy ember zsúfolódott volna össze, mint most. De az én grófom egészen egyedülálló valaki, senkivel össze nem hasonlítható, még a világtörténelemből sem tudok hozzá méltó egyetemes zsenit. De baj is, hogy az Úristen csak egyetlen példányban teremtette, mert félek, hogy ez az egyedülvalóság mindjobban ránehezedik az ő érzékeny lelkére. Isten óvjon meg bennünket, magyarokat, ettől a szerencsétlenségtől.

Szeptember 15.

A gróf ma szegény Vásárhelyi Pált emlegette. Azt mondta, hogy az éjjel álmában megjelent neki, és keserű szemrehányásokat tett a halála miatt.

Megdöbbenve néztem a grófra. Észrevette és elmosolyodott:

- Maga is azt tartja, hogy bolond ember az, aki álmait elmondja?

Zavartan mentegetődztem, mire ő nagy hahotára fakadt:

- Nem tagadom, hogy babonás vagyok. Vannak dolgok égen és földön, amelyekről bölcselmetek álmodni sem képes, Horatio. Az álmoknak pedig különös jelentőségeket tulajdonítok, de nem előre, hanem visszafelé.

- Így én is.

- De szegény Vásárhelyi úgy jelent meg nekem, mintha meg akart volna ijeszteni. Csupa csont az egész, hús és bőr nélkül való koponya, mély szemüregek, a lábai zörögnek, mondhatom, olyan kísértet volt, mint Banquo szelleme. Akármelyik színész megirigyelhette volna. Félelmetes volt. Pedig ez nem minden kísértetnek sikerül - nem gondolja? - A gróf megint oly furcsán nevetett. - Kovács és Paleocapa például nagyon nevetséges kísértet volna, a kis Liechtenstein herceget vagy Schwarzenberg tábornagyot sem tudom elképzelni, hogy valaha mint kísértetek akár egy vénasszonyt is meg tudnának ijeszteni. Öntől azonban borzasztóan félnék, kedves Tasner. Ígérjük meg, hogy holtunk után kölcsönösen békében hagyjuk egymást.

Én is nevettem.

A gróf azonban hirtelen elkomolyodott:

- Ön hisz a túlvilágban?

- Ha van túlvilági élet, akkor az bizonyára sokkal komolyabb lesz, semhogy az elhunytak árnyai egymást ijesztgessék.

- Vagyis ön hisz a túlvilágban. Jó. Ez az ön dolga. Én hiszek. És azt hiszem, hogy meghalni mindenesetre nyereség. Mert vagy érzi az ember halála után is, hogy tovább él vagy nem. Ha az első eset következik be, úgy megszabadulunk minden földi bajtól és gyarlóságtól, tehát boldogabbak leszünk. Ha pedig az életünk öntudatlan lesz, akkor... akkor... nem gondolja, Tasner, hogy a világon legjobb dolga az anyagnak van? Még az állatok is, sőt a növények is boldogtalanok. Ne a halottakat, hanem az élőket sajnáljuk, kedves fiam. Magunkat sajnáljuk, mert mi nagyon, de nagyon nyomorultak vagyunk.

Szegény gróf! Hiába titkolja, hiába alakoskodik, valami nagyon kínozza őt.

Szeptember 21.

Ma a gróf születésnapján valamennyien szentmisét hallgattunk. A gróf meggyónt és megáldozott, utána víg és derűs kedve támadt, és együtt reggelizett a családjával. Reggeli alatt a grófné megjegyezte, hogy alig hallott életében olyan művészi orgonahangversenyt, mint ma a szentmise alatt. A gróf is magasztalta az orgonistát, aztán elgondolkodva megjegyezte:

- Vajon a magasabb lények ott a szférák közt nem beszélnek-e egymással énekben és harmóniában? S vajon még ez a beszéd is nem nagyon anyagias-e az Istennek? Igen, idegeimben érzem, hogy a hangnál és akkordoknál még valami tisztább és mennyeibb formája is van a gondolatok és érzelmek közvetítésének.

Október 20.

Balatonfürednek ma nagy ünnepe volt. Vízre bocsátották azt a nagy gőzhajót, amelyet Kisfaludy Sándor tiszteletére *Himfy*-nek kereszteltek. Gazdám az új hajóval körüljárta a Balatont, s ez alkalommal vele volt a kis Béla fia is, szép, erős, szőke, göndör fürtű gyermek, inkább az édesanyjára hasonlít, mint a grófra, és máris oly büszkén lépked

édesapja mellett, mintha csak tudná, hogy ki az a Széchenyi István. A grófot elhalmozták a hódolat és tisztelet minden jelével. A hajón Batthyány Lajos gróf köszöntötte őt mint a legnagyobb magyart. Gróf Keglevichnél megindultak a tanácskozások a mérsékelt vagy konzervatív párt alakításáról, de a grófot nem vonták be a tanácskozásokba. Amikor emiatt csodálkozásomnak adtam kifejezést, ez volt a válasz:

- Helyesen tették, hogy engem nem hívtak meg. Megérezték, hogy úgysem mentem volna el az értekezletre. Én nem vagyok konzervatív. Amit én a magyar életből konzerválni akarok, az úgy áll ahhoz, amit reformálni kell, mint tíz a százhoz.

Október 26.

A Tisza völgyét járjuk, mindenütt fogadás, ünnepeltetés, lakoma, zene és - ahogy a gróf mondja - küklopszoknak való vacsorák. Csodálatos dolog, hogy emellett a gróf szakadatlanul dolgozik, reggel négy órakor már íróasztalnál ül, és nyolc-kilencig egyfolytában ír, aztán a fedélzetre jön, elvégzi velünk hivatalos dolgait, áttanulmányozza a terveket, közben utolérhetetlen szellemességgel és kedvességgel mulattatja vendégeit, jóízűen eszik, hatalmasan iszik, és hellyel-közzel még ahhoz is van kedve, hogy kirúgjon a hámból. Elképesztő, összehasonlíthatatlan, emberfeletti munkaerő. De nemcsak munkabírása, hanem kedélyvilága és élvezőképessége is határtalan.

Olyan szervezete van a grófnak, aminőt még senkinél sem láttam. A nagy árvíz után lefolyt hosszú betegségét nem számítva, sohasem panaszkodott semmiféle testi fájdalomról, valamennyiünket felülmúl a fáradalmak elviselésében, még most is (ötvenöt éves!) futva fut fel a legmeredekebb hegynek, jéghideg vízben órák hosszat úszkál, remekül hajt és lovagol, pedig alig alszik naponta három-négy órát. Azt hiszem, egyike lesz a Széchenyi-családban nem ritka Matuzsálemeknek.

Annál érthetetlenebb, hogy hálókabinjában, az ágya mellett levő asztalkán mindig temérdek orvosság hever. Egyszer a grófnő panaszkodott is nekem, hogy a gróf - azt sem tudja, mi ellen és miért - szinte marokszám tömi magába az orvosságokat. Egy időben szerencsére homöopata módszerrel kezelték, s azok az orvosságok ártalmatlanok voltak, de a grófné egész csomó üvegcsét, skatulyát, pasztillát, folyékony és szilárd gyógyszert meg kenőcsöt mutatott, s én elrémülve láttam, hogy azok legtöbbje kisebb-nagyobb méreg, és csodák csodája, hogy még nem tette tönkre a gróf szervezetét. Egypár orvosságot fel is jegyeztem. Aconit, Mercur, Digitális, China, Lycopodium, Calcarea, Pulsatilla, Nux vomica, Arsenicum, Ignatia, Hypecacuana stb. Úristen, vajon mire való ez a töméntelen méreg? Akár képzelt, akár valódi betegségek ellen szedi az orvosságokat, de ezek ellenére is közöttünk ő a legegészségesebb. Az is jellemző, hogy sohasem beszél magáról, egészségéről, idegállapotáról, lelki életéről. Csodálatos ereje ez az önfegyelemnek, zárkózottságnak, férfias büszkeségnek és nagyúri gőgnek. Vagy mindez csak tettetés? Annyi bizonyos, hogy egyikünk sem tudná őt sem ebben a heroikus tettetésben, sem őszinte és igazi heroizmusában utánozni.

November 10.

A gróf elkészült legújabb könyvecskéjével, s ezt a címet adta neki: *Politikai programtöredékek.* Néhány részletét felolvasta nekem, de most, ahogy az egészet megismertem, látom, hogy mintha csak folytatása volna a *Kelet népe* című könyvének. Valóságos kis remekmű. A könyv elé két mottót tett a gróf, az egyik a tévedések csábító erejéről, s ezzel szemben az egyszerű igazságok ellenszenves voltáról szól, a másik, amelyet Mátyás király történetírójából, a jó öreg Bonfini mesterből vett, erőteljes latin szavakkal ostorozza a mi szkíta fajtánk nyugtalan, nagyravágyó, irigykedésre és viszálykodásra

hajlandó természetét. Én inkább Fichte híres jeligéjét tettem volna a mű homlokára: Ich bin Ich. Nem állhatom meg, hogy néhány mondást ki ne ragadjak a gróf könyvéből, amely éppúgy, mint 1841 óta minden írása, tulajdonképpen Kossuth Lajos és az ellenzék taktikája ellen irányul.

„Nyomorult felfogás és még nyomorultabb ráfogás, hogy én, mivel ebben a pillanatban a kormány mellett vagyok, az egész ellenzéket szeretném gyökerestől kiirtani és megsemmisíteni. Sokszor mondtam már, és ma is aláírom, hogy amióta hazánk vadházasságban él Ausztriával, igazi hazafiságot csak ellenzéki oldalon lehet gyakorolni. Azt, hogy még vagyunk, és hogy még magyarok vagyunk, s hogy valamiféle alkotmányunk van, azt egyenesen a magyar ellenzéki szellemnek köszönhetjük. Politikai pályám kezdete óta a legújabb időkig én is ellenzéki voltam. Ma azonban úgy látom, hogy a kormány oldalán többet tudok alkotni, mint ha az ellenzékkel együtt kiállok a gátra. Nem akarom, hogy az a »nélkületek, sőt ellenetek«-féle bölcs téma, amellyel a mai időben még egy Napóleon sem merne kérkedni, ez a tatár felfogás tönkretegye az országot, mert hiszen halálunk akkor még csak nagyszerű sem lenne, mint ahogy azt Vörösmarty oly édes-keserűen zengi, hanem nevetséges, mert az egész világ látná, hogy egy gyűszűbe férő gyakorlati ésszel el tudtuk volna kerülni.”

„Sokszor hallottam Bécsben, hogy a Lajtán túl kezdődik a sötétség, és kelet felé a Lajta határolja a civilizációt. Hát én a Lajtán túl is civilizációt akartam teremteni, de ehhez elsősorban azt tartottam szükségesnek, hogy ürítsük ki az önismeret felette keserű serlegét fenékig. Mert valljuk be őszintén, hogy Isten és ember előtt nincs jogunk kizárólag csak a kormány ellen panaszkodni, mert hiszen magunk vetettük ebek harmincadjára legdrágább kincsünket, nemzetiségünk szeplőtlen voltát, alkotmányunkat pedig vagy egyáltalán nem, vagy pedig annak csak nyomorult kiváltságos oldalát őriztük meg, elfeledkezve millió jobbágysorban élő honfitársainkról.”

„Nem hiszem, hogy néhány őrültet kivéve valaki komolyan elszakadási törekvésekkel foglalkozzék Magyarországon. Ha isten tudja, micsoda különös fátum által Magyarország valahogy kiszakadna a birodalomból, fajtánk kicsiny száma, földrajzi fekvése és legfőbbképpen sokkal erősebb szomszédai következtében régi határait talán tizennégy napig sem tudná fenntartani.”

„Húsz esztendő óta hiába erőlködnek, hogy pártembert faragjanak belőlem. Utálom a pártéletet. Hatalmi vággyal átitatott gyermeki dac, bizonyos pajkosság, betyárság és pajtáskodás, amely a cimbora szemében a gerendát sem látja, párturalom, amely a pártnak és ennek keretében az uralkodási viszketegnek mindent alárendel - ebből áll az egész. Nincs a föld hátán olyan nemzet, amelynek legkényesebb kérdései körül ez idő szerint annyi tudatlannál tudatlanabb fickó viselne előkelő, sőt vezető szerepet, mint a mi hazánk. Ha ezen a beteg állapoton a közvélemény és a törvényhozás nem tud segíteni - valamennyien belepusztulunk.”

„Mi a különbség köztem és Kossuth között? Én szerencsétlenségemre nem tudom elfelejteni azokat az aggasztó bonyodalmakat, amelyek között születtünk, és mindig szemem előtt látom azt a vén, recsegő építményt, amelyben élünk, Kossuth Lajos úr ellenben, az ő nagy szerencséjére, tabula rasát lát maga előtt, és bízván a nemzet - tudniillik a párt - lelkesedésében, az ifjú óriás akaratában és főképp keble istenének sugallatában, azt hiszi, hogy egy puszta »teremtettével« új hazát tud a magyarnak teremteni. Én az engesztelésnek, kapacitációnak, kölcsönös érdekkimutatásnak és kibékítésnek, szóval a polgári csendes reformoknak vagyok öreg professzora, s mint ilyen, a mai hosszú szakállú, sőt ősz és fogatlan fiatalság kegyéből kiesett szerencsétlen

furulyás vagyok; Kossuth Lajos úr ellenben az izgatásnak, fenyegetésnek, meg nem alkuvásnak, a kormánnyal való legmerészebb ujjhúzásnak, szóval a már csak hajszálon függő forradalomnak sokak által egekbe emelt és bajtársai által istenített hőse. Én gyarló természetemnél fogva a földön lakom, s ekképp nem nyargalok egy magam alkotta fantom után, a dolgokat úgy veszem, ahogy azok vannak, és azt hiszem, hogy győzni csupán elmebeli felsőbbséggel lehet; Kossuth Lajos úr ellenben egy maga bűvölte spanyol kastélyban és valami regényes tündérvilágban forog, mindig másnak látja a dolgokat, mint amilyenek, és úgy látszik, a természetnek mind a négy elemével mindegyre veszekedni és birkózni akar."

„Nemsokára már csak a magyarok isteneihez küldött buzgó imádságban kell keresnünk azt az ultima remediumot, amely kiemelhet kiskorúságunkból és abból az ábrándos dilettantizmusból, amely ma az államtudományt helyettesíti. Ha sokáig így tart, a nemzeti lét, amelyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már-már némi sikerrel harcoltunk, alkalmasint utolsó agóniáját fogja élni."

„Ön, Kossuth Lajos táblabíró úr, aki azt hiszi, hogy tele van státusbölcsességgel, csak fantáziával és önhittséggel van szaturálva. Nemsokára beigazolódik, hogy ön, amikor prófétának tartotta magát, nemcsak semmit sem látott előre, de még a fennforgó legegyszerűbb eseményeket sem bírta látni elég tisztán; s míglen teremtői illúziókban ringatta magát, soha nem volt egyéb, mint indítványozó és tervezgető, aki mindenbe belefog és mindenbe beleviszi a könnyen hívőket, de egyetlenegy dolgot sem tud derekasan nyélbeütni s azt bevégezni. Amikor ön új politikai messiásnak hitte magát, sohasem bírt magasabbra emelkedni, mint egy jószívű misericordianus szempontjára, aki minden kis sebre írt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyeret süttetne a szegények számára, és aki borzasztólag előmozdítván a dologtalanságot, meg akarna alapítani egy nagy nemzeti kórházat, de sohasem tud talpra állítani egy nemzetet, amely süllyedésnek indult. Midőn népeket akart boldogítani, zugprókátorok módjára csak fel tudta izgatni őket. Midőn honunk institúcióit rendezni, szilárdítani vélte, azt a legteljesebb zavarba bonyolította; szabadság terjesztése helyett, ami bálványa volt, rabszolgaállapotba süllyesztett bennünket; nemzetiségünket pedig, a bennünk lappangó egyetlen regeneracionális szikrát, nem készakarva tán, de annál alaposabban kioltotta. Ön, táblabíró úr, még abban az illúzióban is csalatkozik, hogy valamiféle kötelességet teljesített. Mert jegyezze meg magának, hogy idétlenségek elkövetése még korántsem kötelességteljesítés."

„Kossuth Lajos úr, bármennyire is meg tudja ön szédíteni az ifjúságot, de az okossága olyan parányi, ítélő tehetsége oly elszomorítóan kicsiny, oly nevetségesen csekély emberismerettel rendelkezik, hogy vezérségre éppoly kevéssé való, akárcsak én. Szálljon le a magas paripáról a közlegények sorába, és használtassa fel magát hazánk boldogítására valaki okosabb által; én is a közlegények sorában találom legillőbb helyemet, azok által akarom utilizáltatni csekély tehetségemet s akiket magamnál okosabbnak tartok. Ezt a három szót: modor, tapintat és taktika - ha nem csalódom, én használtam először politikai értekezéseimben. Az emberek egyiktől sem voltak elragadtatva. Az egyik azt mondja: mit nekünk a modor, ha elvben egyetértünk? A másik nem ismerte el a tapintat szükségességét, mert ajtóstól szokott betörni a házba. A harmadik oly eljárásnak minősítette a taktikát, amely nem fér össze a magyar egyenességgel. Most legutóbb az utilizálás ellen zúdultak fel a hetvenkedők. Szomorú tiltakozás! - gondolám magamban. Én biz azt óhajtanám, bár utilizálhatna engem a fejedelemtől lefelé minden koldus, és halálom után még csontjaimnak is bár vehetnék valami hasznát; mert aztán ez adná meg nekem azt a belső megnyugvást, hogy nem egészen értéktelen részecskéje

vagyok a hazámnak. Remélem, ez a felhasználási - utilizálási - elv egyszer még polgárjogot nyer a magyar politikában. Mert hasznosítani valakit, ez nem annyit tesz, mint valakit teherhordó öszvér módjára megrakni, hanem a hasznosítás már magában véve feltételezi a hasznos embert, aki hasznos embertársait utilizálva, ezzel a csereberével talán még meg tudná menteni a magyart. Azt mindenki tudja, hogy engem sem megvesztegetni, sem elámítani nem lehet, de ünnepélyesen kijelentem, hogy boldog lennék, ha valaki érdemesnek tartana, hogy utilizáljon. Nem értek a megvesztegetés mesterségéhez, valamint az ámításhoz sem, de ha valakit hazánk érdekében utilizálhatónak tartok, ezzel iránta csak nagyrabecsülésemet akarom kifejezni. Mert minden ember annyit ér, amennyi hasznot tud hajtani embertársainak. A hazának most nem nagy emberekre, hanem hasznos emberekre van szüksége - csak ezt akartam önnek mondani, táblabíró úr! Tudom, ön ennyi igazságot még sohasem hallott egész életében. Éppen ez a szerencsétlensége. Zsenge korától kezdve körülvették önt a hízelgők és tömjénezők. Ilyen körülmények között lehetetlen, hogy a dombocska, amelyre az őt környező vakondtúrások oly bámulattal tekintenek föl, elvégre ne képzelné magát valami alpesi hegyóriásnak."

„A haza szent nevére kérem önt, Kossuth úr, sőt nemes érzelmeihez fordulva, alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről... ha azonban ön végig el akarja járni az egyszer felvett »nélkületek, sőt ellenetek«-féle villitáncot: ám tessék. Izgasson fel minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen a gyűlöletig; vessen égő kanócot a szántóvető lakára, zúdítsa egymás ellen a birodalom minden különböző érdekkel bíró alkatrészét, s hívja ki maga ellen a bosszú és megtorlás dühét, töltse meg csordultig ezt a méregpoharat - de akkor ám látni fogja, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott, s nem áldás. És akkor ne mentse magát azzal, hogy a nemzetben senki sem akadt, aki idejekorán, tehetsége szerint megpróbálta volna önt illúzióiból kigyógyítani."

1847. január 15.

Tegnapelőtt József nádor meghalt. Gazdám a legjobb barátját vesztette el benne.

- Nemzeti csapás - mondta elérzékenyülten -, sohasem hittem volna, hogy egy Habsburg halála ilyen nagy tragédiát jelenthet az ország számára. Attól félek, hogy felbomlik minden. A dolgok most megint cseppfolyós állapotba jutnak. Metternich öreg és beteg, József főherceg itt hagyott bennünket, az udvarnál egész új emberek garázdálkodnak. Clam-Martinitz gróf... Windischgraetz herceg... Abból a rengeteg anyagból, amit az emberek az osztrák birodalomban nem tudnak, több ezer tudós és a bölcsességnek egész enciklopédiája telnék ki. Nekibátorodtam és megkérdeztem.

- És ki lesz a nádor?

A gróf nem adott egyenes választ. Elgondolkodott, és halkan, szaggatottan maga elé mormogta:

- Prágában a vasút megnyitásán találkoztam vele. Nem tetszik nekem. Gyenge és kapkodó fiatalember, akit megcsapott a modernség szele. Nem ismeri sem a Monarchiát, sem Magyarországot, félek, hogy Kossuth úr úgy elbánik vele, ahogyan akar. Az új kancellár pedig, Apponyi György... kitűnő ember, tele vérmes reményekkel. De én nem szeretem az optimistákat.

Ekkor betoppant a grófhoz Pulszky Ferenc, aki egy idő óta nagy szerepet játszik az ellenzéken. Felvidéki ember, kitűnő koponya, történetbölcselő, archeológus és műtörténész, azt hiszem azonban, hogy a régi kámeákat és a gemmákat jobban ismeri, mint a magyar viszonyokat. Pulszky azzal jött a grófhoz, hogy elfogadná-e a nádorságot. Ha

igen, ők Pest megyénél megteszik az indítványt, és melléjük áll az egész ország. Wenckheim Béla grófnak is ez a véleménye.

A gróf Pulszkynak sem adott határozott választ. Később behívott magához és beszélni kezdett:

- Apponyi megkínált a kancellársággal, József főherceg a koronaőrséggel, Pulszkyék megkínálnak a nádorsággal. Igazság szerint vállalnom kellene. Ha akkora vagyonom volna, mint herceg Esterházy Pálnak, talán vállalnám is. Szép dolog volna a nádor hatalmával és az Esterházyak vagyonával rendbe szedni ezt az országot. Az én vagyonom azonban csak arra elég, hogy így, ahogy vagyok, semleges függetlenségben folytassam a csendes hangyamunkát, amellyel talán ellensúlyozni tudom Kossuth Lajos úr handabandáit. Ámbár ha egy osztrák főherceg közt és közöttem kellene választani... Egyáltalában nem bizonyos, hogy Kossuth úr és társai... És Batthyányné meg Károlyi Györgyné... egyszóval a most uralkodó hatalmasságok engem választanának.

- Lehetetlen - hebegtem megdöbbenve.

- Jegyezze meg magának, kedves Tasner, a magyar ember nem engedi, hogy magyar ember túlságosan magasra nőjön... kivéve egyetlenegyet, és az mindig saját édesmaga. Batthyány Louis csak Batthyány Louis-t tudná elképzelni a nádori székben, és Kossuth Lajos úr csak Kossuth Lajost. Egyetlen ember volt, akinek megengedtetett az égig emelkednie, de az meg viszont nem kérdezte, hogy megengedik-e neki, vagy nem.

- Hunyadi Mátyás.

- Igen. De ő gazdagabb volt, mint Rákóczi Ferenc, és mögötte állott Szilágyi Mihály, negyvenezer katonájával. Hunyadi Mátyás független ember volt. Pénze és katonája volt. Magyarország is csak akkor lesz független, ha saját magának pénze és katonája lesz, de ezért természetesen előbb dolgoznia is kellene egy kicsit. A Tisza, a Tisza...

A gróf szeme szinte delíriumos fényben ragyogott, nekem pedig most megint eszembe jutott, hogy nem lehet előtte egyetlen gondolatot sem felvetni, hogy ő azt oda ne vezesse a Tiszához, az Alföldhöz, a magyarság gazdasági jövendőjéhez.

De nem hagyott gondolkodni:

- Tehát legyen István főherceg a nádor. De akkor össze kell házasodnia a cár leányával. Nem szabad a küzdelmet feladni. Nem hagyom magamat. Prágában is megmondtam neki, hogy menjen el Bécsbe, rendelje magához Metternich herceget, vágja magát főhercegi pózba, várakoztassa meg a herceget egy ideig az előszobájában, húzza ki magát, legyen kemény, határozott, ellentmondást nem tűrő, ijesszen rá a kancellárra. Tiltsa meg neki, hogy akármiféle diplomáciai ürügy alatt közéje és a császár közé tolakodjék, elvégre is ő a császár kedvence...

- És a főherceg elfogadta?

- Megköszönte, és azt mondta, hogy így fog cselekedni. De az arcán láttam, hogy fél Metternichtől. Vagy ha nem Metternichtől, akkor fél az orléans-i herceg szerepétől. Csalódtam benne.

Január 20.

A gróf napról napra sötétebbnek látja a helyzetet. A napi politikával immár alig törődik. A nemzet országgyűlés elé néz, de a gróf egyáltalán nem érdeklődik a pártok szervezkedése iránt. Nagy bajnak tartom, hogy annyira utálja a pártrendszert, és annyira

megveti a pártembereket. Igaz, hogy ez természetesen folyik egyéniségéből, amely a tökéletes lelki függetlenséget tartja az ember legnagyobb kincsének. Makacs és ortodox individualista. Ha nem volna ez az ötlet annyira frivol, úgy képzelem, hogy legszívesebben az egész nemzetből egy nagy részvénytársaságot csinálna, amely tisztán gazdasági célokra szövetkezve, fittyet hányna minden közjogi kérdésnek, birodalmi elhelyezkedésnek. Ha jól meggondoljuk, ez volna egyúttal a legjobb alkotmány is, mert ez a gazdagság és jólét eszközeivel amúgy is vezető szerephez juttatná a magyarságot a Monarchiában. De mivel ez így egykettőre nem megy, hát inkább marad a réginél, és ez az oka, hogy ő most egész múltjával szakítva, mindenki ámulatára alkotmányos kérdésekben konzervatív, és a jogfolytonosság védője lett a radikális ellenzékkel szemben. A fennálló alkotmányt védi, mert nem akarja a nemzet erőit akadémikus jellegű közjogi szőrszálhasogatásokban elpazarolni. Ezt a látszólagos paradoxont alig érti meg valaki az országban. Némelyek azt mondják, hogy csökönyösen ragaszkodik az elavult közjogi dogmákhoz, mások pedig azt, hogy nincs előtte semmi más szentség, mint a haszon, a gazdagság, a pénz. Az ő paradoxonját csak ő tudja megmagyarázni. Például a múltkor azt mondta Batthyány grófnak:

- Azt hiszed, hogy az angolt a pénz teszi azzá, ami? Nem. Vedd el a pénzt az angoltól, de hagyd meg józan utilitárius szellemét, s viszont adjátok Anglia pénzét Magyarországnak, de hagyjátok meg Kossuth úr bilincseiben: minden a régiben marad.

Ha jól megértettem, ezzel a gróf azt akarta mondani, hogy valamely nép gazdagsága nem a kincseiben, hanem abban van, hogy miként tudja ezt a kincset kamatoztatni. A mi tejjel és mézzel folyó Kánaánunk azért van a koldusok sorsán.

Január 25.

Ma egy hete megjelent az uralkodó dekrétuma, amelyben István főherceget királyi helytartóvá és Pest megye főispánjává kinevezi. Ez várható volt, és mindenesetre azt jelenti, hogy az udvar István főherceget akarja látni a nádori székben. De a választás a nemzet joga. És a nemzet máris nyilatkozott. Gazdám csalhatatlanul ismeri a saját fajtáját. Pest megye gyűlésén Kossuth Lajos átvette a nemzet képviseletét, és indítványozta, hogy István főherceget válasszák nádorrá. Kossuth Lajosnak ezt a beszédét kinyomtatták, és az egész országban elterjesztették.

Február 6.

A gróf január 30-án Gräfenbergbe ment rövid üdülésre, és onnan tegnap tért haza. Ezalatt úgy az ellenzéki, mint a konzervatív országos politikai párt programja elkészült, mind a kettő a gróf megkérdezése nélkül és hozzájárulása nélkül. Nem vettem észre, mintha ez a legcsekélyebb mértékben is bántaná a grófot. Neki úgyis megvan a programja, s ennek a programnak csak egyetlen pontja van. A Tisza. Az Alföld.

Március 2.

István főherceg házassági terve a cár leányával végképp meghiúsult. A gróf ezt a maga személyes kudarcának érzi. Újabban azt veszem észre, hogy mindazt, ami az országban történik, a maga egyéni sorsával azonosítja - ez a lángész mindent magába olvasztó abszolutizmusa -, de egyúttal határtalan szubjektivitással mindenből érzelmi kérdést csinál, mindenre olyan erővel reagál, mintha az ő saját egyéni boldogsága is attól függne. Ez már a lángész beteges egocentrizmusa, amiből, félek, hogy egyszer tragédia lesz. Kossuth is megjósolta neki, hogy egyre növekedő izgatottságának téboly vagy öngyilkosság lesz a vége. Erről a kegyetlen prognózisról, amelyet Kossuth már évekkel

ezelőtt, a *Kelet népe* után állított fel, a napokban értesült a gróf, s akkor a szörnyű kijelentésekre ragadtatta magát:

- Ez a Macbeth-jóslat lehet, hogy teljesülni fog. Ez esetben a dolgok nem is misztikus, hanem nagyon átlátszó összefüggése így alakul: a vágy megszüli a jóstehetséget, a jóslat pedig megszüli a beteljesedést. Nem gondolja, Tasner, hogy ilyen módon bárkit a halálba lehet kergetni?

- Kivéve az olyan erős egyéniségeket - feleltem jóakaratúlag, de meggyőződés nélkül -, mint aminő excellenciád.

A gróf elmosolyodott:

- Köszönöm önnek, hogy a maga részéről egy ellenkező Macbeth-jóslattal akarja biztosítani az életemet.

Reszkettem attól, hogy elpirulok. Hiába, a gróf keresztüllát az ember koponyáján, és szabad szemmel elolvassa legtitkosabb gondolatainkat.

Szeptember 2.

Tegnapelőtt volt Pest megye közgyűlése, s ekkor lépett István főherceg először a nyilvánosság elé. Gazdám is elment az ülésre, és kocsiján gróf Batthyány Lajost vitte magával. A két gróf, éppúgy, mint Kossuth, fekete atillában és pantallóban volt. Gazdám keserű humorral odafordult Batthyány Lajoshoz:

- Hála isten, ebben az egyben legalább megegyezünk.

Batthyány gróf tovább folytatta az élcelődést:

- Te pedig Kossuth Lajost nem nevezheted többé sansculotte-nak.

A főherceg kissé váratott magára. Ezt lámpaláznak vették, pedig nem volt az, hanem még reggelizett. Egyébként egész viselkedése, magatartása, tiszta magyarsága a legjobb benyomást tette mindenkire. Az a hír pedig, hogy önálló, hazafias és szabadelvű gondolkodása van, egyszerre a legnépszerűbb emberré tették az országban. Csak a gróf nem tudott felmelegedni. Figyelmeztetett, hogy a fiatal főherceg szája körül van valami szomorú vonás.

- Ezt vagy eltemetjük - suttogta magában -, vagy ő temet el minket.

Ülés után nagy ebéd Buda várában a főhercegnél. Este mindenki a színházban, egész nap ovációk, tapsok, éljenzések. A várost kivilágították. Gazdám ismét Batthyány grófot vitte, éjfélig az utcán kocsikáztak. Amikor hazajött, én még a Tisza-völgy rendezéséről szóló jelentés német fordításán dolgoztam.

- Mi az, maga nem is ünnepli a főherceget? - kérdezte tőlem enyelegve.

- De igenis, most készítem számára a helytartótanácsi jelentést.

Az utca még akkor is hangos volt az ünneplestől.

- A tömeg valósággal őrjöng a jövendőbeli nádor iránt való szerelmében - mutatott ki ablakán a gróf. - Mit gondol, Tasner, mikor fog őrjöngeni a gyűlölettől?

Szeptember 3.

Tegnap volt a pest-szolnoki vasút ünnepélyes megnyitása. A villásreggelin Kossuth felállt az asztalra, s úgy köszöntötte a főherceget, aztán pedig nyomban Ullmann Móricra, a vasút főrészvényesére mondott pohárköszöntőt. Kossuth rekedtté beszélte magát, csak a közel állók hallották a hangját. A mozdony sípja gúnyosan fütyült a beszédhez.

Villásreggeli után odajött hozzám a gróf, és szomorúan mondta:

- Mint ember nevetem ezt a tréfát, de mint magyar, sírhatnék felette. Ez a Kossuth belezavar minket a legnagyobb bajokba.

A gróf ilyen bús sejtelmekkel indult el a számára készen álló *Pannónia* gőzhajón ismét a Tiszára, ott hagyva Pest megye országrendező szónokait és államférfiait. Olvasmányul magával vitte Lamartine *Girondistái*-t, s azonkívül Cobdennek legújabb munkáját, amelyet a szerző dedikálva küldött meg neki.

Október 18.

Megérkezett Pestre Ferenc József főherceg, Ferenc Károly főherceg fia, a leendő osztrák és magyar király, hogy mint királyi biztos, István főherceget a nádori méltóságba iktassa. Nagy beszédek, ünnepélyes fogadtatás, omló könnyek, rajongás, hízelgés. Ferenc József főherceg jó benyomást tett. István főherceg kissé színészkedett. Este magához hívatott a gróf, és sokáig beszélgetett velem a sorsdöntő eseményekről.

Tele volt szarkazmussal és keserűséggel.

- Íme, két fiatal osztrák főherceg könyv nélkül betanul néhány magyar szót, és a hű magyar nép már elájul a hódolattól és lojalitástól. Úgy örülünk, mint a halálos beteg, aki végre már annyira vitte, hogy egy tojást meg tud emészteni.

Október 20.

Tegnapelőtt Kossuth Lajost Pest vármegye követévé megválasztották. A választás Batthyány Lajos grófnak és ellenzéki mágnástársainak állítólag százezer forintjába került. A korteskedésből a Batthyány- és Károlyi-szalonok hölgyei is kivették a maguk részét, és Károlyi Györgyné a saját tűpénzéből kétezer pengőt adott a választás költségeire. A gróf keserű gúnnyal élcelődik a nagy esemény fölött, amely pedig - hiába titkolja - egész a kétségbeesésig megdöbbentette.

- Látja, Tasner, Károlyi Györgyné kétezer forintjáért tiszta szívből irigylem Kossuth táblabíró urat. Amit az asszonyok akarnak, azt az Isten is akarja. Nekem utoljára húsz esztendővel ezelőtt ajánlotta fel támogatását olyan embertársam, aki szoknyát viselt, de az is túl volt az ötvenen. S méghozzá cserébe elvárta volna tőlem, hogy elcsábítsam.

- Az ötvenesztendős hölgyek nem szokták ezt megkövetelni - vetettem közbe, hogy valamit mondjak, mert lelkem mélyéből sajnáltam és féltettem a grófot, hogy a csapás ismét túlságosan megrázza idegrendszerét. A gróf szemmelláthatólag szenvedett, de mindenáron leplezni akarta, hogy szenved.

- Asszony sohasem lehet sem elég öreg, sem elég romlott, hogy ne áhítozzék az elcsábított ártatlanság szerepére. Asszony számára nincs nagyobb diadal, mint egy kis erőszak, amelynek megadhatja magát. Ez egyébként némely politikusnak is leghőbb vágya, sőt vannak egész nemzetek, amelyek csak akkor boldogok, ha erőszakot követ el rajtuk akár egy Caesar, akár a tömeg.

A grófból tehát mégis kicsordult a keserűség, s én, hogy más irányt adjak a gondolatainak, megkérdeztem, mikor megyünk le a Tiszára. A gróf arca elborult:

- Lehet, hogy soha.

- Csak nem mondja komolyan excellenciád?

- Félek, hogy többé nem lesz szükség rá. Bécsből nem kapok pénzt, én pedig lemondok az állásomról.

- Ez katasztrófa volna.

A gróf arca mindjobban elsötétült:

- A katasztrófa elkerülhetetlen. Az országgyűlés most Kossuth úr vezetése alá kerül, és mindenről lesz ott szó, de Tisza-völgyre és más efféle stefferliádára többé a kutya sem gondol.

Ezt a szót: stefferliade, Metternich mondta egyszer a gróf valamelyik alkotására... régen volt, azóta Metternich már nem beszél Stefferlről és stefferliádákról - ezt a szót már mindenki elfelejtette Magyarországon, s hogy most éppen Széchenyi István grófnak jut az eszébe... ez szinte félelmetes és baljóslatú. Ebből is látom, hogy a gróf lelkét mennyire feldúlták a legutóbbi napok. Néhány pillanatig mindketten hallgattunk, aztán a gróf rekedt hangon - amikor túlságosan szenved, mindig egészen bereked -, szomorú és remegő elszántsággal megszólalt:

- Én is fel akarok lépni... én is megválasztatom magamat... ha grófnék nem is adnak pénzt... Tasner, én is be akarok jutni az alsóházba...

Október 20.

Sopronban megbuktunk. Széchenyi István gróf vármegyéje Simon Jánost és Pál Jánost választotta meg követül. Szeretném tudni, milyen érzése lehet egy ilyen Jánosnak, amikor megkapja a hírt, hogy a legnagyobb magyart kibuktatta. Ezek a Jánosok egyébként derék, becsületes férfiak; nézetem szerint nem érdemelték meg, hogy a történelem ilyen rútul csúfolódjék velük. A Sopron megyei nemesek nyilván belekerülnek a világtörténelembe. Barabbást akarjuk, Barabbást akarjuk! Nem tudok róla, hogy a jeruzsálemi bocskoros nemesek ezt megindokolták volna, a Sopron megyei farizeusok azonban így korteskedtek a gróf ellen: Széchenyit akarjátok megválasztani, aki a nemeseket akarja megadóztatni? Aki négyszázmilliót akar az osztrák adósságból az országra róni? Aki ezért a bécsiektől egymilliót kap? Aki csak azért akarja magát az alsóházba beválasztatni, hogy ott Kossuthot ledorongolhassa? Ó, nép, a te dicsőséged örökkévaló! Te egyrészt azért nem akarod Széchenyi Istvánt követül, mert ő a nemeseket meg akarja adóztatni, másrészt pedig, mert azt akarod, hogy Kossuth Lajos minden dorongolás ellen biztosítva, kénye-kedve szerint hozhasson olyan törvényeket, aminőket akar. Ó, nép, talán csak nincs titkos értesülésed arról, hogy Kossuth - minden ellenkező híresztelés dacára - irtózik a nemesség megadóztatásától? Nem szép tőled, ó, felséges nép, hogy így kompromittálod a te bálványodat. Az én öregapám birkásgazda volt, és apámnak sincs szavazati joga a vármegyeházán, most nagyon büszke vagyok, hogy ők kívül vannak az alkotmány sáncain, az isten tiszta, becsületes, szép, szabad ege alatt.

Október 21.

Mégis bejutott az alsóházba Moson vármegye szívességéből: az ellenzék azonban kifütyülte őt. A grófot kissé idegesítette ez a megtiszteltetés, de erőt vett magán, és szép beszédben köszönte meg a mandátumot. Erre felállt Keglevich János gróf, és otrombán nekirontott a gróf személyének. Elmondta őt bécsi miniszternek, kegyelmes lakájnak, valóságos belső titkos pecsovicsnak, és megismételte a soproni kortesszólamokat.

A gróf a beszédet nála szokatlan hidegvérrel és közönnyel hallgatta végig. Én azonban, aki pillanatról pillanatra nagyobb aggodalommal figyeltem a grófot, láttam, hogy egy pillanatra belülről borzasztó izgalom és keserűség rázza. Szinte hallottam a foga vacogását. Aztán egyszerre megkövült, halottsápadt és merev lett az arca, sőt mosolyog-

ni kezdett. Ez a mozdulatlanság és mosoly kísérteties volt, mert hiszen egyébkor legcsekélyebb támadásra szeme villámlani kezdett, arcvonásai eltorzultak, egész teste megremegett, és az ájulásig menő dühvel, könnyes ellágyulással vagy kíméletlen szarkazmussal reagálni szokott. Minden emberi indulatnak és lelki feszültségnek van azonban egy olyan végső határa, amelyen vulkanikus kitörés helyett néma és mozdulatlan dac jelentkezik. Bizonyos hőfokon felül az izzó vas azonnal harmadfokú égési sebeket okoz, és ezek a sebek nem járnak semmi fájdalommal, a bőrrel együtt az izmok és zsigerek, mint valami rongycafatok foszlanak le a bőrről, de az öntudat tudomást sem vesz erről a rombolásról.

Amikor Keglevich gróf beszéde véget ért, a közgyűlési teremben egyszerre halálos csend támadt. A támadás olyan hirtelen jött, és oly brutális volt, hogy a jelenlevők majdnem kővé meredtek a megdöbbenéstől. Ránéztem a grófra. Szerettem volna megragadni és elhurcolni a merénylet színhelyéről. De ő csak mosolygott, de bevallom, volt ebben a mosolyban, akárcsak a Metternichében, valami mephistophelesi. Mosolygott, a kezeit beledugta nadrágja zsebébe és csípőjét ringatva a bal lábára nehezedett, mint valami hetyke huszártiszt. Ilyen lehetett ő katonakorában, számtalan párbaja előtt a kihívás vagy a kiállás pillanatában. Mosolyogva nézett farkasszemet választóival, és egyszerre csak beszélni kezdett:

- Uraim! Ezelőtt három esztendővel a kormánynak az az ötlete támadt, hogy gyarló személyemet a haza számára hasznosítsa, hivatalos állással kínált meg, és én ezt elfogadtam. Elfogadtam, mert azt hittem, hogy egy és más dolgot így hamarabb és jobban tudok nyélbe ütni, mint ha megmaradok magánembernek. Így lettem én helytartósági tanácsos. - A gróf e szónál leírhatatlan gőggel és gúnnyal legyintett egyet. - Uraim! Ha huszonöt éves koromban egy kissé utánajárok, ezt a címet gyerekjáték lett volna megszereznem. De most már ötvenhét vagyok, uraim, és mit gondolnak önök, hogy ami sihederkorában esetleg kellemes lett volna, az a felnőtt, erősen őszülő és kopaszodó Széchenyi István gróf számára is rangot és kitüntetést jelent? Mi? Hát van az előttem szóló grófon kívül önök között egyetlen épelméjű ember, aki csak ilyen kicsinyre taksálja az én ambíciómat? - A gróf oly megsemmisítő fölénnyel nézett végig a választókon, hogy azok ereiben meghűlt a vér. - És mit gondolnak önök, nem voltam én tisztában azzal, hogy ezzel a hivatalvállalással népszerűségben, tekintélyben és rangban csak veszthetek, és alkalmat adok a meggyanúsításra és ostoba mendemondákra? - Keglevich a gróf felé kiáltott: - Ezért felelni fog! - A gróf kacagva ütött a zsebére: - Akár most rögtön, fiatalember, magammal hoztam a pisztolyaimat. - Az emberek öklüket rázták Keglevich felé, de a gróf leintette a fenyegetőket. - Uraim! Hivatalt vállaltam, fizetés nélkül dolgoztam, s ezért hála és köszönet illet meg, nem pedig gáncs és gyanúsítás. - Éljen Széchenyi István! - tört ki az emberek szívéből a lelkesedés. - Dolgoztam, mert az a meggyőződésem, hogy csak olyan országban mennek jól az ügyek, ahol minden szabó, csizmadia és gróf szentül hiszi, hogy az ő munkáján fordul meg a haza üdve. Vagy azt akarják elhitetni velem, hogy nemcsak Keglevich Jánosnak, de egyetlen grófnak sem szabad dolgoznia? - Viharos derültség: - Éljen a gróf! Le a rágalmazókkal! - Uraim, én tagadom, hogy a nemesember egyetlen és legszentebb kötelessége, hogy lopja a napot és pöffeszkedjék, mint egy tatár kán. - Nyugtalan mozgás. - Báró Sina Györgynek egyszer megvételre ajánlottam egyik birtokomat, és a sokmilliós excellenciás úr azt felelte: „Nem akarom magam eltemetni durva és előítéletes emberek között; egy főherceggel könnyebb összebarátkozni, mint egy magyar nemes kegyeibe jutni.” - Néhányan halkan mosolyogtak. Micsoda beszéd ez? A gróf láthatóan gyönyörködött a megrökönyödésben. - A bárónak igaza volt, uraim,

én csak azt tehetem hozzá, hogy a nemesi kúriákban uralkodó gőgnél csak a hivatalszobákban találunk - a legkisebb kutyánál is - felfuvalkodottabb pávadölyföt. - A hallgatóság elkényszeredetten nevet és tapsol. - Valaki itt arról beszélt, hogy én a kormány cselédje vagyok. - Le vele! Gyalázat! Éljen a legnagyobb magyar! - Nem, uraim, ha már mindenáron cselédnek kell lennem, akkor szívesen vagyok a nemzet cselédje. - Éljen! Ez aztán a beszéd! - az emberek a kucsmáikat a levegőbe hajigálták, és csizmáik sarkával verdesték a padlót. - Ha pedig azt kérdeznék tőlem, hogy miért vagyok bizalommal a kormány iránt, hát kijelentem, hogy én soha semmiféle kormányban nem bízom, aminthogy nem bízom önökben sem, én csak egyedül Istenben és magamban bízom. - Az arcok megnyúltak, de néhány tenyér azért összeverődött. - Uraim! Én őszülő és hatalmasan gyérülő hajammal járomba fogattam magam. Miért? Azt gondoltam, hogy szemesé a vásár. A kormány engem, én a kormányt akartam utilizálni. Az alkalmakat mi nem teremtjük, a mi hivatásunk csak az, hogy azokat jól felhasználjuk. A Tisza-völgy rendezésének nagy munkáját megindítottam. Azt hittem, hogy a kormányban lesz elég belátás és erő, hogy ezt a munkát anyagilag megfelelőképpen támogassa. Nem volt sem elég akarat, sem elég pénz. Abba kellett hagyni, éppúgy, mint az al-dunai munkálatokat. - Le a kormánnyal! Éljen Széchenyi! - és az arcok ismét kiderültek. - Most már tudják önök, hogy miért nem bízom a kormányban, és miért nem léptem be a konzervatív pártba. - A lelkesedés mondatról mondatra nőtt, ami a grófot láthatólag idegesítette. - Nyíltan kimondom, hogy én a nemzet regenerálódó erejét az ellenzékben látom. - Viharos taps és tomboló helyeslés; az emberek majd agyonnyomják egymást a tolongásban; a gróf arca elsötétül. - De azt sem akarom, hogy húszévi munkám a meddő ellenzékieskedés miatt füstbe menjen. - Megnyúlt arcok, halk morgás: Mi ez? - Akarják tudni, hogy mit jelent ez? Hát én ezt is megmondom önöknek nyíltan. - Reszketni kezdek a grófért, most Kossuthról lesz szó, és a gróf végképp elrontja a beszéd hatását; halljuk, halljuk! - kiabálnak azok, akik be akarják ugratni valami végzetes nyilatkozatba; a gróf rendületlenül farkasszemet néz a rendekkel. - Uraim! Az ellenzéki szerep és a bizalmatlanság azonban még nem kötelez arra, hogy minden módon iparkodjunk a kormány minden munkáját lehetetlenné tenni, anélkül hogy a leghalványabb sejtelmünk volna a kormány programjáról. Ez még a parlamentarizmus hazájában sem kötelező, mert azok az égbekiáltó fontos reformok, amelyek Angliát oly naggyá tették, az ellenzék és a kormány közös erőfeszítéséből születtek meg. Az ellenzékieskedésnek azt a felfogását, uraim, amelyet Kossuth Lajos és társai akarnak meghonosítani, ha keresztre feszítenek is, akkor sem tudom helyeselni, de még csak megérteni sem. - Néma csend, csalódás; az emberek egymásra néznek; néhányan Kossuthot kezdik éljenezni; a gróf arca fájdalmasan megvonaglik. - Nem így képzeltem én, uraim, az ellenzék szerepét, amikor a nemzetet álmaiból felébresztettem, és az egész főnemességet, amely már-már elhidegedett a saját hazájától, néhány elvetemült lakáj kivételével visszavezettem a magyar oldalra, mely egyet jelentett az ellenzékiséggel. - Néhány bágyadt éljen. - De a nyíl, amelyet kilőttem, úgy látszik, messzebbre repült, mint ahogy az szándékomban volt. Én ellenzéki voltam szükségből és józan megfontolásból, most vannak ellenzékiek magáért az ellenzékieskedés gyermekes fitogtatásáért, a tömeg tapsáért és a Keglevich Jánosok elismeréséért. - A teremben kínos feszengés. Hol van Keglevich? A fiatal gróf eltűnt. - Én reformokat követeltem és reformokat létesítettem, most vannak egyesek, akiket inkább a kor divateszméinek szenvedélyes tisztelete, semmint a célok és lehetőségek helyes ismerete vezérel. Uraim! Lehet, hogy ez is az én bűnöm. Én hoztam a világra a reformokat, amelyeket most szívesen visszacsinálnék, csak hogy megállítsam a katasztrófa felé való őrült száguldozást. Uraim, úgy érzem, hogy a saját magam építette bábeli torony meginog, és a fejünkre készül

szakadni. Én vétkem, én vétkem, ó, én igen nagy vétkem. - Dermesztő csend, halk lihegés, mindenki szemében meghatottság és elérzékenyedés, a gróf pedig, aki az utolsó szavakat szinte a gyónás szentségének áhítatával mondta ki, most hirtelen felkapta a fejét, és dacosan megtagadja a bánat és erős fogadás kötelezettségét. - De hiába történt így, én mégis kénytelen vagyok kijelenteni, hogy legcsekélyebb megbánást sem érzek amiatt, hogy az Istentől rám bízott tőkét fajtám megmentése és felemelése végett, amennyire bírtam, a lehető legnagyobb uzsorára kamatoztattam. Áldom a sorsomat, hogy hazámnak nem voltam sem korcsa, sem heréje, s ha még egyszer jönnék a világra, főbb vonásokban ugyanazt cselekedném, amit cselekedtem. Ha azonban gyarló emberi felfogásom következtében mégis tévútra kerültem, és a magyart olyan utakra csábítanám, amelyekről nincs visszatérés és e gyászos borút én idézném fel hazánk egére: ám akkor törjék velőmet ketté, érje nevemet átok, legyen rajtam az utálat bélyege, szél hordja el por gyanánt halandó részemet, legyen sorsom a megsemmisülés: eltűröm. Saját dicsőségemet és felmagasztalásomat nem szomjúhoztam, e bűntől ment vagyok. Szándékom őszinte és nemes volt. Hiszem, hogy minden erőltetett krízis nélkül elérhetjük legszentebb céljainkat, és nincs szükség arra a taktikára, amelyet némelyek az országra rá akarnak kényszeríteni. Ha még van idő, a megtévelyedettek az érzelmek fáklyája helyett gyújtsák fel az értelem mindent felvilágosító napját, és akkor engem minden ceremónia nélkül, ahogy nekik tetszik, akár szét is téphetnek - azzal a boldog érzéssel halok meg, hogy megtettem a kötelességemet.

Őrjöngő taps és éljenriadalom követte ezeket a végső mondatokat, a teremben levők elfelejtették, hogy itt valaki félórán keresztül játszott az önérzetükkel, és megforgatta kését agyuk és szívük legtitkosabb rekeszeiben, gúnyolódott hitük és hajlamaik fölött, hogy itt egy kemény kéz megleckéztette és megkorbácsolta őket, mint vásott gyermekeket, és átadták magukat a nagy ember előtt való hódolat édes gyönyörűségének.

A gróf pedig ezalatt elhagyta a termet, beült a kocsijába, s választói felé hátra sem nézve, elhajtatott. Az emberek, amikor magukhoz tértek az ekstázis bódulatából, egymásra néztek nyugtalanul és sértődötten, mintha azt kérdezték volna: Úristen, mit tett ez velünk?

Én pedig elszomorodva gondoltam arra, hogy ez az ember egész életén úgy száguldott át, és úgy fog keresztülnyargalni, mint ahogy most a kocsija elrobogott vele: egyedül, árván, meghökkenést, titkokat és olyan kérdéseket hagyva maga után, amelyekre soha senki sem tud megfelelni.

6

Sokat habozott: vajon kizárólag közgazdasági dolgaival foglalkozzék-e, és hagyja Kossuth Lajost a maga útján - hiszen egyszer csak kimerül majd, és lejárja magát, mint az óra, amelyet elfelejtettek felhúzni -, vagy pedig minden téren felvegye vele a versenyt, mint ahogy nemrég még újságírónak is felcsapott, hogy a *Pesti Hírlap* vezércikkeit ellensúlyozza. Olykor arra gondolt, hogy akármennyire meg is veti a népszerűséget, Kossuthnak abban mégis igaza lehet, hogy a népszerűség a siker egyik feltétele, siker nélkül pedig a legszentebb fáradozás és önfeláldozás is hiábavaló. A magyarnak úgyis az a baja, hogy kilencszáz esztendő óta a sikertelenségek kultuszában él; akiket szeret és bálványoz, azok mind mártírok voltak. Mátyás királyról tökéletesen elfelejtkezett, mert az a siker embere volt, de Rákóczit az egekig emeli, mert élete műve mártíromságba roskadt. A népszerűségre nem sokat ad, de a sikerre igen. Azok a magyar történelmi utak, amelyek kilencszáz esztendő óta jó szándékkal vannak

kikövezve, rendesen a pokolba vezetnek. Nohát, ha már pokolról van szó, akkor inkább szövetséget köt a pokollal, csak hogy a sikert biztosítsa. Azaz még a népszerűséggel is.

Ez okból keresni kezdte társaságát azoknak az embereknek, akikért eddig csak dolgozott, de személyes érintkezésben bizony csúful elhanyagolt. Emiatt mondják rá, hogy dölyfös arisztokrata, aki nemcsak a nép nyelvén, de még a köznemesség nyelvén sem ért. Elhatározta, hogy a Kaszinón kívül is részt vesz a társadalom életében. Meghívatta magát a szép Mayerffy özvegy szalonjába, kereste a polgárok társaságát, s amikor meghallotta, hogy az irodalmi világ két ismert és jómódú tagja, Petrichevich Horváth Lázár és Kuthy Lajos estélyeket adnak, és szalonjaikban a tudomány, művészet s a pénz emberei, gazdag zsidó kereskedők és bankárok művelt vagy műveltséget szenvelgő feleségei megjelennek, Tasner Antal útján ezekre is meghívatta magát. Aztán eszébe jutott, hogy politikai pályája kezdetén, amikor a *Hitel*-t és a *Világ*-ot írta, gyakran érintkezett az irodalom embereivel, sőt mint az Akadémia másodelnöke egyszerre negyven-ötven tudóst és költőt is meghívott magához, s bár ezek a demokratikus kirándulások nem valami nagyon sikerültek, most mégis elhatározta, hogy megismerkedik a legújabb irodalommal is. Mindenekelőtt előfizetett az összes politikai és szépirodalmi lapokra, először műveikből akarta megismerni a szellem embereit, hogy aztán a társadalmi érintkezésben kinek-kinek értéke szerint adja meg az őt megillető rangot. Látta, hogy az arisztokrácia, amely néhány évvel ezelőtt még vezérszerepet vitt a publicisztikában, most teljesen visszahúzódott, és helyökbe Madarászok, Táncsicsok, Vas Gerebenek, Sárossyk léptek - egy okkal több, hogy ezek között magát népszerűvé tegye. A szépirodalmi lapok - *Pesti Divatlap, Honderű, Életképek* - azonban nem tetszettek neki. A *Pesti Divatlap*-ot nagyon nyárspolgáriasnak találta, Petrichevich Horváth Lázár lapjában, a *Honderű*-ben pedig bosszantotta az az ízetlen talpnyalás, amellyel a főrangú világnak akart hízelegni. Az öregebb írók kissé untatták, a fiatalok idegesítették. Az *Életképek*-et, amelyet Jókai Mór fiatal ügyvéd és a népieskedő fiatalság bálványa, valami Petőfi Sándor nevű vagabund költő szerkeszt, mindig bizonyos félelemmel és gyanakvással vette a kezébe. Hallotta különben, hogy az *Életképek*-et az ellenzék pénzeli, de az ellenzék finnyásabb tagjai sem szívesen vállalnak közösséget vele. Beszélték, hogy Kossuth is cikket adott az *Életképek*-nek, de amikor a lap munkatársai között meghallotta Petőfi nevét, cikkét visszakérte azzal az indokolással, hogy ő amolyan színészféle emberekkel nem ír egy lapba. Erre meg Petőfi pattant föl, és azt felelte Kossuth Lajosnak, hogy tartsa dicsőségnek, ha a neve az övével egy lapban jelenhetik meg. Ez egy kissé rokonszenvessé tette a szemében Petőfi Sándort, de megvallja, hogy költeményei közül csak keveset ért, bár néhányat a nagy nyugati lírikusok verseivel is össze merne hasonlítani. Egyébként azonban erre a Petőfire, aki oly nagy port vert föl az irodalmi világban, őszintén kíváncsi. És megkérte Tasnert, hogy ha lehetséges, mutassa be neki.

Hogy az új irodalom embereivel megismerkedjék, még arra is rászánta magát, hogy néha-néha majd benéz a kávéházakba. A kirándulásra - gondolta - majd elviszi magával Tasnert, hogy legyen, akitől megkérdezze, hogyan viselkedjék az ember az ilyen helyen. Tasner Antal sem járatos ugyan a Kemnitzer vagy a Pilvax táján, de ismer néhány írót, szerinte Petőfi egyike a legnagyobb lángelméknek, költészete pedig a magyar lélek legteljesebb kivirágzása. Nagyobb költő, mint Vörösmarty, nagyobb, mint Leopardí, nagyobb, mint Puskin, és nagyobb, mint Heine.

A gróf elnézően mosolygott:

- Akárcsak magamat hallanám, a huszonöt éves Stefferlt, amikor Byronról lelkendezik. Pedig - ha igaz - a maga Petőfijénél sokkal nagyobb költő... hogy is hívják csak?...

Tasner szomorúan horgasztotta le a fejét:

- Hiador?

- Igen. Petrichevich Horváth Lázár úr mondta. Ki az a Hiador?

- Derék, becsületes ember, lelkész Törökbecsén, Jámbor Pálnak hívják. A *Honderű* mindenáron ezt az egyébként finom és kedves, de középszerű embert akarja Petőfi ellen kijátszani. Ne engedje magát félrevezetni, kegyelmes uram. Hiador ügyes rímelő, Petőfi pedig lángész.

A gróf vállat vont:

- De úgy hallom, hogy republikánus.

- Republikánus? - ismételte a kérdést mosolyogva Tasner. - Gondolja meg, kegyelmes uram, hogy Petőfi mindössze huszonnégy éves. Huszonnégy éves és lángész és a franciák barátja. A Pilvax-kávéházban úgy beszélnek róla: ez az igazi francia! Még a szakállát is franciásan hordja. Barátaival együtt falja a francia irodalmat, szobája francia képekkel és könyvekkel van tele. Béranger, Victor Hugo, André Chénier a bálványa. A franciákon kívül pedig Byron, Shelley, Burns, Heine és Leopardí. A zsenik rokonsága ez.

A gróf elnevette magát:

- Ami azt illeti, engem is jakobinusnak hívtak fiatal huszárkapitány koromban Bécsben. Azért, mert nagy embernek tartottam Napóleont.

- Fiatalember, fiatalember... - ismételgette Tasner úr, és szeme szinte ragyogott a szeretettől és büszkeségtől, mintha testvéréről vagy fiáról volna szó. - Azt hiszi magáról, hogy republikánus. Inkább vállalja, hogy rossz költő, de elvárja, hogy szigorú erkölcsű embernek tartsák, ami nála egyértelmű a republikánussal. Egyszer azt mondta nekem: republikánus vagyok vallásosságból is; a Monarchia emberei nem hiszik, vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését és az egyenlő az istentagadással. A világszellem lassan halad, de miért is sietne? Ráér, övé az örökkévalóság. Most éppen újra emeli a lábát, hogy egyet lépjen... a monarchiából a republikába. De Kossuth úr fűzfapoétának, csavargó parasztköltőnek tartja, és nem akar vele egy lapba dolgozni - tette hozzá ravaszul, hogy ezzel a grófot Petőfivel szemben megpuhítsa.

A fegyver visszafelé sült el. A gróf haragosan csóválta a fejét:

- Micsoda anarchista lehet, aki még Kossuthnak sem kell! Bizonyára valami nemzetközi titkos társaság tagja. Azt magam is észrevettem, hogy nagyon sokat firkál a világszabadságról és az emberi jogokról. Ez mindig gyanús.

Tasner szinte könyörgő szemmel nézett a grófra:

- Ugyan, kegyelmes úr, hogy mondhat ilyet? Világszabadság, emberiség... ezek csak szólamok. Fiatalember, fiatalember. A gyermekkorát átcsavarogta, katonakorát átdideregte, és színészkorát átnyomorogta. Mi legyen más, mint humanista és republikánus?

- Ha republikánus, akkor... az ördögbe is, most jut eszembe - tette hozzá a gróf fanyar nevetéssel -, sihederkoromban, ha jól emlékszem, én is sokat fecsegtem köztársaságról, én sem szerettem a királyokat s azt a vándorszínésztruppot, amely Európa nyakába akasztotta magát, de azért jó hazafi voltam. Ez a Petőfi azonban, úgy látszik, voltaképpen szocialista agitátor, nála a költészet csak álarc.

Tasner arca elvörösödött:

- Az istenért, ne mondjon ilyet, kegyelmes uram. Petőfinél inkább minden egyéb álarc, csak a költészet, egyedül a költészet az ő igazi arca. Iskolában, őrhelyen, színpadon, úton-útfélen, kávéházban, otthon, nyomorban, kényelemben, mindig csak költő, és mintha minden csak azért történnék vele, hogy költővé tegye. Vannak tilalomfák, kegyelmes uram, amelyek jobbra-balra elzárják az utat, és csak egyetlen ösvényt hagynak nyitva, és az ember, ha belepusztul is, kénytelen azt járni.

A gróf elgondolkodott. Tilalomfák... berekesztett utak... Ez a Tasner fején találta a szöget. Ő is ilyen berekesztett utak között járt egész életében. Hiába akart néha-néha kitörni, megszökni, és valami kényelmesebb és könnyebb útra térni. Hiába fenyegette meg Metternich herceg, hogy ez az út a pokolba vezet, hiába jósolta Kossuth, hogy az út végén őrültség vagy öngyilkosság várja, hiába könyörög neki Crescence, hogy hagyjon mindent abba, éljen saját magának és családjának, hiába próbálta meg az utat néha balra a rebellis kurucok felé, néha jobbra, az udvar felé, hiába akarja a hazáját így vagy úgy, ilyen vagy olyan úton szolgálni, hiába csődít maga köré embereket, és hiába keresi fel ő a csődületeket... minden ilyen erőlködés után be kellett látnia, hogy előtte csak egyetlenegy keskeny kis gyalogút maradt nyitva, s ezen az úton kell haladnia egyedül... egyedül... nem tudja, milyen végzet felé... E pillanatban valami rokonságot érzett avval a szegény csavargó költővel, és elhatározta, hogy mindenáron meg fog ismerkedni vele.

- Gyerünk a Pilvax-kávéházba! - döbbentette meg Tasnert ezzel a hirtelen ötlettel, de Tasner arcán nemigen szokott mutatkozni semmiféle indulat, és most is csak udvariasan bólintott:

- Ahogy parancsolja, kegyelmes uram. Ez a Petőfi úgyis egyenes utódja a szegény Csokonainak, akit excellenciád kegyelmes apjaura támogatott nagy nyomorúságában. Petőfi Sándor nem szorul támogatásra, és ha rászorulna, akkor sem engedné a gőgje, hogy azt elfogadja. Nagyon szép volna, ha Széchenyi István gróf és Petőfi Sándor az életben legalább egyszer kezet szorítanának...

Megindultak a Pilvax felé. Útközben egyszerre csak szembejött velük egy nyurga, hányiveti legény, akinek a gróf már a külsején is elmosolyodott. Megállt, és alaposan szemügyre vette. Ő maga is különc volt, az ő ruháján is sokat mosolyogtak Pesten, de most úgy érezte, hogy van valaki, akivel nem tud versenyezni. Ez a csodabogár spencert és Csokonai-mentét viselt, a fején kerek kalapot, a lábán térdig érő csizmát, olyan volt, mint aminőnek ő Gvadányi peleskei nótáriusát elképzelte. Aztán megnézte az arcát. Nem valami csinos legény - gondolta magában -, ennek ugyan nem sok sikere lehet az asszonynépnél.

A fiatalember most levette kalapját, s a kezében lóbálta, miközben vékony lábaival olyan hosszúakat lépett, mint valami ripacs a színpadon. Tiszta, szép, világos délután volt, s ezek a ferde sugarak a furcsa ember arcát élesen megvilágították. Sovány és halvány volt ez az ábrázat, színe sárgásbarna, szemei aprók, feketék, villogók, a szemöldökei pedig kissé fölfelé szaladtak, ami diabolikus kifejezést adott az arcának. Római szabású orra szép lett volna, ha el nem rontja az, hogy a tövénél behorpadt, a végén pedig túlságosan kihegyesedett. Homloka, amelyet szemöldökei között két függőleges barázda szántott végig, nagyon alacsony volt, sűrű, bozontos, felfelé fésült haja szénfekete, viszont ritkás, vékony bajusza és kecskeszakálla azonban majdnem szőke. Pofacsontjai kiálltak, alsóajka duzzadt, szája kicsiny, gúnyos, démonikus volt - egészben véve ellenszenves benyomást keltett mindenkiben, aki először megpillantotta.

Ez a torzonborz ember feléjük sem nézett, magában morgott, egyik kezében fokosát, a másikban kalapját lóbálta, és mérföldcsizmás léptekkel ment, ment vakon, gőgösen, mint egy garabonciás.

Tasner ránézett a grófra, és aggodalmasan leste arcán a benyomást. A gróf hirtelen megállt, és a Csokonai-mentés parlagi legény után mutatott:

- Ez ő!

Tasner elpirult:

- Petőfi Sándor.

- Bolond?

- Lángész!

- Züllött ember? Beteg lélek? Fantaszta rajongó? Erkölcstelen, útszéli és trágár?

- Szemérmes, tiszta, finom és ábrándos. Tudatosan utánozza a francia sanszonokat, őszinte, nyers szavú és népies kedélyű, rajong Heine cinizmusáért és Byron túlfűtött szenvedélyeiért, utálja a nyafogó szentimentalizmust - de azért szerelmi verseiben még csak nyoma sincs semmi frivolitásnak vagy trágárságnak.

- És az életében?

- Testben és lélekben egészséges, szereti és tiszteli az asszonyt és a szerelmet, de erről is, arról is igazi magyar szeméremmel beszél. Szilaj, de erkölcsös, nincsenek viszonyai, s messze van attól, hogy mint Burns, a nagy beszélő és lebilincselően szellemes paraszt, meghódítsa a szalonokat, hogy Shelley módján a démonikus rombolás, istentagadás és embergyűlölet apostola vagy Heine és Leopardí szerencsétlen szenvedélyeinek áldozata legyen. Kegyelmes úr, ennek az embernek semmi szégyellnivalója nincs az életében.

A gróf Tasner karja alá fűzte a magáét:

- Kedves fiam, tetszik nekem ez a rajongás, de nem tetszik nekem az a hetyke legény. Most már láttam, és bevallom, ha a verseit olvasom, kissé zavarni fog ez az impresszió. Okosabbnak tartom, ha nem ismerkedem meg sem vele, sem barátaival. Gyerünk haza, Tasner!

7

Amikor zöld dolmányban és aranyzsinóros huszárnadrágban, dús hajfürtökkel és kimeríthetetlen életvággyal először járta ezeket a görbe, ódon sikátorokat, akkor is ilyen tiszta, hideg tél volt, és Pozsony egészen eltűnt a csillogó, tejfehér hólepel alatt. Ezernyolcszázhuszonötöt írtak akkor, tehát huszonhárom év suhant el azóta a feje fölött, de most minden apró mozzanat újra él az emlékezetében. Reggel nyolc órakor kiugrott az ágyból, és az ablakhoz szaladt. Átpillantott a szemben levő Consílium-házra, s mosolyogva látta, hogy a második emelet ablakai már tárva-nyitva vannak. Zichyéknél korán kezdődik a nap - gondolta magában -, Crescence grófnő már a reggelinél ül...

A szemben lévő Consílium-házban pedig Zichy Károlyné Seilern Crescence grófnő a második emeleti második ablak mögül időnként ugyancsak egy-egy félénk pillantást vetett az átellenben levő Jeszenák házra, amelynek egyik vagy másik ablakában megjelent Széchenyi gróf huszárkapitány jellegzetes feje. Néha a tekintetük összetalálkozott, ilyenkor a sápadt, olajbarna férfiarc elpirult és kiragyogott; a fő megbiccent, és tiszteletteljesen köszönt; az ajkak mosolyogtak, a szemek sóvárgó tekintete a szívekbe nyilallt.

Így volt ez ezelőtt huszonhárom évvel. Most a két ház összeolvadt. A huszárkapitány és a tárnokmester felesége most együtt laknak a Fővárta mellett levő Jeszenák házban, a gróf régi lakásában, és Crescence-t gróf Széchenyi Istvánnénak hívják. A daliás huszárkapitányból erősen kopaszodó, sötét arcú, ingerlékeny, szeszélyes és szomorú öregedő úr lett, a híres szép Crescence-ből kissé elhízott, puha testű, szép, de hiú és gőgös matróna lett. A két lélek, amely huszonhárom esztendővel ezelőtt olyan vérző szívvel vágyakozott egymásra a föld két sarka felől, most túlságosan közel került egymáshoz. Azonban az egyik közel jár a hatvanhoz, a másik az ötvenhez; szívükből rég kitört a vulkán, és lávahamu borította el az ifjúság buja tavaszi vegetációját.

István gróf az országgyűlés idejére megint a Jeszenák házat vette bérbe, amelyet most az ő mosoni követségére célozva Hotel Wieselburgnak neveznek Pozsonyban. A Hotel Wieselburgban súlyos gondok laknak együtt a mosoni követtel. Valami hír jött Párizsból, hogy ott a nép forrong, valami csekély parlamenti kérdésben megmozdult az utca, és olyan a hangulat, mintha az 1830-i júliusi forradalom készülne megismétlődni. A hírt a Bécsben tartózkodó Bagration hercegasszony kapta - hiába, ennek a csodálatos nőnek még most is éppen oly jó diplomáciai hírszolgálata van, akárcsak Metternichnek, sőt hamarabb kapja a sürgönyöket, mint a bécsi börze vagy a külügyi hivatal! Itt még senki sem tud semmit, de őt módfelett felizgatja ez a párizsi dolog. Nem tud megszabadulni attól a rögeszméjétől, hogy Magyarország sorsát nem Pesten, nem Pozsonyban, de még csak nem is Bécsben döntik el, hanem Párizsban és Londonban és Szentpétervárott, mindenhol egyszerre, a világpolitikai konstellációkban vagy talán a bolygók járásában, az égitestek között kitört konfliktusokban... Tasner ezt a maga száraz nyelvén úgy fejezné ki, hogy ismerni kell azokat a nagy összefüggéseket, azt a szövevényes, roppant távirati dróthálózatot, amely az európai népeket összeköti. Bagration hercegasszony távirata szerint a francia nép a választójog kiterjesztését követeli, és reformlakomákon ünnepli az ellenzék eszméit. Köztársaságiak, szocialisták, kommunisták, legitimisták és bonapartisták versenyeznek, hogy Lajos Fülöpöt kapzsisága miatt gúny és gyűlölet tárgyává tegyék. A felsőbb körök romlottsága, a hatalmon levő gazdag polgárság korrupciója, a súlyos adóterhek, a konzervatív Guizot-kormány szűkkeblű politikája felingerelte a francia népet. A nép nagy részét a régi választói törvény kirekesztette a parlamentből, a nép tehát közvacsorákon és nyilvános ünnepélyeken csinált magának külön parlamentet. Ez ideig csak a vidéken. Most Párizsban is meg akarták rendezni az első reformbankettet, de Guizot, akinek még mindig az öreg, ványadt, viharvert Lieven hercegnő adja a tanácsokat, betiltotta. Emiatt egész Párizs hallatlan izgalomban van. Mindenütt tüntetnek, és a titkos klubok forradalomra izgatják a népet.

Istvánnak eszébe jut, hogy Galíciában csak néhány hónappal ezelőtt verték le a forradalmat, amelyben a lengyel nemesség két tűz, a császári csapatok és a felizgatott jobbágyság között rettenetesen megégette magát. Egy részüket Windischgraetz lövette agyon, a többit a parasztok akasztották fel. Lombardiában is újra kigyúltak a forradalmi lángok, s a szép milánói asszonyok szerint most egyenesen az Isten akarja, hogy lerázzák magukról az osztrák igát. Maga a pápa, az erélyes és lángeszű Pio nono is liberális, és az ő arcképét viselik mellükön a lombard asszonyok. Metternich is említette, hogy öt-hat hónap múlva nagy események várhatók... Úristen, csak nem érkezett el az a pillanat, amelyet Metternich jósolt?

Nem. Magyarországon minden csendes. Az országgyűlés megnyitásakor a király magyar nyelven üdvözölte a rendeket. Sokan könnyekre fakadtak. Az egész nemzet megint csupa enthuziazmus volt. A terem egy sarkában csendesen félrehúzódva maga is azt hitte, hogy most egy új és boldogabb korszak következik Magyarországra. Aztán elkezdődtek a tanácskozások. Már az első napon kitűnt, hogy Kossuthé a szó, övé a tér, és minden hatalom az övé. Az ő akarata lenyűgözi az egyéni véleményeket. Az első ülések egyikén már indítványozta István

főhercegnek nádorrá való választását, az országgyűlés megnyitását követő napon pedig követtársa, Szentkirályi Móric mondott felköszöntőt a magyar nemzet hajnali csillagára, a deli és reményteljes ifjú Ferenc József főhercegre. A két Pest megyei követ így hízeleg az uralkodóháznak. A követek egy része ugyan megsokallja a Kossuth-féle terrort, és Eötvös József báró, a centralisták s a fiatal mágnások azt kívánják, hogy Apponyi mondjon le, és Széchenyi legyen a kancellár, és Kossuth úgy tesz, mintha ezt ő maga sem ellenezné. De annál inkább Bécs. Ami azt illeti, neki ugyan esze ágában sincs azt elfogadni. Mások szabadelvű középpártot akarnak alapítani, de helyette csak titkos összejövetelek, gyanúsítások, sugdosások, furcsa mendemondák, apró cselszövények láttak napvilágot. Nem dolgozik senki, egyedül csak ő, aki törvényjavaslatokat terjesztett be a magyar közlekedési ügyek rendezéséről. Ezt a hatalmas munkát Kovács Lajos, Clark Ádám és Tasner segítségével pár hét alatt ütötte nyélbe, s egy pillanatra megint elkápráztatta vele honfitársait, sőt megrémítette magát Kossuthot is, aki abban kedvenc eszméjének, a vukovar-fiumei vasútnak bukását látta. Ez a bukás pedig, ha bekövetkezik, nemcsak hatalmi pozíciójának, hanem anyagi egzisztenciájának összeomlását is maga után vonná, tehát a harc most már életre-halálra megy köztük.

István gróf egy pillanatra elfelejtette Bagration hercegné párizsi híreit, az országgyűlést, a pártok bűneit, és minden csepp vére felforrt a vukovar-fiumei vasút gondolatára. Ő a pest-fiumei vonalat akarja kiépíteni, és ezzel kapcsolatban olyan közlekedésügyi programot adott az országgyűlésnek, amelyben a vaspályák, vízi és szárazföldi utak Pestről indulnak ki, Pestre térnek vissza. Ezzel a Pestet mint az ország szívét sugár alakban koncentrikusan tápláló hálózattal szemben Kossuth egy Horvátországból kiinduló, levegőben lógó, a rác és illír vidékekre hasznos, de a magyar érdekek szempontjából káros, sőt veszélyes tervet erőszakol, s az akciónak még olyan szépséghibája is van, hogy a Vukovar-Fiumei Vasúttársaságnak Kossuth Lajos fizetett igazgatója, és Kossuth ebből az igazgatói fizetésből él.

A gróf magamagában beszélni kezdett. Ha ebben is Kossuth győz, s az én közlekedésügyi javaslatom megbukik, akkor pillanatnyi habozás nélkül főbe lövöm magam. Akkor már nem érdemes élni Magyarországon. Én össze akarom kötni Magyarországot az európai nagy kereskedelmi központokkal, utat akarok építeni, amely Nyugat-Európát összeköti a Kelettel, tehát Magyarországon át akarom vezetni a népek országútját. A magyarországi vasúthálózatot úgy akarom megteremteni, hogy mindenkinek, bárhova igyekezzék, Pesten vigyen keresztül az útja. Ez Pestből fél század alatt világvárost teremt; ez Magyarország európai fontosságát beláthatatlan mértékben emeli; ez Magyarország idegen nyelvű lakosait a magyar elemmel gyakori és mellőzhetetlen érintkezésbe hozza, megteremti a kedélyek kiengesztelődését és a nemzetiségek automatikus, észrevétlen megmagyarosodását. Ezt megérti mindenki, s a gróf reménykedni kezdett, hogy a nemzet egyszer végre-valahára mégis meghajol az ésszerűség, a nagyvonalúság és a realitások előtt, és véget vet az ellenzéki demagógiának. Csakugyan úgy látszott, mintha Kossuth kezdené elveszíteni a népszerűségét. Az emberek már arról beszélnek, hogy Kossuthot Pest vármegye visszahívja az országgyűlésről. Ez azonban megint csak hiú ábrándnak bizonyult. A liberális középpárt nem tud megalakulni az országgyűlésen, és a kerületi üléseken a követek képtelenek minden komoly tanácskozásra; Kossuth viszi a szót, és az országgyűlési ifjúság, valamint a karzat, mint egy szervezett jakobinus klakk, mindenkit lehurrog, aki a komoly munka mellett szól, és mindenkit egekig magasztal, aki a szája íze szerint beszél. Az országgyűlésen a karzaté a hatalom és az erkölcsi istenítélet joga. Sokszor még Kossuth is megsokallta, de nem tudja vagy nem meri ezt a terrort megsemmisíteni. Szentkirályi Móric hiába kérte, követelte, parancsolta, hogy a tomboló ifjúságot elhallgattassák. Széchenyi maga is hiába tett indítványt a tárgyalások rendje, az ülésterem békéje, a szabad véleménynyilvánítás és a higgadt tanácskozások megóvása érdekében, minden tiltakozás hasztalan volt e zsarnoki hatalom ellen. Sokan kijelentették, hogy

mindaddig, amíg szabad sajtónk nem lesz, a karzatok és az utcai tömegek fékentartását nem szabad erőltetni, és a hóbortos Bónis követ egyenesen a Szentírásra hivatkozott, amelyben meg vagyon írva, hogy sírni kell a sírókkal és nevetni kell a nevetőkkel.

István gróf látta, hogy ezzel a tömeggel szemben ő és barátai tehetetlenek. Ez a terror már az ülés megnyílta előtt átvette az uralmat az országgyűlés felett. Valóságos vesszőfutás konzervatív embernek megjelenni az országgyűlésen. A reformifjúság népítéletet tart fölöttük, és erkölcsileg meglincseli vagy forradalmi rögtönítélő bíróság módjára halálra ítéli a mérsékelteket és a kormánypártiakat. A grófnak eszébe jutott most Bagration hercegasszony távirata a párizsi titkos klubokról és a szervezetlen, de annál hatalmasabb és kérlelhetetlenebb népuralomról. Elkeseredve kérdezte magától, hát mire való ez az egész komédia kormánnyal, országgyűléssel, kerületi ülésekkel, pártokkal és tanácskozásokkal, hiszen már itt is csak egyetlen hatalom van, és az a karzatokon, utcákon, kávéházakban és korcsmákban handabandázó, garázdálkodó, habzó szájú reformfiatalság. Csodálatos hatalom! És még csodálatosabb, hogy semmiféle más hatalomnak nincsen sem kedve, sem ereje, sem bátorsága ezzel szembeszállni.

A gróf elhatározta, hogy felutazik Bécsbe. Ott meg kell tudnia, mi történik Párizsban, mert érezte, hogy minden attól függ, hogy a francia nép mit fog cselekedni. Egész Európa Párizs felé néz. Öt-hat hónap múlva történik valami - jósolta Metternich. - Negyvenhétben felfordul minden - mondotta ugyancsak a kancellár ezelőtt hat esztendővel, és István gróf úgy érezte, hogy a kancellár csak talán néhány hónapot tévedett.

Tele lett a lelke fájdalommal. Látta, hogy a nemzet legjobb fiai elméletben neki adnak igazat, de mégsem mernek melléje állni, s nem mernek kiállani Kossuth Lajos ellen. Különösen fájt, hogy Andrássy Gyula gróf, akinek pedig már csak az édesanyja miatt is gyűlölnie kellene Kossuthot, kettőjük közül mindannyiszor, amikor szavazásra vagy tettre kerül a sor, nem őt, hanem Pest megye követét választja. Pedig hogy szerette ezt a fiatal grófot! Már gyermekkorában jósolta, hogy nagy szerep vár rá a haza történetében. Amikor Andrássy Gyula tizenhat esztendős korában Pesten súlyosan megbetegedett, és sem apja, sem anyja nem voltak mellette, egyedül ő gondoskodott ápolásáról és gyógyíttatásáról. Órákat töltött a beteg ágya mellett. Megtörtént, hogy valamelyik nap orvosa, Almási Balogh Pál, akivel a fiatal grófot is gyógyíttatta, késő estig nem jött a beteghez. Ez eleinte türelmetlenné tette, aztán módfelett felizgatta, és végül dühbe hozta. Elküldött érte, és amikor Almási Balogh Pál megjelent, egész felháborodását kiöntötte rá, és végül ezzel a meglepő kérdéssel fejezte be szemrehányásait: - Kedves doktor, szereti ön a hazáját? Azért kérdezem - folytatta -, mert ön a hazájával nem tehet nagyobb jót, mint ha e fiú egészségét helyreállítja. - Évekkel később, amikor az Andrássyak fészkében, Tiszadobon járt, a szabolcsi alispán azzal akart bókolni neki, hogy nagy dicsősége lesz, ha a Tisza-szabályozás nagy művét be tudja fejezni. - Nem én fejezem be - felelte. - Ő - és rámutatott az ott levő, húszéves Andrássy Gyulára -, az a gyerek ott ni, az fejezi be az én művemet. - Most minden eszébe jutott, és megfájdult a szíve. Az ő Andrássy Gyulája, s az ellenzékkel tart, pedig nemegyszer mondta neki, hogy ő az a tengely, aki körül ennek az országgyűlésnek meg kell fordulnia.

Hiába... Nemcsak az ellenfelei, de a barátai sem hallgatnak már reá. Itt már véget ért az ő missziója... De Párizsban, úgy látszik, megint forradalom készül, és Bécsben nagyon jól tudják, hogy ha forradalom üt ki Párizsban, akkor a Monarchia olasz, szláv, lengyel és cseh tartományait semmi sem fogja visszatartani attól, hogy fel ne lázadjanak. Ez új helyzetet teremt. Ez az a kozmikus beavatkozás az emberiség dolgaiba, ez az az égitestek között kitört konfliktus, amelytől annyira reszket, és neki közelebbről kell látnia ezt a világtragédiát.

Ebben a pillanatban, mintha csak misztikus összefüggése volna az ő idegrendszerének más emberek idegrendszerével, belépett hozzá gróf Andrássy Gyula és Eötvös József báró.

- Valami történt Párizsban.

A gróf felugrott:

- Kitört a forradalom?

- Arról még nem tudunk - felelte Eötvös József báró, akinek sok barátja volt Párizsban, és ezek egyike megsürgönyözte neki az eseményeket.

- Hát akkor mi történt, az isten szerelmére?

- Csak annyi bizonyos, hogy Párizsban megint felfordult minden. A kormány betiltotta a reformlakomát.

A gróf türelmetlenül kopogott:

- Ennyit én is tudok.

- A lakoma elmaradt, de ez mélyen sértette a polgárságot. Ehhez csatlakozott a diákság is, amelyet azzal bőszítettek fel, hogy a Collège de France tanárát, Michelet és Quinet történetírókat és Mickiewicz lengyel költőt a tanszékükről eltávolították.

- Ostobaság!

- Guizot, aki ellen húsz esztendővel ezelőtt oly gyalázatosan jártak el a Bourbonok, most bűnt lát a szabadságszeretet hirdetésében - jegyezte meg epésen a fiatal Eötvös báró.

Andrássy Gyula gróf közbeszólt:

- Sokkal fontosabb ennél, hogy a szicíliai felkelés győzelmesen halad, az tüzeli a párizsi proletárságot.

Most Crescence grófnő is belépett a szobába. Amikor megpillantotta István gróf feldúlt arcát, ijedten kérdezte:

- Mi történt, uraim? Miért nem kímélik István idegeit?

István gróf szó nélkül kirohant a szobából, hogy megtegye az előkészületeket a bécsi utazásra.

A fiatal Andrássy gróf odafordult a grófnő felé:

- Pedig még nem is mondtunk el neki mindent.

És odaadta Crescence grófnőnek a Párizsból kapott levelet, amelyből a grófnő sápadtan olvasta:

- Guizot bukása általános örömet keltett, a népszerű minisztérium kinevezése lefegyverezte az összes pártokat. A polgárság önkéntes kivilágítással fejezte ki örömét, a boulevard-okon ujjongó, tréfálkozó sokaság tolongott, énekelve a *Marseillaise*-t. Egy ilyen daloló csoport szerdán este tíz óra felé eljutott a külügyminisztériumhoz, Guizot lakásához. A nép fraternizálni kezdett az ott felállított két századdal; a parancsnok, hogy ezt megakadályozza, négyszögbe állítja fel csapatát. Egyszerre a tüntetők sorából lövés dördül el; a parancsnok sortüzet ad, vagy ötvenen esnek össze holtan vagy sebesülten. A csoport jajgatva szétoszlik, majd visszatér a halottjaiért, szekérre rakja a hullákat, és bosszút kiáltva járja be az utcákat. A barikádok még állottak, a köztársasági párt egészen a maga részére fordítja a hangulatot a nép gyilkosai ellen. A harangokat félreverik, a fákat kivágják, az utcákat üveggel szórják tele a lovasság feltartóztatására. Közös haragban összeolvad a nemzetőrség és a nép, mindenki fegyverkezik, a vasrostélyokból dárdákat készítenek. A katonaság nem tesz semmit, mert a király nem bír határozni...

8

Kemény februári hideg volt, nagy, üveges batárban utazott, amely az úti málhákon kívül tele volt külföldi és magyar újságokkal, füzetekkel, röpiratokkal, útközben egész nap olvasott, kis és nagy dolgok zagyva zűrzavara bontakozott ki a nyomtatott papírlapok betűtengeréből, s agyában összevissza kavarogtak a hírek, amelyek az utóbbi hetek eseményeit jelentették... „Bécs és Pozsony között elkészült a telegraf dróthuzal, amelyen villamos erővel szempillantás alatt lehet a két város között írásbeli izenetet váltani... Itáliában háborog a nép, s emiatt nagyon sok katonát szállítanak arrafelé... Viktória angol királynő a közeli jövőben várja lebetegedését, és Simpson tanárt Edinburghból Londonba hívták, hogy az általa feltalált kloroform segítségével megkímélje a királynőt a szülés fájdalmaitól. A skót és anglikán lelkészek azonban a Bibliára hivatkoznak, amelyben meg vagyon írva: fájdalommal szüljed a te gyermekedet... A Lánchídon a rendkívüli hideg ellenére is szorgalmasan dolgoznak, és a tíz év előtt megkezdett munka közeledik a befejezéshez... Az egyik könyvkereskedő hirdeti, hogy a napokban három érdekes olvasmány jelenik meg, éspedig Eötvös József báró *Magyarország 1514-ben*, Kemény Zsigmond báró *Gyulai Pál* és Kuthy Lajos *Hazai rejtelmek* című regényei... A *Journal des Débats*-ban George Sand írja az új folytatásos regényt... Vörösmarty Mihály és Petőfi Sándor le akarják fordítani Shakespeare összes műveit...” Hát az a hányaveti, ösztövér peleskei nótárius angolul is tud?

„...Bécsben nagy pompával temették el Mária Lujza főhercegnőt, aki többek között Napóleonnak is felesége volt...” Már ilyen hangon mer írni egy francia lap az osztrák császár leányáról. Ez az idők jele. A nép, úgy látszik, nemcsak Lajos Fülöpnek, de szövetségeseinek is fölmondta a barátságot. István grófnak eszébe jutott, hogy az első párizsi béke után ő vitte meg a hírt Dijonba Ferenc császárnak... aztán Windischgraetzcel és Bagration hercegasszonnyal együtt utazott Bécs felé... Sainte-Aulaire gróf és Mária Lujza papucsai... „Andrássy Károlyné grófnő fényes bált adott Pesten...” vajon szegény Etelka grófnő meghívja-e arra Kossuth Lajost? Aztán elmosolyodott, mert azt olvasta, hogy Széchenyi István gróf lakásába ismeretlen tettesek betörtek, és sok drága ruhaneműt vittek el magukkal... Ez a kis kellemetlenség azért bosszantja, mert Crescence valósággal vigasztalhatatlan, napokig kétségbeesetten dúlt-fúlt haragjában, Pozsonyból vissza akart menni Pestre, s amíg ő az országgyűlési zavarok, a párizsi hírek s az egész Európában lejátszódó baljóslatú események miatt kétségbeesve tépelődött - Crescence a maga kicsinyességében ezt a kis betörést és ruhatolvajlást tartotta a világ legnagyobb eseményének. Párizsban forradalom készül, akárcsak 1830-ban, amikor X. Károly elűzetése megbolondította a lengyeleket, s azok harakirit követtek el magukon, a történelem ismétli magát, lehet, hogy most meg a magyarok fognak megbolondulni - Crescence ellenben néhány ellopott szőnyeg, felöltő és ringy-rongy ruhadarab miatt sír és jajveszékel. Rettenetes az, hogy minden nappal messzebb kerülnek egymástól ők ketten, akik tizenegy esztendeig sóvárogtak az egyesülésre. Mindennap bizonyosabb lesz, hogy az utaik szétválnak, és mind a ketten egyedül cipelik az élet terhét. Hiszen nem volna baj, ha cinikusan tudnák azt cipelni, az ő korukban máshol már csak a gyermekek, a közös anyagi és erkölcsi érdekek tartják össze a házastársakat, de Crescence láthatóan szenved, és ő nem tudja ezt a szenvedést érzéketlenül nézni. Ha nem törődnének egymással, mind a ketten boldogok lehetnének; minthogy azonban szeretik és sajnálják egymást, ennélfogva mind a ketten boldogtalanok. Igaza van Bagration hercegasszonynak, hogy ami a szeretkezést a szerelemtől megkülönbözteti, az a szenvedés és a boldogtalanság. Emiatt mind a ketten izgatottak, ami folytonos perpatvar és gyűlölködésre vezet... „Egy firenzei újság közli azt a valósággal jakobinus modorban szerkesztett proklamációt, amelyet a livornói elégületlenek tettek közzé a toscanai kormány megbuktatására. Szicíliából is újabb zavargásokat jelentenek, és nápolyi hírek szerint Messinában és Cataniában az elégedetlen nép már durva

erőszakoskodásra vetemedett...” Ez azonban a magyar ellenzékieket cseppet sem aggasztja. Ők lelkesen készülnek a Redout termében tartandó farsangi mulatságra... „Nápolyban a csavargók a város több részében gyújtogatnak...” Így gyújtogatnak Kossuth és társai... „Bécsből aggasztó híreket írnak a Duna áradásáról. Már az egész Glacis víz alatt áll” ...csak a párizsi forradalom hullámai ne árasszák el Bécset, akkor lesz majd csak menekülés a császárvárosból... „Kossuth Lajos beteg, nagy láza van, és félrebeszél...” Igen, igen, igen, már esztendők óta félrebeszél, és félő, hogy attól az egész nemzet delíriumba esik... „Kossuthnak már semmi baja, nagy beszédet tartott Európa forrongó állapotáról...” lám, lám, Kossuth is érzi, de nem tudja levonni a következményeket... „Nápolyban az alkotmányt kihirdették, Pesten pedig az ifjak egyre-másra kérnek útlevelet Olaszországba, hogy részt vehessenek a forradalomban...” Kezd mutatkozni a delírium. Itáliában forradalom a Habsburgok ellen, s ebből a forradalomból tüntetőleg részt kérnek az ifjú Magyarország kolomposai... „Magyarország felső vidékén egy Tatran nevű társulat gyűléseket rendez a magyar nemzetiség ellen. A mozgalom vezetője Hodza Mihály lutheránus pap, aki nyíltan meri a társulat évkönyvében megfenyegetni a magyarságot: magyarok, mi megmondjuk nektek az igazat, mi utálunk benneteket, és szégyenkeznünk kell miattatok. Miért? Azért, mert rossz, gőgös, önző, istentelen, irigy, erőszakoskodó, uralkodásra vágyó és kegyetlen emberek vagytok...” Íme, megmozdultak a nemzetiségek... Metternich már hét esztendővel ezelőtt mondta neki: agyonveretlek benneteket a nemzetiségiekkel és a parasztokkal... És amikor a két akadémiai beszédében figyelmeztette a nemzetet ezekre a mozgolódásokra, kigúnyolták, lepisszegték, lehazaárulózták, és macskazenét rendeztek neki. Ó, irtózatos vakság... „A dán király meghalt... Halála előtt levelet írt Lajos Fülöpnek, hogy háború esetén védje meg tehetetlenül maradt családját...” Ah, milyen gúnyja a sorsnak! Lajos Fülöp védjen meg valakit... Csak azt szeretné tudni, hogy mi történik most Párizsban, van-e elég ereje Lajos Fülöpnek és Guizotnak, hogy a forradalmi mozgolódásokat csírájában elfojtsa?

A pozsony-bécsi út keményre fagyott, s a lovak egyenletes, gyors ügetésben közeledtek a császárváros felé. Olyan hideg volt, hogy a batár ablakait vastagon elborították a jégvirágok, s délután három órakor már nem lehetett látni. Jobbra-balra hó födte a mezőket, csend borult a tájra, de erről a csendről is csak az jutott eszébe, hogy egész Európa ilyen csendben és dideregve várja, mit hoz a jövendő. A türelmetlensége már-már elviselhetetlen volt, és úgy érkezett Bécsbe, a szorongó aggodalomtól és izgalomtól olyan kimerülten, mintha hetek óta gyötörnék az út fáradalmai.

9

Szombaton este hat óra tájban érkezett Bécsbe. Lajos bátyja lakásán szállt meg, de csak a sógornőjét találta otthon, aki panaszkodott, hogy az ura már napok óta minden idejét a főhercegnő szolgálatában tölti. Úgy látszik, a helyzet válságos, mert Ferenc Károly, Lajos és Ferenc József főhercegek, valamint Metternich herceg és Kolowrath szakadatlanul tanácskoznak.

Belátta, hogy hivatalos emberektől ma már nem tudhat meg semmit. Elszaladt Rothschild bárónhoz, aki csak néhány pillanatot szentelhetett neki. A pénzfejedelem megnyugtatta, hogy politikailag még nincsen semmi baj, de aztán elárulta, hogy a tőzsde nagyon élénken reagál a párizsi eseményekre. A gróf magában azt gondolta, hogy vigye el az ördög a tőzsdét, ő most politikai híreket szeretne hallani, de a báró, ki tudja, mi okból, e részben nagyon begombolódzott.

- Mit szól mindehhez Metternich? - kérdezte végül türelmetlenül.

A báró a vállát vonogatta:

- Azt mondta a herceg, hogy maga előtt látja a poklot, de nem lát maga körül senkit, aki a pokol ellen való harcban becsületesen támogatná.

- A magyar viszonyokra vonatkozólag?

A báró csodálkozó arcot vágott a kérdéshez:

- Az a Monarchia sorsától függ. Apponyi György gróf őexcellenciája szeretetreméltó gavallér, de beteges ember...

A gróf belátta, hogy Rothschild bárót faggatni tovább nem érdemes. Tehát menni készült. A báró azonban visszatartotta:

- Hanem egyebet mondok, kegyelmes uram. Amit excellenciád közgazdasági téren művelt Magyarországban, az egyenesen a csodával határos. Én bankár vagyok, nem vagyok költő, nem tudom magamat szép szavakban kifejezni, de én rajongója vagyok a gróf úrnak - ennél többet nem tudok mondani. A politikához is csak annyit értek, hogy adni kell-e papírt, vagy venni. Nem mondom, James báró, a testvérem, az már mélyebben belelát a politika rejtelmeibe, de én csak pénzember vagyok, én excellenciád iránt való hódolatomnak csak azzal tudok kifejezést adni, ha megsúgom, hogy most adni... adni... adni...

A gróf nagy szemeket meresztett:

- Adjam el a papírjaimat?

- Nemcsak azt, ami van - hunyorgott a báró -, hanem főként azt, ami nincs... vagyis játszani, gróf úr, játszani à la baisse... Nézetem szerint most minden kockázat nélkül nagyon sokat lehetne nyerni... Tudja mit, gróf úr, én magamra vállalom a kockázatot, én akár százezer vagy kétszázezer, vagy mondjuk félmillió forint ára papirost eladok... Semmit sem kérek, semmi fedezetet, csak egyszerű megbízást, csak úgy bejegyzem ide a jegyzőkönyvembe... Rothschild boldog volna, ha Széchenyi István grófot is a megbízói közé számíthatná... Nem kerül rossz társaságba excellenciád, többet nem mondhatok, mert én bankár vagyok, és éppen úgy tudok titkot tartani, mint az orvos vagy a gyóntató pap, tehát én nem mondok neveket, de nagyon magas körökben... Mit mondok?... Nagyon magas körökben? A legmagasabbakban, a legfenségesebbekben, már nem is lehet magasabbat elképzelni. Én mindenféle körben otthon vagyok... Hát ilyen társaságba kerülne, ha be méltóztatnék állani megbízóim közé... A differenciáról majd elszámolok...

A gróf összecsapta a kezét:

- Hát még ezt is meg kellett érnem! - kiáltott indulatosan, és kirohant a báró irodájából.

Aztán felkereste Sina Simon bárót, majd egynéhány magas ismerősét, de senki sem volt otthon. Ekkor eszébe jutott, hogy talán mindenki közül Bagration hercegasszony tudna neki a legtöbbet mondani. Kocsiba ült és elvitette magát a Hotel Erzherzog Karlba. A hercegnő otthon volt, és kérdésére leizente, hogy szívesen fogadja.

- Éppen most ment el tőlem Kelemen herceg - szólalt meg a gyéren megvilágított, túlságosan díszes és túlságosan illatos szoba sarkából egy vékonyka, siránkozó hang. - Nem találkozott vele a lépcsőn?

István gróf úgy érezte, mintha valami föld alatti Venus-barlangba, Perszephoné eleusziszi szentélyébe vagy Püthia titokzatos csarnokába lépett volna be, ahol mindjárt elkezdődik valami borongós és groteszk istentisztelet. A szobában virágok nyíltak, mint mágikus indiai

laboratóriumokban, ahol nincsenek évszakok, ahol télen is rügyeznek és gyümölcseiket máról holnapra termik meg a fák, ahogy azt a mágia papnőjének éppen kedve tartja. A legfinomabb párizsi parfümök keverékéből, keleti olajok és füstölők átható és bágyasztó nehéz kigőzölgéséből összevegyült illatok egyszerre fojtogatni kezdték. Az ájulás környékezte. Régen volt az, amikor az effajta asszonyok fészkének szaga az orrát kellemesen csiklandozta. Szeme csak lassan szokott hozzá a félhomályhoz. Apránként vette észre, hogy a szobában, amelyben egy roppant kerevet foglalta el az ablak mellett levő sarkot, fantasztikus rendetlenségben hevertek drága prémek, csipkék, selymek, brokátok, virágok, könyvek, ékszerek, újságok, levelek, intim toalettedények, csipkés fehérneműk, pihével és hermelinnel szegett házicipők, selyem topánkák, utazókendők, lábzsákok, bundák - borzasztó volt ez a zűrzavar, ez a szag, ez a félhomály és az a síri és gyermekded hangocska, egy beteg madár csipogása onnan a kerevetről, amely a szoba sarkában terpeszkedett.

- Már régen vártam magát, a barátaim egymás után meglátogattak, csak még ön volt hátra... Milyennek találta Kelemen herceget?... Istenem, hogy eljár az idő... Én alig ismertem rá, megrokkant és megöregedett. Csodálatos, hogy némely ember milyen hamar összeomlik... Maga, kedves Széchenyi gróf, egyáltalán alig változott valamit, maga csaknem olyan, mint amikor utoljára láttam. Mikor is volt az? Ha jól tudom, X. Károly koronázása alkalmával... Aha, most már pontosan emlékszem... Éppen szegény Galicin herceg volt nálam... Csekélység, mindössze... ah, a világért se mondjuk meg, hogy hány év telt el azóta, mert bízvást letagadhatjuk, rajtunk ugyan nem látszik meg az idők múlása, bámulatos, hogy ön is milyen pompásan tartja magát. Hány éves ön, kedves Széchenyi gróf? Negyvennyolc? Na, mondjuk, legfeljebb ötven. Ön csak alig pár évvel idősebb, mint én.

A hercegnő cérnahangocskája már majdnem egészen elhalt. Látszott, hogy nehezére esik minden szó, de attól is fél, hogy ha elhallgat, öregebbnek látszik, vagy legalábbis alkalmat ad, hogy vendége alaposabban szemügyre vegye. A gróf azonban így is megmérte a tekintetével hosszúságban és szélességben, körvonalakban és súlyban, mintha csak a tenyerén emelgetné, és megállapította, hogy az egész asszony nem nyomhat többet nyolcvan fontnál. Arra is elmosolyodott, amikor a köztük levő korkülönbséget emlegette. Igaz, hogy ez mindössze nyolc év, de a hercegnő hátrányára. Eszerint Petrovna Katarina most éppen hatvanöt esztendős. Meg kell adni, ebből a hatvanötből tízet valahol elrejtett. Amilyen kivételes teremtése ő az Istennek, ezt a tízet csakugyan el is veszítette, de ebből szegénykének nincs semmi haszna. Ha ötvenötnek akarna látszani, nem volna még baj; kissé összeaszott, megviselt ötvenöt éves asszonynak látszanék, ami még nem volna szerencsétlenség. De ő negyvenéves démont szeretne játszani, s ez kétségbeejtő. Az arca, mintha emaillal volna bevonva, semmiféle kifejezés nem tud azon kirajzolódni. Bőre kifeszítve, rózsásan és fehéren csillog, mint a viaszbábuk a panoptikumban. Nagy, mandulavágású, világos szeme, amellyel annyi embert megbabonázott, az a rövidlátó, titokzatos és buja georgiai szem mintha már egészen vak volna. Tekintete belemered a levegőbe, csillogva az atropintól, mint valami drágakő, de a világért sem jutna eszébe senkinek, hogy ez a drágakő - szegény naiv költők hite szerint - a lélek tükre. És a legborzasztóbb az, hogy ez a kis roncs, ez a gyermekded, sovány kis test még mindig a meztelen angyal szerepét játssza. Nincs rajta más, csak csipke és fátyol, mint valami odaliszkon. Kicsinyke, öreg, meztelen angyal... Azért nem lehet mondani, mintha ez a test összeomlott volna. Már Párizsban csodálkozott azon, hogy a hercegné alakja - pedig már akkor is túlvolt a negyvenen - tökéletes kis tanagra, kicsinységében is klasszikusan arányos és szép. Testének minden része puha, mintha bőre alól az izmok, zsigerek már teljesen kiolvadtak volna, de azért mégsem petyhüdt, sőt ruganyos a bőre, mint egy felfújt gumibaba, amelyet levegő feszít ki. El sem tudja képzelni, mi adja meg karjainak, lábainak és különösen kislányos kebleinek feszességét és gömbölyűségét - ez vagy a természet, vagy

pedig a párizsi kozmetikai művészet örök titka marad. A vén meztelen angyal azonban bágyadtan csipog, mint egy haldokló madárka. Borzalmas látvány, és borzalmas az, amit beszél. István gróf már megbánta, hogy ide betette a lábát. De mégis szeretett volna egyet-mást megtudni a párizsi dolgokról.

- Jöjjön csak közelebb kedves gróf - lihegett a szoba sarkában a hercegnő hullája -, így ni, csak bátran. Üljön ide a kerevet szélére. Maga még mindig fél tőlem?

István gróf szégyellte magát, de mégsem tudta elhatározni, hogy rögtön rátérjen a politikára. Kínjában nem tudott mást kipréselni a torkán, mint hogy egészsége felől kérdezősködött.

A szobában pokoli volt a hőség, mert a kis meztelen angyalnak, úgy látszik, nagy külső hőmérsékletre volt szüksége, hogy meztelen és angyal tudjon lenni.

- Nem panaszkodhatom. Kellemesen telnek a napjaim. Barátaim nem feledtek el, és még mindig vannak, akik szeretnek. Szeretnek, de félnek is tőlem. Kelemen herceg ma volt itt először, pedig már hónapok óta készül, hogy felkeressen. Úgy látszik, hogy felesége, a kis Zichy Melanie papucs alatt tartja. A kis tömzsi asszonyka... mit szól hozzá, micsoda falusi szakácsnét vett el ez a Clemens. Csodálatos, hogy a legnagyobb emberek tévednek leginkább a házasság körül. A szerelem, az más. Kelemen nem szeretett mást soha életében, és nem is fog szeretni, egyedül engem; és meglátja, kedves Széchenyi gróf, emlékezzék vissza szavaimra, Kelemen és én mégiscsak egymásé leszünk. Ó, nekem van türelmem várni. Elvégre egyszer mindenki meghal, a kis Melanie sem fog örökké élni, és akkor Kelemen mégis észre tér, és nem engedi magát befolyásoltatni. Igaz, Kelemen túlságosan megöregedett, de annak is az a szerencsétlen házasság az oka. Hallom, a kis Melanie valóságos fúria, mégpedig a legrosszabb fajtából, a tüzes magyar menyecskék közül való gonosz kis boszorkány. Képzelem, hogy csalja Kelement! Kérem, ne lovagiaskodjék! Én jobban ismerem a nőket. És amellett, hogy csalja, még egész nap gyötri is azt a szegény beteg embert. No de mindegy, egyszer majd ennek is vége lesz, s akkor Kelemen bizalommal menekülhet hozzám. Ha mindenki elhagyja, én akkor is kitartok mellette.

A gróf hátán végigfutott a hideg, ahogy ezeket a szavakat hallotta. Kezdett félni tőle. Nem hitte volna, hogy ez a szikrázóan okos asszony vénségére ennyire elveszti az eszét.

A hercegnő ezalatt fáradhatatlanul csipegett tovább:

- Bámulatos, hogy azok a primitív asszonyok, azok az ostoba kis falusi libák mily gyönyörűen meg tudják csinálni a karrierjüket. Igen, igen, semmihez sincs eszük, de magukhoz való eszük, az több van, mint nekünk. Hát mivelünk mi lesz, kedves kapitányom? Hát mi mikor találjuk meg a párunkat?

István gróf nevetett:

- Madame, én már tizenkét esztendeje házasember vagyok, van két szép kisfiam, és ha az Isten úgy akarja...

A hercegnő úgy tett, mintha örülne:

- Látja, ez szép, ez becsületére válik önnek, kedves grófom. Ámbár volt idő... no, de ezt hagyjuk.

István gróf végre elszánta magát:

- Petrovna Katarina, ön szíves volt nekem sürgönyt küldeni... Köszönöm, nagyon hálás vagyok, de most, ha megengedi, nagyon érdekelne, hogy vajon a párizsi eseményekről vannak-e újabb értesülései?

A hercegnő felsóhajtott:

- A párizsi dolgok... Higgye el, nem tudom elfelejteni az ön utolsó látogatását Párizsban. Mit gondol, kedves gróf, ha én akkor kissé erőltettem volna... nem is lett volna rossz házasság... eh, de ezt hagyjuk. Önt a párizsi forrongás érdekli. Kelement is nagyon érdekelte, nézze csak, kedves barátom, ott vannak a legutolsó értesüléseim... óh nem ott... igen, a fésülőköpenyem bal zsebében... megvan?... Na, hála isten.

István gróf kezében remegett a papírlap, ahogy a párizsi híreket olvasta.

„...Csütörtökön reggel az egész város visszhangzott a csatakiáltástól: Éljen a köztársaság! Louis Blanc a katonaság lefegyverzését és eltávolítását követelte, Proudhon pedig ezt a rövid proklamációt osztotta ki: Lajos Fülöp gyilkoltat benneteket, mint X. Károly; menjen hát X. Károly után. A nép cselekedett, a Tuileriákban tétováztak. Thiers bejárta az utcákat, hogy lefegyverezze a népet. De már elkéstek. A katonaság, mivel nincs kormány, amely parancsolna, nem támadta a barikádokat. A város a felkelők kezébe került, kik nagy tömegben közeledtek a Tuileriákhoz. Csak a Château d'Eau kaszárnyájánál állott ellen a városi rendőrség. De a házat felgyújtották, a védők elpusztultak. Már áthallatszott a puskaropogás és a haldoklók kiáltása a Tuileriákba. Ekkor, az utolsó pillanatban, férfias elhatározásra jutott a vén király: személyes megjelenésével akarta megtartani a trónt, melyet tizennyolc évvel ezelőtt ugyanezekkel az eszközökkel szerzett meg. Lóra ült, és megmutatkozott a katonaságnak. Ezzel is elkésett. A nép már behatolt a Palais Royalba, az Orléans-ok régi palotájába, majd a Tuileriákba is. A szuverén nép nem lop, nem is rombol, csak Lajos Fülöp arcképeit pusztítja. De a trónt kivitték a Bastille terére, ott sorban felültek rá az utcai gyerekek, aztán megégették a királyság jelvényét. A Tuileriák úgyszólván kardcsapás nélkül vesztek el. Párizs erődítései, 40000 katona, 80000 nemzetőr, minden hiába. Nem volt ember, aki Lajos Fülöpért kockára tette volna az életét."

- Végünk van! - kiáltott föl István gróf rekedt rikácsolással, s megfeledkezve minden udvariasságról barnára sült, kemény, izmos markában összegyűrte a táviratot, és a földhöz vágta. - Végünk van!

A kereveten pihegő beteg madárka halkan csipogni kezdett:

- Téved, kedves gróf, most kezdődik minden.

- A forradalom nem áll meg Párizsban.

- Forradalom? Ez is forradalom?

- Metternichnek megint igaza lett. Lángba borul egész Európa.

A haldokló kis öreg, meztelen angyal kacagni kezdett:

- Mitől? Ez a párizsi farsangi mulatság borítja lángba Európát? Ez a kis gyertyaláng? Ez a kis szentjánosbogár?

István gróf magánkívül rikácsolt tovább:

- De ezt a gyertyalángot egy puskaporos hordó alatt gyújtották meg. Egész Európa olyan, mint egy puskaporos hordó. Úristen, ha ezt Kossuth és Batthyány Louis megtudják!...

A hercegnő mintha nem is hallotta volna ezt a felhördülést, magamagában csipogott tovább:

- Azért, őszintén szólva, kedves gróf, nem hittem volna, hogy derék, öreg körtefejű barátomnak ilyen csúf vége lesz. Néhány nappal ezelőtt még rajongtak érte a franciák vagy legalábbis a parlament tagjai. Tudja, hogy nevezték őt?

- Ördög vigye el...

- Az eszesek legeszesebbjének. Szép epitheton. A legokosabb francia... gyönyörű királyi melléknév.

István gróf elsápadt:

- Gúnynév lett belőle. Engem is elnevezett valaki a legnagyobb magyarnak. Ebből is gúnynév lesz. És mint Lajos Fülöp, én is vehetem az esernyőmet, karomra fűzhetem a feleségemet, és magam előtt terelve két kisfiamat, mehetek a pokolba, akárcsak a franciák királya. Petrovna Katarina, micsoda parfümje van önnek? Az embert megőrjíti!

És a kalapját, botját, felöltőjét a szobában hagyva, kifutott a Venus-barlangból, és lerohant a lépcsőn, ki az utcára, az Isten szabad ege alá.

Vasárnap és hétfőn hiába kereste Metternichet. Ezeket a napokat átlézengte. Nappal az újságokat és folyóiratokat búj ta, az éjszakákat pedig átdorbézolta Lichnovszky Eduard herceggel, aki most is szorgalmasan írta a Habsburgok történetét, és szorgalmasan látogatta Bécs legaljasabb mulatóhelyeit. Szomorú volt, hogy ezeket a kritikus napokat azzal az emberrel kellett eltöltenie, akit ifjúsága óta utált és megvetett, és hallania kellett az erkölcstelen és lelkiismeretlen kéjenc nagyképű politikai fejtegetéseit. És ami a legfájdalmasabb, ezekben a fejtegetésekben, amelyek természetesen nem az ifjú Magyarország, hanem az egész új Európa megszületésének vonaglásait tárgyalták, sok volt az igazság, amellyel még csak vitatkozni sem volt ésszerű. Hallgatnia kellett Eduard herceg monológjait Schopenhauer pesszimizmusáról és cinizmusáról, a materializmusról, Saint-Simon gróf, Fourier és Owen Robert utópista kísérleteiről, a proletariátus szervezkedéséről, a német munkások lezülléséről, Weitling Vilmos német szabólegényről, aki most könyvet adott ki ilyen cím alatt: *A szegény bűnös ember evangéliuma.* - Olvastad? - kérdezte a nagy homlokú Eduard herceg. - Nem. - Hát ügyes egy fiú ez a szabólegény, azt meg kell adni. Párizsban megismerkedett a francia szocialisták tanaival, aztán német és svájci emigránsokkal együtt megalapította az Igazak titkos társaságát, és megírta evangéliumát. Az új szentírásban tiltakozik a hazafias hazugságok ellen, amely mögé a kiváltságosok most gyáván elbújnak, nyíltan kiabálja, hogy az úgynevezett haza iránt semminemű szeretettel nincs. (Ezt egyébként nyilván a bécsi arisztokráciától sajátította el.) A házasságról is eredeti módon nyilatkozik. Szerinte a szerelem a mag, a házasság a héja, és a pénz a féreg, amely a magot megrontja. El kell tehát dobni ezt a héjat, a szerelem legyen szabad, a gyermekek nevelése a társadalom gondja. Azt különben - tette hozzá Eduard herceg cinikusan -, hogy a szerelem szabad, nem kellett éppen ennek a szegény szabólegénynek kitalálnia, erre az emberiség már évezredek óta rájött és gyakorolja. Weitling mester azonban nem szorul az évezredek tapasztalataira. Csak szét kellett egy kicsit néznie az uralkodóházban, az egyik főherceg fényes példával szolgált neki. Tudod, melyik főhercegről van szó? Na, hát ez a főherceg halálosan beleszeretett egy stájer kocsmáros leányába, akivel vadászatok alkalmával csőszkunyhóban szokott találkozni. Megható idill. A lánynak azonban vőlegénye is volt, mit gondolsz, kicsoda? Eltaláltad, úgy van, a tudós szabólegény, aki a szabad szerelmet úgy magyarázta, hogy a kocsmárosleánynak csak őt szabad szeretni, a főherceget nem, és emiatt meg akarta ölni menyasszonyát. A leányzó elmenekült, és most itt él Bécsben. Metternich herceg pedig annyira megöregedett, hogy már ezen a csekélységen is felháborodik, és szörnyű haragra lobbant - nem ugyan a főherceg, hanem a szabólegény és az összes mesterlegények, a gyári munkások, a szocializmus, szabadgondolkodás és a szabad szerelmet kivéve az összes szabadságelméletek ellen. Barátom, a világ megváltozott. A főhercegek s mesterlegények között kenyértörésre került a sor, és ezt mind Angliának köszönhetjük, ahol Palmerston és Disraeli védőszárnyai alatt a munkásságból

valóságos nagyhatalom lett. Tudod ki ez a Disraeli? Dandy, aki az ifjú Angliát kitalálta, spanyol származású zsidó gyerek, regényíró, de azért Izsák fiának van magához való esze, és egy roppant gazdag özvegyet vett el feleségül. Az ifjú Anglia vezérférfia képviselő, és hozzá még konzervatív, és nem adok neki egy esztendőt, magához ragadja a büszke tory lordok vezérletét. Remek egy kétkulacsos fickó, a regényeiben valóságos szocialista, mint politikus azonban ortodoxabb a legmaradibb konzervatívoknál, és Peel Robertot, akinek miniszterelnökségét az öreg Wellington egykor fontosabbnak tartotta az egész angol alkotmánynál, úgy kipenderítette a hatalomból, hogy a lába sem érte a földet. Új világot élünk, kedves barátom, és ebben a világban a rablók a zsandár szeme előtt fosztják ki a gazdagokat és hatalmasokat. Angliában a trade-unionok nélkül nem lehet kormányozni, és Anglia a szárazföldet is megmételyezi. Mindenütt alkotmányt követel a nép, egész Európa alá van aknázva, és hiába minden erőlködés, a szociális forradalom útban van, előbb-utóbb kitör, Franciaországban már győzött is, négy-ötszáz ember a föld alá került, s most viharos gyorsasággal közeledik felénk. Lombardia el akar szakadni, és Károly Albert szardíniai királyhoz csatlakozik. IX. Pius helyesli az elszakadást és liberális törekvéseket, Párizsban a mágnásfiúk együtt harcolnak a proletárokkal, és a pápai nuncus őszinte, mély megelégedését nyilvánította az események fölött, és biztosította a forradalmárokat, hogy a szentatya Isten áldását fogja kérni Franciaországra.

Ezekután Eduard herceg végigkalauzolta őt Bécs éjjeli tivornyatanyáin, s amikor reggel mámoros fővel, émelygő gyomorral, undorral és csömörrel telve kijutottak a napfényes utcára, falragaszokat pillantottak meg, amelyeket titokzatos kezek ragasztottak föl: „Polgártársak! Egy hónapon belül Metternich megbukott! Éljen az alkotmányos Ausztria!” A város egyébként is feldúlt állapotban volt. Az ellenzéki körök mindenütt gyűlést tartottak, a bécsi bank előtt óriási volt a csődület, mert az osztrák pénzjegyek iránt végképp megrendült az emberek bizalma. A császárvárosból az idegenek már menekülnek, mert félnek a forradalomtól.

- És Metternich? - kérdezte István gróf kábultan és lelkiismeret-furdalások között a herceget.

- A kancellár látja, hogy Franciaországot végképp elvesztette. Franciaországra nem lehet számítani. Az öreg különben úgy érzi, hogy minden összeomlik, de azért még meggyőződése ellenére is teljesíteni akarja kötelességét. Új szövetségeseket keres az ifjú Európa ellen.

- Hol?

- Szentpétervárott, Berlinben és a pokol fenekén.

István grófnak eszébe jutott, hogy a kancellár milyen felháborodással tiltakozott István főhercegnek Olga nagyhercegnővel való házassága és az Oroszországgal való kacérkodás ellen. Eszébe jutottak Metternich szavai a pánszláv veszedelemről, az orosz császári seregek beözönléséről... ha tehát most a kancellár mégis a cárhoz menekül, akkor csakugyan vége mindennek...

És lemondva arról, hogy Metternich herceggel tanácskozzék, elhatározta, hogy lóhalálban siet vissza Pozsonyba a követek közé. Szinte köszönés nélkül faképnél hagyta Eduard herceget, és rohant vissza Lajos bátyja palotájába.

Lajos gróf véletlenül éppen otthon tartózkodott. A két testvér megölelte egymást, s mialatt a kocsiba befogtak, István gróf az udvar véleménye felől kérdezősködött.

- Rettenetes jövőnek nézünk ezúttal elébe. Egyetlen reményünk a cár - mormogta Lajos gróf, és a homlokát törölgette. - De most bocsáss meg, át kell öltöznöm.

Bejött a grófné talpig feketében, kisírt szemmel, és halkan közölte sógorával, hogy el kell menniök a Lichnovszky-palotába.

- Mi történt? - kérdezte István gróf, és összeszorult a szíve, mintha eszébe jutott volna, hogy valamit elmulasztott, valakiről megfeledkezett, s egyszerre kínzó lelkiismeret-furdalás kezdte gyötörni.

- Nem is tudod? Szegény kis Sel meghalt. Most megyünk a temetésére.

István grófnak elakadt a lélegzete. Hát még élt? - majdnem ez a kérdés szaladt ki a száján, de hirtelen olyan erős fájdalom és rémület fogta el, hogy beszélni sem tudott. A kis Selt bizony már régen elfelejtette. Sógornője szeméből megint kicsordult egy könnycsepp, és halkan mondta István gróf fülébe:

- Szörnyű tragédia. Nem a halálára értem, hanem az életére, hiszen már évek óta haldoklott szegényke. Az Isten jót tett volna vele, ha már évekkel ezelőtt magához veszi. A teste már régen összeomlott, de a lelke nem tudott beleegyezni az elmúlásba. Tegnapelőtt azonban érezte, hogy nem bírja tovább. Összecsomagolta a leveleit - tudod, hogy évek óta rögeszméje volt ez a levelezés, s valamennyit elküldötte Clam-Martinitz grófnak, az urának. Néhány sorban elbúcsúzott tőle, panaszkodott, hogy meg kell halnia, nem mintha valami súlyos baja volna (szegény kis Sel minél betegebb lett, annál egészségesebbnek hazudta magát), hanem mert évek hosszú sora óta névtelen levelek üldözik, amelyek minden utat eltorlaszoltak, csak egyetlenegyet hagytak nyitva, egy keskeny kis ösvényt, amelyen elmenekülhet a halálba.

István gróf halálos rémülettel kérdezte:

- Megölte magát?

- Nem volt rá szükség. Szép csendesen meghalt.

- És a levelek?

A grófné szeme megtelt könnyel:

- Szegény kis Sel egész életében rá akarta venni a grófot, hogy olvassa el a leveleit, különösen azokat, amelyeket névtelenül kapott. Clam-Martinitz sohasem volt erre hajlandó. Most aztán végre egyikbe-másikba belenézett. Nem is jó beszélni róla... Érthetetlen, megfejthetetlen... el sem hinném, ha a gróf egy ilyen levelet nekem is meg nem mutatott volna... Szörnyű dolgok voltak a levélben a kis Sel bűneiről... és többek közt rólad is... érthetetlen misztifikációk... Amíg a szegény Lichnovszky Christiana hercegasszony élt, addig azt hittük, hogy mindenkinek, Selnek is, ő írja ezeket a borzasztó leveleket... de a hercegnő már tíz éve meghalt, és a levelek még mindig jöttek-mentek... most már tudjuk, hogy...

- Ki írta?

- Szegényke ő maga...

- Őrült volt? - kiáltott fel rémülten István gróf, és a fejéhez kapott.

A grófné vállat vont:

- Soha semmi rendellenességet nem vettünk észre sem a beszédén, sem a cselekedetein. Gyenge idegzetű asszony volt teljes életében, de a feje tiszta, a lelke erős, és a gondolkodása bámulatosan logikus volt utolsó pillanatáig. Senki sem érti... Titkát magával vitte a sírba... csodálatos dolgok vannak az életben... De most sietnünk kell, István, a temetésre. Nem jönnél el velünk?

István gróf lehorgasztotta a fejét, és némán nemet intett.

- Nem tudok... nem merek... az utóbbi időben nekem is olyan rosszak az idegeim... megyek vissza Pozsonyba... most ott van a helyem.

HARMADIK RÉSZ

1

Az óriási utazóbatár, amelyet szombaton Bécs felé röpítettek Széchenyi István gróf híres angol félvér ügetői, az utána következő szerdán Pozsony felé robogott vissza. Az üvegablakok mögött sápadtan, öt fontot megsoványodva, megint újságok, levelek és táviratok közé temetkezve, mélységes töprengések között vívódott magával a hintó magános utasa. Forradalom, Párizs, Bagration, Selina, Kossuth... egyszerre kínozták az agyát és szívét, és egészben véve tele volt pesszimizmussal és kétségbeeséssel. Fáradt volt, úgy érezte, hogy legszívesebben lepihenne Cenken jó öreg ágyában, amelyet huszárkapitány korában hozatott Londonból. Eszébe jutott, hogy életében egyszer vagy kétszer már érezte ezt a halálos kimerültséget; néha le is fektette valami betegség, máskor újjáéledt egy-egy szenzációban. Most nem következhetik be sem az első, sem a második eset. Most a kötelesség tartja talpon, sőt érzi, hogy csak most kezdődik el az igazi munka. Miféle munka? Még nem is tudja. Lehet, hogy az országgyűlésen, lehet, hogy fegyveres erővel a forradalomban vagy a forradalom ellen. Minden attól függ, hogy mi történik Bécsben, és mi lesz Pozsonyban. Bécstől minden őrültség kitelik, s a magyarok is hajlamosak arra, hogy az elhatározó pillanatban őrültségeket követsenek el. Neki pedig az a kötelessége, hogy ellene szegüljön minden őrültségnek, akármelyik oldalról közeledik az. A helyzet a lehető legrosszabb. A párizsi forradalom kitörése óta lépésről lépésre úgy történik minden, ahogy azt előre elképzelte. A februáriusi párizsi napok hatása már az egész világon megmutatkozik. Bécsben titkos gyűléseket tartanak, amelyeken egy Bach Sándor nevű ügyvéd viszi a szót. Ez a Bach veszedelmes ember, lakásán a párizsi forradalmak híre óta mindennap tanácskoznak a radikálisok. A német államokban mindenütt alkotmányozó gyűléseket tartanak. Piemontban Carlo Alberto királyt roppant lelkesedéssel ünneplik, mert alkotmányt adott a népeinek. A lombard velencei tartományokban a rögtönítélő bíróság kihirdetése s a párizsi események következtében utcai harcok folytak, amelyeknek számos polgár áldozatul esett. Ebből baj lesz.

Pestről is rossz híreket kapott. A Pilvax-kávéház törzsvendégei - fiatal írók, színészek és jurátusok - együtt konspirálnak az Ellenzéki Körrel, amelyben Klauzál Gábor és Nyáry Pál, Pest megye másodalispánja viszi a szót. A fiatalság vezérei Petőfi Sándor és Jókai Mór. Petőfi már egyenesen republikánus, és forradalommal fenyegetőzik, akárcsak Bécsben Bach Sándor, a jakobinus ügyvéd.

Az idő, amely néhány nappal előbb még szibériai hideggel fenyegetett, most hirtelen megenyhült, és az országút, valamint a jobbra-balra elterülő mezők az olvadó hó és jég piszkos levében vigasztalan látványt nyújtottak. István grófnak eszébe jutott a cseppfolyós állapot és a nagy kozmikus összefüggések elmélete - gyalázatosan nyirkos hideg, ocsmány pocsolyák és nátha, köhögés, csúz és idegfájdalmak -, nyilván láza van, minden csontja fáj... hol vacog a foga a hidegleléstől, hol le kell magáról dobni a bundát, mert elájul a belső forróságtól...

A határon a magáéhoz hasonló nagy utázóbatárral találkozott.

- Nem a főherceg nádor kocsija az? - kérdezte a vén Ambrus kocsist.

- Abbiz a, méltóságos gróf.

- Álljunk meg!

Nemsokára még két-három urasági hintó érkezett a vámsorompóhoz.

- Kedves gróf, forduljon vissza, és jöjjön velünk Bécsbe - kérte őt a fiatal István főherceg, aki elmondta, hogy a király Bécsbe hívatta a magyar országnagyokat, hogy velük az országgyűlés feloszlatásáról és az általános helyzetről tanácskozzék.

István gróf kocsija megfordult, ő maga beszállt Mailáth György országbíróhoz. A magyar urak nem látták a helyzetet olyan sötétnek, mint ő. Az országbíró fölényes gúnnyal jegyezte meg:

- Az egész országban csak két ember beszél forradalomról: Széchenyi István gróf, aki retteg tőle, és Petőfi Sándor, aki meg szeretné.

István gróf indulatosan visszavágott:

- Engem egy világ választ el attól a vándorszínésztől, de akár tetszik nekünk, akár nem tetszik, mégis neki lesz igaza. Forradalom lesz, mint tizennyolc évvel ezelőtt Lengyelországban.

- Rémlátás. Agyrém. Egyszerűen fel kell oszlatni az országgyűlést. Apponyinak is ez a felfogása. A többit bízzuk a kormányra.

A gróf keserűen nevetett:

- A nyolcvannégy éves Radetzky és a hetvenhárom éves Metternich, ezek a mi mentő horgonyaink. A csata elveszett. Batthyány a romlás démona, és Kossuth, az enthuziaszta, máris a fejünkre nőtt. Metternich nagyon veri a mellét, hogy a rendet fenn tudja tartani a Monarchiában. Majd meglátjuk, kinek lesz igaza. Metternichnek és Kossuthnak, vagy Széchenyinek és Petőfinek?

A gróf arcára megint kiült a diabolikus kifejezés, amely őt ilyenkor valósággal ijesztővé tette.

Valaki megjegyezte:

- Kossuth Lajos nem azonosítja magát a pesti kávéházakkal, s különösen gyűlöli a te Petőfidet. Kossuth kezességet vállalt, hogy nem lesz forradalom.

A gróf felhördült:

- Kezességet vállalt? De vajon ér-e még valamit az ő kezessége? Ez az ember nem eszik, nem alszik, csontig lesoványodott; ez az ember belsőleg már nyakig van a forradalmi fanatizmusban.

A zászlósurak nem végeztek semmit. Megjelentek Metternich előtt, aki kijelentette, hogy amíg ő miniszter lesz, addig szó sem lehet alkotmányról, felelős minisztériumról és bármiféle engedményről. A gróf úgy érezte, mintha ez az ember azért kiabálna, hogy hangjával magát felbátorítsa. A kancellár tegnap óta fél. Utcai suhancok beverték az ablakait, s a herceg úgy, ahogy volt, hálósipkában és mezítláb kiszaladt a hálószobájából, fellármázta a cselédséget, és futárt küldött a rendőrfőnökséghez. Annyira megrémült, hogy egy udvari szobában virrasztott reggelig, és akkor vágtatva hajtatott a Burgba, és védelmet kért a császártól. Ma már kettőzött őrség vigyáz a kancellária palotájára.

István gróf szomorúan nézte az öreg herceget, aki valamikor nemcsak az eleganciának, okosságnak és fölényességnek, hanem a férfias bátorságnak is mintaképe és neki húszesztendős kora óta emberi és férfiúi ideálja volt... Most már nem irigyli, de úgy érzi, hogy a Metternich-ideál összeomlásával sok minden más illúzió is összeomlott, ami a lelkét táplálta.

A kihallgatás után Metternich herceg István grófot megkérte, hogy látogassa meg a hercegnét.

- Bon jour, citoyen - üdvözölte őt fanyar humorral Melanie hercegné -, üljön le, hogy van?

- Merci, délicieuse sans-culotte - felelte szintén elkényszeredett mosollyal a gróf.

- Kelemen herceg óhajt magával négyszemközt beszélni.

A herceg már ott is volt, és István grófot leültette maga mellé egészen közel a kanapéra, mert a fülébe kellett kiabálni, hogy az ember megértesse magát. Egyébként erre ritkán volt szükség. A kancellár beszélt és mosolygott, és hol a gróf arcáról leste a hatást, hol Melanie hercegné szép fekete szeméből merített lelkierőt a mondanivalóihoz. A kancellár beszélt a rendszerről, az európai egyensúlyról, a forradalmak lélektanáról, Napóleonról, a nyúlról, akit ő halálra kergetett és végül leterített, a magyar alkotmányról, a történelmi igazságszolgáltatásról és az erkölcsi világrend győzelméről, és végül megpendítette azt az eszmét, hogy ha valaki most, akár mint kancellár, akár mint teljhatalmú királyi biztos átvenné a diktatórikus hatalmat Magyarország fölött, akkor...

István gróf megértette. Bólintott.

A herceg beszélt és mosolygott. István gróf pedig ezalatt arra gondolt, hogy ez az öregember most utilizálni akarja őt, mégpedig a tőle megszokott zseniális elgondolással. Ez a megrokkant világfi, aki még férfias bátorságát is elvesztette, egyet nem vesztett el: agyának, annak a tökéletes remekműnek bámulatos munkaképességét. Ámde az elbűvölő beszéd és elbűvölő mosolygás alatt az ő agya is elkezdett dolgozni, és itt, a pillanat hatása alatt, egyszerre összefoglalta mindazt, ami eddig történt, ami várható volt, amit sejtett, amitől félt, és majdnem hangosan kezdett gondolkozni. A forradalom elkerülhetetlen. A császár minden tartománya lángba borult. A birodalom, amelynek központja nincsen, csak szélei vannak - van egyáltalán a világon Ausztria? -, ezek a fegyverrel összetákolt területek az első megmozdulásra darabokra hullanak szét, mint ahogy ő azt ulánus kapitány korában a prágai kórházban megjósolta. A Habsburg-háznak már meggyűlt a baja itáliai tartományaival, aggasztó mozgolódások fenyegetik Csehország és Horvátország felől - a dinasztia kénytelen lesz a magyarok karjaiba vetni magát, és a magyarság magához ragadhatja a hegemóniát a birodalomban. Ehhez semmi sem kell más, mint hogy egy időre függessze fel közjogi követeléseit, tüntesse fel magát a Habsburg-ház megmentője gyanánt, hallgasson, legyen résen, és várja ki, hogy az uralkodó, aki osztrák tartományainak kénytelen alkotmányt adni, az ezeréves alkotmánnyal bíró Magyarországnak önként adja meg a nemzeti függetlenséget. Ez világos és logikus feltevés. A Monarchia végre központot kap. És ez a központ Magyarország lesz. Hiszen a napóleoni háborúk alatt Metternich maga is helyesnek vélte, hogy az uralkodóház tegye át székhelyét Budára, hű magyarjai közé, akik, mint egykor Mária Terézia idejében, most is meg fogják menteni a katasztrófától.

István gróf alig bírt magával. Ami István főherceg házasságával esetleg csak félig sikerülhetett volna, az most teljes egészében megvalósulhat. Sőt meg is valósul, ha Kossuthot és az ellenzéket meg tudja nyerni ennek a tervnek. A kancellár aforizmákkal és paradoxonokkal, Melanie hercegnő finom francia pálinkával, csemegével, szivarral, kávéval tömte, ő pedig ezalatt gyötörte az agyát, hogy vajon Kossuth és az ifjú Magyarország megérti-e ezt a gondolatot. Rájött, hogy mindegy, Kossuth már nem ura a helyzetnek, ő csak vezére az ifjú Magyarországnak, de nem a vezetője. Ki a vezetője? Batthyány Lajos? Vagy valamelyik mágnásasszony? Vagy talán Petőfi Sándor? Nem. A dolgok most már maguktól mennek, vezérre nincs szükség... a kozmikus erő... itt már emberek beavatkozása nem segít, itt csak az istenek...

Aztán hirtelen felkapta a fejét. A kancellár beszélt és mosolygott, ő pedig arra gondolt, hogy hátha... talán az istenek szerepét mégis át tudná venni egy elszánt ember... ej, egy Napóleon annak idején át tudta venni az istenek szerepét... most is talán meg lehetne állítani a Végzet

rohanását erős kézzel, könyörtelenül, ha kell, véres diktatúrával, kegyetlenséggel, mint ahogy Krónosz felfalta a saját gyermekeit, és Zeusz megsemmisítette a Titánokat... Talán... talán... Ez egyszer talán ő tudná utilizálni Metternichet.

A herceg beszélt, Melanie hercegné mosolygott, ő pedig egyszerre felcsattant:

- Igen, ezt talán kötelességem volna megkísérelni...

A hercegi pár arca felragyogott:

- Tehát igen?

A gróf megtántorodott.

- Ma még nem adhatok választ. Holnap... vagy holnapután... de addig is a legszigorúbb titoktartást kérem.

A hercegné rimánkodva nézett rá, és alig tudta kimondani:

- És ha holnap késő?

István gróf sötét arca egészen elborult:

- Akkor már úgysem érdemes.

Két napig gyötrődött a szállásán Lajos bátyja palotájában. Harmadnap Lajos gróf, ahogy Zsófia főhercegnőtől egy órára szabadságot kapott, lehívatta őt a vacsorához, és ott szomorúan közölte vele, hogy Lajos főherceg, Zsófia főhercegnő és Windischgraetz Alfréd ellenzésén hajótörést szenvedett a Metternich-féle terv, amely Széchenyi István gróf kancellárságával akarta Magyarországon a rendet helyreállítani.

István gróf elképedt:

- Ki beszélt erről?

- Az udvari körökben mindenki tud róla.

István gróf arca lángvörös lett, hörögni kezdett, de nem tudott egyetlen értelmes szót kipréselni a torkán, csak egy eszeveszett nagyot káromkodott.

A főurak pénteken, március 10-én dolguk végezetlen mentek vissza Bécsből Pozsonyba, és azon a napon Pesten az Ellenzéki Kör francia mintára lakomát rendezett... szabadságlakomát, reformbankettet... és azon felolvasták a magyar nemzet kívánságait tizenkét pontban. Tizenkét pont! István grófnak eszébe jutott Galicin herceg tizenkét pontja, amelyet X. Károly koronázásakor Bagration hercegasszony bíborselyem kárpitos szobájában hallott. Galicin herceg azóta már régen halott. Társai szintén halottak, fiaik a szibériai ólombányákban görnyednek... a tizenkét pont is ott van eltemetve. Oroszországban sohasem volt olyan féktelen zsarnokság, mint most és Miklós cár, amikor Lajos Fülöp bukását meghallotta, gyermekesen ugrált és tapsolt, s örömében azt kiáltotta: Úgy kellett neki! Miklós cárnak még Lajos Fülöp is szabadelvű, forradalmár és illegitim volt, és Miklós cár most Metternich szövetségese. Úristen, mi lesz a sorsa az Ellenzéki Kör tizenkét pontjának, amelyeket Perczel Mór, Jókai és Petőfi fogalmaztak meg?... És mi lesz a sorsa Magyarországnak?

A gróf még Bécsben maradt. Este felment a Jockey-klubba, ahol legnagyobb ámulatára őt mint jövendő kancellárt, királyi biztost és diktátort ünnepelték régi barátai, a Lichnovszkyak, Windischgraetzek, Schwarzenbergek, Liechtensteinok s az a néhány magyar mágnás, akik nem tudván, hogy hol fenyegeti őket nagyobb baj: Bécsben vagy Pesten, az udvarhoz tartották magukat azzal a titkos eltökéléssel, hogy a szegény beteg, tétova Ferdinánd császárral és a

hatalmas, egészséges és rendületlen lelkű Zsófia főhercegnővel fognak majd annak idején együtt elmenekülni. A Jockey-klub fényűző termeiben, ahol kártyáról, kutyáról, lóról, asszonyról most is több szó esett, mint a Monarchia helyzetéről, minden szem a gróf felé fordult.

A kis Liechtenstein Vencel, aki éppen bankot adott, és utolsó aranyát is elvesztette, kipirult arccal felugrott, s a grófot megölelte:

- Becsületszavamra mondom, hogy addig, amíg Stefferlt látjuk, a Monarchia... izé, hogy is mondják... mindegy, én ismerem Stefferlt... Kérek egy üveg fanyar Moët et Chandont... hihihi, ugye jól emlékszem, hogy ezt szereted, Stefferl? Én nem félek a hogy is mondják, izé... forradalomtól, de pezsgőben, asszonyban, lóban mindig Széchenyi Stefferlnek volt a legjobb ízlése, és ő nem... izé... engedi, hogy a csőcselék... hogy is mondják, éljen!

A társaság tagjai közrefogták, koccintottak, ittak, s a kis Liechtenstein herceg lelkesedésében a pohara nyakát leharapta. István gróf szomorúan nézett végig régi barátain. Az egyik Schwarzenberg herceg azt indítványozta, hogy a Monarchia különböző tartományaiból a királyhű főurak szövetkezzenek, és a legitimista francia főnemesek mintájára alapítsák meg a császári ligát. Egetverő éljenzés és tombolás követte ezt az indítványt, a poharak összecsendültek, és Liechtenstein herceg örömében a magáét ízzé-porrá harapdálva, a pezsgővel együtt lenyelte.

Végre István gróf is szóhoz jutott.

- Barátaim - mondta halottsápadtan és rekedten a mély megbotránkozástól -, az én hivatásom nem a palotákban, az élvezetekben és a kényelemben való hentergés, engem hagyjatok meg a magam szerepében, hogy mint az igavonó barom húzzam a terhes szekeret. C'est ma gloire. Ha ki tudom rántani a sárból, szívesen áldozom az életemet érte. C'est digne de moi.

Esterházy Pál herceg, aki csendesen ült és szótlanul szívta a szivarját a terem egyik sarkában jéghideg arccal, mint akit a maga sodrából egy földrengés sem tudna kihozni, halkan és udvariasan megszólalt:

- Hogy méltóztatod ezt gondolni, kedves István? Parancsolsz ebből a Havannából? Az egész Monarchiában csak mi ketten értünk a szivarhoz. Mindig büszke vagyok arra, hogy ízlésem a tieddel egyezik. Mi lesz most Magyarországon? Úgy tudom, hogy a kancellár, sőt a császár is nagyon számít rád.

István gróf fanyarul mosolygott:

- A kancellár és a császár lehet, hogy számítanak rám, de ők ketten már nem számítanak.

Esterházy herceg felnézett a mennyezetre, aztán lebocsátotta a szempilláit:

- Bocsáss meg, kérlek alássan, te még mindig a régi pesszimista vagy.

István gróf összevonta bozontos szemöldökeit:

- Most olyan emberek uralkodnak a Monarchiában, akik majd csak akkor fognak belém kapaszkodni, amikor egy halk, de hatalmas szózat a fülükbe súgja: trop tard... már késő...

Liechtenstein Vencel, aki ezalatt már legalább két üveg pezsgőt ivott meg, és öt poharat harapott darabokra, roppant érdeklődés mellett mesélte, hogy Lola Montez, a bajor király szeretője, férfiruhában Münchenbe érkezett. Micsoda asszony, uraim, micsoda tüneményes asszony! Nem tudom, szépségét vagy táncművészetét vagy hogy is mondják, a hősiességét... akarom mondani, izé, szóval, éljen gróf Széchenyi Stefferl!

- Halljuk, halljuk, mi történt Lola Montezzel? - kiabáltak a szoba minden részéből.

- Münchenben forradalom van, már a katonaság is meg van mételyezve, és hogy is mondják, az isteni Lolát felismerték, és még az éjszaka folyamán kiizélték őt... szóval tolonckocsin elszállították... idáig jutottunk, uraim!

- Gyalázat... ideje volna...

- Ideje volna, uraim - kiáltott közbe István gróf -, hogy megjöjjön az eszünk, és ne királyi ringyókért, hanem a hazáért fájjon a fejünk. Már tudniillik, ameddig fej lesz a nyakunkon - tette hozzá, mikor látta, hogy pátoszát a Jockey-klub tagjai gúnyosan megmosolyogják.

Aztán gyors léptekkel kiment a klub puha szőnyeges, brokátfüggönyös, selyemkárpitos társalgójából.

A kis Liechtenstein herceg összecsucsorította a száját, komikus fintorral a homloka előtt jobbra-balra ingatta vékony fehér mutatóujját, miközben szemével a távozó gróf után intett:

- Mindig mondtam, hogy ez a Stefferl... hóbortos izé.

- Bolond - javította ki Windischgraetz herceg.

- Igen, igen, de nagyon kedves és ártatlan izé.

Windischgraetz altábornagy öklével az asztalra ütött:

- Tévedsz! Ez a Széchenyi nem ártatlan, hanem közveszélyes bolond. Ő az oka minden bajnak, ami a Lajtán túlról fenyegeti a Monarchiát. Sőt még csak nem is bolond. Erre hiába adnánk kényszerzubbonyt, a tüzet, amelyet meggyújtott, saját maga sem tudja eloltani. Ez nem bolond, hanem gonosztevő, akit fel kell kötni az első fára.

A Jockey-klub urai ezt a fenyegetést már nem hallották, mert elszéledtek a kártyaszobákba vagy az éttermekbe.

2

Hétfőn, március 13-án, ugyanazon a napon, amelyen a nádor és az országnagyok Bécsből visszatértek, István gróf hatalmas üvegbatárja is begördült a Jeszenák ház boltíves bejárata alá. Otthon mindent a legnagyobb békességben és rendben talált. Crescence ragyogott, a gyermekek egészségesek, a házban vidámság honolt, valóságos idill a viharban, amely körülötte tombolt. Crescence valahová éppen menni készült, a második emeleti lépcsőfordulónál találkoztak, és a gróf abban az illúzióban ringathatta magát, hogy egy XIV. Lajos korabeli, tüneményesen szép dámával találkozott, aki bársonyból készült gallérkában, fekete csipkefodrozatú, bő redőjű, tág ruhaujjakkal, amelyek elöl csipkekarmantyúkban végződnek, mint a kiterjesztett legyező sugarai, mélyen kivágott délutáni gálában még mindig hódító jelenség. Ahogy megölelte, érezte a test finom, érzéki illatát, szinte szerette volna megcsókolni a meztelenül hagyott vállakat, és szív alakban kivágott derékból kiduzzadó hamvas, rubensi keblet. Azonban háta mögött állott a komorna, hogy úrnőjére borítsa a brokátbéléses, földig érő nyestbundát és kékrókaprémeket, s egy lakáj vitte utána a tigrisbőr takarót, amely a kocsiban a grófné térdét melegíti. A gróf egy pillanatra elfelejtett mindent, és csak azt érezte, hogy azért az asszonyért érdemes még élni. Crescence grófné azonban, ahogy rápillantott, hirtelen kigyúlt az arca, és sértő gúnnyal végignézve rajta, epésen kérdezte:

- Hát magával mi történt Bécsben?

- Crescence! - iparkodott a féltékeny asszonyt észre téríteni, mert tisztában volt azzal, hogy Crescence mire gondol. Mindig így fogadta őt, ha Bécsből Pestre vagy Pestről Cenkre hazaérkezett. Mindig meggyanúsította, hogy kicsapongások és tivornyák közepette töltötte az időt, és attól olyan megviselt, fáradt és roskatag. - Crescence!... - ismételte, most már kissé türelmetlenül, de a grófné hátat fordított.

- Nézze meg magát a tükörben.

Aztán lement a lépcsőn - Rachel, Ristori, Schodelné vagy Laborfalvi Róza sem tudott ilyen méltósággal és mégis eszményi gráciával föl és alá járni a lépcsőfokokon -, s a komorna úgy vitte utána a prémeket és bundákat, mint ahogy fiatal papnők a Vesta-szüzek után vihették az antik Rómában... István gróf egy pillanatig utána nézett, aztán bosszúsan besietett a szobájába. Ott eszébe jutottak Crescence szavai, és csakugyan megnézte magát a tükörben. Megdöbbent. Legalább öt esztendőt öregedett bécsi útja alatt. A szem gyulladt és beesett, duzzadt kis táskák lógtak kék szemgödrei alatt, arca ványadt, sovány és sápadt... csakhogy Crescence-nek tudnia kellene vagy meg kellett volna éreznie, hogy a szenvedéseknek ezeket a jeleit nem a kicsapongások, hanem a lelki vívódások írták az ábrázatára.

Legyintett, és leroskadt egy székbe. Át sem öltözött, inasát elküldötte Kovács Lajosért, és Tasner Antalt is magához kérette. Közben a szemöldökét tépte, arca rángatódzott, és halkan mormogott:

- Igaza van neki. Nyomorult állapotban vagyok, ideglázt kapok, vagy már meg is kaptam. A fejem szédül, agyam egészen feldúlva... a kormány bizonyosan el fog követni valamit, ami Bécsben roppant okos dolognak látszik, de itthon az elképzelhető legnagyobb ostobaság lesz. Nyílt lázadás szagát érzem. Azt hiszem, még csak napokig bírom ki. Holnap vagy holnapután... igen, pontosan március 15-én, aznap szúrta le Brutus Julius Caesart... holnapután, tehát szerdán pont éjfélkor megáll a szívem. Meghalok. De már nem is félek a haláltól. Az egész dolog olyan, mint egy gonosz álom. Magyarország elindult... berekesztett utak... csak a végenyészet felé vezet egy kis ösvény. A májbajommal cudarul vagyok. Végem van... Vagy talán mégis erőltetni kellett volna a dolgot azzal a diktatúrával? Nem. Szerencsénk, hogy nem... Az első feltétel a titoktartás volt, azt sem tartották be. Pfuj. Utálom őket.

Észrevette, hogy az asztalon nagyalakú, finom papírú, ötpecsétes felbontatlan levél hever, az udvar tagjai szoktak ilyet használni. Felbontotta. Lajos főherceg levele. Megdöbbent. Talán csak nem? Ha most felajánlanák a kancellárságot, már nem is fogadná el. Megutálta őket.

Felbontotta a főherceg levelét, és megkönnyebbülve dobta vissza az asztalra. A főherceg csak arra kéri, hogy iparkodjék a Kossuth által indítványozott felirat elküldését mindenáron megakadályozni. Önkéntelen gúnnyal biggyesztette le az alsó ajkát. Felirat... leirat... levelezés a király és a nemzet között... Van most valami értelme az ilyen irkafirkának? Ejnye, még mindig nincsenek itt Kovács és Tasner?

Háta mögött halkan megszólalt a komornyik, és jelentette a két titkár megérkezését. A gróf most már csak ebben a két emberben bízott. Sok nagy urat ismerek a Monarchiában, de gentlemant csak kettőt vagy hármat. Ezt írta a naplójába ezelőtt húsz esztendővel. A helyzet azóta nem változott - gondolta magában, és két hűséges emberének elmondta Metternich herceggel való beszélgetését, s azt a titkos hátsó gondolatot, amellyel esetleg vállalta volna a kétségbeesett feladatot.

- Természetesen ezt nem árulhattam el Metternich előtt, bár éreztem, hogy a vén róka magától is kitalálta. Itt azonban barátaim, honfitársaim, a főrendek és alsóházi tagok előtt nincs értelme a titkolódzásnak. Akarom, hogy tudják, melyik az egyetlen mód, amelyen boldogulhatunk. A Habsburg-ház és a birodalom megmentése a mi kezünkben van. Ha mi most a dinasztiát

meghódítjuk a magunk számára, azzal együtt az egész művelt világot meghódítottuk. Magyarországot a nagy európai érdekek súlypontjává tesszük, és fajunk e súlypont oszlopává lesz. Higgyék el, fiaim, Európára nézve életbevágó kérdés, hogy a Habsburg-birodalom fennmarad-e, vagy sem. Európa keservesen meg fogja bánni, ha elősegíti vagy tétlenül nézi a birodalom széthullását vagy feldarabolását. A kérdés rövidesen aktuális lesz. Néhány hét múlva az uralkodónak menekülnie kell, és én azt akarom, hogy ne máshova, hanem Budára meneküljön.

Tasner közbeszólt:

- Kegyelmes uram, tegyük fel, hogy a birodalom népei hiába lázadoznak, és Windischgraetz vagy Clam-Martinitz elbánik velük, az öreg Radetzky pedig leveri az olasz forradalmat. Erre nem gondolt excellenciád? Európa szabad népei akkor minket, magyarokat okoznak a sikertelenségért. Miért? Mert ha mi is odaállunk a szabadságért küzdő olaszok, csehek és szlávok mellé, akkor Metternich nem zárkózhatik el, hogy a birodalom összes népeinek alkotmányt adjon. A pillanatok drágák, az idő fél századdal ugrott előre, a nemzet nem elégedhetik meg többé részletengedményekkel, egész alkotmányunkat, amelyet a Habsburgok lassan konfiskáltak, egy csapásra vissza lehet és vissza kell szereznünk, sőt követelnünk kell a birodalom minden tartománya számára az alkotmányosságot. Így leszünk mi igazi megmentői a trónnak és a birodalomnak. Kegyelmes uram, ki meri vállalni a felelősséget, ha ezt a történelmi pillanatot elszalasztottuk?

A gróf halottsápadtan hallgatta végig Tasner szavait. Aztán beszélni kezdett:

- Igen... roppant felelősség... Ebbe sóványodtam le és öregedtem meg... roppant felelősség... De tegyük fel, hogy mi is követelődzünk, és a dinasztia megalázásával kicsikarjuk követeléseink teljesítését... Nos, mi történik akkor, ha aztán a dinasztia megint összeszedi magát, az oligarchia és a hadsereg újra melléje áll, és akcióba lép?... Uraim, akkor... higgyék el... én ismerem a ma uralmon levő főhercegeket és főhercegnőket, amit erőszakkal csikartak ki tőlük, azt erőszakkal vissza is vonják. És aztán? Aztán nincs más hátra, mint a fegyverek erejére bízni a döntést. Most én kérdezem önöket, uraim: ki meri vállalni a felelősséget azért, hogy Magyarországot belehajszoljuk egy háborúba, amelyben velünk szemben áll a dinasztiához hű császári hadsereg, az országunkban lakó nemzetiségek inszurrekciója, s végül Metternich szövetségese, a cár és egész Oroszország, az egész szlávság, fél Európa és fél Ázsia, s nem áll mellénk senki, hacsaknem egy tucat lengyel katonatiszt és olasz emigráns. Nos, uraim, ki merészelné közületek vállalni a felelősséget?

Tasner és Kovács lehorgasztották a fejüket, és várták a gróf rendelkezését.

- Nézzenek rám - folytatta keserűséggel és fájdalmasan a gróf -, alig állok a lábamon, nyomorult vénember lettem az alatt a pár nap alatt, amelyet Bécsben töltöttem, e pillanatban képtelen vagyok egy épkézláb mondatot megfogalmazni, pedig azt akarom, hogy honfitársaim mindazt megtudják, amit most önöknek elmondtam. Ma délutánra huszonkét barátomat hívtam meg... Kedves barátom - fordult Kovács felé -, az isten áldja meg, amiről most szó volt, foglalja írásba, készítsen abból valamiféle memorandumot... este nyolckor felolvasom majd barátaim előtt.

Délután megérkezett a bécsi hajó, a kapitány felállt a kormányosi hídra, és lázító beszédet tartott a kikötőben összegyűlt tömegnek. Három- vagy négyszáz fiatal jurátus, az országgyűlési ifjak és a karzatok szóvivői harsányan megéljenezték a hajóskapitányt:

- Le a kormánnyal! Le a főrendekkel! Gazemberek mind! Le az arisztokratákkal, le minden mágnással!

Aztán egymásután „pfuj” kiáltásokkal illették az országbírót, a tárnokmestert, a personalist és konzervatív követeket. Széchenyi István gróf nevét senki sem merte kimondani.

A grófnál Mailáth György és Szécsen gróf ebédeltek, majd átmentek a főherceg nádorhoz. A bécsi hajó utasaitól akkor már megtudták, hogy Bécsben a Szent István-templom körül műegyetemi és orvosnövendékek népgyűlést tartottak, aztán átmentek a rendek házához, és ott felolvasták Kossuth Lajosnak egyik beszédét német fordításban. A tömeg aztán elindult a Burgba. A katonaságot megtámadták, Albrecht főhercegnek leütötték a szemüvegét, s néhány pillanat múlva a Burg udvarán öt vérző testű diák hevert mozdulatlanul és viaszsárgán. Erre aztán eléjük lépett Metternich herceg, aki visszanyerte régi hidegvérét és férfias bátorságát, s közölte a néppel, hogy elhagyja állását.

Ilyen hangulatban jött össze az a huszonkét törvényhozó, akik előtt István gróf a memorandumot felolvasta. A papírlap hátlapjára mind a huszonkét képviselő saját kezűleg ráírta a nevét, mert a gróf letagadhatatlan bizonyságot kívánt, hogy ő az utolsó pillanatban megtette a kötelességét. A javaslathoz senki sem szólt hozzá, s a meghívottak közül egyetlenegy sem akadt, aki azt helyeselte volna. A gróf egész testében reszketett, de összeszedte minden erejét, hogy el ne árulja megrendülését. A papírlapot gondosan összehajtogatta, és gondosan eltette az aktatáskájába.

Aztán megindult a fesztelen beszélgetés. Mindenki biztosra vette, hogy most már a Monarchia összes tartományaiban, tehát Magyarországon is megalakul a népképviselet és a felelős minisztérium. Az ifjúságot felfegyverzik, teljes lesz a sajtó- és szólásszabadság. Batthyány Lajos lesz a miniszterelnök. István gróf akaratlanul is szóba hozta újra a maga javaslatát. Megkérdezte, hogy nem volna-e helyes, ha azt a kerületi ülésen vagy a plénumban is előterjesztené. Wenckheim Béla gróf szeretettől remegő hangon kérlelte:

- Hagyj mindent a maga útjára, mert még leszúrnak.

Perényi Zsigmond báró hozzátette:

- Ne ingereld magad ellen a közvéleményt, ha nem akarod, hogy vasvillát kapj a hasadba.

István gróf akkor már új terven törte a fejét.

Este a főrendek és alsóház együttes ülésén hosszabb beszédet mondott. A beszédből Tasner gyorsírással jegyzeteket készített, aztán az egésznek tartalmát összefoglalta.

- Sokan örülnek, sokan pedig aggódva figyelik a legújabb eseményeket. Én még magam sem tudom, hogy az örvendezőkhöz vagy az aggódókhoz csatlakozzam-e, mert éppen úgy lehet, hogy Magyarországra most szebb jövő virrad, mint amennyire nem lehetetlen, hogy önmagával tusakodva függetlenségének és szabadságának végórájához közeledik. Nekem talán nincs szükségem annak bizonygatására, hogy évek óta legforróbb óhajom az, ami, ha megvalósul, Kossuth Lajos követtársam sikere és dicsősége lesz. Végre-valahára ez a magyar glóbusz a saját tengelye körül forog a birodalom naprendszerében. De őszinte ember létemre nem titkolhatom el aggodalmaimat. Szomszédságunkban, sőt körös-körül kigyúltak a lángok, és mi a magunk lángoló temperamentumával túlságosan közel vagyunk a tűzveszedelemhez. Istennek valóságos csodája lesz, ha most ép bőrrel megmenekülhetünk. Annyit mondhatok, uraim, hogy vagy reform, vagy anarchia, harmadik eset nincs, és nekünk pillanatok alatt választanunk kell! Én egész életemben a reformok embere voltam, az alkotmányos fejlődés híve, s most csak arra figyelmeztetem a nemzetet, hogy ennek a fejlődésnek a dinasztiához való ragaszkodás legyen az alapja. Most igazán nincs helye a pártok és kasztok között való torzsalkodásoknak. Egyetlen teremtett lélek sincs, aki ne árthatna vagy használhatna most a hazának, aszerint hogy jól vagy rosszul végzi a dolgát. A magam részéről kijelenthetem, hogy

én, aki eddig elkeseredett harcot vívtam az ellenzékkel, most megadom magamat, annál is inkább, mivel a végső célokkal mindig egyetértettem, csak a módozatokra nézve volt köztünk különbség. Uraim, ne vonjuk kétségbe egymás céljainak tisztaságát és nemes hazaszeretetét. Ünnepélyesen kijelentem, hogy leteszem a fegyvert, odaállok a többség mellé, és együtt menetelek az ellenzékkel.

Másnap, bár úgy érezte, mintha testileg-lelkileg összezsugorodott volna az éjszakai tépelődéstől, Esterházy Pál herceggel együtt István főherceghez ment tanácskozásra. Nem végeztek semmit. Délben Zichy Henriknél ebédelt, ahol Crescence azzal ejtette kétségbe, hogy a jelenlevő hölgyekre, Erdődy Leopoldine grófnőre és Meskó Irén bárónőre egész feltűnően féltékenykedett. Este fáklyászene volt a főherceg, aztán Kossuth lakása előtt. Kossuth a Zöldfa vendéglő erkélyén, az Ellenzéki Kör legszebb hölgyeitől körülvéve, mint a nők bálványa megmutatta magát, s a német polgárok üdvözlő szavaira németül felelt. István gróf a hölgyek között felfedezte Batthyány Lajosnét és Károlyi Györgynét. Károlyiné nem tetszett neki, de Batthyányné lady Karolinára emlékeztette. Este Zichy Félixnél volt vacsorán, és ott találta Batthyánynét. Most érezte életében először, hogy öregedni kezd, vagy már meg is öregedett. A gyönyörű Batthyány grófné nem úgy beszélt vele, ahogy férfiúval szokás. Pedig annyira hasonlított Karolinára és Selinára. Vajon ez a gyönyörű teremtés hogyan beszél Kossuth Lajossal? A Zichy házban egyébként nagy volt a szomorúság. Megpróbálta őket felvidítani, bár belül a szívéből szinte csöpögött a vér, elviselhetetlen fájdalmat érzett a mája körül, és folyton az járt az eszében, hogy az ország teljes felbomlásnak indult. - Vajon mi lehet most Pesten? - kérdezte a házigazda.

- Tasnert odaküldöttem, mindennap kapok tőle levelet, vagy, ha szükséges lesz, ő maga jön a hajóval Pozsonyba, és elmondja az eseményeket.

Szerdán a magyar országgyűlés küldöttsége felutazott Bécsbe István főherceg vezetése alatt. Köztük volt a gróf is, aki Kossuth Lajos feleségével egy kocsiban vonult be a császárvárosba. Örömmámor fogadta őket, s a nádor és Kossuth személye iránt határtalan hódolat nyilvánult meg a császárvárosban. A király pedig az országgyűlés kívánságait, amelyeket Kossuth fogalmazott meg, kegyesen átvette.

István gróf, aki részt vett mindenben, este megszökött barátai közül, hazament Lajos bátyjánál levő szállására, elővette zöld bagariabőrbe kötött naplóját, és kusza betűkkel jegyezni kezdett.

Március 15.

Szegény Metternich! Ferenc császár rendszere, amelyre halálos ágyánál Lajos főherceggel együtt te is megesküdtél, megbuktatott. De hiszen ezt előre tudtad. Én is tudom, hogy mi lesz a sorsom... A kancellár és Melanie hercegnő egy nyomorult bérkocsiban menekült el Bécsből. Vajon hol lehet most? Istenem, ha engem most itt látna Kossuth Lajos mellett! Mindenki csodálkozik rajtam. De én tudom, hogy mit cselekszem. Még nem adtam fel tervemet a dinasztia és a magyarság kibékítésére. Ameddig csak egészségi állapotom engedi, Kossuthtal és Batthyányval tartok, beléjük kapaszkodom, és addig suttogom, lihegem, beszélem, kiabálom, ordítom, üvöltöm a fülükbe, hogy iparkodjanak a dinasztiát megnyerni a magyarság számára, amíg meg nem jön az eszük. Nem szabad őket magukra hagyni, hogy minden ellenőrzés nélkül garázdálkodjanak. Esterházy herceget is rábeszéltem, hogy tartson velünk. A Jägerzeilen szálltunk ki, ott, ahol a legutolsó lakást tartottam. Úristen, vajon él-e még a szegény Briegnolli kisasszony? Szép lába volt, és nagyon szerette a libapástétomot. Azt hiszem, hogy egy adag libapástétomért mindenkivel kész volt megcsalni. Batthyány és én elmentünk Ferenc

Károly főherceghez, akinek előterjesztettem az országgyűlés kívánságait... A főherceg éppen reggelizett, libapástétomot evett kaviárral, s nekem eszembe jutott a dolgok misztikus összefüggése, és Briegnolli kisasszony csókjainak ízét éreztem a számon. Bécsben különben csend és rend van, az emberek büszkén emlegetik, hogy senki sem lopott. Ez a becsületesség voltaképpen nagyon elszomorít, mert azt mutatja, hogy a tolvajokat is fanatizálták, már azok sem végzik rendesen a mesterségüket. Egyik főhercegtől a másikhoz járunk, egyik nyájasabb, mint a másik, Kossuth és Batthyány odavannak a boldogságtól, én pedig úgy érzem, hogy ezek a főhercegek az első lehetséges alkalommal megcsalnak bennünket egy szelet libapástétomért.

Március 16.

Délelőtt Pálnál villásreggeliztem. Ó, te jó kis kerek fejű Palkó, milyen öreg, fogatlan, sánta ember lett belőled, majdnem sírva fakadtam, amikor megláttalak. És még hozzá eszembe jutott Karolina s vele együtt Andor, majdnem rosszul lettem, s nem tudom miért, Pált minden ok nélkül egyszerre csak gyűlölni kezdtem. Selináról is szerettem volna beszélni, de nem volt bátorságom. Ebédre Lajosnál voltam, s ott találkoztam Esterházy Vincéné Liechtenstein Zsófi hercegnővel. Nem ismertem rá. Most látom csak, hogy régi barátaim mennyire elidegenedtek. Zsófi hercegnő, akit igazán szerettem, s aki mindig jó volt hozzám, s szerelmi ügyeimben annyit lótott-futott... Gabriella, Selina, Liechtenstein Henriette... rút, felfuvalkodott, mérges öregasszony lett. Tetőtől talpig arisztokrata. Méltatlankodva beszélt arról, hogy a császár és Metternich gyáván beadta a derekát, s azt mondta, hogy minden bajnak én vagyok az oka. Mentegettem magam, hogy csak jót akartam. Rá akartam beszélni a magyarokat, hogy tatarozzák ki ódon házukat, tisztítsák meg a salaktól, amely már szinte elborította, arról nem tehetek, hogy Kossuth és társai jobbnak látták a házat felgyújtani. Miért aláztam meg magam ezzel a mentegetőzéssel? Zsófi hercegnőt nem tudtam kibékíteni. Örökre elvesztettem őt. Pedig néha jó volt, ha eszembe jutott, hogy van egy asszony a világon, aki... No de most már mindegy.

Délben a küldöttséggel István főherceghez s aztán a császárhoz mentem. Kínos látvány volt. A jó Ferdinánd nem sokáig tarthatja magát. Egész testében remegett, nagy kínnal néhány magyar szót dadogott, mindig attól féltem, hogy rosszul lesz, és ott a szemünk előtt epilepsziás rohamot kap szegény. Megértettem, hogy ennek a monarchiának csakugyan fel kell fordulnia. Csupa vénember vagy éretlen siheder a dinasztiában, s az egésznek feje egy agylágyult, szívbajos császár. Ha Kossuth véletlenül úgy akarta volna, a bécsi nép az első szóra lerombolja a Burgot, mint ahogy Párizsban a Bastille-t lerombolták... Lajos főherceg nem akart engedni... Esterházy herceg azonban meglágyította, és megnyugtatta a lelkiismeretét. A herceget aztán elvittem a Kohlmarktra Kossuthhoz. Megölelték egymást... Esterházy Pál herceg és Kossuth Lajos ölelkeztek... Azt hiszem, hogy közeleg a világ vége, valami kozmikus konfliktus... de most jut az eszembe, hogy tegnap tizenötödike volt, s igazság szerint nekem meg kellett volna halnom. De én már sem élni, sem meghalni nem tudok. A nép boldogan nézte a herceg és - kérlek alássan, méltóztassál nekem elhinni - a sansculotte néptribun ölelkezését. Esterházyt felemelték, Kossuthot pedig diadallal körülhordozták.

Este 8 óra

Megyünk Pozsonyba. Megalakult a minisztérium. Batthyány az elnök, Esterházy és én is tárcát vállaltunk... Esterházy tudja, hogy erre miért van szükség. Megbeszéltem vele terveimet, elolvasta a Kovács Lajos által fogalmazott javaslatot... Ő volt az első magyar, aki helyeselte. Egyébként őszintén úgy érzem, hogy kötelességem Kossuthot és

Batthyányt támogatni. Ha a dolgok már ide fejlődtek, akkor minden magyarnak kötelessége, hogy munkaerejét és összeköttetéseit a kormány rendelkezésére bocsássa. És legfőképpen azért vállaltam tárcát, hogy arra az esetre, ha a dinasztia a Monarchiában támasz nélkül maradna... egyszóval most, ha Isten segít, a dinasztiát utilizálom a nemzet javára. Ránk férne végre-valahára, háromszáz éves kínlódás után, amely alatt a dinasztia olyan lelkiismeretlenül utilizálta Magyarországot.

Pozsony, március 17.

Déli tizenkét óra. Most ébredtem fel. Rossz éjszakám volt. Attól félek, hogy már Kossuth is elvesztette hatalmát a tömegek felett. Megkezdődött az egymásra való licitálás a nép kegyeiért. Kossuth után Petőfi, azután pedig Robespierre, majd Marat és végül, mint ahogy Metternich mondta, Windischgraetz a még életben maradt színészeket agyonlöveti vagy felakasztatja. Reggel korán odajött az ágyamhoz Crescence. Ó, milyen édes, milyen szép, milyen jó tud lenni ez az asszony, és milyen erős! Nyíltan beszéltem vele. Figyelmeztettem, hogy talán már közeleg a halál. Legyen mindvégig méltó önmagához, imádkozzék, és vigyázzon a gyermekeinkre. Crescence rám borult, és keservesen sírt. Magamhoz öleltem, és úgy rémlett, mintha most ölelném először életemben. Huszonhárom évesnek éreztem magamat, és őrjöngő szerelmemben nem tudtam, hogy Crescence-t vagy Karolinát tartom-e karjaim között. Ez volt életem legbűnösebb ölelkezése. Ezzel megcsaltam azt a két asszonyt, akit igazán szerettem életemben. Egyetlen csókban egymással csaltam meg őket. Amikor kijózanodtam, figyelmeztettem Crescence-t, hogy valamennyien Isten kezében vagyunk. Én becsületesen a bárkán maradok, amelyen Magyarország vagy elsüllyed, vagy beér a boldogság és a nemzeti fejlődés kikötőjébe. Hozzátartozóimat, fajomat és magamat a Te kezedbe ajánlom, ó, Uram Isten. Crescence megígérte, hogy ameddig az Isten engedi, vidám lesz és nyugodt. Ebben a pillanatban érkezett meg Tasner, és el akarja mondani a pesti eseményeket.

3

Tasner Antal hosszabb, soványabb, szőkébb, pirosabb, állig begombolkozottabb és angolosabb volt, mint valaha az életében. Csak a szemei csillogtak fényesebben, és a hangja csengett ércesebben és erőteljesebben. A lélegzetvétele volt szaporább, s a ruhája kissé gyűröttebb, mint máskor, s ahogy beszélni kezdett, hatalmas, szeplős, vörös kezét a szívére nyomta.

- Kegyelmes uram, ne vegye rossznéven, kissé egzaltált állapotban vagyok, de excellenciád olyan feladatot rótt rám, amely egy teknősbékát is kihozott volna a sodrából. Csak hűvös és tárgyilagos megfigyelő akartam lenni... nem is szándékom semmiféle szubjektivitást belekeverni a jelentésembe... de bocsássa meg, kegyelmes uram, erről nem lehet nyugodtan beszélni... én ott voltam mindenütt, mindent láttam és hallottam...

- Üljön le, Tasner... gyújtson szivarra. Mi az, magát még a forradalom sem tanította meg dohányozni?... Nem hűlt meg az úton?

Tasner leült, két roppant kanálforma tenyerét a térdére fektette, arca piros volt még a hidegtől, mereven nézett a grófra, és folytatta:

- Röviden tehát...

A gróf közbevágott:

- Részletesen, Tasner. Akarom tudni, hogy mi történt Pesten. Itt már összevissza fecsegnek mindent az emberek.

- De igazuk van ám - szólt közbe Tasner, megdöbbentő felületességgel, minthogy nem tudhatta, hogy Pozsonyban mit beszélnek a Pesten lezajlott eseményekről. - Tehát ha részleteket parancsol excellenciád... Én vasárnap kora reggel - borús, csepergős idő volt, a nyirkos hideg cseppet sem volt alkalmas a kedélyek felgyújtására... Reggel tehát a Pilvax Kávéházba siettem, akkor már hallottuk a bécsi eseményeket, a kávéház tömve volt... fiatal írók, újságírók... a kávéház asztalára felállt Jókai Mór, és felolvasta a tizenkét pontot... Utána Petőfi Sándor elszavalta új versét, amelynek a címe: *Talpra, magyar*... Bocsánatot kérek, kegyelmes uram, összevissza fecsegek mindent... megeredt az eső... vagy ezt már mondtam?... Az utcákon mégis-nagy tömegben hullámzott a nép. Mindenki arról beszélt, hogy szabadság, egyenlőség és függetlenség, és a sajtószabadság visszaadja a nemzetnek azt a függetlenséget, amely Mohácsnál elveszett... Kegyelmes uram, ha akkor látta volna Petőfi Sándort... A világ egyik legnagyobb költője... Hogy milyen politikus, az igazán mellékes, de az bizonyos, hogy vasárnap a magyar nemzetnek senkire sem volt olyan nagy szüksége, mint Petőfire... Kegyelmes uram, lehet, hogy Petőfi politikai szerepe ezzel az egy verssel és a Pilvax Kávéházban történt szereplésével mindörökre véget ért... de erre szükség volt, hiszen az a német Pest, az a néhány műveletlen iparos és munkás meg sem értette, hogy most őérette történik minden, és künn az országban a parasztok és a bocskoros nemesek nem is álmodták... nemhogy segítettek volna, ilyen még nem volt a világtörténetben... kegyelmes uram, kérek egy szivart.

A gróf előzékenyen nyújtotta neki a szivarosskatulyát, majd, amikor Tasner csakugyan kivett egyet az ő híres, drága, pompás Havannáiból, levágta a hegyét, s a remek aranysárga rudat Tasner szájába nyomta, aztán odatartotta neki a gyertyát. Tasner riadtan szippantott egyet, köhögni kezdett, az arca vérvörösre gyúlt. István gróf megrendülve nézte az izgatott embert. Eszébe jutott, hogy ha már Tasnert is így magával ragadta az az enthuziazmus, akkor csakugyan nem lehet ellene küzdeni... Van valami a levegőben, amitől a legjózanabb elmék megrészegednek, ami a bárányokból tigrist csinál... Most csak még jobban megerősödött benne az a meggyőződés, hogy nem szabad megállítania a befutott lokomotívot, hadd robogjon tovább az a maga útján, leugrani is gyávaság volna a megelevenedett gépszörnyetegről, s minden, amit tehet, az csak a fék szerepére szorítkozhat... És mialatt Tasner, aki a forradalmi lázban annyira elvesztette az eszét, hogy rágyújtott egy vastag Havannára, s nagy, piros szélű zsebkendőjével izzadt arcát törölgette, a gróf szelíden biztatta:

- Részleteket, Tasner. Mi történt vasárnap?

Tasner magához tért:

- Igenis, gróf úr. Tehát a Pilvax Kávéházból kitódult a nép az utcára, én is velük mentem a tüntető körmenetben, és akkor a Hatvani utcában a Landerer és Heckenast-féle nyomda előtt szakadó záporban... vagy ezt már mondtam?... Megállott a tömeg, a nyomdászok hamar kiszedték és kinyomtatták a tizenkét pontot és a Petőfi-verset, aztán föl a Városházára, ahol bizottság alakult a rend fenntartására, majd kiszabadítottak egy öreg szocialista írót, este a nyomdászok fáklyásmenetben vonultak az Ellenzéki Kör helyiségéhez, a tüntetésben részt vett Nyáry Pál alispán és Rottenbiller Lipót polgármester, valamint Klauzál Gábor és Vasvári Pál... kegyelmes uram, ez történt Pesten vasárnap, március 15-én... Vér nem folyt, az embereknél nem is volt fegyver, csak a szakadó zápor ellen védekeztek esernyőikkel... De a nép eltörölte a cenzúrát, és Magyarország belépett a művelt nyugati nemzetek sorába... A többi már az országgyűlés és a király dolga... Most arra kérem gróf úr, kegyeskedjék elbocsátani, hogy kissé rendbe szedjem magam... Borzasztó sokat fecsegtem itt összevissza... Mintha az agyam kissé megbomlott volna. Holnap készséggel állok kegyelmes uram rendelkezésére.

István gróf erőteljesen megrázta Tasner kezét:

- Én pedig közlöm önnel, kedves Tasner, hogy megalakul a magyar minisztérium, és én abban elvállalom a közlekedésügyi tárcát. Igaz, ezt a siker minden reménye nélkül teszem, és tele aggodalommal. Tasner, ön ismeri a forradalmak lélektanát, s azonkívül ismeri a magyar nemzetet is, mármost képzelje el, hogy ez a hirtelen abortált szabadság és önálló felelős kormányzat a hatalom minden eszköze nélkül hogy tudja majd teljesíteni a kötelességét. Megjósolom, hogy néhány nap múlva mindenki szembenáll velünk. Szembenáll a pesti forradalom a Petőfiek köztársasági elveivel, szembenáll velünk a megbuktatott arisztokrácia egész dühével, és szövetkezik a kisebb nemességgel. Ez az arisztokrácia vagy a bécsi oligarchiában talál szövetségest, vagy a republikánus forradalomban, vagy a poklok minden ördögében, de az bizonyos, hogy egykönnyen nem hagyja magát. Szembenállanak velünk a vármegyék, ötvenkét kis ország, és a megsértett önkormányzatot siratva jobban gyűlöl bennünket, mint Bécset vagy a forradalmárokat. Szembenállanak velünk a nemzetiségek, amelyek észbe kapnak, követelik a maguk jogait, és az első független magyar kormány vagy föderalisztikus alapra helyezkedik, a nemzetiségeknek bizonyos nyelvi és önkormányzati függetlenséget ad, s ezzel maga ellen bőszíti a táblabírákat, vagy felveszi a harcot az illír és cseh-szlovák agitátorokkal, s akkor polgárháborúba keveri Magyarországot... És vegye mindehhez, hogy ráadásul még a bécsi hatalom is összeszedi magát, és ellenforradalmat támaszt, s jön a reakció... Kedves Tasner fiam... nem akarok pesszimista lenni, maguk már úgyis kezdenek örökös rémlátásaim miatt meggyűlölni, de azt higgye el, hogy a magyar faj sorsa most dől el. Vagy élni fog ragyogva, vagy elbukik örökre.

- Most született meg - lelkendezett Tasner ragyogó szemmel.

- Azt ebben a pillanatban még senki sem tudja. Tizennégy nap múlva majd talán... Magasabb erők beavatkozásától, vagy - e pillanatban a gróf arca eltorzult, elsárgult a dühtől, és fogai közt mormogta, mintha káromkodnék - a vak véletlentől, a görög sorstragédiák anankéjától függ minden.

- De kegyelmes uram, most egész Európa...

A gróf felhördült:

- Az isten áldja meg, ne beszéljen Európáról. Most a magyar fajról van szó, és arról a pillanatnyi helyzetről, amelyben vagyunk. Ha arra gondolok, hogy erkölcsi színvonalunk milyen alacsony fokon áll, hogy a mostani vezetők mennyire vakok és eszeveszettek, hogy most egész Európa lángokban áll - mondja meg nekem, ugyan miből meríthetnék bizakodást, hogy Magyarország szerencsésen kilábol ebből a tűzveszedelemből?... Kedves barátom, a múltkor olvastam a maga Petőfijének egy költeményét. Petőfi nem az én emberem, de sokszor csodálatosan kifejezi az én érzéseimet. Szó szerint tudom annak a versnek néhány sorát: „Hol lesz az új Mohács, ahol megint lemegy majd a haza napja?... Fessük zászlainkat fekete-pirosra, mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa... Már minekünk ellenségünk egész világ, látom én; szegény magyar, magad vagy ezen a földkerekén...”

Tasner megmerevedve állott a gróf előtt, aki hörögve lökte ki magából a szavakat, aztán lehajtotta a fejét, búsan legyintett, és önmagába roskadt.

- Tehát tegyük fel, hogy nem nekem és nem Petőfinek lesz igazunk. Ön azt mondja, hogy megmenekülhetünk. Igaza van, Tasner. A Gondviselés gyakran csodálatos módon őrködik a gyermekek, részegek és együgyűek felett, és nekünk magyaroknak egy külön istenünk van, a magyarok istene. Az Istennek pedig olykor úgy tetszik, hogy a Gonosznak szándékait is jóra fordítja... Ahol legnagyobb a veszély, ott legközelebb az Isten... És mi, magyarok olyan fiatalok vagyunk, s talán az a feladatunk, hogy a mongol fajt képviseljük itt Európában... -

aztán keserves kacagásra fakadt, a haját tépte, és már hörögni sem, csak lihegni tudott. - Ilyen érvei vannak önnek, kedves Tasner? No, szerencsét kívánok ehhez a ragyogó dialektikához.

Egy pillanatig meredten néztek egymásra, aztán a gróf hirtelen összeszedte magát. Arcvonásai kisimultak. Mintha arra gondolt volna, hogy nem szabad elárulnia azt a belső embert, aki most megint kétségbeesve vonaglik, és keresi a becsületes halált, hogy elmeneküljön a téboly vagy a gyalázat elöl. És megmerevedett, felvette szokott gőgös, kihívó tartását, s aztán, mintha kurta parancsokat osztogatna, megszólalt:

- Sajnálom, Tasner, nem sok időt adhatok magának a pihenésre. Kedves fiam - tette hozzá ellágyulva, mintha észrevette volna, hogy az önleleplezés állapotából túlságosan hamar és messze lendült a tettetésbe -, kedves fiam, meg kell kérnem önt, jöjjön velem Bécsbe, a kormány be akar mutatkozni az uralkodónak.

Bécsben Lajos bátyja részletesen elmondotta neki Metternich bukásának és menekülésének történetét. István gróf lelkében felviharzott egy egész emberöltő minden tarkabarka, apró és nagy eseménye között a maga életének sok tragikus mozzanata, amelybe belenyúlt a bukott kancellár finom rajzú, vékony, fehér keze, emlékezetén keresztülsuhantak a hősök és gazfickók, királyok és léha tányérnyalók, fejedelmi matrónák, szerelmes asszonyok és pénzsóvár kurtizánok, sikerek és bukások, örömök és szenvedések... Gazdag, mozgalmas és szép élet volt ez... És elszomorodott, hogy az a Metternich-ideál lassankint hogy zsugorodott össze, hogyan torzult el és semmisült meg egy öreg, beteg és félénk aggastyán gyengeségeiben. De a lemondás és menekülés története lassan-lassan megvigasztalta őt ebben a kiábrándulásban...

Metternich mindig irtózott a vérontástól, nem volt kegyetlen, és nem volt obskúrus ember. Félrehúzódott egy mellékteremben, és megírta lemondólevelét, a levél valóságos gyónás volt, rövid, de őszinte és erős. Egy magasabb hatalmat emlegetett, érzelmeit, nézeteit, elhatározásait nem tagadta meg, nem vont vissza semmit, csak félreállott, és szépen, finoman elköszönt a császártól, majd Lajos főhercegtől és a trónörököstől. Nem haragudott senkire, nem vádolt senkit. A bécsi népnek is üdvözletét küldte. Az erős lelkű és szenvedélyes Melanie hercegnő megesküdött, hogy ez után a szörnyű nap után Kelemen herceg - nach einer edel vollbrachten Tat - olyan nyugodtan aludta át az éjszakát, mint ahogyan régen vagy talán soha életében. Másnap búcsúlevelet írt Miklós orosz cárnak és Frigyes Vilmos porosz királynak. Elment a hivatalába, elintézetlen aktáit átadta, s aztán elhagyta Bécset. A kancellár a kocsi közepén ült, jobb felől Melanie hercegnő, bal felől Hügel, mintegy a testükkel védték, de nem történt semmi baj, aminthogy egész életében nem is volt soha komoly bajban. Annál nagyobb baj történt a Monarchiával, mert az uralkodó minden polgári és katonai hatalmat átadott Windischgraetz hercegnek.

István gróf felsóhajtott. Örült, hogy az öregúr legalább szépen fejezte be, úgy, ahogyan élt. Aztán csendes, szomorú fájdalom szorította össze a szívét. Egy életen keresztül harcoltak egymás ellen, kölcsönösen lekicsinyelték, félreértették vagy meg nem értették egymás szándékait. Hogyan is érthették volna meg? Egész vérmérsékletük, idegrendszerük és vérük minden sejtje ellentéte volt a másikénak. Aztán hirtelen eszébe ötlött, hogy ifjúsága óta mindig olyan önnönmagának csalhatatlanságában és rendeltetésszerű voltában vakon hivő, gátlás és kétely nélkül való ember szeretett volna lenni, mint Metternich herceg... ez soha egy pillanatra sem sikerült neki, de van egy ember Magyarországban, aki abban talán még a kancellárt is felülmúlja. És azért lett a diadal fia - nem ő, hanem - Kossuth Lajos.

4

Tejjel és mézzel folyó Kánaán... Noé bárkájában... amiről fél század óta beszéltek az országgyűlésen, vármegyei üléstermekben, főnemesi palotákban és vidéki kúriák fehérre meszelt ebédlőiben - az új Magyarország, a modern alkotmány, a független állam, a francia forradalom vívmányai, a tízmillió jobbágy felszabadítása, az egyforma jogok, egyforma kötelességek, a gondolat, a szó és írás szabadsága... minden, minden egyetlen varázsütésre megvalósult. A pesti kaszárnyák kapujáról azonban még sokáig nem akartak a kétfejű sasok elrepülni, a halál színei fekete és sárga alakban még mindig gyászolni látszottak valamit - írta az *Életképek* című lap -, a boltokban és a vásárokon még mindig a régi bécsi bankó járta, és a paraszt, akit felszabadítottak, akiért a nemesség olyan roppant áldozatot hozott, egykedvűen végezte a tavaszi szántást, s mint ahogy nem vett részt a jogaiért folyó küzdelemben, most egy cseppet sem volt hálás a győzelemért. Nem is értette meg, hogy mi történt vele, sőt úgy látta, hogy valami baj van, mert román, német, sváb, szláv és horvát testvérei - azok is parasztok és nyomorultak, de a vármegye urai, magyar nemesség érettük is éppúgy feláldozta magát, mint a magyarokért - az utóbbi időben ellenük vannak, és az ország szélein, ahol azelőtt békesség és csend volt, most gyűlölet és pokoli zsivaj mérgezi meg a levegőt. A mindennapi életben, a hétköznapokon kenyerét orcájának verejtékével kereső ember nagyon lassan jön rá az idők változására. Jó sokáig tartott a zűrzavar, s abban sem jobb sorsuk nem lett az embereknek, sem az élet nem lett kívánatosabb, gazdagabb és szebb. Még a városokban sem. Buda, mint egy álmatag, szomorú királynő nézett le a Duna unottan hömpölygő hullámaira, Pest pedig nyüzsgött, mint egy megbolygatott méhraj, nagy lett a drágaság, a marhavásár fölötte rosszul ütött ki, egyébként minden ment a maga útján. A temetőben ráakadtak egy szabólegény holttestére, a szerencsétlen pisztollyal vetett véget életének, és nem találtak nála, csak egy kis levélkét és Petőfi *Nemzeti dal*-át. A várost különben egészen elborították a plakátok, a diákok nem jártak iskolába, és ezt a lapok nagyon helyeselték. A polgárok hiába rendeztek fáklyásmeneteket, a Városliget felé ugyan kissé megélénkült a kocsikorzó, de a tőzsdén a papírok árfolyama negyven százalékra zuhant. A vidéken csak a ponyvakönyvárusok gondoskodtak arról, hogy a falusi nép is tisztába jöjjön önmagával, és a vásárokon röpiratkákat árultak, amelyekben megmagyarázták, hogy a sajtószabadságot kivívták, tehát szüretkor mindenkinek szabad lesz bort mérni, a reformok következtében minden ember református, azaz kálvinista lesz, az egyenlőség elve azt jelenti, hogy kinek amije van, azon megosztozunk, a szabadság mindenkit feljogosít, hogy ütheti a zsidót, s ezért semmi bántódása nem lesz, a nemzetőrség azért alakult, mert így akarják a szegény embert katonának besorozni és elvinni Muszkaországba, a teherviselés értelmében nem kell többé a papnak fizetni, s ezentúl a földesúr szántja fel a jobbágy földjét.

A gróf pedig most minduntalan hatalmas zöld marokenkötéses könyveihez menekült, mert még Tasnernak vagy Kovács Lajosnak sem merte bevallani az új rend iránt való bizalmatlanságát.

Március 23.

Az állami önrendelkezés joga, a függetlenség és a miniszteriális kormány oly váratlanul szakadt a nyakunkba, hogy azt sem tudjuk, mit kezdjünk velük. Kormányozni pénz és hatalom nélkül lehetetlen. Az állampénztár üres, jegybankunk nincs, a bécsi bankhoz pedig semmi közünk. Fegyveres hatalom? Van az országban mintegy tizennyolcezer katona, nagyrészt idegen nemzetiségű, idegen, sőt ellenséges tisztek kezében. Néhány ezer nemzetőr, néhány ezer puska: ez a mi önálló haderőnk. A fúriák üldöznek, úgy érzem, hogy aláírtam a halálos ítéletemet. Kossuthtal együtt fognak felakasztani. De most már nincs megállás... tovább, tovább! Metternich, ha igaz, most Olmützben vagy

Prágában van. Végső célja London. Uram Istenem, nem okosabban tenném én is, ha utána mennék Londonba? Hányszor terveztem már ezt életemben? De én még nem végeztem el az ügyemet, és nem vagyok magánember, sőt most lettem miniszter... nem tudom, sírjak-e vagy nevessek ezen. Mindenesetre irigylem Metternich herceget. Gyönyörű, de nehéz élete volt. Nem tévedett, amikor azt mondta, hogy időnként egész Európát ő kormányozta, de Ausztriát soha. Szegény naiv, vak honfitársaim is gyűlölték őt, és elűzetése után szinte mint a magyarok barátját ünnepelték Kolowrathot és Zsófia főhercegasszonyt. Micsoda tájékozatlanság! Lajos bátyám megsúgta nekem, hogy Kolowrath máris beadványt intézett a császárhoz a magyar veszedelem ellen, és azt indítványozta, hogy Erdélybe királyi biztost kell küldeni az unió megakadályozására, Horvátország bánjává pedig a magyargyűlölő Jellasicsot kell kinevezni. A többit bízza rá. A szegény, beteg császár ez ellen ijedten tiltakozott: nem engedek lőni a magyarjaimra! És amikor Kolowrath mégis erősködött, gyermekes dühvel kifakadt: császár vagyok én, vagy nem vagyok császár?! Én is megkérdezhetném magamtól: miniszter vagyok én, vagy nem vagyok miniszter? Van még Magyarország, vagy már csak a hullája fekszik itt, az óceán közepén, kis szigetecskén, amelyre a germán, latin és szláv hullámok kivetették?

Március 24.

Nagyon nyugodt vagyok. Én reformátor voltam, soha senkit nem uszítottam, két év óta küzdök a forradalom ellen. Jézus Krisztus is csak szeretetre tanította az emberiséget, az emberek pedig megfeszítették. Miért is követték volna tehát Kossuthék az én tanácsomat, aki Jézus Krisztushoz képest csak rühes kutya vagyok? Tisztán látom, hogy mi vár rám és Magyarországra. Mind a ketten haldoklunk, és áprilisban már guillotine működik Pesten. Bécs taktikája nagyon átlátszó. Egy ideig sorsára hagyják Magyarországot, aztán megtámadják, tönkreverik és megszállják. A szegény Ferdinánd és a főhercegek elhagyták Bécset. A magyar király elmenekült a császárvárosból, de nem Budán keres magának menedéket, hanem Innsbruckban. Megint megbuktam.

Március 25.

Pest utcáin napról napra mozgalmasabb az élet, a forradalmi láz nem akar szűnni, sőt mintha egyre emelkednék: könyvben és lapokban mohón falják az emberek Petőfi Sándor verseit, de nagy viták folynak arról, hogy a fiatal költő republikánus izgatásainak nem kellene-e véget vetni - csak nem akarják visszaállítani a cenzúrát éppen azzal a költővel szemben, aki a sajtószabadságot kiharcolta? Wesselényi Miklós báró megjelent Pesten szép, fiatal feleségével, akit Gräfenbergből hozott magával. A fiatalasszony, akit leánynevén Lux Annának hívnak, mindenütt nagy feltűnést keltett, a polgárok elérzékenyültek, hogy az erdélyi oligarcha egy takács leányát vette feleségül, a báró pedig a szállása előtt összecsődült tömeg követelésére világtalan szemével kiállt az erkélyre, mint egy megroskadt gladiátor, és hatalmas beszédben köszönte meg az ovációt. Pozsonyban ujjongva ünneplik a királyt, Pesten pedig a Múzeum téren Perczel Móric felolvasta az orosz cár proklamációját, amely szerint az Európában fellángolt tűzveszedelem hovatovább már Oroszországot is fenyegeti, ennélfogva a cár eltökélt szándéka, hogy véget vet ennek a forradalmi gyújtogatásnak. A népgyűlés elhatározta, hogy a cár és hadserege ellen megteszi a honvédelmi intézkedéseket. A Lánchíd építkezése akadálytalanul folyik, Angolországból megérkeztek a hatalmas függőláncok, s azokat most húzzák föl a pesti oldalon. Azt beszélik, hogy a pesti egyetemre a kémiai tanszékre valami Görgey Artúr nevű volt császári és királyi főhadnagyot fognak kinevezni. Egyébként a nemzetőrség is szépen szervezkedik. Van fekete sereg, amely

fekete posztó Zrínyi-kabátot és -nadrágot, mellén és csákóján pedig fehér halálfejet visel, van huszárság világoskék dolmánnyal, vékony arany zsinórzattal, és van zubbonyos gyalogság, amely vitorlavászonból készült olcsó egyenruhát visel, csákója mellett háromszínű forgóval, a derékon magyar címeres patrontáskával; fegyvert és lőszert azonban egyik sem visel, csak halálfejet, háromszínű forgót és patrontáskát - ez a katasztrófa. A Pesten lakó angol polgárok falragaszokban üdvözlik a megújhodott Magyarországot. A német színházat bezárták, a céheket kezdik feloszlatni, Pesten mindenki árulhat húst olyan áron, amint neki tetszik. A budai banknál rengeteg tömeg lebzsel naphosszat, mert papírpénzét mindenki be akarja váltani ezüstre. Az Ellenzéki Kör Radikális Körre változtatta a nevét, a pesti iparossegédek gyűlésén pedig kimondották, hogy a zsidókat a városból kiűzik. A minisztérium kiáltványt ad ki, hogy nemtelen bujtogatások a közrendet és az emberek biztonságát megháborítják, a népgyűlések szabadságával visszaélnek, tehát kénytelen kihirdetni a statáriumot.

Március 27.

Tegnapelőtt Gaj Lajos és társai Zágrábban nemzeti gyűlést tartottak. Kikiáltották Jellacsicsot bánnak, önálló minisztériumot követelnek Horvátországnak. Ez a vég kezdete. A zágrábi gyűlés kívánságait bizottság vitte Bécsbe, és Kolowrath megdicsérte őket.

Április 9.

Minden úgy megy, ahogy megjósoltam. A nemzetiségek egymás után támadnak ellenünk. A horvátok után most a szerbek követelnek autonómiát. Újvidékről küldöttség jött ide, és Kossuth a küldöttség vezetőjének azt felelte: „Ha nem tudunk megegyezni, akkor kardjaink fognak dönteni.” Elképesztő módon szerencsétlen válasz. Este a minisztertanácsban megkérdeztem kollégáimat: - Emlékeztek még az én akadémiai beszédeimre? - Senki sem felelt. Úgy bánnak velem, mint a beteggel, akit nem szabad bántani, de nem is kell komolyan venni.

Április 16.

Jövök a minisztertanácsból... Kossuth majdnem hadat üzent az orosz cárnak. Harminc-ezer résztvevővel monstre gyűlést akar rendezni Pesten, hogy a bécsiek megijedjenek, és a lengyel parasztnak a robotot elengedjék. Jaj nekem, Istenem! - hát most még a lengyeleket is mi akarjuk felszabadítani? Így akarjuk magunkhoz édesgetni az uralkodót?

Április 17.

Nincs menekvés! Felfaljuk egymást, mint a dühöngő fenevadak. - Csodaszép idő! Szomorú kilátások!... Még a puszta életünket is csak idegen segítséggel menthetjük meg. Enfin, inkább a halált, mint ezt! - Batthyány Lajos a tanács minden tagját gyávának tartja, csak Kossuthot nem!

Április 27.

Itthon vagyunk Pesten. A pesti kávéházakban fiatal diákok most már véglegesen megállapították, hogy hazaáruló vagyok, és véget kell vetni garázdálkodásaimnak, mert katasztrófába döntöm az országot. Elhatároztam, hogy ameddig a kormánynak nincs pénze, és nem tudom megkezdeni a közlekedésügyi program munkálatait, legalább elkészíttetem a legsürgősebb teendők terveit. Aztán, hogy valamivel elfoglaljam magam, értekezleteket tartok Buda és Pest egyesítéséről, a Duna-part befásításáról, az utcai világításról, az utak kövezéséről, csatornázásról, sétaterek, fasorok és ligetek ültetéséről,

vasútépítésről, lóvasútról, a város körül építendő csatornáról. A Csepel-szigetet körös-körül fel kell tölteni, a Gellérthegy és Csepel között levő partot a város széléig kiépíteni, és a két város között az egész Duna-partot kő- és karóalapra támaszkodó fallal felemelni. Ó, én öreg szamár, nem csoda, hogy ezeket a naiv és korszerűtlen ábrándokat a Kemnitzer és Pilvax Kávéházban a fiatal jurátusok lemosolyogják. Egyebekben pedig megszervezem a minisztériumot. Kossuth arra kér, hogy a személyzet kiválasztásánál őt is meghallgassam. Mindenkit meghallgatok, de cselekedni csak a magam esze és szíve szerint tudok. A minisztériumban négy osztályt szerveztem. Az elnöki osztály vezetését Tasnerre bíztam, az útépítési, középítési és közlekedési osztály vezetésére tizennégy mérnökembert neveztem ki, akik mellé a térképészeknél (ennek Kovács lesz a feje) még tizenöt és a vidéki kerületeknél ismét tizenöt főmérnököt alkalmazok. A kávéházakban meg is állapították, hogy Széchenyi István gróf, nemhiába semmi jogászi műveltsége nincs, belebolondult a mérnökökbe - pedig én most kétségbeesve kapaszkodom beléjük, ha már a jogászok a sír szélére vonszolták Magyarországot.

Április 28.

Este nyolckor konferencia Batthyány Lajosnál - Kossuth ilyen fajta kijelentéseket tesz: ezt a főherceget (a nádorról volt szó) le kell arról szoktatni, hogy beleszóljon a mi dolgainkba. Léderer úr pedig (a városparancsnok) ne tréfáljon, mert... Egyébként Kossuth át akarja venni a vámhivatalt. Klauzál élesen ellenzi. Kossuthnak pénzügyi tervei vannak az Eötvös-alapokkal. Batthyány Lajos és Szemere Kossuth mellett, Deák, Klauzál és én ellene szavazunk. Ez a Kossuth, bár sokszor nevetséges... mégis mindig félelmetes. Egyébként a tanácskozásunk egyre forradalmibb színezetű lesz, Batthyány Lajos pedig kamaszos bandita módjára viselkedik. Ó, Istenem... van ebben a minisztériumban igazi hazaszeretet... erkölcs, nemes odaadás és önfeláldozás a haza megmentésére? Nincs! Átok van rajta. Aludjunk.

Április 28.

Az alkotmányt kihirdették Bécsben. Deáknak tetszik.

Néha úgy rémlik, hogy... igen... minden lehetősége megvan egy nagy Szerbia vagy Horvátország kialakulásának, de vajon Magyarország valaha felvirágzik-e? Nem nagyon hiszem... Legvalószínűbb, hogy a reakció révén beleolvadunk a németségbe!

Április 28.

Fagylaltot eszem Deákkal... Deák panaszkodik, hogy Kossuth mindent a maga szárnyaló fantáziáján keresztül ítél meg. Múltkor például azt mondta, hogy villásreggelire fölfaljuk a horvátokat. Még Csányi is kinevette. Deák ma azt mondta nekem:

- Én személy szerint nagyon sajnálnám, de Kossuthnak szerencséje lenne, ha most meghalna.

Május 13.

Igen rosszul vagyok. Erős fejfájás. Most kezdem álmomat és étvágyamat elveszíteni. Nem adok nyolc napot, s itt minden kigyullad... Talán kár is volt, hogy nem hagytam meghalni a magyar fajtát. Átadom ezüstöm nagyobb részét az államnak. Rossz éjszakám volt. Lelkiismereti furdalások. Andrássy György szemrehányást tett:

- Emlékszel arra, hogy Ostendében mit mondtam neked? A te *Hitel*-ed fel fogja gyújtani az államgépet...

Ma eljött hozzám egy régi hívem, derék magyar földbirtokos, és keserűen kifakadt a mostani állapotok ellen.

- Gróf úr, én elhiszem, hogy szükség volt a francia forradalomra, hogy Rousseau és Montesquieu nagy emberek voltak, és megengedem, hogy minden embernek vele született joga van a szabadságra, én nem kételkedem, hogy amióta a gőzvasutat és a távírót feltalálták, más igényei vannak az embernek, mint annak előtte. Én nem vitatkozom sem a kormánnyal, sem a republikánusokkal, de nem vagyok abban egészen bizonyos, hogy most jobb életet élünk, mint a század első negyedében. Szentlászlón születtem, Baranya megyében, ahol az édesapámnak néhány száz holdja van, s most már közel jár a hetvenhez, az Isten tartsa meg még sokáig. Huszonnyolc éves volt, amikor megházasodott. Alsó-Ausztriából hozott magának feleséget, mert akkoriban a magunkfajta ember jobb szeretett külföldről házasodni. Édesanyám tehát német asszony volt, de az apám franciául beszélgetett vele, mert a magyar úr a feleségével franciául, a szeretőjével magyarul és a kutyájával németül beszél. Édesatyám nemes érzésű, jószívű, vidám ember, kitűnően ismerte a tizennyolcadik század történelmét, újságot is hordatott, mégpedig az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ot, amely liberális lap volt. Egyébként egész életében nagyon szerette a zenét, fuvolán, hegedűn és gordonkán még most is szépen játszik, ritka szép hangja volt, s még néhány évvel ezelőtt vasárnaponként rendesen ő orgonált s énekelt a nagymise alatt. Még most is szereti a társaságot, nyílt házat tart, de ő maga csak ritkán hagyja el a vármegye határát. Gazdaságával sohasem törődött valami sokat. Azt anyánkra bízta, aki szerette az urát, gyermekeit, s habár magyarul még most sem tud tökéletesen, azt vallja, hogy Magyarországon kívül sehol a világon nem érdemes élni. Fiatalkorában ismerte a gazdálkodás minden csínját-bínját. Elszámoltatta a juhászokat, a botos ispánnak ő adta ki az utasításokat, veszekedett a cselédekkel, s a legerősebb béreslegényt is irgalmatlanul pofon vágta, ha arra okot szolgáltatott. A méhest még most is maga gondozza. Különös tehetsége van betegségek felismeréséhez és gyógyításához. Ha valaki a családban vagy a jobbágyok között megbetegszik, édesanyám veszi kezelésbe, s csak a legsúlyosabb esetekben hozat Pécsről vagy Szekszárdról orvost. Régebben még az első műtétet és a kötözést is elvégezte úgy, hogy bármely felcser megirigyelhette ügyességét s lélekjelenlétét. Egész életében szinte a fösvénységig takarékos volt. Pénzt majdnem semmire sem adott ki a háztartásban. Vásznat, szappant, gyertyát, olajat, zsírt otthon készíttetett, a zöldség megtermett a kertben, szárnyasok, borjak, birkák s az erdők vadjai pompás pecsenyével látták el a konyhát. Fehérneműnket otthon szőtték, szabták, varrták, s felsőruhánkat is édesanyánk felügyelete alatt varrta a falusi szabó. Hosszú farsang idején, névnapokon vagy születésnapokon és búcsúkon tele volt a ház. Mindez a sok gond édesanyám vállait nyomta, s emellett házasságának első tizenkét évében még ráért az urának nyolc gyermeket szülni, írni és olvasni édesapánktól, franciául és németül anyánktól tanultunk. Esténként, amikor az olajlámpát meggyújtották, és édesanyám kötögetett vagy a háznép fehérneműjét javítgatta, elmondta nekünk Goethe, Schiller, Lafontaine, Kotzebue költeményeit, mialatt édesapánk az *Augsburger Allgemeiné*-t böngészte, tartlit játszott a plébánossal, vagy valamelyik hangszerén muzsikált. Én mindig Oberont akartam hallani, míg bátyám Lafontaine hőseit szerette. Nővéremet elvitték Pestre Geramb bárónő nevelőintézetébe. Amikor elérkezett az iskoláztatás ideje, minket is bevittek Pécsre a konviktusba. Ott reggel télen rántott levest és zsemlét, délben három tál ételt, uzsonnára gyümölcsöt, estére két tál ételt kaptunk. Szobánkat egyszer fűtötték napjában, tisztogatás után. Mindössze két pár csizmánk volt. Mulatságunk télen csúszkálás, tavasszal labdázás volt, és farsang alatt tánciskolába jártunk, ahol a jó modort és a női nem tiszteletét tanította valami öreg emigráns francia, copfos vidám bácsi. Amikor

felcseperedtünk és elvégeztük iskoláinkat, levizsgáztunk, és beállottunk patvaristának. A patvaristából jurátus lett, bátyám megyei szolgálatot vállalt, én pedig átvettem az apai birtokot. Eközben lefolyt a wagrami ütközet, Napóleon serege megfagyott Oroszországban, a Bourbonok újra bevonultak Párizsba, a szent szövetség vigyázott Európa békességére, de mi mindezt csak az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ból tanulmányoztuk. Most pedig... ó, gróf úr, most beszélni sem jó arról, hogy milyen nyomorúságos életünk van. Szinte a szomszédban, a Drávánál állnak a horvát csapatok, minden pillanatban készen a betörésre, pusztításra és öldöklésre. Pedig már a nénémnek is négy gyermeke van... Gróf úr, az isten szerelmére, miért háborította meg a mi árkádiai nyugalmunkat? Hiszen nem volt nálunk boldogabb nép a föld kerekségén.

Vidéki barátom elment, én pedig lefeküdtem, és pompásan aludtam. Pedig egy pillanatig sem kételkedem, hogy le fognak fejezni. Csak azt nem tudom, kik. Lehet, hogy lefejeztet Windischgraetz, lehet, hogy Kossuth, esetleg a republikánusok, talán Petőfi úr, lehet, hogy a horvátok, románok vagy szlávok, de ha Istennek valamilyen csodája folytán mindezeknek a karmai közül kimenekülök, akkor szentlászlói barátom lő belém a vadászpuskájával, mert az árkádiai nyugalmát megháborítottam - vagy Andrássy György, aki szememre vetette a *Hitel*-t. Szép kilátás. Berekesztett utak... egyetlenegy marad szabadon, s az az egy a bitófához vezet. Az egészben pedig az a legpikánsabb, hogy Kossuth legalább a saját elveiért fog meghalni, de én olyanokért, melyeket mindig elleneztem. Ha szlávoktól és románoktól megszabadulunk, a németség fog bennünket megsemmisíteni. Csak isteni csoda mentheti meg fajunk életét. Ma női küldöttségtől koszorút kaptam: borzasztóan lázadó szaga van, s anarchiára emlékeztet. A hídról álmodtam. A híd óriásnak látszik - nem lehet befejezni. Ez most úgy tűnik fel nekem, mint a babiloni torony. Nem ez az oka ennek a szörnyű zűrzavarnak? Elhatároztam, hogy lemondok, hátha akkor egyszerre minden jóra fordul. Hátha akkor megtörténik az a csoda, hogy szemtelenségük megnyeri a csatát. Egész éjjel lázas vagyok.

- Gróf úr, miért háborította meg a mi árkádiai nyugalmunkat?

- Uram, én a legtöbb ember legnagyobb boldogságát akartam...

- Nálunk nem volt boldogabb nép a föld kerekségén. Most pedig...

- Én vagyok a bűnös, nem pedig Kossuth. Holnap alázatosan bocsánatot kérek tőle... a Lánchíd építését pedig beszüntetem.

Május 23.

Valaki megírta Petőfi Sándornak, hogy Béranger-nak a francia kormány követi állást ajánlott fel, de az ősz költő ezt a következő szavakkal utasította vissza: „Oly sokan vannak most, akik magukat mindenre képesnek érzik, kell tehát, hogy olyan is legyen, aki azt hiszi, hogy semmire sem való. Hagyjatok engem békén, és ne csináljatok mihaszna politikust a jó öreg dalnokból.” Betegen fekszem. Az eseményekről csak a lapokból értesülök. Íme néhány újdonság: az előkelő világ az idén Balatonfüreden tölti a nyarat. A debreceni vásár jól sikerült. A vásár után a zsidók ezer pengőforintot adtak jótékony célra. Új ruhát kaptak a levélhordók. Kolozsvárott a zsidók kikeresztelkednek. Szerbiából ötven ágyúval hadsereg tört be Magyarországba Zimonynál. A kormány a horvát és szerb zavargások hírére megkezdi hadi készületeit, s Belgiumba és Poroszországba fegyverek beszerzése végett biztosokat küld. Batthyány miniszterelnök kiáltványt intéz a néphez, hogy szeretett magyar hazánk egén veszélyes felhők tornyosulnak, szükséges tehát, hogy legalább tízezer főből álló nemzetőrsereget állítsunk fel. Tizenhét városban megkezdődik az önkéntesek toborzása. Szolgálati idő

három év, és húsz pengőforint foglalón kívül naponként nyolc, tizenhat és huszonnégy krajcár. A kormány felszólítja a rendes sorkatonaságban szolgáló magyar tiszteket és más tiszti fokozatra érdemes hazafiakat, valamint azokat, akik lovas ágyútelepeknél akarnak szolgálni, hogy a honvédelmi miniszternél jelentkezzenek. A szerbek a románokat is fel akarják Erdélyben lázítani. A *Herkules* gőzösön hat század gyalogos indult el Pétervárádra. Joachim József hegedűművész, aki mindössze tizenhét esztendős, de már kinevezték a lipcsei konzervatórium tanárává, néhány nap óta szüleinél Pesten időzik. A miniszterelnök felszólítja az erdélyi székelyeket, hogy a haza védelmére adjanak tizenkétezer főnyi újoncot. Az országgyűlést összehívták. Fölszólították a polgárokat, hogy ércpénzüket, aranyaikat és ezüstjeiket kölcsön- vagy ajándékképpen tegyék le a haza oltárára.

Crescence pedig, aki minden délben kimegy a Duna-partra vagy a Váci utcába, és a radikális hölgyek ruháit tanulmányozza, ma izgatottan mesélte, hogy Batthyány Lajosnén (Istenem, ha tudná, hogy mennyire hasonlít Karolinához) fehér csipkés, virágos, lila krepp kalap és barackszínű, tafotaselyem mantilla volt, és... drága kis hiú madárkám, te a vérpadról is megfigyelnéd a legújabb divatot, de éppen olyan hősiesen hajtanád gyönyörű nyakadat a guillotine alá, mint a francia marquise-ok a nagy forradalomban. Eszembe jut a kis Sel. Kit szeretek jobban: Crescence-t vagy Karolinát? Nemsokára valamennyien együtt leszünk. Lázam van.

Június 13.

Lederer városparancsnok ablaka alatt a fiatalság macskazenét rendezett, mire a házból és a szomszéd utcákból katonaság rohant a népre. Német káromlások, leírhatatlan zavar és jajveszékelés, félreverték a harangokat, a nemzetőrök a nép védelmére kivonultak. István nádornak köszönhető, hogy a nemzetőrök és a gránátosok nem ütköztek össze. Húsz sebesült, három halott. Petőfi Sándor pedig a Múzeum téren népgyűlést tartott, és nekirontott a minisztériumnak. Én e minisztériumra nem a hazát, de egymagamat és a kutyámat sem bíznám - mondotta Petőfi, és Kossuth ezt szörnyen rossznéven vette. Pedig ennek a Petőfinek, ami a kormányt illeti... ha nem volnék miniszter... azt mondanám, hogy...

Június 17.

Petőfi Sándort, aki Szabadszálláson követnek lépett fel, Kossuth Lajos csúnyán kibuktatta. Az országban nagy a felháborodás a költő ellen jakobinus és republikánus versei miatt. A választás alatt a feldühödött nép majdnem agyonverte. Az *Életképek*-ben megjelent a republikánus Hiszekegy: „Hiszek egy magyarok istenében, mindenható atyában, kunok és székelyeknek teremtőjében. Hiszek egy magyar szabadságban, ő egyszülött fiában, minden urak urában, ki fogantaték kiömlött szent vérből, született Rákóczi kardjától, szenvede Ausztriának alatta, megfeszítették és meghala és eltemettették a vérpadon. Szálla alá a szegény nép közé, március 15-én halottaiból föltámada, fölméne Bécsbe, üle a császár fejére, onnan lészen eljövendő ítélni radikálokat és pecsovicsokat. Hiszek szent népszellemben, hiszek egy közönséges európai respublikát, nemzetek közt egységet, háborúknak elmúlását, régi hírünk feltámadását s Magyarország örök életét. Ámen”. Szemenszedett útszéli ostobaság. De Petőfi Sándor olyan verseket ír, hogy meghűl az emberben a vér! Most már arról beszél, hogy az árulókat és a királyokat fel kell akasztani. Tasner, mit szólsz ehhez? És mit szólsz ahhoz a javaslathoz, hogy a tízparancsolatot a templomokban a papok úgy legyenek kötelesek kihirdetni: Tiszteld a köztársaságot, hogy hosszú életű lehess ezen a földön? Ez nekem és Crescence-nek szól ám! És Crescence Antónia grófnő ruháit figyeli a korzón!...

Június 25.

Májbajom miatt rendesen szenvedek. Szemrehányásokat teszek magamnak. Életet és üdvösséget egyaránt eljátszottam. Sötét sejtelmeim vannak, rövidesen borzalmas finálé következik. Eötvös Pepi báró nagyon cinikusan viselkedik velem szemben. Tegnap azt mondta nekem: „Te szerencsés vagy: ha a dolog Magyarországra nézve jól üt ki... a te érdemednek fogják tulajdonítani, mert az egész dolgot te kezdeményezted; ha rosszul üt ki - Kossuthra hárul az ódium!" Eszembe jutott a szentlászlói nemes, és pillanatra magam is elhittem, hogy mind e zavarnak én vagyok az oka; de aztán nevetnem kelle ezen a hiúságon. Hiszen most az egész világ forradalmi lázban delirizál! Csakhogy Magyarország az egyetlen nemzet, amely ebbe belepusztul, és Magyarországban az egyetlen ember, aki ebbe testileg-lelkileg összeomlik - az én vagyok, kedves Eötvös Pepi.

5

A Molnár utcában elfogták a szláv titkos propaganda apostolait. Petőfi Sándor elárvereztette a könyvtárát, s a begyűlt összeget - hatvanöt pengőt - hadicélokra ajándékozta. Széchenyi István gróf egy mázsa ezüstöt és évenként tizenkétezer forintot, a Nemzeti Kaszinó húszezer pengőt, Wodianer pesti nagykereskedő két láda arany- és ezüstneműt, gróf Zichy Manó öt mázsa remekmívű ezüstöt ajándékozott a hon oltárára. Liszt Ferenc Pesten tartózkodik. A württembergi huszárok Lenkey János százados vezetése alatt a Dnyeszteren átúsztattak, és Máramaros megyén keresztül hazaszöktek Magyarországba. Kolozsvárott kimondták az erdélyi uniót. Ázsiában és Szerbiában kolera pusztít. A budapesti orvosok azt mondják, hogy e borzasztó betegség legkésőbb júliusig hozzánk is betör. Pesten divatba jönnek a Kossuth-kalapok. A felkelő szerbek Újvidék alatt táboroznak, a Nemzeti Színházban pedig az *Egy nő, aki az ablakon kiugrik* című pikáns vígjátékot adták, s utána balett következett. Az Óbudai Hajógyárban tizenhárom gőzhajót rendeltek. Olaszországi tudósítások szerint Radetzky győzelemről győzelemre halad. Batthyány miniszterelnök Innsbruckba ment a királyhoz. Kossuth Lajos pénzügyminiszter néhány napig Gödöllőn pihen. A pesti Károly-kaszárnyában levő olasz katonaság a magyar önkéntesekkel összeverekedett, aztán az ártatlan utcai nézőközönségre lövöldözött. Kossuth kijelentette, hogy csak akkor ad katonát az olasz háborúra, ha az olaszokat felszabadítják. A sváb-hegyi mulatókban őrületes hazárdjáték folyik. A pesti házak ára rohamosan felszökött. A drágaság elviselhetetlen. A szerbek Karlovicot megtámadták, aztán a gránátoktól felgyújtott város piacára nyomultak, a harcok este tíz óráig tartottak, magyar és szerb részről egyaránt sok a halott és sebesült. A pesti Károly-kaszárnyában történt vérengzés miatt a kaszárnyával szemben hat ágyút állítottak fel. Az utcákat elzárták, hogy az olasz katonák meg ne szökhessenek. Az utcákon félelmetesen nagy a tolongás. Délfelé István főherceg, királyi helytartó, nyílt hintóban, huszár ezredesi egyenruhában hajtatott be a kaszárnyába. A főherceg mellett gróf Széchenyi István miniszter ült. Délben az olasz katonák lerakták fegyvereiket.

Ilyen híreket közöltek a pesti újságok júniusban, a gróf pedig ezeket írta a naplójába:

Kossuth ismét Pesten. Megtapogattam a pulzusát - semmi láza, csak gyönge - mondja ő. És rögtön átvette a hatalmat. Vele szemben most már az egész kormány alárendelt szerepet játszik. Nekem úgyszólván mukkannom sem szabad. Amikor a republikánus izgatások miatt panaszkodtam, Kossuth letorkolt: „Nincs mit félni a fiatal izgatóktól... legfeljebb összevissza háromszázan vannak. Ezeket agyonveretem, csak egy szavamba kerül!!!"

> Minisztertanács Batthyánynál. Kossuth most már valósággal napóleoni allűröket vesz fel. Ma kiadta a rendeletet államtitkárának, Pulszkynak, hogy menjen az orosz követhez, és kérdezze meg tőle, benne van-e a cár keze a szerb mozgalmakban? Mert azt nem tűrheti... És vigyázzon az orosz, mert ha azok a kunok felülnek a csikókra... Mi az? Bevonulunk Oroszországba? Moszkvát felgyújtjuk? Napóleon? A románok ellene fordultak az Uniónak (a szászok követték a példát), román nyelvű közigazgatást és iskolákat kívánnak. Mit szól ehhez Altösterreich tábora, a magas hivatalnokok, a cseh-német arisztokrácia és a tábornokok gyülekezete, amely egészen komolyan hiszi az össz-Monarchia létezését?

Ezeket írta naplójába, de feljegyezhette volna többek között azt is, hogy Pesten kihirdették a statáriumot a lázítók, bujtogatók, közrendzavarók, gyilkosok, gyújtogatók, rablók ellen. A Nemzeti Színházban a *Párizsi rongyszedő*-t adták. István főherceg Görgey Artúr és Klapka György volt főhadnagyokat kinevezte századosokká, Görgey tehát nem lesz egyetemi tanár. Csehországban Windischgraetz tábornok és hadparancsnok Prága városát bombáztatja. Jámbor Pál kankováci lelkész, aki Hiador néven írja költeményeit, mint egy új Kapisztrán, sereget toborzott, és hétszáz embert indított útnak Újvidék felé. A keszthelyi apátplébános, miután az önkéntesek zászlaját megszentelte, levette nyakáról a nehéz aranyláncon függő keresztet, ujjáról lehúzta apáti gyűrűjét, és átadta az önkénteseknek azzal a kéréssel, hogy azt Deák Ferenc tegye le Pesten a haza oltárára. Radetzky folytonosan győz Olaszországban. A Hengermalom is fegyvergyárrá alakult át, és javában dolgozik, ötszáz darab fegyvert készít naponként. A székelyek küldöttsége így szólt a miniszterelnökhöz: „Miért nem indítnak már egyszer útnak bennünket? Hadd aprítsuk össze ellenségeinket, s aztán nyugodtan lássunk a magunk dolgához.” Az orosz közeledésről szóló hírek egyre aggasztóbbak lettek. A tudósítások mind megegyeztek abban, hogy Lengyelországban negyedmilliós haderőt összpontosítottak, s a cár Magyarországon át akar Bécs felé nyomulni.

Július tizenkilencedikén megnyílt az országgyűlés, a követek boldogan üdvözölték egymást a képviselőházban, a miniszterek bemutatkoztak... parlament... felelős minisztérium... olyan volt minden, mint egy szép álom. A kávéházi jakobinusok alig néhány embert tudtak megválasztatni, a képviselőház kilenctized része közbecsületben álló, mérsékelt gondolkozású táblabíró volt, és a Batthyány-kormány hűséges híve. A gróf elégedetten nézett végig a követek során. Ilyen emberekkel már lehet valamit kezdeni. Csak, természetesen, szoros pártfegyelem alá kell őket fogni, mint ahogy azt Angliában látta. Ő maga nem pártember, de szentül hitte, hogy Eötvös és Szemere, akik centralisták, és egész életüket az angol és francia parlamenti élet tanulmányozásában töltötték, bizonyára megszervezik a kormánypártot. Csakhamar elképedve látta, hogy ez nem történik meg. Batthyány Lajos gróf nem alkalmas pártvezérségre, gőgös, elzárkózott, erélyes, de hideg és merev lénye csakhamar elidegenítette magától a képviselőket. Esterházy Pál herceg és Mészáros Lázár nem voltak Pesten, a szelíd lelkű Klauzál nem is számíthatott arra, hogy Deák és Kossuth mellett számításba vegyék. A gróf másfél évtized óta Deák Ferencet tartja a pártvezérségre legalkalmasabbnak. Deák azonban, aki egyszer már felbőszítette őt azzal, hogy éppen akkor nem vállalt követséget, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá, a finnyás, érzékeny és duzzogó lelkű Deák most is szükségtelennek tartja a pártszervezkedést. Kemény Zsigmond báró egyszer ki is fakadt: A kormány a közszellem irányítását nem tartja fontosnak. Lapot nem tart, a sajtóra nem ügyel, a pártra nem gondol, betakarva magát ártatlanságának palástjába, minden rágalmat úgy tűr, hogy sem meggátolni, sem megcáfolni nem tartja szükségesnek. Ez gyönyörű lehet keresztény erénynek és szamaritánusi alázatnak, de kormányzati taktikának kétségbeejtő.

A gróf naplója napról napra szomorúbb húrokat penget.

Crescence-t a hiúsága és a kíváncsisága itt tartja Pesten... Lámpavasra akasztanak minket. Az életemre törnek. Én nem félek tőlük, de Crescence-t és a két fiút meg kell menteni. Crescence hallani sem akar erről. Crescence halálos álmát alussza. Ó, a szerencsés!... A lámpára, a lámpára... Akárcsak a francia forradalomban. Crescence tovább álmodozik, pedig már nem lehet várni. Ma ismét rászóltam:

- Neked el kell menned a gyerekekkel!

Crescence valósággal könyörgött:

- Ne küldj el engem, én veled élek és veled halok.

A Conciergerie! Nyaktiló és barackszín köpeny! Bocsáss meg, édes kis madárkám, hogy tegnap rosszat írtam rólad.

Július 30.

Pálffy Albert és a bankóhamisításért börtönt ült, maró tollú Csernátony Lajos a francia konvent utánzását ajánlgatják. A kormány szerintük „csupa pecsovicsot nevez ki a hivatalokba, Kossuth maga elavult municipalista Wesselényi modorában, ahelyett hogy a francia centralizációt követné"; már május havában robespierre-i álmok nyugtalanították őket, a felelős minisztériumot „végtelenül nagy politikai szerénységgel, nevetségességgel" vádolják, Csernátonynak „erős és független, sőt felelősség nélkül való kormány" kell, azaz radikális diktatúra. A hangulat minden téren radikalizálódik. A pesti értelmiségi körökben az egyházi javak lefoglalását, a cölibátus eltörlését, a katolikus püspököknek a nép által való választását követelik, s egyúttal támadják a „vaskalapos esperesek" kálvinista konventjét is. A „gót idők szennyéből" ki akarják a magyar népet vetkőztetni, lelkiismeretlenül rémhíreket terjesztenek, mérgezett gabonával telt hajókat látnak a Dunán úszni, s emellett folyvást illúziókban élnek. A Batthyány-minisztériumról a Metternich-rendszerrel szemben megállapítják, hogy „eben gubát cseréltünk", Petőfi ki akarja ragadni a hatalmat a kormány és a népképviselet kezéből, s a köztársasági érzelmű polgárok diktatúráját akarja kikiáltani. Kossuth magának külön ágenseket tart; minap Batthyánytól Bécsben megvásárolt fegyvergyűjteményt kéz alatt ő vette át; a radikálisok szidták Batthyány tehetetlenségét, és dicsérték Kossuth találékonyságát; máskor 80000 forintot utalt ki a kabinet tudta nélkül Londonban fegyvervásárlásra, holott ezzel a miniszterelnök volt megbízva, s mikor ez kért tőle ily célra pénzt, nem volt fedezet. Szalay László és Pázmándy Dénes a frankfurti parlamenthez követül küldvén, ezeknek Kossuth, Szemerével együtt, Batthyány tudta nélkül adott pótutasításokat, hogy az angol és francia nemzettel örök szövetséget kössenek, viszont más alkalommal arra, hogy Magyarország garantálni fogja a megalakuló német Bund területi integritását.

6

A gróf, aki egyénileg egész életében gyűlölte a pártokat, a maga lakása alatt, a saját költségén kibérelte az Ullmann ház egész első emeletét, ott a kaszinó mintájára kényelmes és fényűző klubhelyiséget rendezett be, és átadta azt a kormánypártnak. Hiába. Batthyány és Deák csak nagy ritkán tették be a lábukat a klubba, Kossuth Lajos pedig akkor már inkább a Madarász-féle Radikális Körbe járt, ilyenformán a pompás Ullmann-helyiség lassanként elnéptelenedett. A gróf szíve tele lett keserűséggel.

Nemsokára napirendre került az olasz kérdés. A gróf úgy érezte, hogy itt az utolsó alkalom, amikor talán sikerül a dinasztiát lekötelezni és a kívánt negyvenezer újonc megajánlásával a márciusi napokban megadott engedményeket örök időkre biztosítani. A minisztériumban az újoncmegajánlást is elfogadták - Batthyány és Kossuth egyébként előzőleg már számtalanszor lekötötték magukat e mellett az álláspont mellett -, a képviselőház ülésén Kossuth Lajos a minisztertanácsi jegyzőkönyvet fel is olvasta, de ekkor a karzat és a Madarász-féle radikális és republikánus csoport zajongani és tiltakozni kezdett, Kossuthot elkapta a szenvedély, és a felolvasott jegyzőkönyvhöz hozzátette, hogy ezt a határozatot a kormány csak a morális hatás kedvéért hozta... és aztán hozzátette, hogy Magyarország az olaszokkal való békét kívánja, és beleegyezik Milánó elszakadásába. Batthyány és Eötvös hiába akarták korrigálni ezt a katasztrofális elszólást. Irtózatos! Kossuthnak nem magáért és a magyar nemzetért fáj a feje, hanem a szárd királyért, aki röpcédulákkal bujtogatja az ellene harcoló horvát határőröket, hogy menjenek haza és verekedjenek a magyarokkal - írta a naplójába.

A helyzet napról napra aggodalmasabb és fenyegetőbb lett. A gróf leghűbb emberei is végre odajutottak, hogy kezdték a dolgot tétlenül nézni, teljes apátiával és fatalizmussal, mintha tehetetlenségük tudatában felmentették volna magukat az alól, hogy a hazával, a néppel vagy a közdolgokkal törődjenek. Mindenki csak a saját bőrét vagy a családjáét kezdte félteni. A gróf észrevette ezt, és magához hívatta Kovácsot és Tasnert. Látszott rajta, hogy nem akar elérzékenyülni.

- Hát maguk mit akarnak még itt? Mire várnak még? Mi dolguk van itt?

Kovács megszólalt:

- Ameddig excellenciád...

A gróf közbevágott:

- Ne beszéljen nekem ilyen badarságot. Én miniszter vagyok... miniszter... érti? - és vérfagyasztó módon kezdett el nevetni. - Felelős miniszter vagyok, akárcsak Kossuth vagy Batthyány Louis... sőt csak én vagyok felelős, ők felelőtlenek... én kapitány vagyok, nem huszárkapitány, hanem hajóskapitány a Tiszán, és nem hagyhatom el a süllyedő hajót... de magukra igazán semmi szükség nincs itt.

Tasner és Kovács, akik a gróf szívéhez oly közel álltak, most majdnem elsírták magukat, mint két kicsiny gyermek.

- Nem megyünk!... - kezdte el Tasner, de nem tudta a mondatot folytatni.

A gróf tudta, hogy hiába volna minden rábeszélés, tehát más húrokat kezdett pengetni:

- Jó. Hát nem megyünk, de valamire mégiscsak el kell magunkat határozni. Átgondoltam a dolgot: ami saját személyünket illeti, wir sind dem Geschicke verfallen. De a családunk, az más. Az asszonyokat és a gyerekeket nem szabad kitenni semmiféle veszedelemnek. Én már el is határoztam, hogy a grófnét és a fiaimat elküldöm Cenkre. Megkövetelem, hogy önök is ugyanezt cselekedjék, ígérjék meg nekem. Most még akadály nélkül mehetnek, ki tudja, ha a zavarok nőnek, gondoskodhatunk-e elhelyezésükről? Na hiszen, azért magunkat sem hagyjuk, ameddig csak lehet! Már megtettem minden lehető óvintézkedést. A házunk erős, a padláson elrejtettem hetven-nyolcvan kitűnő fegyvert, és ha ez nem elég, itt van szemben a Lánchíd udvara, Clark is elkészült minden eshetőségre, és van olyan hatvan-hetven elszánt emberből álló csapata, amely tízszer akkora csőcselékkel szemben is kiáll. Intézkedtem, hogy a hajógyár munkásai is azonnal hajókon jöjjenek segítségünkre, ha valami baj van. Mi tehát, uraim, fittyet hányhatunk minden veszedelemnek, de ha velem volnának a grófné és a fiúk, akkor inkább odadobnám magam áldozatul, csak nekik ne legyen semmi bántódásuk.

Augusztus közepén már ismeretessé lett a bécsi minisztérium emlékirata, amely tiltakozik a Monarchiának kettészakítása, vagyis Magyarországnak a márciusi napokban megadott független államisága ellen, a március óta létesített állapotot jogtalannak tekinti, és Magyarországnak az ausztriai császárséghoz való viszonyát az évszázados jól bevált alapra vissza akarja állítani.

István gróf jóslata tehát beteljesedett: amint a dinasztia és a bécsi oligarchia kissé összeszedi magát, mindent visszavon, amit a rémület perceiben kicsikartak tőle... A gróf érezte, hogy az osztrák kormány, sőt maga az uralkodó is kimondta a szót, amelyre a magyar nemzet csak fegyverrel felelhet. A nemzet forradalmi állapotba került. Kossuth negyvenkétmillió forintot és kétszázezer újoncot kapott a nemzetgyűléstől. A kocka el van vetve. Elvégeztetett. Tisztességes ember most nem tehet egyebet, mint felköti a kardját, és elmegy Bécs, Jellasics, a szerbek ellen, ahova Kossuth Lajos küldi. Ezen a ponton már nem szabad okoskodni, most már verekedni kell. Aki pedig bűnösnek érzi magát a katasztrófa felidézésében, vagy nem hisz a győzelemben, az lője főbe magát. Neki tehát kettős oka van az öngyilkosságra.

Álmatlan éjszakán, estétől reggelig vívódott magában; akkor eszébe jutott a derék, higgadt, bölcs Deák Ferenc. Igen, ez az ember talán meg tudja mondani, hogy mit kell cselekedni. A minisztertanácsban félrehívta és megkérdezte. Deák maga is kétségbeesett hangulatban és teljesen tanácstalan volt. Ekkor a gróf szemét elfutotta a vér, és megragadta Deák Ferenc karját:

- Deák, én mindent elveszettnek tartok; a mi helyzetünk kétségbeejtő. Számunkra, akik becsületes hazafiak vagyunk, nem marad más hátra, mint az öngyilkosság.

A szép, erős, gömbölyű arcú magyar erre elsápadt, de a szemei csodálkozva meredtek a grófra:

- Öngyilkosság? Ha az én halálom meg tudná menteni a hazát, bizonyára mit sem gondolnék az életemmel. A jelenlegi helyzetnek azonban nem vagyunk okai, s nem tudunk azon változtatni sem az életünkkel, sem a halálunkkal. A jelen pillanatban tehetetlenek vagyunk, de talán eljön még az az idő, amikor a hazának hasznára lehetünk.

A gróf mindenáron egyenes és határozott választ akart kicsikarni:

- Tehát ön nem akarja magát főbe lőni?

A nehézkes, lomha ember arcáról ragyogott a fatalizmus és az élet szeretete.

- Nem! - felelte, erősen megnyomva a szót.

A gróf egy pillanatig maga elé meredt, aztán mintha magát akarta volna megbiztatni:

- Hát akkor én is megpróbálok élni.

És már ott is hagyta minisztertársait, kezébe kapta nagy aktatáskáját, és a szobából kitámolygott.

Deák Ferencet nemcsak a gróf kétségbeesése, hanem arcának halotthalványsága és egész testi habitusának lerongyolódott, nyomorúságos volta is megdöbbentette. Nyomban felkereste a gróf régi háziorvosát, Balogh Pált, és elmondta neki a beszélgetést. Az orvos szomorúan horgasztotta le a fejét:

- Régóta figyelem...

- Hát miért nem gyógyítja?

Az orvos, maga is fáradt és szomorú ember, halkan felsóhajtott:

- Először az országot kellene meggyógyítani!...

7

Augusztusban a gróf már a minisztertanácson és képviselőházban egyaránt csak némán és szomorúan szemlélte az eseményeket. Úgy érezte, hogy most már csakugyan elkövetkezett az az idő, amikor csak az istenek közvetlen beavatkozása segíthet a dolgokon. Az országban már kétféle hadsereg volt: a régi sorgyalogság és a honvédség. Jellasics pompásan felszerelt hadserege - a császár katonái - a Drávánál táborozott, és várta a jelet, hogy megindulhon Buda és Pest felé. Nagyszebenben román nemzeti bizottság lázítja a nemzetiségeket, Szenttamásnál, Földvárnál, Versecnél már rendes háború folyik a szerbekkel, és Bécsben hálaadó istentiszteletet rendeztek Radetzky tábornok fényes olaszországi győzelmei után. A grófnak eszébe jutott az a nap, amelyen a napóleoni háborúk után Bécsbe érkezett, s a Práterben, isten szabad ege alatt katonai istentiszteletet tartottak a szövetségesek győzelmeiért. Aznap látogatta meg a kis Selt... Milyen régen pihen már a sokat szenvedett, szegény kis lélek a föld alatt... Vajon a túlvilágon találkozott-e Karolinával? És mit szóltak egymáshoz?... Úgy érzi, hogy nemsokára ő is találkozik velük. Az olaszok után most majd a magyarokra kerül a sor... no, de miellenünk már nem a vén Radetzkyt küldik, hanem Windischgraetz herceget, aki ma a legnagyobb hatalom Bécsben... Windischgraetz, undorító barom... de a bécsiek ujjongnak, Bécs megint tombol, és a császár Innsbruckból visszatér a Burgba... Hm... Egymás után hogy dőlnek össze az ő számításai! A császár végül összes tartományaival kibékül, Jellasics és a horvátok egyenesen a dinasztia megmentői gyanánt szerepelnek, mintha csak átvették volna az ő koncepcióját. A császár és Bécs, Ausztria és a hadsereg és a Monarchia mindenféle nemzetisége most már egyedül csak Magyarországot látja ellenségének.

A gróf néha részt vett a minisztertanácson. Nem is nagyon figyelt a megbeszélésekre. Miért? Úgyis csak az történik, amit Kossuth akar. Őt pedig nemcsak mellőzik, hanem gúnyolják és inzultálják is. A minap, ahogy a minisztertanácsban leült az asztalhoz, Kossuth boldogan mutogatta a Brüsszelből vásárolt, új szerkezetű szuronyos puskának egy mintamodelljét a szoba másik sarkában, az ablak előtt. Egyszer csak látja, hogy Kossuth Lajos, ahogy a puskát mutogatja, hirtelen az arcához emeli, és szabályszerűen feléje céloz. Megdöbbenve nézett erre a furcsa mozdulatra, és akkor hallja, amint Kossuth azt mondja Klauzálnak:

- Pompás egy fegyver. Derék puska ez, s van egy sógorom, aki remekül céloz, s ezzel a puskával akármikor ledurrant akármiféle hazaárulót.

A gróf felpattant helyéről, alig tudta megfékezni magát, hogy rá ne rohanjon Kossuthra, de aztán meggondolta. Miért is tenné? Csak nevetségessé válnék, mert Kossuth teljes joggal csak tréfának minősíthetné az egészet. Visszaroskadt hát a székébe, de nem tudott sokáig nyugodtan ülni. Égett az agya, felforrt a vére. A többiek is észrevették izgatottságát. Mindenkinek megvolt a véleménye az ízetlen tréfáról, de ő nem bírta tovább. Engedélyt kért, hogy eltávozhasson, és kirohant a szabadba, hogy idegeit lecsillapítsa. Nem, arról szó sincs, mintha félt volna attól a puskától. Húszesztendős kora óta szinte számát se tudja tömérdek párbajának, és Kossuth talán bánni sem tud a fegyverrel, talán még puska sem volt soha a kezében... De az elviselhetetlenül bántotta, hogy zsebre kell vágnia efféle idétlen célzásokat. Egyébként a terror már sokkal durvább formában is felütötte a fejét. Névtelen leveleket kapott, és kézről kézre járt valami névsor, amelyben azok szerepeltek, akiket a forradalom kitörése pillanatában mint megbízhatatlanokat és árulókat a haza érdekében el kell küldetni a másvilágra. Ezek között első helyen olvashatta a saját nevét. Nagy megtiszteltetés. Hiszen nem bánná ő, ha valaki szépszerével átsegítené a túlvilágra, de elviselhetetlenül fájt a szíve, hogy idáig jutott ő abban a hazában, amelyért egy életet töltött el szinte őrjöngő tevékenységben, hajnali négy órától éjfélig dolgozva, verejtékezve, szégyenkezve, dühöngve... Miért? Azért, hogy mint hazaárulót lepuffantsák, vagy kaszát döfjenek a hasába...

A régi német színház leégett épületével szemben volt egy cukrászda, és a tikkasztó augusztusi napokban oda járt fagylaltozni az egész politikai világ. Valamelyik nap éjszaka, amikor már a vendégek elhagyták a kioszkot, két ismeretlen ember foglalt helyet az egyik asztalnál. A kioszk tulajdonosa észrevétlenül kihallgatta a beszélgetésüket.

- Napok kérdése már... Ez így nem mehet tovább.

- Nyíltan ki kell állnunk a porondra.

- Biztosíthatlak, mindent a legpontosabban előkészítettünk. A forradalom kitör, és kikiáltjuk a köztársaságot.

- Biztos vagy benne?

- Amikor meghallod, hogy a fekete embert meggyilkolták, arról megtudhatod, hogy most kezdődik a haddelhadd... Ez lesz a jel az általános megmozdulásra.

- Miért éppen Széchenyi?

- Az ő személyében kell a hazaárulókat megfélemlíteni... Ha Széchenyi halott, ez olyan rémületet idéz elő, hogy az egész város elveszti a fejét... Gyerekjáték lesz akkor a minisztériumot lemondatni és a diktatúrát kikiáltani.

Másnap az egész város erről beszélt.

Tudták, hogy a grófnak egyik legbizalmasabb embere Kovács Lajos, a minisztérium osztályfőnöke. Perczel Mór egy napon így szólt Kovácshoz:

- Remélem, tudod, hogy ha hatalomra jutok, te leszel az első, akit felakasztatok. A második Tasner, a harmadik báró Kemény Zsigmond.

Kovács tréfára fogta a dolgot:

- Miért éppen minket választottál ki erre a megtiszteltetésre?

- Először, hogy a grófnak inába szálljon a bátorsága, másodszor, mert természetesnek találom, hogy hasonló esetben engem ti is felakasztatnátok.

Nemsokára azután megtudták, hogy a grófon kívül még tíz embert akarnak a republikánusok láb alól eltenni. Kovács Lajos összehívta őket tanácskozásra, amelyen megállapodtak, hogy ok nélkül nemigen mutogatják magukat az utcán, s míg az ingerültség tart, nem hálnak otthon. A gróf pedig kijelentette:

- Kedves Kovács, velem ne sokat törődjenek. A lakásom közel van az épülő Lánchídhoz, titkos föld alatti alagutat készíttetek Clarkkel a hídhoz, és ha megtámadnak, az alagúton át családomat a Dunához viszem, s előbb beledobálom a fiaimat, aztán feleségemmel magam is a hullámokba ugrom.

Tasner és Kovács, mint az árnyék, követték mindenfelé a grófot, de csodálkozva látták, hogy ezek közt a megalázó és aljas viszonyok közt aránylag eléggé megőrizte nyugalmát és jó kedélyét. Gyakran mondogatta, hogy azok a veszedelmek, amelyekkel szembe tud nézni, amelyeknek ismeri a forrását és célját, nem tudják őt megfélemlíteni, de ha a sors titokzatos kezét látja valamiben, akkor nem áll jót magáért.

Ez hamarosan be is bizonyosodott.

A gróf most már nem gondolt egyébre, csak a családjára és legutolsó s legszebb szerelmére, a Lánchídra. Majdnem minden idejét ott, a pesti oldalon palánkkal körülkerített udvaron töltötte, William Clark és a hajógyár igazgatója, a derék Masjon, valamint a munkások

társaságában. Most már csak ezek voltak a barátai. Egész nap ott sürgött-forgott az udvaron és a műhelyekben a munkások között, akikkel szinte barátilag elbeszélgetett, valamennyinek megismerte minden ügyes-bajos dolgát, családját, gyermekeit, gondjait, és elhalmozta őket ajándékokkal. A munkások is rajongtak érte. Az udvar egyik hosszát a Duna szegte be. Itt állott a gróf rendelkezésére egy angol csónak, amelyen gyakran Budára, a Margitszigetre vagy a hajógyárhoz vitette magát, hogy elmeneküljön a főváros zajától, a mendemondáktól és a közélet nyomasztó benyomásaitól. Crescence grófné, akit napról napra ostromolt, hogy hagyja itt a várost és vigye magával gyermekeit, makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy marad. Emiatt, bár a grófot meghatotta felesége hősiessége, napról napra viták, majd komoly összetűzések voltak közöttük, mert végre is kezdte nem érteni, hogy ezt az észszerű tanácsot miért nem fogadja meg a két kisfiú anyja... Crescence azonban csodálatosképpen megváltozott az utóbbi időben. Azelőtt gyűlölte a két Zichy leányt, Károlyi Györgynét és Batthyány Lajosnét, most szívesen járt a szalonjukba, s részt vett az azokban rendezett jótékony célú teákon, tánc-estélyeken és hangversenyeken. A levegő tele volt gyűlölködéssel, titkokkal, fenyegetésekkel... mintha minden alá volna aknázva, a föld alatt valami morajlott. Az élet nyomorúságos volt, a nyomor napról napra gyötrőbb, ocsmányabb és fenyegetőbb. Bécsből kolerahírek jöttek, Moldvában és Erdélyben szintén dühöngött a járvány, azt suttogták, hogy Pesten is vannak már koleraesetek, de a hatóság eltitkolja. A külvárosban rablások és gyilkosságok folytak, a főúri szalonokban pedig botrányos szerelmi kalandokról beszéltek a beavatottak. Soha olyan visszataszító nem volt Pesten az élet, mint most, de a gazdag polgárnők és a mágnásasszonyok egészen átadták magukat a mulatozásnak és kalandoknak. Olyan volt az élet, mintha mindenki a világ végét várná, és igyekeznék kihasználni a még hátralevő néhány napot. Crescence sohasem szeretett Pesten lakni, de most nem lehetett innen eltávolítani, s Károlyi Györgyné minden hangversenyén megjelent, mintha ezzel tüntetni akart volna, vagy mintha ki akarná kémlelni, hogy István grófnak melyik asszonnyal van valami barátkozása. A gróf nem mutatta magát a társaságban, s minden erejét összeszedte, hogy a Lánchíd munkálatait siettesse és befejezze. Valamelyik nap jelentette neki Clark, hogy végre felteszik a hídra az utolsó láncot. Ez volt a tizenkettedik. Az angol mérnök kedélyesen dicsekedett, hogy ez ideig még nem volt lánchídépítés a világon, hogy a láncok felvonásánál ne történt volna valami baleset. Nálunk tizenegy lánc már a helyén van, semmi baj nem történt, reméli, hogy a tizenkettediket is szerencsésen felvontatják. A grófot rendkívül érdekelte a dolog.

- Eddig még sehol sem építettek olyan nagy lánchidat, mint amekkora ez, félek; hogy a többiek fátumát mi sem kerüljük el.

Clark megjegyezte, hogy a lánc súlya rendkívül nagy, és amikor felvontatják, olyan rázkódtatás érheti az oszlopot, hogy az megtörik. Valóságos csoda lenne, ha mi szerencsésen megúsznók a dolgot.

A gróf arca elborult:

- Miért történjék éppen nálunk csoda?

- Mert amúgy is elég baj van itt, kegyelmes uram.

A gróf arca mindjobban elsötétült:

- Ha már csodát tartogat számunkra az ég, akkor inkább máshol volna arra szükség. Azonban a mi hazánkkal már elég csoda történt, lehet, hogy most sem hagy el egészen az Isten.

Akkor az első ív a két part között már ki volt feszítve. Clark, aki nemcsak zseniális szakember, hanem rendkívül bátor férfiú is volt, egy alkalommal a kifeszített íven átsétált Budára.

A gróf ezen módfelett felháborodott. Clark miniszteri hivatalnok is volt, vagyis ebben a minőségben a grófnak alárendeltje. A gróf tehát mint miniszter hivatalosan megtiltotta, hogy Clark ezt az istenkísértő vakmerőséget még egyszer megismételje. Másnap aztán barátai s a munkások a legnagyobb rémülettel látják, hogy a gróf nyugodtan átsétál a láncon Budára. Harmadnap még döbbenetesebb dolog történt. A gróf megint felment a láncra, de ekkor magával vitte Béla fiát is, és kézen fogva átvezette a tizenkét éves gyermeket a nyaktörő úton Budára. Clark és Tasner megrendülve nézték a szörnyű jelenetet, s aztán a gróf elé állottak, és figyelmeztették őt a dolog eszeveszett vakmerőségére.

A gróf a vállát vonogatta:

- Mit tudhatom én, hogy nagyon hamar nem lesz-e szükségem erre az útra? Ha ide felviszem a kisfiaimat, tudom, hogy biztonságban lesznek, mert senki sem mer utánunk jönni.

A következő napon kezdetét vette az utolsó lánc felszerelése. A lánc egyik vége egy nagy uszályhajón nyugodott, a másik pedig a felvonógép csigájába akasztva, hogy megtegye útját a pillér magasságába. A gróf minden ellenzés és könyörgés dacára beült a hajóba, és nézte a lánc lassú emelkedését. Egyszerre csak megtörtént a baj. A lánc eltörött, lezuhant, a hajót kettévágta, s egy szempillantás alatt minden elmerült a Duna fenekére. Azt hitték, hogy a gróf most megtalálta azt a várva várt megoldást, amelyet mint jó keresztény ember öngyilkossággal nem akart elintézni. A rémület leírhatatlan volt. Clark és emberei csónakba szálltak, és elindultak a kutatására. Sehol semmi nyoma. Este aztán valaki levelet hozott, amelyben a gróf megírta, hogy jó úszó lévén, átjutott a budai partra, s ott most egy vincellér házában várja, hogy ruhát és kocsit küldjenek érte.

A grófot ez a véletlen szerencsétlenség jobban kétségbeejtette, mint minden terror és fenyegetés. Ettől kezdve többé alig látta őt valaki mosolyogni. Tasnernak mély melankóliával mondta, hogy a híd az ő számára szimbólum, s a híd sorsa a haza sorsát jelenti. Így jár a nemzet is - ismételgette -, tizenegy óráig minden fényesen ment, s midőn elbizakodottságunk már nem ismert határt, a tizenkettedik órában minden összetörik. Most már Crescence grófné is látta, hogy legalább a gyermekeket biztonságba kell helyezni, és lassanként ráállt, hogy elmegy velük Cenkre. Úgy beszélték meg, hogy ha Pesten javul a helyzet, akkor néhány nap múlva Crescence visszatér, ha pedig tűrhetetlenné válik az itt-tartózkodás, akkor a gróf követi őt, hogy együtt legyen vele és gyermekeivel.

Augusztus huszonharmadikán reggel ezeket a rejtelmes szavakat írta a naplójába: „Elbúcsúztam Crescence-tól és a fiaimtól. Crescence nem sejt semmit. Uram, legyen meg a te akaratod!” - Este pedig így folytatta: „Vajon az életemben látom-e még őket? Attól félek, nem. Szívem összetörik, de mégis megkönnyebbültem, templomba megyek, ámbár nem bírok már imádkozni sem. A kamarilla megakadályozta, hogy a király a Deák-féle horvát törvényjavaslathoz, amely a Batthyány és Jellasics között megkötött paktum értelmében rendezni akarta a közjogi kérdést, megadja a hozzájárulást. Aljas képmutatás! A vak is látja, hogy a horvátokat ellenünk uszítják. Tehát megkezdődött a hóhérmunka.” Két nap múlva ezt jegyezte bele: „Ki lehet-e sokáig bírni ezt az állapotot, anélkül hogy őrjöngő legyen és kétségbeessék az ember? Tegnap meggyóntam a krisztinavárosi templomban, ahol Crescence-szal megesküdtem, és fiaimmal együtt oly gyakran imádkoztam. A plébános vigasztalni próbált. Azt mondtam neki, hogy az én bűnömre aligha van elég nagy vezeklés, az én bűnömet nem lehet megbocsátani. Az én irataim ébresztették fel a csendes, békés, megelégedett magyart, a kaszinók szülték a köröket és klubokat, amelyekben Kossuth és Batthyány megnőttek. Mindennek én vagyok az oka. Csak az Isten a megmondhatója, hogy a kínnak és fájdalomnak mekkora tengerét kell még átszenvednem, amíg mindezt megbűnhődöm. Az éjszaka egész tisztán hallottam, hogy valaki így kiáltott hozzám: »Minden bajnak te vagy az oka!« Lehet,

hogy az a szentlászlói nemes látogatott meg, de lehet, hogy maga az Isten kiáltotta ezt a fülembe. Én vagyok oka minden szörnyűségnek, ami történik, a véróceánnak, amely el fog önteni. Átkozottnak érzem magamat, sehol vigasztalás, sehol világosság. Úgy szaladok körben, mint az őrült, és öklömmel verem a fejemet. A plébános kért, hogy ne tegyek magamnak szemrehányást, mert amíg én dolgoztam, addig nem volt baj. Ostoba beszéd! Nem mertem az oltáriszentséget magamhoz venni. Kirohantam a templomból, a szegény öreg pap biztosan azt hiszi, hogy megőrültem."

Estefelé jelentették neki, hogy Wesselényi Miklós akarja meglátogatni. A gróf megdöbbent. Miklós! Az emlékek egész tengere borította el egyszerre a lelkét. Debrecen, a trappisták, Párizs, London, a kettejük gyönyörű, reménydús fiatalsága, szerelmek, duhajkodások, az életnek azok az apró ostobaságai, amelyek olyan széppé teszik ezt a siralomvölgyet... Akadémia, *Hitel, Világ, Stádium*, Kossuth... Szegény Miklós elfordult tőlem, elbűvölte őt az a varázsló... Börtön, vakság... irtózatos... hát ebből áll az élet?

A báró lefogyva, megöregedve, világtalanul, egész lelkében feldúlva, amely az arcának vad mártírkifejezést adott, betámolygott a gróf szobájába, és a kezét nyújtotta. István gróf megölelte. Örült neki, de egyszersmind meg is rémítette. Micsoda szörnyű dolog történhetett vele, ha idejön, és baráti kezet nyújt, ő, Wesselényi Miklós, az erdélyi bölény, aki megesküdött, hogy száradjon el a keze, ha Széchenyi István gróf érdekében valaha valamit akarna tenni. Ránézni is rettenetes volt: Egész testében remegett, mint egy gyáva gyermek. Szeme világával együtt elvesztette férfiúi szilárdságát és bátorságát is, és talán még jobban kétségbe volt esve, mint ő.

A gróf leültette. Maga is melléje ült, körülcirógatta, mint egy óriás titánkölyket. Kezét szorongatta, kérdezősködött a feleségéről, gyermekeiről, ő is elmondotta, hogy milyen szépen cseperednek Béla és Ödön, hogy Crescence milyen hős lelkű és önfeláldozó volt, de kifogyott minden kedveskedésből, mert a báró makacsul hallgatott, lehorgasztott fővel, és néha válla megrendült, mintha belső zokogás vagy embertelen nagy kimerültség vagy kétségbeesés rázta volna meg. Aztán egyszer csak megszólalt. Gyónni kezdett ő, a minden kálomistánál vastagabb nyakú kálomista, s bevallotta, hogy rettenetes tévedés volt az életének utolsó két éve, hogy belátja, mekkorát vétkezett egyetlen, igaz és tiszteletreméltó barátja, mestere, vezére, Széchenyi István ellen, hogy azért jött fel Pestre, mert úgy képzelte, ha figyelmezteti Kossuthot, ha kéri és könyörög neki, hogy forduljon vissza, és álljon gróf Széchenyi István mellé, akkor talán neki, az elöregedett, vak, vén Wesselényinek a rimánkodása gondolkodóba ejti, de hát megint ostoba, naiv, ábrándozó volt, és szörnyű kudarcot vallott Kossuthnál.

- Képzeld el, István, felbotorkáltam hozzá a minisztériumba, és ott találtam az előszobában Kazinczy Gábort. Mit keresek ott? - kérdezte tőlem Kazinczy, és én zavarba jöttem, elszégyelltem magam, de nem tudtam megállni, hogy el ne panaszkodjam: Kossuthtal szeretnék beszélni, és már tizenegyedszer vagyok itt, de nem juthatok hozzá. Képzeld el, István, Kossuth Lajos, akit a tenyeremen tartottam, aki mikor a börtönben ült... eh, de ne beszéljünk erről... Kossuth Lajos tizenegyszer kiüzente, hogy nem ér rá, és nem fogadhat. Képzeld el, István!... Erre aztán Kazinczy karon fogott, és bevezetett Kossuth szobájába. Megaláztam magam, vak ember vagyok, vén polgári halott, már csak úgy ténfergek az életben... Hej, ha Sámson erejét érezném még a karjaimban, úgy segítsen engem az Isten, megráznám ezt a templomot, és magamra rántanám... - és szörnyű káromkodás hagyta el a vak ember száját -, bevallom neked, István, összetett kézzel könyörögtem neki, hogy ő, aki egyetlen szavával megállíthatja a végzetet, ne engedje, hogy ez a gyönyörű, édes, szép Magyarország... hogy ez az én...

Nem tudta tovább folytatni. István gróf elérzékenyülve borult az öreg, vak gladiátor vállára.

Nagy sokára ismét felmordult az egykor olyan félelmetes oroszlánhang, most csak beteg hörgés és lihegés.

- István, azért jöttem hozzád, hogy bocsánatot kérjek tőled... István, ha lehetséges, felejtsd el, amit ellened vétkeztem.

A gróf hiába vigasztalta. Hiába erősítgette - minden meggyőződés nélkül, hiszen maga is tele volt kétségbeeséssel -, hogy aggodalmai túlzottak, és majd csak jobbra fordul minden, Miklós báró felállt, és mentében, ahogy vakon és tétován botorkált és botjával nagyokat kopogott a padlón, szinte csak magamagának dörmögte:

- Elmegyek haza, Zsibóra, István. Olyat mondok neked, amilyet halandó ember még nem hallott tőlem. István, hajolj ide közel. István - súgta, miközben kicsordult szeméből egy könnycsepp -, István, én félek! Csak ne vette volna el az Isten a szemem világát, itt maradnék én az utolsó percig, és ha látnám, hogy a szó már nem használ, közibük ütnék, és addig csépelném őket, amíg darabokra vagdalnak vagy felkoncolnak vagy szitává lőnek, de hát így vakon... István, te boldog ember vagy, végső esetben védheted magadat úgy, ahogy férfiúhoz illik. Engem, világtalant, leüthetnek az utcán, mint a kutyát, anélkül hogy védeni tudnám magamat.

A báró elbotorkált, és István gróf visszaroskadt a díványra, ahol előbb Wesselényi Miklós báró ült. És ahogy előbb a vak Wesselényi, most ő kezdett magában beszélni:

- El kell pusztulnom, látom, kínlódnom kell, hogy vezekeljek. Kossuth tegnap azt mondta nekem: miért küldte el ön a feleségét? Vigyázzon magára! Én lövetek azokra, akik ellenünk vannak vagy cserbenhagynak. Mintha Marat-t láttam volna magam előtt. Úristen, mit tegyek? Elfussak én is, mint Wesselényi, vagy várjak, míg felakasztanak, és kik akasztanak fel? Madarász László és a csőcselék, az utca szennye, a prostituáltak kitartottjai... Pfuj, akkor inkább magam hajtom végre magamon a halálos ítéletet.

8

Szeptember másodikán megjelent a minisztertanácson, de oly siralmas állapotban volt, hogy Kossuthnak is megesett rajta a szíve. Gyengéden kérdezősködött egészségi állapota felől, s aztán kérlelte, hogy menjen haza, néhány napig pihenjen esetleg utazzék el Cenkre, a vidéki csend és a családi környezet majd talpra állítja. A gróf hazament, s attól kezdve nem mozdult ki a lakásból. Egyedül volt otthon. A fejedelmi fénnyel berendezett termeket kinyitotta, és azokban egész nap reggeli köntösében járt fel és alá fáradhatatlanul. Dolgozószobájában íróasztalán hevert minden lap, még a falragaszok, sőt a bécsiek is. Az ebédlőben tányérban szőlő, barnás rozskenyér és metszett kristályüvegben friss víz állott. Néhány barátja meglátogatta, s azok kétségbeesve hagyták el a lakását. Tasner, Kovács Lajos és Clark naponta ötször is felmentek hozzá. A grófnak most egy öreg bécsi komornyikja volt, a vén Anton, aki mint az árnyék követte urát, maga is sápadtan és csontig lesoványodva, mert az utóbbi hónapokban sem nappala, sem éjszakája nem volt, a legkülönbözőbb parancsokkal gyötörte, néha brutálisan nekitámadva, majd bocsánatot kérve a megkínzott embertől. A vén Anton szeptember harmadikán félrehívta Tasnert.

- Az istenért, a gróf úr már három vagy négy éjszaka nem alszik, nem feküdt le, ebédet sem hozat magának, undorodik minden ételtől, csak azt a kis szőlőt tűri meg az asztalán, de ahhoz sem nyúl hozzá. Így el kell pusztulnia.

Tasner soványabban, merevebben, szőkébben és szeplősebben, mint valaha, bement a grófhoz, és ismervén gazdájának kapacitálhatatlan természetét, szinte tudományosan bebizonyította neki, hogy ha nem változtat az életmódján, negyvennyolc órán belül kimerül, és testileg-lelkileg összeomlik. Erőltesse az evést és alvást... kegyelmes uram, gondoljon a grófnéra és a kis grófokra!...

A gróf rémülten nézett Tasner arcába:

- Nem lehet, nem lehet. A fél vagyonomat adnám, ha néhány percet aludni tudnék, de még ülni sem tudok nyugodtan.

- Üljön le! - kiáltott rá Tasner.

A gróf ijedten leült egy pamlagra, néhány percig nyugodtan maradt, aztán hirtelen az agyához kapott, és felugrott:

- Tasner, itt valami belül, itt valami lobbot vetett, könyörgöm, ne kényszerítsen, hogy ülve maradjak, mert akkor pokoli forróságot érzek. Megígérem, hogy éjjel, ha hűvösebb szél fúj a Duna felől, a nyitott ablaknál levő karosszékben megpróbálok elszundikálni.

- Gróf úr - könyörgött Tasner -, hívassa haza a kegyelmes asszonyt, vagy utazzunk el Cenkre. Nem jó egyedül lenni.

A gróf behúzta vállait, egészen összezsugorodott, és lefelé görnyedve, mintha valakihez a mélybe beszélne:

- Nagyon jó egyedül lenni. Nagyon boldog vagyok, hogy elküldtem őket. Ha még néhány napig itt maradnak, rettenetes tragédia... Tasner, tudja-e, miért vittem fel Bélát a Lánchídra? Hallgasson meg, kérem. Nem vagyok bolond. Ábrahám is feláldozta fiát, Izsákot, és nekem egy túlvilági hang parancsolta, hogy... vagy-vagy... vagy életben marad, és akkor ez azt jelenti, hogy Isten megelégelte szenvedéseinket, és minden jóra fordul, én nem vagyok bűnös... és a *Hitel* és a *Stádium*... akkor igaza volt a plébánosnak... vagy pedig mind a ketten lezuhanunk, s akkor Ábrahám feláldozta fiát, és megváltotta vele a nemzetet. Na, most már érti? Hát akkor hagyjon aludni.

Tasner rohant a gróf kezelőorvosához, Balogh Pál doktorhoz, de a lépcsőn összeütközött Kemény Zsigmonddal.

- Siess fel, és vigyázz a grófra!

A gróf a fiatal erdélyi bárónak nagyon megörült:

- Pompás, éppen vártam önt, tudja-e, hogy István főherceg, a nádor valóságos fogoly? Őt is agyon fogják lőni, ha idejekorán meg nem tesszük az intézkedéseket. Nos, fiam, én megtettem a kötelességemet. Háromezer brüsszeli fegyverem van elrejtve itt és a Lánchíd udvarában. Háromezer pompás brüsszeli fegyver, amellyel akármelyik árulót pompásan agyon lehet lőni. Ezeket a fegyvereket az állam költségén hozattam, bevallom magának, nem úri dolog, és ha tervem nem sikerül, ezért felakaszthatnak. De most a haza az első. Fegyvereim vannak. Clark és Masjon munkásai minden pillanatban készen állanak. Vegyük hozzá önt, Tasnert és Kovácsot. Én a csapat élére állok, hiszen kapitány vagyok, és Konsztantyin nagyherceg elismerte a taktikában és stratégiában való jártasságomat... nyakig kell beásni őket a sáncárokba!... Onnan lövöldözni... azután... Budavárát egyetlen megrohanással elfoglaljuk, és a nemzet számára biztosítjuk.

Kemény Zsigmond báró megkövülve hallgatta a gróf izgatott, rekedten hörgő beszédjét, közben reszketve figyelte minden mozdulatát. Félt, hogy kitör rajta a dühöngés, vagy valami

kárt tesz magában. Az pedig folyton hadonászott, és Kemény Zsigmond észrevette, hogy ütőerei kidagadtak, s majdnem bogot formáltak a csuklója alatt. Állt és merően nézte, s a szánalomtól és kétségbeeséstől majd meghasadt a szíve. A gróf mindezt nem vette észre. Tovább hadonászott, és bozontos szemöldökeit összerántva, mereven nézett föl a mennyezetre, a szeme kidagadt és diabolikus fényben égett.

Néhány perc múlva belépett a szobába a háziorvos. A gróf akkor már fel és alá futott a termekben, öklével döngette, majd neki-nekirohant a fejével a falnak, s aztán az ablakhoz ugrott. Balogh és Tasner lefogták.

Az orvos csillapítószereket adott, amitől a gróf nemsokára mély álomba merült.

- Kimehetünk a dolgozószobába.

Az orvos magyarázni kezdte:

- Melankólia. Régen figyelem. Álmatlan éjszakái alatt folyton rémképeket lát, amelyek közt az a leggyötrelmesebb, hogy imádott hazáját ő kergette a veszedelembe. Nappal legyőzte ezeket a félelemérzeteket, de a melankólia nem szűnt meg. Ami most kitört rajta, azt Esquirol az eszelősség haragjának nevezi.

- És a prognózis? - kérdezte remegve Tasner.

- Lehet, hogy megnyugszik, ámbár...

- Félek, hogy megöli magát - suttogta Tasner.

- Nem hiszem - felelte az orvos. - Idáig nem engedi lesüllyedni őt hatalmas lelki ereje és vallásossága. Az öngyilkosság Napóleon szerint a rossz játékosok utolsó menedéke. A gróf pedig jó játékos volt, és nem rajta múlt, hogy a haza mindent elvesztett.

Közbe-közbe az orvos benézett a hálószobába, s megnyugodva látta, hogy a gróf csendesen és mélyen alszik.

Másnap reggel csaknem elviselhetetlen izgalommal várták a felébredését. Tíz óra felé a gróf felnyitotta szemét, és mosolyogva fordult barátaihoz.

- Köszönöm önöknek, hogy vigyáztak rám. Tegnap majdnem szerencsétlenül jártam. Azt hiszem, igaza van önnek - fordult az orvos felé -, legokosabban teszem, ha elmegyek Cenkre. Legyen nyugodt, már kijózanodtam. Úgy van, Cenkre megyek - ismételgette, mintha valamin törné a fejét, és időt akarna ezzel nyerni. Aztán hirtelen nagyon nyugodt és csendes hangon megkérte az orvost, hogy hagyja egy kicsit magára Tasnerral, mert elutazása előtt megbeszélnivalója van vele. Az orvos gyanútlanul kiment a szobából.

Ebben a pillanatban a gróf felült az ágyban, és mint valami összeesküvő, titokzatos és suttogó hangon megkérte Tasnert, hogy nézzen meg minden ajtót, nem hallgatóznak-e, nincsenek-e kémek, és Anton, a komornyik, nem ácsorog-e a küszöb előtt. Tasner megnyugtatta:

- Egyedül vagyunk.

- Nagyon jó - bólintott a gróf -, egyedül vagyunk. Ezt helyesen mondta. Egyedül vagyunk mi ketten, és egyedül vagyunk mi, magyarok. No, de ha már egyedül vagyunk, bizalmasan akarok beszélni önnel. Kedves Tasner, szó sincs arról, mintha én megbolondulnék vagy szándékom volna valami kárt tenni magamban. De hát az ember halandó. Ön is meghal ám, kedves Tasner, hiába rázza a fejét. Mondja, Tasner, megcsinálta ön már a végrendeletét? Mi? Hogy önnek nincs miről végrendelkeznie? De igenis, van! Negyvenhat kötet napló, szép, nagy bőrkötéses könyvek, elől-hátul és az első fedőlap homlokán gazdag aranyozással: Das Gute und Schlechte, welches ich erfahren. Széchenyi István gróf naplói. Bizonyára megérnek

néhány garast. Ezeket önnek hagyományozom, kedves Tasner. A disznóságokat hagyja ki belőlök; azokat, amelyek engem kompromittálnak, azokat benne hagyhatja, de kímélje a szegény asszonyokat. Roppant bajba kerülnének, ha gyermekeik megtudnák, hogy az anyjuk... Mondja, Tasner, szeretett maga valaha valakit a feleségén kívül? Bocsásson meg, nem akartam tolakodó lenni, de az asszonyokat feltétlenül törölje ki tussal. Természetesen azokat, akik... Tasner?... Maga elpirul? Rengeteg nagy üveg tust kell ám vásárolnia, ha mindegyiket ki akarja a könyvből törölni. Azt viszont írja bele (én elfelejtettem), hogy az öreg Nesselrode egy mellette ülő porosz hölgytől megkérdezte, hogy ki az a nagy gebe, aki ott ugrál előttük. - Ó, uram, az az én nővérem - felelt a kérdezett hölgy. - Bocsánatot kérek, úgy hallottam, hogy kedves nővére rengeteg férfinak vette el az eszét. Nagyon sokan akarták magukat érte főbe lőni. - A hölgy tiltakozott: - Rágalom, gróf úr, nővérem olyan jószívű, hogy arra még egyetlen férfinak sem adott okot soha. - Nekem sem... Tasner, a hölgy nevét hagyja ki.

Tasner ereiben meghűlt a vér. Mi ez? A gróf színlel, vagy a dühöngés után beállt a csendes amentia? Szeretett volna ismét kiszaladni Balogh doktorért, de a gróf visszatartotta.

- Várjon csak, Tasner. Azokat az embereket is el kell tüntetni a naplóból, akiket... akiknek... akik - a gróf irtózatosan dadogni kezdett, szemei ismét kimeredtek, az álla leesett, és ajkai reszkettek.

- Gróf úr - kérlelte Tasner -, ne beszéljünk erről.

A gróf haragra lobbant:

- De nagyon is kell, hogy erről beszéljünk! Tasner, maga úgyis el fogja olvasni a naplóimat. Ezen a világon senki sem ismeri az én életemet. Maga majd meglátja, hogy gyerekkoromtól fogva milyen beteg vagyok... Beteg vénasszony - beteg barom... rengeteg sokat szenvedtem... nem tudja senki... de most már benne hagyhatja ezt a naplóban. Elvégre erről nem tehetek. De mást is talál majd ott... Tasner, az istenért, benne ne hagyja... Nem szabad tudni senkinek, hogy hány embert öltem meg huszonhárom éves koromtól fogva mostanáig. Bécsben sokat fecsegnek az emberek... Karolina, Gabriella, Selina... Ostobaság! Mi ez ahhoz a rengeteg emberhez képest, akiket énmiattam dugtak a föld alá?... Majd egyszer elmondom magának, kedves Tasner, hogy mi volt Londonban, Párizsban, Nápolyban... Végre valakinek mégiscsak meg kell gyónnom... A papok nem hiszik el ezt a temérdek gyilkosságot... Maga tudós ember, magának csak egy szót szólok, és már tisztában van az egésszel. Hát ezeket is ki kell ám törölni!...

Ebben a pillanatban belépett a szobába Balogh Pál doktor, és felszólította, hogy öltözzék fel, mert lenn várja a kocsi. A gróf engedelmeskedett. Öltözködés közben azonban, mint egy kis gyermek, szégyenlősen kijelentette, hogy ki akar menni. Kiment. Tasner és a doktor egy ideig várták, aztán Balogh utánament és megtalálta őt, amint a fürdőszobája mellett levő kis kabinetben egy rozsdás pisztollyal piszmogott. Az orvos erélyesen rászólt, visszavezette, felöltöztette, és a kocsiba ültette. A kocsi megindult. Budáról kiérve, a gróf megint panaszkodott, hogy le kell szállnia, ne erőszakoskodjanak vele, ő utálja a tisztátalanságot, és megőrül, ha le nem engedik. És már le is ugrott a kocsiból, és az út mellett levő cserjésbe futott. Anton, a komornyik, a kocsi első ülésén levő pisztolytokra nézett, és látta, hogy azt a gróf kinyitotta, és az egyik pisztoly hiányzik. A komornyik utánaszaladt gazdájának, és hátulról elkapva mind a két karját leszorította. A pisztoly a gróf hóna alól a földre esett.

- Jól tette, Antal, hogy utánam jött, ostobaságot akartam elkövetni.

Aztán engedelmesen követte komornyikját vissza a kocsira. Ott aztán egyszer csak követelni kezdte, hogy vigyék vissza Pestre. Ő mint miniszter nem hagyhatja ott a helyét, inkább együtt pusztul el a kormány többi tagjával. Most már jobbról-balról az orvos és a komornyik

erőszakkal tartották a kocsin. Esztergomban Balogh doktor, hogy szórakoztassa, elvitte sétálni. A beteg azonban egyszerre csak nekiiramodott, felszaladt a hajóhídra, onnan beleugrott a folyóba. Szerencsére éppen arra haladt egy teherhajó, a hajóról lebocsátották a mentőcsónakot, és a grófot kihalászták. Az esztergomi alispán és a főpapok marasztalták, hogy háljon a prímás palotájában. Beleegyezett, de alig töltött ott néhány percet, nyugtalan lett, és sürgette, hogy vigyék csak tovább.

Mosonyban ismét kiugrott a kocsiból, s lármázva és kiabálva futott végig a főutcán:

- Emberek, vigyázzatok, tűz van! Nem látjátok, hogy ég a fejem? Az egész testem ég, és ha nem vigyázok, felgyújtom a várost, mint ahogy felgyújtottam egész Magyarországot!

Újra kitört rajta a dühöngés, annyira, hogy kezét-lábát meg kellett kötözni törülközőkkel. Fejére hideg borogatást raktak, amitől némileg megenyhült. Innen kezdve Bécsig tűrhetően viselte magát. Döblingben aztán kényszerzubbonyt adtak rá, és narkotikumokkal mély álomba merítették. Egyszer csak felriadt álmából, és velőtrázó hangon ordítozni kezdett:

- Karolina, ne bánts!

Aztán visszahanyatlott, és csak halkan hörgött:

- Karolina, látod, édes Rolly, miattad el kellett pusztulni egy egész országnak. Most, most... most kezdődik minden... Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt. Testvér a testvért, népfaj a népfajt mészárolja engesztelhetetlenül és őrülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, amelyeket le kell égetni vagy szét kell rombolni. Pest odavan. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, amit mi építénk. Ah, az én füstbe ment életem! Karolina, miért tetted ezt velünk?

Ezen a napon Jellasics hadserege felkerekedett, és a Dráva mellől elindult északnak a Balaton felé... És elkezdődött... Testvér a testvért, népfaj a népfajt... de minden új élet, még a legszentebb is, vérben és vonaglások között születik meg.

VÉGE